

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + Refrain from automated querying Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

- + *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.
- + *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.
- + Beibehaltung von Google-Markenelementen Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.
- + Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter http://books.google.com/durchsuchen.

1301 d9

S. 711. Y. 39. 1%

S ORUM

TSCHNEIDER.

N IX.

		ſ

CORPUS REFORMATORUM

EDIDIT

CAROLUS GOTTLIEB BRETSCHNEIDER.

VOLUMEN IX.

HALIS SAXONUM

APUD C. A. SCHWETSCHKE ET FILIUM

1842.

1301.d.g

•

PHILIPPI MELANTHONIS

OPERA

QUAE SUPERSUNT OMNIA

EDIDIT

CAROLUS GOTTLIEB BRETSCHNEIDER.

VOLUMEN IX.

HALIS SAXONUM

APUD C. A. SCHWETSCHER ET FILIUM

1842.

.

•

PHILIPPI MELANTHONIS

EPISTOLAE, PRAEFATIONES, CONSILIA, IUDICIA, SCHEDAE ACADEMICAE.

ACCESSERUNT

CASP. CRUCIGERI EPISTOLAE ET IUDICIA, ALIORUMQUE ETIAM EPISTOLAE AD VITAM MELANTHONIS ILLUSTRANDAM SPECTANTES.

UNDIQUE EX LIBRIS EDITIS COLLEGIT,

EX MANUSCRIPTIS EMERDAVIT ET AUXIT, ET SECUNDUM SERIEM ANNORUM

DISPOSUIT

CAROLUS GOTTLIEB BRETSCHNEIDER.

VOLUMEN IX.

· --٠.

ANNALES VITAE PHILIPPI MELANTHONIS.

ANNO 1557.

lan.	
	Incunte anno scribit iudicium de colloquio cum catholicis habendo.
2.	De intercessione Christi scribit Buchholzero.
10.	Theologi Witebergenses respondent Senatui Bremensi de exulibus Anglis.
18-	D. 18—28. Ianuarii legati Ecclesiarum Saxoniae inferioris, [videl. Ioachimus Westphal, Ioach. Morlinus Brunsvicensis, Paulus ab Eitzen Hamburgensis, Valentinus Curtius (Korte) Lubecensis aliisque], missi a Flacio, Cosvigae conveniunt, cum Melanthone agunt de pace facienda, eique conditiones pacis et confessionem praescribere conantur.
Febr.	•
1.	Melanthon praefatur in Palladii Isagogen ad libros propheticos et apostolicos.
	Post 12. Febr. Melanthon cum Iusto Menio Dessaviam proficiscitur, ut Menio ibi locum quaerat, quod vero ei non contigit.
23.	Melanthon Witebergam redit. — Valetudine laborat.
25.	Respondet Alberto, Duci Megapolitano, qui Georgium Venetum et Mylium secretarium, legatos miserat Witebergam, ut pacem restituere inter Melanthonem et Flacianos studerent.
Mart.	
3.	Mittit orationem Ernesto, Duce Luneburg.
6.	Accedunt ad Melanthonem Pastores Dresdensis et Torgaviensis, missi ab Augusto Pr. Electore, ut Melanthonem consolentur de criminationibus Flacianorum. Cf. ep. d. 8. Mart.
9.	Indictum est colloquium Wormatiae habendum.
13.	Mel. scribit ad concionatores Stettinenses de confessione Artopaei.
16.	Finiuntur imperii comitia Ratisbonae inde a mense Iunio 1556. habita.
27.	Melanthon Lipsiae est ad explorandos Scholasticos, qui stipendiis aluntur.
	Vocatur a Principe Palatino Heidelbergam ut de academia deliberet, quod iter ab aula Electoris ei non permissum est, vid. ep. d. 18. Apr.
3 0.	Melanthon redit Witebergam.
pril	
7.	Flaciani edunt acta Cosvicensia Magdeburgi.

10. Melanthon disputat adversus Thammeri errores.

18. Praefatur in Bod's Troftprebigt über ber Begrabniß Frau Brigitten von Miltit.

Apr.

- 19. Tertia epistola Nicol. Galli ad Melanthonem.
- 27. Flacius Illyricus vocatur in Academiam Ienensem.

Maii

1.

- Mel. praefatur in Huberi epigrammata.
- 2. Iudicat, an muti et surdi admittendi sint ad Coenam s.
- 28. Germaniam Taciti iterum editam dicat Baroni ab Unghad.

Iun.

Ineunte mense Melanthon interest nuptiis Baronis a Beust.

- Albertus, Marchio Brandenb., moritur Pforzhemii.
- 11. Melanthon orationem Nicolai Agricolae editurus et aucturus est.
- 16. Conventus Principum Palatinorum, Würtembergensis, Hassiacorum et Nassaviensium eorumque theologorum Francofordiae propter instans colloquium Wormatiense. Vid. Saligii Siftorie ber Augsb. Confess. III. p. 257 sqq.
- 18. Melanthon enarrat Demosthenis orationem de corona.

Iul.

- 4. Antonius Otto, Pastor Nordhusanus edit propositiones, in quibus etiam haec: summa ars Christianorum est nescire legem.
- 13. Melanthon scribit ad Senatum Francofordiensem de tolerandis exulibus ex Anglia.
 - Mel. ad Camerarium: "Animum habeo hoc tempore cura Rhenani itineris occupatum. Non ita Scyllam et Charybdin Ulysses metuit, ut ego diram sophisticen et rabiem hypocritarum; malim domi cum filiabus meis dicere pias precationes, quam alibi Sphiugos aenigmata audire."
- 23. Mandatum habet, ut cum P. Ebero et G. Cracovio d. 29. Iul. iter ingrediatur ad colloquium Wormatiense.
- 26. Melanthon expectat, se Wormatiae opressum iri a sycophantis.
- 29. Paulus Lutherus renunciatur in Academia Witeb. doctor artis medicae.
- 80. Melanthoni praecipitur, ut ad conventum proficiscatur, quem rex Daniae de controversia de Coena s. habiturus erat; quod vero iter non fecit. Vid. ep. 6. Aug.

Aug.

- Augustus Dux Sax. Elector, eiusque uxor Anna, in Daniam proficiscuntur. Reliquit mandatum, ne Melanthon prius Wormatiam proficiscatur quam insserit Mordisinus Cancellarius.
- 5. Melanthon praefatur in Palladii catalogum haeresium.
- 9. Flacius theologos suae partis instruit, quid agere debeant Wormatiae in colloquio.
- 12. Melanthon praefatur in Schosseri libellum de Marchionibus Brandenburg.
- 14. Melanthon auditoribus suis valedicit, profecturus Wormatiam.
- 16. praefatur in Tom. IX. opp. Lutheri germanicorum ad Ottonem Henricum, Palatinum Electorem,
- 18. in itinere est Eckardsbergae cum comitibus Ebero, Peucero et Cracovio.
- 20. Flacius legatos Wimarienses incendit adversus Melanthonem.
- 23. Melanthon Academiae Marburgensi, ubi honorifice exceptus est, carmen scribit.
- 26 Francofordiam ingreditur,
- 28. Wormatiam venit.
- Basilius Monnerus, legatus Wimariensis de Melanthone haec: "quotquot sunt hic (Wormatiae) theologi nostrarum partium, eum (Melanthonem) honorifice exceperunt, reverenter et quasi numen adorant. Nudius tertius (d. 29. Aug.) a concione cum egressi eramus, omnes eum salutabant ut praeceptorem; ego procul stabam."

Sept.

Conveniunt legati Principum et Theologi Evangelicse partis Wormatiae, ubi Wimarienses petunt, ut prius, quam aliquid cum catholicis agatur, publice damnentur Zwingliani, Osiandri doctrina, propositio (Georgii Maioris): bona opera esse ad salutem necessaria, et Adiaphoristae (Melanthon et Witebergenses).

Sept.

- 11. Iulius Pflug, episcopus Naumburgensis, colloquium oratione inchoat, cui Melanthon respondet.
- 13. Secundus consessus Wormatiae.
- 14. Tertius consessus.

Melanthon cum aliis theologis iudicat de quaestione per Georg. Kargium mota: an corpus Christi in coena s. sumptum in ventrem descendat?

- 15. Quartus consessus. Traditur Catholicis declaratio de notione verae Ecclesiae a Melanthone scripta.
- 16. Quintus consessus.
- 20. Sextus consessus, ubi Wimarienses protestationem tradunt.
- 23. Flacius Illyricus adversus Melanthonem scribit ad Regem Daniae.
- 27. Melanthonis coniux aegrotare incipit.

Oct.

- 2. Wimarienses ex conventu discedunt.
- 4. Melanthon et reliqui condemnant Schwenkfeldii errores.
- 8. Legati Gallicorum exulium veniunt Wormatiam petentes, ut principes Protestantes pro ipsis intercedant apud Regem Galliae.
- 9. Declaratio publica Theologorum Witebergensium in conventu.
- 11. Coniux Melanthonis moritur Witebergae.
- 13. Literae Academiae Witeb. ad Melanthonem de morte coniugis suae. Elector Palatinus petit a Melanthone, ut Heidelbergam veniat.
- 17. Mel. invitatur Heidelbergam ab Academia.
- 21. Protestatio theologorum in conventu Wormat.
- 22. Melanthon cum Peucero et Iac. Rungio intrat Heidelbergam, honorifice exceptus a Principe et ab Academia.

 Posthius eum nomine Academiae salutavit oratione et carmine,
- 27. Heidelbergae accipit Melanthon literas Academiae Witeberg. de morte coniugis. Ioachimus Camerarius et Sigismundus Melanthon, frater Philippi, proficiscuntur Heidelbergam ad Melanthonem consolandum.
- 31. Melanthon Heidelberga discedit.

Nov.

- 4. Mel. vexatur lithiasi. Scribit de doctrinae capitibus controversis, de quibus theologis sit disputandum.
- 18. Literae Ferdinandi regis afferuntur Wormatiam, quae iubent in colloquio pergere.

Mense Nov. Laelius Socinus Wormatiam venit.

Eodem mense Melanthon scribit Palatino Electori indicium de reprimendis Anabaptistis, quod deperditum esse videtur. Vid. ep. ad Bordingum d. 10. Apr. 1558.

Dec.

1. Laelium Socinum commendat Sigismundo Augusto, Regi Poloniae, et Maximiliano Regi.

Melanthon et caeteri theologi Wormatiae congregati intercedunt literis apud Regem Galliae pro Evangelicis in Gallia vexatis.

Lidem declarant Praesidi Colloquii, se firmiter sequuturos esse dostrinam in Augustana confessione traditam.

- 3. Melanthon iudicat de forma agendorum sacrorum sibi missa a Comitibus ab Erbach.
- 6. Dissoluto colloquio et conventu Melanthon iter ingreditur domum.
- 8. Est Francofordiae, hospitio ibi exceptus a Nicolao Bromio. Quid ibi egerit cum Hartmanno narratur in ep. Langueti, quam habes infra d. 15. Mart. 1558.
- 11. Melanthon est Fuldae.
- 20. Est Lipsiae.
- 22. Venit Witebergam.

MELANTH. OPER. VOL. IX.

ANNALES VITAE MEL. 1557. 1558.

Dec.

26. Mel. scribit: "inimici mei iastarunt, se expulsuros esse me ex tota Germania."

Execute anno scribit ad Augustum, Duc. Sax. Elect., quibus articulis fidei insistendum sit.

Praefatus est hoc anno in Avenarii grammat. hebraicam.

ANNO 1558.

Ian.

- 6. Heshusium commendat, ut vocetur in Academiam Heidelbergensem.
- Legati Transylvaniorum Witebergae sunt, quibus tradit sententiam persoriptam de ceena domini. Cf. epist.
 d. 25. Ian.

Febr.

- 4. Libellum: ,, Chronicon Carionis" retexit, quod Witebergae excuditur. Mittit Palatino Electori formam Consistorii Witebergensis.
- 5. Lipsiae conveniunt Augustus Dux Sax. Elect. et Ioachimus II. Marchio Brandenb. Elect., simulque Henricus, Dux Brunsvicensis, ut consilia inter se conferant de instante conventu Francofordiano d. 1. Martii.
- 7. Melanthon Dresdam proficiscitur vocatus ab aula.
- 9. Venit Dresdam.
- 16. In reditu est Torgae.
- 24. Palatinus Elector et Dux Würtembergensis flagitaverant, ut synodus Protestantium convocaretur, quare Melanthon iussus est scribere quarundam controversiarum diiudicationes casque Francofordiam in conventum Principum mittere.
- 27. Dessaviam proficiscitur ad Ioachimum Anhaltinum.

Mart.

- 1. Conventus ordinum imperii Francofordiae.
- 4. Melanthonis sententia Principi Electori missa de synodo Protestantium convocanda.
- 11. Mel. Staphyli calumnias refutat scripto.
- 13. Mittit orationem de Gregorio Nazianzeno.
- 15. Languetus in epist. ad Calvinum: "Dominus Philippus annis, laboribus, calumniis et sycophantiis multorum ita fractus est, ut ex illa consueta hilaritate nihil prorsus in eo sit reliquum. Adeo autem tenui et incerta valetudine est, ex quo rediimus Wormatia, ut vix spes sit, eum diu superfutarum."
- 18. Declaratio Principum Protestantium in comitiis Francofordianis, vulgo "ber Frankfurter Reces, vol die Franksfurter Compositionsschrift" dicta.
- 23. Heshusius iter ingreditur Heidelbergam.
- 24. Mel. mittit amicis librum suum contra Staphylum et carmen neol xaolsun.
- 27. Mel. est apud praesectum Beloensem (zu Belgig).
- 31. Lipsiae est ad explorandos scholasticos, qui stipendiis aluntur. .

Apr.

- 1. Praefatur in Schosseri Marchiedis librum.
- 2. | Scribit ad amicum: ,, ego laboribus ita obruor, ut quotidie mortem expectem."
- 4. Mittit Iacobi Micylli epicedion a Petro Lottichio scriptum. Cf. ep. ad Stigel. d. 6. Apr.
- 14. Philippus Dux Pomeraniae Stettinensis scribit ad Melanthonem de conventu cum Flacianis Magdeburgi habendo (cf. Salig's historie der Augsb. Confess. III. p. 391.), eumque invitat Stettinum, ut eum eo colloquatur de recessu Francofordiano.

Apr.

20. Io. Bugenhagen Pomeranus moritur, aetatis suae anno 73.

Hoc mense Catharina, Sabini filia, apud Melanthonem educata, desponsatur Michaeli Meienburgo.

Exeunte mense Mel. praefatur in Chronicon Carionis.

Maii

- 1. Cracovius mittitur ab Augusto Elect. legatus ad Marchionem Onolsbacensem propter conventum theologorum Magdeburgi habendum, qui vero non procedit.
- 4. Melanthon Lipsiam proficiscitur ad visendum Iustum Menium aegrotum.
- 9. Flacius scribit adversus recessum Francofurdensem.
- 14. Melanthon Senatui Norinbergensi respondet de recessu Francof.
- 29. Melanthonis liber contra Staphylum iterum excuditur, cui additurus est refutationem alterius libelli a Staphylo emissi.

Incunte Maio Flaciani, quum conventus Magdeburgi habendus non processerit, conveniunt Wimariae, et ibi decreta faciunt contra recessum Francof.

Iun.

- 13. Melanthon invitat ad nupties Annae, Sabini filiae, et Eusebii Menii.
- 16. Scribit: "Defluit mihi larga pituita in pectus, quae mihi mortem minatur."
- 27. Nuptiae Annae et Eusebii Menii.

Execute mense Melanthon lapsu duriter quassat os sacrum.

Inl.

23. Instant nuptiae Catharinae, filiae secundae Sabini, cum Mich. Meienburgo.

Aug.

- 1. Peucerus de Melanthone: "Senex noster vix spiritum ducit."
- 4. Melanthonis oratio de Bugenhagio publice recitatur.

Censura recessus Francof., a Wimariensibus edita, est in aula Principis Electoris.

Mel. ascipit novum Schwenkfeldii librum.

- 12. Cometa conspicitur sub coma Berenices.
- 13. Melanthon nuntium accipit de morte Iusti Menii.
- 16. Paulus Eberus commendatur aulae, ut succedat in locum Bugenhagii.
- 10. Mittit amicis orationem de Bugenhagio.

Sept.

- 1. Mel. prolixe scribit cuidam Principi de novissimis controversiis theologicis.
- 9. Prodeunt in Bavaria articuli inquisitionis de doctrina.
- 11. Catharina, sponsa Meienburgi, graviter aegrotat.
- 17. Moritur Anna, Camerarii filia, coniux Esromi Rudingeri Witebergae.
- 20. Moritur Carolus, Imperator, in Hispania, de cuius eximiis dotibus Melanthon multa scripsit in annalibus suis ad hunc annum.
- 21. Responsum Melanthonis ad censuram, qua Wimarienses recessum Francof. taxaverant.

Oct.

- 1. Mel. scribit ad Fridericum, Ducem Silesiae, de vocandis doctoribus in scholam Goldbergensem.
 - Praefatur ad eundem Ducem in Trotzendorfii catechesin scholae Goldberg.
- 8. Melanthon articulos inquisitionis Bavariose edit in usum scholae, et tradit in schola responsiones, e quibus deinde eius liber: Responsiones ad artic. Bavar. inquisitionis, natus est, qui anno 1559. prodiit.
 - Hoc fere tempore nuptiae Catharinae, Sabini filiae, et Mich. Meienburgi. Cf. epp. d. 15. Oct.

h '

Nov.

- 1. Erhardus Schnepfius moritur.
- 10. Melanthon iterum scribit ad Fridericum Ducem de schola Goldbergensi.

Idem laudes Ioannis Friderici, Ducis Sax. Elect. scribit ad Stigelium.

13. Peucerus in ep. ad Baumgartn. de Melanthone: "Socer inde usque ab aequinoctio autumnali coepit indies habere deterius. Metuo, ne anni proximi κλιμακτήρα, quem ad 16. Febr. inchoabit, experiatur adversum et difficilem. Videtur ipse sibi attenuato corporis et languefactarum virium sensu nescio quid sinistri ominari."

Hoc anno Mel. edidit propositiones theologicas Lutheri cum praefatione. Item Pindari carmina conversa in latinum sermonem cum praefat. ad Christoph. a Carlowitz. Item: respondit ad epistolam Pici Mirandul.

ANNO 1559.

Jan.

- 1. Mel. mittit carmen de Ioanne Baptista.
- 4. Est Lipsiae.
- 6. Comitia Augustae Vindelicor., ad quae ab Augusto Elect. Georgius Cracovius mittitur.
- 20. Conventus Fuldae condictus, qui vero non processit.
- 26. Mel. mittit orationem de Ludovico Bavaro.

Febr.

- 6. Editus est liber ab aula Wimariensi adversus recessum Francoford., dictus: das Beimariche Confutationsbuch.
- 12. Moritur Otto Henricus Palatinus Elector.
- 15. Liber confutationum Wimariensis ab Augusto El. mittitur Melanthoni, ut sententiam de eo suam scribat.
- 16. Mel. edit enarrationem ep. Pauli ad Colossenses Herlufo Troll inscriptam.
- 27. Mel. mittit responsum de libro Wimariensi ad Augustum Pr. Elect.

Mart.

- 4. Melanthon commemorat, in Lithuania multis diebus stellam incognitam, in meridie fulgentem, conspectam esse.
- 6. Victorinus Strigelius vocatur in Academiam Regiomontsnam.
- 7. Philippi, Landgravii Hassiae, sententia de libro Wimariensi.
- 10. 10 16. Mart. Melanthon fuit Lipsiae.
- 17. Mel. accipit ex aula Electoris articulos a Ferdinando Caesare missos de iure Pontificum Rom. in eligendis Imperatoribus Romanis.
- 19. Orationem Bordingi de morte regis Danici recudi curat.
- 20. Suam sententiam de nova synodo convocanda scribit ad Philippum Landgr. Hassiae.

Eodem die scribit ad Magnates Poloniae de ecclesiis et scholis recte instituendis.

21. Ioanni Cratoni scribit de sua et de Lutheri sententia de coena sacra.

Mittit carmen de Sycamino.

- 23. Editus est Nicolai Amsdorfii libellus, in quo contendit: bie guten Werke seven schablich gur Geligkeit.
- 25. Mittit Melanthon orationem de congressu Bononiense.
- 26. Captivi abducuntur in arcem Grimmenstein, iussu Ducis Wimar., Hugelius Pastor Ienensis et Vict. Strigelius.

Apr.

- 1. Melanthon praefetur in Osii historiam Sauli et Davidis ad Fridericum Regem Daniae.
- 6. Mittit pagellas de libero arbitrio et de bonis operibus.
- 9. Mittit partem iudicii de iure Papae in eligendis imperatoribus ad aulam.

Apr.

20,21. Lipsiae est in mercatu.

Hoe mense Senatus Brunsvio. Melanthonem interrogat, quid statuat de coena sacra.

Maii

- 1. Responsiones Melanthonis ad articulos Bavaricae inquisitionis eduntur.
- 7. Ioannes Agricola Berolini concionatur publice contra Melanthonem.
- 16. Demetrius, Diaconus Byzantinus, est Witebergae.
- 25. Nondum absolutum est scriptum de iure Papae in Imperatores.

Iun.

- 11. Mel. scribit: ,,Regis Maximiliani literas vobis mitto, qui me ad moderationem hortatur; qua de re splendidissime respondere possem, nisi et temporum et Patris et ipsius rationem haberem. Respondebo tamen aliquid."
- Invitat Iochimum Camerarium ad publicam Peuceri pro gradu disputationem d. 27. Iun. instituendam, quae autem non processit, quia Peucerus febri tertiana laborans, praetulit iter facere cum Melanthone in patriam suam, Budissinum, arbitratus (cf. ep. d. 18. Iul.), aëris mutationem ad depellendam febrim profuturam esse. (Peuceri promotio fuit d. 80. Ian. 1560.)
- 26. Fere hoc die iter ingreditur eum Peucero Budissinum.
- 80. Est Budissini, ubi perscribit iudicium de iure Paparum in Imperatores, quod postea (d. 10. vel 11. Iul.) manu Eberi descriptum missum est in aulam Electoris.

Iul.

- 5. Mel. est Dresdae, unde domum properat.
- 19. Coniux Peuceri, annum 28. agens, sexto est gravida.
- 25. Mel. scribit ad amicum: "hic annus climactericus in hoc aestu valde languefecit corporis mei vires. Cedam libenter ex horum temporum sophistica."
- 31. Vratislaviensibus scribit de coena sacra.

Ang.

- 1. In Tomum XII. opp. Lutheri germanicorum praefatur ad Fridericum, Regem Daniae.
- Melanthonis oratio περί ἔξεως in promotione Andreae Rosae Witebergae praelecta. Cf. ep. d. 19. Aug.
- 10. Adfertur Schwenkfeldii libellus scriptus adversus Melanthonem et Eberum.

Accipit literas de rixis Suinfordiae ortis.

Mittit amicis orationem in promotione Rosae habitam, typis exscriptam.

- 18. Berolini certamina sunt de propositione: an bona opera sint necessaria.
 - Moritur Paulus IV. Papa.
- 23. Melanthon enarrat epist. Pauli ad Timotheum.

Hoc mense tandem absolventur Melanthonis responsiones ad articulos Bavaricae inquisitionis.

Sept.

- 3. Iam recuduntur responsiones ad articul. Bavar. inquis., quia editionis prioris nulla exempla reliqua sunt.
 - Mel. scribit ad amicum: "hostes mei dixerunt, se mihi non relicturos esse vestigium pedis in Germania. Si expellar, decrevi Palaestinam adire."
- 11. | Scribit laudes coniugis suae defunctae.
- 18. Monetur a Philippo Landgravio, ut scribat aliquid contra Amsdorfium, "ben alten Phantaften."

ANNALES VITAE MEL. 1559, 1560.

- 1 Hal which Patriarchae Constantinopolitano confessionem augustamem in graccum sussesses consumen.
- 1/10-letur in Insti Menii "Prebigten aus ben Spifteln St. Pauli an bie Romer etc.", ubi etinm Menii vitam narrat.

Presentur Melanthon in soum Corpus doctrines germanicum.

Oct.

- 3. De carminibus suis modestissime indicat, nec vult ut ca edantus.
 - Ad Henricum Ducem Silesiae scribit de coma sacra.
- 8. In usum sulae Elect, scribit literas formatas ad Reginam Angliae.
 - Heidelbergne erdet controversia de coena secra inter Heshusium et Klebitnistm.
- 18. Mittit Melenthon orationem neel papirer.
 - Georgius Ceacovius eligitur Rector Acad. Witch.
- 24. Davidem Voigt, vocatum in academiem Regiomont. commendat.

Nov.

- 1. Prodeunt Melanthonis epigrammata cura Grathusii, cum praefatione Melanthonis ad Comites Lippenses.
 - Melanthon scribit suum indicium de controversia inter Heshusium et Klebitzium ad Palatinum Electorem.
- 7. De finibus terrae Misnicae suam persocibit sententiam.
- 10. Moritur lacebus Milichius.
- 13. Mel. respondet de controversia Suinforti agitata.
- 14. Musculus cum Abdia Practorio disputat in academia Francofordiana de necessitate bonorum operum. Cf. ep. d. 15. Mart. 1560.
- 29. Pensero nescitur filius.
- 30. Lochem proficiscitur Melanthon ad Augustum Pr. Elect., ubi serme est de nova synedo a Wimeriensibus indicta.

Dec.

- Paulus Eberus remuntiatur in Academia Wit. doctor theologiae. Propositiones ei suripserst Melanthon. Vid., ep. d. 22. Nov.
- 18. Scribit suam sententiam de synodo theologorum convocanda et de feederibus Principum.
- 21. Ardent rixae de coena sacra Bremae.

Hoc anno scripsit quaestiones de λόγψ; de necessitate novae obedientiae; de officiis magistrataum; de litigantibus in foro admittendis ad coenan sacram.

ANNO 1560

I—

- 1. Mel. praefatur in Nysaei tabulas locorum communium; item in Barth. Georgiewitz Eleum de origine imperii Turcarum.
- 2. Lipsiam proficiscitur.
- 5. Lipsiae est.
- 10. Iterum est Witebergse.

Ian.

- Accusatus est Melanthon a Duce Würtemb., quod naturas in Christo dirimat, de qua re Melanthon ad eum soripsit. Is misit formulam dostrinae de coena sasra ad Augustum Elect., ut exhiberetur theologis Witenberg. et Lipsiensibus, quod autem Augustus non fecit. Cf. spp. d. 1 9. Febr.
- 15. Moritur Franciscus Burchardus.
- 20. Scribit Melanthon: ,, ego patriae coelestis desiderio afficior, et si diutius in his aerumnis vivendum est, longius abesse me ab hac barbarie optarim."
- 22. Ioannes Agricola contendit, Ecclesiam non esse coetum visibilem.
- 30. Peucerus, Melanthonis gener, renuntiatur in Acad. Wit. doctor artis medicae, ad quam promotionem Melanthon scripsit orationem de Gregorio Pontano.

Febr.

- 3. Mel. commemorat, quid sit Latinum Hechingense.
- Respondet ad literas ex Pannonia et Austria acceptas (of. 2. Febr.), in quibus ab eo petitum fuerat, ut suam de sacra coena sententiam perscriberet.
 - Augustus Pr. Elect. monet utramque Academiam, Witeb. et Lips., ne scripta edantur, quae certamina theologorum augeant. Cf. ep. d. 8. Febr.
- 16. Mel. praefatur in suum Corpus doctrinae latinum.
- 28. Hortatur Hardenbergium, ne, quod adversarii eius volebant, publica de coena s. instituatur disputatio.

Mart.

- 5. Legati Würtembergenses, Palatini et Hassiaci flagitant ab Augusto, Pr. Electore, ut synodus theologorum convocetur.
 - Melanthon hortatur Chytraeum, ne de coena sacra disputet.
- 14. Davidis Voigt disputatio publica in Acad. Witeb., pro gradu doctoris Theologiae.
- 25. Mel. indicit praelectiones in locos suos theol. in schola habendas.
 - Edit secundam partem Chronici Carionis, dicatam Sigismundo Episcopo Magdeburg.
 - Scripsit hoc mense : de norma iudicii in Ecclesia; de definitione legis moralis.
- 30. Exeunte mense Lipsiam proficiscitur ad explorandam doctrinam scholasticorum, qui stipendiis aluntur.

Apr.

- 4. Domum proficiscitur.
- Advenit Witebergam vexatus a frigore aëris.
- 7. Scriptum de praesentia corporis Christi in coena s.
- 8. Calculus ei facit dolores saevissimos. Corripitur a febri tertiana.
- 9. Peucerus, sollicitus morbo Melanthonis, accersit Ioachimum Camerarium.
- 10. Mel. pergit in Chronico Carionis dictando usque ad Carolum magnum.
- 11. Febris recurrit.
- Scribit pagellam publice affigendam et utitur coena sacra publice in templo.
 Versus vesperam redit febris.
 - Camerarius advenit.
- 14. Sentit Melanthon, se brevi moriturum esse.
- 15. Febris iterum recurrit.

XVI	ANNALES VITAE MEL. 1660.			
Apr. 16.	Melenthon ultimem scribit epistolem.			
	Comerarius Lipsiam proficiscitur promittuus, se mox rediturum esse.			
18-	Melanthon incipit testamentum suum scribere, sed illud ad finem non perducit.			
19.	Vesperi quadrante horae ante septimem moritur.			
20.	Mortui facies ab artifice depingitur, et corpus conspiciendum exponitur omnibus, qui mortuum videre expetebent.			
21.	Corpus Melanthonis sepelitur.			

PHILIPPI MELANTHONIS

EPISTOLARUM, PRAEFATIONUM, CONSILIORUM LIBER TREDECIMUS,

COMPLECTENS EA, QUAE SCRIPSIT ANNIS 1557. 1558. 1559 ET 1560.

No. 6145.

(ineunte anno.)

(Iudicium.)

Editum a Pezelia in Melanthone driftlichen Bebenten und Betathfchlogungen p. 494. — Sine dubio hoe Melanthon scriptum ad Augustum Ducem Sax, Elect, missum est.

"Dbe rathsam, sich mit ben Papisten in ein Colloquium zu begeben? darauf das Colloquium ju Bormbe gefolget ift, Anno 57.")

So man ja etwas foll und muß versuchen zu Bergleidung, wie in dem nahesten Abschied gemelbet, ift dennoch leidlicher, ein Colloquium furzunehmen, und ift wahr, ich wollte, daß es nicht allein Schein Dandlungen maren auf beiden Seiten, sondern daß beiben Theis len Ernst ware, die Wahrheit zu suchen und hernach Einigkeit und gute Regierung und Disciplin anzurichten und zu erhalten. Denn ich kann nicht versteben, baß in die gange bischofflicher Stand, und unter uns felbst Ungleichheit und Anarchia bestehen kann. Allein bab ich diesen Trost, daß Gott seine Kirche erhalten werde, und dazu etliche gottforchtige Regenten geben. Run foll aber der Mangel nicht an uns fenn. Bir fennb schuldig, in nothigen Artikeln rechte Lehr zu erklaren, treulich und ohne Sophisterei. Dazu follen wir und erbieten, so die Stande ein Colloquium begehren. auch au hoffen, daß etliche gurften und Bifchoffe au rechter Lehr durch diefe Erklarung gebracht murben.

Und ift erstlich von ber Forma, Prafidenten und Personen zu reben. Sechs Prafidenten, weltliche Rurften, Pfalz, Bulich, Sachsen Churfurft, Birtenberg, Sachsen junge herrn, Marggraf hanns. So auch Bischoffe zu Prafibenten ju ordnen, mochten Maing und Birzburg ernennet werden. 216 Personen Colloquii ju gebrauchen, auf jeder Seiten 10 Personen Colloquii; und soute jeder Person Colloquii 2) ein welt-

Auf unsern Theil Doctor Schneppius, Brentius, Daniel'), Pastor zu Dresden, Sarcerius, Joachimus Morlin zu Braunschweig, Westphalus zu hamburg, Henricus Stol, Prediger zu Beidelberg, Jacobus Rungius Pomeranus, Adamus Krafft zu Marburg, oder Doctor Hyperius, Doctor Marbachius zu Strafburg. Die auf unsern Theil sollten Befehl baben, baß fie sammtlich in allen Artikeln eine einträchtige Meinung fürtragen, und sich allzeit einer einigen Antwort ver= ' gleichen.

Run wird furnehmlich zu reben senn von der Lehr, Missa, mittlen Ceremonien, Ordination und bischofflicher Jurisdiction. Wie nun der Eingang zu machen, bavon ist in der andern Schrift, die hie beigelegt, eine turze Crinnerung angezeiget, namlich mit nothiger Erzählung der Ursachen, warum die Lehrer, Chur = und Landfürsten diese Lehre angenommen, und noch dabei mit Gottes Bulf zu bleiben gedenten; daß folches nicht aus Furmig, Leichtfertigfeit gur Reuerung, ober gur ungebührlichen Freiheit, ober um der Kirchen Guter

licher Rath zu verordnen seyn. Run kenne ich wenig tuchtige Personen bei den Bischoffen, gedenk aber biese waren zu nennen: bem Primat Germaniae, Magbeburg, gebühret von Alters im National: Sonodo zu prafibiren; von beffen wegen follte ein Gelehrter zum Colloquio zu verordnen fenn. Raumburg felbst 1); Merfburg felbft; einer von wegen Maing, einer von wegen Zulich, einer von wegen Herzog Albrechts von Baiern; Bischoff von Münster selbst; einer von wegen Wirzburg, Colln, Trier. Bielleicht wird ber König Kerdinandus seine Versonen auch zur Zahl haben wollen, oder wird Brandenburg, Churfürst, die Seinen auch bei biese ordnen.

¹⁾ Inscriptio apud Per.

²⁾ verosimilius: jedem Theile ber Colloquenten.

⁵⁾ i. e. ber Bifchoff in Perfen.

⁴⁾ Daniel Greffer.

willen, ober jemand zu Berdruß etc. geschehen sep, sons bern daß wir durch die unwandelbare Gebot Gottes dazu gedrungen sind. Und diese Gebot soll man anziehen, daß etliche Gegentheil erinnert werden, daß sie Gott hierinnen auch gehorsam sind, und rechte Lehr annehmen, als nämlich diese Gebot: Du sollt nicht fremde Götter haben! Fliehet Abgötterei. Item: wer erkannter Wahrheit widerstrebet, der thut Läskerung, die nicht vergeben wird. Run ist ganz öffentlich, daß in vielen Artikeln die Papstischen Abgötterei trelben, stärken und erhalten.

Darnach, so man zur Sachen kompt, ist bies erstlich fürzutragen, baß wir nicht ein Gemenge und neue Bermirrung gebenten zu machen, wie mit bem Interim geschehen, sondern erstlich bei den andern suchen, baß sie sich vernehmen lassen von der Lehr, und mag angezeigt werden, baß man ordentlich von den Artikeln rebe, und wo sie etwas für unrecht halten in unfrer Confesfion, davon wollen wir Erklärung thun, und foll zuvor bedacht werben bei ben Unfern, auf welche Schriften sie sich einträchtiglich referiren wollen. Denn die Meinung ift im Grund einträchtig in der Augsburgischen Confession Unno 1530., und in ber jungen Herrn') Untwort an ben Raifer, und in ber Wirtenbergischen Confession und in der sachsischen Stadte Antwort auf das Interim. Denn es muß ja die Lehr einen Ramen haben, damit ber Gegentheil nicht schreie, man wiffe nicht was wir halten, und geben für, ber Unfern Schriften find ungleich und einander wibermartig; bas fie allein zu unferm Un= glimpf reben, so sie boch miffen, daß unfre Kirchen in der Hauptlehr einträchtig sind. Wo nun die Papstler in ben hauptartikeln ber gehr nicht mit uns einträchtig fenn wollen, fo ifte vergeblich, zu ben andern Sachen, jur Missa, jur Ordination, Jurisdiction, fortzuschreis ten. Ich gebente aber, wenn wir gleich eintrachtig find de Iustificatione, so werben sie in diesen Artikeln, de Ecclesia, de Missa, de invocatione sanctorum nicht von ihrem Irrthum abstehen wollen. Dennoch möchten burch Gottes Inaden etliche Fürsten bewegt werden, rechte Lehr anzunehmen. Denn Raifer , Ronig und vielen andern liegt ber Artifel von ber Priefter Ordnung heftig an; benn sie steden in biefer Opinion: unfre Priefter, bie nicht von Bischoffen ordinirt find, konnen nicht confectiren. Und schleift biefe gantafen viel Irrthum mit sich. Derohalben, so bas Colloquium werden follte, muffen wir une felbft zuvor von der Drdination und bischofflichen Jurisdiction unterreben.

Denn die Examina der Lehr sind den Bischoffen nicht zu vertrauen.

Ich kann auf diesmal nichts weiters anzeigen. Ich besorge, es werde eine große Beränderung teutsches Reichs geschehen. Der allmächtige Gottes Sohn Tesus Christus, der ihm gewißlich eine ewige Kirche durchs Evangelium sammelt, und nicht anders, wolle gnädigslich die christliche Kirche und christliche Fürsten in Teutsche land regiren und bewahren.

Man fcreibt, in der Capitulation amifchen bem Raifer und Papft fen biefer Artitel auch, bag ber Raifer ben gegebenen Frieden ju Augsburg Anno 1555. Run ift in allewege ju arbeiten, wiederum aufhebe. daß derfelbe Friede nicht geandert werbe. Go auch der Kaifer will fortfahren ein National = Concilium zu mas chen , das ihm ber Papft und Bifchoff regierten , achte ich, es werde langsam ins Werk gebracht werden; und obs gleich angefangen murde, so haben wir barinnen Diesen Bortheil, daß mir alsbann fteben Beind gegen Beind, und fo wir einen Eruft erzeigen wollen, fann man dem Papft, den Bischoffen und ihren Bochgelehrten ihre Blindheit, Untugend und Tyrannen also fürmahlen, daß sie keinen Blimpf erhalten werden, und wird alsdann die Nothdurft seyn, daß die Unfern sich zupor Der allmächtige Sohn Gottes, Jefus unterreden. Chriftus, wolle uns gnadiglich regiren ju feinem Lob. und wolle nicht Turkische und andre abgottische Macht und Regiment laffen gewaltig werden über biefe Kirche und Lande.

Philippus Melanthon.

No. 6044.

2. Ian.

Ge. Buchholzero.

† Ex apogr. in cod, Paris. D. L. 54.

Georgio Buchholtzero, Pastori Ecclesiae in urbe Arctoa.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Vult utrumque Deus, et ut doleamus, cum avellimur aliquantisper a nostris aut illi a nostro conspectu avelluntur, et ut dolorem moderemur, ut scis. Multum exempla te consolari poterunt. Nam cum alii sancti viri viderint tristiora funera, cogitemus nos quoque communium calamitatum socios esse oportere, nec velimus eximi a communi lege, cum et nos simus massa peccati. Consoletur te etiam

⁵⁾ Filiorum Iohannis Friderici, Electosis, Ducum Saxoniae.

heatitudo filii. Saepe opto mortem at viator noctu iter faciens optat diem, quia videre coram lucem illam cupio, de qua nunc ex sermone divinitus tradito et nos et alios docemus. Moventur ingentia certamina in multis locis de natura divina in filio. Et mecum disputant vicini quidam de ea quaestione. Sed Deum oro, ut nos guber-Valde optarim, nos coram aliquando de multis rebus colloqui posse. Mitto tibi responsiones grammaticas et historicas, quas petiisti, et oro at mihi significes, an hunc fasciculum acceperis. De filii Epitaphio cogitabo. Faciam ipse ei aliquot versus, cum velle te hoc intellexero. Sed significabis mihi, an Epicedion scriptum sanctae Matronae coniugi D. Islebii vohis placuerit *). Bene et feliciter vale. Die 2. Ianuarii anno 1557.

Philippus.

De verbo ἐντυγχάνειν certum est, id verbum significare interpellare vel compellare, vel intervenire. Paulus eo utitur Rom. XI.: Elias compellat Deum contra Israel. Paulus 1 Timoth. 4.: sanctificatur cibus per verbum et pre-Ibi evteusis simpliciter significat precationem. 1 Timoth. 2. ἐντεύξεις, intercessiones. Nazianzenus in oratione de filio Dei, enarrans Pauli locum ad Roman. 8., aperte inquit: πρεσβεύει έτι καὶ νῦν ὑπὲρ τῆς ἐμῆς σωτηρίας: legatione fungitur etiam nunc pro mea Quid dici clarius potest? Ex scriptoribus historicis multa possem testimonia citare. In Pelop. inquit Plutarchus, tyrannum Thessalicum prohibuisse, ne admitterentur ad captivum Pelopidam homines allocuturi eum. Ἐκώλυσεν έντυγχάνειν αὐτῷ, prohibuit eum alloqui. Aristoteles ait, dialecticam utile esse πρὸς έντεύξεις, i. e. ad colloquia, ut ordine et apte colloqui inter se possint hi, qui volunt aliquid inquirere.

In Eusebii ecclesiastica historia libro sexto capite postremo epistola est Dionysii Alexandrini ad Novatum, in qua sunt haec verba: et erat non inferior gloria sustinere martyrium, ne scindatur Ecclesia, quam est illa, ne idolis immoletur. Postea sequuntur verba hyperbo-

lica, quae non est opus récitari. Potes inspicere locum, et in lectione omnium humanorum scriptorum candor in indicando adhibendus est; et interdum ênusiusua accedat propter temporum confusiones.

De Nicephoro scias, complexum esse historiam a tempore Apostolorum usque ad Imperatorem Phocam. Recenset et miserabilem exitum Imperatoris Mauritii, cuius excellens virtus fuit. Vixit Nicephorus ante annos circiter quadringentos, tempore Imperatoris graeci Emmanuelis, qui factus est Imperator Constantinopolitanus anno 1142. Eo tempore fuit Imperator germanicus Conradus Suevns post Lotharium Saxonem. Hic Conradus Suevus gessit bellum cum Guelpho, duce Bavariae, qui ad familiam comitum Zolrensium pertinet, ex qua sunt Marchiones Brandenburgenses, qui nunc Marchiam tenent. Obsederat Conradus arcem Winspurg, vicinam oppido Heilbronn, in qua erat Guelphus cum coninge et multis viris et matronis nobilibus. Desperata autem defensione arcis mulieres petunt, sibi concedi ut fide publica ex arce in Bavariam redeant cum rebus quas gestare possent. Concedit Imperator. Mulieres exportant viros et pueros. Imperator videns hanc mulierum virtutem pacem fecit. Postea Conradus et Guelphus simul in Asiam profecti sunt, ut iuvarent eos, qui recuperaverunt Ierusalem. Circa illa tempora vixit Nicephorus.

No. 6145.

2. Ian.

Th. Hübnero.

Manlii farrag. p. 248 sq.

Clarissimo viro D. N. N. *) amico suo,

S. D. Aliquanto minus deformis est Ecclesia, cum multi nostri ordinis pium consensum tuentur, et coniunctionem amant. Quare cum video aut audio bonos et doctos viros, et iudiciis et voluntatibus nobiscum congruere, et Ecclesiae et nostra causa gaudeo. Sum igitur et honestissimi viri patris tui congressu, et tuis literis valde delecta-

^{*)} Id iam promiserat in ep. ad Buchholz. d. 23. Maii 1556. De morte coniugis Islebli iam sermo est in ep. ad Buchh. d. d. 81. Oct. 1555. Epicedium autem (quod legitur in Mel. Epigramm. p. 191.), miserat d. 28. Dec. 1556.

^{*)} G. Buchholtzer adaeripsit nomen: T. Hübnere.

tus: et utrique gratiam habeo, quod benevolentiam mihi vestram ostendistis.

Fratris studia inspiciam, et cum N. de eo colloquar, ac meum iudicium tibi significabo. Profecto enim maxime opto, ut iuventus recte et ordine discat: quod te quoque iam saepe cogitare non dubito, considerantem quantum onus sustineat is, qui format tenerum ingenium Principis: quo in labore Deus et tua consilia, et mentem discipuli regat oro. Quantum bonum sit bonus et salutaris princeps, non obscurum est. Nec dubium est, singulare Dei donum et opus esse talem principem: sed tamen doctrina praeparari mentes Deus iussit. Ad eam militiam cum te vocaverit, spero etiam tibi affuturum esse: et ut tuos labores adiuvet, eum oro. Vale. Die secundo Ianuarii, auno 1557.

Mitto pagellas, quarum tibi lectionem non insuavem fore arbitror.

No. 6146.

2. Ian.

Garcaeus ad Melunth.

Descripta nobis a Cl. Doct. Erhardo, Magdeburgensi, ex spographo.

Philippo Melanthoni.

Gratiam et pacem Dei per Iesum Christum. Reverende Domine Praeceptor, Patrone et Fautor colende. Eam incipio nunc sub auspiciis huius anni sentire virium mearum imbecillitatem, et praesertim capitis, ut meditationibus tam accuratis sacrarum literarum intentus esse nequeam, sicut hactenus tolerabiliter potui sustinere. Et fieri potest, ut, labores in me plures derivando quam debebam, accersiverim mihi partem huius difficultatis. Qua in re si imprudenter quid peccaverim, peto ut mihi Dominus hoc ignoscat. Interim tamen cogor et hoc dicere quod res est, pertinaciam illam, quae in contradictoribus meis quibusdam conspicitur, valde magnos dolores milii paullatim adducere magis, cum factiones passim gliscentes corripiant et in hac ditione quorundam animos, ut iudicent, me iuste a ministerio remotum esse Hamburgensi, praesertim cum adeo tacitam et sepultam iacere sinam apertiorem meam confessionem, quam iure omni Ecclesiae piorum proponerem. Hoc cum omiserim hactenus, periclitatur et hic mea auctoritas in officio delegato apud non paucos, ut hinc iustius sibi licere putent, hic etiam ut fraudent me magna parte promissi stipendii, utcunque principes instent et mandent, ut mihi illud integre solvatur.

Etiamsi vero debebam repugnare dolori et curis, ne his gravius excruciaretur animus, neque vires corporis hinc uimium enervarentur, tames humanum aliquid ibi me sen-

tire fateor, cum proptorea subtrahatur mihi commoditus tuendae valetudinis, et praeripiatur etiam facultas rectae et sufficientis educationis apud [?] meos liberos, (quos adhuc iuniores mecum habeo, servante ipsos Domino) sic curandae, ut ingenia eorum in bonis artibus discendis utiliter excolerentur, et ad pietatem moresque cultiores melius formarentur, adeoque ut filiarum una iam nubilis et satis maturae aetatis elocaretur, sicut par est. Quod maximus natu ex filiis meis, M. Iohannes, nunc honesta et legitima vocatione cooptatus sit in numerum Professorum Grypswaldensium, beneficio diligentis et fidae commendationis tuae factum esse, satis intelligo, et agnosco, quantam gratitudinem propterea tibi non solum filius debet, sed etiam quantum gratiae et ego hinc merito tuae Rev. referrem. Sed quia nunc externis donis amicos bene meritos ornare nequeo, ipse nimium egens, Christum precor, ut spiritualibus dotibus te augeat et corroboret magis ad praeclara certamina, ad usum Ecclesiae verae sustinenda. Et quia coepi aperire tibi meas aerumnas, quarum magnam partem et antea non ignoras, precor, ut cognoscas diligenter quae et deinceps subiicio, ut fideliter consulas in medium, iuvesque me et meos pro viribus quantum licet

Primum peto, ut, ubi mea confessio proposita fuerit, Christo me in hac imbecillitate adhuc servante, velis eam tuo patrocinio adiuvare et promovere, propter ipsam salvificam Christi veritatem, et propter meam innocentiam vel nunc tandem adferendam rationibus aequissimis. Agetur enim haec causa a me pie et modeste, sepositis omnibus personalibus, et exclusis contentiosis omnibus, plane tali fidelitate, sicut de tota nostra doctrina, quam cum omnibus orthodoxis iuxta meam mensuram profiteor, mihi ratio reddenda erit in conspectu summi nostri iudicis et salvatoris, Domini nostri Iesu Christi. Et ne videar aliquam invidiam in vos solos praeceptores meos doctissimos Witebergae, reverenter mihi colendos, transferre velle, provocabo simul ad iudicia talium Theologorum, quos novi non impugnari ab illis, qui Hamburgi a me hactenus dissenserunt. Si mea aequitas et moderatio poterit eos ad parem consensum et ad concordiam mecum amplectendam inflectere, ut inducant simul gubernatores reipubl. Hamburgensis ad mitiores animos erga me et meos, ut cogitent, quid debeant mihi iam senescenti, et propter confessionem exilium variasque adversitates sustinenti, indigenti subsidiis beneficis pro liberis, quis apud posteros non diceret, fuisse huius actionis, antea satis turbulentae, catastrophen laetissimam? Et quia sic exhaustae nunc fere sunt vires meae, ut verear me haud diu suffecturum magnis laboribus in ardua functione, quid quaeso honestius, et christiana professione dignius facere possent Hamburgenses, quam ut me ad se revocatum alerent honeste, et in tali functione opera mea uterentur, in qua possem eis usui esse, quam din liceret? Si vere Dominus me ex hoc misero seculo evocaret ad se in patriam aeternam priusquam boni viri in effectum perducerent quod dieo, existimo, iustissime facturos esse Hamburgenses, si uxorem meam relictam et liberos meos patre orbatos ad se reciperent, et beneficia necessaria praestarent, pie et liberaliter, relicta praesertim tali mea confessione de controversia Hamburgi agitata, quae omnium piorum et solide eruditorum

theologorum suffragationem et approbationem inveniret, sicut Christo iuvante me impetraturum esse confido. Si vero existimat tua Reverentia me frustra haec imaginari. et animos quorundam adhuc adeo esse acerbatos Hamburgi, ut nulla confessio et moderatio eos mutare et mitigare queat, age, committam ipsos iudicio Domini, ut is suo tempore nostram iustitiam in lucem producat tanquam meridiem. Ps. 37. Interea libenter animum meum in hoc extremo aetatis meae curriculo convertam alio, ubi Dominus me esse volet, et suae Ecclesiae pro facultacula concessa inservire. Et quia hic adeo pertinaciter obfirmant contra me animos, ut neque stipendium velint dare tantum, sicut iubent Principes, neque habitationis commoditatem prospicere talem, sicut ratio nostri ministerii postulat (quae duo incommoda debilitatem meam hic non parum auxerunt) praestet quaeso mihi tua Rev. hoc beneficii, si aliud consilium pro me tibi non succurrit, ut Illust. Principi Duci Pomeraniae Philippo me commendes, ut Celsitudo eius in tutelam suam me recipiat denuo fovendum et ornandum. Talem intercessionem et commendationem ad Principem Pomeranicum vellem nunc simul adferri ab hoc occonomo Grypswaldensis Academiae. Reliqua committerem fidis amicis, M. Iacobo Rungio, M. Paulo a Roda, et aliis, diligenter conficienda, prout viderent commoditatem mihi convenientem, de qua monitor idoneus apud ipsos esset filius meus, ibidem nunc scholae serviens. Quum enim difficultates hic prementes non potuerim avertere, factis etiam tantis meis et meorum impensis, neque impetraverim toties tentata et promissa, omnino statuo, quod bona conscientia coram Domino et iuste coram honestis viris suscepturus sim aliquam mutationem, ne meis eripiar citius, quam alias velit Dominus. Video enim, quid antecessori meo Dno. D. Albero, piae memoriae, acciderit ob praeposteras quorundam actiones. Si autem et hunc meum conatum anteverteret Dominus, ut ante discessum adduceret et mihi hic Dominus extremum vitae terminum, quod ipsius salutari dispositioni divinae cogor committere, precor Christum meum, et precabor semper, ut pro sua infinita misericordia clementer mecum agat, et placato acterno patre, per Spiritum S. Paracletum sic mihi adsistat, ut felici et beato fine claudam huius vitae cursum. Amen. Meis vero consultum non erit, ut post obitum meum Mc maneant in tali rerum statu, qualis nunc cernitur. Sed vel Hamburgum se conferant, si isti queant nolis integre reconciliari, vel in Pomeraniam commigrent, uhi spero filium natu maximum sic devincturum sibi animes bonorum virorum, ut suis omnibus queat esse usui et ornamento. Quod faxit Iesus Christus, qui et vohis in Academia vestra annum praesentem faciat sanctum et laetum, et simul toti Ecclesiae hunc reddat salutarem. Amen. Bectissime in Domino valeat Reverentia tua, et amanter precor, ut diligenter mihi in his exilii mei curis velis rescribere, et de commendatione ad Pomeraniae Principem effectum simul dare quod petivi. Datae Neobrandenburgi altera die post Circumcis. Domini, anno Dni 1557.

D. Iohannes Garceus.

No. 6147.

4. lan.

Ioachimo, Pr. Anhalt.

Edita in Becmanni hist, Anhalt, p. 120.

Ioachimo, principi Anhaltino.

Illustrissime et Clementissime Princeps. Foecundatio terrae certa lege ordinata illustre testimonium est de Deo Conditore et de providentia. Agnoscamus igitur Deum Conditorem et eum grati celebremus. Itaque et Deo Conditori coeli et terrae et hominum, Patri Domini nostri Iesu Christi, et C. V. pro frumento gratias habeo, et oro Deum, ut C. V. vires corporis et animi confirmet, et Ecclesiam suam clementer pascat, protegat et gubernet. Profecto hoc anno et famein et bella et opinionum confusiones metuo, sed oro Filium Dei, Dominum nostrum lesum Christum, Custodem Ecclesiae suae, ut poenas leniat. Hac hora Scholasticus Hungarus mihi litteras attulit, quas misi Doctori Milichio recitandas *) C. V. quam Deus servet incolumem. Datae 4. die Ianuarii, quo ante annos octoginta interfectus est Carolus Dux Burgundiae, Anno scil. 1477.

No. 6148.

5. Iap.

Iac. Milichio.

Bpist. lib. 11. p. 459. (ed. Lond. lib. 11. ep. 485.).

D. Iocobo Milichio

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Utinam vestri sermones optimum Principem **) aliquantulum a moerore abducant, qui quidem et ipse repugnare moestitiae debet, sicut scit Deum velle, ut erigamus nos iis consolationibus, quas tradidit. Hac hora literas Pannonicas accepi, in quibus scriptum est de direptione recenti duorum oppidorum. In altera Epistola narratio est de Razivilo, qui est olxodeanórns aulae Polonicae. Etsi fabulam Polonicam esse existimo, misi tamen. Oro autem Filium Dei ut nos gubernet et protegat. Reverenter ages gratias Illustrissimo Principi pro frumento mihi misso. Certe metuo et sterilitatem,

⁴⁾ Vid. ep. ad Milich. d. 5. Ian. h. a.

⁴⁴⁾ loachimum Anhaltinum, Vid. ep. d. 4, lanuar.

et alia multa tristia hoc anno: ἐν τῆ ἀχροπόλει ἐν Γότ Ͽη φασὶν ἀποθανεῖν δύο μηχανῶν χαλχοβόλων σχευαστὰς κεραυνωθέντας proxima tempestate. Sed nondum certo haec scio. Bene vale. Die 5. Ianuarii, quo ante octoginta annos interfectus est Carolus Dux Burgundiae, videlicet anno 1477. Salutem opto D. Cancellario et D. Forstero et vobis omnibus.

No. 6149.

5. lan.

M. Collino.

+ fix apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Matthaeo Collino, in Academia Pragensi.

S. D. Clariss. vir et cariss. frater. In oratione Nazianzeni de filio Dei verba haec sunt: πρεσβεύει ἐτι καὶ νῦν ὑπὲρ τῆς ἐμῆς σωτηρίας, quae verba inserit enarrationi Paulinae sententiae ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. Non frangamur animis propter sycophantarum clamores. Nihil enim dubium est, pios et eruditos omnes in Ecclesia hoc sensisse, quod tu et sentis et defendis. Quid planius est quam illa Nazianzeni enarratio?

De butyro vobis gratias ago. Si dominus Florianus miserit ad nos filios suos, non deerunt ittis officia nostra. Existimo me tibi notum esse, et certe quotidie filium Dei, dominum nostrum lesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, sedentem ad dextram aeterni patris, oro, ut colligat et servet Ecclesiam inter nos; et in tantis fluctibus spero eum sua agmina servaturum esse. Scribam plura cum domum rediero ex urbe Lipsia. Bene et feliciter vale. 5. Ianuarii 1557.

No. 6150.

20. lan.

Senatui Bremensi.

Edita in Gerdesii libro, quod supra d. 22. Decbr. 1556. laudavimus, p. 118. Item in Melanthons chriftlichen Bertathschlagungen und Bedenken p. 492, sed non integra. Apographon in cod. Galli II. p. 205. — Est Responsum ad literas Senatus, supra d. 22. Decbr. 1556.

Responsum Theologorum Vitebergensium ad Senatum Bremensem.

Gottes Gnad durch seinen eingebornen Sohn Jesum Christum unsern Beiland und mahrhaftigen Belfer, und

ein frohliches neues Sahr zuvor. Chrbare, Weise, Fürnehme und Gunftige Herren. Em. Ehrbarkeiten Gesandten haben wir gehört, und die übergebene Schrift und Confession mit Fleiß gelesen, und vernehmen daraus, daß Ew. Chrb., als lobliche Regenten, Spaltung und Trennung der Kirchen in biefen ganben zu verhaten geneigt sind. Derhalben berichten wir, baß auch in ben Kirchen allhie und im ganzen Land dieser Herrschaft ber Artikel vom Abendmal des Herrn Christi einträchtiglich, laut der offentlichen Confession aller dieser Rirchen, die Kais. Maj. anno 1550. zu Augeburg überantwortet ist, gepredigt wird. Und ift unser Gemuth nicht, Spaltung oder Trennung anzurichten, sondern zu bleiben in ge= melbter Confession, und bitten Gott, daß wir in ihme in ewiger Einigkeit bleiben, und daß bie Rirchen aller sachsischen Land Gottes Wohnung und Kirchen ewiglich senn.

Damit aber Einigkeit erhalten werde, achten wir auch für gut, daß nicht fremde Disputationes in diesen Artikel gemenget werden, daß auch bescheidenlich die gewöhnliche Korm zu reden behalten werde. Nun haben wir nicht vernommen, daß die Gelehrten in Sächssischen Landen diese Worte gebraucht hätten: panem et vinum esse essentiale corpus et sanguinem Christi, sondern diese Korm: cum pane sumitur corpus ist gewöhnlich, und ist gemäß dieser Korm: panis est communicatio corporis etc. Und zu Verhütung vieler schrecklicher Mißbräuch und Abgötterei ist nöthig, dabei auszudrucken, daß kein Ding und kein Ritus ausser dem Brauch, den Gott geordnet hat, Sacrament seyn kann.

Dieweil bann sehr nothig ift, rechte, eintrachtige, gleiche Formen zu reben '), behalten, auch ben Nach- fommen zu gut: haben wir, und viele andre hohes und niedriges Standes, lange Zeit begehret, und begehren dieses noch, daß aus allen Kurchen, welche die reine Lehre des Evangelii angenommen haben, gottfürchtige und gelehrte Manner zusammen verordnet würden, sich von vielen nothigen Sachen zu unterreden, darzu wir uns allezeit willig erboten haben, und bitten Gott noche mals, Gnad darzu zu verleihen 2).

Dieses haben wir auf Em. Ehrb. Schrift bedacht ju antworten, und sind mit Gottes Gnad christliche Einigkeit zu erhalten zum hochsten geneigt und ') begiezig. Der allmächtige Sohn Gottes, Jesus Christus,

¹⁾ Cod. Galli II. Gleichformigfeit im Reben.

²⁾ und bitten etc.] non habet Pezel.

³⁾ geneigt und] non habet Gerdes, neque cod. Galli IL

ber ihm gewißlich eine ewige Kirchen im menschlichen Geschlecht durchs Evangelium, und nicht anders, sammelt, und gibt ihr ewige Seligkeit, darin Gott alles in allen seyn wird '), wolle Ew. Kirchen und Stadt, Ew. Ehrbarkeiten und die Euern allezeit gnabiglich bewahren und regiren. Datum 10. Ianuarii '), anno 1557.

Iohannes Pomeranus Doctor, sua manu subscripsit.

Philippus Melanchton [Melanthon]
Magister.

Paulus Eberes Magister.
Sebastianus Froschelius Magister.
Magister Lucas. Magister Sturio⁶).
Iohannes Bugenhagen Pomer. D. sua
manu subscripsit ⁷).

Habemus Confessionem Augustanam, Apologiam D. Philippi, Item et nostram Confessionem Saxonicarum Ecclesiarum, et locos communes D. Philippi, in quibus sunt formae verborum, in quibus nos et nostrae Ecclesiae se continent. Cum dicunt de coena domini cavendum diligentissime, ne quid aliud dicant, etiam vel in verbis, quam Christus in institutione coenae dixit, quae fideliter nobis tradiderunt Evangelistae, et Paulus etiam fideliter exposuit dicens: ego accepi a domino, quod et tradidi vobis etc. Ut prudentibus loquor, panem quem frangimus etc. Si quid excidit nobis libere inter nos dicendo, quod, etsi non malum est, tamen possit rapi ab adversariis in calumniam, non contendamus pro nostris verbis, et verbum Christi sit nobis integrum, ne turbetur Ecclesia. Itaque, fratres mei, obsecramus vos, ne in hoc mysterio aliis verbis loquamini, quam Spiritus sanctus praescripsit nobis, et Apostoli tradiderunt, et Ecclesia sancta suscepit. Hoc pacto stabimus una vobiscum contra Tunc cum gaudio et omnes portas inferorum. sancta fiducia invertemus adversariis hoc argumentum et similia: Christus sedet ad dextram patris, ergo non potest nobis dare super terram in coena sua suum corpus etc., quae vera Ecclesia Christi detestatur. Christus exaltatus est post humilitatem crucis, et datum est ei a Deo patre nomen, quod est supra omne nomen in coelo et in terra etc., quae sunt ineffabilia. Christi spiritus faciat, ut credamus secundum Evangelium gloriae magni Dei, Amen. Verba Pauli: ut idem sentiatis omnes in Christo: ut idem dicatis omnes in Christo.

Iohannes Pomeranus D.

No. 6151.

(hoe t.)

And. Miseno.

† Ex apogr. in ced. Paris. D. L. 54.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Andreae Miseno, docenti Evangelium in Ecclesia Dei in inclyta urbe Mysorum Aldeburg, fratri suo cariss.

S. D. Reverende et carissime frater. Sum pater et non aorogyos, et plus quam millies in magnis doloribus, quos sensi propter filios et filias, cogitavi ingentem vim amoris Dei erga nos esse, cum talis sit, ac multo maior amor erga nos quam qualis est in nobis στοργή erga natos. Eadem te cogitare non dubito. Sed erigas te hac ipsa cogitatione: curae sunt Deo et vivunt nostri filii et filiae, etiam cum ex hac aerumnosa vita evocantur, et rursus complectemur nos mutuo. Hac consolatione, quae tibi nota est, te erigas. In mei filioli morte incidi in lectionem Psalmi: ipse fecit nos, non ipsi nos. Hac sententia lecta sensi in corde lactitiam acquiescentem in Deo, et praesentiam Dei veram ineffabilem, ut postea etiam Luthero dicebam. Erit tibi quoque levatio cogitare de praesentia Dei în Ecclesia et familiis piis.

De Calvino potes vere hoc dicere Martino, neque ipsum neque alium illa verba ex me audivisse, quae narrant literae, quas misisti. Ne legi quidem omnia Calvini. Sed velim pios et doctos de tota re colloqui, et relinquere posteritati sententiam et formas loquendi certas. Nuper huc Senatus Bremensis misit legatos *). Erat propositio his verbis scripta: panis est essentiale corpus

⁴⁾ ber ihm gewißlich etc.] Pexel. praetermisit.

⁵⁾ Pezel, et cod. Galli II.: d. 11. Ian.

⁶⁾ Nomina subscripta non leguntur apud Pezel. et cod. Gall.

⁷⁾ Haec omnia, quae sequuntur, nec cod. Galli II. nec Pezel. habent.
MELANTE. OPER. Vol. IX.

^{*)} Exeunte anno 1556.

Christi. Quis sic locatus est? Dicimus: cum pane sumi corpus Christi. Osiander dicebat: hic panis est Deus. Cur mihi, homini scholastico, illi Episcopi non praescribunt formam loquendi. Sic nuper scripsi ad Ratisponensem Gallum. Sed si quando conventus erit eruditorum, necesse erit hac de re loqui. Nec mihi ignota est antiquitas, quantum omnino extat veterum monumentorum, in quibus huius materiae fit mentio. Movent Flaciani nova certamina. Reprehenditur definitio Evangelii, quod dixi Evangelium esse praedicationem poenitentiae et promissionem reconciliationis. Aiunt etiam, filium Dei non dici lóyov nisi in Apocalypsi, et praetereunt primum caput Iohannis. Quo tandem evasuri sint, ostendet eventus. Ego Ecclesiam et me filio Dei commendo, domino nostro Iesu Christo, quem oro, ut te consoletur et nos gubernet.

De initio Romani anni scito Livium in eo loco de initio Consularis gubernationis tune locutum esse, non de usitato anni initio. Bene vale.

Philippus.

No. 6152.

17. Ian.

Ge. Agricolae.

Epist, lib. II. p. 562. (ed. Lond. lib. II. ep. 585.). — Hic ex autographo in cod. Goth. 400.

Georgio Agricolae, gubernanti studia doctrinae in inclyta urbe Norici, Amberga, fratri suo cariss.

S. D. Clarissime vir, et charissime frater:

Ipse Deus sapiens, verbo qui cuncta creavit,

Et certis annum legibus ire iubet,

Efficiat, nobis vemiens sit faustus ut annus,

Protegat et dextra teque tuosque sua.

Et quoniam gnatum misit, qui colligat agmen,

Cuius sit doctor, vita, caputque, λόγος.

Hic λόγος acterno natus Patre, semper adesse,

Et custos nobis et caput esse velit.

Viribus humanis non est Ecclesia tuta,

Languida nos homines quid nisi massa sumus?

Sed nostram indueris cum miro foedere carnem,

Gnate Dei, semper nos tua membra regas:

Et facias tecum nos unum ut simus in acvum,

Vera laude tuus quo celebretur honos.

Hoe exordio uti volui. Quid enim potius scribam, quam pia vota? Haec est enim praecipua vitae regula, ut sui quisque officii munera faciat, et Deum aeternum Patrem Domini nostri Iesu Christi precemur, ut nos gubernet et adiuvet. Sinamus alios regna miscere, ut aliquanto post videbis Germaniam horribiliter dilaceraturos esse τοὺς ἡγεμόνας καὶ δημαγωγοὺς, sed tamen Ecclesiae reliquias abditas ad aram suam Filius Dei proteget.

Leandrum patri commendes. Iudico non esse malam naturam, etsi, ut est aetas, sodalitia magis sectatus est, quam volebamus. Magister Froschelius discessuro dedit mutuo Ioachimicos ...*), de quibus dixi me ad te scripturum esse, ut a matre peteres. Totam hanc rem et fidei et prudentiae tuae commendo. Scis interdum prodesse haec comica consilia. Dices autem matri, me bono consilio hortatorem fuisse, ut voluntati patris mox pareret.

De Sponsa illius qui aliam compressit, velim te mihi significare, an alia compressa sit post sponsalia, quod si ita est, potest haec petere, ut fiat divortium. Nec cogi potest ut invita nubat illi, qui iudicatur adulter. Hac de re velim te mihi planius scribere. Mitto pagellas. Bene vale. Die 17. Ianuarii. 1557.

Philippus.

No. 6158.

17. lan.

(Petitio eleemos.)

Scripta publ. Witteb. T. III. p. 49 b.

Petitio Eleemosynae.

Indidit Deus oropyès humano generi, ut sint commonefactrices de suo amore erga Filium et erga nos. Ac motus illi tanti sunt, ut post sensum irae Dei non sit maior dolor in humano pectore, quam is, quem parentes sentiunt in calamitate sobolis. Accidit autem in familia huius viri Wolfgangi Laubmanni Curiensis ingens calamitas, quod filius natus annos novem, qui

^{*)} Est lacuna in autographo, et oblitus est Phil, numerum loachimicorum adscribere.

iam literas didicerat, tristi lapsu ex sublimi periit. Nunc etiam a patre pecunia postulatur, quam sine Eleemosynis pendere non potest. Theseus, cum ipse lavat interfectorum ducum corpora, reprehensus, quod id sordidum ministerium non relinqueret servis, inquit: Oùx aloxodo àv Downosov àlliflav xaxó. Adaciamur misericordia patris in tanto moerore, et cogitemus, certo Deum vicissim benefacere his, qui misericordiam exercent, sicut scriptum est Psal. 40.: Beatus, qui intelligit super egenum et pauperem. In die mala liberabit eum Dominus. Die 17. Ianuarii. 1557.

Philippus Melanthon.

No. 6154.

18. Ian.

Ge. Buchholzero.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Georgio Buchholzero, Pastori Ecclesiae Berlinensis.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Scripsit Ferinarius carmen, non captans aliquid, sed ut nobis, laudando') virtutem matronae') gratificaretur. Ego pio studio edi volui. Sed tamen expatiabitur ad vos Ferinarius, cum erunt tempestates mitiores. Velim autem te mihi aliquid de indiciis vestris significare, an placuerit carmen, an officium fuerit gratum. Epitaphia filiis tuis componi honesta curabo et edam, quos certe dilexi, quia ingeniis valebant, et Deum oro, ut Ecclesiae ad posteros servet bona ingenia, quae et veritatem et pacem amant. De Turcicis rebus certo scribitur, filium Regis Persici mortuo patre bellum instaurare et retrahi Turcicos exercitus in Asiam. Bononiae nobilis adolescens disputavit, claves Petri non esse potestatem gladii. Is Romam duetus est, et ibi supplicio adfectus. De verbo έντυγχάνειν adde exemplum ex actis cap. 25. Festus inquit, se saepe interpellatum esse de Paulo: ἐνέτυχον ἐμοί). Bene vale et rescribe. Die 18. Ianuarii.

Philippus.

No. 6155.

19. Ian.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 712 sq. (ed. Lond. lib. IV. ep. 964.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti I o a ch. Camer. fratri suo carissimo,

S. D. Quod faustum et felix sit, de tuo genero *) referam ad Collegarum consilium, et filium Dei oro, ut in his tuguriolis servet suae doctrinae, et honestarum artium semina, et copulet omnium pectora, ut unum in ipso simus, cum quidem tam multi sint, qui moliuntur infinitas distractiones, quorum illa sunt, τάραντε καὶ χόρδενε δμοῦ τὰ πράγματα ἄπαντα. Sed commendemus nos filio Dei.

Hic Andreas natus in urbe Borussiae Regio Monte, docuit Evangelium in collegio Murratensi, in ditione Wirtebergensi, et ibi erudiit coetum latine discentium, tradidit eis Dialecticen, Epistolas Ciceronis, et κατήχησιν Brentii. Consiliarii transtulerunt eum ad Thermas. Inde in Academiam nostram rediit, cum viaticum haberet. Iudico eum usui esse posse in collegio vicino Aegrae, si ita tibi videtur. Totam enim rem tuo iudicio et arbitrio permitto, et permittit hic ipse Andreas: aetas quae sit vides, et iudico modestum hominem esse, et scio bene de eo sensisse in Bavarico collegio Patronum. Bene et feliciter vale. XIIII. Cal. Februarii. Anno M, D. LVII.

Philippus.

¹⁾ laudando] rescripsi pro laudandibus.

²⁾ Filii Buchholzeri, vid. ep. d. d. 2. lan. h. a.

⁸⁾ Vide supra d. 2. lan. 1557.

^{*)} Esromo.

(Acta Cosvicensia d. 18.—28. Ian.)

Coniunxi hic Acta Cosvicensia, i. e. Acta Flacianorum cum Melanthone inde ab 18. d. Ianuarii usque ad d. 28. — Quae Flacius, qui Cosvigam se contulerat, et eius legati, Pastores Saxonicarum Ecclesiarum, cum Melanthone illo tempore egerunt, ea narrarunt Saligius in historia Augustanae confessionis T. III. p. 238 sqq., et quidem ex libris manuscriptis bibliothecae Guelpherb.; porro Io. Backmeister in "Actis Philippicis" (Tubing. 1719. 4.), qui etiam quaedam Scripta ad hanc rem pertinentia ex libro manuscripto, satis mendoso, edidit; et denique Planckius in ber Gefchichte bes protest. Schoplantia ex libro manuscripto, satis mendoso, edidit; et denique Planckius in ber Geschichte bes protest. Schoplantia ex libro manuscripta Pastorum Saxonicorum ad Melanthonem et huius responsa leguntur etiam in "Epistolis Schoplanticorum Vitebergens."; porro in Cousiliis Mel. latinis a Pezelio editis P. II. p. 258 sqq., et denique in Backmeisteri Actis Philippicis. Eadem inveni in codd. Gothanis et Monacensibus, ut suis locis significatum est. — Integra vero huius rei Acta manu scripta leguntur in codd. Guelph. No. 6. 4. 7. quibus Saligius usus est, sic inscripta: "Acta tentatae pacificationis inter eos, qui contra Interimistas, Adiaphoristas et Maioristas scripserunt, et ipsos etiam Adiaphoristas Wittebergensos potissimum anno 1557. mense Ianuario." — Eadem Acta, iisdem verbis inscripta, inveni in cod. Galli Monacensi I. p. 188 sqq., ubi omnia hno spectantia collecta et descripta sunt, non autem ea manu, qua reliqua in codice scripta sunt, sed aliena. Videtur igitur apographon Actorum a Magdeburgensibus missum esse ad Nic. Gallum. Quum autem nemo, praeter Saligium (qui rem ex iis breviter narravit), his Actis manu scriptis usus sit, tota vero actio ad Melanthonem pertinuerit, putavi, omnia ad hanc rem spectantia scripta hic iunctim edenda esse.

No. 6156.

17. Ian.

Scheda Morlini.

* Ex Actis tentatae pacificat. etc. in cod. Galli I. p. 188.

— Narrantur ibi ad 'illustrandum hoc scriptum haec:

"17. die lanuarii a. D. 1557. Magdeburgum sub horam
"secundam pomeridianam ingressi sunt Saxonici Theo"logi, Valentinus Curtius, Superintend. Lubecensis,
"M. Dionysius Schnemann minister verbi ibidem, Paulus
"ab Eitzen D., Superintend. Hamburgensis, M. Joachi"mus Vestphalus, pastor eiusdem Ecclesiae, Frideri"cus Henningus, Superint. Luneburgensis, M. Antonius
"Wippermannus, minister verbi ibidem, Ioach. Morti"nus D., Superint. Brunsvicensis, M. Martinus Kem"nitz, minister verbi ibidem. Misso autem ministro
"ad Illyricum petunt, ut vel solus, vel adiuncto uno
"aut altero ex concionatoribus ad se in diversorium ve"niat. Illyricus igitur cum M. Iohanhe Wigando, ad
"St. Huldericum Pastore, sine mora eos accedit, ac
"rogat, ut in sequentem diem deliberationes reiician"tur. Tempus enim perbreve tantis rebus dari, quia
"iam notesceret, et ipsos ex itinere esse defatigatos,
"praeterea cupere se in praesentia totius ministerii hu"ius Ecclesiae cum ipsis agere, siquidem controversia
"ad omnes pertineret. Mediatores contra indicant, sea
"postridie summo mane abitum maturaturos, idque pro"pter duas potissimum rationes; primum, ne, quando
"moram hanc tam longam traherent, fama citius ad
"Vitebergenses deferatur, quum ipsi eo perveniant, et
"aliqui sese inde subducant, quaesito aliquo praelettu,
"in quorum praesentia¹) nihil prorsus agere possent;
"deinde etiam quia ex scriptis Illyriai, praecipue vero
"bibello de unitate constaret de eius voluntate totaque
"causa, et antea se pleraque huius causae habere cogni"da. His rationibus moti Illyricus et Wigandus ad ipsos
"legatos adsident. Martinus reliquorum nomine expo"nit, quo consilio in hune locum se contulerint, et
"iam Witebergam sint ituri, nempe quod et Illyrici
"admonitionibus ac rogationibus, deinde vel omnium
"maxime miserabili Ecclesiae Christi statu, quae hoc
"schemate, quod Adiaphorismus et Maiorismus peperia"sent, horribiliter d

"se prorsus cum Magdeburgensibus in hac quidem causa "consentire. Iam vero quandoquidem eam viam publico "scripto Illyricus proposuisset, se nihil dubitare, quin "adhuc eo animo sit praeditus. Denique se iam humi"liter etiam sublatis manibus precari, ut tantum in ho"norem Dei et Ecclesiae consolationem ac aedificatio"nem praestet ac suum animum prorsus ad pacem atque
"concordiam flectat, neque suum ius in quibusdam ac"cidentibus causae, ut sunt convitia et alia, persequa"tur. Petere se etiam, ut Illyricus cum aliis quibus"dam in locum Vitebergae vicinum, ut Cosvicum se
"conferant, ubi colloquendi potestas dari possit. Prae"terea Morlinus ex scheda praelegit formam, quam in
"tota actione mediatores sequi decrevissent."

(Scheda Morlini.)

Rationes consilii et institutionis Mediatorum.

I. Non est nostri instituti multa disputare, multo minus eam doctrinam retractare, et vocare in dubium, quam de bonis operibus et rebus adiaphoricis Ecclesiae nostrae in certaminibus sunt ex verbo Dei unanimi consensu constanter professae, ne tanquam operarii mali ea fraudulenter in vinea domini destruamus, quae sedula opera fidelissimorum servorum Christi magna pietate et summa cum laude sunt aedificata et extructa.

II. Hoc tamen agitur, ut cum ex his intestinis bellis quotidie fiant maiores dilacerationes in Ecclesia, et ingenia petulantia quicquid cogitant audent, dum nullae sunt collationes sententiarum, nullae diiudicationes dogmatum, igitur ⁸) de sententia et ad petitionem omnium Ecclesiarum Saxonicarum utranque partem hortabimur in nomine filii Dei, domini ac pontificis nostri Iesu Christi, ut illorum periculorum memores tandem sedulis animis nobiscum cogitent, quibus conditionibus posset restitui pax, deinde servari concordia et consensus ad posteritatem.

III. Si, quod absit, [non] 3) feliciter cesserit conatus noster, cogitabimus saltem inter nos de illis rationibus, quae ad retinendum consensum doctrinae et ad conservandam veritatem ac puritatem Evangelii contra fanaticos

¹⁾ Potius: absentia.

²⁾ Descrit hic scriptor formam orationis, quam inchoaverat

⁵⁾ Non) hic excidisse, vel infeliciter scribendum esse, manifestum est.

spiritus visa fuerint necessaria fore in Ecclesiis nostris Saxonicis.

("Illyricus respondet, admodum breve tempus ad deliberationem tantarum rerum concedi. — Quod ad suam voluntatem attinet, se in ea sententia, quam publico scripto declarasset etiamnum perseverare, et tantum hic obnixe rogare, ut liberrime totam causam agant; se paratum esse de suis viis seu mediis in libello traditis decedere, si modo bonis ac firmis fundamentis ex claro verbo Dei depromptis evertantur, et alies eodem verbo Dei perspicue confirmentur, se etiam sponte paratum ad omnia, quae evidenti verbo Dei demonstrari queant. Causam hanc arduam se tractasse non ambitione quadam, non rixandi libidine, sed simplici pietatis studio, ne universus religionis status in Germania, per Lutherum instauratus, horribiliter concuteretur et everteretur. Pro his autem summis laboribus sese pessimam hactenus retulisse gratiam, ac Vitebergenses nullum modum nec finem facere criminandi in lectionibus, orationibus, epistolis, picturis. Rogare se unicum, ut iuxta normam exactissimam verbi divini universam hanc causam tractent, sine respectu ullius personae. Quod ad locum spectat, quo proficisci debeat, se id iuxta eorum voluntatem non gravatim facturum esse. Deliberaturos his de rebus etiam ministros huius Ecclesiae et suam sententiam ipsis significaturos.") — (Vid. d. 18. Ian.)

No. 6157.

18. Ian.

Myricus et Wigandus ad Pastores Saxon.

† Ex Actis tentatae pacific. in cod. Galli I. p. 190. -18. lan. revertuntur ad Mediatores Illyricus, Wigandus, M. Iudex et Ioochimus Bonus, et exhibentur chirographs, in quibus et mediatorum sententia, prout eam acce-perant Illyricus et Wigandus pridie eius diei, et ipsius quoque Illyrici promissio, separatim comprehensa erat, quam et Legati sponte agnoverunt et acceperunt."

(Illyricus et Wigandus ad legatos Saxon.)

Reverendi in domino Patres et fratres longe dilectissimi. Quoniam vos heri pio et prolixo sermone vestram voluntatem ac sententiam de erroribus ac corruptelis Interimisticis ac Adiaphòricis ac inde ortis dissidiis tollendis explicantes, indicastis, vos istam profectionem pientissimo animo ac summo Dei timore suscepisse, vos nobiscum prorsus idem de Adiaphoricis et Maioristicis erroribus sentire, iudicare, hanc adiaphoricam causam seu eius oppugnationem non onus Illyrici, aut etiam solius Ecclesiae huius esse, sed etiam vestrum et omnium Ecclesiarum esse, vos confessioni huius Ecclesiae anno 1530. editae ex animo adhaerere, vos adeo probare certamina ac labores nostros et aliorum fratrum contra Adiaphoricos Maioristicosque errores suscepta, ut et deo pro illis et nobis, aliisque, qui in eo agone sudarunt, fratribus, gratias agatis, vos denique huc non ut veritatem praedictis scriptionibus illustratam obscuretis, aut contrarios errores et corruptelas confirmetis, sed ut cognita denuo nostra sententia serio ac pro christiano zelo cum Vitebergensibus sine prosopolipsia agatis, ut vel nostros articulos pacisque rationem in libello *) de unitate indicatam suscipiant, quam quidem vos piam ac Ecclesiae utilem iudicetis, vel ipsi aliam magis piam et ad tollendos praedictos errores illustrandamque veritatem idoneam ex manifesto ac claro verbo Dei praescribant.

Ideo post gratiarum actionem deo et vobis debitam, discrte et expresse confitemur, nos adhuc in pristina sententia, in praedicto nostro libello expressa, perseverare, nosque vobis facere potestatem, imo et suppliciter ac propter Deum orare et obsecrare, ut cum Vitebergensibus summa diligentia et studio citra personarum respectum agatis, eisque persuadeatis, ut praedictos articulos ac pacis rationem amplectantur ac publico scripto coram Dei Ecclesia nobiscum et cum aliis profiteantur, vel ipsi aliam meliorem ac Ecclesiae Dei in tollendis praedictis erroribus magis salutarem ex claro ac manifesto Dei verbo praescribant, nobisque diligenter iudicandam ac examinandam tradant. Id si vere, manifeste et evidenter fecerint, pollicemur bona fide nos illam ex verbo Dei indicatam viam sequuturos. Oramus item ac obtestamur, ut et de aliis omnibus materiis et articulis cum eis diligentissime agatis, quas vobis coram in nostro colloquio prolixe exposuimus. Ad quam quidem prolixiorem, coram, oratione factam nostrae voluntatis ac sententiae explicationem nos hoc chirographo referimus. In cuius rei testimonium hanc vobis chartam nostris et chirographis et sigillis obsignatam bona fide offerimus. Datum Magdeburgi 18. Ianuarii 1557.

No. 6158.

18. Ian.

Articuli a Pastor. Magdeb. propositi.

+ Ex Actis tentatae pacificat. etc. in cod. Galli L. p. 199.

Articuli, de quibus et contulerunt in timore Dei, et unanimiter consenserunt ministri Ecclesiae Magdeburgensis.

Revera ardens et seria oratio est domini nostri Iesu Christi, ut simus unum in patre et filio, ubi simul comprehenditur, quae sit vera et salutaris unitas, nempe in patre et filio, quae videlicet sermonem eius ac vocem non solum audit, cognoscit, sed etiam eam usque in finem puram et incorruptam servat.

Testamur itaque coram Deo, omnibus angelis et hominibus, nos toto pectore eam salutarem unitatem et coniunctionem Ecclesiae Dei, de qua Christus hoc loco precatur, semper optasse et nunc optare et desiderare, te, patrem Iesu Christi, una cum filio tuo et spiritu

^{*)} Flacii.

sancto, supplices oramus, ut ex immensa misericordia eam gratam necessariam et salutarem pacem miserae et afflictae tuae Ecclesiae, sublatis omnibus erroribus et corruptelis largiaris, Amen.

Primum autem iudicamus hanc gravissimam causam, nempe quod contra Interimisticas et Adiaphristicas aliasque inde ortas multiplices corruptelas pugnatum est, non esse tantum huius nostrae Ecclesiae, sed et ipsius filii Dei et totius Ecclesiae Dei. Itaque in ea dirimenda vel tollenda honoris Christi, salutis Ecclesiae, verae conversionis corum qui exorbitarunt, et totius posteritatis sine omni prosopolipsia habendum esse accuratam rationem.

Secundo perseveramus constanter et unanimiter in confessione, quam anno 1550 in difficillimis temporibus edidimus*), in qua et praecipua capita doctrinae christianae sincere propositae sunt, et grassantes errores ac defectiones indicatae, et persecutio erga christianos reprehensa.

Tertio bona conscientia et pio studio veritatis, non ut quenquam laederemus, ut forte aliqui suspicantur, Adiaphoristicas et Maioristicas corruptelas arguimus, et adhuc in sententia, quae scriptis hic editis per nos et alios pios fratres in Ecclesia Christi fideliter laborantes publicata est, persistimus, et Deo dante porro persevershimus, donec meliora ex verbo Dei edocti fuerinus.

Quarto sentimus gravissime eos peccasse, qui Interim, Adiaphora, Maiorismum, persecutiones multiplices, abnegationes, defectiones, vacillationes, piorum defectiones et cum Babilonia meretrice collusiones et scortationes hactenus vel scriptis, vel consiliis, vel violentis vel fraudulentis factis adiuverunt, ac scandalum tetrum in Ecclesia Christi vel excitarunt vel confirmarunt et auxerunt, cum multorum Christi pusillorum temporario et proh dolor aeterno etiam exitio. Utinam vero peccata haec cubantia et altum stertentia sonante voce verbi divini atque efficacia spiritus sancti exuscitari et salutariter agnosci possent.

Quinto iudicamus, istas corruptelas seu controversiam, quae totam Ecclesiam Christi concussit, et adhuc duriter in plurimis locis exercet, optimo modo propter gravissimas causas tolli posse manifesta et publica revocatione et damnatione errorum et approbatione scriptorum, quae ad propugnandam et vindicandam sinceram Evangelii doctrinam contra Interim et Adiaphora hic et alihi sunt edita, neque ullo modo amnistiam, tum verbo Dei, tum nostrae conscientiae, et saluti totius Ecclesiae in hac controversia contrariam, approbare possumus **). Optaremus igitur, iudicium ipsius Dei accuratius expendi.

Sexto vias tamen compositionis a Reverendo dom.

Myrico fratre nostro charissimo publico scripto proposi-

tas in libello de unitate incunda, iudicamus esse verbo Dei consentaneas, ideoque et eas approbamus, neque ab iis citra laesionem conscientiae nostram Koclesiam, aut ullum alium christianum hominem discedere posse sentimus, nisi ex verbo Dei manifesto et perspicuo diversum monstratum nobis fuerit.

Postremo adhortamur et obtestamur coram Deo et tota Ecclesia per Iesum Christum, dominum nostrum, omnes mediatores et actores huius gravissimae causae, ut regulam verbi Dei, ut qui divinam sausam Christi tractent praecipue non humanam sine ulla prosopolitaia directe, sicut ad eam omnes sumus obligati, sequant, tautuque honorem et amicitiam Dei ac salutem totius Ecclesiae errantiumque veram ac salutarem conversionem curent et quaerant, sicut scriptum est: lucerna pedibus meis verbum tuum. Et: oportet Deo magis obedire quam hominibus. Item honorificantes me honorificabo et ego inquit dominus.

Hosce articulos ita fratribus nostris venerandis et charissimis D. M. Ioanni Wigando, M. Ioanni Basengartsero, et M. Matthaeo Isidici Cosvicum communi nomine ablegatis tradimus ac commendanus, et eos per dominum Iesum obtestamur, ut depositum Iesu Christi per Latherum nobis commendatum diligenter optimaque fide nulla habita ratione nullius periculi aut gratiae servent, neque hasce metas ullo modo transsiliant, nisi prius et ipsi et nos ex verbo Dei rectius ac certius de alia meliori via edocti fuerimus. Actum Magdeburgi 18. Ianuarii 1557.

Subscripserunt Lucas Rosenthal, Pastor ad D. Ioannem. Ioachimus Bonus, minister verbi ibidem. Chilianus Fridericus. Iohannes Heyer.

Henningus Frede, Pastor ad D. Catharinam.
Ioannes Canon, minister ibidem.
Ambrosius Hitfeld, Pastor ad D. Petrum.
Martinus Lescherus, minister verbi ibidem.
Ottho Omes, Pastor ad D. Iacobum.
Bartholomeus Strele, minister ibidem.
Sebastianus Werner, minister verbi ad S. Hulderichum.
Iacobus Bowerberg, minister ad S. Spiritum.

No. 6159.

18. lan.

Declaratio Flacii.

† Ex actis tentatae pacif. in cod. Galli I. p. 192.

(Matth. Flacii declaratio.)

Ego Matthias Flacius Illyricus propria manu ac sigillo coram Deo et eius Ecclesia testor, me non tantum potestatem facere, sed etiam orare, ac per Christum, unicum servatorem eiusque Ecclesiam afflictam obsecrare clarissimos, doctissimos et pientissimos viros, D. Doct. Ioachimum Morlinum, Superint. Brunsvicensem, D. D. Paulum ab Kitzen, Superint. Hamburgensem, D. Mag. Valontinum Curtium, Superint. Lubesensem, D. M.

^{*,} Confessio et Apologia Pastorum et reliquorum Beclesiastarum Magdeburg. 1550. 4. apud Mich. Lotther. Etiam Germanice: Befenntinis, Unterricht und Bermahnung der Pfares beren und Prediger der christichen Gemeinden zu Magdeburg. Ebentas. 1550. 4.

to idem Flacius in libello de concordia facienda postulaverat, idemque fuerat, quod Melanthonis animum gravissime laeserat. Flacium hic per Pastores Magdeburgenses loqui, quisque videt. Fortasse iam ante adventum Pastorum Saxon, hoc scriptum in promptu fuit.

Fridericum Henningum, item M. Ioachimum Westphalum eiusque adiunctos collegas, ut cum Vitebergensibus diligenter ac serio, ac christiano zelo agant, ut vel
rationem tollendi Interimisticos Adiaphoricosque errores,
corruptelas ac deinde orta dissidia a me in libro de unitate et inprimis in articulis ostensam sequantur, vel ipsi
ex manifesto Dei verbo, reiecta prius veris rationibus praedicta nostra formula, clare ac evidenter aliam magis piam
vere ostendant, sicut de hac re in alio chirographo et coram voce prolixius meam sententiam exposui. Id si fecerint, promitto coram Deo, me ex animo amplexurum,
probaturum ac confirmaturum esse. In cuius rei testimonium haec meo chirographo exaravi, et sigillo obsignavi.
Magdeburg. 18. Ianuarii 1557.

No. 6160.

19. lan.

Senatus Magdeb. ad Pastores Saxon.

+ Ex cod. Galli I. p. 201.

Den Ehrnwardigen, achtbarn, Sochgelehrten Berrn ber Erbaren Stabten Lubect, Samburg, Braun, ichweig und Luneburg Gefandten, fampt and bern driftlichen Predigern und Lehrern jest zu Bittenberg verfammlet, unfern gunftigen lieben herrn und Freunden sämtlich und fonderlich.

Unfre willige Dienst und alles Guts zu voran. Ehrwites bige, achtbare, hochgelehrte gunftige liebe herrn. Nachdem fich wieder nach der Miederlag des alten driftlichen Churfürften und herrn, hrn. Johann Friedrich, herzog zu Cachen, hochloblicher Gedactniß, durch die Interim, Adiaphora und bergleichen Irrungen allerlei Zerrüttung zugetragen, welche die Rirchen Christi jum bochften betrübt, und bem Evangelio, fo wir Deutschen aus Gottes Gnaben erfannt, nicht geringen Schaben gethan: [fo] haben wir oft von Sott, bem Mumachtigen, von Bergen gebethen, baß die schwebende Spaltungen [und] Jerthumen durch christliche Mittel und Bege, Gottes Bort gemaß, mochten aufgehoben und beigelegt werben. Beil benn bie ehrbaren Geeftabte, Libed, Hamburg, Lineburg und auch Braunschweig aus Sottes Gingebung und driftlicher Lent Anregung an bas boch nothig, wichtig und muglich Wert fich gemacht, eine amehntiche Botichaft abgefertigt, ju einer driftlichen beile famen Ginigfeit nach Gottes Bort ju rathen, und Sandlung zwifden den Parten vorzunehmen, find wir folche boben und driftlichen Werts boch erfreuet, munfchen von Gott, dem Allmachtigen, ben heiligen Geift, Glad, Gnab und Segen baju, baß es ju Gottes Lob, heilfamer Ginigfeit feiner Rirchen und Musbreitung feines Borts gereichen moge.

Diewell aber unfre Kirche auch allhie burch Gottes Gnab und Beistand bisher ber reinen Lehr bes Evangelii mit Predigen, Schriften, Leiden Zeugnis geben haben, und schwebende irrige Lehr und Meinung nach Gottes Wort gestraft, und vielgemeibte Gesandten aus den ehrbaren sach Kichen Stadten begehrt und gebethen, daß etliche Lehrer aus unfrer Stadt mochten an einen nahenden Ort abs

gefertigt werben, damit die herrn Gefandten aus den Stadten zwischen denen zu Wittenberg und ihnen handlung pflegen möchten, haben wir zu Beförderung der Sachen der ganzen Christenheit auch etliche unster Lehrer, die und bister mit Gottes Wort und Bekenntniß treulich stregekanden haben, williglich und gerne wollen abfertigen; als nämlich die ehrwürdigen, achtbaren und wurdigen herrn Johannem Wigandum, Pfarhern der Kirchen zu St. Mrich, Mag. Matthiam Flacium Illyricum, Johannem Baumgartner, Pfarher der Kirchen zum heiligen Geist, und Mag. Matthäum ludicem, Caplan der Kirchen zu St. Ulrich, mit freundlicher Bitt, Ew. Ehrwürden wolten denselben, wie es denn die Colloquia werden erfordern, streundlich hören und Glauben geben.

Bir zwar fenn willens vermittelft gottlicher Salf bei ber Befenntnig, welche bei uns anno \$550. in unfern fchmes ren Zeiten ift ausgangen und bekannt, als in Gottes Wort gegrändet, und mit der Augsburgischen Confession anno 1530. eingereicht gleichfautend, zu bleiben, haben auch bis-ber mit gutem Gewiffen der Babtheit Zeugniß geben, haben ferner unfere Prediger und Lehrer vermabnt, daß fie auch in Betrachtung Gottes ernftlichen Befehls in Diefen hochwichtigen Sachen nach der richtigen Regel des göttlichen Worts handeln, Gottes Ehr und der Christenheit und aller Rachkommen Beil und Seligkeit mit Ernft und Ereu fuchen wollen, wie es benn auch Gottes Bille ift, zweifeln nicht, Ew. Chrwürden werben aus driftlichem hoben Gifer und Berftand auch basjenige helfen erwägen, fortfeten und forbern, bas ju Lob Ehr Preis Gettes und unfers lieben Berrn Jefu Chrifti, auch jur Beforberung driftlicher Ginigteit, Eroft ber gangen Rirchen und Ausbreitung ber reinen erkannten Religion auf alle Nachkommen nothig, nutglich und forberuch senn werde, und alle Christen sich barob zu freuen und Gott ewiglich ju danten haben mogen. Dara um wir benn neben unfer gangen Gemein fleifig Gott, ben Bater unfere herrn Jefu Chriffi, anrufen wollen. Und benfelbigen allezeit mit ungefpartem Rieiß zu bienen willig. Datum unter unfrer Stadt Secret bes Dienftags nach Anthonio *) des 1557fen Jahres.

Rathmann und Innungmeifter ber alten Stadt Magbeburt.

No. 6161.

21. lan.

Theologi Magdeb. ad Flacium.

† Ex Actis tentatae pacific. in cod. Galli I. p. 191 b. —
"Die 21. Ian. 1557. veniunt Cosvieum Magdeburgenses
Pastores et ministri, Ioannes Prigandus, Ioannes Baumgartnerus, Matthaeus Iudex, cum quidem pridie eius
diei Matthias Flacius Illyricus in eum se recepisset. Eo
autem die a Magdeburgsnsibus mane per tabellarium literae Vitebergam ad Legatos Saxonicarum civitatum missae sunt "hae:

^{*)} i. é. d. 19. Iam

Epistola Magdeburgensium Legatorum ad Superintendentes Saxonicos d. 21. Ian. 1557. Cosvici scripta.

Salutem a domino Iesu unico omnium piorum Servatore, Amen: Venimus, Patres reverendi et fratres dilectiss. in domini nomine, huc Cosvigum, sicut petiistis, ego Illyricus pro me vel potius pro communi causa, et tres concionatores nomine Ecclesiae Magdeburgensis a toto ministerio et Senatu certis mandatis missi. Intelligimus et alios quosdam Doctores ex aliis locis adventuros*), qui tum pars aliqua horum certaminum fuerunt, tum alioqui religioni ac Ecclesiae Dei recte consultum cupiunt, quos a praesentia actionum et ab ipsis actionibus transactionis excludere aequum non est, cum illi se murum pro domo Domini obiecerint, cervicesque suas atque adeo animas ipsas pro fratribus in summis difficultatibus desperatissimisque temporibus subiecerint. Scio tamen certo, eos illa, quae recta sunt, nequaquam recusaturos, atque adeo cam nostris chirographis consonaturos omnino credimus, verbo tamen Dei, a quocunque demum homine docto**), omnes subiici est aequissimum. Quare vos per dominum Iesum oramus et obsecramus, ut opus domini strenue agatis, in nullius hominis faciem intuentes, sicut Nathan Davidi praeclarissimo Regi, summo theologo, et totius Ecclesiae praeceptori ac patri patriae, et Elias Achabo, et Paulus Petro sine omni respectu eius (ut barbarae scholae loquuntur) qualificationum in faciem dicunt: tu es ille, qui peccatis suis conturbat Israëlem, et veritatem Evangelii non recto pede incedendo depravat. Tali severa et constanti spiritus sancti per ora vestra loquentis obiurgatione ista ficulnea ligamina et vetus fermentum diabolici veneni a Georgiano spiritu, id est, impii Georgii principis Moguntini consiliariis in istorum corda, et per eos in totam Ecclesiam magna cum foelicitate et salubritate totius istius Christi nostri corporis, Ecclesiae, et imprimis ipsorum et gloria et salute expurgabitis; alioquin mollius agendo tantum in peccata ac iram et poenas Dei profundius immergentur, et tota Ecclesia iisdem gravius onerabitur, contra vero errores confirmabitis. Quod ad nos vicissim attinet, sicut vobis liberrimam et plane christianam loquendi et agendi nobiscum potestatem esse volumus, sic quoque omnia a nobis, quae modo verbo Dei consona, et in hac controversia Ecclesiae eius etiam in omnem posteritatem utilia sunt, impetrabitis. Deinde quia intelligimus, denuo D. Maiorem nescio quas ficulneas palliationes et glossationes sui pudendi erroris consuere, ideo vos monemus, ne talia fieri patiamini. Nam istos diabolicos cothurnos cum suis glossis corrigere multae non possunt, una litera potest. Postremo vos per dominum Iesum oramus, ut quoties aliquos ad nos mittitis, una Westphalum mittatis. Nam et nos doceri volumus, non vel precibus vel authoritate permoveri, et ipsi tota ista causa notissima est, quia in ea multum temporis cum publica utilitate et gloriae Dei promotione contrivit. Dominus Iesus adsit suae Ecclesiae et finem istis mendaciis eorumque glossis faciat, Amen.

No. 6162.

21. Ian.

Morlinus ad Flacium.

† Rx Actis tentatae pacificat. in cod. Gall. I. p. 192 b.

(Ioachim Morlinus ad Flacium Illyricum.)

Gratiam et pacem per Christum. Heri in nuptiis fuit dominus praeceptor. Hodie coepimus cum illo negotium nostrum tractare. Et quia primus motus est vehementior, oportet nos tantisper agere donec mitescat. Igitur non sit tibi molesta mora haec, quae intercedit. Constituimus omnino, quod velimus, iugulum causae petere, ne aliis non necessariis causis extrahamus et perdamus tempus. Tu tantisper hic expecta, mi frater, et in Christo vale. Vitebergae die Iovis post Anthonii festum. 1557.

T. Ioachimus Morlinus.

No. 6163.

21. Ian.

Theologi Magdeb. ad Morlinum.

† Ex Actis tentatae pacificat. in cod. Galli I. p. 195.

Reverendissimo et clarissimo viro D. Ioachimo Morlino, Superint. Brunsvic., caeterisque fratribus iam Vitebergae ad agendam graviss. Ecclesiae Christi causam congregatis.

Salutem. Reverende in domino frater. Hoc mane misso proprio nuncio ac literis indicavimus, nos iam omnes adesse et expectare piam ac salutarem actionem. Quod de mora scribis, veremur, ne quid nostro negotio mali assuerit, suggerentibus mala consilia susurronibus et malis consultoribus. Quod vos dicitis recta causae iugulum petituros, id plane probamus, ita scilicet, ut non tantum minus necessaria postponatis, sed etiam de tollenda vera curatione male sani solerter *), ut peritos, fidos ac non nimium indulgentes medicos decet, cogitetis. Totum enim istud malum non tantum oritur ex erroribus ab Interim per Adiaphora in Ecclesia Dei sparsis, sed etiam in eo comprehenditur ac consistit. Quare videte iterum atque iterum, ut id ingulum recte iuguletis, id est pia ac vera ratione errores tollatis, ut non tantum Deo ac praesenti actati, sed et toti posteritati solide consulatis. Dominus

^{*) &}quot;Sub coenam venit m. Albertus Christianus, Superint. Cotensis Cosvicum, ab illustri Principe Wolfgango, ab Anhalt missus."

^{**)} desideratur verbum, ut veniat, proferatur, vel simile.

^{*)} Cod. Galli I. babet: male fonti solenter, quae manifeste mendosa sunt, et, ut videtur, sic corrigenda, uti ea dedimus.

lesus nos suo sancto Spiritu in suo opere laborantes regat, vobisque benedicat, Amen. Cosvici, 21. Ianuarii 1557. Tui in domino fratres

Iohannes Wigandus.
Matthias Illyricus.
Iohannes Baumgartner.
Matthaeus Iudex.

Instructiones, quas a chariss. nostris fratribus, reliquis Ecclesiae Magdeburgensis ministris, et prudentiss. Senatu habemus, coram, ubi adveneritis, exhibebimus, quod et aliis fratribus H. T. indicare poterit. Iterum vale.

No. 6164.

21. Ian.

Melanthon ad Past. Sax.

Edita in Epistolis Scholasticor. Viteberg., in Mel. Consillat. a Pezelio editis P. II. p. 258., et in Backmeisteri Actis Philippicis p. 38. — Dedimus hic textum in Epistolis Scholasticor., qui Pezeliano multo purior est, et cum quo etiam in plurimis consentit Backmeister. — Apographa contulimus in cod. Goth. 19. p. 180.; alia in cod. Galli I. p. 203. cum cod. Goth, fere uhique convenientia; porro in cod. Monac. II. pag. 208. et cod. Monac. no. 86., qui fere ubique textum epist. Scholast. sequuntur. — Postquam legati Saxonici Vitebergam advenerant, Melanthonem d. 21. Ian. aggressi, ei proposuerunt octo articulos. Quo facto Melanthon hoc, quod hic habes, sesponsum eis tradidit acriptum.

Ad Pastores Ecclesiarum Saxonicarum.

Primum oro filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, qui vere colligit aeternam Ecclesiam voce Evangelii, ut in hac horribili confusione generis humani semper in his regionibus et colligat et servet Ecclesiam, et aliqua honesta et tranquilla hospitia tribuat, et faciat, ut quam plurimi unum sint in ipso. Deinde gratias ago et ipsis') Ecclesiis honestissimarum') civitatum, et legatis, viris reverendis, qui pie conantur vulnera nostra sanare 3). Ut autem semper affirmavi, me et esse et Deo iuvante permansurum 1) esse 1) civem harum Ecclesiarum, ita iudiciis earum me et ") subieci et subiicio. Et si Pastores volent esse arbitri, non detrectabo eorum autoritatem. Me autem cupidum esse tranquillitatis publicae, iudi-

cari ex meo silentio potest. Taceo et colaphos accipio: interea nullum finem faciunt maledicendi Flacius et Gallus. Incitantur adversus me aulae et populus mirabilibus artificiis: magis autem inflammarentur dissidia et plures controversiae moverentur, si responderem. Sum igitur usus hoc consilio: tacere et cedere malui') quam augere publicas*) discordias; sed iuvante Deo non deerit mihi honesta oratio, si quando responde- bo. Intueor etiam iudicia prudentum, qui non alienantur⁹) a me sycophanticis adversariorum clamoribus. Aliquam levationem et haec spes mihi affert, quod non multo post ex deterrimis 10) confusionibus huius mundi in") Ecclesiam coelestem ducente filio Dei discedam, in qua et tranquillitas erit, et dulcia erunt 12) studia veritatis. Spero autem posteritatis eruditae ") iudicia aequiora fore de meis laboribus.

Usitatum est autem, arbitros serre conditiones. Ideo a reverendis viris, qui tollere nostraș controversias conantur, expecto conditiones. Nam illas, gnas mihi *Flacius* tulit in scripto contumelioso, quod anno proximo edidit, cur accipere recusem iustas habeo causas. Postulat multa falsa comprobari, et miscet") aliena negotia. Cum autem velint arbitri, et me ostendere viam coucordiae, iudico") primum omnium necesse esse, ut de toto corpore doctrinae inter nos conveniat, et absint astutae occultationes. Quid prodest nunc 16) de adiaphoris pacem fieri? si postea vult materias movere, de quibus rixae erunt 17) multo periculosiores, ut facturum se ostendit? Complectendi sunt etiam 18) socii, qui rabiosius vociferantur quam ipse, et movent quaestiones graviores. Nunquam adhuc Flacius dixit de toto corpore doctrinae quid sentiat; excerpit et labefactat quaedam in nostris, ubi reprehensionem videt suo theatro gratam esse. De aliis astute ta-

¹⁾ et weis] non habet Pesel.

²⁾ Backin. honestissimis.

S) Pes. curare.

⁴⁾ Pez. et Backm. mansurum.

⁵⁾ esse] excidit apud Prz.

⁶⁾ et] non babet Pez.

MELANTH. OPER. Vol. IX.

⁷⁾ Backm. ut tacere et sedere malim.

⁸⁾ Cod. Goth. publicas contentiones et.

⁹⁾ Cod. Goth. aballenantur.

¹⁰⁾ Backm. teterrimis; Pez. his-

¹¹⁾ in] Pes. ad.

¹²⁾ dulcia erunt] non habet Backm.

¹⁸⁾ eruditae] praetermisit cod. Gotb.

¹⁴⁾ Cod. Goth. immisset.

¹⁵⁾ Backm. iudieio; Pez. video.

¹⁶⁾ nunc] Backm. et cod. Goth. autem.

¹⁷⁾ God. Goth. suborirentur.

¹⁸⁾ etiam] Pez. eius.

Me etiam reprehendit, quod 19) confessionem repetivi comprobatam multorum doctorum et piorum testimoniis; nec dicit, cur reprehendat. Ego profiteor, me civem esse earum Ecclesiarum, quae amplectuntur confessionem nostram quae extat, et profiteor, me sentire en, quae in confessione recito. Constituto 20) expresso et pio consensu doctrinae, cum nos neque de adiaphoris pugnemus neque de iniuriis, quas accepimus, faciat ipse etiam maledicendi finem, et sit mutua benevolentia, non fucosa, et sit finis insidiandi, calumniandi, incendendi odia, et simus coniuncti ad communem desensionem verae doctrinae iuxta symbola et certam confessionem. Qua in re existimo meos labores mediocres esse, et pugnarem libentius, si non impedirent me calumniae, quibus nostra depravantur ab his, qui videri volunt coniuncti in eadem causa, ut scriptum est: calumnia conturbat sapientem, et frangit robur cordis eius.

Hanc commemorationem offero reverendis viris, et permitto, ut ipsi pro sua pietate et prudentia quaerant remedia magis salubria. Me semper fuisse cupidum pacis plerique norunt, quibus vita mea nota est, qui sciunt, me annis fere triginta saepe magnis iniuriis affectum esse, easque refutasse non rixando sed placide ferendo. Oro autem Deum aeternum patrem Domini nostri Iesu Christi, ut nos omnes gubernet. Philippus manu propria "). Die 21. Ianuarii 1557.

No. 6165.

21. Ian.

Pastores Sax. ad Melanth.

Edita in Epistolis Scholasticor. Witeberg. — Item in Mal. Consil. lat. a Pezelio P. II. p. 260., et in Backmeisteri Actis Philipp. p. 35. — Sequutus sum epistolas Scholasticorum. — Apographa in Actis tentatae pacificat: in cod. Gall. I. p. 204. et in cod. Monac. II. p. 209. et denique in cod. Goth 19. p. 181.

Epistola Pastorum Saxonicorum ad Philip. Melanth.

Reverende D. praeceptor. Nos ex anime agimus immensas gratias Deo, quod nos in hoc loco collegit, ut de rebus maximis, et ad aedificationem Ecclesiae necessariis

pie et amice colloqui et conferre possimus, et oramus filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, caput et Pontificem Ecclesiae¹), ut iuxta suam dulcissimam promissionem in medio nostrum adsit, et omnia nostra consilia, et colloquia, et actiones suo Spiritu sancto gubernet, ut faciamus utilia et salutaria Ecclesiae.

Deinde etiam ingentes gratias agimus V. R. quod tam paterne et amanter sumus accepti. Rogamus etiam, et per Dominum Iesum Christum obsecramus, ut V. R. sic omnino de nostra voluntate statuat, quod hanc longam profectionem hoc tempore, non aliam ob caussam susceperimus 3, quam quod adiuvante divina gratia, Ecclesiae vulnera, pro nostra mediocritate sanare coneremur 3).

Etsi autem nunquam de V. R. pia voluntate, et ad studium pacis, et concordiae propensissima dubitavimus: tamen valde laetis animis V. R. scriptum hodie legimus, quo nobis facta et confirmata est spes Christianae transactionis istius caussae, propter quam huc venimus. Iudicamus et nos valde utile et necessarium esse ad concordiam, ut de toto genere doctrinae sit summa consensio. Haec est enim optima et compendiosissima via ad piam pacem, quam V. R. nobis monstravit. Sed quia petivit V. R. ut nos etiam pro nostrorum ingeniorum tenuitate cogitaremus de remediis piis et utilibus, ideo et officii nostri, et ipsius caussae rationem id a nobis postulare iudicavimus, ut V. R. petitioni obsequeremur. Ac deliberata inter nos tota caussa, iudicavimus, non tantum propter Ecclesiam, quae nunc est, sed etiam propter posteritatem, horum articulorum diligentem considerationem esse pernecessariam.

- L. Consensus constituatur in doctrina iuxta confessionem Augustanam, et Schmalcaldicos articulos.
- II. Reiiciantur omnes contrarii errores Papistorum, Interimistarum, Anabaptistarum, Sacramentariorum,
- W. Ex articulo de instificatione tollantur omnes corruptelae, pugnantes cum sincera doctrina. Apostolica, et Augustana confessione, prascipue corruptelae de necessitate operum ad salutem.
- 17. Ecclesiae Saxonicae non possunt discedere a confessione, quam ediderunt tempore proximae persecutionis 1).
- V. Ne fiat conciliatio cum Papistis de ceremoniis, nisi prius convenerit de doctrina, et ipsi desierint esse persecutores doctrinae.
- VI. Tempore persecutionis edatur ingenia confessio, et non admittatur servitus pugnans cum libertate Christiana.
- VII. Petimus quoque amanter a Rev. Domino praeceptore, ut publico quodam scripto conte-

¹⁹⁾ quod] Backm. que.

²⁰⁾ Backm. instituto.

²¹⁾ Philippus etc.] non habet Pez.

¹⁾ Epp. Schol. et Backm. nostrum, mendose.

²⁾ Pez. et Backm. suscepimus.

⁸⁾ soneremur] Backm. conemur; Pes. supimus

⁴⁾ Pez. confessionis.

ber ihm gewißlich eine ewige Kirchen im menschlichen Geschlecht durchs Evangelium, und nicht anders, sammelt, und gibt ihr ewige Seligkeit, darin Gott alles in allen seyn wird '), wolle Ew. Kirchen und Stadt, Ew. Chrbarkeiten und die Euern allezeit gnäbiglich beswahren und regiren. Datum 10. Ianuarii '), anno 1557.

Iohannes Pomeranus Doctor, sua manu subscripsit.

Philippus Melanchton [Melanthon]
Magister.

Paulus Eberes Magister.
Sebastianus Froschelius Magister.
Magister Lucas. Magister Sturio⁶).
Iohannes Bugenhagen Pomer. D. sua
manu subscripsit ⁷).

Habemus Confessionem Augustanam, Apologiam D. Philippi, Item et nostram Confessionem Saxonicarum Ecclesiarum, et locos communes D. Philippi, in quibus sunt formae verborum, in quibus nos et nostrae Ecclesiae se continent. Cum dicunt de coena domini cavendum diligentissime, ne quid aliud dicant, etiam vel in verbis, quam Christus in institutione coenae dixit, quae fideliter nobis tradiderunt Evangelistae, et Paulus etiam fideliter exposuit dicens: ego accepi a domino, quod et tradidi vobis etc. Ut prudentibus loquor, panem quem frangimus etc. Si quid excidit nobis libere inter nos dicendo, quod, etsi non malum est, tamen possit rapi ab adversariis in calumniam, non contendamus pro nostris verbis, et verbum Christi sit nobis integrum, ne turbetur Ecclesia. Itaque, fratres mei, obsecramus vos, ne in hoc mysterio aliis verbis loquamini, quam Spiritus sanctus praescripsit nobis, et Apostoli tradiderunt, et Ecclesia sancta suscepit. Hoc pacto stabimus una vobiscum contra omnes portas inferorum. Tunc cum gaudio et sancta fiducia invertemus adversariis hoc argumentum et similia: Christus sedet ad dextram patris, ergo non potest nobis dare super terram in coena sua suum corpus etc., quae vera Ecclesia Christi detestatur. Christus exaltatus est post humilitatem crucis, et datum est ei a Deo patre nomen, quod est supra omne nomen in coelo et in terra etc., quae sunt ineffabilia. Christi spiritus faciat, ut credamus secundum Evangelium gloriae magni Dei, Amen. Verba Pauli: ut idem sentiatis omnes in Christo: ut idem dicatis omnes in Christo.

Iohannes Pomeranus D.

No. 6151.

(hos t.)

And. Miseno.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 542.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Andreae Miseno, docenti Evangelium in Ecclesia Dei in inclyta urbe Mysorum Aldeburg, fratri suo cariss.

S. D. Reverende et carissime frater. Sum pater et non ἄστοργος, et plus quam millies in magnis doloribus, quos sensi propter filios et filias, cogitavi ingentem vim amoris Dei erga nos esse, cum talis sit, ac multo maior amor erga nos quam qualis est in nobis στοργή erga natos. Eadem te cogitare non dubito. Sed erigas te hac ipsa cogitatione: curae sunt Deo et vivunt nostri filii et filiae, etiam cum ex hac aerumnosa vita evocantur. et rursus compleetemur nos mutuo. Hac consolatione, quae tibi nota est, te erigas. In mei filioli morte incidi in lectionem Psalmi: ipse fecit nos, non ipsi nos. Hac sententia lecta sensi in corde laetitiam acquiescentem in Deo, et praesentiam Dei veram ineffabilem, ut postea etiam Luthero dicebam. Erit tibi quoque levatio cogitare de praesentia Dei în Ecclesia et familiis piis.

De Calvino potes vere hoc dicere Martino, neque ipsum neque alium illa verba ex me audivisse, quae narrant literae, quas misisti. Ne legi quidem omnia Calvini. Sed velim pios et doctos de tota re colloqui, et relinquere posteritati sententiam et formas loquendi certas. Nuper huc Senatus Bremensis misit legatos *). Erat propositio his verbis scripta: panis est essentiale corpus

⁴⁾ ber ihm gewiflich etc.] Pezel. praetermisit.

⁵⁾ Pezel, et cod. Galli II.: d. 11. Ian.

⁶⁾ Nomina subscripta non leguntur apud Pezel. et cod. Gall.

⁷⁾ Haec omnia, quae sequuntur, nec cod. Galli II. nec Pezel. habent.
MELANTE, OPER. Vol. IX.

^{*)} Exeunie anno 1556.

scitis. Quo magis miror, qui fiat, quod tam duriter mecum agitis. Si non assentiar vestris articulis, concitabitis adversus me vestros: Sin autem assentiar, querentur multi in Ecclesiis nostris, se mea sententia laesos. Ita utrinque mihi periculum est, et rectius erat, hac de re cum multis agere. Sed respondebo simplicissime.

De vestris articulis primum et secundum amplector, et in secundo nominatim volo addi Serveticos, Thammericos'), Antinomos, Stenckfeldianos'), Osiandricos furores'). In tertio articulo mihi non displicet, expresse poni hanc propositionem: Etsi nova obedientia eo ipso necessaria est, quia ordo divinus immotus est, ut creatura Deo obtemperet: et filius Dei non ideo missus et passus est, ut nos in peccato et morte maneamus, et confirmentur teterrimi hominum furores: et fit donatio Spiritus sancti, ut obedientia inchoetur, iuxta dictum: Dabo legem meam in corda eorum: tamen hac phrasi non utamur, Bona opera sunt necessaria ad salutem.

Sed in articulo vestro praecedens membrum prorsus omitti volo, ubi in genere dicitis de tollendis corruptelis, et me et alios accusatis, quasi hactenus corruptelas de articulo iustificationis docuerimus et defenderimus. Hoc falsum crimen in me, et in has Ecclesias nequaquam conferri volo. Scribit Gallus, a nobis corruptam esse doctrinam de poenitentia, nec dicit ubi, in quo scripto, ac ne suspicari quidem possum, unde sumat occasionem fingendi huius criminis.

Extant mea scripta, et quidem mea consuetudo est, propter adolescentiam, easdem res saepe, et pene iisdem verbis repetere, et ut ille inquit, τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν dicere: Unde et quidam fastidinnt?), me eandem cantilenam canere. Proferri igitur ex meis scriptis aut dictis volo, si quae ibi sunt corruptelae. Non parvo labore evolvi plaerasque materias, ex magna confusione opinionum, inde usque a prima inspectione Ecclesiarum, cum etiam in me incurrerent Aureus et alii, qui docebant, omnia necessario fieri, et electos, cum essent iustificati, non nisi?) iusta facere, et praedicationem poenitentiae omittebant, et quia Cum igitur iubeatis omitti corruptelas, proferantur nominatim: Et quia video, vos longam telam de aliis materiis etiam instituisse, oro ut pro nostra amicitia candide vos aperiatis, et semel vos ") evolvatis, ut mecum de tota actione deliberare possim. Quale hoc genus est disputandi inter amicos? velut ex cauda equina pilos excerpere: paulatim una particula mihi erepta progredi, et deinde convellere aliam particulam? Extant meae sententiae, quae si non placent, quid opus est has conciliationes iustituere? Sum unicus "2), sine Principum ac populi praesidiis, et sum persona scholastica, nec iudicia Ecclesiae defugio.

Articulos sequentes, Quartum, Quintum, et Sextum, etsi nos praegravant, recipio tamen, quia plagam accipere malo, quam videri deesse concordiae. De VII. nihil opus est novo scripto, cum quid de adiaphoris sentiam, ex libris meis notum sit.

Hanc responsionem ad vestros articulos, ego quidem iudico aequam esse, et vos oro cum propter pietatem vestram, tum propter amicitiam nostram, ut non tam duriter mecum agatis, et vestra consilia potius, quam Flaciana '3') sequamini. Possum dicere, quod Aeschines dixit εμπέπλεγμαι εν πολιτεία ἀνθρώπω γοήτι. Videtis enim, quantum sit in illo astutiae, et insidiarum. Ideo has actiones metuo, sed oro filium Dei, ut nos gubernet. 22, Ian. 1557.

Phil. Mel. manu propria.

No. 6168.

22. lan.

Melunthon ad Past. Sax.

Edita in Epist. Scholasticor. Viteb. — in Pezelii Consil. lat. II. p. 269. et in Backmeisteri Actis Philipp. p. 64. — Est postscriptum pertinens ad epist. antecedentem. — Flacius magno crimini dederat Melauthonia quod dixis-

horridas) formas loquendi reprehenderam, et dixeram, recte dici: Debere nos recta facere, ille 10) in concione magnos plausus ciebat hoc dicto: Das Muß ist versalzen. Et possem alia multa narrare.

⁴⁾ Themericos cod. Goth. 19.

⁵⁾ Schwenef. et cod. Goth. 19.

⁶⁾ furores] Pez. et Backm. non habent.

⁷⁾ Pezel, Backm. et epp. Schol. mendose: falsi dicunt. ...

⁸⁾ non nisi] excidit in epp. Schol.; Backm. postea.

⁹⁾ huiusmodi cod. Gath. 19.

¹⁰⁾ illi cod. Goth. 19, et postea elebant.

¹¹⁾ vos simul cod. Goth. 19.

¹²⁾ Cod. Goth. 19. unus.

¹⁸⁾ Pezel. Florida.

set: "non pugnandum esse de particula sola" (sola fide iustificamur), et quod de eadem re usus esset particula pornem (i.d. Ea de re respondet Mel. legatis Flacii.

Reverendis viris eruditione et virtute praestantibus, D. Doct. Ioachimo Morlino et Dm. Doct. Paulo ab Eitzen carissimis fratribus suis. S.

Reverendi viri et carissimi fratres. Scio, me nusquam ') scripsisse: non pugnandum esse de particula sola, sed aliquando, cum toties vociferarentur adversarii, vocabulum sola non poni in scripturis, semper dixi, exclusivam in Paulo saepe repeti, et hanc nos firmissime retinere. Ideo ') ego primus in apologia usus sum vocabulo exclusivae '). De particula vornemlich valde tumultuatur, [Flacius], quae nusquam sic posita est, sicuti ipse narrat. Sed contra Papistas dicentes: dilectionem esse iustitiam '), ex hypothesi hoc ') posui: etiamsi ') esset iustitia praecedere fidem oporteret '), et haec praecipuum esset ') iustitiae. Si locus fuerit inspectus, non offendet vos '). (d. 22. lan. 57.)

Philippus Melanthon.

No. 6169.

22. Ian.

Magdeburgenses ad Pastores Saxon.

Es cod. Galli I. p. 194.

(Epistola Magdeburgensium tempore prandii d. 22. Ian. missa Vitebergam ad Mediatores, Theologos Saxon.)

S. Reverendi in domino patres ac fratres. Tametsi de vestra prudentia ac pietate praeclare speremus, tamen propter dominum Iesum vos oramus ac obsecramus, ut primo quoque tempore in omnium vestrum conventu homestiss. praefationem Reverendi in domino viri ac eximii Christi organi, d. D. Aepini super meum libellum de Adiaphoris, et epistolam Hamburgensium anno 49. cum

omnium eius Ecclesiae doctorum subscriptione ad Vitebergmissam perlegere velitis, quo tanto rectius quis tunc re-rum status in Ecclesia Dei fuerit vel cognoscere vel volis in mentem reducere possitis. Ille enim eximius vir, si quis alius tone 'temporis in tota Germania et perspectum habebat statum Ecclesiae et eius calamitatibus afficiebatur; cum aliqui vestrum partim longius ab hisce terris in vinea domini laborarunt, ut minus [experti] *) pericula et miserias illius tristiss. paroxismi, partim non in ea dignitate regiminis erant, partim etiam nimium iuvenes. Scimus Dei beneficio rerum statum in Ecclesia paulo et non paulo feliciorem tranquillioremque esse, quam tunc erat. Sed sicut ille pulchre inquit: tu, si bic sis, aliter sentias! sic vos eius temporis Ecclesiae Dei tristissimam et luctuosissimam faciem diligenter, si nostras et aliorum actiones consiliaque recte expendere vultis, intueri ac contemplari omnino necesse est. Quare quod de praelectione illorum duorum scriptorum oravimus, id iterum atque iterum humiliter ac per dominum Iesum a volis petimus ac contendimus.

(Sequitur in cod. narratio baec:)

"Dum in prandio sunt Magdeburgenses bonus as pius senex Michael Stifelius ad eos Viteberga venit, posteaquam a Morlino Vitebergae, a quo et accersitus erat a Pruck civitate, ubi Pastorem agit, iutellexisset, D. Illyricum iam esse Cosvici. Is cum multa de Philippo commemorasset, tandem a Magdeburgensibus rogatus est, ut rediret Vitebergam, ac coram D. Philippum hortaretur atque obtestaretur, ut suos affectus nonnihil reprimeret, et communem Ecclesiae Christi concordiam sedulo adiuvaret. Adiunxerunt autem ei Magdeburgenses M. Matthiam Iudicem, qui coram D. Morlino caeterisque legatis exponeret, Magdeburgenses per Christum obtestari Mediatores, ne ullo modo actionem subito abrumpant, utcunque res cadat, sed aliquandiu Vitebergae commorentur, tentent omnes rationes atque ad ipsos quaecunque causae statum **) referant. Tum ipsos de rebus omnibus in timore Dei consulturos esse quid deinceps sit faciendum. Causam enim esse gravem et geri in aspectu Ecclesiae, neque omnes pro meris infantibus aut umbris habendos, qui citra omnem actionem repellendi sint. Quod si samptibus parcerent, ipsos ei daturos esse; modo ut adhuc aliquot diebus Vitebergae subsisterent, et cum ipsis de ineundis consiliis conferrent."

No. 6170.

23. Ian.

Magdeburgenses ad Past. Sax.

+ Ex actie tentatae pacificat, in cod. Galti I. p. 195 sq.

¹⁾ musquam] non habet Backm.

²⁾ Ideo] Backm. Imo.

⁵⁾ Backm. exclusion.

⁴⁾ Backm. sufficientiam.

⁵⁾ hoel Backm. sie.

⁶⁾ Backm, etiamsi dilectio.

⁷⁾ Backm. tamen fidom praecedere oporters,

⁸⁾ esset] Backm. est.

⁹⁹ Dieunt scholastici Witteberg. 1 - dusmodi locum in sociptis Melauthonis reperiri non potusses.

^{*)} Experti vel simile hic desideratur.

on) Desideratur verbum: attingant, vel simile.

(Magdeburgenses Theologi ad Mediatores Viteberg.)

S. Reverendi in domino plurimumque colendi virl. Non sane ignoramus vestras molestias ac labores, quos tum in itinere, tum multo magis, ut quidem suspicamur, isthic iam studio tollendi Adiaphoricos errores ferre cogimini, non etiam certe de fide ac diligentia vestra ullo modo dubitamus: sed tamen ut petita prius venia quod verum est dicamus. Moleste certe nonnihil ferimus quod cum iam hic in tertium diem otiosi desideamus expectantes responsa vestra ad ternas hactenus communi nomine ad yos omnes simul missas literas nihil tamen nobis communi penitus omnium vestrum nomine indicetur; non certe quod vos nostri contemptus, qui tamen nec quicquam tale de vobis suspicamur, nec etiam valde magni pendi postulamus, admodum male habeat, sed quod in tam gravi negotio, ubi de Dei gloria deque verae religionis puritate, ac demum totius Ecclesiae tranquillitate agitur, vehementi sollicitudine angamur, quonam tandem res causaque evasura videatur, aut quid etiam a vobis pie utiliterque fieri aut omitti debeat aut possit. Quare vos propter dominum oramus, ut dignemini nobis primo quoque tempore aliquid certi ac perspicui de actione ista, deque spe ac eventu, quicquid vel nostis vel divinatis, fraterne com-Habemus apud nos, sicut et in aliis literis antea vobis indicavimus, literas, ut vocant, credentiales nostri honestissimi Senatus et simul instructionem fidelissimorum in Ecclesia Magdeburgensi Christi ministrorum de eo, quod pie ac utiliter ad gloriam Dei ac Ecclesiae utilitatem facere ac vobiscum agere debemus, quas post finitam demum actionem volis reddere summum nolis dedecus esset. Quapropter propter dominum Iesum vos oramus, ut primo quoque tempore nobis significetis, ubi, quo loco ac tempore vobis praedicta scripta ac legationem exponere debeamus. Mire sane anxios nos haec causa Christi totiusque Ecclesiae habet, non solum quod vestra amplissima legatio simulque et noster adventus etiam magnam apud oinnes spem excitant rei in hac causa praeclare utiliterque agendae, apud quos, si nihil effecerimus, ridiculi sane merito hallebinur, sed etiam quod de istis nostris actionibus Deo ipsi in extrema die rationem reddere omnino cogemur, praeterquam quod Ecclesiae Dei plurimum aut obesse aut prodesse, si dextre aut minus agemus, poterimus. Quare vos per unicum servatorem nostrum, qui pro nobis ac toto nundo semet ipsum in extremum exitium ignominiamque tradidit, oramus ac obsecramus et terque quaterque obtestamur, ne nimis praecipitanter tantae causae actionem abrumpatis, sed prius nobiscum iterum atque iterum et saepius diligenter conferatis, et postea etiam de nostra sententia cum ipsis quoque denuo colloquamini. Nos emm sane non ita pueriliter finem huic actioni imponere cogitamus, sed Deo nos iuvante omnino aliquid serium ac tanto negotio dignum agere ac tentare, quoquo modo res ceciderit, cogitamus. Dominus lesus et vos et nos et istos etiam, cum quibus agimus, homines suo sancto Spiritu regat, et ex sua Ecclesia omnia scandala, errores et offendicula clementer tollat, Amen. Cosvici, 23. Ianuarii, 1557.

No. 6172.

(25. Ian.)

(Narratio.)

† Es cod. Galli L. p. 196 b.

(Narratio corum, quae Pastores Saxonici cum Legatis Magdeburg, egerunt Cosvici d. 23. Ian. 1557.)

Venerunt Cosvicum ad Magdeburgenses D. Morlinus, D. Fridericus Henningus, Superint. Luneburgensis, et Mag. Ioachimus Westphalus ante meridiem, 23. lanuarii. Ubi consedissent, et Mediatores et Magdeburgenses, Wigandus commemorat, qua occasione huc Cosvicum convenerint, nempe quod ipsimet Mediatores Magdeburg. confessi essent, hanc causam non esse privatam unius aut alterius personae, sed totius Ecclesiae; deinde quod petierint, ut aliquot ministri Magdeburg. in hunc locum se conferrent cum D. Illyrico. Re igitur deliberata Magdeburgi ab omnibus eius Ecclesiae ministris aliquot personas, quae iam adessent, esse delectas, addita instructione quam iam exhiberent 1).

Deinde quia et Senatus Magdeburgensis non mínima pars fuisset confitentis Ecclesiae in difficillimis temporibus persecutionis, ideo etiam ad ipsos consilium Mediatorum esse delatum. Summopere autem omnes hanc tentationem compositionis approbasse et quosdam ex ministris Cosvicum misisse, datis insuper quibusdam literis ad mediatores²), quae nunc etiam traderentur³).

Postea D. Martinus nomine Mediatorum dicere incipit. Proximo die Martis, hoc est 20.4) Ianuarii Mediatores Vitebergam ingressos esse, et co ipso die Dom. Philippum duos ex ipsorum numero adiisse ac petiisse, ut D. Philippus cos audiret, quandoquidem haberent gravissima negotia, quae suarum Ecclesiarum nomine ei essent exposituri. Constituta autem hora sexta posterioris diei mane, hoc est, 20. lanuarii sese omnes ad ipsum convenisse et indicasse, se habere commissiones a suis Ecclesiis, quibus traditis et lectis et facta potestate rem totam commemorandi, Morlinum reliquorum nomine causam recensuisse, nempe dissidia tetra post publicam promulgationem Interim Augustani in Ecclesia Christi exorta esse, et inter doctores varia scripta sparsa, gravesque controversias motas, quibus pusillus grex Christi horribiliter turbatus et offensus esset. Cum autem hoc tantum scandalum adhuc duret et impediat cursum ac fructum Evangelii, se tandem precibus ac gemitibus piorum, et inprimis ut nomen Dei sauctificaretur et sincera doctrina tanquam depositum a Deo traditum et a Reverendo in Christo patre D. Martino Luthero etiam relictum ad posteros propagari possit, adductos, ut piam, optatam ae salutarem pacificationem tentarent, etsi agnoscant, se ad tantam rem transigendam non esse satis idoneos: verum cum alii multi hactenus eam provinciam detrectarint, se

¹⁾ Vid. d. 18, Ian.

²⁾ d. 18. lan.

⁵⁾ Sequitur argumentum epistolae Senatus.

⁴⁾ Cod. Galli 29. Ion., ex mendo. Vid. etiam Pauceri epist. ad Camerar. d. 26, lan.

tandem necessitate compulsos, ut hanc rem aggrederentur. Diiudicationes dogmatum summopere esse necessaria, praesertim cum petulantia ingeniorum quotidie crescat. Ras autem haberi et exerceri non posse, nisi inter praecipuos Ecclesiae Christi doctores pia et salutaris pax et concordia constituatur. Rogare igitur se, ut ipsorum pios conatus benigne accipiat, et hanc transactionem pro sua pietate adiuvet. Tandem propositas esse pacificationis vias a domino Illyrico in libello de unitate ineunda praecriptas.

Philippum autem his auditis statim se in querelas diffudisse, ac enumerasse cum ingenti stomacho, quantis iniuriis sit hactenus affectus; deinde clare ac diserte pronunciasse, se Flacianos articulos nunquam approbaturum esse. Post multos vero sermones ultro citroque iactates, et instantibus Mediatoribus et rogantibus, ut ipse commodiores proponeret, tandem postulasse Philippum, ut ipsi sen mediatores, sicut moris esset, articulos quosdam conderent et in medium proponerent, iuxta quos putatione piam concordiam iniri posse.

· Hac occasione et necessitate Mediatores adductos, ne omnis actio statim in principio abrumperetur, ut de conscriptione quorundam articulorum cogitarent, qui quidem utrique parti proponi possent, idque sic fecisse, ut quilibet Superintendens cum suo comministro sursim deliberaret, et postea communiter statueretur, quod ad causae hinus compositionem facere videretur. Conscriptos porro articulos unanimi consensu sese Philippo simul exhibuisse ac indicasse, se petere, ut nunc utraque pars declararet suam sententiam, quid desideraret, quid amplecti vellet. Hic Philippum legatis quoddam tradidisse scriptum, ut legerent, atque ipsis articulis exhibitis ipsaque causa tantopere fuisse commotum, ut vererentur mediatores, ne in gravem aliquem morbum incideret, eamque ob causam se minus libere cum eo colloqui potuisse. Praeterca Philippus ita acerbe in eos invectum esse ut nihil supra. Post illam actionem eo, quod Philippus eos suspectos haberet, quasi insidiose cum eo agerent, se cepisse consilium, ut M. Paulum Eberum rogarent, qui intercederet apud Philippum, ne tales suspiciones de mediatoribus haberet, seque pararet actioni propter communem Ecclesiam. Placatum hoc modo Philippum postremum scriptum de articulis oblatis contexuisse et permisisse, ut et alteri parti exhiberetur. Insuper postulasse, ut corsuptelae, de quibus accusaretur, clare et perspicue ex manifestis scriptis non ex mutilatis aut dubiis indicarentur.

com igitur se offerre haec tria scripta, primum de voluntate Philippi, secundum, quod contineret articulos, tertium de sententia Philippi quod ad hosce articulos attineret; postremo rogare, ut sententiam suam Magdeburgenses declarent, corruptelas dilucide commonstrent, et ca, quae paulo durius a Philippo dicta essent, dissimularent, etiam suo ipsius exemplo, imo verum omnium maxime Christi exemplo unici nostri Servatoris, qui multo plura perpessus esset nostri gratia, moderentur affectus summo conatu, et tantum ipsam rem aggrediantur. Se tamen ipsi negotio et causae, quae non sit privata sed totius Reclesiae nihil adimere velle. Libero ipsos spiritu deliberare et sententiam suam exponere posse.

Hisce addiderunt, mediatores Vitebergae magno in periculo esse, in tanta nimirum laxatione disciplinae et petulantia studiosorum, quam coram cernant, et quosdam iam eis dilapidationes esse minatos. Sed se ista terriculamenta et pericula non formidaturos esse hac innixi fiducia, Deum in sua totiusque Ecclesiae causa laborantes sine dubio protecturum esse. Quin et hoc subindicatum est, hoc agi non exiguo studio Viteberge, ut mediatores in Vitebergensium partem concedant, eisque subscribaut, omissis penitus iis, qui contra Adiaphoristas scripserunt, vel saltem ut aliqua inter ipsos mediatores fieret scissio. Ideo prudenter agendum esse.

Habita deliberatione Magdeburgenses respondent, se habere et agere dominis Mediatoribus immortales pro susceptis laboribus in componendis dissidiis totius Ecclesiae, non dubitare, quin Deus abunde sit compensaturus. Caeterum se non parum esse perturbatos, quod indicarint, ipsos non satis libere potuisse cum Philippo colloqui, cum quidem causae gravitas hoc vel inprimis cogitet*). Nihil enim se de causa boni sperare posse, nisi hoc fiat, ac rogare per Christum, ut magis gloriam Dei ac salutem totius Ecclesiae, denique ettam veram ac salutarem conversionem peccatorum quaerant, quam hominem, unum praesertim, vel metuant vel colant. Scripta exhibita se accipere, et in timore domini lecturos et expensuros, ac postea responsionem reddituros esse.

Mediatores his auditis petunt, ne existiment Magdeburgenses, se minus libere coram *Philippo* dixisse, quae ad hanc causam pertinere necessario videntur, sed interdum eius commotioni nonnihil concedendum fuisse, ne, si, quod absit, repente in morbum incideret, postea omnis causa in ipsos transferretur. Se bona fide hanc causam Dei acturos et liberrimo spiritu, ut aliquando Deo coram iudicio iustiss. reddituri sint rationem.

Etsi autem D. Morlinus condixerat, se postridie habiturum concionem Vitebergae loco Pomerani, tamen promisit, se mansurum Cosvici, donec re deliberata certum responsum ad suos reportare posset; se enim agnoscere causam esse maximi momenti et requirere graves deliberationes, neque ullo modo praecipitandam esse.

Sub vesperam huius dici venerunt Cosvicum M. Petrus Arbiter, Pastor Muncheneuburgensis, et Mag. Heinricus Brentius, Kalbensis concionator, et Mag. Anthonius, pastor Northusanus.

No. 6172.

24. Ian.

(Narratio.)

A fix Actis tentatae pacificat. in cod. Galli I. p. 207.

(Narratio corum, quae a Pastoribus Saxon. d. 24. Ian. Cosvici acta sunt.)

A prandio dici 24. Ianuarii rogati ex diversorio ad Magdeburgenses redeunt praedicti mediatores, accepturi re-

^{*)} Sie haud dubie mendose pro flagtiet, vel simile.

sponsum. Ibi Wigandus pauca communi omnium nomine praefatus est in hanc sententiam.

Fratres in hoc loco congregatos mediatoribus agere gratias summas, quod tanta benevolentia dignati sint ad ens accedere; deinde rogare amanter, ne eam moram, quam coacti essent facere, aegre ferrent. Causam enim case gravom et arduam, quae accurata deliberatione in-digeat, id quod etiam ipsi pro summa pietate et prudentin hand dubie agnoscerent. Quod ad ipsam causam attineret, scripta sibi Viteberga allata et exhibita, se in timore domini, quantum quidem Deus esset largitus, legisse et expendisse, cohorrescere autem ex toto pectore, tantum in adversariis esse duritiem, ut ne quidem peccatum agnoscere velint, cum quidem in aliis privatis epistolis ad Illyricum, ante hanc actionem scriptis, aliqua peccata visi fuerint sponte fateri. Cum igitur tanta pertinacia fortis illius atrium tenentis conspiceretur, se rogare mediatores der Christum, ut libera spiritus admonitione veram poenitentiam Vitebergensium tentarent, atque in ea re Deum magis quam ullum hominem respicerent. Oportere enim fores crepare et canes latrare, ut bos ille cubans et suaviter dormiens aliquando tandem excitetur. Fratres omnes quotquot adessent dare ipsis potestatem, imo amanter orare, ut libere se quoque commonefaciant, sicubi vel in ipsis vel in causa aliquid reprehensione dignum cernerent, vel animadverterent ipsos contra verbum Dei aliquid suscipere. Daturos enim se omnino operam, ut errores contra verbum Dei commissos revocent, et ab impiis atque illicitis conatibus desistant. Idem officium, ut et alteri parti praestent, et pietatem ipsam et iam hanc ipsam transactionem postulare. Quod de periculo dixissent, id non nimium esse exaggerandum, nec propterea actionem abrumpendam; Deum enim, cuius causa ageretur, ipsos protecturum. Deinde nihil periculi esse a studiosis metuendum in hac totius Ecclesiae causa. Postremo quo certiorem sententiam ad suos Vitebergam reportare possent, fratres scriptis quibusdam mentem suam comprehendisse, et iam exhibere tria scripta, primum ad D. Mediatores directum, quod O. notatum est, alterum in quo contineretur iudicium de scripto Philippi postremo, in quo dira et tetra convicia in sese evomuit quod habet literam P., tertium quod haberet indicem corruptetarum, sicut eum a vobis flagitassent, (hic index Q notatus est), ac rogare, ut ea scripta perlegere, expendere et in iis porro tradere velint, ad quos haec causa pertinere; denique propositiones quasdam ipsis obiter legendas exhiberi ex homiliis Maioris.

Illyricus addit, se hac nocte parum dormire potuisse, idque propter ingentes curas ac sollicitudines, quas
diu noctuque in hac gravissima causa volvat, et videre
se quod minus minusque spei in convertendis Adiaphoristis
emergat; non hominem sed Spiritum sanctum hactenus
principaliter arguisse istas tetras defectiones, abnegationes,
corruptelas Adiaphoristarum; ideo magis mirandam esse
tantam istorum hominum contumaciam, excruciari autem
suum animum de quinque potissimum rebus, quarum tria
essent iam sanata satis conscientia permissa. Primum
inm condonata esse eis sponte et non deprecantibus convicia tetra et infinita, quae in sese et alios pios ipsis
resistentes hactenus effudissent. Se, Illyricum, priva-

tis ad Philippum literis ultro se obtulisse, quod si de quibusdam conviciis clare fuisset convictus, sese publico scripto revocaturum esse, quod Philippus non deberet facere, sed quia Philippus nullam pacificationem ante hanc actionem voluisset amplecti, sese iam quoque non amplius hoc promissurum esse. Secundum, in sacris literis sancitum esse, neminem recipiendum esse nisi agentem poenitentiam; sese cum suis Adiaphoristas recipere, nec requirere veram conversionem; contentos esse, si tantum publice damnarent errores. Tertium esse, quod, etsi requiratur revocatio mandato divino, iuxta illud praeceptum de non dando falsum testimonium et de scandalo. tamen iam illud quoque esse *) neglectum. adhuc duo, quae ut similiter eripiantur, nullo modo pati se posse. Primum esse, sine revocatione veritati testimonium dandum esse communi scripto publice extante, in quo expresse et palam Lipsicum Interim damnetur. Alterum, cum se tota Germania participem fecerit ta rum peccatorum, defectionum, abnegationum, corruptionum, persecutionum et scandalorum, et iam iranum, persecutionum et scandalorum, et iam irac xar-serit, cometae et alia prodigia praedicent horrenda poenas, et pro foribus adsit Turcicum flagellum, ideo necesse esse, homines etiam deinceps de tam tetris peccatis commonefieri. Praedixisse et Lutherum, Deum Germaniam puniturum esse propter peccata, et nunc officium omnium concionatorum esse, ut assidue populum ad aguitionem tantorum peccatorum et ad serias preces faciendas deducant, si forte imminentes poenae Purcici flagelli possent averti. Quod ad agnitionem utranque partem faciendam attineret, sese hoc quoque ex animo cupere, ut fiat se paratum esse, sicubi iuxta verbum Dei de aliquibus erroribus commonesieret, ultro cedere; sin minus, se non impedire pro publicano et ethnico haberetur. Praeterea mirari se vehementer, qua fronte Philippus ausit, se criminari, quasi sentiret, filium Dei non dici lóyor, cum tamen nihil publice ea de re ediderit, et Wernero tantum mandaverit, ut cum Philippo conferret, quod generationis modum tantopere inculcaret iuventuti non expressum in sacris literis et supra modum periculosum, nempe quod cogitando filius ex patre natus sit. Item, cum constet ex libris contra Stenckfeldium editis, nihil a communi nostrarum Ecclesiarum sententia a se tradi, imo etiam in praefatione Chronici Sulpitii Severi contra Servetianos disseruerit. Accedere etiam hoc, quod nuper admodum literas apertas Vitenbergae affigi curaverit subiecto chirographo, in quibus suam sententiam declararit, quas quidem ipse Philippus avulsisset et aliis monstrasset. Denique cogi se, ad comprimendam hanc tam atrocem calumliam, ad edendum scriptum, non facta tamen cuiusquam mentione. Ne autem ipsis prolixa oratione molestiam aliquam adferret, exhiberi iam dominis mediatoribus tria scripta communi nomine, et addi obiter ipsis propositiones ex homiliis Maioris extractas, ac rogare, ut attente perlegant, et serio atque constanter rem tantam agant.

Habita perbrevi deliberatione Morlinus Mediatorum nominer respondet, sese lubenti animo hane moram fecisse et intelligere causam esse arduam et nullo modo praecipitandam; sese etiam bona conscientia hane causam agere

^{*)} sit debuisset scribi.

et articulos condidisse atque in mediam proiecisse, ne praecideretur omnis actio, et ut explorari liquido posset, utra pars sese ad actionem pararet; praeterea ut possent mediatores testimonium dare petentibus, per quos potissimum stetisset, quo minus hie articuli accepti et concordia facti fuissent. Item, D. Illyricum ipsumet dixisse, se posse ferre, ut alii articuli praescriberentur, quos repudiare nollet, nisi aliquid enorme insertum fuisset. Postremo sese petere, ut uno atque altero verbo indicaretur, nisi tamen ipsis scriptis insertum esset, quid fratribus de articulis propositis videretur.

Illyricus ad hace breviter respondet, errores apertos tollendos esse ex Ecclesia, et quid de articulis propositis sentiant fratres, in literis exhibitis esse comprehensum. Caeterum de aliis articulis conscribendis etiam fuisse semper suam sententiam, ut ex verbo Dei et firmis rationibus viae in libello de unitate everterentur, et aliae meliores ex verbo Dei exstructae, satisfacientes Deo, omnium piorum conscientiis et toti Ecclesiae Christi perscriberentur. Nondum autem indicatum esse, ex quibus causis propositae viae prorsus essent repudiandae. Quae vero de novis articulis fratrum sit sententia, ipsos ex lite-

ris oblatis cognituros esse.

Post haec Merlinus ait, mediatores quoque posse admonitiones placide ferre; homines sese esse, ac versari in causa difficillima, et agere cum adversariis, qui sint viri magni nominis; nihilominus se iuvante Deo facturos, quod bona conscientia possint, et non ulterius progressuros esse.

Cum omnes dicendi finem fecissent, M. Anthonius Otto conclusionem addit, actionis genus in hac causa esse mutatum, id quod magno animi dolore audiat, et se communi omnium nomine orare, ut rem tantam iuxta prius institutas vias agant, et in confessione et sincera veritate peccatorum conversionem et concordiam totius Ecclesiae quaerant.

Meriinus ad haec respondet, se iudicum officium sibi non sumere, et quandoquidem Philippus recusasset articulos Illyrici, ideo sese alios in medium protulisse, et liberum fecisse, ut alius meliores daret; sese non semper molliter a nostris adversariis accipi.

His pactis redeunt mediatores Vitebergam.

Vesperi huius diei ex fide dignis studiosis, qui ad Cosvicum expatiebantur, comperinus, M. Ioannem Sturionem loco Pomerani concionem habuisse, et inter alia in haec verba, praesente Philippo, caeteris doctoribus ac professoribus et denique in frequenti auditorio erupisse: wir haben je und allweg gelehrt, daß wir allein durch den Glauben an Christum aus Gnaden gerecht werden, und wellen noch hinfürder also lehren, und die uns anders schuld gesen, thun uns Gewalt und Unrecht; und Islyricus, der Schalf und Bube, lengt uns an. Nominatum etiam Saxonicos perstrinxit. Haec suerant dona nova, quae accepianse dimissis mediatoribus in ipsa hae actione compositionis contra lus gentium, contra omnem pietatem, aequitatem et humanitatem. Haec ita accidisse et mediatores pesten coram narrarunt.

Rodem die misses est Cosvicum pasquillus proprio nuncio ad praefectum arcis, quem suis hospitibus, (namin arce Cosvicensi Magdehungeness sommoralmutur) darct, Malanta. Oren. Vol. IX.

qui et Vitebergae sparsus fuerat, et autor deprehensus, sicut D. Morlinus et reliqui mediatores dicebant, nempe gener D. Maioris, M. Paulus Krellius, cuius etiam sigillum agnoscitur, et probari potest exemplar literarum ad praefectum.

Retulerunt et hoc mediatores, statim postquam Vitebergam venissent die Mercurii, hoc est 20. Ianuarii, Pomeranum multa de calumniis declamitasse, et non obscure verba in praesentem actionem de mediatione direxisse.

(Sequuntur in cod. scripta, antes commemorata, primum O. Flacii, cuius summam dedit Flacius in oratione, quae bic narrata est, quare illud praetermisimus; porto P. iudicium Flacii de responis Melanthonis datis d. 21. Ian. satis longum, quod, quum nibil faciat ad rem ipsam melius cognoscendam, hic missum fecimus; postea Q. sive index corruptelarum quas reperisse sibi visus est Flacius in Interim Lipsico, quem titidem praeterivimus, quum Flacii accusationes aliunde satis sint notae; porro propositiones ex homiliis Maioris excerptas, quo scripto hic facile carere potest lector; denique scriptum famosum (ex quo quaedam dedit Saligius in b. Diffotic b. Xugsb. Confest. III, p. 247 sq.), quod hic subiunximus, ut quanto in odio fuerit Flacius apud Vitebergenses indicara possit. Praecedit epistola, cum qua missum fuit illud scriptum ad Magdeburgenses Cosvicum.)

Dem geftrengen und ehrnveften Bolfen Freiberg, Daupt: mann ju Cosmig.

Meine gang willige Dienfte guvorn. Geftrenger ehrnvefter herr Safte fammtlich betrifft, ale bitt ich, ihr wollet ihnen biefelbe zugleich überantwarten. Datum Wittenberg.

Sans Ducuff, Student ju Bittenberg.

Ad manus propries legatorum civitatum Saxonine. Ad Legatos Illyrici.

Oui huc venistis legăti Îllyrici permerdati, Ab illo concaccati, Polypragmones inflati, Illius natibus nati, Quae communio veritati Mendacio et vanitati? Nulla unquam sit compositio Veritati cum mendacio Viro bono cum fallaci Viro candido cum mendaci. Cum bonis bonus eris, Cum malis perverteris. Cum uno bono res egitur A multis dolo, nec peragitur. Quae negotia sunt multorum Non sunt unius nec stultorum. Scribuntur utrinque schedas breves, Multi dicunt satis leves, Habendae pro oraculis; Cantate nobis a graculis. Feruntur conditiones multae, Insunt insidiae occultae. Estote igitur prudentes Siguti dicitur serpentes, Ut columbae simplices, Ne vos decipiant fallaces, Ne rebus his composition Autores dissidierum sitis. Curto sie Gurtjun Ne nobis fiat Portius, In more Morus sis, Si sophos esse non vis.

Esse sperabamus paulum Paulum, Utinam non videamus Saulum, Irenaee quod diceris sis, Et erit pax utrinque, ut vis. Martine, litôte Domine, Da nobis vinum bibere, Magnum Martinum Martine age, Paedones Dalmaticos fuge. At tu, Westphale, Westphalus es Semper tu Wüstphalus manes. Pudor sit vos esse legatos Podice Illyrici ut natos. Re infecta domum redite. Quisquis sapis, picem Illyricam Ut pestem fuge teterrimam, Adyo Dei inimicam, Tranquillitatem publicam Ecclesiae aureae pacem Turbantem, et ut facem Et fontem omnis dissidii, Quem sanet auctor omnis boni.

No. 6173.

25. Ian.

Magdeburgenses ad Past. Sax.

† Ex Actis tentatae pacificat. in cod. Galli I. p. 227. — Mane scripta est hace epistola, haud dubie a Flacio ipso antequam redierunt et advenerunt Past. Saxonici.

(Magdeburgenses legati ad mediatores.)

S. Reverendi in Christo patres. Non tantum nos contristat priorum dierum Ph. asperitas, ira et teterrima impoenitentia, sed etiam hesterna petulantia et maledicentia in publica concione palam in nos effusa, ubi certe audimus, inter alia quidem alios sine nomine, sed Illyricum nominatim mendacii accusatuur ac nebulonem vocatum. Quod profecto fieri non potest sine voluntate Ph., ad cuius voluntatem se isti inflectunt, quique et in hac ipsa concione coram fuit. Iam nos non tantum ista maledicentia male habet, quae nunc in amica pacificatione contra omnem aequitatem et humanitatem in nos effunditur, quique ne si quidem vere haeretici essemus iure hoc tempore in nos oblaterari, quam quod non videmus quomodo pia pax cum tam hostilibus, commotis ac impoenitentibus animis nobis convenire aut constitui possit.

Talia impura maledicta multa in vos ac alios sine modo ac fine in publicis concionibus ac lectionibus toto anno libere et impune effunduntur, et tamen interim praeclare dictitant, accipimus colaphos etc. Quare propter dominum Iesum vos oramus ac obsecramus, ut recordamini, nos*) Magdeburgenses professos esse, causam nostram esse vestram et omnium Christi Ecclesiarum, vos esse nobis adiunctos, vos nostros labores probare et pro iis nobis gratias agere. Cogitate etiam mediatorum officium esse, et praesertim in hac gravissima causa ipsius Dei et Ecclesiae, utrasque partes monere, ubi errent, ubi iniuste faciant, audire rationes, et contra de veritate docere, hortari partem impoenitentem, ut Deo gloriam et veritate tribuat. Etsi autem

mediatores non exactissimum iudicium instituunt, tamen sine omni iudicio causae agere non possunt. Agite itaque in domini nomine, monete libere, et arguite ista impoenitentia corda, ut agnita culpa ac ira Dei omnino remollescant, conterantur, et convertantur, quo aliqua christiana pax iniri possit. Urgete istas corruptelas a nobis missas. Adiaphorismus corum toti orbi ferme fuit notorius, quippe per quem infinitae Ecclesiae corruerint et conciderint. Forte dominus dabit benedictionem, ut, sicut Saulus hodie *) conversus est, ipsi quoque aliquando convertantur, et de tantis peccatis poenitentiam agant, sieque et se et alios a ventura ira Dei in hac et futura vita liberent. Alioquin si tam induratis et efferatis indulgebinus, et illos et nos et alios et demum ipsam Dei Ecclesiam ac sanctissimam causam tetrum in modum perturbabimus. Haec scribimus pia sollicitudine moti in hac gravissima causa, non ut abrumpatur actio, neve deterior aliqua in Ecclesia Dei laceratio accidat, sed ut in timore domini omnia peragantur. Mirum profecto est, si vos ista tam tetra petulansque virulentia ac maledicentia nunc in ipsa pacificatione non conturbet, cum etiam in saevissimis bellis, quando de pace agitur induciae sint, capitaleque sit, si quisquam miles alteram partem ulla ratione violet. Magis igitur ἄσπονδον πόλεμον, seu implacabile odium isti erga nos exercent, quam cruentissimi sibique invicem infensissimi hostes in furoribus huius mundi solent. Dominus Iesus nos suo spiritu regat, et corroboret, ut constanter ea, quae coram ipsius oculis recta sunt, in nullius faciem respicientes agere et peragere possitis. Cosvici, 25. Ianuarii anno 1557.

No. 6174.

(25. et 26. Ian.)

(Nurratio.)

† Ex actis tentatae pacificationis in cod. Galli I. p. 228.

(Narratio corum quae Cosvici a Magdeburgensibus et Pastoribus Sax. acta sunt d. 25. et 26. Ianuarii.)

D. 25. Ianuarii circa tempus coenae Mediatores Saxonici omnes, excepto uno M. Martino Kemnitz, Viteberga venerunt Cosvicum. Morlinus ipsorum nomine haec indicat.

Mediatores omnes scripta sibi a frattibus chariss. missa accepisse et diligenter perpendisse. Iam si res penes ipsos staret, se habere in promptu quid agendum esset, sed se mediatorum officio fungi. Quod igitur ad corruptelas attinet, se considerasse, quod isti negotio principes simul involverentur, deinde totam actionem iis exhibitis abruptam iri. Ideo re bene deliberata tautum quosdam maxime insignes articulos de iustificatione Philippus oblatos esse, et tandem rem eo deductam, ut Philippus dixerit, se articulos amplexurum, veruntamen iuxta suam declarationem; quod si praeterea aliquid urgere vellent Magdeburgenses, se nihil amplius consensurum. Satis esse

المعاج في المد

^{*)} Cod. Galli vos, quod mendum est.

^{*)} Soripta est ep. die Couvers. Pauli,

quod propter Ecclesiam plagam hanc accipere sit paratus. Praeterea addidisse Philippum, recte Maiorismum reprehendi severiter, sibi hoc non displicere, et scripta edita in Ecclesia Saxonica se probare. Nunc videri hasce duas vias superesse, diligentissime fratribus considerandas: an urgenda revocatio instanter sit, an vero propter Ecclesiae tranquillitatem mollior aliqua ratio pacificationis incunda. Etsi autem non possint, neque velint nobis rationem aliquam certam praescribere, tamen se consolationem ex eo capere, quod scriptum sit: sive vehementiores sumus, Dec sumus, sive moderati sumus, vobis sumus. Verum se non officium iudicum sustinere, ideo rogare per Christum, ut consentiant in articulos praescriptos. Sese in tanta caritate rerum omnium Vitebergae maximos sumptus facere, et optare causam maturare, et paulo tempestivias ad suos domum reverti.

Primum, ut directe et praecipue indicarent de articulis, quid ademptum, quid concessum sit iuxta commonefactiones quas ipsi addidissent. Secundo significarent
de Lipsico Interim, an deberet expresse inseri, vel non.
Tertio, utrum ius ac potestas reprehendendi haes Interimistica peccata, defectiones, abnegationes, etiam deinceps
manere deberent sine expressione personarum seu nomiaum. Quarto, de scripto publice edendo cum subscriptione
nominum utrinque facta, an illud quoque fieri deberet.
Postremo se insuper amanter ipsos orare, ut scripto sententiam suam perspicue comprehendant et sibi exhibeant.

Morlisus iterum ait, omnia esse in suis articulis inculenter comprehensa, ac se libenter coram copiosius eos declaraturos esse; licere omnibus modis et in posterum ea peccata taxare. Publicum scriptum esse edendum, in quo testatum fuit toti Ecclesiae ac posteritati de hac pia et salutari concordia. Licere etiam Maioris errores reprehendere. Philippum confessionem ab omnibus editam et Saxonica scripta approbare. Denique se nobis spatism cogitandi datum esse.

Illyrious quoque instat et orat, ut in scripto suas declarationes exhibere dignentur, quo rectius et expeditius de his tantis rebus cogitare fratres possent. Sed mediatores inbent ipsos iterum articulos expendere.

Digressis mediatoribus articulos rursus examinant accuratina, et adiiciunt communi consilio, quae ipsis omnino non omittenda videbantur.

Sommo mane (d. 26. Ian.) per M. Petrum Arbitrum mediatoribus articuli a Magdeburgensibus correcti mittuntur, ita quidem descripti, ut in spatioso margine suas censuras adiicere deberent quid resecandum esset, quid relinquendum, id quod etiam expresse rogabantur. Exemplar istorum articulorum est:

- 1. Consensus, firmiter usu et concione seu docendo tenendus, constituatur in doctrina iuxta sacra biblia, Symbolum Apostolicum, Nicen. et Athanas., confessionem Augustanam, Apologiam et Schmalcaldicos artículos, et inprimis quae in iis de antichristo, et omni cum [co] collusione aut conciliatione comprehensa sunt.
- 2. Reiiciantur et damnentur omnes contrarii errores Papistarum, Interimistarum, Adiaphoristarum et Maioristarum, et omnium conciliationum ex Interim ortarum, Anabaptistarum, Sacramentariorum, Serveticorum, Osiandristarum, Stencfeldistarum, Thammeri, et Antinomorum.
- 3. Ex articulo iustificationis tollantur omnes corruptelae, tum veteres, tum recens ortae, ac pugnantes cum sincera doctrina apostolica et Augustana confessione, Apologia, articulis Schmalcaldicis et confessionibus Saxonicis, praecipue corruptelae de necessitate operum ad salutem, et coniunctae.
- 4. Ecclesiae Saxonicae non possunt discedere a suis confessionibus et scriptionibus, quas ediderunt tempore proximae persecutionis, sed in illis usu et docendo permanere onnino, Deo adiuvante, volunt.
- 5. Ne fiat ulla conciliatio, quocunque demum praetextu cum Papistis de ceremoniis, nisi prius liquido convenerit de vera doctrina, et ipsi desierint esse persecutores doctrinae, sicut etiam Schmalcaldici articuli habent, sed omnes tum hactenus factae tum in posterum faciendae perspicue damnentur, et tota constitutio Ecclesiae Christi ministris ipsique Ecclesiae permittatur.
- 6. Tempore persecutionis edatur ingenua et libera confessio, et non admittatur servitus pugnans cum libertate
 christiana, et quae admissa est damnetur. Sint etiam
 claves Christi eius ministris ac Ecclesiae usque quaque
 liberae ac integrae citra omne impedimentum politicorum.
- 7. Damnabus et damnabimus Lipsicum Interim, seu Lipsicum Etfoluß, seu conciliationem nostrae religionis cum Papistica Lipsiae initio 49. anni factam, seu conciliationes omnes in hisce tetris ab anno 48. usque ad 51. cum Papistis factas, seu omnes collusiones Evangelicorum doctorum cum Papistis ab anno 48. usque ad 51. factas, seu omnes horum temporum adiaphoricas corruptelas. Ex hisce una aliqua formula seligatur, aut aliqua prorsus idem valens subiiciatur, ut deliberare de eo in timore domini possimus.
- 8. Necesse est, et domini mediatores consentiunt, edi scriptum commune, in quo hi articuli aut de utrinque convenerit, clare et diserte ponantur, citra omnem fraudem in praesatione aut conclusione adhibendam, cum contestatione restitutae in domini nomine unitatis cum subscriptione utriusque partis.

Annotationcula. Si altera pars existinatur occultare aliquos errores, requiratur declaratio, quae se offert ad communem damnationem suarum sententiarum, si quas falsas sparsit, quae quidem dominis fratribus iuxta rationem circumstantiarum, et inprimis quod non fuit hactenus

^{*)} videl. Morlini.;

Z

de ullo errore admonita nec quicquam falsi pertinaciter defendit, aequa et pia visa fuerit. Offert enim se ea pars, quod ita in tollendis suis falsis sententiis se gerere velit, ut omnes clare cernant, se non pugnare de sua gloria aut ἀναμαρτία seu impeccabilitate.

Quoniam vero haec nostra pacificatio seu unitas praecipue ideo suscipitur, ut in domino unum esse, nosque invicem in difficili ministerio Evangelii fideliter adiuvare et nequaquam impedire possimus ac prompte velimus, ideo necesse est, simul piam quandam praxin Ecclesiae salutaris unitatis praeformari. Cuius forte haec capita esse possunt, ut quotiescunque aliquis vehementior error maiori vi in Ecclesiam Dei incubuerit, omnes ei unanimiter voce et scriptione omnibusque modis resistamus, ut posthac nullus falsorum dogmatum sparsor pertinax et defensor in Ecclesia Dei recipiatur sine clara et publica revocatione, nec ullo modo amnistia sive in re sive in persona admittatur. Item, ne vel doctoribus malae vitae aut doctrinae in uno loco pulsis aut punitis alibi mox prospiciatur, similiterque ne Magistratui, sine causa pium Doct. pellenti, concedatur, mox alium ministrum vocare, aut vocatus pro fratre non habeatur. Summa, ut omnia membra huius eccclesiastici corporis sese invicem ad publicam salutem modis omnibus adiuvent, et nullo modo impediant, inprimisque ut quod una Ecclesia iuste ligaverit. in aliis quoque ligatum sit, quod item solverit, solutum sit. Quod si aliquid non recte ligatum solutumve ex verbo Dei videbitur, de eo aliquid certum christianum, ac a libertate christiana nequaquam alienum iudicium legitime et ordinarie fiat, ut sciri possit, an ligatio solutiove recte ac pie facta sit:

- 1. articulus est receptus a Dom. Philippo. Magdeburgenses petunt addi: sacram scripturam, symbola etc.
- 2. receptus, et D. Philippus petit addi, Serveticos, Osiand., Stenckfeld., Thammerum, Antinomos. Magdeburgenses petunt addi Maioris, Adiaphor.
- 3. D. Philippus petit priorem partem omnino omitti, et nominari corruptelas. Magdeburgenses petunt, nominatim addi: omnes Adiaph. corruptelas. Altera pars accepta est a D. Philippo. Magdeburgenses petunt corruptelam Maioris sic poni sicut posuerunt mediatores, et volunt, non tantum phrasin reiici, sed rem.
- 4. 5. et 6. recepti sunt a D. Philippo. Magdeburgenses petunt damnari expresse Lips. Interim.
- 7. Philippus refert se ad priores libros, Apologiam, locos communes etc. Illi necessariam esse publicam contestationem de sublatis erroribus et concordia etc. In recessu hoc dabit ipsa res.
- 8. Magdeburgenses addunt articulum de Papa, qui est in Articulis Schmalcaldicis.

Circa septimam antemeridianam legati Saxonici ad Magdeburgenses in arcem veniunt, et *Morlinus* sic oritur sermonem:

Se articulos una cum correctionibus perlegisse attente, verum qued ad ea pertineret, quae sub finem adiecta essent de Marchicis Ecclesiis, nempe qua ratione ipsis quoque consuli posset, se de iis rebus nihil habere a suis Ecclesiis in mandatis. Nam ampliasimos senatores suarum

Ecclesiarum tantum sibi commissionem, ut vocant, dedisse de personis conciliandis per adiaphorica certamina exacerbatis, eo, quod ingentia dissidia in Ecclesia Christi grassarentur, Sathanas turbationem totius religionis moliretur, et magistratus cogitaret de instituendo conventu Ecclesiarum, in quo plenius istae controversiae omnes diiudicari deberent. Verum eiusmodi congressum institui non posse in tanta animorum distractione. Itaque personis conciliatis primo quoque tempore Synodum instituendam esse. Proinde non esse obscurum, si haec cum Marchitis deberent tentari, se et causam turbaturos et non parva pericula sibi accersituros esse, et forte hac occasione pulsos iri ex Ecclesiis, et praemium prophetarum accepturos. Deinde de regulis in certis casibus Ecclesiae observandis, in ea synodo recte transigi et decerni posse, ac se iam haec omnia movere non posse, neque praesenti causae consultum videri. Lipsicum porro Interim in articulis positis non obscure comprehendi, nec esse ignotum, quod ex aula et civilibus negotiis natum sit, ac se tantum in hoc esse, ut caveant maiores motus, ac pacem constituant. Hasce ob causas suadere, ne tantopere urgeant Lipsicum Interim, ne et pericula maiora inde sequantur. Articulos a se propositos singulari consilio ita esse adornatos, ut unus alterum declaret. Quapropter se rogare, ne detrectent articulos, eosque prout sonent amplectantur, ne omnis spes concordiae prorsus adimatur. Negotium et causam Magdeburgensibus se omnino integram et inviolatam relinquere, nec vocare eam causam in dubium, et vel hinc dubium, et vel binc ipsos posse iudicium facere, quid mediatores sentiant, quid reprehendant. Iterum igitur se hortari ne discedant quicquam ab istin articulis, quos obtulissent. Quod si autem eum sensum repudiaturi et denegaturi essent, se ista unica consolatione sustentari, quod bona conscientia omnia egissent, ut qui sint brevi in novissimo die iusto iudici reddituri rationem, se etiam pro ipsis esse sollicitos, ne omnis Unglimpf, quod Germani dicunt, ex ipsorum parte haereat, hoc est, ut per ipsos stetisse videatur, quo minus salutaris pax sit inita. Aliis etiam hanc ipsam rem terrori futuram, ut in posterum nemo facile eiusmodi pacificationes suscepturus sit. Secutura etiam alia incommoda, ut gemitus piorum etc. Philippum promisisse, sese hosce articulos immobiliter et summa fide in omnem usque aeternitatem observaturum esse. Dixisse etiam Philippum, recte factum esse, quod acriter Maior sit reprehensus, et in maxima angustia Maiorem esse constitutum, sursum ac deorsum cursitare, ac consilia agitare, ipsamque adeo coniugem Maioris prae perturbatione hinc inde per civitatem oberrare et amicos sollicitare. Mediatores igitur negotium hoc compositionis non habere in sua manu, se tantum esse amicos intercessores ac petitores, ac se precari Deum, ut utrinque cogitationes et consilia ad sui nominis gloriam regat, et inclinet ad eam pacem, quae cum verbo Dei consonet, et Ecclesiae Christi sit fructuosa.

Wigandus rursus communi nomine respondet: intellexisse se a mediatoribus, articulos ipsorum in medium proiectos esse, non ut alterutra pars ad cos cogerctur, sed utrinque sententiae audirentur, et postea unanimiter concluderetur, quid tollendum quid abiiciendum esset hoc fine, ut gloria Dei et Ecclesiae salus omni studio quaereretur. Mirari igitur se vehementer, quare tantopere quasi adigantur, ut in praedictos articulos consentiant, aec vel minimum pro causae gravitate et conscientiarum ratione vel addere vel demere sibi fas esset. Rogare autem se omnes, ut scripto aliquo perspicuo articulos declarent, ne alicubi in deliberationibus turpiter impingant.

Hic iterum Morlinus, collatis breviter sententiis cum suis sociis, iudicat, non opus esse aliquo scripto, sese mox coram declaraturos esse articulos, et rem ipsam aggreditur. Articulos suos omnia complecti, quae quidem in postrema via ab Illyrico in libello de unitate evulgata, sint comprehensa; imo vero adhuc amplius quiddam. Nullam prorsus vim causae, quam cum Magdeburgensibus haberent communem, inferri; praeterea unum articulo alio perspicue declarari; Lipsicum Interim, quod cupiant inseri, in ipsa mentione Interim esse comprehensum et quasi incorporatum, ut Germani loquuntur; Adiaphora quoque contineri in secunda propositione diserte ubi dicitur: reiiciantur omnes contrarii errores, item ubi habetur: ne fiat conciliatio cum Papistis, atque ibi quidem formaliter includi. Item in sexta propositione facile etiam hinc intelligi, priores actiones adiaphoricas damnari, quandoquidem in posterum tales prohibentur fieri. Sese quidem non potuisse impetrare a Vitebergensibus, ut nominatim actiones adiaphoricae damnarentur, sed in genere tamen hoc De Maioris propositione relicienda Philippum consentire. In quarta propositione omnia certamina Saxonicarum Ecclesiarum probari, quae vero illa fuerint, omnibus constare. Porro, si scriptionum etiam mentio facienda essent, novum sibi certamen nasci, und wurde weitlauftig Ding merben. In quinto clare omnia, quae antea essent acta damnari, ut non sit necesse aliud insuper adiici. Quod ad septimum articulum attinet, si penes ipsos staret, scire se, quid agendum esset; sed se tantum proponere, nec posse obtinere, quia dictitent, aulas simul intricari. Quod denique ad editionem seu publicum testimonium attinet, se summa diligentia apud dom. Philippum acturum, ut scriptum publicetur, nec dubitare, quin sint ei persuasuri, idque omnium maxime propter posteritatem. Quapropter se hortari, ut articulis assentiantur, praesertim cum ipsum negotium maneat salvum. Philippess iam sibi ultimum responsum dedisse, nec posse quicquam amplius extorqueri. Liberam reprehensionem istorum praeceptorum in posterum quoque non prohiberi. Maiorem iam in summis angustiis esse; ac, si hanc actionem amplecterentur, Maiorem in maxima ignominia apud omnes futurum.

Magdeburgenses paucis respondent, articulos nimis generaliter esse scriptos, et controversiam, de qua praecipue agatur, non expresse comprehendi. lam aliter Philippum hosce articulos accipere, aliter mediatores, et ipsos debere intelligere, denique tectores pro favore partium condem aliter interpretaturos esse. Mandatum sutem Dei esse, ne quis dicat falsum testimonium, et ne quis simplicium animo in tam gravibus causis generalitatibus involvatur aut decipiatur. Petere se adhuc aliquam scriptam declarationem, ut deliberationem de tantis rebus reccius instituere possint.

Cum autem viderent mediatores, Magdeburgenses nondum declarationi isti posse acquiescere, exeunt, quasi de hac parte diligentius inter se collaturi sententias. Interim, cum Magdeburgenses putarent, mediatores in diversorium abiisse, parant se ad audiendam conciunculam et preces faciendas, sicuti aliis quoque diebus consueverant. Vix incoeperat M. Antonius praelegere Cap. 4. 2. epist. ad Timoth., ecce de improviso revertuntur mediatores. Rogati, ut, priusquam suam sententiam explicarent, auscultarent, conciunculae assident, et ea finita D. Illyricus compellat mediatores, ut in hac difficillima causa et maximis nostris perturbationibus ac caris aliquam brevem consolationem suggerant. Morlinus ait, causam esse communem toti Ecclesiae Christi, et mediatores ipsi negotio nihil praeiudicaturos esse. Magdeburgenses hactenus Ecclesiae Christi praeclare serviisse, sese cum ipsis in doctrina coniunctos futuros esse, et rogare Deum, ut ipsos in sua veritate dirigat, nec dubitare, quin hoc ipsum clementer sit facturus. Absoluta hac consolatione addunt mediatores, se rogare, ne urgeantur ad scribendam declarationem. Esse enim articulos omnes per sese satis conspicuos, et iam paratos esse, copiosius, si sit necesse, coram sensum eorum explicare.

Ad haec Magdeburgenses: se iam propterea consedisse, ut peractis precibus in timore domini sententias de articulis conferrent; quare petere, ne hanc moram ferant moleste, praecipue cum non sit consultum in causa tamardua, nempe ipsius Dei et totius Ecclesiae iudicium temere ferzi.

Ipsis digressis articulos in paucissimis locis corrigunt Magdeburgenses eo prorsus animo, ut abunde suam promptitudinem ad concordiam sarciendam testatum faciant, et ne in ipsis iure desiderari aliquid possit.

A prandio in paucis locis correctos articulos exhibent Magdeburgenses mediatoribus, simul exponentes, admodum sibi grave videri, quod tantopere articuli urgeautur, nulla propemodum data potestate abiiciendi seu demendi aliquid. Conscientias suas gravissime esse sauciatas eo, quod corruptelae, quae tamen ut conscriberentur petebantur, non essent traditae, neque hactenus esset quaesita ulla vera conversio eorum, qui atroces lapsus in Ecclesia Christi commisissent, et scandala plurima ac tetra excitassent, nunc etiam magis ipsis vulnerari, quod generalitatibus causa Ecclesiae involvenda et obscuranda esset. Oportere autem se non tantum sui, sed etiam totius Ecclesiae, imo omnium maxime nominis Dei rationem habere. Indigne se contra ius gentium tum publice in concionibus, tum privatim in scriptis ipso pacificationis tempore esse tractatos; sed haec omnia patienter ferre, et dirigere consilia ad salutarem Ecclesiae pacem. Postremo, quia animadverterent, Vitebergenses prorsus nihil amplios largiri velle, se etiam denique in hanc sententiam conclusisse, quod illa verba, quae articulis inseruissent, omnino nollent tolli aut omitti. Esse autem hace insa verba et numero pauca et tam generalia, ut houeste, imo citra laesionem suarum conscientiarum abiici nequeant. Facere autem hoc sese etiam ipsorum mediatorum conscientia adductos; sperare se, quod et mediatoribas et parti adversae abunde voluntatem et promptitudinem suam ad pacem componendam declararint, nec dubitare, si

Vitebergenses hasce conditiones detrectaturi essent, quin a omnis culpa omnium piorum et sanorum iudicio, quare in hac mediatione nihil sit effectum, in ipsos sit iure transferenda.

His absolutis offeruntur articuli emendati, cum protestatione, se amplius non posse quicquam concedere.

Addit autem et M. Anthonius Northusanus suum suffragium hoc modo: Augustinum dixisse, veritatis simplicem esse orationem, res fragiles autem spumeo verborum ambitu exornari. Se igitur de plana causa plane et paucis dicturum. Evocatum se esse Northusa, ac libenter huc profectum, quia audisset, tam probatae fidei viros mediatores fore, ac in spem maximam adductum fuisse, ipsos serio Vitebergensium poenitentiam quaesituros esse. Verum se nunc cum ingenti dolore cognoscere, non tantum pertinaciam Adiaphoristarum, sed etiam quod iis parcatur neque sint exhibitione corruptelarum de peccatis omnium maximis commonefacti. Causam se cum iis, qui Adiaphoristas hactenus oppugnarunt, habere iustissimam et omnium piorum iudicio iam obtentam. Verum in processu nunc multum esse peccatum. Quandoquidem igitur tam pertinaces forent Vitebergenses, ideo eos relinquendos esse quales sint, donec a Deo immutentur. Curavimus Babylonem dicere prophetam, iam unumquemque debere reverti in suam terram.

Illuricus etiam adiicit, sese non temeritate aliqua in hanc causam devenisse, potius enim se sibi alibi victum satis honeste quaerere et suae tranquillitati consulere, sed partim eorum hortatu partim etiam commiseratione erga afflictam Ecclesiam Germaniae esse motum; et initio quaedam satis honeste labefactionibus verae religionis opposuisse, atque adeo in ipsis initiis huius causae consuluisse, praestantiss. virum D. Aepinum, Superint. Ecclesiae Hamburgensis, coram, imo totum eius Ecclesiae ministerium, qui et comprobassent suas istas operas, et ne desisteret, hortatores fuissent. Aepinum praesentes miserias tum privatim tum in publicis lectionibus graviter et crebro deplorasse; testatum quoque esse suum animum in epistola, quan libello suo de veris et falsis articulis praeposuisset, item in alia de adiaphoris ad Vitebergenses. Accepisse porro se ab eodem, regem Daniae Lipsicum Interim Hamburgensibus obtrusisse, ut, siquidem pacem vellent habere, illud scriptum amplecterentur. Iam vero se reipsa cognoscere, vere hoc esse ulcerosum, quod dicitur, malum, peccatoribus parci, non quaeri veram ipsorum conversionem contra mandatum divinum; se plura largitum esse quam conscientia ferre possit. Considerandum et hoc esse, quantorum malorum causa sit, imo quam atrociter pugnet cum verbo Dei turpis amnistia in causis gravissimis religiquis, quae nunc etiam hic attentetur. D. Morlinum et se contra amnistiam Prutenicam in causa Osiandrica acriter dimicasse; iam vero eo rem deduci, ut hic quoque aliqua talis sanciatur magno cum detrimento religionis, et in exemplum pessimum toti posteritati. Videndum igitur ipsis mediatoribus esse, quo miseros homines, quotquot ibi essent congregati, inducerent.

Dum ita consurgunt omnes, mediatores iterum monentur, ut liberrime, si quid in Mageburgensibus desiderent, indicent; sed Morlinus, reliquis annuentibus et comprobantibus, clare respondet, se nihil prorsus in ipsis

desiderare, imo se optare, ut causa maneat integra et salva.

Denique sic redeunt Vitebergam, animos Vitebergensium rursus tentatum.

(Sequentur in cod. nunc artisuli mediatorum; porro, causae cur Lipsicum Interim damnari oporteat", quas Mageburgenses scriptas miserunt d. 27. lanuarii ad pastores Saxonicos Vitebergam, quos vero huc transcribere noluimus, quum aliunde satis sint nota, quae Flacius in Interim Lipsico damnaverit.)

No. 6175.

(26. lan.)

(Novi Articuli.)

Epist, Scholasticor. Viteberg. — Item Mel. Consil, lat. P. II. p. 265., ubi autem hi articuli ex errore allati dicuntur d. 22. lan. — Backmeist. Acta Philipp. p. 47. — Apographon in Actis tent. pacif. in cod. Gall. I.

Novi Articuli Cosviga allati per legatos Saxonicos; Et propositi Philippo Melan. die 27, Ian.

I.

Consensus constituatur in doctrina iuxta Biblia, Symbola, Augustanam confessionem, Apologiam et Schmalcaldicos articulos.

II.

Reiiciantur omnes contrarti errores Papistarum, Interimistarum, et omnium conciliutionum ex Interim ortarum, Anabaptistarum, Sacramentariorum, Serveticorum, Antinomorum, Stenekfeldianorum, Osiandricorum, et Thammeri.

111

Doctrina de iustificatione, de salute videlicet, quod sola side in Christum gratis sinc operibus legis iustificamur, et accipimus salutem, et vilam acternam, retineatur pura propter has graves caussus, nimirum ut tribuatur Deo suus honos, et non obscuretur benesicium mediatoris, et sit sirma promissio, et certa consolatio conscientiarum. Ideoque totatur corruptela de necessitate operum ad salutem cum coniunctis.

w

Ecclesiae Saxonicae non possunt discedere a confessionibus, quas ediderunt tempore proximo persecutionis contra Papatum, Interim, et adiaphora.

V.

Non fiat reconciliatio cum Papistis de ceremoniis, nisi prius convenerit de vera doctrina, et ipsi descrint esse persecutores verae doctrinae.

VI.

Tempore persecutionis edulur ingenua confessio, et non admittatur servitus pugnans cum libertate Christiana, sive in doctrina, sive in adia-phoris.

VII.

Petimus quoque amanter a Reverendo Domino praeceptore, ut publico quodam scripto contestari velit suam sententiam de rebus adiaphoris, et necessitate operum ad salutem, cum Saxonicarum Ecclesiarum confessione coniunctam esse.

VIII

Si altera pars existimatur occultare aliquos errores, requiratur declaratio,

No. 6176.

27. Ian.

Melanthon ad Pastores Saxon.

Epist. Scholasticor. Witeb. — Mel. Consil. lat. P. II. p. 266 sq. Backmeist. Acta Philipp. p. 48. — Rethmeieri hist. Eccles. Brunsvic. P. III. p. 250. Item in Bertram's Grangelischem füneburg P. II. addit. 37. — Apographa in Actis tent. pacif. in cod. Galli I. p. 258. et in cod. Monac. II. p. 208.

Ad Pastores Saxonicos.

Reverendi viri. Et honestissimis civitatibus vestris, et vobis gratiam habeo de instituta reconciliatione, et spero vos intellexisse, mihi non deesse studium pacis. Volo Deo iuvante in his Ecclesiis in communi confessione 1) perseverare, et non seram dissidia. Vos 2) tanquam pios Doctores Ecclesiarum semper veneratus sum, et vere diligo. Existimo etiam, genus doctrinae, quod sono, simplex et perspicuum, prodesse iuventuti, ad res necessarias intelligendas, et ad retinendam concordíam. Ac de toto corpore doctrinae meae volo ex scriptis meis et confessione, quae extat, iudicari, non ex mutilatis recitationibus, quae sparguntur, et calumniose corrumpuntur.

Scitis autem, fuisse magnam opinionum confusionem, his triginta annis, in qua difficile fuit, non labi alicubi: Et mihi peculiariter infesti fucrunt, et sunt multi hypocritae. Pertractus sum etiarn ad aularum deliberationes insidiosas. Quare sicubi vel lapsus sum, vel languidius aliquid egi, peto a Deo, et ab Ecclesia veniam, et Iudiciis Ecclesiae obtemperabo, nec aliud in tota vita magis opto, quam ut aliquando de toto corpore doctrinae pii et docti viri placide et sine sophistica, et

sine pravis affectibus colloquantur, et relinquant posteritati explicatas sententias sine ambiguitate. Non enim ignoratis, de quibus controversiis desideretur explicatio multorum gemitibus, nec ignoratis, quae caussae impediant candidam sententiarum collationem. Quod autem iam tantum mecum agitis de rixis Flacianis, quibus multas alienas caussas miscuit Flacius, scitis ipsi ad multos illa negotia pertinere, nec me sine offensione aliorum aliquid statuere posse. Si hoc agitur, ut ego opprimar, commendo me Deo, et iudiciis piorum. Et Dei beneficio paratum animum ad hos casus habeo, et exempla intueor multorum, qui in dissensionibus civilibus iniuste oppressi sunt. Ne tamen videar aut lucem fugere, aut non expetere concordiam, respondi*) iterum de articulis, quos proposuistis, ut est in pagella, quam addidi. Nec tamen de aliorum iudiciis et voluntatibus quidquam volo polliceri, et hanc volo nunc meam postremam responsionem esse, quae si non satisfaciet vobis, provoco ad indicium Ecclesiae, in quo vos ipsos quoque iudices esse pariat. Filius Dei gubernet nos omnes, et faciat, ut unum simus in ipso. Anno 57. 27. Ian.

Phil. Mel. manu propria.

No. 6177.

27. Jan.

Melanthon de articulis.

Epist. Scholasticor. Viteb. — Consil. latin. P. II. p. 268. Backmeist. Acta Philipp. p. 50. Bertram's Evangelische füneburg P. II. add. 38. — Apographa in Actis tent. pacif. in cod. Galli I. p. 289., in cod. Monac. II. p. 208 b., in cod. Goth. 19. p. 185 b. et in cod. Goth. 46. in fine.

(Melanthonis Sententia de articulis novis exhibitis d. 27. Ianuarii, Pastoribus Saxonicis tradita.)

Etsi multa ita ponuntur') in propositionibus, ut nos praegravent, et video interpretationes insuaves futuras esse, ut est huius seculi sophistica, et aliena est mea natura ab illis ironicis et figuratis sugillationibus'): tamen pacis causa plagam aliquam accipere non recuso. In fine tertiae propo-

¹⁾ Berte. ecclesia.

²⁾ Berte., Beckm. et cod. Mon. Pasque.

^{*)} Pez. respondeo.

¹⁾ Pez. proponuntur, et sic etiam cod. Goth. 19.

²⁾ sugillationibus] sic Backm., Pez. et codd. Goth. 46. Monac. et Galli; reliqui sollicitationibus.

addere infirmis contra terrores et supplicia, et praesentiam suam multipliciter declarat; sicuti multi in ipsis suppliciis excitarunt mortuos, et alias res miras effecerunt: Deinde quia celsitudo animorum in his, qui supplicia placide sustinent, ostendit Evangelium efficax esse in ipsis, et semen esse Dei, ut Ioannes nominat, quo inchoantur aeterna vita, iustitia et laetitia.

Sextum Evangelii testimonium in ipsis credentibus perspicue convincit mentes et pectora, videlicet consolatio seu laetitia, quae accenditur a Spiritu sancto, de qua Paulus inquit: Accepistis Spiritum, quo clamamus, Abba Pater; quo sentiunt se in magnis doloribus erigi, qui sustentant se cogitatione Evangelii et invocatione, sicut Paulus inquit: Spiritus opitulatur infirmitati nostrae.

Haec testimonia saepe cogitanda sunt, ac de saxto simus vigilantes, ne id nobis excutiatur Fanaticorum hominum praestigiis, ut Anabaptistae et Stenckfeldiani falsos adflatus iactant, qui, remoto verbo Dei, fingunt in otio se habere suos quosdam Enthusiasmos, ut comperi talium multorum mendacia, et Monasteriense exemplum multorum ostendit et vanitatem et malitiam. Scribit Stenckfeldius, Deum sese communicare hominum mentibus sine medio, ac inde ratiocinatur accendi divinos motus non cogitatione scriptae doctrinae, non ministerio Evangelii, sed simulatione torvitatis et gestuum tragoediis, si misceant sermoni ficta suspiria et crocodili lacrimas et alias imposturas arte accersitas. In quibus maxime augent auctoritatem obtrectatio et paradoxa, ut Sebastianus Francus docentibus maledicebat, et collegerat magnum volumen dictorum Propheticorum et Apostolicorum, quae in speciem non congruere viderentur. Inde hoc extruebat, non ex litera iudicandum esse, sed iudicium esse Enthusiasmi, Et arte in paradoxis spargunt accommodata ad adfectus vulgi et ad amplificationem licentiae. Sunt et qui libros Sibyllinos circumferunt, ex quibus sumunt oracula accommodata ad eorum adfectus, quibus adsentantur. Hoc genus Corybantum considerandum est, et firmissime retinenda est regula: Lucerna pedihus meis verbum tuum: item Ad legem et ad testimonium: item Evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti. Nec sunt audiendi impostores, qui vociferantur adflatus aliunde petendos esse sine cogitatione scriptae doctrinae. Tenenda est regula filii Dei, qui subet

praedicari *) poenitentiam et remissionem peccatorum in nomine suo. Ad hunc usum referatur doctrina, ut crescant in nobis cogitatione verbi Dei Poenitentia, Fides, Invocatio, Nova obedientia, et celebretur Deus veris officiis, insta dictum: Milita bonam militiam, retinens fidem et bonam conscientiam. Non struantur insidiae hominibus iactandis adflatibus, ut saepe vidimus hac arte, tanquam fascino populum ah impostoribus deceptum esse. Ideo Filius missus est, ut promissionem reconciliationis arcanam et ignotam omnibus creaturis patefaceret, et hac andita fides accendatur, et Deus sese nobis communicet; sicut-Paulus inquit: Fides ex auditu est, auditus per verbum Dei. Quare contumelia Filium Dei adficiunt, et fidem et omnia exercitia fidei tollant illi Corybantes, qui abducunt mentes a scripta doctrina. Quanti furores secuti essent, si remotis scriptis Propheticis et Apostolicis cuilibet hypocritae liceret ficta oracula ex suo Enthusiasmo tanquam in sua tripode proferre? Ac 10) eius rei exempla vidimus in tragoedia Monasteriensi et alibi. Quare omnes pii doctores et auditores constanter illis deliramentis adversari debent.

Tuum igitur, Petre, consilium et studium laudo, quod et adhortator es ad lectionem omnibus piis, sicut Paulus inquit: Sis assiduus in lectione, monstrans viam ad singulos libros monstratis argumentis. Utinam magis ad lectionem et piam precationem adsuefieret iuventus, quam ad cavillationes disputationum! Certe enim rebus recte explicatis, et non falsa ") constituta forma doctrinae, oportet disputationum esse modum. Et verissimum est dictum τὸ λίαν ἀχριβὲς συχοφάντας ποιεῖ.

Cumque sapientia incliti Regis et piorum doctorum in regno vestro diligentia sic regantur studia discentium, ut non concedatur licentia cavillandi, utiliter consulitur Ecclesiarum tranquillitati, et ingenia ad modestiam adsuefiunt. Omnia, quamvis recte tradita labefactari possunt, si cavillationes audiantur, quales olim Pyrrhoniorum et Academicorum fuerunt. Ideo gravissime Paulus ad Philippenses iubet doctrinae Canonem retineri. Oro autem Filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, ut et servet et gubernet

^{9,} Lunz. praedicare.

¹⁰⁾ Ac] Innz. Ex, mendose pro Et.

¹¹⁾ Decl falso.

legatos eorumque Ecclesias, et Magdeburgenses intelligere. Sequente vero dominica Ioannes Sturio, diaconus, in publica concione antemeridiana, cum alias omnes Ecclesias saxonicas diserte accusavit, quod falsa de illis dicant ac sentiant, tum Illyricum separatim ac nominatim nebulonem ac mendacem appellavit. Item Philippus in publico examine die Martis sequenti itidem in Illyricum nominatim invectus est. Deinde Maior cum suo genero M. Paulo Crello, tam foedum pasquillum in omnes Saxonicos legatos composuit, ut nihil eo tetrius omnino excogitari queat. Nominatim in singulos invehitur. Vocat eos legatos permerdatos et ex podice Illyrici natos. Est vero praedictus Maioris gener deprehensus, cum pasquillum in Hamburgensium hospitium proiecit. Hisce semifuriosis doctorum Viteberg. declamationibus ita est inflammata ac veluti furiata imperita iuventus scholasticorum et civium, ut etiam lapidationem mediatoribus Saxonicis minaretur. Haec vera et certa sunt. Hisce igitur rationibus *), cum Viteb. ostenderunt, se pacis cupidos nequaquam esse, tum pacis actionem abruperunt. Cogitent vero omnes pii, quale hoc sit facinus, qualisve illorum hominum animus, ut ne gentium quidem ius in pacis tractatione ac induciis servaverint. Abeant ergo et dictitenti: simus unum etc. Item: nos ex animo pacem cupimus etc.

No. 6178.

27. Ian.

Morlinus ad Flacium.

+ E. cod. Galli I. p. 237 b. — Responsum Flacii vid. d. 28.

Fidelizimo Christi servo, Dom. Matthiae Flacio Illyrico, suo in domino fratri.

Gratiam et pacem per Christum. Habes, mi frater, D. Philippi responsum, de quo potes cum reliquis hoc vesperi deliberare. Nos cras hine sumus discessuri. Facite ves quoque quod visum fuerit vobis commodum. Sit gratia Christi tecum et cum caeteris fratribus. Vitebergae 27. Ianuar. 1557.

Tuus Ioachimus Morlin.

No. 6179.

28. Jan.

Flacius ad Past, Saxon,

† Ex apographo in cod. Galli I. p. 239 b. — Praemissa est huic epistolae in codice narratio hacc:
"Die 28. Jan. aummo mane equitem mittunt Magde-

burgenses Vitebergam datis literis ad Mediatores, in quibus rogabant ut pergerent agere, et in aliis quibusdam suam sententiam declarent; sed in ipsa porta in egredientes ac discedentes mediatores nuncius incidit. Uhi venerunt Cosvicum mediatores, et impetratum esset ab eis priusquam transirent, ut daretur Magdeburgensibus breviter cum ipsis colloquendi [potestas], commemorarunt, se nihil amplius apud Vitehergenses posse obtinere. Causam in hoc puncto haerere, quod adiaphoricas actiones nequaquam vellent damnare, sicut scriptum Philippi testaretur. Petierunt autem Magdeburgenses, ut mediatores testimonium istius actionis, seu recessum, ut vocant, sibi darent; verum hoc obtineri non potuit, eo quod scriptum Philippi postremum, ut aiebant, recessum in sese non obscure contineret. Concessum esse Philippo deliberandi spacium per duos menses, idem et Magdeburgenses facere posse. Denique Philippum adiudicium Ecclesiae provocare; idem et Magdeburgenses facere, et orandum esse Deum, ut immutaretur *); se quoque in ea re sedulo laboraturos esse. Multa hic sub finem mediatores conquesti sunt, quam aspere sint accepti et tractati a Vitebergensibus in hac actione, praesertim a Philippo, et quod non semper sibi satis constiterit, praesertim quando a susur/onibus suis in transversum actus fuit; sese gaudere; causam adhuc inviolatam relictam esse. Sic re infecta quisque domum est reversus."

(Epistola Flacii et Magdeburgensium ad Pastores Saxonicos Vitebergam missa summo mane d. 28. Ian. — Est responsum ad brevem epist. Morlini d. 27. Ian.)

S. Clarissimi viri, ac patres in domino reverendi. Dolemus rem eo deductam, ut nulla amplius spes piae pacis, ac ne actionis quidem de pace isthine ostendatur. Causa vero ac primarius fons istius tanti mali fuerunt, sunt et erunt errores Adiaphorici, quos isti et ante cum magna pernicie Ecclesiae Dei sparserunt, ac contra omnium piorum vota ac admonitiones pertinacissime urserunt, et nunc, sicut clare ac diserte confitentur, damnare omnino non volunt. In hoc cardine tota res vertitur, sic illi intelligunt et accipiunt omnes istas actiones, ut interea Adiaphora, seu errores adiaphoricos, nequaquam damnari velint, sed rata et probata in tota Dei Ecclesia omnemque posteritatem permanere decernant. Alioqui quod ad alia quaedam puncta seu voculas attinet, de quibus quaeritur, adhuc agere et conferre amanter potuissemus. Nam voculam cum adiunctis, quam ille suspectam tantopere habet, nos de illis sententiis Maioris: nemo unquam salvatus est sine bonis operibus, impossibile est quenquam servari sine bonis operibus etc. intelligimus, et quas jam in huius anni scriptionibus adiunxit, quasque proxima confessiuncula quidam nostrum taxarunt; quare si mavult praedictas propositiones diserte cum ea aut pro ea poni, optime sumus contenti; sin minus cum coniunctis omnino excludatur. De phrase Paulina, sine operibus legis, quod ille dicit ac queritur, nihil sane nos in nobis exhibitis propositionibus legimus. Quod ad septimum articulum, in quo petitis, ut ipse de Adiaphoris scribat, pertinet, nos quidem ut excludatur ferre possumus, salvis tamen omnino reliquis. Quod ad illam sententiam, opera esse per sese necessaria, ferre cam hisce verbis ac sententia possumus. Nunquam negavimus, novam obedientiam ac bona opera esse necessaria, propterea, quod divino

^{*)} Hisce igitur rationibus etc, non habet cod. Goth, 46.
MELANTR. OPER. Vol. IX,

^{*)} Vid. Philippus; cod. Galli inmataretur.

mandato a nobis exiguntur, et si quis huic contrarium docuerit, summis nos ei viribus adversaturos nominatim profitemur.

Habetis nostram sententiam de quibusdam ab eo indicatis punctis, quam vobis ac omnibus piis probatum iri confidinus. Quare, si omnino est possibile, cuperemus ei hanc nostrae voluntatis et sententiae declarationem adhuc proponi, nec actionem penitus abrumpi. Deum enim testamur, nos piae pacis cupidissimos esse, eaque si non fiat, non per nos stare, sed per ipsos, qui expresse dicunt ac de sese profitentur, quod Adiaphora proximorum cribationis Ecclesiae Christi annorum seu adiaphoricos errores damnare omnino non volunt, in quo puncto omnis controversia consistit. Quod autem nobis sophisticen obiicit, quod suam seu Adiaphoristarum partem pro Lutheri ritibus pugnasse nosque contra oppugnasse affirmat, iudicamus aut esse falsissimam sententiam aut certe astutissimum sophisma. Quod item Illyricum multas alienas causas Adiaphorico certamini admiscuisse adfirmat, optat Illyricus, se de omnibus suis erroribus aut alioqui enormiter prave factis tum ab ipso tum a vobis perspicue erudiri, omnemque emendationem, correctionem et mulctam, quam in Ecclesia Dei talibus culpis imponi aequum est, laturum se patienter affirmat, nosque omnes eius nomine affirmamus, idque nisi praestiterit, pro ethnico et publicano nos eum habituros, clare et ex animo coram Deo et eius Ecclesia pollicemur.

Quapropter iterum atque iterum vos, charissimi in domino fratres, adhuc oramus et obtestamur, ut ipsius durum et asperum animum denuo tentetis, si forte adhuc mollescere, et Dei metu piaeque pacis studio perniciosos Adiaphorismi errores diserte damnare velit. Quod si mavult iudicium, ut subindicat oramus, et clare constituatur de tempore, loco et personis, sicut nos in hesternis literis prolixius mentem nostram ergo V. R. P. aperuimus. Dominus lesus regat vos suo sancto Spiritu, et nos una, ut nos ita geramus, ut, sicut vos ingenue 26. Ianuarii confessi ac professi estis, nihil vos in nobis desiderare posse, ita et in omnem posteritatem omnia scandala vitare, nostrasque actiones Deo et hominibus probare possimus. Valete item in domino.

No. 6180.

ex. Ian.

Fragmentum ep. Melanth.

† Exapogr. in cod. Galli 11. p. 204 b.

Verba Philippi de transactione inter se et legatos iam descripta ex eius autographo, missa ad Electorem Augustum.

Post meam postremam responsionem discesserunt legati, et petiverunt, ne quid intra mensem ederetur contra Flaccium, ac dixerunt, se idem a Flacio petituros, ne quid ipse intra mensem contra nos ederet. Interea se daturos operam, ut totum dissidium tolleretur, et se nobis scripturos esse, quid effectum esset. Respondi, me libenter

ipsorum literas expectaturum esse. Hic finis fuit actionis, quae nunc hic fuit instituta. Hospitum colloquia alioqui mihi grata fuerunt, et a me amanter excepti sunt, ut amici veteres, et sunt inter eos viri docti et graves et non probantes rabiem Flacii. etc.

No. 6181.

(ex. Iau.)

(Narratio.)

Edita in tinschuld. Nacht. Jahrg. 1708. p. 529 sq. Quis hanc narrationem scripserit editor non dixit, neque de tempore quo scripta sit, satis constat. Adiunximus igitur eam hic reliquis scriptis, quae ad hanc rem pertinent. Fortasse aliquis pastorum Saxonicorum ipse Senatui suo hanc scripsit narrationem. Legitur eadem in Becmanni Geschichte des Fürstenthums Anhalt T. VI. p. 98 sqq. qui vero etiam non dixit, unde eam hauserit. Textus eius ubique cum priore convenit.

Bericht, woran es gefehlt, baß bie Sache zwisschen ben Abiaphoristen und bem Gegentheil zu Coswick nicht verglichen und vertragen ist, Anno 1557. im Jenner.

Es haben die Mediatores ober Unterhandler benen, fo wider die Adlaphoriften bisher gestritten, angezeigt, baß fie wollten mit den Abiaphoriften bergeftalt handeln, daß fie ihnen die Artitel und Wege vom Illyrico, im Buche von ber Einigkeit, vorgeschlagen, wollten vorhalten und fie vers mahnen, daß fie entweder bie annehmen, ober fie aus Gots tes Bort miberlegten, und bagegen beffere aus ber Schrift anzeigten. Als fie aber gen Bittenberg getommen und vermeret, bag ber Philippus auf folche Bege nicht ju vermogen, benn er fich bermaßen mit Affecten und Geberben erzeiget, baß fie beforgt, wo fie wurden bermagen feft ans halten, es mocht an feiner Gefundheit etwa ein Schade geschehen. Go haben fie auch zwar auf Philippi Begehren etliche generales und gar gelinde Artitel geftellt, und die als ins Mittel, wie fie vorgeben, geworfen, barauf fich beibe Theile hatten gu bedenten und gu ertlaren, mit bem Bebing, daß jeder Theil Macht batte nach Rothburft ber Sache baju ober bavon ju thun.

Folgen bie Artitel.

- 1. Es foll ein Confens ober Einigkeit in der Lehre aufs gerichtet werden, nach der Augeburg. Confession, Apos logia und den Schmalkalbischen Artikeln.
- 2. Dagegen follen gestraft und verdammt werden allerlei Irrthum der Papisten, Interimiften, Biebertaufer und Sacramentirer.
- 3. Es sollen allerlei Berfatschungen und Irrthumer, so wider die reine Apostol. Lehre und Augsburgische Confession streiten, aus dem Artikel von der Rechtsertigung ausgethan und verdammt werden, sonderlich aber die irrige und falsche Proposition: gute Werke sind nothig zur Seligkeit.

- 4. Die facffichen Rirchen wollen auf ihrer Confession ober Betenntniß, bas sie gethan in ber Zeit ber nachsten Berfolgung, fest und beständig beruhen und bleiben.
- 5. Man soll mit ben Papisten keine Bergleichung in ben Ceremonien vornehmen, es sep denn, daß sie zuvor in ber Lehre mit ums einig sepen, und nicht mehr das Evangelium verfolgen.
- 6. Wir wollen jur Zeit ber Verfolgung einhellig und aufrichtig bas Bekenntniß fuhren, und es foll keine Dienstbarkeit, die ber Christen Freiheit entgegen sey, eingeraumt ober jugelaffen werben.
- 7. Bir bitten auch ganz driftlich, ber ehrwurdige herr Philippus wolle fich erflaren, baß er von ber Abias phoriften Sache und Nothwendigkeit ber Berte mit unferer Kirchen Betenntniß allerdings einerlei Melhung habe und halte.
- 8. So etwa ein Theil in Berbacht ift, als verbergen fle etlichen Jurthum, so foll man weitere Erklarung von ibnen fordern.

Ertlarung ber Artitel Phil. Del.

Darauf bat fich ber herr Philippus alfo erklart, baß er begehrt, man folle ihm anzeigen die Corruptelas ober Berfalfchung ber Lehre, die er follte haben in ber Rirche eingeführt, und hat ben erften, anbern, vierten und funf. sen angenommen, ben britten aber geandert und corrigirt, affo, das erfte Ebeil, ex articulo instificationis tollantur etc. foll man auslaffen, benn fie murben barin beimlich beschulbigt, als hatten fie ben Artitel von ber Rechtfertigung verfalfche, und man follte biefe Borter bavor feben: Bies wohl ber neue Gehorfam eben barum vonnothen ift, bag es Gottes Ordnung ift, und ber Gohn nicht barum gefandt ift und gelitten hat, daß wir in der Sunde bleiben follten, und wird der heil. Geift darum gegeben, daß ein neuer Beberfam angefangen merbe, nach bem Spruche, ich will mein Gefet in ihre Bergen geben. Doch wollen wir biefe Phrafis ober Beife ju reben nicht gebrauchen: Gute Berte find nothia zur Geligkeit.

Bie bem Gegentheile ju Coswid bie Artifel und bie Erflarung berfelben gefallen.

Rachbem nun die Artitel mit ber Erklarung bes Phi-Appi bem andern Theil überantwortet, haben biefelben nicht geringe Beschwerung baraus gehabt, bag bie Unterhandler obene Borwiffen und Billen ber von Dagbeburg nicht allein gemus actionis mutiret, sondern auch folche weitlaufige Artifel vorgefchlagen batten, barin ber haupt Sachen nicht einmal ausbrudlich gebacht wurde, nemlich, daß man bas Leipziger Interim, ober bie Adiaphora und bie errores, welche baraus entsprungen, und bie Rirche Christi irrig und unrubig gemacht, verdammte, ober auch flar und mit einer gebendten und von beiben Partheien unterschriebenen Schrift verbammen follte, und jedermann gewarnt murde, fich bas für au buten. Und weil Philippus begehrt, die corruptelas oter Berfalfchung ber Lehre, fo von den Ablaphoriften eingeführt maren, anzuzeigen, fo hat man biefelben gufammen gefchrieben und den Unterhandlern übergeben, und baneben fic auf die Artitel ertiart, mit bem Begehren, folche

Corruptelas Philippo nach seinem Befehl zu übergeben. Es haben aber die Unterhandler dem Philippo diese Schrift nicht überantwortet, mit Vorwendung der Ursachen, daß, wenn man sie dem Philippo zugestellt, wurde er allzu sehr zornig werden. Also, daß man etliche daraus gezogen und sind zu dem andern Theil gen Coswick gekommen, und gebeten, sie wollten, so viel sie ohne Berletzung der Gewissen thun konnten, sich nur auf die Gewissen einfaltigst ertlaren; denn sie wurden dassenige, was sie zuvor vorgeschlasgen, in der Erklärung nicht erhalten.

Bie fich bas Gegentheil zu Coswick auf bie vo. rigen Artikel erklart.

Darauf haben bie Prediger, zu Coswick versammelt, wiewohl mit beschwertem Gewissen, allein darum, daß boch mochte ein ziemlicher Friede und Einigkeit in der Rirche Gottes ausgerichtet werden, oder aus überstüssiger Begierde der Einigkeit und Friedens, sich auf die Artikel erklärt, und die alle angenommen, allein daß sie gar wenig Wörter hinzu gethan; auf daß gleichwol das Leipziger Interim und die Abiaphoristen mußten nahmhaftig verdammt werden. Denn zu dem andern Artikel ist allein gesetzt, daß man verdammen solle das Interim, und allerley Vergleichung, so daraus entspringen, damit das Leipziger Interim, Adiaphora, odscure und generaliter gemeint. Zum dritten Artikel war gethan, cum coniunctis, daß die Proposition: gute Werke sind nothig zur Seligkeit, und was der ans hängig, als diese: daß unmöglich sep, ohne gute Werke selig zu werden, daß niemals jemand ohne gute Werke selig zu werden, daß niemals jemand ohne gute Werke selig geworden sey, solle verdammt werden.

Bum vierten Artikel ward geset, Interim und Abia, phora, daß die sachs. Rirchen nicht könnten abtreten von ihren Bekenntniffen und Schriften, so fie haben ausgehen laffen wider das Papftthum, Interim und Abiaphora.

Die andere Ertlarung Phil. Melancht. auf bie vorigen Artitel

Darauf hat fich Philippus, mit Abreigung biefes gangen Sandels, erflart, baß er mit bem Bortlein: cum confunctie, fo fie im britten Artifel hingu gethan, nicht gufrie. den fep, und daß er nicht wolle die Worter, wie fie von ben Unterhandlern im britten Artitel gefest, alfo fteben laf. fen; sondern man folle den Umschweif daran machen: Ob. gleich gute Berte nothig fepen ben Reugebohrnen, etc. Doch wollen wir diese Art und Phrasis ju reden nicht gebrauchen: gute Berte find nicht nothig gur Geligfeit. Fur bas andete, fo tonne er nicht leiden, baß bie Abiaphora ober bie adiaphorifchen Sandel verdammt murben, auf bag er biejenigen, fo bei ben Sandeln gemefen, und nun verftor, ben maren, nicht beschwerete. Fur bas britte, so wollte er auch gar nicht ben fiebenten Artifel eingeben; benn man aus feinen Ochriften genugfam verfteben tonne, mas feine Meinung von ben Adiaphoris ober Mittelbingen fev.

Solches haben die Unterhandler ben zu Coswick Ber, sammelten den 29. Januar auf den Abend zugeschicke und sagen lassen, sie sollten sich alsbald bavon machen, welches sie sich geweigert, denn sie wollten zuvor einen Abschied des Sandels von ihnen erwarten.

Bericht, moran es gemangelt, daß die Adiaphos riften und das Gegentheil zu Coswick fich nicht vertragen.

Die Mediatores aber sind ben andern Tag fruh von Wittenberg aufgebrochen, als sie selbst daran gezweiselt, daß auf solchem Wege die Sache könnte verschnt werden, und wie sie gen Coswick gekommen, und die Antwort empfangen, daß Ilhricus mit den Seinen, wie auch oft zuvor ihnen angezeigt, sich nicht könnten mit den Adiaphoristen in andere Wege vergleichen und zufrieden seyn, es ware denn, daß neben dem augsburgischen Interim auch die adiaphorischen Handel, und die errores oder Verfälschung der Lehre verdammt und auch in einer öffentlichen Schrift jedersmann davor gewarnt wurde; darauf haben die Unterhandster angezeigt, daß es bei den Wittenbergern unmöglich sey zu erhalten, und haben zum österen, da sie gefragt, ob sie was Wangels an den Predigern zu Coswick versammelt in diesem Handel und an ihrem Erbieten hatten, angezeigt,

fie hatten sich genugsam erboten, und mußten ihnen nichts Schuld zu geben, und fließe sich allein baran, wie Philippi Schriften ausweiseten, bag die Wittenberger ganz und gar nicht wollten die Abiaphoristen Sanbel, nach dem Interim geschehen, verdammen.

Die Mediatores ju Bittenberg übel tractiret.

Es haben auch sonft die Unterhandler allewege geklagt, daß sie zu Wittenberg sehr hart und rauh sind angefahren worden, und mancherlei Pasquillen und Schmähschriften wider sie ausgebreitet, und öffentliche Schmähs Predigten gethan, auch ius gentium, das heidnische Recht, ihnen, als ben Legaten, nicht gehalten haben. Gott erbarme sich über seine arme Kirche, da die hochsten Saupter nicht allein geschwinde sundigen, sondern auch dieselben nicht erkennen noch verdammen wollen; und gebe in der Zeit der Gnade Bestenntnis, damit nicht ewige Strafe und Zorn hernach ersfolge. Amen.

(Finis Actorum Cosvicensium).

No. 6182.

23. Jan.

Alberto Duci Pruss.

Ex autographo edita a Fabro in epist. p. 216. ep. 63.

Alberto Duci Borussiae.

S. D. Illustrissime et Clementissime Princeps. Ut veniens annus sit faustus et foelix Ecclesiis dei in hac ora Germaniae et in ditione Celsitudinis vestrae, et ipsi Celsitudini vestrae et filio illustrissimo. Accepi formam doctrinae mihi missam ab Illustrissimo Principe Electore Duce Saxoniae*).

Sed inter alia negocia, cum nemo statim flagitaret responsionem, distuli lectionem eius scripti. Vidit Celsitudo vestra formam doctrinae Ecclesiarum Megalburgensium, quae a reverendo viro Doctore Iohanne Aurifabro collecta est, et placuit Principi Palatino Wolfgango qui etiam suis Ecclesiis eam proposuit. Si Celsitudo vestra eam formam consideraverit, spero placituram esse. Potest Celsitudo verstra et reverendi viri D. Brentii consilio uti. Ac prodest multas Ecclesias una forma doctrinae coniunctas esse. Sed tamen perlegam formam quam Celsitudo vestra misit, et, ut iussus sum, mittam meum iudicium ad Electorem Ducem Saxoniae.

De Conventu Ratisponensi haec narrantur. Episcopi non volunt colloquium institui, sed postulant generale concilium. Nostri offerunt se ad Colloquium, et Concilii autoritatem detrectant. Rex Ferdinandus respondit, ne posse quidem convocari Concilium cum Papa gerat bellum. Et non prodesse colloquium theologorum. Sed placere sibi, ut principes et aliqui ex praecipuis con-

Das von Melanthon eigenhändig corrigirte Eremplar, wels ches jedoch nicht die ganze Airchenordnung, sondern nur den ersten Theil, der die Dogmata fidei enthält, in sich begreift, wird im acheimen Archiv ausdewahrt *1.

wird im geheimen Archiv aufbewahrt *).
Die Streitigkeiten und Unruhen, welche biefe in der Folge wieder aufgehobene Rirchenordnung befonders beshalb verans laste, weil dem Manuscript zuwider, im Druderemplar, auf

Aurifabers Beranlassung, das Saufformular geandert und der Erorcismus weggelassen war, find aus ben, die Preußische Rize chenhistorie abhandelnden Berten befannt. Es wird sich in den Papieren des geheimen Archivs darüber noch viel Neues sinden, der Bwed dieser Anmertungen erlaubt aber nicht, davon mehertees auszunehmen. (Faber.)

^{*)} Es ift hier von ber berüchtigten Rirchenordnung die Rede, wels che der Bergog durch ben M. Matthäus Bogel, zweiten Profess for der Theologie und Pfarrer im Aneiphof, anfertigen laffen, Welanthon und andern berühmten Theologen zur Beurtheilung zuschickte und welche im Jahr 1558 im Druck erschien.

^{*)} Der berftorbene Confistorialrath D und Professor der Theologie R. Seinzig, hat bon diesem Manuscript in seiner im Johr 1803 pro gradu doctoris gehaltenen Olspittation: De reliquiis guiburdam Philippi Melanchthonis literariis quae Regiomonti asservantur, ausschiebig gehandelt. — Das diese Briefe Melanchens in demjethen Archiv eristirten, war damais noch Riemand defannt. (Faber.)

siliariis deliberent et de Ecclesiis et de pace. Polonicas et Hungaricas historias notas esse Celsitudini vestrae non dubito. Retrahi Turcos exercitus in Asiam scribitur, quia mortuo Rege Persico Patre, filius bella rursus movet. Celsitudinem vestram et filium servet deus incolumes, et gubernet omni tempore. Datae 25. Ianuarii 1557.

Celsitudini vestrae
addictus
Philippus Melanthon.

No. 6183.

25. Ian.

Wolfgango, Palatino.

+ Ex apographo in cod. Galli II. p. 248b.

Illustrissimo Principi et Domino, Dom. Wolfgango, Principi Palatino, Duci Bavariae et Comiti Veldentiae etc. Domino suo clementiss.

S. D. Illustrissime et clementiss. princeps. In Ecclesia Ratisponensi docet Evangelium pie et fideliter vir venerandus Martinus Schallingius, natus patre Pastore Ecclesiae cuiusdam in urbe Argentorato, notus familiariter viro Reverendo Hieronymo Rauschero, docenti Evangelium in Ecclesia Celsitudinis verstrae *). Est autem in Academia nostra frater illius Martini Schallingi. Ioannes Schallingius, modestus et eruditus, qui petivit, suam voluntatem Celsitudini Vestrae significari. Libenter in Ecclesia aliqua Cels. Vestrae serviret propter excellentem virtutem et pietatem Celsitudinis Vestrae. Orat autem propter Deum. ut C. Vestra ipsi, cum sit orphanus, et natus ex pio pastore Ecclesiae, et C.V. servire cupiat, opem in studiis ferat. Scriptum est: esto pater orphano, tunc Deus magis te diliget, quam diligit te mater tua. Quid potest promitti amore Dei tanto quod superet maternam στοργήν, quae est ardentissima?

Hunc igitur orphanum ingenio valentem ut iuvet Cels. Vestra reverenter et propter Deum oro. Videt C. V., universam Ecclesiam orphanam esse et mirabiliter a Deo protegi et servari. Ut igitur gratitudinem Deo ostendamus, simus omnes in iuvandis orphanis officiosi. Deus aeternus pater domini nostri Iesu Christi, pater orphanorum, servet et gubernet Celsit. Vestram omni tempore. Datae die Conversionis Pauli anno 1557.

Celsitud, Vestrae

subditus Phil. Mel.

No. 6184.

25. Ian.

Ge. Buchholzero.

+ Ex apogr, in cod. Paris. D. L. 543.

Georgio Buchholzero, Pastori Ecclesiae Berlinensis.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Pagellas de morte Forsteri misi, et alias quasdam. Scripsi etiam, curaturum me esse, ut filiis epitaphia nou inepta scribantur. Id Deo iuvante faciam. De concionatore Polonicae linguae gnaro respondebo intra paucos dies, nam hic nuncius non expectabat nostram deliberationem cum amicis. Iam adsunt Doctor Ioachimus Morlin, pastor Ecclesiae Brunsvicensis, et alii, Pastor Lubecensis, Hamburgensis et Luneburgensis, ut tollant controversias inter Illyricum et me. Sed initio testati sunt, se nolle de doctrina instituere colloquium. Quid proposituri sint nondum scio. Bene vale. Die conversionis Pauli.

Philippus, *)

No. 6185.

26. Ian.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 6.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir, et carissime frater. Post iter tuum ') venerunt huc Pastores Ecclesiarum

^{*)} Fuit concionator aulicus.

^{*)} Margini adscripta leguntur ad nomen Philippus baec: "Et hat unterschrieben: Poulus, quia sestinarat.

¹⁾ Verosimiliter Hardenbergius ipse ineunte fanuario venerat Witebergam. Vid. d. 22. Decb. 1556.

Brunsvicensis, Hamburgensis, Lubecensis, Luneburgensis, ut sint διαιτηταί et arbitri inter Flacium et me. Dixi me non recusare, quo minus instituant reconciliationem. Sed velle me, ut de toto corpore Doctrinae agatur. Illi diserte testati sunt, se non venire, ut de doctrina instituatur collatio; tantum se reconciliationem tentaturos esse. Adhuc igitur cum Flacio deliberant, quos articulos mihi proponant. Nec certiora iam scribere possum, quia nondum ventum est ad ἐπίτασιν huius actionis. De tua causa nondum ulla mentio facta est. Te oro, ut et significes mihi vestra omnia, et ne properes. Spero enim fore, ut plures de hac causa in colloquium conveniant. Bene et feliciter vale, cariss. frater. Philippus Melanthon. Die Ian. 26.

No. 6186.

26. Ian.

Peucerus ad Camerarium.

Edita in Unich. Nachr. 1726. p. 361.

Clarissimo viro D. I oachimo Camerario, Patri et Praeceptori suo reverenter colendo Casp. Peucerus.

S. D. 20. Ianuarii venerunt huc Apostoli civitatum Saxonicarum, invitati vel conducti potius a Flacio, ut ceu arbitri controversias, quas movit et cum applausu theatri Saxonici repetivit crebro et ursit, cognoscant, disceptent ac dirimant, integra ac salva ipsius existimatione, etsi se fingunt ab Ecclesiis suis missos esse, non ut iudices et censores, sed pacificatores. Flacius ipse, ne procul absit, iusta cohorte suorum manipularium stipatus ἀχρόπολιν Cosviciam occupavit, inde et leges ac conditiones pacis fert arbitris, et exspectat responsa. Coeperunt itaque postridie, quae fuit 21. Ianuarii, de consilio suo referre quaedam ad socerum meum solum, reliquis, ad quos eadem pertinent, exclusis, nec carebat compellatio prima aculeis satis mordacibus et minacibus. Quos cum retunderet Philippus ac refutaret vehementiore oratione, quam existimaram eum facturum, mitescebant, et cum deprecatione quadam de sua erga Philippum voluntate et affectione prolixe testabantur. Convenerunt tandem volente et requirente Philippo, ut conditiones ipsi ineundae concordiae proponerent. Id cuin de praescripto

fecissent, etsi omnibus illis praegravabatur, quasdam tamen recepit, quasdam repudiavit. Sed indulsit ac tribuit eis nimium, et ne hac lenitate novum sibi periculum conciliet, et mox novis implicetur certaminibus, suoque iuguletur tandem gladio, metuo.

Sententiam de oblatis conditionibus Philippi ad suum retulerunt pontificem legati, cuius decreta iam expectamus. Historiam totius tractationis scribam, ubi finita fuerit, aut in novum et priori maius incendium eruperit. Nam et ipsi inter se pacificatores manifeste dissentiunt, et plerique a Flacio repudiantur tanquam Philippo addictiones. Sed tota actio insidiarum et periculi plena est, nec dum intelligo quid quaeratur, quove consilia spectent aut Flaciana aut legatorum, etsi plerique hac prae se ferunt, quaeri coniunctionem Saxonicarum Ecclesiarum cum nostra. Deus dirigat haec et gubernet ad gloriam nominis sui et Ecclesiarum omnium salutem ac tranquillitatem!

Περὶ τῆς τοῦ Νεοπτολέμου τελευτῆς *) quae scribis comperimus certa esse etiam de aliorum scriptis, qui addunt, cum seria magni doloris testificatione poenitentem animam exhalasse. Sed Norici nescio qua suspicione infecti vini malvatici, quod Norimbergae emtum sit, ridicule satis praegravantur, quod metuisse eos multo ante, cum periclitari de vita diceretur, ex te videor intellexisse. Hülsio apud Selneccerum locus erit, quandocunque advenerit, loachimo apud me. Mittas huc ergo utrumque cum videbitur tibi commodum De Cummerstadii filio et cum socero et ipsis. sum collocutus diligenter, et curae mihi erunt quae curae meae commmendasti, scilicet ut mensae adiungantur nostrae, et sub praeceptoris sit disciplina ipsius aetati et moribus accommodati. Plura quae scriberem non erant. Optarim, te expatiari huc ad nos vel dum adsunt legati vel post discessum illorum, ut de tota causa cognoscas coram. Apollodorum nollem repetere abs te, nisi requirerent nostri, inprimis Paulus et Vitus. Quare si inspexisti concedas usum eius nostris in aliquot dies. Remittam si voles quam primum. Bene et feliciter vale. 26. Ianuarii.

Caspar Peucerus.

Salutem opto toti domesticae Ecclesiae tuae, et inprimis coniugi, quam recte valere cupio.

^{*)} Loquitur de Alberto Marchione Brand.

No. 6187.

1. Febr.

Nicolao (?) Palladio.

† Ex autographo Mel., quae est prima epistolae scriptura, in Tabulario Senatus Altenburg, asservata, mibi descripta a S. V. Hesekiele.

Reverendo viro eruditione et virtute praestanti D. Nicolav*) Palladio Dano Philippus Melanthon. S. D.

Grata est deo pietas tua, qua servere taxas Idolorum adorationes et monstras veri dei et domini nostri lesu Christi invocationem, sicut scriptum est: DOMINUM deum tuum adorabis et ipsi soli servies. Ut antea praeceptum est Evangelii ministris, ut voce doctrinae animos hominum ab Idolis abducant, cum quidem non sint armati ferro et carceribus: ita politicis Magistratibus severissime mandatum est, ut suo quisque loco manibus et armis tollant Statuas, ad quas fiunt hominum concursus et Invocationes et puniant Suppliciis corporum insanabiles, qui Idolorum cultum pertinaciter retinent, aut blasphenias serunt. Est enim Magistratus custos totius legis in externa disciplina, videlicet, primae et secundae tabulae Ac de dignitate et officio Magistratus Decalogi. multum detrahunt qui dicunt, Magistratum velut armentarium, tantum corpora et ventres populi curare debere, id est tantum horum praeceptorum custodem esse: Non occides et Non furaberis. Imo sciat Magistratus, se divinitus praepositum esse ceteris hominibus, ut sonet praecipue vocem legis divinae de deo et de vinculis humanae societatis, et ostendat discrimen iusticiae et iniusticiae, primum voce, deinde et factis, tollat e medio reos sceleris et protegat iustos, sit acer et ardens zelo in tollendis insanabilibus et fortis ac vigilans in protegendis obedientibus, et paterna στοργή adficiatur misericordia erga hanc imbecilliorem partem generis humani, videlicet modestam, et eam suaviter foveat. Ideo in Psalmo dictum est: Ego dixi DEI estis, id est, vicem dei sustinentes inter homines, et munera divina exhibentes, Sapientiam, agnitionem dei, discrimen virtutum et viciorum, et iusticiae defensionem ac pacem. Qui maior honos cogitari potest, quam nominari DEOS, id est, organa et vicarios dei esse. At-

tribuit enim deus hanc honorificam adpellationem gubernatoribus, non ut sit inanis titulus, sed ut re vera sint organa dei, voce ipsorum sonantis legem suam et manu eorum destruentis sceleratos, et foventis obedientes. Idem dicit Sapientia dei apud Salomonem: Per ME Reges regnant et principes iusta constituunt. Haec Sapientia non est tantum ventris sagina, sed est monstratrix veri dei, postea docet fovendam esse hominum societatem, ut in ea deus sese hominibus communicet. Fuerunt igitur iusti et grati deo labores Iosue, Iosaphae, Ezechiae, Iosiae, Constantini, Theodosii et multorum aliorum piorum Regum et priucipum qui populo monstraverunt veri dei invocationem, ardentes zelo fortiter deleverunt Statuas ad quas falsae Invocationes fiebant. In talium Regum honestissimo choro etiam vester Rex Christianus in illa celesti Ecclesia in tota aeternitate et letus deo gratias aget, a piis omnibus, ac praecipue a vestris Ecclesiis celebrabitur. Quare ut tua adhortatio in hoc scripto alloquitur pios doctores *), ita velim etiam quolibet loco Magistratus de suo officio commonefieri et Filium dei dominum nostrum Iesum Christum crucifixum pro nobis et resuscitatum toto pectore oro, ut in multis gubernatoribus accendat primum verae doctrinae lucem, deinde iustam indignationem et magnas flammas Zeli non errantis. Est in quibusdam voluntas recte faciendi, sed offundunt eorum oculis ac mentibus praestigias Empusae Sophisticae, ne veritatem cernant et amplectantur. Hanc magnam calamitatem generis humani omnes pii ingenti dolore deplorant, qui quidem etiam assiduis votis precantur deum, ut propter filium sanet aliquos, et ut hostes veritatis reprimat, qui sicut Anteus Neptuno templum condidit ex craniis interfectorum hospitum, ita isti furiosi et crudeles mactatione pioram deo sacrificare videri volunt. Interea, o rem miseram, nos ipsi dimicamus inter nos velut Cadmei fratres, cum, siqua oriretur controversia, pia diiudicatione tolli errata deberent, et sanabilium voluntates rursus coniungi. Sunt igitur confusiones horribiles undique, quorum consideratio piis ingentem dolorem adfert, gubernatores vero exuscitare deberet ad curam sanandi nostrarum Ecclesiarum vulnera. In tanta infirmitate hominum deinde in hac avagxía horum temporum, postremo et in his deliriis

^{*)} Nicolao? — In libro edito dicitur Petrus. Puto Melanthonem ex errore in prima scriptura scripsisse Nicolao.

^{*)} Vid. praesatio in Palladii librum, quae sequitur.

Concilii Tridentini, et omnibus corruptelis doctrinae, et idololatricis cultibus quos Pontifex seu Antichristus Romanus tuetur, abhorrere, et omnes conciliationes cum doctrina et cultibus) pontificiis, quales in libro Augustano seu Interim in comitiis Anni 1548. Ecclesiis nostris 10) obtruso, et scriptis inde enatis, et ad eius defensionem seu conciliationem cum nostra doctrina institutis, promulgatae sunt, toto pectore execrari, et coniunctis suffragiis, et viribus publice et constanter deinceps velle oppugnare.

De Deo et filio Dei mediatore invocando.

Consentienti corde et ore confitemur, et iuvante Deo, constanter propugnabimus doctrinam de solo vero Deo, et de tribus personis ômoovσίοις, aeterno patre, filio λόγφ, et Spiritu sancto, sicut in testimoniis divinis, in Symbolo Nicaeno, et Athanasiano, in confessione et scripto Lutheri de novissimis verbis Davidis, et in locis Philippi explicata est. Toto igitur pectore improbamus et execramur furores Arii, Photini, Samosateni, ante annos 1280 damnati, quos nostra aetate Michael Servetus Arrago editis in Gallia et Germania libris renovavit, et nunc in Lituania et Polonia fanatici quidam spargunt. Credimus autem et confitemur, lóyov in Iohanne significare personam a patre distinctam, et δμοούotor patri. Damnamus et Petri Canisii lesuitae furorem, qui ut invocationem hominum mortuorum stabiliat, asserit filium Dei. Dominum nostrum Iesum Christum, nunc sedentem ad dextram patris, tantum ratione meriti, et non ratione intercessionis esse mediatorem, contra expressa dicta Ebr. 7. Christus salvare in perpetuum potest accedentes per ipsum ad Deum, semper vivens, ut intercedat pro nobis "). Docemus itaque et constemur, filium Dei δμοαύσιον aeterno patri, verum Deum et hominem, nostrum aeternum sacerdotem esse, qui nunc quoque pro nohis intercedit, et deprecatur 12), nec tantum hominem esse Christum mediatorem, sed etiam filium Dei λόγον. Sicut gravissime 12) loquitur Augustinus. Non medialor est homo praeler Deilatem: Non medialor Deus praeler humanitatem. Ecce divinilas sine humanitate non est medialrix: nec humanitas sine divinitate, sed inter divinilatem solam, et humanitatem solam medialrix est divina humanitas, et humana divinitas Christi.

De iustificatione.

Unanimi corde credimus, et voce confitemur, hominem peccatorem poenitentiam agentem, non propter ulla sua merita aut opera 16 congrui, vel condigni, sed gratuita honitate et misericordia Dei, propter solum filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum pro nobis passum et resuscitatum iustificari, hoc est, remissionem peccatorum, imputationem iustitiae, et vivificationem per Spiritum sanctum consequi, et ad vitam aeternam recipi. Et hoc beneficium sola fide accipi, qua et personam et beneficia Christi agnoscimus, et omnibus articulis Symboli assentimur, et certo statuimus, nobis peccata propter Christum gratis remitti, et nos reputari iustos, iuxta promissionem gratiae in Evangelio revelatam.

Nec tantum ratione initii, fide iustificamur, sed etiam post primam conversionem omni tempore statuendum est, nos non dilectione, et caeteris virtutibus, sed propter solum Christum sola fide 15) iustos esse, et Deo placere. Ut igitur particulas exclusivas a Paulo usurpatas, Gratis iustificamur, sine operibus, sine lege, necesse est conservari, ut et debitus soli Christo honos iustificationis tribuatur, et conscientiae certam et firmam consolationem in doloribus ortis ex sensu irae Dei adversus sua peccata habeant: Sic hanc quoque exclusivam, sula fide, constanter necesse est in Ecclesia retineri, et recte explicari, videlicet quod particula, Sola, non excludat poenitentiam, contritionem, timorem Dei, et caeteras virtutes, ne adsint, nec dignitati seu merito fidei, quatenus est virtus in nobis, tanquam caussae iustificationem tribuat: sed quod neget, contritionem et caeteras virtutes esse caussam seu meritum remissionis peccatorum, et asseveret, solius Christi obedientiam, passionem, et mortem esse caussam, et meritum, propter quod remissio peccatorum, et hacreditas vitae aeternae nobis done-

⁹⁾ quos Pontif. - eultibus] non babet Pes.

¹⁰⁾ Ecclesiis nostris] non babet Pes.

¹¹⁾ Addit Backm.r., Rom. 8, 84.: Christus est ad destram Dei et intercedit pro nobis."

¹²⁾ Backm. intercedat at deprecetur.

¹⁸⁾ gravissime] Backm. promiscus.

¹⁴⁾ Cod. Monac, merita.

¹⁵⁾ sola fide] non habet Pes.

lingua Arabica Mizrai '). Narrant autem nostri libri, Mizraim fuisse filium Cham. Existimantur res vetustae esse apud Graecos bellum Argonauticum, et deinde Troianum, at ') series annorum, quos ipsi Graeci tradiderunt, ostendunt bellum Troianum non multum antecedere Davidem. Herculem autem fere coaetaneum fuisse Samsoni. Sic Ethnica nomina et historiae testantur, libros Ecclesiae antiquiores esse, quod a studiosis considerari valde utile est.

Tertio loco genus doctrinae posuimus, cuius duae sunt partes, Lex et Evangelium. Cum autem Legis notitia omnium hominum mentibus insita sit, ratio in omnibus hominibus fateri cogitur, impossibile esse, ullam gentem populum Dei esse, quae sancit leges contrarias divinae Legi. Sunt autem hi communes furores omnium Ethnicoram, invocare turbam Deorum, et prodigiosas fahulas de Diis fingere, et legibus concedere tetras libidinum confusiones. Apud multos etiam eximii cultus fuerunt mactationes hominum, stupra ac adulteria. Fateri igitur ratio cogit, Legem in Ecclesia rectius doceri. Hoc argumento et veteres in refutationibus Ethnicorum usi sunt. Praeterea Evangelium, etsi non est rationi notum, tamen cas res patefacit, de quihus nihil assirmare certi doctrinae Ethnicae possunt, quarum tamen cognitionem necessariam esse fatendum est. Cum homo sit imago Dei et sit conditus, ut agnoscat et celebret Deum, unde sint tantae dubitationes in mentibus humanis '); unde dissidium mentis et cordis; unde tanta sit in corde contumacia et tanta vitiorum incendia, cum Lex in mente luceat? sintne conditi homines, ut sint in sempiternis vitiis et miseriis? quid sit peccatum et unde sit? unde sit ingens moles calamitatum in genere humano? unde tam variae dissensiones de Deo; an Deus et cur exaudiat homines; an postquam corpora extincta sunt, secutura sit alia vita, in qua futurum sit discrimen inter iustos et iniustos? qui homines sint templum Dei, et quos exaudiat et invet? De his tantis rebus quantae sunt tenebrae in universa Ethnicorum sapientia, quam varii Philosophorum furores? qui sicut Titanes bellum inferunt coelo, fingunt aut nihil esse providentiam, aut Deum caussis secundis alligant, et omnia

scelera necessario fieri disputant. Cum igitur fatendum sit, hominibus necessariam esse doctrinam de caussis et remediis mali, et sapientia Ethnica veram doctrinam ignoret, amplectamur vocem divinam in Ecclesia, cum quidem Deus illustria testimonia addiderit. Fatetur ratio, Legem nusquam incorruptam tradi, nisi in Ecclesia. Ibi cum certum sit esse vocem Dei, audiatur et haec doctrina, de qua Ethnicos fateri necessa est, in suis religionibus et doctrinis tenebras esse. et tamen harum quaestionum explicationem ad agnitionem Dei, ad quam homo conditus est, et ad veram consolationem necessariam esse. Itaque bonis mentibus doctrinae genus in Ecclesia dulcissimum est, cum fontes incorrupti hauriuntur. Non enim nomino Ecclesiam Romanos tyrannos et Monachos, eorum satellites, qui pro doctrina filii Dei sparserunt in mundum tetra venena, et Ecclesiae doctrinam transformarunt in Ethnicas opiniones. Invocant homines mortuos. iubent adorari Deum Mazam, videlicet panem. quem in pompis gestant, sacrificia pro vivis et mortuis vendunt, fingunt cultus Dei, scenicum restitutum, et alias praestigias, confirmant vagas libidines. Hoc impium agmen non nomino Ecclesiam, sed hos, qui sonant incorruptam doctrinam filii Dei, traditam in Propheticis et Apostolicis libris et in Symbolis. Corrumpunt et alii multi simplicem doctrinam, et delectant quosdam praestigiae disputationum, ut olim Stoicos et ') Epicureos et Academicos, Cum autem genus doctrinae laudamus, removeri volumus et corruptelas et inanium disputationum ludos.

Quarto loco numeramus mirandam conservationem Ecclesiae inter ruinas imperiorum, quae etsi in primo testimonio, videlicet inter miracula, comprehendi potest, tamen eo discernitur a primo genere), quia est perpetuum miraculum et testimonium adsiduae praesentiae Dei, et ad singularem regulam pertinet: Verbum Domini manet in aeternum; et quidem non humanis praesidiis, ut scriptum est: Non in exercitu, nec in robore, sed in Spiritu meo, dicit Dominus exercituum.

Quinto loco Confessorum constantia numeratur, quae dupliciter confirmat alios; primum quia miraculum est, quo Deus ostendit, se robur

⁴⁾ Decl. Misras.

⁵⁾ at] recte in Decl. Sed Lung as.

⁶⁾ Aumanis) non habet Lunz. MELARTH. OPER. Vol. IX.

⁷⁾ et] non legitur in Decl.

⁸⁾ gamers] excidit apud Lune.

addere infirmis contra terrores et supplicia, et praesentiam suam multipliciter declarat; sicuti multi in ipsis suppliciis excitarunt mortuos, et alias res miras effecerunt: Deinde quia celsitudo animorum in his, qui supplicia placide sustinent, ostendit Evangelium efficax esse in ipsis, et semen esse Dei, ut Ioannes nominat, quo inchoantur aeterna vita, iustitia et laetitia.

Sextum Evangelii testimonium in ipsis credentibus perspicue convincit mentes et pectora, videlicet consolatio seu laetitia, quae accenditur a Spiritu sancto, de qua Paulus inquit: Accepistis Spiritum, quo clamamus, Abba Pater; quo sentiunt se in magnis doloribus erigi, qui sustentant se cogitatione Evangelii et invocatione, sicut Paulus inquit: Spiritus opitulatur infirmitati nostrae.

Haec testimonia saepe cogitanda sunt, ac de sexto simus vigilantes, ne id nobis excutiatur Fanaticorum hominum praestigiis, ut Anabaptistae et Stenckfeldiani falsos adflatus iactant, qui, remoto verbo Dei, fingunt in otio se habere suos guosdam Enthusiasmos, ut comperi talium multorum mendacia, et Monasteriense exemplum multorum ostendit et vanitatem et malitiam. Stenckfeldius, Deum sese communicare hominum mentibus sine medio, ac inde ratiocinatur accendi divinos motus non cogitatione scriptae doctrinae, non ministerio Evangelii, sed simulatione torvitatis et gestuum tragoediis, si misceant sermoni ficta suspiria et crocodili lacrimas et alias imposturas arte accersitas. In quibus maxime augent auctoritatem obtrectatio et paradoxa, ut Sebastianus Francus docentibus maledicebat, et collegerat magnum volumen dictorum Propheticorum et Apostolicorum, quae in speciem non congruere viderentur. Inde hoc extruebat, non ex litera iudicandum esse, sed iudicium esse Enthusiasmi. Et arte in paradoxis spargunt accommodata ad adfectus vulgi et ad amplificationem licentiae. Sunt et qui libros Sibyllinos circumferunt, ex quibus sumunt oracula accommodata ad eorum adfectus. quilous adsentantur. Hoc genus Corybantum considerandum est, et firmissime retinenda est regula: Lucerna pedibus meis verbum tuum: item Ad legem et ad testimonium: item Evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti. Nec sunt audiendi impostores, qui vociferantur adflatus aliunde petendos esse sine cogitatione scriptae doctrinae. Tenenda est regula filii Dei, qui iubet

praedicari 9) poenitentiam et remissionem peccatorum in nomine suo. Ad hunc usum referatur doetrina, ut crescant in nobis cogitatione verbi Dei Poenitentia, Fides, Invocatio, Nova obedientia, et celebretur Deus veris officiis, inxta dictum: Milita bonam militiam, retinens fidem et bonam conscientiam. Non struantur insidiae hominibus iactandis adflatibus, ut saepe vidimus hac arte, tanquam fascino populum ah impostoribus deceptum esse. Ideo Filius missus est, ut promissionem reconciliationis arcanam et ignotam omnibus creaturis patefaceret, et hac andita fides accendatur, et Deus sese nobis communicet; sicut Paulus inquit: Fides ex auditu est, auditus per verbum Dei. Quare contumelia Filium Dei adficiunt, et fidem et omnia exercitia fidei tollunt illi Corybantes, qui abducunt mentes a scripta doctrina. Quanti furores secuti essent, si remotis scriptis Propheticis et Apostolicis cuilibet hypocritae liceret ficta oracula ex suo Enthusiasmo tanquam in sua tripode proferre? Ac 10) eius rei exempla vidimus in tragoedia Monasteriensi et alibi. Quare omnes pii doctores et auditores constanter illis deliramentis adversari debent.

Tuum igitur, Petre, consilium et studium laudo, quod et adhortator es ad lectionem omnibus piis, sicut Paulus inquit: Sis assiduus in lectione, monstrans viam ad singulos libros monstratis argumentis. Utinam magis ad lectionem et piam precationem adsuesieret iuventus, quam ad cavillationes disputationum! Certe enim rebus recte explicatis, et non falsa ") constituta forma doctrinae, oportet disputationum esse modum. Et verissimum est dictum τὸ λίαν ἀχριβὲς συχοφάντας ποιεῖ.

Cumque sapientia incliti Regis et piorum doctorum in regno vestro diligentia sic regantur studia discentium, ut non concedatur licentia cavillandi, utiliter consulitur Ecclesiarum tranquillitati, et ingenia ad modestiam adsuefiunt. Omnia, quamvis recte tradita labefactari possunt, si cavillationes audiantur, quales olim Pyrrhoniorum et Academicorum fuerunt. Ideo gravissime Paulus ad Philippenses iubet doctrinae Canonem retineri. Oro autem Filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, ut et servet et gubernet

^{9;} Lunz. praedicare.

¹⁰⁾ Ac] Lunz. Ex, mendose pro Et.

¹¹⁾ Decl. falso.

Ecclesias in regno Danico et in Germania, et faciat, ut semper in ipso unum sint. Bene vale. Cal. Febr. An. 1557.

No. 6189.

6. Febr.

Io. Stigelio.

Dans. epp. ad Stigel. ep. 67. Cod. Goth. 188. ep. 166.

Clarissimo viro, ingenio, eruditione et virtute praestanti, D. Io anni Stigelio, τῷ Θεῷ, καὶ ταῖς Μούσαις, φιλτάτῳ, fratri suo cariss.
S. D.

Clariss, vir et cariss, frater. Scis, Musas in Cadmi et Hasmoniae nuptiis cecinisse hoc carmen:

δττι χαλόν φίλον έστι · τόδ' οὐ χαλόν οὐ φίλον έστί.

Amant igitur omnes sani excellentia dona, quibus a Deo ornatus es, ingenii et virtutis praestanti**a.** Quare et hic *Petrus Sickius* ad te accedit, et ut aditum ad te haberet, literas a me petivit. Fuit meus convictor, et in Academia Rostochiana, ubi ornatus est gradu Magisterii, et hic docuit. Vir modestus et eruditus est, et te, ut iustum est, veneratur. Tibi et ceteris amicis, quorum facis mentionem in proxima epistola, gratiam habeo, qued benevolentiam erga me non abiicitis. Nec profecto causam video, cur illa βλαzizi factio, tam dirum odium adversus me, qui iam sum cadaver, conceperit. Discedam autem ex hac vita non multo post, non solum ita, ut sperem aequiora posteritatis iudicia, sed etiam honestorum et eruditorum, qui et voluntatem meam et labores nunc norunt. Bene vale, die 6. Februarii 1557.

Philippus Melanthon,

No. 6190.

7. Febr.

D. Chytraeo.

(Ex David, Chytraei epistolis p. 1219.)

Davidi Chytraev.

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. Scio bono consilio et honestissimas civitates huc misisse Pastores, et ipsos pastpres tam difficili tempore susce-

pisse iter, ut Flacianas controversias tellerent etsi ita respondi, ut intelligi posset, me pacis cupidum esse, quod et ex silentio meo iudicari potest. Ac tota de re ex vicinis vestris acta cognoscere poteris. Dixi, me et Illustrissimo Principi Iohanni Alberto respondisse, optare me ut ipse sit διαιτήτης, et ut de toto genere doctrinee agatur. Movet enim Flacius subinde novas quaestiones. Reprehendit Evangelii definitionem a me traditam. Ait, filium Dei nusquam dici λόγον, nisi in Apocalypsi. Edidit pagellam in qua calumniatur dictum a me discrimen politicae gubernationis et evangelicae iusticiae. Iusticiam Christianam esse lucem in corde accensam fide et agnitione filii Dei. Et quotidie inveniet alia. Cum tali Syeophanta quae potest esse pax? λόγον παρ έχθροῦ μήποθ' ήγάση φίλον dixit vetustas. Ego versum sic repeto, λόγον σοφιστοῦ μήποθ ήγήση φίλον. Haec tibi ut fratri significo, teque oro ut ad coniunctionem tuendam consilium et studium confe-Optime animatos esse intellexi viros reverendos Pastores Ecclesiarum, qui hic fuerunt. De Marchionis Alberti morte literas fratris mei expecto, quia Phorcae mortuus esse scribitur. Bene vale et rescribe, 7. Febr.

Philippus.

No. 6191.

7. Febr. (h. a.?)

Nic. Clausio.

Rpist. lib. II. p. 556. (edit. Lond. lib. II. ep. 578.).

D. Nicolao Clausio

S. D. Cum leges Stigelii carmen neoì deriveus quod mitto, scio te magno cum gemitu simul reipub. pericula cogitaturum esse, quae quoties ego cogito, simul venit in mentem, diris illis significationibus siderum incendi mala ingenia. Quere bona ingenia et tum a natura ad moderationem facta, cum doctrina ad virtutem excitata, magis amemus et quidem hortemur, ut eo studiosius regant suos impetus, quia iam facilius incenduntur animi fatalibus causis. Comperi autem hunc Andream modesto ingenio praeditum esse, et laudo voluntatem, quod amat scholasticas operas. Id plerumque est specimen animi fugitantis ambitionem. Nam qui properant ad illud summum Ec-

clesiae fastigium, videlicet ad concionandi munus, significant non raro, se popularibus certaminibus nimium delectari. Foveamus ergo modesta ingenia, et quantum possumus, nos seniores, ut Nestor suos Principes, ita ipsi iuventutem hortemur ad moderationem, quod certe sedulo facio, et hunc Andream) eo magis diligo, quod animadverto natura placidum esse. Quare cum et usui futurus sit reipub. et propter mores dignus sit amore, te etiam atque etiam rogo, ut eum adiuves. Bene et feliciter vale. 7. Februarii.

No. 6192.

8. Febr.

M. Collino.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Matthaeo Collino, in Academia Pragensi.

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. Etsi de multis rebus ad te scribere cupiebam, tamen fui brevior propterea quia et de fide nuncii dubitabam, et aliis multis scriptionibus oneratus eram. Habebam etiam in manibus refutationem Stenkefeldianorum deliramentorum, quam oportet me Augustanae Ecclesiae mittere '). Senatui Iglaviensi nihil respondi, tantum dedi nuncio pagellam, in qua ostendi, me dolere, quod tam immitia decreta de concionatore pio et de scholasticis fecerunt. Nos hic hospitalibus officiis adolescen-Coronationem Maxaemiliani tes adiuvimus. optamus omnes faustam et felicem esse patriae, Ecclesiae, vobis 2) et universae Germaniae. Scis quam necessarium sit omnes nos precari Deum, ut det salutares principes, qui et Turcicam barbariem depellant a patria, et idolorum defensores sophistas et sycophantas reprimant. Utinam sit Iosiae similis hic princeps, ac vere sit patriae et Ecclesiae αλμύλιος καλ εύνους. Bene et feliciter vale carissime frater. Die 8. Febr. 1557.

No. 6195.

(hoe temp.)

H. Buscoducensi.

Edita in ber Bönischen Bibliothet, P. IV. p. 172. et in Pontoppidani Rirchengeschichte bes Reichs Danemart Vol. 111. p. 857. (Danz.)

Ad Henricum Buscoducensem,

Reverende vir et carissime frater. Fuerunt hic D. Ioach. Morlin, D. Paulus Hamburgensis, D. Valentinus Lubecensis et Pastor Luneburgensis, ut dirimerent controversiam Flacianam. respondi, ut sperem ipsos testes fore mihi non deesse studium pacis, quod quidem et ex silentio meo apparet. Dedi scriptas responsiones. autem discesserunt, ut ostenderent, se post mensem rescripturos esse, quid effecerint. Utinam sit finis horum clamorum. Nam si non desinet, incendet certamina de maioribus rebus. Iam cavillatur definitionem Evangelii et alia quaedam, de quibus respondere me cogit, quod Deo iuvante ita faciam, ut prudentibus et eruditis sperem me satisfacturum esse. Quaeso ut causam viduae Zecchianae reverenter commendes inclyto Regi. Bene et foeliciter vale A. 1557. m. Febr.

Philippus.

Apud Episcopum Mindensem est Thammerus, pessimus nebulo qui transformat Evangelium prorsus in Ethnicam doctrinam. Extant libri eius publice editi.

Philippus.

No. 6194.

12. Febr.

G. Fabricio.

Epist. lib. V. p. 426 sqq.

Georgio Fabricio, gubernanti scholam Misnensem.

Inter caetera Constantini κατορθώματα, cum quidem multa in Imperio nova constituerit, hoc quoque probo, quod legem tulit, ut equitum possessiones in provinciis ad posteros pertinerent, ut familiarum decus ad longam posteritatem propagaretur. Eum ordinem, sensit, nervum esse gubernationis, quod cum ita sit, et veneror ordinem, et semper fui hortator iunioribus, ut ordines in

^{*)} Andreas Offenseus, de quo vid. epist. ad Glausium d. 27. Apr. 1557.

¹⁾ Iam mense Octob. 1556. voluerat id facere. Vid. supra d. 1. Oct. 1556. et infra d. 27. Febr. et 26. lun, 1557.

²⁾ vobis] scripsi pro urbis, quod mendum est.

Politia discernere, et suo quenque loco γεωμετρική άναλογία venerari discant. Praecipue vero gentis Mysorum nobilitatem magnifacio, quia vidi doctrinarum et studiosam et capacem esse. Et Deum oro, ut huius regionis statum clementer tueatur. Ubi potero aliquorum studiis prodesse, non deest mihi voluntas. Et spero, Schleinicios in familia honesta apud Matthaeum Plochingerum, doctum virum et modestissimum, habituros hospitium. Dei beneficio tranquillitas est in ea domo et familia, quam si videres, laude dignam esse duceres. Et vera invocatio Dei est honestissimarum matronarum, socrus viduae et coniugis, quae regunt Oeconomiam. Bene vale. Scriberem plura, nisi iam ad iudicium accederem. Mitto Marchica poëmata. Bene vale. Die 12. Februarii.

No. 6195.

13. Febr.

Io. Stigelio.

Danz. epp. ad. Stigel. ep. 84. God. Goth. 188. ep. 152.

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti, **D. Ioanni** Stigelio, τῷ Θεῷ, καὶ ταῖς Μούσαις, φιλτάτφ, fratri suo carissimo, S.D.

Clariss. vir, et carissime frater. Non, si tantum fundere lacrymarum possem, quantam volvit undarum molem hic noster turbidus Albis tot seculis, exhauriri meus dolor posset, quem circumfero annos fere triginta, propter dissidium negionovoñe, quae pignus esse debebat foederis cum filio Dei et Ecclesiae civium inter sese. Ac multa privatim ea de re collocutus sum cum Luthero et eum multis viris optimis et doctissimis. Explicandae erant in ea quaestione proprietates Naturarum in Christo; intuenda erudita et minus corrupta antiquitas; discernendus usus a rebus extra usum. De his tantis rebus tecum, et cum aliis bonis viris libenter colloquar, si, ut existimatur, convenient ex Ecclesiis nostris praecipui doctores.

Nec ego ignoro, quos de me sermones spargat ὁ ὑπεραύχος), quem, si non parcerem miserrimae Ecclesiae, refutarem non inani Apologia. Et fortassis tandem depellere me calumnias coget. Sed haec coram. Nunc meo more tibi initio anni mitto significationem animi fausta optantis, et oro filium Dei, custodem Ecclesiae suae, cui certo adfuit inde usque ab initio, et adhuc adest recte eum invocantibus, ut te et Ecclesiam tuam domesticam servet incolumem et gubernet. Mitto nostros versiculos *), quorum sententiam vellem te tuis versibus dulcissimis reddere. Bene vale et rescribe. 7. Idus Feb. **)

Philippus Melanthon.

No. 6196.

14. Febr.

Cracovio.

† Descripta a Mich. Kal. Zwerg ex apographo in biblioth. Academiae Havniensis anno 1776. et missa b. Noesselto, qui illo tempore epistolas Mel. colligebat. Ex hos apographo illam mecum communicavit Doctiss. F. Galle, Halensis.

Philip. Melanthon Valerio [? - Georgio?]')
Cracovio.

S. D. Clarissime vir et amice charissime, adfuerunt hic Pastor Ecclesiae Brunsvicensis, D. Ioachimus Morlin, et D. Paulus Hamburgensis et Valentinus Lubecensis, et Fridericus Lunehurgensis, qui instituerunt pacificationem inter Flacium et me. Quid composuerunt et quid responderim, ex paginis intelligi potest, quas mitto, et oro, ut exhibeatis iis, quibus Clarissimus D. Mordisin exhiberi iussit, Velim autem a Rev. viro D. Deniele ') inspici et iudicari. Ac non impedio quo minus legant addicti Flacio. Hactenus eo inscio ') publice edidi, quia sciebam si responderem, fore ut alia cretamina de rebus maioribus moverentur. Nunc movet tamen Flacius, ut est inquieta) natura, novas contentiones. Definitionem Evangelii a me traditam reprehendit. Sed senatus Magdeburgensis edi illuc ipsius scriptum prohibuit. Si non desinet me irritare, respondebo Deo iuvante sic, ut bonis viris satis-

²⁾ Danz. exequezes. Loqui videtur de Stoltzio, concionatere VVimariens.

^{*)} Versiculi primum de cantico Angelorum: gloris in Excelsis etc.; deinde Preestio initio auni 1567, a Melanthone conscripti leguntur in Seriptis publ. Acad. T. III. p. 58 sq. 44) Cod. Goth. 188. addit: 1556.

¹⁾ Falerio videtur esse error describentis, pro Georgio.

²⁾ Daniele Gressero, Pastore Dresdensi.

⁵⁾ Excidit sine dubio nihil.

⁴⁾ Apographon habet: ingesta; mondoce.

facturus sim, et expositurus res utiles. Scie quorum confidat applaneu Flacius: Sed sapientum
et honorum iudicia sunt aequiora. Nos totum
doctrinae corpus toties repetivimus, et magna
cura exposuimus. Illa turba Flaciana nunquam
gravem controversiam explicat, excerpit tantum
quae cavilletur. Tales Sycophantias comperi displicere illis ipsis pastoribus Ecclesiarum Saxonicarum, qui adfuerunt. Sed Deo me commendo,
Te oro, ut significes mini, an has paginas, quas
mitto, acceperitis. Bene vale. Salutem vobis
omnibus opto. Die 14. Febr. a. 1567.

No. 6197.

(22. Febr.)

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 715 sq. (ed. Lond. lib. IV. ep. 858.).

Ioachimo Camerario suo

Etsi decreveram cum Menio istuc accedere, cum ex oppido Dessa ad vos proficisci eum vellem, tamen cum mihi hodie in musculos costarum tantum pituitae defluxerit, ut et spiratio et corporis motas impediantar, malebat me domum redire Menius. Ex Dessa *) discedimus ἄπρακτοι, καὶ οὐδέν ἄλλο αἴτιον ἐστὶ, πλην τῆς μικροψυχίας, δτίπινες φοβούνται τὰς περί τὸν βλακιxòx ouxogartías. Tantum illorum regnum est. Nunc te oro tantum, jut deducas Minium ad Consulem, nec existino nisi re ad autam relata. Consulem/responsurum esso, et nunc abest Mordisius. τάχα οὐν ὁ συμφράδμων ὅμοια φοβήσεται. Cogitemus igitur de Norieis amicis, et de Facsula in ripa Rheni. Valde te oro, ut mihi significetis vestras responsiones. Bene vale, ex Dessa. Philippus.

No. 6198.

25, Febr.

Iohanni Alberto D. M.

lebannes Albertus Dux Megapolessis valde optabet, ut pax fieret inter Flaciam et Melanthonem euromque adseclas. Ideo Georgium Venetum, Doctorem Theol. in Acad. Rostoch., et Andream Mylium, Consiliurium suum, Witebergam misit cum literis et conditionibus pacis, Melan-

thoni tradendis. Que de re vid. Saligit hist. Aug. Conf. T. III. p. 251 sqq. et Planckii Geschichte des pretest. Lehre begetse Vol. VI. p. 28 sq. et p. 92 sqq. — Coniunximus hic A) spistolam Iohanais Alberti ad Melanthonem, et B) Melanthonis responsum. Editae sunt hae literae a Pezelio im Mel. Consil. lat. P. II. p. 269 — 284., a Backmeistere in Actia Philipp. p. 55 sqg. — Apographa in cod. Monac. II. p. 213 b. et in cod. Monac. 86. p. 21 sqq., quae, exceptis mendis, cum Pezelii verbis conveniunt. — Responsum Melanthomis habetur etiam in Epistolis Scholasticoz. Witeberg,

A)

Ichannes Albertus, Dei gratia Dux Megapolensis, Philippo Melanthoni.

Inter tristissima vulnera, quae proximo octennio Ecclesiae Dei diabolus inflixit, turpissimam labem nostris Ecclesiis aspersit, et gravissima damna dedit docentium praecipue dissensio et intestina de multis doctrinae articulis, et ritibus adiaphoris certamina, quae magno animi dolore semper aspeximus, iisque ut Principem pium, et Ecclesiae nutritium decet, pro nostra facultate studuinus Cum autem indies animorum distractiones, et contentionum acerbitatem augeri, et nisi idoneis remediis occurratur malo, Ecclesias nostras horribiliter deformari, et adversariis ludibrio exponi, bonos ubique terrarum offendi, et ab Evangelio deterreri, et certissimam Ecclesiis nostris perniciem adferri') videamus, omne nostrum studium, consilium, et operam ad piam et salutarem concordiam inter docentes, et inprimis inter D. Philippum, et Matthiam Illyricum instituendum conferemus, praesertim cum uterque suis ad nos literis, et capidum se esse ostenderit concordiae, et serio a nobis petiverit, ut articulos. seu concordiae formulam ipsis proponeremus, qua sublatis dissidiis pia pax Ecclesiae restituatur. Itaque 2) te diligenter cum nostris Consiliariis et Theologis deliberata, sequentem formam concihandae pacis Christianae lenissimam et rectissimam 1) esse iudicavimus, ac nostris fidelibus ac dilectis, vere nobili D. Georgio Veneto, sacrae Theologiae in Academia nostra Professori, et Andreae Mylio Consiliario nostro mandata dedimus, ut propositani formulain primum ad Dominum Philippum, deinde ad Illyricum deferant, et utriusque senteutiam et voluntatem penitus perspiciant, ' Quod si uterque propositam formulam

^{*,} Ascanii nolueruut secigere Menique C. W.

¹⁾ Pez. mendose: offerri.

²⁾ Ligque] Backen. Hucque.

³⁾ Cod. Monac. iustissimam.

probaverit, vel aliam similem formulam magis proprie et perspicue explicatam proposuerit, eique subscripserit, quod facturos ipsos non gravatim speranna, mitili ad perfectem pacificationem amplius erit reliquem, agemusque Deo gratias, qui composità hac periculosa lite, pacem piam, et salutarem Ecclesiae restituerit. Si vero alterutra pars mutari') aliquid in propositis articulis, quod ad sententias dogmatum attinet, vel detrahi, vel addi volet, id legati nostri non prius ratum habebunt, quam ad nos detulerint, ut re rursus de liberata certa formula constitui possit, quam uterque se amplexurum polliceatur.

Duo sunt autem genera offensionum, quibus disiuncti sunt inter se dissidentium Doctorum animi. Aliae privatim ad singulorum personas, et non ad doctrinam Evangelii pertinent: aliae ex dissensione de doctrina, et ex consiliis, actionibus, ad gloriam Dei, et verae doctrinae puritatem retinendam, et Ecclesiae salutem spectantibus extiterunt.

Privatas iniurias, suspiciones, calumnias, obtrectationes, simpliciter iudicamus mutua ènterzeia, et moderatione condonandas, et aeterna oblivione delendas esse. Et quanquam incendia dolorum et cupiditatis vindictae non prorsus extingui in corde, et deleri possunt, tamen afflatu Spiritus sancti flectuntur piorum, et non contumaciter repugnantium divino Spiritui, animi, ne indulgeant acerbis. affectuum flammis, nec vel sermonibus, vel scriptis, vel factis dissidia et contentiones alant, et Ecclesiam eiusmodi scandalis deforment, sed ut reprimant sese, et memores sint dictorum Christi, Remittite, et remittetur vobis; et: μὴ μνησικακεῖν.

In altero autem genere dissensionum de articulis ficlei, et rebus ad gloriam Dei, et Ecclesiae
multarum gentium salutem pertinentibus, necesse
est, eam concordiae rationem iniri, quae non obscuret, nec oblivione, aut ambiguis, aut falsis
opinionibus veram Evangelii doctrinam ad Dei
invocationem, et confirmendam fidem, ad agnoscendos et vitandos errores, necessariam involvat,
aed perspicue et categorice veritatem illustret, et
errores palam ac nominatim indicet, et consentienti animo et ore improbet ac repudiet.

4) mulari] non habet Pez.

Cum itaque non modo de adiaphoris, verum etiam de multis aliis, et praecipuis doctrinae christianae articulis') de filio Del, de $\lambda \acute{o} \gamma \wp$ '), et mediatore invocando, de instificatione hominis coram Deo, de sola fille instificante, de necessitate operum, de praesentia Christi in Coena Domini, de efficacia externi verbi in ministerio sonantis, de synergia voluntatis humanae, et similibus controversiis proximis annis motae, et in nostris Ecclesiis agitatae sint, necesse est de singulis veras et explicatas sententias sine ulla ambiguitate proponi et retineri, et omnes errores perspicue monstratos abiici et condemnari.

Commodissima igitur et lenissima conciliandae in controversiis dogmatum piae concordiae ratio nobis haec esse videtur, ut iuxta seriem locorum doctrinae Christianae brevis et perspicua explicatio verae sententiae de singulis dogmatibus, quae in contentionem venerunt, et improbatio errorum gravi deliberatione, et collatis aliquot eruditorum iudiciis proponatur, cui D. Philippus, Matthias Illyricus, et alii consentientibus animis et manibus subscribant, eamque constanter deinceps tueantur.

De tota doctrina.

Consentienti animo et ore credimus et confitemur, unam solam extare in genere humano veram de Deo, et aeterna salute nostra doctrinam. quae scriptis Propheticis et Apostolicis comprehensa est. Hanc vero corde amplectimur, in ea sententia, quam membra scriptorum divinorum inter se collata gignunt, et quae in Symbolo Apostolico, Nicaeno, et in confessione Augustae, Anno 1530 Imp. Car. V. exhibita, et in Reverendi viri D. Lutheri confessione, et Catechismo, et Philippi locis Theologicis expressa est. Quidquid autem ab hac verae doctrinae norma discrepans in nostris vel aliorum scriptis, consiliis, vel actionibus extitit, extat, vel extabit, id eadem mente, ore, et manu reiicimus et damnamus. Et quia fere totam doctrinam in nostris Ecclesiis sonantem, quam non dubitamus veram Evangelii vocem esse, Romanus Pontifex, et ipsius complices palam condemnant, et persequentur, palam nos quoque profitemur, nos toto pectore a decretis

⁵⁾ esse] non habet Pez.

⁶⁾ Backm.: accensis.

⁷⁾ christianae articulis Pez. Basiciae.

⁸⁾ Backm. filio Dei loye.

ultimae senectae mundi, ne fieri quidem potest quin discordiae oriantur, sed deus vult sapientes gubernatores cohercere ingeniorum petulantiam et aegroto corpori mederi etc. praecipue curandum esset, ut in nostris Ecclesiis coniuncti essent doctores contra communes hostes, ut conspici consensus piorum, et confirmare multos possit. Vagatur iam in Mindensi vicinia Thammerus qui scripta blasphema edidit, quem hostes Evangelii tantum ideo complectuntur quia rabiose maledicit Lutheranis, cum palam ethnicas et blasphemas opiniones in publicis scriptis ediderit. Et passim Rhetores Papistici magna volumina tanquam fulmina contra Ecclesias nostras emittunt quibus opponi refutationes a pluribus utile esset, zai ovuφερτή άρετή κρείσσων. Oro igitur filium dei dominum nostrum Iesum Christum crucifixum pro nobis et resuscitatum et vere colligentem aeternam Ecclesiam in genere humano voce Evangelii, ut faciat, ut omnes docentes in nostris Ecclesiis in Ipso Unum simus. Datae Cal. Februarii Anno 1557.

No. 6188.

1. Febr.

P. Palladio.

Edita in "Isagoge ad libros propheticos et apostolicos, scripta a Petro Palladio, Theol. Doct. et Episcopo Roschildensi." (Editionem quae prodiit anno 1557. non vidi.) —
Strobelius in biblioth. Mel. No. 571. commemorat edit.
quae prodiit Witeb. 1561. 8. — Lunzius habuit edit.
quae prodiit Witeb. 1573. apud Io. Schwertel 8. ex qua
hic epist. est descripts. Legitur etiam in Melanthonis Declamationibus T. IV. p. 650.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, Domino Petro Palladio, Doctori Theologiae, Episcopo Roschildensi, Philippus Melanthon S. D.

Saepe cogitare testimonia, quae mentes hominum partim convincunt, partim invitant, ut assentiantur doctrinae, quam Deus proprie tradidit Ecclesiae suae, et in ea conservat, valde prodest, quorum hic numerus traditur: Miracula, Antiquitas, Genus doctrinae, Conservatio miranda inter ruinas Imperiorum, Confessorum constantia, et Arrabo in corde.

Primo loco miracula numerantur, quae sunt miranda facta extra ordinem naturae. Etsi enim totus ordo naturae de Deo et testimonium et com-

monefactio est, tamen cum doctrinam protulit, praesertim extra conspectum rationis positam, addidit singularia facta extra ordinem naturae, ut sciri posset, non excogitatam esse ab hominibus, sed a naturae Domino et liberrimo creatore prolatam esse, distinctam ab aliarum gentium opinionibus, quae etiam sua quaedam miracula narrant. Sed alia propria sunt Ecclesiae, non imitabilia ullis creaturis, ut Resuscitatio mortuorum, sisti cursum Solis, Regressus Solis, Puerpera virgo et alia. Haec vult Deus adspici, ut certo statuamus, doctrinam ab ipso naturae Domino traditam esse. Annumero miraculis etiam vaticinia Prophetarum de imperiis et 1) aliis negotiis, quae nulla creaturarum sapientia certo prospicere potuit. His cum responderint eventus, praedictiones monstratas esse a mente divina, omnia sciente, fatendum est.

Secundo loco Antiquitas numeratur, quae. non, ut miracula, convincit animos, sed invitat tamen. Consentaneum est enim, Deum initio se patefecisse, et semper in genere humano voluisse aliquam esse partem, a qua recte agnosceretur, nec initio totum genus humanum tantum ad aeternum exitium conditum esse. Dulcis est igitur primae aetatis consideratio, et non inerudite a Tertulliano dictum est: Primum quodque verissimum esse. Sic et 2) Iustinus, et Clemens refutant Ethnicos: cum antiquior sit Ecclesiae doctrina opinionibus Ethnicis, hanc veram esse et reiiciendas esse contrarias opiniones. Ac Mosi libros vetustiores esse Ethnicorum scriptis, ipsa series temporum et Imperiorum³) ostendit. Nulla gens habet certam seriem annorum ab initio, ut libri Ecclesiae. Ostendunt et nomina Gentium, priora esse monumenta primae Ecclesiae. Retinent Graeci nomina Iapeti, Iovis, Aeoli et alia multa. Unde hi sint orti ignorant. Cum autem stirpes ostendat narratio Mosaica, fatendum est, eam Graecis monumentis antiquiorem esse. Potens et celebrata gens fuit Cimmerii, quorum posteros esse Cimbros vestros nihil dubium est. Stirpem autem Graeci ignorant, quam vocabuli sonus indicat esse Gomer, filium Iaphet. Hodie nomen est Aegypti in lingua ipsorum vernacula, et in

¹⁾ Decl. et de.

²⁾ et] non habent Decl.

⁵⁾ Imper.] Decl. superiorum, ex mendo.

lingua Arabica Misrai '). Narrant autem nostri libri, Mizraim fuisse filium Cham. Existimantur res vetustae esse apud Graecos bellum Argonauticum, et deinde Troianum, at ') series annorum, quos ipsi Graeci tradiderunt, ostendunt bellum Troianum non multum antecedere Davidem. Herculem autem fere coaetaneum fuisse Samsoni. Sic Ethnica nomina et historiae testantur, libros Ecclesiae antiquiores esse, quod a studiosis considerari valde utile est.

Tertio loco genus doctrinae posuimus, cuius duae sunt partes, Lex et Evangelium. Cum autem Legis notitia omnium hominum mentibus insita sit, ratio in omnibus hominibus fateri cogitur. impossibile esse, ullam gentem populum Dei esse, quae sancit leges contrarias divinae Legi. Sunt autem hi communes furores omnium Ethnicorum, invocare turbam Deorum, et prodigiosas fahulas de Diis fingere, et legibus concedere tetras libidinum confusiones. Apud multos etiam eximii cultus fuerout mactationes hominum, stupra ac adulteria. Fateri igitur ratio cogit, Legem in Ecclesia rectius doceri. Hoc argumento et veteres in refutationibus Ethnicorum usi sunt. Praeterea Evangelium, etsi non est rationi notum, tamen eas res patefacit, de quibus nihil affirmare certi doctrinae Ethnicae possunt, quarum tamen cognitionem necessariam esse fatendum est. Cum homo sit imago Dei et sit conditus, ut agnoscat et celebret Denm, unde sint tantae dubitationes in mentibus humanis); unde dissidium mentis et cordis; unde tanta sit in corde contumacia et tanta vitiorum incendia, cum Lex in mente luceat? sintne conditi homines, ut sint in sempiternis vitiis et miseriis? quid sit peccatum et unde sit? unde sit ingens moles calamitatum in genere humano? unde tam variae dissensiones de Deo; an Deus et cur exaudiat homines; an postquam corpora extincta sunt, secutura sit alia vita, in qua futurum sit discrimen inter iustos et iniustos? qui homines sint templum Dei, et quos exaudiat et iuvet? De his tantis rebus quantae sunt tenebrae in universa Ethnicorum sapientia, quam varii Philosophorum furores? qui sicut Titanes bellum inferunt coelo, fingunt aut nihil esse providentiam, aut Deum caussis secundis alligant, et omnia

scelera necessario fieri disputant. Cum igitur fatendum sit, hominibus necessariam esse doctrinam de caussis et remediis mali, et sapientia Ethnica veram doctrinam ignoret, amplectamur vocem divinam in Ecclesia, cum quidem Deus illustria testimonia addiderit. Fatetur ratio. Legem nusquam incorruptam tradi, nisi in Ecclesia. Ibi cum certum sit esse vocem Dei, audiatur et haec doctrina, de qua Ethnicos fateri necessa est, in suis religionibus et doctrinis tenebras esse. et tamen harum quaestionum explicationem ad agnitionem Dei, ad quam homo conditus est, et ad veram consolationem necessariam esse. que bonis mentibus doctrinae genus in Ecclesia dulcissimum est, cum fontes incorrupti hauriuntur. Non enim nomino Ecclesiam Romanos tyrannos et Monachos, corum satellites, qui pro doctrina filii Dei sparserunt in mundum tetra venena, et Ecclesiae doctrinam transformarunt in Ethnicas opiniones. Invocant homines mortuos. iubent adorari Deum Mazam, videlicet panem. quem in pompis gestant, sacrificia pro vivis et mortuis vendunt, fingunt cultus Dei, scenicum restitutum, et alias praestigias, confirmant vagas libidines. Hoc impium agmen non nomino Ecclesiam, sed hos, qui sonant incorruptam doctrinam filii Dei, traditam in Propheticis et Apostolicis libris et in Symbolis. Corrumpunt et alii multi simplicem doctrinam, et delectant quosdam praestigiae disputationum, ut olim Stoicos et ') Cum autem genus Epicureos et Academicos. doctrinae laudamus, removeri volumus et corruptelas et inanium disputationum ludos,

Quarto loco numeramus mirandam conservationem Ecclesiae inter ruinas imperiorum, quae etsi in primo testimonio, videlicet inter miracula, comprehendi potest, tamen eo discernitur a primo genere), quia est perpetuum miraculum et testimonium adsiduae praesentiae Dei, et ad singularem regulam pertinet: Verbum Domini manet in aeternum; et quidem non humanis praesidiis, ut scriptum est: Non in exercitu, nec in robore, sed in Spiritu meo, dicit Dominus exercituum.

Quinto loco Confessorum constantia numeratur, quae dupliciter confirmat alios; primum quia miraculum est, quo Deus ostendit, se robur

⁴⁾ Decl. Misras.

⁵⁾ at] recte in Decl. Sed Lung ac.

⁶⁾ humanis] non habet Lunz. MELASTE. OPER. Vol. IX.

⁷⁾ et] non legitur in Docl.

⁸⁾ gasere] escidit apud Luna.

addere infirmis contra terrores et supplicia, et praesentiam suam multipliciter declarat; sicuti multi in ipsis suppliciis excitarunt mortuos, et alias res miras effecerunt: Deinde quia celsitudo animorum in his, qui supplicia placide sustinent, ostendit Evangelium efficax esse in ipsis, et semen esse Dei, ut Ioannes nominat, quo inchoantur aeterna vita, iustitia et laetitia.

Sextum Evangelii testimonium in ipsis credentibus perspicue convincit mentes et pectora, videlicet consolatio seu laetitia, quae accenditur a Spiritu sancto, de qua Paulus inquit: Accepistis Spiritum, quo clamamus, Abba Pater; quo sentiunt se in magnis doloribus erigi, qui sustentant se cogitatione Evangelii et invocatione, sicut Paulus inquit: Spiritus opitulatur infirmitati nostrae.

Haec testimonia saepe cogitanda sunt, ac de sexto simus vigilantes, ne id nobis excutiatur Fanaticorum hominum praestigiis, ut Anabaptistae et Stenckfeldiani falsos adflatus iactant, qui, remoto verbo Dei, fingunt in otio se habere suos quosdam Enthusiasmos, ut comperi talium multorum mendacia, et Monasteriense exemplum multorum ostendit et vanitatem et malitiam. Scribit Stenckfeldius, Deum sese communicare hominum mentibus sine medio, ac inde ratiocinatur accendi divinos motus non cogitatione scriptae doctrinae, non ministerio Evangelii, sed simulatione torvitatis et gestuum tragoediis, si misceant sermoni ficta suspiria et crocodili lacrimas et alias imposturas arte accersitas. In quibus maxime augent auctoritatem obtrectatio et paradoxa, ut Sebastianus Francus docentibus maledicebat, et collegerat magnum volumen dictorum Propheticorum et Apostolicorum, quae in speciem non congruere viderentur. Inde hoc extruebat, non ex litera iudicandum esse, sed iudicium esse Enthusiasmi, Et arte in paradoxis spargunt accommodata ad adfectus vulgi et ad amplificationem licentiae. Sunt et qui libros Sibyllinos circumferunt, ex quibus sumunt oracula accommodata ad eorum adfectus, quibus adsentantur. Hoc genus Corybantum considerandum est, et firmissime retinenda est regula: Lucerna pedibus meis verbum tuum: item Ad legem et ad testimonium: item Evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti. Nec sunt audiendi impostores, qui vociferantur adflatus aliunde petendos esse sine cogitatione scriptae doctrinae. Tenenda est regula filii Dei, qui iubet

praedicari) poenitentiam et remissionem peccatorum in nomine sno. Ad hunc usum referatur doctrina, ut crescant in nobis cogitatione verbi Dei Poenitentia, Fides, Invocatio, Nova obedientia, et celebretur Deus veris officiis, iunta dictum: Milita bonam militiam, retinens fidem et bonam conscientiam. Non struantur insidiae hominibus iactandis adflatibus, ut saepe vidimus hac arte, tanquam fascino populum ah impostoribus deceptum esse. Ideo Filius missus est, ut promissionem reconciliationis arcanam et ignotam omnibus creaturis patefaceret, et hac audita fides accendatur, et Deus sese nobis communicet; sicut Paulus inquit: Fides ex auditu est, auditus per verbum Dei. Quare contumelia Filium Dei adficiunt, et fidem et omnia exercitia fidei tollunt illi Corybantes, qui abducunt mentes a scripta doctrina. Quanti furores secuti essent, si remotis scriptis Propheticis et Apostolicis cuilibet hypocritae liceret ficta oracula ex suo Enthusiasmo tanquam in sua tripode proferre? Ac 10) eius rei exempla vidimus in tragoedia Monasteriensi et alibi. Quare omnes pii doctores et auditores constanter illis deliramentis adversari debent.

Tuum igitur, Petre, consilium et studium laudo, quod et adhortator es ad lectionem omnibus piis, sicut Paulus inquit: Sis assiduus in lectione, monstrans viam ad singulos libros monstratis argumentis. Utinam magis ad lectionem et piam precationem adsuefieret iuventus, quam ad cavillationes disputationum! Certe enim rebus recte explicatis, et non falsa ") constituta forma doctrinae, oportet disputationum esse modum. Et verissimum est dictum τὸ λίαν ἀχριβὲς συχοφάντας ποιεῖ.

Cumque sapientia incliti Regis et piorum doctorum in regno vestro diligentia sic regantur studia discentium, ut non concedatur licentia cavillandi, utiliter consulitur Ecclesiarum tranquillitati, et ingenia ad modestiam adsuefiunt. Omnia, quamvis recte tradita labefactari possunt, si cavillationes audiantur, quales olim Pyrrhoniorum et Academicorum fuerunt. Ideo gravissime Paulus ad Philippenses iubet doctrinae Canonem retineri. Oro autem Filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, ut et servet et gubernet

^{9,} Lunz. praedicare.

¹⁰⁾ Ac] Lunz. Ex, mendose pro Et.

¹¹⁾ Decl. falso.

Ecclesias in regno Danico et in Germania, et faciat, ut semper in ipso unum sint. Bene vale. Cal. Febr. An. 1557.

No. 6189.

6. Febr.

Io. Stigelio.

Danz, epp. ad Stigel. ep. 67. Cod. Goth. 188. ep. 166.

Clarissimo viro, ingenio, eruditione et virtute praestanti, D. Ioanni Stigelio, τῷ Θεῷ, καὶ ταῖς Μούσαις, φιλτάτῳ, fratri suo cariss.
S. D.

Chriss, vir et cariss, frater. Scis, Musas in Cadmi et Hamoniae nuptiis cecinisse hoc camen:

δττι καλόν φίλον έστι · τόδ' οὐ καλόν οὐ φίλον έστί.

Amant igitur omnes sani excellentia dona, quibus a Deo ornatus es, ingenii et virtutis praestantia. Quare et hic Petrus Sickius ad te accedit, et ut aditum ad te haberet, literas a me petivit. Fuit meus convictor, et in Academia Rostochiana, ubi ornatus est gradu Magisterii, et hic docuit. Vir modestus et eruditus est, et te, ut iustum est, veneratur. Tibi et ceteris amicis, quorum facis mentionem in proxima epistola, gratiam habeo, qued benevolentiam erga me non abiicitis. Nec profecto causam video, cur illa βλαzizi factio, tam dirum odium adversus me, qui iam sum cadaver, conceperit. Discedam autem ex hac vita non multo post, non solum ita, ut sperem aequiora posteritatis iudicia, sed etiam bonestorum et eruditorum, qui et voluntatem meam et labores nunc norunt. Bene vale, die 6. Februarii 1557.

Philippus Melanthon.

No. 6190.

7. Febr.

D. Chytraco.

(Ex David, Chytraei epistolis p. 1219.)

Davidi Chytraev.

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. Scio bono consilio et honestissimas civitates huc misisse Pastores, et ipsos gastpres tam difficili tempore susce-

pisse iter, ut Flacianas controversias tollerent etsi ita respondi, ut intelligi posset, me pacis cupidum esse, quod et ex silentio meo iudicari potest. Ac tota de re ex vicinis vestris acta cognoscere poteris. Dixi, me et Illustrissimo Principi Iohanni Alberto respondisse, optare me ut ipse sit διαιτήτης, et ut de toto genere doctrinae agatur. Movet enim Flacius subinde novas quaestiones. Reprehendit Evangelii definitionem a me traditam. Ait, filium Dei nusquam dici lorov, nisi in Apocalypsi. Edidit pagellam in qua calumniatur dictum a me discrimen politicae gubernationis et evangelicae iusticiae. Iusticiam Christianam esse lucem in corde accensam fide et agnitione filii Dei. Et quotidie inveniet alia. Cum tali Sycophanta quae potest esse pax? λόγον παρ* ἐχθροῦ μήποθ' ήγάση φίλον dixit vetustas. Ego versum sic repeto, λόγον σοφιστοῦ μήποθ ήγήση φίλον. Haec tibi ut fratri significo, teque oro ut ad coniunctionem tuendam consilium et studium confe-Optime animatos esse intellexi viros reverendos Pastores Ecclesiarum, qui hic fuerunt. De Marchionis Alberti morte literas fratris mei expecto, quia Phorcae mortuus esse scribitur, Bene vale et rescribe, 7. Febr.

Philippus.

No. 6191.

7. Febr. (h. a. ?)

Nic. Clausio.

Rpist, lib. II. p. 556. (edit, Lond, lib. II. ep. 578.).

D. Nicolao Clausio

S. D. Cum leges Stigelii carmen naoi extenses quod mitto, scio te magno cum gemitu simul reipub. pericula cogitaturum esse, quae quoties ego cogito, simul venit in mentem, diris illis significationibus siderum incendi mala ingenia. Quare bona ingenia et tum a natura ad moderationem facta, cum doctrina ad virtutem excitata, magis amemus et quidem hortemur, ut eo studiosius regant suos impetus, quia iam facilius incenduntur animi fatalibus causis. Comperi autem hunc Andream modesto ingenio praeditum esse, et laudo voluntatem, quod amat scholasticas operas. Id plerumque est specimen animi fugitantis ambitionem. Nam qui properant ad illud summum Ec-

petentibns hanc formam concordiae proposulmus, Spiritu suo sancto copulet, ut omni dissensione sublata coniunctis in posterum animis, et voluntatibus veram Evangelii doctrinam late spargant, Ecclesiam Dei aedificent, errores et haereses perspicue et constanter refutent et damnent, et posteris veram et consentientem de gravissimis nostrorum temporum controversiis sententiam transmittant. Datum Sverini, Calend. Feb. Anno 1557.

Ut autem de nostra hac sententia certo constaret, signum manumque nostram, ut testes sint voluntatis nostrae, iudicavimus esse apponenda.

I. A. H. Z. M. manu propria.

B

Responsum Philip. Melanthonis ad articulos praecedentes datum legatis, 27, Feb. 57.

Primum reverenter ago gratias Illustrissimo Principi ac Domino Iohanni Alberto Duci Megapolensi, etc. quod et publicae concordiae, et meae tranquillitatis cura afficitur. Cognosci autem potest et ex meo silentio, et ex responsionibus, quas dedi Pastoribus Ecclesiarum Saxonicarum huc missis, mihi non deesse studium pacis. Nec credendum est, me in hac senecta bella appetere, in qua me non procul a morte abesse video. Nec adeo ferreus sum, ut horribiles confusiones generis humani sine magno dolore intuear. In his tantis malis augere dilacerationes sciens non velim. Certe ubi potui nostros ad confunctionem tuendam hortatus sum, et fuerunt in eo genere officia mea mediocria.

Ut autem nunc respondeam de forma concordiae oblata a legatis Illustrissimi Principis: pauca praefari me necesse est. Aliter in bellis recipiuntur illi, qui hostilem animum habuerunt, et dimicarunt, aliter qui, etiamsi sunt apud hostes, tamen nec animum habuerunt hostilem, nec praeliati sunt. Ego autem nunquam harum Ecclesiarum, in quibus vivo, hostis fui, nec cum hostibus unquam collusi 22). Studia verae doctrinae meo loco etiam, quantum Deus concessit, adiuvi, et totum genus doctrinae saepe repetivi, ac de mea sententia ex scriptis meis iudicari volo 25). Et me

water and the

esse civem Megalhurgensis Ecclesiae, ostendit liber, qui extat, in quo forma doctrinae Megalburgensis Ecclesiae comprehensa est.

Tunc etiam cum illa spisinx Augustana, quae nominatur Interim, prolata est, nequaquam doctrinam, quam antea professus sum, mutavi. Lacrymans etiam suasi, ne qua mutatio fieret, et de multis necessariis materiis refetavi quesdam ingeniis praestantes, et astutos homines, qui sphingis illius aenigmata tuebantur. De ritibus quibusdam non pugnavi, qui magna ex parte adhuc usitati erant in nostris Ecclesiis, fuique in his abiiciendis minus vehemens, ne pellerentur ex Ecclesiis Pastores, et ut prudentes intelligerent, res necessarias esse, quas retinere cupiebam. Nec de his ipsis ritibus postea rixatus sum, cum Flacius mihi contradiceret.

Talis cum fuerim, nunc mihi conditiones feruntur, ut proditori et hosti harum Ecclesiarum.

In titulo de adiaphoris forma concordiae intexit quasdam narrationes, in quibus petitur a me confessio proditionis, et magnorum scelerum; dicit 34) in gratiam persecutorum Evangelii receptas esse quasdam superstitiones; dicit abnegationem veritatis esse, etiam si qua vere adiaphora recipiantur; petit et condemnationem aliorum, etiam mertuorum. Has duas conditiones, si hostis fuissem, imponi mihi non miraser. Fuit mitier actio Pastorum Saxonicorum. Etiamsi quid a me languidius actum est, certe hostis nunquam fui. Ac miror tam duras conditiones imponi, cum diserte emeines Principis excellentis sapientia implorarim. Clare igitur profiteor, me non assentiri narrationibus illis, quae arte intextae sunt, ut me, si eas recepero, ipse ingulem.

Si iudicant Principes, me ") collusisse cum adversariis, aut delectatum esse ulla Ecclesiarum perturbatione: non talibus decretis, sed palam interficiant me. Multis praestantibus viris poti sunt mei labores, et note perpetua voluntas, Multi viderunt meas lacrymas in illis ipsis quasiliis; cum de sphinge Augustana deliberaretus. Nunc ut hosti conditiones feruntur;; qua de re non addam longiorem querelam, sed oro, ut Illustrias. Princeps formam propositam leniat sua ènuelusia, quae lucere in Principe debet, ac mitto responsiones datas Pastoribus Saxonicarum Ecclesiarum, quae

³²⁾ nee cum etc.] non leguntur in cod. Monac. nec apud Backm. nec in Epp. Schol.

³⁵⁾ Backm. et Epp. Schol. volui.

⁸⁴⁾ Cod. Monac, dieit enfin.

⁸⁵⁾ Pez, si me iudicat Princepia

Politia discernere, et suo quenque loco yeuque τρική ἀναλογία venerari discant. Praecipue vero gentis Mysorum nobilitatem magnifacio, quia vidi doctrinarum et studiosam et capacem esse. Et Deum oro, ut buius regionis statum clementer tueatur. Ubi potero aliquorum studiis prodesse, non deest mihi voluntas. Et spero, Schleinicios in familia honesta apud Matthaeum Plochingerum, doctum virum et modestissimum, habituros hospitium. Dei beneficio tranquillitas est in ca domo et familia, quam si videres, laude dignam esse duceres. Et vera invocatio Dei est honestissimarum matronarum, socrus viduae et coniugis, quae regunt Oeconomiam. Bene vale. Scriberem plura, nisi iam ad iudicium accederem. Mitto Marchica poëmata. Bene vale. Die 12. Februarii.

No. 6195.

13. Febr.

Io. Stigelio.

Danz. epp. ad. Stigel, ep. 84. Cod. Goth. 188, ep. 152.

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Ioanni Stigelio, τῷ Θεῷ, καὶ ταῖς Μούσαις, φιλτάτφ, fratri suo carissimo, S. D.

Clariss. vir, et carissime frater. Non, si tantum fundere lacrymarum possem, quantam volvit undarum molem hic noster turbidus Albis tot seculis. exhauriri meus dolor posset, quem circumfero annos fere triginta, propter dissidium περί σπονδής, quae pignus esse debebat foederis cum filio Dei et Ecclesiae civium inter sese. Ac multa privatim ea de re collocutus sum cum *Luthero* et cum multis viris optimis et doctissimis. Explicandae erant in ea quaestione proprietates Naturarum in Christo; intuenda erudita et minus corrupta antiquitas; discernendus usus a rebus extra usum. De his tantis rebus tecum, et cum aliis bonis viris libenter colloquar, si, ut existimatur, convenient ex Ecclesiis nostris praecipui doctores.

Nec ego ignoro, quos de me sermones spargat ὁ ὑπεραύχος), quem, si non parcerem miserrimae Ecclesiae, refutarem non inani Apologia. Et fortassis tandem depellere me calumnias coget, Sed haec coram.

Cum itaque non modo de adiaphoris, verum 🛰 de multis aliis, et praecipuis doctrinae chri-🛰 rtieulis') de filio Dei, de λόγφ'), et mecustodes; vecando, 'de iustificatione hominis coque ab inc. le sola fille instificante, de necessithte tibus, ut he .. incolumen e praesentia Christi in Coena Domini, los *), quorum 'erni verbi in ministerio sonantis, dulcissimis redder, rtatis humanae, et similibus conannis motae, et in nostris Ec-Feb. **) necesse est de singulis veras ns sine ulla ambiguitate prones errores perspicue monari.

No. 6196.

'.IB. XIII. 1557.

et lenissima concimatum piae concor-Cracovio. 'ur, ut iuxta seriem † Descripts a Mich. Kel. Zwer revis et perspicua Descripts a maion. F. et. Ziber et al. Academiae Havniensis anno 1776. et al. illam mecum communi. colling ulis dogmatibus, et improbatio grapho illam mecum communication llatis aliquot

Philip. Melanthon Valerio [? - Georgie.] Philippus, ibus aniustanter

S. D. Charissime vir et arnice charissime fuerunt bic Pastor Ecclesiae Brunsvicensis Morlin, et D. Paulus Hamburgen. Ioachimus Morlin, et D. Paulus Hamburge et Valentinus Labecensis, et Fridericus Labecensis, et Fridericus Labecensis pacifications et Vatentinus pacificationem interesses, qui instituerunt pacificationem interesses and composuerunt et anti-Flacium et me. Quid composuerunt et quid re sponderim, ex paginis intelligi potest, quas mitto et oro, ut exhibeatis iis, quibus Clarissimus B Mordisin exhiberi iussit. Velim autem a Rev. viro D. Deniele') inspici et iudicari. impedio quo minus legant addicti Flacio. Hacte. nus eo inscio ') publice edidi, quia sciebam si responderem, fore ut alia cretamina de rebus maioribus moverentur. Nunc movet tamen Flacius. ut est inquieta ') natura, novas contentiones, Definitionem Evangelii a me traditam reprehendit. Sed senatus Magdeburgensis edi illuc ipsius scriptum prohibuit. Si non desinet me irritare, respondebo Deo iuvante sic, ut bonis viris satis-

¹⁾ Danz. éssessyje. Loqui videtur de Stoltslo, sonciona-tere Wimaricas.

^{*)} Versiculi primum de cantico Angelorum: gloria in Excel-sia etc.; deinde Preestio initio auni 1667, a Melanthone conscripti leguntur in Seriptis publ. Acad. T. 111. p. 58 sq. 44) Cod. Goth. 188. addit: 1556.

¹⁾ Valerio videtur esse error describentis, pro Georgio.

²⁾ Daniele Gressero, Pastore Dresdensi.

⁸⁾ Excidit sine dubio nihil.

⁴⁾ Apographon habet: ingesta, mendoes.

se nolle quenquam ex illis praegravare, qui adiaphoristicis deliberationibus interfuerint, et iam mortui sint; et alia similia multa. Item, adhiberi ad eam actionem homines partiales, ipsos suscepisse patrocinium Illyrici; haberent eum sibi, foverent, exoscularentur etc. Eum multas pravas opiniones de filio Dei habere. Cum autem illi dicerent, satis sibi fieri confessiuncula proxima Illyrici de Deo, ille contra clamavit: sibi non satis fieri; eum multa occultare. Tandem finitis rixis ac declamatione invectiva dixit, se eis sequenti die responsum daturum esse. retinuit formulam, diligentius eam perlegit, et quaedam, quae minus placebant, expunxit, praesertim in Adiaphoris adiiciens in margine: Reiicio. In capite de iustificatione ubi erat positum, quod instificatio sit remissio peccatorum, ille vivificationem tanquam alteram partem iustitiae adiecit, quod alteri parti cum Interim, Osiandro et Papistis consentire visum est.

Sequenti die venit ad eos in hospitium, comitatus Peucero, afferens responsum apertum Principi offerendum, et totam actionem simpliciter et absque longiori colloquio aut conditione abrumpens. Cum autem illi denuo obsecrarent eum, ut saltem ipse aliquam meliorem commodioremque formulam piae pacis praescriberet, quam principi et alteri parti ostenderent, iratus negavit, se ullam praescripturum, et non finito sermone erumpens ex hospitio exclamavit: "si vultis me opprimere, opprimite; sic solet pacificis accidere, ut etiam Therameni, qui a collegis oppressus est. Ego me Deo commendo."

Peucerus vero, qui et pridie acerbior fuerat im egresso Philippo magna cum austeritate ad legatos dixit: Shr follt forthin meinen Schwähern zufrieden laffen mit folchen

Sanbein zc. Et hoc fuit valete.

Literae eandem ferme molestiam, pacis studium ac sententiam exprimere dicuntur, quae pridie colloquio a *Philippo* deprompta ac exhibita fuit. Digressi itaque sunt legati circiter finem Februarii, ac ad alia quaedam loca expediendorum aliorum negotiorum causa declinarunt, non nimium Magdeb., tanquam iam in irrito conatu festinantes. Quare illis peractis 12. demum die Martii eo venerunt. Ibi cum *Illyrico* et *Wigando* oblatis principis literis formula pacificationis expositisque principis mandatis, actione et aspera repulsa Vitebergensium de tollendi ratione

adiaphoricos errores, constituendaque pía pace in Ecclesia Dei collocuti sunt. A quibus altera die responsum literasque acceperunt, quibus illi, post gratiarum actionem erga ipsos ac principem, sunt testati, se etsi viderent tenuissime ac mollissime adiaphoricas corruptelas damnari, tamen studio pacis eam, si et altera pars complexa fuisset, ac serium pacis tollendique adiaphoricos errores studium commonstrasset, suscepturos fuisse, eosque ac principem ipsum summis precibus orare, ut nihilominus adhuc in hac causa agere ac conari aliquid pergerent, idque serio agerent, ut errores adiaphorici tollantur, omnisque ista nunc, proh dolor, promiscua vulgi et principum collusio et scortatio cum Babylonia Thaide severiter damnentur.

Ad eam vero rem nihil videri aptius convenientiusve quam iudicium ecclesiasticum primo quoque tempore constitui. Haec cum legatis quoque ratio maxime probaretur, si modo et altera pars adduci posset, ut se ex animo ac re ipsa non verbis tantum iudicio subiiceret. Decimo quinto Martii discesserunt.

No. 6200.

27. Febr.

B. Hencelio.

Epist. lib. II. p. 814. (ed. Lond. lib. II. ep. 850.).

D. Iohanni Baptistae Hencelio

S. D. Clarissime vir et patrone colende, Non remisi scriptum concionatorum vestrorum, quia propter certas causas ipse retexere coepi. Et tamen inchoatum opus aliis multis occupationibus et itineribus mihi toties interrumpitur, ut nondum absolverim. Iudico autem prodesse perspicuam explicationem illarum materiarum edi. Volui quasdam phrases in vestrorum scripto omitti, Haec mihi causa fuit retexendi. Et Stenckfeldii imposturae monstratis fontibus refutandae aunt. Prior pars de Filii natura exstructa ex Samosatenico seu Servetico furore: Altera pars de ministerio ex Enthusiastarum deliriis. Impedierunt me et negotia inspectionis Ecclesiarum in hac regione. Sed pertexam inchoatum librum brevi.

^{*)} Adversus Schwenckfeldium.

De vino Senatui et vobis gratiam habeo. Hanc autem Epistolam dedi filio Doctoris Iohannis Forsteri, qui in nostra Academia interpres fuit Hebraeae linguae *). Proficiscitur autem adolescens mortuo patre ad patruos, ut vidua mater et sorores leventur sumptu. Nam pater domum et supellectilem suis reliquit, in tot exiliis pecumam colligere non potuit. Cum autem et bene meritus sit pater de Ecclesia, in propagatione linguae Ebraeas, et aliis laboribus, et adolescens sit eruditus, quaeso ut eum et suis et amplissimo Senatui commendes, et tu eum ornare studeas. Poterit usui esse in docenda lingua Latina et artium initiis. Cumque sit civis et Augustae natus, sperat et reverenter petit auxilium a Senatu, donec in schola aliqua docendi locum adipiscatur. Quaeso ut et de patris laboribus cogites, et de dicto Syracidae, Esto pater orphano, tunc Deus magis te diliget, quam mater tua te diligit. Bene et feliciter vale. 27. Febr. Anno 1557.

No. 6201.

8. Mart.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 718 sq. (ed. Lond. lib. IV. ep. 855.).

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti Loachimo Camerario fratri suo cariss.

S. D. Genus officii quale sit, quod nostri collegii nomine petitur, non ignoras. Etsi mihi tuo colloquio nihil dulcius est, tamen discerno inter haec μαχρά φιλοφρονήματα, et alia graviora. Et opinor his ipsis diebus apud vos futuros esse Mordisium, et Legatos, inter quos erunt Glebingerus et Ulricus Sicingerus, qui deliberationes afferunt, περὶ συλλόγου ἴσως δὲ καὶ συμμαχίας. Impendent novi motus, quos ut Deus gubernet precemur. Nam Adolphus Dux Holsatiensis, certo in Angliam traiicit conductos equites adversus Gallos. Et Dux Allobrogum ') Helvetiis bellum minatur.

Fortzesis igitur expectatione Sicingeri retineberis, et cogito filium tuum in comitatu Legatorum esse. Etsi igitur mihi gratum erit, si ad nos veneris, tamen non adeo morose iudicabo, si te caussae graviores retinebunt, ut vestros iudicasse intelligo de nobis, cum nuper istuc non accessimus. Litteras tamen huic nuncio dabis, quem Decanus noster ad te misit. Bene et feliciter vale, die 3. Martii.

Philippus.

No. 6202.

3. Mart.

H. Buscoducensi.

Edita in ber Danifchen Bibliothet P. IV. p. 174. (Dann.)

Ad Henricum Buscoducensem.

Reverende vir et charissime frater. Hoc tempore nec historica habebam, quae scriberem, dia horyou, nec libellos alios, quos mitterem praeter Orationem de Duce Ernesto Lunaeburgensi'), cuius exemplum mitto. In Quaestionibus, quae edita sunt, dicta quaedam veterum incunda lectu recitantur'). Ex Polonia scribitur, Turcas minitari Viennae obsidionem. Sed nondum audio novos exercitus Turcicos in Pannoniam venisse. Et Persicis bellis impediri Turcas narratur. Haec nuper inclyto Regi scripsi. Bene vale, die 3. Martii 1557.

Philippus.

No. 6205.

8. Mart.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 84. (ed. Lond. lib. II. ep. 68.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Verissime dictum est a Platone, Utraque pessima, libertas et servitus immoderata: Utraque optima, libertas et servitus moderata; sed laxari vulgus libertatem sine fine et sine modo cupit. Hinc quantae confusiones oriantur videmus. De desertore illo sponsae libenter copiose vel scriberem, vel coram tecum loquerer. Aliquid interest inter

³⁾ Obiit d. 8. Decb. 1556.

¹⁾ Dux Sabaudha.

¹⁾ Secundum Mylii Chronologiam libror. Mel. prodiit anno 1557.

²⁾ Loquitur haud dubie de Quaestione Zachariae Praetorii Mansfeldensis, recitata die 16, Febr. 1557., quam habes in Malanthonia Quaestionibus acad. ab Ebero editis p. 150 eqq.

desertorem sponsae, et desertorem uxoris. Sed si iste desertor condemnatus est a suo Magistratu, ne potest quidem Magistratus sententiam priorem abolere, poenam remittere potest. Haec politicae poenae remissio ad ministros Evangelii nihil pertinet, sed prodest desertori ut alibi habitare possit. Si est iuste condemnatus et tamen coniugium expetit, sine publica poenitentia non est recipiendus. Do autem consilium talibus, cum sine coniugio caste vivere non possunt, ut ducant uxores in iis locis, ubi deserta non habitat, et doceo ex quo fonte sumpta sit haec ἐπιείχεια. Saepissime sic respondimus Lutherus et ego. Ac facilior causa est in desertione sponsae, ubi post biennium diserte lex ipsa concedit nubere alteri. Liberatur ergo is qui tam diu abfuit, sed peccavit tamen. Et pronunciet eum minister Evangelii libenter liberum, sed poenitentia praecedenti. Sumo etiam rationem ex alio fonte, quam aliquando vel coram tibi exponam, vel significabo per eruditos amicos. Bene vale. Mitto orationem de Duce Lunehurgensi Ernesto. Et sunt additae quaestiones *), in quibus dulcissimae quaedam veteres sententine recitantur. Iterum vale et rescribe. Die 8. Martii.

Quod obiicis notato in Ecclesia civem non daturum filiam, doceas eos, Ecclesiasticam censuram non nocere ei in politia. Potest res etiam mitigari, ut adhibitis paucis in sacrario absolvatur. Iniustum est nullas velle leges pati.

No. 6204.

8. Mart.

Ge. Buchholzero.

+ Ex apogr. in cod, Paris. D. L. 54.

Georgio Buchholzero, Pastori Ecclesiae Dei in urbe Arctea.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Pastores Ecclesiarum articulos proposuerunt minus duros quam dux Megalburgensis; itaque magis placide pastoribus respondi. Curabo utramque actionem describi, ac vobis mittam, ut integre possitis agnoscere quid et proposuerint et responderim. Me cupidum esse pacis, silentium meum ostendit.

Sed Flacius non desinit nova bella meliri. Iam scripsit librum, quem Senatus Meideburgensis non voluit edi, in quo reprehendit, quod in definitione Evangelii feci mentionem poenitentiae, cum Evangelium proprie patefaciat peccatum, quod mundus nec novit filium Dei nec credit ei. Audio eum reprehendere etiam quaedam de peccato originis. Respondi Duci Megalburgensi, ut, si hoc corpus doctrinae, quod pio studio collegi, non placet Flacio, edat novum de omnibus articulis. Si illus doctrinam Ecclesiae autoferent, nihil repugnabo. Hoc agit, ut calumniis captet aures populares, et passim a multis pecuniam extorqueat. Multi iam cernunt quod agat.

De triumpho iussi pingi integram seriem, quae extat in Plutarcho in vita Pauli Aemylii. Primo ibant milites gestantes spolia et pictas urbes et regiones. Proxime currum antecedebant capti Reges et Principes. Deinde venichet sedens in curru victor. Et sedebant apud eum filii parvi et filiae, ut spectarent paternam gloriam. Sequebantur proxime liberati ab hostibus cives et principes. Deinde sequebantur senatores et capitanei praecipui, qui fuerunt apud victorem. In postremo agmine pars militum erat et plebs. Facilis accommodatio est. Praecedunt angeli gestantes crucem, in qua pendent chirographa deleta tanquam spolia. Haec imago dulcissima est: peccata superata esse, et legem spoliatam iure accusationis. Deinde ante currum ducuntur vincti diaboli et tyranni et haeretici et impii Pontifices. Postea venit Christus in curru triumphali, quem trahunt prophetae et Evangelistae. Et sunt libri in curru. Currum sequentur liberati patres: Adam, Heva, Abraham et tota multitudo sanctorum.

De Enthusiastis vide librum scriptum tripartitae historiae. Prorsus similes fuerunt Stenckfeldio et Anabaptistis. Dicebant, divinam illuminationem petendam et expectandam esse icinniis et aliis exercitiis; Deum non esse efficacem cogitatione scripturae et usu sacramentorum. Nec intelligebant, fide sic erigi corda a Deo, cum intuentur scriptum verbom et se scripta promissione sustentant. Iam Augustani petiverant, ut hac de re scribam. Megalburgensis nominatim petivit in suis articulis, ut damnarem, quae in Marchia concessa sunt, cum fuerunt deliberationes de Interim. Adeo duriter mecum egit. Sed repudiavi illas conditiones perspicue. Mitto tibi

^{*)} Habentur in Mel. Quaestionib. acad. editis ab Roero p. 150.

orationem de duce Luneburgensi Ernesto. Potes illustrissimo Principi exemplum mittere. Mitto et intimationem de Forstero. Bene vale. Die 8. Martii 1557. Philippus Melanthon.

No. 6205.

4. Mart.

Io. Praetorio.

Epist. lib. V. p. 145.

Iohanni Praetorio, docenti Evangel. Vratislaviae.

S. D. Venerande vir, et charissime frater. Vetus hoc est Euripidaeum, sed tamen sapienter dictum: Iustus est aliis natus. Talis est vita, ut semper aliorum officiis utendum sit. Quare et ego saepe aliis servio, et ab amicis multa officia peto. Nunc quoque te oro, ut huic Iohanni Olaviensi istic stipem colligas. Narrat se discessisse ex monasterio: ut absit ab Idolorum cultu: Habere et se amitas Vratislaviae. Nihil de eo promitto: sed an vera narret, ipse cognosces. Bene vale. Die 4. Martii 1557.

Philippus.

No. 6206.

6. Mart.

Cph. Libio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Christophoro Libio, Pastori Ecclesiae Brandenburgensis.

S. D. Reverende vir et cariss, frater. Postquam hinc discesserunt pastores Saxonicarum Ecclesiarum, venerunt legati a Duce Megalburgensi, Io. Alberto, qui conditiones multo asperiores attulerunt. Miratus sum, principem, cuius Ecclesiis mediocriter servivi, tam inclementer mecum agere, ac breviter respondi: si me talem iudicent esse, qualem in illis conditionibus me pingit iste, non me talibus decretis sed palam interficiendum esse. Mox irati legati discesserunt. Scio Flacium non quaerere veritatem: ideo me Deo com-Bremae dissidia accensa sunt περί της mendo. Et Iohannes Ambsterdamus, άρτολατρείας. expatiatus ad comitem Hoiensem, mortuus est subito morbo. Oro filium Dei, ut nos gubernet. Bene vale. 6. Martii 1557.

Philippus.

No. 6207.

8. Mart.

Milichius ad Ioachimum Pr. Anhalt.

+ Ex apographo in cod. Galli II. p. \$10b. - Propter argumentum hanc epist. hic inservimus.

I. M. D. [i. e. lacobus Milichius, Doctor]

An Fürft Soachim gu Anhalt.

Ich schicke Ew. F. G. zwo Epistel') eines sehr wohlgesschickten Gesellen. Ist vom Illyrico angenommen und bestellet, daß er ihm seine Chronica') sollte helsen versertigen. Was nu dieser Magister von Illyrico zeuget, werden diese Schriften ausweisen; denn er sich gar und ganz von dieser Rette gesondert, und ihnen

1) Videl. Theodorici Artopoli epistolas datas d. 25. Febr., alteram ad Melanthonem, alteram ad Casp. Peucerum. Utriusque apographa habentur in cod. Monac. II, p. 309 b et seq. Subiunxi hic illam ad Melanthonem, quae sic se habet:

Clarissimo viro Ecclesias Dei vigilantissimo excubatori Philippo Melanthoni, viro optimo, domino suo et praeceptori perpetuo reverenter colendo.

S. P. Elsi, observande dom. Praeceptor, principio baec T. H. scriptio insidiosa non iniuria videbitia*), quod T. H. multum negotii ab astutis his et insidiosis hominibus cum quibus versatus sum hactenus exhibetur, et iuste T. II. suspectum esse debet quicquid ab eis proficiotiur, ut ipso facto et re iam evidentissime comperi: tamen et conscientia mea et bonorum virorum testimoniis dicere possum, me nunquam cum Illyrico, Wigando et reliquis vociferatoribus aut communicasse quicquam consilii, quod extra opus historicum**) esset positum, et cordium inspector mihi testis est, vehementissime mihi postesquam conatus et finales eorum causas perspexi, displicuisse. Ita enim adverto hos in vos ferri, ut fere sibi erepti nihil cogitent, nihil agitent, nisi ut doctrinae corpus bene ac salubriter constitutum membratim concitant et convellant, circumcursare mare et aridam, quo aliquid inveniant, in quo Witebergensibus molesti esse queant. Opera eorum hoc facile indicant. Et quidem hactenus cum de mediis rebus fuit concertatio citra conscientiae magnam labem et iacturam tribunitios clamores neglexi. Nunc autem, cum doctrinam locorum, expositionem symboli Niceni oppugnare incipiunt, nullo modo perferre potui. Quare coram in faciem haec his artificiosis machinationibus obieci, et testatus sum, me ab eis opinione dissentire. Ex quo distractio voluntatum in eis statim sequula. Ideoque praeter pactum tempus ab eis exauctoratus gratias ago filio Dei, me ab eius boatibus divulsum, et hanc voluntatem meam dominum Praeceptorem non volui celare. Oro autem filium Dei, adsit suo adflicto coetui, in quo sic callide vulpes grassantur, ut non minus hostilia ab eis sint expectanda atque a declaratis hostibus. Hoc pio et candide auimo a me, rogo, D. Praeceptor accipiat. Filius Dei 1690c T. H. Ecclesiae et Scholae diu servet incolumem. Magdeburgae apud Ambrosium Stethaer, anno 1557.

Theodoricus Artopoeus Suollensis T. H., studiosissizuus.

2) Centur. Magdeburg.

^{*)} Puto: videbitur.

^{**)} Centur. Magdeb.

unter Angesicht in publico zu Magdeburg gesaget, baß sie ber heil. Schrift Berfalfcher fenn. Das haben viel angehoret und hier angezeigt, benn er in seinem Schreisben solchs nicht melbet zc. Ich tann auch Em. F. G. nicht unangezeigt laffen, bag auf den Sonnabend vergangen') ber Pfarrherr von Dreeben Berr Daniel'), fampt dem Pfarrherrn von Torgau M. Caspar hieher kommen seind mit einer Schrift bes Churfursten von Sachsen an D. Philippum gang gnabig geschrieben, daß Sein Chf. G. in Erfahrung tame, wie bag er sich follte hart bekummern, daß die Sandlungen, fo Illyrici halben bei ihm maren gefucht, ihren Fortgang haben konnten. Und so dem also, mare S. Chf. G. gnabiges Gefinnen, er wollte fich nicht bekum= mern, und folder und bergleichen Handlungen sich gant entschlahen; er wollte mit Gottes Bulfe darauf bedacht fenn, daß nur diese heillosen unruhige Leut keine Meuterei in feinem Lande anrichten follten, wollte auch D. Phil. für ihren muthwilligen Auflegungen wohl entfeben. Und bies haben gemeldte Pfarrherr weiter anzuzeigen befohlen, welches auch also heut geschehen. Das weiß ich wohl und bins gewiß, daß Illyricus mit allerlei bosen unruhigen Handlungen nicht raften noch ruhen wird, bis er ein Feuer anzunde. Dat. Bitteb. Montag pos Invocavit 1557.

No. 6208.

9. Mart.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 32.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Post Saxonicorum Legatorum abitum venerunt huc Megalburgenses legati: qui multo duriores conditiones pacis tulerunt. Respondi: malle me palam interfici, quam talibus decretis iugulari. Oro autem filium Dei, ut ipse, qui est λόγος aeterni patris vivens, opituletur veritati, quam ipse patefecit. Si procedet colloquium, quod Mense Augusto Wormatiae instituendum est, necesse erit, etiam τῆς ἀρτολατφείας mentionem fieri. Ad id tempus velim te adesse: teque oro, ut cum videas, quanti sint impetus hominum, illum conventum expectes. Bene vale. Die 9. Martii.

Philippus Melanthon.

No. 6 209.

9. Mart.

Ioachimo Pr. Anhalt.

Becmanni access. hist. Anhalt. p. 120. Apographon in cod. Galli II, p. 239.

An Fürst Joachim zu Anhalt.

Sottes Gnad durch seinen eingebornen Sohn Ihesum Christum unsern Beiland und mahrhaftigen Belfer, ber ihm gewißlich ein ewige Kirchen ber menschlichen Beschlechte durchs Evangelium sammlet, zuvor, Durch= lauchtiger Hochgeborner gnabiger Fürst und herr. 3ch habe die gange Schrift, die mir E. F. Gn. jugefandt, gelesen und etlich Puncten daben verzeichnet, wie E. F. In. sehen werden. Und acht ich gang nothig, daß E. F. In. bem Rath ju Meidburg biefe Anzeigung thun laffen. Und wiewohl mir auch gefällt, baß biefe Un= zeigunge allein mundlich geschehe, gleichwol so fie bie Schrift begehrten und Illyricus hernach seine Glossen barüber machen wollte, ist folches nicht zu scheuen. Denn des Illyrici Gift und Heuchelen wird taglich beffer ertannt, und so bas Colloquium ju Borms fürgenommen wird, dieweil da vieler Chur: und Fürsten, und Städte Pradicanten zusammen kommen werden. wird davon auch geredet werden. Hat er boch nicht einen Artifel in ber Behr erklaret, fucht nur Calumnias und Lasterungen, und hilft auch heuchelen und Irthum ftarten, bavon zu feiner Beit auch zu reben fenn wird. Und wiewohl ich weiß, daß E. F. In. diefes fehr webe thut, daß der Hochlobliche Fürst, E. F. In. Herr Bruder Fürst George Gel. Gebachtnis, also falschlich und lugenhaftig gelaftert wird *) und thut folches vielen frommen Leuten wehe, so wollen doch E. F. In. bem Schmerzen widerstreben, und nicht zweiflen, Gott wird mit der Zeit die Lasterer strafen. Ich habe bergleichen Anfechtungen nu ben brenfig Jahren gehabt, und hat mir dennoch Gott gnabiglich ausgeholfen, ba man mich zu Gefängnis hat einziehen wollen etlich mabl. Ber in folden großen Sachen zu thun bat, findet folcher Leute Widerstand, die ihr eigen Bortheil suchen. Der allmächtige Gott Bater unsers Beilandes Ihesu Chrifti wolle E. F. G. an Seel und Leib ftarten, und lange Beit in gluckfeliger Regierung erhalten vielen Christlichen Menschen zu gut. Datum nono die Martii, 1557.

E. F. G.

unterthaniger Diener Philippus Melanthon.

⁸⁾ i. e. b. 6. Marg.

⁴⁾ Daniel Grafer.

^{*)} Cf. etiam epist, ad loachim. Anhalt. d. 15. Decbr. 1556.

No. 6210.

d. aequinoct.

Ioach. Mollero.

Epist. lib. II. p. 524. (ed. Lond, lib. II. ep. 549).

D. Ioachimo Mollero

S. D. Clarissime vir, et charissime frater, Nuper fasciculum literarum Henrici fratris dedi doctori Paulo ab Eizen, cum nobiscum esset. Post eas literas nihil ab Henrico accepi, sed expecto ab eo literas quotidie. Nunc ad vos mitto orationem de Duce Ernesto, optimo Principe, quae etsi multo est tenuior, quam vellem: tamen ostendit studium nostrum, et pleniorem edere cupio, quam ad rem velim nobis facta et decreta aliqua insignia Ducis Ernesti mitti. Et tales commemorationes utiliores sunt iuventuti, quam Satyrae et βωμολοχίαι, quales nunc scribuntur a multis, qui passim προτοθορύβους cient. Te oro, ut mihi rescribas. Paxmannum commendabis et socero et Principibus. Salutem opto et socero, et vobis omnibus. Datae die Verni aequinoctii. Bene vale.

No. 6211.

d. aequinost.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 714. (ed. Lond. lib. IV. ep. 856.)

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti
Ioachimo Camerario fratri suo
carissimo,

S. D. Etsi te iam expectabamus, dedi tamen Crucigero hanc brevem epistolam, cui adiunxi bistoriam de morte Aeacidae*), quam profecto non sine lacrymis legi, cogitans de communi hominum infirmitate, cum quidem multa exempla simul intuerer eorum, qui intra paucos annos in istius bellis perierunt. Precor autem filium Dei, ut nos gubernet, et tegat sua dextra nostras familias, quarum imbecillitas ipsi nota est. Cancellarium Stratium scribit mihi meus frater in aula Palatina esse. Erit ergo ibi arx, Asyli similis. In conventu pugnarunt Legati quorundam, ut

Polyphemi filii inter collocutores essent, sed omnes alii ac praecipue Charitini eos repudiarunt. Bene et feliciter vale, die aequinoctii verni.

Philippus.

No. 6212.

d. aequin,

P. Rhodio.

Select. epist. p. 591. Epist. lib. I. p. 258. (ed. Lond. lib. I. ep. 77.)

Reverendis viris, eruditione et pietate praestantibus D. Paulo Rhodio, Pastori Ecclesiae Stetinensis, et inspectori vicinarum Ecclesiarum, et collegis eius, fratribus nostris colendis, S. D.

Reverendi viri et charissimi fratres, Nulla vox neque in coelo neque in terris ardentior unquam audita est, voce Filii Dei, qua in agone suo precatus est, ut aeternus Pater et sanctificet Ecclesiam in veritate, videlicet, in Evangelii doctrina incorrupta, et ut faciat, ut unum in ipso simus. Veritatem et concordiam in Ecclesia Filius Dei vult et intelligi et retineri, ut in aliqua parte generis humani recte colatur Deus: ad huius summi Sacerdotis Filii Dei precationem et nostros gemitus adiungimus, et oramus Deum ut in vestris et nostris Ecclesiis servet et veritatem et concordiam; Et existimamus, vos in controversiis aliquot annorum cognovisse et voluntatem et labores nostros. Nunc quoque de controversia, quam movit Balticus Gorgias1), extant nostrae responsiones moderate scriptae, quas tamen et veras esse, et cum vestris iudiciis congruere non dubitamus. Consiliis et laboribus meis et Doctoris Bugenhagii constitutae sunt Ecclesiae vestrae, quare et doctrinae vocem in eis initio traditam, et benevolentiam erga nos tueri cupio, et cupiunt Cumque viderimus disputationes idem caeteri. cum Artopoeo habitas²), recte sentire vos iudi-

^{*)} Alberti, Marchionis Brandenb.

¹⁾ Osiander.

²⁾ Quae cum Artopoco Pastore Stettinensi, cui cum aliis etiam Paulus a Rhoda, concionator ibidem, contradizit, acta fuerint, ea uberius narravit Salig. in her Sifforie her Xugeb. Eunf. P. 11. p. 1045 sq. Artopocus, quanquam confessiones ei propositae subscripserat, quum tamem denuo renovaret suas sententias, ab officio amotus, et a. 1557. incunte Vitebergam missus est, ut Theologis ibidem suam traderet confessionem.

Se a sestentia discedemus, nec Turinam custes illam vestram sententiam uncom souri et petituri sumus, Optamus enim Ecclesiarum concordiam esse, ut emi: Es gratias agamus in consuetudine coelesti 11 102 seteruitate. Hospes est apud nos senex Aragueus, ac de dogmate semel omnino collocuti surum. un sine contentione, postquam exhibuit nort lane confessionem quam mittimus. Etsi waren kongiorem fortassis desideratis, tamen cum comi som fuerimus, nondum prolixe colloqui po-Illud oramus, ut Illustriss. Principis viam voluntatem in eo iuvando in hoc exilio conbemetis. Scitis enim quam triste sit senem habentem infantum turbam abesse a suis, aut vagari a tali grege. Ifaec etsi sunt tristia et nobis magnum dolorem adferunt, tamen anteferri veritatem, et Le lesize vestrae tranquillitatem necesse est. Pie tamen faciet Illustriss, Princeps, si has aerumnas ei leniet, et vel sumtus dabit, vel collocabit eum in alio loco, sie tamen, ne a vobis dissentiat. lpse quidem adfirmat, se non velle a vobis dissentire, nec defensurum aut excusaturum esse Osiandel dogma. Hace ad literas vestras nunc respondimus, ut, lecta hac Artop ei confessione, vestrum consilium cognosceremus. Bene et feliciter valete. Die verni Acquinoctii, Anno 1550.3)

No. 6218.

14. Mart.

Iac. a Zizewitz.

† Kn autographo Melanth. In bibliotheca regia Berolin. Apagraphon hulus epistoles accept ab Olshaus. — Interim vilita a Clarias. Pheratemanna an eodem autographo in ben Reuen Wittheilungen and bem Gebiet hifter rijd antiquerijder Forjdungen. Vol. I. Pt. 4. p. 157.

Clarissimo viro, nobilitate generis, sapientia el virtute praestanti Dom. Iacobo a Zize-witz, Cancellario inclyti Ducis Pomeraniae ...uo [suo] Patrono'),

S. D. Clarissime vir et patrone colende. Quod non solum optas, tolli dissensiones, sed etiam consilium esteudis, aguesco tuam pietatem erga Ecclesiam et erga me benevolentiam, ac tibi gratiam habeo. Si vidisti mess responsiones datas Saxonicis concionatoribus, spero te quoque iudicare, mihi non deesse studium pacis. Nec discedam ab illis conditionibus. Aula Megalburgensis tulit mihi duriores conditiones, quas breviter repudiavi. Nunc audio Flacium multa in dogmatibus reprehendere. Quid igitur de prioribus attinet conciliationes instituere? Potius expectemus reliquam telam, quam texit. Nec expeto?) societatem sycophantae, si calumniabitur doctrinae explicationem. Oro igitur, ne princeps Pomeranicus huic negotio admisceatur.

Adolescens Aegidius³) recte valet et discit. Doctorem Andream imbecillitas corporis non sinit iam peregrinationem suscipere, cui ut vires corporis et animi confirmet deus, toto eum pectore oro. Habet reliquias aulicae militiae satis periculosas. Bene vale. Die 14. Martii.

Philippus Melanthon.

No. 6214.

25. Mart.

Testimon. de Eschfeldero.

Edita ex autographo tabularii Embracensis in programm. Pentecost. Regiomontano 1822. 4. p. 5.

Omnibus lecturis has literas S. D.

Sriptum est: esto pater orphano, tunc Deus magis te diliget, quam diligat te mater tua. Quid promitti maius potest amore Dei erga nos tanto. qui superat maternam στοργήν, quae est ardentissima. Hac invitati promissione libenter benefaciamus orphanis, praesertim honestis, piis et servituris reipublicae. Talis est hic Iobannes Eschenfelder, Sigensis, natus honesto patre, praetore Sigensi et avo celebrato ab Erasmo Roterodamo propter doctrinae studia et officia erga literarum cultores. Est autem eo magis laudanda huius Eschen felderi virtus, quod in orbitate literas non deseruit, cum quidem et de patrimonio suo viveret. Fuit hic auditor Antonii Walteri. cuius excellens fuit eruditio et virtus, et ad latinae et graecae linguae studia adiunxit dialecticam. arithmeticam et initia philosophiae de natura rerum et de motibus coelestibus, et Ecclesiae doctrinam. Ac pietatem animi vera invocatione dei,

^{5&#}x27; In some manifestus est error. Scripto est some 1887,

¹⁾ Forest. Pemeranies as Patrone sus.

²⁾ Fourth expects, mendese.

⁸⁾ Apogr. Obbons. Angistine Book.

in agnitione et fiducia domini nostri Iesu Christi et honesta morum gubernatione declarat. Commendo igitur hunc modestum et studiosum adolescentem orphanum omnibus honestis viris, et eos oro, ut cogitantes de communi orbitate et Ecclesiae et omnium hominum magis sint officiosi erga orphanos modestos. Vidimus enim verae Ecclesiae deesse humana praesidia. Et nullus homo sine divina protectione tutus est; sicut psalmus inquit: nisi dominus custodit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam.

Omnes igitur a Deo auxilium et defensionem propter filium mediatorem petamus. Datae anno 1557. die 25. Martii, quo die ante annos 1523 filius Dei in cruce victima factus est, quo die et Adam et Hevam scribitur creatos esse ante annos 5519.

Philippus Melanthon manu propria.

No. **62**15.

29. Mart. Lipsiec.

H. Langueto.

Epist. lib. II. p. 551. (ed. Lond, lib. II. ep. 573.).

D. Huberto Langueto

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Quod benevolentiam erga nos tuam non extingui sinis, et debeo tibi, et habeo gratiam, teque adhortor, ut si nondum habes commodius hospitium, ad nostram familiam redeas, in qua scis te amicos habere, in quibus nihil est fuci, Casparum patrem et Casparum filium. Iudicio autem et hoc tibi significandum esse, me literis Palatini Electoris in patriam vocari, quo si proficiscerer, maxime velim te mecum esse, quia prudentiam tuam et fidem sperarem ibi mihi usui fore, et facile in sula Palatina locum inventurus esses. Nondum autem de profectione decrevi, quia et nostrae aulae cognoscenda est voluntas. Et quanquam Flacianam factionem non solum ultra Harcinios saltus, sed etiam ultra Riphaeos montes fugere capio: tamen vides in hac tristi confusione generis humani ubique multum esse malorum ingeniorum et periculorum. Sed scies quidquid de profectione decretum fuerit. Exulibus Gallicis et Anglicis doleo meam intercessionem lenissime scriptam non profuisse apud Fesulanos*). Quale sit regnum illorum, qui eis praecipue adversati sunt, non ignoras, quod homines modesti tranquillitatis publicae causa ferunt gementes, quorum exaudiet Deus vota et lachrymas. Expecto et flagito tuas literas. Haec scripsi Lipsiae apud Camerarium, cuius tibi literas mitto. Casparum generum meum hodie expectamus. Bene et feliciter vale. Die Martii 28.

No. 6216.

31. Mart.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 716 sq. (ed. Lond. lib. IV. ep. 859.).

Clariss, viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerario fratri suo carissimo,

S. D. Pridie Cal. Aprilis hanc epistolam scripsi, quo die anno a natali Christi 420. Hieronymus anno suae aetatis nonagesimo primo mortuus est in Bethlehem, quo fugerat et ipse Sycophantarum rabiem. Fugissem et ego in illa ipsa ἐρείπια, si familiam non haberem. Domum reversus statim Maierium **) adii, quem cum viderem, magno dolore affectus sum. Postea mihi et mea coniunx aegrotans dixit, se quoque malle ex,hac vita discedere, quam continuis morbis affligi. Caeteri recte valent omnes Dei beneficio.

De Repub. audio Rippergum equitem mihi notum ingenio seu Ulysseo seu Sinonio praeditum, exercitum Saxonicum colligere Gallico Regi, et minitari hostilia omnibus impedituris iter. Talis est privatorum licentia in hac ἀναρχία. Albertum tibi commendo. Scripsi et ego Administratori Waldsassensi. Bene et feliciter vale cum Ecclesia tua domestica.

Philippus.

No. 6217.

2. Apr.

Scholasticis.

Scripta publ. T. III. p. 69. — Melanthonem haec scripsisse Fasolto, nullum mihi est dubium.

^{*)} i. a. Vesaliensem Senatum. Vid. 4. 19. Nov. 1566. **) Vid. Infra scriptum d. 2. Apr.

1.-20 Andenies Wilebergensis Melchior Fasolt.

I ru es Celúcse pulcherrima, Aurelia, cum aliis mutin reins celebrata, tum vero Attilae Hunnorun regi. chaidione, cuins horribilis impetus cum finiantia delevisset maximas urbes in Belgico et in Celuca, ad eam urbem primum repressus est. I verat pro urbe Aurelia deprecator senex Episcopus Acianus, sed spreta eius deprecatione Attila 1-utata oppuguatione urbem capere et delere conatu: est lisi com in muro stans Anianus precationom diceret inspectantibus hostibus et civibus. sua to touitrus orts et fulmins de coelo missa multus hostes in lossis et in scalis interficiunt, et Arriano consternatum avertunt; qua occasione Adius Dux cum videret dissipari exercitum Attilie. subite adortus palautes et trepidos, magnam situdisem trucidavit. Fugit*) igitur Attila aum reliquiis et inselicem obsidionem deseruit. Ita propter Aniani et aliorum preces urbs Aurelia divinitus servata est, et pulsus tyrannus, quem uulli exercitus antea vastantem Germaniam et Galliam reprimere potuerant, cum quidem trecenta millia bominum secum traheret.

In ea urbe Aurelia natus suit Andreas Maierius, et ibi inter doctissimos homines latinam et graecam linguam didicit. Postea Lutetiae philosophica studia adiunxit, et cum audiret et consideraret genus doctrinae, quod ibi Theologi et docent et propugnant, tamen quia linguae graecae et chreae non erat rudis, fontes quaerebat. Cumque videret, interpretationes Sorbonicas dissidere a fontibus, quaerere sincerius doctrinae genus coepit, de quo postea multa Aureliae cum viro clarissimo, Iacobo a Zizeviz, qui nobilitatem generis sapientia, virtute et eruditione ornat, et nunc Illustrissimi Ducis Pomeraniae Cancellarius est, conferens, pie veritatem amplexus est. Ac patronum hunc virum nobilem et beneficum Zizevicium nactus, discessit ab idolorum cultibus et in Germaniam venit. Postea cum specimen eruditionis et modestiae ostendisset, Illustriss. Princeps Dux Pomeraniae Philippus voluit ab eo filios erudiri, inter quos maximus natu linguam latinam et Ecclesiae doctrinam ita didicit, ut recte loqui et scribere latinam orationem possit. Tandem cum militiam illam docendi in aula propter

valetudinem reliquisset, in Academiam nostram rediit. Sed huc morbi initia attulit, male adfectum Epar, quod cum restitui non potuerit, hodie mane, saepe repetita invocatione filii Dei, placide decessit. Saepe morbi tempore de beneficiis filii Dei multa pie commemorans et sese confirmans dicebat: ut noctu iter facientes laetantur cernentes mane auroram, sic se laetari spe illius clarissimae lucis in coelesti Academia, in qua hanc sapientiam de Deo, cuius in hac vita discimus elementa, intuens Deum coram, plenius percepturus esset, et avide consuetudinem Dei et filii et totius agminis coelestis optabat, sicut Paulus desiderium ostendit inquiens: cupio dissolvi et esse cum Christo. Saepe etiam venturas dissensiones Ecclesiae deplorabat. In vere sequentis anni in Aprili rursus duae Eclipses erunt, sed maxime terribilis obscuratio Solis, cum in nona domo vicini erunt Sol, Luna, Saturnus et Mars. Hic positus ingentes confusiones Imperiis et Ecclesiae minitatur. Saepe igitur et gemitibus et votis petebat a filio Dei mitigationem publicarum calamitatum; deinde et se ipsum filio Dei commendabat. Non dubitamus igitur, hunc Andream in numero esse illorum, de quibus scriptum est: beati mortui, qui in domino moriuntur. Plena piorum officiorum vita in aula et deinceps fuit. Nec ei quicquam eruditis et piis sermonibus dulcius erat, et saepe amicos de rebus maximis gravissime seu commonesecit seu erudiit. Concordiam in nostris Ecclesiis non solum amabat, sed etiam suo loco arte tuebatur, ferebat iniurias, nec de omnibus negotiis pugnandum esse iudicabat, et saepe versus Nazianzeni recitabat, de his qui dissidia accendunt ut sibi potentiam quaerant:

ταύτα μέν οἴσι φίλον, καὶ κεκρώπων κράτος εἶη, αὐτὰρ έγω χριστοῦ πλήσομαι ἀτρεμέων.

Et illud:

άλλήλοισι χέρες τε καί οὔατα καί πόδες έσμέν.

Tali et amico et commilitone orhati non possumus non dolere. Oramus autem filium Dei, custodern Ecclesiae suae, et ut calamitates publicas et privatas leniat, et ut nos gubernet, et multis bonis ingeniis det longa vitae spacia propter communem utilitatem.

Nunc vero hortamur scholasticos, ut ad funcis ceremonias hodie hora quarta conveniant, ubi singuli vitam suam et Ecclesiam et hospitia Ecclesiae Deo commendent. Die secundo Aprilis. Anno 1557.

^{*)} Testus: fuit.

No. 6218.

8. Apr.

${\it Ge.\, Buchholzero.}$

+ Es apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Georgio Buchholzero, Pastori Ecclesiae Dei in urbe Arctoa.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Etsi nunc in multis locis grassantur fames et bella, tamen sequens annus multo maiores calamitates adferet. Erunt enim horrendae Eclipses solis et lunae, et dissidia opinionum et prophanitas hominum attrahent poenas. Thammerus, qui Mahometicas seu ethnicas opiniones spargit, vagatur in dioecesi Mindensi, quem publicis suppliciis magistratos politici adficere debebant. Interea nostri vicini, de ipso tacentes, litigant de adiaphoris. Sed oro Deum, ut nos gubernet et protegat. Scribere prolixius festinante tabellario non potui. Bene valete et rescribite. Die 3. Aprilis. Mitto vobis duo exempla concionis Matthesii, quorum alterum potestis dare Illustrissimo Principi.

Philippus.

No. 6219.

(fere d. 3. Apr.)

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camerar. p. 717. (ed. Lond. lib. IV. ep. 860.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camer, fratri suo carissimo,

S. D. Etsi gratulor Maierio, felicem migrationem ad celestem Academiam, qualem et ego opto, tamen orbatus amico, viro docto et candido, non possum non dolere. Oro autem filium Dei, ut nos gubernet. De Alberto misso in arcem Voburgicam, quae metuis, mihi quoque solicitudinem afferunt, ac mallem Borussiacum, quem initio indicavi, eo profectum esse. Henricus concionator Heidelbergensis eum laudat in litteris, quas nuper accepi, quibus me hortatur, ut in patriam veniam. Ego malim sequi Maierium ad communem patriam, quia video certamina et dissidia crescere. Mitto epistolam Hungaricam, quam

hodie accepi. Sanctae Matronae tuae coniugi mitto concionem Matthesii. Bene vale.

Philippus.

No. 6220.

4. Apr.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 224 sq. Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 219.

Hieronymo Bomgartnero, Senatori inclyt. urbis Noribergae.

S. D. Si quid haberem ἀξιόλογον de his regionibus, significarem. Tantum hoc audio, ut olim in Graecia spargebatur aurum Persicum, ita nunc in litore Baltico ad conducendas Equitum et peditum copias spargi aurum Gallicum et Belgicum. Turcicae minae ibi ridentur. Henricus Brunsvicensis est in specula, ut impediat concursationes. Sed metuo si quando seditiosum agmen convenerit, fore ut totam viciniam populetur. In hac ἀναρχία quantum sit licentiae, vos quoque et experti estis et quotidie cernitis. Teneamus autem hanc veram consolationem; Filium Dei custodem esse sui coetus, quem imperia regere non student.

Haec scripsi cum ad alias aerumnas mihi etiam novum dolorem addidisset interitus eius viri, de quo pagellam mitto, quem propter eruditionem, pietatem et eximium candorem valde dileximus, ego et alii multi. Sed adflixerat vires corporis ipsius aula Pomeranica, in qua Principes adolescentes docuit.

Si Fabricii filium istic a ministerio Evangelico removetis, offert se vobis Laurentius Dürrenhofer, natus ex Petreii Typographi vestri coniuge; cuius ingenium bonum esse iudico, et minus χοῦφον, quam est Fabricii. Genus doctrinae Laurentii, formam expositionis, vocem et pronunciationem laudant, qui hic concionantem audiverunt: Et concordiae tuendae studiosum fore spero. Bene et foeliciter vale. Oro filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, ut vestram Ecclesiam publicam et urbem et tuam Ecclesiam domesticam servet et protegat. Die Ambrosii*).

Philippus.

^{*)} Alia manus adscripsit: 1557.

...

S. 4222.

7. Apr.

1. Mudua

e i di ta i e i i dell'ari a fant men <mark>altre. Un</mark> d<mark>e aller.</mark> Legisla di tribusca propriate enega **transc**

1 1 1 Mys 4 . 1 Invited Two, inelyte 11 ... - Engineer I technology on extender,

The street of particular of the property of the street of the property of the organization of the property of the organization of the property of the organization of the property of the prop

Jan , agreen we then the theatens Othenrich. Middlesgilli twee ad lampus, ad delibera-- 4 As Assaula, Sassace fill His luje indiand to medianistry Victoria, Ilipi Ansimina Eleof the Armed Mariles arrives in monten in . and . Come supported privates at influence straining the SA - Harristaning and more more entreplanning diagram . MANN, of Acceptance Satismen luminos. tilly . , foother at where, For at entirement divorget .. Pet lighted Patela eat, of actor the question circo Austria et enintitua eace, quintum militanngoodiple - coris reset, famen migrationem non ap-I famile were propose filectiones factionis immer ince commodital affortur, qual in caloca ornire posserio, in quilina liberius respondere istis rabbate of timbrette passein. Ner very dublum est. ministration teniena annua habituria alt malores tumultus in imperiis et opinionibus, quem fuerum harmma, gana dena mitiget. ") Mitto vo-1.1. epitebulam limi na Hung nia allatam, quae narmen and smelter to their Airelf and the the activit and the promised reed at the fide topping. In tantia confin stanting Delife terrarith macio, qual processes in er bruille address proseins. Soil and Pilliam Del, at 1 - pulating of participal. Our Ancom, all of the teen himm Illiettiesimi Principia milii aignitera ne and encired the medicalities in the second I' dit an asimilare. Rono et telicites volete. Die 4 Aprilia 1447,

Philippus.

Isach. a Geratorf.

Me antegraphe actes in her Ilaife. Mate. 36pg. 1798. p. 27.

Nobildate generis, sapientia et virtule praestanti 100 chimo a Gersdorff, Consiliario inclyti Sazoniae Electoris. Dumino Patrono suo colendo,

S. D. Videtis imperia ruere, sed filius Dei suam cymbon servabit. Ideo recte facitis, quod hominem idoneum ad docendum Evangelium quaeritis. Misi igitur ad vos hune honestum et doctum virum, filium concionatoris Brunswigensis, quem, si gubernabit Ecclesiam vestram, spero recte facturum officium. Coningem habet honesti civis Torgensis filiam. Fui igitur hortator, ut ipse locum et officii circumstantias videat, et vos eum coram videatis, ut mea consuetudo est, utrisque permittere, ut suo arbitrio constituant. Commendo sutem eum vobis, et oro, ut propter Deum ei benevolentiam vestram erga nos scholasticos declaretis. Nomen est ei Iohannes Gudenus. Et quamvis est iuvenis, tamen honestate, pietate, et eruditione sarcit id, quod in aetate desideratur. Non dubito, vos probaturos esse eius modestiam et in officio diligentiam.

Res Hungaricas existimo vobis notas esse. Sed venientem annum magis metuo, quam hunc annum. Saxonica gens nunquam quievit neque quiescet. Nunc scitis in vicinia Bremae exercitus esse. Utinam illi tumultus non negligantur. Sic scripsit Sidonius Arelatensis, vir doctus, tempore Theodosii: nihil est truculentius hoste Saxone. Sint igitur vigilantes principes vicini. Bene valete. Die 7. Aprilis anno 1557.

Philippus.

Mitto pagellas; quaeso, ut Gudeno adizzngatis aliquem, ut locum videat, et constitutis *) possit et vobis suam voluntatem expenere.

NV CESS

7. Apr.

M. Collins.

4 Ph apage, in cod. Park. D. L. St V.

^{*} Printermienn lik videter eliquid, fortune: constitutio a

Matthaeo Collino, in Academia Pragensi.

S. D. Clarissime vir et cariss, frater. Scrbit Demetrius Phalerensis, Aristotelem dicere solitum, si quid prolixiorem expositionem poscebat: ταῦτα μέν οὖκ ἐστιν ἐπιστολικά. Possem idem dicere περί διαλλαγής, quam instituerunt quidam, ut fierem supplex Flacio. Ne id quidem recusarem, si veritatem amant. Sed nec aperit se, quid sentiat de maximis rebus, et recte tradita labefactat praestigiis sophismatum. Ideo societas eius non est appetenda. Eduntur iam legatorum acta in urbe Parthenope, ubi addentur βλαχικά emblemata, quae leges, quia video tales delicias appeti. Sed omitto haec, teque oro, ut nostrae amicitiae memoriam non sinas in animo tuo ex-Scis graecum versum celebratum a vetustate: ἄπαν τὸ χρηστόν τὴν ἴσην ἔχει φύσιν. Scriberem et clarissimo viro d. Mattheolo et Prozeno, si concessisset plus temporis nuncius. Sed te oro, ut reverenter eis salutem dicas meis verbis, Bene vale. Die natali Platonis *) 1557.

No. 6224.

10, Apr.

Iac. Bordingo.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Iacobo Bordingo, doctori artis medic. in inclyta Academia Rostochiana.

S. D. Clariss, vir et cariss, frater. Apud Pindarum est senis Nerei praeceptum: virtutem etiam in inimicis laudandam esse; quod recte dictum esse eo es) iudico: Cum virtus Dei opus sit, ubicunque est, quisquis eam non probat Deo adversatur. Cum igitur sciam, te non solum eximiis naturae bonis a Deo ornatum esse, sed lucere in te illas etiam virtutes, quas filius Dei voce Evangelii et Spiritu sancto accendit, facerem iniuste, si illa pulcerrima Dei opera non venerarer. Non igitur iudicium de te meum mutarem, etiamsi voluntatem tuam a me alienatam existimarem. Sed nec inimicum te esse iudico, nec meam erga te benevolentiam extingui sinam. Nec de decreti vestri asperitate tecum disputabo. Non solum legi

vetera exempla civilium dissensionum, sed novi ipse praestantissimos viros, qui iniquis iudiciis oppressi sunt. Quare cum similia mihi accidere possint, animum praeparo ad ca ferenda quae patienda erunt, et Deum oro, ut me gubernet. Sed tamen miror, mihi non ut civi, sed ut hosti, conditiones latas esse, praesertim cum adhiberi επιείχειαν petiissem. Tuli hactenus iniurias non leves, de quibus co non respondi, ne maiora dissidia orirentur. Sed si rabies inimicorum tandem me respondere coget, dicam Deo iuvante et grata piis et insuavia istis, qui non quaerunt veritatem, sed arte se ad potentum adfectus inflectunt. Te autem oro, ut pro tua excellenti sapientia in hac causa, de qua multa coram dicere possem, potius naturae tuae moderationem, quam aliena iudicia sequaris, nec benevolentiam erga me tuam abii-Commendo tibi adolescentem Boscelium, dignum bonorum favore et auxiliis, ac mea ei officia non defutura sunt, ubi primum Deus occasionem ostendet, qua tradi ei vel schola vel munus docendi in Ecclesia poterit. Amisimus hic virum doctum et tui amantem, Aureliensem*), de quo pagellam tibi mitto. Bene et feliciter vale. Deus servet totam Ecclesiam tuam domesticam. 10. April.

No. 6225.

10. Apr.

H. Buscoducensi.

Rdita in ber Danifchen Bibliothet T. IV. p. 174. (Dann.)

Ad Henricum Buscoducensem.

Reverende vir et carissime frater. Scio gratam esse Regibus ac Principibus nunciorum celeritatem, ideo non remoror properantes. Heri mecum fuit adolescens nobilis: sed eodem die hinc abiit. Hodie venit huc Nicolaus, alas habens in pedibus, ut Mercurius. Properat eodem modo, ut ille heri, et cogitat hodie pergere. Scribam igitur per alios copiose de quaestionibus, quas misisti. Historica haec heri accepi. In Italia certum est Gallicos exercitus esse progressos ad Bononiam usque, sed fame dissipatos. Papa rece-

^{*)} Is fuit secundum Calendar. Eberi d. 7. Aprilis. **) eo] fortasse: ego. MELASTE. OPER. Vol. IX.

^{*)} Aureliensem rescripsi pro Anialensem, ut habet apographon. Est Andreas Meirerius Aureliensis, ut docent Scripta publ. Acad. T. III. p. 69 aqq.

pit oppida, quae Albanus occupaverat. Albanus Neapoli aegrotat. Turcam tyrannum regressum esse Constantinopolim certum est. Ante tres horas exemplum litterarum misi Auhaltino. In vicinia Bremae exercitus est, quem dissipare conatur dux Henricus Brunsvicensis: nescimus, an Callicis aut Belgicis stipendiis conductus sit. Spero harum regionum Principes in specula esse, ne has regiones populentor. Deus protegat harum regionum Ecclesias et Ecclesiarum hospitia. Mitto pagellas, quae ostendunt academiae studia ac pacem. Bene vale. Nunc plura scribere, propterea quia nuncium remorari non volui, non poteram. die 10. Apritis 1557.

Philippus.

No. 6226.

10. Apr.

Commonefactio de Thammero.

n Da Thammero vagienta in Diocesi Mindensi commonefactio, Vuitebergae edita anno M.D. LVII. 1, pl. 8." — Praemissi sunt versus bir

Kpigramma.

Heer to qui monitum vult lector amice, salutem
Diligit ille tuem diligit ille suem.
Ner tem fortis equi, quenvis enimosus, emore,
Quem studio verum, flegrat, amente Deum.
Si temen hace pletas deliri in tempora sècli
Incidit, eque suos sustinet aegra dies
Indicium, pressens quo semper claudicat actas
Sincerae melius posteritatis erit.
P.(etrus) V.(incentius) Vratislav.

Christiano el pio Lectori S. D.

Thummerus homo rabiosus et fanaticus, quem vagari audimus in Diocesi Mindensi, aliquanto iam tempore et scriptis et viva voce contra doctrinam Evangelii in Ecclesia evomuit blasphemias, quae refutandae sunt non tantum disputatione aut scriptis, sed etiam iusto officio pii Magistratus. Summam doctrinae ipsius (si tamen doctrinae appellationem tanta impudentia, tantus furor, tanta rabies meretur) et praecipua capita typis evulgavimus, nihil quidem veriti, ne ulli homines sani. etiam inter caeteros doctrinae Ecclesiarum nostrarum adversarios, absurdissimae hominis ad flagitium usque insani adsentirentur vanitati, ne dicam, an diabolicae impietati, Sed primuni omnium, ut publica voce testatum faceremus, nos a Thammeri furoribus toto pectore abhorrere, et eos expresse damnare, deinde ut, coguita flagi- i

tiosi hominis impudentia et audacia, pii omnes toto orbe terrarum considerent ista nostri seculi tam effrenis licentia et impunitas convellendi dogmata tradita expresso Dei verbo, et in nostris Ecclesiis beneficio filii Dei, λόγον αϊδίου πατρός recte explicata, quo tandem prorumpat et evadat impietatis. Cum autem in editis ab ipso autore libris multo horribiliores blasphemiae extent, quam quae his pagellis recitantur, nos quidem horribile organum diaboli Thammerum ita rabiose conspurcantem fontes doctrinae Evangelii contra suam ipsius et applausorum, si qui sunt, conscientiam, indignissimum esse, adversus quem vel scriptionis vel refutationis verborum in manifestis blasphemiis opera sumatur, non dubitamus, communi totius Ecclesiae consensu iudicari. Vetat enim filius Dei preciosissimam verbi sui gemmam porcis et rabiosis canihus obiici, nec soli Timotheo praecipit Paulus, sed toti Ecclesiae . ut a fanaticis seductoribus, qui non acquiescunt sanae et piae doctrinae Christi sed mentis perversitate absorpti, et religione ad questum vel ambitionis vel ventris causa abutentes, blasphemas λογομαχίας spargunt, tanquam ah αὐτοκατάκρι-Tois aversa sit. Sed crescente indies scelerata petulantia levissimorum ingeniorum, Principes, qui confessioni doctrinae Evangelii sese coniunxerunt, memores esse debebant officii sui in cohercendis post legitimam cognitionem blasphemis et omnihus palam et contumaciter in Deum et adversus Evangelium contumeliosis. Hoc enim est quod ipsis praecipitur Psal. 2 .: et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram, servite Domino. Et Proverbiorum 28 .: aufer impietatem a vultu Regis et firmabitur iusticia thronus eius. Neque enim, si Magistratus politici non possunt evellere ex perversorum hominum mentibus impins de Deo opiniones, ob eam causam externorum etiam delictorum cum Decalogi praecipus parte et Evangelio pugnantium impietatem concedere oportet. quin doctrinae perversitatem et blasphemias severissime prohibeant et puniant, cum propter gloriam Dei, tum exempli causa, ne malum pestiferum seu*) contagio et licentia noceat pluribos. Quod quidem gubernatores pios non modo in populo iudaico, sed aliarum etiam Reges gentium coguita vera de Deo doctrina legimus fecime sedulo, ut adversus Deum contumelias sanctissimis

^{*)} seu] scripci pro mendoso sui.

edictis et gravissimis poenis coercere studerent. Ut Danielis de Nebocadnesare et Dario Medo abunde testantur historiae. Dedit vero et Genevensis Reipub. Magistratus ante annos quatuor punitae insanabilis blasphemiae adversus filium Dei, sublato Serveto Arragone pium et memorabile ad omnem posteritatem exemplum.

Hanc piam curam tollendi Alastoras et professionem impiorum dogmatum, quae adversus Deum palam contumeliosa sunt, si Principes et Magistratus aut ad se minus pertinere, aut sibi licere arbitrantur ociosos spectatores esse prophanati Evangelii et nominis divini contumelia adfecti in suis territoriis, non solum officii sibi divinitus commissi praecipuam partem non intelligunt, sed etiam sui periculi iguorant magnitudinem, dum alieni sceleris et socios se et reos faciunt.

Debebant autem meminisse gravissimae irae Dei, quam sibi perpetua omissione praecipui osticii cumulant, et atrocissimarum poenarum, de quibus concionatur vox divina inquiens 1 Reg. 2.: glorificantes me glorificabo, et contemnentes reddam contemptos. Et Zach. 10.: super pastores populi iratus est furor meus. Sed in omnium manibus sunt Dei beneficio Prophetici et Apostolici libri, et extant nostrorum hominum de ea re uberiora scripta. Hanc vero commonefactionem addidimus publicationi errorum, vel potius insoniae Thammeri, ut extaret Ecclesiarum nostrarum de homine flagitiose impio et adversus Deum scelerato iudicium, et publice constaret, nos furores eius, ut par est detestari loco nostro, eosque ut voce divina et omnium Doctorum scriptis in Ecclesia Dei iam dudum damnatos execrari. Oramus autem filium Dei λόγον ἀΐδιον ἀϊδίου πατρὸς, custodem Ecclesiae toto terrarum orbe, ut nos omnes luce verbi sui gubernet, et vasa misericordiae salutaria Ecclesiae et nobis faciat, ac reprimat diabolum impellentem organa sua ad maledicendum Deo, Evangelio et Ecclesiae, et glorioso suo adventu, quem laeti expectamus, finem faciat tristissimarum in genere humano confusionem. Witebergae die Aprilis 10. Anno a Christo nato supra millesimum quingentesimum quinquagesimo septimo.

Capita errorum The obaldi Thammeri Mindae in summa aede Evangelium Dei infideliter docentis.

1. Sola fides, quae nititur promissionibus divinis de gratuita misericordia Dei propter Chri-

stum, non iustificat peccatorem. — 2. Bone opera seu praestatio officii est vera fides, haec salvat, non illa. - 3. Christi nativitas, menitum, crux, mors, resurrectio, ascensio, non sufficient ad iustificationem peccatoris. -- 4. Peccatorum omnium maximum est occisum esse filium Dei. statuere autem hoc maximum peccatum tibi imputari ad iusticiam, extrema insania est. - 6. Christus non est ideo mortuus, ut vel tibi vel mihi eins mors vel resurrectio ad iusticiam impute-6. Sed per hoc Sacramentum, id est. mortem suam, maximum peccatum ipse patefecit. - 7. Per Christi mortem maximum peccatum innotuit, ut nos illud porro fugiamus. --8. Per resurrectionem eius summa iusticia illuxit, in qua si iuxta exemplum Christi vixerimus, nos quoque resurreximus, et vere Christiani sumus. ---9. Fateri nos esse massam peccati, atque adeo quicquid in nobis est, nihil posse aliud nisi peccare, est doctrina perversissima. - 10. Nemo ex sacra scriptura probare poterit, nudam'fidem, vel alienam iusticiam, aut externum aliquod meritum nobis imputatum iustificare. Nam Deus esset προσωπολήπτης acceptor personarum, si nobis impiis et malis existentibus iusticiam imputaret, et non potius unumquemque ex operibus iudicaret. - 11. Quemadmodum unusquisque posteaguam Christianus factus operatus est, sive bonum illud fuerit sive malum, ita iudicatur, non iuxta meritum Christi, quod ille sibi vult reservare, et non tibi aut mihi imputare, hic nulla est imputatio. — 12. Per nudam aut solam fidem nullum fit discrimen inter Turcas, Iudaeos, Gentiles et Christianos, sed per veram fidem, quae est praestare suum officium, seu fidere, Glauben leisten. — 13. Caro seu humanitas Christi facit solummodo ad agnitionem voluntatis divinae, ad salutem seu vitam nihil prodest. - 14. Deites vero et spiritus, ubi iuxta eiusdem doctrinam ad gloriam Dei operatus fueris, vivificat. — 15. Si porro patri usque ad mortem obediens fueris, tuamque crucem portaveris, ac tuum officium feceris, quemadmodum Christus tibi exemplum praebuit suumque officium fecit, iustificatus es. -16. Si Christi externum meritum per nudam fidem nobis applicatum sufficit ad iusticiam, ad quid tot sententiae; quae de bonis operibus concionantur, nobis praescriptae sunt. — 17. Vir non est caput uxoris, quia vir et uxor una caro sunt, ideoque et coniugium vocatur, ut sit idem velle et idem

nolle inter eos, atque una rem domesticam administrent, et aerumnas perserant. - 18. Melius est sacerdotem domi alere concubinam, quam vivere in legitimo coniugio, et aliam post aliam ducere. — 19. Lutherani non intelligunt, quid sit Lex et Evangelium, quid autem Christus vel fides sit, penitus ignorant. — 20. Per nudam fidem et mortuam literam tantopere sunt fascinati et excoecati, ut omnino sibi persuadeant, sua mendacia esse divinam veritatem, aurique spumam et feces esse purum putum. - 21. Lutherana doctrina de sola fide revera est Antichristi do-22. Omne peccatum contra conscientiam est peccatum in Spiritum sanctum. -23. Homicidae, latrones, fures, adulteri, scortatores etc. etiam post ultimum supplicium, quo mundo tantum satisfit, non autem Deo, nunquam remissionem peccatorum consequentur, sed aeternis poenis afficientur, horum autem poenitentia nihil eis prodest.

Theobaldus Thammerus in der Apology, wider 28. hartmann Beper.

Lache bu und spotte mein wie du willt, heiße mich and einen Gansboctor und Barenringer bargu, so will ich mehr aus Aristotele lernen benn die ganze Welt kann ober vermag aus des Luthers verfehrte teudsche Bibel lernen, welche nichts benn Regerifd, Rotten, Secten, Aufruhr, und Mord mit ihren verblumbten Worten, wie jederman kund und offenbar ift, gebiehret, und wo sie nicht bald abgethan, noch viel mehr gebahren wird. Ich zweifel auch ganz und gar nichts, biefe Bibel fen des Antichrists leibliche Mutter, und der Sola fides sein Bater, Luther die Obstetrir und Behemuttet, ihr seine Discipel und Junger bie Saugammen, eure hohe Schn= len bes neugebornen Konigs Regenten, bie Gelehrten feine Ritterschaft, so ihm zu hofe reiten, die euch zu= horen und bieser falschen Lehre Gehorfam leisten, seine Unterthanen, durch welche er solchen Gewalt und Di-Der Berr molle Bater, rannen erhalt und bestätiget. Mutter und Colp mit bem Geift feines Mundes fturgen, und burch seine heilsame Butunft abthun.

No. 6227.

12. Apr.

D. Chytraeo.

(Ex Day. Chyteaei epistolis p. 1216.)

Dav. Chytraco.

S. D. Doctissime Vir et cariss. frater. Quod ipse filius Dei in agone aeternum patrem orat, ut faciat, ut et sit Ecclesia ipsum recte invocans, et ut sit unum in ipso, idem nos maxime optemus, Silet iam in nobis studium tuendae coniunctionis. ${f Gaudeo}\; m{Tilemannum}^*$) fore ${f Rectorem}\;$ studii doctrinae in nostra patria, et filium Dei oro ut eum gubernet. Misi tibi literas aulicas per Henricum aurigam, de quibus mihi ut rescribas, peto, quia et aulae Palatinae et tibi ostendere cupio, me Nunc et Pafideliter officio functum esse. latinarum Ecclesiarum formam tibi mitto. Ostendendam Ill. Principi Duci Iohanni Alberto qui inde intelliget gratam fuisse aliis gentibus formam Ecclesiarum vestrarum. Expecto tuas literas. Bene vale. die 17. Aprilis.

Philippus.

No. 6228.

1 5. Apr. (h. a.?)

G. Buchholzero.

+ Ex spogr. in cod. Paris. D. L. 54 1.

Georgio Buchholzero, Pastori Ecclesion
in urbe Arcton,

S. D. Reverende vir et cariss, frater. Si mihi plus otii esset, non solum exempla epistolarum mearum describerem, sed etiam componerem eas accuratius. Sed manifestum est, quam parum sit mihi otii. Non habeo exempla epistolarum, quae mitti petis, sed nunc alias pagellas mitto, se ostendi velim Illustrissimo Principi. Quam primum potero ad te colloquii causa expatiabor. Hunc hospitem virum et honestum Magistrum Iohannem Cașelium, amicum meum, tibi commendo. Bene vale. D. 15. April.

Philippua

No. 6229.

18. Apr.

U. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 177 sq.

4) Ronbuium.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

Clarissime vir, et Patrone charissime. Exposuit mihi Doctor Georgius Cracovius mandata vestra, ex quibus intelligo, placere Illustrissimo Principi, ne in Patriam proficiscar*). His mandatis obtemperabo. Non enim faciam contra voluntatem Illustrissimi Principis. Etsi quis hic mei usus esse potest, libenter velim ad huius coetus conservationem servire. Nec post bellum vohi novam Troiam condere, nec ignoro, quantum in Patria difficultatis foret, condere quasi novam Academiam, etsi me quidam veteres amici valde orant, ne ipsis desim. Nunc autem vos oro, ut literas Iruius Academiae Illustrissimo Principi exhibeatis, et consilio et autoritate vestra ea, quaescripsimus, adiuvetis. Nos indicamus Eberum, Esromum et Petrum Vincentium, sine ullo privato adsectu, ac verissime utilitatis publicae caussa, quia et éruditi sunt et consilio valent, et sunt instructi eloquentia ac facultate scribendi, ut sutoritatem Academiae addere possint. eos commendo vobis ornandos, et oro Deum, ut has Ecclesias et earum hospitia protegat et gubernet. Bene valete. In Paschate.

Philippus.

No. 6230.

18. Apr.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 64.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Etsi in conventu Ratisbonensi decretum est de colloquio: tamen Episcopi statim contradixerunt, et sunt talia decreta σχήματα πολιτικά λόγου, ut nominant uterque Herodotus et Thucydides. Nec existimo ullos gubernatores istic tecum velle institui disputationem. Pellitur e medio sapientia, vi geritur res. Oro autem filium Dei Dominum nostrum lesum Christum, ut gubernet te et nos omnes. Si res ad disputationem deducetur, initio erunt veterum scriptorum expressa, luculenta,

manifesta testimonia proferenda, de utraque quaestione περὶ τοῦ πανταχοῦ, καὶ περὶ τῆς ἀρτολατρείας. Ac urgenda est regula: Nihil extra usum habere rationem Sacramenti. Petes autem ut ex Academiis aliqui vocentur. Bene et feliciter vale. In Pascate Anni 1557.

Philippus.

No. 6231.

18. Apr.

Praefatio.

Praesatio praemissa libro: Gine Troftpredigt über bem Bee grabnis ber Stlen Erbarn Framen Brigitten von Mittig ze. burch Sebastianum Bod von Finsterwalde. Mit einer Borrede Phil. Melanth. Witteberg 1557. 8. (Habetus hic liber in bibl. Norinb., ex quo mihi praesationem descripsit S. V. Rannerus.)

Borrebe Philippi Melanth.

Sine eble tugenbreiche Frau, genannt Sabina, ift von wegen driftlicher Bekenntniß zu Rom in Rerker gezogen, wiewohl fie bie Beit schwanger gewesen und Schmerzen geklaget, spricht der Hüter, dem die Gefangen befohlen waren, fo fie jegund in der Beburt alfo kleinmuthig sen, werde sie viel kleinmuthiger senn, fo man fie über brei Tage von wegen ihres Glaubens jum Tod führen werde. Darauf antwortet fie bald: jegund in der Geburt sey sie schwach und voll Schmerzen, denn biefes Leiben fem ihr eigen als eines Beibes, bas ben Frauen von wegen ber ersten Sunde aufgelegt fen; aber bernach werbe fie nicht leiden als ein Beib, sondern der Berr Chriftus werde leiden, der fart und unüberwindlich fen, benn ba werbe fie nicht von megen ihrer Gum ben, fondern jur Rettung gottlicher Ehre und Bahrheit vorgestellet, und werfe dasselbige Leiden ganz auf ben Berrn Christum.

Diese Antwort ist wohl zu merken, und ist mahr, baß ein großer Unterschied ist zwischen unsern Leiden in Straf unsrer Sünden, und dem andern Leiden in der Bekenntniß. Denn eine rechte Sach, und sonderlich Bekenntniß göttlicher Wahrheit giebet großen Erost und große Freud dem Herzen. Denn zu diesem hohen Gottesdienst, zu Gottes Ehr, und zu vieler Menschen Seligkeit, und zu widersprechen den Teuseln und seinen Gliedmaßen, die Gott lästern, sind wir vornehmlich derusen. Auch ist gewißlich Gott selbst in diesen Menschen, welche in diesem ernsten Streit rechte Lehre bes

The man ad Mordes d. C. Apr. h. s.

Nec ab ea sententia discedemus, nec camus. quicquam contra illam vestram sententiam unquam acturi et petituri sumus. Optamus enim aeternam harum Ecclesiarum concordiam esse, ut simul Deo gratias agamus in consuetudine coelesti Hospes est apud nos senex in tota aeternitate. Artopoeus, ac de dogmate semel omnino collocuti sumus, non sine contentione, postquam exhibuit nobis hanc confessionem quam mittimus. Etsi autem longiorem fortassis desideratis, tamen cum domi non fuerimus, nondum prolixe colloqui po-Illud oramus, ut Illustriss. Principis piam voluntatem in eo iuvando in hoc exilio confirmetis. Scitis enim quam triste sit senem habentem infantum turbam abesse a suis, aut vagari a tali grege. Haec etsi sunt tristia et nobis magnum dolorem adferunt, tamen anteferri veritatem, et Ecclesiae vestrae tranquillitatem necesse est. Pie tamen faciet Illustriss. Princeps, si has aerumnas ei leniet, et vel sumtus dabit, vel collocabit eum in alio loco, sic tamen, ne a vobis dissentiat. Ipse quidem adfirmat, se non velle a vobis dissentire, nec defensurum aut excusaturum esse Osiandri dogma. Haec ad literas vestras nunc respondimus, ut, lecta hac Artop ei confessione, vestrum consilium cognosceremus. Bene et feliciter valete. Die verni Aequinoctii, Anno 1550.3)

No. 6213.

14. Mart.

Iac. a Zizewitz.

† Ex autographo Melanth. in bibliotheca regia Berolin. Apographon huius epistolae accepi ab Olshaus. — Interim edita a Clariss. Foerstemanno ex eodem autographo in ben Renen Mittheilungen aus dem Gebiet historisch antiquarischer Forschungen. Vol. 1. Pt. 4. p. 137.

Clarissimo viro, nobilitate generis, sapientia el virtute praestanti Dom. Iacobo a Zizewitz, Cancellario inclyti Ducis Pomeraniae ..uo [suo] Patrono'),

S. D. Clarissime vir et patrone colende. Quod non solum optas, tolli dissensiones, sed etiam consilium ostendis, agnosco tuam pietatem erga Ecclesiam et erga me benevolentiam, ac tibi gratiam habeo. Si vidisti meas responsiones datas Saxonicis concionatoribus, spero te quoque iudicare, mihi non deesse studium pacis. Nec discedam ab illis conditionibus. Aula Megalburgensis tulit mihi duriores conditiones, quas breviter repudiavi. Nunc audio *Flacium* multa in dogmatibus reprehendere. Quid igitur de prioribus attinet conciliationes instituere? Potius expectemus reliquam telam, quam texit. Nec expeto²) societatem sycophantae, si calumniabitur doctrinae explicationem. Oro igitur, ne princeps Pomeranicus huic negotio admisceatur.

Adolescens Aegidius³) recte valet et discit. Doctorem Andream imbecillitas corporis non sinit iam peregrinationem suscipere, cui ut vires corporis et animi confirmet deus, toto eum pectore oro. Habet reliquias aulicae militiae satis periculosas. Bene vale. Die 14. Martii.

Philippus Melanthon.

No. 6214.

25. Mart.

Testimon. de Eschfeldero.

Edita ex autographo tabularii Embracensis in programm. Pentecost. Regiomontano 1822. 4. p. 5.

Omnibus lecturis has literas S. D.

Sriptum est: esto pater orphano, tunc Deus magis te diliget, quam diligat te mater tua. Quid promitti maius potest amore Dei erga nos tanto, qui superat maternam στοργήν, quae est ardentissima. Hac invitati promissione libenter benefaciamus orphanis, praesertim honestis, piis et servituris reipublicae. Talis est hic Iohannes Eschenfelder, Sigensis, natus honesto patre, praetore Sigensi et avo celebrato ab Erasmo Roterodamo propter doctrinae studia et officia erga literarum cultores. Est autem eo magis laudanda huius Eschenfelderi virtus, quod in orbitate literas non deseruit, cum quidem et de patrimonio suo viveret. Fuit hic auditor Antonii Walteri, cuius excellens fuit eruditio et virtus, et ad latinae et graecae linguae studia adiunxit dialecticam. arithmeticam et initia philosophiae de natura rerum et de motibus coelestibus, et Ecclesiae doctrinam. Ac pietatem animi vera invocatione dei,

B) In anno manifestus est error. Scripta est anno 1557.

¹⁾ Foerst, Pomeraniae ac Patrono suo.

²⁾ Foerst. expecto, mendose.

⁸⁾ Apogr. Olshaus, Aegidius Beel.

in agnitione et fiducia domini nostri Iesu Christi et honesta morum gubernatione declarat. Commendo igitur hunc modestum et studiosum adolescentem orphanum omnibus honestis viris, et eos oro, ut cogitantes de communi orbitate et Ecclesiae et omnium hominum magis sint officiosi erga orphanos modestos. Vidimus enim verae Ecclesiae deesse humana praesidia. Et nullus homo sine divina protectione tutus est; sicut psalmus inquit: nisi dominus custodit civitatem, frustra vigilat qui custodit sam.

Omnes igitur a Deo auxilium et defensionem propter filium mediatorem petamus. Datae anno 1557. die 25. Martii, quo die ante annos 1528 filius Dei in cruce victima factus est, quo die et Adam et Hevam scribitur creatos esse ante annos 5519.

Philippus Melanthon manu propria.

No. 6215.

29. Mart. Lipsiae.

H. Langueto.

Epist. lib. II. p. 551. (ed. Lond, lib. II. ep. 573.).

D. Huberto Langueto

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Quod benevolentiam erga nos tuam non extingui sinis, et debeo tibi, et habeo gratiam, teque adhortor, ut si nondum habes commodius hospitium, ad nostram familiam redeas, in qua scis te amicos habere, in quibus nihil est fuci, Casparum patrem et Casparum filium. Iudicio autem et hoc tibi significandum esse, me literis Palatini Electoris in patriam vocari, quo si proficiscerer, maxime velim te mecum esse, quia prudentiam tuam et fidem sperarem ibi mihi usui fore, et facile in aula Palatina locum inventurus esses. Nondum autem de profectione decrevi, quia et nostrae aulae cognoscenda est voluntas. Et quanquam Flacianam factionem non solum ultra Harcinios saltus, sed etiam ultra Riphaeos montes fugere cupio: tamen vides in hac tristi confusione generis humani ubique multum esse malorum ingeniorum et periculorum. Sed scies quidquid de profectione decretum fuerit. Exulibus Gallicis et Anglicis doleo meam intercessionem lenissime

scriptam non profuisse apud Fesulanos*). Quale sit regnum illorum, qui eis praecipue adversati sunt, non ignoras, quod homines modesti tranquillitatis publicae causa ferunt gementes, quorum exaudiet Deus vota et lachrymas. Expecto et flagito tuas literas. Haec scripsi Lipsiae apud Camerarium, cuius tibi literas mitto. Casparum generum meum hodie expectamus. Bene et feliciter vale. Die Martii 28.

No. 6216.

31. Mart.

Ioach, Camerario,

Epist. ad Camer. p. 716 sq. (ed. Lond. lib. IV. ep. 859.).

Clariss. viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerario fratri suo carissimo,

S. D. Pridie Cal. Aprilis hanc epistolam scripsi, quo die anno a natali Christi 420. Hieronymus anno suae aetatis nonagesimo primo mortuus est in Bethlehem, quo fugerat et ipse Sycophantarum rabiem. Fugissem et ego in illa ipsa ἐφείπια, si familiam non haberem. Domum reversus statim Maierium**) adii, quem cum viderem, magno dolore affectus sum. Postea mihi et mea coniunx aegrotans dixit, se quoque malle ex hac vita discedere, quam continuis morbis affligi. Caeteri recte valent omnes Dei beneficio.

De Repub. audio Rippergum equitem mihi notum ingenio seu Ulysseo seu Sinonio praeditum, exercitum Saxonicum colligere Gallico Regi, et minitari hostilia omnibus impedituris iter. Talis est privatorum licentia in hac ἀναρχία. Albertum tibi commendo. Scripsi et ego Administratori Waldsassensi. Bene et feliciter vale cum Ecclesia tua domestica.

Philippus.

No. 6217.

2. Apr.

Scholasticis.

Scripta publ. T. III. p. 69. — Melanthonem haec scripsisse Fasolto, nullum mihi est dubium.

^{*)} i. a. *Pesaliensem* Senatum. Vid. d. 19. Nov. 1566. **) Vid. Infra scriptum d. 2. Apr.

Rector Academiae Witebergensis Melchior Fasolt.

Urbs est Celticae pulcherrima, Aurelia, cum aliis multis rebus celebrata, tum vero Attilae Hunnorum regis obsidione, cuius horribilis impetus cum funditus delevisset maximas urbes in Belgico et in Celtica, ad eam urbem primum repressus est. Fuerat pro urbe Aurelia deprecator senex Episcopus Anianus, sed spreta eius deprecatione Attila tentata oppugnatione urbem capere et delere conatus est. Ibi cum in muro stans Anianus precationem diceret inspectantibus hostibus et civibus, subito tonitrua orta et fulmina de coelo missa multos hostes in fossis et in scalis interficiunt, et Attilam consternatum avertunt; qua occasione Aetius Dux cum videret dissipari exercitum Attilae, subito adortus palantes et trepidos, magnam multitudinem trucidavit. Fugit*) igitur Attila cum reliquiis et infelicem obsidionem deseruit. Ita propter Aniani et aliorum preces urbs Aurelia divinitus servata est, et pulsus tyrannus, quem nulli exercitus antea vastantem Germaniam et Galliam reprimere potuerant, cum quidem trecenta millia hominum secum traheret.

In ea urbe Aurelia natus fuit Andreas Maierius, et ibi inter doctissimos homines latinam et graecam linguam didicit. Postea Lutetiae philosophica studia adiunxit, et cum audiret et consideraret genus doctrinae, quod ibi Theologi et docent et propugnant, tamen quia linguae graecae et ebreae non erat rudis, fontes quaerebat. Cumque videret, interpretationes Sorbonicas dissidere a fontibus, quaerere sincerius doctrinae genus coepit, de quo postea multa Aureliae cum viro clarissimo, Iacobo a Zizeviz, qui nobilitatem generis sapientia, virtute et eruditione ornat, et nunc Illustrissimi Ducis Pomeraniae Cancellarius est, conferens, pie veritatem amplexus est. Ac patronum hunc virum nobilem et beneficum Zizevicium nactus, discessit ab idolorum cultibus et in Germaniam venit. Postea cum specimen eruditionis et modestiae ostendisset, Illustriss. Princeps Dux Pomeraniae Philippus voluit ab eo filios erudiri, inter quos maximus natu linguam latinam et Ecclesiae doctrinam ita didicit, ut recte loqui et scribere latinam orationem possit. Tandem cum militiam illam docendi in aula propter

valetudinem reliquisset, in Academiam nostram rediit. Sed huc morbi initia attulit, male adfectum Epar, quod cum restitui non potuerit, hodie mane, saepe repetita invocatione filii Dei, placide decessit. Saepe morbi tempore de beneficiis filii Dei multa pie commemorans et sese confirmans dicebat: ut noctu iter facientes laetantur cernentes mane auroram, sic se laetari spe illius clarissimae lucis in coelesti Academia, in qua hanc sapientiam de Deo, cuius in hac vita discimus elementa, intuens Deum coram, plenius percepturus esset, et avide consuetudinem Dei et filii et totius agminis coelestis optabat, sicut Paulus desiderium ostendit inquiens: cupio dissolvi et esse cum Christo. Saepe etiam venturas dissensiones Ecclesiae deplorabat. In vere sequentis anni in Aprili rursus duae Eclipses erunt, sed maxime terribilis obscuratio Solis, cum in nona domo vicini erunt Sol, Luna, Saturnus et Mars. Hic positus ingentes confusiones Imperiis et Ecclesiae minitatur. Saepe igitur et gemitibus et votis petebat a filio Dei mitigationem publicarum calamitatum; deinde et se ipsum filio Dei commendabat. Non dubitamus igitur, hunc Andream in numero esse illorum, de quibus scriptum est: beati mortui, qui in domino moriuntur. Plena piorum officiorum vita in aula et deinceps fuit. Nec ei quicquam eruditis et piis sermonibus dulcius erat, et saepe amicos de rebus maximis gravissime seu commonesecit seu erudiit. diam in nostris Ecclesiis non solum amabat, sed etiam suo loco arte tuebatur, ferebat iniurias, nec de omnibus negotiis pugnandum esse iudicabat, et saepe versus Nazianzeni recitabat, de his qui dissidia accendunt ut sibi potentiam quaerant:

ταυτα μέν οἴσι φίλον, καὶ κεκρώπων κράτος εἶη, αὐτὰρ ἐγω χριστοῦ πλήσομαι ἀτρεμέων.

Et illud:

άλλήλοιοι χέρες τε και οὖατα και πόδες ἐσμέν.

Tali et amico et commilitone orbati non possumus non dolere. Oramus autem filium Dei, custodem Ecclesiae suae, et ut calamitates publicas et privatas leniat, et ut nos gubernet, et multis bonis ingeniis det longa vitae spacia propter communem utilitatem.

Nunc vero hortamur scholasticos, ut ad funeris ceremonias hodie hora quarta conveniant, ubi singuli vitam suam et Ecclesiam et hospitia Ecclesiae Deo commendent. Die secundo Aprilis. Anno 1557.

^{*)} Textus: fuit.

No. 6218.

8. Apr.

Ge. Buchholzero.

+ Es apogr. in cod. Paris. D. L. 54 8.

Georgio Buchholzero, Pastori Ecclesiae Dei in urbe Arctoa.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Etsi nunc in multis locis grassantur fames et bella, tamen sequens annus multo maiores calamitates adferet. Erunt enim horrendae Eclipses solis et lunae, et dissidia opinionum et prophanitas hominum attra-Thammerus, qui Mahometicas hent poenas. seu ethnicas opiniones spargit, vagatur in dioecesi Mindensi, quem publicis suppliciis magistratus politici adficere debebant. Interea nostri vicini, de ipso tacentes, litigant de adiaphoris. Sed oro Deum, ut nos gubernet et protegat. Scribere prolixius festinante tabellario non potui. Bene valete et rescribite. Die 3. Aprilis. Mitto vobis duo exempla concionis Matthesii, quorum alterum potestis dare Illustrissimo Principi.

Philippus.

No. 6219.

(fere d. 3. Apr.)

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camerar. p. 717. (ed. Lond. lib. IV. ep. 860.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti I o a c h i m o C a m e r. fratri suo carissimo,

S. D. Etsi gratulor Maierio, felicem migrationem ad celestem Academiam, qualem et ego opto, tamen orbatus amico, viro docto et candido, non possum non dolere. Oro autem filium Dei, ut nos gubernet. De Alberto misso in arcem Voburgicam, quae metuis, mihi quoque solicitudinem afferunt, ac mallem Borussiacum, quem initio indicavi, eo profectum esse. Henricus concionator Heidelbergensis eum laudat in litteris, quas nuper accepi, quibus me hortatur, ut in patriam veniam. Ego malim sequi Maierium ad communem patriam, quia video certamina et dissidia crescere. Mitto epistolam Hungaricam, quam

hodie accepi. Sanctae Matronae tuae coniugi mitto concionem *Matthesii*. Bene vale.

Philippus.

No. 6220.

4. Apr.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 224 sq. Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 219.

Hieronymo Bomgartnero, Senatori inclyt, urbis Noribergae.

S. D. Si quid haberem à ξιόλογον de his regionibus, significarem. Tantum hoc audio, ut olim in Graecia spargebatur aurum Persicum, ita nunc in litore Baltico ad conducendas Equitum et peditum copias spargi aurum Gallicum et Belgicum. Turcicae minae ibi ridentur. Henricus Brunsvicensis est in specula, ut impediat concursationes. Sed metuo si quando seditiosum agmen convenerit, fore ut totam viciniam populetur. In hac ἀναρχία quantum sit licentiae, vos quoque et experti estis et quotidie cernitis. Teneamus autem hanc veram consolationem; Filium Dei custodem esse sui coetus, quem imperia regere non student.

Haec scripsi cum ad alias aerumnas mihi etiam novum dolorem addidisset interitus eius viri, de quo pagellam mitto, quem propter eruditionem, pietatem et eximium candorem valde dileximus, ego et alii multi. Sed adflixerat vires corporis ipsius aula Pomeranica, in qua Principes adolescentes docuit.

Si Fabricii filium istic a ministerio Evangelico removetis, offert se vobis Laurentius Dürrenhofer, natus ex Petreii Typographi vestri coniuge; cuius ingenium bonum esse iudico, et minus xovoov, quam est Fabricii. Genus doctrinae Laurentii, formam expositionis, vocem et pronunciationem laudant, qui hic concionantem audiverunt: Et concordiae tuendae studiosum fore spero. Bene et foeliciter vale. Oro filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, ut vestram Ecclesiam publicam et urbem et tuam Ecclesiam domesticam servet et protegat. Die Ambrosii*).

Philippus.

^{*)} Alia manus adscripsit: 1557.

No. 6221.

5. Apr.

No. 6222.

7. Apr.

U. Mordeisen.

Rpist, lib. V. p. 160 sq. a Sauberto edita. Hic ex autographo in bibliotheca Orphanotroph. Halens.

Ulrico Mordisin, Doctori Iur., inclyti Ducis Saxoniae Electoris Consiliario, patrono suo colendo.

S. D. Clarissime vir, et Patrone charissime. Existimo vos scire, colligi magnum agmen equitum et peditum in vicinia Bremae. Nec certum est, quorum consilio res gubernetur, etsi ego eosdem esse puto, qui vivo Marchione Alberto, his regionibus minitati sunt. Oro Deum, ut nos protegat, et spero vos futuros esse in specula.

Mitto epistolam Ducis Electoris Othenrici, quo Heidelbergam vocor ad tempus, ad deliberationem de Academia. Necesse fuit me hoc indicare Illustrissimo Principi, Duci Saxoniae Ele-Mihi quidem multa contraria in mentem ctori. veniunt. Non appeto plura et aliena negocia. Et scio Heidelbergae magnam esse voluntatum dissimilitudinem, et diversarum Nationum homines, Belgas, Gallos et alios. Est et opinionum diversitas. Etsi igitur Patria est, et scio ibi quosdam viros doctos et candidos esse, quorum mihi consuetudo suavis esset, tamen migrationem non ap-+ Contra vero propter Flacianae factionis furores haec commoditas offertur, quod in ea loca venire possem, in quibus liberius respondere istis rabiosis et indoctis possem. Nec vero dubium est, quin proxime veniens annus habiturus sit maiores tumultus in imperiis et opinionibus, quam fuerunt hactenus, quos deus mitiget."*) Mitto vobis epistolam heri ex Hungaria allatam, quae narrat duos fortes viros sophistice retractos esse, cum promissa esset eis fides publica. In tantis confusionibus Orbis terrarum nescio, quid praeterea in epistolis addere possim. Sed oro Filium Dei, ut nos gubernet et protegat. Oro autem, ut et responsionem Illustrissimi Principis mihi significetis, et vestram sententiam de profectione mea in Patriam ostendatis. Bene et feliciter valete. Die 5. Aprilis 1557.

Philippus.

Ioach. a Gersdorf.

Ex autographo edita in ben Unich. Racht. Jahrg. 1788. p. 27.

Nobilitate generis, sapientia et virtute praestanti I o a chim o a Gers dorff, Consiliario inclyti Saxoniae Electoris, Domino Patrono suo colendo,

S. D. Videtis imperia ruere, sed filius Dei suam cymbam servabit. Ideo recte facitis, quod hominem idoneum ad docendum Evangelium quaeritis. Misi igitur ad vos hunc honestum et doctum virum, filium concionatoris Brunswigensis, quem, si gubernabit Ecclesiam vestram, spero recte facturum officium. Coniugem habet honesti civis Torgensis filiam. Fui igitur hortator, ut ipse locum et officii circumstantias videat, et vos eum coram videatis, ut mea consuetudo est, utrisque permittere, ut suo arbitrio constituant. Commendo autem eum vobis, et oro, ut propter Deum ei benevolentiam vestram erga nos scholasticos declaretis. Nomen est ei Iohannes Gudenus. Et quamvis est iuvenis, tamen honestate, pietate, et eruditione sarcit id, quod in aetate desideratur. Non dubito, vos probaturos esse eius modestiam et in officio diligentiam,

Res Hungaricas existimo vobis notas esse. Sed venientem annum magis metuo, quam hunc annum. Saxonica gens nunquam quievit neque quiescet. Nunc scitis in vicinia Bremae exercitus esse. Utinam illi tumultus non negligantur. Sic scripsit Sidonius Arelatensis, vir doctus, tempore Theodosii: nihil est truculentius hoste Saxone. Sint igitur vigilantes principes vicini. Bene valete. Die 7. Aprilis anno 1557.

Philippus.

Mitto pagellas; quaeso, ut Gudeno adiungatis aliquem, ut locum videat, et constitutis*) possit et vobis suam voluntatem exponere.

No. 6228.

7. Apr.

M. Collino.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 .

^{*)} Totum bonc locum praetermisit Saubertus.

^{*)} Praetermissum bic videtur aliquid; fortasse: constitutis a vobis condictionibus.

Matthaeo Collino, in Academia Pragensi. S. D. Clarissime vir et cariss, frater. Scrbit Demetrius Phalerensis, Aristotelem dicere solitum, si quid prolixiorem expositionem poscebat: ταῦτα μέν οὖχ ἐστιν ἐπιστολιχά. Possem idem dicere περί διαλλαγής, quam instituerunt quidam, ut fierem supplex Flacio. Ne id quidem recusarem, si veritatem amant. Sed nec aperit se, quid sentiat de maximis rebus, et recte tradita labefactat praestigiis sophismatum. Ideo societas eius non est appetenda. Eduntur iam legatorum acta in urbe Parthenope, ubi addentur βλαχικά emblemata, quae leges, quia video tales delicias appeti. Sed omitto haec, teque oro, ut nostrae amicitiae memoriam non sinas in animo tuo extingui. Scis graecum versum celebratum a vetustate: απαν τὸ χρηστὸν τὴν ἴσην ἔχει φύσιν. Scriberem et clarissimo viro d. Mattheolo et Proxeno, si concessisset plus temporis nuncius. Sed te oro, ut reverenter eis salutem dicas meis verbis. Bene vale. Die natali Platonis *) 1557.

No. 6224.

10, Apr.

Iac. Bordingo.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Iscobo Bordingo, doctori artis medic. in inclyta Academia Rostochiana.

S. D. Clariss, vir et cariss, frater. Apud Pindarum est senis Nerei praeceptum: virtutem etiam in infinicis laudandam esse; quod recte dictum esse eo eo iudico: Cum virtus Dei opus sit, ubicumque est, quisquis eam non probat Deo adversatur. Cum igitur sciam, te non solum eximiis naturae bonis a Deo ornatum esse, sed lucere in te illas etiam virtutes, quas filius Dei voce Evangelii et Spiritu sancto accendit, facerem iniuste, si illa pulcerrima Dei opera non venerarer. Non igitur iudicium de te meum mutarem, etiamsi voluntatem tuam a me alienatam existimarem. Sed nec inimicum te esse iudico, nec meam erga te benevolentiam extingui sinam. Nec de decreti vestri asperitate tecum disputabo. Non solum legi

vetera exempla civilium dissensionum, sed novi ipse praestantissimos viros, qui iniquis iudiciis oppressi sunt. Quare cum similia mihi accidere possint, animum praeparo ad ea ferenda quae patienda erunt, et Deum oro, ut me gubernet. Sed tamen miror, mihi non ut civi, sed ut hosti, conditiones latas esse, praesertim cum adhiberi èπιείχειαν petiissem. Tuli hactenus iniurias non leves, de quibus co non respondi, ne maiora dissidia orirentur. Sed si rabies inimicorum tandem me respondere coget, dicam Deo iuvante et grata piis et insuavia istis, qui non quaerunt veritatem, sed arte se ad potentum adfectus inflectunt. Te autem oro, ut pro tua excellenti sapientia in hac causa, de qua multa coram dicere possem, potius naturae tuae moderationem, quam aliena iudicia sequaris, nec benevolentiam erga me tuam abii-Commendo tibi adolescentem Boscelium, dignum bonorum favore et auxiliis, ac mea ei officia non defutura sunt, ubi primum Deus occasionem ostendet, qua tradi ei vel schola vel munus docendi in Ecclesia poterit. Amisimus hic virum doctum et tui amantem, Aureliensem *), de quo pagellam tibi mitto. Bene et feliciter vale. Deus servet totam Ecclesiam tuam domesticam. 10. April.

No. 6225.

10. Apr.

H. Buscoducensi.

Edita in ber Danifden Bibliothet T. IV. p. 174. (Dans.)

Ad Henricum Buscoducensem.

Reverende vir et carissime frater. Scio gratam esse Regibus ac Principibus nunciorum celeritatem, ideo non remoror properantes. Heri mecum fuit adolescens nobilis: sed eodem die hinc abiit. Hodie venit huc Nicolaus, alas habens in pedibus, ut Mercurius. Properat eodem modo, ut ille heri, et cogitat hodie pergere. Scribam igitur per alios copiose de quaestionibus, quas misisti. Historica haec heri accepi. In Italia certum est Gallicos exercitus esse progressos ad Bononiam usque, sed fame dissipatos. Papa rece-

^{*)} Is fuit secundum Calendar. Eberi d. 7. Aprilis. **) eo] fortsese: ego. MELANTH. OPER. Vol. IX.

^{*)} Aureliensem rescripsi pro Anialensem, ut babet apograpbon. Est Andreas Meirerius Aureliensis, ut docent Scripta publ. Acad. T. III. p. 69 sqq.

Neapoli aegrotat. Turcam tyrannum regressum esse Constantinopolim certum est. Ante tres horas exemplum litterarum misi Anhaltino. In vicinia Bremae exercitus est, quem dissipare conatur dux Henricus Brunsvicensis: nescimus, an Gallicis aut Belgicis stipendiis conductus sit. Spero harum regionum Principes in specula esse, ne has regiones populentur. Deus protegat harum regionum Ecclesias et Ecclesiarum hospitia. Mitto pagellas, quae ostendunt academiae studia ac pacem. Bene vale. Nunc plura scribere, propterea quia nuncium remorari non volui, non poteram. die 10. Aprilis 1557.

Philippus,

No. 6226.

10. Apr.

Commonefactio de Thammero.

"De Thammero vagiente in Diocesi Mindensi commonefactio, Vuitebergae edita anno M. D. LVII. 1. pl. 8." — Praemissi sunt versus hi:

Epigramma,

Haec te qui monitum vult lector amice, salutem
Diligit ille tuam diligit ille suam.
Nec tam fortis equi, quamvis animosus, amore,
Quam studio verum, flagrat, amante Deum.
Si tamen haec pietas deliri in tempora sêcli
Incidit, atque suos sustinet aegra dies
Iudicium, praesens quo semper claudicat actas
Sincerae melius posteritatis erit.
Po(etrus) V.(incentius) Vratislay.

Christiano et pio Lectori S. D.

Thammerus homo rabiosus et fanaticus, quem vagari audimus in Diocesi Mindensi, aliquanto iam tempore et scriptis et viva voce contra doctrinam Evangelii in Ecclesia evomuit blasphemias, quae refutandae sunt non tantum disputatione aut scriptis, sed etiam iusto officio pii Magistratus. Summam doctrinae ipsius (si tamen doctrinae appellationem tanta impudentia, tantus furor, tanta rahies meretur) et praecipua capita typis evulgavimus, nihil quidem veriti, ne ulli honines sani, etiam inter caeteros doctrinae Ecclesiarum nostrarum adversarios, absurdissimae hominis ad flagitium usque insani adsentirentur vanitati, ne dicam, an diabolicae impietati, Sed primum omnium, ut publica voce testatum faceremus, nos a Thammeri furoribus toto pectore abhorrere, et eos expresse damnare, deinde ut, coguita flagi- !

tiosi hominis impudentia et audacia, pii omnes toto orbe terrarum considerent ista nostri seculi tam effrenis licentia et impunitas convellendi dogmata tradita expresso Dei verbo, et in nostris Ecclesiis beneficio filii Dei, λόγον αιδίου πατρός recte explicata, quo tandem prorumpat et evadat impietatis. Cum autem in editis ab ipso autore libris multo horribiliores blasphemiae extent, quam quae his pagellis recitantur, nos quidem horribile organum diaboli Thammerum ita rabiose conspurcantem fontes doctrinae Evangelii contra suam ipsius et applausorum, si qui sunt, conscientiam, indignissimum esse, adversus quem vel scriptionis vel refutationis verborum in manifestis blasphemiis opera sumatur, non dubitamus, communi totius Ecclesiae consensu iudicari. Vetat enim filius Dei preciosissimam verbi sui gemmam porcis et rabiosis canibus obiici, nec soli Timotheo praecipit Paulus, sed toti Ecclesiae, ut a fanaticis seductoribus, qui non acquiescunt sanae et piae doctrinae Christi sed mentis perversitate absorpti, et religione ad questum vel ambitionis vel ventris causa abutentes, blasphemas λογομαχίας spargunt, tanquam ab αὐτοκατάκοι-Tois aversa sit. Sed crescente indies scelerata petulantia levissimorum ingeniorum, Principes, qui confessioni doctrinae Evangelii sese coniunxerunt, memores esse debebant officii sui in cohercendis post legitimam cognitionem blasphemis et omnihus palam et contumaciter in Deum et adversus Evangelium contumeliosis. Hoc enim est quod ipsis praecipitur Psal. 2 .: et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram, servite Domino. Et Proverbiorum 28.: aufer impietatem a vultu Regis et firmabitur iusticia thronns eius. Neque enim, si Magistratus politici non possunt evellereex perversorum hominum mentihus implas de Deo opinioues, ob eam causam externorum etiam delictorum cum Decalogi praecipue parte et Evangelio pugnantium impietatem concedere oportet, quin doctrinae perversitatem et blasphemias severissime prohibeant et puniant, cum propter gloriam Dei, tum exempli causa, ne malum pestiferum seu*) contagio et licentia noceat pluribus. Quod quidem gubernatores pios non modo in populo iudaico, sed aliarum etiam Reges gentium cognita vera de Deo doctrina legimus fecisse sedulo, ut adversus Deum contumelias sanctissimis

^{*)} seu] scripsi pro mendoso sui.

edictis et gravissimis poenis coercere studerent. Ut Danielis de Nebocadnesare et Dario Medo abunde testantur historiae. Dedit vero et Genevensis Reipub. Magistratus ante annos quatuor punitae insanabilis blasphemiae adversus filium Dei, sublato Serveto Arragone pium et memorabile ad omnem posteritatem exemplum.

Hanc piam curam tollendi Alastoras et professionem impiorum dogmatum, quae adversus Deum palam contumeliosa sunt, si Principes et Magistratus aut ad se minus pertinere, aut sibi licere arbitrantur ociosos spectatores esse prophanati Evangelii et nominis divini contumelia adfecti in suis territoriis, non solum officii sibi divinitus commissi praecipuam partem non intelligunt, sed etiam sui periculi ignorant magnitudinem, dum alieni sceleris et socios se et reos faciunt.

Debebant autem meminisse gravissimae irae Dei, quam sibi perpetua omissione praecipui osticii cumulant, et atrocissimarum poenarum, de quibus concionatur vox divina inquiens 1 Reg. 2.: glorificantes me glorificabo, et contemnentes reddam contemptos. Et Zach. 10.: super pastores populi iratus est furor meus. Sed in omnium manibus sunt Dei beneficio Prophetici et Apostolici libri, et extant nostrorum hominum de ea re uberiora scripta, Hanc vero commonefactionem addidimus publicationi errorum, vel potius insaniae Thammeri, ut extaret Ecclesiarum nostrarum de homine flagitiose impio et adversus Deum scelerato iudicium, et publice constaret, nos furores eius, ut par est detestari loco nostro, eosque ut voce divina et omnium Doctorum scriptis in Ecclesia Dei iam dudum damnatos execrari. Oramus autem filium Dei λόγον ἀίδιον ἀϊδίου πατρὸς, custodem Ecclesiae toto terrarum orbe, ut nos omnes luce verbi sui gubernet, et vasa misericordiae salutaria Ecclesiae et nobis faciat, ac reprimat diabolum impellentem organa sua ad maledicendum Deo, Evangelio et Ecclesiae, et glorioso suo adventu, quem laeti expectamus, finem faciat tristissimarum in genere humano confusionem. Witebergae die Aprilis 10. Anno a Christo nato supra millesimum quingentesimum quinquagesimo septimo.

Capita errorum The obaldi Thammer i Mindae in summa aede Evangelium Dei infideliter

1. Sola fides, quae nititur promissionibus divinis de gratuita misericordia Dei propter Chri-

stum, non iustificat peccatorem. -2. Bone opera seu praestatio officii est vera fides, haec salvat. non illa. - 3. Christi nativitas, meritum crax, mors, resurrectio, ascensio, non sufficient ad iustificationem peccatoris. — 4. Peccatorum omnium maximum est occisum esse filium Dei. statuere autem hoc maximum peccatum tibi imputari ad iusticiam, extrema insania est. - 5. Christus non est ideo mortuus, ut vel tibi vel mihi eins mors vel resurrectio ad iusticiam impute-6. Sed per hoc Sacramentum, id est, mortem suam, maximum peccatum ipse patefecit. - 7. Per Christi mortem maximum peccatum innotuit, ut nos illud porro fugiamus, 8. Per resurrectionem eius summa iusticia illuxit. in qua si iuxta exemplum Christi vixerimus, nos quoque resurreximus, et vere Christiani sumus. -9. Fateri nos esse massam peccati, atque adeo quicquid in nobis est, nihil posse aliud nisi peccare, est doctrina perversissima. — 10. Nemo ex sacra scriptura probare poterit, nudam'fidem. vel alienam iusticiam, aut externum aliquod meritum nobis imputatum iustificare. Nam Deus esset προσωπολήπτης acceptor personarum, si nobis impiis et malis existentibus iusticiam imputaret, et non potius unumquemque ex operibus iudicaret. — 11. Quemadmodum unusquisque posteaquam Christianus factus operatus est, sive bonum illud fuerit sive malum, ita iudicatur, non iuxta meritum Christi, quod ille sibi vult reservare, et non tibi aut mihi imputare, hic nulla est imputatio. — 12. Per nudam aut solam fidem nullum fit discrimen inter Turcas, Iudaeos, Gentiles et Christianos, sed per veram fidem, quae est praestare suum officium, seu fidere, Glauben leisten. — 18. Caro seu humanitas Christi facit solummodo ad agnitionem voluntatis divinae, ad salutem seu vitam nihil prodest. — 14. Deitas vero et spiritus, ubi iuxta eiusdem doctrinam ad gloriam Dei operatus fueris, vivificat. - 15. Si porro patri usque ad mortem obediens fueris, tuamque crucem portaveris, ac tuum officium feceris, quemadmodum Christus tibi exemplum praebuit suumque officium fecit, iustificatus es. --16. Si Christi externum meritum per nudam fidem nobis applicatum sufficit ad justiciam, ad quid tot sententiae, quae de bonis operibus concionantur. nobis praescriptae sunt. — 17. Vir non est caput uxoris, quia vir et uxor una caro sunt, ideoque et coniugium vocatur, ut sit idem velle et idem

nolle inter eos, atque una rem domesticam administrent, et aerumnas perferant. - 18. Melius est sacerdotem domi alere concubinam, quam vivere in legitimo coniugio, et aliam post aliam ducere. — 19. Lutherani non intelligunt, quid sit Lex et Evangelium, quid autem Christus vel fides sit, penitus ignorant. — 20. Per nudam fidem et mortuam literam tantopere sunt fascinati et excoecati, ut omnino sihi persuadeant, sua mendacia esse divinam veritatem, aurique spumam et feces esse purum putum. - 21. Lutherana doctrina de sola fide revera est Antichristi doctrina. -22. Omne peccatum contra conscientiam est peccatum in Spiritum sanctum. --23. Homicidae, latrones, fures, adulteri, scortatores etc. etiam post ultimum supplicium, quo mundo tantum satisfit, non autem Deo, nunquam remissionem peccatorum consequentur, sed aeternis poenis afficientur, horum autem poenitentia nihil eis prodest.

Theobaldus Thammerus in der Apology, wider 28. hartmann Beper.

Lache bu und spotte mein wie bu willt, heiße mich auch einen Gansboctor und Barenringer barzu, so will ich mehr aus Aristotele lernen benn die ganze Welt kann oder vermag aus des Luthers verkehrte teudsche Bibel lernen, welche nichts benn Regerisch, Rotten, Secten, Mufruhr, und Mord mit ihren verblumbten Worten, wie jederman kund und offenbar ift, gebiehret, und mo sie nicht bald abgethan, noch viel mehr gebahren wird. Ich zweifel auch gang und gar nichts, biefe Bibel fen des Antichrifts leibliche Mutter, und der Sola fides fein Bater, Luther die Obstetrir und Behemuttet, ihr feine Discipel und Junger die Saugammen, eure hohe Schn= Ien des neugebornen Ronigs Regenten, die Gelehrten feine Ritterschaft, so ihm zu Sofe reiten, die euch gu= horen und biefer falfchen Lehre Geborfam leiften, feine Unterthanen, burch welche er folden Gewalt und Eprannen erhalt und bestätiget. Der Berr wolle Bater, Mutter und Cohn mit dem Geift feines. Mundes ftur: gen, und burch feine heilfame Butunft abthun.

No. 6227.

12. Apr.

D. Chytraeo.

(Ex Day. Chytraei epistolis p. 1216.)

Dav. Chytraco.

Doctissime Vir et cariss. frater. S. D. ipse filius Dei in agone aeternum patrem orat, ut faciat, ut et sit Ecclesia ipsum recte invocans, et ut sit unum in ipso, idem nos maxime optemus. Silet iam in nobis studium tuendae coniunctionis. Gaudeo Tilemannum*) fore Rectorem studii doctrinae in nostra patria, et filium Dei oro ut eum gubernet. Misi tibi literas aulicas per Henricum aurigam, de quibus mihi ut rescribas, peto, quia et aulae Palatinae et tibi ostendere cupio, me fideliter officio functum esse. Nunc et Palatinarum Ecclesiarum formam tibi mitto. Ostendendam Ill. Principi Duci Iohanni Alberto qui inde intelliget gratam fuisse aliis gentibus formam Ecclesiarum vestrarum. Expecto tuas literas. Bene vale. die 17. Aprilis.

Philippus.

No. 6228.

16. Apr. (h. s.?)

G. Buchholzero.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 .

Georgio Buchholzero, Pastori Ecclesiae
in urbe Arcton.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Si mihi plus otii esset, non solum exempla epistolarum mearum describerem, sed etiam componerem eas accuratius. Sed manifestum est, quam parum sit mihi otii. Non habeo exempla epistolarum, quae mitti petis, sed nunc alias pagellas mitto, ae ostendi velim Illustrissimo Principi. Quam primum potero ad te colloquii causa expatiabor. Hunc hospitem virum et honestum Magistrum Iohannem Cașelium, amicum meum, tibi commendo. Bene vale. D. 15. April.

Philippus

No. 6229.

18. Apr.

U. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 177 sq.

*) Hashtsium.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

Clarissime vir, et Patrone charissime. Exposuit mihi Doctor Georgius Cracovius mandata vestra, ex quibus intelligo, placere Illustrissimo Principi, ne in Patriam proficiscar. His mandatis obtemperabo. Non enim faciam contra voluntatem Illustrissimi Principis. Etsi quis hic mei usus esse potest, libenter velim ad huius coetus conservationem servire. Nec post bellum volui novam Troiam condere, nec ignoro, quantum in Patria difficultatis foret, condere quasi novam Academiam, etsi me quidam veteres amici valde orant, ne ipsis desim. Nunc autem vos oro, ut literas huius Academiae Illustrissimo Principi exhibeatis, et consilio et autoritate vestra ea, quaescripsimus, adiuvetis. Nos indicamus Eberum, Esromum et Petrum Vincentium, sine ullo privato adfectu, ac verissime utilitatis publicae caussa, quia et éruditi sunt et consilio valent, et sunt instructi eloquentia ac facultate scribendi, ut autoritatem Academiae addere possint. eos commendo vobis ornandos, et oro Deum, ut has Ecclesias et earum hospitia protegat et guber-Bene valete. In Paschate.

Philippus.

No. 6250.

18. Apr.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 64.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Etsi in conventu Ratisbonensi decretum est de colloquio: tamen Episcopi statim contradixerunt, et sunt talia decreta σχήματα πολιτικά λόγου, ut nominant uterque Herodotus et Thucydides. Nec existimo ullos gubernatores istic tecum velle institui disputationem. Pellitur e medio sapientia, vi geritur res. Oro autem filium Dei Dominum nostrum lesum Christum, ut gubernet te et nos omnes. Si res ad disputationem deducetur, initio erunt veterum scriptorum expressa, lucalenta,

on Vill. op ad Mordin d. & Apr. h a.

manifesta testimonia proferenda, de utraque quaestione περὶ τοῦ πανταχοῦ, καὶ περὶ τῆς ἀρτολατρείας. Ac urgenda est regula: Nibil extra usum habere rationem Sacramenti. Petes autem ut ex Academiis aliqui vocentur. Bene et feliciter vale. In Pascate Anni 1567.

Philippus.

No. 6231.

18. Apr.

Praefatio.

Praefatio praemissa libro: Eine Trospredigt über bem Bes gräbnis der Sden Erbarn Frawen Brigitten von Mility ze. durch Gedastianum Bod von Finsterwalde. Wit einer Borrede Phil. Melanth. Witteberg 1557. 8. (Habetus die liber in bibl. Norind., ex quo mihi praesationem descripsit S. V. Rannerus.)

Borrebe Philippi Melanth.

Gine eble tugenbreiche Frau, genannt Sabina, ift von wegen driftlicher Befenntniß ju Rom in Rerter gezogen, wiewohl sie die Zeit schwanger gewesen und Schmerzen geklaget, spricht ber Huter, dem bie Gefangen befohlen waren, fo fie jegund in der Geburt alfo kleinmuthig sen, werde sie viel kleinmuthiger senn, fo man fie über brei Tage von wegen ihres Glaubens jum Tod führen werde. Darauf antwortet sie bald: jegund in ber Geburt sey sie schwach und voll Schmerzen, benn bieses Leiben fen ihr eigen als eines Beibes, bas ben Frauen von wegen der ersten Sunde aufgelegt sens aber hernach werde fie nicht leiden als ein Beib, sondern der Herr Christus werde leiden, der fark und unüberwindlich fen, benn ba werbe fie nicht von wegen ihrer Gum ben, sondern jur Rettung gottlicher Chre und Bahrbeit vorgestellet, und werfe daffelbige Leiden ganz auf ben herrn Christum.

Diese Antwort ist wohl zu merken, und ist mahr, baß ein großer Unterschied ist zwischen unsern Leiben in Straf unsere Sunden, und dem andern Leiden in der Bekenntniß. Denn eine rechte Sach, und sonderlich Bekenntniß göttlicher Bahrheit giebet großen Arost und große Freud dem Herzen. Denn zu diesem hohen Gottesdienst, zu Gottes Ehr, und zu vieler Menschen Seliedmaßen, die Gott lästern, sind wir vornehmlich derusen. Auch ist gewißlich Gott selbst in diesen Menschen, welche in diesem ernsten Streit rechte Lehre be-

tennen, und giebt ihnen Starte und Freude, benn er ebret seine eigene Sache, und will sie selbst erhalten, und ist keiner Creatur Macht also gewaltig, baburch Gottes rechte Erkenntniß moge erhalten werben. Darum wirtet er febft gewaltiglich, und will affo feine Gegenwärtigkeit in seiner Kirchen beweisen. fricht er Cfaia 48 .: um meinen Billen, ja, um meinen Billen will ichs thun, bagich nicht gelaftert werbe, benn ich will meine Shre teinem andern laffen; und Matth. 10 .: fend nicht angstig, mas ihr reden follt x., ihr fends nicht, die ihr redet, fonbern ber Geift eures Baters ifts, ber in euch rebet; und find biefer Berheißung fehr viel, die in Sonderheit reden von der Gulfe in der Bekenntniß zu Erhaltung der Sachen.

Dabet aber ift gleichwohl biefes auch zu wissen, daß Gott auch in andern Leiden helfen will den Derso= nen und Sachen in ordentlichem Beruf, obgleich bas Leiben eine Strafe ift, als: einer gottfürchtigen Mutter in ber Geburt, einem gottfürchtigen Kriegsmann in ber Schlacht in rechten Sachen, einem loblichen Regenten in mancherlei Anfechtung und Berfolgung, Die vorfällt, Recht und Schut zu erhalten, einem treuen Hausvater in täglicher Sorge, Armuth, Krankheit und mancher= lei Elend der Kinder. Diese Anfechtungen im Beruf gehoren alle in diesen Spruch im Pfalmen: befehl Gott beinen Beg, und vertraue auf ihn, fo wird er selbst ber fenn, der es schaffen und ausführen wirb. Und soll biese nothige Regel bes Lebens taglich betrachtet werben, namlich bag wir in unferm Beruf treulich bienen follen und Gott um Bulfe bitten, und nicht zweifeln, Gott wolle belfen, Rath und Starte geben, wie ber Pfalm auch spricht: die andern trauen auf Wagen und Poferde, wir aber wollen Gott anrufen. Darum sollen wir wiffen, daß Gott auch in biesen gemeinen Leiden im Beruf will angerufen werden, und will bei uns fenn, und will gnabiglich helfen, wie viel Sistorien, und als Zeugniß vorgeschrieben, beweisen. Also hilft er im Beruf dem Samuel, David, Josaphat, Ezechias, Josias :c., und muffen alle Menschen, die Gott recht anrufen, bekennen, baß sie in ihrem Leben in mancherlei Fahrlichkeit Gottes Gegenwartigkeit und Hulfe erfahren, und mussen alle schreien wie Jacob: ich bin viel zu gering gegen beinen großen Baben.

Dagegen aber spricht die menschliche Bernunft, bie voll 3weifels ift: fo Gott im Beruf helfen will,

warum werden benn Jonathan, Urias, Jofias, Maccabaus und sehr vieler heitiger Kriegsmanner im Felde erstochen? Barum ferben viel beiliger Mutter in der Geburt? Antwort: gewißlich ist Gott bei diesen, die je wahrhaftiglich anrufen, als bei Jonatha, Uria, Josia, Maccabao, und hilft je in ihrem Beruf so lange und alfo, wie er felbst beschloffen hat. Das Amt ift Gottes, und muß etwas barin fruchtbarlich gewirket werben, sollen menschlich Ratur, Regiment, Haushal= tung, Kirchen bleiben, und nicht ganz untergeben. Alfo giebt er unter bem verworfenen Ronig Saul bennoch nutliche Hauptleute, David und Jonathan, und thut Jonathas viel Jahr viel Gutes; endlich wird er gleich= wohl erstochen, und ist boch nicht von Gott verworfen, sondern Gott ift auch bei ihm im Tod, giebet ihm Troft, Starte, ewige Freude durch rechte Erkenntniß gottlichen Willens und durch den heiligen Geift. Aber der Beruf in diesem Leben ist vollendet; denn Gott halt die Regel: er mirtet durch den Beruf, doch fest er felbst Beit, Biel und Ende, und will beides, etwas emalten und dennoch die Personen unter das Kreuz legen, darin sie sollen gehorsam senn, wenn er sie abfordert. lind sind die außerlichen Ziel und Maß ungleich, damit wir allezeit im Glauben und Anrufung leben. Johannes Baptista prediget ohngefahrlich zwen Sahr, nach Unfang feiner Tauf; Paulus prediget fünf und dreißig Jahr; Polykarpus spricht, da er soll verbrannt werden: er diene nun dem mahrhaftigen Gott sechs und achtzig Jahr. Esaias predigt bei achtzig Jahren, wird hernach durch Manaffe graufam ermordet. Also ift die Zeit des Berufe ungleich, und wirket Gott barin, biemeil er mabret. Eine Mutter lebet lang, die andre furg. Rriegsmann treibts lange, als Bebeon regieret 40 Jahr; Samson nur 20 Jahr 2c.

Daß aber Gott diese Ungleichheit hat im außerlischen Leben, dieses sollen wir seiner Weisheit heimstellen, und sollen wissen, daß er beides will: im Beruf wirken so lange wir in der Arbeit seyn sollen, und und gleichs wohl unter das Kreuz legen, darin wir ihm sollen geshorsam seyn wenn und wie er will, und sollen im Glauben und Anrusung leben. Wenn alle Menschen zugleich ihres Lebens hundert Jahr gewiß waren, wie große Sicherheit und welcher Kroß wurde daraus solgen? Ift doch der Frevel über die Maßen groß, wiewohl wir keinen Augenblick des Lebens sicher sind. Darum sollen wir diese Regel wohl merken: Gott will im Beruf helzsen, will aber selbst Biel und Ende segen, und will und zugleich unter dem Kreuz halten, daß der Glaube und Anrusung allezeit leuchten, und wir Ethorsam erzeigen,

und unser Gehorsam der Lehre und Glaubens Zeugnißsey, und in uns die Sunde erkannt, beklagt und gestämpft werde, und fleischliche Sicherheit und Stolz niedergedrückt. Item: daß wir bekennen und hetrachten, daß wir nicht allein zu diesem elenden, klerhlichen Leben erschaffen sind; item, daß wir unserm Herrn und Heiland Christo auch im Leiden gleichformig werden, und sind in Summa sehr viel großwichtiger Ursachen, darum die Kirche unter das Kreuz gelegt ist, welche alle christliche Menschen wissen, und oft betrachten sole len, zur Belehrung und zu Stärkung des Gtanbens und der Aurufung.

Diese Lehre, daß Gott seine Kirchen also will erbalten, bag ber Lehrer, namlich ber Berr Jesus Chriftus mit rechter Lehre bei und senn werde, und bag wir Brod und Baffer, doch mit Betrubnif, haben werden, ift Esaia 30. klar ausgebruckt in biesen Worten: und der herr wird euch Brod und Baffer ge= ben, boch mit Trubfal, und wird beine Lehrer nicht von dir nehmen, und beine Augen werden beinen Lehrer feben zc. ist durchaus in göttlicher Schrift diese Lehre erholet [i. e. wiederholet], denn sie soll allen driftlichen Menschen ju Starkung des Blaubens mohl bekannt fenn; daß wir nicht gebenken, so und Unfall in unserm Beruf und gebührender Arbeit widerfähret, wir find barum von Gott verworfen, fonbern follen beibes thun in gutem Sewissen, und mit Gottes Anrufung in unserm Beruf treslich und ernftlich arbeiten, und follen doch das Eud. zu Gott stellen, und wissen, wenn wir gleich in solcher Arbeit fterben muffen, oder sonst: Unfall haben, daß Sott bennoch nicht von uns weichet, sondern giebt gewiklich Troft und Freude im Bergen, wie mit Jonatha, Uria, Josia und Maccabao geschehen ist.

Dieses habe ich guter Reinung hie angehangt, bem Chrenvessen und Gestrengen. Heinrich von Staupig, Hauptmann auf Belg und Rabeustein, iu Erinnerung in seiner Betrübniß, benn ich auch besons bere Chrerbietung bem edlen Geschlecht berer von Staupiß schuldig bin: von wegen bes Chrinwurdigen herrn Doctor Johann Staupiß, der auch sich gegen mir als ein Bater erzeiget hat, und hat der christlichen Kirchen in vielen Sachen treulich gedienet. Der alls machtige Gott, Bater unsers Heilandes Iesu. Christi, wolle alle Betrübten, die ihn recht anrufen, trosten, und wolle gnädiglich diese Land bewahren und regiezren. Datum 1557. In Pascate quod est ab exitulsraelitarum ex Aegypta Pasca 3066.

No. 6232;

19. Apr.

N. Gallus ad Melanth.

† Ex apographo in Cod: Galli II. p. 227.

Nicolaux Gallus Philippa Mel.

S. in Christo, mortuo pro nobis et resuscitato. Reverende et clariss. dom. Philippe. Ut adolescentes hos Barones sperabam commendationes a me tibi fore initio actionis de mutua inter nos reconciliatione, cuius eos esse cupidos praedicastis semper; ita frustra iam tentata ea reconciliatione veritus equidem fuissem, denua ad te scribere de ipsis adolescentibus, nisi ea te esse et sapientia et iustitia nossem, ut propter publicas nostras dissensiones alienos privatim minus non complectereris tui perquam studiosos, nosque ipsos non repelleres cupientes adhuc piam tecum colere pacem publice et privatini. In uno me non esse falsum opinione, missa epistola ostendit et officiorum in Barones amica pollicitatio. De altera spem facir naturae eximia bonitas, mittendo etiam literario munere, in me ipsum iam declarata, pro qua bumanitate tibi, ut debeo, gratiam haheo. Rursus annuit eam spem sapientiae et pietatis tuae cogitatio, novi criminis obiectio ") in medio tandem relinquit. Vox illa de te opprimendo, ne conatus quorundam impedias, nunquam nec audita nec lecta mihi 'est nisi in tua iam, et altera ad Hunpertum prius acerbiore quadam epistola. Deus etiam testis studiorum meorum, quid quaeramus, veritatem an opes. Et ipsa res testimonium perhibet, ubi plausus sit summorum pene et infimorum, ubi alia maiora vitae huius commoda. Ipse tecum rem aestima, optime Philippe! Remotis arbitris impedientibus sanum tuum iudicium. An non expedierit fuisse aliquos, qui hostium et ipsarum nostrarum aularum vestris etiam male persuasis et extortis actionibus contradicerent? An debeant iam aut possint illi etiam ipsi prius transigere vobiscum, quam doctrinam et Ecclesiam in eum, non dieb quem accepistis, sed quem potestis locum velitis restituere? In doctrina resmobis ad pauca prope rediit. Abiicite non tantom finite sed ipsem etiam diavoiar de necessitate aperum qd salutem; item definitionis liberi

^{*)} novi crimin. obiectio] in cod. leguntur quidem post com spem, and us quisque videt, an errors describentis.

arbitrii, quod ipsum in utraque re Lutherum fecisse nostis. Novae obedientiae necessitatem in renatis, in non renatis necessitatem disciplinae, conatus etiam exterioris seu carnis ad regenerationem et conversionem verbis et argumentis scripturae nobiscum docete, cor soli Spiritui s, relinquite novandum, et facile nobis de doctrina, credo, Restitutionem tot conscientiarum conveniret implicatarum superioribus vestris actionibus si non ducitis necessariam, cur non ostenditis? etiam modum ipsi ostendite, si omnino iudicatur necessaria, quem pie sequi possitis. Nos si talium rei unquam fuerimus vel cessionum vel mutationum in doctrina et Ecclesia, pergratum habebimus, deferri nobis deliberationem hanc de necessitate et modo restitutionis huius, quin a vobis adscribi hand moleste feremus. Atque haeo iam sine, quaeso, non stomachosa, non acerba nec aloya prorsus committere sapienti tuae cogitationi, quam etiam gravem servati depositi rationem Christus sit efflagitaturus, et nos non inhonestam habituri simus de vobis querelam coram ipso et eius Ecclesia, si nulla vos prorsus ratione flectere ad necessariam satisfactionem et piam reconciliationem possumus. Vir sapiens es, mi Philippe, et bonus, bene etiam consulendo aliis; ipse iam tibi sis sapiens et bonus, quodque prius saepe consuluisti, seiunge tuas cogitationes a politicorum et carnalium praesertim hominum et) consilii. Bene vale in domino Iesu, ac me non ita esse alienum a vobis persuasum habe. Rhaetisburgi feria 2^{d2} pascatis, anno 57.

No. 6233.

20. Apr.

Ad, Sibero.

Epist. lib. II. p. 580 (ed. Lond. lib. II. ep. 605.).

D. Adamo Sibero.

S. D. Quantum referat habere collegam convenientem, zαὶ μὴ ζυγομαχοῦντα, non solum discimus ex veteribus exemplis et commonefactionibus, sed etiam ex nostris, praesertim in hac tristi confusione Imperiorum. Nec parva pars est gubernationis institutio adolescentiae, etiamsi a Cen-

tauris et Cyclopibus deridetur. Opto igitur, ut habeas collegam convenientem. Schellenbergium existimo modestum esse: et si me allocutus fuerit, scribam de ipso ad te copiosius. Iuvemus studia iuventutis propter gloriam Dei, quantum possumus: et speremus Filium Dei servaturum esse et doctrinam et Ecclesiae reliquias. In aliis regionibus aut nihil est literarum, aut assuefiunt ingenia ad Ethnicam sapientiam: et recens editum est alicubi scriptum, in quo renovantur furores Samosatenici, quod non sine gemitu cogitare possum. Sed ipsum Filium Dei λόγον και ελκόνα ἀιδίου πατρὸς oro, ut sit adsertor suae veritatis, et nos regat et protegat. De tuo opere Lipsiae in mercatu colloquemur, Bene vale. Die Aprilis 20, Anno M.D.LVII.

No. 6234.

21. Apr.

Io. Brentio.

Ex libro: Fama Andreaus reflorescens, s. Iac. Andreas vita etc. Argentor, 1650. 12. descripts in Collect. Ballenst. Vol. II. No. 29.

Reverendo viro eruditione et virtute praestanti, D. Iohanni Brentio, gubernanti Ecclesiam Dei in regione Wurtemb., fratri suo cariss.

S. D. Reverende vir et frater carissime. Adolescenti Balthasaro Gültlingero reditum selicem in patriam opto, eumque ut suis commendes peto. Intelligit honesta officia, et virtutem amat, et ait, se velle procedere in studio iuris. Utinam aulae habeant iustos eiusmodi prudentes et eruditos gubernatores, qui propter eruditionem etiam magis soveant Ecclesias et doctrinarum studia.

Me vocaverat Otho Henricus ad deliberationem de academia in patria*), sed retineor in hac Scythia seu fato seu mea timiditate. Pendeo velut ad Caucasum alligatus Prometheus, etsi verius sum Ἐπιμήθευς; cum quidem gravissimas causas et habuerim ante viginti annos et adbuc habeam, ex hac rabie ingeniorum procul discedendi. Sed non est hominis vita eius, ut propheta inquit. Oro autem filium Dei, ut me gubernet. Bene vale, et saepe ad me scribito. Die April. XXI.

^{*)} et] aut est supervaçaneum, aut excidit verbum.

^{*)} Vid. ep. d. 5. et d. 8. April. 1557.

No. 6285.

22. Apr.

U. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 181.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone colende. Die 22. Aprilis redierunt nostri Bibliopolae, qui narrant Rhenanam oram tranquillam esse. De rebus Italicis scripsit ad me amicus ea, quae in hac pagella legetis. Sed certiora vos habere non dubito. Servet Deus Germaniam. Videmus enim horribiles Italiae vastationes et mutationes impendere, ut in Sibyllino carmine scriptum est: ψώμη μὲν ψύμη ἔσεται, καὶ Δῆλος ἄδηλος. Roma erit vicus et Delus, videlicet Campania Deli Colonia erit obruta. Accepi et hodie ex Vratislavia literas, in quibus haec pagella fuit de oppido in Transylvania capto. Deus protegat Germaniam. Bene et feliciter vale. Die 22. Aprilis.

Philippus,

No. 6236.

28. Apr.

H. Langueto.

Roist, lib. II. p. 552. (ed. Lond. lib. II. ep. 574.).

D. Huberto Langueto

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Meum iter aulae nostrae decreto impeditur *), nec ego valde pugnavi, quia metuo in patria etiam iudiciorum dissimilitudinem, ut vides ubique regna calumniarum. Si vitam mihi Deus longiorem concedit, velim te rursus familiam nostram videre. Nec mihi in hac mea senecta quicquam dulcius esset tua consuetudine. Non frangor animo propter Flacianas sycophantias, quae tamen si crescent, si vivam, in ea loca discedam, ubi respondere potero, ac Deo invante, dicam recta et utilia Ecclesiae. Doctori Sneidewino itineris molestiam te lenire volo tuis colloquiis. Scis honestum et ingeniosum virum esse. Tuas literas quas Franco fordiae nostris civibus dedisti, accepimus, tibique gratiam habeo, quod saepe ad nos scribis. Bene et feliciter vale, et salutem dicito Petro Antonio civi Francofordiano, et Hospitibus Gallis et Anglis. Iohannes Laski Vilnae nunc est. Die 23. Aprilis.

No. 6237.

(hoc t.)

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camerar. p. 718. (ed. Lond. lib. IV. ep. 861.).

Clarissimo viro, eruditione, sapientia, et virtute praestanti Ioach. Camerario fratri suo cariss.

S. D. Mihi quoque ut tibi et caeteris, viri optimi Padorni amicis, luctus ipsius multiplicem dolorem affert dolemus ipsum honestissima et carissima coniuge, sobolem matre orbatam esse. Et angimur animis propter ipsius Padorni imbecillitatem. Sed in his fluctibus testimonia divina intueamur, quae docent, nos non ad huius vitae aerumnas tantum nasci. Nec vero dubito, quin et Padornum et te consolationibus divinitus propositis erigas. Coniungamus etiam gemitus et vota ad Deum, ut animi et corporis vires Padorno confirmet, et nos omnes gubernet. Tuam domesticam Ecclesiam, et recens natum nepotem et matrem servet Deus conditor generis humani et custos Ecclesiae suae. Quid scribere aliud possum? οὐδεν έχω σοφόν inquit illa ut scis in Tragoedia, nisi lacrymas, nos addimus gemitus et preces ad Deum.

De lectoribus nostris expectamus aulicum decretum. Iter meum in patriam impediri non moleste fero. Quantum enim fabellarum maledica vicinia sparsisset. Et scio influxisse in meam patriam hospites*), quorum sunt dissimillima iudicia. Si Flaciana rabies me fugere coget, ostendet Deus alicubi hospitium. Sed oro filium Dei, ut nos gubernet, et protegat. Bene vale.

Philippus.

^{*)} sub Ottone Henrico. C. W.

^{*)} Vid. epp. d. 5. Apr. et d. 8. Apr. 1557.

No. 6258.

26. Apr.

Philippo Mel. filio suo.

Manlii farrag. p. 359. et in Strobelii Melanthonianis p. 35.

Charissimo filio suo Philippo Melanthoni, civi Torgensi,

S. D. Charissime fili: Pagellas, quas mitto, dabis reverendo D. pastori, et gubernatori scholae. De tuis rebus aut scribes) mihi, aut ipse advenies. Fueram vocatus a *Palatino Electore*. Sed retineor seu fato, seu aliis causis: nec cupio mihi plura negocia accersere, in tam maledico seculo. Bene vale. Die Aprilis 26.

No. 6239.

27. Apr.

N. Clausio.

Epist. lib. II. p. 557. (ed. Lond. lib. II. ep. 579.).

Clarissimo viro, prudentia et virtute praestanti, Nicolao Clausio, Consuli in veteri Francorum Colonia Frankenhausen, amico suo chariss. S. D.

Clarissime vir, et amice colende, Cum ad vos proficisceretur hic noster auditor, viri honesti filius **), dedi ei hanc Epistolam; non solum ut ipsum tibi commendarem, sed etiam ut ostenderem, me retinere memoriam veteris erga me benevolentiae tuae, meque tuarum virtutum recordatione delectari. Spero autem et me adhuc abs te diligi, quia scio te virum integerrimum cum in caeteris virtutibus, tum etiam in amicitia constantiam praestare, ut in veteri dulcissimo versu dicitur:

"Απαν τὸ χρηστὸν τὴν ἴσην ἔχει φύσιν.

Nunc vero et hunc nostrum auditorem tibi commendo, quem et propter patrem et propter suos mores diligo. Fuit enim mihi cum patre eius dulcis amicitia, et spero hunc Andream recte facturum esse officium, quem quidem iussi tuo consilio uti in omnibus rebus, ac praecipue in guber-

natione adolescentiae, teque ei non defuturum esse spero. Mitto pagellas paucas, quia nunc plures non erant ad manum. Bene vale, et aliquando rescribe. Die 27. Aprilis. Anno 1557.

No. 6240.

(hoc t.)

Comiti a Stolberg.

† Ex apographo in cod. Monac. 88, no. IV. p. 69. et cod. Monac. 90. no. IV. p. 845.

Ad Illustrem et Generosum Comitem a Koenigstein et Stolberg.

S. D. Illustris et-Generose comes. Scio Cels. V. pro sua excellenti prudentia multa de Republ. cogitare, praesertim in his tantis periculis orbis terrarum, cum arma Turcica in vestibulo Germaniae grassantur, et multae sunt discordiae domesticae. His tantis miseriis cum summi principes non quaerant idonea remedia, magnum beneficium Dei est, quod passim aliqui sapientes gubernatores suo loco mediocriter regunt disciplinam, et suas Ecclesias ornare literis student. Quo in numero et Cels. V. esse gaudeo, et Deum oro, ut nostra consilia regat et iuvet. Cum autem inter ornamenta civilia singulari diligentia scholas tueatur Cels. vestra, rogavit me M. Offenaeus, a Senatu Franckenhusano ad munus ecclesiasticum electus, ut testimonium sibi de moribus et studiis ad Cels. V. scriberem, quod arbitratur, se plus in docendo authoritatis habiturum, si Cels. V. commendatus et probatus esset. Cum autem in Academiis aliquot fuerit et scholam Stolbergiam diu rexit, satis illustre specimen modestiae et eruditionis dedit. Ipse etiam audivi eum in examine, cum gradum peteret, et comperi, eum latine eleganter scribere et loqui, et in dialecticis et reliquis philosophiae partibus cum quadam dexteritate versatum esse. Scio autem, paci et tranquillitati civitatum et scholarum aptiora esse placida ingenia quam vehementes naturas. Eruditionem vero egregie ornat placidis moribus, quos non dubito et Cels. V. magnopere placituros esse, et profuturos ad scholae tranquillitatem. Comperi ex multis signis, mite esse ingenium in hoc Andrea *), quod

^{*)} scribas Str.

^{**)} Andreas Offenaeus, ut intelligitur ex epist. seq, ad Comitem a Koenigstein et Stolberg.

^{*)} Vid. de eo epist. ad Clusium Consulem Frankenbus. d. 7. Febr. et d. 27. Apr. 1557. Videtur igitur haec ep. eodem tempore scripts, et Offenaeum [Offenhaus?] munus accepisse concionandi et simul in scholis docendi.

doctrina praeclare excultum sit, et diligentiam in officio suo pollicetur. Rogo, ut Cels. V. eum commendatum habeat. Vale.

No. **624**1.

30. Apr.

Ioach. Camerario.

Rpist. ad Camerar. p. 719. (ed. Lond. lib. IV. ep. 862.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti I oach i mo Camerario fratri suo cariss.

S. D. Si Iosias) ideo Noriberga discedit, ne litiget, philosophicus animus laude dignus est. Ego quoque si possem, fugerem, non ut in carmine dicitur, ultra Sauromatas et glacialem oceanum, sed certe in aliquas latebras, quascunque Deus offerret. Et si vivam diutius, expecto exilium. Petit autem locum Iosiae hic Hamburgensis Magister Bernhardus, vir eruditus, cuius modestiam et integritatem spero valde placituram esse Noribergae iis, cum quibus versabitur. Quare te oro, ut ei, si nondum alteri spem fecisti, tradas Iosiae locum. Heri ex aula Ambergensi allatae sunt a filio ad fratrem loachimum litterae, in quibus de Lucretio narratio est, quae exemplum recitat non contemnendum. Bene et feliciter vale, Prid. Cal. Maii.

Phil. Melanth.

No. 6242.

1. Mail.

Io. Aurifabro.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Iohanni Aurifabro (in Academia Regiomontana).

Reverende vir et cariss, frater. In Psalmo querela est Ecclesiae, quod exulet inter Mesach et Kedar. Id iam fit κατὰ ἡητόν. Moschi, qui sunt Mesech, Ecclesias vastant in Livonia; Mahometici, qui sunt Kedar, Arabum discipuli, in Pannonia latrocinium exercent. Utinam vero in Livonia nostri colonias suas tuerentur; sed πάλαι ποτ' ἡσαν ἄλκιμοι γερμανοί. Privatim vero opem feramus

ubi possumus. Hic doctor Iohannes Funck, natus in urbe Rhetica Memmingen, Iurisconsultus, habet coniugem in urbe Riga, natam ex honestis civibus in urbe Riga. Hanc ad se accersere decrevit, et vicinitate movetur, ut apud vos nidum quaerat. Fuit in urbe Riga tanquam civis, sed ad deliberationes de controversiis ut Iurisconsultus ab aula saepe adhibitus est, et egit Nobilium causas in iudicio camerae Imperii, ut nominant. Poterit et vobis usui esse in aula, Consistoriis aut Academia. Vir honestus est et dignus bonorum benevolentia. Quare te oro, w eum complectaris, et illustrissimo Principi commendes. Scis Deo gratam pietatem esse honestis exulibus henefacere, cum quidem et ipsi simus exules et nobis exilii aerumnas leniri optamus. Bene vale. Kal. Maii. **1559.** *)

Ph. Mel.

No. 6243.

1. Maii.

Testimon, Bullingero datum.

Ex autographo Mel. in cod. Hamb. inscripto: Literae theolog. sec. XVI. [O.] Eandem epistolam editam iam habes in Bibliotheca Bremensi, Fasc. IL Class. 2.

Salutem dicit omnibus lecturis has litteras
Philippus Melanthon.

Excellens virtus est et Deo grata in tantis confusionibus generis humani, tamen constanter hanc sententiam retinere, vere colligi a filio Dei aeternam Ecclesiam voce Evangelii; eamque ob causam doctrinae studia colere et mores honeste regere. Haec cum faciat Henricus Bullingerus Tigurinus **) favore honestorum virorum dignus est. Ut fontes doctrinae de Deo et aliarum honestarum artium recte cognosceret, didicit non solum linguam latinam, sed etiam graecam et ebraeam. Deinde percepta disserendi et iudicandi ratione, considerare naturam rerum coepit, quod studium praecipue amat propter gloriam Dei, quia vestigia Dei naturae impressa libenter adspicit, et

**) Vid. de eo ep. ad patrem, Bullingerum, d. 16. Septbr. 1556.

^{*)} Iosias Memus, Dantiscanus.

^{*)} Annus aine dubio ex arbitrio adscriptus est propter commemorationem belli in Livonia. Sed idem bellum iam anno 1557. gerebatur, ad quem hace epistola pertinet, quum d. 1. Maii 1559. aliam ad Io. Aurifabrum habeamus epistolam, quae utique anno 1559. scripta est.

hac consideratione confirmari adsensionem de providentia vere iudicat. Amplectitur autem doctrinam de Deo patefactam illustribus testimoniis divinis et comprehensam in scriptis propheticis et apostolicis, et recitatam in Symbolis, apostolico, Niceno et Athanasiano et consensum veteris Ecclesiae sequitur. Ac animi pietatem vera invocatione Dei in agnitione et fiducia filii Dei D. N. I. Christi et honesta morum gubernatione declarat, qui in eo non solum naturae moderatione, etsi haec quoque in eo eximia est, reguntur, sed etiam luce, accensa a filio Dei per Evangelium et a Spiritu S. Non dubito igitur honestos et eruditos viros ubique indicaturos esse, benevolentia sua hunc Henricum propter eruditionem et optimos mores dignum'esse. Oro autem filium Dei D. N. I. Chr. crucifixum pro nobis et resuscitatum, qui sedet ad dextram aeterni patris, ut dona det hominibus, ut totius vitae Henrici cursum gubernet et eum faciat σχεῦος ἐλέους et organum salutare suae animae et aliis.

Datae Cal. Maii Anno 1557.

No. 6244.

1. Maii.

Lectori.

Praefatio in librum: Epigrammatum libelli tres a Sebastiano Hubero Hainense Myso compositi. — Cum praefatione et commendatione Dom. Phil. Melanchthonis erudita ad ingenuos. (s. l.) 1557. 8. (Nec Mylius in chronolog. libror. Melanth. nec Strobelius hanc praefationem cognoverunt.).

Philippus Melanchthon Lectori. S. D.

Etsi vetustas gentium appellationes multi prorsus extinctas esse contendunt, nec volunt nomina vetera ad haec tempora accommodari: tamen existimo vetustae gentis Mysorum et celebratae multorum scriptis reliquias esse eam gentem, quae hodie vetus nomen Mysorum retinet, ut et multarum aliarum gentium, quae progressae sunt versus occidentem et meridiem, reliquiae et nomina restant, ut non dubium est Cimmerios, Suevos, Henetos et Alanos ex oriente ad nostras regiones progressos esse, et cum Henetis processerunt Mysieorum vicini. Ea autem regio, quae nomen retinet, propemodum inclusa est triangulo, cuius alterum latus est Albis, alterum fluvius Pica seu

κίττα, Basis est iugum montium Bohemicorum, inter Albim et Plawen. Κορυφή Trianguli est ubi Sala in Albim influit, quo in loco Ptolomaeus oppidum nominat Calegiam, quod mutilatim est ex Salebia. Nec vero in hac descriptione constituo fines, ut in iudicio finium regendorum: sed limites illustres ostendo, ut situs Regionis agnosci possint, etiamsi alicubi spacia hoc tempore vel angustiora vel breviora sunt. In hoc Triangulo olim fuisse Hermunduros certum est, quorum laudata est virtus a Cornelio Tacito, et nunc sunt Mysi. Est autem oppidum non procul a ripa Albis, cui nomen est a nemore Hain, quod nunc Dei beneficio ornatum est Ecclesia Christi, disciplina, literis, aedificiis et aliis civilibus ornamentis. In eo oppido natus fuit Caspar Bornerus, qui olim Petri Mosellani auditor et amicus fuit, ac postea gubernavit philosophica studia Academiae Lipsicae, et de Ecclesia et patria optime meritus est, cuius viri virtuti debetur hoc officium, ut memoria beneficiorum eius transmittatur ad posteros. Et opto ut exemplo eius multi ad amorem Ecclesiae, doctrinarum et patriae incitentur. Cumque nunc in eo oppido studia literarum digna sint laude, oro filium Dei custodem Ecclesiae suae, ut et has regiones protegat et gubernet, et non sinat in eis extingui doctrinarum lucem.

Specimen studiorum Epigrammata Sebastiani Huberi viri docti, qui ibi adolescentiae linguam latinam tradit, ostendunt. Quantum suo loco quisque potest, in hac delira senecta mundi, et in his regnorum ruinis annitatur, ut conserventur Ecclesiae Christi honesta disciplina, et doctrinae, quas Deus generi humano propter Ecclesiam et disciplinam tradidit. Bene vale Candide lector. Calend. Maii. M.D. LVII.

No. 6245.

2. Maii,

Barth. Francio.

Melanth. Consil. latin. P. II. p. 284 sq.

Bartholomaeo Francio Pastori in oppido Lusatiae Sommerfeld.

Ante viginti annos ad Reverendum D. Doctorem Martinum Lutherum attulit eandem quaestionem de muta et surda Fridericus Myconius Pastor Gotthanus, de qua tu nunc interrogas. Aderant

Reverendi viri, Ionas, Pomeranus, Menius, et ego. Narrabat Fridericus, mores illius Gotthanae mutae modestos esse, et ostendere eam gestu, se cogitare de Deo, et de vita aeterna: habere in manibus libellum, in quo sint picturae creationis, nativitatis, et passionis Christi, ac iudicii postremi. Iudicabat Lutherus, omnino illam mutam ad Coenam Domini admittendam esse. Haec historia multis, qui adhuc vivunt, nota est, et assentior huic sententiae.

Pertinet ad hos quoque promissio gratiae, ut non dubium est: Quare et membra Ecclesiae tales esse sinamus, praesertim cum honestate motum ostendunt fidem. Nec afflictis addenda est afflictio. Sed retinenda regula: Calamum quassatum non confringet. Pertinet promissio ad infantes: Ideo statuamus eos ad baptismum admittendos esse. Et regulam teneamus: Quos elegit, hos et vocavit. Plus consilii est in mutis et in surdis. Ideo cum signa sunt pietatis, non excludantur ex Ecclesia. Die 2. Maii, 57.

No. 6246.

5. Maii.

G. Buchholzero.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Georgio Buchholzero, Pastori Ecclesiae Berlinensis.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Nescio, an pagellas de *Thammero* vobis miserim '). Ideo nunc mitto. Semper fuit rixosa et hallucinatoria ipsius natura. Nunc plane fanaticos errores habet '). Adversus tales oportebat nos, qui Dei beneficio recte docemus, coniunctiores esse. Mitto et aliam pagellam de Orione '). Post mercatum Lipsicum scribam et mittam plura. Bene vale. Die Maii quinto.

Philippus.

No. 6247.

9. Maii.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 65. et in Peuceri track histor. p. 95.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir, et carissime frater. Crescit, ut vides, non modo certamen, sed etiam rabies in scriptoribus, qui ἀρτολατρείαν stabiliunt. Itaque confugiamus ad F. D. Dominum nostrum I. C. et petamus, ut ipse sit βραβευτής huius certaminis. Incitantur aulae et gynaecea. Quare de literis ad Regem') scribendis') hoc consulo, ut reverenter scribas, te orare, ne Bex credat calumniis, sed tibi alteram aurem servet, ac petas, ut cum tanta sit ipsius autoritas, ut piam Synodum indici curet, in qua et explicetur tanta controversia, et non tantum inimici tui audiantur, sed etiam alii docti viri. Aut si ad Wormatiense colloquium aliqui conventuri sint 3) multorum Principum Legati, seu delecti ad colloquendum, mittat Rex suos aliquos, quia necesse sit tunc ') et nostros inter nos de hac causa conferre, cum alii aliter loquantur, etiam ex nostris. lem generalem responsionem primum mittas. Interea et confessionem tuam componas, et expresse dicas, quousque progrediaris, quas propositiones retineas, et quas non retineas, et sine rixis adde aliquot illustria testimonia antiquitatis sincerae. Haec παρασκευή necessaria est, si res ad disputationem deduceretur. Interea autem velim, te in concionibus non saepe ad hanc quaestionem digredi. Nescio quid praeterea moneam. Deum oro, ut nos omnes gubernet. Bene et feliciter vale. Die 9. Maii 1557.

Philippus.

No. 6248.

13. Maii.

Io. Stigelio.

Danz. epp. ad Stigel. ep. 88. Cod. Goth. 188. ep. 157.

¹⁾ Pagella de Thammero prodiit d. 10. Apr. 1557.

²⁾ Cod. Par. habent.

⁵⁾ Est pagella de Orione, qua Peucerus enarrationem Euclidis d. 1. Maii 1657. indixit, et legitur in Scriptis publicis T. III. p. 76.

¹⁾ Danicum? Vid. ep. ad Regem Daniae d. 22. Maii 1557.

²⁾ Peuc. addit: primum.

⁵⁾ Peuc. sunt.

⁴⁾ Peuc. tum.

Clarissimo viro, ingenio, eruditione et virtute praestanti, D. Ioanni Stigelio, τῷ Θεῷ, καὶ ταῖς Μούσαις, φιλτάτω, fratri suo carissimo, S. D.

Clariss. vir et cariss. frater. $\Pi \alpha \vartheta \dot{\omega} \nu \, \tilde{\epsilon} \mu \alpha \vartheta o \nu$ quos cruciatus et quae incommoda luxatio humeri adferat. Valde igitur dolui, et adhuc doleo, tibi sive humerum, sive clavem, ut scribis, afflictam esse). Sed oro filium Dei, custodem Ecclesiae suae, ut tibi animi et corporis vires restituat, et tribuat tibi longa et tranquilla vitae spatia, propter publicam Ecclesiam, et tuam domesticam Ecclesiam. Cum Francisco Vimariense dulcissime collocutus sum hodie; quo in colloquio saepe et tui mentio honorifica facta est. Bene vale et de curatione tui humeri seu clavis nobis quamprimum scribito. die 13. Maii **).

Philippus Melanthon.

No. 6249.

19. Maii.

Laur. Mollero.

Bpist. lib. V. p. 456.

Laurentio Mollero.

S. D. Clarissime vir, et charissime frater. Vidit hic noster hospes Theodoricus, tantum fuisse hoc biduo concursum occupationum, ut multa scribere non potuerim. Tecum certe colloqui me posse optarim quotidie, ψυχῆς γὰρ νοσούσης φάρμακον φίλου λόγος.

In Academia nostra, Dei beneficio, doctrinae vox est eadem, quam in nostris scriptis legis, et docentium non solum consensus est, sed etiam mutua benevolentia. DEUM oremus, ut nos gubernet et protegat. Bene vale. Die 19. Maii 1557.

Philippus.

No. 6250.

22. Maii.

H. Buscoducensi.

Edita in ber Danischen Bibliothet. T. IV. p. 175. et in Pontoppidani Kirchengeschichte von Danemart. T. III. p. 258. (Danz.)

Ad Henricum Buscoducensem.

Reverende Vir et charissime frater. Psalmos Davidis redditos latinis odis inscripsit inclyto Regi Danorum Iohannes Sascerides, conterraneus tuus, vir valde eruditus in latina, graeca et ebraea lingua, et adeo modestus, ut velim, si possim, ei addere aliquid alacritatis. Sed tamen Isocrati placet in virtutibus potius citra medium resistere, quam ulterius provehi. Oro te propter Deum et propter studia doctrinae et propter exulis pii aerumnas, ut inclyto Regi et laborem huius Magistri Iohannis commendes, et ipsum qua poteris ratione adiuves. Quia ideo in nostris Ecclesiis duriter vivere mavult, ut absit ab idolis, quam inter Pontificios esse, ubi in deliciis vivere posset. De aliis respondebo iusto volumine: sed hactenus non institui meam scriptionem, quia optarim multos ac doctos viros colloqui de certa forma verborum in explicatione controversiae de coena Domini. Westphalus reprehendit hanc meam propositionem: Nihil habet rationem sacramenti extra institutum usum *). Hanc propositionem et Lutherus probabat, cum eam in conventu Ratisbonensi opposuissem Eccii furoribus, qui adorationem in circumgestatione et alios furores stabiliebat. Sed de hac causa scribam alias. Ecclesiae in hac regione Dei beneficio tranquillae sunt et retinent explicationes, quibus semper usi sumus, cum adfuisti, quae extat in Confessione. Bene et feliciter vale. Die 22. Maii 1557.

No. 6251.

22. Maii.

Christiano III., Reg. Dan.

Schumacher Briefe an bie Könige in Danem. Vol. II p. 79. epist. 28.

(Christiano III., Regi Daniae.)

Sottes Inad durch seinen eingebohrnen Sohn Zesum Christum, unsern Heiland und wahrhaftigen Helser,

Eberus in Calend. hist, d. 27. Aprilis: "M. Matthias Flacius Illyricus Ienam venit, et ibi theologiam profitetur a. 1557., cum biduo ante Stigelius brachium fregisset." (Ds.)
 Cod. Gotb. addit: 1557.

^{*)} Vid. ep. ad Matthes, d. 80. Iuh 1557.

ber ihm gewißlich ein ewige Kirchen im menschlichen Gesschlecht durchs Evangelium samlet, zuvor. Durchleuchtister, großmächtiger, gnädigster König und Herr. Daß ich auf E. R. M. vorigen Schriften nicht nach der Länge geantwortt, ist Ursach, daß die Boten sehr eilen, wenn sie anher kommen. Auch bin ich so sehr beladen mit Arbeit, daß ich dieses Lebens mued din; und über dieses alles, von der Bremischen Uneinikeit zu schreiben, bedarf es Zeit und nothdurstigen Bericht. Ich hab vor vielen Jahren und oftmal die Prädicanten zu Bremen ermahnt auf beiden Seiten, diesen Streit nicht zu erregen, sondern bei der Consession ohne Streit sich bleiben, welches ein Zeit lang also still gewesen; aber hernach ist die Sach weitläusiger worden.

Ru haben der Ernwirdig herr Pastor, Doctor Johann Bugenhagen, ich und andere an einen ehrbaren Rath geschrieben, daß sie Zwietracht verhüten wollten, haben auch dabei unser Bedenken angezeigt, auf des einen Theils Artikel; des andern Theils declaration haben wir noch nicht empfangen.

Aber nothig ift, daß sich gottforchtige, gelahrte Manner unterreden, auch den Nachkommen zu gut, und ein einträchtige Forme fassen, wie von dieser Sach zu reden, daß dennoch pabstliche Abgotterei nicht gestärkt werde.

Ich habe diese Rede gebraucht wider Eden im Reichstag zu Regensburg Anni 1541. und zuvor oft, die auch dem Ernwirdigen herrn Doctori Martino gesfallen hat: nichts kann Sacrament senn außer seinem eingesetzten Brauch. Dieser Spruch ist im Erhalten*) wider salsche Anbetung, im Umtragen etc.

Sest wird diese wahrhaftige proposition durch etliche angesochten, so doch Ed nichts dagegen reden kunnt, sondern erzürnte sich also in Beisenn Pfalzgraf Friedrichs, Churfürsten, und herrn Granvels, daß er dieselbige Nacht krank worden, und hernach in keine Handlung mehr kommen und von derselbigen Krankheit hernach gestorben ist.

Durch Gottes Gnad ist in Kirchen dieser Land Einigkeit, und bleiben wir zugleich bei unser Confession, ohne fremde disputation.

Emr. Königl. Majestet hat ein sehr zuchtiger junger Mann die Psalmen Davidis in lateinischen Bers gebracht zugeschrieben. Dieses gottsorchtigen, gelahreten Manns, Magister Iohannis Saceride, Arbeit bitt ich in Unterthänikeit, wollen E. R. M. gnäbiglich

annehmen. Er lebet in großer Armuth in unsern Kirchen, so er boch bei den Papisten in Brabant reich seyn konnt. Ich bitt um Gottes willen E. K. M. wollen sich gnabiglich gegen ihn erzeigen.

In hungarn ist tein neu Kriegsvolt ankommen; aber Johannes hat Siebenburgen inn, und nennt sich König in hungarn.

Der allmächtige Gott, Batter unsers heilandes Jesu Christi, der gewißlich ihm ein ewige Kirchen im menschlichen Geschlecht durchs Evangelium samlet, wolle E. K. M. und E. K. M. Königin und junge herrschaft an Seel und Leib stärken und gnädiglich allezeit regirn und bewahren. Dat. 22. Maii Anno 1557.

E. K. M.

unterthäniger Diener Philippus Melanthon.

No. 6252.

24. Maii.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 105. (ed. Lond. lib. II. ep. 91.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Non dubito te saepe circumferre oculos et cogitationem per totum orbem terrarum, et considerare ruinas Imperiorum et gementem petere, ut Filius Dei Dominus noster Iesus Christus triumphum suum ostendat universae Ecclesiae, et rursus ad te dulcissimam conjugem tuam adducat. In Italia fit hoc quod praedictum est, ψώμη μεν ψύμη έσεται καὶ δῆλος ἄδηλος '). Vastatur Italia Pontificiis. Gallicis et Ibericis latrociniis. Die Paschatos in Pedemontana regione Regis Gallici exercitus vi cepit oppidum, interfectis multis Hispanis, dimissis Italicis et Germanicis militibus. Deploremus magnitudinem eius calamitatis, et Deo gratias agamus, quod nobis concedit, ut Pascha felicius celebremus. Haec dicas tuae Ecclesiae. Caspar Ebrardus ad nos, ut sperabamus, non rediit. Quaeso ut significes nobis, an in Salinas migret. Περί δρνιθοσυνόδου ') scribam si ad colloquium

^{*)} Fortasse: ju erhalten, i. e. feft juhalten.

¹⁾ Vid. de hoc dicto epist. ad Mordisin. d. 22. Apr. 1557.

²⁾ Synodus avium, carmen in contemptum Flacianorum, quod prodiit a. 1556, habes simul cum aliis in Scriptis Academ. T. Ill. p. 4 aqq.

in urbe Vangionum aves convolabunt. Valde multa sunt de quibus tecum colloqui decrevi. Nam ad te Deo iuvante accedam, si iter ad Rhenum non suscipiemus. Bene vale, charissime frater. Die 24, Maii.

No. 6253.

24. Maii.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 225 sq. — Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 221., cui Baumgartnerus adscripsit: "1557. S. Iunii per Bernhardum."

Hieron. Bomgartnero, Senatori incl. urbis Noriberg.

S. D. Clariss. vir et Patrone cariss. Etsi vocaverat me *Palatinus Elector*, ad deliberationem de Academia Patriae, et causae non leves sint, cur ibi esse mallem, ubi respondere Sycophantis liceret, tamen voluntati nostrae aulae cessi, quae petivit ne discederem. Oro autem filium Dei ut me gubernet.

Hanc epistolam dedi Magistro Bernardo Moller Hamburgensi, qui vobis offert suam operam in eo munere, quod Iosias reliquit, qui quidem mihi interroganti, cur istinc discessisset, respondit, nullam causam esse, nisi quod diutius audire ibi nostri Aristarchi seu Momi censuras de nobis noluisset. Vestra erga se beneficia valde praedicat. Nunc ergo, si res est integra, hunc tibi Bernardum doctum, prudentem et modestum virum commendo, quem quidem tuis consiliis in omnibus obtemperaturum esse existimo, rixas vero sapienter vitaturum. Vides signa moderationis in gestu et in oratione. Oro autem Deum ut nos omnes gubernet. Bene vale. Die 24. Maii *).

Philippus.

No. 6254.

24. Maii.

Ioach. Camerario.

Epist, ad Camer. p. 758. — Non referenda est cum editore ad an. 1558. haec epistola, sed ad ann. 1557.

Clarissimo viro, eruditione, sapientia, et virtute praestanti Ioach. Camerario fratri suo cariss.

S. D. Iosias mihi interroganti caussam, cur ex urbe digna laude *), et munere mediocri discessisset, respondit, non aliam caussam fuisse, nisi quod taederet audire nostri Momi censuram de nobis, et ineruditam et venenatam. Miror unde sit haec acerbitas. Sed Deo commendemus.

Nunc decrevit proficisci hic Bernardus Hamburgensis, vir doctus, prudens, et modestus, et ut est gentis natura, siquid displicebit, non statim seu iudicium, seu dolorem suum ostensurus. Te oro, ut D. Hieronymo eum commendes, quem quod nihil respondit, ratiocinor quaerere alium, et illud Aeschyli cogitare, ἄλλος πρὸς ἄλλην πόλιν τεταγμένος. Sed hic Bernardus urbem illam videre decrevit. Bene vale, XXIIII. Maii.

Philippus.

No. 6255.

27. Maii.

Matth. Luthero.

Epist. lib. V. p. 724 sq.

Matthiae Luthero, Syndico Northusano.

S. D. Honestissime vir, et charissime frater. Si posset fieri, etiam quotidie libenter vobiscum colloquerer, quare libenter ad vos scribo. Sed tanta est magnitudo rerum, de quibus optarim, nos colloqui, ut complecti literis non possim. In Academiis his vicinis, Dei beneficio, mediocria sunt doctrinarum studia, et vox eadem, et inter nos non solum consensus, sed etiam vera benevolentia mutua, ac Deum oramus, ut ipse nos gubernet. Servatur enim Ecclesia Filio Dei protegente, servante et gubernante. Italiae, Galliae, Belgiae, Angliae calamitates scitis. Harum consideratio monere nostros debebat, ut magis amare domesticam concordiam studerent. Sed ruunt Imperia fatalibus causis. In Paschate exercitus Gallicus oppidum quoddam vi cepit in Regione Pedemontana, intersectis multis Hispanis, et dimissis

^{*)} Ann. 1557. alia manus adecripsit.

[&]quot;) Noriberga. Est Iosias Memus Dantiscanus. Non anno 1556. scripta est haec epistola, ut visum est editori, sed anno 1557.

Germanis militibus et Italicis). Res Saxonicae vobis notae sunt. Bene valete. Die, quo celebratur memoria Triumphi, quo Filius De 1 in coelum ascendit.

Philippus.

No. 6256.

27. Maii.

Consuli Wesaliensi.

† Ex apographo in cod. Paris. D. L. 543.

Ad Consulem Wesaliensem.

S. D. Honestissime d. consul. Scimus Ecclesiam Dei gestari a filio Dei sicut tenelli agni gestantur a pastoribus recens in campis editi. Spero igitur, et filios vestros, quia sunt membra verae Ecclesiae Dei, în itinere a filio Dei protectos esse, vosque oro, ut de eorum ad vos reditu mihi scribatis. Hanc epistolam dedi honesto viro, Georgio Bulling, ex cuius literis scriptis ad uxorem quaedam dicta sparsa sunt, quae ipsi apud honestiss, senatum urbis vestrae nocent. Oro autem vos propter Deum, ut senatui eum excusetis et impetretis, ut periculo et damnis liberetur; primum, quod ipse non est autor istius narrationis, sed audivit eam ex Maurilio et Henrico Heiningo, ac fatetur Henricus Heiningus, qui adhuc vivit, se illa commemorasse, quae Georgius scripsit, et affirmat, se vera narrasse. Non igitur plectendus est hic miser, cum quidem tantum ad uxorem scripserit. Et quoquo modo haec acta sunt, sapiens senatus pie faceret, si haec silentio tegeret, praesertim cum hic Georgius antea quoque propter studium verae doctrinae magnas aerumnas tulerit, et sit homo modestus. Scitis, sapientes gubernatores, praesertim in publicis dissensionibus, lenitate erga sanabilia membra uti oportere, nec de omnibus negotiis certamina movenda esse. Hanc meam epistolam ut boni consulatis, oro. Bene et seliciter valete. Die triumphi filii Dei, quo celebratur memoria ascensionis in coelum. 1557.

Philippus Melanthon.

MELANTH. OPER. Vol. IX.

No. 6257.

28. Maii.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 69. (ed. Lond. lib. H. ep. 69.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Versum veterem nosti: Nam pius est patriae facta referre labor. Existimo et hoc vere. Nam pius est patriae dicere facta labor. Rursus igitur edidi Germaniam Taciti'), et hanc iussi hic proponi in paedagogio, volo eam et filio tuo notam esse, ideo vobis exempla mitto. Certe hos libellos utiliores esse iuventuti existimo, quam sycophantica scripta Regii Selini qui est empusa. Tempore belli erat Regius Selinus ") nunc est Christian Aleman: si legisti illas delicias, significes nobis tuum iudicium, autor est Basilius Monnerus. Precor Deum ut Ecclesiis et his regionibus det piam pacem. Bene vale et rescribe. 28. Maii.

No. ——.

(ex. Maio.)

Dav. Ungnad.

Praefatio praemissa libro: Germanie Taciti. Vocabula regionum enarrata et ad recentes appellationes adcommodata. Harminius Ulrici Hutteni. Dialogus cui titulus est: Iulius. Recens edita a Phil. Melanthone. Vvittebergae p. Io. Lufft. 1557. 8. Idem liber cum hac praefatione legitur in Chronico Carionis ed. Francf. ad Moen. 1624. p. 84. Inscripta est praefatio., Dovidi Ungima Barani a Sonneck", qui, ut ex Scriptis publicis Acad. Vviteb. intelligitur, illo tempore erat Rector Academiae Vvitebergensis. (Solebant enim Principes vel Comites et Nobiles iuvenes in Academia Rectores eligere.) Librum hoc tempore prodisse intelligitur est proxime antecedente ep. ad Matthesium. Caeterum hace praefatio endem ad verbum est (excepta inscriptione), quae in prima buius libri editione legitur, inscripta Ioschimo Schlick, Comiti in Basan, quamque supra dedimus medio Aug. 1538. (Vid. Tom. III. p. 565.).

No. 6258.

1. Iun.

Ulr. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 162 sq.

1) Prior editio prodierat a. 1588., ubi illam vide.

⁹⁾ Vid. ep. ad Matthesium d. 24. Maii 1557.

²⁾ Selians] Peuc. pro Selinus, ex mendo typographico. Nomen Selini Monnerum habuisse, docuit Io. Henr. Stuss in Renovats memoria Basilii Monneri. Goth. 1758," Fuit anno 1557. Professor Iuris Ienae. Hoc tempore stetit a parte Flacianorum.

Ulrico Mordisin, Consil. Ducis Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone colende. Daniel Propheta inquit: Deus dat sapientiam. profecto in tantis tenebris humanis consilia sine Deo felicia sunt. Oro igitur ipsum Filium Dei, magni consilii Angelum, Dominum nostrum Iesum Christum, ut Principum et Consiliariorum mentes gubernet. In magnis morbis quies optima est. Nec video, quid aliud nunc quidem agendum sit, quam ut expectetur tempus constitutum colloquio. Nec in hac brevitate temporis aliud consuli potest. Si non procedit Colloquium, postea Principes deliberent: Differ, habent parvae commoda magna morae. Profecto in tantis rebus hunc versum et cogitari, et prodesse quietem sensi. Oro autem toto pectore, ut Filius Dei, Dominus noster lesus Christus, servet et protegat Illustrissimum Principem et vos, et harum regionum Ecclesias et earum hospitia. Bene et feliciter valete. Cal. Iunii 1557.

Philippus.

No. 6259.

1. Inn.

Andr. Fabricio.

† Ex autographo Mel. in biblioth. Magniducis Badensis. Descripta mihi a Cl. Moltero.

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti Andereae Fabricio, fratri suo cariss, in Northusen,

S. D. Coniugiom humanae divina Academia vitae est, ut in dulcissimo Stigelii carmine scriptum est. Nam et commonefactio est de Deo multipliciter, et exercitium plurimarum virtutum. Testantur metae coniugii et poenae incestarum commixtionum, Deum mentem castam esse. Et hoc ipsum foedus praecipuum vinculum est universae consociationis hominum. Et miranda conservatio societatis, procreatio et defensio sobolis ostendunt praesentiam Dei in genere humano. Denique amplissima sapientia est in hoc mirando ordine. Estque pietas Deo grata et hanc sapientiam considerare et libenter Deo parere nos ad hoc genus ") vocanti. Consilium igitur tuum laudo,

et Deum, creatorem generis humani, auctorem huius dulcissimi foederis, et custodem Ecclesiae suae oro, ut faciat, ut coniugium tuum sit faustum et foelix. Accederem ad vos, nisi hic alligatus haererem molestissimis negociis. Sed vobiscum absens communia vota faciam, ut Deus et vestrum coniugium et Ecclesiam gubernet. Bene et foeliciter vale. Cal. Iunii 1557.

Philippus.

No. 6260.

1. Iun.

Testimon. Christ. Rudingero datum.

Edita in Nicol. Cisneri opuscul. cura et studio Quirini Reuteri, (Francof. 1611. 8.) p. 928 sq. (Lunz.)

Philippus Melanchthon S. D.

Omnibus lecturis has literas.

Celebratum est flumen etiam apud veteres Neccharus, cuius ripas tenuisse scribunt Charitinos: quae appellatio videtur ab hortis facta esse. Sed ego libenter ad Charitas transfero. Est enim et regionis magna amoenitas et genus hominum placidum, et amans iustitiae et beneficentiae: suntque in ea ripa duae Academiae, in quibus hodie quoque sunt multi docti viri, excellentes eruditione et virtute, qui utiliter serviunt Reipublicae in propagatione doctrinarum. Tota etiam regio habet Ecclesias recte invocantes Deum. Opto autem, ut semper ibi sit χάρις Θεοῦ, et sint ibi Charites, videlicet hominum inter sese mutua benevolentia et beneficentia. In ea regione est oppidum Mosbach, clarum scriptis integerrimi et doctissimi viri, Nicolai Gisneri. In eo oppido natus est ex honestis parentibus Christophorus Rudinger, qui orbatus parentibus in infantia, postea educatus est a Concionatore reverendo viro Georgio Eschinger, qui curavit eum doceri literas. Hic Christophorus in Academia nostra cum magna laude modestiae et diligentiae in studiis vixit, et specimen praebuit virtutis, quod et tantum labore suo victum quaesivit, et parvo contentus fuit. Cum igitur initia doctrinarum studiose didicerit, et mores sint honesti et pii, oro reverendum virum Georgium Eschinger, a quo educatus est, ne eum deserat: oro et alios honestos viros, ut huic orphano benefaciant. Semper enim cogitanda est

^{*)} Desideratur vitae.

omnibus dulcissima sententia, scripta his verbis: Esto orphano pater: tunc Deus magis te diliget, quam diligit te mater tua. Quid potest promitti maius amore Dei tanto erga nos, qui vincat maternam στοργήν, quae est ardentissima? Hac invitati promissione amplissima libentius benefaciamus orphanis modestis, piis, et honestis laboribus deditis. Datae Witebergae, Cal. Iunii. Anno 1557.

Philippus Melanthon manu propria.

No. 6261.

1. Iun.

(Commendatio.)

Manlii farrag, p. 370 b. Item in Script, publ. Acad. Witeb. T. III. p. 81.

S. D. omnibus lecturis has literas.

Scitis multos pios pastores recte docentes cum familiis expulsos esse') ex limitibus Bohemiae: qua in re hoc quoque dolorem omnibus augere debet, quod laudata Bohemorum natio, quae olim et sapienter et pie errores Pontificios taxavit, et fortiter armis defendit Ecclesias recte docentes, nunc videt gementibus multis piis, exerceri hanc asperitatem a paucis, qui veritatem manifestam, quod scimus, contra conscientiam suam oppugnant. Magno autem cum dolore hunc senem Nicolaum, patrem quinque filiorum et duarum filiarum, audivimus') inter caeteros in hac senecta, et cum misera familia ex limite Bohemico pulsum esse. Quare oramus omnes qui aliquid ei largiri possunt, at aliquid ad viaticum ipsius conferant. Certissimum est, Deum propter haec beneficia poenas publicas et privatas mitigare: et hanc fidem in hac beneficentia exerceamus. Datae Calendis Iunii, 1558.")

Philippus Melanthon manu propria.

No. 6262.

(h t.)

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 720 sq. (ed. Lond. lib, IV. ep. 864.).

Glarissimo viro sapientia eruditione et virtute praestanti Ioach imo Camerario fratri suo carissimo,

S. D. Quod faustum et felix sit, iam ad hymenaeum Bustii') proficiscimur. Ideo ne potui quidem multa scribere, tametsi littus Saxonicum satis argumentorum suppeditat. Audio Danicum Regem, Ducem Megapolitanum, urbes Saxonicas, missuros Legatos ad Senatum Bremensem, ac postulaturos, ut Albertus pellatur'). Deinde Synodum indicturos 3), et nova decreta facturos esse. ${f V}$ ides exempla veterum temporum et Synodorum, Pellitur e medio sapientia, vi geritur res. Sed precemur filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, ut nos gubernet, impendent enim horrendae confusiones, et tetri furores. Non tantum temporis brevitas, sed etiam dolor vetat plura adiicere. Bene et feliciter vale, cum Ecclesia tua domestica et publica: de domo respondit meus

Philippus.

No. 6263,

11. Iun.

Nic. Agricolae.

+ Exapogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Clarissimo viro, eruditione el virtute praestanti, Nicolao Agricolae, docenti adolescentiam in inclyta urbe Augusta Tiberia*), fratri s.

S. D. Doctissime Nicolae, et carissime frater. Et consilium tuum et orationem probo. Nam et nobis et adolescentiae utile est, accendere animos ad cogitationem et considerationem de publicis periculis et calamitatibus et de earum causis, et exuscitare mentes ad precationem et ad pietatem. Etsi autem non multi his nostris et concionibus et exemplis moventur, aliquos tamen voce docentium ad hanc curam Deus flectit. Orationem

¹⁾ essel non Imbent Scripta.

²⁾ Mard. audinus.

³⁾ Scripta imbent enn 1557.

¹⁾ Ioachimi a Beust, ICti. C. W.

²⁾ Vid. Pland Gefch. bes proteft. Lehrbegt. P. V. Vol. 2. p. 214 sq. Loquitur de Alberto Hardenbergio.

⁸⁾ Luneburgi. C. W.

^{*)} i. e. Ratisbonae,

tuam edere decrevi, sed historias quasdam recentiores intexam, quae magis feriunt animos. Et in his narrationibus decet orationem habere motus et tragica exempla. Consolationem etiam addam: etsi impendent ruinae omnium regnorum, tamen Deum servaturum esse Ecclesiae reliquias. Habeo Bessarionis et Callimachi orationes eodem argumento scriptas, quorum alter fuit graecus, alter legatus regis Polonici ad Amuraltum. Audivi etiam narrationes Lascii, qui fuit Byzantii, quod ego nomen esse puto Beth-Zona, id est domus cauponae, seu meretricis xannleĩov. Sed de his alias copiosius. Mitto tibi et Schallingo pagellas de veteri imagine in templo Palladis Atticae). Bene vale. Die solstitii aestivi, 1557.

Philippus.

No. 6264.

11. Iun.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 41.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Nihil habeo, quod scribam, nisi versum antea ad te perscriptum: Pellitur e medio sapientia, vi geritur res. Sed addo: Fraudibus etiam praesidia quaeruntur, Audio hoc agi, ut Westphalus fiat Lector in Academia Heidelbergensi, quod eo moliuntur quidam, ut sit magnanimus ibi defensor την ἀρτολατρείας. Is scripsit etiam ad Erphordiensem') concionatorem, ut mihi bellum inferat de hac propositione: Nihil habere rationem Sacramenti extra usum institutum. Non defugio certamen et periculum. Sed τῷ ἀμυνομένφ βέλτιον ἔσεται. Et oro filium Dei, ut hos ingentes fluctus sedare velit, et nos regere. Contationem et necessariam et profuturam esse iudico, teque oro, ut non properes. Bene et feliciter vale. 11. Iunii.

Philippus.

No. 6265.

16. Iun.

Laur. Mollero.

Epist. lib. V. p. 456'sq.

Laurentio Mollero, docenti Evang. in urbe Hildesheim.

S. D. Clarissime vir, et charissime frater. Quo magis lacerant multi σοροπηγοί Ecclesiarum dogmata, Politias, eo magis nos piam coniunctionem tueamur. Doleo barbariem Antinomorum nondum extinctam esse, cum sacerrimis Lutheri scriptis refutata sit. Et notissima sit vox Filii Dei: Non veni, solvere legem, sed implere. Et docet legem ipse Filius Dei. Sed omitto disputationem in re manifesta. Iudico autem, pie facere omnes, qui reprimunt Antinomos. Et Senatus in re tanta autoritate sua uti debebat*), teque adhortor, ut, quod facis, recte sentientes confirmes. Picturam ἔριδος mitto, qualis olim in templo Apollinis Athenis fuit. Utinam procul a nostris templis abesset. B. V. Die 16. Iunii 1557.

Philippus.

No. 6266.

16. Iun.

Ulr. Mordeisen.

Epist, lib. V. p. 183.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone charissime. Scimus, qui sint Paterni adfectus erga filios, praesertim si sint honesti. Quare oro vos propter Paternam στοργήν in vobis erga vestros, ut seni Lasano non desitis in petitione, in qua orat Illustrissimum Principem, ut filio Lasano in Gallia audienti Iurisconsultos hiennio opem ferat. Ingenio valet Bartolemeus Lasanus '), et recte didicit Philosophiae initia. Hic etiam Iuris initia mediocriter alios docuit, ac optarim, eos, qui

^{*)} Vid. ep. ad Mollerum d. 16. lun. h, a.

¹⁾ Vid. ep. d. 2. lul.

^{*)} Tilemannum Cragium, Superintend. Hildesianum, Senatus amoverat a munere propter lites cum aliis concionatoribus, Vid. Saligii hist. A. Conf. Vol. III. p. 411 sqq.

¹⁾ Fuit Artium magister et Decaeus collegii philosophici anno 1556., ut ex Script. public. Tom. II. E. e. 2. intelligitus. Videtur igitur scripta hacc epist. enn. 1557.

nunc quoque privatim docent, praestare similem industriam et assiduitatem. Deo iuvante, usui erit Reipublicae Lasanus et in docendo et in negociis agendis. Sed magis moveor senum Parentum adfectu. Et vidistis horum temporum motus, in quibus Deus multa leniit, immensa bonitate, his regionibus. Italia, Belgicum, Anglia et aliae regiones, quo in statu sint, videtis, etiamsi de vicinis Turcici Imperii non dicamus. Credo, Deum propter Ecclesiam dare Halcyonia his regionibus et ut diuturna sint, oro eum toto pectore, et multos pios homines orare non dubito. Oro etiam, ut propter paternam amicitiam cum Lasano, Patre 2, eum complectamini. Bene et feliciter valete. Die sedecimo Iunii.

Philippus,

No. 6267.

(fere d. 18. lun.)

Scholasticis.

Scripta publ. Witt. III. p. 87 b. (Evulgata a Lunzio in ber R. Leipz. Lit. Beit. Intelligenzbl. 1807. 44 St. p. 712 sq. ex manuscripto.)

(Scholasticis.)

Cicero ait, in oratione Demosthenis περὶ στεφάνου tantam esse eloquentiam, quantam inclusa in
animos idea requirat. Fortassis haec praedicatio
immodica est. Sed vere Plinius dixit, canonem
et normam dicendi esse eam orationem. Certe
utilissimum est, eam saepe legere, et considerare
formam et consilia.

Ideo propter adolescentes rursus eam cras, Deo iuvante, interpretari incipiam. Causa est splendida: an recte fecerit, quod bellum suasit. Aristoteles Demadem reprehendit in rhetoricis, qui dixerat, πολετείαν Demosthenis fuisse causam malorum, quae secuta sunt. Fallaciam inquit esse Aristoteles ex non causa, ut causa, ὅτι μετὰ τοῦτο, οὐ διὰ τοῦτο illa acciderint. [anm. 1557.]

Philippus Melanthon.

No. 6268.

21. Ion.

H. Huddeo.

† Ex autographo Melanth. in bibl. D. Doct. C. H. Haeberlini, Francoford. Mihi a possessore descripts.

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti, Hermanno Huddeo, gubernanti studia doctrinae in inclyta urbe Minda, fratri suo carissimo.

S. D. Clarissime vir et carissime frater. Dulcissimus versus est Nazianzeni άλλήλοισι γέρες τε καὶ οὖατα καὶ πόθες ἔσμεν. Pie igitur facis, quod et coniunctionem tuam cum Ecclesiis nostris ostendis, et nos adiuvas in his publicis laboribus, tibique gratiam habeo, quod significas res vestras, ac filium dei oro, ut nos gubernet, et efficiat, ut quam plurimi unum simus in ipso. Mitto pagellam recens editam, quae brevem commonefactionem continet de impudentia cuiusdam anonymi, qui defensionem Stenkefeldii') venenatissimam nuper edidit. Nec tantum pagellis refutandi erant tales praestigiatores, sed coercendi gubernatorum severitate. Sed filium dei, λόγον καὶ εἰκόνα ἀtδιον αιδίου πατρός, oro, ut servet Ecclesiae reliquias, et non sinat exstingui lucem doctrinae suae. Adolescentis Guielmi studia ut patri commendes, te valde oro. Si quid putas impetrari posse vel a senatu, vel ab honestis civibus, quaeso annitere. Nam et mens adolescentis pia est, et ingenium doctrinarum capax, et recte didicit initia earum. Bene vale et rescribe. Die 21. Iunii 155 ... 2)

Philippus Melanthon.

No. 6269.

24. lun.

Ge. Agricolae.

Epist, lib. II. p. 564. (ed. Lond. lib. II. ep. 586.). — Hic ex autographo in cod. Goth. 400. descriptae.

²⁾ Consule urbis Cygnese.

¹⁾ Vid. epist. ad Besoldum d. 1. Iulii h. a. — Pagello de qua loquitur, est pagella academica Pauli Eberi d. 21. Iun. 1557., quae legitur in Scriptis Publ. Acad. T. III. p. 88., et fortasse a Melanthone ipso est conscripta.

²⁾ Ultima numeri nota periit.

Georgio Agricolae, gubernanti studia doctrinae in inclyta urbe Norici Amberga, fratri suo cariss.

S. D. Clarissime vir, et charissime frater, Communi foedere copulatae mentes omnium, qui Filium Dei invocant, esse debent, sicut ipse vult nos omnes unum in Deo esse. Diligo igitur et Ecclesiam vestram, et Filium Dei oro, ut vos omnes protegat et gubernet. Postea etiam naturales causae benevolentiam meam erga vos omnes augent. Iudico urbem vestram esse partem patriae meae, quia Electoris Palatini imperio continetur. Sed accedit singularis causa. Meus pater vir probatus multis bonis Principibus, ante annos octoginta adolescens in urbe vestra vixit apud eos, qui machinas bellicas fundunt, et postea saepe ibi fuit, ac vestrae urbis mores et disciplinae severitatem magis laudabat, quam Heidelbergae, in qua natus erat. Haerent hi sermones in teneris animis, et obversatur menti patris viri prudentis et modesti imago. Nec possum non amare civitatem ab ipso laudatam. Haec tuis amicis istic legas, ut sciant me eorum benevolentia valde delectari. Quod me adversus obtrectatores tuemini, gaudeo, et iudicium de me vestrum, et benevolentiam erga me ostendi. Sed doctrinae formam spero piis et eruditis, et apud vos et alibi probari. Nec discedam ab hac forma, etiamsi aut veteres Titunes, Pontificii, aut novi ex illorum sanguine nati, refragentur. Meministi in fabulis dici, terram ex Titanum sanguine gigantes deinde genuisse. Ita ex Sophistis Pontificiis videmus novos Sophistas, Stoicos et Cynicos natos esse. haec alias. Precemur autem Filium Dei, ut nos gubernet, et servet Ecclesiae reliquias apud vos et alihi. Sebastiano Probo dedi literas ad Abbatem collegii Reichenbachensis, ut voluisti. tribuat seni mediocrem nidulum, τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ γερόντων. Meministi enim Homericum versum. Ego quoque in hac senecta tranquilliorem nidum optarim. Mitto tibi pagellas, quae studia et labores nostros utcunque ostendunt. Die Johannis Baptistae. Anno 57. Bene vale et rescribe.

Philippus.

Pater mens fuit tibi ouwvouos Georgii nomine, et habeo fratrem Georgium, te quoque volo inter meos Georgios esse.

No. 6270.

26. Iun.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 226 sqq. — Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 222, quod Baumgartnerus, ut ipse adscripsit, accepit "1557., 11. lulii per Andream."

Hieron. Bomgartnero, Senatori inclyt. urbis Noribergae.

S. D. In pagellis quae titulum habent Demetrii Phalerensis, scriptum est, Aristotelem rogatum ut de longiore quaestione responderet, solitum rescribere: ταῦτα μέν οὐκ ἔστιν ἐπιστολικὰ. Sic ego cum de multis magnis rebus etiam quotidie tecum loqui cupiam, cum in literis illam rerum magnitudinem complecti non possim, utar hac Aristotelica excusatione, ταῦτα μέν οὐκ ἔστιν έπιστολικά. Annotavi tamen in pagella inserta huic Epistolae quaedam historica de his, quae antecesserunt conventum Francofordianum et alia'). Quod in patriae Academiam vocatus, non tantum Principis literis, sed etiam amicorum dulcissimis adhortationibus non sum eo profectus, etsi desiderio patriae afficior, habeo excusationem aulicam, quia Princeps Elector Saxonicus petivit, ut manerem. Et non valde contendi, ut dimitterer; brevi enim spero me in coelestem patriam profecturum esse. Si abiissem, longius processissem in ea loca, ubi respondere Sycophanticae Flacianae liberius potuissem.

Haec sunt entorolizà, mendicare scholasti-corum causa, et hunc nostrum gregem tibi commendare.

Carolus Schoppius Filius diaconi Ecclesiae vestrae, vir honestus et eruditus est, et non recusat Ecclesiae vestrae servire, petit ut concedatur sibi diutius frui stipendio. Iudico dignum esse benevolentia vestra propter eruditionem et optimos mores, cum quidem rari sint, quorum laudare mores possim. Vides enim quae sit horum temporum licentia, quam tetra disciplinae laxatio. Sed hunc Carolum existimo et natura modestum esse, et doctrina ad intellectum et amorem virtutis assuefactum, et vera agnitione filii Dei et a Spiritu sancto ad pietatem accensum. Quare eum tibi commendo.

¹⁾ Vid. ep. ad Besoldum d. 1. Iul.

De Hamburgensi¹) tibi gratiam habeo, teque oro, ut consiliis eum tuis et praeceptis regas, ac spero tibi obtemperaturum esse. Beneficia vestra erga se praedicat, et laudat modestiam et temperantiam vestrorum hominum, quare et ipsum has virtutes amare iudico.

Mitto pagellas³) nostro more. Libenter autem integrum volumen contra Enthusiasticos Stenke feldianos mitterem, quod multi diu a me petiverunt. Sed toties interruptum est opus aliis negotiis, ut nondum absolverim. Bene et foeliciter vale, vir optime et carissime. 26. Iunii 1.

Philippus.

No. 6271.

(ex. mense.)

B. Mithobio.

Epist. lib. II. p. 810. (ed. Lond. lib. II. ep. 844.). — Hoc mense, ut videtur, scripta, quum Taciti Germania prodierit mense Maio.

D. Burcardo Mithobio

S. D. Illustrissimae Principi agito gratias nostris verbis. Tuo quoque amore et studio erga nos perpetuo, vehementer delector, teque rogo ut tibi persuadeas, vere et ex animo te a me diligi, ἄνδρα συμφιλόσοφου, καὶ εὐσεβῆ. Multa scribere non vacabat. Mitto tibi duos libellos, ut vicissim a nobis aliquod munus habeas. Eram additurus tertium, in quo appellationes partium Germaniae veteris interpretatus sum, sed non erat ad manum. Bene vale.

No. 6272.

1. Iul.

H. Besoldo.

+ Ex apogr. in cod. Goth. 19. p. 172.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Hieronymo Besolt, docenti Evangelium in inclyta urbe Noriberga, fratri suo carissimo.

S. D. Reverende vir et frater carissime. Defensio edita est Stenckfeldii venenatissima, fictu

Titulus est enim Theophili Agrico-Satis loquax est autor, quisquis est. Eius libri mentio facta in Eberi pagina'), quam tibi mitto. Adversus tales fanaticos nebulone coniunctionem nostram tueri nos magis oportebat. Haec mihi saepe calamitanti accidit prorsus hoc, quod de sese inquit Demosthenes, cuius haec sunt verba in prima epistola, quae adscribam, quia volo tihi nota esse. Παραχαλώ δέ είς ταύτα, οὐ τυχών αὐτὸς τοιαύτης φιλανθρωπίας παρ' ἐνίων · άλλὰ ἀδίχως καὶ στασικστικῶς είς την ετέρων χάριν προποθείς. Αλλ οὐδε την **ιδίαν δργην άναπληρών το χοινη συμφέρον** οἴομαι δείν βλάπτειν, ούδε μίγνυμι τας ίδίας έχθρας είς τα κοινή συμφέροντα οὐθέν. 'Αλλ' έφ' ά τους άλλους παρακαλώ, ταῦτα αὐτὸς οἴομαι δεῖν πρῶτος ποιεῖν).

Expecto iam nova decreta ex Francofordiano conventu, quo principes adduxerunt theologos. Et voluerunt Palatinus Elector et VVirtebergensis, ut ex his regionibus etiam aliqui adducerentur'). Et tamen arte, existimo, rem ita instructam esse, ut sero id significaretur. Commendo Ecclesiam filio Dei et me in ea, et animum ad ferendas calumnias praeparo. Nam video, tantam esse odii acerbitatem in quibusdam sophistis, ut mirificis artificiis hoc agatur, ut me opprimant et e medio tollant, sicut quidam inter illos dixit. Possum verius dicere quam David dixit: canem mortuum persequuntur. Sed filium Dei dominum nostrum I. C., caput et custodem Ecclesiae oro,

²⁾ Mollero. Vid. ep. d. 24. Maii.

Pagellam academicam Rheri adversus Schwengfeld, Vid. Script. Publ. III. p. 88.

⁴⁾ Alia manus adscripsit: 1557.

¹⁾ Theophili Agricolae Apologia für Or. Caspar Schwentfeldsten von Offing etc. 1557. 4. Vid. Salig. 1. 1. Vol. 111. p. 1069.

²⁾ Eberi scheda academica, edita d. 21. Iun. 1557. habotur in Scriptis publicis Acad. T. III. p. 88.

⁸⁾ Idem dictum lege infra in epist. d. 12. Iulii ad Aericolam. Legitur in epist. I. Demosth. p. 1465. ed. H. Steph.

⁴⁾ De illo conventu vid. Salig. in bist. Aug. Confess. Vol. III. p. 255 sq., qui narrat p. 264.: "Wie sich nun die meisten Theologen [an der Bahl 31] ju Franksut versammelt hatten, ließen der Chursürst [von der Pfalz] Otto heinrich und der hers zog Christoph von Würtemberg an die übrigen Fürken, Gras sen und Theologen solgenden Antrag thun: sie wüsten, daß auf dem Reichstag zu Regensburg von Römisch Könizl. Majes stät auf den 24. Aug. [1557.] ein Colloquium zu Worms bes stimmt ware. Es hätten aber die evangelischen Stände in einem besondern Abschiede für hochnothwendig angesehen, die evangez lischen Theologen den 1. Aug., und also zeitig vor dem Colloguio gen Worms zu verordnen, um die bisiher unter ihnen höchst beschwerlich getriebenen Zwiespalitigkeiten zu vergleichen, und eine gleichsautende Instruction auf die Augsb. Consessam und Schmalfaldischen Artikel abzuschrigen." — Vid. etiam ep. ad Matthes. 4, 50. Jul. et ep. ad Baumgarin. ibid.

nt me gubernet. Bene vale et rescribe. Cal. Iu-

Philippus.

No. 6278.

2. Iul.

A. Clavigero.

T Ex apographo in cod. Goth. 401. p. 266 b.

Reverendo viro eruditione et virtule praestanti
D. Ambrosio Clavigero pastori Ecclesiae
Dei in monte Mariae [Marienberg in Misnia]
fratri suo carissimo

S. D. Reverende vir et carissime frater. Hanc epistolam cum scriberem in festo, quo celebratur memoria dulcissimi congressus Mariae et Elisabethae, cogitabam, tibi scribendam esse etymologiam nominis *Miriam*, quia et oppido vestro inde nomen est.

Ego iudico, concinnam etymologiam esse doctricem populi. Scis enim maximum usum י חורה '), unde sunt Thera, Maran et alia. Et typus est illa sapiens virgo Ecclesiae, quam vult Deus esse gentium doctricem. Oro autem Deum, ut nunc quoque servet reliquias verae Ecclesiae, ut tunc servavit inter horribiles dilacerationes. Mitto tibi pagellas nostro more. Westvalus, qui Hamburgae est, scripsit ad Andream Erfordiensem concionatorem, ut mihi bellum inferat de propositione, quae Eccio lethalis fuit, cum eam refutare non posset, in qua dico: nihil habere rationem sacramenti extra usum institutum'). Vides odio illos etiam veras sententias Sed expecto et flagito literas tuas. oppuguare. Bene vale. 2. Iulii.

Ph. M.

No. 6274.

4. Iul.

Io. Giganti.

Epist. lib. V. p. 532 sq. Etiam in Kindervateri Norde usia illustri p. 80.

Iohanni Giganti,

S. D. Reverende vir, et charissime frater. Gaudeo, vos conjunctionem cum nostra Ecclesia tueri, et vobis gratiam habeo, ac Deum oro, ut faciat, ut in tota aeternitate unum in ipso simus. In tua Patria Antonius') ita tumultuatur, ut nuper Propositiones templo adfixerit, in quibus cum aliae erant ambiguae tum haec quoque: Summa ars est Christianorum, nescire legem. Scio, posse bellam interpretationem addi. Sed cur malunt, improprie quam recte loqui? Et tamen re ipsa ille est artirous. Recens Senatus Heldesius discedere ex urbe iussit Pastorem, similia contra legem vociferantem, qui alium Pastorem, doctum virum, nominavit in concionibus ein Gesegnat= re 2). Doleo, propter has Ecclesiae calamitates, et oro Filium Dei, dominum nostrum Iesum Christum, ut ipse nos gubernet, et harum regionum Ecclesias protegat. Servet et te et tuam domesticam Ecclesiam. Bene vale. 4. Iulii.

Philippus Melanthon.

No. 6275.

4. Iul.

Laur. Mollero.

Epist. lib. V. p. 457 sq.

Laurentio Mollero, docenti Evangel. Hildesiae.

S. D. Clarissime vir, et charissime frater. In his publicis et privatis calamitatibus saepe repetamus precationem senis Iacobi. Benedicat nobis Deus omnipotens, et Angelus Filius, qui et liberavit, et liberabit nos ex omnibus malis. Hunc oro, ut tibi quoque animi et corporis vires confirmet. Et in causa optima et pulcherrima erecto et tranquillo sis animo. Nec nos extra periculum sumus. Sed scio, in cymba nostra, Filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum esse custodem invocantium eum.

Edidit propositiones + Antonius **) Northusanus, in quibus, cum aliae sunt ἀχυρολογίαι, tum

יו מרבה (1

²⁾ Vid, supra d. 11. Iunii.

¹⁾ Antonius Otho, Past. Northusan.

²⁾ Cf. Ep. ad Moller. d. 16. Iun. et varrationem in Saligii Siftorie ber Augsb. Confess. Vol. III. p. 411 sqq.

^{*)} Addit A. D.

haec quoque, Summa ars Christianorum est, nescire legem. Scio, posse addi hellam interpretationem. Sed cur populo ambigua dicta tradunt, et quidem hoc consilio, ut licentiam amplificent. Mediocria fuerunt mea erga illum*) officia. Nec quisquam ambitiosius mihi maledicit. Sed commendo me Deo, ac, Deo iuvante, ab hac forma doctrinae simplici, qua sum hactenus usus, et quam discentibus prodesse scio, non discedam propter istorum sycophantarum et sophistarum ἀσέλγειαν. Valde oro te, ut quamprimum mihi de tua valetudine scribas. Bene et feliciter vale.

4. Iulii 1557.

Philippus.

No. 6276.

7. Iul.

M. Collino.

+ Ex apogr. In cod. Paris. D. L. 54'.

Matthaeo Collino in Academia Pragensi.

S. D. Clariss, vir et cariss. frater. Scis illud Achillis, qui interrogatus, quos sustinuisset labores omnium maximos, respondit: amicorum causa susceptos. Rursus interrogatus, quos sustinuisset dulcissimos, respondit: eosdem. Opinor te quoque virum optimum nec gravatim suscipere labores amicorum causa. Rursus igitur nostros commendo. Hic Tilemannus Mumius natus est in inclyta Colonia Agrippina in familia honesta, nec habet aliam huius itineris causam, nisi ut laudatam nationem vestram videat. igitur ei testis esse possis, habere eum honestam itineris causam, hanc ei epistolam tradidi, teque oro, ut eum amenter excipias. Vir doctus et modestus est, nec vobis oneri erit, sed amicis eum commendabis, ut monstrent praecipua ornamenta urbis. Mitto pagellas nostro more, Bene vale et rescribe. Die 7. Iulii, quo pugna facta est ad Cheroneam. 1557.

No. 6277.

12. Iul.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 85. (ed. Lond. lib. II. ep. 69.).

*) A. D. Antonium.
MELASTE. OPER. Vol. IX.

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Scis Principes aliquot convenisse in ripa Moeni Francofordiae, ad dirimendam veterem controversiam, quae fuit inter Cattos et Nassavienses *), Et controversia Dei beneficio dirempta est. Postea convocati sunt Theologi, ac illi consessui interfuerunt Palatinus Elector, Wirtebergensis et Badensis. Non voluit interesse Cattorum Princeps. Credo quia scivit de meo capite dicendas esse sententias. Dicta est sententia Attica: δμοίως άμφοῖν άχροᾶσθαι, ne quid pronunciaretur antequam utraque pars audita sit. Postea sunt et decreta alia facta quae nobis mittentur. Qualia sint, nondum rescivi. Sed Gallum scio adfuisse, cuius et cantum et pugnacitatem novi-Est igitur altera haec δονιθοσύνοδος. Audio et Brunsvigae futuram δρνιθοσύνοδον. Precemur Filium Dei, ut ipse nos gubernet et servet Ecclesiae reliquias. Nam quo illa et Aularum et Episcoporum πολυπραγμοσύνη tendat, non obscurum est. Bene vale et rescribe. Die

No. 6278.

12. Iul.

Ge. Agricolae.

Epist. lib. II. p. 565. (ed. Lond. lib. II. ep. 587.). — Hic ex autographo in cod. Goth. 400.

Georgio Agricolae, gubernanti studia doctrinae in urbe Amberga.

S. D. Clarissime et charissime frater, Ut reditus in patriam Georgio sit faustus et felix, opto, eumque tibi commendo, comperi enim modestum esse. Haec cum scriberem, habebam in manibus Demosthenis primam epistolam, in qua haec sunt verba: Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς μήτε πικραίνεσθαι, μήτε μνησικακεῖν, οὐ τυχών αὐτὸς τοιαύτης φιλανθρωπίας παρὰ ἐνίων, ἀλλὰ ἀδίκως καὶ στασιαστικῶς εἰς τὴν ἐτέρων χάριν προποθείς ἀλλὰ οὐτε τὴν ἰδίαν ὀργὴν ἀναπληρῶν τὸ κοινῆ συμφέρον οἰμαι δεῖν βλάπτειν, οὐτε μίγνυμι τὰς ἰδίας ἔχθρας εἰς τὰ κοινῆ συμφέροντα. ᾿Αλλ ἐπὶ

^{*)} Fuit ille conventus d. 16. Iun. 1557. Vid. de eo Saligius in hist. Aug. Conf. Ill. p. 257 sqq.

ὰ τοῦς ἄλλους παρακαλῶ, ταῦτα αὐτὸς οἴομαι δείν πρώτον ποιείν, videlicet μή μνησικακείν 🖒. Adhortor omnes ad concordiam, tametsi ego a multis iniuria adfectus sum, et propinatus inimicis. Sed non iudico, propterea laedendam esse Rempubl. Nec miscendas privatas offensiones causae communi, idque primus facere studeo, ad quod alios adhortor. In his verbis quia similitudo quaedam describitur meae patientiae, duxi tibi hanc periodum describendam esse, ut talis viri exemplo confirmati virtutem esse cogitemus, μή μνησικακείν. Verba Demosthenis scripsi in pagella, quam inserui his literis. Spero tibi viro optimo iucundam fore lectionem. Discamus hanc tolerantiam inter tam duros Criticos. Simul etiam petamus auxilium a Filio Dei, qui dixit: Discile a me, quia mitis sum et humilis corde. Bene vale. Die 12. Iulii. Anno 1557.

Philippus.

No. 6279.

13. Iul.

Senatui Francoford.

Editum a Pezelio in Melanthone christlichen Bebenten p. 490.

Etiam in den Frantfurtischen Religionehandlungen, Rr. 6.

Beilage p. 44. Iudicat, an exules ex Anglia, quos Ioannes a Lasko primum in Daniam, postea VVesaliam et Embdam, denique Francofordiam ad Moenum duxerat, simulque exules e Gallia, qui a genuina Lutheri doctrina de coena sacra aberrare putabantur, recipiendi et tolerandi sint. Cons. Scriptum ad VVesalienses d. d. 19.

Nov. 1556.

"Iudicium ober Bebenken bes herrn Philippi Melanthonis feligen an einen ehrbaren Rath ber Stadt Frankfurt am Mann, wegen ber frembben Rationen. 18. Iulii 1557." (Insor. apud Pez.)

Do die Gallica Ecclesia und Anglica zu Frankfurt errores hatte Serveti oder Thammeri, oder andre blasphemias wider die Symbola, oder Anabaptisticos errores wider die Kindertauf, wider der Obrigkeit Gericht x., so wollte ich treulich rathen und ernstlich vermahnen, daß man sie bald verjagen sollte; denn die weltliche Obrigkeit ist schuldig, erkannte blasphemias

und Aufruhr zu verhuten und zu ftrafen. 3ch befinde aber, daß die gedachte Gallica Ecclesia und Anglica in ben Artiteln bes Symboli vom Sohne Gottes, und in andern Artikeln Symboli rein fennd. Darzu werde ich berichtet, daß fie unfre Confession, genannt repetio confessionis exhibenda Tridentinae Synodo, in allen Artikeln annehmen und halten, ohne daß fie in Einem Bort Bebenten haben, in articulo de coena domini. Darum ift mein Rath und Bitt, bag man sie nicht vertreiben soll, habe auch bergleichen gerathen und gebeten bei den Herrn zu Befel. Denn obgleich etwas hierin streitig, fo ifte boch chrifilich, daß fie gu= vor unterwiesen, und nicht ohne Unterweisung in bas Clend verftoßen werden, wie ich auch hore, daß fie bit= ten, man wolle fie horen, und wolle bargu aus andern Landen, Stadten und herrschaften, die auch lobliche driftliche Regiment haben, gelehrte und gotteforchtige Manner erfordern, und ist offentlich, baß biefe Sache einer ernstlichen Unterrede bedarf. Denn die Unfere führen buntle und frembe Reben, und ift nothwendig, daß die Potestaten darzu arbeiten, baß eine eintrachtige aleiche Form in ber Erklarung de coena domini gefafset werde.

So weiß man auch, daß etliche lobliche Kurften jegund in biefer Arbeit fenn, daß eine driftliche Unterrede ber Fürsten und Gelehrten fürgenommen werbe. Solche Unterrede werde nun bald ober nicht bald fürge= nommen , fo ift nothig , baß mit ber Beit folche geschebe, denn diese Sache hat Streit in vielen ganden und Stad-Darum bitt ich um Gottes willen, ein Chrbar Rath wolle mit biesen Leuten je so lang Gebuld haben, bis daß sie auch mogen gehort werden. So man auch Inquisition furnehmen wollte wiber andre Burger in ben Stadten, welche Unruhe und Berruttung murbe baraus folgen in vielen Landen und Stadten? 3ch hoffe auch mit Gottes Gnaben, fo driftliche gelehrte Manner ausammenberufen werben, sie murben sich beffen, anderer streitigen Artiteln wegen wohl vergleichen. Denn obwohl allezeit etliche zankbegierige unruhige Leute fennd, so fennd bennoch bagegen auch gotteforchtige Leut, fo fie grundlich unterricht werden, die Gottes Ehr und Wahrheit lieben, und in rechter Unrufung bleiben. Etliche halten die Elevation und Adoration. etliche haltens nicht. Diese Ungleichheit bringet Bant, benn das eine Theil in folder Aboration große Beschmes rung hat; barum muß Erklarung geschehen. gebe Gnade darzu. 13. die Iulii anno 1557.

Philippus Melanthon manu propria.

^{*)} Haec graeca scripta habentur in singulari pagella epistolae adiecta, et sic inscribuntur: "Verba Demosthenis haec
sunt in prima epistola." Ad verbum προποδείς adscripsit
Philippus in margine: "sicut ego propinatus sum aliis
quibusdam." Idem dictum vid. supra in ep. ad Besoldum d. 1. Iul.

No. 6280.

Tilemanno Fossano.

† Ex apographo in cod. Monac. 88. no. lV. p. 88 b. et in cod. Monac. 90. no. VII, p. 861 b.

Ad Tilemannum Fossanum

S. D. Arbitror te, ut multos alios viros bonos amantes reipublicae et Ecclesiae in his dissidiis publicis et bellicis tumultibus admodum animo angi, et multa de Ecclesiarum aerumnis et perturbatione disciplinae et studiorum cogitare. Nec ego ignoro tam tristi tempore haec literarum commercia minus iucunda esse. Quare etsi virtutes tuas egregias admodum praedicari audieram, et munere a te provocatus eram, tamen ad te scribere dubitabam. Sed cum rursum alium fascem chartarum misisses, statueremque contra humanitatem esse, nullam gratitudinis significationem praebere, tandem ad te scribendum esse duxi. Ago itaque tibi gratias pro tuo munere, quo non tantum propter usum delector, sed eo etiam, quod hoc tuum officium testimonium benevolentiae esse erga nos tuae iudico. Quid autem nobis in causa non plausibili versantibus gratius esse debet studio et benevolentia bonorum et prudentum virorum? Ego quidem etiam mea causa opto bonorum mihi testimonia non deesse, et propter Rempublicam gaudeo, passim, esse aliquos ea virtute et gravitate iudicii praeditos, ut res utiles in Ecclesia patefactas obrui nolint; qui etsi propter duriora potentum iudicia minus contendunt, tamen suae sententiae significatione multorum iniustos impetus remorantur, qua in re multum utilitatem communem invant. Nos profecto nulla privata cupiditate dissentimus a potentioribus. Ego etiam vehementer doleo, me a literis et phi-Sed adversariorum rabies losophia abstrahi, non concedit nobis ocium. Spero autem, in his certaminibus doctrinam Ecclesiae Christi a nobis pie et dextre explicatam esse, ac Deum oro, ut has agonas et mentes nostras ipse regat et suam Ecclesiam augeat. Cum autem nos ad amicitiam humanitate tua provocaris, me ut complectaris rogo, meamque tibi benevolentiam polliceor, quae etsi non potest esse fructuosa; tamen homines doctos meminisse decet, amicitiam virtutem esse, eamque colere sine spe privatae utilitatis,

sed tamen anniti, ut illa bonorum consensio reipublicae et Ecclesiae prosit. Bene vale. die 14.

No. 6281.

15. Iul.

Ioach. a Berge.

Epistola ex errore a Pezelio in Consil. Melanthonia lat. P. II. p. 286. annera epistolae Mel. ad Hubertum Languetum d. d. 15. Iulii 1556., ubi conferantur quae divimus. — Testimonium de eius studiis absolutis vid. d. 1. Maii a. 1556.

Generoso Iuveni, nobilitate generis, eruditione et virtute praestanti, D. Ioachimo a Berg e, Equiti Silesio, Basileae Helvetiorum nunc agenti.

Oro¹) Deum, aeternum patrem domini nostri lesu Christi, ut te nobis et patriae tuae servet incolumem, et hanc tuam peregrinationem honestissimo consilio institutam, ac totum vitae tuae curriculum fortunet, gubernet et adiuvet, ut sis organum animae tuae, Ecclesiae et Reipublicae salutare. Quaeso te, significa, qualia sint auspicia peregrinationis tuae, et adsperge aliquid de conversatione et colloquiis Helvetiorum. Die 15. Iul. ann. 1557.

Philippus Melanthon.

No. 6282.

15. Iul.

Concionatoribus Soëstanis.

† Ex autographo in tabulario Senatus oppidi Soëst descripta.

Reverendis viris, eruditione et pietate praestantibus D. Erasmo, D. Thomae et D. Francisco, Evangelium docentibus in Ecclesia Dei in inclyta urbe Susato [Soëst], fratribus suis colendis.

S. D. Reverendi viri et carissimi fratres. Exposuit mihi et aliis amicis vir Reverendus Christophorus, pastor Ecclesiae nobis vicinae, qui

^{*)} Pezelius addidit: autem, puto ex arbitrio, ut coniungeret verba cum antecedentibus.

recens apud vos fuit, velle vos adiungi vobis σύνsproy in Evangelico ministerio. Et litteras Senatus inclytae urbis Susatensis expectandas esse. Cum autem cogitaverimus, illam moram longam fore, delegimus hunc Casparum Cornerum, natum ex honestis parentibus in inclyta urbe Luneburgo, qui in Academia nostra quinquennio audivit Ecclesiae uberrimam et recte didicit incorruptam Evangelii doctrinam, et hortati sumus, ut ad vos proficisceretur et Ecclesiae vestrae se offeret. Quare vos oro, ut hunc Cornerum et audiatis et si usui fore Ecclesiae iudicabitis, cum honestissimo Senatui commendetis, et vos ipsi fratres benevolentia complectamini et vobis adiungatis. Eruditione, pietate, castitate et modestia ministerium Evangelii, ubicunque erit, ornabit. Aetatem fortassis maiorem requiretis, sed morum sanctitas sarciet, id quod deest aetati. Et ego in eligendis ministris Evangelii praecipue pietatem, eruditionem, et modestiam considero. Eo etiam libentius eum adiuvate, quia orphanus est. Et scriptum esse scitis: Esto pater orphano, tunc deus magis te diliget, quam diligit te mater. Quid potest promitti maius amore dei erga nos tanto, qui saperet maternam στοργήν, quae est ardentissima. Hac tanta promissione invitati libentius benefaciamus orphanis, praesertim piis et qui Ecclesiae usui esse possunt. Nec dubito hunc Cornerum consiliis vestris in omnibus negociis obtemperaturum esse, et in tuenda concordia Ecclesiae vestrae memorem fore dulcissimae sententiae: δ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ· καὶ δ μένων ἐν τῆ ἀγάπη, ἐν τῷ Θεῷ μένει, καὶ ὁ Θεὸς ἐν' αὐτῷ.

Oro autem Filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, caput Ecclesiae, omnia in omnibus perficiens, ut vos et nos gubernet et Ecclesiam suam ubique protegat. Bene valete. Die Iulii 15. 1557.

Philippus Melanthon.

No. 6283.

15. Iul.

Paul. Lutherus ad Acad. Witeb.

† Ex apographo in cod. Goth. 123. ep. 182.

(Paulus Lutherus ad Collegium doctorum artis medicae in Academia Vitebergensi.)

S. D. Magnifice domine Rector, Clarissime domine decane collegii doctorum artis medicae, et caeteri doctores, quibus huius academiae gubernatio tradita est.

In hac tanta moestitia temporum, quae secuta sunt mortem mei patris charissimi, scitis charissimam matrem meam, et meam sororem, et me in hac academia mansisse, velut ad tumulum patris, cum alii multi quaesiverint loca commodiora, sumque amplexus doctrinae genus, quod multis prodest et nemini nocet, et quo me delectari charissimus pater meus maxime laetabatur.

Cum autem sciatis difficultates nostras, oro, ut mihi pecuniam, quae fisco debetur*), remittatis, qua in re primum charissimi patris mei merita cogitetis, a quo verum est multas magnas res recte illustratas esse; deinde et meam erga academiam observantiam consideretis. Testimonium publicum in hac academia peto, in qua Deus patrem meum ad emendationem Ecclesiae vocavit, et in qua postea vobiscum mansimus, cum multi eam delere conarentur. Sed hanc esse patriam sensi, et mea erga academiam et erga vos benevolentia perpetua erit. Quare ut hoc beneficium, quod peto, mihi tribuatis, oro. Vos pro vestra sapientia spero hanc meam petitionem boni consulturos esse. Bene valete. 15. Iulii anno 57. M. Paulus Lutherus.

No. 6284.

(fere med. Inl.)

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 719. (ed. Lond. lib. IV. ep. 868.).

Clarissimo viro eruditione et virtute proestanti I o a chi mo Camerari o frotri suo cariss.

S. D. Hunc tabellarium misi propter aulicam epistolam, de *Portensis* scholae Rectore, quam cum legeris, tuo iudicio quaeres *Balduvio* successorem, si probas eum qui') nunc secundum lo-

^{*),} Vid. epist, ad Matthes. d. 50. Iul. h. a. — Decretus est Paulo Lutheró simul et Severino Goebel gradus doctorum in arte medica d. 29. Iul. 1557. Vid. Scripta publ. T. III. p. 107.

¹⁾ Picum Glogaviensem. C. W.

cum tenet, fortassis commodius erit ipsi primum locum tribuere, quam alium novum et ignarum consuetudinis loci illius quaerere, sed totam rem tuo iudicio commendo, praesertim cum et animum habeam hoc tempore cura Rhenani itineris occupatum. Non ita Scyllam et Charybdin Ulysses metuit, ut ego diram Sophisticen et rabiem hypocritarum. malim domi cum filiabus meis dicere pias precationes, quam alibi Sphingos aenigmata audire. Sed oro filium Dei, ut nos gubernet. Die tricesimo Iulii decrevi Lipsiam venire. Bene et feliciter vale. Deus servet te et totam Ecclesiam tuam domesticam.

Phil. Melan.

No. 6285.

18. Iul.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 228 sq. — Hic ex autographo in cod. Monac, I. p. 224.

Hieron. Bomgartnero, Senatori incl. urbis Noribergae.

Hic noster auditor Henricus Ecardus patrem habet Norinbergae fabrum lignarium. Et fabricat ipse versus non famae, sed famis causa. Interdum enim accipit a suis Patronis aliquantulum pecuniae pro versibus. Sed Choerilus foelicior fuit, qui narrant pro singulis versibus in poëmate de pulso Xerxe, numeratos esse singulos stateras, id est, didrachma aurea, a Rege Archelao. Dedi autem huic Henrico epistolam ad te, quia tibi notus et commendatus esse volebat. Dedit ei aliquid hactenus Sigismundus Ortel civis vester. Orat igitur, ut et huic Sigismundo et aliis, qui in hoc genere benefici sunt, se commendes, ut studia ipsius iuventur, donec locum docendi in Schola aliqua aut in templo inveniat. Scio te libenter benefacere modestis et studiosis; ideo et de hoc Henrico ad te scribere ausus sum, quem proficere in scribendis versibus animadverti. Bene et foeliciter vale. Die 18. Iulii*).

Philippus Melanthon.

No. **6286**.

19. luk

M. Collino.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Matthaeo Collino, in Academia Pragensi.

S. D. Clariss. vir et amice carissime. Cum Academiae nostrae studia ex scriptis, quae subinde eduntur, cognoscas, multa etiam de Germania et de Ecclesiis ratiocinari potes. Dei beneficio et vox doctrinae eadem est, quam audivisti, et mediocria sunt studia honestorum adolescentum, qui sunt in Academia. Ac unum hoc Deo iuvante agimus, ut simus unum in Deo. Mitto tibi pagellas, et oro, ut scribas ad nos quamprimum poteris. Nondum habeo mandata de itinere ad conventum, qui futurus putatur in urbe Vangionum. Ego quoties potero scribam ad te, et res nostras significabo. Bene vale. Die 19. Iulii, qui est natalis filiae meae, uxoris Casparis Peuceri, matris trium filiarum et unius filii. 1557. Clarissimo viro D. Medico Matthiolo salutem opto.

No. 6287.

28. Iul.

Cph. Libio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Christophoro Libio, Pastori Ecclesiae Brandenburgensis.

S. D. Reverende vir et cariss, frater. Nihil dubito de tua erga me benevolentia, quia scio, et tui') animi effigiem esse hunc versum: ἄπαν τὸ χρηστὸν τὴν ἴσην ἔχει φύσιν. Habeoque tibi gratiam et pro perpetua erga me benevolentia, et pro pomis armeniacis. Scito') autem die Iovis proximo, videlicet die Iulii 29., me et Paulum Eberum et Cracovium îter ingressuros esse, ut proficiscamur ad VVormatiense colloquium. Quare optarim, te prius ad nos accedere praesertim cum et eo die Paulo, Lutheri filio, gradus doctorum in arte medica decernendus sit. Bene

Bditor addidit ann. 1557, Autographon nen habet annum.

¹⁾ tui] scripsi pro tua.

²⁾ Scito] scripsi pro Scio.

vale. Salutem vobis omnibus opto. Die 23. Iulii auno 1557.

Philippus.

No. 6288.

23. Iul.

Io. Aurifabro.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Ioanni Aurifabro.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Multa sunt signa, ex quibus prudentes iudicare possunt, quae sit vera benevolentia, quae fucosa. Quare existimo te, cum noster collega esses, animadvertisse, te a me vere diligi. Nec postea meum de te indicium nec voluntatem mutavi. Dilexi semper etiam absentem, et spero nobis in tota aeternitate dulciorem fore consuetudinem propter haec amicitiae initia in optimis doctrinis nata. Audivit et frater tuus, Doctor Andreas, honorificos de te sermones nostros. Quare nec suspicari te de nobis secus velim, nec ullis fabellis alia narrantibus credere. Nec hoc biennio quisque hic de te parum honorifice locutus est. De vestris rebus colloquemur Wormatiae, quo te quoque venire optarim. Si in his Academiis venire voles, non deerunt tibi mea et Ioachimi Cramii*) officia. Bene et feliciter vale, frater carissime. Die 23. Iulii 1557.

Philippus.

No. 6289.

25. Iul.

Io. Stigelio.

Dans. epp. ad Stigel. ep. 89. Cod. Goth. 188. ep. 164.

Clarissimo viro, ingenio, eruditione et virtute praestanti, D. Ioanni Stigelio, fratri suo cariss. S. D.

Clariss, vir et carissime frater. Cum profecturus ad conventum in urbem Vangionum cogitarem, quae certamina impendeant duraque multa meo tristi cum corde putarem; saepe etiam inter vota

et gemitus ad filium Dei, priores itinerum meorum socios mente requiro. In his saepe intueor. Si opprimar, oro te, ut sis memor nostrae amicitiae, in qua nihil fuit fucosum. Et nunc tibi gratias ago, quod durissimis temporibus meis benevolentiam erga me tuam non mutasti. Symbolum mitto, in quo in altero latere est Ludovicus Bavarus oppressus Hypocritarum Sycophantia, in altero latere ἐπυγραφη: χρῖστος vincit. Bene vale, et rescribe, cum me audies venisse in urbem Vangionum. Iterum vale. die 25. Iulii.

Philippus Melanthon.

Iturus ad iudicium anno actatis meae sexagesimo primo misi hoc symbolum *Iohanni Sti*gelio, cui gratias ago de perpetua erga me benevolentia. D. 25. Iulii.

No. 6290.

28. Iul.

Ulr. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 163 sq.

Ulrico Mordisin, Consiliario Duc. Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone carissime. Literis Illustrissimi Principis Electoris, quae iubent nos expectare adventum vestrum*), libenter obtemperamus et ego et comites mei. Et quidem beneficium esse ducimus, vel exigua mora hoc iter retardari. Essem enim ferreus, nisi et publica et privata pericula cogitarem. Ac de privatis leviter angerer, nisi cum publicis coniuncta essent. Oro autem Filium Dei, custodem Ecclesiae, ut nos gubernet, sicut Rex Iosaphat precatur. Cum nescimus, quid agendum sit, oculi nostri ad te, Deus, tolluntur! Quem oro, ut vos quoque et vestros servet incolumes. Die 28. Iulii 1557.

Philippus.

No. 6291.

80. Iul.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 106. (ed. Lond. lib. II. ep. 98.).

^{*)} Camerarii?

^{*)} Mordisinus cum Augusto Pr. Electore in Daniam erat

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Ante sexaginta annos meus pater mihi describi yevé-Ha curavit a Palatini Mathematico viro ingeniosa Hasfurto, amico suo. In ea praedictione diserte scriptum est, itinera me ed Boream periculosa habiturum esse, et me in mari Baltico naufragium facturum esse. Saepe miratus sum, cur mihi rato in collibus Rheno vicinis praedixerit pericula in Arctoo Oceano. Nec volui eo accedere vocatus in Britanniam et in Daniam. Metuo tamen fata, etiamsi non sum Stoicus. Iam proficisci iubeor ad littus Balticum, quo Rex Danicus venit; et synodus indicitur, in qua περί δώπνου χυριαχοῦ certamina erunt. Accusatur quidam eo quod effuderit vinum. O rem mise-Westphalus me accusat, quod scripsi, nihil habere rationem Sacramenti extra usum iustitutum'). Hac regula sublata, confirmatio magnorum scelerum Papisticorum sequitur. Non recuso de tota hac controversia non difficili meam sententiam dicere inter eruditos et pios, et te velim, si erit eruditorum deliberatio, interesse. Nondum de meis itineribus certa scribere potui, sed quam primum potero, res nostras tibi significabo. Heri filio Reverendi D. Lutheri, Paulo Luthero, Doctoris gradus in arte medica decretus est'), Orationem cum fuerit edita, mittam. Bene et seliciter vale. Die 80. Iulii.

No. 6292.

h. t.

Hier. Baumgartnero.

Epist, lib. VI. p. 259 sq. Autographon, e quo edita est epistola, habetur in cod. Monac. l. p. 225. Non est integrum, sed semifolium, quod explicit verbis: de ea eausa faciant. Editor suo arbitrio, sed male addidit: B. V. (bene vale.) Altera para folii cum inscriptione et conclusione periit.

(Hieron. Bomgartnero, Senatori Norinb.)

S. D. Non toto mense ante conventum Francofordianum scripserunt ad Ducem Saxoniae Electorem, Palatinus Elector et vicinus VVirtenbergensis, ut duceret secum Theologos ad Meni ripam. Mittunt Catalogum quaestionum, de qui-

bus disserendum sit. Tempus erat brevius, quam ut haec postulata aliis Principibus harum regionum indicari possent; καὶ ἐθαυμασώμεθα*) τὴν πολυπραμοσύνην ἐκείνων. Repetebatur in illo Catalogo et Osiandrica controversia, quam credo satis perspicue diiudicatam esse apud vos: et movebantur aliae quaestiones. Nunc audio ab Istro Gallum ad ripam Meni adductum esse. Si nova decreta cudentur, fortassis classica erunt novorum dissidiorum. Sed oro filium Dei ut nos gubernet.

De bello Livoniensi hodie nobis hospites, qui huc venerunt a litore Baltico, narrarunt, exercitum Polonicum ad Livonienses accessisse. Duces etiam nominarunt, et repressum esse in finibus dixerunt a Livoniensibus, et Polonos aliquot in praelio interfectos esse. Fuit apud me ante paucos dies Timotheus Secretarius Ducis Borussorum, qui dicebat se Francorfordiam properare, qui etsi de praelio nihil narravit, tamen non esse factam pacem dicebat.

In Daniam sunt missi Pastores Ecclesiarum Hamburgensium, Lubecensium et Luneburgensium, ut certamina dirimant περί δείπνου χυρια-χοῦ, seu ut foedera de ea causa faciant.

No. 6293.

1. Aug.

Testim. Ottoni a Ramin datum.

Editum a Lunzio in d. Intelligengol. ber Reuen Leipg. Lit Beit. 1809. no. 21.

S. D. Omnibus Lecturis has literas.

Dignissima est consideratione definitio vetus iustitiae, quae apud Clementem Alexandrinum extat, et recte intellecta comprehendit duas Decalogi tabulas, quae omnibus hominibus debent esse norma vitae, iuxta dictum: in praeceptis meis ambulate. Verba haec sunt: δικαιοσύνη ἐστὶ κοινωνία Θεοῦ μετὰ ἰσότητος. Iustitia est societas, qua sese Deus nobis communicat, et est aequalitatis conservatio. Duas partes iustitiae complectitur: alteram, quae proprie in prima tabula Decalogi traditur, quae est agnitio vera Dei, iuxta verbum ipsius, et timor, et fides, qua Deus vere sese nobis voce Evangelii communicat, et lucem et iustitiam, ac vitam aeternam in conversis inchoat, et

¹⁾ Vid. ep. supra d. 22. Maii h. s.

²⁾ Vid. Scripta publ. T. III. p. 107.

^{*)} Sic edidit Spanh., sed autographon habet: 89aveapusa.

facit eos heredes vitae aeternae. Altera pars comprehendit secundam tabulam, quae praecipit aequalitatem inter homines, iuxta dictum: diligas proximum, sicut te ipsum; de qua aequalitate in vita politica vult Deus extare leges. Sciamus autem obedientiam in utraque tabula necessariam esse: et quomodo inchoetur in hac vita, et Deo placeat propter Filium, ex Evangelio discamus. Fuit autem prima cura huic Othoni a Ramin, nata in Familia Nobili Inclytae gentis Pomeranicae, ut doctrinam de ea iustitiae parte perciperet, quae est societas cum Deo. Didicit igitur et amplectitur verani de Deo doctrinam, qua Deus vere sese pectoribus credentium communicat. Et animi pietatem vera invocatione in agnitione et fiducia domini nostri Iesu Christi et honesta morum gubernatione declarat. Addit autem et alteram iustitiae partem, quae est aequalitatis conservatio inter homines. Et ut in iudiciis et in gubernatione vitae maior eius usus esse possit, praesertim cum generis nobilitas aditum ei ad rempublicam praebeat, discit leges Romanas, in quibus doctrina de aequalitate ordinata, cum geometrica, tum arithmetica proportione, sapienter illustrata Quare cum huius Othonis ingenium sit doctrinarum capax, et mores sint honesti, et studia Deo iuvante profutura sint reipublicae, oro omnes honestos viros, ut eum tueri et ornare studeant. Utile est in genere humano, bona ingenia et recte exculta doctrina ad rempublicam provehere. Oro etiam Filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum crucifixum pro nobis et resuscitatum, qui dixit: Ego sum vitis, vos palmites, ut hunc Othonem a Ramin servet et gubernet, et faciat eum palmitem sibi gratum et utilem reipublicae.

Datae Calendis Augusti Anno 1557.
Philippus Melanthon
manu propria.

No. 6294.

1. Aug.

Iac. Bordingo.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

I a c o b o Bording o, 'Αρχιάτρω inclyti Regis Daniae.

S. D. Clariss. vir et cariss, frater. Nosti vetus illud in sacrificiis publica voce pronunciatum:

δσιαλέγειν καὶ δσιαπράττειν. Cum igitur vota iam fiant in regno Danico ad Deum aeternum patrem domini nostri Iesu Christi, creatorem generis humani et politicae societatis, et Ecclesiae custodem, nihil scribam de iis rebus, de quibus mecum toties insuaviter expostulas, sed oro Deum vobiscum, ut felicem et fanstam gubernationem tribuat, sicut scriptum est: qui das salutem Regibus. etiam oro, ut, cum luce divina mens tua illustrata sit, memineris veteris dicti: μόνου θεοῦ γέρας τέλεια άφετή. Hieronymum "Οσιον inter οσια sacrificia vestra complectare, virum honestum et eruditum. Tuis non deerunt mea officia. Bene vale, Calend, Augusti. Plura scribam per Doctorem Mordisium, qui comitabitur Ducem Saxoniae Electorem*). Oro filium Dei, ut nos gubernet, et non sinat fieri barbaricas vastationes. Utinam coram colloqui possumus,

No. 6295.

3. Aug.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg, ep. 54.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir, et carissime frater. Pagellam tuam accepi περὶ λόγον, tibique pro hoc officio gratiam habeo, quod describendi labore te onerasti. Res eadem in multis libris repetita est, et si quis secus sentit, non intelligit, an existimet, τον λόγον υφιστάμενον είναι. Scripsit ad me etiam tuus amicus Rodolphus Epistolam insuavem, in qua περί τοῦ πανταχοῦ disputat. Si vester conventus procedet, maioris discordiae initium erit: ac optarim te abesse ab eo certamine, in quo non servabitur illud Platonicum, δεῖ δικάζειν οὖ πλήθει, ἀλλ' ἐπιστήμη. Tuum hospitem $oldsymbol{Davidem}$ salsis ironiis usum esse iudico, cum $oldsymbol{ ext{ea}}$ dixit, quae narras. Oro autem filium Dei, ut nos omnes protegat ac gubernet, et sit βραβευτής agonum Ecclesiae. Scriberem plura, nisi dolore impedirer. Bene vale. Die 3. Aug.

Philippus.

^{*)} Profecturum hoc tempore in Daniam cum Anna, coniuge, sorore regis Daniae.

No. 6296.

5. Aug.

Herluff Troll.

Edita in libro: "Gatalogus aliquot baeresium huius aetatis et earum refutatio, scripta a Petro Patladio, Doct. Theol., gubernante Ecclesiam Dei in inclyto Regno Danico." Vitebergae ex officina Petri Seitzii. (s. a.) 8. plag., 5. (Luns.)

Magnifico viro, nobilitate generis, sapientia et virtute praestanti, Domino Herluff Troll, hereditario Domino in Hildrisholm, praesidi in Roschild in Regno Danico, Patrono suo colendo, Phil. Mel. S. D.

Praecipua consolatio est bonarum mentium in tantis generis humani confusionibus, in tanta mole calamitatum, in tanta gubernationis difficultate, firma fide retinere hanc sententiam in Symbolo recitatam: Credo esse Ecclesiam sanctam catholicam, hoc est, etiamsi multae gentes abiectae sunt a Deo, et tantum ad aeternum exitium nascuntur, quae videlicet sunt ignarae Evangelii, ut Ethnici, Mahometici, et alii hostes filii Dei, impiae Iudaeorum feces, Papistici idolorum cultores et alii: tamen non totum genus humanum tantum ad aeternum exitium nascitur, sed certum est, velle aeternum patrem hereditatem filio servare, eam videlicet partem, in qua sonat integra et incorrupta vox Evangelii, confirmata illustribus testimoniis a Deo, resuscitatione mortuorum et aliis. In hoc coetu, qui et oculis et auribus discerni potest ab aliis gentibus, certo sciamus, omnes recte invocantes Deum exaudiri, servari, protegi et gubernari ab eo. In hunc coetum cum Deus immensa bonitate nos collocaverit, grati hoc summum beneficium celebremus, et laeti opponamus hanc consolationem omnibus confusionibus generis humani, quae movent impios, ut existiment, nullum esse hominum, religionum, virtutem et vitiorum discrimen. Est Ecclesia, in qua Deus adest recte invocantibus: quae quidem non existimetur esse idea Platonica, sed oculis cerni atque iudicari potest. Vult enim Deus, ut singuli nos in eam includamus, singuli simus ipsius cives, in ea invocationem et confessionem ostendamus, iuxta dictum: Beati, qui habitant in domo tua, Domine. Nec vero tantum externos hostes habet haec vera Dei Ecclesia, sed etiam cives habet infirmos valde multos. Multi enim seditiosi ab ea deficiunt, et fiunt parricidae, MELANTH. OPER. Vol. IX.

ut haeretici, quales multi fuerunt, sunt et erunt omnibus temporibus. Manet tamen norma, videlicet doctrinae puritas, quae discernit veros cives ab hostibus. Id signum firmis mentibus intueamur, et consideremus, qui fuerint singulis aetatibus, et qui nunc sint, qui contraria dogmata sparserint, et refutationes teneamus: sicut civis fidelis hostem novisse et repellere debet. prodest labor corum, qui catalogos hacreticorum et refutationes ediderunt: estque piis gratissimum incorruptae antiquitatis testimonia de maximis rebus videre. Tales instituerunt Catalogos multi. Ireneus, Clemens, Epiphanius, Augustinus, qui et refutationes addiderunt, quarum nobis testimonia in gravissimis controversiis valde prosunt. Cum enim dicitur: Nisi arassetis vitula mea, non invenissetis, monemur, ut circumspiciamus, quae et ubi sit vera Ecclesia, et docentem audiamus, et consideremus, quorum interpretatio reddat nativam sententiam sermonis Prophetici et Apostolici. Ac de multis rebus Catalogi illi nos monent. Cohorresco toto corpore, cum lego, viventibus adhue Apostolis tantum fuisse fanalicorum erronum, qui doctrinae curruptelas tradiderunt; mox vero post Apostolos exortos esse audacissimos praestigiatores, qui horribilium furorum et turpitudinum auctores fuerunt. Multi cum coniugia prohiberent, tetras confusiones libidinum concesserunt. Haec tristia exempla significant Diabolorum odia, insidias et furores adversus filium Dei, et monent, ut et doctrinae fontes magna cura discamus, et Sophisticen fugiamus, et assiduis ac ardentibus votis a Deo petamus, ut nos doceat et gubernet, sicut Propheta petit: Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam, et iustificationes tuas doce me. Utraque res necessaria est. cura recte discendi, iuxta dictum: Ad legem et testimonium; et precatio, sicut Dominus inquit: Orate, ne intretis in tentationem. Utile est etiam in Catalogis illis videre Sophismatum exempla. Narrat Clemens, hostes coniugii citasse narrationem de Salome ex Evangelio Aegyptiorum, in qua cum Salome interrogat Christum, quando venturum sit regnum Dei, ille respondet: cum cessabit opus mulieris. Hoc dicto illi impostores dixerunt prohiberi coniugium, cum in regno Dei cesset opus mulieris: desinant igitur mulieres parere, et nulla sint coniugia post Christi adventum. Ludunt hoc modo scurrae et sycophantae, nt nunc queque multi ludunt Papistae et homines

fanatici; ut nuper Stenckfeldii satelles: Unus est mediator Christus: non igitur vox Evangelii medium est, quo Deus est efficax. In talibus non solum sophistica, sed etiam impudentia odio digna est. Sed redeo ad illam narrationem de Salome non insuavem. Cum ait Dominus, in regno Dei cessaturum esse opus mulieris, peccatum et mortem intelligit. Haec a muliere orta sunt: generatio opus Dei est; in natura admirando consilio condita, non mulieris consilio inventa est. Prodest autem iunioribus legere tales disputationes veteres et recentes, et consideratis labyrinthis haereticorum scribere concinnas et perspicuas solutiones et extricationes. Id exercitium ad multarum magnarum rerum intellectum, et ad proprie loquendum valde conducit. Exempla autem in hoc libro Reverendi D. Petri Palladii multa invenient, qui laborem utilem instituit non solum in colligendo Catalogo, sed etiam in addendis argumentorum extricationibus. Gratulemur autem Danicis Ecclesiis ingentia beneficia, quae diu iam eis Deus tribuit, Regem sapientem et pium, doctrinae puritatem in Ecclesiis, Ecclesiarum concordiam, Regni tranquillitatem, ac precemur Deum, ut deinceps etiam et haec sua dona vetustissimo Regno Danico tribuat. Significant autem et regni vetustas et amplitudo, excellentem virtutem semper in praecipuis familiis illarum gentium fuisse. Nam Dai, Getae et Cimmerii, inde usque ex Asia progressi ad Cimbricam Chersonesum, late regnarunt, non solum in litore Arctoo, sed etiam in aliis Europae partibus. In nomine etiam Dai seu Dani decus est. Nam Dai significat scientes; Dani iudices. Nunc vere laetentur, quod ad ceteras virtutes addiderunt scientiam verae doctrinae de Deo et de Domino nostro lesu Christo. Quare in editione huius libelli ad te, Vir Magnifice, praefatus sum, et ut gratulari me vobis hacc bona ostendam, et ut plures ac posteri sciant, in regno Danico generosas familias veram doctrinam de Deo amplecti, et vera invocatione Deum colere, et pietatem iustis officiis in gubernatione politica et in vita privata declarare, ac eximia munificentia Ecclesias et literarum studia fovere. Tali statu in hac vita quid cogitari melius potest? quem quidem describit Psalmus, cum ait: ut conveniant reges et populi simul, ut serviant Deo. Haec est pulcherrima politia, in qua Rex et Populus eandem verae doctrinae vocem audiunt, et consentientes verum

Deum recte invocant, et in gubernatione et ceteris vitae officiis pie colunt. Pro his tantis bonis vobiscum Deo gratias ago, et eum oro, ut deinceps quoque semper inter vos aeternam Ecclesiam colligat, et regno felicem et tranquillam gubernationem tribuat. Bene vale, vir Magnifice, generis nobilitate et virtute excellens. Die 5. Augusti. Anno 1557.

No. 6297.

6. Aug.

Ioach. Camerario.

Epist, ad Camer. p. 722 sq. (ed. Lond. lib. IV. ep. 866.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti I oa chimo Camerario fratri suo carissimo,

S. D. Credimus aeternam Ecclesiam a filio Dei colligi et quidem voce Evangelii. Hac fide et petamus et expectemus conservationem coetuum et familiarum nostrarum. Oro igitur filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, ut te et tuos servet, et gubernet generi tui') viri integerrimi migrationem ad nos institutam. Locata est ei domus nostri consulis, quam petivimus. Nostra officia ei non defutura sunt.

Regem Danicum audieramus venisse in Cimbricam Chersonesum. Sed Mordisius narrat Hafniae eum expectare generum') et filiam. Si igitur in comitatu essem, navigandum esset in Baltico, de quo ante sexaginta annos Hasfurtus mihi praedictionem insuavem³) scripsit, de qua cogito matris tuae sermonem: satius esse vitare occasiones, si quid mali minitentur astra. Sed ego non tam astra metuo aut mare, quam illius controversiae epitasin, quae ingentes motus aliquanto post excitabit. Nec tamen regiae litterae mentionem eius disputationis faciunt. Mavult autem aula me ad Rhenum') proficisci. Nunc tamen retinemur, donec novae litterae aulicae nos iter ingredi iubebunt, qua de re nihil disputo, quia etiam hanc moram beneficium esse iudico. Sed oro filium Dei, ut Ecclesiam et nos in ea gu-

¹⁾ Esromi Rudingeri, qui se contulit in Academiam Wite-

²⁾ Ducem Sax. Augustum.

⁵⁾ Vid. epist, ad Matthes, d. 50. Iul.

⁴⁾ In convent. Wormat.

hernet. Bene et feliciter vale. Salutem tuae Ecclesiae domesticae et publicae opto. VIII. Idus Augusti.

Philippus.

No. 6298.

6. Aug.

H. Buscoducensi.

Edita in b. Dän. Biblioth, T. IV. p. 178. (etiam in H. Muhlii dissertat. histor. - theolog. p. 182.) (Dans.)

Ad Henricum Buscoducensem.

Reverende Vir et charissime frater. Quo nos fata trahent, pietas secura sequetur. Malebam ad sapientis et optimi Regis') pia colloquia proficisci, quam ad Canisii, Staphyli et similium sycophantarum sophismata audienda. Sed decretis aulicis obtempero, Teque rogo, ut inclyto Regi me excuses. Mitto etiam libellum Palladii hic editum'), cui ut aliis addidi praefationem, quam Danicis Ecclesiis gratam fore spero. Maxime enim cupio ubique terrarum sciri vestras et nostras Ecclesias in Deo unum esse. Bene vale, die 6. Aug. 1557.

Philippus.

No. 6299.

7. Aug.

Iac. Bordingo.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 541.

Iacobo Bordingo, 'Αρχιάτρφ inclyti Regis Daniae.

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. Scio te virum excellentem eruditione et sapientia et recte invocantem Deum, ac multa de Imperiis cogitantem, certe statuere, et conservari ea mirandis Dei operibus et everti a Deo irascente tyrannorum et populorum furoribus. Hac te *) cogitatione scio quotidie exuscitari et accendi non solum nunc in his ritibus coronationis, sed etiam aliis omni-

bus temporibus, ut ardentibus votis petas, et Ecclesiis et politiis a Deo tribui salutarem statum. His tuis et omnium piorum votis et mea adiungo, ac toto pectore Deum precor, ut et Regem Danicum servet et incolumem et eum semper gubernet, et Ecclesiam sibi apud vos et alibi colligat, et tribuat ei honesta et tranquilla hospitia. Precor etiam Deum, ut servet et reducat incolumes Ducem Saxoniae Electorem et comitatum eius, in quo cum sit vir clarissimus doctor Ulricus Mordisius, cui, cum antea istic fuit, tui congressus magnae voluptati fuerunt, nunc quoque, ut aliquid temporis tribuas alendae amicitiae vestrae, oro. Habet adjunctum amicum virum honestum et eruditum doctorem Franciscum Crammium, quem etiam te complecti volo. Scis illud Homericum: fratrum loco sapientes hospites habendos esse, teque hac dulcissima Homeri commonefactione propter naturae tuae et virtutum praestantiam delectari scio, Bene et seliciter vale. Die 7. Augusti. Tuis nostra officia non deerunt.

No. 6300.

7. Aug.

Io. Praetorio.

Ex autographo in bibl. academ. Regiomont. edita in ben unichulb. Nachr. Jahrg. 1782. p. 879.

Reverendo viro, eruditione el virtule praestanti D. Petro Pretorio, Doct. Theol., Pastori Ecclesiae Dei in Regiomonte, fratri suo caris-

S. D. Reverende et carissime frater. Pia στοργή est, quod orbatus matre, desiderio eius adficeris. Sed moestitiae modus sit, et cogites dictum: beati mortui, qui in domino moriuntur.
Si Wormatiam ibis, huc iter facito. Nam nostrum iter fortassis tam diu differetur. Rungium
etiam expecto. Sed non constitutus est certus
dies, quo iter ingressuri sumus. Snepium et Victorinum audio ante aliquot profectos esse. Plura
nunc scribere non potui. Bene vale. Die 7.
Augusti.

Philippus.

¹⁾ Regis Danise, vid. ep. d. 50. Iul.

²⁾ Vid. epist. d. 5. Aug. b. a.

^{*)} te] scripsi pro de.

No. 6301.

9. Aug.

Flacius ad Ienenses.

+ Ex apographo in cod. Guelph. in fol. no. 7. p. 374.

"Epistola Flacii Illyrici ad Evangelicos Wormaciae ad colloquium congregatos."

(Ad Theologos Ienenses, legatos Ducis Saxon. Ioannis Friderici iun.)

Salutem a Domino Iesu, unico omnium piorum servatore. Amen. Summa ardentissimaque fuit filii Dei precatio, qua patrem in ultimo suo agone sanguinem sudans oravit, ut Apostoli aliique post eos christiani, inprimis autem doctores unum inter sese, concordesque sint, sicut ipse cum patre coniunctissimus unumque esset. Ne vero dubitaremus, de quo communionis genere loqueretur, circumscriptionem et luculentam unico verbo adiecit, ut unum in nobis sint, petens nimirum, ut eiusdem veri Dei cognitione, verae religionis acceptione, ardenti confessione, propagatione, ac contra seductores defensione, eodem denique Spiritu sancto ad glorificationem patris coelestis inflammaremur. Cuius unitatis partem praecipuam declarans Paulus iubet nos idem sentire et idem dicere, ut primum scilicet eandem veram religionem unanimiter amplectamur, idemque de ea per omnes eius partes secundum veritatem sentiamus, et postea etiam idem doceamus, confitemur, propagemus, ac verbo eius contra omnes veritatis corruptores tueamur: idque non frigide ac timide, sed ardenter et constanter, excitante zelum in pectoribus nostris Spiritu sancto.

In hac optima summeque tum utili tum necessaria ecclesiae Deoque accepta unitate, viri clarissimi et doctissimi, cum ego quoque ex animo cuperem cum omnibus hominibus, et inprimis vobiscum unum esse, intelligeremque, vos eo maturius nunc Wormaciae convenisse, ut isthic de quibusdam rebus religionis statuque ecclesiae deliberaretis, volui tum precibus, tum et mearum quarundam cogitationum, quas ex verbo et Spiritu Dei desumptas credo, indicatione vestra isti coetui et conatui unicum publicumque bonum ac tabernaculi Dei etiam edificationem, vel tenui mea opera, quantumcunque possem, adiuvare,

Pio me haec animo scribere nempe studio publici boni, satisfaciendique Deo ac conscientiae meae, non ambitione aut alia pravo affectu, seu

consilio, novit ipse, qui est cordium cognitor, Dominus. Quare amanter simul et suppliciter oro, ut et in meliorem partem scriptionem hanc accipere, et fraterno in timore Dei eam expendere velitis. Scriptum est, Deum revelare ea saepe parvulis, quae magni non vident, eligere eos, qui parum aut nihil sunt, ut per eos grandia efficiat, et demum loquentem debere aliquando sedenti locum dare dicendi, si quid ei forte salutare Spiritus S. suggessit. Quae omnia fiunt ideo, ut virtus Christi tanto magis in suis testaceis vasis elucescat appareatque, ipsum solum esse, qui ecclesiam regat ac conservet [per]*) nonnullos quantumvis eximios, nedum vulgares homines. Cuius generis multa exempla in ista tristi cribratione ecclesiae a morte Lutheri, piae memoriae, si recte ac cum animi gratitudine, ut debemus, opera beneficique viventis Dei expendere voluerimus, animadvertemus. Quo quidem tempore et me Deus invitum in summis difficultatibus ac periculis vel mortibus potius omnium ingenue confidentium, cum iam res nostrae ecclesiae ac religionis penitus desperatae, comploratae et perditae, triumphum agente Antichristo, esse viderentur, in curas ecclesiasticas pertraxit. Quare sane vocationem Deus ipse, repressis tot Interim eorumque architectis, totiusque Germaniae in Papatum ruentis impetu, non obscure comprobavit, a se profectam esse. Non enim potest sibi homo sumere quicquam, nisi datum ei fuerit desuper. Quare ne iam quidem omnem curam verae religionis, praesertim cum ad id creatus, baptisatus et regeneratus sim, deponère possum.

Sentio igitur primum toto pectore, nihil vobis prius ardentiusque agendum, quam ut impium Interim, omnesque ei adhaerentes corruptelae conciliationum, conventionum cum adversariis, largitionum aut concessionum funditus et radicitus ex ecclesia Dei explodantur et in aeternum damnentur. Nam hac tanta peste lethiferoque veneno in visceribus ecclesiae Dei haerente et grassante, impossibile plane est, eam aut veram religionem salvam incolumemque permanere. Haeret vero illa adhuc in Marchia et aliis quibusdam locis, omnium vero maxime in multorum pectoribus et conscientiis, quae sese inde extricare non possunt, praesertim in principum ac potentum animis, qui nunc sine omni fronte ac con-

^{*)} per addidi, quod excidisse videtur.

scientia Antichristum adorant, petentes sibi dari regna mundi, id est, Episcopatus, Abbatias etc., sicut iam olim Daniel praedixit, eum suis ministris et adiutoribus terras distributurum esse. Qui eorum furor, si non reprimetur, non tantum ira Dei se suasque regiones onerabunt, sed etiam omnino tandem religionem nostram Antichristo prodent.

Haeret denique in scriptis, exemplo, notitia hominum totaque ecclesia, ut quandocunque persecutio recurrerit, quod subinde necessario fiet, semper ad ἀμφοτερίζειν et οὐδετερίζειν ad aschala tragavit) utraque ut ille dixit ad serviendum duobus dominis, Christo et Antichristo seu Mahometo recurretur, praesertim cum plerique potentes cum babylonico scorto colludentes eo toti proclives propensique ferantur. Unde tetrae confusiones religionum, Samaritanismus, aut etiam Epicureismus extra omne dubium exorirentur.

Non opinor esse necesse, plures huius sententiae meae rationes recitare, cum vobis omnibus sint longe notissimae. Nam sive damna, quae hactenus Interim et Adiaphora ecclesiae Dei dederunt, consideranda sunt, scimus, ea infinitas Christi ecclesias evertisse, nec ita multum absuisse, (nisi eis repugnatum fuisset) omnes radicitus evertissent, religio vera nobis sicut Anglis penitus ac funditus interiisset; taceo tristia dissidia inde orta, dum alii pestes illas nescio quo spiritu agitati propugnant, alii eis necessario resistunt; taceo tot tetra scandala, taceo tot conscientias per illas corruptelas subversas, taceo epicureismum per eas supra modum auctum, taceo tot cum Antichristo collusiones abnegationum vacillationumque, defectionem et persecutionem veritatis per illas corruptelas effecturum quae omnia immensa et plane ineffabilia peccata sunt; taceo denique illud summum malum, iram Dei per istas Interimisticas Adiaphoricasque pestes nobis totique ecclesiae ac Germaniae in immensum cumulatam. Haec aliaque plurima et gravissima damna per Interim et adiunctas corruptelas ecclesiae Dei data, omnibus piis nota manisestaque sunt.

Quod si sacrarum literarum oracula inspicitis, ut omittamus alia infinita testimonia, manifeste illa Antichristi venenata fermenta damnantia, clare habens (?) in Apocalypsi praedictionem istarum pestium. Nam ibi Spiritus S. cap. 18. primum pingit ipsum Interim per novam bestiam, instar quidem agni, duo cornua habentem i.e. communionem et coniugium sacerdotum, quae Interim concedebat, sed perinde blasphemantem ut Draco seu Antichristus, et impellentem omnes ad adorandam bestiam, babylonicum scortum gestantem.

Deinde dicit, ex mandato praedictae bestiae Interim imaginem fabre factam esse illi priori bestiae, et tales characteres adorantibus illam, quae clare adiaphoricas conciliationes et corruptelas ex mandato Interim provenientes, et imaginationem, cogitationem ac voluntatem Caesaris summi patroni Interim referentes depingunt. Convenit etiam tempus, quo haec pseudagnina bestia cum imagine et characteribus ac notis Antichristianismi, potissimum in ecclesia Dei grassata est, nempe 42 mensibus aut sesquiquarto anno, inde videlicet a medio 48. usque ad finem 1551.

Sive denique imminentem vobis necessitatem ac periculum religionis expendere vultis, animadvertetis profecto damnationem istarum pestium nullam penitus moram ferre posse. Nam nunc instante colloquio aut amica consultatione cum Antichristianis von neuen Setgleichungen, nisi magna vi ac constantia summoque consensu irrita prius in Adiaphoris conventa, concessa ac donata esse debere constitueritis et contenderitis, quomodo quaeso consistere aut victoriam obtinere contra Pflugum, magna voce et maiestate declamantem, illa sibi non tantum coram a pluribus summis doctoribus concessa esse, sed etiam postea a duobus Electoribus, Brandenburgico et Saxonico Iueterbochi, et denique per Lipsicum Interim in solenni totius regionis conventu anno 1549.*) unanimiter con-Quinetiam ad Caesaream Maiestatem ab illis pro certo esse praescripta ac condicta. Idem et Sidonius ac alii de aliorum locorum ac summorum doctorum concessis ac donatis magna voce plenisque buccis gloriabuntur.

Quid ergo in colloquio hisce solenniter propositis aliud accidet, nisi ut vel illi victoriam obtineant, vel tetrum inter vos dissidium exoriatur, vel utrumque fiat. Nam alius volet esse rata illa

e) Sie distincte scriptum legitur, nescio vero, quid alt ad

^{*)} i. e. excunte Decb. 1548.

a se donata vel ex parte vel penitus, neque enim patietur suum Adiaphorismum esse prorsus irritum; alius nihil illorum concedere volet; alius item clamabit, Papam esse Antichristum et Episcopos eius membra; alius eum pro supremo episcopo ferre, et episcopis iurisdictionem redditam volet.

Quare manifestum est, extremam necessitatem flagitare, ut primo quoque tempore tota ista Interimistica lerna malorum ex ecclesia Dei explodatur, quae quam tetra sit eius auctor hisce versibus Ratish in Comitiis anni 1541. expressit, cum itidem adiaphoristicae conciliationes magno studio tentatae sunt:

meminisse Duces fallacem pingere Hyenam etc.*)
Secundo nunc Sacramentarii, Suenckfeldiani et
Osiandristae denuo invalescunt, quia pauci invalidioresque eis obsistunt, quos iam damnatos errores oporteret iam tum isthic, tum alias a vobis et aliis doctoribus voce et scriptis unanimiter damnari ac refutari, alioqui actum nobis profecto brevi de puritate doctrinae erit. Osiandristae iam hoc anno quatuor scripta pro suo errore ediderunt. Cum erga adversarii veritatis in promovendis erroribus tam ferveant, videndum profecto nobis quoque iterum atque iterum erit, ut tandem expergiscamur. Nam istae tres sectae multos et magnos errores complectuntur, secum in ecclesiam invehunt.

Tertio quantas turbas det, quamque perniciosam corruptelam gratuitae iustificationis in se contineat Maiorismus de necessitate operum ad salutem, nostis omnes; qui quidem error iam olim damnatus a Luthero piae memoriae ac a tota schola ac ecclesia Witebergensi, quam damnationem et aliae ecclesiae ratam habuerunt. Quare videndum omnino esset, ut ex illa haeresis manifeste ex tota Dei ecclesia tolleretur. Alioqui si ei sis liberum erit grassari in coetu Dei, cogitate, quorsum res ac religio nostra tandem deventura sit.

Quarto omnino hoc apparet, extremam ecclesiae necessitatem flagitare, ut posthac tum contra exortos errores, tum contra alios exorituros non solum omnes pii preces, sed etiam ipsi docto-

res operas suas conferant et coniungant, veluti in communi quodam incendio. Nam et commune periculum est omnibus ecclesiis totique communi thesauro, nempe veritati coelesti, et ubique idem Christus est, cuius omnes membra aut sumus, aut certe esse deberemus, cuiusque gloriam augere, ampliare et repugnare severo Dei mandato obligamur.

Videndum ergo omnino est, ut certa aliqua ratio ineatur, quomodo semper incidente periculo communi consilio et auxilio veritas defendatur, et eius adversarii, quicunque tandem illi existant, pro communibus hostibus habeantur. Forte utile esset constitui, ut semper exorientibus erroribus omnes ecclesiae suas confessiones publice contra opponerent, ut consensus extaret omniumque voce error retunderetur ac veritas confirmaretur. Alioqui si sic posthac in gravissimis publicisque certaminibus unus aut alter decertans praesertim ex imbecillioribus deseretur. alii vero otiosi spectabunt, aut etiam molesti erunt, dum iam hoc, iam aliud carpunt, dictitantes: hoc nimium asperum, istud nimis temerarium aut superbum, illud nimium rude, hoc sic dici agive debebat, illud aliter: sic, inquam, si posthac fiet, non video quae vel conjunctio sit in ecclesia futura, vel quis se periculis sit pro communi salute expositurus, vel quam tandem victoriam simus contra seductores obtenturi, quin potius certo certius est, nos brevi totam religionem amissuros esse.

Quinto ad conservandam veritatem puram ac illaesam cavendum, ne nobis quasi dormientibus zizania in bonam domini sementem irrepat. ut olim post apostolorum tempora accidit, quoniam tot subinde scripta, non polemica veritatem propugnantia contra errores et adversarios, praesenti necessitati inservientia, sed didactica tot novarum catechesium, tot postillarum, tot institutionum, vel de omnibus vel de singulis articulis, tot variarum super sacras literas commentationum, quae eadem, sed paulo aliter quam alii antea, recontant, eduntur. Valde utile esset quasi inspectionem quandam ac rationem in certis locis constitui tum edendorum tum editorum scriptorum, si forte quos errores aut alioqui periculosius dicta continerent, et ubi probe examinata essent, si iam edita sunt, ecclesiae, ut cavere omnes possint, adhibita certa prudentia ac moderatione indicare. Id licet molestum ac la-

^{*)} Sequitur carmen de Hyena, quod bic praetermitfendum putavimus.

boriosum videatur, tamen ad retinendam puritatem Evangelii est plane necessarium. Quare quomodo constitui possit consultandum est.

Forte etiam hoc ipse esset utile, modum quendam tot postillarum, catecheseon, et institutionum fieri. Dum enim scriptores novi aliquid ac melioris quam alii ante dixerunt afferre conantur, aut certe videri volunt, necessario aut nova dogmata, aut nova quadam ratione modoque exposita proponunt. Taceo interim, quod multi nec assequuntur per omnia veram nostrae doctrinae sententiam, et habent non pauci proprias aliquas opiniones, aut certe inter scribendum in eas incidunt.

Scripsit nuper ad me Reverendus dominus Vergerius, episcopus Iustinopolitanus, gentilis meus, esse opinionem ac rumorem in istis regionibus, me vertisse ex latino in Germanicum libellum titulo Germanica theologia, qui qualis sit, ego certe non novi. Sic et Gallo ante triennium nescio quorum scriptorum editio imputata est, de quibus ille se publice excusavit. Sic in ultionem mortis Servetis collegit aliquis sententias de non interficiendis haereticis, apposuitque esse Magdeburgi eum librum editum, quod verum non est. Postelli, certe hominis fanatissimi multa scripta plena gravissimis erroribus per ecclesiam impune vagantur.

Sexto necessarium etiam est, ut poena aliqua gravior, saltem ecclesiastica, si non politica, constituatur contra errores haeresium aut aliarum falsarum sententiarum et schismatum, praesertim quod admoniti non mature resipiscunt. De disciplina iam multi cogitant et laborant, recte quidem, sed contra quos tandem severitatem disciplinae exercere aequum est, quam contra summorum criminum, id est falsorum dogmatum, autores, auditores et sectatores? Nunc Osiandristis et aliis omnibus seductoribus amnistia facile tribuitur, qua ratione nec errores ex cordibus hominum evelluntur, et plures ista cognoscendi facilitate ad peccandum novaque dogmata studio gloriae fingenda*) invitantur, ut iam Osiandristarum reditio ad **) vomitum sunm clare indicat.

De Adiaphorismo aut Adiaphorica cum Antichristo collusione statim post instauratum

Evangelium a quibusdam consultatum est, ut ex epistola Lutheri piae memoriae ad Capnionem apparet. Idem postea anno 30. in Comitiis August., ut ex eiusdem epistolis cognoscitur, tentatum est, denique in Ratisb. anno 40. et 41., sed aeriter et graviter est damnatus et reiectus a Luthero, piae memoriae, et aliis doctis, constantibus et zelo Dei ferventibus doctoribus. Iam tandem in summo luctu ac moerore ecclesiae cum quasi viduata summis viris Luthero et Electore fuit, et in ipsa hora potestatis tenebrarum ac gravi cribratione omnium piorum, damnata illa bestia ex inferis in communem pietatis perniciem, idque per nostros evocata ac excitata est, qui tunc plena voce, manu ac omni gestu clamare ac vociferari debebant: State et videbitis magnalia Dei. Quod si aliqua severitas disciplinae ac censurae in ecclesia fuisset, nec illi toties reiectam damnatamque pestem ex inferis exciere ausi fuissent. nec tam multi ista cribrationis hora defecissent, abnegassent, persequuti fuissent agnitam Christi religionem, et cum agnito Antichristo tam foede scortati fuissent, seque et alios tam detestandum in modum cum eo polluissent.

Videte, o propter Deum vos obsecro, quantum a primitivae ecclesiae zelo ac fervore discesserimus. In summo loco nunc in ecclesia sedent et regnant, qui ista tanta peccata patrarunt, imo et totum Israelem aut miseram Dei ecclesiam peccare fecerunt, cum quidem nec agnoscant peccatum, nec apud ecclesiam deprecentur, nec tam tetros errores damnare velint, quin potius et eos qui ipsos christiane de tantis erroribus et poenitentia admonent, horribiliter pro furiosis ac rabiosis et a diabolo agitatis damnant, et demum, quod omnium tristissimum est, nec sine suo quodam nomine mentionem tam horribilium peccatorum et errorum nec privatim quidem, nedum publice fieri patiuntur. At olim, etiamsi vel sunmi doctores vel monarchae christiani minimam partem tam tetrorum scelerum patrassent, tota ecclesia Dei contra eos protinus insurrexisset, nec conquievisset, donec tantum malum e medio sui iuxta mandatum Dei, ne latius serperet, sustulisset.

Obsecto vos propter Deum, perpendite, quanta et quam tetra et perniciosa sit ista confusio ecclesiae Dei, si tamen adhuc ecclesia Christi sumus. Nam ubi tam horrendum in modum Antichristi scortatio regnat, ut eam iam ne repre-

^{*)} Mst. fugienda.

^{##} Mst. ac.

hendere quidem amplius liceat, ibi ego pro mea ruditate dicerem potius esse turbam quandam detinentium agnitam fulgentemque sole clarius veritatem in extrema et deterrima iniustitia, quam Christi ecclesiam, licet simul non negem, multa millia adhuc superasse, istum Baal delestantium.

Videte, o propter Deum, vestram aliorumque salutem et gloriam omnipotentis Dei vos obtestor, ne nobis quoque Deus dicat: nolite confidere in verbis mendacii; templum Domini, templum Domini; non peribit lex a sacerdotibus etc. et id toto pectore omnique conatu agite, ut, expurgatis istis venenatis Antichristi fermentis nova dignaque Christo massa aut sponsa fiamus.

Si omnino ullam unicam disciplinae in ecclesia Dei retinere volumus, nempe ante omnia violatores et corruptores purae Christi religionis cohercendi erunt, sive summi sive infimi sint, nisi et nos aranearum telas ex nostris disciplinis facere volumus, quandoquidem iam non minus, imo etiam magis in ecclesia vis, potentia et opes regnant, quam in corruptis politiis et iudiciis hu-

ius impii mundi.

Septimo illud quoque ad concordiam ecclesiae salutare admodum esset, ut quod una ecclesia legitime legavit aliae quoque pro ligato habeant, et non ita temere ad solutionem talium auctoritate Christi factorum ligaminum procurrant, ut in hisce et vicinis regionibus factum est, ubi depositos et ligatos ob falsa dogmata alii mox ad summas functiones tanquam veros Doctores promoverunt, imo ubi excommunicatos solenniter ob causas gravissimas, inconsultis iis ecclesiis, quae eos excommunicaverant, absolverunt. fieri permittentur, non video quae non confusio ac malorum species in ecclesia Dei sit exoritura. Infima Vanausorum*) opificia tam honesta et in-1er sese coniuncta sunt, ut qui e numero ac ordine artificum in uno loco eiectus est, alibi non recipiatur. At nos in ecclesia Dei iam quosvis a vicinis ecclesiis ligatos et damnatos pro summis ac optimis recipimus.

Octavo valde utile esset cavere, ne pro lubitu alii Superintendentes aut Pastores aliorum fines invadant, aut facile sibi vel iudicia vel imperium quoddam in eos aut eorum pastores papaliter sumant, sicut in hisce Saxonicis finibus pios, graves

ac constantes pastores, idque aliquos etiam inauditos Adiaphoristae crudelem in modum damnarunt. De huius et praecedentis capitis iniuriis multa et quidem insignia exempla enumerari possent, ne quis me haec fingere forte suspicetur.

Ultimo ne nimis multa proponam, valde totoque pectore optandum esset, imo et summa necessitas postulat, ut vos, summi ecclesiae doctor
res et veluti lumina eius, miserae Germaniae,
iam praesertim undequaque grassante ira Dei per
Turcica, Gallica et aliorum arma, commonstretis, quomodo a ventura ira, ut Iohannes inquit,
effugere, et quae ad pacem suam sunt cognoscere
et sequi possit.

Speculatores vos esse ecclesiae suae dicit Deus, iubetque vos diligenter observare adventantes hostes et miseros Christi pusillos, ut illos propere effugiant, mature proponere. Sunt vero summi et saevissimi hostes ecclesiae primum lupi rapaces cum suis erroribus, sive illi de medio nostri exurgant, sicut Paulus ad Ephesios ministros loquens (?) praedicit, sive ex numero perpetuorum adversariorum, sive item sint ovile pelle tecti, sive manifeste suam faciem ostentent. Quorum princeps est Antichristus eiusque Pseudoepiscopi, fautores et collusores. Deinde sunt hostes ecclesiae cum omnia alia peccata, tum vero praecipue graviora ac tetriora, gravissima autem et teterrima sunt peccata, quae contra primam tabulam atque adeo contra primum praeceptum fiunt, quaeque a scientibus et volentibus Talia vero sunt inprimis corruptio, patrantur. abnegatio, defectio et persecutio agnitae veritatis Dei religionis, et adoratio agniti, proclamati et damnati summi filii Dei hostis, Antichristi Romani, quibus se his praeteritis annis tota Germania horribiliter contaminavit et aggravavit.

Ultimus et atrocissimus hostis miserorum hominum est ira Dei, ignis terribilis omniaque consumens in hac et altera vita, et irae divinae ministri omnes pene huius et futurae vitae Sathanae et Inferi. Hosce hostes sibi etiam attraxit misera Germania tot tamque tetris modo enumeratis peccatis.

Hos igitur tot et tam immanes hostes pusillorum Christi cum ingentibus catervis irruere in eos cernatis, extollite sicut tuba vestram vocem, indicate populo Dei tum alios hostes tum et peccata sua, et praesertim ista deteriora, ut sibi in tempore consulere, visitationis tempus agnoscere,

e) Sic scriptum utique est; est vero haud dubie graecum pairaucos, s. paraucoucyés opifes.

et quaenam ad paceta suam faciant pie expendere et sequi discant. Scitis quam horrendas nobis minas Deus proponat, nisi id mature ac serio feceritis. Ait enim, se animas percuntium de manibus vestris requisiturum. Valde profecto vereor, ne quidem sua sapientia, eruditione, aliisque donis ac praeclare ante actis rebus ita titillentur ac inslentur, ut quasi non posse sibi Deum irasci, sed eum secum aliquid plus quam cum quovis vulgari homuncione dispensaturum persuadeant, eoque minus sub omnipotenti Dei manu humilientur. Ono semidiabolico superbiae peccato cum omnes alii pii ac praeclari viri tentati sint, tum procul dubie prae aliis Salomon omnium mortalium sapientissimus, doctissimus et de republica, ecclesia ac literis optime meritus, qui in eo forte etiam usque in finem perseveravit ac periit*). Quem procul dubio paucissimi, eius donis et mirandis operibus semiattoniti, vel leviter de sua vacillatione admonere ausi sunt, plurimi vero ac eximii sapientiae ac modestiae laudem aliaque commoda venantes, aut silentio aut etiam adulatione eum in suo scelere confirmarunt

Extant prophetiae ac visiones Roberti Galli, qui ante 250 annos praeter alia et corruptelas religionis in spiritu vidit et clare praedixit, Turcum in hasce occidentaliores partes Europae ob corruptam religionem venturum, cum quidem ille hine procul adhue in Asia regnaret. Quod si iam tunc Deus adeo iratus fuit hominibus ob Papatum, ut Turcico flagello eos punire decreverit, cum quidem ignorantes peccarent, quid quaeso de nobis faciet, qui scientes et volentes agnitam, acceptam, milliesque professam veritatem Dei tristi cauponatione corrumpimus, aut certe corrumpentibus non resistimus, et contra agnitum damnatumque Antichristum, summum Dei hostem, adoramus? Procul dubio nisi mature resipuerimus, et praesenti et futuro exilio nos perdet.

Haec quidem aliquanto crassius liberiusque a me ut meae conscientiae satisfacerem dicta sunt. Sed sic credo inter christianos fratres in tantis periculis fieri oportere, ubi sancta parrhisia vel inprimis necessaria est. Me sane inter alia etiam triste nostroque statui simillimum exemplum extinctae doctrinae ecclesiarumque Hussii valde territat. Quos non eruditio, non etiam vis ad-

versariorum, protegente eos clementer domino. extinguere potuit, sed propria levitas ac vanitas domestica perfidia evertit. Nam non ita multo post S. Hussi mortem incipiehat Pragensis Academia et ecclesia, inter quos erat princeps Kokenzana, malis artibus episcopatum quaerens, totus flos ordinum Bohemiae ac maxima pars vulgi subinde propius ac propius ad Papatum accedere, Erant enim iam partim fracti tam longis bellis, et unica clade, partim etiam pertaesi veritatis et contentionum eius causa susceptarum. Nec erant pauci aut infimi, qui clam cum hostibus consurrabant, alius aliud sperans aut quaerens. Contra erat civitas quaedam Hussitarum, nomine Thabor, non ita magna aut florens, quae etiam magis a Papa eiusque erroribus recedebat, quam ipse Huss. Plures enim abusus et abominationes acrius et clarius refutabat, quam ille fecerat. Inde igitur triste dissidium aut schisma inter Hussitas exoriebatur, fiebantque inter cos acres conflictationes scriptis, et disputationibus coram. quae per plures annos duraverunt. Habeo Thaboritarum illorum eruditam et prolixam confessionem contra Pragenses et Papistas, de plerisque nunc omnibus controversis articulis prorsus secundum nostram sententiam. Tandem vero contemptis miseris Thaboritis transegerunt Pragenses, et maxima praecipuaque pars Bohemorum cum Antichristo in Concilio Basileensi, retentis paucis quibusdam verioribus dogmatibus et recepto iterum iugo Papae ac Episcoporum, qui postea nihil ferme eis servarunt, sicut ipsemet Sylvius fatetur. Sicque tandem omnes Hussitae eorum religio ac ecclesia paulatim magis magisque oppressae ac extinctae sunt.

Non multo aliter coepit nostra quoque ecclesia ac religio inde a Lutheri, piae memoriae, morte in peius inclinare. Faxit Deus, ne similem tandem etiam exitum ruinamque ut Bohemorum perpetiatur. Certe nos pro nostra tetra ingratitudine studioque colludendi cum Babylonica Thaide vel hoc vel etiam maiori malo digni sumus, si modo ullum maius malum est, quam fame ac penuria verbi Dei, seu interitus purae sa-

lutarisque Iesu Christi religionis.

Videte, obsecro vos per dominum Iesum, ut veris solidisque rationibus et non palliativa aliqua iura vulnera ecclesiae Christi sanetis, ne et errores et scandala confirmentur, et fiant posteriora prioribus longe deteriora. Nulla vero

^{*)} Vel exciderunt hic quaedam, vel certe legendum: non perseveravit. MELANTE. OPER. Vol. IX.

est alia sana salutarisque ratio, quam ut errores Interimistici, Adiaphorici, Maioristici et alii clare et aperte communi consensu, et eorum etiam voce, qui patroni antea illorum fuerant damnentur. Utque haec fulgens necessariaque lux in tota Domo Domini luceat, quo primum omnes pusilli Christi inostense nunc et in posterum ambulare possint. Deinde ut qui tantis peccatis a Deo deviarunt, nempe tota Germania, in viam redire, poenitentiam agere, et iram poenasque praesentis et futurae vitae deprecari et effugere possint, et denique quo tandem verae religionis pristina certitudo et violata tot corruptelis gratia Dei integre restituatur. Id nisi fiat, non video qualem theologiam aut ecclesiam habituri sumus, quondoquidem eam temerariam vanamque gloriam et veteris Adami nolentis dicere: peccavi, tetram pertinaciam aeternae multarum animarum saluti mandato ac gloriae Dei praeferat. Vos igitur iterum iterumque videte, quid debilitata et convulsa veritas religioque a vobis flagitet. Ego testor ac protestor hac epistola coram Deo et eius ecclesia, meam conscientiam tales oblinitiones vulnerum et amnistias errorum ferre non Bellum ecclesiae Dei acerrimum debet esse cum Antichristo et omnibus eius membris et scortationibus, cum omnibus diabolis et eorum erroribus, sive ille per Petrum sive per Paulum, sive per angelum de coelo instaurentur. Ouis vero unquam audivit errores ex piorum pectoribus silendo evulsos esse?

Citatur multum Platonis illud: neque argentum neque aurum neque ipsum Adamantem tam lucere ac fulgère ώς ἀγαθῶν ἀνδρῶν ὁμοφράδμων νόησις. Praeclare ille quidem affirmat, etiam in negotiis politicis ac philosophicis rem longe praeclarissimam esse concordem bonorum virorum sententiam. Verum longe magis lucet ea sententia, in qua nos unum esse deberemus, quia omnipotentis Dei ore perlata est. Cum igitur ex eius verho cognoverimus, saepinsque confessi ac professi simus, papam esse antichristum, esse domata eius tetras abominationes, cumque Sacramentariorum, Stenckfeldii et necessitatis operum ad salutem dogmata falsa esse tam longo tempore nostrae ecclesiae cognoverint, scriptisque professi sint, cur quidem inde discedunt, et concordiam harmoniamque ecclesiae longe pulcherrimam, quae Lutheri tempore fuit, colludendo cum Antichristo et aliis seductoribus, turbant? Cur quovis ventulo persecutionis et impiarum doctrinarum, iam hic iam illuc instar arundinum ac levium nubium se agitari patiuntur, et simul alios quoque pusillos Christi in vacillationem ruinamque impellunt, ac peccare faciunt?

Illa δμοφράδμων νόησις vero luxit ac fulsit in domo domini adeo, ut per eam et patris coelestis gloria sit illustrata, et orbis terrarum ad salvificam veritatem vel deductus vel certe invitatus. Ad illum tam praeclarum salutaremque consensum festinanter redeamus, omnesque contrarias sententias et abominationes sive collusiones cum Antichristo sive cum Sacramentariis aliisve seductoribus funditus tollamus et aboleamus. namus etiam persequi eos, qui tam tetras corruptelas et scortationes cum Babylonica Thaide taxant, quique miseram Germaniam ad mature agendam poenitentiam de tam foedis lapsibus invitant, eique quomodo a ventura ira aufugere possit, fideliter ac secundum Dei voluntatem commonstrant.

Cessent denique istae infamationes et declamationes impie monentes, et praesertim istae famosae chartae et picturae Vitebergensium, ut duae asinorum, in qua oppugnatores Papae cum asinis comparantur, bis recusa Philomela, ubi nominatim infamantur multi doctores fuci, cuculi, Ramsbeki, investivae (?) et Synodi avium, quae charta nunc intra dies decem prodiit. Quae omnia nihil de rebus causaque dicunt, tantum personas recte monentium infamant*).

Ille modo dictus consensus, qui Lutheri tempore viguit, vere fuit unum esse in domino, vere fuit idem sentire, idem dicere. O quam bonum et quam iucundum fuit, et nunc quoque esset fratres in eo babitare! Ibi certe et dedit et donet in posterum benedictionem suam Deus. Ad quem consensum unitatemque nos coelestis ille pater omnis boni et praesertim conservatae religionis propter filium suum in gloriam nominis

^{*)} Quaedam horum carminum habentur in Epigrammat. Melanthonis. — Collecta multa sunt, quae ab iratis iuvenibus in Acad, Viteb. contra Flacium spargebantur et edebantur in libello: Scholasticorum Academiae Vitebergensis epistolae, editae contra M. Flacium — quibus respondetur ad toties cum fastidio impudentiasime repetitas virulentas et falsas criminationes Flacii adversus harum regionum ecclesias. Witteb. 1571. 4. Vidit hunc librum rarissimum Strobelius, et animadvertit Flacium hic dictum esse asinum, illyricam bestiam, nebulonem, vagum srronem, periurum, turpem scurram etc.

sui et ecclesiae suae salutem, extinctis omnibus erroribus, dissensionibus ac scaudalis, clementer reducat. Amen.

Dominus Iesus vos suo Spiritu sancto regat, cor vestrum inflammet, et os vestrum aperiat, ut ea omnia, quae coram ipso recta salutariaque sunt, citra omnem prosopolípsiam humanamque sapientiam dicatis et agatis. Amen. Ihenae 9. Augusti, anno 1557.

No. 6302.

hoc t.

(Instructio.)

+ Bs apogr. in cod. Guelpherb. in fol. 7. 9. p. 447 b.

"Excerptum ex instructione iuniorum [Ducum] Saxoniae; data legatis Wormatiam profectis."

Rachdem an dieser Sache, die nicht das Zeitliche sonbern das Ewige betrifft, groß, hoch und viel gelegen, und bamit billig ein Ernft und tein Scherg ift, und bann weiland unfre Vorfahren und herr Vater, seli= ger und loblicher Gedachtniß, babei Inhalt der Augeb. Confession, Apologie und erfolgten schmaltalbischen Artikeln vermittelst gottlicher Gnad bis an ihr Ende mit Darfetung ihrer gand, Leute und Bermogen, bestan= dia beharret, so seiend wir berer Liebben und Gnaben durch Gottes Bulf auch zu folgen, und in ihrer g. und Gnaden Fußtapfen zu treten und babei, und also ber einmal erkannten, bekannten und angenommenen reinen Lebre und Gottes Wort bes heil. Evangelii vermoge bemeldter Augsburgischen Confession, Apologia und ber schmalkald. Artikeln, auch zu bleiben endlich bedacht und entschloffen. Und wiewohl in keinen Zweifel gu feben, die andern, ber Confession verwandte Stanbe. Theologi, Gelehrten und Rathe werden gleichergestalt Befehl haben und abgefertiget worden fenn, bei ber Augsb. Confess., Apologia und schmalkald. Artikeln wie obgemelbt endlich auch zu verharren, immagen benn ber Rathe ju Regensburg gemachter Abschied bavon insonderheit ausbrudlich auch Melbung thut: fo follen boch unfre Rathe und Theologi mit Fleiß anhoren und vermerten, was fich in ihrer aller Zusammentunft und Unterrebung hierinne jutragen murbe, und fich ber anbern gefandten Theologen und Rathe boren und vernebmen laffen werben. Wo nun die andern Gesandten and folden Befehl haben, fo hat es feine Maag, unb

man wird dieses Theils so viel besto eher zur Einigkeit und Bergleichungen kommen mögen.

Bo aber nicht, und die unsern werden in dem das Biderspiel, wie zu vermuthen, befinden, also auch. daß etliche werden vorgeben, daß ihre Bergen und sie nicht weniger geneigt fenen bei der Augsburgischen Confession, Apologia und schmalkald. Artikeln zu bleiben, aber gleichwohl von ben eingeschlichenen Secten und vorgenommenen Beranderungen nicht zu weichen noch abzustehen, sich auch ausbrucklich zu erklaren etc.: alsdann sollen sich die Unsern vernehmen lassen, daß un= fer endlich Gemuth und Meinung, wie obgemeldt, und bas ihre auch mare, bei ber Augeb. Conf., Apologia, auch den schmalkaldischen Artikeln mit Gottes Bulfe bis an unfer Ende zu verharren, und bavon in den wenig= sten nicht abzuweichen. Derhalben sie, die Unsere, auch mit niemand Gemeinschaft zu halten Befehl batten, bie etwas, gemelbter Confession und Artifeln aus wider, zu defendiren, zu lehren und auszubreiten bedacht maren.

Darum will in alle Wege vonnothen senn, ehe man sich mit dem papstischen Theil in einige Gespräch und Handelung einlasse, daß alle der Confession verswandte geschrieben [Gesandte?], so dem Colloquio verwandt, sich öffentlich und einhelliglich zu der Ausgeb. Confess. Apologia und schmalk. Artikeln bekennen und obligiren, daneben aber auch ausdrücklich und nahmshaftig verdammen alle Irrthume, neue und alte, so mit solchen oftgedachten Confession und Artikeln sich nicht mehr vergleichen, nämlich

- 1) allerlei Sectas und Rotten der Wiedertaufer, da sie unter ihnen selbst nicht eins, noch einerlei Meinung senn.
- 2) allerlei Sectas ber Zwinglianer und Sacrament = Schwarmer.
- 5) Osiandrum mit seinem neu erbichteten Brrthum von der wesentlichen Gerechtigkeit.
- 4) Maiorem mit seiner neuen Corruptes de necessitate bonorum operum ad salutem.
- 5) Bielerlei grauliche Irrthum Caspar Sten & feldt &.
- 6) Alle Servetianos, so in Polen und anderswohin und wieder ihre Rester haben sollen, und die alle gräulichen Regereien wider die Person und Gottheit Zesu Christi erneuen.
- 7) Alle, so ihren Fall und Defection zur Zeit des Interims und auch vor sich zugetragen, nicht erkennen, sondern noch versechten und vertheidigen, und etliche impias Ceremonias nicht abthum wollen zc., wie

benn ber augsburgische Reichsabschieb und aufgerich: tete Frieden solche Secten jum Theil nahmhaftig begreifet und ausschleußt.

Und wiewohl zu besorgen, es werbe sich in benen [i. e. Diefen] Puntten erftlich bei vielen ftogen, weil niemand gefündiget noch Unrecht will gethan haben, und also Gott die Ehre, (bef sie auch allein ift, fenn und bleiben wird,) geben will, nachdem aber Gottes Bort und Evangelium, auch die Augeb. Confession und Apologia und schmalk. Artikel folches alles aus= schließen, und benselben ganglich entgegen und juwider find: fo will im Ramen Gottes auf fein allein seligmachendes Wort, auch die Confession, Apologie und Artikel zu sehen, und babei ohne meinigliches seiniges?] Scheuen fest und beständig zu bleiben senn. Wie benn bie Unfern fampt etlichen andern Confessionsverwand= ten, die ohne 3meifel hierinnen bei ihnen fleben, sich ju ber Confession, Apologia und ben Artikeln ausbrucklich bekennen, und die andern gemeldten Secten und Irr= thumen als falsch, unrecht und verführisch verdammen merden, auch thun sollen, da dieselben auf vorgehende, freundliche und fleißige, auch driftliche Erinnerung und Ermahnung nicht zu gewinnen fenn wollen, (wie benn ber Regensburgische, burch die Confessionsverwandten Rathe und Gesandten gemachte Abschied auch klar melbet, verwarnet und vorbehalt: wo jemand dieser Stande die feinen berührter Maaß nicht wurde abfertis gen, daß derselbige solle ausgeschlossen und nicht zugelaffen fenn,) deß sollen und wurden sich die Unfern sampt und neben ben andern, welche also abgefandt, berma= Ben zu halten wissen.

Doch sollen die Unsern sampt den andern, die unfrer Meinung auch fenn werben, mit gangem Bleiß bei ben andern anhalten und Furwendung thun, baß fie auch burch gottliche Berleihung mogen herbeigebracht und in diesem großen, trefflichen driftlichen Wert gegen ben Wiberfachern, als Gottes und feines Borts ärgsten Zeinden, wie benn hiebevor auch geschehen, für einen Mann geftanben, und ichablichen Trennungen und Sonderungen, die der Sathan unter den Standen dieses Theils suchen thut, zu hochster Freude und Frolockung der Widerparten verhutet und verkommen Bleiben.

No. 6303.

10. Aug.

Iac. Bordingo.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Iacobo Bordingo, Αρχιάτριφ inclyti Regis Daniae.

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. In comitatu Ducis Saxoniae proficiscentis ad socerum, Regem Danicum, fuit Doctor Mordeisen, cui brevem epistolam ad te scriptam dedi, quia hortator ei fui, ut tecum familiariter loqueretur. Meministi Homericum illud: hospitem sapientem ut fratrem complectendum esse. Utrique igitur vestrum voluptati fore colloquium existimabam, quia scio, prudentia, consilio et virtute utrumque excellere. Spero igitur redeuntem a te mihi literas allaturum esse, et sibi gratulaturum tuos congressus. Ego cum haec scriberem, adhuc expectabam iter ad Rhenum, sed audimus, Spirensem Episcopum nolle esse βραβευτήν Rhenani colloquii, ut Rex Ferdinandus mandavit. Adolescentem Bokelium tibi commendo, in quo sunt φυσικαι άρεται et aliae maiores virtutes accensae a filio Dei luce Evangelii et Spiritu sancto. Spero igitur, labores eius in docendo profuturos esse Ecclesiae, teque adhortor, ut locum docendi ei tradi cures; praesertim cum hac aetate ei prosit exerceri hoc modo ingenium, acui diligentiam et formari iudicium. Oro autem, ut ad me interdum scribas. Bene vale. Die Laurentii 1557.

No. 6304.

12. Aug.

Christiano, R. D.

Shumacher Briefe an bie Köuige in Danem. Vol. II. p. 81. ep. 29.

(Christiano III., Regi Daniae.)

Gottes Gnab burch seinen eingebohrnen Sohn Sesum Christum, unsern Beiland und mahrhaftigen Belfer, ber sich gewißlich eine ewige Rirchen im menschlichen Geschlecht durchs Evangelium samlet, zuvor. Durchleuchtifter, großmachtiger, gnadigfter Konig und herr. E. K. Majestet ist ein Unterthan, Ragister Suer von Kolling, befannt, ber etwa für E. S. M. zu Rolling etlich Predig gethan hat. Dieser Magister Suer ist bei zweien Jahren allhie in dieser Universitat gewesen, hat auch von E. R. M. Gulff gehabt und ist warlich mit schonen Gaben Ingenii und Tugenden von Gott geziert; ist gottforchtig, wohlgelahrt, verståndig, hat gute Uebung in driftlicher Lehr, im La-

tein, Grekischer und Ebraischer Sprache, hat auch in andern loblichen Runften, Die jur Erflarung deiftlicher Lehr nüglich sind, wohl studirt, und wird in Kirchen und Schulen, durch Gottes Gnad, sehr wohl zu gebrauchen senn. Ru wollte er gern, zu beffer Uebung in Sprachen und loblichen Kunsten, noch zwei Sahr in Diefer Universitat bleiben. Dieweil benn Gott ihm fonderliche Gaben des Berftandes geben hat, bitt ich in Unterthanikeit neben ihm, E. A. M. wolle ihm gnabig= lich zwei Sahr in ber Universität Unterhaltung verord= nen. Dagegen erbeut er fich in Unterthanikeit, E. S. M. in Lirchen oder Schulen hernach zu dienen. Dazu hoffe, daß seine Arbeit vielen nuglich senn wird. weiß, daß durch Gottes Gnad in E. R. M. Konigreich und Landen viel sehr wohlgelahrter, gottforchtiger, verftandiger Manner find, die nicht allein bem Baterland, fondern der Christenheit eine Bier find, und ju Gottes Chre seliglich dienen. Dieses ift billig E. R. M. eine Frend, barum bitte ich, Gott ju Chren, E. R. M. wolle ihr solche Männer gnädiglich lassen befohlen seyn. Der allmachtige Gott, Bater unsers Seilandes Zesu Christi, wolle E. K. M. an Seel und Leib ftarten und ber Chriftenheit zu Gut lange in ber Regierung erhalten. Dat. 12. Augusti, anno 1557.

E. K. M.

unterthäniger Diener Philippus Melanthon.

No. 6305.

12. Aug.

Herm. Wilkenio.

Epist. lib. VI., p. 514 sq.

Clarissimo Viro, eruditione et virtute praestanti Hermanno VVilkin, docenti Linguam latinam et Graecam, et doctrinam Christi in inclyta urbe Ryga, fratri suo carissimo.

S. D. Cariss, frater. Has literas scripsi die Augusti duodecimo, cum ante biduum scripsissem, et Epistolae adiunxissem Proclum. Optarim autem me quotidie tecum de doctrinis, de Deo et de aliis bonis rebus colloqui posse. Nunc occupatus breviter de Reinholdo Romberchio scribo. Vocavi ad me adolescentem Reinholdum, et interrogavi an procedere in doctrinarum studiis velit, aut an militare velit. Respondit se processurum in doctrinarum studiis, et profuturum esse iudico, Lovanium eum mitti aut Lutetiam. In his

Academiis, si doctrinarum studia abiiciet, militandi occasionem habebit. Lacrymans petivit parentes. Nec audio delicta ipsius aliqua enormia esse. Minus est frugalis et magis deditus sodalitiis quam vellemus. Sed spero sanari eum posse. Signum boni ingenii hoc quoque est, quod non recusavit recitare Symbolum Apostolorum me poscente, cum multa alia quoque interrogassem. Audit librum Institutionum Iuris civilis. etiam quaedam sciscitatus sum. Scis veterem disputationem ex dicto Simonidae: τετράγωνον γίνεσθαι οὐ ξάδιον, καὶ μόνου θεοῦ γέρας ἐστί, τέλεια ἀρετή. Demus igitur veniam sanabilibus, sed ut sanentur etiam, danda est opera, et pecunia mittatur quam debet, et profusiones deinceps prohibeantur. Haec aetas laxatis disciplinae vinculis sumit sibi plus licentiae, et exemplis malis etiam mediocres fiunt negligentiores. Et laxatio disciplinae fit major clamoribus ἀντινομικοῖς, sicut nuper quidam in urbe Northusen*) edidit propositiones de lege, in quibus haec est: Summa ars Christianorum est, nescire legem. Scio posse addi σοφον φάρμαχον. Sed illi Tribuni plebis, tantum haec vociferantur, ut vulgi affectibus blandiantur. Quaeso igitur ut adolescentis saluti consulas, et sanari eum cures. Bene vale. Die 12. Augusti.

No. 6306.

12. Aug.

Ioachimo, Marchioni.

Epistola praemissa libro: Insignia illustr. et inclytae familiae Marchionum Brandenburgensium, Elegiaco carmine celebrata a Ioh. Schossero, poëta laureato. Cum praefatione Phil. Melanthonis. Viteb. anno M. D. L. LVII. (2 pl. in 4.). Describi sibi eam curaverat Danzius, sed titulum libri et apographon epistolae debeo Foerstemanno. — Caeterum conf. praefat. d. 1. Apr. 1558.

Illustrissimis Principibus et Dominis, Domino I o a chi mo I I. Marchioni Brandeburgensi Electori: et ceteris Principibus inclytis Marchionibus Brandeburgensibus, S. D.

Memini summa cum gravitate narrare optimum Principem Iohannem, Saxoniae Ducem Electorem, cum duo reges, Matthias Hungaricus, et

^{*)} Antonius Otto. Bius propositiones dedit Pland Ge- fchichte bes prot. Lehrbegr. T. V. p. 62

Casimirus Polonicus, adduxissent exercitus ad urbem Vratislaviam, et uterque suo regno Silesiam adiicere conaretur, tantam fuisse virtutem, et tantam concordiam duarum familiarum Saxonicae et Marchicae, ut sese ad Germaniae desensionem coniunxerint, et ad societatem honestissimi consilii adiunxerint vicinos Principes, apud quos plurimum et auctoritate et benevolentia va-Duxerunt igitur Electores duo, Ernestus Saxonicus, et Iohannes Marchio, sex millia equitum ad regum castra, et ostenderunt, se utrique regno amicos esse, Hungarico et Polonico, nec velle se, ut bellum inter se gerant exitiale Europae, et utile Turcis, Hungari, Poloni et Germani. Quare honestas conditiones pacis utrique regi proposituros se esse dixerunt, quas uter ex regibus accepturus sit, se ei suas copias adiuncturos esse, ut alter vi reprimatur, et cedere cogatur: nec hos vicinos Principes passuros esse vastari Germaniam. Rex Casimirus et iustitiae amans erat, et amicus Germanis Principibus, quare minus a pace abhorrebat. Matthias etsi aegre ferebat sibi ferri leges, et cedebat invitus, tamen cum videret, se Polonis et Germanis, si coniungerentur, non fore parem, conditiones proponi passus est. Re utrinque diebus aliquot disputata, Elector Marchio totam causam complexus, consilia Germanicorum Principum omnibus exercitibus, et pacis conditiones, et regum voluntates et pacta, exposuit longa oratione horis quatuor. Duxerunt secum Electores in castra et adolescentes filios, credo ut pulcherrimae coniunctionis memoriam eis magis commendarent. Narrabat igitur Dux Iohannes Saxoniae Elector, se tunc adolescentem audivisse hoc dici a Principibus et sapientibus viris: Etsi multi in tantis exercitibus praestantes sapientia et eloquentia adfuissent, tamen existimari, tantam causam tanta perspicuitate, et tanto splendore a nemine potuisse exponi, ut ab Electore Marchione Iohanne exposita fuerat. Tanta fuit laus sapientiae et eloquentiae Electoris Marchionis. Hanc narrationem libenter repeto, acceptam a principe fide digno, ut, cum non extet scripta harum rerum historia, posteris tamen nota sint haec honestissima exempla sapientiae et virtutis Principum Germaniae. Praecipue vero nota esse oportet iis, qui in his nobilissimis familiis nati sunt, quos quidem exempla maiorum saepe cogitare, et decet et valde prodest. Quantum movemur admi-

ratione virtutis, cum legimus res Romanas a primo bello Punico usque ad tertium? Nam eo tempore modestia et iustitia civitatis praecipua fuit: Et tunc magnitudo animorum, constantia in consiliis, concordia principum, disciplinae severitas, obedientia civium, maxime conspici potuerunt. His virtutibus crescunt imperia, et vitiis contrariis ruunt. Fuit igitur et in Germanicis Principibus virtus, cum hoc Imperium Germanicum constitutum est, et donec floruit. Quod quidem Europae profuit, repressit irruptiones peregrinarum gentium, quae alias in Italiam, alias in Germaniam infusae sunt, sedavit domesticos et Italicos motus. Haec merita aspiciantur, et simul voluntas Dei in constituendis imperiis consideretur, et pulchritudo virtutis in praestantibus viris, in posteris etiam virtutis amorem et imitationem accendat. Haec cogitanda sunt, cum signa in clypeis aspiciuntur, quae sunt et testimonia antiquitatis familiarum, quae non possunt esse diuturnae sine virtute, et sunt monumenta rerum gestarum.

Laudo igitur studium Iohannis Schosseri, poëtae L. in illis signis celebrandis. Cumque nobilissima familia vestra semper singulari liberalitate doctrinarum conservationem adiuverit, hunc quoque virum doctum et honestum Celsitudini Memini me levestrae reverenter commendo. gere in codice manu scripto, tempore Rodolphi Imperatoris, Erfordiae in conventu Principum propositum esse typum eclipseos, magnamque tunc admirationem fuisse scriptor narrat, posse has in coelo vices praedici. Et addit, in comitatu Marchionis Brandenburgensis, virum doctum fuisse eius praedictionis autorem. Illa igitur vetustas etiam Marchionum studiis doctrinarum favit. Id nunc magis faciendum est, cum doctrinae magis notae sint, et magnitudo negotiorum hoc tempore eruditionem flagitat. servet et gubernet nobilissimam familism Marchionum. Datae Witebergae, 12. Augusti, anno salutis reparatae 1557.

Illustrissimae Familiae Principum Marchionum Brandenburgensium

addictus
Philippus Melanthon.

No. 6507.

14. Aug.

Scholasticis.

Scripta publ. Witteb. III. p. 112b.

(Auditoribus.)

Hodie non praelegam, quia, cum iam simus iter ingressuri, multi pauperes Scholastici literas flagitant. Oro autem filium Dei, Dominum nostrum lesum Christum, custodem Ecclesiae suae, qui dixit: ego sum vitis, vos palmites, ut nos gubernet. Vos etiam propter Deum obtestor, ut vos ipsos et nos Deo piis precibus commendetis, et modestia vestra Ecclesiam ornetis. Die 14. Aug. 1557.

(Proficiscitur Melanthon Wormatiam a'd Conventum.)

No. 6508.

16. Aug.

Ottoni Henrico Palat.

Epistola nuncupatoria in Tomum nonum operum Lutheri germanicorum.

Dem burchleuchtigsten hochgebornen Fürsten und herrn, bern Dtthenrichen, Pfalggraven ben Rhein, des beiligen romischen Reichs Erg = Truchses und Churfurfen, herhogen in obern und nieder Beiern etc. meinem gnabigsten herrn.

Sottes Inab burch seinen eingebornen Sohn Ihesum Christum unsern Seiland und wahrhaftigen Selfer, der ihm gewißlich ein ewige Kirchen in menschlichem Gesichlecht burchs Evangelium sammlet, zuvor.

Durchleuchtigster hochgeborner Chursurst und gnasbigster Herr. Nachdem der Ehrnwirdig Doctor Marstinus Luther aus diesem sterblichen Leben in die ewige Freude zum Herrn Christo, zu den Propheten und Apossteln erfordert ist, din ich von den Ehrnwirdigen Doctor Casparn Crucigero und Georgio Rorario, welsche Besehlich gehabt, die Bücher Lutheri zusammen zu bringen und in den Druck zu geben, gedeten worden, Präsationes dasur zu machen, das die Nachsommen wüsten, durch welche dieses Wert gesertiget. Und ist wahr, das Doctor Caspar und Rorarius, und solgend die andere, treulich damit gehandelt haben. Ich hab anch die Pruesationes darumb an hochsoliche christliche

Ronig, Fürften, Graven und Herrn geftellet, bag man in frembden Nation und bei ben Nachkommen beg mehr Anzeigungen habe, daß die Lehre in unsern Kirchen nicht ein Winkelpredigt ift, sondern daß fie mit autem Rath vieler hoher und weiser Personen in viel Land gepflanzet ift, und daß gewißlich dieser Theil die mahrhaftige Kirche Gottes fen, und nicht die papstliche Berfolger driftlicher Bahrheit. Denn bieweil ju allen Zeiten mancherlei Spaltungen find, als Beiben, Mahometis ften, Juben, und unter driftlichen Ramen mancherlen Secten , ift zum hobesten nothig, baß alle Menschen zu jeder Zeit fich umbsehen, wo und welche Bersammlung Gottes Rirche sen, und sich zu berfelbigen halten mit Glauben, Betenntniß, Unrufung, Gintrachtigfeit, mit aller möglichen Sulf und freundlichen Wohlthaten, wie die Psalmen sprechen: selig sind die in Gottes Saus wohnen. Stem: diefes einig hab ich begehrt von Gott, biefes suche ich, daß ich allezeit im Saufe Gottes bleibe etc.

Dieses sollen wir täglich betrachten, so wir die Artitel bes Glaubens sprechen: 3ch glaub, baß eine gemeine driftliche Kirche sen. Denn obgleich ber größer Theil des menschlichen Geschlechts in Blindheit, Unfinnigkeit, Gottesverachtung, Abgotteren und in grausamer Untugend lebet und in ewige Straf fallet, fo ift bennoch gewiß, daß nicht das ganze menschliche Geschlecht zu ewigem Berberben, zu ewiger Gotteslafterung und ewiger Flucht geschaffen ift, sondern ber Cohn Gottes hat gewißlich ein ewig Erbe, bem Gott ewiglich fein Licht, Beisheit, Gerechtigkeit und Freude mittheis len will, und biefes Erb wird in biefem Leben durchs Evangelium versammlet. Darum ist hochnothig, daß man febe, wo und welche Menschen biefer Theil sind. Es ziehen aber bie papstlichen Berfolger driftlicher Wahrheit diesen heiligen Namen Kirch auf sich, wie die Pharisai und Sadducai im Bolk Juda. Denn sie fa-Ben im öffentlichen Regiment, wollten Rirch fenn, und dichten Lehre und Gottesbienst wie sie wollten, wie igund Papst, Cardinal, Bischof, Monch und ihr Anhang ruhmen, sie sind die alte mahrhaftige Rirche, so sie [boch] wider die alte mahrhaftige reine Rirchen offentliche Lugen und Abgotteren eingeführt haben, schugen und mit großem Trog und Blutvergießen zu erhalten sich unterfteben. Dagegen aber follen wir aus tlarem gottlichen Zeugniß wiffen, daß mahrhaftige Gotteskirch diese nicht sind, die wahrhaftige gottliche Lehre verfolgen, und Abgotteren wider ihre eigene Gemiffen mit Mord und allerlei Gransamkeit schützen. Denn also ift gefchrieben: so jemand ein ander Evangelium predigen wird, der sey verslucht. Ru ist ganz diffentlich, daß die Papstlichen grobe Abgotteren treiben mit der verstorbenen Heiligen Anrusung, mit dem Messeopser für Lebenz dige und Todten, mit Andetung in der Umbtragung des Brods, mit Moncheren, Satisfaction etc. Item, verdieten den Chestand, und haben viel falscher Lehre, schreien, man soll allezeit im Zweisel bleiben von Berzgebung der Sünden, vertilgen also den Artikel: credo remissionem psccatorum, und verfälschen die ganze Lehre de poenitentia, de conversione, de side etc.

Dieweil benn ber Papft und fein Anhang offentliche Abgotteren und Irrthum schüget, so ift gewißlich mahr, daß sie nicht Gottes Kirch sind, wie auch die Biedertaufer, Gervetisten, Antinomer und Stenckfeldianer nicht Gottes Kirche sind, welche auch öffentliche graufame Frrthum haben. Biel weniger konnen Gottes Kirche senn bie Mahometisten und bieser Beit Zuben; benn die Mahometisten verwerfen offentlich aller Propheten und Aposteln Schriften. Die Juben verwerfen ber Aposteln Schriften und verfalschen bie Propheten. Dagegen ift offentlich, daß in unsern Rirchen, obgleich viel Schwachheit in uns allen ift, bennoch ber Propheten und Aposteln Schriften in ihrem ungefalschten Berfand, und die Symbola treulich erhalten werden, und bie gange driftliche Lehre burch Gottes Ungben in ein Place Summa und Confession gefasset ift. Darumb wir dieses mit wahrhaftigem Glauben schließen sollen, und diesen Troft haben, daß gewißlich unfre Berfammlungen Gottes Kirchen find, und bag barin viel Menschen find zu ewiger Seligkeit erwählet, wie geschrieben ift: quos vocavit, hos elegit.

Dieser wahrhaftiger Trost ist uns allen hochnothia, und foll täglich betracht werden. Denn wir follen und mussen bedenken, mas und wo die mahrhaftige Rirde Gottes ift. Und ift von biefer hochwichtigen Rrag in unsern Rirchen burch Gottes Ungb aus gottli= cher Schrift mahrhaftiger, flarer und nothburftiger Bericht in vielen offentlichen Schriften an Tag geben. Diefes aber hab ich ihund zu Troft E. C. F. G. und vieler Menschen schreiben wollen, und bante Gott und bem herrn Chrifto, daß E. C. F. G. in ihren Landen die papstlichen Abgötteren und Irrthum abgethan ha= ben, und reine driftliche Lehre laut der Confession, Die E. C. F. G. hat ausgehen laffen, eintrachtiglich zu predigen verordnet haben, und bitt Gott, er wolle anabigs tich, umb feines Sohns Ihesu Chrifti willen und burch ibn, ihm allezeit eine ewige Kirchen burchs Evangelium in allen unfern Rirchen fammlen, und driftliche Ginigkeit zu seinem Lob und zu unser Seligkeit erhalten. Und biefe Prafatio hab ich an E. C. F. G. gefchrieben, daß E. C. F. G. neben den andern hochloblichen chriftlichen Konigen, Fürsten und Herrn, in ben Schriften bes Ehrnwirdigen Berrn Lutheri, als ein Beuge driftlicher Wahrheit, Gott zu Ehren auch andere driftliche Menfchen ju ftarten, genennt werbe. Und ift biefe Bedachtniß, die zu rechter Ertenntniß Sottes und rechter Unrufung dienet, viel hoher benn alle menschliche Triumph zu achten. Denn es sollen ja alle Regenten vor allen Sachen rechte Erkenntniß Gottes im menschlichen Seschlecht pflanzen, wie der Psalm spricht: Et nunc Reges intelligite; erudimini qui iudicatis terram. Item, aperite portas Principes vestras, Dieses ift ja offentliche Bahrheit, bamit sich E. G. F. G. felbe und die gange gandschaft troften foll, obgleich mancherlei Berfolgung und Wiberwartigkeit vor Augen ift.

Diese Belt nahet jum Ende, und wird die mahrhaftige Kirche enge, wie zu sehen, daß alle Land in der gangen Belt leiber voll offentlicher Abgotteren find. Darumb follen wir Gott herzlich banten, bag wir gu feiner Erkenntniß und rechter Anrufung gnäbiglich beru= fen find, und follen baran Freude haben Gott au Chren, und sollen solche große Gabe mit herzlicher Dankbarteit annehmen, und Gott ju Ehren und uns jur Se ligkeit uff die Nachkommen erben. Also spricht der Prophet Csaias: noticia servi mei iusti iustificabit multos, die Erkenntniß meines gerechten Anechts Chrie sti wird viel gerecht machen. Diese Erkenntniß soll bleiben, und badurch follen und werden wir Troft haben, obaleich der größer Theil in der Belt diefe Lehre veracht und verfolgt, und foll und ein herzliche Freude feon. daß rechte Erkenntniß und Anrufung Gottes und bes Herrn Chrifti ben uns leuchtet, und bag unfre Rirchen und Buttlin und wir felb Gottes Kirchen und Bobnung find, und nicht abgottische Mordgruben. spricht Jeremias: ber Starke soll nicht rühmen von wegen seiner Starke etc., sondern dieses soll unser Troft senn, bağ wir Gott recht erkennen und anrufen. Dazu wolle berselbige wahrhaftige Gott Vater unsers Heilanbes Thefu Christi, ber ihm gewißlich ein ewige Kirchen im menschlichen Geschlecht durche Evangelium, und nicht anders, fammlet, umb feiner Ehre willen uns allen feine Gnab verleihen, und wolle E. C. F. G. an Seel und Leib ftarken. Datum 16. Augusti. Anno 1557.

C. C. F. G.

armer Unterthan Philippus Melanthon von Bretten. No. 6309.

16. Aug.

Wolfgang. ad Io. Frid. iun.

+ Ex apographo in cod. Guelph. in fol. No. 7. 9. p. 458.

(Epistola Wolfgangi, Palatini, ad Ioannem Fridericum iun. Duc. Sax.)

Unfre freundlich Dienst, und was wir Liebs und Guts vermögen allzeit zuvor. Hochgeborner Fürft, freundlicher lieber Dheim und Schwager. Wir haben E. E. Schreiben, darinnen sie unter andern vermelden, daß fie gedachten, nach deren vollendter gludfeligen Badenfahrt auf das vorstehende Colloquium zu kommen, alles Inhalts freundlichen vernommen, und diemeil im Regensburgifchen Reichs-, auch ber Augsburgifchen Confession verwandter Stande dafelbft gemachten Reben ; Abschied, unsers Verstandes, nicht vermeldet wurde. daß die Chur = und Fürften, auch andere Stande Augsburgischer Confession diesmal ju Wormbs ju Dauf tommen follen, sondern daß solcher Frankfordischer Abschied sich bahin lenkt, daß allda und vor dem Colloquio vermoge Regensburgischen Rebenabschieds die bestimmten Theologi sich zusammenthun, und de modo et via colloquendi einhelliglich vergleichen follen, damit unter ihnen, wenn zu der handlung bes Colloquii geschritten wurde, nicht spaltige Meinungen vorfielen, und also fie unter ihnen selbst discordes wurden, so bann im Frankfordischen Abschied verleibet, daß den ersten dieses gegenwartigen Monats gemeldte benominirte Stande und Theologi mammentommen, auch ihrer Lirchen Ordnung und andres ben denominirten Theologis jum Colloquio übergeben, welche Theologi ibr rathsam Bedenken neben den politischen Rathen ftellen und begreifen follten, wie in Lehre, Coremoniis, auch andern eine einheilige driftliche Concordia zu treffen, und ein kunftiger Synodus aller Augeburgischen Confessions: vermanbten Stande, (ba bie Chur- und Fürsten in Person zusammenkommen follen) anzustellen mare: fo konnten wir nicht erachten, daß andere Chur und Fürften ber Augeb. Confession (außerhalb E. L. Bettere, unsers freundlichen lieben Oheims und Schwagers, bes Churfürsten zu Sachsen, und unser, als deputirter Usseffor) sich diesmal gen Bormbs zu kommen bald bewei gen laffen mochten, wie wir benn unfers Theils (mo sein, des Churfürsten zu Sachsen Lieb foldem Colluquio in ber Derson beiwohnen, will) folche auch ohne Beschwerde maren.

Daneben konnten wir E. L. freundlicher, vertvauter und gutherziger Meinung nicht vethalten, daß und Melantn. Oren. Vol. IX.

unfre Gesandte gen Wormbs berichtet haben, weichergestalt E. E. und beren Gebrüder, auch unserer steundlichen lieben Oheim und Schwager Berordnete gen Wormbs sich vernehmen lassen, daß sie ernstlichen Befehl empfangen, sie sollten sich nicht allein bei den Angeburgischen Consession, derselben Buchstaben reinen und lautern Berstand, sondern auch Apologia und schmalkaldischer, von Luthero seliger begriffener, Artischa, deren gleichwohl Franksordischer Abschied keine Meddung thate, unbeweglichen und festiglichen verharren und bleiben, sa von derselben me latum quieden umguem weichen, sondern dieselbige in Massen für ihre Person selbst geneigt bestreiten *).

Am Andern, dieweil neuflicher Jahren allethand pestilentes errores und Irrthum eingefallen, die unkt nichten zu gedulden, noch viel weniger zu vertheidigen, sondern müßte der Gewissen halben die Wahrheit und Scaplia antithesis mendacii et veritatis Incis et tenebrarum benannt und bekannt werden: Go mürben sie, in Ansehung habenden ernstlichen Besehl, darauf dringen, und sonsten sich in keine hamblung einlassen, ehe und zuvor die andern Theologi gleich ihnen solche Sectarios aperte, öffentlich, und speeislie condemniven und verdammen, als nemlich Anabaptistas, Serveticos, Interimisten, Adiaphoristen, Majoristen, Schwenkfeldianos und Osiandricos.

Bum Dritten, als man sich zu berichten, was maßen verschiener Zeit etliche mehr, hohe und niedre, Stände, auch Theologi aus Kleinmuthigkeit sich zu dem laviren bewogen, und ihnen wider das Gewissen hoch beschwerliche Irrthume, (dannenher allerhand Unsrichtigkeit auch Widerwillen zwischen den Theologen erwachsen) aufruhten [aufburden?] lassen, und aber sole ihren Lapsum mit nichten wiederrusen, noch das peccavimus mit Ernst erkennen wollen, so mußten diese ihre Berhandlung wirklichen agnosciren, darzu hinsort — — und beständiglich handeln etc.

Sollte nun E. L., auch beren Gebrüber obgemeldeten Befehl gegeben haben, und darauf endlich verhars ren, so möchte zwischen den Ständen der Augsb. Consfessionsverwandten gar leichtlichen ein erschrecklicher Zwiespalt und große Uneinigkeit erwachsen. Zu was großem Brohlocken aber das bei der (papftischen) Parzithet gerathen, was auch fonst für allerhand höchst beschwerliche Weiterungen gewistlich daraus erfolgen wurz den spliches alles hat E., als ein hochperständiger Suist viel bester zu erwägen zu wenn vonnöthen ist, das

Excidit hie aliquid, et translille in que descripale, dinatibus

ber Lange nach anszuführen. Dieweil benn obangeregs ter Maaken ber Augsburgischen Confession verwandte Stande Theologi diesmal vornehmlich und allein zu Bormbe aufammentommen, daß sie sammtlich und einbellig wider die Papstischen die Augsburgische Confesfion, und was derselben anhängig ist, mit dem heiligen Wort Gottes (ber ein Derr des geliebten Friedens auch einmathiger Ginigkeit ift) vertheidigen follen: fo ift unfer gang freundliches Bitten und Erfuchen, E. E. wolle Ihnen und beren Gebruber, auch unsern freundlichen lieben Obeim und Schwager zu Wormbs abwesenben [anwesenden] politischen Rathen, auch Theologen befehlen, solche beschwerliche Disputationes sonder= lich biesmals, als auf dem gegenwärtigen Colloquio, beruhen laffen, wie es benn mit gutem Fügen und ohne einigen Nachtheil geschehen kann, und E. F. L. Theologen mit ber andern Chur- und Fürsten denominirten und beputirten Theologen einhelliglichen zu vereinigen, bas Papftthum mit beiliger gottlicher Schrift ju fturgen. Und diemeil Bartholemaei vorhanden, ba benn bas Colloquium angeben foll, so mochte die Borbereitung einhelliger Concordi in Lehr und Ceremoniis unter uns, den Standen der Augeb. Confession (darvon denn ber Frankfordische Abschied Meldung thut) diesmals eingestellt werden, und sich mittler Weile mit einander vergleichen, daß nach dem Colloquio eine forderliche Busammenkunft ber Chur = und Fürsten, auch anderer Stande Augsburgischer Confession vorgenommen, und mit gottlicher Berleihung eine driftliche Concordi von allen Standen angestellt wurde. Welche alles wir E. E. auf deren Schreiben zu freundlicher Antwort nicht wollen verhalten; und beren angenehmen und schwagerlichen Billen und Dienst zu erzeigen find wir jederzeit geneigt. Datum Tubingen den 16. Augusti anno 57.

No. 6310.

16. Aug.

Ambrosius Cl. ad Melanth.

Manlii farrag. p. 417 aqq.

D. Philippo Melanchthoni, praeceptori suo perpetua observantia colendo, Ambrosius Cl. S. D.

Quantae sit curae Episcopis salus et concordia Ecclesiate, Spirensis recusatione sua satis declarat: quam spero istis incommodo, nobis emolumento fose... Interea unum hoc quotidianis et ardentibus precibus a Deo patre Domini nostri Iesu Christi peto, ut aliqua saltem pax inter nostros doctores constituatur, praesertim ne certamen de Coena Domini renovetur: sed nobis usitatam et aliquot annos receptam doctrinae formam retinere concedatur. Ea si mutabitur, metuo secuturas in Ecclesiis nostris confusiones et turbas horrendas et infinitas, quas sedare nec sapientia nec potentia humana ulla poterit. Deus pater Ecclesias harum ditionum, et vicinarum, benigne servet. Videmus enim diabolum horribiliter saevire: cuius rei triste exemplum apud nos edidit, impellens miseros aliquot homines ad tetra flagitia.

Fuit enim apud nos quidam ahenarius (?) nomine Erhardus, qui cum privigna sua Anna quinque annos consuevit. Quae ex vago concubitu nata, prorsus corpore fuit monstroso, non caeca modo, sed oculos omnino nullos habens: qui, ea annum unum aetatis nondum egressa, exulcerationib. purulentis corrupti perierunt, ita ut cavitates vacuae palpebris testae hiarent in pectore, e dorso deformiter extuberans gibbus prominebat, ea ex vitrico liberos suscepit quatuor. qui omnes salvi et incolumes in lucem editi sunt. horum tres mater inscio marito enecavit, et aut in flumina ahiecit, aut indumentis sepelivit: quartum (ut audio) scitum infantem masculum, ipsa filia cum in partu sola esset, ne proderetur vagitu, praehenso gutture, fractaque cervice ipsius et brachio, trucidavit. Hi omnes divinitus rapti ad supplicium, cum mater Walburga adduceret obstetricem, consultura cam de filiae morbo, quem non ignoravit. Quae, re comperta, eius rei Indici et mihi indicium fecit. Tum ille ex officio vitricum et matrem comprehendi, et in carcerem coniici, puerperam catenis vinctam adservari iubet: donec tandem quaestione facta, ultimo supplicio sunt adfecti, ex sententia Lipsiae dicta. securi percussus, mater cum filio contusae rota, eique impositae, XIII. die seu idihus Augusti.

Alastores huiusmodi, etiam umbra sua alios laedere pergunt: usque adeo certam poenam accersere non est dubium. Spero tamen iram Dei leniorem fore: siquidem miseris hominib. verae conversionis τεχμήρια conspicua fuerunt. Excepta matre anu, quae stupebat prae reliquis, aut metu poenae, ant conscientia trium parricidiorum onerata. Respondit interrogata, breviter quidem, sed ut nulla desperationis aut impatientiae indicia subessent. Privigna vero ipsa capita

doctrinae Christianae, quae partes Catechismi vocamus, exacte recitare poterat: et dictum Christi loannis tertio saepissime repetebat, eoque se erigebat. Vitricus semper praesenti erat animo, spectatores ad studium audiendi et discendi verbi divini, vigilantiam in regenda vita adhortabatur: culpam deprecatus, intercessionem fraternam implorabat, cumque eum oppido egressurum admonerem, ne conspectu loci, in quo supplicio adficiendus esset, animo frangeretur, respondit: Db Sott will nein, lieber herr, ich füle in meinem hergen daß ich schon sälig bin. Quae vox digna fuit visa, qua praedicetur exemplum dicti: Iustificati fide pacem habemus. Ne vero suspicio esset, casu vocem hanc effudisse eum, non admonitus rationem subiecit: et gratissimam mihi fidei confessionem edidit, qua se erexit contra tentationem de indignitate et particularitate ex institutione Baptismi et Coenae Dominicae: cum in illa mandet Christus, doceri et baptizari omnes gentes: et in hac iubeat omnes bibere, non (inquit) excludi nos miseros et sceleratos homines metuamus, receptis tantum iis qui in mundo virtutibus, potentia, genere et opibus antecellunt, sed promissionem de peccatorum remissione, quam doctrina Evangelii proponit, et communionem omnium beneficiorum filii Dei Domini nostri Iesu Christi, cuius corpus et sanguinem verum comedimus et bibimus, ad nos quoque pertinere statuamus. Hanc consolationem, ut secum privigna et uxor apprehenderent, ohnixe eas rogahat. Ita in certam spem veni, veram hanc conversionem angelis Dei plus voluptatis, quam nobis tristitiae attulisse: qui eorum corpora propter incoestum et parricidia foedissime laniari, non sine gemitibus et acribus doloribus coram intueri sumus coacti. Deum Patrem toto pectore oro, ut diaboli furores, qui tetrioribus et tristioribus lapsibus nos implicare conatur, reprimat: nosque Spiritu suo sancto regat, ut in vero timore et fide ambulemus: et ex misera vita evocati, laeti migremus in aeternam Filii Dei, omniumque sanctorum angelorum et electorum consuctudinem: Amen. Bene et feliciter vale, Mariaebergi, Anno M. D. LVII, Augusti die XVL

No. 6811.

18. Aug. (Eckardsbergae.)

Ioach. Camerario.

Egist. ad Camerar. p. 723 sq. (ed. Lond. lib. IV. ep. 867.).

Clarissimo viro erudilione et virtule praestanti I o a chimo Camerario fratri'suo carissimo.

S. D. 'Ηως γαρ προφέρει τε όδου, προφέρει τε zaì čoyov, utinam id considerarent et Theologi, et aulae. Si mane ad nos Comitis Ludoici nuncius missus esset, hodie mansissemus in Porta. Et moleste ferebam, cum ad nos veniret, postquam iam procul a Porta processeramus. Nos decrevimus recta pergere ad Erfordiam. Ubicunque potero, ad te scribam de omnibus negociis, quae sunt άξιόλογα: paginam aliam in qua est subscriptio, mitto. Haec scripsi in diversorio) in oppido **), cuius nomen hodie disputavimus esse ab Ecberto Marchione, qui cum Dux factus esset contra tuum popularem Henricum Quartum, non procul hinc interfectus est. Eius aetatis calamitates quantae fuerint, non ignoras. Nostri temporis miserias ut leniat filius Dei toto pectore eum oro. Oro ctiam ut te, et Ecclesias nostras domesticas, et publicam servet. Bene vale, die XVIII. Augusti.

Philippus.

No. 6512.

20. Aug.

Ioannes Frid. ad Wolfgang. Pal.

+ Ex spogr. in cod. Guelph. in fol. No. 7. 9. p. 460.

herzog Sohanns Friedrich ber Mittlere an Pfalzgraf Bolfgang.

Sochgeborner Kürst, freundlicher lieber Better, Schwager und Bruder. Wir haben Euer Lieb Schreiben, mele ches sie an uns, unser gegen Wormbs gesandter Theoslogen zugestellter Instruction und tragenden Besehl halben gethan, und darinnen erzählter Umstände nach um Beränderung derselbigen freundlichen gebeten, empfanzgen und Inhalts gelesen, und wären wohl bedacht gewesen, uns darauf unsers Semuths und Bedenkens der Sachen Nothdurft noch jestmals gegen E. L. hinwieder zu erklären: so wissen wir doch E. L. freundlicher Metznung nicht zu bergen, daß wir die Tage her mit einem solchen geschwinden Catharro besaden gewesen, wie auch noch, derwegen wir die auf dato in das warme Bad zu gehen verhindert sind worden, auch uns in etlichen Tas

^{*)} in itinere Wormatiesse.

^{**)} Echardsberga.

gen barein nicht begeben burfen, unb alfo jestmals ben bochwichtigen Sachen, so Gott und seine Ehre auch Bemiffen belangen, zur Genüge nicht nachzubenfen und E. L. au beantworten miffen.

Bie wir aber obgebachte unfre Theologen neben unserm politischen Rath zu berührtem Colloquio gegen Bormbe mit Inftruction und Befehl abgefertigt, bas ift auf flattlichen gehabten Rath und unfrer felbft Rachben= ten geschehen. Die wissen wir nicht zu verandern. Denn wiewohl es an bem, bag bie Augsburg. Confesfionsverwandte Stande vornehmlich barum ju Bormbs zusammenkommen, baß fie fammtlich und einhelliglich wider die Papstischen die Augsburgische Confession und Apologia aus gottlicher, beiliger und prophetischer Schrift vertheibigen follen; so wissen boch E. E. sich un= gezweifelt zu erinnern, daß jungster zu Regensburg gemachter Abschied klarlichen vermag, daß unser allerseits Theologen barum so zeitlich gegen Bormbe abgefertiget, bamit die Arrthumen und Spaltungen, so in der Lehr und andern eingetiffen, zuvor abgelehnet und driftlich vergleicht werden sollen. Denn was Berfalschung und Corruptelen driftlicher Lehre unter den Augeburg. Confessionsverwandten Standen eingeschlichen, und mas für Irrthum daraus entsprungen, solches ift leiber nicht ohne geringe Berlegung ber gottlichen Majeftat, Ehre, Berruttung vieler Kirchen, Berwirrung ber Bewissen auch Aergerniß ber Chriften jugegangen, alfo und bergestalt, daß man nochmals in dem vornehmsten Artitel und Punkten de justificatione untereinander, nach dem Maiorismo, Osiandrismo und anderer ihrer Anhans ger Opinion zweihellig; wir wollen diesmal E. L. der andern eingeführten Brrthum und Secten zu erinnern sunterlaffen, nachdem wir E. L. berfelben felbst ungegweifelt zu berichten wissen.

Sollte man nun auf diesem ber Augsb. Confession verwandten Theil unser aller Confession und Apologien wider bas Papstthum und beren Unhangern sich ju befendiren unterstehen wollen, und unser aller abgefandte Theologen in den ftreitigen Punkten untereinander noch selbst unverglichen und zweihellig, die Ding auch zuvor nicht wiederrufen und condemniren, als boch bis daber burch dieselbigen nicht geschehen, und bennoch eine einhellige Bergleichung gemacht fenn, nach welcher aus gottlicher, prophetischer Schrift bieses Theils Stande unwandelbar geben (?), und wider das Papsithum für einen Mann, und also ex uno ore mit Mund und Bergen aus Gottes Bort und Beift ftreiten und fleben mochten: so baben E. E. freundlich zu ermessen, was Berrattung baraus erfolgen, und mit was Bestand und

Rug man gegen bas Papsthum unfre Augsburgische Confession vertheibigen wollte, und wie wir unsern Bis bersachern, den Papisten, in solcher handlung nicht allein wenig abbrechen, sondern sie noch darzu ftarten wurden, daß sie und durch die streitigen Schriften, so zum Theil aus ber Confessionverwandten Kirchen solchen Irrthum halben in Druck ausgegangen find, mit unferm eigen Schwert schlagen und überwinden tonnten.

Aber dieweil wir den Secten, welche an ihr felbst hochwichtig, und die Gewissen belangen thun, unsers Catharren halben, bavon wir gang ungeschickt find mit foldem Fleiß nachzubenken, verhindert werden, Diefelbigen weiter ju ermagen, und une unfere Gemuthe gegen E. E. alsbann vernehmen ju laffen, welches wir E. E., der wir freundliche, vetterliche und bruderliche Dienst zu erzeigen willig sind, hinwieder nicht wollten bergen. Datum Baben ben 20. Augusti 1557.

No. 6313.

20. Aug.

Flacius ad Schnepfium.

† Ex apographo in cod. Guelpherh. in fol. No. 7. 9. p. 477.

Flacius Illyricus ad D. D. Snepfium. S. Reverende vir et frater in domino longe cha-

rissime. Non credas facile quam sim de religionis incolumitate et colloquii istius exitu sollicitus. Non certe quod unquam de tua aut alterius collegae fide aut rerum istarum cognitione dubitaverim, sed quod et hostium vigilantiam ac fraudes et falsórum fraudum perfidiam et nostrorum pseudocvangelicorum principum scortationes cum babylonica meretrice, nostrum omnium summam ingratitudinem et frigiditatem, seu omnis divini zeli absentiam, et demum iram Dei, quae non perpetuo margaritas suas ante porcos proiiciet, valde metrio. Quare et proxime communes literas scripsi, quas te pro tua pietate et alios aliquos paucos in meliorem partem accepisse non dubito. et nunc aliquot argumenta separatim annotata contra istam maxime usitatam corruptelam articuli iustificationis, quod novitas et vivificatio per Spiritum sanctum sit pars iustificationis, quod fermentum multorum scriptis nunc inscritur, estone praecipuum fundamentum Maiorismi et Meniismi, tibi et D. D. Basilio mitto non eo sane animo, quod ista vos ignorare putem, sed quod mean

erga vos et causam istam voluntatem testatam facere, et demum Deo ac conscientiae meae satisfacere omnino volo.

Ph[ilippus] ideo secius, ut ego suspicor, profectus est, ut tanto minus temporis habeatis agendi cum eo de tollendis domesticis erroribus, qui tamen si non tollentur, qualis sit ecclesiae status futurus haerente in eius visceribus veneno isto facile est perspicere. Sed ille tum ignominiam quandam veretur, tum suorum duorum impiorum Electorum iram aulasque metuit, tum denique paedagogo suo parere cogitur. Liceat quaeso mihi aliquid paulo liberius cum T. H. [tua humanitate colloqui: expende, quibus donis eruditionis, iudicii, facundiae, auctoritatis, longi usus et aetatis te Dominus ornarit, quam etiam saepe te instrumento in reprimendis erroribus et istis perniciosis Christi et Antichristi conciliationibus commode usus sit. Quare iam quoque tanta sorte domini tui foenus ardenter accumulata exigentur. Vide igitur, ut paulo post te Dominus compellare possit illa honorificentissima allocutione: euge, serve bone et fidelis. Tuum potius spiritum, qui et Dei est, sequitor, quam aliorum lenitiones ac semiethnica rationis consilia. Exstimula temet ac excita ad defendendam magno zelo domum domini, eiusque unicum thesaurum aut depositum verae religionis, sicut Tubingae fecisse te tempore Interim memor in mente anno 1552, et hoc audivi, et sicut generosissimi leones semet flagello caudae ad fortia facta exstimulant. Dominus Iesus te suo sancto Spiritu regat ad gloriam nominis sui et ecclesine utilitatem. Amen. Salutate D. Victorinum, Sarcerium et Morlinum. in Domino. lenae, 20, Augusti 1557.

Illyricus.

No. 6314.

20. Aug.

Flacius ad Morlinum.

† Ex apagr. in cod. Guelpherb. in fol. No. 7. 9. p. 478.

Flacius Illyricus ad D. Morlinum.

S. Charissime in Domino scater et vir clarissime. Gaudeo te quoque una cum aliis ad istum tonventum profectum esse. Spero enim te istic talem praestiturum, qualem te in Prussia contra Osiandrum et paintipem praestitisti. Cosviti quales

frierimus, quidque effecerimus, seis. Ego profecto meam conscientiam violavi, et Deum offendi. Idem Westphalus mini de sua conscientia questus est. Quid alii de sua conscientia senserint, ipsi norunt. Hic tamen quicquam effecimus, nisi ut illos in sua tetra impoenitentia confirmaremus et piorum corda ac Deum offenderemus. Quare necesse est, nos posthac, abiectis omnibus prosopolipsiis patrum ac fratrum et omnibus praeceptoritatibus, unum praeceptorem Christum sequi et unum solum Deum non plures adorare.

Qualia damna vel hoc tantum anno solum isti Bremensi ecclesiae dederit, nosti ipse. Talia si olim in primitiva ecclesia fecisset, exarsisset profecto ita zelus doctorum, ut eum vel ad maturam poenitentiam vel ad excommunicationem deduxissent, et reliquas ecclesias in posterum tutiores reddidissent. Sed nos iam frigemus; itaque cuivis libet quod libet. Namque quisque tanta vulnera ecclesiae Dei infliget, quia amnistiam omnibus mederi posse non dubitemus. Haec ego ad te libere tanquam ad fratrem. Tu omnia christiane in meliorem partem accipe, et cave oscula Multae enim iam quoque blanditize et amicitiae ac fraternitates dicuntur; sed tamen interim veritas Christi miserandum in modum debilitatur et opprimitur, et ipse Christus in suorum pusillorum cordibus crucifigitur.

Cupio tibi D. D. Basilium) esse quam familiarissimum. Est enim vir bonus, pius et zelum domini habens. Bene in domino Iesu vale. Dominus Iesus te suo sancto Spiritu regat, Amen. Ienae 20. Augusti 1557. D. D. Basilius habet quaedam scripta, quae forte utile erit te legere.

Vale iterum.

No. 6815.

20. Aug.

Flacius ad Sarcerium.

+ Ex apographo in cod. Guelpherb. in fol. No.7. 9. p. 479.

Flacius Illyricus ad Erasmum Sarcerium,

S. Reverende vir ac frater unice. Si quisquam nunc in ecclesia Dei est, qui calamitates, mor-

^{*)} Basilium Manberum.

hos ac necessitates ecclesiae pernovit, tum certe tu is es. Illas ipsas adiaphoricas fraudes ac impietates ingentiaque pericula, quae adhue non sunt sublata, tu longe melius pernosti quam ego, qui in illis difficultatibus plurimum sudavi. Ornavit quoque te dominus multis praeclaris donis ac dotibus naturae et spiritus, ut vix quisqaum iam sit, qui rectius ecclesiae Dei ac laboranti ve-Sicut autem ille te ad ritati succurrere queat. tautum opus, quasi prae omnibus aliis mortalibus iustruxit, ita etiam operam istam magis a te quam Cui enim multum ab ullo mortalium flagitat. maximus ille paterfamilias concredidit, ab illo etiam multas (?), sicut eius filius testatur, repo-Cogita, quaeso, etiam tempds ac locum. Aut enim nunc occasio est aliquid salutariter in isto genere agendi, aut nulla unquam erit. Vigilate igitur, occasionem ac tempus redimite, et cogitate, brevi fore illam diem, qua dominus nos excipiens dicet: euge, serve bone et fidelis, intra in gaudium domini tui; aut contra: serve nequam etc. Illorum poenitentiam satis eorum tam atroces damnationes et tot infames libelli ac poemata testantur. Philomelam *) quidem persua-

Idyllion de Philomela.

Ver erat, et lenem meditans spaciabar ad Albim, Ore facit dulces qua Philo Mela sonos. Quae quantum reliquis praestat moderamine vocis, Respectu reliquis tam solet esse minor. Hace sedet insomnem cantu solata laborem. Laudat et in ramo grata virente Deum. Utque animum coepit vocis mulcere venustas, Miror et argutos et sino felie sonos: En strepitum rostro turpes fecêre volucres, Et stomachum movit stridula turba meum. Hanc vagus infestat Cuculus certamine linguae, Fundens delyris flaccida verba modis. Huius spuma solet raucas generare cicadas, Cem folia immundis polluit ipse notis. lungit se comitem stridenti carmine Gallus, Turbatrix placidae nempe quietis avis. Et procul innocuum pennis se tollit in hostem, Arteque cum nequeat, Marte nocere cupit. lline immunda suas quoque conserit Upupa vires, Upupa stercoribus semper odora suis. Hinc Merula impellit calidas in iurgia mentes, Pectore nigra suo, voce superba sua. Tu quoque voce furens clangorem mittis Osyna, (?)
Consita quae matto pisce fluenta colis.
Quem mihi spes fuerat pacis sarcire ruinam
Consuit in risas fragmina trita novas. Improbus Agricolae fumoso Grillus in sutro Hanc quoque stridenti voce lacessit avem. Nec Philomela suae differt modulamina linguae, Sed spargit vario nuncia laeta sono.

debant nobis ipso invito aut nescio editam esse, sed iam tertio recusa et aucta est, ut audio; nam ego non contuli. Verum ista omnia vobis una cius blanda salutatio exeutiet. Dominus Iesus nos liberet ab istis tam foedis prosopolipsiis, quibus vix quicquam in ecclesia Dei pestilentius est. Scripsi proxime communem epistolam, misi et iam quaedam ad D. Basilium, quae te videre cupio. Est vir bonus et Dei zelum habens. Oro ut cum eo et Snepfio summam familiaritatem ineas; erit, ut confido, ecclesiae Dei salutaris. Dominus Iesus te suo sancto Spiritu regat. Amen. Ienae 20. Augusti 1557.

T. H. S. [tuae humanitatis servus]

Illyricus.

No. 6816.

21. Aug.

Legati Wimar. ad Io. Fridericum.

Ex apographo in cod. Guelpherb, in Fol. No. 7.9. p. 450. Edita iam in Hummelii neuer Biblioth, von settenn Bücchern Vol. II. p. 115, et quidem ex Apogr, in cod. Monae. 86. p. 44.

(Iohanni Friderico iun., Duc. Saxon. Vinariae.)

Durchleuchtiger, Hochgebohrner Fürst. E. F. G. son unser unterthänige, schuldige und willige Dienst allegeit zuvor. Gnädigster Fürst und herr. Große Roth dringet und, E. F. G. in diesem ihrem vorgenommenn Wert'), so zur Gesundheit reichen solle, zu molestien, so wir doch zu dieser Zeit E. F. G. in alle Wege verschonen sollten, und gerne wollten. Denn nachdem nun nach dem nähesten unserm Schreiben etliche andere vornehme Personen ankommen, als nämlich Sarcerius, Brentius, D. Morlin, Pistorius etc., haben wir viel Personen angestochen, und vermerken, daß sie eb

^{*)} Idyllion de Philomela. Legitur cum aliis carminibus in contemptum Flacianorum, (ut: "Synodus avium"; "Asinus Nohae oppositus asinis Flacianis") in Scriptis publ. Acad. Witeb. T. III. p. 10b., et sic se habet:

Ac adversa pio vincit mala corde ferendo:
Paucis amans vulgo iudice spretus erit.
Talia dum cermo peragi spectatula cantu
Alloquor: ô volucris quae mihi sola places:
Quas tibi, quas tali reddam pro carmine grates?
A scrobe conservent Dii tua membra diu.
Te semper mea vita sequar, tibi luce canenti
Tendimus has aures, caetera turba vale.
Quem tua non captum mira vox detinet arte,
Huic Cueuli numeret tempora longa sonus
Tempus erit, rabidum quando Ganis excitat aestum,
Tunc metuens ignem cortice membra teget.
Stulta leves capiunt animos, sua cuique libido est,
Utrem pro cithara gaudet babere Midas.

1) Der ferago war bamais au Sont en malabe.

schwerlich bazu werden laffen kommen; bag-man vor der Handlung, so mit den Papisten vorgenommen fall werben, beibes von ben alten und neuen Irrthumen, fo feit der Zeit des promulgirten Interims aufkommen, Unterredung geflatten, und Berbammung ') ber Itrthumen autaffen werde, dieweil D. Philipp von dem 3minglischen Irrthum sehr 3) verdatht, barneben auch fonkt des Adiaphorismi halben angefochten wird. warbe Brentius und bie andern Birtembergischen nicht laffen Osiandrum verbammen; sind and etliche unter den Birtembergischen, so Maiorem mit seiner Proposition de necessitate honorum operum ad salutem nicht gebenten fallen zu laffen. Go find auch mobl andre mehr ') unter dem Haufen der geordneten Personen, die Zwinglium auch im Bufen fteden haben. Dieweil denn der eine hie, der andere dort krank liegt, merben fie unfere Grachtens babin mit bochftem Bleiß arbeiten, daß kein Zrrthum, so wider unfre Augsburg. Bekenntniß, Apologiam und die schmalkaldischen Artitel Arebet, angefochten und nahmhaftig verdammet werbe, fondern werden es bei diefer General-Claufel bleiben laffen, daß man sich zur Augsburgischen Confession bekenne, bargegen alles, mas ber zuwider sep, in genere also verdamme, daß man keines Irrthums in specie gedente, und werden nun, wie wir vermerten, folde Urfachen ihres Wegerns vorwenden.

Erftlichen, es sep nie der Brauch in der Kirchen gemefen, bag man jemand verdammt habe, er fen benn suvor auf ein Synodum vocirt, verhört und übermunden worden. Derhalben solle man derselbigen Irts thume keinen verdammen, es sen benn bag bie Autores gehoriger Beife ') juvor ad Synodima vocirt, gehoret und aberwunden. Belches Borgeben bei uns gar ein gering Ansehen hat, benn man ja einen jeglichen beffer und grundlicher aus feinem Schreiben und feinen Bus chern, so er mobibedacht geschrieben, sonderlich da des ren Bucher viel fepen, verfteben und vernehmen mag, denn aus seiner mundlichen Rede, in denen oft und did (?) einem etwas unbedacht entfallen moge. So is ig bas Papftihum ohne folden Synodischen Proces offentlich nicht allein burd D. Lutherum, feliger Ge-Dachtnif, fondern auch durch viel andere Belehrten, beis des mit Bungen und Bedern, Predigen und Schreiben, aufs gewaltigfte nun fo viel Jahr billig wiberfochten

und verbammt worden, weil aus ihren, bes Gegentheils, Buchern ihre gottlofe Lehr genugfam hat mogen vernommen werben 6).

So ist auch Zwinglius durch so viel Bucher der Unfern ohne einigen Synobischen Proces verbammt worden. Dergleichen ob die Wirtembergischen Osiandrum gang gerne badurch vertheibigen wollen, bag niemand bis anber (wie sie sich ruhmen) seine, bes Osiandri, Lehre verftanden batte, benn sie, bie Birtembergische, allein, und ware seine Meinung nicht bermaßen gestalt, wie sie ihm ganz calumniose zugemesfen mare worden: so liegt boch fein Irethum also am Zage, daß er von allen andern driftlichen Kirchen und Schulen ohne ') Synodischen Proces recht und grundlich billig verdammt ift worden. So hat auch Philippus neulich in der Epistel jum Romern Osiandrum öffentlich verdammt, und feine Frrthum gewaltig wis berlegt. Sollte es aber dazu in ber Kirche kommen, baß man teines Menschen Irrthum mit Schreiben und Predigen ebe widerlegen und verdammen follte, man batte benn ihn zuvor burch Synobischen Proces auf einen Synodum citirt, gehört und übermunden, so wür= de der Teufel sehr gut machen haben, wurde wohl die ganze Belt ganz unverhindert mit seinem Kothe beschmeißet haben, ehe man zu einem legitima Synodo, ber nicht ohne große unträgliche Kosten gehalten konnte werben, kommen mochte.

Es wenden auch etliche unter ihnen das vor, daß gur Berbammung eines Frrthums ein ganger vollfommener Synodus gebore, und wolle sich nicht schicken, baß allbie in diesem Colloquio burch so weniger, als namlich zwolf oder funfzehn Personen, Sentenz oder Urtheil jemand verdammt folle werden. Wohin aber dieß alles gemeint sep, werden sich E. F. G. nach ihren boben Gaben mohl wiffen zu berichten.

Weil wir benn so viel sparen, halten wir's ganglich bafür, baß fie teine Berdammung der Errthumen und Corruptelen werden gestatten, fondern dieselbigen auf einen gemeinen Synodum verschieben, ber Buverficht, baf fie baburd biesmal mogen entrinnen, und sich hernach, vor keinem Synodo Rechenschaft ihrer Brrthumen au geben, au befürchten haben, weil nicht verhoffentlich, daß es so leichtlich, sonderlich in so ge= fahrlichen Zeiten und mit fo großen Untoften zu einem Synodo moge kommen, und also, mittlerweile die Als ten absterben und vor den Jungen und Racksommenden

⁵⁾ Humm. fen.

and the confidence of 4) Humm. auch viele anbres ...

⁵⁾ Cod. Guelph. gehört theile; Humm. ractine: defit. ter [gehöriger] Beife.

⁶⁾ meil aus ihren at.] non babet Humm.

⁷⁾ andern driftlichen ic.] praetegniem met in met Gipb.

239

nicht ernflich gewehret wurde, solche große Terthumen in der Kirchen bleiben und auf die armen Posteritäten erben, und also die Reinigkeit der Lehre in kunftiger Beit ganz und gar verfallen werde.

Solle man nun mit ihnen ohne folche nothwendige vorgehende Condemnation ber Irrthumen, welche fie doch in feinem Bege, wie gehort, werben gestatten, får einen Mann flehen, und sich mit Ihnen wiber bie Adversarios, die Papisten, einlassen, so wird und gewißlich widerfahren, daß wir vor den Adversariis ju Schanden und zu Spott werben. Denn wenn fe gleich im Anfang, nemlich in andern Artiteln "), de iustificatione, uns vor werden werfen, (wie sie es benn gewißlich nicht unterlaffen werden, weil sie beß großen Rut 10) haben), Osiander habe ihre, bes Papsthums Lehre mit seinem Dogmate de essentiali lustitia confirmirt, wie benn mahr ift; gleicher Geftalt habe auch D. Maior mit seiner Lehr bem Papstthum an den Steigreiff gegriffen, und ihm wieber in Sattel geholfen, wie auch bie Abiaphoristen gethan haben: so wird sich ohne Zweifel großer Bant wider ") und selber mit großer Freude der Bidermartigen, und Aergerniß auch Betrübniß unter den Unfern sich erheben, weil etliche unter dem Saufen Osiandrum und Maiorem werden wollen vertheidigen, die andern verdammen.

Also auch wenn es kommen wird an den Artikel bes Nachtmas, in dem Zwinglius ohne Zweisel von den Adversariis auf die Bahne 12) gebracht wird werzen, weil sie ungezweiselt wohl wissen, wie Philippus bahin hanget, und auch etliche andere unter ihnen den Zwinglianismus sich 12) gefallen lassen, da wird wiederum der vorig Greis 14 [das vorige Gerause] unter uns angehen.

Item, wenn man kommt auf die Kirchen-Ceremonias und Iurisdictionem der Bischöffe etc., werden
ungezweiselt die Bischöffe von Zeig und Merßburg etc.
ihnen sehr nut machen wollen, was ihnen im Leipsigis
schen Interim und andern Flickwerk nachgegeben ist
worden, da aber vonnothen sehn wird, das wir die
Unsrigen beschuldigen und solch unsertig") und unchrists
lich Flickwerk verdammen.

Darum meil es enblich boch voundthen fem wil. bağ wir in Betrachtung gehörter Hinderniffe, und mot wir E. F. G. im kateinischen Bedenken weitlauftige vorbringen, vorhin entschloffen fenn, was und mithm oebühren molle. Sollen wir umverhörter gemelde Irrthumen und ihnen anhangig 16), in Bertheibigm gemeiner Religion bei ihnen 17) wiber bie Adversarin für einen Mann 14) fteben, so werben wir in ber hab lung, wie gehort, zu Schanden und Spott weite. und bleiben auch solche Serthum unverdammt; ban machen wir uns gang verdachtig, als approbirten wir folde Frethum und hatten uns mit ihnen gang vergli chen, weil tein offentliche fchriftliche Zeugnif unfal Biberfprechens vorhanden, wiewohl auch baffelby wenig Kraft haben wurde, da wir mit der That m Werk darwider thun wurden, und sonst auch der gang Bandel von wegen des auferlegten Stillschweigens ab zuviel Berdachts, Gefahr und Aergerniß gebähren un bringen wurde.

Sollen wir uns aber von ihnen trennen, und nicht mit ihnen unfre gemeine Religion wider die Papiffen, die doch bleiben werden, wie sie sind, helsen unthedigen, welch ein groß Aergerniß und Nachtheil daß ze ben 1°) würde, haben E. F. G. zu bedenken, dienel wir von dem ganzen Reich dazu deputirt und verotim Warum geht es uns, wie man im Sprüchwort such daß wir den Wolf bei den Ohren halten, und wand hoch bedränget 1°) werden, da die Sachen gemelten Gestalt vorfallen wärden. Doch ist eine Gesahr, is sie beide gegen einander gehalten, größer denn die dre, und über Gottes Ehr und der rechten christischen Wohlfahrt, auch dem Ewigen mehr zu halten denn über unste zeitliche Wohlfahrt, es gehe wir de liebe Gott will.

Ift bemnach unfre unterthänigste und siechte Bitt, E. F. G. wollen und ihres Gemuths gnadigite verständigen, Befehl thun, und mit einhelsen rathe hamit alles so vorgenommen und gehandelt möchtem: ben, zu Gottes Ehre, der Kirchen Wohlfahrt, und haltung reiner Lehr forderlich und bienstillich wollte in

Es haben bie churfurstichen Sachfifche Rathen einem Erbaren Rath allhier zu Wurmbs gestern w bato um herberg für D. Philippum und andre fon

h7.1 5

⁸⁾ Humm. Artitel.

⁹⁾ def] non babet flumm.

¹⁰⁾ Humm. Trop.

¹¹⁾ Humm. unter.

¹²⁾ Humm. Farte.

¹⁵⁾ Humm. ben Bwinglianifden fehr.

¹⁴⁾ Humm. Reiff; male.

¹⁵⁾ Bumm. eisfestig.

¹⁶⁾ Humm. follen wir unerörtert gemelter 3tit thumb uns anhängig ma. hump mas

¹⁷⁾ bei ihnen] non habet Humm.

¹⁸⁾ Humm. für einanber.

^{: 19).} Humm. grbären.

²⁰⁾ Humm. verbringt.

Sefahrten augesacht, welche, wie man sagt, auf tinfstige Mitwochen ungesährlich einkommen sollen. Bernehmen sonft nichts sonderlichs von der Adversarii Ankunft. Wollen und hiemit E. H. G. in aller Untersthänigkeit befohlen haben, und wünschen derselbigen biemit von Derzen Gesundheit, und alle Wohlfahrt an Leid und Seel, Amen. Bitten um gnädige finderliche Antwort, denn die Sache nicht wohl Verzug mag leiden. Datum VVormde den Listen Sag Augusti anno 1557.

(Sequitur iam in codice Guelph. illud iudicium latisams corundem theologorum, cuius mentionem fecorunt in hac epistola, de quaestione: an integre decentes possint bona conscientia Adiaphoristis et iis,
qui Osiandri, Zwinghi et Maioris erroribus faveant,
se adiungere, et cum iis, non damnatis prius istis
dogmatibus, Augustanam confessionem contra adversarios, papistas, propugnare? qued negant. Quum
vero cadem fere ratione, qua in epistola usi fuerant, hic quoque dissuadeant conjunctionem cum
Mispicis et Würtembergicis theologis, nisi prius Adiaphorismus, Osiandrismus, Maiorismus damnatus fuisset, putavimus, non necessarium esse, ut illud iudicium hue transscribereter.) — (Responsum Ducis
vide d. 24. Aug. h. a.)

No. 6317.

24. Aug.

Ioannes Frid. ad Theologos Wimar.

Edita in Hummelii neuefte Bibliothet von seltenen Büchern Vol. II. p. 128. et quidem ex spographo in codice nunc Monac. 86. p. 48.

Responsum Ioannis Friderici, Ducis, ad epistolam Monneri, Schnepfii, Strigelii et Stoesselii d. 21. Aug. 1557.

Ben Gottes Gnaden, Sobannes Friederich ber mittlene; Dezog ju Sachfen

Hinfarn Gruß zuvor. Chrwurdigen, Burbigen, und hochgelahrten, lieben andachtigen Rath und Getreuen. Bir haben euer Schreiben *), welches ihr an unsiges

MELASTH. OPER. VOL. IX.

hav, und bariumen nach der Länge vermeldt, daß der mehrer Theil ber Angeburgischen Confessioneverwandten abgefertigten Theologen Gemath dahin vermerkt werden solle, das man es schwerlich dazu kommen werde laffen, bag vor dem anfahenden Colloguio und berfelbigen handlung von ben alten und neuen Irrthumen und Corruptelen, so seit des Interims aufkommen. Unterredung gestattet, und dieselbigen offentlich verbanunt werden, aus Ursachen, die ihr mit angehänget. baß diejenigen, fo fotche Condemnation beforbern follen, benfelbigen Irrthumen mit verwandt fepn etc. empfangen und Inhalts gelesen, und foldes, bas berührter Corruptelen und berfelbigen Condemnation halben unter den Confessionsverwandten solche Weitlanftigfeit vormakten will, nicht gerne gehort. Wie man auch solchergestalt in dem hauptflud mider bas Paps thum fur einen Mann fteben tann, ift nach Belegenheit ber Zweihalligkeit und eingeführter Errthum leichtlich zu erachten.

Und wiewohl ihr und in eurer überschickten lateinis schen Schrift euer Bedenken solcher Zweihälligkeit balben eklichermaßen vermeldet, welche wir, wie wir sie in Gil gelefen, dahin verfteben, daß ihr dabei verharren werdet; nachdem wir euch aber in verloffenen Lagen auf unsers lieben Dheims und Schwagers D. Christoffen von Wirtenberg Schreiben auferlegt und gnäbiglich begehret, uns darauf ein unterthänigs, und aus Gotte Bort und heiliger Schrift ergrundetes Bebenten anzuzeigen, des Berfebens, folch unfer Schreiben werde euch zukommen senn: als sind wir desselbigen nochmale von euch gewärtig. Begehren aber gnabiglich, ba burch ber Augsburgischen Confessionsvermanbten Standen Theologen ingemein dabin geschloffen wird, daß die eingeführten Brrthum und Corruptelen nicht offentlich in Specie, sondern ingemein verdammt werben follen, ihr wollet uns euer endliches, ausbruckliches, driftliches und foliegliches Bebenten, was und und euch auf einem folchen Fall Gewiffens halben ohne Beckebung gottlicher Majestat, Ehr und Aergerniß zu thun gebühren will, quieiben; und infanberheit, ob nicht rathfamer fenn wolle, bei unfrer Inftruction ju verharren, und bavon ju gieben, (bafur wir es, so viel wir in dieser eilenden Sache bei und nachbenten haben mogen, halten und achten), oder aber bem Colloquio neben ber anbern Confessionsverwandten Theologen belsurbohnen, ungeachtet baß bie offentliche fpecificitte Condemnation und Wieberrafen ber eingeführten Stanben nicht geschiehet, sonbern ingemein gethan werben foll. Bollen wirs uns unfers Gemuthe fo viel immer

²¹⁾ Nomen Stoesselij ung habet tlummel.

^{*)} d. 21. Aug.

moglich besto forberlichte gegen euch vernehmen laffen, wollen wir euch hinwieder nicht bergen und thut daran unfer gefällige Meinung, und sepud euch mit Inaben und Gutem geneigt. Datum, MarGraff Baben ben 24. Aug. 1557.

No. 6318.

27. Aug. (Francof.)

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 724. (ed. Lond. lib. IV. ep. 868.).

Glarissimo viro eruditione et virtute praestanti Loachimo Cam. fratri suo cariss. Lipsiae,

S. D. Dei beneficio Francofordiam ingressi sumus die Augusti 26. In itiuere passim amanter accepti sumus. In Academia Marburgensi etiam honorifice, ubi primum audivimus narrari pugnam ad Quintinum factam, in qua magnam cladem Galli acceperunt, ut cum ad Delphos victi sunt, aut cum Marcellus βριτόμαρον interfecit. Existimo famam eius rei ad vos iam pervenisse. Narrantur hic nobis quaedam et περί προοιμίων colloquii. προβουλεύματα facta sunt εν τη με-Davn contra Brentium et me, quae volent a nobis recipi. Cum venerimus ad urbem Vangionum; scribam et copiosius et planius. Excrucior multiplici cura et de inimicorum saevitia, et de filio meo, qui etiamsi vivit, et corporis et animi imbecillitate miser est. Oro autem Deum aeternum, patrem Domini nostri Iesu Christi, ut et vos et nos servet et gubernet. Bene et feliciter vale, die XXVII. Augusti.

Philippus.

No. 6319.

27 Aug.

Iac. Milichio.

Epist. lib. II. p. 461. (edit. Lond. lib. II, ep. 488.).

D. Jacobo Milichio

S. D. Dei beneficio Francofordiam ingressi sumus die Augusti 26. In itinere passim amanter excepti sumus. In Academia Marpurgensi etiam honorifice, ubi primum audivimus narrari pugnam ad Quintinum factam, in quo magnam cladem acceperunt Galti, ut cum ad Delphos victi sunt, aut cum Marcellus βριτόμαρον interfecit. Eius rei famam non dubito ad vos perlatam esse. Hic etiam quaedam de colloquii procemiis audivimus. προβουλεύματα ἐν τῆ μεθώνη facta sunt contra Brentium et contra me, quae volent a nobis recipi. Nec dubito τους μεθωναίους insigniter declaraturos esse odium nostri. Sed Deo nos commendo. De meo filio quaeso ad me scribas, tibique gratiam habeo, quod homini misero opitulari studes. Bene et feliciter vale. Die 27. Augusti Francofordiae. Salutem vobis omnibus opto.

No. 6520.

27. Aug.

P. Vincentio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Petro Vincentio.

S. D. Dei beneficio Francofordiam ingressi sumus die 26. Augusti. In itinere passim amanter excepti sumus, in Academia Marpurgensi etiam honorifice, ubi primum narrari audivimus pugnam ad Quintinum factam, in quo Galli magnam cladem acceperunt, ut olim vel ad Delphos vel cum βιοιτόμαρον 1) Marcellus interfecit. Eius pugnae famam existimo iam pervagatam esse Saxoniam, quia res maxime ab Equitibus Saxonicis acta est. Hic etiam προοίμια colloquii aliqua ex parte co-Έν τῆ μεθώνη) προβουλεύματα gnovimus. facta sunt contra Brentium et nos, quae recipi a nobis volent. Sed oro Deum, ut nos omnes gubernet. Salutem dices meae familiae et nominatim Sigismundo, et iubebis, ut filiolum Casparem fideliter custodiat. Salutem opto vobis omnibus, et nominatim Sebastiano et Sidemanno. Tuas literas et flagito et expecto. Bene vale. Die 27. Augusti 1557. [ex urbe Vangionum.] ')

Philippus.

^{· · *)} Winganing and his or in the

¹⁾ Viridomarum Regen Insubr.

²⁾ i. e. Wimariae.

⁸⁾ ex urbe Vang.] uncis inclusi, fortasse ex arbitrio eius, qui epistolam descripeit, addits. Die 28. Aug. enim, ut docent epistolae, Wormatiam veneruht.

No. 6821.

81. Aug.

Monnerus ad Flacium.

+ Ex apographo in cod. Guelpherb. in fol. No. 7. 9. p. 479 b.

(Basilius Monnerus ad Flacium Illy-ricum,)

S. Hic nuncius obtulit mihi fasciculum literarum et scriptorum tuorum, quae mihi gratissima fuerunt, et communicavi reliquis meis collegis et iis, qui videntur vobiscum sentire. Iam pridem insinuavi me in amicitiam D. Sarcerii, quocum bis sut ter contuli de multis rebus, quae pertinent ad praesens negocium. Idem feci cum D. Morlino, qui nostras quoque partes tuetur. De aliis nihil statuere possum. Fere omnes sentiunt, Augustanam confessionem mordicus esse defendendain, et damnandum quicquid cum ea pugnat, non quidem in specie, nominatim, sed tantum in ge-Contendunt enim, in doctrina inter nos convenire; tantum inter aliquos controversiam esse de quibusdam rebus adiaphoricis et cerimoniis, quos iudicant non ita magni momenti esse, de quibus in Synodo futura cognosci debeat praesentibus omnibus praecipuis doctoribus Ecclesiarum nostrarum citatis primum partibus, inter quas est controversia, re legitime cognita, et coniunctis [convictis] his, qui minus recte ac pie sentire, et prava dogmata sparsisse dicuntur. Sed ego cum collegis meis contra sentimus, nos non posse contra papistas adversarios nostros, qui plerique nunc omnes hic congregati sunt, in acie stare, nisi prius inter nos de doctrina, quam quidam ex nostris corruperunt his annis, conveniat, et diserte condemnentur omnes corruptelae et sectae Sacramentariorum, Interimistarum, Osiandristarum, Maioristarum, Schwenkfeld, Servetian, et aliorum, qui falsa dogmata pepererunt vel probant vel defendunt. In qua sententia, quam certam et veram esse statuimus, omnino perseverabimus auxilio Dei, et iudicamus, nos salva conscientia coniungi non posse, nisi primum pia concordia in doctrina sit inter nos facta, deiude condemnatio manifesta omnium, quae cum illa pugnant. Alioqui malumus, at publicum illud colloquium cum papistis dissolvatur. Quam sententiam ad principem nostrum, siam in thermis agentem, praescripsimus ad eius betitionem, nec dubitamus, quin cam et vos et alii verae pictetis studiosi probaturi sitis.

Nihil hactenus actum est, etiamsi Ph. [Philippus] cum Misnensibus consiliariis nudiusquartus *) huc venerit cum Peucero genere suo, qui qualis sit, non ignoras. D. Cracovium et M. Paulum Eberum Alesius sequetur, ut audio. Quotquot sunt hic theologi nostrarum partium eum honorifice exceperunt, reverenter, et quasi numen adorant. Nudiustertius a concione cum egressi eramus, omnes eum salutabant, ut praeceptorem; ego procul staham. At ille, cum me videret, frigidius dicebat d. Doctor, et leviter manum adhibebat; statim aversus a me discessit, frequenti turba deducente illum in suum hospi-Ego vero recta abibam in nostrum una cum M. Stoesselio; reliqui comitabantur eum. Animus illius videtur a me prorsus alienatus, Sed nihil omnino moror, nec ullam amicitiam expetendam esse duco cum eius generis hominihus, qui doctrinae puritatem contaminant, imo magis fugiendos eos esse statuo, iuxta illud: si quis ad vos venerit non adferens hanc doctrinam, ei nec ave dixeritis.

Vereor primam coitionem cum iis, qui nostri volunt videri, acerrimam fore, nec illos quicquam cessuros, nec damnaturos errores suos, atque ita re infecta nos discessuros. Intelligo etiam, papistas polle, colloquendi materiam esse augustanam confessionem. Adsunt hic Iulius, qui substitutus est praeses in locum episcopi Spirensis, quem aiunt ex capitis delirio lahorare, Sydonius, Canisius, Staphylus, Wizel, Iuliacensis et Bavariae principum duo concionatores, et alii quidam non ignorantes nostrorum dissensiones, quae hand dubie magis inflammabunt. Deus adsit pusillo suo gregi, confundat adversarios, et servet nos in puritate sanae doctrinae perpetuo.

D. Sarcerio et Morlino dedi tua legenda. Sunt qui putant, regenerationem nihil a remissione peccatorum differre, et aliud esse quam renovationem et novitatem vitae; qua in re mihi sententiam certam communices. Non enim satis intelligo. Commendo tibi scholam nostram, interim et domum meam. Spero, nos brevi redituros. Bene vale et ora pro Ecclesia et nobis, quibus cum acertimis hostibus pugnandum erit, ne vel ad dextram vel sinistram declinemus victi prosopolipsia, sed in regia via maneamus con-

stantes. Bonum esset, ut principes aliquot nostrarum partium hic essent, sicut ego dedi operam, ut id fieret. Noster non defuturus esset officio. Iterum vale. VVormaciae, 31. Augusti 1567. T. Bas, Monnerus, D.

No. 6322.

1. Sept. (Wormatiae.)

Ioach. Camerario.

Epist, ad Camer. p. 725. (ed. Lond. lib. IV. ep. 869.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti I o a ch. Camer a rio fratri suo cariss.

S. D. Non ad alium conventum plures accesserunt adversarii, Instructi Sophistica, quam ad hunc. Belgae enim attrahuntur, quorum sunt naturae praestigiatrices. Itaque filium Dei oro, ut sit noster βραβευτής καὶ σύμβουλος, et tribuat nostro coetui concordiam. Et congruere sententias et voluntates omnium intelligo, πλην τῶν μεθωναίων '). discurrit ut Furia is, qui se recte nominat θρασύβουλον²), et petit audire, suorum προβουλεύματα. Sed hi qui nostris amicis adiuncti sunt, ab eis abhorrent. Cumque Iulius') nondum publice nos convocaverit, differentur et privati congressus. Audio autem primam fore σύρβαξιν de nomine Ecclesiae, quod adversarii ceu Gorgonem nobis opponunt. Decrevi in omnibus congressibus publicis et privatis Deo iuvante, simpliciter respondere, καὶ ἄνευ σχημάτων χαὶ φενάχης in tantis periculis, λοχυρον γὰρ τὸ άληθές. Oro autem filium Dei, ut nos gubernet, et te et tuam domesticam Ecclesiam servet. Bene vale. Cal. Septemb. Salutem opto R. D. Pastori, et vobis omnibus.

Philippus.

No. 6525.

1. Sept.

P. Vincentia.

† Ex apographo in cod. Guriph, in fel. No. 7, 9, p. 419.

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Petro Vincentio, fratri suo carissimo

S. D. Clarissime vir et carissime frater. Non ad alium conventum accesserunt plures adversarii, sophistica instructi, quam ad hunc. Belgae enim attracti sunt, quorum sunt naturae praestigiatrices. Itaque filium Dei oro, uf tribuat nostro coetui concordiam. Video autem omnium nostrorum συμμάχων congruere sententias et voluntates πλην τῶν Μεθωναίων, qui sua quaedam προβουλεύματα proponunt, a quibus audio caeteros omnes abhorrere. Nondum autem ulli publici aut privati congressus facti sunt; tantum audio, primam σύξξαξιν cum Papistis fore de nomine Ecclesiae, quod ceu Gorgonem opponunt adversarii regibus et populo.

Tuas literas heri exhibuerunt nobis Zacharias et Ferinarius qui et a Domino Georgio priores literas attulerunt. Utique gratiam habeo et D. Georgio et tibi. Gratum est officium, quod orationes de Erasmo misisti. Expecto et alteram de Duce Megapolensi. Scribas ad nos quoties poteris; rursus ad te scribam cum Francofordiam bibliopolae venerint, Bene vale. Salutem vobis omnibus opto. Commendo tibi meam familiam. Datae Calen. Septh. in urbe Vangionum. Nominatim salutem opto Reverendo D. Pastori D. Pomerano.

Ph. M.

No. 6324.

1. Sept.

· Eberus ad Maiorem.

† Ex apographo in cod. Monac. 86. p. 675.

Clariss. viro D. Georgio Maiori, S. S. Theologiae Doctori, collegae, compatri et amico suo observando S. D.

Reverende D. Doctor et computer charissimes. Gratiam tibi habeo, quod de incolumitate familiae certiorem me fecisti, et promittae, te illius chiam inspectorem fore, ac pollipeer tibi vicissim mes studia et officia. Verissimum est estim, quod tu in tua epistola non semel expertus scribis, absentibus nabis nullem officium gratius praestari posse, quam si certos nuncios fide dignos de nostris familiis accipiamus. Rogo igitur peraman-

¹⁾ Wimariensium.

²⁾ Morlinum.

⁵⁾ Pflugk, episc. Naumb. praeses colloquii.

ter, ut porro tibi etiam meos commendatos habeas sicubi aut tuo aut coningis tuae prudentissimae consilio et anxilio uxor mea, praecipue tempore partus sui, indiguerit, ei benigne subveniatis, sicut vos omnino facturos confido.

Nos cum venerimus d. 28. Augusti, qui erat dies Sabbathi post Bartholomaei, ad hunc usque Egidii diem, quo haec scribebam, nihil agi vidimus aut audivimus, nisi quod Methonius, maxime vero Reg. Selinus *), ut ipse in quodam scripto contra Caesarem olim edito nominavit, circumeant, petentes a nostrae partis Theologis, ut instructioni, quam domi secum attulerunt, suffragentur, hoc est, ut Philippum adigant, ut revocet ac condemuet Adiaphorismum, Maiorismam, Osiandrismum, et Zwinglianismum antequam admittatur ad colloquium cum aliis. Hae enim nunc solae in Europa sunt illorum iudicio haereses summis radicibns extirpandae. Sed Dei beneficio invenimas Wirtembergenses, Palatinenses, Hassiacos, Marchicos, Argentinenses ita animatos ut palam dicant, sibi a suis iniunctum esse, ne a nobis se seiungant sine necessariis causis, et nullo modo sibi probari illud intempestivum studium impediendi publicam collocutionem propter quam praecipue accersiti sunt.

Misit huc literas, ut ex signo aestimatur, Flacius inscriptas ad omnes collocutores adiunctes supernumerarios nostrae partis, quae cum essent exhibitae primum Palatinensihus, illi eas non resignatas miserunt Wirtebergensibus et porro Hassiacis et Argentinensibus, illi rurens Palatinensibus, qui eas adhuc retinent, nec apérire nec legere, nisi iussi a toto coetu nostrorum cogitant. Die solis mane audivimas concionantem in templo, ubi solet dicere M. Nicolaus Polytus Noribergensis (qui te amanter salutari inssit), Doctorem Morlinum, aliquantulum pungentes nostres reprehensione libertatis in voluntate, com diceret, phatisacum vrantem in templo sua bona opera non sune voluntatis arbitrio sed Dei effectioni ae potentiae adscripsisse. aliquoties praeteptorem nostrum invisit. etiam Sarcerius nobiscim una cum Brentio et Pistorio, (quem tuo nomine, ut petivisti, reverenter hodie salutatio) pransus, et multa amanter cum Philippo collocutus est. Audivimus codem die per ignoruntiam tantum astantes proximi Sydonia et Iulio, Episcopis, in summo templo concionantem Canysium, et dicentem initio generatia satis convenientia verae doctrinae, quae in nostris Ecclesiis traditur; postea negabat, sola fide iustificatum publicanum, sod acceptum fuisce Deo etiam propter humilitatem, sicut pharianeus propter superbiam abiectus fuerit. Nec tanta ex illa saltem concione eluxit vel eloquentia vel eruditio, quantam ab aliquibus praedicari audivi.

Ouod ad colloquium cum Papietis attinct. nihil adhuc a praeside, Iulio episcopo, indicatum est, quia is adduc clarius mandatum a rege Ferdinando expertet, quod hodie creditur allaturus. Nostri etiam Theologi nondum simul fuerunt. łussi enim sunt expectare congressum politicorum legatorum, qui a singulis principibus theologis sunt adiuncti. Expectaverent nostri Electoris legatos, donec Palatinenses legati caeteros convocarunt. Illi vero, cum Palatinus non sit deputatus, ut praeses sit vel assessor in hoc colloquio, dicunt, ius convocandi caeteros legatos pertinere ad Saxonicos. Itaque nostri legati hodie vel cras convocationem instituent, quam postes sequentur Theologorum congressus, qui utinam pariant pium consensum de omnibus partibus doctrinae inter omues profitentes puram Evangelii doctrinam. Plura nunc acribere non possum. Bene vale. Datae Wormatiae Calend. Septh.

Paulus Eberus.

No. 6625.

1. Sept.

Peucerus ad Vincentium.

* Ex apogr, in cod. Guelpherb. in fol. No. 7. 9. p. 428 sq.

Ornatissimo doctrina et virtute viro, D. Petro Vincentio, artium et Philosophiae Magistro, professori publico in Academía Vitebergensi, fratri suo cariss.

Chazissime Petre. Deliberatio Wormaciae adhuc nulla coepta est, et videtur colloquium aut lente processarum esse, aut futurum nullum. Convenerunt adversarii tatis instructi et sophistica et personis, et dissensiones nostrorum videntur magis *) esse. Ienenses enim pescio

^{*)} i. e. Besilius Monnerus, Wimirlensis.

^{*)} Est lacuna in apogr.

quae προβουλεύματα proferre dicuntur, quibus requirunt κατακρίσεις Adiaphoristarum, Maioristarum, Zwinglianorum, Osiandristarum, quae ubi protulerint, movebuntur certamina, quibus implicabuntur non pauci. Inter reliquos omnes consensus est, qui se a Philippo non discessuros professi sunt non obscure. Si adversarii animadverterint dissentire nostros, opponent hanc dissensionem, et se non congredi et pugnare cum discordibus posse querentur. Et quorsum attinet conferre cum aliquibus caeteris pugnantibus et adversantibus utrisque. Quare quod ad nos properes non est necesse. Familia nostra tibi ut curae sit, oro. Quae nova habuimus cognosces ex D. Milichio. Saluta omnes amicos, inprimis M. Froschelium, quem rogabis, ut revisat filium et retineat in officio. Cal. Septb. 1557.

Casparus Peucerus.

No. 6826.

1. Sept.

Peucerus ad Milichium.

† E cod. Gnelpherb. in fol. num. 7. 9. p. 422.

Clarissimo viro, doctrina et eruditione praestanti, D. I a c o b o Milichio, medicae doctori, et compatri suo cariss., et perpetuo colendo,

Toto itinere Dei beneficio feliciter confecto Borbelomagium venimus die 28. Augusti. Accedentibus ad urbem prodierat equo obviam Brentius cum genero, qui paene dimidio ab urbe miliari in nos incidebant. Wormatiae reperimus ex delectu ad collequium eos, quorum nomina charta continet, quam accipies a loachimo. Ex nostris caeteri exceptis Ienensibus ita sese declaragunt, at non discessuros se a nostris ullo inre aperte ostenderint, idque etiam se habere in mandatis, et spezamus hanc conjunctionem et consociationem profuturam esse tranquillitati Ecclesiarum et spem opinionemque excussuram adversariis, quam de dissensionibus inter nostros dicuntur concepisse tantam, ut paene certam sibi promiserint victoriam, ac serio triumpharint multo ante. Ienenses, qui semel tantum Philippum executem a templo salutaverunt, imperata dicuntur afferre, quibus iubentur urgere et Philippum et caeteros ad condemnationem Adiaphorismi, ut vocant propositiones *Maioris*., Osiandrismi, et Zwinglianismi.

Etsi autem deliberatio aliqua babita est, tamen intelligo, caeteros ante adventum nostrum significasse eis, ut proferant illa προβουλεύματα. Nullo modo enim se assensuros esse, nec defuturos Philippo Suorum consiliorum rationes, et impestiva moveri certamina, cum sit deliberandum de serio congressu et conflictu cum adversariis, quos ad nullam aliam ante Synodum accessisse instructiones constat et viris et argumentis. Iniuste etiam premi Maiorem propter ambiguitatem propositionis, quoniam ipsi nunquam errasse in fundamento confitentur. Zwinglianos si condemnendos velint, explicent priusquam iudicent, in Ecclesia sententiam περὶ εὐχαριστίας ac retinendam ac docendam esse ut de ea colloqui inter se et an congruat sacris literis et testimoniis veterum explorare possint. Si autem auctoritate et severitate mandatorum impediantur que minus adsint, liberum esse iis discedere; fore alios, qui ipsorum loco causae nostrae patrocinio non sint defuturi.

Tantum ex privatis singulorum colloquiis colligere mihi licuit, cum ad deliberationem nullam publicam ventum sit. Hodie expectatur Rasius (?) qui regis nomine Iulium praesidem declaraturus est, et ut inchoetur collatio sententiarum mandaturus.

Allata est hodie constans fama, Quintonum, quod rex Gallicus paulo ante infelix proclium novo praesidio firmarat, et instruxerat uberiori commeatu, vi expugnatum asse, et caesum in eo proclio.*), captum vero, esse Amiraldum et ducem Vandanii. Quod ai verum est, amisit regnum et praecipuos duces, et unicam, que restitit, munitionem, ita ut expeditum accessum ad Parrhysias et transitum per reliquam Galliam exercitui Burgundico praebiturum credatur nemine prohibente.

Collocutores disputationem ab articulo de Ecclesia esse auspicaturos audio. Salutem opto D. Maiori, D. V. M. Freeschalio, Rev. D. Postori et caeteris collegis. Familiam nostram vobis omnibus commendo. Cal. Sept.

De Iohanne Friderico rursus alius increbuit rumor, quod ambiat viduam Friderici Palatini ad Rhenum, imperatoris amicama idque de Palatinensium relatu audivimus.

Caspar Peucerus.

^{*)} Excidisse videtur hic pomen.

No. 6827.

1. Sept.

Peucerus ad Winshem.

† Ex apographo in cod. Monac. 86. p. 49 b.

Ad Mag. Sebastianum Theodorum Winsheim.

S. D. Charissime Sebastiane. Quae et de conventu theologorum et de Gallica clude explorata habuimus, perscripei ad Dom. Milichium, a quo repetes. Adversarii magno huc numero confluxerunt, et in certam spem victoriae dissensionibus nostrorum videntur esse erecti, quam spem eis fecit Staphylus, confirmat Regius Selinus *), aui nuper Thrasybuli nomen usurpavit. Hic occupatus est cursitando sursuro ac deorsum, incitando imo impellendo collegas caeteros ad facienda decreta de condemnatis Adiaphoristis, Maioristis, Zwinglianis obtrudenda, de quibus atrocia minatur προβουλεύματα ex aula allata. dissensiones intenti sunt adversarii, et dicitur Staphylus certo promisisse eis, ut maxime consenserint in omnibus reliquis, in uno tamen περί εὐχαριστίας dogmate eos disiuncturum et turbaturum. Flacius etiam misit huc fasciculum literarum, qui, dum ad omnes esset delatus et ab omnibus repudiatus ante nostrum adventum, tandem a Palatinensibus suasu caeterorum receptus et sepositus est, ut ex longo defatigatus itinere paulisper interquiescat et respiret. Certi scribere adhue nihil possum, quod deliberationes inchoatae nondum fuerunt. Per nostros a mercatu revertentes fortasse accipietis plura. Salutem opto socero auo, Vincentio Quaestori et amicis caeteris, et invisas nostros per ocium. Commendes et socero familiae nostrae curam. Bene et foeliciter vale. Calend. Septembr.

Casparus Peucerus.

No. 6328.

1 . 1.1. Sept.

Strigelius ad Hugelium.

+ Er spogr. in cod. Guelpherb. No. 7. 9. p. 482.

Epist. Victor. Strigelii ad Andream Huggelium, Pastorem Ienensem.

S. D. Reverende vir et pater colende. Quoties de angustiis et difficultatibus, in quibus nunc Wormaciae versamur, cogitationem suscipio, venit in mentem Aphorismi Hippocratis, quem Plato crebris sermonibus usurpat: difficilis est medicatio quando simul duobus contrariis morbis occurrendum. Si enim corpus et arma iuxta legem militarem, quam Tyrtaeus recitat, manipularibus nostris iungimus sine publica condemnatione sectarum, quarum in formula nostra mentio fit, a multis accusabimur, ut tu recte mones, perfidiae et neglecti officii. Videbimur enim metu quodam aut simulatione cum patronis talium sectarum collusisse, nec eis exemplo Pauli in faciem restitiese. Sin autem nos ab illis seiungemus propter non impetratam condemnationem ab aliis iniustae pertinaciae aut δρασυδειλίας fugientis ex Haee pericula utrimque acie condemnabimur. proposita longe maiora sunt, quam ut verbis exponi possint. Vere igitur nunc sustinemus dolores parturientis, et inter Cyaneos scopulos vehimur. Sed cum ignoramus, quid agere debeamus, hoc solum nobis relinquitur, ut oculos nostros dirigamus ad dominum. Quare quod facis ut facias ardenter oro, hoc est, ut preces tuas et Ecclesiae nobis adiungas, qui vere sumus infantes sedentes in specu aspidum et ludentes cum basiliscis.

Somnii tui imago partim me consolatur partim terret. Quod enim visus sum habere in occipitio oculos, ea pars somnii significat intelligentiam et prudentiam spiritualem prospicientem futuras tempestates, quam ut nobis omnibus largiatur filius Dei toto pectore precor. Alterain vero partem de obscuro colloquio non satis intelligo, sed vota facio, ut Deus det servis suis cum omni fiducia logni sermonem suum, ut Actor. 4. apostoli precantur. Nisi enim dominus aperuerit labia nostra, non poterit os nostrum laudes eins annunciare, sed vel spe victi, vel metu fracti, vel blanditiis amicorum debilitati veram sententiam, quod omen Deus avertat, occultabimus. terca nobis prius debiscat, aut tota Aetna nos obruat, quam a verbo Dei transversum unguem discedamus. Scio, domine, quod non est homimis via oius noque est viri dirigere gressus snos. Sine two numine nihil est in homine, nihil est in-

Basilius Monterus.

noxium. Nisi igitur tu, domine, praecesseris nos, non educas nos ex loco isto. Non enim sumus idonei ad cogitandum aliquid tanquam ex nobis ipsis, sed omnis nostra izavótne ex Deo est.

Haec in sinum tuum effundo, ut sponte currenti ad precandum calcaria addam, cum quidem in nulla re plus spei repositum habeam, quam in pia et ardenti precatione. Salutem opto collegis tuis et omnibus amicis. Bene ac feliciter vale, reverende pater, et me veteri benevolentia complectere. Wormaciae die 1. Septb. anno Christi 1557.

T. Viet. Strig.

No. 6329.

1. Sept.

Schnepfius ad Hugel.

† Ex apographo in cod. Guelpherh. in fel. No. 7. 9. p. 461 b.

Erh. Schnepfius ad Pastorem Ienensem, Andream Huggelium.

Gratiam et pacem in Christo Iesu. Is est profecto, rev. domine Pastor et compater amantissime, rerum nostrarum status, quem tibi dominus perspicuo hoc de bifronti Iano somno ostendit. Non enim lanos tantum, quatuor ut luminibus contenti esse queamus, sed Argos etiam esse necesse erit, ut centum oculis videamus, adeo omnia referta sunt simulationibus, irrisionibus, invidia et contemptu. Nullus est candor, nullus verus amor, omnia plena Sarcasmis et putae hypocriseos. Sic videlicet nos superiorum annonum tristissima dissidia horribilesque illae dilacerationes Vides proinde, quantopere nohis et nostrae et omnium Ecclesiarum ardentissima [precatione] opus sit, ut in officio retineamur, ac Deo grata nobis, Ecclesiae Dei salutaria facese possimus. Oppugnamur tam a dextris, quam a sinistris. Conserendae manus erunt non cam hostibus duntaxat, sed cum sociis et symmachis etiam dimicandum erit. Sed spes nobis omnis in eo collocata est, qui Apostolis dixit: cum steteritis ante Reges et Praesides nolite cogitare, quid aut quomodo loquamini etc. Haec significabis symmistis nostris, quos una cum aliis amicis nostris diligenter salutabis. Saluta PVickerum et omnes professores, si quando in cos incideris.

Saluta D. Pontani viduam. Quibus comibus Aedituum nostrum adiunges, quem bonum virum esse iudico. Philippus sabbatho proximo Wormaciam venit. Desunt ex nostris unus adhuc et alter, quorum tamen adventus fortasse non expectabitur. Sed brevi, ut ego puto, actioni institutae accingemur. Nihil autem adhuc factum est. Vale felicissime cum tuis omnibus. Uxorem et familiam meam omnem tibi diligenter conmendo. Vale iterum. Wormaciae Cal. Septemb. Erhandus Schnepfius

T. ex animo ut semper.

No. 6330.

1. Sept.

Coelius Sec. ad Melanth.

† Ex cod. Basil. G. I. 66. et G. 2 I. 22, nobis descripts a Clariss. Rothio, Doctore Basil.

Coelius Sec. Curio per Christum Iesum unicum servatorem S. P. D. Philippo Melanchthoni,

Ignosces mihi, humanissime Philippe, qui hoc tempore, boc est in mediis negotiorum undis versanti tibi scribo; sed ubi quid me movest intelliges, scio, quae tua est pietas, nihil aegre laturum hominis amicissimi interpellationem.

Veni proxime Argentoratum ad generum meum Hieronymum Zanchum, Theologize in Schola Argentoratensi professorem, ut ex nutuo colloquio consolationem aliquam de uxeris eius, filiae meae, morte caperemus. Hic inter caeters, dum de variis rebus ageremus inter nos e sermo etiam de ea quaestione, quae hodie Ecclesias misere lacerat exortus est. Ac quum de quibusdam inquietis hominibus mentio incidisset, coepi ego morem et pacatum ingenium laudare tuum, quia quacunque ratione potes excitatas soles turbas sedare: aut tacere si non potes: nullo autem pacto, ut quidam, frigidam suffundere. Tunc gener meus tui ut semper studiosissimus protulit confessionemi de Eucharistiae Sacramento Saxoniae Ecclesiarum, cuius in extrema pene eius operis pagina, epittolam tuam quandam (tuam appello, quoniam tuum nomen gerit) ostendit, brevem quidem verbis, sed contumeliis in Helvetias Ecclesias Zwinglianorum nomine appellatas refertam. Nihil est opus, me verba tibi subiicere: iu manilus est: si tua non est, ut ego et gener meus existimamus, eam légere poteris: et cogitare, quo animo haec Helvetiorum Ecclesiae legere possint, Philippo praesertim, ut volunt, auctore. igitur te per Dominum, ut nos hac dubitatione leves. Nam si tua non est, quod supplicium satis dignum in eum, qui tuo adeo turpiter abusus est nomine, excogitari potest? Sin auctor eius es, atque ita procul a tua consuetudine recessisti, aliquam saltem rationem afferes eius facti tui. Ouo autem minus tuam esse credamus, faciunt dictata quaedam tua in tertium caput epistolae ad Colosa in ea verba: si resurrexeritis cum Chrislo, quae sursum sunt quaerile etc., quae idem gener meus mihi legenda dedit, missa a quodam tuo assiduo auditore homine nobili et tui, ut apparet, studiesa. In his enim dictatis affirmas, Christi corpus uno in loco esse, in ca vero epistola, de qua supra, dicis te mori malle, quam lioc assirmare, quod illi assirmant: Christum, sive Christi corpus non posse nisi in uno loco esse. Sed ne, ut dixi, te occupatissimum diutius teneam, quoniam in mea tuae pristinae modestiae opinione persto, et video Argentorati non omnia ut cuperemus esse pacata, recte et ex tua perpetna consuetudine feceris, si huius Ecclesiae pastorem, Io. Marbachium, monueris, ut hic in concordia scholae huius alenda munere fungatur, quod eum pro eius animi bonitate candoreque facturum spe-Vale, et fortiter, ut hactenus Christi Domini causam asserere pérge. Salutat te amanter et officiose gener meus, et si licebit per valetudinem, qua nunc non sane commoda utitur, ad te scribet. Argent. Cal. Sept. 1557.

No. 6531.

2. Sept.

Morlinus ad Gerhardum.

+ Ex apographo in cod. Guelph. in fol., No. 7. 9. p. 570 b.

Ornaliss. at honestiss. viro, D. Gerhardo Pauli, [Paulo Gerhardo] Senatori Brunsvigens. suo amico cariss.

Gratiam et pacem per Christum. Quotiescunque cogite, cogito autem persaepe, in quo cardine summa rei theologicae nunc versetur, toto corpore ad coelum exsurgunt pili, et horrescit animus, mi D. Paule et vicine carissime. Gerte Melante. Ofere Vol. IX.

quicquid in hoc conventu fiat, hunc tandem finem habitura est tota actio, ut aut prodamus evangelium Christi adversariis, aut edita ingenua confessione coram toto orbe terrarum relinguamus hoc testimonium posteris, nos propter veritatem evangelii etiam hunc sanguinem profundere paratos fuisse. Et in posteriori ego persistam Deo iuvante, ut, si nihil aliud, illaesam conscientiam et dominis meis in republica Brunsvigensi gloriosum nomen aprid omnem posteritatem reportem. Ah orate pro me cum teneris vestris, quas quotidie aspicitis, plantulis. Illarum agitur res magis quam vos credatis aut possitis cogitare. Nihil adhuc actum. Ideo petit meus coadiutor, ut possit mecum diutius haerere. Et ego cupio testem habere mearum actionum non tantum apud vos. sed etiam apud reliquas Saxonicas Ecclesias. fore ut adversarii cogant nos ad ea, ad quae nulla ratione antea potuimus induci. Quantum ego intelligo adferent secum Interim et Misnensihus nostris revocabunt in memoriam ipsorum languidas consultationes et concessiones in multis articulis. lta cogemur damnare praeterita, ut pura nobis maneat Augustana Confessio. Denkt an mich; omnia bonis in bonum! Ber weiß, was Gott mas den will. Orate indesidenter. Christus te cum tuis servet. Saluta familiam tuam et ornamentum urbis nostrae D. Henningum, Dom. Consulem cum honestissima coninge et liberis. Tibi commendo iam antea commendatos. Last euch mein frommet Beib befohlen senn. Ex Wormacia 2 Septh. anno 1557. Saluta D. Tilemannum Schippenstedi, et alios onnes cum toto Senatu.

T. loach. Mörlin, d.

No. 6352.

2. Sept.

Mortinus ad Brunsvicenses.

+ Ex apogr. in cod. Guelpheib. fol. 7. 9. p. 870.

Reverendis viris, pietate et eruditione praestantibus Dom. Pastoribus et Verbi ministris in Ecclesia Brunsvigensi, suis in domino cariss. fratribus et collegis.

Gratiam et pucem per Christum. Nil adhuc actum est, reverendi viri, et in Domino carissimi fratres, quia ex nostris tardius advenit D. praeceptor

17

et ex adversariis désiderati sunt hactenus non pauci. Episcopus Spirensis, qui futurus fuerat Praeses Colloquii nomine et loco Regiae Maiestatis, maniatus (?) est *), et in ipsius locum substitutus Iulius Pflucg. Iubilant Papistae, trium-phaturi, ut sperant. In tanto certe numero tam frequentes antea nunquam adfuerunt in ullo colloquio. Res spectat ad summam reipublicae christianae, nec dulium est, novas insidias paratas esse religioni nostrae. Magnus fastus incessit eos propter insperatam victoriam Regis Angliae. Postquam Lovanii publico edicto mandatum est, ut sub periculo vitae a Lutherana haeresi omnes sibi Ita statim ultra mille studiosi inde discesserunt. Haec heri mihi narravit dom, praeceptor. Certe, quicquid in hoc conventu fiet, tamen finem habitura est tota actio, ut aut prodamus evangelium Christi adversariis, aut edita ingenua confessione coram toto orbe terrarum relinguens hoc testimonium posteris, nos propter veritatem evangelii etiam hunc sanguinem profundere paratos fuisse. Et in hoc posteriori ego persistum Deo iuvante, ut, si nihil aliud, illaesam conscientiam reportem. Vos Reverendi viri et in domino carissimi fratres pro vestra pietate tantarum rerum pericula et difficultates cogitate. Hortamini populum ad veram et seriam poenitentiam, et orate diligenter, ut nostras actiones Deus pro sua immensa misericordia gubernet ad sui nominis gloriam et in confusionem Sathanae et sequacium eius. Coadiutor noster petit, ut possit diutius mecum hic haerere, et ego statuo necesse Ecclesiae, ut testem habeam mearum actionum. Quare carissimi fratres non sit vobis molesta ipsius absentia. Dominus Iesus Christus et gratia Spiritus sancti corda vestra gubernet ad sui nominis gloriam et ad salutem suae Ecclesiae. Amen. Salutate Ecclesiam. Ex Wormatia, 2. Septemb. anno 1557.

Vestrae pietatis in Domino frater et collega Ioach. Mürlin, d.

No. 6355.

6. Sept.

Ioachimo, Pr. Anhalt.

Epist, lib. III. p. 24. (ed. Lond. lib. III. ep. 11.) Iterum a Pezelio inserta Mel. Consil. latin. P. II. p. 294. — Apo-

grapha in cod. Goth. 19. p. 192. et in cod. Guelph. in fol. No. 7. 9. p. 410., cum quo convenit recens apograph. in cod. Monac. 86. p. 32. — Nuper, quasi nondum edita, ex autographo descripta eam evulgavit Glariss. Lind. nerus in ben Ahcelogifden Studien und Artitlen, Sabra. 1885. p. 261. Sequutus sum igitur hic Lindnerum, praetermissa varia lectione apographorum, adiecta autem Peselii lectionibus in Epist. lib. 111.

Dem burchleuchten Sochgebornen Fürsten und herrn, Derrn Soadim Fürsten zu Anhalt, Graven zu Ascanien und herrn zu Zerbft und Bernburg eic. meinem gnabigen herrn,

> eur. F. Gn. S. S. Handen. ')

S. D. Illustrissime et clementissime princepa Heri, videlicet die quinto Septembris, primu congressus factus est Nostrorum, videlicet et Legatorum qui a nostris principibus missi sunt, et theologorum qui coniunctissimi esse debebamus ad verae doctrinae explicationem. Fuit autem primus Actus, Accusatio mei pene descripta ex Flacii maledicis scriptis, pronunciata voce Sneppii 2). Respondi breviter, Consensum esse omnium de doctrina. Amplecti nos omnes et retinere confessionem 3) cum Apologia et confessione Lutheri scripta ante Mantuanam Synodum. Pauca etiam dixi de meo consilio, quo quasi potius festorum seriem et similes quosdam ritus, suo genere non vitiosos, retinendos esse quam deserendas Ecclesias, provocavi etiam ad iudicium ceterorum qui Addidi quoque mihi gratissimum fore, si ah hac tota actione huius conventus prorsus escluderer '). Legati principum omnes consentientes, mea responsione contenti, hortati sunt accusatores, ut privatas contentiones omitterent, et ad deliberationem communem de refutandis adversariis procederent. Haec heri acta sunt. quid accusatores facturi sint nondum scio. Ego mediocri aequitate animi has contumelias fero. Scripsi confessionem et apologiam quam citant. Nunc de tollendo autore deliberatur. Spero me discentium studiis, deo iuvante, utiliter serviisse. In eo labore semper malui versari, quam ad rixas conventuum accedere, in quibus multa tristia certamina et ') vidi et sustinui. Sed filio dei me et

^{*)} i. e. in µarlar prolapsus est. Vid. ep. Monneri d. d. 51,

¹⁾ Sie Lindn. Sed cod, Guelph. "In G. J. feld handen."
2) Sneppii] Pezel. legatorum Finariumshum,

⁵⁾ Pesel. addit: augustanam.

⁴⁾ Pezel. conventus excludas.

⁵⁾ ef Pesel. non habet.

Ecclesiam assiduis gemitibus commendo, quem etiam oro, ut Celsitudini vestrae vires corporis et animi confirmet.

Datum ') in urbe Vangionum die sexto Sep-

tembris 1557.

Illustriss. Celsitudini vestrae addictus Philippus Melanthon.

No. 6354.

8. Sept.

C. Peucero.

Epist. lib. II. p. 403 (ed. Lond. lib. II. ep. 417.).

D. Casparo Peucero

S. D. Charissime fili, Die Mercurii mane hora nona exhibitum est nobis exemplum propositionis, quae a Praesidente Iulio proponetur, quae satis luculenter scripta est. Iubet autem nos convenire omnes, die proximo Saturni, quod eo significo, ut Eberus sciat, quando adesse eum opus sit. Interea suspicor adventuros esse τοὺς δύο ἄρχοντας, τόν τε ἐμῆς πατρίδος δεσπότην, καὶ τὸν μεθαναῖον. Erit igitur Synodus similis Aristophanicae ἐχούση βάλαιναν βραβεύουσαν. Mihi cutae augentur. Sed Deo nos commendo. Bene vale. Hanc Epistolam dedi Anglo Ricardo. Datam die Mercurii mane. Salutem fratri meo germano et Paulo et Cunrado opto *).

No. 6885.

(eod. die.)

A. Alesio.

Epist. lib. VI. p. 359.

Alexandro Alesio, Theologiae D. Lipsiae.

S. D. Cum Iulius nondum convocarit delectos ad colloquium, nec ostenderit que de re et quo ordine disseri velit, hactenus neque publice neque privatim convenimus. Ideo te nondum accersunt nostri. Video autem non ad alium conventum

plures accessisse adversarios instructos sophistica, quam ad hunc. Belgae enim attracti sunt, quorum sunt naturae praestigiatrices. Itaque precor filium Dei, ut ipse sit et βραβευτής noster et σύμβουλος, et tribuat nobis concordiam in nostro coetu. Scribam ad te mox ubi initia actionum audivero. Bene et feliciter valete. Die nuptiarum filiae tuae, quae ut sint faustae et felices faciat Deus aeternus pater Domini nostri Iesu Christi, humanae naturae conditor et servator, quem oro toto pectore, ut nos et nostra gubernet et servet. VVormatiae. Anno 1557.

No. 6556,

8. Sept.

Vinariensis ad N. N.

+ Ex apogr. in cod. Guelph. in fol. No. 7. 9. p. 411.

(Epistola Vinariensis cuiusdam Theologi in Conventu Wormat. caret in apogr. inscriptione et subscriptione.)

S. in Christo Iesu. Anxie vos expectare non dubito, charissime frater, qualia instituti colloquii sint auspicia, et quem progressum porro sperare liceat. Significandum igitur duxi et te commonefaciendum de gravissima disceptatione, quae non cum manifestis hostibus et antagonistis, sed multo magis cum synagonistis nobis suscepta est.

Iustas et pias recensuimus causas in primo congressu, cur in aciem cum illis descendere non liceat, quodque ad profligationem tanti hostis et vindicandam Ecclesiae tranquillitatem nihil tam requiri debeat, quam vera, pia et firma nostrorum manipularium consensio. Eam vero alia ratione firmari non posse, quam explosis et repudiatis erroribus, blasphemiis et corruptelis, quae per fncosas Adiaphoristarum conciliationes, Osiandri zevoquviav, Zwinglii deliria, et Maioris φιλοτιμίαν in Ecclesiam introductae sunt. vero non solum non obtinere potuimus, sed duriter etiam excepti ab omnibus deliberationibus. privatis et publicis, sumus abdicati. Ac, etsi ad examen et collationem uberiorem harum controversiarum nos obtulimos, et Ecclesiae statum miseriorem fore, nisi hoc flat, ostendimus, imo adversariis hane distractionem ita exploratam esse, ut hac sola confisi tanto agmine huc confinxerint; 17*

⁶⁾ Pezel. Datas.

Solutem etc.) proeigemisse sunt in ed Lond.

tamen frustra ad ipsorum aures haec retulimus. Obstant etiam politici, qui magis de retinenda auctoritate et antecellentia, quam de asserenda puritate doctrinae dimicant. Inter Theologos neminem habemus nostrae sententiae suffragatorem praeter Morlinum et Sarcerium, qui tamen blanditiis et minis quotidie oppugnantur. Quanto autem in discrimine nos miseri versemur, facile intelligis. Iam enim turbatores pacis et schismatici perhibemur. Accedunt saevissima terriculamenta, fore, ut et principes et totam ditionem novis periculis et potentissimorum odio implice-At nos magno animo freti praeside non Iulio sed Christo, et causae bonitate has verhorum spumas contemnimus. Speramus etiam hunc ipsum ducem, qui fuit און huius consilii, fore in depellendis et propulsandis periculis, quae magno impetu nobis impendere videntur. Nos porro publica protestatione causas nostrae dissensionis commemorahimus, ac diras calumnias et convicia, quibus aspergimur, diluere conabimur. Dominus nos confirmet, et Ecclesiae suae laboranti opem ferat, compescat etiam furores eorum, qui saevius eam dilacerare student. Spero, nostram hanc operam et constantem purae confessionis defensionem tibi et omnibus recte iudicantibus non improbari. Vale dulcissime frater, et tuos omnes ac parentem meum dominumque pastorem ex me saluta. Datae Wormaciae 8 Septemb. anno Christi 1557.

Quaeso, ne quenquam sine tuis literis ad nos dimittas, et parentem quoque ut scribat horteris. Preces etiam magis nunc acuetis, cum periculum commune ob oculos versetur.

No. 6337.

8. Sept.

Vinariens. ad N. N.

† Ex apogr. in cod. Guelpherb. in fol. No. 7. 9. p. 412.

(Épistola, cui deest inscriptio et nomen subscriptum, scripta est in Conventu Wormar, a Theologo Vinciensi, vel a Basilio Monnero.)

S. Charissime domine compater. Quo in statu res nostrae, imo totius Ecclesiae Christi iam sint,

spero, postremus congressus erat nobis cum nostris, qui videri volunt amplecti Augustanam confessionem. Ibi mandata nostra, quae qualia sint non ignoras, eis exposuimus ac contendimus, nos non posse, nec licere nobis cum illis adversus papistas coniungi, nisi prius nominatim omnes errores, quos disertis verbis expressimus, quique pugnare cum doctrina nostra christiana, quae continetur in Augustana confessione etc. et Schmalcaldicis Articulis, a nobis omnibus uno ore condemnarentur. Quod quomodo sit acceptum facile poteris coniicere. In genere sentiebant onnes alii condemnandos errores, sed non in specie, nisi quod Philippus dicebat, se formulam esse complexam, in qua decreta cum Tridentini Concilii tam Augustani libri, quem Interim apellant, et praeterea omnes actiones pugnantes cum Augustana confessione, Apologia et articulis Schmalcaldicis damnarentur, et astute extenualiat Adiaphorismum et Maiorismum. Zwinglianismum non improbabat, sed cum apud multas nationes variae sint opiniones, oportere plures bonos et eruditos convenire, et de eo dogmate cognoscere et diiudicare. Sed mihi iam pernecessarias occupationes *) plura coram, ut spero, brevi audies. Proximus dies Sabbati dictus est ad inchoandum cum papistis colloquium, cui nos bona conscientia non possumus interesse, nisi prius a principe responsum acceperimus, etiansi caelum ruere videatur. Deus servet Ecclesiam suam in puritate doctrinae, et nos omnes, qui versamur in maximis periculis. Raptim Wormaciae 8 Septembr. anno 1557.

hoc cognosces ex aliis, aut brevi coram ex me.

Nam nudiusquartus 5. Septbr. primus, et, ut

No. 6338.

10. Sept.

A. Hardenbergio.

Edita in Hospiniani hist. Sacram. P. II. p. 451.

:Alberto Hardenbergio.

Reverende vir et charissime frater. Die Septb. 5. primus congressus factus est eorum, qui a nostris Principibus huc missi sunt, Nobilium et Theologorum. Hic quum iussi essemus deliberare,

^{*)} austor; in spoge protess mendose scriptum.

**) Deus fortis; etiam hace satis-mendose scripta sunt.

^{*)} Excidit hic aliquid; lere : prolictus veribere non liet.

quomodo instituenda esset collatio cum Pontificiis, omissa ea deliberatione, accusationem asserunt Legati Thuringici, Schnepfii voce pronunciatam contra Brentium et me. Negant se nobis adfuturos esse, nisi condemnationes scribantur de his quatuor articulis: περί δείπνου, περί 'Οσιανδρικού δόγματος, περί της φράσεως εί άγαθά έργα άναγχαῖά ἐστι πρὸς σωτηρίαν, χαὶ περὶ ἀδιαφόρων. Respondimus, nos retinere confessionem usitatam, sed, si petant condemnationes, oportere maiorem frequentiam esse iudicum, et vocandos esse viros doctos ex iis Ecclesiis, ubi de his quaestionibus disseritur. Scripserunt Palatinus et Dux Wirtenbergensis ad Ducem Ioannem Fridericum, ut sinat differri illas condemnationes, nec impediat communem collationem cum Pontificiis. Nunc responsio expectatur. Nec aliud hic actum est hactenus inter nos. etc. Wormatiae d. 10 Sept. 1557.

(Phil. Mel.)

No. 6589.

11. Sept.

Responsum Melanth.

† Ex apogr. in cod. Goth. 19. p. 189. coll. apogr. in cod. Guelpherb. in fol. No. 7. 9. p. 412 b sq. et in cod. Mon. 85. p. 29. quod ex cod. Guelph. descriptum videtur quum cum co conveniat. — Est responsum a Melanthone nomine Theologorum Evangelicorum datum in primo consessu d. 11. Septh. postquam Iulius Pflugk, colloquii Praeses, colloquium inchoaverat.

"Responsio Phil, Mel. ad Praefationem Rever. Dom. Praesidentis in colloquio VV ormatiensi; anno 1557."

Reverenter audivimus mandata et adhortationem Reverendissimi Domini Praesidentis. Ac initio veris gemitibus precamur filium Dei, dominum mostrum I. C., vere colligentem aeternam Ecclesiam voce Evangelii, ut nos gubernet, et spiritu suo ') inter nos Ecclesiam sibi colligat. Et nos ad explicationem doctrinae Ecclesiarum nostrarum veram et perspicuam offerimus, quam propter gloriam Dei et salutem animarum lucere, propagari et conservari optamus. Ne autem vagari opinionibus existimemur, nunc quoque ') testamur,

nos pio et firmo consensu amplecti scripta prophetica et apostolica, et quidem in hac ipsa sententia, quam comprehendunt symbolum apostolicum. Nicenum et Athanasianum. Eamque doctrinam affirmamus comprehensam esse in confessione Ecclesiarum nostrarum, quae exhibita est Imperatori Carolo V. in conventu Augustano anno 1530. Hanc confessionem fatemur omnes pio consensu amplecti. Et ab eo non discessimus nec discessuri sumus. Reiicimus ctiam omnes errores et sectas pugnantes cum illa confessione cum veteres tum recentes, et nominatim impia decreta, facta in Tridentino Synodo, ut nominant. Et librum, cuius titulus est Interim, et alias actiones pugnantes cum confessione nostra,

Credimus etiam certo, filium Dei sibi colligere aeternam Ecclesiam voce Evangelii, et esse Ecclesiam non multitudinem, quae scripta apostolica et Symbola non recipit, quales sunt ethnica, Mahometica et Iudaica colluvies; nec illos, qui arrogant sibi titulum Ecclesiae, et tamen scientes veritati adversantur, et Deum contumelia afficiunt stabiliendis idolis, et adiuvant ant confirmant parricidia animarum et multorum corporum: sed illum coetum, qui sonat vocem Evangelii incorruptam, qui, quanquam habet suas infirmitates, tamen retinet fundamentum, ut Paulus nominat, nec sciens defendit idola, iuxta dicta: oves meae vocem meam audiunt. In hac vera Ecclesia multos scimus electos et certo haeredes esse vitae et salutis aeternae, qui conversi ad Deum fide 3) propter filium mediatorem accipiunt remissionem peccatorum. Nec dubitamus, in hac vera Ecclesia placere Deo conversionem, fidem, invocationem, et alios cultus ab eo mandatos. Huius verae Ecclesiae membra nos esse profitemur, et docemus, mandatum Dei esse, ut omnes homines verae Ecclesiae cives fiant. Sicut scriptum est: unum petii a domino, hoc requiram, ut habitem in domo Domini omnibus diebus vitae meae.

Haec initio praefari voluimus, ut sciatis, et quid profiteamur, et nos non discessisse a vera Dei Ecclesia), et quod sit unicum et certum doctrinae genus, quod est consensus catholicae Ecclesiae Dei, Prophetarum et Apostolorum, quod

¹⁾ pro aptitu suo] cod. Guelph, semper.

²⁾ expresse] addit cod. Guelph.

⁸⁾ Cod Gue!ph. vera fide.

⁴⁾ Addit cod. Guelph. utruinque certum est, quae et ubi at

quidem testimonia habet veteris et purioris Ecclesine, etiamsi scriptores post Apostolos alii magis
alii minus puri sunt, et multa') contagia suorum
temporum habent, sicuti semper hominum natura
habet aliquid imbecillitatis. Quod vero aliqui ex
doctorum sententia') excerpunt semina errorum,
qui post eos maiora incrementa habuerunt, fraus

et perversitas est.

Altera pars Reverendi Dom. Praesidis orationis, in qua est commemoratio de publicis calamitatibus, quas attulit et adfert publica discordia, valde auget dolores meos 7). Significat enim, nos esse discordiarum) autores et faces, et velut exprobrat nobis calamitates nostras. Meminimus vulnera nostra, et experti annus aspera rudimenta, quae nos commonefaciunt de amanda pace. Et deploramus civitatum et Principum aerumnas et multorum nobilium et fortium virorum interitus. Deploramus et aliorum neces, qui propter consessionem piam quotidie interficiuntur, et assiduis gemitibus Deum precamur, ut Ecclesiae concordiam, et patriae, nostris familiis et posteris tribuat non solum pacem, sed et ordine constitutas politias et honesta domicilia conservet. Sed quod ab hostibus Evangelii, qui se Ecclesiam nominant, dissentimus, severissimis mandatis Dei cogimur iuxta haec dicta: si quis aliud Evangelium docet, anathema sit; item: qui dixerit blasphemiam contra Spiritum s., non remittelur; item: fugite idola. His divinis mandatis cum parere necesse sit, non nos discordiae autores sumus, sed culpa corum est, qui manifestam veritatem delere, et horribilia idola stabilire conantur. Nec nos ab Ecclesia Dei discessimus, nec socii illorum esse volumus, qui cruore piorum conspersi idola tuentur. Cumque mandata Dei anteferenda sint omnibus commodis corporum, publicae et privatae tranquillitati et carissimis familiis nostris, commendamus Deo exitum miseriarum nostrarum, qui dixit; posui verba mea in ore tuo; et: umbra manus meae protegam te, ut plantes coelos.

Quod vero petit reverendus Dom. Praesidens, ut placide, sine ambagibus et sine convitiis noatras sententias exponamus, nihil gratius tali col-

latione esse potest 9), in qua simplex veritas sine sophistica et sine animorum acerbitate quaeritur, ut Gloria Dei illustretur et saluti animarum consulatur. Promittimus igitur, nos, Deo iuvante, modeste et proprie et sine sophismatum praestigiis vera fundamenta doctrinae nostra ex scriptis propheticis exposituros esse, ac vicissim petimus, ut gubernatores colloquii non concedant adversariis ludere sophismatibus et detorquere dicta prophetica et apostolica ad alienas sententias et cumulare dicta scriptorum ecclesiasticorum seu falsa seu vera male detorta. Talibus centonibus adversarii praecipue iam multis annis fucum faciunt iadoctis. Lo magis autem vitandus est hic ludus, quia haec tota collatio referenda est ad Senatum Imperii.

Postremo quia iubet nos R. D. Praesidens deliberare de ordine collationis, fuit antea usitatum in talibus congressibus ordinem articulorum confessionis sequi. Idem nunc quoque fieri petimus. Sed audiamus, quid et R. D. Praesidenti et caeteris videatur. Precamur autem filium Dei Dominum nostrum L. C., ut nos gubernet. De iuramentis autem, cum formam eorum audiverimus, exponemus petitionem, quam necessariam esse iudicamus. Dixi. Anno 1557. 11. Septembris. 10)

No. 6340.

12. Sept.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 726. (ed. Lond. lib. IV. ep. 870.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camer, fratri suo cariss.

S. D. Quod faustum et felix sit, die undecimo Septembris Iulius convocavit utriusque partis collocutores, et pauca praefatus de mora, legi deinde a Seldio iussit orationem, qua exposuit, se constitutum esse βραβευτήν, et quaedam de iis malis oratorio more intexuit, quae parit discordia. Respondit primum Sidonius, postea ego, et pauca dixi, cur dissentire ab adversariis cogamur. Inter nostros de Confessione consensus est. oi με-θωναίου petiverant quasdam condemnationes. Sed

⁵⁾ Cod. Guelph. multi.

⁶⁾ Cod. Guelph. aliqui relicta'doctiorum perpetua sententia.

⁷⁾ Cod. Guelph. nostros.

⁸⁾ Cod. Guelph. dissidiorum.

⁹⁾ God. Guelph. nihil nobis gratius est tali sollations.

¹⁰⁾ Dissi etc.] non habet cod, Guelph, .

in hac paucitate nostrorum, Legati omnes censuerunt nunc differendas esse eas condemnationes. Et in eam sententiam Palatinus Elector *) epistolam huc misit. XIII. die Septembris deliberatio erit de ordine materiarum, de quibus disserendum est. De filio meo velim mihi scribi. Bene et feliciter vale, et rescribe. die XII. Septembris.

Philippus.

No. 6341.

1 3. Sept.

Aurifaber ad N. N.

Ex apogr. in cod. Guelph. in fol. No. 7. 9. p. 862.

(Ad amicum qui cum Iohanne Friderico Duce Saxoniae erat in oppido Baden.)

Sottes Snad und Fried durch Christum Zesum unsern Seiland. Hochgelahrter und achtbar, freundlicher lieber herr und Gevatter. Ich tann euch guter Boblmeinung nicht bergen, wie daß die Theologen der Augsb. Confession allererst den 4. Tag Septembris auf dem Rathhause zu Worms um ein Uhr zusammenkommen sind, und mit einander sich unterredet haben, an welchem Ort, und zu was Zeit das Colloquium vorunehmen sen, auch wie die Proposition gethan murde, und daß man sich de formula iuramenti vergleiche. Da nun bavon genugsam gehandelt, da war Doctor Basilius [Basil, Monnerus] aufgestanden und angezeigt, was er und sein College für eine Instruction und gemeffen Befehl hatte, bag fie fich famt ben andern Theologen ber Augsburg. Confession mit nichten in eis nige Sandlung wider die Papiften einlaffen follten, es waren denn die Corruptelen, so zu unfrer Kirchen eingeschlichen, als mit dem Zwinglianismo, Osiandrismo, Adiaphorismo, Maiorismo, defigleichen bes Interims und Schwentfeldte Lehre guvor verbammt, und eine mahrhaftige driftliche Reconciliation unter uns angerichtet, ba man benn für einen Mann und mit einem Herzen und Mund wider das Papstihum zublich und fruchtbarlich handeln tonnte. Dergleichen bat Doct. Eberhard Snepf auch angezeigt, wie unfre Theologen auch für ihre Person nicht mit gutem Bewiffen tonnten bei ben andern fleben. Da mar Phi-Lippus aufgetreten und gesagt: ego video, me peti; vos vultis me premere; velim igitur, me abesse

Auf ben Osiandrismum hat er gar kein Bort geantwortet, sondern mit Stillschweigen übergangen aus denen Ursachen, daß Brentius und die Birtenbergischen Theologen, welche alle ganz und gar Osianbristen sind, und Osiandrum in keinem Weg wollen verdammen, gegenwärtig gewesen.

Bon Adiaphoris hat er gefagt, bas sey wahr, er hatte gerathen, man sollte weichen in Erremonien, bem Kaiser zu gefallen, auf baß man die Lehre rein beshielte. Solchs ware nun heuchelei und Kinderwerk, und nicht werth, daß man davon disputiren sollt.

Des Maiorismi halben hatte er von Bergog Augusto Befehl, eine Schrift zu stellen, beshalben er in Arbeit jest stunde, und sie hatte ber formula loquendi jest nicht gebraucht, wollten sie auch nachmals nicht brauchen.

Da nun die Unfern protestirt hatten, wenn fe nicht in specie wollten die Errores verdammen, fo könnten sie nicht bei ihnen steben; ba bat man zur Antwort gegeben: man wollte wohl andre Leute finden, und fie an ihrer Statt brauchen; und hatten unfre Leute laffen entweichen. Alsbald ift Doctor Zoachim Morlin auch abgetreten, und Erasmus Sarcerius. und bei den andern im Colloquio nicht steben wollen, und zu den Unfern getreten. Es find auch alle Theor logen aufgestanden und vom Rathhaus gegangen, und bie Unfern allein droben gelassen. Da hatten die politischen Rathe ihnen die Antwort gegeben: fie batten von ihren Herrn teinen Befehl, sich in einige Sandlung der Reconciliation oder Damnation der Corruptelen einzulassen, sondern stracks zum Colloquio mit den Papisten zu streiten. Wollten sie das nicht thun, so mochten fie es laffen.

ex tota actione, und gefagt, sie wollten bei ber Augsburgischen Confession bleiben, et'damnare in genere, non in specie, omnes actiones pugnantes cum augustana confessione, und angefangen von biefen Corruptelen zu reben, vorgegeben, daß der Aminglianismus viel ein größer Sache mare, benn baß fie allbie könnte geordnet werden. Denn viel Konigreich und großer Leute berfelben Meinung anhangig maren, und gehörte auf einen Synodum, da mehr Leute zusammen mußten kommen, denn ist zu Worms wären, als näm= lich irgends. (?) Aber bas ift ber hund: die Schweis ger haben ihre Botichaft ju Borms, bergleichen find auch viel Engellander allda, die täglich in Philippi Bermerge find, und Philippus gar freundlich mit ihnen umgehet. Bor denen hat er muffen die Pfeife einziehen.

Da hat Ductor Snepf ihnen Ursachen nach der Lange erzählt, warum fie ce nicht konnten thun, und ihnen angezeigt, ber Streit, sonderlich des Abiaphorismi halben, mare nicht allein der Ceremonien halben, sondern um die ganze Lehre ware es zu thun, und hat ihnen alle die Errores aus dem Leiptsischen Interim erzählt. Diese Handlung hat gewähret bis um 6 Uhr auf den Abend, und man hat unfre Leut nicht aushoren wollen, und fehr viel bedraulicher und unnuger Worte ihnen gegeben, aber die Unfrigen haben sich als ehr= liche, ernftliche und Bieberleut gehalten, und thut ihnen die Contumacia Philippi fehr webe, und sind jest die acerrimi hostes Adiaphorismi et omnium sectarum, und bringet Gott fie jest mitten ins Spiel hinein, dafür fie sich doch bis auber mit hochstem Fleiß gehütet haben. Bekommt also Illyricus viel Synergos et collegas in sua cansa contra Adiaphorismum.

Man bat den Unsern gedrauet, die zu bestricken, wie sie von guten Leuten sind gewarnt worden. Darum bat man Doct. Basilium, den die Reigner um bes Buchlein willen gar tobfeind sind, anher geschickt. Aber ich hoff, er soll bald wieder hinein cum publica et solenni protestatione tum Principis tum Theologorum, und dann sie alle abziehen.

Es haben die Theologen einen herrlichen Rath-Schlag gestellt, warum fie bei den andern Falsariis nicht fteben konnen. Der Apostata Staphylus hat ju Worms vorgegeben, er miffe der Augsburgischen Confessions = Bermandten Errores, und alle ihre Beimlichs keiten; er wolle im Colloquio fie felbst also in einander begen, daß fie ein folch Greiff [Geraufe] haben follen, und die vor ihnen wohl bleiben wollen.

Um nachsten Donnerstag vergangen hat das Colloquium follen angehen, aber man hat die Unfern das beim gelassen; seindt also ausgeschlossen, abgesondert, verbannt, verdammt in der heiligen Pharifaer Augen. Aber ihr follets erfahren; wir wollen nun gar mit der Sauglocken lauten, und aller Welt unfre Unschuld an Tag in kurzem geben. Ich bin von Herzen erfreuet, daß unfre Theologen fich als Belden gehalten haben. Doct. Basilius, der gute Mann hat viel Frommen zu Worms geschafft, und bie abiaphoristischen Irrthum und Corruptelen schriftlichen, fast allen Fürsten, Rathen und Theologen zu lefen heimlich zugeschanzet. Doctur Snepf hat jum erften ju Borms geprediget, barnach D. Morlin, Item M. Stofel und Sarcerius. Run find Brentius und bie Burtembergifchen Theo. logen auch barum gebeten worden, baß fie predigen

sollten; aber sie, noch andre Theologen, habens alle abgeschlagen, benn es sie sehr verdroffen bat, daß bie Sächfischen vor ihnen einen Vorzug gehabt haben. Pfalz thut nichts bei ber Sache, und mich siehet es bafur an, es ift Gottes Bort aus bem Dberland fchier gar weg; benn es an keinen Orten rein ist, und wird der Majorismus fast öffentlich vertheidigt. Gott erhalt uns, als das klein Sauflein, daß wir bei feinem allein seliamachenden Wort rein und unverfälscht bis in unsere Grube bleiben, und verleihe uns Bestandigfeit, gu leiben alles, mas uns barüber begegnen mochte. Denn es ohne Verfolgung nicht wird abgehen.

Dieses hab ich in großer Gil euch nicht verhalten wollen, auf daß meinem gnadigen gurften und herrn ihr unterthänigen Bericht bavon thun mochtet, und 3. F. 3. wußte, wie es jest fo klaglichen auf bem Colloquio stehet, und man sich der Kirche Schaden und Berderbung so gar nicht annehmen will. Darum Gott das Teutschland greulichen strafen wird, ba ist kein 3weifel an. Ihr wollet meinem gnabigen Fürsten und herrn mein Gebeth, und unterthanige, schuldige und verpflichtliche Dienst vermelden, dergleichen ben Marschal Barftal, ben von Dbernig, D. Maximilianum Andreas IVolff, den Praceptor Bonaventura und Johann Otto freundlich und dienstlich grüßen. Befehl euch hiermit in den gnadenreichen Schut Gottes des Allmadytigen, mit Erbietung meiner allezeit willigen und unverdroffenen Dienft. Segeben zu Margraff Baden am Montag Mariae Geburt anno 1557.

E. williger Gevatter

Iohann, Aurifaber.

No. 6342.

(13. Sept.)

(Narratio de colloquio,)

+ Ex cod. Galli I. p. 48.

Bericht vom Colloquio zu Wormbs durch einen Churfurftl. [? potius Bergogl. Gachfischen] pofrath an feinen gn. Furften und herrn anno 57.

Die Theologi ber Augeburgischen Confession, so eingeln ju Worms einkommen, find erft ben 4. Septbr. auf dem Rathhaus zusammenkommen, um 1 Uhr sich mit einanger unterredt, wie das Colloquium vorzunehmen, die propositiones gestellt, und suber die formula iuramenti fich verglichen. 2018 bevon nu genug: fam gehandelt worben, ift der gut fromm herr Basilius aufgestanden, sich vernehmen lassen, mas er und feine collegae für ein Instruction haben ber Corruptes len halben gegen ben anbern fich nichts einzulaffen, es waren benn die Irrthum guvor verdammt, und [baß] man für einen Mann gegen ben Papisten stehen konnte. Darauf auch D. Schnepf aufgestanden und angezeigt, wo das nicht geschehe, konnten sie sich für ihre Person in nichts einlaffen. Da Philippus bas borete ftund er auf und saget: video me peti, vos vultis me premere, vellem igitur me abesse ex tota actione. Darneben sich vernehmen laffen, sie wollen auch bei der Augeb. Confession bleiben, et damnare in genere, non in specie, omnes actiones pugnantes cum augustana confessione. Darauf von diesen Carruptelis ju reben angefangen, bergeftalt: ber 3 winglianis= mus mare viel eine großere Sache, benu daß sie auf biefmal konnte geortert [werben], benn viel Konigreiche und große Leut berfelben Meinung anhangig maren; baß es auf einen Synodum, ba mehr Leut zusammen= tommen mußten gehoret. Das foll aber ber hund fenn, die Schweißer sollen ihre Botschaften zu Worms haben, besgleichen andre mehr, welche taglich um Philip= pum fenn, mit benen er fich bag und freundlicher, benn mit ben Unfern, vergleichen fann.

Auf den Ofiandrismum hat er nichts geantwortet, weil Brentius und Andre gut Ofiandrische da waren.

Bom Adiaphorismo hat er gesagt, es ware wahr, er hatte gerathen, man sollt dem Kaiser zu gesfallen in Geremonien weichen, daß man die Lehre rein behielte; solchs ware nur Gauckelei und Kinderwerk, und nicht werth, daß man bavon disputiren soll.

Des Majorismi halben hatt er vom Herzog Augusto Befehl, eine Schrift zu stellen, berhalben er jego in Arbeit stunde, und er für sich hatte die formula loquendi noch nicht gebraucht, wollte sie auch nochmals nicht gebrauchen.

Darauf die Unsern alsbald protestirt. Da sie nicht gesonnen waren, die errores in specie zu versdammen, so könnten sie bei ihnen nicht stehen. Darauf ihnen die Antwort geben: man wollte wohl andre Leut sinden und dieselben an ihrer Statt gebrauchen; haben auch darauf unsee Leut lassen entweichen, und ist mit ihnen D. Mörlin Joachim*) und Sarcerius abgetreten, und sich beibe zu den Unsern gethan. Die großen Theologi sind nach kurzer Unterredung ausges

standen, hinweg vom Rathhaus gegangen, die Unfern allein broben gelassen.

Als haben die politischen Rathe die Unsern vor sich fordern laffen, ihnen angezeigt, sie hatten von ihrem Herrn keinen Befehl, sich in einige Handlung der Reconciliation ober Damnation der Corruptelen einzulaffen, fondern ftracks jum Colloquio mit dem Gegen= theil zu greifen. Wollten sie das nicht thun, mochten sie es lassen. Hierauf hat ihnen der Ochnepf Urfachen der Lange erzählt, warum sie es nicht thun konn= ten; [bat] angezeigt, bag ber Streit nicht bes Adiaphorismi halben, noch um die Ceremonien allein, und bergleichen, zu thun, sondern um die ganze Lehre; hat darauf ihnen alle errores aus dem Leipzischen erzählet. Diese Handlung hat gewähret bis um 6 Uhr auf den Abend, und man hat die Unfern nicht aushoren wollen, ihnen viel verdrießlicher Wort geben. Aber die Unsern haben sich als die driftliche Leut von ben Gnaben Gottes verhalten, und thut ihnen die Contumacia Philippi sehr webe; seind nunmehr acerrimi hostes Adiaphorismi, kommen also mitten ins Spiel, bavor sie sich boch zuvor gehuten Den Unfern foll gebrohet werden, sie zu verstricken, und find von guten Leuten gewarnet worden. Darum hat man D. Paulum von Borms ju unfern Fürsten gen Baben geschickt; [er] wird aber wieder hinein, und vielleicht andre mehr, der man fich nicht versiehet, mit ihm, wo sich die Sache nicht verandert. Denn Bictorinus am Mondtag nach Da= ria Geburt *) auch gen Baben tommen von Worms.

Staphylus, der Apostata, hat zu Worms fich vernehmen laffen, er wollt der Augsburgischen Confession Berwandten errores und dissidia, auch alle ihre Heimlichkeiten anzeigen, und sie weiblich in einauber heßen.

D. Schnepf hat am ersten zu Worms gepredieget, barnach D. Morlin, auch Mag. Groffel und Sarcerius, und feind Brentius und die andern Gefandten auch zu predigen gebeten worden, haben es aber abgeschlagen, benn es sie verdroffen daß die Sachssischen ihnen vorgezogen.

Philippus hat sehr schimpflich bes guten alten Umsborfs gebenkt, unsre gnad. Fürsten und Herrn allein ober schlecht "die Sachsen", aber seinen Bischof zu Zeisst "feinen gnabigen Fürsten und herrn Julium Bischof zu Zeist" nennen.

MELANTH. OPER. VOL. IX.

⁹ Joachim Mörlin.

^{*)} d. 13. Septb.

No. 6843.

14. Sept.

No. 6344.

(14. Sept.)

Georgio Frider. Marchioni.

† Ex apographo in cod. Galli II. p. 805 b. — Forma epistolae docet, Melanthonem eam scripsisse. Quaestionem ipsam Kargius, Superintendens Ansbacensis et missus Marchionis Georgii Friderici, secum attulerat in Conventum Wormaciensem, ut rem Theologis ibi congregandis proponeret eorumque sententiam Domino suo mitteret. Vid. ea de re Saligius in histor. Aug. Conf. III. p. 305.

Dem Durchleuchtigen Hochgebornen Fürsten und herrn, Derrn Georgen Friedrichen, Marggraven zu Brandenburg, zu Stettin, Pomern, der Casssuben und Wenden zc. unserm gnädigsten Fürsten und Derrn.

Gottes Gnad durch seinen eingebornen Sohn Zesum Christum, unsern Heiland und wahrhaftigen Helfer, ber ihm gewißlich im menschlichen Geschlecht ein ewige Kirch burchs Evangelium sammlet, zuvor. Durch= leuchtiger, Hochgeborner, gnädiger Fürst und Herr. Die Schriften des wurdigen Herrn Georgen Kargen und des Decani haben wir gelien, und thun barauf unsern wohlgegrundeten Bericht laut eingelegter las Diemeil bann biefe Rede, fo ber teinischer Schrift. Decanus streitet, grob ift, und kommt aus Unverstand: ist unser Bedenken, bag bem Decano gesagt werde, daß er biefe seine Rebe vom Bauch fürohin unterlasse, bamit auch bei bem Bolt bavon nicht spottlich Reben erweckt werden. So haben wir den würdigen Seor= gium Rargen zu Frieden vermahnet, und daß er von der Frucht der Communion und diesem gnadigen Bund, barin ber Sohn Gottes bezeuget, bag er uns du Bliedmaß mache feines Leibs und theilhaftig feiner Buter, treulich das Bolf unterrichten wolle, daß manniglich zur Communion mit großem Ernst und Andacht gezogen werbe. Dieses ist unser einfaltige Antwort auf gemelbte Fragen.

Der allmächtige Gott wolle Ew. F. G. gnädiglich an Seel und Leib stärken zu christlicher und seliger Regierung E.F. G. Landen und Kirchen. Datum Wormbs ben 14. Septembris anno 1557.

E. F. G.

unterthänige Diener

Philippus Melanthon Ioannes Brentius Iacobus Andreae Ioannes Marbachius Ioannes Pistorius Michael Dillerus Paulus Eberus Iacobus Rungius.

Iudicium Theologorum.

Haec duo iudicia A. et B. primum edita sunt in Manlii farrag. p. 96 et 97. et in Gonsil. Melanth. latinis a Pezelio editis Parte II. p. 296 sq. sed inverso ordine. Putarunt enim Manlius et Pezelius, iudicium, quod lit. B. dedimus, prius fuisse. — Manlius inscripsit: "decreta duo de coena domini per D. Philipp. Mel. Wormaciae scripta." Pezelius iudicio sub lit. B. (quod primo loco posuit) praemisit haec verba: "Decreta duo, quibus respondit D. Philippus ad quaestionem ex aula Onolsbacensi Wormaciam missam: an corpus Christi descendat in ventrem?" Et annectit iudicium A. (quod secundo loco posuit) his verbis: "hoc decretum paucis verbis mutatis forma sequenti missum est ad Marchionem Georgium Friderioum de controversia in Ecclesia Anspacensi exorta, die 12. Sept. anne 1557. in urbe Vangionum."—At in eo erravit Pezelius. Imo forma iudicii quam Pezelius primo posuit loco missa est in aulam, est igitur posterior; sed illa quam posuit secundo loco (quam hic habes sub lit. A.) est prima, fortasse a Brentio scripta, postea a Theologis paululum mutata. Hanc enim edidit etiam Io. Ge. Füsing (in umbfänbtlider Relation etc., p. 265.) et eiusdem habetur apographon (ex autographo, ut videtur, factum) in cod. Galli II. p. 205. Hanc igitur secundo loco dedimus. Quae res fuerit intelligitur ex epistola Theologorum ad Marchionem d. 14. Sptb. scripta.

(Iudicium de quaestione, an corpus Christi in coena sacra sumptum in ventrem descendat?)

. A.

(Ex Manlio et Pezelio.)

Non dubium est, Papisticam adorationem in circumgestatione, repositione et oblatione simpliciter idololatricam esse, quia nihil habet rationem sacramenti extra usum a Deo') institutum, cum nulla creatura possit sacramentum facere. Institutio autem divina tantum de sumtione loquitur, ut scriptum est: accipite, manducate. panis, quem frangimus'), est κοινωνία σώματος. Haec verba expresse de sumtione loquun-Sic et Hilarius de sumtione loquitur: hace sumta et hausta faciunt, ut Christus sit in nobis, et nos in Christo. Etsi igitur vere et substantialiter adest filius Dei3) in sumtione faciens nos sibi') membra, et testificans, nos esse sua membra, et nos consolans: tamen non ponatur conversio panis vel inclusio localis, ut Papistae docent. Et quidem expresse inquit Theodoretus, doctus et antiquus scriptor, φύσιν ου μεταβάλ-

¹⁾ a Deo] abest a textu Manl.

²⁾ quem frang.] non habet Manl.

³⁾ Manl, addit: et.

⁴⁾ sibil non habet Manl.

λων. Et Epiphanius inquit: βρῶσις μὲν ἄρτος') ἐστὶ, δύναμις δὲ') ἐνέργεια ἐστί'). Nequaquam igitur dicendum est, descendere corpus Christi in ventrem, aut dentibus atteri, sicut in Papistico decreto dicitur. Lutherus etiam') συνεχδοχὴν expresse probat, et saepe eam repetit.

Ioannes Brentius Philippus Melanthon⁹).

B.

(Ex Manlio, Pezelio, Füsingio et codice Galli.)

Nihil dubium est, adorationem Papisticam in circumgestatione panis et repositione et oblatione idololatricam 10) esse, quia 11) nihil habet rationem sacramenti extra usum a Deo institutum; creatura enim facere sacramentum¹²) non potest. Instituta autem est sumptio, in qua cum pane et vino vere et 13) substantialiter adest filius Dei, et testificatus hac externa sumptione, quod ") vere ") nos faciat sibi membra et sese et sua bona 16) nobis communicet; sicut Hilarius inquit: haec sumpta et hausta faciunt, ut Christus sit in nobis et nos in Christo. Nec fit conversio substantiae panis. Cum autem facta sumptione panis descendit in ventrem, et17) alteratur, estque iam cibus corporalis, desiit ratio sacramenti. Ideo omittatur ista absurda phrasis: corpus Christi vel Christum descendere in ventrem. Nec Lutherus ponit conversionem substantiae panis, sed ponit synecdochen, videlicet, sumpto pane et vino vere sumi corpus et sanguinem Christi "). Ad hanc synecdochen congruunt et Pauli verba, quae tantum de usu instituto loquuntur, panis est zowavía corporis, id est 19), quo nobis communicatur corpus Christi. Post hunc usum cum panis alteratur in ventre, alius ²⁰) usus est panis. Vitentur sermones prophani, et doceantur homines de ipsa ratione sacramenti, videlicet ²¹) de testificatione, quod sumus membra Christi; deinde de consolatione vera, quae est manducatio spiritualis ²²).

Philippus Melanthon Ioannes Brentius Iacobus Andreae Ioannes Marbachius.

Ioannes Pistorius Michael Dillerus Paulus Eberus Iacobus Rungius²²).

(Additamentum quod sequitur tantum habet Füsing. l. l., neque videtur autographo adscriptum, sed ab alio, nescio quo, sententiae Theologorum adiectum.)

[Scholastici autem doctores docent, ne quid fiat de corpore Christi, et de corporali praesentia eius per sumtionem sacramenti. Christus tecum, inquiunt, ad tempus esse voluit. Quando aut quam diu necesse fuit, exhibuit tibi ad tempus corporalem praesentiam suam, ut per illam spiritualem excitaret. Quamdiu sensus corporaliter adficitur praesentia corporalis non aufertur. Postquam autem sensus corporaliter in perficiendo deficit, deinceps corporalis praesentia quaerenda non est, sed spiritualis retinenda. Christus de ore ad cor transit. Melius est tibi, ut eat in mentem quam in ventrem tuum. Cibus animae est, non corporis. Noli in ipso quaerere consuetudinem, ubi corporalis venit ad te ut comedatur, non ut consumatur. Post haec ergo, si corporalem praesentiam Christi quaeris, in coelo quaere, ibi quaere ubi prius fuit quam per sacramentum suum corporaliter tecum esse inciperet, et unde non discessit, quando ad te venit etc.]

⁵⁾ Manl. & apros.

⁶⁾ Manl. i de diraus.

⁷⁾ Mani. tori tr adro sic Luier bryow.

⁸⁾ Manl. autem etiam.

⁹⁾ Nomina Manlius non habet.

¹⁰⁾ Manl. idololatriam.

¹¹⁾ quis] desideratur in Maul. et Pes.

¹²⁾ Pez, et Mani. sacramenta.

¹⁵⁾ et] praetermisit Füs.

¹⁴⁾ Verba: eum pane et vino — — quod, exciderunt ex textu Pezelii.

¹⁵⁾ Pes. Christus vere.

¹⁶⁾ bona] non habet Füsing.

¹⁷⁾ el] non habet Mani.

¹⁸⁾ Christi] non habent Manl. et Pes.

¹⁹⁾ File. est id; Pez, id est id.

²⁰⁾ Manl. non alius.

²¹⁾ Füs. vel, mendose.

²³⁾ Cod. Galli addit: in urbe Fangionum 1657. — Fits. addit: Coburgi.

²⁵⁾ Heec nomina subscripta leguntur in cod. Galli. Füsing. tantum habet nomina Melenthonis, Brentii, Rungii, Pistorii et Andreae. Manlius et Peselius nullum plane nomen subscriptum dederunt.

No. 6845.

(15. vel 16. Septi)

Melanthonis declaratio.

† Ex apographo in cod. Galli I. p. 156 b. — Quisque videt hanc "protestationem" cum scripto d. 11. Septb. tradito in multis ad verbum convenire, in multis vero ab codem diversam esse. Non autem est protestatio, quam inscriptionem auctor apographi huic scripto propterea dedit, quod protestationem, quae infra d.11. Oct. legitur, cnm hoc scripto arcte coniunxit quasi utrumque sit unum, sed est declaratio a Melanthone d. 15. Sptb. 57. Theologis Romanis tradita, qui, ut intelligitur ex epist. ad Camerar. d. 1. Septb. et ex ep. ad Winshemium d. 18. Sept., primum de nomine verae Ecclesiae disputationem moverunt.

(Declaratio Melanth. Romano-Catholicis tradita de Ecclesia.)

Cum huc missi simus, ut doctrinam in Ecclesiis nostris receptam, quanquam saepius in conventibus repetita est, tamen rursus hic recitemus, ut postea collatae sententiae utriusque partis referantur ad senatum Imperii, initio precamur filium Dei, dominum nostrum Iesum Christum, vere colligentem aeternam Ecclesiam voce Evangelii, ut nos gubernet, et semper inter nos sibi colligat Ecclesiam. Deinde quia necesse est, ostendi, quid profiteamur hoc in summa praefari voluimus, nos pio consensu amplecti scripta prophetica et apostolica, et quidem in hac ipsa sententia, quum comprehendunt symbola, Apostolicum, Nicenum et Athanasium, eamque doctrinam affirmamus comprehensam esse in confessione Ecclesiarum nostrarum, quae est exhibita Imperatori Carolo V., in conventu Augustano anno 1530. Hanc confessionem fatemur nos omnes pio consensu amplecti, et ab ea nec discessimus nec discessuri sumus. Quod ideo praefari voluimus, ut notum sit omnibus, quid certo profiteamur, sicut in Ecclesia debet extare certum et perspicuum genus doctrinae. Reiicimus etiam errores et sectas pugnantes cum illa confessione cum veteres tum recentes, et nominatim decreta impia facta in Tridentina synodo, ut nominant, et librum, cui titulus est Interim, et alias actiones pugnantes cum confessione nostra.

Quod autem obiicitur nobis, quod ab Ecclesia discesserimus, et Ecclesiam intelligunt Romanum Pontificen cum caet ris, quorum multi scientes adversantur veritati, et desendunt et colunt idola, respondemus plane et perspicue, omnes homines cogi severissimis mandatis Dei, ut ab illa

congregatione defendente errores et idola discedant iuxta haec dicta: si quis aliud Evangelium decet, anathema sit; item: si quis dizerit blasphemiam contra Spiritum s., non remittetwei; item: qui negaverit me coram hominibus, negabo et eum coram patre meo coelesti. Item: fugite idola. Et mandatum primum inquit: non habebis alios Deos praeter me.

Etsi autem ingenti dolore assicimur prople discordiam, quam scimus et nobis et reipublica magna pericula adferre, tamen necesse est, omin homines mandata Dei anteferre omnibus humanis commodis et incommodis, et eventus Deo commendare, iuxta dictum: subditus esto Deo! ora eum. Hanc habemus iustam et necessarian causam seiunctionis a pontificia congregatione Ac optima conscientia, propter gloriam Dei etslutem nostram, non curiositate, non iniusta ulla cupiditate aut spe discessimus a consensu tot gentium, sed errores et idola reliquimus et noluimus esse socii iniustissimae crudelitatis, qua in moltis regnis exercetur. Hac nos consolatione nos sustentamus adversus odia et multa tristia mala, quae affert publica discordia. Scimus, illos non esse Ecclesiam Dei, qui scientes veritati adversantur, et Deum contumelia afficiunt stabiliende idolis, et adiuvant et confirmant parricidia aumarum et multorum corporum, iuxta didus: qui dixerit blasphemiam contra Spiritum s., 100 remittetur ei. Credimus autem certo, filium le colligere aeternam Ecclesiam voce Evangelii, et eum coetum esse veram Ecclesiam Dei, que sonat vocem Evangelii incorruptam, et, quanquam habet suas infirmitates, tamen retinet fundamentum, nec sciens defendit idola, iuxta dictum oves meae vocem meam audiunt. In hac ver Ecclesia scimus esse multos electos et certo hatredes esse vitae aeternae, qui conversi ad Dem vera fide propter filium mediatorem accipiunt * missionem peccatorum. Nec dubitamus, in ix vera Ecclesia placere Deo conversionem, fiden, invocationem et alios cultus ab eo mandatos. Heius verae Ecclesiae membra nos esse profitemut, et docemus, mandatum Dei esse, ut omnes homines illius verae Ecclesiae cives fiant, sicut scriptum est: unum hoc petii, ut habitem in domo domini omnibus diebus vitae meae.

Haec initio praefari voluimus, ut sciatur, nos non vagari opinionibus, sed amplecti certum,

unicum et perfectum doctrinae genus, quod est consensus catholicae Ecclesiae Dei, prophetarum, quod quidem est testimonia habet veteris Ecclesiae purioris, etiamsi scriptores post apostolos alii magis alii minus puri sunt, et multi contagia hahent suorum temporum, sicut semper hominum natura aliquid hábet imbecillitatis. Quod autem aliqui relicta doctiorum perpetua sententia excerpunt semina errorum, qui post eos maiora incrementa habuerunt, fucus est et perversitas. Quare iam praefamur, nos non abiecturos esse veritatem propter talia delicta *) scriptorum aut canonum pugnantia cum scriptis propheticis et apostolicis. Sed retinebimus normam supra commemoratam, scilicet scripta prophetica et apostolica, et Symbola, quorum non est incerta sententia. Et filium Dei, qui dat dona hominibus, oramus, ut nostras mentes semper doceat et regat, nec-sinat nos abduci a nativa sententia sermonis prophetici et apostolici et Symbolorum.

Ac nos quidem Deo iuvante doctrinam Ecclesiarum nostrarum fideliter, sine praestigiis sophismatum, proprie, perspicue et sine ambagibus et convitiis exponemus, et vera fundamenta ex scriptis propheticis et apostolicis monstrabimus. Vicissim autem petimus, ut gubernatores colloquii non concedant adversariis ludere dogmatibus, detorquere dicta prophetica et apostolica ad alienas sententias, et cumulare dicta scriptorum, qui post apostolos fuerunt, seu falsa seu male detorta. Haec simulacra pugnae eo magis vitanda sunt, quia haec tota collatio referenda est ad Senatum imperii. Plausibilis est autem illa coacervatio recentium dictorum apud eos, qui testes potius numerant quam diiudicant, nec tempora discernunt. Et tot iam annos adversarii praecipue his coacervationibus veritatem obruunt, ac fucum faciunt populo nomine Ecclesiae, quo tanquam Gorgone multos terrent cum multa horribilia idola recentium temporum prorsus ignota fuerint priori antiquitati. Vult autem Deus taxari errores sive tempore sive multitudine confirmatos, sive recentes; sicut scriptum est: fugite idola.

No. 6846,

16. Sept.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 726 sq. (ed. Lond. lib. IV. ep. 871.). — Apographon in cod. Guelph. in fol. No. 7. 9. p. 726.

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti I o a chimo Camer, fratri suo cariss.

S. D. Non nostro consilio fit '), ut scriptis certaremus, instituti sunt iam congressus nostri in urbe Vangionum. Sed cum id magna contentione flagitarent Antagonistae, mediocri beneficio nos affici iudicavi²). Existimo enim nobis facilius esse caussam nostram, quae vera et plana est, exponere, et illustrare, quam illis evolvere σφιγγὸς aenigmata, quae proponent, fueruntque hactenus nobis, Dei beneficio, praelia secunda. Nunc inter nostros collegas 3) non solum dissensio nulla est, sed etiam dulcis consuetudo est, praecipue autem candore Brentii delector, qui de te quoque et saepe et valde amanter loquitur. Abiit hinc is, quem nuper θρασύβουλον nominavi, cum verius sit θρασύδειλος, quia rescivit retineri captivum Typographum, qui edidit ἁμάξας βλασφημιῶν κατά έθνους μυσών. Sed suspicor adducturum esse τὸν δεῖνα), qui si huc venerit, tum vero imaginem cernemus Synodi Aristophanicae, cui Balaena praeest. Sed filium Dei oro, ut nos gubernet, et sit noster βραβευτής.

Mitto Carmina Lotichii, ut videas etiam hic nos habere vicinas ') Musas. Tuas litteras et expectamus avide et flagitamus. Filius Dei te et Ecclesiam tuam domesticam servet. Salutem Pastori, et vobis omnibus opto. die XVIII. Septembris. Salutat te et uxorem reverenter Iohannes Brentius.

Philippus.

No. 6347.

18. Sept.

Peucerus ad Winshemium.

+ Ex apographo in cod. Monac. 86. p. 69.

^{*)} decreta?

¹⁾ Text. impr. sic.

²⁾ God. Guelph. iudieavimue.

³⁾ Cod. Guelph. et collegas.

⁴⁾ Princip. Vinariensem. C. W. - Cod. Guelph. pro delva habet Illyricum.

⁵⁾ Heidelbergae.

Clariss. viro doctrina et virtute praestanti, D. Vito VV in shemio Philosophiae et artis Medicae Doctori, praeceptori et compatri.

Iuramento aut promissione silentii obligatis iis, quos colloquio vel senatus imperii destinarat, vel suo iudicio consilioque adhibuit ὁ βραβευτής, neque illis licet enunciare quicquam eorum, quae ἐν τῷ ἐκείνῳ συνεδρίῳ dicuntur aut geruntur, nec mihi datur occasio aliquid aliunde cognoscendi. Quare quae de tota actione scribam ἀξιόλογα nulla habeo. Disputatio coepta est. Prima fuit σύζξαξις de iudicio controversiarum ecclesiasticarum et de peccato originis; scilicet ex solisne scriptis propheticis et apostolicis sint iudicandae et decidendae controversiae, an vero potius ex interpretum sententiis et auctoritate?

De Gallico bello heri accepimus, Burgundos progressos esse, et caesis denuo aliquot cohortis Gallicis occupasse oppida plura a S. Quintino versus Parisios posita; captam etiam esse ad oppidum Salator tertiam Conestabuli filiam. De rege Philippo nuper in nostra mensa retulit Doctor Seldius, quod a proelio Conestabuli Momeransium ad se adductum comiter et allocutus et consolatus sit, et mandarit Chirurgis, ut diligenter vulneribus eius mederentur. Momeransium gratiis actis sese excusasse, quod violationem induciarum ipse vehementer dissuaserit, et se invito bellum motum esse, pro se petere carceris mitigationem. Haec scripsi, ut aliquid scriberem, cum aliud argumentum non esset. 18. Septb.

Caspar Peucerus.

No. 6348.

20. Sept.

Henrico Bullingero.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Henrico Bullingero.

S. P. D. Reverende vir et carissime frater. Hodie tuum munus την ἀποχάλυψω accepi in urbe Vangionum, et subito dedi literas viro optimo, domino Oporino. Tantum inspexi locum de Gog et Magog, postea consideraturus, quomodo seriem totius libri acommodes ad tempora et Ecclesiae diversa certamina, quae certe in eo opere praedicuntur. Nos hic duplicia certamina sustinemus.

Ατοῦσι γὰρ τινὲς ψηφίσματα γραφῆναι κατὰ τῶν ἀποδοκιμαζόντων τὴν ἀρτολατρείαν. Refragati sunt plurimi legati. Deus adsit Ecclesiae suae. Plura non potui scribere. Salutem D. Petro Martyri, D. Gesnero, D. Bibliandro et vobis omnibus opto. De filio velim te mihi scribere. Bene vale. Ex urbe Vangionum. Die 20. Septemb. 1557.

No. 6349.

20. Sept.

H. Langueto.

Epist. lib. 11. p. 553. (ed. Lond. lib. 11. ep. 575.).

D. Huberto Langueto

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Inter tantas generis humani confusiones, et Gigantum Θεομαχίας, et regnorum ruinas, quae potest esse levatio dolorum piis, nisi ipsorum inter sese coniunctio et precationis et consiliorum? Cum igitur hic insuavia certamina sustineamus, et quidem duplicia), maxime optarim te nobiscum esse, cuius prudentiam et fidem probo. Optarim etiam te nobiscum ad nostrum filiolum redire. Oro enim Deum ut familiam nostram, et nostros nidulos servet. Vides in quibus periculis sim Sed commendo me et Ecclesiam Deo. Bene vale. Datae in urbe Vangionum 20. Septembris.

No. 6850.

20. Sept.

Protestatio Wimariensium.

† Ex apographo in cod. Monac. 86. No. III. p. 193.

Forma protestationis, ben Herrn Assessoribus und Notariis zu Bormbs von den Theologis zu Zena überreicht.

Wohlgeborne, eble Graven, Gestrenge, Ehrenvest, Ehrwurdige, Würdige, hoch und wohlgelehrte, gnätige, besondre, günstige Herrn Assessores, Auditores und Theologi, samt andern unsers Theils verordeneten bieses Colloquii.

Rachbem von der Romischen Koniglichen Rafe ftat, auch Churfürsten und Fürsten und Standen bes

^{*)} Cum Catholicis et cum Vinariensibus Theologis.

beil. Reichs unfer allergnabigster und gnabige Herrn auf nachft zu Regensburg gehaltenem Reichstage unter anbern auch ein Colloquium auf Zeit und Malftabt anber gegen Burmbe zu driftlicher Bergleichung ber spal= tigen Religion benannt und angesett, wie Em. Gnaben und Gunften beffen felbft gut Biffen haben, und bann burch bie Stande der Augsburgischen Confession Bermanbten auch ber Abwesenben Botschaften, driftlich bedacht worden, daß ohne Zweifel aus hohen wichtigen Urfachen die unvermeibliche Nothburft unfers Theils erfordern wollte, weil allerlei Secten und Schwarmereien eine Zeit her unter bem Schein Augsburgischer Confession eingeschlichen, und noch heut zu Tage an vielen Drien für driftliche Lehre ben armen einfältigen Leuten merden aufgedrungen, daß man derhalben vor dem angefeten Colloquio bester zeitlicher mocht zusammentom= men, dieselbige eingeführte schädliche Irrthum und Schwarmereien vor die Band nehmen, und nach genugfamer grundlicher Unterrebe verbammen und ganglich verwerfen, damit man desto stattlicher in gutem reis nen und einfaltigen Berstand wider das ander Theil in biefem Colloquio und hinfurder mocht zusammensigen, wie benn solches in einem Nebenabschied klarlich verfasset ift: so sind wir, solchem allen zu folgen, von den burchleuchtigen Fürsten und herrn, herrn Johanns Ariebrichen bem Mittlern, Berzogen zu Sachsen, Landgraven in Doringen und Marggraven zu Meißen, unferm gnabigen herrn, auch von den andern unfern gnabigen und gebietenden abgefertigt worden, und zeitlich anher gegen Wormbs, namlich ben 6. Augusti und turz barnach ankommen; ber Hoffnung, es follte vielgedachtem Beiabschied gelebt und nachgegangen merben, bamit vor Anfang bes Colloquii alle Secten und falsche Lehren in specie und mit Ramen, als Cinglii, Osiandri, Maioris, Adiaphoristarum, und aller andern permorfen, und wir samtliche, der Augsburgis ichen Confession verwandt, affirmative et negative verglichen [werden]. Bir haben auch, wie Em. In. und Gunften gar wohl miffen, barin all unfern mogli: den Fleiß nicht gespart, sondern zu mehrmalen emsig und heftig angehalten, damit folche nothwendige Unterrede und Bergleichung unfere Theils mochte erhalten werben, und die speciale Condemnation ehegemeldter Secten vorbergeben, ebe man fich ferner [in] bas ans gefeste Colloquium mit bem Gegentheil einließe, und bas babei erflart: wo bas nicht geschehen sollte, baß wir uns [bann] mit nichten ins Colloquium mußten ju begeben, ober ferner einzulaffen. Denn wiewohl wir mit den andern Theologen unsers Theils in dem mohl aufrieden find, und eine gute Genuge daran haben, daß

sie sich zu der Augsburgischen Confession und derfelben Apologia, auch den Schmalkaldischen Artikeln bekennen. und bagegen verdammen bas Interim, bie impia decreta Synodi Tridentinae, und alle Handlung, so wider oftgebachte Confession vorgenommen sind: so baben wir doch unsers Verhoffens nicht aus geringen Ursachen auf die specialem condemnationem exlicher Corruptelen, ale Cinglii, Osiandri, Maioris, und Adiaphoristarum mit großem Ernst und Eifer gedruns Denn weil wir etliche Jahr vor bem Colloquio in unsern Kirchen und Schulen offentlich mit gutem Grunbe und gewiß gemelbte Corruptelen widerlegt und verdammt haben, hat uns nicht anders wollen gebühren, denn unfre vorgethane Confessiones an diesem Ort zu wiederholen, und die keineswegs unter die Bank zu steden. Und [wenn] jemand wollte fagen, wir suchten vornämlich hiermit unsern Namen, und nicht was zu Sottes Ehre und ber Kirchen gemeiner Bohlfahrt Dienet: so bezeugen wir vor Gott dem Herrn, ber auch die . innersten Gedanten aller Menschen fiehet und urtheilen wird, bag wir vom Anfang bis auf biefe Stunde mit Bermerfung allerlei Corruptelen nie nichts anders gesucht haben und noch suchen benn Erhaltung reiner Lehre des Evangelii, und Absonderung der rechten Kir= chen von allen andern Rotten und Secten.

So sind wir auch von Amtswegen schuldig, daß wir die Einfaltigen vor dem Bolf mahren, damit nicht ihr Blut von unsern Sanden am Tage bes Gerichts geforbert werde, wie Czechiel am Sten und fonft gefdrieben stehet. Denn gleichwie ein junges Kindlein ohne ber Aeltern Berwarnung sich nicht vor einer Ottern, welche man aspidem nennt, huten kann, weil diefelbige Schlang nicht allein grun ift und dem Gras sehr ähnlich in der Farbe, sondern auch also vergiftet, daß den Beschädigten ein sußer lieblicher Schlaf überfället, barvon er in turger Beit fterben muß: also tann ber gemeine Mann Schwerlich ohne seines Predigers und Lehrers treuer Erinnerung urtheilen allerlei Secten und Corruptelen, welche also schon geschmuckt sind, daß auch die Auserwählten, wo es moglich mare, konnten baburch verführt merben.

Bubem, so ist wenig Frucht und Rus aus bem Colloquio zu verhoffen, wenn wir nicht beibe affirmative et negative in allen Studen ber Lehre vertragen und verglichen sind, und mit einem herzen und Mund alles verdammen, was nach Gottes Wort billig versbammt wird, sintemal die Papisten ohne Zweisel im währenden Colloquio uns die Ohren wohl reiben werden mit diesen und jenen Secten, die nach des gottseligen

Mannes D. Lutheri Tode in die Kirchen, so sich zu ber Augsburgischen Confession bekennen, eingeschlichen find, und noch viel unzähliges Jammers hin und wieder erregen. Sollte nu sich das zutragen, daß uns bie Papisten wollten vorwerfen Osiandrum, Cinglium etc., wie solches schwerlich verbleiben wird: so kann jederman erachten, daß uns auf folchem Fall nicht gebühren wurbe, bazu still zu schweigen, sondern wir mußten unfre Confessiones vor beiben Theilen offentlich thun, wie wir sie bisher mundlich und schriftlich gethan haben, unangefehen, mas für Aergerniß oder Berruttung bes Colloquii daraus erfolgen wurde. Es ware aber tausendmal besser gewesen, wir hatten uns aller Ding vor bem Colloquio vereinigt, benn daß wir uns mitten im Werk sollten bloß geben, und den Papisten ein Freuden= Spiegel follten zurichten.

Biewohl man aber vorgibt, biefes Colloquium sey allein um der Papisten willen vorgenommen, und der Streit sey auf biesmal nicht bie Sectarios, sondern wider bas Papftthum gerichtet, berwegen man auch andre disputationes solle führen lassen, und allen Fleiß babin menden, wie man bem Papstthum stattlich Abbruch thun mochte: so erforderts boch die unvermeidliche Nothdurft, daß wir eines so wohl als das andre an= fecten, und une famt unsern Kirchen und Schulen alfo verwahren, daß niemand billig Argwohn schöpfen moge, wir haben hie bem Colloquio oder etlichen Personen zu gefallen etwas abgewichen, bas wir zuvor mit beiben Banden gebauet, ober auf ein Mal hingegeben, bas wir lange Zeit mit bochftem Bleiß gesammelt hatten. Aus diesen und andern Ursachen sind wir bewogen worben, die specialem condemnationem sectarum et corruptelarum zu suchen, und ware uns nichts liebers gewesen, benn daß wir solchs durch Gottes Unade bei allen Personen, bei unserm Theil zum Colloquio verordnet, hatten nach gnugsamer grundlicher Unterrede, Bericht und Gegenbericht, erlangen mogen, bamit ber gemeine Consensus besto mehr Ansehens bei Freunden und Reinden gehabt hatte, und den Secten defto ftatte licher ware gesteuert worden. Warum aber dieser consensus nicht hat mogen erlangt werden, bas zeigen nachfolgende Ursachen an, mit welchen sich bie andern unsers Theils Theologi entschuldigt haben.

Erstlich ist vorgegeben worden, die Zeit sen zu kurz, und man musse ohne langern Berzug zum Gollos quio schreiten; darum solle man andre Handel bis auf einen zukunstigen Synodum verschieben. Zum Ansbern, so waren die Handel nicht gering, sondern großs wichtig und also weitlauftig, daß man denselbigen in

einer Eil nicht könnt nothburftiglich nachbenken, fonberlich dieweil sie anlangten die zween Hauptartikel von ber Justification und von dem Abendmahl unsers Herrn und Beilandes Jefu Christi. Bum Dritten fagt ber mehrer Theil, sie hatten noch bis anher nichts ober gar wenig gelesen in ben Schriften Osiandri, Maioris etc., und wüßten in ihren Rirchen nichts von biefen disputationibus, so von beiden Theilen in Preußen und anbersmo getrieben und erregt maren. Demnach konnten sie von unbekannten Dingen auf dies Mal nichts schlie-Ben, sondern mußten bie scripta contraria fleißiger lesen und ermagen, und alsbann ihr Urtheil fallen. Bum Vierten ward auch bas zur Entschuldigung vorge: wendet, daß mehr Personen zu einem Synodo gehörig benn 10 ober 12. Es mußten auch beibeatheil, fo noch beim Leben maren, ober ihre Vertheibinger und Patroni gegenwartig gehoret werben, sintemal es je ein unbillig und ungewöhnlich Ding ware, bag man jemand follte verbammen ohne vorhergehende Citation, Berhor und anugfame Ueberweifung. Darauf bann Bertroftung geschehen eines kunftigen Synodi, barin man nach aenugsamen Berhor jedes Theils alle Sachen einmal erdrtert, und alle Irrungen mogen ganzlich abgethan und aufgehoben werden.

Als nun um angezeigter Ursachen willen die specialis condemnatio Osiandri, Cinglii, nicht hat können erhalten werden, haben wir uns gleichwohl andrer Gestalt in das Colloquium neben Andern nicht wollen noch sollen einlassen, es würde uns denn eine Protestation zugelassen, darinnen wir erstlich möchten verdammen und für verdammt halten nicht allein das Interim, sondern auch die Adiaphoricas actiones, so zu der Zeit des Interims wider Gottes Wort und die Augsburg. Confession sind vorgenommen worden; item des Osiandri Lehr von der Justissication, allerlei Secten der Cinglianer, die Proposition Maioris: gute Werke sind notthig zur Seligkeit, und in summa alle corruptelas des Evangelii, wie sie Namen haben.

Damit aber manniglich sehe, daß es uns nicht um die oder jene Personen zu thun sey, sondern daß uns Gottes Wort, der Kirchen Roth und unser Gewissen dahin nothige und dringe, auch mit hochster Gefahr oftzemeldte Irrthum und Corruptelen zu verwersen und für verdammt zu halten: so wollen wir kürzlich, wie sich benn solchs in forma protestationis nicht anders gebühret, etliche Ursachen und Argumenta anzeigen, warzum wir die anher so hart gedrungen auf eine specialem condemnationem gedachter Secten und Corruptelen mit diesem Erbieten, daß wir nicht allein bereit sind,

jederman unfers Urtheils und Sentenz Rechenschaft zu geben, sondern auch der Wahrheit, wo wir damit überwiesen werden, gerne wollen die Ehre thun, und ihr gehorsamlich weichen.

So viel nun erftlich ben Osiandrum belangt, haben wir samtlich und sonderlich neben viel andern Kirchen und Schulen ihn darum verdammet, daß Osiander offentlich geschrieben bat, Die Bergebung ber Gunben sen nicht die Rechtfertigung bes Menschen, sondern nur eine Borbereitung auf folgende Justification, welche er auf feine Sprache nennet die wefentliche Berechtigkeit, ober die Inwohnung Gottes in uns und Treibung zu guten Berten. Item, Die imputativa institia fen talter benn ein Gis. Wiewohl aber etliche ihm also helfen wollen, es fen zwischen ihm und uns nur ein bellum grammaticale, und Offander habe-bie institiam imputativam niemals verworfen, sondern habe ihr ihren gebührlichen Ort gelaffen, endlich so habe ihn nicht jederman recht verstanden, und sepen allerlei affectus, fo bas iudicium verhindern, mit untergelaufen: fo fonnen wir boch aus diefem Osiandri Buchlein bas Begenspiel beweisen und anzeigen, daß er imputativam iustitiam aus ihrem Ort mit viel graulicher gafterung gebrungen, und seine essentialem dafür an ihren Ort eingesett. Dann, bag wir um Rurg willen andre Argumenta fallen laffen, fo ift je bas eine grauliche Lafterung wider die imputativam iustitiam, daß er vorgibt, es fen talter benn Eis, wenn man lebret, wir werben allein durch die Bergebung unfrer Gunden für gerecht aufgenommen. Run urtheile wer ba will ober tann, ob es einerlei fen, ein Ding laftern und bemfelben seinen gebührlichen Ort geben. Item, wer ba vorgibt, die Bergebung ber Gunden fen nicht die Instificatio, sondern nur praeparatio ad iustificationem, ber verruckt je bas Biel und ben 3weck in biefem Artikel, welchen uns die gange beil. Schrift hat vorgestellt. Solds aber bat Dfiander gethan, wie aus feinen Budern genugfam tann bewiesen werden.

Bubem, so wissen alle Christen, daß, obwohl in der heiligen Propheten und Apostein Bücher viel schöner und tröstlicher [Sprücke] in dem Artikel der Justisication zu sinden sind, (wie St. Petrus Act. 10. den sensum prophetarum allegirt: huic omnes prophetae testimonia perhibent etc., und Paulus selber sich derust auf Mosen, als der andern Propheten praeceptor, auf den Propheten David, und den Propheten Habains), daß dennoch keine solche ordentliche, reiche und wohlgesaste Disputation von diesem Handel in der ganzen heiligen Schrist sep, als die herrliche Predigt St.

Pauli in der Spistel zu ben Romern im 8. 4. und 6. Capitel, da er die Hauptproposition seht, und bald eine stattliche Confirmation und trostlichen Epilogum daran bangt. Denn gleichwie mitten im Parabies ein Brunn gewesen ift, ber ben gangen Luftgarten gemaffert bat, also ist diese Predigt ober Disputation St. Pauli ein heller und heilsamer Brunnquell, welcher bie gange prophetische und apostolische Schrift massert, und eine Richtschnur, nach ber man von der Juftification richten foll, ja ein Schluffel, bamit man die Thur der ganzen Biblia uns aufthut. Es ift aber teines Menfchen Bohlrebenheit so groß, die genugsam preißen und loben konnte die edle Disputation St. Pauli, welche gleich unter ben andern Spruchen und Zeugniffen von der Inftification leuchtet, wie ber Abendstern unter ben Gestirnen bes gangen Firmaments. Beil benn Offanber fic unterftebet, diese Capita als die Sauntbrunnen au perfechten *), wie nicht allein seine eigne Bucher bezeugen. fondern auch die, fo ihn vertheibigen wollen, muffen betennen: fo tann aus biefem einigen Stud genugfam vermerkt werben, was Dffander am Schild geführt babe. Denn weil er die vornehmfte Confirmation Dies fes Artikels wie gemelbt als den Grund umzustoßen fic unterflebet, wie ift es benn moglich, baf er bas Geban, welches barauf gefet und gegrundet ift, nicht auch einreißen sollt? Und damit dies defto beffer tonne verftanben werden, wollen wir biefes fur Erempel geben. In ber gangen Bibel ift teine fo reiche Predigt und Beugniff von dem Sobne Gottes und beiben Raturen in der einis gen Person Chrifti, als bas erfte Capitel Johannis bes Evangeliften. Ber fich nun darf unterfteben, daffelbige Capitel feines Gefallens ju gloffiren und deuten mis ber aller mahrhaftiger Lehrer gemeinen Berftand, ben foll billig ein jeberman fur einen Schwarmer und Reber balten; und wer also von ihm hålt ober redet, ber thut ibm weder vor Gott noch vor der Welt unrecht. Das sep auf diesmal genug von dem Osiandrismo, welchen etliche hoch vertheidigen ober eutschuldigen wollen.

Bum Andern bedarf es nicht langer und weits läuftiger Erklärung, was wir mit dem Namen Cingliunismi wollen verstanden haben. Denn wir hiemit bes greifen allerlei Rotten und Secten, die sich wider die einfältigen Worte des Nachtmahls innerhalb dreißig Jahren geseth haben, sie kommen gleich her von Carlsstadt, Zwingel, Decolampabio, Calvino oder andern. Denn wiewohl die Sacramentschänder bekennen, daß unser lieber herr und Beiland Schus

^{*,} Polius verfälfchen legendum.

Christus im Nachtmahl, gleichwie die ganze Dreifaltigkeit in der Taufe, gegenwärtig und kräftig ist, fo läuge nen sie boch, daß benjenigen, so das Brod empfangen, mahrhaftig und wesentlich gegeben werde der Leib Chris sti, welcher von der Jungfrau Maria geboren, getreugigt, von den Todten auferstanden ist, und nun zu der rechten Sand Gottes figet. Wir aber glauben und betennen, wie bie Bort unfere herrn und Meiftere 3. C. tauten, daß, wenn das Brod in der Administration bes Nachtmahls nach der Einsehung Christi gereicht und empfangen wird, auch der wahre und naturliche Leib, welcher für uns am Kreuze gelitten hat, gereicht, und mit dem Munde empfangen werde. Dergleichen, wenn der Bein gereicht und getrunken wird nach ber Gin= fesung Christi, daß das wahre natürliche Blut, wel= des unser Erloser reichlich für uns vergoffen hat, gereicht und munblich empfangen werbe. Diefen einfaltigen Berstand nehmen wir nicht aus der Bernunft noch aus menschlichen Buchern, sondern aus dem mahrhaftigen Munde unfers Beilandes Jesu Christi, welcher also spricht: das ist mein Leib, der für euch gegeben wird; das ift mein Blut, das für euch vergoffen wird zur Bergebung ber Gunden. Denn fo und in des herrn Testament oder Nachtmahl allein Brod gegeben murbe, fo folgte gewiß baraus, baß bas Brod, bavon bet Berr Christus spricht: bas ift mein Leib, uns von Gottes Born, der Sunde, Tod, Teufel und Holle erloset hatte. Run ist es unwidersprechlich wahr, daß nicht das Brod, sondern der wahre und natürliche Leib Chris fti für uns in den Tod gegeben und geopfert sen. Dar= um wird und nicht allein im Nachtmahl das Brod und der Bein zu effen und zu trinken gegeben, sondern auch der mahre und natürliche Leib unfers herrn Jesu Chris fti. Item, wenn ber Herr Chriftus allein ein folch Essen und Trinken hatte eingesett, und gestiftet, daß man seiner im besten dabei gedenken sollt, mit Anrufung und Danksagung: so mare kein Unterschied zwischen bes Herrn Tisch, und andern täglichen Mahlzeiten, in welden alle fromme und gottfürchtige Herzen, wenn sie fich mit Wein und Brod ergogen, bem herrn fur feine Bobltbat banken, und also, wie St. Paulus spricht, die Speise durch das Wort und Gebet beiligen.

Nun muß aber ein großer Unterschied seyn zwisschen diesem Rachtmahl, welches der herr ein neues Testament nennet, und zwischen dem täglichen Gebrauch bes Brods und Weines. Denn, gleichwie die heilige Taufe nicht ein gemein oder schlecht Wasserbad ist, also ist des herrn Nachtmahl viel ein andres und höher Ding, denn andre ehrliche Mahlzeiten. Derwegen ist

vonnothen, daß benjenigen, so bas Brod und ben Bein von dem Tisch des Herrn empfangen, nicht allein die fichtbarlichen Creaturen gereicht und gegeben werden, sondern auch der theure werthe Schatz, bavon bie Borte bes Testaments lauten: bas ift mein Leib, bas ift mein Blut. Es sagt der heil. Apostel St. Paulus Galat. 3. baß niemand gern eines Menschen Testament umftoße. welches mit dem Tod des testatoris bestätigt und versiegelt ift. Darum bitten wir ben treuen Gott, baf er uns vor der Beisheit behuten wolle, die das Teftament nicht eines Engels ober Menschen, sondern bes einge bornen Sohnes Gottes verfalscht, und die Worte, fo darin klarlich stehen, ihres Gefallens freventlich deutet und glossirt, und uns bei der einfaltigen Wahrheit bis an unser Ende gnadiglich und vaterlich erhalten, ob wir gleich nicht so scharfsinnige und spißfundige Meister Rlugling sind, wie andre disputatores und conciliatores, welche, nachdem sie lange geklügelt haben, enblich den kleinen Katechismum muffen vor sich nehmen, wollen sie anders mit den lieben Kindlein selig werden; wie der Berr Christus fagt: werdet ihr nicht den Kind lein gleich seyn, so werbet ihr das Reich Gottes nicht ererben.

Bum Dritten wissen wir keinestwegs zu bulben die gefährliche und ärgerliche Rede, die Maior nicht allein gebraucht, sondern auch bisher halsstarriglich wetheidigt hat: daß gute Werke zur Seligkeit nothig sind. Denn ob man wohl biefe Proposition unter bem Schein des Geseges, als ware es eine legalis propositio, ver theidigen will, so ist [sie] doch auch an bemselbigen Ort unfernhalben nicht vollkommen, sondern halbmundig und über die Maße gefährlich, sintemal das Geset Gottes nicht allein die Werke, welche auch die Beiden aus der Vernunft thun, sondern den ganzen vollkommenen innerlichen und außerlichen Gehorsam von uns forbert, wie auch bei uns Gott Lob die Kinder wissen. So man aber gedachte Proposition in den articulum justificationis menget, so ist sie nichts anders benn ein scharfer und saurer Essig, der und den suben Honiggeschmad bes Evangelii versauert und verderbt, dieweil die exclusivae flar dastehen, die Paulus oft wiederholet: gratis, sine lege, sine operibus, in semine non in seminibus. Endlich so man gemeldte Proposition segen will in den Kreis guter Berte ober bes neuen Gehorfams, welcher gewiß ber Gerechtigkeit bes Glaubens folget, so bringt sie entweder pharisaische Sicherheit und Hoffarth, oder Berzweiflung. Denn hat jemand gute Berte, und ift deffen beredet, fie feven gur Geligkeit nothig, der wird ohne Zweifel mit dem Pharister ł

1

į

:

Luc. 18. barauf pochen und troßen, und sich selber also zum Abgott machen. Ist aber jemand der gar keine gute Werk hat, als der arme köllner oder der Schächer am Kreuß, der wird mussen werzagen und verzweiseln, wenn er dasür halt, daß gute Werke zur Seligkeit nöttig sind. Es erhalten auch alle Gotteskinder in den innerlichen und geistlichen Kämpsen, wenn sie Gottes Jorn und gestreng Urtheil sühlen, daß ihnen alle Werke gleich als das Wachs von einem großen Keuer verschmelzen und verschwinden, wie solchs die traurige Klage Davids, Jods, Joná, Jeremiä, Ezechiä beweisen. In surnma, wir können diesen Text: gute Werke sind nothig zur Seligkeit, man glossire ihn gleich wie man wolle, nicht dulden noch leiden.

Bum Bierten muffen wir erklaren, mas wir burch das Bort Adiaphora verstehen, damit niemand gebent, es fen allein um einen Chorrod, etliche Fefte, ober lateinische Gefange zu thun. Derhalben, wenn wir dieses Wort gebrauchen, so verstehen wir bas fchadliche Flichvert, fo jur Beit bes Interims und ettliche Sabr bernach bin und wieder an einem Ort mehr denn am andern gemacht ift worden; als: daß man den Berfolgern der reinen Lehre zu gefallen nicht mehr hatt wollen ftreiten de particula: sola; und bag man in ber Lehre von ber Buffe feine Melbung bes Glaubens gethan hat; item, daß man bem Papft und anbern Bifcofen bie Jurisdiction wieder angeboten bat, und and unnothige, and argerliche mutationes ceremoniarum entweder in das Werk gebracht, wie folches ber Augenschein an etlichen Orten geben bat, ober zum menigsten in Rathschlagen barein verwilligt, unangesehen, baß man folchen Fall baburch nicht allein ber Bekennt= niß ber Bahrheit, eben ju ber Beit, ba fie am allerbochften vonnothen mar, verbuntelt, sondern auch bie driftliche Freiheit mit großem Tergerniß geschwächt werde. Diese und bergleichen große Kalle, ob sie mohl anders als Adiaphora mochten genannt werben, laffen wir es boch bei bem gewöhnlichen Ramen, ber auch bem gemeinen Manne nicht unbefannt ift, auf bies Mal bleiben. Bir muffen aber von megen unfere Gemiffens unter andern Corruptelen, fo fich nach D. Butheri feligem Tobe haben zugetragen, auch bes Adiaphorismi gebenten, und benfelbigen mit Stillschweigen nicht über: geben.

Erfilich barum, bamit wir uns nicht frember Sunde durch Stillschweigen theilhaftig machen; jum Andern uns selber und andern zur Warnung, baß man in casu consessionis nicht sehr auf menschliche, politissche und hösische Weisheit und Authorität und anders,

fondern allein auf Gotles Wort, und [baf] gut Beit dir Berfolgung und Kreuges die Confessio alfo wohl geschehe, wie man in Friedens Beit mit Mund und Reber gethan hat. Bum Dritten, ba jemand gefallen mare, und fich mit foldem Flidwert gegen Gott und feiner Rirchen verfündigt hatte, daß berfelbige nicht liegen bleibe noch seinen Kall vertheibige, fondern fich wieber. um aufrichte und Gott ben herrn um Gnabe und Berzeihung bitte, sich forthin fleißiger vorsehe, und bis ans Ende in Gottesfurcht und Demuth verharre. Bum Bierten, bag bie Posteritat gewarnt fen, und sich in gleichem Falle wohl vorfehe, und nicht aus bofen Grems peln eine regulam mache zu ihrem ewigen Nachtheil und Schande. Denn so man die guten Exempel mißbraucht, fo ift leichtlich ju erachten, welchen Schaben bofe Erempel thun tonnen, fonderlich in benen Rallen, da die Confession ein sorgliches schweres Rreut mit sich bringt.

Aus biesen und andern großwichtigen Ursachen können wir den Adiaphorismum nicht mit Stillschweisgen übergehen, sondern bekennen frei, daß wir eben so viel Gefallens daran haben, als am Osiandrismo und an der Proposition Maioris.

Bas wir aber bis anher von gemelbten Secten und Corruptelen gefagt haben, bas fagen wir auch von ben Secten ber Biebertaufer, Schwentfelbt, Serveti, Thameri, und andern Rotten, so ungleich sind, und bem Evangelio wiberftreben, namlich, baß wir und von ihnen absondern, und sie verwerfen und verdams men, als grauliche Finfterniß und Gotteslafterung, wie folches zu andrer Beit foll ferner ausgeführt werben. Denn weil man uns eine gute Bertroftung gethan eines fünftigen Synodi halben, haben wir uns erboten, erbieten uns hiemit auch noch, jedermanniglich derhalben Rechenschaft ju geben; wollen auch biefer Ursach in folder Condemnation aller obgemeldter irriger Secten und Opinion, wie wir bies bis baber gethan, fdriftlich ober munblich gar nichts begeben, sondern uns und uns fern Rirchen Dieselbige nach ihrer Nothdurft in alle Bege haben vorbehalten. Wie wir benn gegen G. Gn. und Sunften zum oftern Mal bezeuget, und noch hiemit bezeugen, wollen uns auch vorbehalten haben, biefer unser Protestation nach Ausgang des Colloquii bei den Unfern und jedermanniglich, privatim und offentlich, wie es unfre Rothdurft erforbert und erforbern wird, au gebrauchen, auf daß wir vor Gott und Welt das Beugniß baben, und jedermanniglich vernehme, bag wir in biefem Colloquio nichts begeben, bas ju Erhaltung ber reinen Lehre und ju Ausreuttung aller irrigen Secten

nothig und bienstlich, und berhalben uns von Gott zu unserm tragenden Amt auferlegt ist.

Ehrhardus Schnepfius, D. Ioachimus Mörlinus, D. Erasmus Sarcerius. Victorinus Strigelius. Iohannes Stösselius.

Anno 1557. die 20. Septembris.

No. 6851.

22. Sept.

Iac. Mycillo.

Epist, lib. VI. p. 292 sq.

Iacobo Mycillo, (Prof. in Acad. Heidelberg.)

S. D. Impressit Deus humano generi στοργάς, ut sint commonefactrices de suo amore erga Filiam et erga nos. Cam igitur velit nos dolere in rebus adversis nostrorum, pietas est, quod amisso genero et ipsius desiderio afficeris et propter filiae orbitatem in magno es moerore. Sed tamen hoc quoque nosti, velle Deum ut modus sit tristitiae, quia cum nec casa nascamur, nec casa ex hac aerumnosa vita discedamus, sciamus voluntati Dei nos evocantis obediendum, et tandem in ipso acquiescendum esse. Nota autem est tibi viro docto et sapienti et recte invocanti Deum, universa doctrina, quae ad veras consolationes divinitus tradita est. Ex iis fontibus remedia petito, et eo fortius moestitiae repugnato, ne filiae dolor augeatur, quae nunc magis de tua vita quam sua est sollicita. Et quidem tota Domus cepit nunc onus esse tuum. Non scribam prolixius, praesertim cum et negotiis et doloribus impediar, qui mihi ex dissidiis publicis oriuntur, quae in hac άναρχία crescunt. Sed oro filium Dei vere colligentem aeternam Ecclesiam, ut et tibi vires corporis et animi confirmet, et servet coetus recte ipsum invocantes, et eos gubernet, nec sinat Germaniam fieri barbaricam vastitatem, ut vides impendere Europae ultimas devastationes. Vale, **22.** Septembr. 1557.

No. 6852.

23. Sept.

H. Bullingero.

+ Ex apogr. in cod, Paris. D. L. 54.

Henrico Bullingero.

S. P. D. Reverende vir et cariss. frater. Apud Xenophontem scriptum est, Lacedaemonios domi dissipandos esse, ut apes pelluntur cum sub ipsis alveolis fumi fiunt. Id astute imitantur Antagonistae nostri. Omissis aliis materiis, de quibus est consensus inter nos, ordiuntur ἀπὸ τῆς ἀρτολατρείας, et, ut nos distrahere possint, interrogant, qui eam defensuri sint. Sed certamen nondum hic diremtum est, nec aliud hactenus hic est actum. Hic Tilemannus Mumius Coloniensis in familia honesta natus est; patrimonium, quod habet amplum, cuiusdam impostoris fraude diminutum est, qui mutuo acceptam pecuniam non reddidit. Et tu illud nosti: δειλαί τοι δειλών γε καὶ ἐγγύαι ἐγγυᾶσθαι*). Sed baec calamitas huic accidit puerorum aliorum imprudentia. In Iuliacensi regione docuit aliquot illustres adolescentes. sed mavult esse in vestris Ecclesiis. Quaerit igitur et discendi locum apud vos et docendi. Te igitur oro, ut hospiti pio et erudito non desis, sed eum consilio et commendatione alicubi iuves. Sumptu te non volet onerare. Bene et feliciter vale. Ex urbe Vangionum, die 23. Septembr. 1557.

No. 6853.

23. Sept.

Flacius ad Christianum R. D.

Edita in Schumacher Briefe gelehrter Männer an bie Rönige von Dänemart. P. II. p. 275. — Inserendam bic putavimus esse bane epistolam, quippe Melanthonis accusandi causa scriptam. Commorabatur illo tempore Augustus Dux Saxoniae in Danh, eo profectus cum uxore, Regis sorore.

Serenissimo potentissimo ac pientissimo Principi Domino D. Christiano, Danorum, Norvegiorum, Gothorum et Vandalorum Regietc. Suo Domino clementissimo.

Salutem a Domino lesu unico omnium piorum servatore. Amen.

^{*)} Verba Homeri in Odyss. 8, 361,

Serenissime et pientissime Rex, Magna omnino necessitas et periculum, non privatum. Sed publicum totius Ecclesiae Dei ac Religionis me cogit, ut T. R. M. meis literis interpellem. Quare suppliciter oro, ut patienter interpellationem hauc perferre et rem ipsam clementer ac christiane cognoscere velit.

Inde a morte Lutheri, tertii Eliae, vere cribratio et afflictio Ecclesiae Dei ipsissimaque tenebrarum potestas consequuta est. Nam ut taceam varias persequutiones, quae Ecclesiam Dei, pios, ac veram religionem gravissime afflixerunt, tot sunt ab eo tempore aut exortae haereses aut certe resuscitatae validioresque effectae, itaque per Ecclesiam Dei foede grassantur, ut iam miserum vulgus magna ex parte dubitare incipiat, quaenam sit vera aut falsa religio: quid sequi aut amplecti, quid etiam fugere aut detestari debeat. Ut vero boc, licet et antea T. R. M. non sit ignotum, certiori argumento cognoscat, audiat, quid nunc in colloquio agatus. Ibi enim quot ferme colloquutores Augustanae Confessionis sunt, tot etiam diversae sententiae. Nam alius tuetur, aut saltem non vult damnare Zwinglium et alios sacramentarios: alius Schwenkfeldium, tertius Osiandrum, quartus non vuit Papam pronunciare esse Antichristum: quintus etiam interimisticas et adiaphoristicas actiones excusat et extenuat: aut certe damnare non vult: denique alius etiam Maiorismum, seu operum necessitatem ad salutem, tnetur. In tanta sententiarum diversitate quam sint unanimiter ac feliciter nostri contra Antichristum eiusque satellites, ibi pugnaturi, non est difficile divinare. Accident ergo forte illic ea incommoda, concessiones aut contradictiones in colloquio, quae facile totam nostram religionem subvertere possint. Tametsi illa ipsa tot sententiarum diversitas et falsitas sit per sese verae ') Ecclesiae Dei, verae religionis et miserarum conscientiarum praesentissima pestis. Hisce tantis calamitatibus ut obviam iretur, utque omnes errores et venenatum Antichristi fermentum ex Ecclesia Dei exploderetur, omnes pii, praesertim autem ii, quos Deus maioribus dotibus maiorique potentia ornavit, summis viribus tanquam in communi summoque periculo aut incendio, laborare aduitique deberent.

Quare cum inter omnes Evangelicos status iam sit summa autoritas summaque potentia T. M., cum item Deus ei magnum pietatis studium zelumque indiderit: et denique cum nullae errorum corruptelarumque pestes istuc pervenerint, ut T. M. doctores ab hisce Satanae fermentis venenisque puri esse videantur, omnino id Deus serio ac severiter a T. M.-flagitat, ut omnem curam, autoritatem et operam in id impendat, ut quamprimum ista tetra venena falsaeque sententiae ex Ecclesia Dei explodantur, quo idem unumque esse in Christo, idem dicere ac sentire possimus, ut antea vivente Luthero florenteque Electore.

Poscit idem a T. M. misera Ecclesia, quae omni ope destituta non habet amplius Lutherum, non etiam Electorem, qui pie, prudenter, ardenter et indesinenter ea cogitaverunt, consultaverunt et egerunt, quae ad conservandam puram ac incontaminatam Christi veritatem contra Antichristum et omnes sectas fuerunt salutaria. Quare post Deum iam tantum in Tuam M. respicit, ac a te salutiferam opem exposcit et expectat. Postulat vero id nunc Deus et eius afflicta Ecclesia tanto magis a Te, Rex pientissime, quod Principi Augusto socer ac veluti pater es, qui tum ipse honestissimum locum inter status imperii occupat, tum regionem amplam tenet, tum denique eas habet sub sua ditione academias, quae sicut caeteras auctoritate et celebritate antecellunt, ita proh dolor praecipue plerisque istis pestibus aut erroribus patrocinantur. Non odio haec, sed, heu calamitatem, nimis vere dici, credo iam etiam T. R. M. aliqua ex parte scire. Nam in re sacramentaria non tam claudicare, quam plane ad adversarios inclinare, cum ex multis aliis certissimis testimoniis perspicuum est, tum ex eo, quod tot annis nibil contra ediderunt, nec nunc in summa difficultate edere volunt, tum quod appellante publice Calvino ad Philippum, nihil ille contradicit, tum quod Bremensem Sacramentarium vehementer confirmarunt, ut ex eorum iudicio et literis ad eum scriptis, (quas T. M. vidisse non dubito) manifestum est, tum denique quod nunc in colloquio secundum Evangelicorum Ratisbonensium Rebenabschied non volunt sacramentarios damnare. De Adiaphorismo et Maiorismo nullum est dubium, quin illins culpam ferant, utpote, cum illorum actiones sint tandem publicae actae et scripta superiore anno ab illis edita pu-

¹⁾ verae] scripsi pro mera, quod mendum est.

Maior same in sua dispositione blice prostent. epistolae ad Romanos manifeste interimisticam sententiam expressit. Ponit enim partem nostrae Iustitiae coram Deo novitatem. Idem ferme dicit Philippus in suis Romanis ante annum editis fol. 78. idemque clare posuit in emendatione formulae pacificatoriae hoc anno ipsi et Magdeburgensibus a Duce Mechelburg, mediationis causa Quod porro Papam pro Antichristo agnoscere non velit, testantur omnia eius recentiora scripta, in quibus nihil tale diserte agit: testatur et ipsius Adiaphorismus ac eius defensio. Nam revera Adiaphorismus nihil aliud est quam scortatio cum Babylonica meretrice, ad quam se corformat, et cui Ecclesiam, quae est Christi sponsa, pro vili fugitivaque ancillula subiicit.

Quapropter potentissime et pientissime Rex, non ego sed tota Ecclesia Dei veraque religio ac ipse dominus Iesus nunc egenus, afflictus oppressusque Te adit, Tuamque opem miserabiliter implorat, Te orat, obsecrat et obtestatur, ut velis summo ardentissimoque zelo adversus tot pestes insurgere, easque ex templo et religione sua eiicere. Qua id rectissime fieri poterit, T. M. facile cum suis consulet. Habet quoque vicinas civitates Ecclesiasque Saxonicas et Principem Mechelburgensem, qui omnibus corruptelis hactenus constanter et feliciter restiterunt, cum quibus consilia ac vires pie coniunges. Res haec erit M. T. tanto facilior, quod omnes praedicti errores sunt iam copiose explicati et refutati, ut prolixis disputationibus non opus futurum, quodque ad caetera etiam generum facile T. M. flectere poterit, qui et ipse vivente fratre errores istos improbavit, et facile suas Academias ac literatos, si rem serio agere, neglectis illis impiis Ducis Georgii et Moguntini consiliariis eorumque discipulis, volet, cohibere et in viam revocare poterit: tametsi et publica scripta ad sanationem conscientiarum erunt pernecessaria. Ne vero T. R. M. diutius molestem, unum tantum dico, illud iam tempus, illudque negotium T. M. ante oculos esse, quod si feliciter perfecerit, non tantum apud homines immortalem gloriam, sed et apud Deum ingentia praemia nanciscetur. Ibi enim Christus in extrema die tibi obviam veniens dicet: Euge serve bone ac fidelis, intra in gaudium domini tui, ego enim esurivi, sitivi, afflictus fui etc. tu prompte alacriterque succurristi mihi.

Dominus Iesus, de cuius gloria ac religionis salute agitur, excitet ac inflammet cor Tuum, ut postpositis emnibus prosopolipsiis miserae ac laboranti veritati et Ecclesiae mature feliciterque succurras, Amen. Bene in Domino Iesu T.R.M. diutissime valeat. Ienae 23. Septembr. Anno Christi 1557.

S. R. M.

dedidissimus Matthias Flacius Illyricus,

(Non acquievit *Flactus* in hac epistola, sed, quo Regem magis incenderet, exeunte anno 1557. alteram et d. 1. Ian. 1558. tertiam Regi scripsit epistolam, quas autem, quum eiusdem fere sint argumenti, lic praetermittendas esse putavimus. Habes eas in Schracheri libro p. 281 sqq.)

No. 6354.

29. Sept.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 230 sq. — Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 226.

Hieron, Bomgartnero, Senatori incl. urbis Noribergae.

S. D. Pythagorei sumus xai eyeuv 9iar typoiμεν. Ideo de historia colloquii non licet scribere. Sed hoc nemo ignorat, ut apud Xenophonten Lacedaemonios suadet quispiam domi distrahendos esse, sicut apes fumo dissipantur sub alveolis facto: ita nobiscum adversarii bellum gerunt, etiamsi Xenophontem non legerunt. astute consilia ad nos disiungendos, ut abrumpant colloquium, in quo initia nobis secunda fuerant. Disputant inter nos dissidia esse; cum quidem nos si procedatur consentientes explicationes tradituros nos esse responderimus. Sed µóyıs άλίσκον καὶ γεραιαὶ άλώπεκες. Nicolai sponsi patri dabo literas prolixiores. Nunc tibi gratias ago pro perpetua tua benevolentia erga me et meos. Nam et fratris Filius narrat tua beneficia et literas de eo honorifice scriptas, misi eius Patri. Gaudeo mores tales esse, ut tibi placuerint. Bene vale cum Ecclesia domestica et publica. Die festo castorum Angelorum *).

Philippus.

Paulus Eberus et meus gener optant tibi et vobis omnibus omnia fausta.

^{*)} Alia manus adscripsit: 1557.

t

Ņ

3

No. 6355.

29. Sept.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 89. (ed. Lond. lib. II. ep. 74 sq.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Pythagoraei sumus, καὶ ἐχεμυθίαν τηφοῦμεν. Ideo scribere historiam colloquii non licet, sed hoc nemo ignorat, ut apud Xenophontem suadet quispiam, ut Lacedaemonii domi distrahantur, sicut apes dissipantur fumo sub alveolis facto: ita nobiscum adversarii bellum gerunt. Quaeruntur consilia ad nos disiungendos, ut abrumpatur colloquium. Plura nec possum, nec licet scribere. Hoc hactenus animadverti, adversarios nec veritatem, nec conciliationes quaerere. Ideo precor Filium Dei, ut nos gubernet, et ab his insidiosis actionibus et sphingis aenigmatibus nos liberet. Magis prodesset nostrarum Ecclesiarum Doctores inter sese pie colloqui et consensum constituere, quam rixari cum hostibus Christi. Bene vale. Salutem vobis omnibus opto. Die festo castorum angelorum.

No. 6356.

1

29. Sept.

Ioannes Fridericus ad Melanth.

Edits a Pezelio in Melanthons chriftl. Bebenten p. 499. et in Schuma cher Briefe gelehrter Manner an die Könige von Dänemart, Vol. III. p. 586. — Apographa in cod. Goth. 79. p. 630., cod. Monac. 86. p. 71. et cod. Guelpherb. No. 7. 9. p. 424. — Responsum Melanthonis vid. d. 1. Oct. b. a.

Dem hochgelahrten, unsern lieben getreuen Philippo Melanthoni, jegund ju Borme ').

Unsern Gruß zuvor. Hochgelahrter, lieber getreuer. Ihr wisset euch vor Andern vornehmlich 2) zu berichten, des rechten 3) Berstands und Inhalts unsere wahren christlichen Religion der Augsburgischen Confession, Apologie und Schmalkalbischen Artikeln, und was dars in derer Herz und Gemuth gewesen, so sich zu solcher

1) Inser. in cod. Goth. 79.

dristlicher Confession bekannt, und daß die Secten und Corruptelen, so nach der Zeit von dem Osiandro, Zwinglio, Interim und Andern eingeführet, und an vielen Orten nicht ohne große sondere ') Aergerniß eingeriffen, sondern sich in den fürnehmsten Artikeln, die ') Zustissication cum particula sola, dem hochwürzbigen Sacrament des Leides und Bluts Christi und ansbern belangende ') nicht vergleichen, oder mit derselben umster Confession einig sind, sondern viel Wege? darwider straks sechten und streiten, wie denn solches in etlichen Euern das gegangenen Schristen Ihr selbst ans gezogen, auch insonderheit darin den Osiandrum ') improdirt habt.

Run werden wir glaublich 10) berichtet, daß etliche Theologi, Brentius und ander sein Anhang, jeso au Worms offentlich und ohne Scheu vorgeben ") wollen, als sollten folche angezogene Dsiandrische und anbere 12) Corruptelen ber Augsburgischen Confession nicht ungemäß oder derfelbigen zuwider senn, badurch sie bann Urfach follen nehmen wollen, folche schädliche Secten nicht allein nicht zu improbiren, sondern auch ben Unfern ihre nothbedrangende 13) Protestation 14) por ihnen nicht zu verstatten, darüber ihnen bas Colloquium, welches im wenigsten in ihrer Macht nicht steht, zu versperren, mit der Bermeffenheit, als ftunde unfre mabre Religion bei ihren affectionirten Geschäften und Befehlen, baraus je klarlich zu vernehmen, wohin bemeldtes Brentii und Anderer seines Anhangs Gemuth gerichtet, daß sie auch auf den Fall eines Synodi dieselbige verführerische Lehre nicht zu improbiren, sondern vielmehr zu defendiren, oder aufs wenigste also zu verschleifen gemeint sind, damit dieser Frrthum nicht an ben Tag kame, sondern weiter heimlich zu Schaden vieler Gewissen ausgebreitet werden mochte; welches er bann sonderlich in dem beglaubigt, daß er in einem feiner Schreiben an unsern freundlichen lieben Ohmen und Schwagern, bem Berzogen zu Preußen, ausgegangen, nicht allein die wissentlich verführerische Offandrische

²⁾ pornehmlich] sie recte cod. Goth. 79. pro vernünfstiglich, quod reliqui habent. Pezel. addidit: mohl, quod codd, et Schum. non habent.

⁵⁾ Schum. mahren.

⁴⁾ Pezel., cod. Guelph. et cod. Mon. 86. fonberliche große.

⁵⁾ Pezel. ber.

⁶⁾ Pezel. belangenben.

⁷⁾ i. e. vielfältig. Schum. ihrer viel.

⁸⁾ enern] non habet Pezel., et cod. Guelph. an uns.

⁹⁾ Schum. ben Offanbrifchen Brrthum; cod. Guelph. et cod. Monac. 86. ben Offanbriemum.

¹⁰⁾ Cod. Guelph. gleichwohl.

¹¹⁾ vorgeben] Pezel. verjählen.

¹²⁾ und andre] Schum. non habet.

¹⁵⁾ Schum. nothbedrängte. Est pro nothgebrungene.

¹⁴⁾ Schum. Proteftationen. .

Lebre nicht improbirt, sondern auch seine Liebben mit feinem Rath davon unabgewendet gelaffen, und barüber in etlichen Artikeln gegen andern unfrer wahren Religion verwandten Belehrten Beifall gethan, bargu, daß ") fich der andre fein Collega offentlich foll haben vernehmen laffen, daß wir, unsers Theils, ben Tag nicht erleben follen, bag Dfianders Lehre follte verbammt werben. Mus beme, wie oben berührt, Brentii 14) und ber Anbern affectionirtes Gemuth ju hochfter Mergerniß ber gangen driftlichen Rirchen lauter und flar ju vernehmen, von wegen feines Brithums ber Bahrheit nicht zu weichen, sondern zu seiner Glori bie armen Semiffen in foldem eingeführten Brrthum fteden ju laffen, bamit er ber Mann befunden [werde], ber niemals geirret, fondern alleweg ben rechten Beg gegangen habe. Dieweil es aber mit unfrer Augsburs gifchen Confession die Gelegenheit hat, baß dieselbe in den vornehmsten Artiteln wider biefe schadlichen Cors ruptelen und Secten ftrebet, 3hr 17) auch ber gemefen, fo folche Confession und Apologia, auch Schmalkalbische Artifel im Ramen ber andern Stande mit habt helfen stellen und verfaffen "), auch von Gott, bem allmadys tigen, mit ben Gaben gnabiglich verfeben, baß Ihr por allen andern, so barwider Ichts vorbringen oder fonften ju Rachtheil ber gemeinen Rirche vermanteln und verschweigen wollen, mit großer Frucht und Rug Ju Abwendung beffelbigen Bornehmens bargegen fechten und streiten tonnet: als ermahnen wir Euch auch hiermit gang gnabiglich begehrende, Ihr wollet als Diener bes gottlichen allein feligmachenden Borts Guer Gewif= fen erretten, und auf die Bege in biefem Colloquio gebenten, bamit folche Corruptelen und Secten nicht also verdruckt, sondern offentlich entblogt und aufgebedt, und ju weiterer Aergerniß nicht Urfach gegeben, Dieselben auch vermittelft gottlicher Bulfe und Eurem Buthun und Bleiß jedermanniglich besto mehr bekannt gemacht werbe, fich vor folden fchablichen Errthumen babe ju buten und vorzusehen, und in Berbleibung berfelbigen uns nicht Urfach gegeben werde, die Unfern ab-Denn bieweil vor Augen, daß alle auf End "), und Eure hiebevor ausgegangene Schriften

ein sonderes Aufsehen haben: so wollen wir und u Euch ungezweifentlich und gnadiglich verseben, Ik werdet Euern Beruf nachseben [i.e. nachkommen], w ungescheuet manniglichs auch auf diesem Colloquio, w geachtet Brentii ober anderer affectionirter Leute, bu Wahrheit offentlich an Tag bringen. Denn dafür wol let 2) es ganglich und ungezweifentlich achten "), bis in biefen letten Beiten uns nichts mehr erfreum folle, wenn [i. e. als] baß 22) unfre Theologen mit Euch, m Ihr hinwieder mit ihnen, als aus Einem Sause, mi ba es moglich, auch mit gutem Gewiffen geschen bu te, mit Andern 23), so der reinen Lehre verwandt, & nig waret, und also alle Bertrennung und Streit, m die vorfallen mogen, wie Gin Glied zum höchsten z dammt und widerfochten murden 24), immaßen bei z: land herrn Johann Friedrichs des altern, ba jogs zu Sachsen, Churfürsten und Burggrafm p Magdeburg etc., unfere gnabigen lieben bem ut Baters seliger und löblicher Gedächtniß, Regierma gewesen und geschehen. Daran werdet Ihr Gott den allmächtigen zu Gefallen handeln, auch hierduch an vielen Orten große triftige 25) Frrthume und Enten, so unter 2") der Augsburgischen Confession durch soldte Bertrennung eingeführet und ausgegoffen 1), wilcu men [i. e. zuvorkommen]: wie und benn Eure Ein haftigkeit und christlich Gemuth, so Ihr auf jeps Colloquio zur Berdammung der Corruptelen und in ten fürgewendet, sonderlich gerühmt werden "), at ches wir von Euch, als dem vornehmften, nicht geringer Freude gern gehoret, wollen uns auch ju En gnadiglich und unzweifentlich verseben, Ihr werdeten mas zu Pflanzung reiner gottlicher Lehr und Abmt dung Aergerniß dienstlich, nicht abwendig noch icht dend machen laffen. Abermable gnadiglich begehreit Ihr wollet solche unfre Erinnerung, die wir ander nicht benn aus sonderlichem driftlichen Gifer gegen Gu au thun fur nothwendig erachtet 29), wohlgemeint M:

¹⁵⁾ Pezel, barju bann.

¹⁶⁾ Brentu] Schum. Brieft.

^{17) 3}hr] Schum. 3a.

¹⁸⁾ Perel. sie: Dieweil ihr aber unfer Augeb. Consfession und Apologia, auch Schmalt. Artitel im Ramen ber anbern Stände mit habt ftellen hels fen und verfassen.

¹⁹⁾ Sic codd. — Sed Pezel.: Denn biemeil für Augen, baf fie auf ench allein. Schum.: Denn biemeil viel Augen allein auf ench.

²⁰⁾ Perel. mollet 3hr.

²¹⁾ Pezel. balten.

²²⁾ Penel. follte, bann mann. Sic etiam cod. Golb ?

²³⁾ auch mit gutem Gewiffen etc.] enciderunt e teta Pezel.

²⁴⁾ Pezel. perbammen und widerfechten merbes.

²⁵⁾ Pezel. fräftige; puto scriptum fuisse: giftigt

²⁶⁾ unter] Pezel. von.

²⁷⁾ Pezel, ausgezogen.

²⁸⁾ Pezel. morben.

²⁹⁾ Pezel. von nöthen ermeffen.

merten, und find euch mit Gnaben und Gutem geneigt. Datum Meiffenheim, ben XXIX. Septb. anno 1557. Sohann Friedrich ber mittlere m. pr.

No. 6357.

80. Sept.

P. Vincentio.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Petro Vincentio.

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. Qua fide reddantur vobis nostrae literae nescio. Tuam accepi unicam datam bibliopolis, cum quidem saepius te scripsisse existimem. Initia congressuum nobis secunda fuerunt. Dei beneficio et inter nostros collegas concordia erat. Nunc inchoata collatio interrumpitur. Βουλεύονται γάρ οἱ Μεθωναῖοι παρεμβάλλειν παραγραφήν τινα περί αδιαφόρων καὶ ἄλλων τινῶν πραγμάτων, cum quidem dissuadeant Palatinus Elector et Charitinus impediri seriem disputationis. Quaerunt igitur adversarii πρόφασιν abrumpendi negotii. Et cito abrumpi optarim. Non enim video, quid profuturum sit hoc longum certamen contraria scripta componendi, cum tam multa extent magis diserte composita. Penelopes tela texi videtur. Nisi brevi discedemus mittam peculiarem nuncium in domestica, sciamus *). Bene et feliciter vale. Reverendo dom. Pastori et vobis omnibus salutem opto. Die Hieronymi. Ex Vangionibus. Meam familiam tibi commendo.

Philippus.

No. 6558.

30. Sept.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camerar. p. 727 sq. (ed. Lond. lib. IV. ep. 872.).

Apographon in cod. Guelph. No. 7. 9. p. 492.

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerar, fratri suo cariss.

S. D. Die quo Hieronymi memoria celebratur, hanc epistolam scripsi, cuius nomen etiam me de

MELANTE. OPER. Vol. IX.

Hieronymi filio *) Morono Mutinensi Episcopo commonefecit, quem Romae audimus a Pontifice captum, vel ut quidam narrant, interfectum esse. Existimo te eum vidisse Ratisponae in conventu ante annos sedecim. Erat in corporis figura dignitas, et in dicendo nitor et suavitas. Itaque cogitans de eius casu, communem infirmitatem generis humani deploro.

Pontifici petenti ab Albano pax concessa est. Quid in Italia et Gallia agatur magis scimus, quam quid hic nunc agatur. Fuerunt enim iam decem dierum non Halcyonia, sed qualiscunque contatio, βούλονται γάρ οἱ μεθωναῖοι παραγυαφήν τινα παρεμβάλλειν ταῖς χοιναῖς πράξεσι. Dissuaserunt autem Palatinus Elector et Charitinus impediri seriem inchoatae collationis. Sed quaeritur πρόφασις ad abrumpendum totum negocium. Nec video quid profuturum sit hoc certamen contraria scripta componendi, cum antea tam multa extent, et quidem magis diserte composita. Sed illudunt nobis, ut Iudaei colaphos dantes Christo. Bene et feliciter vale. Deus protegat Ecclesiam tuam domesticam, et publicam, die Hieronymi. Philippus.

No. 6359.

50. Sept.

Cracovius ad G. Maiorem.

Ex apogr. in cod. Guelph. in fol. No. 7. 9. p. 491.

Clarissimo viro, doctrina et virtute praestanti D. Georgio Maiori, Theologiae Doct., Collegae et amico suo cariss.

S. D. Minus nobis, clariss. domine Doctor et collega cariss., negotii ac certaminum est quam cum συμμάχοις, qui virus suum e mediis corporis medullis adversus nos esfundere non dubitarunt. Quantum ego pugnaverim, ne morosis vel potius petulantibus ac seditiosis ipsorum coudemnationibus nos suffragaremur, multi praestantes viri testes erunt. Res profecto ad tragoediam spectare videretur. Non desinunt enim calumniari et maledicere. Κορυφαίος autem est Morlinus, ut coram tibi exponam. Non potuit tamen iste buccinator obtinere, quod voluit, et metuo dirimendi colloquii iam causam ab ipsis datam esse,

^{*)} Praetermissa quaedam sunt, ut: ut vera de vobis sciamus, vel similia.

^{*)} God. Guelph. de Ieronymo.

de quo propediem ad vos fama certiora proferet. Haec tibi pro mea erga te benivolentia et fide nunc tantum communicare volui, ut intelligeres, te quoque huc usque defensum esse. Vale, VVormaciae, 30. Septemb. anno 57. Commendo tibi familiam meam.

T. Georgius Cracovius.

No. 6360.

(eod. t.)

Aurifaber ad N. N.

+ Ex apogr. in cod. Guelph. in fol. No. 7. 9. p. 364.

(Ad amicum.)

(Inscriptione caret, et eius loco legitur: 24. die ein fom: men, haud dubie 24. Septb. Possunt vero haec verba etiam pertinere ad apograph. epist. Aurifabri d. d. 13. Septbr.)

Lieber Herr und Gevatter. Euch kann ich in Eil freundlicher Meinung nicht bergen, wie daß durch Hen= fel Jager bie Privilegia, so ber Romische Konig über die Academiam Ienensem gegeben, auf diefen Abend anher gebracht sind, und wir allzumahl zum allerhochsten barob sind erfreuet worden. Magister Victorinus ist auch anher kommen, und angezeigt m. g. F. [meinem gnabigften Furften] und herrn, wie ber Pfalzgraf Churfurst vier seiner Rathe gegen Worms geschickt, und die Augeburgischen Confessions = Berwandten Theologen und Rathe zusammengefordert und begehrt, daß man die eingeriffenen Corruptelen, welche vor dem Colloquio in Kurze der Zeit auch in Eil nicht können bijubicirt werden, wollte bis nach dem Colloquio aufziehen, benn Ausgang bes Colloquii wollt er und andere Fürsten alsbald einen Synodum anstellen, da biese Sachen verhoret und alle Corruptelen verdam= met werden follen. Aber unfre Theologen haben barwider protestirt, und sich auf ihre Instruction berufen, und war ein greulich Gerauf und Zank barüber unter unsern Leuten und den andern Theologen worden, der= gleichen nie gewesen. Insonderheit haben sie mit bem Brentio einen großen garm gehabt, da sich benn die Unfern gar wohl gehalten haben, und ist ihnen Doct. Morlin und Sarcerius treulichen beigestanden, und in dem Osiandrismo den Breng also geangstiget, baß er vor Born nicht hat reben konnen, sondern sein Geselle, Doctor Iacobus Andreas von Goppingen ihn vertreten gehabt, und berausgefahren, sie follten

nicht erleben, daß sie ben Osiandrum verdammen wollen. Dies und dergleichen mehr hat sich viel densselben Donnerstag in den Pfalzgrafischen Sachen zusgetragen, und ist unfruchtbarlich alle Handlung zersschlagen.

Den folgenden, Freitags, hat Doct. Morlin und Mag. Victorinus mit Philippo gehandelt, und waren die Meigner viel gelinder worden, und es fast babin abgehandelt, daß die Unfern eine Protestation thun follten. Da biefelbe fertig und ihnen gefällig gewesen, da ist doch durch Brentium abermals eine Hinderung geschehen, daß sie jett zu der Condemnation ber Corruptelen nicht konnen kommen, benn die Papisten eilten zum Colloquio, und sie solche Handlung nicht konnten vornehmen. Dazu so wußt er und bie andern oberlandischen Theologen nicht, mas ber Majorismus mit Adiaphorismus fen, benn fie berfelben Bucher nie feines gelesen noch gefeben hatten, bas hatten sie mit Gott bezeuget, und andere mehr Furwenbung gethan, als: daß folche Damnation nicht bei fo wenig Leuten ftundt, sondern mehr bagu gehörten. Item deffelben Tags auch nichts aus allen Sandlungen morden ift.

Am Sonnabend da hat siche gar zerstoßen und die Unfern sich gar von ihnen scheiden wollen, und war auch baraus ganz und gar eine dissolutio colloquii erfolgt, denn unfre brei Theologen, und D. Mörlin und Sarcerius, die funf bei einander gestanden, und ber andern sieben auf Philippi Seiten gewesen, welche nicht allein disputiren konnen. Denn ob sie zuvor viel getroßt haben, unfrer Theologen Statt zu erfeben, fo hat es ihnen gefehlet, benn ber Ronig von Denemark und Marggraf loachim sich entschuldiget haben, und ihre Theologen nicht geschickt. So ift Alesius Scotus und andere auch nicht ankommen. Derohalben haben fie sich etwas anders bedacht, und die Unsern erfordern laffen, und bas gehandelt, baß fie fich erboten, alle bie eingeriffenen Corruptelen und ihre Bucher einem Synodo zu unterwerfen, und beffelbigen Synodi Damnation zu gehorsamen, welchen Synodum sie bei ihrem Berrn, ben Chur - und Aursten und ihren Dbern beforbern mollten, baß er balb Ausgangs bes Colloquii follte ausge= schrieben, gehalten und angefangen werben. Bum Ans bern so sollt ben Unfern im Colloquio ihre vorige und bis anher gethane Condemnation aller Corruptelen unverhinderlich bleiben, und ob die Papisten uns murben im Colloquio solche Corruptelen vorwerfen, fo wollten fie es widerreden und nicht schuben, sondern die Weg miffen zu finden, bag ce ihnen allen unschablich

ź

j

ŀ

;

sens solle, und hat Philippus gesagt: ego vestram condemnationem non improbo, nec nostrorum actiones probo.

Bum Dritten, so hat sich Philippus und die andern erboten, im stehenden Colloquio, da man nicht alle Lag colloquiren mag, die Corruptelen vornehmen, und vom Osiandrismo anfangen, und Positiones stellen, und darvon unterrede. Die Theologen der Augsburgischen Confessions = Berwandten disputiren, daß man durch diese Zubereitung desto eher den Corruptelen abhelsen möchte.

Bum Bierten so soll den Unsern eine freie offentliche Protestation vergonnet werden, welche im Fall der Roth auch in Druck soll gegeben werden, dadurch unsre Theologen bei manniglich entschuldiget senn mochten, daß sie mit ihrem Beiwohnen des Colloquii in keine Corruptelen gewilligt, sondern bei ihrer alten Condemnation geblieben, auch noch dabei sollten gelassen werden.

Auf solche erlangte Condition haben sich unfre brei Theologen fammt Sarcerio und Doct. Morlin berathschlagt, und bieweil biefes Colloquium gar ein unvorgreifliche Sandlung fenn foll, ba feine Decision noch Determination geschehe, sondern auf dem Reichs= tag erft bavon berathichlaget, und von allen gurften und berfelbigen Theologen schließlich gehandelt werden foll, item, baß fie, unfre Theologen, vom gangen Reich beputirt und geordnet jum Colloquio: fo haben Die funf Personen sich entschlossen bem Colloquio beigu= wohnen, und haben ben Sonnabend noch angehort bie Proposition, und ift Victorinus darum anher gefors bert, baß mein gn. Furft und herr barein bewilligen wollte. Er ift aber bis auf den Sten Tag allhier auf: gehalten worben. Aber bieweil man biefes Mal weiter nicht hat bringen tonnen, und ber Theologen in Duringen und ber politischen Rathe Bebenten auch einkommen ift, bas auch mit unfern Bebenten allhier nicht übereingestimmet, und [bem] Beiwohnen bes Colloquii Biel und Maaf gegeben, wie weiter folches gefcheben mocht: fo ift mein g. g. und Berr Bufrieden gemefen, und ernftlich Victorino befohlen, in ber Protestation mit Damnation ber Corruptelen fich mohl zu vermahren, und baf bie Damnation ber Corruptelen genugfam mit Grunden ausgeführet murbe, und auferlegt, mo irgend Corruptelen von den Theologen der Augsburgifchen Confession fouten im Colloquio verschwiegen ober verfocten werben, bag bie Unfern folches bamniren, und

von den andern aufstehen, und nicht bei ihnen stehen sollen.

(3ohannes Aurifaber). *)

No. 6361.

1. Oct.

Ioanni Friderico D. S.

Edita a Pezelio in Melanthons driftl. Bebenfen p. 503. Item in Schumacher's Briefen gelehrter Manner an die Könige von Dänemart Vol. III. p. 891. — Apographa in cod. Goth. 79. p. 634., cod. Guelpherb. No. 7. 9. pag. 427. et cod. Monac, 86. p. 38. — Est responsum ad epist. Ioannis Friderici d. d. 29. Septbr. h. a.

Dem Durchleuchtigen, hochgebornen Fürsten und herrn, Herrn Sohannsfriedrichen dem Mittlern, herzogen zu Sachsen, Landgraff in Duringen und Marggraff zu Meißen, meinem gnabigen Geren.

Gottes Gnade durch seinen eingebornen Sohn Zesum Christum, unsern Heiland und wahrhaftigen Helfer, ber ihme gewißlich eine ewige Kirche durchs Evangeslium sammlet, zuvorn. Durchleuchtiger, hochgeborner gnädiger Fürst und Herr. Ew. Fürstliche Gnade bitt ich in Unterthänigkeit und um Gottes willen, meine einfältige Antwort auf E. F. G. Schrift gnädiglich zu vernehmen.

Und erstlich nachdem ich nicht zweisele, Ew. F. G. Gesandten, ber') ehrwurdige und hochgelahrte Ehrn?) Doctor Erhardt?) und der hochgelehrte D. Victorinus werden als christliche verständige Männer die Wahrheit berichten, bitt ich, Ew. F. G. wollten dieselbigen von allen Handlungen allhier ordentlich horen, damit nicht gedacht werde, ich wollte mir zu gut etwas zum Schein und mit Ungrund anzeigen.

Bum Andern ift ') wahr, daß ich auch nichts bos heres begehre auf Erden, benn daß die Kirchen der ') christlichen Confession, und die Churs und Aursten und bie andern Stande in Ewigkeit einig sepen Gott zu Lob und gemeiner Christenheit zu Gnaden und ") Seligkeit;

^{*)} Abest nomen subscriptum, sed eadem manus hanc epist. descripsit, quae illam d. d. 15. Septbr., et argumentum eundem auctorem monstrat.

¹⁾ Sefanbten, ber] non habet Pez.

²⁾ Pes. Dert.

⁸⁾ Per. Chrhard Coneppius.

⁴⁾ Pez. ift.

⁵⁾ Rirden ber] non babet Pez. et pro chriftlichen dedit driftliche.

⁶⁾ Pez. unb jur.

babe auch barin, so viel Gott geben hat, als ein armer verdruckter Schuler gebienet, und wollte fehr gerne, baß alle Chur : und Fürsten und Stande der driftlichen Reli: gionconfession ') einen folden Synodum hielten, barinnen grundliche Ginigfeit biefer Rirchen also gefaffet 8) murbe, baß fie allen driftlichen Bergen ") in allen Lanben trofflich, und ben Nachkommen ein gewiß Zeugniß und Regel ber driftlichen Lehre fenn mochte. Diefes mare nublicher benn Colloquia zu halten mit den Pap= fischen 10). Ich hab auch fur bieser Beit oft bies 11) mein Bebenken angezeigt. Als ich aber anhero kommen bin , und E. F. G. Befandte ihre Befelch von der Con: bemnation also 12) vorgehalten, habe ich barauf geant= wortet, baß zu gebachter 13) Condemnation mußten Urtikel und Asseverationes gestellet senn, mas Recht sen; bagu gut mare, bag viel mehr Personen babei maren, und sonderlich diejenigen, welche vor andern unruhig fenn. Denn im Artitel vom Sacrament mußte furnehm= lich ber Papisten grausame Ibololatry verdammt werben, barnach auch 3 winglii Irrthum "); also her: nach mare von mehr hochwichtigen 14). Artikeln zu reben. Much habe ich mich erboten, mas meine Person belanget, von den Adiaphoris mas Bahrheit ift, und mich belangt, alles machtiglichen auf biefe, fo jegund hie find, au ftellen. Ich weiß auch niemand unter uns allen, ber Die Particulam sola verworfen hatte 16), und bitt E. F. G. in Unterthanigfeit und um Gottes willen, fie wollten nicht allen Schriften Illyrici und feines Gleichen wider mich 17) Glauben geben. Denn auch E. A. G. Gefandter, D. Bafilius allhie ben Pfalgifchen und Birtenbergischen erlogene Schriften von mir vor meiner Ankunft zugestellet bat.

Bon Dsiandri Sache 16) sind meine Schriften Mar 18) am Tage, die ich hoffe vielen nüßlich seyn. Es ist auch Brentius in der Lehre mit uns allen 10) eins

7) Pez. chriftlichen Confeffion.

9) Bergen] Schum. Berrn.

trächtig, hat aber gesagt, er habe zu Friede gerathen, benn er habe Osiandri Reden nicht also beschwerlich verstanden als der Gegentheil, derhalben er seine Person noch nicht zu verdammen wüßte; wiewohl er in der Lehre mit uns 21) einträchtig sen, wolle auch Osiandri Person helsen verdammen, so die Auslagen wider ihn bewiesen würden.

Bon ber Proposition von guten Werken hab ich flar 22) geantwort, daß ich gerne mit E. F. G. Ge- sandten und andern einen dristlichen Artikel wollt stellen helfen.

Dieses alles werden E. F. G. ihre 23) Gefandten berichten. Als man aber bas Colloquium hat sollen anfahen 24), ift bald ber Streit fürgefallen, daß E. g. G. Gefandten ihre Protestation offentlich bei dem Gegentheil haben thun wollen etc. Aber der Churs und Fürsten gefandte 24) Rathe haben Bebenten gehabt, et möchte ben Papstischen Ursach 26) geben, baburch bas ganze Colloquium zu verhindern. Wie nun folches für: fallet, und ist babei klar angezeigt und oft wiederholet 27), sie sollten in processu in jedem Artikel, wie wir alle schuldig sind und dazu geschworen, ihre Meinung nach Nothdurft reden, und alsdann wurde man nicht allein nudas condemnationes segen, sondern auch Erklärung ganzer Artikel und Asseverationes, bie vielen Christen jegund und hernach nüglich senn wir ben, diese Meinung auch E. F. G. Gefandten erftlich nicht mißfallen: aber als hernach die listigen Papisten auf uns gedrungen, fie wollten miffen, ob wir eintrach tig sind oder nicht: habe ich in offentlicher Audientia etliche Mal flar 2") gesagt, daß durch Gottes Gnade wir alle, die wir hie sennd, und alle Pastoren in Kir: den der Land unfrer Berren in der Augsburgischen Confession einträchtig sind; hab auch hernach unter und eine gemeine Form unfrer Eintrachtigkeit gestellet, wie G. F. G. Gefandten felbft berichten 20) merben. Aber fie find barauf beharret, daß fie ihre 30) Protestation zu thun gedächten. Wiewohl nun darauf viel Reden mit ihnen

⁸⁾ gefaffet] Pez., cod. Guelph. et cod. Mon. gefest.

¹⁰⁾ Schum, hic et in segq. Papftlichen.

¹¹⁾ bice] Pez. non habet.

¹²⁾ al [o] Pez. non habet.

¹⁸⁾ Pen, ju ber gebachten.

¹⁴⁾ Darnach B. Brrthum] Per. hace its mitigavit: bars nach hatte man auch von Bwingtit Brrthum ju reben.

¹⁵⁾ Pez. wichtigen.

¹⁶⁾ Schum. habe.

¹⁷⁾ miber mich] Pez. non habet.

¹⁸⁾ Pez. Cachen.

¹⁹⁾ flat] Pez. non babet.

²⁰⁾ gilen] Pez. non habet.

²¹⁾ mit un 6] Pez. non habet.

²²⁾ ich flar] Schum. non habet.

²⁵⁾ ihre] Pez. eurc.

²⁴⁾ Pez. anfangen.

²⁵⁾ Pen. Gefanbten.

²⁶⁾ Schum. eine Urfac.

²⁷⁾ Schum. et codd. repetirt.

²⁸⁾ etliche Mal] Schum. non habet, et pro flar dedit bas.

²⁹⁾ Pez. bedenfen pro berichten.

³⁰⁾ ihre] Pen bie.

burch aller Chur - und Burften Gefandten gehalten, und in Betrachtung, bag bas Colloquium mocht verhins bert 11) werden, so wußten sie auch, baf sie unverhins dert waren, in processu hernach in jedem Artikel ihre Meinung nach der Lange zu fagen, und gum bochften gebeten, fie wollten nicht Urfach geben zu Berhinderung bes Colloquii: so find sie gleichwohl jum herrn Prafibenten gegangen, und [haben] die Condemnation über: antwortet, und Ansuchung 32) gethan, er wolle ihnen zulaffen, ihre Protestation in publica Audientia zu thun etc. 33). Und mas fie weiter gefucht, bavon tann ich nicht schreiben. Also hanget 34) nun bie Sache 3) bei dem herrn Prasibenten, dem ich keine Maaß zu fegen hab; beforg auch, biefes Colloquium fen burch biesen Unflat 36) zerrüttet, und kann mir nicht aufgelegt werben, daß ich schuldig baran sen, sie bleiben ober bleiben nicht 37), wiewohl ich in Wahrheit aus vielen Ursachen gern wollte, so das Colloquium ins Werk tommen wurde, daß sie babei waren und nuglich mit arbeiten hulfen, wie sie benn erftlich gethan: fo ift ja mahr, daß biese große, wichtige Sachen nicht auf wenige Personen ju ftellen sind. Und mare hochnothig, daß bie Chur = und Fursten der driftlichen Religion auf drift= liche Bege gebächten, auf die Rachkommen rechte Lehre in Sintrachtigkeit zu erben, und daß man fich vergliche, rechte Rormen zu reben, einträchtiglich zu brauchen, ba= zu der allmächtige Sohn Gottes Jesus Christus, der gewifilich Erhalter ift feiner Rirche, feine Onabe geben wolle. Der wolle auch E. F. G. an Seel und Leib farten. Datum ju Worms ben erften Octobr. anno LVII.

Philippus Melanthon.

No. 6362.

1. Oct.

Wimarienses ad Iul. Pflugk.

† Ex apographis in cod. Goth. 19. p. 195., cod. Guelph. in fol. No. 7. 9. p. 420. et cod. Monac. 86. p. 562.

(Theologorum VV imariensium scriptum Praesidi Colloquii VV ormatiensis, Iulius Pflug, Episcopo Naumburg. traditum.)

Reverendissime D. Praeses. Etsi nemini nostrum ignota erat infirmitas nostra, et ipsa moles negotiorum et periculorum, tamen cum fama et auditione accepissemus, nos ad colloquium de religione et rebus divinis Wormatiam vocatos esse, iam certum nobis deliberatumque fuit, legitimae vocationi parere et obedire, et omnia consilia omnesque actiones nostras ad gloriam Dei 1) et ad universae Ecclesiae salutem, cuius nos quoque cives et membra esse profitemur, referre 2). Scimus enim, nos non ad iners et ignavum otium aut ad voluptates corporis natos esse, sed ortus nostri partem Deo conditori, partem laudatissimae 3) patriae Ecclesiae dicatam et quasi consecratam ') esse. Quapropter statuto tempore Wormatiam venimus, ut non solum verbis sed etiam re ipsa operam officii nostri in maximarum rerum diiudicatione Ecclesiae Dei praestaremus. Sed ne illotis manibus, ut dici solet, res tantas aggrederemur, ante colloquii inchoationem, audientibus collegis nostris, diu multumque hanc sententiam agitavimus: non posse fructum aliquem huius instituti colloquii prospicere, nisi prius ex agro Ecclesiae confusio multarum opinionum et sectarum longe lateque grassantium exterminata esset. Ita enim censebamus, ita disserebamus, ante initium colloquii certo constituendum esse, quae opiniones cum verbo Dei et augustana confessione congruant aut non congruant; quod nisi fiat, periculum esse, ne nobis tanquam simiis saltantibus nuces obiiciantur, et maiores dissipationes sequantur, quam quae hactenus extiterunt. Alii vero collegae contra disputabant, nihil magis ohstare honis consiliis quam festinationem, et tantas controversias re diu multumque deliberata diiudi-

³¹⁾ Pez. gehinbert.

⁹²⁾ Anfuchung] Pez. Ausrichtung.

⁹⁶⁾ etc.] Pea, non habet.

³⁴⁾ Schum. hangen.

³⁶⁾ Schum. Sachen.

³⁶⁾ Schum. Unfall; cod. Guelph. Fall.

⁵⁷⁾ Schum. interpungit: baran fen, fie bleiben ober bleiben nicht. Wiewohl etc. — Verba: fie bleiben ober bleiben nicht, Pez., cod. Guelph. et cod. Mon. non habent. Reliqua quae sequuntur omnia desiderantur in codd. et apud Pezelium, qui epistolam his verhis finivit: foutbig baran fen. Der allmächtige und ewige Bohn Gortes wille gnäbiglich alle Spaltung und Acraernif aus feiner Kirchen wegnehmen, in besten Schup und Regierung ich E. J. G. hiemit geztreulich befehle. Datum Bormbs.

¹⁾ et omnia - Dei] cod. Goth, non habet.

²⁾ referre) coil. Goth, recurrere; ex inepta emendatione

³⁾ Cod. Goth. candidissimae.

^{4,} Cod. Guelph. conscruatum.

candas esse. Illud etiam addebant, plerisque in hoc exiguo coetu theologorum nondum explorate perceptas et cognitas esse disputationes, quae contrariis scriptis continentur. Postremo spem nobis faciebaut, fore, ut primo quoque tempore post colloquium 6) synodus aliqua solemnis cogeretur, in qua iusto ordine singulae controversiae ad calculos vocari possent. Etsi igitur non solum mandata Illustrissimi Principis nostri 7), Ducis Saxoniae in promptu habebamus, quae diserte et severe praecipiebant, ne ad colloquii societatem nos adiungeremus, nisi omnibus sectis et corruptelis communi consensu damnatis, sed etiam aliis non levibus neque infirmis causis in eandem sententiam ducebamur: tamen ne videremur colloquii labores fugere et reformidare, aut caeca pervicacia") colloquium turbare atque impedire, ea lege et conditione dominis assessoribus et reliquis personis, quae augustanam confessionem profitentur, operam nostram polliciti sumus, ut de confessionibus nostris contra varias sectas et corruptelas evangelii hactenus editis decerperetur, aut imminueretur.

Cum autem intelligeremus, et propter Ecclesias, in quibus docemus, et ad nos ipsos muniendos formulam protestationis magnopere necessariam esse, non parva cura nobis cum collegis contentio disceptatioque fuit de hac quaestione: utrum coram tanto coetu utriusque partis, quod omnium⁸) tutissimum videbatur, an coram nostris duntaxat confessio, continens expressam et specialem condemnationem omnium sectarum et corruptelarum, edenda esset Tandem vero, ne videremur collegas nostros velle in suspicionem adducere, et collocutoribus alterius partis salem praebere, quem in nobis irridendis et exagitandis consumerent, ea moderatione usi sumus, quae eximium et singulare studium sarciendae et tegendae inter nos concordiae evidentissime declarat. Etenim apud nostrae partis assessores et auditores protestationem deponendam esse, eamque usque ad colloquii exitum inter nostros parietes premendam putavimus, nisi vel in medio causae colloquii altera pars necessitatem confitendi nobis imponeret, vel post

finem colloquii casus necessitatis publicam editionem postularet. Hanc protestationem uni ex notariis in nostro hospitio, scientibus et volentibus dominis assessoribus et politicis '0'), de manu in manum tradidimus, qui quidem sine recusatione in fidem suam eam recepit, omnemque operam in adornando instrumento, ut vocant, adhibitis usitatis ceremoniis, pollicitus est. Sed post paucos dies, cum novum controversiae certamen extitisset, talem nobis, qualem acceperat, restituit.

Speramus, ex his, quae optima fide recitavimus, nec Reverendissimae Dominationi vestrae, nec cuiquam bono viro obscurum esse, quantum in nobis studium fuerit nihil movendi, quod ad uon necessariam colloquii perturbationem aut dissipationem quoquo modo spectari possit. Nam et initio summo iure uti noluimus, et postea eam aequitatem in formula protestationis adhibuimus, ut speremus omnium bonorum iudicio satisfecisse. Quum autem ab alterius partis collocutoribus ea necessitas confitendi, quid de sectis existimaremus, nobis imposita esset, quam nulla honesta ratione effugere poteramus, non erat nostrum nominisque christiani, veras ") sententias occultare, cum necesse sit, interrogatos de doctrina respondere iuxta haec severissima mandata: omnis, qui confitebitur me coram hominibus, confiteboret ego eum coram patre meo coelesti. Item: parati estote ad reddendam rationem fidei omni petenti. Deinde in tali casu, ubi segregatio ab aliis sedis flagitabatur, nec debemus nec possumus tegere eas consessiones, quas hactenus in templis et scholis sonuimus; ut Paulus inquit: si quae destruxi, iterum edifico, praevaricatorem me constituo. Et quoniam scriptum est: cavete ab omni specie mali, illud certe perficiendum est 12), ut non solum nos ipsos, sed etiam bene constitutas Ecclesias et scholas, quarum ministri sumus, omni sectarum suspicione liberemus. Accedit illa quoque causa, cur 13) officio nostro deesse non possimus, quod decretum seu necessitas imperii nequaquam nobis os obstruit et obturat, nec vult, nos colloquio tanquam mutas personas interesse, sed hoc a nobis severissime requirit, ut simus fideles, et ea quae sentimus de religione ingenue atque aperte

⁵⁾ Cod. Goth. plerumque.

⁶⁾ post colloq.] in cod. Goth, non leguntur.

⁷⁾ Cod, Guelph, et Monac, babent: Ill. Domini nostri Ioannis Friderici,

⁸⁾ Cod. Guelph. pertinacia.

⁹⁾ Cod. Guelph. omnino.

¹⁰⁾ et politicis] cod. Goth. non habet.

¹¹⁾ veras] cod. Goth. notas.

¹²⁾ illud - est] in cod. Goth, non leguntur.

¹⁸⁾ cur] cod, Goth. ut.

dicamus, ne in postrema mundi die, quum filius Dei se iterum ostendet universo generi humano resuscitatis mortnis, insidiosae occultationis iure ac merito condemnemur. His et aliis causis, quas magnas et graves esse iudicamus, permoti censuimus coram tota congregatione utriusque partis edendam esse confessionem seu protestationem contra sectas et corruptelas iudicio verae Ecclesiae iam pridem damnatas.

Sed cum invitis et repugnantibus ceteris nos tali protestatione usuros esse omni asseveratione confirmaremus 14), tandem ab assessoribus et politicis 15) nostrae partis loco moti et officio abdicati sumus. Eam rem cum retulissemus ad Reverendissimam Dominationem vestram addita formula protestationis die Angelorum castorum et Deo obedientium, accepimus a Reverend. Dominatione vestra responsum, cuius haec summa erat: assessores nostrae partis perseverare in hac sententia de nobis a colloquio removendis, et praecipuam exclusionis causam a nobis superioribus literis ad Rev. Dominationem vestram utcunque 16 expositam esse. Utrum autem baec recte an secus facta sint, pii toto orbe terrarum iudicabunt, simul atque intelligent, nobis immutabilem necessitatem edendi confessionem contra sectam impositam fuisse 17).

Ut autem nuper a Rev. Dom. V. reverenter petivimus, ut protestationis nostrae summa actis colloquii inseratur, ita nunc quoque eadem reverentia petimus, ut et hoc scriptum in acta colloquii referatur 'b'), idque propter causas non modo ad nos, sed ad illustrissimum principem nostrum et magistratus nostros pertinentes 'b'). Pro hoc officio Rev. D. V. debitam reverentiam et debitam gratiarum actionem pollicemur ac deferimus. Datum Wormatiae Calend. Octobr. anno 57.

Eberhardus Schnepfius, Ioachimus Morlinus, Victorinus Strigelius. Iohannes Stössel.

Adiunxit se etiam nobis Reverendus vir D. Erasmus Sarcerius, quemadmodum propriis literis ad Reverend. Dom. Praesidem datis testatus est ²⁰).

No. 6563.

1. Oct.

Testimon, Zuch. Ursino datum.

Editum in Joh. Jac Fülbener's Schlesischer Bibliother (Lauban 1751. 4.) p. 466., unde illud deseripsit Cl. Foerstemann.

S. D. Omnibus lecturis has literas.

Dulcissime dictum est in graeco Poëmate:

Έκ τῶν Μουσάων ἀγαθὸν κλέος ἀνθρώποισι.
Cum igitur hic Zacharias Ursinus natus in familia honesta inclytae Urbis Vratislaviae *), a Deo facultate scribendi carmen ornatus sit, et mores eius sint honesti et placidi; dignus est et benevolentia bonorum virorum et laude. Vixit in Academia nostra circiter septennium, et omnibus honestis viris apud nos propter eruditionem, venam, bonos mores, et veram invocationem Dei, carus est. Scit autem in veteri Heracliti versu sic describi vitam eruditi Viri:

Πολλὰ πλανηθήναι διζήμενον, έμμεναι ἐσθλὸν.
i. e. Peregrinari discendi causa, et tamen retinere morum integritatem.

Hoc consilio peregrinationem hic Zacharias suscepit, ut doctorum et bonorum virorum de doctrinis iudicia audiat. Retinet autem morum integritatem, et quia pectus eius luce divina regitur, et quia honestorum virorum familiaritatem expetit. Ut autem aditum ad viros eruditos et honestos habeat, hoc ei testimonium tribui: qui quidem statim suo eum iudicio complectentur, cum eruditionem et modestiam consideraverint. Oro autem eos, ut perficiant, ut ipse etiam experiatur verum esse versum supra recitatum, Musas decus et honestorum hominum benevolentiam eorum cultoribus adferre. Datae in Urbe Vangionum. Cal. Oct. Ao. 1557.

Philippus Melanthon, manu propria.

Testimonium de eius studiis vid. supra d. 25. Iul. 1552.

¹¹⁾ Cod. Goth. confirmemus.

¹⁵⁾ et puliticis] cod. Goth. non habet.

¹⁶⁾ utcunque] cod. Guelph. et cod. Monac. non habent.

¹⁷⁾ Cod. Goth. esse.

¹⁸⁾ ita nunc quoque - referatur] cod. Goth. non habet.

¹⁹⁾ Hic cod. Goth. addit: ita nune quoque idem petimus.

²⁰⁾ Hace tantum adjuncta habet cod. Monac.

^{*)} Bach. Urfini Eltern waren Cafpar Urfinus, Diakonus ber Kirche S. Mariae Magdalenae zu Breslau, und Anna, geb. Rothe. Er war geboren zu Breslau b. 18. Jul. 1534., und begleitete Melanthon zu ben Wormer Gesprächen in biefem Jahre. Er ging mit Joh. Ferinarius, Prof. zu Wittens berg, von Worms nach Markurg, von da bereisete er die Schweiz und Frankreich, und 1558. kehrte er nach Wittenberg zurück. Roch im Septbr. 1558. erhielt er ben Ruf als Professor am Gymnasium S. Elisabetbae zu Breslau. Bon diesem Umte 1560. entlassen, wurde er 1561. Professor zu Detbelberg; im J. 1577. vertor er auch tiese Gtelle und er lebte nun bis an seinen Tod 1583. als Prosessor an bem Cymnasium zu Neustadt an der hardt. Bgl. Füllbener a. a. D. S. 458 s.

No. 6364.

2. Oct.

Augusto Electori.

Schumacher Briefe gelehrt. Manner an bie Rönige von Das nemart Vol. 111. p. 877.

An den Churfursten und Perzog August zu Sachsen.

Sottes Unab burch feinen eingebohrnen Sohn Jesum Christum unsern Herrn und wahrhaftigen Belfer, der ihm gewißlich eine ewige Rirche fammelt, und eine fros liche Wiederfahrt *) zuvor. Durchlauchtigster, Soch= gebohrner, gnabigster Churfurst und Berr. Ich habe nicht Zweifel, Ew. Churf. In. find burch E. Churf. In. Gesandte berichtet, mas sich erstlich vor dem Colloquio augetragen, namlich, baß die Gefandten aus Beimar erstlich unter uns gefucht, namlich bag wir uns vereini: gen follten, bei ber Augeburgifchen Confession und Apologia und schmalkalbischen Artikeln, bie fie alfo nennen, ju bleiben; welches ohne allen Streit durchaus ge= williget. Darnach haben sie vorgebracht, man solle condemnationes vor dem Colloquio machen vom Sas crament, von Osiandri Lehre, von Rothigkeit ber guten Berke, von Adiaphoris; barauf wir alle hernach diese Antwort gegeben: dieweil wir einträchtig in ber Confession seven, so ware nicht nothig, neue condemnationes au machen; auch so man condemnationes machen wollte, mußte man eigentliche Artikel stellen, nicht allein bas Unrechte ju verwerfen, fondern asservationes, mas recht fen, und wie bavon eintrachtiglich ju reben. Bu Stellung folder Artitel gehorten mehr Personen benn wir, und sonderlich die gankbegierigen, Die Urfach suchen ju cavilliren, welches mir Doctor Erhard Schnepp felbst auch zugefallen. Was aber Osiandri Lehre belanget, sind meine klaren und rechten Schriften am Tage. Dabei Brentius fich hat verneh: men laffen, baf er in ber Lehre mit uns allen eintrachtig fen; baß er aber die Perfon Dfiandri verdammen follte, das könne er nicht thun vor Erkenntniß, ob Dsiander also, wie man ihm auflegt, gehalten habe. Bon Nos thigkeit der guten Berke hab ich flar angezeigt, daß ich von E. Churf. In. vor biefer Beit Befehl gehabt, daß ich einen Artitel gemeiner unfrer Rirche gemaß ftellen follte; erbot mich auch, mit ihm jegund denselbigen Artitel ju ftellen. Won Adiaphoris habe ich mich auch erboten, dieselbige Sache, so viel mahr ift und mich belangt, machtiglich auf die gegenwartige ju stellen.

Habe barbei angezeigt, daß in Illyrici Schriften falsum committirt sen, und viel Unwahrheiten eingemengt. Hernach habe ich auch etliche geschriebene Quatern geseben, die Doctor Basilius von Ihen den Wirtenbergischen zugestellt, darin viel Lügen und giftiger Calumnien sind. Auf diese Reden haben aller Chur- und Kürsten Gesandte geschlossen, man sollte mit diesen Condemnationen verziehen. Solches hat auch Herzog Otheinrich Otto Heinrich Schursuch anher geschrieben. Und ward alsbald der Ansang des Colloquii.

Bald aber im Anfang haben die Beimarifden ihre Protestation von denselbigen Condemnationen thun wollen, aber die Chur = und Fürstlichen Gefandten neben ben Theologen haben bedacht, die Papisten wurden lo fache nehmen, bas Colloquium gang zu unterlaffen, bit weil es scheinete, als waren wir nicht einträchtig. Und haben bie Gefandten mit ben Beimarischen ernftliche Rede gehabt, sie sollten ihre Protestation jehund unter: lassen, und in processu in jedem Artikel soute ihnen unverboten fenn, ihre Meinung zu fagen, ba man auch die Aftikel mit ganzer Erklarung handeln mußte; das sie etliche Tage zufrieden gewesen, und sind wir eintrach tiglich in das Colloquium getreten, haben ba jugleich alle Lehre, so widerwartig der Confession, auch tridentina decreta, Interim und alle Sandlungen, die wie ber die Confession sind, verworfen. Und ist also de Unfang auf unfrer Seite durch Gottes Unabe gut & Hernach haben die listigen Papisten in und gedrungen: sie wollten wiffen, ob wir alle einträchtig maren; darauf ich vielmal in offentlicher Audientia gefagt: wir find alle in der Confession eintrachtig. Abet die Weimarischen haben wiederum angefangen: sie muß ten ihre Confession und Protestation thun; welches die Chur = und Fürstlichen Gesandten neben uns widerra then haben, mit Erinnerung, daß sie in processuin jedem Artikel ihre Meinung fagen follten. Darauf Die Beimarischen zum herrn Prafidenten gegangen, ihm ihre Protestatio zugestellt, und gesucht: man follte ste in publica Audientia besonders horen. Run hat viels leicht der Herr Prasident Bedenken darin, und stedt [stockt] jegund das Colloquium, das wir nicht wissen, ob man es continuiren werde. Ich [achte] auch *), Dieweil allein Schriften gegen Schriften eingelegt mer den, und die Papisten nur elende Sophisterei suchen ihre Lügen zu färben, daß nicht großer Schaden sen, so es gleich nicht continuirt werde. Der allmächtige Gott wolle Gnade geben, und wolle Ew. Chf. In. und Churf.

^{*)} i. e. reditum, videl. ex Dania quo profectus erat Augustus cum uxore, in Saxoniam.

^{*)} achte] videtur excidisse et desideratur.

In. Gemahl und junge Herrschaft bewahren, und an Leib und Seel starten. Datum Wormbs den 2. Octobr. 20. 57.

Ew. Churf. In.

unterthäniger armer Diener Philipp Melanthon.

No. 6865.

2. Oct.

Iohanni, Abbati.

Epist. lib. III. p. 101. (edit. Lond. lib. III. ep. 46.).

D. Iohanni Abbati in Heilsbrun

S. D. Reverende Domine, Utinam exemplo tuo plures revocarent Collegia Monachorum ad veterem formam, et abiectis superstitionibus vera studia doctrinae et pietatis restituerent. La res multis modis prodesset Ecclesiae. Ibi enim erudiri pauperes Scholastici possent, deligendi postea ad gubernandas Ecclesias, et exemplum ipsum orna-ret nostram causam. Nunc ut alibi superstitiones impediunt studia, ita alibi occupantur haec praedia a Centauris, Ecclesia defraudatur. Atque utinam saltem aliqui Graecum versum meminissent, in quo dicitur elabi in iudicio is, qui multa furatus est, et pauca Iudicibus dedit. Fortassis et his ignosci posset, si quaedam occupantes, partem deciderent ad usus Ecclesiasticos. Sed horum rapacitas impediri posset, si tuum exemplum alii imitarentur.

Etsi autem iudico tibi habendam esse sumptuum rationem, nec magnam turbam in una domo ali posse: tamen te rogo ut hunc iuvenem Ulvicum Piscatorem Norlingensem rursus in tuam domum recipias. Audio enim ante quoque ibi fuisse. Nunc exul et egens a parentibus quaerit bospitium aliud. Scis Ecclesiam in hoc mundo exulare, ac nusquam habere certam sedem. Decet igitur membra communi calamitate affici. Quare te valde oro propter Christum, ut hunc recipias. Si etiam meae lucubrationes aliquid videntur prodesse Ecclesiae, rogo ut propter meam commendationem libenter ei hoc beneficium tribuas.

Ego in his publicis periculis saepe cogito praecipuam hanc causam esse, cur Deus pacem MELARTE. OPER. Vol. 1X.

nobis tribuerit, quia nostrae politiae sunt veluti nidus pauperum Sacerdotum et Scholasticorum. Ut igitur parienti Halcyoni mare fit placidum in media bruma: Ita Deus propter hos hospites a nostris politiis arcet bella. Praestemus igitur hoc officium eo liberalius, et a Deo praemia publica et privata expectemus. Haec scripsi ad te familiarius, fretus tua pietate, teque rogo, ut hanc Epistolam boni consulas. Bene vale. 2. Octobr. (Anno 1540.) Wormaciae *).

No. 6366.

3. Oct.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 88. (ed. Lond. lib. II. ep. 75.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, In urbe Vangionum venit ad me quidam recens ex Gallia reversus, qui cum se ad vos profecturum esse diceret, dedi ei literas, in quibus significavi, adversarios astute hoc agere ut nos distraherent. Sed Doctrinae consensus semper mansit integer, protestationes quasdam voluerunt opponere of usθωναΐοι, quibus propositis apud Praesidentem, cum peterent audiri eas in publico consessu, nec esset impetratum, discesserunt ipsi heri. Nunc an processura sit nostra disputatio, quae inchoata est inter nos et Antagonistas, dubito: utrinque ita instructa res videtur, ut abrumpatur tota haec collatio. Afficior et ego desiderio meorum, et longe malim cum charissimis filiis et filiabus meis precationes recitare, quam cum venenatis sophistis altercari, tamen nishpalam dimittimur, discedere non cogito. Vestra Ecclesia nos piis votis adiuvet: Contra adversarios hactenus initia nobis secunda fuerunt, Dei beneficio. Bene vale. Die 8. Octobris.

^{*)} In anno error est; scripta enim est anno 1557.

No. 6567.

4. Oct.

No. 6868.

4. Oct.

Philippo, Landgr. H.

† Ex autographo Mel. in tabulario Casselano descripta a Clariss. D. Neudeskero, Gothano.

Dem Durchleuchten, Hochgebornen Fürsten und Herrn, Herrn Philipps, Landgraven zu Hessen, Graven zu Cathenelnbogen, Diet, Zigenhain und Nidda 2c. meinem gnädigen Herrn.

Sottes Gnad durch seinen eingebornen Sohn Jesum Christum unsern Heiland und wahrhaftigen Helser, der ihm gewisslich eine ewige Kirchen durchs Evangelium sammlet, zuvor. Durchleuchter, hochgeborner, gnadisger Fürst und Herr. E. f. G. sind ohn Zweisel bericht, warum die Gesandten aus Weimar nicht langer allhie zu Worms blieben sind.

Sie haben alsbald im Anfang fürgeben, wir sollsten Condemnationes machen Cinglianorum, Osiandri, item von Nottikeit der guten Werk, It. Adiaphoristarum. Nu sind bei solcher Condemnation keine Erklärung gewesen, darum nicht allein Ich, sondern alle Churs und Fürsten Gesandten haben geantwort,

daß Erklärung von nothen wäre.

Hernach aber als sie dem Herrn Prasidenten dies selbigen bloßen Condemnationes zugestellt, und gesucht, der Verr Praesidens wollte sie in diffentlicher audientia dieselbigen fürtragen lassen, hat der Herr Praesidens dieses nicht gewilliget, darauf sie abgereiset. Nu kann E. f. G. selb bedenken, wie hoch beswerlich senn wollt, solche bloße Condemnationes ohne alle Erklärung zu willigen, wiewohl ich nit zweisel, es werden neue Büscher davon kommen. Ich wollt aber, daß die hochlöbliche christlichen Churs und Fürsten auf Weg gedächten, in Kirchen dieser Land ein klarer Einikeit zu machen, und bitt, E. f. G. wolle dieser Sache-Kachgedenken.

Won Swenkefelt haben wir ein einfaltige, wahrhaftige Anzeigung gestellet "), damit E. f. G. von den fürnemisten Sachen, davon er streit, deß mehr Berichts haben, und ist wahr, daß wir nicht Zank suchen, wollten auch, daß er und sein Anhang der armen be-

trübten Kirchen Ruhe ließen.

Der allmächtige Gott Vater unsers Heilands Jesu Christi wolle E. f. G. an Seel und Leib starken, Dat. 4. Octobris 1557. zu Worms.

E. f. S.

unterthäniger armer Diener Philippus Melanthon.

(De Schwenckfeldio.)

Prodiit haec Theologorum in Conventu Wormat, scripta sententia: "Antwort auf Schwendfelte Suchung anno Domini MDLVII. gebrudt zu Worms durch Paulum und Phielspum Röpflein Gebrüder." 1 pl. in 4. Inseruit hoc indicium ex illo libro Saligius historiae Augustanae Confessionis Vol. III. p. 384.; nobis libellum ipsum videre non licuit. Sed contulit nobis Clariss. D. Neudecker autographon Melanthonis in tabular. Casselano. Nam scriptum est hoc iudicium Landgravio Hassiae. — Intelligitur vero, Schwenckfeldium vel eius adseclas a Landgravio Hassiae petiisse, ut eos in sua actione quiete habitare pateretur, principem autem Theologorum in Conventu Wormatsententiam de libris et de doctrina Schwenckfeldii quaesivisse. Repetuntur haec de Schwenckfeldio dicta breviter in scripto, quod infra d. 14. Nov. legitur.

(Sententia de Schwenck feldii libris et erroribus.)

S ift leider diffentlich, daß Schwenckfelds ') Bücher und Unhang an vielen Orten den rechten cristlichen Pradicanten und Kirchen viel schrecklicher Unruh machen, als zu Augsburg, Straßburg, Ulm, und in Schlesien, da auch schändliche unchristliche Lieder wider das Ministerium Evangelii gemacht sind, die offentlich in Landen gesungen und ausgebreitet werden. Und daß er fpricht: er 2) sen nicht wider das Ministerium Evangelii, oder wider die Betrachtung bes außerlichen Worts im Soren und Lefen, diefes 3) sind nur Ausfluchten. Er nennet bieselbe Betrachtung nur eine Uebung des außerlichen Menschen, und streitet heftig: Gott wirte nicht im Menschen, und gebe sich nicht burch Betrachtung bes außerlichen Worts, und verkehret den klaren Spruch: Evangelium est potentia etc. Spricht: Evangelium soll hie nicht die außerliche Predigt heißen, sondern der wesentliche Sohn Gottes, ohne außerlich Wort, und schreibt mit klaren Worten: . Gott gebe sich ohne Mittel Deus se communicat immediate. Diesen Spruch hat er aus Cyrillo aufgerafft, und zeucht ihn auf einen fremden Verstand, daß Gott nicht wirke durch Betrachtung des außerlichen Worts. Denn da Gott den David troftet durch die Worte Nathan: Gott hat beine Gund hinweggenommen, bleibt dieser gleichwohl mabr: Gott giebet sich felbst in das Berg David '), nicht allein seine Gaben; davon redet Cyrillus, und ist das vorbergebend Wort nicht durch diesen Spruch weggestoßen. Reulich hat auch Schwenckfelds Schüler einer zu ') Schutz seiz

^{*)} Vid. scriptum eodem die conscriptum.

¹⁾ Aut. hic et in segg. Schwendefelts.

²⁾ et] Salig. es.

⁸⁾ bie[es] Salig. bas.

⁴⁾ David] Salig. Davids.

⁵⁾ Salig. jum.

nes falschen Propheten bieses Argument ausbrücklich geschrieben: unus est mediator Dei et hominum: ergo verbum vocale non est medium, quo Deus agit. Dieses ist eine boshaftige teuflische Sophisterei, ben Spruch Pauli von ber Person, die Berfühner") ift, wegzunehmen, und weg ') zuziehen von der Versuhnung auf die Predigt, badurch ber Berfühner uns feine Gaben adpliciret, und ist Schwenckfelds Argument ein solch Rolg 8), als so einer sprach: ber Urat macht gesund, barum ift tein Arzneimittel. Und ift im Grund bes Stenckfelds Phantafen eine Abführung von Gottes Wort zu erdichteten Erleuchtungen, und eine Ausloschung der rechten Uebung des Glaubens, wie in ernstlichen Betrubniß b) die Erfahrung lehrt. Da David in Mengsten liegt, ob er Bergebung habe ober nicht, muß er Sottes Willen durch das außerliche Wort erkennen, und alsbann folgt Troft burch den Glauben, wie Paulus ben Glauben und Freude nach einander fest: instificati fide pacem habemus. Diese Ordnung ist in Schwend. felds Lehre umgekehrt. Erftlich foll bie Bergottung geschehen, wie er zu reben pflegt. Darnach kommt bas außerliche Wort zur Uebung des außerlichen Menschen.

Das sen auf diesmal genug von groben greiflichen Strthum und Sophisterei 10) Schwenckfelds, damit manniglich wissen moge, wovon der Streit sen. Denn viele werden durch seine hohe prachtige Worte irre gemacht, und wollen auch solche erleuchtete Propheten werden, wie er vorgiebt, und ist doch eitel falscher Schein. Rechte Erleuchtung ist in wahrhaftiger Bekebrung, barin bas Herz Gottes Born und Troft fühlet, und ist mahr, daß dieser Trost nicht allein menschliche Gebanken sind, sondern ber Sohn Gottes wirket Licht") und giebt beiligen Beift, aber burch Betrachtung bes außerlichen Worts. Dieses alles konnen gottfürchtige Leut verfteben, und wird burch Gottes Unad Diefe rechte Lehr in unsern Kirchen mit verständlichen Reben vorgetragen, baburch bie Sottfürchtigen Troft haben mogen. Aber die fremden Reden 11) Schwenckfelds von Bergots tung ze. bringen 13) Berzweiflung ober Beuchelei. Denn fie führen 14) die Leut auch in diese Bedanken, sie find ") gerecht von wegen ihrer hohen Bergottung und nicht

6) Salig. ein Berfohner.

von wegen bes Berdienstes Christi, und wird also bie Lehre vom Glauben verdunkelt.

Bas Schwendfeld von der menschlichen Ratur Christi schreibet, ift also verwirrt, bag es Gutychis Irrthumern febr gleich fiehet. Er ftraft auch unfre Lehre in diefem Artikel, bag wir fprechen: ber Menfch ver= moge Gottes Gefet nicht zu erfüllen. Dagegen aber fagt er viel von Vergottung, und so wir seine Bücher allhie hatten, wurden wir mehr berichten.

Ueber das alles ift offentlich, daß in ber Kirchen ein orbentlich ganz und verständlich corpus doctrinae senn muß. Run hat Schwenckfeld noch kein gang corpus doctrinae gemacht, zwacket nur auf, mo er ein Studlein mit einem Schein reprehendiren tann, bag er unfte Kirchen in Berdacht bringe, und versteckt sich heimlich, und schickt bannoch 16) feine Laufer in viel Stadte und Lande und macht Unruhe, wie 17) viel Personen namhaftig erzählen konnten, die Schwenckfelbs Anhang sind, und die Leute wider gottfürchtige christliche Prediger anheien, und zur Berachtung bes gangen Ministerii treiben, als nemlich in Schlesien und au Augsburg, Ulm, zu Strafburg durch etliche geschiehet.

Dieweil nun in Schwendfelds Buchern etliche öffentliche Arrthum sind, und dabei viel verwirrter Reden, und kein ganz corpus christlicher Lehre barin gefasfet ift, und er und fein Anhang nicht nachlaffen, driftliche Prediger und das rechte Ministerium zu laftern, können wir feine Bucher, Berruttung des driftlichen Ministerii und Schmachschriften 18) nicht billigen. Muffen also Gott uns und die arme Rirchen, barin wir burch ordentlichen Beruf, offentlich, mit Gottes Bulf bienen, befehlen, und bitten alle driftliche Regenten um Gottes willen, sie wollen diese einfaltige 10), mahr= haftige Anzeigung zu Gemuth führen, und bas rechte Ministerium in ihren Kirchen durch Schwenckfelds hobe und prachtige Worte nicht laffen zerratten. Scriptum Anno 1557. zu Borme 20).

Philippus Melanthon. Ioannes Brencius.

Ioannes Marbachius D. Iacobus Andreae D.

Ioannes Pistorius Niddanus. Georgius Karg.

⁷⁾ weg] Salig, non babet. 8) Salig, eine folche Forma und Folg. 9) Salig. Betrubniffen.

⁹⁾ Saig. Bettubutijen.
10) Salig. Brethumen und Cophiftereien.
11) Licht] Salig. non habet.
12) fremben Reben] Salig. frembe Lehre.
15) Salig. bringt.
14) führen] Salig. führet.
16) Salig. ferem.

Paulus Eberus 21).

¹⁶⁾ bannoch] Salig. non habet.
17) wie] Salig. wie wir.

¹⁸⁾ Salig. Schmachreben.

¹⁹⁾ Salig. addit: einfältige Barnung unb.

²⁰⁾ Salig.: Datum, Borms die 14. Octobr. 1557. 21) Salig. post Andreae nomen habet Georg Rarg. Eberus. Joh. Piftorius Ribbanus, et addit: Jacob Rungius,

No. 6369.

5. Oct.

Henr. Bullingero.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543. — Ex parte antea edita in Hospiniani hist. sacrament. P. II. p. 451.

Phil. Mel. Henrico Bullingero

S. P. D. Reverende vir et carissime frater. Cum non perfecissent nostri collegae, ut condemnationem vestrarum Ecclesiarum comprobaremus, seiunxerunt se a nobis, et eam privatim exhibuerunt τῷ βραβευτη Iulio, a quo petiverunt, ut publice in consessu recitaretur. Fuit autem ea modestia τοῦ βραβευτοῦ, ut recitari eam in consessu noluerit. Postea hinc illi discesserunt *). Nunc igitur, an inchoata collatio processura sit, dubitamus. Quicunque autem eventus erit, spero sapientes viros nostram contationem non improbaturos esse, quod noluimus statim, re non disputata nec explicata, confirmare pontificum idola et parricidia. Sed precor filium Dei, ut nos guhernet. Bene et feliciter vale. Ex urbe Vangionum, die 5. Oct. 1557. Salutem opto vobis omnibus, ac nominatim Petro Martyri et Lelio.

No. 6370.

(5. vel 6. Oct.)

G. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 566. (ed. Lond. lib. II. ep. 879.). — Scripta est epistola d. 5. vel 6. Oct. 1557., quibus diebus (vid. Eberi ep. d. 8. Oct.) Cracovius se contulerat Heidelbergam, ut medicos de sua valetudine consuleret. Augustus, Dux Sax. Elector, qui cum coniuge in Daniam profectus fuerat, iam erat in reditu, qua de re Bramii epistola, VVormatiam missa, nuncium attulerat.

D. Georgio Cracovio

S. D. Deum aeternum Patrem Domini nostri Iesu Christi, creatorem generis humani, vitae datorem, et custodem Ecclesiae suae et honestarum politiarum, oro, ut tibi et tuae domesticae familiae confirmet animarum et corporum vires, et reducat integros et laetos Ducem Saxoniae Electorem, et coniugem eius, et totum comitatum. Scripsit nobis D. Bramius ex Perleperg venturos huc **) esse Principem et comitatum die 18. Se-

ptembris, die vero 10. Septemb. traiecisse eos mare Balticum, ac biduo retentos esse in mari adversis ventis. Adeo brevis est narratio ut non sint explicatae circumstantiae. Sed ago Deo gratias quod eos reducit ad suos. De disputatione etsi libenter tuas cogitationes lego: tamen iudicium mihi non sumo, praesertim de iis materiis, quae sunt propriae forensis doctrinae, quas video te praecipue in his propositionibus tractare. Vidi magno cum dolore quosdam se liberasse, vel avulsisse potius a sponsis iuramento, ubi maluissem autoritate Ecclesiae sine iuramento potius partes vel coniunctas, vel distractas esse. Sed haec et alia coram. Bene vale.

No. 6371.

8. Oct.

Fr. Balduino.

Epist. lib. VI. p. 258.

Francisco Balduino Doctori U. I.

S. D. Reverende vir et carissime frater; Scriptum est in vetustissimis legibus μηδ' ἐκέτας ἀδικεΐν, ἱκέται ἱεροί τε καὶ άγνοί. Audire igitur supplices iustum est, ac praesertim innocentes propter veritatis professionem oppressos. te oro, ut hos conterraneos tuos commendes Illustrissimis Principibus tuis, ut non desint captivis, propter quos hi veniunt ad vos supplicum ritu et more. Etsi ferrea pectora sunt in hypocritis, qui Regum iracundiam inflammant, tamen Regem nobilissimum pectus habere mitius spero. Tentanda igitur est placatio, in tanto periculo et multorum virorum et matronarum ac virginum. Bene vale. In urbe Vangionum, die 8. mense Octobr. Anno 1557.

No. 6372.

8. Oct.

Io. Calvine.

Epist. lib. VI. p. 323.

D. Ioanni Calvino.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Collegae nostri postquam adversariis exhibuerunt con-

^{*)} Hic desinit textus Hospiniani.

^{**)} i. e. Perleberg. — In Daniam Augustus cum coniuge profectus fuerat exeunte Iulio 1557.

demnationem vestrarum Ecclesiarum, hinc disces-Nunc domi triumphos agent, tanquam de Cadmaea victoria. Nos adhuc in acie manemus, et oramus filium Dei ut sit βραβευτής no-Viris excellentibus eruditione et doctrina ac virtute, quos ad nos misisti, non defuerunt nostra officia, quae quidem praestare potuimus. Sed quid impetraturi sint nostri, etiamsi fiant ixéται, dubito. Nam Ecclesia cum fit supplex hypocritis plerumque est velut navis ἐκετεύουσα πέτραν, ut in veteri versu dicitur. Expecto in hac senecta post mediocres labores similes casus, quales vestri iam experiuntur. Ideo misericordia vestrorum magis afficior, et filium Dei oro, ut et vestris et mihi et nobis omnibus opem ferat. Bene vale. Wormatiae. Die 8. mensis Octobris. 1557.

No. 6373.

8. Oct.

Eberus Bugenhagio.

† Ex apogr. in cod. Guelpherb. in fol. No. 7. 9. p. 429 b. et sq. et apogr. in cod. Monac. 86. p. 85. — Partem aliquam huius epistolae dedit Strobelius in append. ad Camerarii Vitam Melanthonis p. 468.

Reverendo viro, pietate, eruditione et meritis in Ecclesiam Dei praestanti, Dom. D. I o hanni Bugenhagio, Pastori Ecclesiae Dei Vitebergae, suo patri venerando et compatri charissimo.

S. P. Reverende D. Pastor, pater et compater charissime. Nunciavit mihi hic Mag. Burkardus, te ita familiae meae diligenter) agere curam, ut etiam non sis gravatus, in illa ipsa imbecillitate tua ad meas aedes usque accedere, et coniugem et meos liberos visere, ut certi aliquid mihi de meorum incolumitate nunciare posses; quod fecisti peramanter, addita salute in Christo ad clariss. virum D. Georgium Cracovium, generum tuum scriptis). Pro qua tua sollicitudine tibi ingentes ago habeoque gratias, et Deum oro, ut tibi tuisque omnibus vicissim benefaciat, vosque diu omnes incolumes servet, ut reversi vobiscum lae-

tari possimus. Sed de reditu nostro 3) utinam aliquid certae spei vobis nunc ') facere possemus; ita enim lente procedunt negotia colloquii, ut, si aliter res posthac non geretur, et continuari debebit colloquium, ut multi existimant, non possumus ante pascha istuc reverti. Sed tamen speramus Deum flexum praecipue vestris piis votis citius nos ex his molestissimis actionibus liberaturum, ut ad nostros et ad scholam quam primum redire quemus, ubi nostra opera et ingenii tenuitas aliquanto plus prodesse poterit. Hoc ut tempestive fiat, vos pro pietate vestra Deum orare non desinetis, nos ut poterimus has molestias devorabimus, et pro gloria Dei illustranda cum insidiosissimis ac versutissimis hostibus veritatis pro virili pugnabimus, qui quidem unum quod voluerunt consecuti sunt, ut suis insidiosis postulationibus inter nos ipsos distractionem tristem et omnibus piis deplorandam effecerint, de qua vos iamdudum audisse credo. Nos tamen hoc vulnere accepto nihilo languidius stationem nostram Deo iuvante et precibus vestris tuebimur.

Tuus gener morbo non violento guidem illo sed lento tamen et molesto nondum liberatus excurrit ') Heidelbergam cum M. Rungio et Cossovio, ut illic medicos, quos Palatinus Elector praestantes habere dicitur, consulat. Eum hodie expectamns). Rungius praedicabat nobis suam artem equestrem, qui persuasus a suo collega in hoc itinere primum equum conscendit. D. Philippus vos reverenter salutat, qui etsi non vulgariter his turbationibus affligitur, tamen erigit se, et eventum Deo committit. Parisiis V. die Septembris ') cum in nobilissimi cuiusdam viri domo convenisset multitudo piorum hominum ultra quadringentos) ad audiendam puram Evangelii doctrinam et distributionem coenae dominicae circa horam noctis nonam (quales congressus et ") in locis urbis illius saepe fieri solent, cum metu Sorbonistarum interdiu convenire non possint) prodita ea Ecclesia est a theologis e regione habitantibus praefecto excubiarum, quae tunc frequen-

¹⁾ Cod. Monac. 86. diligentem.

²⁾ quod fesisti etc.] tantum in cod. Monac. 86. leguntur, ubi vero post Christo practermissa sunt: in hiteria.

⁵⁾ nostro] addit cod. Monac. 86.

⁴⁾ vobiscum] cod. Guelph.

⁵⁾ Cod, Guelph, liberatur. Excurrit.

⁶⁾ Cod. Guelph. expectavimus.

⁷⁾ Hic demum incipit textus Strobelii.

⁸⁾ ultra quadring.] Strobel, non babet.

⁹⁾ Strob. pro et habet quatuor; habuit pro numero 4. Sic etiam cod, Monac. 86.

tiores dispositae erant per multos urbis vicos propter nuncium acceptae cladis ad S. Quintinum. Circumvallata est igitur armatis viris ea Domus totam noctem: plurimi tamen animosiores, praesertim viri, tenebrarum beneficio usi, dilapsi evaserunt 10) incolumes. Sed, cum illuxisset, irruptione facta deprehensi, et cum contumelia per plateas in carcerem rapti 11) sunt CXXXV homines, inter quos fuerunt 12) nobilissimae foeminae, Amiraldii 13) coniunx Connestabilis 14) filia, et multorum aliorum principum ac procerum coniuges ac filiae, et honestissimi senes, qui noctu non potuerunt evadere.

Eam ob causam advenerunt huc quatuor legati, Wilhelmus Farellus, reverendus senex, agens annum aetatis LXVIII, Theodorus Beza, eruditissimus vir "), Ioannes Budaeus, Budaei filius, et Caspar Carmelus, concionator in Gallica Ecclesia Parrhisiis, ut consilio theologorum hic uterentur, num possit impetrari a Germanicis 16 principibus, ut legatione missa ad Gallicum Regem intercedant 17 pro his piis captivis, quos hi viri sancte affirmant, nullo fanatico errore aut dogmate infectos esse, sed eorum doctrinam cum nostra confessione congruere, nisi quod in coena domini reiiciant illam panis conversionem papisticam et adorationem.

Nostri theologi scripserunt ad quatuor 16) principes, Electorem Palatinum, Lantgravium, Palatinum Wolfgangum et Ducem Wirtembergensem. Quid effecturae sint hae 19) literae, incertum est. Sed profecto iusta commiseratione deplorandum est, exerceri tantam saevitiam ibi in omnem sexum, aetatem et ordinem, quanta vix in historiis legitur. Sed imminet Galliae magna ealamitas propter 20) hanc crudelitatem 21) in pios et innocentes homines. Nam 22) iidem legati Gallici significarunt, Pontificem Romanum, cum

premeretur a copiis Albani Ducis misisse regi Galliae ²³) gladium tanquam defensori Ecclesiae, et simul nobilissimum et bellissimum scortillum ²⁴) totius Italiae, quod D. Philippus ita versibus interpretabatur, ut illa venusta saltatrix significet Herodiaden, quae sua bella saltatiuncula delinitura sit regem, ut hoc gladio pontificio ²⁶) Ioanni, hoc est, multis piis confessoribus verae doctrinae caput amputet.

Haec scribo, cum ea, quae gerantur in colloquio, propter iuramenti religionem scribere non audeam. Quod boni consules et tuis collegis et nostris amicis communicabis, eosque omnes reverenter meis et nostris verbis saluta, quorum precibus et fidei meam familiam nosque omnes commendo ²⁶). Datae VVormatiae 8. die Octob. 1557.

Has literas mitte quaeso legendas D. Vito Rectori, D. Milichio, et D. Georgio Maiori. Salutabis (eos) reverenter; scribere enim propter occupationes non potui.

Paulus Eberus, tui reverendiss. et amantissimus 27).

No. 6374.

8. Oct.

Legati Gallorum ad Theologos Evang. in Conventu.

Mel. Consil. lat. P. II. p. 300. — Hospiniani hist. sacrament. P. II. p. 252. Saligli historia Aug. Conf. T. III. p. 320. Apographa in cod. Galli II. p. 207 b. et in cod. Goth. 19. p. 187. — De re ipsa vid. Eberi epist. d. 8. Oct. datam et Saligius l. c. p. 819. coll. Tom. II. p. 265. Venerant nempe Legati Gallorum, ob confessionem Evangelii graviter vexatorum Wormacism et petierant a Theologis ibi congregatis, ut Principes Evangelicos hortarentur, ut pro se intercederent apud Galliae Regem. Quibus, antequam aliquid in eorum commodum ageretur, iniunctum est a Theologis, ut aliquam fidei confessionem ipsis exhiberent.

Scriptum Legatorum Gallicorum ad Theologos Evangelicos in Wormatiae congregatos.

Reverendi viri. Quod a nobis postulastis confessionem doctrinae Ecclesiarum Gallicarum, quarum membra sunt illi ipsi captivi, propter quos

¹⁰⁾ Strob. pro evaserunt mendose fuerunt.

¹¹⁾ Strob. mendose capti. Cod. Monac. 86. raptati.

¹²⁾ Strob. addit plurimae. Sic etiam cod. Monac. 86.

¹⁸⁾ Strob. Amiralii.

¹⁴⁾ Strob. Contestabilis.

¹⁵⁾ erud. vir] non habet Strob.

¹⁶⁾ Strob. Germanis.

¹⁷⁾ ad Gall. reg. intere.] non habet Strob.

¹⁸⁾ quatuor] non habet cod. Goth.

¹⁹⁾ Strob. nostrae; cod. Monac. 86. eae.

²⁰⁾ Strob. ob.

²¹⁾ Cod. Goth. calamitatem.

²²⁾ Nam] Strob. et cod. Monac. 86, non habent.

²⁵⁾ Galliae] abest a textu Strob.

²⁴⁾ Strob. seortiolum.

²⁵⁾ Strob. Pontificis.

²⁶⁾ quorum precib. etc.] non habet Strob.

²⁷⁾ Has literas etc.] Strob. et cod. Monac. 86. non habent.

hoc iter suscepimus: sapienter et recte facitis, et cum sciamus, in tanta confusione generis humani, tantam esse varietatem opinionum, et de nobis fortassis spargi diversos sermones, gaudemus a nobis peti confessionem, et libenter ubique eam exhibemus.

Itaque primum omnium pie et constanter affirmamus: Nos damnare omnes blasphemias pugnantes cum scriptis Propheticis et Apostolicis, et Symbolis: Et nominatim execrari furores Serveti, Anabaptistarum, Libertinorum, Epicuraeorum, et idola Papistica. Pie autem et constanter amplectimur'), nos et Gallicae Ecclesiae 2) (quarum membra et nos sumus, et captivi illi, de quibus diximus), scripta 3) Prophetica et Apostolica, et Symbola, Apostolicum, Nicaenum, et Athanasianum, sicut noster Catechismus ostendit, octo linguis editus.

Et cum legerimus vestram confessionem, quae Augustae exhibita est. Anno 1530. prorsus (in omnibus articulis) *) illam congruere cum nostris Ecclesiis iudicamus, et eam amplectimur, excepto †tamen" uno articulo, videlicet de Coena Domini, in quo controversiae haerent, de quibus colloquia cum vestris semper expetivimus, et speramus, dirimi eas posse, si eruditorum et piorum explicatio audiatur. Nunquam hoc nos sensimus, aut docuimus, Coenam Domini esse tantum signum professionis, sicut Anabaptistae sentiunt, aut sicut vociferatur Stenckfeldius: (Aut)) esse signum tantum absentis Christi. Papistas damnamus, qui conversionem panis, et adorationem docent, et horribiliter cumulant idola, adorantque panem in circumgestatione, in elevatione, in repositione, et oblatione. Haec idola damnare nos fatemur, et retinemus propositionem, nihil habere rationem Sacramenti, nisi in usu instituto. constantissime affirmamus, filium Dei missum esse, ut per eum colligatur Ecclesia, et adesse eum suo ministerio, et in Coena testificari, quod faciat nos sibi membra. Et verba Pauli sequimur, qui ait, Panis est zorvovía corporis, id est, est illa res, quain cum sumimus, filius Dei vere adest, et facit nos per fidem sibi membra: Et testificatur, se nobis dare et applicare remissionem peccatorum, Spiritum sanctum, et vitam aeternam. Retinemus et Hilarii dictum: Haec sumta et hausta faciunt, ut Christus sit in nobis, et nos in eo.

Denique maxime optamus, ut docti et pii de hac re tota colloquantur. In caeteris articulis omnibus, iudicamus doctrinam nostrarum Ecclesiarum prorsus cum vestra confessione congruere, et sentimus, nos et vos unam veram Ecclesiam filii Dei esse: Et damnamus vobiscum idola Papistica, et idolorum defensores: Et vobiscum invocamus verum Deum, aeternum patrem Domini nostri Iesu Christi + in vera agnitione et fiducia mediatoris Iesu Christi": Et consensum cum vestris Ecclesiis pium et aeternum, propter gloriam Dei, et salutem plurimorum, optamus.

Haec subscripsimus Gallicarum Ecclesiarum nomine ad Illustrissimos, et vere pios Germaniae Principes. Legati: Gulielmus Farellus, Neocomensis Ecclesiae Pastor: Iohannes Budaeus, civis Genevensis: Caspar Carmelus, Parrhisiensis Ecclesiae minister: Theodorus Beza, Lausannensis Academiae Lector, et Reverendis viris, ac Patribus D. Philippo Melanthoni, D. Iohanni Brentio, D. Iohanni Pistorio, D. Michaëli Dillero, D. Iohanni Marbachio, D. Georgio Karg, D. Iacobo Andreae exhibuimus nostris manibus consignata, Anno 1557. die Octob. 8. Wormaciae, in conventu religionis ergo habito.

No. 6375.

8. Oct.

Christophoro, Duci Wirtemb. etc.

Edita in libro: Grünbliche und wahrhaftige historia von ter Augeburg. Consession etc. (Lips. 1584. sol.) p. 892. — Ultimani epistolae partem edidit etiam Ambros. Wolff, in seiner historie von der Augeburg. Consession x. p. 543. — llic eam dedi ex autographo Melanthonis in Tabulario Casselano, quod Glariss. Neudesker contulit, quedque cum libro impresso sere ubique convenit. Inscriptum est: "Philippo Landgravio Hassiae." Ex epistola Eberi d. 8. Oct. huius anni non solum occasio harum literarum cognoscitur, sed etiam id perspicitur, epistolam einadem tenoris esse acriptam ad quatuor Principes, videlicet ad Christophorum Ducem Wirtenbergensem, e cuius exemplo epistola edita est in det Grünblichen und wahrhaftigen historia et., ad Electorem Palatinum, ad Palatinum Wolfgangum et Philippum Landgravium Hassiae.

¹⁾ Salig. offirmamus.

²⁾ Salig. Gallicas Ecclesias.

⁵⁾ Salig. amplecti scripta.

⁴⁾ Praetermittuntur in cod. et videntur inserta.

⁵⁾ In cod. et apud Salig, non legitur.

tiores dispositae erant per multos urbis vicos propter nuncium acceptae cladis ad S. Quintinum. Circumvallata est igitur armatis viris ea Domus totam noctem: plurimi tamen animosiores, praesertim viri, tenebrarum beneficio usi, dilapsi evaserunt 10) incolumes. Sed, cum illuxisset, irruptione facta deprehensi, et cum contumelia per plateas in carcerem rapti 11) sunt CXXXV homines, inter quos fuerunt 12) nobilissimae foeminae, Amiraldii 13) coniunx Connestabilis 14) filia, et multorum aliorum principum ac procerum coniuges ac filiae, et honestissimi senes, qui noctu non potuerunt evadere.

Eam ob causam advenerunt huc quatuor legati, Wilhelmus Farellus, reverendus senex, agens annum aetatis LXVIII, Theodorus Beza, eruditissimus vir "), Ioannes Budaeus, Budaei filius, et Caspar Carmelus, concionator in Gallica Ecclesia Parrhisiis, nt consilio theologorum hic uterentur, num possit impetrari a Germanicis ") principibus, ut legatione missa ad Gallicum Regem intercedant ") pro his piis captivis, quos hi viri sancte affirmant, nullo fanatico errore aut dogmate infectos esse, sed eorum doctrinam cum nostra confessione congruere, nisi quod in coena domini reiiciant illam panis conversionem papisticam et adorationem.

Nostri theologi scripserunt ad quatuor 15) principes, Electorem Palatinum, Lantgravium, Palatinum IVolfgangum et Ducem IVirtembergensem. Quid effecturae sint hae 18) literae, incertum est. Sed profecto iusta commiseratione deplorandum est, exerceri tantam saevitiam ibi in omnem sexum, aetatem et ordinem, quanta vix in historiis legitur. Sed imminet Galliae magna calamitas propter 20) hanc crudelitatem 21) in pios et innocentes homines. Nam 22) iidem legati Gallici significarunt, Pontificem Romanum, cum

10) Strob. pro evaserunt mendose fuerunt.

premeretur a copiis Albani Ducis misisse regi Galliae ²³) gladium tanquam defensori Ecclesiae, et simul nobilissimum et bellissimum scortillum ') totius Italiae, quod D. Philippus ita versibus interpretabatur, ut illa venusta saltatrix significet Herodiaden, quae sua bella saltatiuncula delinitura sit regem, ut hoc gladio pontificio ²⁴) Ioanni, hoc est, multis piis confessoribus verae doctrinae caput amputet.

Haec scribo, cum ea, quae gerantur in colloquio, propter iuramenti religionem scribere non audeam. Quod boni consules et tuis collegis et nostris amicis communicabis, eosque omnes reverenter meis et nostris verbis saluta, quorum precibus et fidei meam familiam nosque omnes commendo 26). Datae Wormatiae 8. die Octob. 1557.

Has literas mitte quaeso legendas D. Vito Rectori, D. Milichio, et D. Georgio Maiori. Salutabis (eos) reverenter; scribere enim propter occupationes non potui.

Paulus Eberus, tui reverendiss. et amantissimus 17.

No. 6374.

8. Oa

Legati Gallorum ad Theologos Evangin Conventu.

Mel. Consil. lat. P. II. p. 300. — Hospiniani hist. serment. P. II. p. 252. Saligii historia Aug. Conf. T. III. p. 320. Apographa in cod. Galli II. p. 207 b. et in cod. Goth. 19. p. 187. — De re ipsa vid. Eberi epist. d. & Oct. datam et Saligius I. c. p. 819. coll. Tom. II. p. 266. Venerant nempe Legati Gallorum, ob confessionem Empelii graviter vexatorum Wormacism et petierant a Theologis ibi congregatis, ut Principes Evangelicos hortarestur, ut pro se intercederent apud Galliae Regem. Quibus, antequam aliquid in eorum commodum agertiminunctum est a Theologis, ut aliquam fidei confessionem ipsis exhiberent.

Scriptum Legatorum Gallicorum ad Theologos Evangelicos in Wormatiae congregatos.

Reverendi viri. Quod a nobis postulastis confessionem doctrinae Ecclesiarum Gallicarum, quarum membra sunt illi ipsi captivi, propter quos

¹¹⁾ Strob. mendose capti. Cod. Monac. 86. raptati.

¹²⁾ Strob. addit plurimae. Sic etiam cod. Monac. 86.

¹³⁾ Strob. Amiralii.

¹⁴⁾ Strob. Contestabilis.

¹⁵⁾ erud. vir] non habet Strob.

¹⁶⁾ Strob. Germanis.

¹⁷⁾ ad Gall. reg. intere.] non habet Strob.

¹⁸⁾ quatuor] non babet cod. Goth.

¹⁹⁾ Strob. nostrae; cod. Monac. 86. eae.

²⁰⁾ Strob. 06.

²¹⁾ Cod. Goth. calemitatem.

²²⁾ Nam] Strob. et cod. Monac. 86. non habent.

²⁵⁾ Galliae] abest a textu Strob.

²⁴⁾ Strob. seortiolum.

²⁵⁾ Strob. Pontificis.

²⁶⁾ quorum precib. etc.] non habet Strob.

²⁷⁾ Has literas etc.] Strob. et cod. Monac. 86. non babeni.

hoc iter suscepimus: sapienter et recte facitis, et cum sciamus, in tanta confusione generis humani, tantam esse varietatem opinionum, et de nobis fortassis spargi diversos sermones, gaudemus a nobis peti confessionem, et libenter ubique eam exhibemus.

Itaque primum omnium pie et constanter affirmamus: Nos damnare omnes blasphemias pugnantes cum scriptis Propheticis et Apostolicis, et
Symbolis: Et nominatim execrari furores Serveti, Anabaptistarum, Libertinorum, Epicuraeorum, et idola Papistica. Pie autem et constanter
amplectimur '), nos et Gallicae Ecclesiae ') (quarum membra et nos sumus, et captivi illi, de quibus diximus), scripta ') Prophetica et Apostolica,
et Symbola, Apostolicum, Nicaenum, et Athauasianum, sicut noster Catechismus ostendit, octo
linguis editus.

Et cum legerimus vestram confessionem, quae Augustae exhibita est, Anno 1550, prorsus (in omnibus articulis) 1) illam congruere cum nostris Ecclesiis iudicamus, et eam amplectimur, excepto + tamen" uno articulo, videlicet de Coena Domini, in quo controversiae haerent, de quibus colloquia cum vestris semper expetivimus, et speramus, dirimi eas posse, si eruditorum et piorum explicatio audiatur. Nunquam hoc nos sensimus, aut docuimus, Coenam Domini esse tantum signum professionis, sicut Anabaptistae sentiunt, aut sicut vociferatur Stenckfeldius: (Aut)) esse signum tantum absentis Christi. Papistas damnamus, qui conversionem panis, et adorationem docent, ct horribiliter cumulant idola, adorantque panem in circumgestatione, in elevatione, in repositione, et oblatione. Haec idola damnare nos fatemur, et retinemus propositionem, nihil habere rationem Sacramenti; nisi in usu instituto. Et constantissime assirmamus, silium Dei missum esse, ut per eum colligatur Ecclesia, et adesse eum suo ministerio, et in Coena testificari, quod faciat nos sibi membra. Et verba Pauli sequimur, qui ait, Panis est zorvovia corporis, id est, est illa res, quain cum sumimus, filius Dei vere adest. et facit nos per fidem sibi membra: Et testificatur, se nobis dare et applicare remissionem peccatorum, Spiritum sanctum, et vitam aeternam. Retinemus et Hilarii dictum: Haec sumta et hausta faciunt, ut Christus sit in nobis, et nos in eo.

Denique maxime optamus, ut docti et pii de hac re tota colloquantur. In caeteris articulis omnibus, iudicamus doctrinam nostrarum Ecclesiarum prorsus cum vestra confessione congruere, et sentimus, nos et vos unam veram Ecclesiam filii Dei esse: Et damnamus vobiscum idola Papistica, et idolorum defensores: Et vobiscum invocamus verum Deum, aeternum patrem Domini nostri Iesu Christi + in vera agnitione et fiducia mediatoris Iesu Christi": Et consensum cum vestris Ecclesiis pium et aeternum, propter gloriam Dei, et salutem plurimorum, optamus.

Haec subscripsimus Gallicarum Ecclesiarum nomine ad Illustrissimos, et vere pios Germaniae Principes. Legati: Gulielmus Farellus, Neocomensis Ecclesiae Pastor: Iohannes Budaeus, civis Genevensis: Caspar Carmelus, Parrhisiensis Ecclesiae minister: Theodorus Beza, Lausannensis Academiae Lector, et Reverendis viris, ac Patribus D. Philippo Melanthoni, D. Iohanni Brentio, D. Iohanni Pistorio, D. Michaëli Dillero, D. Iohanni Marbachio, D. Georgio Karg, D. Iacobo Andreae exhibuimus nostris manibus consignata, Anno 1557. die Octob. 8. Wormaciae, in conventu religionis eggo habito.

No. 6375.

8. Oct.

Christophoro, Duci Wirtemb. etc.

Edita in libro: Gründliche und wahrhaftige historia von ter Augsburg. Confession etc. (Lips. 1584. sol.) p. 892. — Ultimam epistolae partem edidit etiam Ambros. Wolff, in seiner historie von der Augsburg. Confession et. p. 543. — llic eam dedi ex autographo Melanthonis in Tabulario Casselano, quod Clariss. Neudesker contulit, quodquie cum libro impresso sere ubique convenit. Inscriptum est: "Philippo Landgravio Hassiae." Ex epistola Eberi d. 8. Oct. huius anni non solum occasio harum literarum cognoscitur, sed etiam id perspicitur, epistolam einsdem tenoris esse acriptam ad quaturo Principes, videlicet ad Christophorum Ducem Wirtenbergensem, e cuius exemplo epistola edita est in der Gründlichen und wahrhaftigen historia 21., ad Electorem Palatinum, ad Palatinum Wolfgangum et Philippum Landgravium Hassiae.

¹⁾ Salig. offernamus.

²⁾ Salig. Gallicas Ecclesias.

⁵⁾ Salig. amplecti scripta.

⁴⁾ Praetermittuntur in cod. et videntur inserta.

⁵⁾ In cod. et apud Salig, non legitur.

(Epistola Theologorum, Wormatiae congregatorum, ad Ottonem Henricum, Palatinum Electorem, Wolfgangum Palatinum, Christophorum Ducem Wirtenberg. et Philippum Landgravium Hassiae).

(Sottes Gnab durch seinen eingebornen Sohn, Sesum Chriftum, unfern Beiland und mahrhaftigen Belfer, ber ihm gewißlich eine ewige Rirchen burchs Evangelium fammlet, juvor. Durchleuchtiger, Hochgeborner, gnadiger Furft und Berr. Em. Furftl. Gnaden haben ohn Sweifel vernommen, wie in Paris 135 Personen pon wegen der driftlichen Religion gefangen find, darins nen etliche tugendliche Frauen und Jungfrauen von Abel find. Derhalben diese beglaubte und wohlgelehrte Manner (Wilhelm Farellus, Theodorus Beza, 30: hannes Bubeus, Cafpar Carmelus)') zu uns gefandt, baß wir bei E. F. G. und etlichen andern driftlichen Fürften unterthäniglich anfüchen wollten, baß E. F. G. neben andern driftlichen Fürsten eine Legation jum Ronig in Frankreich fenben, ober eine schriftliche Furbitte thun wollen 2). Darauf wir ihnen Diefe Antwort geben: erftlich, bag wir 3) nicht Gefallen baran haben, daß bie Leute, Mann, Frauen und Jungfrauen, in fremden Saufern und sonderlich gegen der Nacht ausammenkommen, haben auch folches furohin widerrathen, und angezeigt, daß die Leute in ihren Baufern mit ihren Rindlein ') lefen, Catechismum lernen und beten wollten'), und bas Sacrament in folden') Stabten nach Gelegenheit suchen, da offentliche ehrliche Rirchen find, oder gang unterlaffen.

Bum Andern haben wir geantwortet, so eine?) Legation oder Fürbitte bedacht werde '), daß gleichwohl sie eine christliche Confession jegund überantworten sollten, die dem König zugleich bei der Fürbitte überantwortet würde. Denn soll ') man Fürbitte thun, so muß man dennoch wissen, was ihre Lehre sen. Denn

Irrthum, als: Anabaptisten, Servetisten, Libertiner und andere, zu starken, wolle den Fürsten in keine Wege gebühren.

Nach dieser 10) unfrer Bermahnung haben sie und geantwortet, eine Confession zuzustellen, welcher Copia wir hier eingelegt.

Dieweil benn die Confession ber Lehr in allen Arstikeln stimmet mit unsere Confession, obgleich ein Artikel etwas dunkel gestellet ist, darin diese Leute durch einen Synodum mochten bericht werden, haben wir in solcher großen Versolgung ihnen diesen Trost nicht nehmen wolsten, E. F. G. unterthäniglich anzusuchen. Und bitten, E. F. G. wollen gnädiglich, als ein hochsoblicher christelicher Kurst, bedenken, ob an den hochgemeldten König eine Schickung zu verordnen oder zu schreiben. Und bitten, E. F. G. wollen diese unser unterthänige Schrift gnädiglich vernehmen, und so viel möglich den ehrlischen Cristlichen Leuten in ihrer Unschuld trostlich seyn.

Der allmächtige Gott, Bater unsers Heilands ⁴) Jesu Christi, wolle E. F. G. an Seel und Leib stärken und gnädiglich regiren. Datum zu Wormbs die ¹³) 8. Octobr. anno 1557. ³)

E. F. G.

unterthanige Diener
Philippus Melanthon.
Ioannes Brentius.
Ioannes Marbachius, D.
Michael Dyllerus.
Ioannes Pistorius, Niddanus.
Iacobus Andreae.
Georgius Karg.

¹⁾ Grundl, und mahrh. Sift.: Cafpar Carmel, Ritchens biener zu Paris, und Johann Budaus. — Caeterum haec nomina in der Gründl, etc. ad marginem adscripta sunt, quare hic uncis inclusi. Margini adposita suisse nomina inde etiam verosimile est, quod nomina non in accusativo sed in nominativo posita sunt.

²⁾ Gr. und mahrh. D. wollten.

⁸⁾ wit] text. impr. 6. 8. 6.

⁴⁾ Text. impr. in ben baufern mit ben Rind'.

⁵⁾ wollten] lib. impr. non.

⁶⁾ folden] lib. habet impr. ben.

⁷⁾ Lib. impr. auf čine.

⁸⁾ Lib. impr. gebacht murbe.

⁹⁾ Lib. impr. fo fite.

¹⁰⁾ Haec et quae sequentur legentur in Wolffii historia L. l.

¹¹⁾ Deilanbe] libri impr. Deren.

¹²⁾ bie] libri impr. beu.

¹³⁾ Legitur in Wolffii bist. aug. conf. p. 544. responsum Christophori, Ducis Wirtemb., ubi inter alia haec: "So viel "der Abgesandten Begehren belangt, wolle ihr F. S. sich ohne "alle Saumsal besteißen, auf daß diese Sach mit dem allerersten "na andre deutsche Fürsten, deren Gerechtigkeit, Fleiß und "Beständigkeit in der Fortsehung (?) der Religion bekannt wäre, "gelange, und daß also mit einhelligem Fürnehmen aller Fleiß "angewendet werde, auf daß durch eine christliche Fürditt und "Schidung des allerchristlichen Königs zu Frankreich Semüth "etwas gemildert werden möge zc. hielt es ihr F. S. dasur, "daß es diesem Wert sehr ersprießlich seyn sollte, wenn die Orte "wast es diesem Wert sehr ersprießlich seyn sollte, wenn die Orte "wandt seyn, und in deren Kirchen die wahre christliche Lehre "gelehrt wird, den handel auch treiben und besördern hülsen."

No. 6376.

9. Oct.

G. Cracovio.

Epist. lib. II. p. \$62. (ed. Lond. lib. II. ep. 572.).

D. Georgio Cracovio

S. D. Clarissime vir, Scis scriptum esse de Deo: Ipse est longitudo dierum tuorum. Hunc verum Deum vitae fontem Patrem aeternum Domini nostri Iesu Christi crucifixi pro nobis et resuscitati oro, ut tibi vires animi et corporis confirmet. Hic post iter tuum bis in curia partes congressae sunt. Recitata est nostra responsio. Nunc audio velle adversarios certamen movere, propter ea quod collegis qui discesserunt alius surrogatus est. Quaeritur occasio abrumpendi colloquii. Tu valetudinis tuae rationem habeto. Nos tibi significabimus nostras rixas. Et si voles mitti pecuniam mittetur. Bene vale. Die 9. Octob.

No. .6377.

(his dieb.)

Declaratio Theol. Witteb.

† Ex Apographo in Cod. Galli I. p. 155. — Quum Wormatiae scripta dicatur haec declaratio, pertinere debet ad alterum colloquium Wormatiense; nam est opposita decrete concilii Tridentini de peccato originis, quod anno 1546. factum est. Quo autem die hoc scriptum vel exaratum vel traditum sit, certo definire non possum.

Primus Articulus VV ittenbergensium Theologorum, traditus VV ormatiae.

Petivimus, ut ad doctrinae articulos procederetur, praesertim cum inchoata sit collatio de peccato, quod reliquum est in sanctis in hac vita. De quo pharisaicam doctrinam necesse est taxari. Vult enim Deus agnosci peccatum, ut vicissim intelligantur beneficia filii Dei, gratia et iustitia fidei et finalis liberationis a peccato. Adfirmamos igitur, hos defectus sen ἀταξίαν, quae reliqua est in sanctis in hac vita non tantum esse morbum aut rem indifferentem, nec tamen ideo nominari peccatum a Paulo, quia sit effectus peccati: sed quia sit malum pugnans cum lege Dei, etsi in renatis reatus aeternae irae tollitur, et fit inchoatio sana-

tionis. Manent tamen tristes reliquiae, propter quas et haec corporalis natura damaata est ad mortem corporis, ut Rom. 8. dicitur, et homo impeditur, ne satisfacere legi Dei possit, nec possit esse lege iustus, sicut Rom. 8. dicitur: sensus carnis inimicitia est adversus Deum; legi enim Dei non subiicitur, nec subiici ei potest. Hanc doctrinam necesse est in Ecclesiis conservari, ut lex Dei intelligatur, nec dominentur pharisaicae opiniones, quae ab adversariis et defenduntur et confirmantur. Scripsit quidam ex adversariis: concupiscentiam tam naturalem esse homini, quam soli est proprius motus. Tanta caecitas est, ut non distinguat ἀταξίαν in omnibus viribus ab appetitione cibi et potus creata natura. Et communis error est adversariorum, concupiscentiam non esse malum, pugnans cum lege Dei. multo insulsiorem rationem adducunt: quia lex tantum loquitur de actionibus. Nec considerant quid sit lex Dei et quod natura hominis conformitatem cum Deo postulet non tantum actionum, sed intuentur velatam faciem Moysi.

De his tantis rebus concionatur filius Dei, prophetae et apostoli, et taxant prophanas, philosophicas et pharisaicas opiniones, et omnes sancti in hac vita gementes deplorant hanc molem peccati, sieut querela Pauli Rom. 7. ostendit. Scimus, in hac quaestione dissimilia esse indicia prophana et verae Ecclesiae. Eo magis necesse est, nos veritatem retinere, et nos et alios ad timorem Dei hortari et securitatem carnalem taxare, sicut propheta clamat: converte me et congertar. postquam convertisti me egi poenitentiam, et postquam ostendisti mihi percussi femur. Cur adeo blandiuntur sibi homines, ut negent, peccata esse assiduos aestus dubitationum de Deo et de providentia, securitatem earnalem in rebus ser cundis, in adversis fugam et fremitus adversus Deum, et deinde vaga incendia malorum affeetuum, quae omnia pii tristissimis gemitibus deplorant.

Ut igitur extet nostra perspicua confessio de peccato originis, damnamus et veteres Pelagianos et Anabaptistas et alios, qui aut prorsus negant, esse peccatum originis, aut negant reliquos defectus et pravas inclinationes in renatis esse mala pugnantia cum lege Dei. Reiicimus et synodi Tridentinae flexiloqua dicta, et in vestra narratione absurdum dictum: totum hoc, quod habet rationem peccati, sublatum est. Scitis, in dog-

^{*)} De Cracovio tum segrotante vid. ep. Eberi ad Bugenbag. d. d. 8. Oct.
MELANTE. OPER. VOL. IX.

natibus proprietatem et perspicuitatem necessariam esse, et nostram sententiam plane intelligi non dubitamus. Quid autem hacc vestra verba significent: totum boc, quod habet rationem peccati sublatum est, quis intelligit? Quodnam est illud totum? An caligo in mente, dubitationes, carnalis servitus et similia mala, prorsus sublata sunt? Ideo a nobis in superiore scripto explicatio petita est.

Secundus Articulus.

In catalogo articulorum nobis exhibito secundus est: de libero arbitrio, de quo noster articulus in confessione augustae exhibita planus et perspicuus est, et ne tunc quidem improbatus est. Ac judicamus, explicationem nostram utilem esse disciplinae et Ecclesiae, cum dicimus, quae libertas in voluntate sit reliqua, videlicet regendae locomotivae, et quod voluntas humana sine Spiritu sancto non possit efficere motus interiores a Deo praeceptos, ut timorem Dei, fidem, dilectionem Dei, constantiam et robur in confessione, castitatem cordis, et similes interiores virtutes, quae sunt et nominantur fructus spiritus. Hac nostra distinctione et Pelagiani et Manichaei refutantur, et disciplina confirmatur, et simul monstrantur beneficia filii Dei, promissa in Evangelio,

Dicimus non renatos et debere et posse regere locomotivum, ut externi gestus congruant cum lege Dei. De externis actionibus ac de his dictum est: lex est iniustis posita. Adfirmamus autem hanc externam disciplinam nec satisfacere legi Dei, nec iustitiam esse Deo placentem, nec mereri remissionem peccatorum, nec esse id, quo homo coram Deo iustus, id est, acceptus sit, sed propter alias causas, de quibus suo loco dicimus, necessariam esse.

Sed de motibus interiorihus, qui sunt fructus spiritus, et indicant obedientiam interiorem, quam Deus praecepit, dicimus, eos motus non posse effici sine Evangelio et sine Spiritu sancto; sicut scriptum est: sine me nihil potestis facere. Certum est autem, dari Spiritum S. cum in couversione corda voce Evangelii sustentantur, iuxta dictum: venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Item ad Galat. 3.: ut promissionem spiritus accipiamus per fidem.

Haec sunt plana et perspicua, et habent testimonia piorum in assiduis exercitiis poenitentiae et invocationis, de quibus Spiritus sanctus testimonium dat spiritui nostro. Item Spiritus sanctus opitulatur infirmitati nostrae. Et quidem docemus, cultum Dei necessarium esse petere Spiritum sanctum, ut scriptum est: pelite et accipietis. Item: quanto magis dabit pater coelestis Spiritum sanctum petentibus. Hanc doctrinam et veram esse et piis utilem manifestum est, et a multis doctis viris et peritis in Ecclesia saepe repetitam esse, non dubium est, quia nou solum vetcres, Basilius, Ambrosius, Augustinus, Prosper et alii quidam de ea perspicue scripserunt, sed etiam recentiores Bernhardus, Cameracensis, Durssalus *) et alii.

Clare etiam adfirmamus, non esse Spiritum sanctum in his, qui non retinent fundamentum fidei, de quo Paulus inquit: fundamentum aliud poni non potest praeter id quod positum est; nec in illis esse dicimus, qui perseverant in sceleribus contra conscientiam, et excuti ex cordibus eorum, qui fuerunt renati, cum dogmata pugnantia cum fundamento amplectuntur, aut cum ruunt in scelera contra conscientiam. Gal. 5.; qui talia faciunt, regnum Dei non possidebunt.

No. 6378.

13. Oct.

Academia Witeb. ad Melanthonem.

Scripta publ. Witeb. III. p. 122.

"Literae a Professoribus Academiae Witebergensis ad Reverendum virum D. Phil. Melanthonem praeceptorem missae, ad consolandum eum, postquam eo absente eius coniux mortua esset."

Etsi iam vos in itinere esse sperabamus, et Dom. Ioachimum Camerarium vobis redeuntibus occursurum: tamen animis acquiescere non potuimus, quin nuncium hunc ad te mittendum esse statueremus. Oramus autem, ut sollicitudini nostrae ignoscas. Quaedam enim etsi non iucunda, attamen necessaria tibi significanda duximus.

^{*)} Sic scriptum est, sed mendose ut videtur.

Nam optima et pientissima Catharina coniux die 27. Septembris post meridiem aegrotare coepit. Invasit eam morbus cum horrore, vomitu crebro, cum nausea et fastidio cibi perpetuo, neque obscura calculi indicia initio aderant. Post aliquot dies accessit et nocturno tempore paroxysmus febrilis cam Lipothymia ex debilitate et motu uteri, neque tamen singulis, sed alternis noctibus fere gravius laborabat, cibi nil admittebat; ideo medicina omnino illi praeberi non potuit; foris quae potuerunt, applicata sunt. Vinum tamen interdum, idque satis moderate, sumsit, et fere statim vomitu rursum reiecit. Pulsus usque ad ultimos quatuor dies semper mediocris fuit. Quarto ante mortem die manifesto concidere coepit. Cum enim ventriculus cibum non admitteret, neque corpus aleretur, tandem undecimo Octobris, hora tertia ante lucem, cum molliter obdormire coepisset post Lipothymiam, quasi morbo consumta, in Christo obdormivit, ita placide, ut vix a circumstantibus animadverti posset *).

Fuit haud dubie praescia mortis suae. Nam pridie antequam laborare coepit, ad coenam domini accessit, et primo statim die, cum in lecto se componeret, Deum, ut sibi patientiam clementer largiretur, precata est; neque irrita fuit ea precatio. Per omne enim morbi tempus nullum impatientiae signum praebuit, et deinceps aliquoties significavit, se animo ad mortem aequissimo et paratissimo esse. In hac igitur obedientia erga Deum et invocatione crebra filii Dei, illa feliciter ex hac misera mortali vita discessit, non suis tantum, sed nobis omnibus moerorem et triste desiderium relinquens.

Accedit hoc quoque ad moerorem nostrum, quod te supra tristissima certamina, quae sustines, haud dubie magnum dolorem ex optimae coniugis interitu accepturum non dubitamus. Quare de tua valetudine et salute valde solliciti sumus. Etsi enim sanctissimo verbo divino ita te instructum et confirmatum esse scimus, ut ex illo fonte facile firma et efficacia remedia contra quemvis dolorem petere possis: tamen cum tua ochoστοργία nobis nota sit, non leviter angimur. Et cum ipsi proprio moerore oppressi ad te consolandum parum idonei simus, precamor aeternum Deum, patrem Emanuelis nostri, ut tibi ipse consolator adsit Spiritu sancto suo, te erigat ef confirmet, ut et tristissima onera, quae pro Ecclesia Dei sustines, et hunc quoque dolorem, quem ex domestico luctu capis, facile ferre et superare possis. Id faciat praestetque nobis ac tibi Christus, filius Dei, redemptor noster. Amen.

Deinde Deum per Christum quoque oramus, ut te et caeteros dominos et amicos nostros salvos et incolumes quam primum ad nos reducat. te oramus amanter, ut non deseras nos, atque hanc, si te destituta sit, vere miseram Ecclesiam, et scholam. Miserrime enim nobiscum et cum hac schola et Ecclesia ageretur, si tu abesses. Iam pene tertia pars scholasticorum dilapsa est. Hinc apparet, si diutius abfuturus esses, quae vastitas et solitudo mox sequutura esset. Eluxit autem ex hac Ecclesia et schola prima lux purioris doctrinae de Deo et Christo, quod fateri coguntur etiam novi Antagonistae nostri, etsi invidia rumpuntur. Quare speramus, te non relicturum esse hunc locum; locus enim vastus, et nos destituti plane orphani futuri essemus. Enitemur vicissim eo; quo decet studio, ut omnia observantiae et gratitudinis nostrae officia erga te ac tuos compareant. Christus nostri misereatur, teque salvum et incolumem theatur et conservet, et quam primum ad nos reducat, Amen. Witebergae d. 18. Octobr. ann. 1557.

^{*)} Funus ei factum est d. 12. Oct., et in edicto Rectoris (Scripta publ. III. p. 118 b.) de ea leguntur haec: "Catha-, nina, Rev. praeceptoris mostri, D. Phil. Mel. coniunx, exphium vilse mortalis miseriis superiori nocte divinitus "evocala est. Quae cum salvificam Evangelii de filio Dei ndoctrinam recte atque exacte teneret, et vera fide, castitate nquicquam in vita sua magis cupide aut maiore cum vo-", luplate faceret, quam ut multis egentibus, Scholasticis et nalis benefaceret, confecto in hac senctimonia et innocenstia visae suae curriculo, tandem tranquillum et placidiss. ex hac vita exitum a Deo consecuta est, relinquens in hac " Ecclesia at Schola triste sui desiderium. Fuit enim domus "eius commune adflictorum et egentium profugium, manus neius inexbaustum pauperum promptuarium. — Neminuem illa egentem indonatum dimittere solebat, nulli adrificto ope sua deesse. Haec illi voluptas unica, baec vita, erat. Praedita fuit et aliis nostro seculo raris ac plane bergieis vicintibus. "roicis virtutibus, quae hic commemorari non possunt, inter quas dulcissima elucebat Philostorgia, pulcherrimum matronae decus atque ornamentum. Declaravit vero nin hoe ultimo actu vitae gravitatem suam animique magnintudinem. Nullum enim impatientiae signum toto morbi ntempore adparuit, rari gemitus, vociferatio praeterquam iu invocatione filii Dei plane nulla, sermo rarus, voces namen subinde testes animi obedientis Deo, et certa spe "erga filium Dei subnizi. Denique omnia signa indicabant, n eam animo ad mortem esse aequissimo et paratissimo. Sic noccurrit haec sancta matrona amplexui Christi redempto-"ris sui vocantis, eupida mori, ut esset cum Christo filio "Dei. — Quia vero hodie [12. Oct.] hora duodecima "pia haec et sancta matrona sepelietur" etc.

No. 6379.

17. Oct.

No. 6380.

19. Oct.

Academia Heidelb. ud Melanth.

+ Ex apographo, quod possidet Pl. Rev. Bachr, Pastor in Eichstetten, ab ipso mihi descripta. — Responsum vid. d. 20. Oct.

"Anno 1557. 17. die Octobr. iussit Universitas sequentem in modum Dom. Philippo Melanchthoni scribendum esse."

Rector et Universitas studii Heidelbergensis.

Posteaquam intelleximus, illustrissimum Princinem Electorem per literas a te petiisse, ut ad nos te statim conferres, mirifice non solum eo nuncio recreati, verum etiam Illustriss. Principis erga Academiam nostram voluntate atque animo vehementer gavisi sumus, bona spe freti, futurum tandem, quod iam dudum ardentibus votis exspectavimus. Cum autem bonestum inprimis sit et naturae tuae proprium bene mereri de literis, obnixe te rogamus, ut Illustriss. Principi, praesertim et insta petenti et praeclara cupienti, si quacunque re et commoditate fieri potest, morem geras, et collapsis apud nos literarum studiis feras opem, ut per te hac etiam in parte posteritas adinvetur 1). Quad si foceris, Deo primum Opt. Max. ac Ecclesiae gratum acceptumque erit hoc beneficium tuum, fructumque percipies in omni hominum memoria ac praedicatione dulcissimum, et patriae supremum hoc et omnium praeclarissimum pietatis tuae monumentum relinques. Nam neque multi sunt, qui idem, quod tu, facere possunt, et qui possunt, iis fere, cum velint, non conceditur'). Deus, aeternus pater Domini nostri lesu Christi, et animi et corporis vires tibi augeat, et diutissime conservet. Bene vale. Heidelbergae 15. Calend. Novbr. ') anno 1557.

Augusto, Duci Sax. Elect.

Schumacher Briefe gelehrter Manner an bie Ronige von Danemart. Vol. 14i. p. 380 sq.

(Augusto, Duci Electori Saxoniae.)

Gottes Gnad durch seinen eingebornen Sohn Jesum Christum, unsern Beiland und mahrhaftigen Belfer, ber ihm gewißlich eine ewige Rirche burchs Evangelium sammelt, zuvor. Durchlauchtigster, hochgeborner Churfurst, gnabigster herr. Auf Konigl. Maj. ju Dennemark und Ew. Churf. In. Schrift, thue ich jegund in Unterthänigkeit biesen kurzen Bericht. Erftlich, von ber Bremischen Unruhe habe ich vor feche Sahren beibe Theile oft zum Frieden vermahnt, und ist eine Zeit lang still gewesen, bis Amsterdam und sein Aubang unbedachtige propositiones geprediget und geschrieben haben. Dazu ift Bestphalus zu hamburg auch in biesen Larmen gekommen, und hat eine große Anzahl subscriptiones drucken laffen, barin viel ungereimter Reben sind. Ueberdieses haben die unruhigen Leute gefährliche Practiken gesucht bei Königl. Maj. zu Denne= mark, bei den Berzogen zu Sachsen den Jungern, bei Medlenburg, und bei allen Stadten. Dieweil fie benn biesen Krieg ohne mich angefangen, und solche Macht an sich haben, muß ichs geschehen laffen. Und bamit Em. Churf. G. merten, wie forglich ift, Artitel zu ftellen, hat sich hier in Wormbs zugetragen, baß wir alle burch die Unfpachischen Gesandten angesucht find, von bieser groben propositio: ob ber Leib Chrifti in Brauch genommen werbe? Darauf ich ein klar mahre haftig wohlgegrimbt decretum gemacht, bas alle andre subscribirt, ohne die Jenischen und ohne Marlin, fo sie boch bekannt, daß es recht sep. Ob sie nun aus Kurcht oder Ungunst die Subscriptio geweigert, laffe ich in feinem Werth. Es tonnen aber Em. Chf. In. bavon abnehmen, daß unruhige Leute mit unserm Decret nicht wurden zufrieden senn. Doch so wir im Colloquio fortschritten, mußten wir bennoch eine gewiffe Form faffen wider papstliche Abgotterei, und wider zwinglischen Irrthum; und so gleich das Colloquium nicht fortgebet, will ich bennoch eine Form faffen, bie ich Em. Ch. Gn. zuftellen will, und nicht unter die Leute tommen laffen, bis Em. Ch. Gn. biefelbige gefeben haben.

Dergleichen will ich auch bas Scriptum de necessitate operum ad salutem Ew. Ch. En. zuvor zustellen, ehe es in andrer Leute Hande kommt. Albie has

^{· 1)} Apogr. adluvet, mendose.

²⁾ Apogr. concedit. Quod si vera lectio esset, putandum esset excidisse Daus.

^{. 3)} Apogr. Octobris, quod mendum est.

ben die papstlichen Collocutores gesucht, wir sollten 11-Wricum condemniten von wegen diefer Proposition: bona opera non sunt necessaria ad salutem. Bir haben aber geantwortet, das wir nicht condemnationes ohne Erklärung machen wollten, sondern wollten und in jedem Artitel nothdurftiglich erklaren. Ich habe mich hie offentlich vernehmen laffen, daß ich von Em. Ch. In. Befehl habe, von gebachter Proposition eine Hare driftliche Form zu ftellen, und habe mich erboten gegen ben Jenischen, ein Artikel mit ihnen gu ftellen. Denn man mußte auch Ambsborfs Proposition verwerfen, der diese Worte geschrieben bat: gute Werke find nicht allein nicht nothig zur Seligkeit, fondern mehr schablich. Aber sie baben allein bloke condemnationes ohne Erklärung übergeben. Kann ich unter uns au Friede bienen, barum ich Gott bitte, bas will ich treulich thun; aber bes muthwilligen Bezanks und dieset boshaftigen Sophisterei, die jegund von vielen Scriben= ten gebraucht wird, bin ich ganz mube. Es find aus Frankreich etliche gelehrte Manner allhie gewesen, die angezeigt, daß in diesem September zu Paris 185 Personen in Gefängniß eingezogen von wegen ber Religion. Darunter find viel edler Frauen und Jungfrauen, haben gebeten, ihnen Fürschrift an aliche Chur = und Für= ften zu geben. Diesen haben wir etliche nothige Anzeis gung gethan, haben auch ihrer Lehre confessio geforbert, davon ich Em. Ch. In. jur Gelegenheit weiter berichten will. Der allmächtige Gott wolle E. Ch. Gn. an Sei und Beib flarten. Datum 19, Octobr. Ao. C. 1557.

E. Churf. Gn.

unterthäniger armer Dienge Philippus Melanthon.

No. 6581.

20. Qat.

Academiae Heidelb.

† Ex apographo, quod possidet Pl. R. Baehr, Pastor in Eichstaetten. — Est respons. ad ep. d. d. 17. Oct.

Magnifico Domino Rectori inclytae Academiae Heidelbergensis et eius Senatui, viris clarissimis et reverenter colendis.

S. D. Non alia in coelo et in terris ardentior vox ulla unquam audita est quam haec *) filii Dei, in qua in agone suo orat aeternum patrem, ut

faciat, ut in ipso unum simus. Idem semper precatur, vultque, nos ad sua vota gemitus nostros adiungere, ac petere, ut Ecclesiae siut coniunctissimae. Vult autem, et in nobis esse studium concordiae. Valde igitur benevolentia erga me vestra laetor, et vicissim ostendere studium meum cupio.

Quod vero in gravissima deliberatione me vobis adiungere studetis, optarim, me tantum consilii et auctoritatis adferre posse, quantum magnitudo rei postulat. Sed quantum vox hominis miseri et exulis valeat, non ignoratis. Revereor autem cogitatione sapientiae et pietatis illustriss. Principis, qui iudicat speculam Ecclesiae necessariam esse academiam, et in literis suis ad me scriptis voluntatem perficiendae instaurationis optimam ostendit. Misit ad me deliberata quaedam, de quibus iam non solum scripsi meam opinionem, sed etiam velut supplex Ecclesiae nostrae peto, ut pietatem et munificentiam suam in aedificanda doctrinae arce declaret. Haec scripta vel brevi mittam, vel ipse adferam; adhuc enim ceu vinctus in latomiis hic retineor. Vobiscum certe vel malim *) esse non solum patriae desiderio moveor, sed longe magis quod vestris sermonibus et frui et erudiri cupio, deinde ut coram ostendam, me et benevolentiam vestram plurimi facere, et libenter vobis gratificari. Opto enim, ut aeterna sit academiarum nostrarum conjunctio, quae profecto, ut scitis, Ecclesiae necessaria est. Bene valete. Die 20. Octobr. 1557. in urbe Vangionum.

Phil, Mel.

(Subscripta leguntur: "Die 22. Octb. advenit DomPhil. Melanchthon hiece cum Peucero, genero suo,
Phil. Camerario, Camerarii filio, lacobo Rombio
(Rungio) et aliis quibusdam viris doctis ad vesperum hora 5¹², et divertit apud cervum, qua nocte
ab illustr. Principis Consiliariis exceptus ac vino
donatus est. 23. die in aula Principis est pransus,
et a Rectore et Universitate oratione aliqua, quae
per Dom. Doct. Balduinum habebatur, est exceptus
et ad prandium una cum toto comitatu suo sequentis
diei in domum sapientiae vocatus.")

^{*)} Apogr. prace., quod mendosum esse videtus.

Desideratur hic aliquid. Estne pro mailm legendum mamime?

No. 6582.

20. Oct.

Petrus Martyr ad Melanth.

Edita in libro: Loci communes D. Petri Martyris Vermilii Florentini, sacrarum literarum in Schola Tigurina Professoris (Tiguri 1587. fol.) p. 1120.

Pietate atque doctrina clarissimo viro, dom. Philippo Melancthoni, domino meo colendissimo,

II ormaliae.

Cum te arbitrarer, vir clarissime atque mihi plurimum observande, in isto Wormatiensi conventu plus quam dici aut credi possit, occupatum fore, ut literis meis tibi non obstreperem cavendum censui. At nunc, iis cognitis, quae reverendus noster Dominus Bullingerus communicavit, adduci non potui, ut a scribendo mihi temperarem. Video istic accidisse, quod in Synodo Nicaena olim contigit, ubi episcopi qui convenerant, causa prope deserta, quae adversus Arianos agenda erat, accusationibus et libellis mutuo sese proscindebant. Sed inter nostri conventus et eorum Synodi rationem hoc interesse cerno, quod Niceae Constantinus Imperator pius praesuit, qui levitatem, ne stultitiam dixerim, imprudentum Episcoporum repressit ac in officio tandem continuit, istic vero non ea piorum principum authoritas fuit, quae a discessu ἀρτολάτρας theologos vel retardare potuerit. Haec ideo commemoravi, ut cum hanc cernamus Ecclesiae Christi sortem esse, ut intus et extra expugnetur, nihil novi nunc accidisse cogitemus: quo genere consolationis, elsi te strenuum bellorum domini αὐτοχράτωρα opus habere non existimo: illud tamen commemoravi, ut hanc longo intervallo repetitam et tantum non perperam hominum quantumvis piorum infirmitatem commiserarer.

Tu quidem ut probi viri et integerrimi defensoris aequitatis officio functus es: ita nostrum omnium animos tibi mirifice devinxisti, qui eos non aequum duxeris proscribi, qui neque male meriti de religione fuerint, neque modo aut citati aut auditi sunt in vestro iudicio. Conscientia quidem nobis magno solatio est, sed nunc eo cumulatius gaudemus, quod per te praecipuum ac benignum patronum Deus providerit, ut ne causa nostra, quam confidimus non esse malam, nova et inaudita iudicii forma damnaretur. Quam ob

rem tibi quantas possum gratias ago, et Deum oro, patrem domini nostri Iesu Christi, ut tuis atque collegarum conatibus optatos det successus, quod fore, utut illi discesserint, qui nos proscriptos cupiebant, non despero, quoniam Dei beneficio, quemadmodum Pindarus inquit, πολλαὶ δὲ ὑδοὶ σὺν Θεοῖς εὐπραγίας *).

Verum cum tibi hoc tempore longas epistolas legere sciam non vacare, plura non scribam. Generum tuum Peucerum, virum pietate atque doctrina clarissimum, nec non Paulum Heberum, insigniter pium atque doctum hominem, a me salvere cupio. Tiguri 20. Oct. 1557.

Deus te nobis atque sanctae Christi Ecclesise quam diutissime incolumem servet. Vale itaque ac me in Christo ama, quia ego in eodem te plurimi facio.

(Pelrus Martyr.)

No. 6383.

21. Oct.

Hardenbergius ad Melanth.

† Ex autographo Hardenbergii in cod. Goth. 125. in fol. p. 166.

Clarissimo viro Dmno Philippo Melanthoni, Professori in inclyta Academia Wiltenbergensi,

Wormatiae.

S. D. Reverende domine. Sum de vestris istic') rebus valde sollicitus, tum quod audiam pondificios istic esse plurimos eosque venenatissimos, tum vero quod non nimium solida fides sit in multis, qui partes vestras iuvare debuerant. Rogo tuam pietatem, uti dignemini aliquid ad me stribere per vos vel Eherum nostrum de legatione nostrorum hominum ad conventum vestrum. Certo enim hic affirmatur, eam confessionem vel articulos illos, quos iuvenis ille (qui se secretarium Bremensem affirmavit) non esse eosdem, quos ad vos Wittenbergam praeterito Ianuario miserant²), in quibus affirmabatur, panem coenae esse corpus Christi essentiale (bas mejentiide

^{*)} Pind. Olymp. 8, 17. Vulgo εδπραξίας, sed Boeckhius restituit εδπραγίας.

¹⁾ Cypr. istis.

²⁾ Cypr. miserupt. ...

Leib)3), et in omnibus locis. Spero, vos illam consessiunculam ibi habere. Mea est ad verbum desumpta ex commentariis Musculi in Matthaeum, quibus ego ne verbum quidem addidi vel detraxi. Postea tamen non acceptaruut illud scriptum. Dedi aliud brevius in hanc sententiam: panis et vinum verbo domini comprehensa et sanctificata sunt in vero coenae usu corpus et sanguis Christi in abdito et mystico sacramento, ubi nobis hoc ipsum cum omnibus gratiis ac meritis donatur testamenti vice; veluti ea est communis omnium sacramentorum ratio, ut per visibilia signa invisibilia Dei dona distribuantur per ministrum ministerialiter, per ipsum Dominum praecipue, quod ita testatur Paulus, jubi fractionem Panis communionem corporis, calicem vero communionem sanguinis 1 Cor. 10. atque, Ita applicat pronomen [hoc] in verbis domini: hoc est corpus meum, ad duo oculis et sensibus adepanem, fide vero ad ipsum corpus domini. Fides enim in verbumilntendit, etc.

Haec dedi germanice, neque alia fuit doctrina mea, licet horrenda de me mentiantur multis. Rogo te per Christum, ne vel formidine vel amore quorundam hominum sinas te quoquo modo abducere a sententia tua'), quam tibi non difficile erit defendere per Dei gratiam. Sturmius noster misit nuper Argentina ad me eruditum librum de coeua domini, qui dialecticon inscribitur. Ad-

ditus est liber Bertrami presbyteri de eadem re. Si istic habetis exemplam, rogo uti iudicium vestrum milii de illo dignemini adscribere. Mihi videretur non malus esse modus ad resarciendam concordiam. Sed illi homines non admittent ') quamcunque moderationem. Non scio, an Eberus noster istic sit. Nam Slongravius 6) mihi dixit, illum Wormatiae tunc non fuisse. Si istic est, rogo salutate illum, et agite ') confidenter in domino, et curate, ne ab illis damnemur) non auditi. Dens vos gubernet et dirigat omnia consilia et opera vestra. Hic iam omnia silent; sed tamen omnia plena molitionibus et minis. In Lubecensi conventu nihil huius actum, quod sciam. Hoc solum inde habemus, quod foedus 3) mercatorium cum accolis 10) resciderunt. Da operam, Domine, ut Brentium nobis conjungas; nam in eo aliquid situm est, tamen non optime hic nunc audit. Valete in Domino et rescribite. 21. Octb."). · Albertus Hardenbergus.

5) Cypr. a/mittant.

No. 6384.

21. Oct.

Protestatio.

Editum a Strobelio in Camerarii Vita Melanth. p. 470. ex manuscripto, nescio quo. — Contulimus apographon in cod. Goth. 19. p. 198 b. et in cod. Guelph. 7. 9. p. 368. (uhi non est autographon Melanthonis, ut Saligius in Hist. Aug. Conf. P. III. p. 326. putavit, sed tantum apographon). — Aliud denique apographon in multis a prioribus diversum habetur in cod. Galli I. p. 167., ubi sine nova inscriptione iuncta est haeo protestatio scripto quod supra (d. 11. Septh.) ex eodem cod. dedimus.

Protestatio Phil. Mel. Wormatiae d. 21. Octb. 57.

Reverendissime domine Praesidens '). Ut dulcissimum nobis esset colloquium, in quo cum eruditis, spis jet amantibus veritatem de universae doctrinae fontibus placida et candida collatio fieret, sicut et deberet fieri, et nos facturos esse iuravimus: ita dolemus, nobis oppositos esse ') doctos quidem viros,

^{5) (}bas mesentsithe Letb)] Margini haec verba adscripsit Hardenbergius. Cyprianus ea praetermisit.

⁴⁾ tua] praetermisit Cypr.

⁶⁾ Iob. Schlunckgraf mittebatur a Bremensibus Wormatiam ad Melanthonem, ut ex eo quaereret, an verum sit, quod quidam Bremae clamitabant, Melanthonem formulam concordiae inter Lutherum et Theologos Superioris Saxon. de coena sacra, non conscripsisse. Vid. Salig. l. l. Vol. (II. p. 788. Cyprianus nomen legere non potuit et pro eo posuit — —.

⁷⁾ agite] legit Cypr. — Scriptum vero videtur agitet vel agiter.

⁸⁾ Cypr., legit: damnemini. Ultimae literae vix legi possunt.
9) faedus Cypr. forum.

¹⁰⁾ accolis] Cypr. molis.

¹¹⁾ Cypr. 25. Oct. — Signum 1. in numero 21. its scriptum est, ut facile esse ctiam possit 25.

¹⁾ Hace verba non habet cod. Mon.

²⁾ Cod, Guelph. oppositos esse nobis.

sed qui lucem veritatis scientes fugiunt 3), et nobis variis modis insidias atruxerunt 3). Statim initio proposita est norma iudicii, quam ipsi sciunt 3) sui dissimilem 3) esse. Nam veterum sententiae saepe eum recentibus opinionibus pugnant. Deinde et condemnationes initio 3) flagitatée sunt. Saepe respondimus, et 3) nos missos esse ex Ecclesiis, quae confessionem Augustae exhibitam 3) et non aliud doctrinae genus amplectuntur, et nos ipsos eam confessionem, et non aliud genus doctrinae amplecti 3). Addidimus etiam, reiicere nos opiniones cum confessione nostra pugnantes, extare etiam refutationes a nobis editas contra plurimos errores.

(Cod. Monac.) 11).

Hac honesta responsione non contenti flagitarunt alias particulares condemnationes, in quibus adhiberi declarationem necesse erat. Respondimus, de illis particularibus explicate dicendum esse suo ordine in articulis. Simul enim et asseverationes veras exprimendas esse et falsa improbanda et causas ostendendas esse. Haec πάρεργα astute sic instituta sunt, ne perveniretur ad doctrinae collationem, et ut inter nos dissidia serezentur. Postquam igitur aliqui ex nostris discesserunt, nunc nacti occasionem abrumpunt colloquium, et fingunt praetextus, qui sunt σχιογραφίαι iuris: cum illi nominatim delecti fuerint, alios non surrogandos esse, et improbaturos eorum dominos, si quid, hinc ipsis absentibus, inter caeteros convenerit. Propter has causas si abrumpunt colloquium nos testamur, nobis non defuisse voluntatem procedendi ad doctrinae collationem, etsi liberari nos non moleste ferimus, cum tam varie insidias nobis strui videamus, et oppositi collocutores scientes veritatem occultent, et arte errores confirment, et idola stabiliant. Quae potest esse utilis collatio, si absint amor veritatis et animorum candor? Extant scripta nostra multa, ex quibus controversiae nostrae cognosci possunt. Nec verae Ecclesiae iudicium unquam defugimus, et ad id nunc quoque provocamus. Cumque sciat Deus, qui est καρδιογνώστης, nos nulla iniusta cupiditate dissentire ab adversariis, sed propter mandatum Dei quaerere veritatem, non dubitamus, nostros coetus esse Ecclesiam Dei, et Deum oramus, ut nos gubernet et protegat; sicut scriptum est: quod est ex Deo non dissolvetur.

Quod vero attinet ad condemnationes, quas flagitarunt, iterum respondemus, quod toties diximus, nos non aliud doctrinae genus praeter confessionem Augu-

(Reliqui.)

Respondimus etiam, nos in singulis articulis suo loco posita explicatione et vera asseveratione addituros esse condemnationem contrariorum errorum, quia saepe in una materia et pontificii errores et alii sunt recitandi, et veritas contra utrosque perspicue exponenda. Denique si quid suspicionis haberent, diximus, nos libenter initium collationis ") facturos esse a quocunque articulo ipsi vellent.

Haec nostra responsio non fuit defugientium collationem, quam ne nunc quidem defugimus. Sed postquam aliqui ex nostris collegis discesserunt, et videtur 13) occasio abrumpendi colloquii oblata, iam quaeruntur praetextus et σχιογραφίαι, υι nos defuisse officio nostro videamur, et crimina nobis affingurtur 16). Ideo necesse est, et purgationem et protestationem opponere. Nec Ecclesiae nostrae nec nos Zwinglii dogma, aut ullas opiniones pugnantes cum nostra confessione probamus aut amplectimur, et natum est, extare refutationes nostras 15). Sed nec profanationes sacramenti in Missa, et idola decretis pontificiis stabilita in circumgestatione probamus; de quibus necesse erat copiosius dicere in explicatione articulorum, quam ideo vitari intelligimus, ne haec vulnera attingantur, de quihus necesse est Ecclesias commonefieri, ut falsae adorationes tellantur.

Hanc nostram aequissimam responsionem satisfacturam fuisse collocutoribus alte-

³⁾ Cod. Guelph. fugiunt scientes.

⁴⁾ Cod. Mon. struunt.

⁵⁾ sciunt] abest a Strob, testu.

⁶⁾ Cod. Goth. similem.

⁷⁾ initio] non habet Strob.

⁸⁾ et] abest a cod. Guelph. et cod. Goth.

⁹⁾ Cod. Guelph. confessionem Augustanom.

¹⁰⁾ Verba: et nos ipsoseto, praetermissa sunt in cod. Goth. et Guelph.

¹¹⁾ Iam cod. Monac, ita discedit a reliquis, ut utrumque textum coniungere consultum visum sit.

¹²⁾ collationis] abest a cod. Goth, et Guelph.

¹⁵⁾ Cod. Guelph. videretur.

¹⁴⁾ Cod, Goth. affingantur.

¹⁵⁾ et notum etc.] non habeut cod. Goth. et cod. Guelph.

(Cod. Monac.)

stae exhibitam profiteri, et omnia dogmata pugnantia cum ea confessione reiicere.

Quod autem et aliae condemnationes flagitantur, de iis semper obtulimus nos in singulis articulis explicate dicturos esse, quia in illis materiis declaratione opus est. Non enim tantum Cinglii dogma improbandum est, sed simul horribilia idola pontificia damnanda sunt, quae sciunt ipsi adversarii nullo modo excusari posse et ignota fuisse sincerae antiquitati. ad rationem sacramenti congruit avulsio unius panis, ut in circumgestatione adoretur, cum extra institutum nihil habeat rationem Sacramenti? Deinde quanta prophanatio est in Missis plurimorum, qui prorsus nesciunt, quid agant? Haec tristia mala non libenter commemoravimus, sed ingenti moerore deploramus. Attingi tamen in colloquio sincero haec vulnera necesse esset, et veram doctrinam adversus multos errores illustrari. Ideo, ut in caeteris articulis multis differre commeniorationes errorum maluimus, donec ad integram explicationem pervenissemus, et cum toties petiverimus et adhuc petamus, ut procedat doctrinae collatio, intelliget Imperii Senatus, nos non defuisse nostro officio. Miramur autem, si qui sapientes delectantur hoc triumpho, quod novas discordias accenderint.

(Reliqui.)

rius partis speravimus, quam quidem iis satisfacturam esse ¹⁶) speramus, qui voluissent tantae rei explicationem ex fundamentis exstrui. Nec est nobis ignota antiquitas, et monstrosas opiniones Monachorum ¹⁷) cum antiquitate pugnare scimus, quas quidem non possumus recitare sine dolore. Ideo in suum locum differre malueramus; sed tamen collationem non defugimus.

Quod vero et 18) aliae causae praetexuntur abrumpendi colloquii, videlicet nohis non licere surrogare alios, et dominos eorum, qui discesserunt acta esse improbaturos: propter has causas accusari nos ininstum est. Nam de surrogatione notum est ex decreto Senatus Imperii quid instum sit. Et quod ad nos attinet, sententias bona fide et initio diximus et postea dicturi sumus "). Quare testamur, nos nec praebuisse nec praehere causam abrumpendi colloquii, et nos semper fuisse et adhuc esse paratos ad obtemperandum Imperii decreto. Sed gunesita est aliorum consiliis distractio, quam si adversarii sibi prodesse putant, non sapienter iudicant. Lo plus periculi est omnibus, ut in incendio, quo plura dissidia oriuntur.

Profecto in hac ultima '0') et delira senecta mundi, in qua praedictum est voce divina, plures distractiones futuras esse, quam fuerunt antea, viri sapientes pia moderatione cavere novarum dilacerationum occasiones ") debehant. Oramus "2') autem filium Dei, dominum nostrum lesum Christum, ut nos gubernet et protegat "1).

Philippus Melanthon.
Iohannes Brentius.
Iohannes Marbachius D.
Iohannes Pistorius.
Georgius Cargus.
Iacobus Rungius.
Michael Dillerus ²⁴).

¹⁶⁾ spersvimus quam quidem — esse) non babent cod. Guelph. et Strob.

¹⁷⁾ Monachorum] abest a cod. Guelph.

¹⁸⁾ ef] abest a cod. Guelph.

¹⁹⁾ Strob, eramus.

²⁰⁾ Cod. Mon, tristi.

²¹⁾ Cod. Guelph. confusiones.

²²⁾ God, Guelph. oremus.

²⁵⁾ Cod. Goth. as protegal. Amen.

²⁴⁾ Nomina subscripta dedit Strobel.

No. 6385.

25. Oct

Ge. Kargio.

Rpist. lib. VL p. 512.

Ad Georgium Kargium, ut Sponsi loco in templo Evangelium: Nemo potest duobus Dominis etc. explicet.

S. D. Reverende vir et carissime frater; Oro, ut cras in templo enarres, eaque in re non solum sponsum labore leves, sed etiam Ecclesiae urbis gratificeris. Ostendas etiam nos non esse fractos animis propter Papistarum ἐπιχαιρεκακίαν, aut propter nostrorum διχοστασίας. Non omittamus doctrinae et ministerii officia, quanticunque fluctus cymbam Christi concutiant. Id et lectio Evangelii docet, quae cras proponitur: Iacta curam tuam in Deum, et ipse te sustentabit. Bene vale, 25. Octobris 1557.

No. 6386.

27. Oct.

Cracovius ad Bugenhag.

+ Ex apographo in cod. Guelph. in fol. No. 7. 9. p. 485.

Reverendissimo viro D. Iohanni Bugenhagio Pomerano, Doctori et Pastori Vitebergensi, patri suo carissimo

S. D. Reverende pater, epistola vestra dulcissima mihi aegrotanti fuit, in qua scribitis, quod Maria mea vos amare coeperit. Utinam liceat tibi et mihi cum dulcissimis liberis nostris annos aliquot ludere. Ego periculose aliquoties e stomachi splenis cruciatibus decubui. Nunc morbus remissior est, et bene me consolantur medici. Deus qui est vita et longitudo dierum nostrorum poterit pristinas mihi vires restituere. Idque ut spero propter tuas etiam et filiae tuae preces; cuius me calamitas praecipue perturbatum facit. Consolatus sum eam, idemque ut tu facias oro; meliore enim loco est valetudo.

Auxerunt morbum ingentes occupationes et contentiones cum hominibus perversis et rabiosis. Vinarienses omne nunc virus suum medio et pectore effuderunt. Turpiter hinc discesserunt et a nobis desciverunt, quod, etsi primo nos perturbavit, tamen nunc ideo minus curamus, quia nihilominus in colloquio processum est, et iam du-

dum omnibus notum est, quo erga scholam nostram hactenus fuerint animo. Si quid istuc spargitur sinistri huic fidem ne habeas; omnia enim a Dom. *Philippo* pie, constanter, et summa fide gesta sunt. Nobis etiam si quid falsi adscribitur, excusato.

De colloquii statu paucis accipe. Exhibita sunt contraria scripta ab utraque parte, cumque post discessum Vinariensium ad colloquium rursus a praeside admissi essemus, ac graviorem responsionem exhibuissemus, poenituit papistas, quod rursus colloqui coeperant, et postea causas recusandi colloquii praetexere voluerunt. lis refutatis contendimus nos, ut colloquium continuaretur, quod cum facere nollent, praeses ad cognitionem Regis rem retulit, cuius resolutionem quotidie expectamus. Optaremus nos quoque finem colloquiorum propter privatam utilitatem. reipublicae causa speramus, regem pronunciaturum, quod continuari debeat. Causae enim ipsorum nullae sunt, et interest Regis, aequos habere Germaniae principes. Metuo igitur, ne hic hyemare cogamur. D. Morlinus fax praecipua fuit dissidiorum. Sed cesso, vosque deo commendo. Saluta matrem cum filia et Saram filiam tibi commendatam habeto cum liberis. D. Philippum consolati sumus, qui quidem tranquillo est animo. De Staphylo nihil libet scribere, cuius os maledictione plenum est et amaritudine et dolo, sub lingua eius labor et dolor. Psal. Datae Wormaciae 27. Octob. anno 57.

T. filius Georgius Cracovius.

No. 6387.

29. Oct

Sigism. Melanthoni.

† Ex apographo in cod. 54., qui est in bibliotheca S. Genovevae, Lutetiis Paris. Descripta nobis a Clariss. Beckio.

Eruditione et virtute praestanti Sigismundo Melanthoni*), filio suo carissimo

S. D. Carissime fili. Heidelbergae die 27. Octobris, quo die ante annos 49 avus tuus, mens pater, mortuus est, literas vestras de morte coningis meae accepi. Itaque cum mihi magnum dolorem afferrent cogitatio orbitatis mearum filiarum **)

^{*)} Is turn commorabatur Witebergae.

^{**)} Intelligit non solum suam filiam, Peuceri coningem, sed etiam filias Annae et Sabini.

et aliae multae causae, praecipue vero στοργαί erga ipsam coniugem, lenire mihi moestitiam gravissimis sermonibus tuus pater, qui aderat, et Camerarius, et alii viri sapientia et virtute praestantes, studebant. Etsi autem illi nonnihil proficiebant, tamen haeret dolor infixus pectori. Sed oro filium Dei, ut me et familiam meam servet et gubernet. Te vero oro, ut filium Casparum fraterna pietate custodias, et sis nobis absentibus matrifamilias auxilio. Spero autem, nos brevi domum redituros esse, Deo iuvante. Plura nunc scribere non potui, cum tam multis ad vos literae dandae essent. Sed fidei tuae familiam, filium Casparum, matrem et omnes tuas sorores commendo. Bene vale. die 29. Octobris. Heidelbergae, Philippus.

No. 6588.

51. Oct. (Heidelbergae.)

Academiae Witeberg.

Epist. Hb. II. p. 470. (ed. Lond. lib. II. ep. 498.). — Etiam in Scriptis publ. Acad. VViteb. T. III. p. 128 b.

Rectori et Senatui Academiae VV itebergensis etc.

S. D. Magnifice D. Rector, Reverendi et clarissimi D. Doctores et collegae charissimi; Multa, ut fit in dolore, de morte uxoris meae aerumnosae mulieris in utramque partem cogito. Et quanquam multas humanas causas colligo, quae lenire dolorem debent, videlicet quod senectus non multos annos ei additura erat, quod paulatim saevitia morborum, quibus obnoxia fuit, maior futura erat, quod me praerepto in maioribus miseriis vixisset, fortassis et novorum exiliorum comes fuisset: Tamen semper στοργαί erga ipsam et erga filias tanta vi subinde erumpunt, ut pene opprimar dolore. Nam et ipsi semper optavi, ut diutins dulcissima filiarum consuetudine frueretur, et filias habere matrem rectricem multum referebat. Sed refero me ad considerationem sententiae divinitus traditae: Subditus esto Deo et ora eum, quem quidem toto pectore precor, ut et Ecclesiam servet et gubernet, et nostras familias in ea gestet, ut pastor teneros agnos in gremio gerit. Quod autem et ante mortem uxori meae in consolatione et medicatione assiduitatem praestitistis, et postea nuncium ad me misistis, agnosco erga me benevolentiam vestram, et gratiam vobis habeo. Nec

alibi malim vivere si longior mihi vita conceditur, quam vobiscum, quorum virtutem, candorem et fidem facio plurimi. Et Academiam bene meritam diligo, quam Deus hactenus adversus impia arma, et adversus rabiem Sycophantarum clementer texit, quem quidem oro ut semper eam et gubernet et protegat. Bene ac feliciter valete. Pridie Calend. Novemb. Heidelbergae, anno 1557.

No. 6389.

31. Oct.

Iac. Milichio.

Epist. lib. II. p. 463. (ed. Lond. lib. II. ep. 491.).

D. Iacobo Milichio

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Non solum dolore impedior, quo minus tam multa scribam quam res poscebat: sed etiam tempus deerat. Hodie enim rursus Heidelberga discedimus, quo ad deliberationem de Academia vocatus eram. Ibi et de multis negotiis aliis respondi. Nunc igitur his literis tantum ostendo significationem grati animi, et tibi gratias ago, quod et in medicatione opitulari vitae meorum filii et uxoris studuisti, et postea lenire meum dolorem conatus es. Casparum volo mox redire ad vos *), etiamsi nos diutius in urbe Vangionum commorari oporteret, quod tamen non existimo. Interea tibi meam familiam commendo. Bene et feliciter vale. Prid. Calend. Novemb. Heidelbergae.

No. 6390.

31. Oct.

P. Vincentio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Petro Vincentio (in Acad. Witebergensi). Clariss. vir et cariss. frater. Quaero equidem remedia doloris, quo propter coniugis mortem afficior, sed subinde ita irrumpunt στοργαί, pene ut opprimar. Optavi eam diutius frui consuetudine filiarum, et filias habere matrem rectricem. Sed Deo optemperandum est. In tantis ') publi-

^{*)} Penc. nos, ex mendo.

¹⁾ Apogr. tantum.

cis miseriis cogitemus nos quoque ferre dehere ') το ἐπιβάλλον μέρος. Lutetiae iam duo viri et una matrona nobilis cremati sunt, et publice confirmata est crudelitas hac voce praeconis: tales etiam a Lutheranis adfici suppliciis. O rem miseram! confirmari talibus iudiciis iniustam saevitiam. Precenur filium Dei, ut opem ferat Ecclesiae. Salutem opto Esromo, cui dicas Ioachimum nobiscum fuisse Heidelbergae, ubi omnes viri docti conspectu et sermonibus eius delectati sunt. Bene vale. Heidelbergae, prid. Cal. Novemb.

Philippus.

No. 6391.

1. Nov.

S. Castalioni.

Epist. lib. VI. p. 512 sqq. — Vid. Seb. Castellionis Dialogi IV, edit. Goud. an. 1613. 8. — De hac Mel. epistola Franciscus Hotomannus, Argentoratensis, haecce scripsit ad lo. Calvinum: "Habes inclusam in his literis Philippi Mel. ad Castalionem epistolam, eius benevolentiae testem, quam inter eos Hubertus quidam Burgundus, D. Bezae non ignotus, (Hub. Languetus) superioribus mensibus conciliavit. Cum haec video frangor animo, longe prospiciens non minus funestiorem de praedestinatione disputationem, quam illam, quae triginta hisce annis Ecclesias de re ascramentaria laceravit." Epistolam Hotomanni habes in cod. Goth. No. 405, p. 124.

Sebastiano Castalioni.

S. D. Hactenus ad te nihil scripsi. Nam in hac et varietate et barbarie negotiorum parum mihi superest temporis ad illud genus literarum dulcius, quo magis delector. Saepe etiam languefacit me intuentem horribiles consusiones inter eos, qui sapientiae et virtutis studiosi videri volunt, ingens maestitia: tamen conspecta forma orationis tuae, semper te magniseci. Est enim ut scis, ingenii, prudentiae, iudicii, et verae etiam virtutis index recta et diligens oratio. Scis autem illud Musarum canticum ὅττι καλὸν, φίλον ἔστι. Quare cum illa tua ornamenta considerarem, ne fieri quidem potvit, quin te diligerem, etiamsi familiaritas nulla fuit. Suntque mihi testes multi, et in his Hubertus tui amans, meorum sermonum quos de te honorificos saepe inter amicos habeo. Delectatus sum etiam versihus Hieronymi Lycii. Gratum igitur milii fuit alss te ad scribendum invitari, ac vicissim hanc meam Epistolam volo apud te et indicii mei testem, et sincerae erga te benevolentiae pignus esse, et aeternam inter nos amicitiam esse opto. Querela tua non dico de dissensionibus, sed de crudelissimis odiis, quibus ardent quidam adversus eos, qui et veritatem et doctrinarum fontes amant, meum dolorem, quem circumfero assiduum, etiam auxit. Ut in fabulis dicitur ex Titanum sanguine postea Gigantes natos esse, ita ex Monachorum semine novi Sophistae orti sunt, qui in aulis, in Gynecaeis, in vulgo regna quaerunt, et se impediri literarum luce existimant. Sed servabit Dens aliquas sui caetus reliquias. Nos interea quae mutare non possumus, sapienter feramus. Mihi senectus etiam dolorem lenit. Spero enim me brevi in Ecclesiam caelestem migraturum esse procul remotam ab illis furiis, quae nunc Ecclesiam horribiliter turbant. Sed desino impleta iam charta, praesertim cum de inultis rebus, si vivam, aliquando post tecum cocam loquar. Nam Balthici fremitus nova mihi exilia minitantur. Bene vale. Cal. Novembr. 1557.

No. 6392.

2. Nov.

Casp. Eisingero.

Epist. lib. VI. p. 257 sq.

Ad D. Casparum Eisingerum I. C. et consiliarium Ducis Wirtenb.

Clarissime vir et amice colende: Cum et initia huius conventus turbulenta, et aliquot tristes Legatorum casus intueor, cohorresco, velut omina seu praesagia venturarum calamitatum cernens. Meministi altercationes cum peteretur condemnatio multarum Ecclesiarum, quibus parcendum erat. Deinde mors secuta est duorum honestorum virorum, quos Palatinus miserat, Henrici et Casparis Inrisconsulti. Ego etiam amissa coninge dimidium amisi mei. Vobis humerus fractus est. Haec velut signa praecesserunt has contentiones. quae nunc inter Principes accensae sunt, quae ut metuo crescent, etsi ego quidem et Heidelbergae et hic hortator fui ne Saxonicis responderent Palatinus et Dux Wirtenbergensis. Doleo igitur et Reipubl, causa et propter vos, quos gravis casus in labore suscepto pacis causa afflixit. Precor autem Filium Dei, Dominum nostrum lesum Chri-

^{2;} Apogr. delere.

stum, custodem Ecclesiae suae, ut et publicas et privatas calamitates leniat, et in hac Germaniae ora servet Ecclesiae reliquias, et non sinat extingui veram invocationem, gubernet etiam et protegat honestas politias. Haec eo ardentioribus votis petenda sunt, quia in aliis Europae gentibus exercetur saevitia in pios, et stabiliuntur idola, et fiunt barbaricae vastationes, quas Deus a nostra patria avertat. Bene vale, postridie Cal. Novembris. 1557.

No. 6393.

4. Nov.

P. Vincentio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 8.

Petro Vincentio

In urbe Heidelberga Carissime frater. **S.** D. brèvem ad te epistolam scripsi, quia subito non tantum literae, quas nuncio vestro daturus eram, sed etiam aliae deliberationes de molestissimis negotiis scribendae erant. Vagatur ἄτη per aulas, instructa satellitibus, qui non sunt χωφά πρόςωπα, ut δορυφόρημα κωμικόν, sed addunt clamores sophisticos, quibus arte incitantur Principum animi. O rem miseram et omnium piorum lacrymis deplorandam. Oro autem filium Dei, ut nos gubernet, et servet Ecclesiae reliquias et nos inter eas. Mitto tibi epistolam Rectoris Heidelbergensis, quam et Esromo ostendes, placituram spero non solum propter elegantiam sed etiam ut videas, adhuc aliquam esse inter eruditos et modestos mutuam benevolentiam. Iacobus Rungius Heidelhergae concionatus est *), fuitque oratio plena eruditionis et omnibus prudentibus et eruditis Salutem omnibus vobis probata. Bene vale. opto, Esromo, Magistro Froschelio, Sturioni, et Henrico Mollero. 4. Novemb.

No. 6394.

6. Nov.

Georgio Comiti ab Erback.

Epist. lib. VI. p. 10 sq.

Ad Comitem Georgium ab Erbach.

S. D. Illustris Domine. Quae potest humana consolatio alia esse bonis viris in his Imperiorum confusionibus et docentium tyrannide, nisi mutui sermones recte sentientium, sicut credibile est crebros piorum congressus fuisse, Zachariae, Simeonis et similium. Quare libenter ad vos et ad Illustres fratres vestros excellentes sapientia et virtute expatiatus essem, et iam equi conducti erant, sed hac nocte calculus tam atrociter me excruciat, ut iter ingredi non ausim. Haeret enim cruciatus, quia tarde procedit calculus propter magnitudinem. Et quae potest esse sermonum hilaritas in tantis cruciatibus?

Heri huc venit Tridentinus Cardinalis iturus in Belgicum. Ex eius comitatu duo ad me Itali accesserunt; quorum alter mihi librum exhibuit a se scriptum, in quo false et insulse contendit Philosophiam totam, Physicam et Ethicam, incertam esse. Talis est vanitas huius temporis damnare artes, quae sunt dona Dei, et testimonia de Deo. Scripserat Cornelius Agrippa magus similes artium vituperationes, et in multis Germaniae locis indocti similibus clamoribus abducunt iuventutem a studiis, ut confirment idola. Precemur autem filium Dei, ut suam doctrinam tueatur, ac regat et servet Ecclesiae reliquias, quem etiam oro, ut vos Illustres fratres servet incolumes, et gubernet vos, ut administratio vohis et Ecclesiae salutaris sit. Bene et feliciter valete. die VI. Novembris MDLVII.

No. 6895.

8. Nov.

Io. Marbachio.

Ez Io. Fechtii hist. eccles. sec. 16. Supplem. p. 73.

Iohanni Marbachio S. D.

Reverende vir et carissime frater. Post iter tuum prorsus nihil egerunt nobiscum οὔτε ὁ βραβευτής, οὔτε οἱ ἀνταγωνισταὶ. Nostri Collegae etiam non saepe convenerunt, et quia me calculus excruciat, et quia Brentius exspatiatus fuit Moguntiam. Ante biduum hac iter fecit, proficiscens in Belgicum, Tridentinus, in cuius comitatu fuerunt et Itali, qui une adlocuti sunt: inter quos Genuen-

^{*)} d. \$1. O:t.

sis quidam mihi librum exhibuit, scriptum contra Philosophiam. Cum hoc rixatus sum: abiicit enim universam, et contendit, ut Arcesilas, nihil esse certi in Physicis et Ethicis. Talis est, proh dolor! huius aetatis petulantia et impudentia, ut non solum Ecclesiae doctrinam, sed etiam artium demonstrationes multi furenter lacerent, quae sunt et dona Dei, et testimonia de Dei praesentia in nobis. Quare nos iuventutem maiore cura ad rectas sententias adsuefaciamus. Bene vale. Die 8. Novembris, 1557.

Salutem Domino Sturmio et vobis omnibus onto.

Philippus.

No. 6596.

10. Nov.

Philippo Com. Hanav.

† Ex apographo sec. 16, facto, quod est in Actis-emendat. sacror. Senatus Constantiensis, mihi missa a Clar. Vierordt, Profess. Lycei urbis Carlsruhe. — Scripta est ad Philippum IV., Comitem Hanaviensem et Lichtenbergensem, qui in terris suis in utraque ripa Rheni, prope Argentoratum, sacra iam anno 1545. emendaverat.

Dem Wolgebornen Graven und herrn, herrn Phislips Graven ju hanam und herrn zu Lichtensberg etc. meinem gnabigen herrn.

Sottes Gnad durch seinen Eingebornen Son Ihesum Christum unsern Heiland und wahrhaftigen Helser zusvor, Wolgeborner gnädiger Grave und Herr, Ewr Inaden wissen aus hohem christlichen Verstand, obwol in dieser Welt leider grausame Unordnung, Blindeheit, Zerrüttung und Wüten ist wider Gott, so will Gott dennoch aus großer Varmherzigkeit durch seinen Son Ihesum Christum im menschlichen Seschlecht gewißlich ein ewige Kirchen samlen, die ihn ernach in ewiger Weisheit und Freud anschaue, und samlet sie gewißlich also, und nicht anders, nämlich durch Erkantung bes Evangelii, dazu gibet er gnädiglich etsiche christliche Regiment, daß seine Kirch möge Hirten haben und bie Lehr gepflanst werden. Solche Regenten sind gewisslich Gottes Diener und in Gottes Schuß.

Daß nun Ewr Gnaben berselbigen chriftlichen Regenten Einer sind, bafür follen wir Gott danken, und bitten, daß er E. G. gnadiglich an Seel und Leib starken wolle, und soll E. G. selb Trost haben an ben gnabigen Berheisungen, wie geschrieben ist Esaid im ein und fünfzigsten Sapitel: Ich habe meine Wort in

beinen Mund gelegt, und mit dem Schatten meiner Hand will ich dich bewaren, daß du mir den Himmel pflangen sollt. Und nachdem E. G. ihr guddig Gemuth gegen mir, als einem armen Schüler *) mit Sendung des Weins guddiglich erzeigt haben, dank ich E. G. in Unterthänikeit, und will mich und der armen Jugend Studia E. G. in Unterthänikeit befohlen haben. Der allmächtige Son Gottes Ihesus Christus wolle gnädiglich E. G. und die ganze Herrschaft Hanaw bewaren und erhalten zu vieler Menschen Selikeit. Datum zu Worms uss den zehenden Tag Novembris, uss welchen Tag anno 1485. der ehrwürdig Martinus Lutherus geboren ist.

E. (3).

unterthåniger Diener Philippus Melanthon.

No. 6397.

10. Nov.

Io. Brentio.

(Ex Consiliis Ph. Mel. ed. Pezel. Pt. II. p. 312.).

Die natali Lutheri carmen scriptum anno 1557. in conventu Wormaciensi ad Ioh. Brentium.

Natalis redit annuus Lutheri, Hoc in mense, vetus tenente nomen Orionis, eo quod hic in undas Nunc mane insilit, hostis ut venena Scorpii fugiat diem trahentis Adversa regione coeli in ortu Et nimbos ciet, horridosque ventos.

Ut vero senior docens Orion De stellis populos simul monebat, Quisnam sidera fecerit, viasque Et motus regat arte sempiterna, Saepe addens: Deus ille fecit idem Humanum genus, e suaque luce Infudit radios, suasque leges, Quas servare iubet colique semper Poenisque opprimit impios furores.

Sic et de sapiente conditore De Christoque λόγφ Dei parentis Monstraret meliora cum Lutherus, Hostes huic quoque Scorpii fuerunt. Sed texit Deus utilem ministrum.

^{*)} Puto scriptum fuisse Schulmeifter.

Idem nos faciat Deus ministros Gratos, et simul ut tegat precemur, Natali celeberentur ista luce Dona ingentia, gratiaeque agantur Aeternoque patri, patrisque gnato, Et nobis eadem dari petamus. Ergo ad nos venias facete Brenti.

No. 6398.

14. Nov.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 9.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir, et carissime frater. Nuncius properabat, ideo scribo brevius. Nec tamen habebam prolixum argumentum, quia postquam hinc discesserunt nostri collegae, editis condemnationibus, antagonistae nostri oblatam occasionem abrumpendi colloquii amplectendam sibi esse existimarunt. Ideo nunc nulli congressus fiunt. Audis haud dubie isthic in tota Saxonia triumphos agi de illis bellissimis condemnationibus in Areopago Amsdorffii natis. Oro Deum, ut me ab istis Sophistis liberet. Bene vale, carissime frater. Die 14. Novemb. In urbe Vangionum 1557. Philippus Melanthon.

Saluto te reverenter, iam prohibitus rescribere propter inopinatam tabellarii festinationem. Salutat te etiam M. Caspar Peucerus.

Paulus Eberus.

No. 5599.

(his fere dieb.)

Scriptum.

Melanth, Consil. lat. P. II. p. 802. Apographon in cod. Galli I. p. 172 b., cum Pezelii verbis conveniens. — Hoc scriptum publice traditum non videtur. Vid. ep. d. 15. Nov. ad Camerarium. De occasione scripti vid. ep. ad Hardenb. d. 26. Dechr. 1557. et d. 25. Ian. 1558.

Formula consensus, de articulis quibusdam controversis, scripta Wormaciae a Philippo Melanth. Anno 1557.

Deo iuvante, pium consensum in Ecclesiis nostris omnibus fideliter tueri volumus, iuxta confessionem Augustae exhibitam, et Apologiam, et artirulos a Luthero scriptos, quibus additae sunt subscriptiones in conventu Smalcaldensi: Nec recepturi sumus ulla dogmata pugnantia cum ea doctrina. Testamur enim Deum, nos nunquam voluisse discedere a doctrina Prophetica et Apostolica, et a Symbolis, et a veteri consensu purioris Ecclesiae catholicae, et tantum sublatis idolis, et erroribus quaesivisse et quaerere veritatem, ut nos et alii Deum, in agnitione et fiducia filii recte invocemus, et simus verae Ecclesiae Dei membra, et cives in tota aeternitate. Ostendunt etiam nostra confessio, et consentiens vox Ecclesiarum nustrarum, nos expresse damnare omnes fanaticos furores, veteres et recentes, pugnantes cum Propheticis et Apostolicis scriptis, et Symbolis. Nec dubitamus, doctrinam confessionis nostrae veram et veterem Ecclesiae Dei catholicae sententiam esse.

Est etiam curae nobis, ut publicum ministerium docendi Evangelii, et administrandi Sacramenta, pie conservetur, et non fiant congressus clam aut privatim, ad faciendas dilacerationes, aut ferendas perniciosas opiniones.

Cum autem extent in confessione nostra asseverationes de singulis articulis, ex his intelligi potest, reiici a nobis opiniones, cum illis asseverationibus pugnantes. Sed tamen hic de praesentibus dissidiis, nominatim etiam et expresse ostendimus sententias nostras.

Multi errones circumferunt Serveticas blasphemias contra filium Dei: Et Thammerus editis libris transformat Evangelium prorsus in Ethnicas allegorias. Tales furores damnamus, una cum ipsis autoribus, quos manifestum est esse organa diabolorum. Et sint Pastores intenti et vigilantes, ut veris testimoniis pios confirment, et refutent impiorum praestigias. Pertinet et ad officium politicae potestatis, dogmatibus rite iudicatis, prohibere blasphemias, et contagia earum, et punire blasphemos, ut scriptum est, Levit. 24.

Hortamur etiam omnes Pastores, ut populum saepe erudiant de erroribus Anabaptisticis, qui et impii, et seditiosi sunt, et extant de eis nostrae admonitiones, et condemnationes, in quibus etiam politicam potestatem de suo officio commone-facimus.

In multis locis turbant Ecclesias et Stenckfeldimi libelli, et satellites, quorum unus recens hoc scripsit: Unus est mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus. Ergo verbi vocalis, seu scripti cogitatio, non est medium, quo Deus est efficax.

Hoe insulso sophismate contendit, Deum sese communicare hominihus, sine cogitatione doctrinae, et abducit homines a veris exercitiis fidei, qua cor intuens verbum externum ducitur ad Deum, et acquiescit in ipso Deo propter mediatorem, ut scriptum est: Fides ex auditu est, auditus per verbum Dei. At cum Paulus inquit: Unus est mediator, de persona loquitur, et de mediatore propitiationis: Non tollit verbum, quod est medium agnitionis, et per quod Dens verissime est praesens, et esficax in vera consolatione, nt dicitur: Evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti. Nec recte Stenckfeldius negat, ibi intelligendam esse vocem Evangelii de externo ministerio, sed tantum περί λόγου ἀϊδίου: Cumque gloriose iactitet suos Enthusiasmos, abducit homines in multis locis a doctrinae cogitatione, a veris exercitiis fidei, in veris pavoribus et doloribus, et invitat ad contemtum ministerii publici.

Audacter etiam scribit, non recte doceri in Ecclesiis nostris: Renatos non posse satisfacere legi Dei, et videri vult illos Enthusiasmos, de quibus scribit, esse integram legis impletionem. Testamur ergo, nos Steuckfeldii errores improbare, et Pastores hortamur, ut recte et saepe populum de his tantis rebus doceant, quomodo se Deus communicet, cogitatione verbi Dei, et quod fides cogitatione verbi per filium et Spiritum sanctum accendatur: sicut in Psalmo dicitur: Sustinuit anima mea in verbo eius. Speravit anima mea in Domino. Agnoscitur voluntas Dei patefacta in promissione, et fides, Deo ipso promittente et salvante propter filium, nititur.

De iustificatione retinemus doctrinam, quae pio consensu in Ecclesiis nostris iuxta confessionem et Apologiam proponitur, ac pie et constanter retinemus propositionem: Sola fide coram Deo iustificamur, et hanc propositionem intelligimus et declaramus iuxta consensum perpetuum, traditum in Propheticis et Apostolicis scriptis: Quod homo in conversione ex iniusto fiat iustus, id est, ex reo habens remissionem peccatorum, reconciliatus, et acceptus Deo ad vitam aeternam, per misericordiam, gratis, propter solum mediatorem filium Dei, sola fide, id est, fiducia mediatoris, iuxta promissionem, quae fides nititur obedientia mediatoris, propter quam persona credens

iam est iusta, id est, habens remissionem, et reconciliata, et accepta Deo, iustitia imputata, sicut Rom. 4. dicitur: Non operanti, credenti auteni in eum, qui iustificat impium, fides imputatur ad iustitiam. Fit autem ea ipsa fide vivificatio, qua acterous pater per filium et Spiritum sanctum vivificat, et regenerat credentem, et ex doloribus inferorum liberat, sicut dicitur: Iustus fide sua Item, Iustificati fide pacem habemus. Item, 1. Iohan. 5. El vita in filio est. Qui habet filium, habet vitam. Item, 1. Pet. 1. Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum vivum Dei, et manens in seculum. Item, Galat. 3. Ut promissionem Spirilus accipiamus per fidem. Haec certissimum est ubi que in Prophetis et Apostolis tradita esse. Et accedit testimonium omnium piorum in vera conversione.

Quanquam autem inchoantur fide, vivificatio et novitas, tamen semper retinenda est haec consolatio: Fide sumus iusti, id est, imputata institia, et accepti Deo propter obedientiam mediatoris, non propter sequentem novitatem nostram, seu inhabitationem Dei, quae est esticacia in Sanctis. Et quanquam in Elia, et multis aliis Sanctis excellentia dona sunt, tamen ipsi longe anteferunt mediatorem, et statuunt personam iustam, id est, acceptain Deo esse propter mediatorem promissum, quia iuxta legem totus mundus reus est Deo. Et lob inquit: Vere scio, quod non est homo iustus coram Deo, sed credentes iusti sunt imputata iustitia propter mediatorem, sicut dicitur Roman. 5. Iustificati sanguine ipsius, salvabimur per ipsum ab ira. Item, Per obedientiam unius iusti constituentur multi.

Cum igitur de iustitia coram Deo dicitur, semper fides nitatur obedientia mediatoris. Hac fide persona iusta est coram Deo, etiam post regenerationem. Nec recipimus synecdochen Origenis, Monachorum, Papistarum, libri Interim, Stenckfeldii, Osiandri, Funccii, et aliorum, qui sic interpretantur propositionem: Fide iustificamur, scilicet, praeparatione, ut simus deinde alia re iusti, id est, accepti coram Deo, scilicet novitate, seu dilectione, seu inhaerente iustitia essentiali. Nam hi modi loquendi idem significant. Nec volumus abiici iustitiam imputatam, de qua Paulus expresse inquit: Fides imputatur credenti ad iustitiam. Et recte discerni volumus gratiam et dopum.

In tota scriptura Prophetica Sancti sic accedunt ad Deum, confugientes ad misericordiam, propter promissum Dominum, ut Daniel inquit: Non in iustitia nostra, sed propter Dominum exaudi me. Et Psalm. 2. Beati omnes, qui confidunt in eo. Et Psalm. 6. Convertere Domine, eripe animam meam, salvum me fac propter misericordiam tuam. Item, Non intres in iudicium cum servo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Ephes. 8. Per quem audemus accedere in fiducia, quae est in fide eius. Roman. 8. Quis accusabit electos Dei? Deus est qui iustificat. Quis condemnabit? Christus intercedit pro nobis.

Nitatur ergo fides mediatoris obedientia et intercessione, non nostra novitate, seu inhaerente iustitia, seu essentiali. Hanc consolationem non abiiciamus, sed nos exemplis et testimoniis Sanctorum confirmemus, ut sciamus, quomodo ad Deum accedendum sit: et hanc fidem, qua certo reputamur iusti, id est, accepti Deo, quanquam ingens in nobis infirmitas est, statuamus niti mediatore, ut dictum est.

Cum vero hac consolatione corda vivificata sunt, iam fiunt templa Dei, et habent iustitiam, scilicet, ipsum Deum moventem, et sanctificantem corda, seu novitatem, quam efficit Deus, et quae est fructus spiritus, eoque nominatur, et est iustitia, etiamsi aliud est, propter quod persona in iudicio Dei iusta reputatur, quia novitas nondum est integra, et tristes reliquiae peccati haerent in omnibus in hac vita, ut suo loco copiosius dicitur.

Denique totam doctrinam de iustificatione, Deo iuvante, retinemus et retinebimus, consentaneam confessioni Augustanae, et confessionibus, quae contra librum INTERIM in Ecclesia Hamburgensi editae sunt. Nec volumus admisceri corruptelas, aut ambiguitates, ac maxime optamus, veram doctrinam in omnibus articulis iisdem formis loquendi, et propriis, quantum fieri potest exponi, et ambitiosas novitates vitari.

Contra Antinomos constantissime retinenda est haec vera, et propriis verbis dicta sententia: Nova obedientia est necessaria eo ipso, quia creaturam rationalem Deo necesse est obedire, sicut Paulus inquit: Debitores sumus: Ac insulsitas est, fingere, haec vocabula, necessitatem et debitum significare terrore extortum, sed ordinem divinum et immotum in Deo significant. Et cum

MELANTH. OPER. VOL. IX.

nova obedientia, et bona opera nominantur, non tantum externa facta intelligantur, sed iustitia bona nae conscientiae interior, et exterior, iuxta mandata Dei, de qua dictum est: Milita bonam militiam, retinens fidem, et bonam conscientiam.

Nec filius Dei ideo sudavit sanguinem, et in cruce pependit cruentus, ut tu spurcissimis libidinibus Deum offendas, et omnibus furoribus indulgeas: Sed passus est, ut lex Dei, et imago Dei in nobis restituatur. Est igitur barbarica impietas, fingere, non esse necessariam hanc obedientiam, sed esse concessam licentiam omittendi eam, sicut non est peccatum vesci carne die sexta.

Nec tantum hic furor in Antinomis taxandus est, sed singuli doleamus in nobisipsis reliqua esse multa magna mala, ut quod valde languide assentimur verbo Dei, quod aestus dubitationum, et fremitus adversus legem Dei in nobis assidui sant, quod minus timemus Deum, quod fides, fiducia, dilectio Dei, invocatio, gratitudo, zelus, non ardent, ut debebant, quod fortitudo et patientia languidiores sunt, quod castitas turbatur multis vitiosis incendiis. Doleamus nos blandiri vitiis nostris, et non crescere in nobis poenitentiam, sicut Dominus inquit: Nisi poenitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Haec peccata, cum necesse sit deplorare sanctos, quanto magis necessarium est execrari barbaricum dogma Antinomorum, contumeliosum contra Deum, et contra legem, et Evangelium.

Retinemus igitur hanc propositionem, et hanc formam loquendi: Bona opera sunt neces-saria, et recte declaramus, non quod sint merita remissionis culpae, et poenae aeternae, nec quod sint merita vitae aeternae: Sed quia divino ordine homo debet obedientiam.

Sed hac forma verborum non utimur: Bona opera sunt necessaria ad salutem, seu ad vitam aeternam, ne intelligatur meritum reconciliationis, aut vitae aeternae, et ne obscuretur consolatio Evangelica, quae agentibus poenitentiam concionatur de gratuita donatione vitae aeternae propter mediatorem. Ut igitur vitetur ambiguitas, velimus et nos omitti hanc additionem: Necessaria ad salutem.

Rursus etiam velimus ab aliis omitti falsas hyperbolas, qualis est: Bona opera non solum non necessaria sunt ad salutem: sed officiunt etiam saluti, quia comitantur ea superbia, et vana confidentia. Haec mala accedunt per acci-

Notum est autem, non esse firmam consequentiam ab eo, quod accedit per accidens. Tales clamores cient applausus in multis, qui et laxatione, et contumeliis legis divinae delectantur, qualis est illa vox apud Platonem: Lex est tyrannus. Et sicut nuper quidam proposuit dogma: Summa ars Christianorum est nescire legem. Etiamsi leniri interpretatione tales hyperbolae possunt, tamen improprietas periculosa est. Et auidam tribunitii homines non utuntur eis tempestive, sed malo studio, ut theatro suo assententur. Paulus contra inquit, Per fidem lex stabilitur. Item, Per legem agnitio peccati. Ac verissimum est, solos Christianos, id est, renatos rectius intelligere legem, quam omnes non renati intelligunt.

Petulans lingua turpissimus morbus est, inquit Euripides. Id in Ecclesia certe verissimum est, ubi et propter gloriam Dei, et propter salutem hominum maior debet esse cura, et circumspectio in loquendo, ne sermonis spurcities Deum contumelia afficiat, et errores in animis hominum pariat. Caeterum, quae sint bona opera et quomodo Deo placeant, usitata in nostris confessionibus declaratio extat, de qua communem consensum tuemur.

De Coena Domini retinemus confessionem Augustanam, et Apologiam. Nec dubium est, filium Dei adesse ministerio, quod instituit, et per illud efficacem esse. Sic autem adest in hoc ministerio substantialiter, ut communicatione sui corporis et sanguinis nos membra faciat sui corporis, et testetur, se nobis applicare sua beneficia, et velle se in nobis efficacem esse, et nostram miseram massam insertam sibi velle servare, et vivificare, sicut et Hilarius loquitur: Haec sumta et hausta faciunt, ut ipse sit in nobis, et nos in ipso. Sic et Irenaeus, et Synodus Nicaena loquuntur, hanc consociationem cum ipsius corpore, et applicationem beneficiorum, et efficaciam complectentes.

Cum autem verba Christi et Pauli expresse de sumtione loquantur: Accipite, manducate. Item, Panis est κοινωνία σώματος, et nihil habeat rationem Sacramenti extra actionem institutam, damnamus adorationem Papisticam in circumgestatione, repositione, et Missis Papisticis, quia haec sunt aliena ab institutione, quae de sumtione loquitur, non de ullis spectaculis rei extra institutum usum. Itaque nec transubstan-

tiationem, aut inclusionem ocalem recipimus, prorsus ignotam vetustati. Nec tamen in actione nuda signa esse dicimus, et tantum signa societatis cum Ecclesia: sed dicimus, vere et substantialiter adesse Christum, et facere nos membra sui corporis, et applicare nobis sua beneficia, et velle in nobis efficacem esse. Et formae loquendi ex Paulo, et ex antiquis scriptoribus idoneae sumi possunt, ac valde optamus, ut de simili forma deliberetur a pluribus viris piis et eruditis.

De adiaphoris retinemus doctrinam Pauli saepe repetitam, et in confessionibus nostris recitatam. Nec tamen velimus Ecclesias, quae vocem Evangelii sonant, et ministerium habent recte ordinatum, novis mutationibus turbari. Si qui autem titulo adiaphororum alia crimina comprehendunt, de his relinquimus indicium Synodo.

Oramus autem filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis, et resuscitatum, dona dantem hominibus, ut ipse clementer gubernet Ecclesias nostras, et efficiat, ut omnes sint unum in ipso. Deinde cum etiam in ipsis Doctoribus studium esse debeat tuendae concordiae, et tranquillitatis: hortamur eos, ut in iudicando candorem adhibeant, et non accendant certamina non necessaria, aut si quid emendandum esse aliqui existimant, agant ordine, placide, sine saevitia odiorum, sine calumniis, ostendant quid desiderent, discernant cives, et hostes, parcant corpori Ecclesiae multipliciter aegro, et sanare et consociare sanabiles malint, quam facere maiores dilacerationes. Aliqui odiis indulgent aliqui suo theatro gratificantur, quibus si durius responsum fuerit, non solum maiores distractiones fient, sed etiam vanitas aliquorum conspicie-Precamur autem filium Dei, ut propter suam gloriam servet et gubernet Ecclesiam.

No. 6400.

15. Nov.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Gamerar. p. 728. (ed. Lond. lib. IV. ep. 875.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti I o a c h. Camerario fratri suo cariss.

S. D. Hanc epistolam dedi viro nobili Einsidelio revocato in patriam, cum die XV. Novemb.

Sperabamus enim te eodem iter ingrederetur. fere tempore domum rediturum esse, quo ipsum ratiocinabamur ad vos perventurum esse. Oro autem filium Dei custodem Ecclesiae suae, ut et tuam Ecclesiam domesticam servet, et te et nos feliciter domum reducat. Litterae tuae quas ex urbe Vangionum ad me ad Palatini arcem misisti, et amicis iucundae fuerunt, et mihi dolores lenierunt. Lectae sunt a multis in coena, ad quam me vocarat collegium philosophicum *). Reversus in urbem Vangionum edidi magnum scopulum non sine saevis cruciatibus. Postea scripsi de doctrinae controversiis, de quibus volo Collegas, qui assunt, deliberare. Nondum sciebamus cum haec scriberem, an processura esset doctrinae collatio. Bene vale, XV. Novemb.

Philippus.

No. 6401.

15. Nov.

U. Mordeisen.

Ex autographo Melanthonis Halensi, olim a Niemeyero, nunc denuo edita.

Clarissimo viro Sapientia et virtute praestanti D. Ulrico Mordisin, doctori iuris, Consiliario Inclyti Ducis Saxoniae Electoris, patrono suo colendo

S. D. Clarissime vir et Patrone colende. Gratias ago filio Dei, qui adsumpsit massam humani generis, ut esset redemtor Ecclesiae, et est custos invocantium ipsum, quod et illustrissimum principem Ducem Saxoniae Electorem et vos omnes reduxit in patriam salvos et recte valentes, et eum oro, ut vos et patriam deinceps protegat et gubernet. Haec cum scriberem die XV. Novembris nondum sciebamus an processura esset hic doctrinae collatio. Praecedentem historiam optima fide narrare poterit vir Nobilitate generis et virtute praestans Einsidelius. Nihil disputo de causis, propter quas collegae nostri discesserunt. Fui etiam hortator Palatino et Wirtebergensi, ne expostulationem mitterent ad corum principes, qui αντικατηγορίαν remissuri essent. Si vivam, Deo iuvante domum redibo, ut distribuam haeredibus quantulumcunque est, quod mater reliquit

Si mihi concedetis, ut in alio loco vivam, respondebo illis indoctis sycophantis et vere et graviter, et dicam utilia Ecclesiae. Inter collegas, qui adsunt, si procedet doctrinae collatio, spero pium consensum fore, ac Deum oro, ut nos gubernet. Bene valete. Die XV. Novembris.

Philippus.

(Huic epistolae manu sua Eberus adscripsit):

Reverenter salutat Magnificentiam vestram ex hoc carcere *Paulus Eberus*, et agit Deo gratias pro incolumi reditu vestro.

No. 6402.

19. Nov.

Io. Marbachio.

Edita in Io. Fechtü histor. eccles. sec. XVI. Supplem. p. 74.

Ioh. Marbachio

S. D. Reverende vir, et carissime frater. Heri publice nostris lectae sunt regiae literae, sane moderate scriptae, quae iubent pertexi inchoatam collationem doctrinae. Quid facturi sint Antagonistae nostri nondum scimus. Tu tamen de reditu tuo statues, quod Micaelus noster suadebit. Nondam in ea sum opinione ut putem, Antagonistas, ἄλλως τε γνωσιμαχοῦντας, redituros esse in certamen, praesertim cum et Latomus adhuc absit, qui λογοδαίδαλος est sui agminis, quem existimo in procemiis magis disertum fuisse, quam erit in dogmatibus; διδάξασθαι γαρ ελδότι ραΐτεpov, inquit Pindarus*). Versiculos heri de Thuringiaca Elisabetha, quae fuit exemplum piae matronae, factos ad Pistorium, tibi mitto. Existimo enim, te quoque cogitatione virtutis in meliore seculo delectari. Salutem opto domino Sturmio, et vobis omnibus. Bene vale. Die, quo celebratur memoria Thuringiacae Elisabethae. 1557.

Philippus.

^{*)} Olymp. VIII. 78.

No. 6403.

19. Nov.

Sim. Pistorio.

(Ex Consiliis Ph. Mel. ed. a Pezel. Pt. II. p. \$13. Etiam legitur in Io, Fecht. hist. eccl. sec. 16. Suppl. p. 74., in Script. publ. T. III. p. 277b. et in Melanthon. epigrammat. p. 89.)

Die Elisabethae. Ad Pistorium Niddanum. Anno 1557, in conventu Wormat.

Gnati *) munera summa conditoris Narremus, sibi colligit quod agmen, In quo fulgeat ipse sempiternum, Plenum iustitiaque gaudioque. Huius agminis est Elisabetha Consors, quae tenuit vetusta sceptra Orae Tyrigetum, fuitque mater Stirpis inclyta Principum tuorum, Qui Fuldae dominantur et Visurgi. Semen servat enim Deus piorum.

Hanc cum nunc celebrent ") Elisabetham Ad nos advenias Nidane Pastor Matronae ut pia facta proferamus, Ut tali pietate nos colamus, Aeternumque Deum, Deique gnatum, Ac motus animi leves domemus, Multum exempla pios invare possunt. Quanto robore pertulit dolores Extincto pariter viro atque gnato? Ac pulsa ex patria viri atque gnati? Ostendens, mala perferenda sanctis Esse ingentia, ut invocare discant Mirandum auxilium Deum ferentem Praesentemque suis adesse cernant. Sic cur nostra onerata mole tanta Sit natura sciamus, atque iusto Sit subiecta Deo, simulque propter Gnati vulnera nos opem petamus. Hoc exempla monent Elisabethae.

No. 6404.

23. Nov.

Seldio.

(Ex Consiñis Ph. M. ed. a Pezel, Pt. II. p. 314.)

Ad D. Seldium, conciliarium Caesaris Ferd. Anno 1557, sub discessum ex conventu Wormac.

Seldi, Thespiadum decus sororum,
Dictant quae numeros tibi venustos
Ornant muneribus suisque promtae.
Aequi consule, candidumque praesta
Pectus, carmina nostra cum feruntur
Ad tuum hospitium, manusque Seldi.
Quod iam tu facis, haud monente amico.

Vestros credite novimus labores, Ac pacis studium tuum probamus, Nec te credimus otiari in illis Causis, relligio quibus iuvatur. Et pax optima redditur Camoenis. Verum ut littora surda non procellis Nil vadis scopuli moventur alti: Sic non flecti inimica corda paci Ulla posse opera vides bonorum. Ergo nunc melius foret reverti Ad dulcem sobolemque coniugesque Interque oscula pectorumque nexus Admiscere simul precationes Ad Christum dominum, λόγον parentis Aeterni, pia vota qui suorum Et castos gemitus probat precesque. Hic nos proteget, orphanisque nobis Et custos erit optimus, paterque Idem te quoque servet et gubernet. Vale. 23. Novembr.

No. 6405.

(h. t.)

C. Heresbachio.

Conradi Heresbachii historia Anabaptistica — edita opera et studio Theodori Strackii. Amsterdami 1637. 8. — Pag. 202. legitur hoc carmen.

Clarissimo viro Dn. Doctori Heresbachio, Philippus, in Colloquio Wormaciensi, anno 1557.

Non ardentior edita ulla vox est in terris et in arce Conditoris, Quam precatio filii, cruorem Quum sudans petit, esse nos in ipso Unum, sanguine nos suo redemtos. Cur haec vota parum movent profanos? Cur multi lacerare non verentur Coetus, quos Deus esse iussit unum?

¹⁾ Epigr. Grati.

²⁾ Fecht. et Epigr. selebres.

Sed concordia firma nos ut inter Duret, tu dato, Christe, sempiterna, Nec certamina more Sycophantae, Qui dirae solet instar esse Echidnae, Frustra accendere nos velimus ipsi. Nunc ergo hoc quoque mutui favoris Signum conspiciatur, huc venito Cras ad collequiumque prandiumque. Pacem iussit amare nos creator: Pacem restituit suo cruore Aeterno Logos ex Parente natus.

No. 6406.

25. Nov.

Sigism. Melanthoni.

Edita in Schosseri poëmat. Lit. Dd. 7. (Luns.)

Philippus Melanthon Sigismundo Melanthoni [qui eo tempore erat Wittebergae.]

S. D. Literas vestras, carissime fili, scriptas die tertio Novembris, exhibuit nobis hic Marchicus nuntius die Catharinae, cum nobiscum esset Wendalinus, qui huc ex Heidelberga venerat, cui tradidi tuas epistolas, scriptas ad patrem et Carolum. Tibi vero pro assiduitate et in scribendo, et in domesticis officiis, habeo gratiam. Etsi autem speramus fore, ut concedatur nobis brevi reditus ad nostros: tamen adhuc deliberatur de nobis retinendis. Redibit igitur brevi domum Magister Caspar *), si nos diutius retinebimur. Legimus hodie Elegiam Schosseri **), scriptam et eleganter et pie, de mea coniuge, a te missam. Volo igitur, te ei hanc epistolam ostendere, ut sciat, mihi gratum esse officium ipsius, et placere carmen. Nam et habeo ei gratiam, et coram gratitudinem ostendam. Filium Casparum et totam familiam tibi commendo. Salutem opto amicis

*) Peucerus.

omnibus. Bene et feliciter vale. Ex urbe Vangionum. Die Catharinae, Anno 1557.

No. 6407.

25. Nov.

P. Vincentio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Petro Vincentio.

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. Postquam a nobis discesserunt collegae nostri, mandavit Rex Ferdinandus literis graviter et moderate scriptis, ut tamen pertexatur inchoata doctrinae collatio. Nosque semper ostendimus, nos non defuturos esse officio. Sed antagonistae fortassis γνωσιμαχοῦντες nondum in certamen redituros se esse responderunt. Expectamus igitur illorum responsionem, qua cognita sciemus, an mihi hic diutius haerendum sit. Casparem vero generum ad vos redire iubebo. Haec leges et reverendo d. Pastori et aliis amicis. Salutem vobis omnibus opto. Bené vale. die Catharinae 1557. Wormaciae.

Philippus.

No. 6408.

(m. Nov.)

Scriptum.

Mel, Gonsil. lat. P. II. p. 295.

Capita controversiae de Coena, manu Philippi scripta in Conventu VV ormac, 57.

Si ponetur κατάκρισις περὶ δείπνου: Primum ponenda est affirmativa, ut conspici possit discrimen inter Papistas, et nostros: Quaerendum, an velint poni has propositiones: προσκυνῶ σε θεὸν, ὅντα ἐν ἄρτφ? Quid de adoratione et circumgestatione sentiendum? an velint deiici in ventrem? an velint in pane contineri? aut potius dato pane exhiberi? an velint ponere τὸ πανταχοῦ? (ubiquitatem corporis,) annon panis sit κοινωνία in usu? an velint approbare dicta (scilicet VVestphali, et similium,) nec Ethnici, nec Iudaei afficiunt maiore contumelia. Item, phrasin Bremensem (videlicet Iohannis Timanni, et sociorum eius, qui fuerunt adversarii D. Hardebergii).

⁹⁸⁾ Haes Elegia haud dubie primum excusa seorsim prodiit; tum recusa legitur in Io. Schosseri Carminum libello (Witeb. Haered. Georgii Rhaw 1558. 8.) Lit. C 8. a., it. in Scriptt. Witeb. p. p. T. III. (ed. Wit. 1568. 8.) fol. 120. b. hoc praemisso titulo: Epitaphium sanctae et piae matronse Catharinae, coniugis Reverendi vii D. Philippi Melanchthonis, Praeceptoris mostri observandi, quae 11. Octobris, Anno 1557. ex hac vita evocata est; nec non in Io. Schosseri Poëmatt. (Francof. ad Viadr. 1585. 8.) Lit. C 6 b. sqq. et fortasse aliis locis. [Lunzius.]

Panis est essentiale corpus Christi: an velint confirmare crudelitatem Anglicam, et similes in hac caussa? quomodo resisti possit oblationi, si ponatur inclusio localis?

No. 6409.

1. Dec.

H. Bullingero.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Phil. Mel. Henrico Bullingero.

S. P. D. Reverende vir et cariss, frater. Saepe recito versum Homericum *): ἐσθλὸν καὶ τὸ τέτυχται, ὅτ' ἄγγελος αἴσιμα εἰδῆ, quia non raro nunciorum ἀπειροχαλίαν experior. Tuam longiorem epistolam, quam avidissime expecto, nondum Scito autem vestras literas magna cura intercipi a meis inimicis, qua in re sceleri illorum irascor. Ipsas vero literas, et meas et tuas, legi, non aegre fero. Quid enim continent, nisi pia colloquia et significationes magni doloris, quo afficimur propter dissidia publica et propter κολακείας docentium, qui stabiliunt idola, et rabiem pontificum confirmant? Lelius bona fide tuas et Lascii literas mihi exhibuit. Ac ne quidem Lascianae quidquam ἀξιόλογον continebant praeter querelas. Ardet Polonia eodem dissidio, quo misera Germania ardet, et aliquanto post utramque regionem arsuram esse bellis Turcicis metuo. Precemur autem filium Dei, ut et Ecclesiae vulnera sanet, et aliqua honesta hospitia servet. In colloquio inchoato in urbe Vangionum post nooοίμια adversarii γνωσιμαχοῦντες in certamen redire noluerunt. Bene vale. Salutem vobis omnibus opto. Cal. Decemb.

No. 6410.

1. Dec.

Sigismundo Augusto.

Roist. lib. VI. p. 4 sq. Iterum in Io, Iac. Moseri Miscellan Iurid. II, p. 695.

Serenissimo et Inclyto Regi Poloniae, Sigismundo Augusto S. D.

Inclyte et Serenissime Rex: Verissimum est conservationem societatis humanae et legitimam Regnorum constitutionem et opera Dei esse et testimonia de praesentia Dei in genere humano. Haec magna Dei beneficia considerare virtus est et Deo grata et necessaria ad reverentiam Regum et Imperiorum in animis alendam. Eo autem magis est venerandum Regnum Polonicum, quia semper murus fuit reliquae Europae adversus Tartaros et Turcas, nec intulit bella vicinis Christianis. At Gallici et Germanici Reges mediam Europam et patriam domesticis bellis horribiliter lacerarunt, Singularis igitur gratitudo Regibus Polonicis et nobilissimo regno Polonico debetur.

Ouod cum sentiam vicissim oro, ut R. M. V. clementer meas literas accipiat, quas dedi Laelio Sozino, nato in familia vetusta Nobilitatis Senensis, filio clarissimi viri Mariani Sozini Iurisconsulti, qui annos amplius quadraginta Iuris doctrinam multarum gentium hominibus tradidit, et multa negotia eruditissimis consiliis rexit. Laclius cum ad paternum studium se praepararet, ut prius fontes cognosceret, scilicet Ius divinum, studiose legit libros Propheticos et Apostolicos, quorum lectione divinitus in eius pectore accensa est vera Dei agnitio. Ac ut certius et firmius iudicium esset, adiunxit Hebraeae et Graecae linguae cognitionem. Propter haec studia profectus in Germaniam, mecum amplius triennio vixit, fuitque mihi eius consuetudo propter ipsius eruditionem, pietatem, prudentiam, et in omni officio modestiam pergrata. Est et haec eius virtus inprimis digna laude, quod a furiosis et fanaticis opinionibus alienus est. Cum autem nunc mortuo patre haereditatem petat, impeditur a Sycophantis inquisitoribus propter nostram familiaritatem. Quare ad R. V. M. confugere decrevit. Nec rem iniustam aut difficilem petit. Orat se Regiae M. V. literis muniri, ut in urbe Veneta tanquam minister R. M. V. securus esse possit. Talis autem est industria et fides eius, ut R. M. V. in legationibus et multis negotiis usui esse possit; praesertim cum Italia ei nota sit. Reverenter igitur oro R. M. V. ut talem virum supplicem clementer tueatur. Calend. Decembr. Anno 1557.

^{*)} Hom. Iliad. O'. 207.

No. 6411.

1. Dec.

Maximiliano Regi.

Epist. lib. VI. p. 2. et in Io. Iac. Moseri Miscellan. Iurid. T. II. p. 691.

Romanorum Regi Maximiliano II.

Serenissime et inclyte Rex, Domine clementissime. Non utar longa excusatione, cur ad R. M. V. scribam. Cognito enim negotio, spero R. M. V. pro sua excellenti bonitate veniam mihi daturam esse. Hic Laelius Sozinus natus est in familia nobili Senensi patre Iurisconsulto Clarissimo Mariano Sozino, qui Pisis, Patavii et Bononiae annos circiter quadraginta Iuris doctrinam tradidit, et honestos homines multarum gentium erudiit, et consilia paci publicae utilia apud multas gentes dedit. Cum autem pater hunc filium Laeliuns ad Iuris doctrinam assuefacere vellet, adolescens, ut fontes Iuris, videlicet, Ius divinum cognosceret, legit Propheticos et Apostolicos libros, quorum lectione cum divinitus traheretur ad veri Dei invocationem, et ad omnia pietatis officia, tanto studio sacrorum librorum flagrare coepit, ut et Hebraeam linguam disceret, ut fontes certo cognosceret. Deinde visis Germanorum scriptis, in Ecclesiis Germaniae vivere maluit, ac mecum amplius triennio vixit, fuitque mihi eius consuetudo propter eruditionem, pietatem, prudentiam et integritatem in omni officio gratissima. Postquam autem in Italiam, ubi familia eius clara est, fama perlata est, eum versari in nostris Ecclesiis, Inquisitores minari ei supplicia coeperunt, et absentem impediunt, quo minus patrimonio frui possit. Nunc confugere ad R. M. V. cogitat. Nec aliud petit, nisi ut Regia M. V. ei literas det tanquam ministro Venetias misso propter negotia quaedam, ut securus ibi esse possit. Cogitat enim de vendendo patrimonio. Hac in re gratum Deo oshcium praestabit R. V. M. si viro erudito et Deum recte colenti opituletur. Talis autem est eius industria et fides, ut vere etiam R. M. V. usui esse possit. Scriptum est: Esto pater orphanarum, tunc magis diliget te Deus, quam diligit te mater tua. Quid promitti maius potest amore Dei erga nos tanto, qui vincat maternam στοργήν, quae est ardentissima. Hac fanta promissione invitati libentius benefaciamus orphanis honestis, quorum esse usus potest. Maximeque regium est, filiis virorum doctorum, qui leges et institue doet cognatis, opem ferre. Talis cum sit Laelius et cognatis, opem ferre. Talis cum sit Laelius et supplex ad R. V. M. confugiat, reverenter oro, ne R. M. V. supplicem in causa pia negligat. Praebuit hospitium Constans fugienti Athanasio ex Aegypto usque ad Treverim. Ita semper regium fuit, tegere pios contra iniustam saevitiam. Vicissim autem benefaciet Regiae V. M. Deus, et ut R. M. V. vires animi et corporis confirmet et gubernet et servet eam, ut salutaris sit gubernatio patriae et Ecclesiae, toto eum pectore oro. Datum in urbe Vangionum. Cal. Decembr. Anno 1557.

No. 6412

1. Dec.

N. Pfausero.

Epist. lib. IV, p. 869. Etiam in Io. lac. Moseri Miscellan. Iuridicis P. 11. p. 690.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti D. N. Pfausero, docenti Evangelium fideliter Viennae in Austria.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Non dubito, quin libenter opem feras viris doctis et piis, qui propter confessionem veritatis affligun-Quare tibi hunc Laelium Sozinum, filium praestantissimi Iurisconsulti Mariani Sozini, qui diu Bononiae praecipuam autoritatem inter luris interpretes habuit, commendo. Literas ei ad inclytum Regem Maximilianum dedi, in quibus nec iniusta res petitur nec difficilis. Impediunt Laelium Inquisitores ne patrimonio frui possit. Cogitat igitur proficisci ad urbem Venetorum, ut ibi de patrimonio cum quibusdam paternis amicis agat. Ut autem ibi securus sit, petit se muniri Regis Maximiliani literis, quod eo velut Regis minister missus sit. Nec de integritate huius viri dubites, amplius triennio mecum familiariter vixit fuitque mihi eius consuetudo propter ipsius eruditionem, pietatem, prudentiam et integritatem in omni ossicio gratissima. Nec dubito suturum, ut. cum eius sermones plenos eruditionis et prudentiae et honestissimos mores consideraveris, libenter ei tuo iudicio benefacturus sis. Est autem et industria et fides eius talis, ut in legationibus et multis negotiis inclyto Regi usui esse possit. Nam et peregrinationes longinquas non reformidat, et multorum hominum in Italia notitiam habet. Oro

igitur ut hunc Laelium inclyio Regi Maximiliano commendes. Bonis viris benefacere etiam publico statui prodest. Velim te etiam in hac re benevolentiam tuam erga me huic Laelio declarare. Bene et feliciter vale. In urbe Vangionum, Cal. Decemb. Anni 1557.

No. 6413.

1. Dec.

Henrico R. Gall.

Select. epist. p. 497. Epist. lib. I, p. 112. (ed. Lond. lib. I, ep. 54.) Repetita in Consil, latin. P. 11. p. 297. — Conf. epistola legalorum ex Gallia d. d. 8. Oct.

Epistola ad Henricum II. Regem Franciae, scripta nomine Theologorum, qui convenerant VV ormaciae, Anno 1557.

S. D. Inclyte, potentissime, et Christianissime Rex, et Domine clementissime: Multa et magna beneficia et vere regia multis seculis, cum aliae partes Europae ab inclytis Franciae Regibus acceperunt, tum vero praecipue Germanici Principes, et grati meminimus Patres nostros eximia beneficentia maiorum Regiae dignitatis vestrae, et nos ipsos recens a Regia dignitate vestra defensos esse; propter quae beneficia et debere nos perpetuam gratitudinem profitemur, et gratiam Regiae dignitati vestrae habemus. quoque freti benevolentia Regiae dignitatis vestrae erga nos, sumus supplices Regiae dignitatis vestrae pro suis, non ut Regni tanti consiliis nos ingeramus, sed quia et misericordia adficimur in tanta calamitate vestrorum sicut scriptum est: Beatus qui intelligit super egenum et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus: et inter Regias virtutes vestras bonitatem, clementiam, et misericordiam erga homines modestos, non seditiosos, non petulanter delinquentes eminere non dubitamus.

Intelligimus aliquot nobiles matronas et virgines, et alios modestos homines in vinculis esse, propterea, quod conciones seu audiverunt, seu probant, in quibus taxantur quaedam superstitiones, quae irrepserunt in Ecclesiam, et cumulatae sunt propter inscitiam et avaritiam Monachorum. Neque enim negari potest, multos abusus, alios errores, alios quaestus causa receptos esse, quorum emendationem etiam superioribus seculis flagitarunt docti et boni viri in illo ipso doctissimo-

rum coetu Lutetiae, quae est praecipuum domicilium doctrinarum toto orbe terrarum, Guilhelmus Parisiensis, Iohannes Gerson, Wesselus, et alii. Eosque abusus fatemur et a nobis taxari et tolli, ut ostendunt nostrae Confessiones.

Itaque supplices sumus, ac propter Deum et propter Filium eius Dominum nostrum Iesum Christum oramus Regiam dignitatem vestram, ut vitae illorum captivorum clementer et propter Deum parcat. Si aut seditiosas opiniones haberent, aut dissentirent a Symbolis, aut reciperent turpitudines in moribus, nequaquam pro eis deprecaremur. Nam et nos contumelias Dei summa cura prohibemus, et magnis nostris periculis hoc agimus, ut recte Deus invocetur, et retineatur Catholicae Ecclesiae Domini nostri Iesu Christi consensus, expressus in scriptis Propheticis et Apostolicis, et in Symbolis et probatis scriptoribus veteris Ecclesiae purioris. Severe etiam morum turpitudines punimus, ac testamur Deum, nos non cupiditate inhonesta ulla, sed tantum ut Deo obtemperemus, nos amplecti hanc doctrinam, quae extat in nostris confessionibus, quia agnitae veritati adversari non licet. Studemus igitur et cives esse verae Dei Ecclesiae, et gubernatoris bonesti, et spe non dubia in hac invocatione Dei expectamus coelestis Ecclesiae consuetudinem. Ideo nec nunc deprecatores esse voluimus, nisi cognita confessione illorum, qui nobis calamitatem captivorum exposuerunt.

Comperimus autem illorum Confessionem et congruere cum Symbolis, et alienam esse a fanaticis et seditiosis furoribus, et scimus multos excellentes eruditione et virtute, amantes Ecclesiam, scientes ordinem in Imperiis Dei opus esse, et illustrantes veram doctrinam de dignitate Politici ordinis, et magna cura tuentes nervos honestae gubernationis, de ea Confessione consentire. Quare et captivos existimamus a seditiosis consiliis et a fanaticis opinionibus alienos esse. mittimus exemplum Confessionis, quae in omnibus articulis cum nostra congruit. În uno aliquid est obscuritatis, de quo conciliatio fieri posset eruditorum collatione. Neque enim dubitamus toto orbe terrarum omnes timentes Deum adsiduis gemitibus petere a Deo Ecclesiarum concordiam, et Deum orare, ut flectat summorum Regum animos, ut recte diiudicari controversias curent, eamque cogitationem ante annos viginti suscipere patrem Regiae dignitatis vestrae, Regem Franciscum excellentem sapientia et virtute meminimus, sicut et veteribus seculis Inclyti Reges Franciae diiudicari Ecclesiae controversias saepe cura-Hoc et Inclyti patris et maiorum exemplum imitari malit R. D. V. quam aliorum iniustam asperitatem. Magna cum laude Regia dignitas vestra adversata est Synodo Tridentinae, quae malo consilio ad oppressionem veritatis collecta Ut autem propter gloriam Dei veritas illustretur et consulatur concordiae communi, Regia dignitas vestra deliberationem aliquando de controversiis explicandis per homines idoneos instituat, ad quam et nostros mittere non recusamus. Nam violentis consiliis nec sanari mentes nec tranquillitas Ecclesiae restitui unquam poterit. Et tristissimum est sine fine tantam asperitatem in Ecclesia exercere, et a Regia-bonitate alienum.

Quare reverenter oramus Regiam dignitatem vestram, ut propter Deum parcat vitae captivorum. Haec misericordia Deo grata erit, qui hac promissione omnes invitat, ut modestis leniantur poenae: Beati misericordes, quia misericordiam consequentur. Vicissim igitur Regiae dignitati vestrae Deus benefaciet, idque multi recte invocantes Deum in omnibus terris ardentibus votis petent. Et nos Regiae dignitati vestrae offerimus nostra officia cum perpetua gratitudine. Datae Calend. Decembr. Anno 1557.

No. 6414.

1. Dec.

Declaratio.

Poatquam Praeses colloquii Wormatiensis declaraverat, colloquium finiendum et conventum dissolvendum esse, Melanthon cum suis hoc scripto, Praesidi eshibito, declaravit, se et suos hac in re sine culpa esse, seque velle confessioni Augustanae firmiter adhaerere. Prodiit hoc scriptum Witebergae anno 1557., quod Perefius etiam inseruit Mel. Consiliis latin. P. II. et quod recusum est in epp. Melanth. libro III. Vid. Strobel. Biblioth. Mel. no. 480. — Etiam germanice prodiit: Eine Edrift ber Angéb. Confest. jugethanen Colloquenten, so ju Borms versammelt gewesen, bis enblich das Colloquium burch die Biberpart ist jertrennet worden. Pforzheim bei Ocorg Raben. a. 1557. 1 pl. 4. Legitur etiam in Goldasti Reichebönbeln, P. XVIII. p. 743. — Praeterea autem aliam huius scripti formam inveni in Cod. Guelph. quare placuit hic utramque dare.

A.

Consil. Mel. lat. ed. a Pezelio, P. II. p. 810. Epist. lib. III. p. 85. (ed. Lond. lib. III. p. 497.)

MELANTE. OPER. VOL. IX.

Scriptum collocutorum Augustanae Confessionis, qui in Urbe Vangionum fuerunt, donec adversarii Colloquium abruperunt, Anno 1557.

authore Philippo Melanthone.

Etsi multo magis optandum est, ut aliquando pii et docti in nostris Ecclesiis, maiore frequentia inter sese candide, placide, sine odiis, sine insidiis, sine Sophismatum praestigiis, de iis materiis, quas illustrari necesse est, colloquantur, quam ut Theatricae disputationes cum adversariis qui manifestas Idolomanias tueri solent, instituantur: Tamen cum Senatus Imperii bono studio voluerit Collationem doctrinae fieri, nos voluntati Principum deesse noluimus, quia confessionem doctrinae et explicationem, praesertim inter doctos, defugere non decet.

Inchoavimus igitur Collationem bona cum spe, et vere ac modeste de propositis materiis respondimus, nec quaesivimus causas impediendi aut turbandi instituti. Sed adversarii arte distractionem quaesiverunt, ut praetextum haberent abrumpendi Colloquii. Cum igitur palam ostenderent, se in hac doctrinae Collatione non processuros esse, quam tamen nos semper flagitavimus: tandem et nos exposita voluntate nostra in Scripto, quod exhibuimus, hinc discessimus.

Ac nt extaret testimonium de consensu omnium, qui ex nostris Ecclesiis adfuerunt, ut in
colloquio procederent, diximus in eo Scripto, nos
Deo iuvante constanter amplecti scripta Prophetica et Apostolica, et Symbola, et neque discedere
nos, neque discessuros esse a confessione nostra,
Augustae exhibita Anno 1580., nec mutare nos
doctrinam eius Confessionis, nec mutaturos esse,
et reiicere nos dogmata cum ea pugnantia. Quod
eo censuimus necessario dicendum esse, ne calumniose spargerentur fabellae, nos velle nova
dissidia accendere.

Eadem de re publice et nostris Ecclesiis omnibus hoc hono consilio significamus, nos omnes, qui hactenus hic mansimus, ut procederet inchoata doctrinae collatio, maxime optare, ut Ecclesiae nostrae ubique sint tranquillae, et unum in Deo, nec impediatur vera Dei invocatio inter nos ullis dissensionibus, nec dilaceretur hic noster coetus, quem certum est esse veram Dei Ecclesiam, quae confessione, invocatione, et mutua benevolentia debet esse coniuncta. Ac ut') adfirmamus, nos

¹⁾ ut] sbest a textu Pezelii.

constanter amplecti scripta Prophetica et Apostolica, et Symbola, et nec discedere nos, nec discessuros esse a Confessione nostra Augustae exhibita Anno 1530. nec eius Confessionis doctrinam mutare, nec mutaturos esse, et reiicere dogmata cum ea pugnantia: ita²) adfirmamus etiam, inter nos, qui hic sumus, nullam esse de doctrina Confessionis nostrae dissensionem. Hunc consensum nostrum publice omnibus notum esse volumus, ne turbentur Ecclesiae calumniis.

Oramus autem Filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, ut vulneribus Ecclesiae ipse medeatur, sicut sese in imagine Samaritani pingit, qui medetur saucio viatori. Oramus etiam omnes, ne vulnera Ecclesiae magis lacerent seu calumniis, seu non necessariis rixis. Semper fuerunt, sunt et erunt et infirmitates et lapsus aliquorum, qui si sunt sanabiles, non ut hostes trucidentur, sed sit discrimen inter cives et hostes, inter sanabiles, et non sanabiles. Nec exerceatur saevitia in eos, qui pie admoniti non contumaciter repugnant. Denique meminerimus severissima mandata divina, quae vetant Ecclesiarum tranquillitatem non necessariis rixis turbare, sicut in Zacharia dicitur: Veritatem et pacem diligite, id est: retinete doctrinae et invocationis puritatem, et sit cura tuendae tranquillitatis, ne languefiat aut extinguatur vera Dei Invocatio.

Parcamus Ecclesiae, quae in hac mundi delira senecta, et languidior et tristior est, et foveamus eam omnibus piis officiis. Id nos quidem, qui hic adsumus, facturos esse promittimus, nec defugimus iudicia eruditorum et piorum in nostris Ecclesiis. In Urbe Vangionum, Calendis Decembris, Anno Christi 1557.

Supscripserunt,

Philippus Melanthon manu propria.
Iohannes Brentius manu propria.
Matthaeus Aulberus propria manu.
Iohannes Marbachius D. manu propria.
Iohannes Pistorius Niddanus propria manu.
Iacobus Andreae D.
Georgius Cargius Onolsbacensis Ecclesiae pastor propria manu subscripsit.
Michael Dillerus manu propria.
Iacobus Rungius Pomeranus.
Paulus Eberus propria manu.

 \boldsymbol{B} .

† Ex Mst. Guelpherb. No. 65, Vid. Saligii Hist. August. Conf. T. 111. p. 882.

Reverendissime Domine Praeses, existimavimus bono studio et ab Inclyto Rege et Senatu Imperii hanc doctrinae collationem institutam esse, Ideo nos quidem qui ex nostra parte adsumus, modeste et sine ulla tergiversatione colloquium inchoavimus et prorsus nihil movimus quod vel distractionem adferret vel impediret praesens institutum. Sed statim arte moliti sunt adversarii distractionem et normam ludicii manifeste iniustam et absurdam proposuerunt, vel consuetudinem dissimillimorum temporum, quam nominant perpetuum Ecclesiae consensum, Cum manifestissimum sit multos recentes abusus et falsas opiniones puriori vetustati prorsus ignotas paulatim in hac delira mundi senecta in Ecclesiam irrepsisse. Nos vero saepe expresse testati sumus, constanter nos amplecti scripta prophetica et Apostolica et symbola et non dubitare nos, quod totum doctrinae nostrae corpus cum vetusta et puriore antiquitate congruat iudicio omnium dextre et sine sophistica iudicantium. Nota est enim nobis antiquitas et sumus Dei beneficio Ecclesiae cives, et recte verum Deum in agnitione fidei et fiducia invocamus, nec velimus dissentire a testimoniis probatae antiquitatis et ad eruditorum et piorum iudicia in Ecclesia semper provocabimus et adhuc in ea provocamus non ad prophanam et ineruditam multitudinem pontificum sacrificulorum monachorum aulicorum assentatorum. Haec turba omnibus temporibus veritati in Ecclesia adversata est partim fascinata opinionihus politicis, partim avaritia et ambitione contra conscientiam defendent errores. Immota autem est regula: Non adversandum esse veritati. Quare cum huc missi simus ad explicationem doctrinae necesse fuit nos dicere quod sentimus sicut et Iuramento obligati sumus. Ut igitur modeste et pie respondimus in exordiis colloquii ita redire ad inchoatam. collationem*) neque nunc recusamus. Hanc nostram voluntatem volumus et Senatui Imperii et omnibus honestis et piis ubique terrarum notam esse. autem nunc collocutorum alterius partis consilio impediatur haec doctrinae collatio, nos quoque dimitti iustum est. Quod vero praetextus fingunt, ut causae in nos deriventur, usitatae sunt tales

²⁾ No] abest a textu Pez.

^{*)} Apogr. babet consolutionem, quod mendum est.

elusiones et Ironiae in negotiis, quae nominantur σχήματα πολιτικά λόγων. Atque de his praetextibus iudicium et Senatui Imperii et aliis honestis et prudentibus viris permittimus. eramus defuturi nostro officio etiamsi quidam ex nobis discesserunt quos quidem malueramus nobiscum manere. Optaremus enim non illos tantum qui discesserunt, sed multo plures ex nostris Ecclesiis et alios recte iudicantes auditores esse omnium nostrarum pactionum et sententiarum. Quod autem discesserunt culpa est nonnulla eorum, quorum artificiis distractio quaesita est, ut ille de Lacedaemoniis dixit: Sic cum eis bellum gerendum esse, ut cum apes fumo sub alveolis facto dissipantur, id est, Domus distrahendos esse priusquam universi conveniant. Haec artificia nota sunt nostris adversariis et sine Xenophonte. In omnibus negotiis ac praecipue in condemnationibus vitanda est ambiguitas. Prius igitur disertae adsertiones*) et explicationes poni volumus quam nude condemnationes spargerentur, inflammaturae maiora dissidia et odia. Nam illis ipsis condemnationibus multae sunt involutae ambiguitates, et quaedam magis plectunt adversarios quam nos. Errant autem adversarii, si putant iam sibi profuturas esse maiores dilacerationes, quarum ruinae et multas gentes ferient et ad posteritatem facturae sunt vastitatem. Quare omnes prudentes decet cavere semina novarum discordiarum. Nos autem in hoc discessu nostro rursus adfirmamus, nos maxime optere, ut nostrae Ecclesiae in quibus Vera Dei invocatio sit, sint tranquillae, quia dissidia horribiliter turbant invocationem, camque ob causam repetimus hanc nostram asseverationem: Nos neque discedere neque discessuros esse a confessione nostra Augustana, exhibita anno 1580. nec authores fore novarum dissensionum. Praestabimus et modestiam convenientem piis doctoribus et utilem paci, et optamus, omnes ubique anniti, ut unum simus in Deo, nec dimicemus inter nos sicut Cadmaei in fratres. Non adeo ferrei sumus, ut non adficiamur ingenti maestitia Ecclesiarum, quae haec vulnera sentiunt, quae vident invocationem Dei extingui et mentes multorum fieri prophanas et efferas, quae bella, vastationes, tenebras, legum interitum et tetras et Diabolicas morum confusiones secuturas esse metuunt. Haec ingentia

mala cogitantes assiduis votis et gemitibus Deum oramus propter filium, ut semper colligat aeternam Ecclesiam inter nos et eam gubernet, et flectat Principum et docentium pectora ad piam et aeternam concordiam.

Nunc vero, Reverendissime Domine Praeses, gratias agimus Reverendissimae Dominationi Vestrae, quod nos patienter audivit et non solum aequalitatem in hac gubernatione praestitit, sed et, ut Regiae Maiestatis mandata postularunt, magno studio apud Collocutores alterius partis perficere conata est, ut collatio doctrinae procederet, quam tamen ipsi detrectarunt. Die Kalend. Decembris Anno 1557.

Philippus Melanthon.
Ioannes Brentius.
Ioannes Marbachius.
Ioannes Pistorius Nidanus.
Michael Dillerus.
Iacobus Rungius.
Iacobus Andreae Doctor.
Georgius Kargius.
Paulus Eberus m. p.

No. 6415.

3. Dec.

Comitibus ab Erback.

Edita, sed satis mendose in Eud's, Reformations, unb Rivhengeschichte ber Grafschaft Erbach"; nunc vero ex apographo Mel. in tabulario Illustr. Comitum ab Erbach, accurate nobis descripta a S. V. Kraussio, perocho urbano in oppido Erbach. — Pagella et notae marginales nunc primum in lucem prodeunt, quum Luckius tantum epistolam ediderit. Miserant Georg. et Valentin., Comites ab Erbach, legatos ad Melanthonem, Andream Stoltzium, Pastorem in Michelstadt, et Georgium Schweigern, ut Melanthonis et Brentii sententiam de forma sacrorum, qua Comites volebant uti, quaererent.

Illustribus Dominis, Georgio, Eberarto et Valentino, Fratribus, Comitibus in Erpach et Dominis in Breuberg, Patronis reverenter colendis

S. D. Illustres domini Comites'). Etsi magnae sunt') confusiones in genere humano, tamen con-

^{*)} Apogr. adservationes, ex mendo.

¹⁾ Practermisit hace Luck.

²⁾ Luck. sint.

stanter hanc consolationem teneamus, quod certo deus voce Evangelii propter filium colligat aeternam Ecclesiam, nec frustra ad interitum tantum nascantur homines. In hac vera agnitione et invocatione dei ut confirmet vos filius dei sedens ad dextram aeterni patris, ut dona det hominibus, toto eum pectore oro. Oro etiam eum, ut semper in vestra patria Ecclesiam sibi colligat et Celsitudines') vestras in') Ecclesia servet et gubernet.

Librum vestrum ') diligenter legimus Reverendus ') d. Brentius et ego. Series rituum') nobis non displicet, sed de verborum phrasi et de ') doctrina poenitentiae monuimus quaedam'), ut in marginibus libri et in pagella addita conspici potest. Deus Celsitudini vestrae et Illustribus fratribus confirmet vires animae et corporis. Datum die tertia Dec.

Cels. V.

servus

Philippus Melanthon. 10)

+ (Pagella addita.)

In ipsis pagellis libri ascripsi quasdam emendationes in formis loquendi.

In catechismo vellem expresse inseri interrogationes de poenitentia, quid nominetur poenitentia seu conversio, quia haec vocabula oportet in Ecclesia nota esse.

Et utile est sciri, quae conversio comprehendat, haec tria: contritionem, fidem, et novam obedientiam. Haec distinctio populo aliquid lucis adfert.

Ante communionem in privato examine vellem adsuefieri homines ad precandam privatam absolutionem.

Vellem etiam ante communionem post recitatam publicam precationem, ut annotavi, recitari verba absolutionis. † (Notae margini libri Philippi manu adstriptae, quae hio ita, ut S. V. Kraussius eas misit, editae sunt.)

Bu ber Instruction in dem Bestallungsformular für einen neu anzunehmenden Pfarrer, wie dieser das Wort Gottes vortragen soll, setzte Mel. hinter den Worten: "klar und lauter", hinzu: "und in unsrer Kirchenordnung vel catechismo, in summa recitet, vel, sicut in confessione Augustana recitatur".

In bem Gebet vor ber Predigt (bas noch jest zu Erbach nebst der Epistel am Altar abgelesen wird) hat Mel. statt ber Worte: "verleihe uns allen, daß unstre herzen gefreiet sind von weltlichen Geschäften", mit Durchstreichung der fünf lesten Borte gesetzt: "versleihe uns allen, daß-unfre herzen von allen (weltlichen) Gedanken und Abgottesrei erledigt sind".

Nach bem 10ten Gebot hat Mel. hinter ben Borten: "biese Gebot sind versaffet in einem kurzen Spruch", bie Citation "Matthai am 7., alles was ihr wollet daß euch die Menschen thun sollen ic." gestrichen und bafür geset: "bu sollt beinen Gott lieben aus ganzem Herzen und beinen Nach sten als bich selb. — Nam dictum Matthaei 7. loquitur tantum de secunda salute".

In der Absolutionsformel setzt Mel. statt der Borte: "ich verkundige allen benen, welchen ihre Sund von Bergen leid feind und ihr Leben zu beffern gebenten, auch Idman um Gottes Willen vergeben und feine Kehle verzeihen wollen", an ben Rand: "ich verfundige allen, die fich ju Gott befehren", und weiter unten in ber namlichen Formel hinter ben Borten: "benjenigen aber, so von Gunbe nicht abstehen noch ablassen wollen, sondern in ihrem muthwilli= gen, gotteblafterischen und halftarrigen Leben fürtzufaren und zu verharren gedenken", bie er ausgestrichen hat, die Worte: "benjenigen aber, die sich nicht zu Gott bekehren, fondern in Sunden wider Gemiffen verharren | Absolutio non adferat dubitationem; addatur de his qui communicent ut credant".

In dem Gebet nach der Predigt fest Mel. nach den Worten: "last uns bitten, daß Gott uns fein Wort rein und lauter erhalten wolle", hinzu: "und unfre herzen durch feinen Sohn Jesum Christum mit feinem heiligen Geist resgiere".

In dem Formular zur Verkündigung der Abendsmahlsfeier hat Mel. statt der Worte: "darum sind alle die unwürdig, welchen ihre Sünd von Herzen nicht leid

⁸⁾ Luck. inepte: constitutiones.

⁴⁾ Luck. addidit vera.

⁵⁾ Forma sacrorum, Melanthoni et Brentio a Comitibus

⁶⁾ Rev.] non habet Luck.

⁷⁾ Luck. rerum.

⁸⁾ del excidit e textu Luck.

⁹⁾ Luck. quaedam monuimus.

¹⁰⁾ Luck. Melanchton, ut saepe editores seriores ex suo arbitrio ediderent, quanquam Melanchthon constanter inde fere ab anno 1535, scribebat Melanthon. —

find", gesett: "barum — — unwurdig, mel= che in Sunden wider Gemiffen verharren".

Bu der Borschrift, daß Junge nicht zum Abend= mahl zugelassen werden sollen, welche das Nachtmahl noch nicht gebrauchen, es sen benn, daß fie sich zuvor gemelbet, Bekenntniß ihres Glaubens gethan, und genug von dem Pfarrer verhort und unterrichtet fegen, fest Del. hingu: und die absolutio empfangen baben.

Statt der Bedingung des Essens und Trinkens "im Glauben, um durch den Fleisch gewordenen Erlöser geheiligt zu werden", die Mel. strich, setzt er an den Rand: "so wir in rechtem Trost glauben, baß Christus uns ju gut Mensch, und ein Opfer fur uns worden fen, und in biefem Trost ist Christus wahrhaftiglich in uns fraftig". (Diese Stelle kommt in dem vorzulesenden "Unterricht vom h. Abendmahl" vor; ber noch jest mit Abanderung bei der Beichtandacht gebraucht wird.)

In eben diesem Unterricht hat Mel. bei Angabe ber Grunde, warum ber Herr seine Gemeinschaft im Abendmahle mittheile, die Worte ausgestrichen: "ber Berzeihung berfelben in Christo mehr getrost auch in dem neuen Leben mehr geforbert und gestärkt werben", und bafur gefegt: "und durch biefes Beugniß, baß fich ber Berr Chriftus uns giebet, und feis ne Gliedmaß machet, ber Glaube gestartt werbe, daß uns gewißlich unfre Gunden vergeben find, und".

Gegen das Ende deffelben Unterrichts vom heil. Abendmahl hat Mel. die Worte gestrichen: "nicht zugelaffen werben sollen alle die, welche sich nicht für Sunber erkennen, und ihre Gund von Bergen nicht leid fenn laffen, und fich nicht ju beffern gebenten", und dagegen an ben Rand gefest: "nicht geben follen, welche in Sunden wider Gemiffen verhars

ren und fich nicht betehren".

Bor den Ginsehungsworten in dem Formular gur Abendmahlsfeier macht Mel. die Randbemerkung: "Hic vellem recitari publice communem absolutionem accedentium ad communionem".

No. 6416.

(Dec.)

(Historia conventus.)

Hane breviorem narrationem de colloquio Worm, edidit Pezelius in Mel. Consil. lat. P. II. p. 286., et videtur vel amico vel principi cuidam scriptam esse. — Uberio-rem narrationem vid. infra d. 25. Ian. et d. 28. Feb. 1558. coll. Sarcerii narratione d. 26. Decb. 1557.

Historia Conventus Theologorum Wormaciae 1557. breviter exposita a Philippo Melanthone.

Anno 1557. in Germania, in urbe Vangionum inchoatum est colloquium mense Septembri de controversiis Ecclesiasticis, fuitque Praeses Iulius Pflug Episcopus Naoburgensis, cui additi erant assessores partim Pontificii, partim amplexi confessionem nostram. Collocutores erant Pontificii Michaël Episcopus Mersburgensis, Delphius Suffraganeus Argentinensis, Canisius, Staphilus, et duo Theologi Lovanienses. Responsuri de Augustana confessione illis oppositi fuerunt, Philippus Melanthon Lector Wittebergensis, Erardus Sneppius Lector Ienensis, Iohannes Brentius Pastor Studgardianus, Iacobus Rungius Pastor Gryphiswaldensis, Georgius Cargius Anspachensis, et Iohannes Pistorius Pastor Nidanus. Notarii ex nostris fuerunt Paulus Eberus, et D. Iacobus Andreae Pastor Göppingensis. Estque initio erudite disputatum de norma iudicii in Ecclesia. Constituebant Pontificii normam, perpetuum consen-Sic autem nominabant suam consuetudinem, quae sit perpetuus consensus. Multae autem recentes opiniones Monachorum, et multa decreta pontificia manifeste pugnant cum scriptis Propheticis et Apostolicis, et cum puriore vetustate, et multi impii ritus irrepserunt, ignoti veteri Ecclesiae.

Nos igitur normam iudicii esse affirmavimus Prophetica et Apostolica scripta et Symbola.

Diximus etiam, scriptorum Ecclesiae veterum testimonia de dogmatibus nos adiungere: Sed discernendos esse scriptores, alios magis, alios minus puros esse, et paulatim sparsa esse errorum Et multi libri titulis veterum circumferuntur, qui prorsus sunt nothi, ut liber Ambrosii de Sacramentis, et alii.

Haec cum copiose disputata essent: Pontificii petiverunt condemnationes Cinglianorum, Osiandri, et Illyrici. Nos respondinus, addituros nos esse in singulis articulis ordine condemnationes, rebus prius explicatis. Ibi Ienenses se a collegis seiunxerunt, et suas condemnationes publice recitare conati sunt, contra Cinglianos, Osiandrum, Adiaphoristas, ut nominarunt, et contra propositionem, quae dicit, Bona opera necessaria sunt ad salutem.

Has condemnationes, cum assessores, qui ex nostris Praesidi adiancti erant, publice recitari nollent: Ienenses exhibuerunt eas Pontificiis, et ex urbe Vangionum discesserunt. Hac occasione Pontificii libenter usi, negaverunt, se in colloquio processuros esse, quia collegae nostri abiissent. Praeses rem ad Regem Ferdinandum refert, qui iubet nos in colloquio procedere, et satis esse respondit, si condemnationes proponantur ordine, cum ad articulos perventum esset. Regiis literis allatis, tamen Pontificii procedere nolebant. Exhibita igitur protestatione, adversariis discedentibus, nos quoque discessimus, mense Decembri. Ita astute adversarii colloquium abruperunt.

(Melanthon iter ingreditur domum d. 6. Decb.)

No. 6417.

8. Dec. (Francoford.)

Peucerus ad Sig. Melanth.

Edita ex autographo Peuceri a Strobelio in Miscellan. IV, p. 77.

Sigismundo Melanthoni*), artium liberalium et philosophiae Magistro, suo fratri cariss.

S. D. Quod foelix sit et faustum. Discessimus VVormatia die sexta Decembris, et Francosurti diem octavum subsistemus certis de causis, deinceps Deo iuvante sine mora progressuri. Expectabitis autem nos circiter 23. aut 24. Decembris. Praemittam tamen ex Lipsia vel Thebis vicinis tabellarium, qui certo diem nostri reditus vobis significet. Optarim autem vos, nisi asperitas et inclementia coeli prohibeat, liberos vel currui arcuato impositos, vel alioquin contra frigus munitos obviam gestare socero, ut prius conspectu et colloquiis filiarum exhilaretur, quam domi orbitate deserta domus turbetur. De qua re statues ex aëris et coeli constitutione, quod fuerit commodum.

Historiam totius colloquii et discessus nostri, qui honorificus nostris, adversariis ignominiosus fuit, recitabimus amicis reversi domum, et nisi odiis ac virulentia τῶν Μεθωναίων turbatae res fuissent, triumphare nostris quasi de certa victo-Tanta fuit ruditas et insulsitas Anria licuisset. tagonistarum. Mitto formulam scripti, editi a nostris, in quo de abrupto sine fructu colloquio sese excusant, et consensionem esse inter eos, qui sese ad colloquium pertexendum obtulerunt, atque conjunctionem firmam veramque ostendunt, quod poteris legendum praebere praeceptoribus et collegis nostris. Quaedam privata mandavit et scripsit. Francofurti die 8. Dech. -

Casp. Peucerus.

No. 6418.

10 Dec. (Francof.)

Hier. Baumgartnero.

+ Ex autographo in bibl. Norinb. descripta a Clar. Rannere.

Clariss, viro, sapientia et virtute praestanti Dom. Hieronymo Bomgartnero, Senatori inclytae urbis Noribergae, suo amico carissimo

Multa vidimus non obscura signa initio colloquii, quae ostendebant adversarios non velle pertexere inchoatam doctrinae collationem. Arte igitur quaesita est distractio inter nostros παραστάτας. Et hi, qui tyrannica decreta, nata in Centauricis conviviis attulerant'), libenter se a caeteris seiunxerunt. Nos, cum adversarii post illorum discessum procedere in collatione nollent, cum quidem Ferdinandus inberet ut procederent, nos quoque dimitti petivimus. Pagellam postea de nostro consensu edidimus, quam mitto. Sciebam nostros vicinos suo more venenatos fabellas sparsuros esse. His opposui hanc simplicem narratiunculam, etsi contra calumnias vix ulla sunt Tu tamen iudicabis, bono consilio editam esse, etiamsi sunt υπουλα quaedam mala, quae tegere melius. Sed scribam copiosius, cum Deus me domum reduxerit. Propero enim, etsi

^{*)} Qui illo tempore Vitebergae docebat, ut intelligitur ex Scriptis public. Acad. Viteb. T. III.

¹⁾ Theologi Wimarienses.

et luctu et morbis retardor?). Bene vale, die decimo Decembris. Francofurdiae.

Philippus.

No. 6419.

11. Dec.

P. Lotichie.

Editum in Script, publ. T. III. p. 272b. Item in Melanth. Epigramm. p. 91. et in Petri Lotichii Abb. Solitar. Opuscul. (Marp. 1640. 8.) p. 108 sqq.

Ad Petrum Lotichium, Abbatem in Ecclesia Monasterii, cui Imperator Carolus M. fundator nomen indidit Solitariae.

Cum Franci tenuere pulcra regna
Orae Teutonicaeque, Gallicaeque,
Clari iustitia, modestiaque:
Templa in saltibus et Scholas piorum
Per quas Fulda fluit, petens Visurgim,
Insigni*) pietate collocarunt,
Veri notitiam Dei serentes,
Et vitae documenta sanctioris.
Huc Reges quoque saepe commeabant,
Doctorum sapientia fruentes.

Cum tyronibus, aureis in armis.

Aetas aurea Principum bonorum

Haec exempla dabat sequenda plebi.

Hi, cum bella movere erat necesse

Ausi magnanimi ciere pugnas,

Donarunt patriae suae cruorem,

Inter praelia dexteras regente

Te, Christe, duce, quem simul vocabant

Hymnos inter et hos choros sonantes

Ut soli tibi figerant trophaea.
Rursus, tempore pacis ordinabant
Doctrinae studium, forique iura.
Hei! quam dissimiles habet Monarchas
Effoeti modo seculi senecta!
Ignavos, stolidos et inquietos,
Titanum similes, Deo minantes,
Spreto fulmine, siderum ruinas!
Multos namque Dei necant ministros
Quos stellas Daniel vocat Propheta.

Nec morem retinent sodalitates

Vestrae, quem sapiens probat vetustas:

Multae sed similes videntur esse

Circaeis stabulis canum, suumque:
Ac at Grillus ibi priora membra,
Non vult restitui sibi, videmus
Sic spurcos aliquos manere Grillos,
Spernentes sapientiam, Deumque.
Solus Lotichius Scholis et Aris
Doctrinae studium, Deique honores
Reddit, fictitiis Deis remotis,
Depulsisque sophisticis tenebris.
Hunc tu Lotichium tuere, Christe,
Aeterno lóys nate de parente.

Scriptum in Solitaria 11. d. Decembr. Anno M.D.LVII.

No. 6420.

20. Dec. (Lipsiae.)

Scriptum.

† Ex autographo Melanthonis in Biblioth. Regia Paria. cod. 5174. II. fol. 241., descripta a claviss. Dübnero. Continet ille codex epistolas clarorum virorum ad Hubertum Languetum. Seripsit autem bacc Melanthon in reditu ex conventu Wormatichai, quam esset Lipsiae.

Cum inclytus Dominus, dominus Ludovicus comes in Eberstein et dominus in Neugarten decreverit in Academiam Witebergensem mittere fratrem, Stephanum Henricum, comitem in Eberstein etc. item Vilemarum Baronem in Burbusch, et nobiles adolescentes Henricum Bork, et Fridericum Molzan, commendari eos voluit viro honesto et erudito Huperto Langueto Burgundo. hac conditione, primum ut eis fideliter et pie tradat puram et incorruptam Ecclesiae Dei doctrinam iuxta confessionem Ecclesiarum nostrarum, et eos adsuefaciat ad vivam Dei et domini nostri lesu Christi invocationem, audiat eos saepe recitantes summam doctrinae memoriter et precationes, simul etiam adsuefaciat eos ad honestos mores, deinde curet eos recte erudiri in grammatica, dialectica, serie historiarum, et cogat eos latine loqui et scribere. Cumque sermonem latinum mediocriter didicerint, tradat eis initia philosophiae moralis, et iuris civilis institutiones. Denique officia en flagitat inclytus Comes, quae pro fide et prudentia sua praestare debet. Pro his laboribus inclytus Comes Ludovicus promittit, se daturum esse Huperto victum apud ipsos discipules et quetannis Ioachimicos sexaginta. Vicissim igitur Hupertus promisit, se institutionis labores iuxta praescriptum fideliter et diligenter, ut iustum

²⁾ Calculo laborabat.

^{*} Epigr. Insignem.

est, deo iuvante, facturum esse. Hae promissiones utrinque factae sunt anno 1557. in urbe Lipsia die vicesimo Decembris. Et sit initium suscepti officii pasca anni 1558., quod ut sit faustum et foelix faciat Rex supremus, Deus aeternus pater domini nostri Iesu Christi. Datae Lipsiae anno 1557. die vicesimo Decembr.

No. 6421.

28. Dec. (Witeberg.)

G. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 877. (ed. Lond. lib. II. ep. 892.).

D. Georgio Cracovio

S. D. Dei beneficio recte valent, et honestissima coniunx tua, et dulcissima familia. rendi Domini Pastoris, ut in hac senecta, bona est valetudo. Laetati sunt nostro reditu et conspectu, sed magis laetati essent, si nobiscum huc simul accessisses, ac malueram te domesticam στοργήν anteferre aulico officio. Et mecum sentit Doctor Laurentius. Sed oro Filium Dei, ut te quam primum honestissimae coniugi tuae et dulcissimae familiae, et optimo seni socero recte valentem restituat. Est et oppidi et Academiae mediocris tranquillitas. Georgium nostrum*) ad aulam accessisse mirati sumus et ego et alii, ac metuimus additurum esse πῦρ ἐπὶ πῦρ, vellem eum moderari iracundiae, καὶ μὴ χαρίζεσθαι άχαρίστω πάθει, ut Graecus quidam dixit. vides et privatas et publicas mutationum causas accidere, quas ut Filius Dei gubernet, toto eum pectore oro. Salutem et clarissimo viro D. Doctori Mordisio, et collegis sociis laborum maximorum opto. Bene vale. Die 23. Decembris.

No. 6422.

24. Dec.

Ioachimo Pr. Anhalt,

Edita in Besmanni Access. historiae Anhalt. p. 120.

An Fürst Joachim zu Anhalt.

Sottes Snade und Arost durch seinen eingebohrnen Sohn Ihesum Christum unsern Heiland und wahrhaftig en helser und ein kunftig frolich Jahr wunsche ich E.

ches ich in Bahrheit groß und fraftig achte; benn biefes ist ja gewiß, daß Gott diese ernstliche Dienste fordere, daß wir alle für gemeiner Christenheit Nothdurft forgen und Sott anruffen, seine Chre, rechte Erkantniß seines Sohnes, und seine Rirchen und selige Regi= ment zu erhalten; Derhalben hab ich E. F. G. Schrifft gerne gelesen und betrachte sie noch fleißig, und danke E. F. S. in Unterthanigkeit. Und nachdem ich weiß, baß E. F. G. auch ein schweres Creus viel zutragt, baben auch des Hochloblichen Fürsten und herrn Fürft Beorgen G. F. G. herrn Brubers noch nicht vergefe sen, an welchen ich täglich gebenke, bitt ich auch mit Hergen den wahrhaftigen Sohn Gottes Ihesum Chris stum, ber gesprochen bat: Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos etc. er wolle E. F. G. allezeit troften und an Leib und Seel Dieser Sohn Gottes hat bende Ambt; Er stårken. selbst ift der Berfühner, und bittet für uns, und trägt unsere Seuffgen für den ewigen Bater, und ift zugleich samt dem ewigen Vater der Helfer; Und wissen E. F. S. als ein Hochloblicher, Christlicher, weiser und erfahrner Fürst, aus welchen Ursachen bie Kirche in hohe große Betrübniß gesteckt ist, und daß dagegen Gottes Will ift, daß wir nicht in der Betrübniß versinken, sondern Trost ben ihme durch den Sohn suchen, der gesprochen hat: Nemo rapiet oves meas ex manibus meis. Die Historien des Colloquii will ich E. F. G. grundlich und wahrhaftiglich in kurken felbst in Gegenwartigkeit mit Gottes Sulfe berichten. Der all: machtige Gott, Bater unsers herrn und Beilandes Zesu Christi wolle E. F. G. an Seele und Leib starten.

K. G. mit Herben. E. F. G. anabige Troft = Schrifft

habe ich uf bem Wege empfangen, darinnen mir nicht

allein die trostliche Erinnerung meine mancherlen Be-

trubnif lindert, sondern vielmehr E. F. G. Chriftlich

Bebet zu Gott für gemeine Kirchen und für mich, wel-

Datum, den 24. Decembr. Anno 1557. E. F. S.

> armer unterthäniger Diener Philippus Melanthon.

No. 6423.

26. Dec.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 24.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir, et carissime frater. Etsi multi amici, viri prudentes in ripa Rheni, dis-

^{. *)} Georgium Maiorem.

suaserunt mihi reditum ad Albim, redii tamen seu fato, seu quia post mortem uxoris me necesse est haeredibus meis tradere quantulumcunque est, quod eis dare possum. Sed exilia nova expecto. Fuit in urbe Vangionum mecum ille tuus discipulus*), quem cum viderem mutatum, gemens dimisi sine longiore disputatione. Nec mirum est, frangi animos eorum, qui non sunt confirmati vetustatis sincerae testimoniis, cum vident sibi cum tanta multitudine et potentia dissentientium, imo et cum fortuna pugnandum esse. Mitto tibi formulam scriptam, cum ex urbe Vangionum discederemus, ut occurrerem Sycophantis, qui venenatissimas fabellas spargunt, in qua, cum videas, quantum paci consulere inter nostros studeam, te quoque oro, ut et paci et bonorum infirmitati servias. Quamprimum erunt tempestates mitiores, tecum colloqui decrevi, nisi prius discedere hinc cogar. Fortassis et mors me cito ad tranquilliorem Ecclesiam dimittet. Non ehim plus uno anno ab eo climacterico absum, qui plurimis vitae corporum meta est. Ac profecto avide illius Academiae coelestis sapientiam expeto et expecto, in qua coram adspiciemus ea, quae maxime cognoscere cupimus. Inimici mei iactarunt se expulsuros esse me ex tota Germania. Tantum potentiae se habere putant. Ego et ex Germania, et ex hac vita discedere, cum Deus volet, non recuso. Sed errant illi ardeliones, si se dominos Germaniae universae esse existimant. Scriberem plura, nisi scirem, multos insidiari nostris literis. Bene et feliciter vale, et rescribe. Die Stephani.

Philippus Melanthon.

No. 6424.

(h. t.)

Narratio Sarcerii.

+ Ex apogr. in Cod. Guelpherb. in fol. No. 7. 9. p. 586.

Narratio

"de colloquio ex ore Sarcerii scripta, postquam Islebiam domum rediit".

Narrat dominus Sarcerius, Papistas istic confluxisse frequentes et vix unquam frequentiores in

MELANTH. OPER. Vol. IX.

conventu fuisse, et etiam animis praesentioribus, ne dicam ferocioribus. Unde animi tanta magnanimitas sit orta, tu, me tacente, intelligis. Conditiones colloquii iniquissimas proposuerunt, ut, si vellemus illos nobiscum congredi, statueremus, non ex canonicis scripturis prophetarum et apostolorum, sed ex patrum dictis controversias Ecclesiae aestimandas et componendas esse, quam conditionem si nollent accipere, disrumpendum esse colloquium. Nostri responderunt negativissime.

Deinde rursum quaesitum fuit ab istis, num Augustanae confessioni adhuc omnes subscriberemus, neque eam vellemus reiectam? Applausum est toto choro. Deinde in specie, an vellent nostri damnare omnes sectas contrarias August, confessioni? Adfirmatum quidem est, sed analysi facta, facta est discessio quoque. Theologi Thuringiaci, Morlinus et Erasmus Sarcerius una ore omnes affirmarunt, cum ratio fidei postulabatur, sese damnaturos Osiandrismum, Stenckfeldianismum, Adiaphorismum, Maiorismum, idque factum ab ipsis et singulis est cum indignatione sociorum nostrorum, et eorum qui missi fuerunt, ut Adiuncti, Collocutores et Auditores essent. Allegarunt rei magnitudinem et pericula, quae manebunt damnatores, rem reiici voluerunt ad aliam synodum, quae ad Calendas Graecas colligenda esset, rem magnam esse, esse differendam, illos non damnandos indicta causa, illos. accersendos quoque esse. Factum tamen est invitis illis, et illa res ad praesidentem delata, et in acta relata est. Ph. [Philippus] antea postris deliberantibus ad omnia fuit paratissimus ad sententiam ferendam contra omnes sectas, quae contra August, Confessionem enatae fuerunt his annis; sed Brentius, Osiandrista certus, sua auctoritate, improbitate et tumultu retraxit Philippum: a proposito. Nostri protestantes vel damnantes exclusi sunt ergo a colloquio, cum tamen publica imperii auctoritate fuerunt constitutae et accersitae personae, atque ita nostri discesserunt re iufecta. Nescimus num alios suae farinae homines suffecerint in locum, nec ne vesperi cum mane discederent nostri, legatus Papae advenit, creditur, quod prohibuerit, ne amplius cum haereticis contendant post unam atque alteram admonitionem, sed rem integram Papae relinquant.

^{*)} Eilardus Segebade ad sedem S. Ansgarii Brem. Pastor.

No. 6425.

(ex. Dec.)

Augusto, Duci Sax. Elect.

Editum a Pezelio in Mel. chriftlichen Bebenten p. 507. et a Sahumachero in ben Briefen gelehrter Manner an vie Könige von Dönemart, T. Ill. p. 411 sqq. ex apographo Dresdae facto et in Daniam misso. Vid. ep. d. 25. lan, 1558. Augustus Pr. Elector fere mense Nov. redierat ex Dania.

knacriptio apud Pezelium: Articel zu Worms gestellt von Phil. Melanth. zu hinlegung ber ftreitigen Religions, Puncten anno Christi 1557.

Die folgenden Artikel habe ich') meinen Gefellen?), die zu Worms bis zu Ende') geblieben find, darvon zu reden und hers nach zu schließen, vorgelegt. (Inscript. apud Sohumacherum.)

Grillich in gemein, daß wir alle bei der Confession, zu Augsburg übergeben '), bleiben wollen, und was berselben wiberwartig ift, verwerfen.

Dieser General') = Artikel ist von allen eintrachtigs lich gewilliget, laut der öffentlichen Schrift, die davon im Druck ausgegangen ist").

Darauf find gefolgt bren Special : Artikel von ettischen neuen Streiten.

Der erfte, von Dfiandri Lehre').

Dieser Haube soll vertrauen auf die verheißene Barmhevzigkeit Gottes, der uns gewißlich annimmt, allein von wegen des Gehorsams Christi, wie der Text speicht, iustisicati sanguine ipsies.). Und allein durch diesen Glauben ist der Mensch vor Gott gerecht, das ist, er 10) hat Bergebung! und imputatam iustitimm propter Christum, und ist Gott gefällig. Diessen Trost von der imputata iustitia nimmt Osi ans der weg, und spricht, Gerechtigkeit sen dieses, das uns macht Recht thun, nämlich die Inwohnung Gotztes, das ist, die Verneuerung, und suhret also das

Bertraukn vom Gehorsam. Christ auf die Berneuerung in und, und spricht mit ausgebruckten Worten: imputatio iustitiae est krigidior glatie.

Wider biesen Dsandri Itrthum ift unser Artikel gestellt zu Erhaltung der Wahrheit und des rechten Trosses, nämlich, daß die Person also vor Gott gerecht, das ist, angenehm sen, so der Glaube auf den Mittler Christum und seinen Gehotsam vertrauet. Also treten die Propheten und alle Heiligen vor Sott, suchen die verheißene ") Barmherzigkeit um des Mittlers willen, und sind durch diesen Glauben gerecht, und haben Frieden vor Sott, wie David spricht: sælvum me fac propser misericordiam tuam.

Denn obwohl die Berneuerung anfähet "), so ikt sie boch nicht dieses, darum die Person vor Gott gerecht ist und gefällig; denn in diesem sterblichen Leben ist noch Sunde im Menschen, und bleibt der Spruch: totus mundus sit reus Deo. Darum muß dieser Trost für und für bleiben, daß die Person durch Barmherzigkkt von wegen des Mittlers und seines Gehorsams gerecht sey, das ist, Gott gefällig allein durch ") Glauben.

Nach diesem Trost ist wahr, daß Gott im Newschen wohnet und Verneuerung folget, und daß diesebige Verneuerung bottes Werk ist, wie viele Sprüche sagen Johannis 14.: Wer mich liebt, der wird meine Rede bewahren, und mein Nater wird ihn lieben, und wir werden zu ihm kommen und Wohnung bei ihm machen. Joh. 4.: Er ist in und; denn von seinem Geiste giebt er uns.

Aber obgleich dieses neue und angefangene Licht, und angefangener Gehorsam in Gläubigen, auch Gerechtigkeit genennt wird, welches recht zu verstehen ift, namlich darum, daß der Gehorsam gegen Gottes Gebot also anfähet, und in dem Gläubigen Gott gefällig ist, ja es ist Gottes Werk: so wissen doch alle Peiligen, daß neben diesem Anfange des neuen Gehorsams und göttlicher Wirkung in und, in diesem sterblichen Leben große Schwachheit und Sünde bleiben, wie der Psalm spricht: vor dir ist kein Lebendiger gerecht, und hib fpricht "): ich weiß wahrlich, daß kein Rensch gerecht ist vor Gott. Und ist diese ernste

¹⁾ Pez. addit: Philippus.

²⁾ Pez. Collegis.

⁸⁾ Pez. addit: bes Colloquii.

⁴⁾ Pez. addit: anno 1530.

⁵⁾ Pez, gemein.

⁶⁾ Pez. laut ber öffentl. gebrudten Schrift, babei bie Ramen find ber Prabicanten, bie gur felben Beit gu Borme gemefen finb.

⁷⁾ Pez. Erftlich vom Ofianbre.

⁸⁾ Pez. mendose addit: nicht.

⁹⁾ Pez. iustificamur obedientia et sanguine ipsius.

¹⁰⁾ Pez. bie Derfon.

¹¹⁾ Pez. addit: ber Gunben

¹²⁾ verheffente] abest a texto Per.

¹⁸⁾ Pez. aufent.

¹⁴⁾ Pez. burd ben.

¹⁵⁾ folget - Berneuerung] transmissa sunt spud Schamach.

¹⁶⁾ Pez, addit: cap. 9.

liche ") Lehre sehr oft in der gottlichen Schrift erhalet swiederholet.

Dernm ift biefer Troft für und für im Leben zu wiffen, baß die Person nicht von wegen der folgenden Renigkeit [Erneuerung], sandern durch Glauben allein, aus Barmberzigkeit um des Herrn Christi willen, gerecht, das ist, Gott gefällig sm.

Diese Lehre ift klar in gottlicher Schrift ausgebruckt, und ift burch Gottes Gnade in unsern Rirchen bekannt; ift nicht unrichtig ober unverständlich, sondern muß in täglicher Anrufung geubt werden.

Aus bieser Erklarung ist zu verstehen, was im Grunde 12) bes Dsiandri Streit ift.

Daneben er etlichen Spruchen neue Deutungen macht, als, bas Blut Christi reinigt uns von allen Sunden etc., spricht Dsander, bas Blut soll verstanden werden die Gottheit, so doch Johannes vom Gehorsame und Tobe Christi rebet. Bon diesen und andern mehr Spruchen ist sonst geantwortet.

Der anbere Artifel.

Won dieser Proposition: Gute Werke find nothig zur Seligkeit, zu reden, haben erstlich Ursache geben die Antinomer, das ist, die Lästerer, welche schrepen, daß der Mensch könne Slauben haben und gerecht senn, wenn er gleich in Sunden wider Gewissen, in Chebruch, Lodtschlag lebt.

und wollen diese Proposition nicht leiben: ber neue Gehorsam ist nothig; item, der neue Gehorsam ist deditum. Und schreibt nun Ambs-dorf: die guten Werke sind schädlich zur Seligkeit, und was Eislebens Sprichwort "): das Musist versalzen. So hat einer eine disputatio zu Nordhausen offentlich angeschlagen, darin diese Proposition steht: summa ars Christianorum est, nescire legem, die höchste Kunst der christlichen Menschen ist, das Geset nicht wissen.

Dagegen ist gewistlich gottliche unwandelbare Bahrheit: Nova obedientia est necessaria, und sollen diese Worte in ihrem rechten Berstande bleiben.

Mothig heißt gottliche Ordnung. Nova obedientia est necessaria, und: nova obedientia est debitum eo ipso, quia ordo immotus est, ut creatura rationalis Deo obediat. Dagegen machen etliche

17) Per. nothwendige.

eine grobe Deutung 20), nothig beiße, bas erzwungen ift burch Furcht ober Strafe.

Diefe Borte, gute Berte, werben auch grob perstanden von außerlichen Werken, wie etliche geschries ben haben: man folle gute Berte thun, mann es einem gelegen ift. Diese Rebe, nova obedientia soll also verstanden werden 21), das neue Licht im Herzen durch das Wort Gottes vom Sobne und beiligen Beifte angezundet, und Freude an Gott "), Anrufung, auter Borfas, daraus 23) außerliche aute Berke tommen 24). Und wird in Summa nicht geredet allein 25} von außerlichen Werken oder von Menschen Geboten, sonbern wie im Zacharia geschrieben ift, cap. 12.: 3ch will ausgießen über das Haus David den Beift ber Unabe und bes Bebetes; und wie Paulus rebet, Ephef. 2 : Bir find fein Bert, erschaffen durch Christum Zesum zu guten Berten, die Gott in uns vorbereitet bat, daß wir barin mandeln,

Daß nun neuer Gehorsam nothig sen von wegen göttlicher Ordnung, bezeugen diese Reden, Psalm 6.: Non, Deus, volens iniquilatem tu es. Item Baschar, 3.: Lügen etc. dieses alles hasse ich. Item der göttliche Eid sasset die Bekehrung. Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sedut convertatur et vivat. Item, Rom. 8.: Debitores estis. Dieweil denn Paulus selbst dieses Wort brauchet, sollen billig diese Propositiones: nova obedientia est debitum? (ollen billig diese Propositiones: nova obedientia est debitum?), nicht verworsen werden; denn, daß etliche sagen, es komme selbst, darum solle man nicht sagen: nova obedientia est debitum; wie man nicht sagen: nova obedientia est debitum; wie man nicht spricht: arbor debet poma gignere. Dieses sind sophistische Ausstücke, darauf leicht zu antworten.

Bum andern, daß auch neuer Sehorsam nothig sen von wegen der Folge causae et effectus, ift klar; benn der heilige Geist wird in das Derz darum gegeben, daß dieser Sehorsam angefangen werde im Herzen und außerlich. Rom. 8.: Ihr habt den Geist empfangen, daß ihr Gottes angenommene Kinder send, dadurch wir schreien, Abba,

¹⁶⁾ Pen worin ber Grund.

¹⁹⁾ Pes. mas Gisleben fpricht.

²⁰⁾ Pez. addit: fprecen.

²¹⁾ Pez. addit: namlich baf fie fen.

²²⁾ Pen. ticht, welches ber Sohn Gottes burche Cvans gelium und beiligen Geift im Aroft im Deugen ans gegündet hat, und ift Freud in Gott etc.

²³⁾ Pez. dem.

²¹⁾ Pez. folgen.

²⁵⁾ allein] excidit e textu Pez.

¹⁶⁾ und nova ob. est deb.] exciderunt e textu Schem.

lteber Bater. Item, wer ben Seift Chrifti nicht hat, berselbe ist nicht bes herrn Chris sti; item, 1 Covinth. 6 : Lasset euch nicht bes trugen; hurer, Chebrecher, Abgottische etc. werden bas Reich Gottes nicht erben.

Und ist ganz dffentlich, daß die Bekehrung in diefem Leben geschehen muß, und zu diesem Ende geordnet ist, daß in uns das ewige Leben im Troste, welchen der Glaube mitbringt, angefangen werde; wie Paulus spricht: wir werden überkleidet, doch also, so wir nicht bloß gefunden werden. Darum ist die Folge der Berneuerung im Glaubigen ein nothisges Ding, und bleibt gleichwol diese Propositio, daß wir allein durch Glauben vor Gott gerecht und Erben der ewigen Seligkeit 27) sind.

Auch ist die Folge der Verneuerung allezeit zu versstehen von folgenden Tugenden nach der Bekehrung. Als: im bekehrten 28) Morder am Kreuze, nach der Bekehrung, sind viele hohe Tugenden und Berke, das große Licht, daß er Messiam erkennet, und versteht, warum er leidet, und daß ein ewig Reich kunftig ist; item, der Glaube selbst, der Trost und Freude an Gott bringt; item, Geduld in Leiden, Gott zu ehren, Anzusung zu Gott und zum Herrn Christo, Bekenntniß eigener Günden, Bekenntniß des Glaubens etc. und in Summa: alles ist in ihm gewesen, das dieser Spruch begreift: Omnis, qui invocaverit nomen Domini, salvus erit.

Dieses alles ist offentliche Wahrheit, baß alle Gottfürchtigen bekennen, baß ber Antinomer Gegen= lehre teuflische Lugen und Gottesläfterung find.

Wiewohl nun biese Proposition festzuhalten ist, nova obedientia est necessaria, wie gesagt ist: so wollen wir gleichwol diese Worte: ad salutem, zur Seligkeit, nicht daran hängen, weil dieser Anhang gebeutet wird auf das meritum, und wurde die Lehre von der Gnade verdunkelt; denn dieses bleibe mahr, daß der Mensch vor Gott gerecht und Erbe ewiger Seligkeit sey aus Gnaden, um des Herrn Christi willen, allein durch Glauben.

Dabei sollen auch die Antinomer und ihres Gleischen die unflatige Rebe meiden: gute Werke sind schablich zur Seligkeit. Denn obgleich das per accidens in den heuchlern geschieht, so ist doch diese Rede an ihr selbst nicht recht, als: so man spricht, Gesundheit ist Ursache der Sunden, und wissen diese gros

ben Leute nicht ³⁰), wie eine grausame, große Berhinberung ist des Glaubens und der Anrufung und des Trostes, so das Gewissen mit dosen Werten verwundet ist, und wie dieser Streit so schwer wird, wider das dose Gewissen und wider die Flucht vor Gott Trost suchen ³⁰).

Von diesen Studen allen hatte ich etwas langern Bericht gethan, so ich unser gemeines Bekenntnis von diesem Artiket hatte ausgehen lassen, wie ich mich zu thun erboten. Dieweil aber Georgius Major sein Erdieten selbst hat lassen ausgehen, acht ich nicht, daß neuer Schriften davon von Nothen sey, wiewol sein Gesgentheil viele Sophiskereien mit untermengt ").

Der britte Artikel. Bom Sacrament beb Leibes und Blutes des herrn Chrifti.

Daß greuliche, offentliche Abgotteren durch die Papisten mit der Messe, Umtragung des Sacramentes, Reposition und falscher Andetung in die Welt eingeführt sen, und noch mit Blutvergießung gestärkt werde, ist öffentlich. Denn es kann nichts Sacrament seyn außer der göttlichen Einsehung, und hat keine Creatur Gewalt, göttliche Sacramente zu machen. Solches ift ganz gewiß.

Dieweil denn Coena Domini eingefest ist, daß es soll eine Rießung seyn, mit der Weise und Ordnung, wie sie im Evangelio beschrieben ist: accipite, manducate etc., so folget klar, daß diese papstliche Ge wohnheiten öffentliche Abgötteren sind, daß sie das Brod, außer der geordneten Rießung, anbeten, du ") manderlei Mißbrauch, in der Opfermesse, im Umtragen, Reposition und sonst.

Sie disputiren darnach weiter, was die Maufe nagen, wenn sie panem consecratum effen. Und sind viele, die nicht Papisten seyn wollen, die gleichwohl

²⁷⁾ Pen emigen lebens.

²⁸⁾ Schum. betannten.

²⁹⁾ Exciderunt hic quaedam e textu Schumach. qui tantem habet: fchablich jur Geligteit, und betrachten fols che Leute, wie etc.

⁵⁰⁾ Haec Pez. ita: wie eine große tiefe Berhinberung ift beß Glaubens, im rechten Streit, ein böß Geswissen, item, wie ein frevele Rede ift: sunma an christianorum est nescire legem, so doch Paulus spricht: per sidem lex stabilitur, und ift mahr, daß allein die Christen einen Anfang haben von Berkand und herzliche reverentia gegen dem Geses.

⁵¹⁾ Pezelius boor ausgeben laffen. Achte aber baf alle Berfanbige bie nicht gut Cophifterei und ealumnis haben, ertennen, daß biefe Meinung und Reden, wie diefer Artitel lautet und geftell ift, recht chriftlich, ben Gottfürchtigen nüglich und flar fep.

⁵²⁾ Pez, in.

diese Anbetung halten; als namlich zu Hilbesheim ist ein großer Streit worden von dem Brot, das auf die Erden gefallen war, wie es aufzuheben; und zu Worms ist diese Frage an uns gelanget: ob der Leib Christi in den Bauch komme, und ist neulich ein sehr grob Buch zu Erfurt gedruckt vom Abtriefen, dergleichen auch Savecerius geschrieben hat 33).

Wider diese und dergleichen Papisten Abgötteren 34) habe ich diese Regel vor zwanzig Jahren gesetzt, und oft in Schriften repetirt, daß nichts Sacrament senn könne, außer der göttlichen Einsetzung 32), habe auch diese Regel zu Regensburg wider Eden in öffentlicher Audienz, darin Granvel gewesen, angezogen wider ihr Umtragen etc. 36). Und dieweil Ed nichts grundzliches dagegen sagen konnte, ward er sehr zornig, soff denselbigen Abend, daß er tödtlich krank wurde, und Granvel war sehr ungeduldig über mich.

Diese Regel wird jest aus Bosheit angesochten, benn einer zu Erfurt neulich dawider geschrieben, und hat Sarcerius auch geschrieben, wie es mit dem Abstrauffen zu halten etc. 37).

Bom mahrhaften Sacrament in unfern Rirchen.

Dieser Grund ist erstlich ganz gewiß und ohne allen Zweisel wahr, daß der Sohn Gottes bei seinem ministerio gegenwärtig ist. Er ist die Person in der Gottsheit, dadurch erstlich und ohne Mittel die Berheißung geoffenbart ist, und die das ministerium Evangelii selbst erhält 38), ist darin kräftig, wie Ephes. 4. gesschrieben ist: sedet ad dextram patris, dans dona hominibus etc. 38).

Und ware febr noth und nuglich, daß von diefer Segenwartigkeit und Wirkung ") beutlich und viel geredet wurde.

Dazu ist aber der Sohn Gottes in dieser seiner Ordnung im Abendmahl also wahrhaftig und wesentlich

lebendig, und ganz gegenwartig, daß er uns in dieser Rießung, mit Brod und Bein also geordnet "), seinen Leib und Blut giebt, macht uns Gliedmaas seines Leisbes, und bezeuget hiermit, daß wir seine Gliedmaas sind "), applicirt uns sich selbst und seine gnadige Berseißung und wirkt ") in uns. Also spricht Silarius: haec, sumta et hausta, faciunt, ut Christus sit in nobis et nos in ipso, d. i. so man dieses nießet und trinket, ist damit Christus in uns und wir in ihm.

Diese Worte reben flar von ber Riegung, wie auch ausbrucklich von ber Nießung Paulus rebet: bas Brod ift bie Gemeinschaft mit dem Leibe Chrifti. Das tann nicht außer ber Niegung verftanden werden; das Brod ift dieses, damit Gemeinschaft des Leibes Christi uns mitgetheilt wird. Und also reden die alten vornehmen Scribenten. Trenaus fpricht: eucharistia constat ex duabus rebus, terrena et coelesti. Und Epiphanius und Theodoretus sprechen klar, daß die Natur des Brodes bleibe; aber damit werde die Gabe gegeben. hernach find neue Re den eingeführt, daß das Brod verwandelt werde wie der Stock Mosis in die Schlange. Darnach haben die Monche eine andere Rede erdichtet, daß bas Brod sein Befen verliere, und werde transsubstantiatio, und fen also ber Leib in ber Gestalt bes Brodes auch außer ber Nießung etc. Daß diese Reden ben Alten unbefannt sind, ist leichtlich zu erweisen ").

Bas weiter vom rechten Brauch und Mißbrauchen und von der Meffe zu sagen ift, ist sonst in unsern Schriften erklart "), und ist hochnothig, daß dieser Berstand in der wahren Kirche bleibe, daß die Nießung zu Starkung des Glaubens, als zum Troste g schehen soll, daß und gewißlich der Sohn Gottes sich und seine Berheißung applicire etc., und daß dieses Bert kein Opfer für andere sey etc. Davon ist sonst in unsern Schriften nothiger Bericht geschehen.

Daß auch Zwingli und andere allein dieses saen, daß der herr Christus nicht wesentlich da sen, und daß dieses Zeichen allein ein außerliches Zeichen sen, das

⁵⁵⁾ Verba: Und find viele, bie nicht - gefchrieben bat, non leguntur apud Schum.

³⁴⁾ Per. Biber folde und ber Papiften Abgott.

⁸⁵⁾ bağ nichte etc.] non habet Pezel.

³⁶⁾ wider ihr Umtragen] non habet Pes.

⁵⁷⁾ Pro: Diefe Regel mirb jeht etc., Pen, habet: Dies. weil ich benn biefe Regel für recht nab nöthig acht, will ich fie nicht wieberum verwerfen.

³⁶⁾ Pen. Er ift bie Berfon, bie erftlich bie Berbeis fung offenbart, und erhalt bas ministerium Evangelii.

⁹⁹⁾ wie Ephef. etc.] non babet Pen.

^{40,} Pez. addit: burd bas Minifterium.

⁴¹⁾ also geordnet] non habet Pez.

⁴²⁾ und bezeuget etc.] non habet Per.

⁴⁵⁾ Pez. addit: Itoft.

⁴⁴⁾ Pro: Und alfo reben bie Alten - ju erweisen, Pen, tantum habet boec: Und ift öffentlich, daß bie alten fürnehmen Scribenten viel andere gerebt haben, beun hernach bie Papfischen. Go find auch die griechischen Canones Missae ungleich.

⁴⁵⁾ Verba seq. und ift hochnothig - nothiger Bericht gefchen, non leguntur apud Pez.

bei die Christen ihr Bekenntniß thun und zu kennen

find **): biese Meben sind unrecht. Ron biesen breien Special - Artike

Kon diesen dreien Special - Artikeln ist zu Worms keine Unterredung geschehen; denn Brentius, wiewohl er in der Lehre von der Gerechtigkeit mit uns einig ist, sagt er doch, er habe Osiandrum nicht so hart verstanden, und seine Meinung sen unserer Lehre nicht widers wärtig; so doch öffentlich ist, daß Osiander spricht: iustitia imputata est frigidior glacie, und sehet diese definitio: iustitia ist dieses, das uns macht recht thun etc. *7).

Dieweil benn biese Unterrebe unter uns gehindert worden, und unserer wenig gewesen sind, habe ich die Sachen also hangen lassen, besonders weil viele ungelehrte und zankbegierige Leute allein Calumnias und Unfrieden suchen, und starken Lugen und betrüben die

Schwachen **).

Dagegen haben wir alle eintrachtiglich geschlossen, bei ber Confession unserer Rirche, zu Augsburg Anno 1530. überantwortet, mit Gottes Hulfe zu bleiben 40).

Philippus Melanthon manu propria 1558. 60)

No. 6426.

(m. Dec.)

Mart. Seydemanno.

+ Ex spogr. in cod. Goth. \$99. p. 195.

Martino Seydemanno.

Carissime Martine. Memini mihi dicere virum sapientem Iacobum Sturmium, Senatorem Argentoratensem, se magnopere expavescere ac co-

46) Pez. So auch 3winglius ober andere allein biefes fagen, es fen nur ein äußerlich Beichen, und der herr Chriftus fen nit wefentlich dabei, item es fen nur ein Beichen, dabei fich die Chriften tennen.

48) Pen. Unfriebe fuchen, bie armen unberftanbigen Ceute gu betrüben und irre gu machen.

49) Minus recte Schumach.: unfrer Rirche mit Gottes bulfe gu bietben. Angeburg 1550.

horrescere toto corpore, cum in Senatu es senientia vincit, quae ab ipso prime dicta est. Metnit enim pericula, quae de magnis rebus pronunciatas sententias sequi solent. Vicissim illi dixi, me vere cohorrescere, cum idem mihi accidit. Sed nos in dogmatibus regulam coelestem tenemus. Ita pronuncio, ut Ecclesiae, hoc est omnibus piis, doctis et mediocriter peritis, iudicium permittam. et vere et ex animo permitto his academiis, (ne quis in generali appellatione aliquid esse latebrarum suspicetur), Vitebergensi, Lipsicae, Tubingensi, Basiliensi, imo et pluribus. Deus testis est, me non aliud spectasse, nisi ut inventuti quasi regiones monstrarem controversiarum maximarum, quae hoc tempore motae sunt, et cupio posteritati simplicem, planam, explicatam unam doctrinam traditam divinitus relinquere, ac ero filium Dei dominum nostrum Iesum Christum, ut me regat, et studia publica adiuvet. Commendavi vestris hominibus modestum hominem Bambergensem, Mag. Iohannem Roth, quem iudico idoneum ad gubernationem scholae, et animadverti, Ecclesiae Dei amantem esse, et si ita volet noster amicus D. Andreas, conterraneus meus, non gravatim κατήχησιν in Ecclesia traditurum esse. Commendo eum et tibi et Martino. Si quidamgantiae aut tumoris aut impudentiae in eo estatbitrarer, ne quicquam eum vobis commendarem Vale.

No. 6427.

(m. Dec.)

M. Meienburgio iuniori.

Epist. lib. V. p. 732 sq.

Michaëli Meienburgio, iuniori.

Cum iter faceremus per oppidum, in quo tuus Pater, vir honestissimus, natus est, multa de ipso et de iis negotiis, quae post eius mortem secula sunt, cogitavi. Profuerunt eius labores urbi vestrae, cui magna pericula saepe non solum consilio, sed etiam patientia depulit, curavit recte doceri Ecclesiam. Fecit igitur praecipua officia boni gubernatoris. Domestica vita ipsius, et familia honesta et dulcis fuit ipsi, honestissimae Matri et filiis. Haec bona cum ei tribuerit Beus, gratias Deo agamus, et retineri apud homines honestos gratam ipsius memoriam gaudeamus, et borum

⁴⁷⁾ Pez. haec: Bon biefen brei Sp. Art, ift bie Alnters redung ju Worms nicht vollzogen, dieweil Brenstius ben Ofiandrum nicht wollt ftrafen taffen, wiewohl er in der Lehre von der Gerechtigkeit mit uns einig ift, fagt aber, wir verfteben ben Ofiandrum ju hart.

⁵⁰⁾ Hanc subscriptionem Pez. non habet. Metanthon hos articulos non in conventa Wormat, ipso sed post reditum suum Vitebergae scripsisse, post d. 25. Dab. (quare addit a. 1558.) cosque misisse Dresdam ad Augustum Electorem, intelligitus ex epistola Mel. ad Regem Daniae d. 25. Jan. 1558.

testimonia opponamus ipsius adversariis. Usitatissimum est enim in vita bonis gubernatoribus multos adversari. Intuenda sunt autem iudicia honestorum. Ea sunt autem secuta mortem, quae dolores magnos attolissent. Nune vos memores paternae virtutis eam imitari studete, et Deum orate, ut et vos gubernet, et difficultatem leniat. Bene vale.

Philippus.

No. 6428.

(h. a.?)

G. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 365. (ed. Lond. lib. II. ep. 377.).

D. Georgio Cracovio

S. D. Misericordiae Domini, quod non consumpti sumus. Ardere odio nostri hypoeritas instructos et Tyrannorum potentia, et vulgi furore manifestum est. In his tantis periculis nobis Deus hactenus clementer dat Halcyonia, et ut det diutius propter suam gloriam, toto eum pectore oro. Ipse est enim καρδιογνώστης, et scit, quorum voluntates veritatis studium habeant. Grati igitur beneficium Dei celebremus, et simus memores dicti, ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, καὶ ὁ μένων ἐν τῆ ἀγάπη, ἐν τῷ θεῷ μένει. Veniam ad te, et velim te Paulo adiungere vicinum ipsius Doctorem Milichium. Bene vale.

No. 6429.

hoc anno.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 729 sq. (ed. Lond. lib. 1V. ep. 874.).

Optimo et doctissimo viro I o a chimo Comerario Paberg. amico suo summo,

S. D. Quod scribis de torquati illius sermonibus, qui ante biennium sua sapientia opplebat aures nostras ἐν τῆ τῶν ὑλῶν μονῆ ¹), non afficit me singulari aliquo dolore, cum communibus graviter exerucier. Ego meam conscientiam testem habeo consiliorum et factorum meorum, in qua acquiesco. Cum autem non dubitem ego notare

quaedam in veterum scriptis, cur moleste feram aliquid reprehendi in meis? Sed quomodo isti in mentem venit, ut haec nune demum arriperet. aut quae est tandem ista reprehensio? Mihi quidem vix quicquam dici 2) potuisse moderatius videtur: Minus elecutos aliquos plane aut diserte quam sentirent; omnium temporum sunt aliqui errores. Neque ego non fateri et deplorare soleo plurima vitia nostra. Et res humanas modo hoc modo illud non sinit esse prorsus sinceras. Sed illud pulcrum est, quod indicas in Ambrosii mentione notatum fuisse id, quod ille de ieiunii diebus XL scripsisset. Quod hor ludibrium esse dicam? Utinam ieiunaretur assidue, et eo ieiunio, quod elegit Dominus, secundum Prophetam. Sed contendimus verbis, cum melius esset honestis exercitiis contendere. Neque sensit hoc Ambrosius, quod putatur, et si sensisset, admonitus certe mutasset sententiam. Non enim istud, de quo declamitant, ieiunium consensu Ecclesiastico, sed voluntarii cultus superstitione introductum est. φλυαρίαι sunt hae. Cum enim de doctrina quaeratur, inculcant isti talia, quae ideo reprehenduntur, quia puram doctrinam contaminarunt. Utinam et severitas in peccatis cohercendis, et temperantia abstinentiaque colatur, non corrupta tamen doctrina celestis veritatis. Hoc multis non placet. Eos igitur condemnat τὸ ὁπιὸν: Venit lux in Mundum. Mea si dextre accipiantur, nihil habent incommodi. Sed de his plura scripsi, quam necesse fuit, et te dixisse aliquid opinor. Bene vale.

. Philippus.

No. 6430.

hos anno.

Lectori.

Praesatio in Avenarii grammat, hebr. [Luns.]

Philippus Melanthon pio Lectori S.D.

Non casu genus humanum ex Democriti atomis confluxit, sed miranda sapientia a Deo conditum est: nec tantum ad huius aerumnosae vitae stultitiam et calamitates nascimur, sed vere colligit Deus aeternam Ecclesiam voce Evangelii tradita in scriptis Propheticis et Apostolicis. Hane voluntatem conditoris semper intueri homines opor-

¹⁾ Odenwald adscripsit menus vetusta; potius; Waldheim oppidum in Misnia.

²⁾ la libro de Reclesia. C. W.

bei die Christen ihr Bekenntniß thun und zu kennen

find "): biefe Reben find unrecht.

Bon biefen breien Special - Artifeln ift zu Borms feine Unterrebung gefcheben; benn Brentius, wiemohl er in ber Lebre von ber Gerechtigfeit mit uns einig ift, fagt er boch, er habe Dfianbrum nicht fo bart verftan: ben, und seine Meinung sep unserer Lehre nicht wibers wartig; fo boch offentlich ift, bag Dfiander fpricht: iustitia imputata est frigidior glacie, und febet biefe definitio: iustitia ift biefes, bas uns macht recht thun etc. ").

Dieweil benn biefe Unterrebe unter uns gehindert worben, und unserer wenig gewesen sind, habe ich bie Sachen also hangen laffen, besonders weil viele ungelehrte und jantbegierige Leute allein Calumnias und Unfrieden suchen, und ftarten Lugen und betruben bie

Schwachen **).

Dagegen haben wir alle einträchtiglich geschloffen, bei ber Confession unserer Rirche, ju Mugsburg Anno 1530. überantwortet, mit Gottes Bulfe gu bleiben 40).

Philippus Melanthon manu propria 1558. 40)

No. 6426.

(m. Dec.)

Mart. Seydemanno.

+ Ex spogr. in cod. Goth. \$99. p. 195.

Martino Seydemanno.

Carissime Martine. Memini mihi dicere virum sapientem Iacobum Sturmium, Senatorem Argentoratensem, se magnopere expavescere ac co-

46) Pez. So auch 3winglius ober andere allein biefes fagen, es fen nur ein äußerlich Beichen, und ber herr Chriftus fen nit wefentlich dabei, item es fen nur ein Beichen, babei fich bie Chriften fennen.

48) Pen. unfriebe fuchen, bie armen unverftänbigen Ceute gu betrüben und irre gu machen.

49) Minus recte Schumach.: unfrer Rirde mit Gettes

bulfe ju bleiben. Angeburg 1580.

horrescere tote corpore, cam in Senatu es sententia vincit, quae ab ipso primo dicta est. Metnit enim pericula, quae de magnis rebus pronunciatas sententias sequi solent. Vicissim illi dixi, me vere cohorrescere, cum idem mihi accidit. Sed nos in dogmatibus regulam coelestem tenemus. Ita pronuncio, ut Ecclesiae, hoc est omnibus più doctis et mediocriter peritis, iudicium permittam, et vere et ex animo permitto his academiis, (ne quis in generali appellatione aliquid esse latebrarum suspicetur), Vitebergensi, Lipsicae, Tubingensi, Basiliensi, imo et pluribus. Deus testis est, me non aliud spectasse, nisi ut inventuti quasi regiones monstrarem controversiarum maximarum, quae hoc tempore motae sunt, et cupio posteritati simplicem, planam, explicatam unam doctrinam traditam divinitus relinquere, ac oro filium Dei dominum nostrum Iesum Christum, ut me regat, et studia publica adiuvet. Commendavi vestris hominibus modestum hominem Bambergensem, Mag. Iohannem Roth, quem iudico idoneum ad gubernationem scholae, et animadvetti, Ecclesiae Dei amantem esse, et si ita volet noster amicus D. Andreas, conterraneus meus, non gravatim κατήχησιν in Ecclesia traditurum esse. Commendo eum et tibi et Martino. Si quid arrogantiae aut tumoris aut impudentiae in eo esse arbitrarer, ne quicquam eum vobis commendarem Ph. M. Vale.

No. 6427.

(m. Dec.)

M. Meienburgio iuniori.

Epist. lib. V. p. 732 sq.

Michaëli Meienburgio, iuniori.

Cum iter faceremus per oppidum, in quo tuus Pater, vir honestissimus, natus est, multa de ipso et de iis negotiis, quae post eius mortem secula sunt, cogitavi. Profuerunt eius labores urbi vestrae, cui magna pericula saepe non solum consilio, sed ctiam patientia depulit, curavit recte do ceri Ecclesiam. Fecit igitur praecipua officia hon gubernatoris. Domestica vita ipsius, et familia honesta et dulcis suit ipsi, honestissimae Matri filiis. Haec bona eum ei tribuerit Deus, gralist Deo agamus, et retineri apud homines honestos gratam ipsius memoriam gaudeamus, et borum

⁴⁷⁾ Per. haec: Bou biefen brei Gy. Art, ift bie Alpters redung ju Worms nicht vollzogen, diemeil Bren-tius ben Dfiandrum nicht wollt ftrafen laffen, wiewohl er in ber tehre von ber Gerechtigfeit mit uns einig ift, fagt aber, wir verfteben ben Dfianbrum ju bart.

⁵⁰⁾ Hanc subscriptionem Pez. non habet. Belanthon hos articulos non in conventa Wormat, ipso sed post reditum suum Vitebergae scripsisse, post d. 25. Dab. (quare addit a. 1558.) eosque mississe Dresdiem ad Augustum Riectorem, intelligitur ex epistola Mel. ad Regem Danise d. 25. fan.

testimonia opponamus ipsius adversariis. Usitatissimum est enim in vita bonis gubernatoribus multos adversari. Intuenda sunt autem iudicia honestorum. Ea sunt autem secuta mortem, quae dolores magnos attulissent. Nune vos memores paternae virtutis eam imitari studete, et Deum orate, ut et vos gubernet, et difficultatem leniat. Bene vale.

Philippus.

No. 6428.

(h. a.?)

G. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 365. (ed. Lond. lib. II. ep. 897.).

D. Georgio Cracovio

S. D. Misericordiae Domini, quod non consumpti sumus. Ardere odio nostri hypocritas instructos et Tyrannorum potentia, et vulgi furore manifestum est. In his tantis periculis nobis Deus hactenus clementer dat Halcyonia, et ut det diutius propter suam gloriam, toto eum pectore orollpse est enim καρδιογνώστης, et scit, quorum voluntates veritatis studium habeant. Grati igitur beneficium Dei celebremus, et simus memores dicti, ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, καὶ ὁ μένων ἐν τῆ ἀγάση, ἐν τῷ θεῷ μένει. Veniam ad te, et velim te Paulo adiungere vicinum ipsius Doctorem Milichium. Bene vale.

No. 6429.

hoc anno.

Ioach. Camerario.

Epist, ad Camer. p. 729 sq. (ed. Lond. lib. IV. ep. 874.).

Optimo et doctissimo viro Ioachimo Comerario Paberg, amico suo summo,

S. D. Quod scribis de torquati illius sermonibus, qui ante biennium sua sapientia opplebat aures nostras ἐν τῆ τῶν ὑλῶν μονῆ ¹), non afficit me singulari aliquo dolore, cum communibus graviter excrucier. Ego meam conscientiam testem habeo consiliorum et factorum meorum, in qua acquiesso. Com autem non dubitem ego notare

quaedam in veterum scriptis, cur moleste feram aliquid reprehendi in meis? Sed quomodo isti in mentem venit, ut haec nune demum arriperet. aut quae est tandem ista reprehensio? Mihi quidem vix quicquam dici 2) potuisse moderatius videtur: Minus elecutes aliques plane aut diserte quam sentirent; omnium temporum sunt aliqui errores. Neque ego non fateri et deplorare soleo plurima vitia nostra. Et res humanas modo hoc modo illud non sinit esse prorsus sinceras. Sed illud pulcrum est, quod indicas in Ambrosii mentione notatum fuisse id, quod ille de ieiunii diehus XL scripsisset. Quod hor ludibrium esse dicam? Utinam ieiunaretur assidue, et eo ieiunio, quod elegit Dominus, secundum Prophetam. Sed contendimus verbis, cum melius esset honestis exercitiis contendere. Neque sensit hoc Ambrosius, quod putațur, et si sensisset, admonitus certe mutasset sententiam. Non enim istud, de quo declamitant, ieiunium consensu Ecclesiastico, sed voluntarii cultus superstitione introductum est. φλυαρίαι sunt hae. Cum enim de doctrina quaeratur, inculcant isti talia, quae ideo reprehenduntur, quia puram doctrinam contaminarunt. Utinam et severitas in peccatis cohercendis, et temperantia abstinentiaque colatur, non corrupta tamen doctrina celestis veritatis. Hoc multis non placet. Eos igitur condemnat τὸ ὁπιὸν: Venit lux in Mundum. Mea si dextre accipiantur, nihil habent incommodi. Sed de his plura scripsi, quam necesse fuit, et te dixisse aliquid opinor. Bene vale.

. Philippus.

No. 6430.

hos anno.

Lectori.

Praesatio in Avenarii grammat. hebr. [Luns.]

Philippus Melanthon pio Lectori S. D.

Non casu genus humanum ex Democriti atomis confluxit, sed miranda sapientia a Deo conditum est: nec tantum ad huius aerumnosae vitae stultitiam et calamitates nascimur, sed vere colligit Deus aeternam Ecclesiam voce Evangelii tradita in scriptis Propheticis et Apostolicis. Hane voluntatem conditoris semper intueri homines opor-

¹⁾ Odenwald adscripsit manus vetusta; potius; Waldheim oppidem in Misnia.

²⁾ la libro de Ecclesia, C. VV.

tet, et ad eam studia et labores dirigere, et hanc consulationem in tantis fluctibus velut anchoram tenere, cogitantes hanc militiam non esse inutilem, sed esse praeparationem ad aeternae Ecclesiae consuetudinem in coelo.

Haec cum sint verissima, necesse est in Ecclesia conservari linguae Ebraeae cognitionem, cum et Prophetarum libri Ebraei sint, et Apostolica phrasis magna ex parte Ebraea sit. Cumque in Psalmo dicitur: Benedicite Domino de fontibus Israel, ubi docemur, hanc esse veram Dei Ecclesiam, quae Prophetarum doctrinam recte intellectam retinet: invitari nos hoc dulcissimo versu sciamus ad discendas et res in prophetis traditas et linguam, quae ad res editum monstrat.

Nec dubium est, semper in Ecclesia aliquos fuisse eius linguae gnaros. Etsi enim extant interpretationes necessariae populo, et profecto non contemnendae: tamen Deus semper vult festes aliquos illarum interpretationum esse. Vult in locis obscuris consuli fontes. Id beneficium Dei agnoscamus et laeti ac grati hanc linguam discamus, et quam plurimos ad eam discendam invitemus. Quanto sit illustrior sententia Prophetarum iis, qui fontes norunt, experti iudicare possunt. Illud constat, valde delectari bonas mentes certitudine sententiae, cum nota est Prophetarum lingua.

Hieronymum adfirmo optime meritum esse, quod Prophetica scripta Latine reddidit. Bene meriti sunt et septuaginta, aut quicunque alii fuerunt, qui Graece reddiderunt. Sed tamen in utraque interpretatione multa esse mendosa, plurima obscura, manifestum est. Necessaria est igitur ex fontibus emendatio. Quare labor honesti et eruditi viri Avenarii*) studiosis gratus sit, qui has lucubrationes edidit, ut lingua maxime necessaria, multis et notior et familior fiat. Bene vale, candide Lector.

No. 6431.

h. a.

(Inscriptio.)

Dictum Melanth. inscriptum bibliis Lutheri (Bittemb. band hans Rufft 1542.) quae possidet Anglus, Iames Edwards, Esq. of Manos House, Harrow on the Hill; editum in Coxil, Angli, vita Phil. Mel., ex quo mihi illud descripit Reverendiss. Chr. Niemeyerus.

Der Spruch bes Propheten Elias.

Sechs tausend Sahr bleibet diese Welt, darnach wird sie verbrennen. Zwei tausend Sahr Dede. Zwei tausend Sahr das Geset Moisi. Zwei tausend Sahr die Tag Messiah, und von wegen unser Sunden, die viel und groß sind, werden die Sahr davon abgehen, welche nicht erfüllt werden.

Geschrieben im ') 1557. Jahr nach ber Gebut bes Herrn Christi aus ber Jungfrau Maria, anno von Erschaffung ber Welt 5519. Aus biese Bahl ist zu versichern '), daß diese hochbejahrte Welt nicht fern vom Ende ist. Der allmächtige Gottes Sohn, Jesus Christus, wolle sie verherv lichen, nach seines Arms Kräften gnädiglich erhalten, regiren, bewahren und schüßen.

Script, manu Philippi 1557. W.

No. 6432.

(Annales.)

Ex annalibus a Melanthone scriptis in eined. christichen Berathschlagungen und Bedenken p. 745 sq. — (Vid. que de his annalibus diximus ad annum 1552. exeuntem.)

(Annales Phil. Melanthonis.) Anno M. D. LVII.

Im Sahr nach der Geburt Christi 1557. stirbet Marggraf Albrecht von Brandenburg, des Casmin Sohn, im Städtlein Pforgen (bei seinem Schwager Marggraf von Baden), der zuvor in dem Kriege (da er die Bischoffe, als den von Bamberg und den von Burgburg, item die Stadt Nürnberg überzogen) um sein Land und Leut kommen war. Aber in seiner langwierigen Krankheit, (wie er denn lang gelegen, und, wie wir berichtet, von der Schwindsucht allgemach verzehret worden, wie auch aus seiner Nativität zu sehen, daß er kein groß Alter erreichen würde), hat man aus vielen Anzeigungen spüren können, daß er sich zu Gott

^{*)} Grammatices Ebreae sanctae linguae tres partes succincia et perspicua brevitate conscriptae a Iohanne Avenario Egrano. VViteb. excud. Ioh. Crato. 1575. 8. 606 pagg. Hinc illa praesatio. At a Strobelio in Neu. Bentr. Bb. 3. Et. 2. 5. 51. it. in Bibl. Mel. p. 89. n. 491. indicatur: Io. Avenarii Ebreae Grammaticae pro incipiantibus Pars I. e. praes. Mel. Wit. 1557. 8. 19 pl. (Lunz.) — Altera vice excusa: Ebracae grammatices duo libelli auctore lohanne Avenario Egrano. VVitteb. excudebat Ishannes Crato. anno M.D. LXII. 8.

¹⁾ im] dedi pro anno, quod haud duble error legentis est. 2) verschen?

mahrhaftig bekehret. Denn er in seiner Krankheit oft wiederholet seines Glaubens Bekenntniß, und den ewisgen Sohn Gottes vor seinem Ende herzlich angerusen hat. Ist zu Pforhen in der Kirchen begraben im Beisseyn etlicher Fürsten und vieler andrer fürnehmer Leut vom Woel. Seine ganze Historie ist ein Exempel der Regel, die da alle großen Herrn vermahnet, daß sie keine unnothige Kriege anrichten oder führen sollen. Nach seinem Tod befahl König Ferdin and us, daß Marggraf Georgen Sohn, als der rechte Erde das ganze Land wiederum einnehmen sollt, das sein Better Marggraf Albrecht verloren hatte. Also ist das Theil Landes, so Marggraf Albrecht genommen war, wiederum kommen an das Haus der Marggrafen von Brandenburg.

Im Martio besselben 1557. Jahres hat der Reichstag ju Regensburg, fo vor einem Sahr angefangen, ein Ende, und ift biefer Abichieb geben worden. Es hatte Konig Ferdinandus vom gangen Reich Bulfe wider den Turken gebeten. In diesem Fall, weil es ein driftlich und nothig Suchen war, wollten ihn die Fürsten des Reichs nicht laffen. Derhalben beschlossen sie, daß man zu diesem Zug etlich Geld contris buiren, und Knecht annehmen sollt. Es wurden auch gewiffe Legaten zu biefem Krieg verordnet. Won den Religions Sachen, obwohl die Bischoffe dieselbe gerne auf den Papstischen Synodum geschoben, ließen ihnen doch ber Ronig und Fürsten gefallen, bag aufs neu ein Colloquium angestellt wurde, und worden auf beiden Theilen dazu ermahlet gelehrte Manner, Die ba in einem freundlichen und glimpflichen Gesprach die Bahrheit erforscheten, und, so viel möglich, die Zwenspalt aufhüs ben; boch was sie beschloffen, daß daffelbe allzeit zuvor bem König und ben anbern Fürsten angezeigt murbe.

Es ift auch ber vorige Abschied vom Friede, so auf bem Reichstag zu Augsburg Anno 1555. geben, wiesberum bestätiget, daß man Niemand wegen der Lehr, so in der Augsburgischen Confession begriffen, überziesben sollt.

Im Jahr nach ber Geburt Christi 1557. im Marzen endet sich der Reichstag zu Regensburg,
so das Jahr zuvor angefangen, und wird beschlossen,
daß des Reichs Abschied, vor zweien Jahren zu Augsburg gemacht, daß sich niemand Unsrieden oder Kriegs
wegen der Lehr, so in unsern Kirchen geführet, zu befahren habe, sest und unverbrechlich sollte gehalten werden, und daß zu Wormbs auf den Augustum ein
Colloquium von der Kirchen Lehr angesest wurde.
Es wurd auch beschlossen, daß man Geld zum Kriege

widern Turfen contribuiren und Kriegsvolf in Ungern schicken sollte.

Das Polnische Kriegsvolk zog in Liefland, aber boch geschah keine Schlacht, und wurde dies Sahr Friede gemacht, mit dem Bedinge, als namlich, daß die gefangene Fürsten Marggraf Wilhelm von Brandenburg, Bischof zu Rige, und der junge Fürst von Mechelburg nach des Bischofs Abgang an seine statt kame, und daß die deutschen Herrn in Liefland hinfurt dem Polnischen König einen sährlichen Tribut geben, und sich zu ihm hielten, als zu ihrem Schusherrn.

Beil die Frangofen Bennigau verheeren, tommt Philippus, Bergog von Burgundien wiederum aus Engelland, und legt fich mit einem großen Saufen fachfischer Reuter und anderm Bolt, so er im Rieberland und Engelland gesammlet, vor bie Stadt St. Duins tin, und belägert sie. Dahin eilet auch mit einem gro-Ben Haufen Französischem Kriegsvolk Connestabilis Monimorantius, ein weiser und fürtreffentlicher Berr. Aber die sachsischen Reuter, so Herzog Ernst von Braunschweig führet, ziehen ihm entgegen, und trennen das frangofische Kriegsvolt, fangen den Connestabilem und seinen Sohn, sampt vielen andern portreff= lichen Mannern vom Abel. Diese Schlacht ift gescheben ben 10. Augusti, und hat Frankreich diesen Schaden. weil so viel vortrefflicher Leut gefangen, hoch beklaget. Darnach ward St. Quintin, und andre umliegende Stadt erobert und eingenommen. Philippus Berjog aus Burgundien sprach bem Connestabili, als er nach Bent geschicket, freundlich ju, und vergunnet ihm, baß sein Sohn, so mit dem Bater in derselben Schlacht gefangen, bei ihm in einer Herberge fenn mochte.

Paulus dies Namens der 4., Papft zu Rom, als er von dieser Niederlag horet, wird er kleinmuthig, und weil er sich keiner hulf aus Frankreich getrösten konnt, machet er Friede mit dem Albano, der Neaspolin administrirte. Albanus aber, damit er sich wiederum gegen den romischen Stuhl ehrerbietig erzeisgete, schicket er seinen Sohn zum Papst, und lasset sich offentlich absolviren.

Darnach schiedt ber Papst zu herzog Philipp aus Burgundien seinen Blutsverwandten, ben Cardisnal Caraffam und Mabrucium, Bischof und Cardinal zu Trient, daß sie zwischen dem Herzog aus Burgundien und dem König in Frankreich Friede machten.

Unterdeß nimmt der Konig in Frankreich ein Castes, so am Meer gelegen zwischen Niederland und Engelland.

Im Augustmonat schicket König Ferbinanbus einen ziemlichen Haufen beutsches und bohemisches Ariegsvolk in Ungern. Aber weil die Türken sich in Städten aushielten, als die da wohl sahen, daß unser Kriegsvolk nicht lang Proviant haben wurde, konnten die Unsern nichts ausrichten, ohne daß sie etliche wenige Türken, so da hin und her gestreiset, erlegten; kommen berhalben wiederum zu Haus.

Sonst in Rarnthen hat ein geringer Hauf beutsches Kriegsvolks in die vier taufend Burieg er-

schlagen.

In Siebenbürgen, welches König Johannes Sohn noch innen hatte, ist diesen Sommer kein Kriegs-

volt geschicket worben.

Im September fing sich zu Wormbe bas Col= loquium ber Theologen an, so sich von etlichen ftreis tigen Artikeln in der Lehr freundlich mit einander bereben follten. Und prafidiret in bem Colloquio Julius Pflug, Bischof zur Naumburg, welchem von beiden Theilen, als von den Papftischen und von den Unsern, assessores zugeordnet maren. Muf der Bifchoffen Geit maren collocutores herr Michael, Bischof zu Merß= burg, Delphus, Suffraganeus zu Straßburg, Canisius, Staphilus und zween Theologi von Collen. Auf der andern Seiten, so die Augsburgische Confession follten vertreten, maren Philippus Melanthon, Profeffor zu Bittenberg, Erhardus Schneppius, Professor zu Ihena, Ioannes Brentius, Pfarherr zu Stutgarten, Iacob Rungius, Pfarherr ju Gripsmald, Georgius Cargius, Pfarherr ju Unspach, und Iohannes Pistorius, Pfarherr ju Nibba. Auf unfrer Sei= ten maren Notarii, Paulus Eberus und Doctor Iacobus Andreae, Pfarherr zu Goppingen. Der Un= fang in diesem Colloquio ließ sich nicht übel an, und erstlich disputiret man, welches die Richtschnur senn follt, barnach man die Lehre in ber Rirchen richten und urtheilen follte. Die Papstischen setzten zur Richtschnur ben einhelligen Confens; sie verstunden aber dadurch ihre Gebrauche und neulich hergebrachte Gewohnheit, die teines Weges ber einhellige Confens der Rirchen Gottes konnen oder follen genennet werden; denn bei ibnen sind viel neuer Traume von den Monchen erbichtet, und viel Papstischer Decret, die den prophetischen und apostolischen Schriften, und ber alten Rirchen ganz und gar zuwider sennd, ja viel aberglaubische Migbrauche find für dieser Zeit mit eingeschlichen, von welchen die alte Kirche ganz und gar nichts weiß. Die Unsern aber

sasten zur Richtschnur die Schriften der Propheten und Apostel und die Symbola, dazu der alten bewährten Scribenten Zeugniß von den fürnehmsten Artikeln der Lehr, ohn allein daß sie anzeigten, man müßte unter den Scribenten einen Unterscheid machen. Denn eines Theils rein und lauter, eines Theils aber nicht allezeit rein gelehrt, und daß bei etlichen allgemach Irthum eingerissen und von ihnen weiter ausgestreuet worden sind. Dazu daß viel Bücher unter der alten Scribenten Namen herumgehen, so neue, unächtige, eingesche bene Bücher sind, als da ist das Buch Ambro si von den Sacramenten, und andre mehr.

Als nun von diesem nach der Länge nothbürftig bisputiret, begehrten bie Papftischen, man wollte bie 3winglianer, Dfiandrum und Illyricum offentlich condemniren. Darauf antworten die Unsern, sie wollten ordentlich nach einander in jedem Artikel die Brrthum verwerfen, wenn sie dahin kommen, und die Lehr zuvor richtig erkläret ware. Aber da fonderten sich die Jenischen Theologen von ihren Mitgenossen ab, und hatten lieber ihre condemnationes offentlich abgelesen wider diese Proposition: bona opera sunt necessaria ad salutem, gute Berte find nothig gur Geligfeit. Als aber die Assessores, so von den Unsern dem Praesidi zugethan, solches nicht gestatten wollten, über reichten die Zenischen ihre condemnationes ben Popstischen, und zogen also aus der Stadt davon. Da Papstischen war bas eine gewünschte Belegenheit, die das Colloquium gern abgeschnitten. Darum, da em Theil von den Unfern bavon jogen, wollten sie im Cob loquio nicht fortfahren.

Bischof Julius läst solches an König Ferdinandum gelangen, der schriebe und befahle, man sollte im Colloquio fortsahren, denn es sep eben so viel, das man die condemnationes ordentlich bei einem jeden Artitel besonders, wenn man darauf komme, anzeige. Auf diesen Besehl des Königs wollten die Papstischen dennoch nicht fortsahren. Darum weil sie davon zogen, überantworten die Unsern ihre Protestation, und zogen auch davon im Decembri.

Alfo haben bazumal unfre Biberfacher das Collo-

quium gar liftiger Beife abgeschnitten.

Dies Jahr ließ der Papst zu Rom ein offentlich Ebict ausgehen, darinnen er verbot, daß man Erasmi Buch de Adagiis nicht lesen sollt, welches ohne Zweisel benjenigen, so die lateinische und griechische Sprache stubiren, ein sehr nügliches Buch ist.

No. 6433,

1. Ian.

Io. Stigelio.

Dans. epp. ad Stigel. ep. 90. Cod. Goth. 188. ep. 159.

Clarissimo viro, felicitate ingenii, eruditione et virtute praestanti, D. Ioanni Stigelio, τῷ Θεῷ, καὶ ταῖς Μούσαις, φιλτάτφ, fratri suo cariss. S. D.

Clariss, vir et cariss, frater. Vides crescere odiorum et dissidiorum incendia, quae, ut restinguat
filius Dei, toto eum pectore oro. Etsi autem respondere nos publice oportebit, tamen apud te
brevi et Demosthenica defensione utar: si me talem esse sentis, cum me familiarissime noveris,
qualem me βλάκιος describit, me prorsus abiici
ab amicis omnibus aequo animo patiar. Sed spero,
tuum iudicium aequius esse. Et amicitiam inter
nos aeternam fore spero, et volo. Mitto xenium
initio novi anni, qui, ut sit faustus et felix universae Ecclesiae, et tuae domesticae Ecclesiae, et
piis omnibus, faciat filius Dei. Bene vale, et
rescribe. Cal. Ian, 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6454.

1. Ian.

Sig, Schoerckelio.

+ Ez apogr. in cod. Goth, 188. ep. 55.

Clarissimo viro, eruditione el virtule praestanti, D. Sigismundo Schoerkelio, Medicae artis Professori, fratri suo S. D.

Doctissime Sigismunde. Delector versu Euripidis, quem vetustas saepe repetit. εἰς ὅμματ' εὕνου ἀνδρὸς εἰςβλέπειν γλυκὸ. Fuisset igitur mihi

conspectus tous gratissimus, si ad vos accessissemus, aut tu ad nos venisses. Verum itinera non regebantur meo consilio, sed equitum. Nec tu ignoras illud Euripideum, τὰς τῶν κρατούντων άμαθίας φέρειν χρεών. Quod flagitas historiam nostri conventus, etsi tantum inchoata est doctrinae collatio et mox arte abrupta, tamen longior est, quam ut in Epistola narrari possit. Pagellam de nostro discessu mitto. De Eusebij emendatione, cum nemo det iustam mercedem, tuae artis labores in medicatione honestorum hominum huic medicationi veterum chartarum anteferre te, utilius erit, praesertim cum tibi in hac valetudine et corporis exercitiis opus sit, quibus et mihi opus esse experior. Atque utinam, ut Laërtes operas in agro facere possem, nec, velut compedibus vinctus, domi sedere cogerer. Bene et feliciter vale. Calend. Ianuarii, A. 1558. qui, ut sit faustus reip. et tibi, faciat Fillus Dei, custos Ecclesiae. Philippus.

No. 6435.

1. Ian.

Casp. (Heidenreich.)

Ex autographo Mel. (quod nunc est in bibliothees Nobilia a Meuschach, olim in bibl. Buracheri Lipsiensie) primum edita a Lunzio, in b. Intelligenzol. bet Setps. St. 3. 1808. No. 695., ex eodem autographo descripta ab Olehausen.

Reverendo viro eruditione et virtute praestanti Domino Casparo [Heidenreich]') pastori Ecclesiae Dei in oppido Torga fratri suo carissimo.

S. D. Reverende Domine Pastor et carissime frater. Audio hunc senem Alexium IVinkler

¹⁾ Vid. Menken. Script. rer. Germ, II. 588.

qui fuit annos quatuor civis Torgensis, tibi notum esse. Fuit enim aedituus vicini vobis templi. Nunc senex quaerit nidum, in quo tantisper maneat, donec ex hac mortali vita evocabitur. Et orat, se recipi in urbis vestrae nosocomium. Frater qui hic est, retineret eum apud se, nisi morbi 2) senis familiae periculum adferrent 3). tamen absenti deerit. Sed nidus quaeritur. Oro ut petitionem eius adiuves, cum et civis vester fuerit, et in vicinia natus 1) sit, et Ecclesiis vicinis servierit. Et miserae senectae ego senex opem ferri peto. Mitto tibi pagellam de decessu ') nostro. Rex Ferdinandus dicitur serio velle pertexi inchoatam doctrinae collationem. Bene vale. Calendis Ianuarii. Anno 1558. qui utinam sit faustus tibi et tuis, et Ecclesiae, et his regionibus.

Philippus Melanthon.

No. 6436.

1. Ian.

(G. Buchholzero?)

† Ex autographo Melanth. in cod. Landshut. Vol. I. fol. 190.

(Altera pars folii cum inscriptione periit. Fortasse Georgio Buchholzero Berolinensi scripta est.)

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Deus conditor coeli et luminum celestium et anni, faciat, ut hic veniens annus sit faustus et foelix Ecclesiae et Germaniae. Id eo petamus ardentius, quia celestes significationes terribiles sunt, et videmus odiorum et dissidiorum incendia crescere, quae ut restinguat filius dei dominus noster Iesus Christus custos Ecclesiae, toto eum pectore oro.

Colloquii in urbe Vangionum initium non fuit insuave. Disputatum est enim de norma iudicii in iudicanda doctrina Ecclesiae. Nos defendimus, normam esse debere scripta prophetica et apostolica, et symbola: illi contra contenderunt, normam esse oportere consensum, quem ex dissimilihus interpretibus et temporibus colligunt. In multis magnis rebus ostendimus, posteriora tempora a sincera antiquitate dissentire. Post hanc

primam velitationem inciderunt occasiones abrumpendi colloquii, quibus adversarii libenter usi sunt, etsi Rex Romanorum praeceperat, ut procederemus.

Illustrissimo Principi Marchioni Electori reverenter gratias ago, quod de me clementer in hoc meo luctu et multis meis doloribus locutus est. Meis filiabus adhuc opus fuit matre rectrice. Sed commendo nos deo patri orphanorum, quem oro, ut servet Ecclesiam suam et nos in ea. Bene vale. Cal. Ianuarii anno 1558. Mitto pagellas meo more.

Philippus.

Epistolam inclusam quaeso ut mittatis Hieronymo Stauden.

No. 6437.

4. lan.

(Thom. Hübnero.)

Manlii farrag. p. 252.

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti, D.N.N. [Thomae Hübnero adsoripsit G. Buckholzer] docenti illustrissimum Principem Marchionem N. N. etc. charissimo fratri suo.

Clarissime vir: Nosti Musarum cantilenam, bru zalòv gilov eori. Quod cum ita sit, ne fieri quidem potest, quin te valde amem, cum orationis tuae suavitas eximia sit, et character est animi orationis forma. Quare cum naturae tuae bonitas et orationis splendor invitent me ad te diligendum, scias me tuae amicitiae valde cupidum esse: tibique gratiam habeo, quod benevolentiam mihi tuam, quae mihi gratissima est, prior significasti. In tantis dissidiis generis humani optandum est, ut plurimi boni, eruditi, amantes publicae concordiae, sese coniungant, ut minus deformis sit Ecclesiae species. Vides quo tendat petulantia multorum, qui taxatione disciplinae et literarum vituperatione vulgi plausus captant. Sed interpellat tabellarius. Te oro, ut saepius ad me scribas. Etsi autem vincor abs to orationis nitore: tamen amore et officio scribendi vinci me non sinam. Bene vale. Quarto Ianuarii, anuo 1558. qui utinam nobis omnibus faustus et felix sit.

²⁾ Lunz. edidit morbus.

⁵⁾ Lunz. edidit adferret.

⁴⁾ natus] Lunz. edid. urbis.

⁵⁾ Lunz. edidit discessu.

No. 6438.

4. Ian.

Georgio Friderico.

Manlii farrag. p. 286. ubi in inscriptione nomen Marchionis tacetar, sed antiqua manus exemplo Manlii in biblioth. Berlinensi adscripsit: "Georgio Friderico." — Epist. lib. III. p. 44. (ed. Lond. lib. III. ep. 17.) ubi a Pezelio inscribitur loachimo Friderico.

Ioachimo Friderico Marchioni Brandeburgensi, etc. administratori Magdeburgensi S. D.

Illustrissime et clementissime Princeps. Non dubium est, legitima imperia et salutares Principes Dei opera et beneficia esse. Id grati cogitare dehemus, ut confirmetar in animis reverentia pulcherrimi ordinis. Adolescentes etiam Principes eo maiore se doctrina et virtutum exercitiis instruere debent, ut ad munus in genere humano summum accedant non rudes et imparati. Scriptum est enim: Erudimini, qui iudicatis terram. Gaudeo igitur, C. T. optima doctrina de Deo, et de omnibus virtutibus excoli. Et quidem cogitatione doctrinae Deus sese animis piorum communicat. Oro autem Deum, ut studia C. T. adiuvet: et esticiat, ut olim Patriam seliciter gubernes, et tua virtus prosit universae Germaniae, sicut multi Principes Marchiones ornamento Germaniae fuerunt.

Quod C. T. mihi clementer et scripsit, et aprum misit, ago gratias et pro benevolentia et munere. Et vicissim labores meos Ecclesiae et Reipublicae offero. Bene et feliciter valeat C. T. Die quarto Ianuarii, Anno 1558, qui annus ut sit faustus et felix Celsitudini vestrae, et Ecclesiae, et Germaniae, faciat Filius Dei Dominus noster Iesus Christus: Amen.

No. 6439.

5. lan.

I. Ionae, filio.

Edita ex autographo a Fabro in epist. p. 289. ep. 4.

Clariss, viro eruditione et virtute praestanti D. Iusto Ionae in inclyta urbe Lipsia, amico suo calendo *).

S. D. Cariss. fili. Recens editio βλάκικου me tanquam transfugam accusat, quod non satis atro-

citer oppugnarim Osiandrum. Credo doctos viros hoc iudicare, me de praecipua questione controversiae dixisse, cum alii multa parerga exagitarint. Sed rabies huius seculi talis est. Maledictis queruntur studia et plausus populi. Ego illud Nazianzeni cogito:

Ταῦτα μὲν οἶσι φίλον, καὶ Κερκώπων κρατός εἴη Αὐτὰρ εγω Χριστοῦ πλήσομαι ἀτρεμέων*).

Recte facis; quod me excusas quod praefationem non scribo. quia locis illis nihil prodessem, et seviciam Sycophantarum armarem. Mitto et principis epistolam, cui alio tempore respondebo, et exemplum tuae Epistolae in qua recte moneri Illustrissimum principem iudico, ut sinat loqui scriptum ipsum, sine alienis patrociniis. Bene vale die 5. Ianuarii.

Philippus Melanthon.

No. 6440.

6. Ian.

Ge. Buchholzero.

Edita ex autographo in Peuceri tracti hisí, de Ph. Mel. semtentia de controversia de s. coena, p. 104.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, Dn. Georgio Buchholzero, pastori Ecclesiae Dei in inclyta urbe Arctoa, fratri suo carissimo

S. D. De colloquio inchoato in urbe Vangionum audies ex viro clarissimo D. Sabino, quae fuerit praecipua causa, quae nostros disiunxit, ex qua disiunctione postea adversarii occasionem sumpserunt abrumpendi colloquii. Semper studui conservare coniunctionem nostrorum, quantum ego potui. Nec ulla sunt a me orta consilia distractionis ullo tempore. Sed vides, quantum

Duffus Jonas hatte vom herzoge ben Auftrag, Melanthon ju bewegen, ein Borwort ju ber, von bem M. Bogel geschries

benen neuen Altchenordnung difentlich ausgeben zu taffen, und schrieb deshalb an ihn: Pernagni enim (Dux Prussiae) sus interesse existimat, ut tuo, tanti viri, tantaque apud omnes bouos autoritate proditi, testimonio in signis prodeat Prutenicarum Acclesiarum descri, tio. — Melanthen war aber zu versichtig und zu abgeneigt, sich in die Osiandristischen Streitigkeiten und alles, was damit in Berbindung stand, einzumisschen, als daß er diesem Berlangen hätte nachgeben sollen. Er lehnte den Antrag ab, und Justus Jonas überschiedte dem herv zoge, zu seiner Legitimation, Melanthons eigenhändige Antswert. (Faber.)

^{*)} Gregor, Nazianz, corm. X. de diversis vitae generibns et advensus falsos prophetas, gegen bas Ende, (Paris. Aufg. T. II. p. 81.) (Faber.)

virus sit in meis inimicis, qui non tradunt corpus doctrinae, sed excerpunt mutila membra, quae calumniose exagitant. Commendo autem me et Ecclesiam Deo. D. Sabinus petet a te benevolentiae erga nos tuae significationem, quam si sine tuo damno praestare potes, quaeso ut benevolentiam ipsi tuam declares. Bene vale. In Epiphaniis, anno M. D. LVIII.

Philippus Melanthon.

No. 6441.

9. Im.

Til. Heshusio.

Edita in D en te's neuem Magazin für Religionsphilosophie etc. Vol. II. p. 457.

Reverendo viro eruditione et virtute praestanti D. Tilemanno Heshusio, Doctori theologiae, fratri suo carissimo.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Etsi non libenter scholasticas operas interrumpo, tamen ad te accederem nec me schola retineret, nisi aulicis compedibus retinerer. Ideo te nuper oravi, ut ad me accedas. Coram et statuere poterimus et literas ad Academiam meae patriae*) scribere, quas te prius legere necesse erit. Et non erit inutile, te prius illius Academiae σχιογραφίαν considerare. Multa alia etiam hic cognosces. Quare te oro, ut ad nos venias. Bene vale. Die nona Ianuarii 1558.

(In adiecta schedula:)

Salutem dices *Iohanni* nostro oeconomo, et si huc accedas, adferas mihi ad hibernas lucubrationes necessarias res, grandiusculos pyritas lapidas, chalybem et fomites.

No. 6442.

(med. Ian.)

P. Vincentio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Petro Vincentio1).

S. D. Carissime frater. Cum Politianus suam praefationem in Homerum, quae extat, Florentiae in magna frequentia recitasset, et magna fuisset admiratio eorum, qui non legerant eandem olim a Plutarcho scriptam: Argyropilus publice interpellat eum inter laudatores: an non puderet 2) eum se venditare furtis, quia tota oratio Plutarchi esset, Ille contra mirari se, inquit, hominis graeci et eruditi stultitiam, qui non cogitaret, admirationem excitandam esse etiam furtis. Si haberem versus meliores de Homero, quos addere possem libris tanquam ἐπιγραφάς, quam meos, profecto illis uterer, ac optarim me a te factos habere. Mittes igitur aut tuos aut mees, si habes 3). Bene vale.

Philippus.

No. 6443.

16. Ian.

Senatui Zittav.

† Ex apogr. cod. Goth. 212. p. 148.

Dem Erbaren weisen und fürnehmen Herrn Burge: meister und Rath der löblichen und königlichen Stadt Sitta, meinen gunftigen herren.

Sottes Snade durch seinen eingebornen Sohn Issum Christum unsern Heiland und wahrhaftigen Helfer zu vor. Erbare, weise, fürnehme, günstige Heren. E.E. als christliche verständige Regenten, die das große Elend auf Erden oft betrachten, wissen, daß Gott seihe beides oft verkündigt hat, nämlich daß in diesem letten schwachen Alter der Welt größere Unruhe seyn wird, denn zuvor gewesen, daß aber der allmächtige Sohn Gottes Iesus Christus ihm [d. i. sich] für und für bis zum letten Urtheil eine ewige Airche durchs Evangelium, und nicht anders, sammelt, und will dazu etliche ziem liche Regenten erhalten. Diesen Arost sollen wir oft betrachten, und besto williger zu Erhaltung der christ

fere medio lanuario 1558.

^{*)} Heidelbergae quo vocatus erat ab Ottone Henrico Palat. Elect., commendatus a Melanthone.

¹⁾ Vincentium în Academia Vitebergensi fuisse ex epistola facile colligitur. Invenitur autem inter doctores Witebergenses in Scriptis publicis Academiae primum anno 1557. Vid. Scripta publ. T. III. p. 95.

puderet] scripsi pro studeret, quod mendum est.
 Verosimiliter sunt versus Vincenti: de Homero, qui le guntur in Scriptis publ. Acad. T. III. p. 142., editi X. Calend. Febr. 1558. Quod si est, epistola Melanthonis scripts est

lichen Kirche und rechter Lehre dienen, und ist gewißlich wahr, daß Gott seiner rechten Lirche die Strafe lindern will. Darum bitt ich E. E., Gott zu Ehren und um Gottes willen, sie wollen Zeigern dieser Schrift weiter våterliche Hulfe thun, besonders weil er ein armer Baise ist, und gottesfürchtig, und dazu mit Gaben des ingenii und Verstandes von Gott wohl gezieret ist, und hat einen guten Anfang, und wird bald in Schulen und Kirchen dienen konnen. Solchen Waisen gebet Hulf, [so werdet ihr] auch bei Gott Linderung vieler Strafe empfangen. Denn also ifts geschrieben: bu follft bes Baifen Bater fenn. Derfelbige mahrhaftige Gott, Bater unsers Heilandes Jesu Christi, Erschaffer aller Creaturen, wolle eure lobliche Stadt, Em. Chrbarkeit, und die Euern allzeit gnädiglich bewahren und regiren. Dat. ben 16. Ianuarii 1558.

Em. Erbarfeit

williger Diener Ph. Mel.

No. 6444.

16. Ian.

(H. Baumgartnero?)

† Ex apogr. in cod. Goth. 25. p. 58.

Ex epistola ad H.B. (Hieronymum Baumgartn.)

Mihi recens quidam praedictiones misit, in quibus scribitur, synodum futuram esse anno post hunc altero, prius autem in alio conventu deliberationes fore περὶ τοῦ προβουλεύματος. Utinam vera de Ecclesiis deliberatio institueretur. Sed id, cum a nostris, qui prae se ferebant studium veritatis impetrare non potuerimus, tunc cum mediocriter florerent, quid nunc ab hostibus veritatis expectari potest? Sed Deus mirandis modis inter tantos fluctus cymbam suam servabit. Bene et feliciter vale. 17. Kal. Febr.

No. 6445.

16. Ian.

Iudicium.

Mel. Consil. lat. P. II. p. 326. — Etiam edita ex mato. in ben Unifoulbigen Rachrichten etc. ann. 1718. p. 934. — Germanice in libro de Esorcismo, Francoford. ad Oder. 1591. 8. — Transsylvanos Melanthonem per legatum en de re consuluisse intelligitur ex ep. ad Regem Dan. d. d. 25. Iau. h. a. Iudicium Academiae Witebergensis de controversia Coenae Domini a Philippo Melanthone conscriptum, et missum Ecclesiis Transylvaniae. Anno 1558.

Quilibet homo debet corpus Christianae doctrinae integrum discere, et statuere, se velle civem esse verae Ecclesiae Dei: et debet considerare, quae, et ubi sit vera Ecclesia, iuxta dictum: *Credo esse* Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem. Debet etiam cogitare, quid invocet, et ad verae Ecclesiae invocationem adiungere suam invocationem, et fugere manifesta idola Ethnica, Mahometica, Papistica, etc. Multi autem passim vagantur, qui cum non curent praecipuam doctrinae Christianae partem, excerpunt quaedam minus necessaria, de quibus tumultuantur sine fine: ut fit ab iis, qui de statuis, et abrenunciatione (ut nominant) quae fit alicubi ante baptismum, litigant. Omnino necessarium est, discernere in doctrina et cultibus divinis res necessarias, et non necessarias, sicut Syracidae 3. cap. dicitur: Quae mandavit tibi Deus, ea sancte cogites. Ac in non necessariis aliqua etiam infirmis condonanda sunt, ne Ecclesiae sauciae et moestae magis saucientur.

De statuis necessaria est doctrina, ne adorentur, nec ad eas fiant concursus: Sed removere omnes statuas et picturas ex privatis et publicis aedibus non necesse est. Optarim igitur, non moveri tumultus de iis auferendis ex templis: Sed si quis removet, etiam NON VOLO EUM DAMNARI, praesertim si removet sine seditione. Et in neutra parte certamina moveri velim.

Professio et abrenunciatio in baptismo adultorum prorsus necessaria est: Sed infantuli recipiuntur, et vere fiunt membra Ecclesiae per baptismum, etiamsi professionem et abrenunciationem nec faciunt, nec facere possunt. Volo tamen publicam Ecclesiae precationem pro infantibus ante baptismum fieri: Volo et legi testimonium Evangelii, Sinite parvulos venire ad me, etc. Haec retinemus in nostris Ecclesiis, precationem, et lectionem ante baptismum infantum.

Si quae verba sunt in exorcismo, et in professione, de quibus litigant nonnulli, ego quidem de illis nullas rixas moveo: sed condono quaedam consuetudini. Alicubi in Ecclesiis recte docentibus, exorcismi, et illae professiones, quae fiunt per susceptores, abolitae sunt: dedi consilium, ut non restituantur: Ne novae rixae oriantur. Dicar sane timidus et frigidus, quia nolo de talibus rebus rixari. Ostendo me civem esse huius verae Ecclesiae, quae amplectitur confessionem nostram, quae extat: et quaedam infirmis piis condonanda esse sentio: sed scio motis controversiis, etiam levibus, postea certari ira et odiis. Haec mala deploro, et precor filium Dei, ut et servet Ecclesiam, et nos in ea, et nos gubernet.

De Coena Domini difficilius est certamen. Sed Papistici errores manifesti sunt, qui extra institutum usum circumgestant panem, reponunt, offerunt, et ibi adorant. Contra hos tetros errores teneamus regulam: Nihil habet rationem Sacramenti extra usum institutum. Ouia creatura non potest instituere Sacramentum. Hac regula posita, multae falsae adorationes ruunt: nec Eccius poterat hanc regulam refutare in conventu Ratisbonensi. Postea de instituto usu in vera Ecclesia de manducatione affirmo, prorsus filium Dei vere et substantialiter adesse praesentem in ministerio instituto: quia persona est ab aeterno patre missa, ut proferat Evangelium ex sinu aeterni patris, et sit efficax, et colligat Ecclesiam.

Haec persona in hoc ministerio sic adest vere et substantialiter, et est efficax, et communicatione corporis et sanguinis sui facit nos sibi membra, et sese, et beneficia sua nobis applicat, sicut et Hilarius dicit: Haec sumta et hausta faciunt, ut Christus sit in nobis, et nos in ipso. De hac communicatione et sumtione loquitur Dominus: Accipite, manducate. Et de praesentia filii Dei in ministerio homines docendi sunt, et de applicutione: qua seipsum nobis applicat, et nos sibi membra facit, vere et substantialiter praesens. Nec fingatur Coena esse inane spectaculum. Existimo autem consuli posse communi concordiae, 'si intra formas loquendi utrique maneant, quas in confessione nostra posmimus + quem mitto. Non defendimus ea, quae extra institutum usum Papistae addiderunt, quibus remotis, existimo posse concordiam in Ecclesiis vestris constitui.

Et oro ipsum filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, ut semper sibi Ecclesiam inter nos colligat et gubernet. Et ad confessionem nostram publice editam me refero. Haec scripsi, ut concordiae Ecclesiarum consulam, non ut atro-

ciora certamina excitem, et peto, ut pie considerentur. Die 15. Ianuarii, anni 1558.

Philippus Melanthon manu propr.

No. 6446.

26. Ian.

Christiano R. Dan.

Schumacher Briefe an bie Konige in Danemart. Vol. il. p. 85. epist. 31.

(Christiano III., Regi Daniae.)

Sottes Snad durch seinen eingebohrnen Sohn Jesum Chriftum, unfern Beiland und mahrhaftigen Belfer, und ein neu, frohlich Sahr, zuvor. Durchleuchtifter, großmächtiger, gnabigster König und Herr. Nachdem Ew. Königl. Majestet von den Colloquenten unset Theils in Worms begehrt hat, daß fie famptlich ju Aufhebung bes Streits von guten Berten und de coena Domini mahrhaftige und einträchtige Artitel stellen wollten, wie folches auch etliche Chur = und Rurften bie Beit begehrt haben: als habe ich dren Special=Artifd, bavon zu reden und hernach einträchtiglich zu schließen, gestellt und ben andern fürgetragen, namlich den eifen von Osiandri Lehr, den andern von guten Baka, den britten de coena Domini. Da aber Brentius den Artikel von Osiandri Lehr gelesen hat, wiewolk, Brentius, fo viel die Lehr belanget, mit und einig if, hat er boch Osiandrum nicht strafen wollen; sagt, wir verstehen ihn zu hart. Dieweil denn Brentins in biefen Artitel nicht mit uns einig gewefen, ift bie Um terrebe verblieben, und-ift entlich nichts geschloffen, be fonder dieweil unfer wenig gewesen.

Und haben wir eine General = Schrift, als einen Abschied, lassen ausgeben zu Berhütung des Gegentheils Calumnien, soviel möglich ware. Gleichwol habe ich gedachte drei Special-Artitel dem durchleuchtissen, hoch: gebohrnen Fürsten und Herrn, Herrn Augusto Hers hogen zu Sachsen, Churfürsten etc., meinem gnöbigsten Herrn, nicht verhalten wollen, der sie E. L. R. zusenden wird; denn ich habe kein Exemplar, habe sie auch sonst nicht lassen ausgehen, weil die Unterrede nicht vollzogen ist. So ist nicht mein Gemuth, Gezänk auzurichten, will auch nichts außer unser Confession schreiben; dieses aber sollte billig durch die hohe Häupter gessürdert werden, daß gottsorchtige und gelehrte Ränner zusammenbracht würden, in Beiseyn etlicher christlichen

Rürsten rechte, gleiche Formen zu reben in etlichen wichtigen Sachen zu ftellen, zu Berhutung Uneinikeit auch bei den Nachkommen. Und sind etliche Fürsten in Deutschland, die folcher Unterrede fehr begierig find; doch ist nothig, daß sie nicht zu weitläufig fürgenommen werde, und daß durch die Fürsten zuvor berathschlagt werbe, nicht allein wovon zu reden fen, sondern mas entlich zu schließen sen, damit nicht die Fürsten in Uneinikeit von einander ziehen. Diesen hochwichtigen Saden wolle E. R. M., als ein driftlicher hochloblicher Ronig, nachbenten, ber armen, hochbetrubten Chris ftenheit Bulff zu thun; benn es wird boch entlich bie Rothdurft fenn, welche Land und Fürsten Ginikeit unter sich erhalten wollen, ju betrachten. Der allmäche tige Sohn Gottes, Jesus Christus, ber ihm gewißlich ein ewige Kirchen burchs Evangelium samlet, wolle E. 2. M. und E. R. M. Konigin und junge herrschaft allezeit gnabiglich bewahren, und an Seel und Leib ftarten. Datum, Die conversionis Pauli, anno 1558.

Bor acht Tagen ist bei mir gewesen ein Gesandter aus Siebenburgen von wegen etlicher streitiger Artikel in der Lehr in ihren Kirchen, der mir neben andern auch vom Turk diese Zeitung gebracht hat, daß der turkisch Kaiser ein Frieden mit dem jungen Persen gemacht habe, und sen jegund zu Adrianopel, ruste sich gegen Hungarn.

E. A. M.

unterthänigster Diener Philippus Melanthon.

No. 6447.

26. Ian. (h. a.?)

Ge. Buchholzero.

+ Bx apogr. in cod. Paris. D. L. 54 3.

Georgio Buchholzero, Pastori Ecclesiae Berlinensis.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Hanc epistolam die Polycarpi scripsi, quem et Marcion et alii fanatici omnibus probris lacerarunt. Doceamus vera modeste et proprio sermone, nec frangamur animis propter fanaticorum hominum rabiem. Rex Spartanus inquit: Satis est, me Spartanis meis placere ὅσια ποιοῦντα καὶ λέγοντα. Ita ego piorum et doctorum iudiciis contentus sum, cum quidem sciam, me vera et utilia pietati Melanta. Open. Vol. IX.

docere. Oro antem filium Dei, ut nos gubernet. Exemplum orationum vobis mitto. Bene valete. Philippus.

No. 6448.

28. Ian.

Io. Stigelio.

Danz. epp. ad Stigel. ep. 91. Cod. Goth. 188. ep. 160.

Clarissimo viro, ingenio, eruditione et virtute praestanți, D. Ioanni Stigelio, fratri suo carissimo, S. D.

Clariss. wir et cariss. frater. Et debeo tibi, et habeo gratiam, de perpetua erga me henevolentia tua, teque scio ex virtute praeditum esse, ut mores ad dulcissimum versum congruant:

"Απαν τὸ χρηστον την έσην έχει φύσιν.

Scio etiam, te velle, nos in Ecclesia tueri coniunctionem, iuxta dictum: 'Ο Θεος ἀγάπη ἐστὶ, καὶ δ μένων εν άγάπη, εν τῷ Θεῷ μένει, καὶ δ Θεὸς έν αὐτῷ. Hae leges inter nos ratae sint, nec repeti earum commemorationem in Epistolis semper opus est. Non enim diffido tuae integritati. Si literae tuae ad Academiam missae citius redditae essent, significatio nostrae benevolentiae missa esset. Sed mittetur, cum primum habebimus idoneum tabellarium. Pro tuo dulcissimo carmine vicissim, ut quotannis feci, mitto initio novi anni xenion, tuae honestissimae coniugi dandum. Et opto tibi, et tuae Ecclesiae domesticae, faustum et felicem annum. Gaudeo te rursus instituere Fastos. Nam quales alii scripserint, nosti; velim autem, te a Martio ordiri, ac facta propositione, statim te dicere, quare a verno aequinoctio ordiaris, quia velis annum describere, ut metas Deus ordinavit, cuius sapientia annus ordinatus est, nec primum humano consilio Numae aut Eudoxi institutus. Post hanc brevem commemorationem, vellem inchoari non longam de creatione narrationem, quod sit Deus mens aeterna, sapiens, verax, bona, libera, iusta, quod voluerit se patefacere, et sua bonitate sese communicare nobis. Ideo condidit homines, et domicilium, coelum et terram. Deinde pauca de integri *) hominis rectitudine et praestantia; postea de lapsu. Et haec narrantur facta

^{*)} Danz, integra.

die Martii 25. Sed haec an tibi placeant, significes. Clarissimo viro, D. Cornario, salutem opto. Bene vale, die 28. Ianuarii. Rescribe.

Philippus Melanthon.

No. 6449.

(fortasse h. mense.)

Io. Lippen.

Manlii farrag. p. 324., ubi inscribitur: "Amico euidam."

Apographa in cod. Bav. Vol. II. p. 591. ubi inscripta est:
"Phil. Mel. fratri suo." Item in cod. Mehn. III. p. 84b.,
ubi recte inscribitur:

Phil. Melanthon ad fratris [Georgii] generum [Ioh. Lippen], Doctorem Iuris.

S. D. Et fratri meo talem generum ') gratulor, et vobis spero iucundum fore connubium cum illius filia: quae mihi quidem visa est mirifico pudore, et summa animi ac morum suavitate praedita esse: et expressisse patris humanitatem 2), quam ego non minus semper propter egregiam virtutem, quam propter sanguinis et naturae vinculum dilexi. Itaque precor Deum, ut efficiat, quo 3) connubium vestrum sit tranquillum, faustum ac foelix. Munus nuptiale mitto coniugi tuae, in quo est imago duorum coniugum, qui summa inter se charitate vixerunt, Ferdinandi regis Hispaniae, et *Elisabethae*. Exiguum est munus, sed symbolo delectabar. Et hoc tempore absens, qualicunque significatione declarare volui animum bene precantem vobis, et expetentem amicitiam tuam. Affinitas enim nostros animos copulare debet. As profecto sororum maritos loco fratris habeo. Conciliant autem eruditos etiam alia: studiorum societas, et voluntas in Republica. Etsi vero quaedam inciderunt ') controversiae doctorum, tamen spero honis et prudentibus mea studia et meam voluntatem probari. Idem opto equidem ') tibi videri: sed tamen nihil

praescribo 6), tantum oro 7), ut putes † naturalem") necessitudinem non obliviscendam 9) esse, etiamsi est quaedam de illis controversiis dissimilitudo. Gratissimum mihi facies, si de tua erga me voluntate aliquando mihi scribas 10), aut aliquid per socerum significaveris 11). Bene vale.

No. 6450.

1. Febr.

Matth. Delio.

Edita in ber banifchen Bibliothet Vol. V. p. 282 aq. (Dans.).

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti Domino M. Matthaeo Delio, gubernanti studia doctrinae in inclyta urbe Hamburga, fratri suo charissimo S. D.

Charissime frater. Apud Clementem Alexandrinum extat versus dulcissimus, quem ipse ait Sophocleum esse, sed in his tragoediis, quae reliquae sunt, non legitur. Saepe tamen eum animo repeto propter sapientiam, quam continet consideratione dignam. Quam et a te saepe eum cogitari volo:

"Απαν το χρηστον την ίσην έχει φώσιν.

Boni viri constantiam retinent, cum in caeteris virtutibus, tum etiam in amicitia; id cum socies, etiam tune naturae bonitatem ostendis, tihique gratiam habeo, quod annorum fere 40 coniunctionem constanter tueris. Sed si talis essem, qualem me pingunt inimici, omnibus ignoscerem, si me desererent. Spero autem et tuum iudicium et multorum sapientum rectius et aequius esse, et Deo me commendo. Extant scripta mea, et labores noti sunt: inde de me iudicium fieri potest. Cum igitur et conscientia voluntatis honestae ac bonorum testimoniis me sustentem non frangor animo, etiamsi meam cervicem feriant inimici, qui palam dicunt, me tollendum esse, ne impediam, quae ipsi agunt. Sed omitto haec. Volo inter nos *) perpetuam amicitiam esse, qua etiam

¹⁾ De eo vid. epist. ad Mordeisen, d. 30. Ian. 1558.

²⁾ Haud dubie eam vidit, cum esset in colloquio Wormat. Ergo anno 1558, in eunte scripta videtur epistola. Est autem, de quo loquitur filia Georgii natu minima, Iustina, quae nupsit Iohanni Lippen, Brettano.

⁸⁾ Cod. Bav. et cod. Mehn. ut.

⁴⁾ acciderunt] cod. Bav.

⁵⁾ aeque] cod. Bav.

⁶⁾ Cod. Bav. tibi praescribo.

⁷⁾ Cod. Bav. et cod. Mchn. tant. illud peto.

⁸⁾ Addit cod. Bav. et cod. Mebn.

⁹⁾ Cod. Mehn. abiiciendam.

¹⁰⁾ rescribas] codd.

¹¹⁾ significabis] codd.

^{*)} vos] editum est, mendose.

in coelesti consuetudine frueremur. Et meminis fuisse amicitiam coniugum nostrarum. Bene vale et rescribe. Cal. Febr. 1558.

Phil. Melanthon.

No. 6451.

1. Febr.

H. Welken.

Edita in ber banifchen Bibliothet Vol. V. p. 281. (Dans.)

Honestissimo viro, prudentia et virtute praestanti Hermanno Welken, Senatori inelytae urbis Hamburgae, amico suo colendo. S. D.

Honestissime vir. Certissimum est Dei opera et ingentia beneficia esse honestas politias et Ecclesias, et velle Deum, ut ad harum optimarum rerum conservationem labores et consilia dirigamus. Ideo grata est Deo pietas vestrorum civium, quod filios recte erudiri curatis, cum doctrina necessaria sit et Ecclesiae et disciplinae politicae, et Deum oro, ut Aristocratias vestras gubernet et servet, ac, donec vitam mihi tribuit Deus, libenter studia vestrae iuventutis iuvabo, quantum ego quidem pro mea imbecillitate possum.

Oppugnor, ut videtis, quorundam odiis, qui cur tantopere me oderint non scio, cum nunquam eos laeserim; officia aliqua memini. Sed vobis et aliis bonis viris gratiam habeo, quorum sunt aequiora iudicia. Concordiam Ecclesiarum in his regionibus opto perpetuam esse, et semper fui et sum hortator omnibus ad eam tuendam; vellem autem quosdam nimis amantes contentionum flectere animos ad consilia paci profutura.

Quamprimum potero adolescentem, de quo scribitis, adiungere meis convictoribus, libenter vobis et ipsi gratificabor; nam et modestam naturam adolescentis esse iudico. Bene et feliciter valete. Calend. Febr. 1558.

No. 6452.

1. Febr.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 785 sq. (ed. Lond. lib. IV. ep. 878.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerario fratri suo carissimo,

S. D. Reverendi senis Pastoris) Ecclesiae nostrae coniugi, et filio iuniori, decrevit Illustrissimus Dux Saxoniae Elector annuam pensionem centum aureos. Eam pensionem orat inchoari pastor se vivo, hoc anno. Videmus quae sit senecta et utrunque meminimus, et senibus et sacerdotibus multa officia deberi. Formam igitur litterarum aliam, quam qualis in aula scripta erat. mitto ad D. Mordisium, teque oro, quem scio venerari senes et sacerdotes, ut ipse exhibeas nostras litteras, vel per Franciscum Cramium exhiberi cures, et flagites responsionem. Credo hoc beneficium impetrari posse. Et ne scribae occupati aliis negotiis, hanc rem differant, mitto litterarum formam, cuius obsignatio petenda est. Aliquid de meritis senis inserui, quorum mentio omissa est in priore forma. Totam hanc rem et prudentiae et fidei tuae commendo. Epistolam Bordingi mitto, quam libenter leges, et legi eam volo Mordisio. Bene vale. Cal. Febr.

Philippus.

No. 6453.

1. Febr.

U. Mordeisen

Epist. lib. V. p. 169 sq.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone colende. Oramus Filium Dei, custodem Ecclesiae suae, ut Illustrissimum Principem Electorem, Ducem Saxoniae, protegat, et hoc iter vestrum et consilia') gubernet. Pulcherrimus Senatus in genere humano diu fuit Electorum Principum consilium. Utinam nunc quoque eorum congressus prosit Patriae.

Gratias agimus Illustriss. Principi pro pensione, quam decrevit senis Reverendi Pastoris

^{*)} Io. Bugenh. Pomer.

¹⁾ Convenit Augustus, Pr. Elector, cum Ioschimo II., Marchione Electore, et cum Henrico, Duce Brunsv. Lipsiae d. 5. Febr. 1558., propter instantem conventum Francofurdensem, ubi Ferdinandus, Rex, Imperator Romanus eligendus erat.

coniugi et filio Gerardo. Orat autem Pastor inchoari pensionem, se vivo, hoc anno. Videmus, quae sit senecta. Et scriptum est: Honore adfice sacerdotem. Valde igitur oro, ut petitioni eius hac in re satisfiat, et formam literarum mitto, ut labore scribas levemus, et ne scribae occupati moram huic negocio adferant. Obsecto propter Deum, ut senectae talis viri hic honos tribuatur. Credo, Illustrissimum Principem pro sua bonitate non gravatim concessurum esse hoc beneficium.

Epistolam Bordingi vobis leget Ioachimus, in qua et vestri fit mentio. Hic, Dei beneficio, tranquillitas est, et iam Palatino Electori mitto formam Consistorii nostri. Bene et feliciter valete. Cal. Februarii.

Philippus.

No. 6454.

1. Febr.

Paulo ab Eitzen.

Edita a Peucero in Mel. Epist. lib. II. p. 583. (ed. Lond. lib. II. ep. 559., ubi ex errore inscripta est Laurentio Mollero; item in Mel. Consil. lat. P. II. p. 515.). Eadem vero edita est in ber bänisch. Biblioth. Vol. V. p. 278., et contuli apographon perantiquum in bibl. Regia Hannover. Hic rectius inscripta est:

Reverendo vīro, eruditione et virtute praestanti, Paulo ab Eitzen, Doctori Theologiae, gubernanti Ecclesiam Dei in inclyta urbe Hamburga, fratri suo cariss.

S. D. Reverende vir et charissime frater, Gratam vobis fuisse editionem pagellae de consensu corum, qui in urbe Vangionum nomina sua addiderint, gaudeo, quae quidem bono consilio ab iis scripta et edita est, qui et sententiis, et voluntatibus coniuncti sunt. Meque et fuisse et esse communis Ecclesiarum nostrarum concordiae amantem existimo te et alios multos scire. Semper etiam Ecclesiam, et civitatem vestram singulari studio colui. Ac nunc in tanto odiorum incendio maxime velim, te et plerosque collegas tuos et senatores ludices esse nostrarum controversiarum. Extant mea scripta, in quibus non volui gignere nova dogmata, sed dispersam doctrinam in magna varietate disputationum, breviter, ut in schola fieri necesse est, colligere, et quasi σωματοποιείν. Haec, ut ita dicam, aedificii forma, si non placet, extruent inimicialiam, et sit Iudex

Ecclesia; semper enim Ecclesiae iudicio me subieci. Postea tempus incidit in quo tentata est Ecclesiarum nostrarum mutatio, quam prorsus dissuasi, sed cum pugnarent quidam pertinaciter de ritibus non viciosis suo genere, qui magna ex parte in Ecclesiis huius regionis ad id tempus haeserant, non volui deseri Ecclesias propter id onus, cum doctrina non mutaretur. Ac de toto hoc consilio tunc ') respondi Reverendo viro D. Acpino, quo tempore hoc etiam accidit, ut multi qui alibi Ecclesias suas deseruerant, non solum fruerentur') tranquillitate harum regionum, sed etiam evecti ad gubernationem ritus nostros reciperent. Nec recuso causam dicere, ubicunque erit occasio. Oppugnor autem *Ulysseis* artibus. Sparsa sunt in populum nostro nomine, nec scripta, nec prolata a me, quaedam etiam mutilata. truuntur saevissimae criminationes, et quidem ab iis, qui tunc 3) quoque rerum magnarum explicationem impediverunt. Si quid tamen egi languidius in tanta confusione, bonos oro, ut veniam dent infirmitati meae, et illud vetus cogitent: eld οίδας ὄφλων, και πρόχρησον το πράον, οίκιφ γάρ olxτος καί θειῷ σταθμίζεται. Profiteor me harum Ecclesiarum civem esse, et Filium Dei oro, ut eas gubernet, et servet, et me in eis; et ne magis lacerarentur ') earum vulnera, minus respondi inimicis, quos video implacabiles esse. Repressi etiam ubi potui, et reprimam ubicuoque potero, maledica scripta edituros. Et magistratus in utraque parte optarim vigilantiores, et severiores esse in prohibendis editionibus, quae sunt dissidiorum faces. Nec dubium est pertinere hanc curam ad gubernatores. Quare et honestitsimi senatus vestri, et tuam gravitatem laudo, el vobis gratiam habeo, quod voluntatem optimam in hac re ostendistis '). In Academia nostra, Dei beneficio, eadem est vox doctrinae, et invocationis, quae est in vestra Ecclesia, et recte tradun-Spero etiam tur honestarum artium semina. tranquillitatem in oppido nostro futuram esse, quam Illustrissimus Princeps tueri studet, ac mei corporis periculo, et vestra, et aliorum honestorum hominum filios defendere non recuso, scio-

¹⁾ Peuc. tum.

²⁾ Peuc. foverentur.

⁸⁾ Peuc. tum.

⁴⁾ Bibl. Daq. et Apogr. lacerentur.

⁵⁾ Bibl. D. ostenderitis.

que sic animatos esse collegas meos, et plurimos huius oppidi cives. Amicitiam inter nos volo perpetuam esse, qua etiam in coelesti consuetudine fruemur. Et ad tranquillitatem publicam conducere nostri ordinis coniunctionem manifestum est. Bene et feliciter vale, et rescribe. Calend. Februarii. 1558.

No. 6455.

1. Febr.

U. Mordeisen.

Rpist, lib. V. p. 170 sq.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone colende. Oro Filium Dei, custodem Ecclesiae suae, ut et Illustrissimum Principem Electorem, et vos omnes servet et protegat et gubernet. Etsi autem non libenter vos in tanta multitudine negociorum onero, tamen talis est vita, ut necesse sit confugere ad gubernatores.

Misi ad vos literas de negocio Pastoris Eccles. nostrae. Nunc oro, ut Doct. Vito Iuniori literae dentur, ad iudicii Imperialis Gubernatores. Ingenio valet, et studium ei non defuisse inde intelligi potest, quod cum laude in Italia docuit. Spero usum et lucem fori ei profuturam esse. Ideo eum vobis commendo.

Heri literas accepi, in quibus narratur, Romanum Pontificem, Paulum Quartum, mortuum esse). Suspicor, Carolum ipsum petiturum sedem Pontificiam, sed Gallica factio adversabitur. Omnino magnae mutationes generis humani impendent, in quibus ut servet Deus Ecclesiam Filii et hospitia eius, toto eum pectore oro. Bene et feliciter valete. Die tertio Februarii.

Philippus Melauthon.

No. 6456.

3. Febr.

Academicis.

Scripta publ. Acad. Witch T. III. p. 138. — Melanthon est auctor pagellae, qui illo tempore orationem de Basilio Caes. scripturus erat. Idem docet argumentum pagellae.

Decanus Collegii Philosophici in Academia Witebergensi, Iacobus Lechner, natus in urbe Austriae Lyncea.

Cum hodie celebretur Basilii Caesariensis memoria, cuius excellens fuit eruditio et virtus, decet nos et de doctrina ipsius cogitare, et de certaminibus. Fuit enim et ipsius aetas turbulenta et plena atrocium dissidiorum. Et in ipsum incurrit magna phalanx Arianorum, instructa Valentis Imperatoris tyrannide. Nunc similia accidunt. Oppugnamur et Nos a multis inimicis, qui armati sunt et principum potentia et factionibus indoctorum. Sed precemur filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, custodem Ecclesiae, ut nos protegat, sicut et Basilium texit.

Plurinum autem prodest mente intueri doctrinam ipsius, et inde testimonium petere. Constanter defendit Nicenum Symbolum. De iusticia fidei etiam loquitur expresse, nostro more utens particula sola fide. Verba enim haec sunt: λέγει δὲ ὁ ἀπόστολος, ὁ καυχώμενος ἐν κυρίφ καυχάσθω, λέγων ὅτι χριστὸς ἡμῖν ἐγενήθη σοφία ἀπὸ θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις, ἐνα καθώς γέγραπται, ὁ καυχάμενος, ἐν κυρίφ καυχάσθω. αῦτη γὰρ δὴ ἡ τελεία καὶ ὁλόκληρος καύχησις ἐν θεῷ, ὅτε μήτε ἐπὶ δικαιοσύνη τὸς ἐπαίρεται τῆ ἑαυτοῦ, ἀλλ ἔγνω μὲν ἐνδεῆ ὄντα δικαιοσύνης ἀληθοῦς ἑαυτὸν, πίστει δὲ μόνῃ τῆ εἰς χριστὸν δεδικαιώμενον.

Recte etiam contra Manichaeos de auxilio Dei et de assensione voluntatis loquitur: οὐδὲ γὰρ ἡ περὶ τὰ καλὰ τῶν ἀνθρώπων ἐγχείρησις δίχα τῆς ἄνωθεν βοηθείας τελειωθήσεται, οὐδὲ ἡ ἄνωθεν χάρις νοῦν τὸν μὴ σπουδάζοντα παραγένοιτο ἄν.

De his et aliis Basilii testimoniis hodie in publico examine colloquemur. Ad quod ut conveniant collegae nostri, et alii viri docti hodie hora prima, petimus. Quod eo libentius facient, si cogitabunt, hunc ipsum Basilium hortatorem esse, ut doctrina philosophica non negligatur. Extat enim eius scriptum de legendis et eligendis sententiis Poetarum et Philosophorum: quia verae sententiae sunt voces Legis. Discerni tamen vult legem et Evangelium.

Quid dulcius est quam antiquitatem Ecclesiae considerare, confirmari veris testimoniis et iuvari exemplis in regendis moribus, et multis aerumnis tolerandis, quae quomodo ferendae sint

^{*)} Mortuus eet mense Aug. 1559.

exempla praestantium virorum docent. Ad talia colloquia de doctrinis et de virtute vos invitamus.

Precor autem filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, ut studia nostra gubernet, et faciat nos organa salutaria καὶ σκεύη ἐλέους, et nos clementer protegat. Bene valete. Die 3. Februarii 1558.

No. 6457.

4. Febr.

U. Mordersen.

Epist. lib. V. p. 171 sq.

Ulrico Mordisin, Consiliario Duc. Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone colende. Quaeso, ut veniam mihi detis toties interpellanti vos.
Sed hoc negocium, arbitror, non difficile fore.
Libellum Chronicum propter adolescentes retexui,
quia certe opus est, adolescentes nosse seriem
temporum et Monarchiarum. Nec addam historias, quae laedere bonos possint. Editio autem
inchoata est in familia Orphanorum Georgii Raw.
Haec petit privilegium, ne alii in hac vicinia recudant. Hanc rem vobis commendo, quia scriptum est: Esto orphano Pater, tunc Deus magis te diliget, quam diligit te Mater tua.

Nuper reversus domum, inspexi Cuspiniani historiam de Lothario primo. Is ait, Pruliacum esse Monasterium in Lotharingia. Bene et feliciter valete. Die 4. Februarii.

Philippus.

No. 6458.

5. Febr.

G. Agricolae.

Bpist, lib. II. p. 566. (ed. Lond. lib. II. ep. 588.).

D. Georgio Agricolae

S. D. Charissime frater, Iter literarum nostrarum commoratio in ripa *Rheni* aliquantisper impedivit. Nunc rursus per literas frequentius colloquamur. Vidisse te pagellam existimo, in qua narravimus arte ab adversariis abruptam esse doctrinae collationem, cum quidem Rex *Ferdinan*-

dus iussisset, ut procederemus. Initia non inerudita fuerunt. Disputavimus enim de norma iudicii in Ecclesia. Ea in quaestione scis multa de interpretum et legum veterum et recentium dissimilitudine dici oportere. Si processissemus, multarum quaestionum explicatio utilis facta esset, Quod collegae quidam a nobis discesserunt, ne ab ipsis quidem accusari me arbitror. Maluissem eos nobiscum manere, et ut socios laborum, et ut testes mearum actionum. Sed ut Xenophon narrat quendam dicere Lacedaemonios domi dissipandos esse, ut apes fumo suh alveolos facto dissipantur: ita Papistici distrahere nos intempestivis petitionibus conati sunt. Haec artificia norunt, etiamsi Xenophontem non legerunt. Vincet tamen veritas. Heri misi Illustrissimo Principi Palatino Electori formam nostri consistorii, et controversiarum quarundam diiudicationes). Bene vale, et rescribe. Die 5. Februarii. Anno **1558.**

No. 6459.

6. Febr.

Academicis.

Scripta publ. Acad. Witeb. T. III, p. 1140. — Non Lechnerum sed Melanthonem hanc pagellam scripsise, quique, puto, videt.

Deçanus Collegii Philosophici in Academia VVitebergensi, Iacobus Lechner, exurbe Austriae Lyncea.

Cum doctrinae collatio in urbe Vangionum anno proximo instituta esset, fuit ibi Bavarus Monachus, indoctus et audax, qui ut oppugnaret propositionem: sola fide iustificamur, dixit iustificationem esse renovationem omnium animae potentiarum, et in concione Thrasonice Platonis distributionem repetivit: Τὸ ἡγεμονικόν, inquit, restitui fide, τὸ θυμικὸν spe, τὸ ἐπιθυμικὸν dilectione. Non igitur, inquit, sola fide fit iustificatio. Quam concinna sit haec accommodatio virtutum ad potentias, inde iudicari potest, quod cum Plato ἐπιθυμιτικὸν collocet in iecore, iste Monchus eo dilectionem Dei transfert. Deinde Monachus ille, velut asinus ad lyram, nec vocabula Pauli intelligit: fide iustificamur, qui non hoc vult, unam illam virtutem infundi, sicut isti insulsi loquuntur, sed in vero agone monstrat filium

^{*)} Hae non habentur.

Dei, et perterrefactos docet in eo solo acquiescere velut ipsius insertos vulneribus.

Ideo autem hanc historiam recitamus, ut iuniores magis ament doctrinarum studia, cum vident quales tenebrae sint indoctorum, Quid insulsius est, quam dilectionem Dei in Epate collocare, cum vox divina expresse dicat: diligas dominum Deum tuum ex toto corde. Domicilium enim affectuum, qui proprie sic nominantur, cor esse, non dubium est. Nec ἡγεμονικὸν tantum noticiam significat, ut in Scipione abstinente ab alterius sponsa τὸ ἡγεμονικὸν non est tantum noticia, sed velle etiam ac eligere, quod recta noticia docebat. Magnum vero chaos est errorum apud adversarios, qui inde oriuntur, quod aut sermonem non intelligunt, aut non recte didicerunt initia earum artium, quae viam monstrant in docendo: nec genera doctrinarum discernunt. Quare fideliter hortamur iuniores, ut recte discant, et Dei beneficio doctrinarum fontes limpidos et non corruptos ostendimus.

Etsi autem quidam Cynici seu βλακικοὶ studia philosophiae vituperant, et calumniis accendunt adversus nos odia Principum et populi, tamen iudicia honestorum et doctorum virorum scimus aequiora esse. Et inimicis aequissimam conditionem proponimus. Cum extet integre comprehensa doctrinae summa, quam profitemur, si haec non placet, evolvant sese, et corpus doctrinae integrum edant. Postea iudicet Ecclesia. Vetus illud est Nazianzeni a Demosthene sumptum: ἐπιτιμᾶν παντὸς ἐστὶν, ἐπανορθοῦν δὲ οὐ παντός. Acerbitatem odii significant inimici nostri, et virus suum effundunt, cum vituperant a nostris edita, non edunt meliora.

Cum igitur verae doctrinae semina fideliter proponamus, iustum est, nos etiam testimonia discentibus tribuere. Quare cum hi, quorum nomina hic adscripta sunt, Deum recte invocent, et pietatem animi honestis moribus declarent, et recte didicerint initia philosophiae, et summam doctrinae, quae est Ecclesiae propria, publicum eis testimonium tribuemus, et gradu Magisterii Philosophici eos ornabimus, Deo iuvante, die decimo Februarii. Ad illam testimonii renunciationem ut conveniant omnes Doctores, Magistri et Auditores, petimus, et simul ostendant hoc officio suum iudicium de nostris studiis, et vota sua ad Deum nobiscum coniungant, quem oramus

toto pectore, ut Ecclesiam et nos in ea gubernet. Datae die sexto Februarii anno 1558.

No. 6460.

10. Febr.

C. Peucero.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti, D. Casparo Peucero, filio s. carissimo.

S. D. Carissime fili. Assiduis gemitibus filium Dei, dominum nostrum Iesum Christum oro, patrem orphanorum, ut nos orphanos omnes prote-Somnia mihi significant, tuam coniugem peperisse, quae utinam cum tota familia sit incolumis. Die Mercurii venimus Dresdam. Hodie mane, videlicet die Iovis, collocuti sumus cum D. Mordisio. Exordia adhuc sunt placida, Dei beneficio; et audio, aulam nos non diu hic retenturam esse. Nec de negotiis publicis quicquam άξιόλογον audivimus. Apparatus profectionis ad conventum Francofurdianum praecipuorum animos occupatos tenet. Inter Burgundum et Gallum nondum pax facta est. Id congruit cum yeteri: ἀεὶ τὸ β έχθρὸν τῷ γ. Bene et feliciter vale. De Anna Sabini excrucior cura. Commendo Deo et tibi nostros. Die Iovis *).

Philippus.

No. 6461.

(fere d. 16. Febr.)

G. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 369. (ed. Lond. lib. II. ep. 382.). — Vid. quae diximus ad epist. d. d. 17. Febr.

^{*)} Hace Melanthonem Dresdae consciîpsisse eo tempore, quo conventus Principum Francofordiae d. 1. Martii instabat, epistola ipsa docet. Quum inde a d. 6. Febr. usque ad 17. Febr. nulla legatur Melanthonis epistola, puto, illum bos tempore iter feciase Dresdam. Confirmat hanc opinionem epistola ad Fabricium, mense Martio" h. a. data, ex qua satis cognoscitur, Melanthonem paulo ante iter in illam regionem feciase, quod etiam confirmat ep. ad Gracovium, quam dedimus d. 16. Febr. Si igitur Melanthon abiit d. 7. Febr. utique d. 9. Febr. fuit Dresdae, qui dies illo anno fuit dies Mercurii.

D. Georgio Cracovio

S. D. Torgae accepi literas Ducis Wirtebergici περὶ συνόδου*). Sum igitur occupatus scribenda nostra deliberatione, quam volo te legere. Sed interrupit moestitia has operas. Ioachimo Camerario filia **) mortua est. Scribit et Lotichius Iacobum Micyllum extinctum esse, cum non diu aegrotasset. Scio haec tibi quoque dolorem allatura esse. Sed profecto impendent tantae confusiones, ut placida et pia morte eis praereptis singularis felicitas sit. Literis quas mihi misisti, addidi ὑπογραφήν. Sed oro ut vestris adolescentibus sis hortator, ut Grammaticam discant, nec ab ea abhorreant ut ab ἀδιαφόροις βλακικοῖς. Bene vale.

No. 6462.

17. Febr.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 732. (ed. Lond. lib. IV. ep. 877.). — Quod Melanthon Gamerarium consolatur, causa est mors aeptis Camerarii. Etenim hoc anno Camerarius duas filias amisit, (ut Melanthon scribit Stigelio d. 9. Oct.), videlicet neptem hoc tempore, et filiam, Esromi coniugem, d. 17. Septb. h. a. Epistola antecedens ad Gracovium scripta est post mortem neptis, quod eo intelligitur, quod Melanthon scribit, se simul nuncium accepisse de morte Iacobi Mycilli. Hunc enim nuncium mense Febr. accepisse necesse est, quum iam d. 6. Apr. Epicedium Mycilli miserit ad amicos.

Clariss. viro, eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerario fratri suo cariss.

S. D. Cum viro optimo genero tuo, volui ad vos accedere et meum generum, quod eorum conspectum aliquid tibi hoc tempore profuturum existimabam. Sed fontes verarum consolationum tibi noti sunt, de quibus eo cogitabis libentius, quia utrunque genus doctrinae tenes. Scis quam languida et mutila sit philosophia, quae tamen hoc disputat, homines nec casu, nec tantum ad has ingentes aerumnas, et horribiles confusiones nasci, sed restare portum aliquem, in quo distinctio sit futura hominum. Sed referamus mentes atque oculos ad testimonia a Deo tradita, revocatis ex morte plurimis, et in ferendo hoc ingenti onere, quod humanae naturae impositum est, iu-

vari nos a Deo petamus. Noster Cruciger saepe ante mortem dixit, Credo Domine, opem fer imbecillitati meae. Hanc vocem saepe repeto: Et addebat ipse *): Hac side, quanquam languida, scio te velle invocari, et hanc invocationem non esse irritam. Hanc vocem saepe et cogito et repeto, et scio te similia cogitare. Oro autem filium Dei dominum nostrum lesum Christum, Ecclesiae custodem, ut nos omnes gubernet, et te et tuam Ecclesiam domesticam consoletur. Bene et feliciter vale. Prid. diei mortis Lutheri. Anno 1558.

Philippus.

No. 6468.

22. Febr.

Ge. Fabricio.

Epist. lib. V. p. 436 sq.

Georgio Fabricio, gubernanti scholam Misnensem.

Delectatus sum errore tuo in inscriptione literarum. Nam fratri Iacobo missam epistolam mihi inscripseras. Mirabar, quo pertinerent verba de Medica lectione. Et tamen recte nos moneri indicabam, ut lατρικὰ potius legerem, quam perniciosa sophismata Staphyli, et similium. Profecto delector consideratione naturae, et vestigia Dei libenter aspicio, et eligo remedia, quorum experior vires mirificas a Deo insitas. Legi autem et alteram epistolam et, quod non displicent tibi pagellae χρονολογικαὶ, gavisus sum. Edo talia adolescentum causa, et doleo, mihi tempus decesse ad accuratiorem scriptionem.

De erratis inscriptionum narravi Iohanni Bannoni, cum alias historias, tum vero hanc quoque. Litigabant inter se duae principes Dominae, Mater Augusti, et soror Landgravii. Voluit esse arbiter Dux Ioannes Fridericus. Hic respondens Dominarum epistolis, errat in inscriptione. Ibi fidem eius utraque atrociter accusat, ita redierunt ipsae in mutuam gratiam. Longa est fabula, quam eo attigi, ut rideas. Oro autem Deum acternum, Patrem Domini nostri Iesu Christi, Conditorem generis humani, ut te et Ecclesiam tuam domesticam servet, et tribuat honestissimae con-

⁺⁾ Vid. epist. d. 24. Febr.

^{**)} i. e. ucptis. Est filia Annae, coniugis Esromi Rudingeri.

^{*)} Cruciger C. W.

iugi tuae felicem partum. Existimo, nos brevi ad te venturos esse. Bene vale. Die 22. Februarii.

No. 6464.

24. Febr.

Ioachimo, Pr. Anhaltino.

Edita in Besmanni Accession. Hist. Anhalt. p. 121.

Ioachimo, principi Anhaltino.

Illustrissime Princeps, et Domine Clementissime. Saepe iam flagitarunt Palatinus Elector et Dux Wirtebergensis, indici Synodum nostrarum Ecclesiarum. Ea de re interrogatus respondi, nequaquam indicendam esse Synodum, nisi prius decreverint inter sese Principes ipsi, non solum quid proponere velint, sed etiam quid pronunciandum sit, et res inter ipsos adhibitis fidelibus et eruditis viris, deliberatae sint. Iussus sum igitur scribere quarundam controversiarum diiudicationes, easque quam primum mittere ad Moeni ripam. Hae me operae iam detinent, quo minus potuerim comes esse itineris viri optimi Doctoris Milichii, quod tamen valde cupiebam. Scriptum ipsum aut adferam cum primum potero, aut mittam ad C. V.: maxime enim et C. V. cupio indicem esse earum sententiarum, quas ibi scripsi, Oro autem filium Dei, Dominum nostrum lesum Christum custodem Ecclesiae, ut C. V. confirmet animae et corporis vires, et gubernet nos omnes. Bene valeat C. V. Die Natali Caroli Imp. 1558.

No. 6465.

25. Febr.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camerar. p. 754. (ed. Lond. lib. IV. ep. 879.).

Clarissima viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerario fratri suo cariss.

S. D. Platonis illud meministi, ἐπιθυμῷ ποτίμω λόγω οἶον άλμυρὰν ἀποιλ ἀποκλύσασθαι. Ita ego optimorum et sapientum virorum sermonibus abluere molestiam cupio, quam mihi attulerunt, et Charitini ducis et nostrorum litterae, περὶ συνόδου. Valde urget Charitinus, ut Synodus indicatur, qui utinam habeat faventes χάριτας. ΜελΑΕΤΕ. ΟΓΕΑ. Vol. IX.

Brentius repugnat, sed haec coram. Si nactus fuero vectorem, Deo iuvante, ad vos accedam. Heri tua filia et meae filiae, in mea domo laverunt. Bene et feliciter vale, die XXV. Febr.

Philippus.

No. 6466.

25. Febr.

Ioachimo Pr. Anhalt.

Edita in Besmanni Accession. Hist, Anbeit. p. 120. (Dans.)

An Kürst Zoachim zu Anhalt.

Sottes Gnad durch seinen eingebohrnen Sohn Jesum Chriftum unfern Benland und mahrhaftigen Belfer guvor. Durchleuchter Hochgeborner Gnadiger Fürst und herr. Em. F. G. gnabigfte Schrift habe ich heute ben 25. Februarii empfangen umb 3 Uhr Nachmittag, und bante E. F. G. von wegen bes gnabigen Willens gegen mir, wiewohl ich nun elende Arbeit hab, und erft nach bes Sochgelahrten herrn D. Milichii Abreifen Churfürstliche Schrift , zu Greffen am nachsten Sonntag geben, empfangen, daß ich derfelbigen Bedenten eilend fürdern soll; So habe ich gleichwohl bedacht zu E. F. G. zu reisen, so ich Fuhr bekommen kann, bie ich ibo ju bestellen benothig habe. Beute find Schrift anhero tommen, daß des Konigs Ferdinandi Kriegsvolt in hungarn bei Tockai viel Turkisch und hungarisch Bolk erschlagen habe. Der allmächtige Sohn Gottes Jesus Chriftus wolle E. F. G. an Leib und Seele ftarten. Den 25. Febr. 1558.

E. X. G.

unterthäniger armer Diener. Philippus Melanthon.

No. 6467.

25. Febr.

Iac. Milichio.

Epist. lib. II. p. 460. (ed. Lond. lib. II. ep. 486.).

D. Iacobo Milichio

S. D. Si aurigam habere potero, decrevi ad vos) expatiari. Etsi enim heri inrsus aulica

^{*)} Dessaviam, quo profectus est d. 28. Febr.

mandata accepi demittenda deliberatione: tamen ab illa scriptione ita abhorreo, ut facile excuti mihi eam de manibus patiar. O rem miseram! Sycophantae et κόλακες, qui in gynaeceis regnant, veritatem opprimunt. Principum voluntas honesta est, ut hesternae literae etiam ostendunt. Sed illis ipsis accidit quod in veteri Apologo de Dracone scriptum esse narrat Plutarchus: τὴν οὐρὰν τῆ κεφαλῆ στασιάζειν. Oro Filium Dei, ut nos omnes gubernet et protegat. Bene vale. Die 25. Febr.

No. 6468.

28. Febr. (Dessaviae,)

Narratio de colloq. Worm.

† Ex autographo Melanthonis in biblioth. regia Berolinensi, descripta mihi a Clariss. Friedlaendero, collato alio apographo, quod de eodem autographo sibi fecit S. V. Olshausen. — Inscriptio aliena, sed perantiqua manu addita est. Melanthon. hanc narrationem postea etiam latine scripsit; sed in multis diversam ab hac germanica, quare utramque hic dedimus.

"Bericht des gangen Colloquii zu Worms, was darauf fürgelaufen, und wie solches zur Gnügen gestellet durch Philippum Melanthonem allhier zu Dessaw ben 28. Februarii 1558."

De solloquio Wormaciensi.

Mis wir zu Worms ankommen sind mense Augusto anni 1557. haben die Befandten der Augeburgischen Confession alsbald bie Colloquenten unsers Theils zufammen gefordert, und uns angezeigt, daß wir follen bereit fenn in bas Colloquium zu treten, fo uns ber Prafibent erforbern werbe. Daruff ber Bergogen gu Sachsen Gefandter, Basilius, eine lange Rede gehabt, daß nach dem Krieg maren etlich abgefallen, barumb ihnen ihr Herr vier Artikel geben, davon man sich zupor vergleichen follt vor bem Colloquio, bas mit ben Bepftlichen follte gehalten werben. Und find biefes bie vier Artikel gewesen, man follt zugleich einträchtiglich damniren die Zwinglianos, Ofiandri Lehr, die Adiaphoristen, und die propositio Maioris: gute Werke find nothig zur Gelikeit. Daruff ist geantwort, wir waren alle einträchtig in der Augsburgischen Confession. Oweil wir denn nicht anders nach dem Krieg gelehrt batten und noch lehrten, werbe uns unbillig aufgelegt, bag wir abgefallen maren. So bedurft es nicht einer Condemnation, benn ich protestirt offentlich, baf ich nicht anders lehret de sacramento und von andern Ar-

titeln, benn was ber Inhalt ift gebachter Augsburgi: schen Confession. So man aber gleichwohl Condemnationes machen wollte, und erftlich de Zwinglianis, fo mußten Artikel gestellet werben von ber gangen Sach, barin nicht allein bie Zwingliani, sonbern auch die Papisten bamnirt werden, die viel graufamer Idolatri in der Welt eingeführt hatten. Bon Dfiandro waren unfre klare Schriften am Jag. Bon ber propositio Maioris ware unter und auch kein Streit. Bon ben Adiaphoris bekennte ich, daß ich gerathen hatte, daß unfre Pastores das Ministerium von me gen folder Sachen nicht verlaffen follten, und micht von diefer Sach aller gefandten Rath Urtheil leiden, that auch dabei Bericht, daß Illyricus falsche und erlogene Schriften hatte laffen ausgehen, boch mare ich wohl zufrieden, fo sie mich ausschluffen, ich hatte nicht große Luft, bei diefer Sachen au fenn.

Brentius hat hernach weiter von Osiandri Lehr Klar gefagt, er fen mit uns allen ganz einträchtig in der Lehr, wie sie von und gelehret werde; daß n aber Osiandrum entschulbige, habe er ihn so hart nicht verstanden als sein Gegenpart. Ich hab auch weiter gefagt, dweil die gefandten Sachsischen wollten condemnationes machen, follten sie gefaßt fenn mit Artiklu, so wollten wir bavon reben. Da fagen sie, es wirm noch keine Artikel gestellet, aber wir sollten uns beimb ben unterreden. Daruff ich gesagt, zu diesen Sachen gehorten mehr Personen, welches Doctor Snepp be tennet, und fagt, es waren große Sachen, baju met Personen gehörten. Daruff die gesandten Rath nach langer Unterrede diese Antwort geben, daß man diese Sachen auf einen Synodum unter uns aufschieben foll, und follten jegund bem fünftigen Colloquio feine Berhinderung machen. Also sendet auch der Churfurk Pfalzgrave eine Schrift gleich') solcher Meinung an die gefandten Rath.

Darnach hat der Präsident das Colloquium an zusahen alle Personen, Bepstliche und und, gefordert, daß also wir unter und keine weiter Unterrede gehabt haben. Da sind wiederumd Doctor Snepp und seine mitgesandten kommen, und haben gesagt, sie müßten ihre condemnationes vor proponiren. Da ist durch die Chur und fürstlichen gesandten Rath der augsburgischen Confession dieser Weg fürgeschlagen, sie sollten damit content senn, daß sie ihnen die condemnationes übergeben. Also hatte sich auch Herhog Johann Friedrich erkläret, daß er damit zusrieden wäre, so die condemnationes allein vor den Unsern geschähen.

¹⁾ h[cid] abest ab apog. Olsh.

Daruff sind wir einträchtig in bas Colloquium uff bes herrn Prafibenten Erforderung getreten, und ift nach den praeambulus?) und nach der geschehen promissio die erste deliberatio gewesen, ob wir schriftlich ober anders procediren follten, und haben wir dieses fürgeschlagen: wir achten, bag bei Gelehrten und bie zu freundlicher Handlung geneigt waren, ber richtigst und furgest Weg mare, bag man erftlich ein freundliche Unterrede hielt, mas jedes Theils Lehre grundliche mare, wo Strept, ober nicht Strept ware. Darnach so man sich freundlich unterredt hatt, daß man alsdann, so man verglichen ware, einen Artitel famptlich stellet schriftlich, und wo man nicht verglichen ware, daß man zween Artitel ftellet. Also konnten bie Reichsstande turz und klar sehen, wo Strept, und wo nicht Strept ware. So werbe auch ') bas Schreiben viel Zeit beburfen.

Bum andern, wo sie aber lieber wollten allein schriftlich handeln, wollten wir solches auch nicht flieben, und stellten dieses ju des Berrn Prafidenten Berord= nung. Daruff bie Bepftlichen Colloquenten angezeigt, fie hatten wichtig Urfach barumb fie gebachten schriftlich und nicht anders zu procediren. Biewohl nun der Prafident ein Rede mit ihnen gehabt hat, sind sie gleichwohl baruff beharret, sie wollten nicht anders benn schriftlich procediren, welches wir auch gewilligt haben, barans zu vernehmen, daß wir nicht Ausflucht suchen '). Und ift der Anfang des colloquii nicht unformlich gewesen. Denn die Bepftlichen Colloquenten, als die Anfanger '), haben in ihr erfte Schrift gefest, man mußte vor allen ftrittigen Sachen ein Richter, bas ift, ein Normam iudicii segen, darnach man sprechen sollt, und haben sie biese Normam genennet perpetuum consensum Ecclesiae, und wollen unter diesem schonen Namen perpetui consensus Ecclesiae begriffen haben ihre lange Gewohnheit, und bamit viel Digbrauch bestättis gen. Dagegen haben wir erftlich im ") Eingang bie gewöhnliche Borrede repetirt, daß wir durch Gottes Unad find und in Ewigkeit bleiben wollen wahrhaftiger Kirchen Christi Gliedmaßen, und sind nicht von der wahrhaftigen Kirchen Christi abgewichen, sondern haben derfelbigen in göttlicher Schrift und alten frommen Scris benten Beugniß in allen Artifeln, haben baruff unfer Bekenntniß gethan, daß wir durch Gottes Gnaben halten

Rach diefer general Borreden haben wir gefagt, baß auch uns fehr gefällig fen erstlich vom Richter und norma iudicii zu reden, haben berwegen gefest, baß wir ihre normam, die sie nenneten perpetuum consensum Ecclesiae, wie fie biefes beuten, nicht annehmen konnten, denn sie zogen in diesen consensum ihre Gewohnheit. Nu maren viel neue Geset und Gewohnheiten den alten widerwartig, als das Gefet de coniugio sacerdotum, bie privata missa, Anbetung ber geftorbenen Menfchen, bes Sacraments im Umbtragen, und biefes maren alles neue Einführung, die sie wollten unter diesem Titel, consensum Ecclesiae, starten, und fen unbillig biefes zu Richter zu machen, bas wir als den fürnehmen Gegentheil, namlich die viciosam consuetudinem, anfechten. Derwegen segen wir bagegen zu Richter und unwandelbare normam indicii. Scripta prophetica und apostolica und Symbola. Bir ziehen auch an als Beugen bie alten furnehmen Scribenten; boch muß Unterschied gehalten werden. Etlich find reiner, etlich nicht fo rein, und fo der Begentheil bie alten furnehmen Scribenten halten wollt, wurden bald viel ihre ') Abgotteren durch dieselbigen Bengen) fallen und zu schanden werden. Daß auch ") ber Gegentheil furmendet, die scripta prophetica und apostolica find ungewiß etc., dieses sen eine unrechte Sott hat fein Gefet und Berheifung ber Ausflucht. Gnaden und Artikel des Glaubens vom herrn Christo und ewigen Leben nicht wollen ein blinde ") ungewisse Rede fenn wollen, und ber Gohn Gottes, ber folches geoffenbart bat, ift nicht ein betrüglicher Redner, bat flar feines ewigen Batters Billen uns fürgetragen etc., und ist diese disputatio schon gehandelt, das alle Gefandten ein Gefallen baran hatten.

Hernach ist der Artikel de peccato originis angefangen, in welchem der Segentheil groblich geirret hat. Da wir nu dagegen die Bahrheit erklaret haben, sind

ber Propheten und Aposteln Schrift, und die Symbola, und daß dieselbige Lehr in der Augsburgischen Consession repetirt sen, die wir hiemit bekennen und nicht ans ders lehren, daß wir auch alle widerwärtige Lehre versdammen, die alten Sotteslästerung und die neuen, das Concilium Tridentinum und luterim?), Stenckesseldt, Anabaptisten und alle, die unrecht lehren von der iustisicatio und Sacramenten.

²⁾ Olsh, procembulis.

⁵⁾ Olsh. mürbe noch.

⁴⁾ Oleb. fuchten.

⁵⁾ Olsh. aufingen.

^{6) (}n) Oleh. jum.

⁷⁾ und Interim] Olsh. non babet.

⁸⁾ viel ihre] Olsh. mit ihrer.

⁹⁾ Olah. berfelbigen Beugnif.

¹⁰⁾ aud] Olsh. noch.

¹¹⁾ Olah. blinde unb.

sie von der angefangen disputatio auf diesen Lift gefallen, haben begehrt, wir follten vor allen andern Sachen Zwinglianos, Osiandriacos, Illyricum condems niren, daruff geantwort ift, wir wollten nach Ordnung ber Artikel zu 12) jedem Artikel condemnationes ans hangen, denn es ware unformlich coudemnationes machen vor der Erklarung. Aber Snepp und feine Gesellen haben wiederumb ihre vorige condemnationes fürgenommen, unangesehen daß sie zuvor gewilligt hat= ten, daß sie es dabei wollten bleiben laffen, daß sie die condemnationes ben Unfern hatten überantwortet, auch unangesehen daß wir fagten, sie mochten in jedem Artifel ihre condemnationes einbringen 13), wie wir uns sunft erboten hatten. Da fie aber nicht zufrieden gewesen, habe ich gewilligt, eintrachtige condemnationes mit ihnen zu machen, habe ein Form gestellet, die aber Brentius von wegen Osiandri nicht hat ge= willigt, und ist also eine Trennung unter uns worden. Da find Snepp und seine Gesellen zum Präsidenten gangen, und haben ihm ihre condemnationes überantwor= ten wollen, der sie nicht angenommen. Hernach haben sie bieselbige den Colloquenten des Begentheils juge= stellt und sind hernach weggezogen.

Als wir nun wiederumb in das Colloquium erforbert sind, haben wir wiederumb diese Antwort von den condemnationibus geben, daß wir zu jedem Artikel condemnationes anhängen wollten etc. nach Erklärung der Sachen, denn es sen ein Unsorm, condemnationes zu machen ohne Erklärung des Grunds. Dweil aber nu Snepp und seine Gesellen weg waren, haben die Colloquenten des Gegentheils nicht weiter procediren wollen. Da hat der Präsident an die Koniglich M. geschrieben und eine Resolution begehrt, ob man procediren sollt. Daruff K. M. geantwort, man sollte procediren, und sollte damit zusrieden sen, daß die condemnationes zu jedem Artikel nach Arer Orde

nung angehängt wurden.

Als diese resolutio ankommen ist, haben wir und erboten zu procediren und anzusahen von welchem Arztikel die andern wollten 14). Aber die Bepstlichen Colloquenten haben in keinen Weg procediren wollen, wies wohl der Prassident und Doctor Selt acht Tag 15) davon mit ihn gehandelt haben. Als sie nu nicht haben procediren wollen, haben wir unser Protestation gesthan, daß der Mangel an uns nicht sey, haben uns

nochmal erboten zu procediren. Als aber der Prasibent angezeigt hat, er könne sie wider ihren Willen nicht zwingen und etlich der ihren weggezogen von Worme, sind wir auch weggezogen, und ist leicht zu verstehen, daß die Bepstlichen nicht Lust zu procediren gehabt, und haben zu einem Schein die unnothige Trennung unter und fürgewandt.

So weiß man auch, daß die Lovanienses mit ben andern nicht einig gewesen. Denn sie haben offent: lich gesagt, sie wollen ganz nichts andern lassen in ihrer Lehr und ceremoniis. So benn nichts follte zu emenbiren gewilligt werden, so ware bas Colloquium vergeblich gewesen. Es haben auch die Bepftlichen Colloquenten, so oft ihr einer gepredigt hat, für und für unfre rechte Lehr in offentlichen Sachen gelästert, wiewohl die Stadt daran ein groß Diffallen gehabt hat. Dieses alles ist also ergangen, wie diese narration lautet. Bor unferm Wegziehen hab ich ju Berhutung vieler boser Reden ein Schrift lassen drucken, darin wir, die wir bis zum End verharret haben, anzeigen, daß wir einträchtig sind, und bei ber Augsburgischen Com fession bleiben. Gott gebe und Gnad und Fried. Ge Ichrieben zu Dessau 28. Februarii anno 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6469.

(paulo post.)

Historia collog. Worm.

Ba, quae antea data est narratio de colloquio Wormatiense, latine quoque scripta est a Melanthone, sed in multis a germanica diversa. Legitur in Select. epist. p. 481. Iterum in Epist. lib. I. p. 201. (ed. Lond. lib. I. ep. 70). Etiam edita a Pezelio in Epist. lib, III. p. 24. (Consillatio. P. II. p. 288.).

Historia Colloquii VV ormaciae instituti Anno 1557.

Anno 1557. mense Augusto, postquam in urbem Vangionum venimus, antequam inchoarentur congressus cum Pontificiis, legati Principum nostrorum vocaverunt concionatores missos ad doctrinae explicationem, et iusserunt paratos esse, cum a praeside ad congressum cum Pontificiis vocarentur, et hortati sunt, ut perspicue et modeste doctrinam Ecclesiarum nostrarum exponerent. Hac communi adhortatione proposita, Legatus ducum Saxoniae fratrum Basilius, longam orationem habuit, cum multi post bellum doctrinae corruptelas recepissent, primum rursus consti-

¹²⁾ ju] Olsh. an.

¹³⁾ Olsh, anbringen.

¹⁴⁾ Olsh. ber ander (Theil) wollte.

¹⁵⁾ acht Zag] Olsh. mehr nech.

tuendam esse concordiam inter nostros congruentem ad Confessionem Augustanam, et articulos Smalcaldicos. Deinde Sneppius prodiit, dixit se mandata habere a suis Principihus, ut de articulis communi consensu condemnationes fiant.

Primum, damnandos esse Cinglianos. Secundo, Osiandri doctrinam.

Tertio, Propositionem, quae dicit, Bona opera necessaria esse ad salutem.

Quarto, Lapsum eorum, qui Adiaphora recepissent.

Respondit Philippus, si condemnationes faciendae essent, articulos scribendos esse, qui de tantis rebus explicate dicant quid asseverandum, quid improbandum sit. Nec in primo articulo Cinglianos damnandos esse, sed etiam Pontificios, qui horribilia idola in Ecclesiam invexerunt, et adhuc stabiliunt in depravatione Sacramenti. De secundo articulo extare nostra scripta, quibus perspicue refutatur Osiandri doctrina. non refragari se ipsis dixit, sed tamen articulum scribendum esse, ut sciatur, quae forma loquendi retinenda sit. Etsi enim placet omitti formulam, Ad salutem: tamen retinendas esse has propositiones, Nova obedientia necessaria est eo ipso, quia Creatori rationalis creatura debet obedien-Item, Clamores Antinomorum impios esse, qui vociferantur renatos retinere Spiritum sancium, et iustos esse fide, etiamsi perseverent in sceleribus contra conscientiam. De quarto dixit, crimen falsi ab Illyrico commissum esse in editione scripti Lipsici, et se iudicium praesentibus legatis de toto illo negotio permittere. Fateri se dedisse consilium, ne Ecclesiae desererentur propter vestem lineam, et festorum et lectionum ordinem. Sed alia multa affingere falsa IIlyricum. Libenter etiam se abfuturum esse dixit ah ipsorum congressibus, si fuerit reiectus a Flacianis.

Deinde dixit etiam, cum venissent ad faciendas condemnationes, articulos formatos fuisse adferendos, ut caeteri de eis deliberari possent. Addidit etiam nos paucos esse, et magnum periculum esse si nos pauci conderemus articulos, cum tanta sit multorum rabies in reprehendendis aliis. Idem postea Sneppius dixit, nos paucos esse, nec sine periculo articulos scribi posse.

Brentius plura de Osiandri controversia dizit, se de doctrina prorsus nobiscum sentire. Sed Osiandrum a se non condemnari, quia aliter in-

telligeretur, quam sensisset. His responsionibus auditis, Legati re deliberata responderunt: Quia missi essemus ad defensionem Ecclesiarum nostrarum adversus Pontificios, nunc nos debere in communi causa coniunctos esse, nec faciendam esse distractionem. Illas igitur controversias inter nos differendas esse ad Synodum nostrorum. Idem Elector Palatinus scriptis literis ad omnes legatos, petivit, ad quem tamen accesserant aliqui antea, ut eum contra nos incenderent. Haec inter nos actá sunt, autequam Praeses nos vocavit. Non multo post a Praeside vocati sunt collocutores utriusque partis. Hic rursus mota est contentio de condemnationibus faciendis initio congressuum. Petiverunt legati, ne initia communis colloquii hac re turbarent, quia postea in siugulis articulis, et quidem rebus explicatis, liberum singulis futurum esset dicere suas sententias, et addere condemnationes ut videretur. Post longam altercationem decursum est eo, ut condemnationes isti exhiberent legatis nostrorum Principum. Ita videri satisfactum mandatis, quae haberent. Dictum etiam fuit Illustrissimum Ducem Iohannem Fridericum hac exhibitione contentum esse. Quia cum eo caeteri Principes ea de re locuti erant, cum esset in vicinia. Exhibitae sunt igitur legatis nostrorum Principum illae condemnationes. Deinde simul ad colloquium cum Pontificiis accessimus, et videbatur inter nostros omnes dulcis concordia esse.

In publicis congressibus exordia erant placida. Hortabatur nos Praeses, ut modeste conferremus sententias, et ad concordiam mentes et voluntates flecteremus. Deinde promissio facta est, ne disputata spargerentur in publicum. Deinde, de modo procedendi deliberatum est. proposuimus duas vias: Priorem, quae inter doctos et bonos utilissima et expeditissima esset, ut candide et placide conferremus voce sententias, et argumenta, et cum de aliqua materia inter nos constitutus esset consensus, mox articulus unicus de ea re scriberetur; ubi non conveniret, duo articuli scriberentur. Ita Senatum Imperii facile posse agnoscere, de quibus rebus consensus esset, et de quibus reliquae essent controversiae. via si non vellent uti, sed mallent certare scriptis, nos non gravatim etiam scriptis acturos esse, etiamsi tale certamen futurum esset multo longius collatione, quae voce fieret. Placuit et Praesidi via prior. Sed Pontificii contenderunt, ut scriptis certaretur. Non recusavimus et quidem beneficium nobis tribui diximus. Ventum est igitur ad certaminis initium, quod fuit splendidum et incundum.

Prima disputatio haec fuit. Cum necesse sit in Ecclesia indicia esse, oportere et normam iudicii esse certam et non ambiguam. Hanc normam Pontificii constituebant perpetuum Ecclesiae consensum. Nos in responsione primum repetivimus usitatam hanc commemorationem. amplecti scripta Prophetica et Apostolica, et Symbola, et sentire eam doctrinam comprehensam esse in Confessione nostra Augustae exhibita Carolo V. Imperatori Anno M. D. XXX. et ab ea Confessione nos nec discedere, nec discessuros esse, et reiicere omnes sectas, et opiniones, pugnantes cum ea Confessione, et nominatim Anabaptisticas, Sacramentorum depravatores, Servelum, Stenckfeldium, et Thammerum. Reiicere etiam Synodi Tridentinae decreta et Interim, denique omnes corruptelas cum confessione illa pugnantes. Affirmavimus nos Dei beneficio et esse Ecclesiae membra et Deo iuvante, semper Ecclesiae cives mansuros esse. Deinde ad disputationem accessimus. Sentimus nos quoque oportere in Ecclesia iudicia esse. Sed non admittimus iudicem consensum illum, de quo ipsi loquuntur, qui non est perpetuus, sed est consuetudo Pontificia, in qua multa contraria vetustati recepta sunt. Volumus autem normam esse indicii scripta Prophetica et Apostolica, et Symbola. Illi contra contendebant cum scripta Prophetica et Apostolica sint ambigua, anteferendum esse consensum illum, tanquam interpretem non ambigue loquentem. Hic refutatio a nohis instituta est, et dictum de utraque parte, de certitudine Prophetici et Apostolici sermonis. Deinde de hoc argumento, perpetuus consensus sit norma. Consuetudo Pontificia est perpetuus consensus. Igitur consuetudo, quam ipsi nominabant perpetuum consensum, sit norma. Plura hic de minore diximus, quia est magis perspicuum zoivouevov. Certum est multas opiniones contra veterem doctrinam, et multa decreta contraria veteri Ecclesiae recepta esse a Pontificiis. Manifestum est igitur, consuetudinem Pontificiam non esse perpetuum consensum. Decretum de coelibatu, invocatio mortuorum hominum, circumgestatio panis sunt ignota vetustati. Si veterem Ecclesiam sequerentur, statim »bolituros esse multos viciosos cultus. Anteferendani igitur normam certam, scilicet, scripta Prophetica et Apostolica, et Symbola. Sicut et in singulis piis fides nititur, non consuetudine, aut Synodorum decretis, sed nititur verbo Dei, inxta dictum: Lucerna pedibus meis werbum tuum, Idem fiat et in diiudicatione doctrinarum. Cavillatio de ambiguitate Deum contumelia afficit, quasi doctrina ab eo tradita sit praestigiatrix. Plerumque τὸ φητὸν expresse dicit, quid sit sentiendum. Sicubi est obscuritas, sumitur ex collatione membrorum διάνοια firma et consentiens Decalogo et Symbolis. Nec nos aspernamur veteres scriptores, sed dicimus, Ecclesiam audiendam esse ut doctricem: Fidem vero niti verbo Dei, et considerare, an Ecclesia docens retineat verbum Dei. Citatum est etiam a nobis Epiphanii dictum: Τὰ θεῖα ὑήματα οὐ πάντα δεῖται ἀλληγορίας, ἀλλὰ ὡς ἔχει, θεωρίας δε δείται και αισθήσεως είς το είδεναι ξχάστης υποθέσεως δύναμιν. Denique manifestissimum est, anteferri oportere dicta divina non ambigua et consuetudine et scriptis omnium hominum. Esse autem in Monachorum doctrina et Pontificiis decretis multa palam pugnantia cum dictis divinis, in quibus nulla est ambiguitas. Cum autem iniquum sit adversarium constituere Iudicem, nos eo ipso consuetudinem Pontificiam nolle ludicem esse, quia eam tanquam adversariam praecipue accusamus. Contra, illi ad convicia delapsi sunt, nos arrogantes esse, quia anteferremus nostras sententias vetustati, et tamen inter nos quoque dissensiones esse. prima σύβψαξις.

Postea inchoata et disputatio de peccato originis, ubi cum manifeste absurda dixissent, excogitatum est ab eis consilium abrumpendi collo-Ut apud Xenophontem quidam de Lacedaemoniis dixit, sic cum eis bellum gerendum esse, ut domi dissipentur, sicut apes fumo facto sub alveolis facile et tuto dissipantur; Sic illi, etiamsi Xenophontem non legunt, tamen hoc consilium invenerunt, petunt fieri tunc statim multas condemnationes, Cinglianorum, Osiandri, 11lyrici. Respondi modeste, In his materiis opus esse explicatione, et explicatione facta in singulis articulis, ordine nos adituros esse condemnationes, quia nudae futurae essent ambiguae. Hac excusatione rejecta, illi non desinunt petere condemnationes. Hic collegae nostri, qui antea condemnationes exhibuerant legatis nostrorum Prin-

cipum, illas ipsas etiam volunt adversariis publice recitari. Dehortantur eos nostri. Scripseram tamen ego condemnationes, in quibus expresse comprehenderam omnes istas, quas collegae isti proponi voluerant. Condemnaveram etiam adiaphoristica, ut nominant, ne impedivisse me mea causa dicerent, quae flagitabant illi, qui haec proponebant, cum tamen mendacia ab *Illyrico* sparsa de me et aliis praestantibus viris, quorum aliqui mortui sunt, minime agnoscam; Sed fateor hoc me consilium dedisse nostris et Francicis Ecclesiis, ne propter mutationem rituum non impiorum suo genere, desererent Ecclesias. Malui enim hanc plagam accipere pacis studio, quanquam innocens, quam videre defuisse publicae causae contra adversarios, cum a mandatis, quae adferebant, sibi discedere non licere toties quererentur, et testatus hoc essem antea, ac tunc quoque testarer. Sed Brentius Osiandrum nominatim taxari noluit. Hic collegae nostri suas condemnationes adferunt ad Pontificios, quia nostri eas publice ab eis recitari noluerant, ac postea Hac distractione facta nolunt domum redeunt. Pontificii collocutores procedere. Nos petimus ut procedatur. Interrogato Rege Ferdinando, mandata mittuntur, ut procedamus, et scribit Rex, satis esse, si ordine in singulis articulis re explicata addamus condemnationes. Sed Pontificii collocutores, ne quidem iubente Rege, et hortante Praeside procedere voluerunt. Nos opposita protestatione confessionem repetivimus, ut consensus eorum conspiceretur qui manserant, et petivimus, ut procederetur. Permisimus etiam, ut a quo vellent articulo rursus initium facerent. Sed com Pontificii manerent in sua sententia, et aliqui discederent, et Praeses diceret, se non posse eos cogere, nos Praesidi gratias egimus, quem fuisse aequalem fatemur, ac aliquanto post etiam ex urbe Vangionum discessimus. Hanc simplicem narrationem veram esse multi norunt, qui deliberationibus interfuere.

No. 6470.

1. Mart. (Dessaviae.)

Petitio eleemosyn.

Moniii farrag. p. 871 b. — Apographa in cod. Goth. 218. p. 82. et in cod. Goth. 401. p. 207.

S. D. lecturis has literas.

Ethnica vetustas † in bellis" pepercit sacerdotibus: ut expresse scriptum est in Alcibiadis historia, dimisisse eum sacerdotes sine λύτροις. Et apud Homerum cogitur Agamemnon reddere sacerdoti filiam. Haec belli iura non servarunt barbari + et crudeles posteri Cain" 1) apud Carolum Imperatorem, anno 1547. In hac vicinia virum integerrimum pastorem Ecclesiae Kembergensis Bartholomaeum 2), cum domum spoliassent, postea ita percusserunt, ut iacuerit biduo inter cadavera tanquam mortuus. Hunc Deus tamen mirabiliter servavit. Cumque postea ad doctorem Germanicum consiliarium Imperatoris adductus esset, triduo apud eum hospitaliter tractatus est, et in loca tuta dimissus. Alii similes latrones pastorem Ecclesiae in vicino oppido Damasco'), Aegidium, ita percusserunt, ut post paucos dies mortuus sit. Misera vidua et surdastra nunc cum quatuor orphanis a piis petit eleemosynas. Memores simus in hoc officio et mandati divini, de orphanis, et promissionis: Esto pater orphano, tunc Deus magis te diliget quam diligit te mater tua. Quid maius promitti potest amore Dei tanto, qui vincat maternam στοργήν? Nec dubitate, quin Deus vicissim pro talibus officiis magna beneficia praestet publice et privatim: quem oro, ut harum regionum Ecclesias, et earum hospitia servet et gubernet. Datae Calend. Martii, Anno 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6471.

4. Mart.

(De Synodo Evangelicorum.)

Editum a Penelio in Meianthons christichen Berathschlagungen und Bedenken, p. 518 sqq. Apographa in cod. Guelf. in fol. No. 7.9. p. 518 b., nhi inscribitur: "Bedenken vom Synodo aller Chur und Fürsten und Stände Augsburgischen Confesson Philippi Melanchthonis." Item in cod. Galli II. p. 8 b., ubi inscribitur: "Bedenken von einem Ennodo, wie man ten füglich möchte anstellen, den strittigen Religionssachen abzuhelsen, auf aller Chur und Fürsten auch ans derer Stände der Augsburgischen Confesson Andringen gesstellt durch Philippun Welanthonem an den herzogen von Wittemberg." — Authographon a serida seriplum et mann Melanthonis passim etnendatum kadetur in tabulario

¹⁾ Addit. utr. mst., sed cod. Goth. 401. habet Cham.

²⁾ Bartholomoeum Feldkirch.

⁵⁾ i. e. Dommitssch.

Regio Dresdensi. — Occasio seribendi fuit, quod Christophorus, Dux Wirlembergensis, et Palatinus Elector, dissoluto colloquio Wormatiensi, in consiliis babebant synodum generalem omnium Principum et Ordinum, confessioni Augustanae adhaerentium convocare. Postulatum igitur est a Melantbone, ut suam ea de re sententiam literis mandaret. Vid. epistolae d. 24. et 25. Febr. b. a scriptse. Gaeterum conferendi sunt Saligius in historia Aug. Confess. P. III. p. 393. et Planekius in bet Geschichte des Pretestant. Lehtbegriffs Vol. VI. p. 205 sqq., Cht. G. Reude der neue Beiträge zur Geschichte der Resormation. 1. B. (Leipz. 1841.) p. 160 ff.

"Bedenken vom Synodo aller Chur und Kursten und Stande Augsburgischer Cons fession. Bon Philippo Melanthone gestels let."')

Ich mag fur meine Person burch Gottes Gnab Richter leiden alle christliche Chur und Fürsten und Stande, und alle gottforchtige ehrliche Manner von Rathen und Pradicanten in unsrer Kirchen, und hoffe bei denselben ein leidlich Urtheil.

Jum Andern, ich scheue den Synodum nicht von wegen Myrici und seines Anhangs. Denn so sie gleich mich condemniren und versagen, din ich wohl zufrieden; denn ich begehr nicht bei ihnen zu senn, dieweil ich gewisslich weiß, daß gedachter Myricus und sein Anhang nicht Gottes Ehre suchet, sondern offentlich der Wahreheit widerstrebet, und noch nie sich erkläret hat von der ganzen Summa der christlichen ') Eehre.

Bum Dritten, darf man von wegen seines Larmens keinen Synodum halten, so viel mich belanget. Denn ich habe bisher geschwiegen und bin bereit, aus diesen Landen wegzuziehen, wenn man will. Ich ware auch vor dieser Zeit gern gewichen, aber ich habe allezeit bedacht, es wurde größer Larmen daraus folgen, so ich ihm an andern Dertern antworten wurde. Dieses rede ich darum, daß man nicht gedenke, ich widerrathe 3) den Synodum darum, daß ich mich sorche, ich würde condemnirt oder verjagt werden. Das sen von meiner Person geredt.

So viel nun die Sach an ihr felbst belanget, ob ein gemeiner Synodus zu berufen sen, und wie zu prosediren sen, barauf spreche ich also.

Es sollen und muffen Kirchen Gericht senn; und ift recht und christlich bedacht in etlicher Chur und Fürsten Landen, daß für ihre Unterthanen Consistoria geordenet sind, die zu jeder Zeit, so streitige Sachen fürfallen, rathen können, wenn und wie in ihren Kirchen Sp

nobi zu halten find. Und stehet bas nicht bei einer einigen 1) Privatperson, seine Gesellen zusammen zu for: bern, und einen Synodum feines Gefallens zu machen, wie vor Zeiten vielmal geschehen ift, baf also burch etliche contrariae synodi gehalten sind, und ift daraus gro: Ber ') Zwietracht und Verfolgung erwachsen. Bo aber Confistoria find, da ist nicht einer allein gewaltig, son bern die Sachen muffen durch etliche erfahrne Personen bedacht werden, und alsbann an die Herrschaft gebracht, die solches auch weiter bebenken kann, und fo man im ganzen ") Rath befindet, daß ein Spnodus foll berufen werden, kann bie herrschaft hierinnen ihr Ampt auch gebrauchen mit Erforderung ber Perfonen, mit ordent: licher beutlicher ') Frage, und nach bem Gericht mit gebuhrlicher Erecution. Und foll die Potestas felbst, als ein Gliedmaß der driftlichen Kirchen, auch eine Stimme, und vocem decisivam haben. Und ist gewißlich wahr, eine jede 5) weltliche Potestas ist schuldig, in ihrem Gebiete offentliche Abgotterei, offentliche Got teslästerung, Unzucht und Aufruhr zu wehren und ju strafen, wie wir auch gegen die Widertaufer 9) einen Ernst zu erzeigen, lehren. Darum nach der Bethor und orbentlichem Proces und Urtheil ift bie weltliche Obrigkeit, die auch ein Gliedmaß der rechten Kirchen ift, schuldig, ihr Umpt zu thun, und die Execution nach Gelegenheit des delicti ernstlich in ihren Gebieten auszuführen, und den Berdampten nicht im Predigtant ju dulden, wie Numer. 24. von den Lafterern gefdrit ben ist; und bindet dasselbe Gebot nicht allein die Obrigkeit im Regiment Monfi, sondern ift Turis naturalis, und bindet alle Obrigkeit.

Wie nun ein einiger Fürst in seinem Lande in streitigen Sachen einen ordentlichen Proces fürnehmen kann: also ist christlich und löblich, in der Noth, so sich etliche mehr Kürsten vereinigen, einen Synodum samptlichen zu berusen in ihren Landen. Dazu ist aber zum ersten und höchsten nothig, daß die Herren selbst einträchtig seynd vom Processu und von der Erecution. Man kann aber nicht oft große und 10) gemeine Synodos halten, und viel Synodi machen viel Gezank. Und obwohl ein toller Kopf an einem Ort eine thörichte Opinion sürgibet, als Carolstadt auf diese Fantasen kam, man

¹⁾ Inscriptio spud Pez.

²⁾ ber driftlichen] cod. Gall. driftlicher.

⁵⁾ Cod. Gall. wieder rebe.

⁴⁾ einigen] cod. Galli non habet.

⁵⁾ Cod. Galli große.

⁶⁾ gangen] Pes. guten.

⁷⁾ beutlicher] quod Pez. non babet, addunt codd.

⁸⁾ Cod. Galli jebliche.

⁹⁾ Cod. Galli ben Bibertäufern.

¹⁰⁾ unb] cod. Galli ober.

follte bas romifche Recht gang abthun 11), und-allein nach Monfe in weltlichen Sachen fprechen: folche grobe Brrthum bedurfen teines Synodi. Denn fo die furnehmsten Pastores in rechtem Berstande einträchtig bleis ben, verloschen solche Fantaseven selbft. Much kann und foll eine jebe Obrigkeit, mit Rath driftlicher, verftanbiger Pradicanten, folden Fantasten bald vom Umpt entfegen, wie ju Rurnberg etlichen verboten worden, baß fie nicht wider bie rechten Pradicanten schreien solls ten: Christum 12) per accidens iustificare 13), und andere unflatige Reben; wiewohl zu diefer Beit unter ben Unsern viel unnothiger Streit auch erregt werben, die leichtlich au richten find, und kommt aus geringen Sachen viel Berbitterung und Unruhe, als vom Chorrod. Darum begehren etliche Chur und Fürften, baß von den Confessionverwandten ein gemeiner Spnodus gehalten wurde. Davon ift allezeit mein Bebenken gewesen, baß tein solcher Synodus furzunehmen sen, es fepen benn zuvor die Chur und Fürsten bavon ") eintractig, nicht allein mas sie fürtragen wollen, sondern auch was sie entlich schließen und worauf sie bleiben wollen. Denn fo dieses nicht zuvor bei ihnen vertreulich") abgearbeitet und beschlossen ist, wurde viel größer Uneis nigkeit folgen, so nicht allein die Pradicanten in 3wietracht, sondern auch die Kürsten in Unwillen von 16 einander zogen, und machte man hernach Parthei 1'') und Berbehung und will ein jeder Pradicant seiner Berrschaft bofiren. Run sind jegund etliche 18) streitige Sachen, deren etliche bei Berftandigen und Gottfurchtigen ") leicht zu richten sind, und in welchen ein Theil mit bem andern konnte und follte Geduld haben, als namlich von Bilbern, vom Exorcismo und vom Chorrod. Solche Sachen bedürfen keines Synodi, wenn man nicht aus Haß Schärfung suchet und Verbitterung anrichtet, und große Parthei machet, wie vorzeiten bie Papste von wegen der Bilder die Kaiser zu Constantis novel condemnirt haben, und haben dagegen die Konige in 20) Frankreich an sich gezogen, und 21) jegunder an etlichen Orten etliche schreiben, daß alle Bilder ohne Unterscheib burchaus abzuthun nothig sep 22), bagegen machen die andern Condemnationes, verbammen Absthuung ber Bilber; welche beide zu hart sind.

Davon habe ich also gerathen ohne subtile Dispustation. Er ft lich sollen wir alle gleich lehren, daß man rechte Anrusung zu Gott durch den Glauben an den Herrn Jesum Christum, unangebunden an die Bilder, erkennen und recht üben soll. Item, daß man nicht erdichte 23): Gott erhöre lieber bei diesem Bilde 24) benn sonsten. Item, daß man nicht vor den Bildern niederknie, oder dazu lause, wie gewöhnlichen ist gewessen, und soll in Summa die Lehre von der Anrusung recht seyn.

Bum Andern, so eine Potestat die Bilber aus ber Kirchen weg thut, dieweil folches ohne Sedition as schiehet, soll solches nicht condemnirt werden; benn es ist offentlich, daß nicht nothig ist Bilder zu haben 2 und giebt den Leuten, die nicht rechte Lehre haben, Ursach zu falscher Opinion, daß Gott ober die Heiligen da anadiger 26) seven. Es sollen aber die andern, die 27) Gemalde oder Bilder in einem rechten 26) Verstand behalten, auch nicht condemnirt werben; benn bas Geses Monfis vom Tabernakel, und wie der Tempel sepn folle, bindet uns nicht. Wir mogen ehrlich zusammenkommen gur Predigt und Communion; auch auf dem Rathhause, da Bilde oder Gemalde sind geistlicher ober weltlicher Historien. Und obgleich auf beiben Seiten dieses mag subtiler disputirt werden, soll doch ein Theil mit dem andern Geduld haben, und nicht condemnationes und Parthei machen, baraus Berbitterung, Arieg und Zerstörung folgen, wie vorzeiten biefe Sache Berfolgung und Krieg erregt bat.

Bom Erorcismo.

Davon habe ich euch also geantwortet: Erfilich, baß man die Lehre von der Taufe treulich und recht 20) predigen soll. Item, daß die Kinder auch durch die Taufe Gliedmaß der Kirchen, und von Gott angenommen werden, und daß man sie taufen soll. Es sep auch löblich, daß man dabei die lectio Evangelii von den Kindern lieset, und das Gebeth für die Kinder spricht.

¹¹⁾ Cod. Guel. gar abethun.

¹²⁾ Cod. Galli Christus.

¹⁸⁾ Cod. Galli iustificat.

¹⁴⁾ bavon] addidi e cod. Galli.

¹⁵⁾ Pes, por treulid.

¹⁶⁾ von] cod. Galli gegen.

¹⁷⁾ Cod. Galli Part. Et sie etiam in sqq.

¹⁸⁾ etiide abest a cod. Galli.

¹⁹⁾ Cod. Galli addit: Beuten.

²⁰⁾ in] Pes. ju.

²¹⁾ unb] cod. Galli wie. Melanta. Open. Vol. IX.

²²⁾ daß alle Bilber - - fey] cod. Galli tantum: Bils ber abzuthun fen nöthig.

²³⁾ Cod. Galli Mote.

²⁴⁾ Cod. Galli biefen Bilbern.

²⁵⁾ haben] cod. Galli halten.

²⁶⁾ Cod, Galli gnabig.

^{27,} Cod. Galli bie in Rirchen.

²⁸⁾ Cod. Galli in rechtem.

²⁹⁾ und recht] non habet cod. Galli,

Bum Andern, bag aber etliche ftreiten von ber Bekenninis und Absagung, solches konne nicht burch andre geschehen, im Namen ber Kinder, barum wollen fe dieselben Wort nicht sprechen laffen: barauf habe ich geantwortet: Bekenntniß bes Glaubens und Absagung Foll ausbräcklich von der Person 30) selbst gethan were ben, bie reben tonnen 31). Wiewohl nun bieses eine Disputation machet, so bieselbigen Worte im Ramen der Kinder von andern geschehen, so soll man boch Ge buld mit bieser Gewohnheit haben. Denn die Kirche bezeuget hiermit, daß Gott in den Rindern durch bie Taufe auch wirtet, und ift nuglicher, Geduld mit biefer Gewohnheit zu haben, benn Unfriede anrichten und ameifeln von der Rindertaufe 32). Es foll aber 33) tein Theil den andern condemniren.

Dieses sind Sachen, da leichtlich von zu urtheilen ist. Dennoch ist an vielen Dertern baburch Spaltung und Berfolgung erreget. Und so in einem Synodo den Pradicanten mehrer Theil diese friedliche Mittel gefallen wurden, so bleibe es dabei. Wollte man aber Aenderung darinnen machen, davon mochten die 34) Herrn sampt den Pradicanten weiter davon reden.

Weiter ist Streit von Sachen, die nicht so leicht zu richten sind, als nämlich: 1) Erstlich von der Proposition: der Will im Menschen ist wie ein Bloch "), halt sich pure passive in dosen und guten Werken. Etstiche machen es nicht so grob, sprechen, der Will halt sich pure passive in guten Werken, der Will halt sich pure passive in guten Werken, oder auch, in der Bekehrung. 2) Bon Osiandri Lehre. 3) Bom Sacrament des Leibs und Bluts Christi. 4) Bon der Elevation. 5) Bon der Proposition: gute Werke sind nothig zur Seligkeit. 6) Bon den Adiaphoris und von der Bischosse Jurisdiction. 7) Bon etlichen Destissonen in Chesachen.

Bom freien Billen 36).

Erstlich ist gewiß und ohne Zweifel, daß die Stoica necessitas öffentliche Lügen und Schmach ist wider Gott; ist auch Lügen, daß keine contingentia sen. Zum Andern ist auch unrecht, in gemein zu reden: der Wille in bosen Werken halt sich pure passive. Db= gleich der Leufel Neronem treibet, und viel grausamer Sunde geschehen, furnehmild burch die Teufel im Menschen: so ist doch diefes von David mahr, baß er ungezwungen und williglich 37) bem Uria bas Beib nimmet, und hatte mogen ben beiligen Beift behalten, fo er ber Anfechtung hatte widerstreben wollen, zu welchem Streit er Hulfe vom heiligen Geist gehabt hatte. Also von vielen andern auch. In weltlicher Bucht 36) ift es mabr, baß ihr Will nicht gezwungen ift, Chebruch, Diebftabl zc. ju uben. Bom beiligen Beift ift biefe Regel zu wiffen febr nuglich : mahr ift es, daß Gott febr vid wunderbarlicher Erleuchtung und Wert in ber Belehrung, und fonft im gangen Beben in ben Beiligen wir fet 20), die der menschliche Bille nur annimmt, ift nicht Mitwirker, halt sich pure passive; gleichwohl must man lehren, daß wir in aller Anfechtung follen bas Wort Gottes betrachten, sollen uns damit wollen ") ftarten, und zugleich Gott um Sulf bitten. Den Gott wirket durchs Wort. Denn also schreick ber Prophet: converte me, Domine, et converter. Und dies lehret der Spruch: trahit Deus, sed volenlem Der Mensch foll nicht dem Unglauben nach hangen, und bichten, er wolle warten, bis er zu Got gezogen werde ohne seinen Billen mit einem seltsame wiedertauferischen Besicht ober Miratel. Sott with, giebt ben heiligen Geift, ftartt und troftet burche Bort: fides ex auditu est, auditus per verbum Dei. Dick Regel kann man verstehen und nublich üben, und fub ret den Menschen zu Gottes Wort, nicht auf eigene Gebanken, und macht nicht Berwirrung von der Pradefte nation, ober andern fremden Difputationen de necessitate. Und wiewohl D. Euther in serve arbitrio hart gefchrieben, fo giebt er boch in andern Schriften diefen Rath, wie jegund gefagt ift. Und folgen biek giftigen ") Confequentien nicht baraus, bag barum ber Mensch Berdienst habe etc., wie Sallus zu Regentburg und Antonius zu Rordhausen cavilliren. Und waren in Summa in einem Synodo von biefem Bericht bie Berftandigen ") ju horen, die, als ich achte, ein trachtig bei biefer Meinung bleiben werben.

Bon Dfianbri Bebre.

In allen unsern Rirchen ift einträchtig biefe Lehre bekannt, bag ber Mensch für Gott gerecht werbe, und

³⁰⁾ Cod. Galli: ben Perfonen felb gefchehen.

³¹⁾ Cod. Galli: fann.

³²⁾ Rinbertaufe] cod. Galli et Guelph. Zaufe.

⁸⁸⁾ a b'er] Pez, non habet.

⁸⁴⁾ Cod. Galli: bie anberen.

⁸⁵⁾ Cod. Galli: Plod.

³⁶⁾ Cod. Galli: Bom Billen im Wenfchen.

⁵⁷⁾ williglich] sic codd. Sed Pes. unwilliglich.

⁸⁸⁾ weltlicher Bucht] cod. Gail. melder.

⁵⁹⁾ wirfet] Pez. non habet.

⁴⁰⁾ molica] Pez. non babet.

⁴¹⁾ giftigen] Pez. heftigen.

⁴²⁾ Cod. Gall. Berftanbigeren.

nach der Bekehrung gerecht sen, das ist, Gott gefällig, imputata iustitia, von wegen bes Behorsams Christi, aus Barmherzigkeit, allein durch ben Glauben; wie Paulus spricht Rom. 5.: per obedientiam unius multi constituuntur iusti. Und Esaias spricht: notitia servi mei iusti iustificabit multos. Und ist bekannt 13) in unsern Kirchen eintrachtiglich, daß die angefangene Reuigteit, die dem Glauben folget, die Dfiander nennet eine Inwohnung Gottes, nicht biefes fen, barum die Person vor Gott gerecht ift, bas ift, Gott gefällig. Denn es bleibet viel Gunbe in uns, wie Sob spricht: ich weiß mahrlich, daß kein Mensch für Sott gerecht-ift; und muß dieser Troft fur und fur in den Bekehrten bleiben, daß sie gerecht, das ist, Gott gefállig sind imputata iustitia, propter obedientiam filii, durch den Glauben; und muß das Bertrauen nicht geführet werden auf die Reuigkeit ober Sumphnung; wie Daniel spricht: erhore und nicht von megen unfrer Gerechtigfeit, fondern aus Barmbergigfeit, propter Dominum. Dabei ift mahr, daß nach dem Blauben die angefangene Reuigkeit Gott gefällig ift, und wird auch Gerechtigkeit genennet in diefem Berftand, daß sie ") ein Anfang ift ber Bleichformigkeit mit Gott und feinem Gefeg, und ift Gottes Birfung. Es ift aber nicht biefes, barum die Person Gott gefällig ift.

Bon der Summa dieser Lehr ist in unsern Kirchen burch Gottes Gnade kein Streit. Davon ift aber eine Uneinigkeit; etliche fagen: Dfiander habe die imputatam iustitiam verworfen, und gesagt, der Mensch sen gerecht von wegen der Einwohnung Gottes in ihm, bas ift, von wegen 43) ber Neuigkeit und nicht von wegen bes Gehorsams Christi. Denn Dfiander spricht: imputata iustitia est 16) frigidior glacie. Item: iustitia est, quae facit nos iusta facere. Diese definitio ist allein Gesetz Lehr, und ist nicht diese iustitia, bavon Paulus spricht: credenti in eum, qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iustitiam, Dagegen sprechen etliche, man verstehe Dsianbrum zu hart. Etliche aber, als Funct, sprechen noch, es fen unrecht geredt: der Mensch ist gerecht von wegen bes Gehorsams Christi. Nun ist zu hoffen, daß diese Uneinigkeit leicht zu vertragen sen, nämlich, daß wir alle zugleich die Lehr, welche 47) de imputata iustitia in

unsern Kirchen geprediget wird, bekennen. Will Funck bagegen schreien, so werd er condemnirt; wer aber sonst Osianbrum entschuldigt, der mag es für sich thun, und mache andern Kirchen damit keine Unruhe.

Der britte Artitel, vom Sacrament bes Leibs und Bluts Chrifti.

Wiewohl aus den alten furnehmsten Scribenten biese Sache vom Sacrament leicht ju richten mare, fo sind doch durch die Papste und Monche so viel offentliche Errthum babei eingeführet, und fo viel hundert Sahr gestärket, bag nun die Welt also mit langer Gewohnheit gefangen ist, daß schwer ist *6) davon zu reben. Und ist erstlich offentlich, bag man viel bundert Sahr dieses gelehrt hat, das Brod werde vermandelt conversione. Darnach haben sie es noch grober gemacht, daß nicht allein conversio sen, sondern transsubstantiatio, und daß die substantia bes Brobs gang megkomme, und haben das Brod ben Leuten porgestellet und fürgetragen, und gelehret,. man foll es anbeten. Das ift offentliche Idololatria; fprechen, baß bieses Gott sen, welches 19) nicht Gott ift; fragen weis ter, was die Maufe freffen, so sie dieses Brod nagen. Run find viel ber Unfern, Die folden Brrthum ftarten, als neulich ein Efel zu Erffort von den Partiteln, bie auf die Erde fallen, geschrieben hat, daß es ber Leib Christi fen, und foll angebetet werden. Und mare von vielen andern beraleichen zu reben.

So haben die Bremischen Pradicanten einen Artikel gestellet, das Brod sen essentiale corpus Christi, und der Wein sen essentialis sanguis Christi. Dazu hat Westphalus zu Hamburg ein Buch lassen ausgehen, und viel subscriptiones dazu gesammelt, und hat dieses Fundament: der Leib Christissen an allen Orten, in Stein und Holz. Diese Reden sind neu in der Christenheit von Ansang die auf diese Zeit, würden auch bei den Papisten verworsen, so man zu Paris das von sprechen sollte. Denn diese propositio ist wahr: Christus est ubique ⁵⁰) communicatione idiomatum, wie er spricht: ego in eis. Item: in medio eorum sum. Dieses hat einen andern Verstand denu diese Rede: Corpus ⁵¹) est ubique.

Elevatio und Adoratio, ob sie Unfern fich erklaren von ber

⁴⁵⁾ befannt] i. o. befennet.

^{44) [}ie] abest a cod. Guelph. et a textu Pez.

⁴⁵⁾ ber Einwohnung - - von wegen] non habet cod.

^{46,} est] Pez. non babet.

⁴⁷⁾ Pez. burch melde.

⁴⁸⁾ fower iff] sic codices. Pez. mutavit: nicht ficer if.

⁴⁹⁾ meldes] cod. Gall. bas.

⁵⁰⁾ Cod. Galli: ubique, id est.

⁵¹⁾ corpus] uterque codex: Christus.

wollen: o Christe, qui es panis (secundum Bremenses) vel in hoc pane, miserere mei. Und so Christus nicht anders da ist denn in Stein und Holz, warum spricht man nicht also von allem Stein und Holz?

Sch gebenke nicht gern an diese Disputation, und habe viel gottforchtiger gelehrter Manner mit großer Betrubniß über dieser Leute große 23 Kunheit und Bersmeffenheit horen klagen, die papstische Idololatriam starten, und ist nicht Zweisel, dieser Streit wird noch kunftig der Welt einen grausamen Stoß geben.

Es werden auch die Helveticae und Gallicae Ecclesiae ansuchen, daß man sie horen wolle. Ru ist mir diese Sache so boch angelegen, daß ich, so viel mir möglich gewesen, fleißig gesucht habe alle Zeugniß, die auf beiden Theilen mogen geführt werben. biese 33) Sachen in eine Disputation im Synobo geführet wurde, ware größer Spaltung zu beforgen. Darum bitte ich treulich, man wolle dieses Bert weislich bedenken, ob ein gemeiner Synodus zu halten fen. Dieweil ich aber anzeigen soll, wie zu lehren sen, wiewohl ich mich davon mit Gelehrten und Gottfürchtigen, nicht mit Clamanten, lieber unterreben wollte, benn einen Artikel stellen: so will ich doch erholen 34), das ich vormals oft geschrieben hab, und zu Regensburg wider Eden gestritten, und werden damit viel disputationes meggeworfen.

Die erste Regel. Dieses ist ganz gewiß, daß nichts Sacrament ift, ober fenn kann, außer bem eingesetzen Brauch. Als, Taufwasser ist nicht Sacrament, sondern die Begießung mit Baffer und Borten. Also ift die manducatio eingesetet und find außer der Manducation und Sumption diese Ding nicht Sacrament, wie es die Papisten umtragen, anbeten, opfern. Denn biefes ift gang offentlich, bag teine Creatur Macht hat, Sacrament zu machen. Mit biefer Regel find viel unflatiger disputationes aufgehoben von der Converfion, Transsubstantiation und von dem papstischen Opfer. Denn so dieses bleibet, daß dieses Brod Chriftus fen, so ist nicht leicht das papstische Opfer in der Meß anzufechten, welches also spricht: ich zeige dir diefen beinen Sohn, und bitte 18), ober banke bir um biefes beines Sohnes willen. Denn es ift eine alte Beise gewesen derjenigen, die genennt senn supplices, daß fie die Sohn in ihren Sanden getragen haben berfelbis

gen, die sie angerusen haben etc. Und da zu Regendburg Ed und Granvel 16) diese Regel höreten, daß nichts Sacrament sey außer dem eingesatten Brauch: ward Ed also ungeduldig, daß er denselbigen Abend soffe, und krank wurde, und zu keiner Unterrede mehr kommen konnte. Und sagte Granvel, dieses wäre eine große Sach, die eines rechten Concisii bedürst, wie es auch wahr ist. Es wissen auch viel ehrlicher Leute, daß diese Regel dem Herrn Luther o wohlgefallen hat. So weiß der durchleuchtige 17), hochgeborne Fürst, der Landgraf zu Hessen, daß diese Regula zu Regensburg sleißig disputirt ist.

Die andre Regel. Rach dieser ersten Regel ift die andre auch gewiß, daß der Sohn Gottes ift wahrhaftiglich und gewißlich gegenwärtig bei bem Mini sterio, das er eingeset hat; benn er ift die Person in ber Gottheit, die gefandt ift, eine ewige Rirch ju fammlen, und hat erftlich bie Berheißung felbft offenbaret, und erhalt das Ministerium, und ist barin fraftig, wie er spricht: ego sum vitis, vos palmites. Und water sehr noth und nuglich, daß von diefer Gegenwärtigkit und Wirkung durch das Ministerium beutlich und oft geredt murde. Darzu ift aber ber Sohn Gottes in die fer feiner Ordnung im Abendmahl also wahrhaftiglich und wesentlich gegenwartig, daß er uns in biefer Ris Bung mit Brod und Bein seinen Leib giebet, applicit uns sich selbst und feine Berheißung, und macht mi Gliedmaß seines Leibes, und wirket Troft in uns, und geschieht diese 38) Wirkung durch die 39) Person, die menschliche Natur an sich genommen hat, und wirkt nun darin, und um derfelbigen willen in uns, giebet und Leben 60). Also spricht Bilarius: haec sumta et hausta faciunt, ut Christus sit in nobis, et nos in eo, bas ist, so man dieses nießet und trinket, ist damit der Herr Christus in uns, und wir in ibm. Diese Bott reden klar von der Nießung. Bie auch ausbrücklich Paulus von der Nießung redet: das Brod ist die 🗫 meinschaft mit dem Leib des herrn Christi. Diesel kann nicht außer ber Nießung verstanden werden: das Brod ist dieses, damit Gemeinschaft des Leibes Christi und 62) mitgetheilt wird. Bon biefer Regel und biefer Form: cum pane sumitur corpus Christi, mògm die Chur und Fürsten anderer Gelehrten und Gottfürch

⁵²⁾ grofe] Pez. non babet.

⁵³⁾ Pez. Co benn bie.

⁵⁴⁾ Cod. Galli: miederhoten.

⁵⁵⁾ Cod. Galli: bitte bich.

⁵⁶⁾ Pez. hic et in seq. Granfeld.

⁵⁷⁾ Pez. burchleuchtigfta

⁵⁸⁾ biefe] Pez. bie.

⁵⁹⁾ bie] Pez. biefe.

⁶⁰⁾ Cod. Galli; bas Beben.

⁶¹⁾ Beibes Chrifti uns] Pez. Des Berrn Chrift.

tigen Bebenken auch horen. Und wie Theodosius gebosten hat, man folle der alten rechtgläubigen Scribenten Zeugniß und Confessiones im Concilio horen: dieses ware in dieser Sach auch nothig. Und ist Unterscheid zu halten zwischen den reinen alten und den neuen Scribenten, und zwischen Büchern, die man weiß, wer sie gemacht hat, und Bastarten, wie unter dem Namen Ambrosii widerwartige Reden zusammengestickt seyn.

Daß aber 3 winglius und andere allein dieses sagen: es sen ein außerlich Zeichen, und der Herr Chrisstus sen nicht wesentlich dabei; Item, es sen nur ein Zeichen 62), dabei sich die Christen kennen: diese Reden sind unrecht.

Bon ber Elevation.

Die Elevatio ist von Doctore Luthero selbst in ber Kirchen zu Wittenberg abgethan, und hat er diefelbige Zeit diese Ursach angezeiger, dieweil sie einen Schein mache 63), als geschehe hiemit oblatio, daß der Priester also bem ewigen Bater ben Herrn Christum 64) opfere, und aber dieselbige oblatio nicht befohlen sen, und ber Sohn Gottes allein sich geopfert habe: so sen besser, daß die Elevation nachgelaffen werde. Run ist nicht zu gedenken, daß die Pavisten das Opfer und Elevation nachlassen. Und so jemand noch Hoffnung hat zur Vergleichung der Papisten und unfrer Kirchen, der verstehet wohl, daß er die Papisten in diesen zweien Artikeln, im dritten und vierten, nicht erzurnen foll. Es ift aber offentlich, wenn die Elevation nicht bleibet, so barf 65) man dieser Disputation nicht vom Umtragen und Opfern und Anbetung im Brod; und ift gut, so viel moglich, folde Disputation zu verhüten.

Bon ber Proposition: gute Berte sind nothig zur Seligfeit, und von den Antinomis.

Diese Disputatio ist erstlich verursacht durch die unflatigen Clamanten, Antinomos und ihres Gleichen, welche diese Proposition offentlich lehren, daß ein Mensch, der einmal wiedergeboren sen, Gnad und heis ligen Geist hehalte, wenn er gleich in Sunden wider das Gewissen lebet, in Chebruch, Betrug und Dieberei;

wie jener gefagt hat: bas Muß ift verfalzen. Es mollen etliche auch, als 6") Amsborf und Gallus, bas Wort debitum nicht leiden. Wider biefe offentliche Lie gen sind diese Reben in unfrer Confession gefest: bas ber neue Gehorsam und gut Gewiffen nothig fen. Doch ift in diefer Confession biefer Anhang 67) nicht baju gefest: ad salutem, jur Geligfeit; bamit nicht ber papstische Berftand baraus genommen wurde, bag gute Berte Berdienft 68) ber Seligfeit fenn follten. Und ift babei flar gefett, bag in ber Betehrung uns aus Ingben, ohne unfer Berdienft, fondern um bes herru Christi willen, allein durch ben Glauben, augleich ge= schenkt werde Bergebung ber Sunden, heiliger Beift, Gerechtigkeit und Erbschaft bes ewigen Lebens. Go es nun Betehrung ift, und ift '9) der heilige Beift geben: fo ift offentlich, daß neuer Behorfam folgen muß. Und so wir reden von neuem Gehorfam und guten Berten, reden wir vom folgenden Gehorfam nach ber Befehrung oder Wiedergeburt, nicht von Berten vor ber Wiebergeburt, und reden nicht vom Berdienft der Bergebung ober Seligfeit, sondern fprechen, daß biefer folgende Gehorsam nothig fen; benn die vernünftige Creatur ift Gott Geborfam fculbig, und Betehrung ift nicht Betehrung, so der Mensch in Sunden wider das Gewiffen verharret.

Nun spricht der Sid: so wahr ich lebe, will ich 10) nicht, daß der Sünder sterbe, sondern daß er bekehret werde und lebe. Diese zwei sind an einander gehenckt correlative, Bekehrung und Leben. Item, 1 Corrinth. 6.: scortatores, idololatrae, adulteri etc., non possidebunt regnum Dei. Item, 1 Timoth. 1.: milita bonam militiam, retinens sidem et bonam conscientiam. Item Rom 8.: debitores sumus etc. Und ist ganz gewiß, daß der Antinomer Schreien ") offentliche Gotteslästerung ist. Darum muß diese propositio: nova obedientia est necessaria, erhalten werden, und ist und bleibt ewige Wahrheit, und soll nicht mit unrechter Deutung und calumniis gestälscht werden. Ich din aber zufrieden, daß man nicht daran hänget: ad salutern.

Es find aber Myricus und feine Sefellen nicht gufrieden, bag man fpricht, man foll ben Anhang aus-

⁶²⁾ und ber herr Chrifius - - Beiden] in eod. Guelph. praetermissa sunt.

⁶⁸⁾ Pes. maden.

⁶⁴⁾ Pez. ben perra Chriftum alfo bem Bater.

⁶⁵¹ Codd. bedarf.

⁶⁶⁾ etliche auch als] in cod. Galli non babentur.

⁶⁷⁾ Cod. Galli addit: bas ber neue Geherfam und gut Bewiffen nöthig fep.

⁶⁸⁾ Berbienft] codd. meritum.

^{69) (}ft) Pez, non babet.

⁷⁰⁾ Cod. Galli: ich will.

⁷¹⁾ Pes. Soreiben.

taffen von wegen falscher Deutung, sondern sie wollen, man soll klar segen, biese propositio sen falsch: bona opera sunt necessaria ad salutem. Dagegen ift biefes zu bedenken, bas auch Paulus gerebt hat Rom. 10 .: confessio fit ad salutem; welches Bigandus") muthwilliglich 13) andert: confessio fit de salute. Item 2 Cor. 7.: Tristitia secundum Deum operatur poenitentiam ad salutem. Item Philipp. 2.: cum timore et tremore vestram salutem operemini. Auch lauten diese Wort nicht anders: omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. Ja, sprechen fie: man foll biefe Reben recht verfteben; bas fprechen mir auch. Aber diesem Gegante mare bamit abgeholfen, To wir uns verglichen, daß wir den Anhang ausschlie-Ben, und nicht weiter grubelten. Ich habe Argument genug wider fehr subtile Sophisterei, damit fie die Proposition wollen strack falsch machen. Und ift auch zu bebenken, wie argerlich diese Rebe bei fremder Nation driftlichen, gelehrten, verständigen Mannern lautet; wie ich selbst von einem Anglo diese Wort gehöret habe: turpe est quaerere in Ecclesia, an haec propositio vera sit: nova obedientia vel hona opera sunt necessaria ad salutem 74), quia different necessarium et meritum. Es sind auch etliche fo grob, daß sie sas gen: latro conversus in cruce etiam post conversionem non habuit hona opera. Dieses ist große Grobheit, benn houa opera heißet nicht allein außer= liche Wert, sondern die ganze nova obedientia, patientia 75), poenitentia, fides, invocatio, bonum propositum, spes vitae aeternae. Dieses alles ist 16) in latrone converso, da ") sind gute Berte, Bekenntniß ber Gunde, Unrufung Chrifti etc.

Won ben Abiaphoris.

Diese Lehre vom Unterschied gottlicher Gebot und menschlicher Ordnung in Mitteldingen, als in 78) Ordnung der christlichen Fest, Lection, Gesang, Kleidung,
ist offentlich. Zuch ist Unterscheid zu halten zwischen
mittlen Geremonien, die zu guter Ordnung dienen, und
andern, die superstitiones mit sich bringen, als Fleischverbot etc. Nun 79) muß zu Frieden dieses erhalten

werden, daß die Rirchen einander nicht bamniren, ob: gleich die mittlen Ceremonien, Fest, Gefang ") und Rleidung ungleich find. Das aber Illyricus und fein Anhang diefes also scharfen, man folle den Papiften zu Gefallen nichts annehmen, ob es gleich an ihm felbst ein Mittelbing ift, ift auch hart gescharft. Denn fo Die Bischoffe ") driftliche gehr annehmen wollten, und begehrten Gleichheit in etlichen mittlen Geremonien, ift solche Gleichheit nicht zu verdammen. Daß aber Illy: ricus mich und andre graufamlich schmabet, erbiete ich mich, fo ein Synobus wirb, nach gebührlicher Berhor, das Urtheil des Synodi anzunehmen, es thue mir fanft oder unfanft. Denn dieses bekenne ich, daß ich ben Pastoribus in Franken, auch den Pastoribus in diesm Landen, gerathen hab, daß fie von megen des Chorrode und Ordnung ber Fest und Gefang ihre Rirchen nicht verlaffen follten. Und viel, die ihre Rirchen von wegen solcher geringen Sachen verlassen haben, sind in diese Lande kommen, und haben folches mit ben Unfern gehalten. Ueberdies hat Muricus gefälschte 22) Schrift ten 33) laffen ausgehen, wie zu erweisen ift. Doch acht ich dieses Geschrei nicht groß. Will er mich verjagen, das bin ich wohl zufrieden, denn ich begehre seiner Ge fellschaft nicht, dieweil ich weiß, daß er Gottes Chie micht suchet, und ift ein offentlicher Calumniator, und eroffnet sich nicht, was er halte vom ganzen corpore doctrinae christianae, sondern suchet stuckweis, wo er etwas calumniren kann, und was er bei sich kohet, weiß ich noch nicht; die Zeit aber wird es an das Link bringen.

Bon ben Chefachen.

Dem Römischen König ist dieses sehr angelegen, daß den Bischoffen die ordinatio und iurisdictio wie derum zugestellet werde; denn er ist in dieser Meinung, wer nicht von einem papstischen Bischoff ordinirt ist, der habe nicht potestatem consecrandi. Run kann mit den Bischoffen keine Einigkeit gemacht werden, so sie Berfolger bleiben. Auch so dieser Synodus sollte gehalten werden, wurde nicht davon geredt, wie mit den papstischen Bischoffen eine Einigkeit zu machen seyn sollt, sondern wie wir unter und einig **) seyn wollten. Dazu bedenk ich, daß nothig ist, daß die Chur und Kürsten

⁷²⁾ Cod. Galli: ber Biganbus.

⁷³⁾ Cod. Galli addit: alfo.

⁷⁴⁾ ad salutem] Pez. non habet, sed leguntur in utroque codine.

⁷⁵⁾ patientia] praetermisit Pez. et posuit post propositum.

⁷⁶⁾ ift] codd. non habent.

⁷⁷⁾ ba] codd. non habent,

⁷⁸⁾ in] non habet cod. Galli.

⁷⁹⁾ Mun] cod. Guelph. unb.

⁸⁰⁾ Pez. et cod. Guelph. rechte Sefang; sed cod. Galli rechte non habet, quod utique abesse debet.

⁸¹⁾ bie Bifchoffe] cod. Galli mehr gürften.

⁸²⁾ Pez. verfälichte.

⁸⁵⁾ Cod. Galli Schrift.

⁸⁴⁾ einig] Pez. cins.

selbst in ihren Landen der Priester Ordination und Consfistorien aufrichten, nämlich daß etliche Superintendenzten sind, welchen das Cramen und Ordinatio besohlen sen, die diesen Fleiß thun, daß nicht Personen zugelassen oder geduldet werden, die unrecht lehren oder Aufruhr anrichten; sondern die in gemeiner Confession dieser Kirchen bleiben, daß auch die Superintendenten den Consistoriis Anzeigung thun, so ein Pastor oder Diascon, oder andre Person Spaltung anrichten. Und sollen die Consistoria gebührliche Verhör fürnehmen, und soll durch die Herrschaft hernach ernstliche Execution gesschehen. Denn Geseh und Gericht ohne Execution ist ein Spott etc.

Beiter von Ordnung der Consistorien und Chefachen acht ich, daß die forma und decisiones, die in des Churfürsten zu Sachsen Landen gehalten werden, christlich und ehrlich sind, und will keine andre Form fürschlagen, und ware loblich und zum Frieden dienste lich, daß Chur und Fürsten und andre Stände gleiche decisiones hielten in Chesachen, und ernstliche Erecution thaten.

Dieses fen von den verzeichneten Artikeln. So aber ein Synobus gehalten wurde, ift mohl zu achten, daß unruhige Leut mehr quaestiones fürbringen würben, ale: de filio Dei. Stem, ob in Evangelii definitione moge geset werden: praedicatio poenitentiae? und andere. Davon mag man alebann bebenken, von welchen zu reden fen, und welche kurz zu verwerfen find als offentliche Irrthum; als der Wiedertäufer und Stendfelds, ober bergleichen gafterung und Unfinnigteit. Run find alle Artikel, davon in dieser Schrift Meldung geschehen ift, leicht zu urtheilen durch Gottes Snad, wie ich angezeigt habe, so nicht muthwillig Gegant gefucht wurde; welches die Chur und Fürsten, so dabei fenn würden, verhüten follten und möchten. Und miemobl ber Artifel de sacramento corporis et sanguinis domini mehr Streit haben murbe, benn bie andern: so ift er doch im Grund auch nicht schwer zu richten.

Doch wollen die Chur und Fürsten bebenken, diesweil so große Berbitterung ist + etlicher Fürsten und Pradicanten, die gern größer Uneinigkeit, Spaltung und Krieg anrichten wollten" 55), ob ein Synodus fürzunehmen sen, diemeil größer Spaltung zu besorgen sind. So aber der Synodus gehalten wurde, waren erstlich vor den gemeldten Artikeln, als in freundlicher

Unterrede, ohne Beschluß, aller Gelehrten Meinung zu horen, und wo sie einträchtig sehn wurden, ware bars auf ein klarer Beschluß und decretum zu stellen mit Aller Subscription. Wo sie aber nicht einig waren, ließ man umfragen "), und nach der mehrern und grössern Zahl ein Decretum machen "), es thate sanft oder unsanft wem es wollte.

Daß man aber sagen will, bieses fen nach Beise ber weltlichen Gericht procedirt, und moge geschehen, bağ bie größere Bahl unrecht habe: barauf fprich 60) ich erstlich: sucht man Friede, so fann, menschlich zu reden, kein andrer Beg bagu fenn, benn daß [ber] mehrer Theil Richter sen. Dabei ift auch bieses zu merten und 90) ju bebenten, bag nicht allein ber Perfonen Stimmen alsbann zu merken find, sondern aus was Grund in gottlicher Schrift sie sprechen; und Paulus sagt: die Kirche foll richten. 280 nun wahrhaftige Kirch ift, ba "1) find etlich viel Berfonen, Die rechten Berftand haben und einträchtig sind; die follen auch Grund ihres Urtheils aus gottlicher Schrift, und aus bewährten Zeugnissen anzeigen, wie Paulus Rom. 12. [fagt]: bie Auslegung foll seyn analoga fidei. Auch sollen bie Kürsten selbst dazu reden, und haben gleichwohl voces decisivas als andre gottforchtige verftandige Personen. Gott will, daß iudicia Ecclesiae find, wie 1 Corinth. 14. geschrieben ift; darum giebt er auch in seiner wahrhaftigen Kirchen bazu etliche viel eintrachtig Personen, wie geschrieben ist: ubicunque sunt duo aut tres congregati in nomine meo, in medio eorum sum.

Derfelbe allmächtige Sohn Gottes wolle der chriftlichen Chur und Fürsten herzen und Rath in dieser Sache regieren, und zu seiner Ehre und allen Rath und Einigkeit geben, Amen. 4. Martii, Anno 1558.

No. 6472.

6. Mart.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 781 sq. (ed. Lond. lib. IV. ep. 876.).

⁸⁵⁾ Cod, Galli Profession.

²⁶⁾ ettider -- wollten] e codd. addidi; Pezelius ea non habet.

⁸⁷⁾ Pez. baf man umfragte.

⁸⁸⁾ Pez. machete.

⁸⁹⁾ Cod. Galli (prech.

⁹⁰⁾ ju merten und] Pes. non habet.

⁹¹⁾ ba] addidi e cod. Galli.

Clariss. viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerario fratri suo carissimo.

S. D. Ut ardentissimam στοργήν in matre Cananea, de qua hodie concionatur Ecclesia, respexit filius Dei, ita ut nostras curas de filiis et filiabus nostris respiciat, toto eum pectore oro, precor etiam ut eis servet, Ecclesiam et nidulos. Quod nostri principes tolli controversias cupiunt, voluntas laudanda est, sed conantur hydrae capita praecidere, hoc sycophantico saeculo. Mitto istuc nostram deliberationem, quam ut tradi iis cures, ad quos accedunt veredarii, valde te oro. Mitterem per peculiarem tabellarium ad ripam Meni*), misi veredariis citius perferri posse arbitrarer, teque oro, ut pro tua prudentia, diligenter illis commendari paginas nostras cures. Bene et feliciter vale cum Ecclesia domestica et publica.

Philippus.

No. 6473.

6. Mart.

Ulr. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 174 sq.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Electoris.

S. D. Clarissime vir, et Patrone charissime. Etsi periculosum est, scribere diiudicationes, scripsi tamen. Nam in Ecclesia oportet exstare de praecipuis materiis perspicuas et certas sententias. Ac pios gubernatores curare decet ut modus et finis sit disputationum. Rixae impediunt invoeationem in bonis. In prophanis adferunt contemptum totius Religionis. Spero autem piis et modestis nostras diiudicationes satisfacturas esse, quas tamen et vestro et vestri similium piorum et eruditorum iudicio subiectas esse volo. † Furiae contentionum cupidae sine fine rixari, ludere praestigiis sophismata et recte tradere corrumpere possunt, ut faciunt mei hostes, adversus quos si factionem contrariam vellem constituere, non deesset mihi consilium. Sed " **) Oro Deum, ut Ecclesiam et me gubernet. In his Academiis,

et in hac vicinia, Dei beneficio, tranquillitas est. Quaeso, iubeatis mihi significari, an paginas nostras de Synodo acceperitis. Bene et feliciter valete. Die 6. Martii.

Philippus.

No. 6474.

d. aequinoct.

Iust. Ludovico.

+ Ex apogr. in cod. Goth. 188. epist, 57.

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti, Iusto Ludovico, Gubernanti studia doctrinae in inclyta urbe Naoburgo, amico suo S.D.

Numeri sunt Graeci poetae, sed sententia divinitus tradita est,

εύσεβέων παίδεσε τα λώτα δυσσεβέων δ' ού. Est autem pius senex Michael Faustus socer Illyrici, et diu servivit Ecclesiae, nunc et duo filii eius serviunt in ministerio Evangelii, et hic iuvenis *) Iacobus Faustus studiose discit honestas artes. Existimat, se tuo auxilio consequi posse hospitium in urbe Naoburga. Qua in re si potes ei prodesse, oro, ne ei desis: Haec enim officia, scis, Deo grata esse, et tenerae inventuti open feramus, quam Deus tribuit, ut Ecclesia habeal doctores. Ac inter nos, in coniunctionem, maiori studio tueremur, movere eos debebant hostium, undique nos oppugnantium phalange. lam Staphylo respondeo, qui scriptum edidit, quo totis quadraginta annis nihil editum est rabiosius et virulentius. Oro autem filium Dei, ut nos regat et protegat. Bene vale, et rescribe die aequinoctii Verni, A. 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6475.

d. aequin

Wilhelmo, Landgr. Hass.

Ex autographo Mel. quod est hi cod. Cypr. Gothano olimedita in Clarorum Virorum epistolis a Cypriano editis, p. 18. — Nunc ex autographo accurate iterum descripta-

^{*)} Francofordiam ad comitia.

^{**)} Addit A. D.

^{*)} Cod. Goth. 188. pro iuvenis habet ex mendo: restius, quod mutare non bassitavi.

Illustrissimo Principi et Domino, Domino VV i lhelmo Landgravio Hassiae, Comiti in Cattsen Elenbogen, Zigenhain, Nidda et Diez etc. Principi et Domino suo clementissimo

Illustrissime et clementissime Princeps. Scit Celsitudo vestra necessariam esse considerationem regionum, ut sciamus in quibus locis imperia Deus ordinare ') constituerit, ubi et quando se patefecerit, in quibus locis ceu vestigia sua impresserit ac testimonia ostenderit, ut suam doctrinam sciamus veram esse et eam amplectamur. Utiles sunt igitur tabulae cosmographicae, ac praesertim eius terrae, in qua se Deus illustribus testimoniis patefecit. Cum igitur Tilemannus Stella Sigensis ediderit tabulam exitus ex Aegypto et oppidorum Palaestinae '), non dubito, Celsitudini vestrae hunc laborem placiturum esse. Sed tamen quia literas a me flagitavit, libenter ad Celsitudinem vestram scripsi, quia et scio et gandeo Celsitudinem vestram intelligere harum doctrinarum fontes, et studia libenter iuvare. Quaeso igitur, ut et huius Tilemanni tabulam consideret, et cum iam editionem paret tabulae, in qua Germaniam totain describet, favere se huic labori ostendat. Bene et foeliciter valeat Cels. vestra. Die aequinoctii verni anno 1558. Celsitudinis vestrae

> Servus Philippus Melanthon.

No. 6476.

d. aequin.

Iac. Bordingo.

† Ex collectione Ballenst. Vol. I. p. 17. qui eam descripsit ex autographo, quod fuit apud Rev. Bernhardum Raupach, V. D. Ministrum Hamburg. ad d. Nicol. Contuli etiam apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Melanthonis epistola ad Iac. Bordinum, [Bordingum] Doctorem artis Medicae, ἀρχιατρον inclyti Regis Daniae.

Clarissime vir et carissime frater. Et debeo et habeo tibi gratiam, quod de literis, quas Mordisio *) ad te dederam, adeo amanter respondisti, ut pignus te perpetuae erga me benivolentiae mi-

MELANTH. OPER. VOL. 1X.

sisse iudicem. Ecclesia non paulo minus desormis esset, si plures nostri gregis coniunctionem inter sese tuerentur. Sed qualis sit rabies in multis, vides, qui odia incendunt, quae et per sese iniusta sunt, et impediunt colloquia de magnis et necessariis rebus. Tuli iniurias illatas a multis hos triginta annos, et me conscientia piae voluntatis et iudiciis aequioribus sapientum consolatus sum. Interea docentibus, quantum potui, servivi. Optarim autem, bonos et doctos viros possecolloqui de quibusdam rebus, quarum explicationem esse necessariam scio te quoque iudicare, Sed haec consilia impediuntur clamoribus ineru-Oro autem filium Dei, nt opem ferat Ecclesiae nobis ') in ea. Te quoque oro, ne ') benevolentiam erga me tuam extingui sinas. Bene et feliciter vale. Die aequinoctii verni.

No. 6477.

13. Mart.

Cph. Libio.

+ Exapogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Christophoro Libio, Pastori Ecclesiae Brandenburgensis.

S. D. Reverende vir et cariss, frater. Mitto vobis exempla orationis de Nazianzeno, quam libenter vos lecturos esse arbitror, quia pictura est praesentium certaminum, Et exempla nos hortantur, ut similes aerumnas magis placide feramus. Acta in urbe Vangionum et alias quasdam deliberationes coram exponam, quae bactenus iter meum remoratae sunt. Nunc Staphylo respondeo, qui addidit horribilem criminationem adversus Ecclesias nostras. Nec doctrinam suam exponit, sed ex nostris excerpit ἀντιλογίας, in quibus et nostra dicta virulentis calumniis depravat, et adiungit multa mendacia. Paceus, qui factus fuerat χόλαξ Augustani Episcopi recens non procul ab Augusta Rhetica ab ebrio milite interfectus est. Precemur filium Dei dominum nostrum Iesum Christum, et ut nos gubernet ac protegat, et ut calumniatores et praestigiatores reprimat. Bene vale. Die 13. Martii [anno 1557.] *) Salutem collegis et vobis omnibus opto. Philippus.

¹⁾ In autogr. tantum: ord...., et reliquae literae perierunt. 2) Tabulam Palaestinae idem iam ediderat a. 1552. Vid. epp. d. 10. Maii et d. 14. Iul. 1552.

^{*)} Qui comitatus suerat Augustum Pr. Electorem proficiscentem mense Augusto 1557. in Daniam. — Epistolam Bordingi Melanthon exeunte lanuario acceperat et d. 1. Febr. miserat Camerario et Mordisino.

¹⁾ nobis] Ball. malis, ex mendo.
2) ne etc.] cod. Paris. ut non extingui benev. erga me tuam sinas.

^{*)} Annum uncis inclusi; nam dubio caret, epistolam scriptam esse anno 1558.

No. 6478.

14. Mart.

Io. Aurifabro.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Ioanni Aurifabro.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Etsi libenter ad te copiose scriberem de colloquio, quod in urbe Vangionum inchoatum est, et de aliis multis rebus, iuvat enim tecum quasi colloqui: tamen nunc occupatus prolixius scribere non potui. Edo enim responsionem ad Staphyli virulentas criminationes, qui edidit antilogias nostrorum, Non exponit suam doctrinam; tantum conviciatur nobis omnibus. Sed oro Deum, ut Ecclesias nostras gubernet ac protegat. Initia colloquii non erant iucunda. Disputabamus enim de norma iudicii. Adversarii constituebant normam perpetuum consensum. Sic nominant suam con-Nos affirmabamus, normam esse suetudinem. scripta prophetica et apostolica et symbola.

Hunc adolescentem Iohannem Hackhusium, Daventriensem, qui antea quoque in Academia nostra fuit, quaeso ut Illustriss. Principi commendes, ac ores, ut locum ei inter stipendiarios tribuat. Patrem habet hic Iohannes doctum et honestum virum, qui studia literarum adiuvit in schola Daventriae. Talium filiis, ubi possumus, opem feramus. Paceus cum factus esset κόλαξ Augustani Episcopi, nuper in itinere non procul ab Augusta interfectus est ab ebrio milite. Bene vale et rescribe. Die 14. Martii 1558.

No. 6479.

16. Mart.

Languetus ad Calvin.

† Ex sutographo Langueti in cod. Goth. in fol. No. 405. p. 117. — Adieci hanc epistolam, quia unich agit de Melanthone.

Reverendo viro ac eximio Ecclesiae Christi doctore D. I oh anni Calvino, domino meo perpetua observantia colendo.

Genevae.

S. P. D.

Reverende Domine. Licet existimem, me tibi ignotum esse, nisi forte memineris, quod ante sesquiannum hinc veniens te Francofordiae *) salutarim, ac mihi literas ad Dm. Philippum transmittendas dederis, iudico tamen non ingratum tibi fore, si interdum aliquid de harum Ecclesiarum statu ad te scribam. Nam aliquandiu hic haerere constitui. Habebam quidem in animo, ad te Wormacia scribere de actis colloquii, et quid animi quilibet theologorum, qui ibi fuerunt, habeat in hac controversia de coena Domini, qua innumerae propemodum Ecclesiae concutiuutur Ibi epim diu apud Dm. Philippum vixi, et cum omnibus familiariter sum versatus. Verum cum Francofordiam ob quaedam negotia profectus essem, praeter omnium expectationem diremptum est colloquium, et vix Wormaciam redieram, cum insalutatis pene amicis me discedere oportuit. Nostri enim interea dum absueram, ad iter se paraverant. De his tamen com Doct. Eustachio Quercetano Francofordiae egi, qui recepit, se ea ad te scripturum, quae iudicaret utile esse te scire. De voluntate Dm. Philippi non scribo, nam eam iam dudum tibi-notam esse scio. Videtur tamen mihi paulatim fieri animosior in hac controversia, et ita agere, ut eum tandem coactum iri existimem suam sententiam proferre. Principibus Rhenanis recens consuluit, ut non expectato consensu harum Ecclesiarum suas componant, quandoquidem parum sit spei, Saxones ad aequas conditiones deventuros. Cum naper Francofordiae suscepti essemus hospitio a Nicolao Bromio, vocavit ad se Dom. Philippus Hartmannum Baier, concionatorem, qui est intimus Vestphalo. Inter coenandum, orto sermone de peregrinis, graviter eum obiurgavit et admonuit, ut ipse et collegae, si sibi et Ecclesiae consultum vellent, deponerent tandem illa odia adversus miseros exules et profugos propter Christum, quorum calamitatibus qui non moverentur ne homines quidem nedum Christianos deberi dici aiebat. Imitarentur autem sui senatus benignitatem, cui in ea re praeire magis eos deceret. Cum respondisset Hartmannus, nec se nec collegas certare odiis, sed tantum hoc agere, ut sit in Ecclesiis concordia, et consensus in doctrina, dixit Philippus iam commotior, semper fuisse in Ecclesia qui eiusmodi larvis et sycophantiis simplicioribus fucum facerent, et animi sui crudelitatem et odia

^{*)} Calvinus anno 1556, iter fecerat Francofordiam ad Mosnum.

adversus Deum et homines tegerent. Esse antem consensum inter Germanicas et peregrinas Ecclesias in doctrina, nisi quod in articulo de coena Domini peregrini quaererent explicationem, et diserte subiunxit, sibi etiam eam rem videri non satis explicatam. Satis etiam duriter tunc est invectus in Vestphalum. Ea omnia, ut est nobis recens Hamburga significatum, Hartmannus scripsit ipsi Vestphalo, qui ob eam rem Domino Philippo iam non est minus infestus quam tibi, quotidieque in suis concionibus debacchatur in eum, et dicit esse sacramentarium. Sed iam Dom. Philippus misit ad Principem Augustum scriptum, quod ubi spargetur, totam illam factionem ita offendet, ut existimem, eos non sibi temperaturos, quin publicis scriptis eum petant. Tres enim electores Augustanae confessionis, praeterea Wirtembergensis, Hessus et alii principes et comites Rhenani constituerunt post Francofordiensem conventum deliberare de congreganda synodo ex suis ad tollenda ea dissidia, quibus misere dilacerantur Ecclesiae Germanicae. Petierunt itaque a Dom. Philippo, ut ipsis diserte significaret, quanam ratione concordiam in Ecclesia constitui posse indicaret, et quid optimum factu in toto eo negocio censeret. Dominus Philippus respondit, esse quidem multa dissidia in Ecclesia, sed tamen reliqua facile posse tolli sublato illo de coena domini, in quo non quaeritur veritas, sed certatur odiis et sactionibus. Aperte autem condemnavit illas propositiones, quae sunt in confessionibus Saxonum editis a Vestphalo: corpus Christi est ubique: hic panis est essentiale corpus Christi. Item dicit, adorationem sacramenti extra usum institutum a Christo, ac si quid decidat inter sumendum, id nihil differre a communi pane et vino. Isti enim, ut sua magis apud imperitum vulgus confirment, si quid decidat, non solum venerabundi illud solent attollere, sed etiam radunt solum aut saxum, ant quidvis alind in quod decidit. Id nuper Islebii fecit Sarcerius, qui est inter praecipuos illius factionis. Hoc autem scriptum Philippi est germanicum, et per veredarios ante octiduum missum est ad principes, a quibus si quid constituatur, quod putem tua interesse ut scias, ego id quam primum potero tibi significabo. Credo tihi notum esse nomen Doctoris Alberti Hardenberg, qui est Bremae. Is in hac controversia se pie, prudenter et constanter hactenus gessit, nec in ulla re cessit adversariis, quamvis l

saepius magno impetu conati sint eum opprimere. Omnia autem tanta modestia ab eo fiunt, ut videatur quodammodo non moveri atrocibus iniuriis, quibus aliquoties est affectus. Concitarunt adversus eum Regem Daniae ac fere omnes urbes liberas et principes inferioris Saxoniae, ac etiam Thuringicos, Tentati sunt et alii principis, (et in iis Palatinus elector) dum essemus Wormaciae, sed non successit negocium. Ii omnes principes et urbes, de quibus dixi, missis legationibus ad Bremenses dura interminati sunt, nisi Albertum dimitterent aut compescerent, et rex Danicus interdixit eos negociatione in suis regnis. Scripsit etiam satis imperiose (ut nihil durius dicam) ad Dom. Philippum eo quod cum Alberto amicitiam colat, et postulavit, Albertum condemnari. Sed Dom. Philippus (solitus alias saepius ad eum scribere) nihil ad haec respondit, et non dubito, quin ea re Regem valde offenderit. Adversarii autem Alberti, cum omnia tentarint et nihil successerit, iam velut vespae relictis in vulnere aculeis minus ferociunt. Ipse Albertus suadentibus amicis, ut adversariorum furori cederet, respondit, se non cessurum, etiamsi ab omnibus deseratur, et paratum esse vitam in ea causa profundere. Dignus est sane pro quo omnes pii orent, et quem tu et tni similes literis vestris et adhortationibus confirmetis. Si ad eum cupis scribere, poteris literas tuas Emdam mittere, vel huc. Singulis enim propemodum diebus habemus tabellarios ad Bremam. Crescit sane in hac schola numerus eorum, qui veritati favent, et non parum profuit causae impedivisse condemnationes Wormaciae, in qua re non fuit levis opera Casparis Peuceri, generis Domini Philippi. Nam et se opposuit quandocunque data est occasio, et quantum in se fuit con. firmavit Dom. Philippum, cum quo licebat ei agere liberius quam cuiquam. Cuperem sane, te ad eum scribere et cum eo amicitiam contrahere. quae meo iudicio tibi non erit inutilis, cum prao. ter summum ingenium et insignem eruditionen in eo sit non vulgaris pietas et constantia in defen. denda veritate. Dominus Philippus annis, laboribus, calumniis et sycophantiis multorum ita fractus est, ut ex illa consueta hilaritate nihil prorsus in eo sit reliquum. Adeo autem tenui et incerta valetudine est, ex quo rediimus Wormacia, ut vix spes sit, eum diu superfuturum. Non male faceres, si eum accurate consolareris et literis tuis erigeres. Iam enim ex nulla re voluptatem mihi 31 °

capere videtur, praeterquam ex literis, quae a bonis viris amanter ad eum scribuntur. Si literas tuas Francofordiam ad Bromium mittas, certo huc perferentur. Oro ne hae meae spargantur. Deus conservet te diu suae Ecclesiae. Vitebergae, ld. Mart. 1558.

Hubertus Languetus.

No. 6480.

17. Mart.

Andr. Iunio.

Epist. lib. II. p. 275. (ed. Lond, lib. II. ep. 275.). — Hic ex autographo in biblioth. Norinberg. descripta a Clariss. Rannero.

Venerando viro, eruditione et virtute praestanti D. Andreae Iunio, pastori Ecclesiae Dei in Senftenberg, fratri suo chariss.

S. D. Venerande vir et charissime frater, Scis me saepe recitare versum, εὐσεβέων παίδεσσι τὰ λώϊα, δυσσεβέων δ' οὔ. Etsi numeri sunt Graeci Poëtae, tamen sententia divinitus tradita est, Generi rectorum benedicetur. Protegit igitur Deus et proteget familias nostras in tantis ruinis'), sicut texit Israelitas intra limina conspersa sanguine agni. Et ut nos protegat, toto eum pectore oro. Benefaciamus etiam familiis piorum sacerdotum. Hic Philippus Reisebergensis natus est patre honesto, qui fuit pastor Ecclesiae Sidoniae. Audivit autem adolescens te cantorem desiderare, et orat sibi id officium tribui, quare tibi eum commendo. Audio te ad Ecclesiae Lubanae ') gubernationem vocatum esse, sed malim te in illa tua tranquilliore Ecclesia manere, etsi nullus est locus in quo recte docentibus non insidientur diaboli et organa diabolorum. Verum scis pugnare eos, qui praesunt in Lusatia, de quibusdam ritibus, qui disputationes periculosas adferunt. Bene vale et rescribe. Mitto tibi orationem de Nazianzeno. Die 17. Martii.

No. 6481.

17. Mart,

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 108. (ed. Lond. lib. II. ep. 91.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, In adversariis Ecclesiarum nostrarum rabies crescit, utinam in nobis crescerent pietas et studium tuendae conjunctionis. Edidit Staphylus antilogias nostrorum, quo in libro tantum veneni et impudentiae est, ut iudicaturus sis, nihil editum esse furiosius. Spero Deum nobis adfuturum esse contra tam Diabolicas calumnias. Refutationem brevem edo, quam tibi mittam. Nunc mitto orationem de Nazianzeno, cuius historia imago est nostrarum miseriarum. Paceum, vulneratum a quodam ebrio milite in itinere, scribitur post paucos dies ex eo vulnere mortuum esse. Triste exemplum est. Precemur igitur Filium Dei ut nos protegat et gubernet. Bene vale. Die 17. Martii. Anno 1558.

No. 6482.

18. Mart.

M. Collino.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Matthaeo Collino, in Academia Pragensi.

S. D. Clariss. vir et cariss. frater. Versus sunt Orphei: μᾶλλον ἐγὼ πινυτοῖο παραίφασιν ἀνέρος εὐρὼν τέρψομαι, ἤπερ χρυσὸν ἀπάντων κοίρανον ἀνδρῶν *). Ut autem gratum est amanter admoneri ab amicis: ita cum iniuste accusor, magno dolore adficior. Pagellae illae de quibus scribis, me ignorante editae sunt. Et iudico esse ἄκαιρον εὔνοιαν eam editionem. Gentis Henetae laudatorem me semper fuisse scis ipse. Et magis cernes in tabula χωρογραφική, quae iam editur, in qua vir doctus Polonus eleganter descripsit Poloniam. Altera pars literarum tuarum, in qua te significas, ἐπιψηφίζειν τὰ βλακικὰ ἐγκλήματα τὰ κατ ἐμοῦ, longe maiorem dolorem mihi attulit. Itaque te

¹⁾ Peuc. minis.

²⁾ Peuc. Labenae; Lauban? vel Lübben?

^{*)} Orphei in Lithic. vers. 91.

oro, ut nostrae amicitiae tam diuturnae memoriam non sinas in animo extingui. Την σμέτην accepi, et vicissim pagellas mitto. Bene vale. 18. Martii 1558.

No. 6483.

18. Mart.

Compositio Francoford.

Editum a Pezelio in Consil. Germ. (christiche Betathschlasgungen und Bedensen) p. 541., sed satis mendose, quare noluimus hic omnia eius menda indicare; repetitum (sed non sine erroribus typographi) in 8 ü n 19 6 stussich. Reiches archiv, Continual. Partis generalis P. 5. p. 44., cuius textum hic dedimus, eum vero emendavimus ex apographo in cod. Goth. 94. p. 1. et tribus apographis, inter se convenientibus, in cod. Guelph. in sol. No. 7. 9. p. 273. 297. et p. 327. Item in cod. Galli II. p. 15. Codici Gothano manu antiquiss. adscriptum est, Melanthonem boc scriptum primum delineasse principibusque tradisse, ex quo Ulricus Siccingerus hoc, quod nunc habemus, composuiaset. Hoc quisque videt ex orationis et periodorum natura, Iurisconsultum aliquem scripto Melanthonis induisse externam scriptorum politicorum formam.— Cs. ep. ad Matthesium d. d. 31. Mart. et ad Norinbergenses d. 14. Maii h. a. Quod altinet ad rem ipsam videndus est Ambros. Wolfus in hist. Aug. consess. p. 151. Saligius in hist. Aug. conf. P. III. p. 363 sqq. Planckius in bet Geschichte bet Protest. Schibegriffs Vol. VI. p. 174 sqq. Quum ordines Imperii mense Martio convenirent Francosurti ad Moenum, ut Imperium deserrent Ferdinando Regi Romano, usi sunt simul hac occasione Principes Evangelici, ad pacem saciendam inter theologos Augustanae consessionis, eumque in sinem hanc, a Melanthone delineatam, formam, quae vulgo appellatur "bet Stantsuttt Reces", approbarunt, eique subscripserunt.

"Abicheid ber evangelischen Chur: und gur: ften in Religionsfachen zu Frankfurt am Mann aufgerichtet, anno 1558." (Pezel.)

"Abschied einiger ber Augeb. Confession zugethaner Chur= und Fürsten, welche sie in puncto Religionis anno 1558. zu Frants furt am Mann aufgerichtet." (Luenig.)

"Confession und Bereinigung der drei meltlichen Chur- und beineben anderer Fürsten zu Frankfurt geschehen in electione Ferdinandi Imperatoris." (Cod. Goth.)

Pachdem aus vielen trefflichen, nothwendigen, ansfehnlichen Ursachen, zu Verrichtung des heiligen Romisschen Reichs hochwichtigsten Geschäften, die alle gemeine ') Wohlfahrt, Ruhe, Einigkeit und Wohlstand der Deutschen Ration, unsers geliebten Vaterlandes, belangend, die Rom. Kaiserl. Maj. unser allergnadig

fter herr, aus gnabiger, viterlicher Zurforge, fo Ihro Maj. ihrem gebührenden, befohlnen, obliegenden Amte nach billig tragen, sich mit allen bes heiligen Reichs Churfurften einer Busammentunft vor diefer Beit gnabiglich verglichen, und lettlich dieselbige ihren wirklichen Fürgang ') erreichet, also, daß hochstermeldete Kaiserl. Maj. und neben berselben jegund hochgebachte Churfurften zu Frankfurt am Mann, im Monat Februar bieses jest laufenden 1558. Jahres in der ') Person ein = und zusammenkommen, auch folgends die Sachen, barum die ') gemeldete Bersammlung angesett, zur Handlung gerathen, und mit und neben ben breien weltlichen Churfürsten etliche andere Fürsten, der mahren allein selig machenden, in gottlicher prophetischer und apostolischer Schrift gegrundeten Betenntniß unfere driftlichen Glaubens, nach Erklarung der Augsburgischen Confession, verwandt und zugethan, fich gleicher Geftalt bierber verfügt und erschienen: So haben neben obangeregter'), hochwichtiger Berathschlagung gemelbete zeitliche Sachen und derfelben Wohlfahrt belangende, die Durchlauchtigsten, hochgebornen Fürsten und Herrn, Herr Dtto Beinrich, Pfalzgraf bei Rhein Ebb., Berr Augustus, Bergog ju Sachfen Ebb., Berr Joachim, Markgraf ju Brandenburg Ebb., alle drei bes heiligen, Romischen Reichs Churfürsten u. f. w. mit den andern anwesenden Confessionsverwandten Fürsten personlich, und mit etlichen Abwesen= ben durch Schriften und Botschaften, und namlich mit ben Durchlauchtigen hochgebornen Fürsten und Berrn, herrn Friedrichen und herrn Bolfgang, Pfalzgrafen 2bd., herrn Christophen, herzog ju Burtemberg 2bd. und herrn Philippfen, Landgraf zu Beffen u. f. w. und herrn Carl, Martgraf zu Baben Ebb. um ") allerhand Sachen fich freundlich besprochen, und wie alle Christliebende billig?) thun follen, nicht allein das Zeitliche und Zergangliche, sondern vielmehr und zuvorderft das Ewige und Unzergangliche zu Gemuth geführet, auch unter andern bedachtlich erwogen, welcher maßen Ihrer Chur- und Fürftl. Gnaden, sammt andern der Augsburgischen Confession verwandten Standen, so viel ihre bekannte mahre Religion belangt, von ihren Biderwärtigen aber einmal und von neuem in beschwerliche Nachrede gesett, berüchtiget und verunglimpfet.

¹⁾ Cold. alle gemeine; Luen. et Pez. allgemeine.

²⁾ Pez. Fortgang.

³⁾ Luen. in eigner, ex interpretamento.

⁴⁾ bie] Pez. fic.

⁵⁾ Pez. obangezeigter.

⁶⁾ um] Pez. ven.

⁷⁾ billig] excidit e textu Luenig.

Denn wiewohl bieselbigen Confessionsverwandte Stande sich auf vielen hiebevor gehaltenen Reichstägen - und andern Bersammlungen, auch unverlängter Beit beren eines Theils *) allhier zu Frankfurt in ihrem aufgerichteten Abschiede driftlich und gottselig erklaret, daß fie bei ber einmal angenommenen und bisher bekannten Wahrheit, mit Hulfe des Allmächtigen, standhaftig bleiben und verharren, sich babon nichts abwenden, auch teine Sekte, Rotten ober widerwartige Lehren, soviel ihnen möglich, in ihren Kirchen einreißen, oder benselben wissentlich Statt, Raum ober Plat geben wollten: so wurden boch bies alles unangesehen, sie und andere driftliche Confessionsverwandte Stande, bei manniglich hoben und niederen Standes beschrieen und ausgetragen, murde auch ihnen, gleichwohl unverschulbeter Beife, auferlegt, als maren fie felbit ') in ihrer Confession zweiträchtig, irrig und spaltig, suchten auch etliche aus 'o) ben verschiedenen vorgelaufenen Sandlun= gen bes Colloquii ju Worms allerlen Scheinursachen, unterstanden [fich] ") dasjenige, fo bafelbft unfers Theils tractiret, zum übelsten 12) auszulegen, und also die ganze driftliche Confession mit mancherlei gesuchten Nachreben, barauf boch ber Grund bes Handelns wenig beruhet, jum argerlichften anzuziehen, ju verkleinern und zu verunglimpfen, baraus bann erfolgt, baß bie Berfolger driftlicher Lehre sich selbst in ihrem Worneh= men gestärkt und geschärft, und beren etliche, biefen Standen zuwider, unglimpfliche, schmerzliche ") Reden und Schriften ausgegossen, und die Sache bahin ver= bittert, daß auch etliche hohe Personen vorgeben, als riffen unter bem Schein ber Augsburgischen Confession vielerlei Schadliche Sekten ein. Dieweil nun obangeregte Bezüchtigung, Rachrebe und Berunglimpfung Diefen religionsverwandten Churfürsten und Kürsten gang beschwerlich und schmerzlich zu Gemuth gegangen, wie Ihre Chur = und Furftl. Gn. fich berfelben über ihre jum oftern Mal repetirte Bekenntniß billig nicht verfeben, sondern derselben, der Gebühr nach, vielmehr ") überhoben fenn follen: fo haben fie aus driftlichem, treubergigen Gemuth, fo fie von wegen ihrer eigenen Seligfeit, auch zur Wohlfahrt ihrer angehörigen Unterthanen, jur Dehrung, Aufpflanzung und Ausbreis tung göttliches Ramens, und zur Abwendung aller schädlichen Aergernisse billig tragen, die Sache babin bedacht und erwogen, daß zur Abwendung, Bertilang und Ausloschung biefer abscheulichen Rachrebe, melde bie Keinde der gottlichen Bahrheit, gur Bertleinerung unferer mahren Confession, bin und wieber ausgießen, nichts nuglicheres, fürträglicheres und fruchtbarere fenn konnte, benn daß bie Churfurften und Rurften. auch andere der wahren Religion zugestandene Stande in großer Anzahl, sammt einer ziemlichen Anzahl ") etlicher gottfürchtigen, sittigen und gelehrten Lehrern und Kirchendienern aus den vornehmsten Kirchen, welche reine driftliche Lehre betennen, in einer gemeinen Ber fainmlung zusammenkommen, sich von etlichen Saden, bie von den Widerwärtigen nicht recht verstanden werden wollen, oder die weitere Erflarung bedürfen, nothdurf tiglich und freundlich ju unterreben, im maßen bann bet jungste Frankfurtische Abschied in Anno 1557, im Ab nat Innio aufgerichtet, folche Mittel und Bege glei chergestalt auch angeregt und vorgeschlagen.

Als aber darneben diese Beschwerung vorgefallen, baß ein folcher gemeiner Convent, von wegen vielerhand Ungelegenheit und Unruhe der Läufte und Zeiten bisht und seit dem Frankfurtischen Abschiede nicht mogen ") in das Werk geset, auch noch in kurzer Zeit figlich nicht barein geset werben tann, und boch bie umen meidliche Nothdurft nichts besto weniger jum bobin erfordert, ben ungegrundeten und unbefugten bei Ge gentheils Nachreden, Gegenwurfen und Berunglim pfungen zeitlich zu begegnen, bamit biefer beschwerlich Unzug, als maren die Stande ber Augsburgifchen Com fession in den Hauptartikeln nicht eins, ober waren i einigem Wege von gemeldeter driftlichen Religion abp wichen, gebührender Weise verantwortet und abgelehnt werde: so haben gegenwartige der Augsburgischen Con fession verwandte Churfürsten und Rursten, auch in Betrachtung, daß fie als eine driftliche, gottfelige Dbrigkeit, denen der Schut und Aufpflanzung der gottlichen erkannten Bahrheit ernftlich auferlegt und befoh len, por Gottes Angesicht schuldig und pflichtig waren, alles dasjenige, so jur Berkleinerung und Betrubung gottliches Namens gereichen mag, sonderlich bei ihrn von Sott befohlnen Unterthanen, nach ihrem bochsten Bermogen zu verhuten und abzuschaffen, damit bie reine, mahre Lehre unverfälscht auf die Rachkommen geerbt werden mochte, für rathfam bedacht und ermogen, daß sie abermals ihre zuvor oftmals gethane Con-

⁸⁾ Pro eines Theils, Luen. auch mit.

⁹⁾ felbft] excidit e textu Luen.

¹⁰⁾ Luen. mit.

¹¹⁾ Luen. mendose: mir ftanben.

¹²⁾ Pes. inepte: leberfluß.

¹⁵⁾ Pez. fcmablice.

¹⁴⁾ Luen. fo vielmehr. Omnes alli fe non babent.

¹⁵⁾ Luen. mendose: anfebnlichen pro Anjabl.

¹⁶⁾ Luen. mendose: mit Dube.

festion und Bekenntniß einträchtiglich bezeugten, repetirten und erholten, gar nicht ber Meinung, daß fie daburch einige neue Confession an Tag bringen, ober neue Artitel stellen, fonbern allein, baß fie fich felbst auvorderft ihres obliegenden Amtes nothdurftiglich erinnerten; denjenigen, so unsere Kirche verächtlich antasten und lafterten, gebührlicher Beise begegneten; den Blein= muthigen und bedrangten Christen bin und wieder eine Erklarung und Troft ihres standhaftigen Gemuthes geben; auch insonderheit in ihrem Churfürstenthum, Kürstenthum und Landen ihre Unterthanen so viel desto mehr in Ruhe blieben, und unnothiger Irrungen über= buben, welche fich sonst vielleicht eines andern bereden laffen und von wegen fo vielfaltiger Bezüchtigungen, fo unsern Kirchen täglich widerfahren, in ein beschwerlich Rachdenken 17) gerathen mochten. Und wird burch biese Bekenntniß gar nicht gesucht, bag man andere, insonderheit den jest anwesenden unserer Confession verwands ten Standen eine sondere Confession vorzuschreiben gebenten, ober bag man berfelben ein ober mehr in ihren Rirchen verachten "), verkleinern, ober etliche in bem Berbacht haben wollte, als stimmten sie mit unserer Sonfession nicht überein, ober waren in einen Abfall ges eathen; sondern allein aus dieser Hauptursache, dieweil bochst und hochgebachte Chur = und Fürsten jest perfonlich bei einander, und fich solche Gelegenheit kunftig= lich ") fobalb nicht zutragen mochte, bag Ihre Churund Strftl. In. ihre Gebuhr verrichteten, fich felbft ber Bichtigkeit dieses Handels driftlich und gottseliglich erinnerten, und den andern Standen ein gut driftlich Erempel barftellten, welche ohne Zweifel zu gleichmäßis get, driftlicher Erholung ihrer Confession bereit und geneigt sevn werben.

Derowegen und ") aus oberzählten hochwichtigen und nicht geringen Ursachen, und daß man nicht falschelich ausgeben könnte, als sepen hochst und hochgedachte Churfürsten und Fürsten zu einiger Neuerung, Zwiestracht und Spaltungen in der Lehre geneigt, so erholen und repetiren Ihro Churs und Fürstl. In. ihre zuvor oftgethane und sedermänniglich vorgebrachte Bekenntsniß, bezeugen und bekennen hiermit, und in Kraft dieses Abschieds wissentlich, wohlbedachtiglich und freiwilligsuch, in maßen auch ihrer eines Theils über die zuvor ausgegangene Consession jüngst allhier zu Frankfurt in

anno 1557. und dann im verschienen ") Bormsischen Colloquio gleicher Gestalt gethan, daß Ihre Churund Fürftl. In. allein ber reinen mahren Lehre, fo in gottlicher, prophetischer und apostolischer Schrift des alten und neuen Testamentes, und auch in den drepen Haupt=Symbolis, und also der Augsburgischen Confession, sammt berselben Apologia, welche aus gemelbeter prophetischer und apostolischer Lehre, als ein Summarium und Corpus Doctrinae gezogen, und dersels ben gleichstimmet, auch barauf, als auf bas unverwerfliche Pauptfundament im Buchstaben und rechten, mabren, unverfalschten Berftand mahrhaftig gegrundet, und in Anno 1530. ber Rom. Kaiferl. Maj., unferm allergnadigsten herrn, ju Augsburg von Churfurstl., Fürstl. und verwandten Standen überantwortet ift, anhangig, nachfolgig und gleichformig fenn; gebenken auch, vermittelft gottlicher Gulfe, in ihren Kirchen angeregter, bekannter Lehre gemäß, lehren, predigen und handeln zu lassen, und keine widerwartige, verführerische, irrige Opinionen ober Setten ber Bahrheit zuwider, mit ihrem Billen wiffentlich ju gebulden, oder denfelben einigen Raum oder Plat zu geben, sondern bei ber rechten, einigen Richtschnur gottlicher, prophetischer und apostolischer Schriften, und also bei obgemeldeter Augeburgischen Confession und Apologia, so darauf gebauet und gegrundet, ftanbhaftig bis an ihr Ende gu bleiben und zu verharren.

Und nachdem diesenigen, so unsere Kirchen und wahrhaftige, bekannte Religion mit obangezeigten versächtlichen Nachreden zu verkleinern unterstehen, vielleicht daher Ursache nehmen wollen, daß etliche streitige Reden und Schriften vor dieser Zeit bei etlichen vorgelaussen und ergangen.

Wiewohl nun dieser Abschied nicht darum aufgerichtet, dadurch jemand, wer der sen, in dergleichen Special Dunkten unverhort zu verdammen, auch nicht alle höchstermeldete Chur und Fürsten oder derselben Theologen, diese streitigen Disputationen in den Kirchen ihrer Lande gehabt oder noch haben, oder sich derselben theilhaftig gemacht, so ist doch für gut, nothwendig und rathsam angesehen, daß Ihre Chur und Fürstl. In. sammtlich und einhelliglich allein Bekenntnis. "") und Confessionsweise dassenige repetirten und erholten, welches zuvor in oft gemeldeter Augsburgischen Confession an seinem Orte auch erkläret, damit deswegen bei

¹⁷⁾ Pez. in befdmerliche Rachtheile.

¹⁸⁾ Luen. verächtlich.

¹⁹⁾ fünftiglich] excidit e textu Luen.

²⁰⁾ Luen. mirb, mendose pro unb.

²¹⁾ verfchtenen] i. e. vorgewefenen.

²²⁾ Sic Perel, et Goth. — Luen. allein betennten; cod. Guelph. alle ju Betenntnif.

einigen, er ware wer er wolle, einiger Breifel ober Nachbenkens nicht einfallen mochte.

Und dieweil Ihro Chur und Furfil. In. so viel im Bericht gefunden, daß unter etlichen, so sich zur Augeburg. Confession bekennen, jetiger Zeit von diesen vier Studen etliche Disputationen und Streite erregt seven, nämlich und zum ersten:

In ber Lehre, da gelehret wird, wie wir vor Gott gerecht werden.

Bum andern von der Proposition: gute Berte find nothig gur Geligfeit.

Bum britten: vom Sacramente des Leibes und Blutes Chrifti.

Bum vierten: von der Adiaphoris und mittelmas Bigen Dingen in der Rirde:

so haben hochgebachte Chur= und Fürsten sich dieser Punkte halben freundlich, schiedlich und vertraulich mit einander unterredet, und nach gehabtem Rathe sich aus Grund gottlicher Schrift, als eine christliche Obrigkeit, die diese hochwichtige Sache billig bei sich selbst bewegen sollen, stattlich erinnert, daß ihrer zuvor oft gethanen rechten, wahren Bekenntniß in alle Wege gemäß, und nämlich also, wie folgt, gelehrt werden solle.

Ramlich zum erften, fo viel die Lehre betrifft, ba gelehrt wird, wie wir vor Gott gerecht wer= ben, ba foll gelehrt werden, bag der Glaube foll vertrauen auf die verheißene Barmherzigkeit Gottes, der und gewißlich annimmt; allein wegen bes Behorsams Christi, wie der Tert spricht, iustificati sanguine ipsius Iesu Christi, wir find durch fein Blut gerecht geworden. Und allein durch diefen Glauben ift ber Mensch vor Gott gerecht geachtet, um Christi willen, das ift, er hat Bergebung der Sunden und imputatam iustitiam 33) propter Christum, wird vor Gott gerecht geachtet, um Christi willen, und ift Gott gefällig, und wird die Person also gerecht vor Gott, das ift, ihm angenehm, fo ber Glaube auf den Mittler, ben Berrn Chriftum, und feinen Behorfam und Berdienft vertrauet. Also treten 2") die Propheten und alle Beiligen por Gott, suchen 25) bie verheißene Barmherzigkeit, um des Mittlers willen, und sind durch diesen Glauben gerecht, und haben Friede burch Gott, wie David fpricht: Bilf mir um beiner Barmhergigteit millen. Biemobl nun Berneuerung folget und anfabet, so ift sie boch nicht bieses, barum die Person vor

Sott gerecht und gefällig ist; benn in biesem sterblichen Leben ist noch Sunde im Menschen, und bleibt der Spruch; totus mundus sit reus Deo, die gange Welt ist vor Gott schuldig. Darum muß dieser Trost für und für bleiben, daß die Person durch Barmherzigsteit, von wegen des Mittlers und seines Gehorsamb und Verdienstes gerecht sen, das ist Gott gefällig, allein durch den Glauben an ihn.

Nach diesem Troft ist wahr, daß Gott im Merschen wohnet, und Verneuerung folget, und daß diesele bige Verneuerung Gottes Werk ist, wie viele Sprücke sagen: Ioh. 14. cap. Wer mich liebet, der wirdmeine Rede bewahren, und mein Batet wird ihn lieben, und wir werden zu ihm kommen, und Wohnung bei ihm machen. Ioh. 4. Er ist von uns, denn von seinem Geiste giebt er uns.

Aber obgleich dies neue und angefangene Licht und angefangener Gehorfam in den Gläubigen auch Gerechtigkeit genannt wird, welches recht zu verstehen ift, namlich, daß der Gehorfam gegen Gottes Gebot also anfahet, und in den Gläubigen Gott gefällig ist, (ja dist Gottes Werk); so wissen doch alle Heiligen, daß neben diesem Anfang des neuen Gehorsams und göttlicher Wirkung in und in diesem sterblichen Leben große Schwachheit und Sünde bleiben, wie der Psalm pricht: vor dir ist kein Lebendiger gerecht, und wie Job spricht cap. 9.: ich weiß wahrlich, daß kein Mensch gerecht ist vor Gott, und ist dieserner liche Lehre sehr oft in göttlicher Schrift erholet.

Darum ist dieser Trost für und für im Leben ju wissen, daß die Person nicht von wegen der solgender Neuigkeit "), sondern durch den Glauben an Christum und sein Verdienst allein, aus Barmherzigkeit, um de Herrn Christi willen gerecht, das ist, Gott gefällig stund Vergebung der Sünden empfahe. Diese Lehre isk klar in göttlicher Schrift ausgedrückt, und ist durch Gottes Gnade in unsern Kirchen bekannt, ist nicht unrichtig oder unverständlich, sondern muß in täglicher Anrusung, Glauben und Vertrauen geübt werden.

Der anbere Artifel.

Bon diefer Propositio: gute Berte find nothig gur Seligkeit.

Es ist gewiß gottliche, unwandelbare Bahrheit: Nova obedientia est necessaria, der neue Gehorsam

²⁵⁾ Sic Pez. et codd., sed Luen. imputationem iustitiae.

²⁴⁾ Luen. traten.

²⁵⁾ Luen. [uchten.

^{26;} Luen. Reuheit.

ift nothwendig in ben Genechtfertieten zund follen biefe Worte in ihrem rechten Werstand bleiben. Nothig heißt gottliche Ordnung: Nova obedientia est necessaria und nova obedientia est debitum, co ipso, quia ordo immotus est, ut creatura rationalis Deo obediat, neuer Gehorsam ift nothig, und, neuen Gehorfam find wir schuldig, eben barum, bag es ift Gottes unwandelbare Ordnung, daß bie vernunftige Creatur Sott gehorsam sen. Dagegen machen etliche eine grobe Deutung; nothig heiße: das erzwungen 27) ift durch Kurcht oden Strafe. Diese Worte: gute Werke, werden auch grob verstanden, allein von außerlichen Berten; diese Rebe aber, nova obedientia, neuer Sehorsam, soll also verstanden werben: bas neue Licht im Bergen, durch bas Bort Gottes vom Gohn und beiligen Geift angegundet, und Freude in Gott, Anrufung, guter Borfat, barans außerliche gute Berte kommen. Und wird in Summa nicht geredet von äu-Berlichen Werken oder van Menschen Geboten, sonbern wie in Bacharia geschrieben ift cap. 12. 3ch will ausgießen über bas Saus Davib ben Beift ber Gnade und bes Gebetes, und wie Paulus redet sum Ephel. am 2. Bir find fein Bert, erichaf: fen durch Sefum Christum ju guten Berten, die Gott in uns vorbereitet hat, bas wir barin wandeln, Dag nun neuer Gehorfam nothig sen von wegen gottlicher Ordnung, bezeugen diese Reden im 5. Psalm: Non Deus volens iniquitatem lu es, du bist nicht ein Gott, dem gottloses Wesen gefällt. Item. Zachar, 3. Lügen, und dies als les haffe ich. Der gettliche Eid faffet die Bekehrung: So mahr ich lebe, ich will nicht ben Dob bes Gunders, fondern bag er betehret merbe und lebe. Item Rom. 8, Debitores estis, fo find wir nun, lieben Bruber, Souldner, nicht dem Aleisch, daß wir nach bem Bleische leben,

Bum andern. Daß auch anderer Gehorfam benen, so gerechtfertigt, nothig sen von wegen ber Folge, Causa et Effectus ift klar, benn ber heilige Geist wird in bas Derz barum gegeben, baß bieser Gehorsam angefangen werbe im Berzen und außerlich. Rom. 8. Ihr habt ben Geist empfangen, baß ihr Gottes ans genehme Kinder sept, badurch wir schreien: Abba, lieber Bater! Item, wer den Geist Christi nicht hat, derselbe ift nicht des Derrn Christi; item 1 Cor. 6. Last euch nicht

betragen, hurer, Chebrecher, Abgotfifche merben bas Reich Gottes nicht befigen.

Und ist ganz öffentlich, daß die Betehrung in die sem Leben geschehen muß, und zu diesem Ende geordnet ist, daß in und das ewige Leben im Trost, welchen der Glaube mitbringt, angefangen werde, wie Paulus spricht: wir werden überkleidet, doch also, daß wir nicht bloß gefunden werden. Darum ist die Folge der Berneuerung im Gläubigen ein nothig Ding; und bleibt gleichwohl diese Propositio, daß wir allein durch den Glauben an den Herrn Chrisstum vor Gott gerecht und Erben ewiger Seligkeit sind, ohne Zuthun der Werke.

Auch ist diese Solge der Verneuerung 28) allezeit zu versiehen 29) von folgenden Augenden nach der Bekehrung, als im bekehrten Morder am Kreuze: Rach der Bekehrung sind viel 20) hoher Augend und Werke, das 21) groß Licht, daß er den Messias erkennet und versiehet, warum Christus 21) leidet, und daß ein erolg. Leben künstig ist. Item, der Glaube selbst, der Arost: und Freude an Gott bringt, item Geduld im Leiden Gott zu Chren, Anrusung zu Gott und zu dem Herrn Christo, Bekenntniß eigner Sunden, Wesenntniß des Glaubens u. s. w. und in Summa, alles ist in ihm gewoesen, das dieser Spruch begreift: Omnis, qui in-vocaverit nomen Domini, salvus erit, der den Namen des Herrn anrust, soll selig werden.

Dieweil benn Paulus dieset Wort selbst brancht, sollen billig diese Propositiones ober Reben: Nova obedientia est necessaria, nova obedientia est debitum, der neue Gehorsam ist nothig und neuen Gehorsam sind wir schuldig, nicht verworsen, und soll doch daneben gelehrt und wohl unterschieden werden, daß wir durch und von wegen solches neuen Gehorsams nicht selig werden, sondern daß die, welche durch den Glauben an Christum gerechtsertiget, und Gott angenehm worden sind, sich in demselbigen üben, und damit ihren Glauben sollen bezeugen; aber gleichwohl das Berrtrauen ihrer Seligkeit nicht darein, sondern allein auf das Bertrauen des Berdienstes des Mittlers Christistellen.

Biewohl nun diese Propositio sestauhalten ist: Nova obedientia est necessaria, der neue Gehor-

²⁷⁾ Luen. baf es gezwungen. Melantu. Open. Vol. IX.

²⁸⁾ cod. Guelph. addit: in ben Glaubigen.

²⁹⁾ Luen. mendose: jum erften pro ju verfteben-

⁸⁰⁾ Codd. Guelph, et Pes. find viel; cod. Goth. find felche; Luen, fenn voll.

⁵¹⁾ Luen. mendose: bas ift ein groß etc.

⁸²⁾ Pro Chrifius, Pez. et codd. er.

benten gebührliche christliche Maaße und Ordnung gegeben werden, wie sie sich in vorfallenden Fallen, Gezänken und Streiten gegen die beschuldigten Personen mit dem Prozes verhalten, wie sie dieselben auf vorgehende Sitation nothdürftiglich horen, und keine einzelne Person, vielweniger eine ganze Kirche unverhort verurtheilen oder verdammen, sondern alles nach christlicher Bescheidenheit abhandeln sollen.

Da auch einer auf vorgehende billig Verhor dersmaßen befunden, daß er unserer christlichen Confession zuwider lehrte, oder handelte, so soll solches Ihren Churs und Fürstl. In., als der Obrigkeit, jederzeit angebracht, und die abtrünnige, versührte Person keisneswegs im Kirchendienst oder Lehramt geduldet oder gelitten, auch da solches an einem Orte abgeschafft, solches den andern Chursürsten und Fürsten angezeigt, und von ") benselben und andern Ständen, die diesen Absschied annehmen, keineswegs ferner unterschleift ") oder zu gleichen Aemtern gebraucht werden.

Und ift bochst und hochgebachter Churfursten und Burften Gemuth und Meinung nicht, burch biefe ihre Berordnung, welche sie nach Gelegenheit, zur Erhaltung und Aufpflanzung gemeines Friedens in der Kirche für dienstlich, nothwendig und fürträglich ansehen, jemanden aus der andern confessions-verwandten Stanben zu verachten, zu verkleinern 17), zu verunglimpfen ober gefährlicher Beise baburch auszuschließen, ober aufs wenigste in einen Berbacht ju bringen. Sonbern Ihre Chur : und Fürstl. In. find in alle Bege geneigt, erbotig und parat 48), sich mit anbern Abwesenben gleider Gestalt und auf alle driftliche, gebuhrende Bege zu vereinigen und zu vergleichen. Daran benn Ihro Chur = und Fürfil. In. nicht irren, ober von biefem hochwichtigen Werk abwendig machen folle alles das: jenige, fo fich vor diefer Beit (wie benn ber leidige Satan bei ber rechten, mahren, reinen Kirche nimmermehr fenert), in ein oder den andern Beg zugetragen und verlaufen haben mochte, wollen dasselbe durch driftliche Geduld und Sanftmuth felbst milbern, und ihren Dradicanten und Kirchendienern folches gleichergestalt zu thun gnabigst und gnabig befehlen, bag also die Unruhe und Berbitterung, fo einige vorhanden fenn follte, un= ter benen, die bieses Berftandes mit ihren Chur = und Burftt. On. einig fenn werben, in Bergeffen gestellt,

berfelben nummer gebacht, alle gottselige Ruhe und besständige Einigkeit in der Kirche dagegen wieder an die Statt gepflanzet; doch in allewege dergestalt, wie sich's auch in diesen hochwichtigsten Religionssachen gebührt, daß der wahren, christischen, allein seligmachenden Bestenntniß nichts benommen, sondern dasselbe unverfälscht und unverdunkelt in ihren Würden und Kräften hinfürder bleiben und gelassen werde.

Dieweil auch Ihre Chur : und Fürstl. Gn. in teinen 3meifel fegen, es werden die abmefende confessions. verwandte Stande zu diesem driftlichen Berte für fich felbst willig und geneigt fenn; fo haben sie ferner fur rathsam angesehn, auch allbereit bewilligt und beschlofe fen, die andern Fürsten, Grafen, Städte und Stände, bie biefer Confession verwandt find, jum forderlichften ju ersuchen und ju erbitten, bag Ihre Fürstl. In. und fie, in Betrachtung, daß burch diefen Abschied nichts neues gesucht oder gehandelt, sondern allein die zupor ausgegangene Bekenntniß repetiret und erholet, sich mit biefen Standen auch gleichfalls nothburftiglich erklaren wollten, allein vornehmlich aus ber Urfache, bag bie Verfolger driftlicher Wahrheit sehen und spuren moch ten, daß die evangelischen Stande in der Lehre und ben Sauptartiteln driftlichen Glaubens einig, obicon fonft, wie die mahre Kirche nimmermehr ohne Betrubniß ift. allerlen Anfechtung durch den Erbfeind driftliches Ramens in biefen letten, gefahrlichen Beiten entgegen geworfen wurde.

Und foll barauf im Namen aller Chur = und Barften, so diesen Abschied unterschrieben, herzog Soshann Friedrich vom Sach sen sammt feiner Fürstl.
In. Brübern, gleicher Gestatt freundlich erinnert und
ersucht werben.

Insonderheit aber so soll und will Pfalzgraf Dtto Beinrich, Churfurst, Ihro Churfurstl. Gn. benachbarte Stande von Fürsten und Grafen dergestalt ersuchen, auch zur Körderung der Sachen mit der Stadt Strafburg bahin handeln, daß sie bei den andern benachbarten Stadten, und insonderheit mit denen, so dem Rheinischen Kreis nahe gesessen, dies christlich, nothige Wert befordern.

Und damit folches bei andern weit gesessenen auch besto forderlicher vorgehe, so sollen und wollen, wie vom Churfursten Pfalzgrafen vermeldet, die andern beide, herzog Augustus zu Sach en und Mar?- graf Joachim zu Brandenburg, Churfursten, bei Ihrer Churfurst. In. Benachbarten gleichmäßige Anmahnung thun, und sonderlich höchstgedachter Chur

⁴⁵⁾ Luen, por pro und von.

⁴⁶⁾ Pen. et codd. untergefchleift.

⁴⁷⁾ Luen. perbammen.

⁴⁸⁾ Pez. et codd. Guelph. bereit.

farft zu Sachsen bei Markgraf George Friedris den ju Brandenburg und bei ben gurften ju Anhalt, unter anbern auch bei ber Stabt Magbes burg, welche auf jungstem allhier gehaltenen Reli= gionstage ju Frankfurt beswegen angesucht, bamit bieselbige Stadt bei andern nahe gelegenen Städten fer= ner Sandlung pflegen tonne; item, ber Churfurst zu Brandenburg bei feiner Churfurftl. In. Bruber, Markgrafen Sanfen zu Brandenburg, auch bei ben Furftl. Baufern guneburg, Detlenburg und Pommern, und andern Benachbarten. Go foll auch burch Bergog Christoph ju Burtemberg. bei feiner Fürftl. In. Bettern, Graf Georg gu Burtemberg und bann auch etlichen Grafen; item, bei etlichen ber vornehmsten oberlandischen Stabten, als ulm, Angeburg, Rurnberg und Regens: burg, gleichformige Unsuchung geschehen, mit ben beis ben, daß sie, inmaßen oben von Strafburg gemeldet ift, mit andern ihren Nachbarn gleiche Handlung vorgunehmen bewilligt, und wo einige Stande von Fürsten, Grafen, Berrn, Städten jest schon ausbrudlich nicht gebacht werben, fo foll nichts besto meniger berselben biefes Abschiedes verständiget, und darauf mit ihnen wie mit andern freundlich, bittlich und ersuchlich gehandelt merben.

Bas auch burch bieses Ansuchen hin und wieder ausgerichtet ober nicht, bas foll ber Churfurst, Pfalzgraf, (beffen Churfurftl. In. auch Chriftoph, Bergog ju Burtemberg, mas feiner gurftl. Gn. begegnet, ju wiffen than will) bem Churfursten zu Sachsen, und bann hochermeldeter Churfurft ju Sachsen daffelbe alles, und mas feine Churfurfil. In. erlangen, dem Churfurften ju Brandenburg, und bem gandgrafen ju Beffen, und dagegen bochstermelbeter Churfurft ju Brandenburg, mas ihre Churfürstl. In. verrichtet, bem Churfürsten ju Sachsen hinwieder freundlich verftandigen, welches alles bann Ihre Churfurftl. und Fürstl. In. auch an ben Churfurften Pfalzgrafen gelangen laffen, und berfelbe Churfurst Pfalggraf, beffen die andern in Diesem Abschlede benannte Fürsten bie zwischen G. Johannes Tag ungefährlich "), freundlich und vertraulich berichten.

Ware es aber Sache, daß jemand aus denjenigen, bei denen dergestalt zur Erhaltung gemeines Friedens in der Kirche christlicher Weise angesucht, sich nicht eins laffen wolle, das man sich doch in Rewegung obangesregter Ursachen, und daß man hiermit nichts neues auf-

richten, sondern die alte christliche Bekenntniß erholt und repetirt, gar nicht versieht; so sollen und wollen nichts desto weniger höchst und hochdemeldete Chur= und Kursten bei diesem Abschiede und desselben wahren christlichen Bekenntniß und allen obbemeldeten Punkten beständig und einhelliglich bleiben und derselben nichts zuswider, so einige Verfälschung der Lehre, unbilliger Ruhe oder Weiterung auf sich tragen möchte, gestatten, einraumen oder annehmen.

So aber kunftiglich, wie sich doch Ihre Churund Fürstl. In. billig nicht zu verseben haben, jemand biesen Abschied in einem ober bem andern Weg anfechten, bawider schreiben ober benfelben in einen Migbrauch ziehen wollte, so ift fur rathsam hiermit angesehn und bewilligt, daß Ihre Chur = und Kürstl. In. dasselbe ein= ander forderlich verständigen, und alsbald barauf zeit= lich und unverzüglich, je nach Belegenheit der Sachen, Ihre Theologi mit nothwendigen, genugsamen Befehlen und Instructionen zusammenschicken, und stattlich bedenten, berathschlagen und abhandeln laffen, was barauf zu weiterer Ausführung und Erklarung vorzunehmen, die Rothdurft erfordern wolle, darinn sich bann Thre Chur = und Fürstl. In. jederzeit freundlich und driftlich vergleichen, und einhelliglich barüber halten und erzeigen wollen. Gleicher Gestalt foll es auch in andern wichtigen, fo ber Religion halben vorfallen mochten, die diese Stande in gemein berühren, gehal= ten werben.

Stellen auch in keinen Zweifel, und haben die troffliche hoffnung zu Gott, bem Mumachtigen, Dieweil folches alles keiner zeitlichen Ehre ober jemandes zur Berkleinerung oder Nachtheil gesucht oder gemeint, es werde bie gottliche Majeftat, beren Wert es ift, ihnen Gnade und Segen baju mildiglich mittheilen, wie sie auch darum zum fleißigsten bitten, bamit es von andern driftlichen und gottseligen Standen bermaßen, wie es gemeint, verstanden und endlich babin gebeihe und ersprieße, daß alle der mabren Confession verwandte Stande, besto einiger und ruhiger in geistlichen und weltlichen Sachen bei einander leben und bleiben, auch dem gemeinen Reind der Babrbeit und deffelben Glies dern desto ernstlicher wiberstanden werde. Coldres alles, und jedes, wie obstehet, haben sie bochft und hochgenannte Churfürsten und Zürsten mit einander eine helliglich verglichen, und zu mehr Behaltens auf das Papier bringen laffen, auch denselben wirklich und unweigerlich nachzusesen bewilligt und sich entschlossen und zu mehr Urkund diesen Abschied mit Ihro Chur- und Burfil. In. eignen Sanben unterfdrieben, welcher gegeben ift zu Frankfurt am Mann, ben 18. Martii, im Sahre 1558.

Otto Heinrich, Churfürst. Augustus, Churfürst. Soachim, Churfürst. Bolfgang, Pfalzgraf und Graf zu Belschaf, manu propria subscripsit. Christoph, Herzog zu Würtemberg. Philipp, Landgraf zu Hessen.

No. 6484.

(18. Mart.)

G. Fabricio.

Epist. lib. V. p. 434 sq.

Georgio Fabricio, gubernanti Scholam Misnensem.

Ut texit Deus Ecclesiam in Aegypto intra limina conspersa sanguine agni, sic et Ecclesias publicas et privatas in his regionibus protegat, toto eum pectore oro. Filium tibi natum esse gaudeo, et Deo gratias ago pro hoc ipsius beneficio, et, ut te et domesticam tuam Ecclesiam servet, ipsum precor. Memini tuam epistolam, in qua de amore scribebas. Nunc et senties et miraberis mirificam oropynv in paterno pectore, de qua saepe dicere soleo, esse eam commonefactricem de amore Dei erga nos. Sed haec coram.

Nuper meus comes properans deflexit ad viam breviorem, cum valde cuperem, eum ad te accedere. Mitto tibi tui auditoris carmen $\pi \epsilon \rho i \chi \alpha \rho i - \tau \omega v$. Ego scriptione alia occupatus sum.

Edidit Staphylus tetra στέμφυλα*), contra nostras Ecclesias omnes. Hunc communem hostem refutare institui, prorsus immemorem etiam illarum χαρίτων, de quibus carmen mitto. Fuit enim a nobis ornatus multis modis. Sed Deo ingratus non erit hominibus gratus. Oro autem Deum, ut nos gubernet. Bene et feliciter vale. Mense Martio.

No. 6485.

24. Mart.

P. Vincentio.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Petro Vincentio (qui in patriam, Vratislaviam profectus erat.)

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. Dei beneficio et in hac vicinia et in oppido nostro mediocris tranquillitas est; mibi vero post iter tuum creverunt labores. Venit huc Tilemannus Heshusius, et scripta Danica attulit. Meministi Philoxenum, qui se iubebat in Latomias reduci. Et ego malim in Latomias includi quam litigare cum Regibus. Abiit Heshusius in meam patriam ornatus nostris testimoniis, αλλά την έχεμυθίαν τοῦ διδασχάλου μιμεῖται οὐχ ἄνευ σπονδῆς. Narravit tamen venenatas calumnias, quas ex ipso Mylio se audivisse dicebat. Vocat nos dux Pomeranicus ad renunciationem gradus Iacobi Rungii, et promisi, Deo iuvante me visurum illam tuam Academiam, teque ductorem fore spero. Mitto vobis pagellas de Staphylo, de quibus considerabis prudentum iudicia. Plura scriberem, sed vides quales chartas haheamus. Itaque a te peto, vestratem seu firmiorem nobis istic emas; pretium hic liberaliter numerabo. Bene et seliciter vale. 24. Martii, quo die filius Dei ante annos 1524. coenam instituit, quam voluit esse pignus suae coniunctionis cum Ecclesia, et qua nos testatur sua membra esse et servari per ipsum. Iterum vale et salutem dicito amicis omnibus; nam scribere non potui cum tam multi flagitarent Philippus. literas.

No. 6486.

26. Mart.

Ge. Agricolae.

Epist. lib. II. p. 567. (ed. Lond. lib. II. ep. 589.). - Hic ex autographo in cod. Gotb. 400.

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Georgio Agricolae, gubernanti studia doctrinae in inclyta urbe Norici Amberga, fratri suo carissimo

S. D. Charissime frater, Iustius de Micylli morte querelam illam apud Theocritum recitare possumus, quam scripta est de Bione:

Νῦν δάκινθε λάλει τὰ σὰ γράμματα, καὶ πλέον αι αί.

^{*)} Uvarum expressarum retrimenta, sive reliquas. (Saud.)

Nam et virtus Micylli et eruditio fuit eximia, et labores eius Ecclesiae profuerunt. Misi nunc in Academiam meae patriae doctorem Theologiae, virum eruditum et honestum, Tilemannum Heshusium, quem spero, Deo iuvante, recte gubernaturum esse studia doctrinae Ecclesiasticae. Exemplum meae responsionis contra Staphylum tibi mitto'), quam legens deplorabis mecum Ecclesiae aerumnas, qui cum tam multos exteros hostes habeamus, non maiore cura coniunctionem nostram tuemur. Te quaeso ut mihi significes iudicia vestrorum de mea responsione. Carmen etiam neoì xaoirwor mitto, xaì eò faiunt nolloù gnévõest xáoiou, ut Plato dicebat Xenocrati. Bene vale, et rescribe. Die XXVI. Martii').

Philippus.

No. 6487.

29. Mart.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 736 sq. (ed. Lond. lib. IV. ep. 882.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Loach. Camer. fratri suo carissimo,

S. D. Lectis litteris filii tui, quae significant te non recte valere, et ego et gener ") valde de te soliciti esse caepimus, ac primum quidem Deum vitae fontem precamur, ut te et totam Ecclesiam tuam domesticam servet, et vobis omnibus animorum et corporum vires confirmet. Nam res ipsa loquitur, nos non tantum physicis causis vivere. Et scis scriptum esse de Deo, ipse est vita tua, et longitudo dierum tuorum. Nec tamen ordo physicus negligendus est. Generum ad te expatiari iubebo, etsi filii Casparis morbus adhuc eum retinet. Ego etsi operis retineor, tamen, nisi significabis te rectius valere, ad vos excurram. Heri primum redii domum, cum et Baptismo filii praesecti Belcensis, et coningis puerperae suneri affuissem, quae nondum egressa fuit annum XVIII. Agnoscamus nos homines esse. Post biduum dies mortis erit Hieronymi Stridonensis, qui primo et Nonagesimo auno aetatis suae mortuus est in Bethlehem, vir bene meritus de Ecclesia, et eo etiam felix, quae senectam habuit, sed procul a patria, tranquillam. Nos inter quas cchidnas vivimus? sed commendemus nos Deo. Bene vale, et rescribe, III. Cal. April.

Philippus.

No. 6488.

31. Mart. (Lipsiae.)

Io. Matthesio.

Rpist, lib. II. p. 67. (ed. Lond. lib. II. ep. 50.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Lipsiae tuas literas accepi, in quibus scribis de vestro cive qui abest a coniuge sua, et tamen interea ad coenam Domini accessit, decepto ministro Evangelii. Censeo nunc quoque dicendum esse illi ipsi reo, ne deinceps antequam uxori reconciliatus fuerit, ad coenam Domini accedat; sunt et Diaconi tui admonendi, ne eum admittant. Poena autem prioris facti differatur donec praeterierit dies constituta reconciliationi cum coniuge. Si dissensio non tollatur post admonitionem privationis, palam pronuncia adversus eum sententiam excommunicationis: Sin autem fuerit reconciliatus uxori, petat a te prioris facti veniam, quod publice fieri vellem, et deinde a te publice absolvatur. Non vellem addi a Senatu poenam post factam reconciliationem. Deus gubernet et protegat nos. Lipsiam vocatus fui ad examen scholasticorum, quibus dantur stipendia. Id significo ne quid aliud suspiceris. Eodem autem tempore huc redierunt consiliarii Principis nostri, qui narrarunt Francofordiensis Conventus *) acta. De Ecclesiasticis controversiis nostri etiam capita quaedam scripserunt, quibus additae sunt subscriptiones Palatini Electoris, Ducis Saxoniae Electoris, Marchionis Electoris, Ducis Friderici Palatini, Ducis Wirtebergensis, Landgravii Marchionis Budensis. Et petetur a caeteris subscriptio, ut consensus constituatur. Existimo contradicturos esse τοὺς βλαχιχοὺς, sed de hac re scribam copiosius, cum domum rediero, et exemplum mittam Franco fordianae deliberationis. Bene vale et

¹⁾ Responsio ad criminationes Staphyli et Avii. Viteb. 1558. 4.

²⁾ Anno 1558, addidit Peucer., sed ah autogr. annus abest.

^{*)} Esromus Rudinger, qui a. 1557, se contulerat in Acad. Witeb.

^{*)} Fuit incunte Martio 1558. Vid. Salig. in hist. Aug. Conf. III. p. 348. et p. 363 aqq. Scriptum ibidem d. 18. Martii factum vide aupra d. 18. Mart. h. a.

rescribe. Pridie Calendas Aprilis. Salutem tibi optant D. Ioachimus Camerarius et Caspar Peucerus, Fratris mei filium tibi commendo.

No. 6489.

1. Apr. (Lipsiae.)

P. Vincentio.

† Ex apographo in cod. 54., qui est in Bibliotheca St. Genovevae Lutetiis Parisior. Descripta nobis a Glariss. Rechin.

Petro Vincentio, (Vratislaviae.)

S. D. Clariss. vir et cariss. frater. Eperienses huc miserunt nuncium cum litteris, quibus vocant te ad gubernationem Ecclesiae suae. Ac vicini ipsorum una scripserunt, et a me et Ebero flagitant, ut [ad] eam functionem tibi hortatores simus. Sed nuncium ad te Vratislaviam accedere iussimus, nec sumo mihi auctoritatem. Te potius hortor, ne deseras nos. Etsi non ignoras, quibus fluctibus iactetur cymba nostra et Blazizal Erinnyes dira nobis minitantur, tibi tamen semper honestus locus in his regionibus esse poterit, et utilia docendi et iuvandi Ecclesiam. Quare nollem ') te a nobis avelli. Cogitabis etiam, in Ungaria non tantum metuenda esse Turcica bella, sed etiam theologica, quae Vratislaviae non sunt Sed Deo Ecclesiam et nos omnes comignota. Si in Austriam exspatiabere 2), velim scribas πάγτα περί πάντες'), ac iam literas a te expecto. Honestissima coniux tua recte valet. Bene et feliciter vale, et rescribe. Calend. April. 1558.

No. 6490.

1. Apr.

Marchionibus Brandenb.

Praemissa Ioh. Schosseri Aemiliani Marchiados libro (Wittenb. 1558. 4. *), repetita in Ioh. Schosseri Poematum

lib. XI. (Francof. ad Viadr. 1685. 8.) (Descripta nobis a Clariss. Foerstemanno.) — Caeterum vid. d, 12. Aug. 1557.

Incly'is et Illustrissimis Principibus et Dominis, Domino Ioachimo II. Marchioni Brandeburgensi Electori: et Domino Sigismundo, Archiepiscopo Magdeburgensi, Primati Germaniae: et ceteris laudatissimis Principibus Marchionibus Brandeburgensibus.

Philippus Melanthon S. D.

Multa sunt illustria testimonia de Deo, de providentia, de praesentia eius in genere humano, impressa naturae rerum, et humanis mentibus. Nam ut nunc non dicam de figura mundi, de ordine motuum coelestium, de temporum vicibus, et varietate rerum nascentium, partim victus, partim medicationis causa: fateri necesse est, certas ac perpetuas noticias in mente humana, intellectum numerorum et ordinis, et discrimen immotum lonestorum et turpium, non posse a caecis atomis, aut ab ulla natura non intelligente initia haber, sed radios esse, ab intelligente natura architectatrice et formatrice rerum, sparsos in mentes bumanas, ut sciremus, et esse Deum, et esse sapientem, veracem, beneficii, castum et vindicem scelerum. Deinde et conservatio legitimae societatis hominum, testimonium est de praesentia Dei in genere humano. Ut enim cum in gregem lopi et ursi grassantur, pastorum cura tamen et excubiis, magna pars gregis servatur: Ita quanquam horrendis furoribus diaboli et homines impii, qui sunt organa diabolorum, tristissimas dissipatione essiciunt: tamen quantum ordinis politici reliquam est, verissime servatur a Deo, qui non sinit pentus interire genus humanum, ex quo Filius massam adsumpsit, ac servat ideo reliquias, ut inde Ecclesiam aeternam colligat, quae inscritur matsae, quam Filius adsumpsit. Et quidem mirandis operibus ostendit Deus praesentiam suam, certo punit latrocinia, iuxta dictum: Omnis qui gladium acceperit, gladio peribit. Saepe magni exercitus ab exiguo numero vincuntur, quia Deus iniustitiam punit. Quam exigua fuit Cyri potentia, collata ad Assyriorum et Chaldaeorum regna? Quid Alexandri vires et opes fuerunt, collatae ad potentiam Orientis? Sed veram esse agnoscamus Danielis concionem, Deus transfert regna et stabilit. Et Psalmus inquit: Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat, qui custodit em-

¹⁾ Cod. 54. vellem; mendose.

²⁾ Utique in Austriam profectus est, unde mense Maio 1558. rediit. Nam legitur Vincentii scheda academica in Scriptis Acad. Witeb. P. III. p. 169. (post d. 12. Maii) sic inscripta: "Significatio praelectionis publicae post Austriaeam profectionem, proposita studiosis auditoribus a Petro Vincentio Vratislaviense."

³⁾ πάντες?] - Fortasse πάντος.

^{*)} Diese exte Ausgabe exsession unter bem Aitel: Marchiada S. historia de origine et incrementis illustriss, famil. March. Brandeb. elegiaco carmine. [Foerst.]

Firmissime igitur statuamus, Deum vere custodem esse legitimae societatis hominum, et politicum ordinem propter voluntatem Dei amemus, veneremur, et grati celebremus hanc Dei praesentiam. Simus grati etiam salutaribus Principibus et familiis eorum, quos Deus in hoc fastigium collocavit, et servat, ut sint organa legitimae societatis. Diu autem et in summo senatu generis humani, videlicet inter Principes Electores, et in defensione harum regionum ad Albim, et ad Viadrum, et in ora Francica et Norica, familia vestra res magnas gubernavit et gessit. Quare gratitudo et maioribus vestris et vobis debetur. Utile est autem propter testimonia de praesentia Dei in Imperiis, extare quam plurimas historias Regnorum et Principum. Quare et vestrae familiae res gestas ordine describi magnopere optarim. Tempore Imperatoris Rodolphi, qui in Germania, cum Pontificiis fraudibus valde dilacerata esset, pacem leges et iudicia restituit, maximae res gubernatae sunt consilio Friderici Burggravii: a quo deinceps Burggravii Noribergenses et Marchiones Brandeburgenses orti sunt, fitque eius mentio in bello Boiemico tunc gesto. Deinde in dissensione, quam etiam accenderant Romani Pontifices, inter Ludovicum Bavarum, et Fridericum Austriacum, in pugna ad Neccharum captus est Austriacus a Burggravio Noribergensi, qui in ea discordia non solum fortitudinis, sed etiam iustitiae laudem adeptus est, quod defensionem instae partis adiuvit. Idem Burggravius victor, etiam autor pacis inter Ludovicum et Fridericum fuit, eiusque consiliis pacis conditiones scriptae et receptae sunt. Postea Sigismundi Imperatoris tempore, Fridericus Quintus Burggravius, Boiemos populantes Noricum et viciniam, ex ea Germaniae parte factis aliquot praeliis expulit. Deinde cum Sigismundus Imperator tradidit Marchiam Brandeburgensem, et Electoris dignitatem eidem Friderico, diuturna bella gesta sunt a Friderico et Alberto filio, quibus etiam Iohannes et Fridericus Alberti filii interfuerunt. Haec in publicis historiis breviter recensentur, sed integre exponi optarim, inspectis domesticis monumentis. Oro autem Deum aeternum patrem Domini nostri Iesu Christi, creatorem generis humani, qui custos est legitimae societatis humanae, ut et familiam vestram servet ac gubernet, et patriam protegat. Vos autem adhortor, ut, quod facitis, Ecclesias Filii Dei foveatis, et honestis studiis opem seratis. Qua in re cum MELANTH. OPER. VOL. IX.

optima voluntas vestra nota sit universae Germaniae, docti vicissim studia sua vobis ostendere solent: inter quos ut hunc Iohannem Schosserum *) praeconem laudum vestrarum, clementer complectamini, etiam atque etiam oro. Qui cum sit vir bonus et honestus, et recte invocet Deum, sciatque venam fundendi carminis sonori et elegantis, Dei opus et donum esse, confert eam ad Dei, et bonorum Principum laudes celebrandas. non ad inanes ludos, nec ad contumelias honestorum Principum, nec ad incitandos homines ad contemptum legis et ordinis politici, quibus argumentis non pauci inquieti homines delectantur. qui severitate bonorum gubernatorum cohercendi erant. Posteritatem etiam boni Principes intueantur et curent, ne doctrina necessaria extinguatur. sed ut sint in Ecclesiis et consiliis publicis recte docti, invocantes Deum et amantes piam concordiam ac pacem, et conservationem generis humani. Datum Vitebergae **), Calendis Aprilis. Anno 1558.

No. 6491.

2. Apr. (Lipsiae.)

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 2.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Utinam quantum in adversariis crescit rabies, tantum pietas in nobis, et conjunctionis tuendae studium crescerent. Mitto tibi libellum scriptum contra virulentas Staphyli calumnias. Tales hostes communes omnium Ecclesiarum nostrarum negligunt nostri: tantum domestica bella movent. Sed oro Filium Dei, ut nos gubernet. Existimo Paulum Eberum tibi de actis Francosurdianis scripturum

^{*)} Lipsise fuit Melanthon d. 1. Apr. 1558.

^{**)} Schoffer selbst schreibt in der Epistola nuncup, an den Kurf. v. Brandenburg Johann Georg, und dessen Sohn Joachim Friedrich, Kominikrator des Erzbisthums Magdeberg (V. ld. lan. 1685.) zu der Ausgabe seiner Setichte über Messanchichons Empschlung also: "Nam ex quo primum de commendatione Philippi Mesanthonis et Georgii Sadini, qui sidi de ingenio meo nonnibil pollicedantur, loachimo II. — eiusque filio Sigismundo — iunctui —: meam tenuitatem sua liberalitate sublevare non destiterunt." Er wurde bald nach Mesanthons Tode in J. 1560. als Prosessor beredte sanch Mesanthons Tode in J. 1560. als Prosessor kreedit sans excelle sanchet und Sichtbunkt an der Universität zu Frankfurt a/D. ans gestellt, und erhielt später die Würde eines Aurfürstt. Rathes. Er karb am 3. Jul. 1585.

esse. Melius esset in Synodo de illis materiis disserere eruditos. Et haec ipsa Francofurdiana deliberata novas contentiones movebunt, quae Synodum convenire cogent. Lascii voluntatem non existimo erga te mutatam esse, cui iam cum Vergerio certamina erunt, qui redit in Poloniam *). Ego laboribus ita obruor, ut quotidie mortem expectem, et tamen inimici mei prius me hinc expellere conantur. Bene vale et rescribe. Die 2. Aprilis.

Philippus Melanthon.

No. 6492.

4. Apr.

D. Chytraeo.

(Ex David. Chytraei epistolis, p. 1215.)

Dav. Chytraco.

S. D. Carissime frater. Quod amanter mihi respondisti, habeo tibi gratiam, et volo inter nos aeternam amicitiam esse. Vides quam necessarium sit, nos coniunctionem nostram tueri, contra communes hostes, quorum crescit rabies, et gloriae Dei interest, eos potius refutare, quam quaerere inter nos, rixas de minoribus negotiis. Cogitemus igitur illud Siculi principis οὐχ αλσχοὸν ολχείους olxείων ήσσασθαι. Et exempla sapientum multorum legimus et vidimus. Mitto tibi bona fide literas Palatini principis obsignatas ut accepi, teque oro ut diserte mihi scribas, an hic auriga noster eas tibi fideliter exhibuerit, quem quidem iudico virum honestum esse, et do mercedem. mannus Heshusius iter ingressus est die 23. Martii profecturus ad ripam Necchari. Deus gubernet eius consilia et iter? Mitto tibi et Micylli Epicedion et scriptum contra Staphylum, teque oro, ut cum legeris, aliquid mihi de tuo iudicio significes. Brevior est mea responsio, quam debebat esse, cum ille vere ἀμάξας βλασφημιῶν ediderit. Sed multi coniungere nos debebamus. Bene vale, et rescribe, die Ambrosii.

Philippus.

No. 6493.

5. Apr.

Matth. Luthero.

Epist. lib. V. p. 726.

Matthiae Luthero, Syndico Northusano,

S. D. Integerrime vir, et charissime frater. Quod benevolentiam vestram erga me non sinitis extingui, gratiam vobis habeo. Et volo, inter nos aeternam amicitiam esse, qua etiam in coelesti consuetudine fruamur. De aquila carmen edi curabo. Domus extructa, cui fuit imposita Aquila, mihi Germaniam significare videtur, hanc Turcas vexaturos esse metuo. Et Aquila reliqua erit Carolus Sextus, qui aliud novum Imperium fortasse constituet, Deo gubernante, hunc mundi finem. Mitto vobis libellos, quorum lectionem spero vobis iucundam fore. Bene valete. Die 5. Aprilis 1558.

Philippus.

No. 6494.

6. Apr.

P. Vincentio.

+ Ex spogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Petro Vincentio (Vratislaviae).

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. Post tuum iter Senatus Eperiensis misit huc literas, quibus te vocat ad gubernationem suae Ecclesiae, ut es ipsis literis cognosces *). Iussimus nuncium ad te in urbem Vratislaviam accedere. Essem dissuasor, si adesses, non solum propter vicinas Turcarum irruptiones, sed multo magis propter theologica bella, quae Vratislaviae non sunt ignota Sed non sumo mihi autoritatem aliquid statuendi, sicut etiam ad Senatum Eperiensem scripsi. Miratus sum etiam, hunc nuncium sine literis Sigismundi Geloi ad me venisse, cum quidem domi fuerit. Sed oro filium Dei, ut Ecclesias ubique et tua consilia gubernet. Scribo brevius, quia magnus concursus erat occupationum. Beue vale. Die 6. Aprilis, [1560.] **)

Philippus.

^{*)} De Vergerio tum in Polonia versato vid. Saligius in hist. Aug. T. II. p. 1173.

^{*)} Vid. ep. d. 1. Apr. 1558.

^{**)} Annum uncis inclusi; nam 1558, scripta est epistols.

No. 6495.

6. Apr.

No. 6497.

6. Apr.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 108. (ed. Lond. lib. II. ep. 95.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Legit hic Simon Suerinensis vir doctus sententiam in Salomone dulcissimam: Omnis sermo purgatus, MINI clypeus est sperantibus propter ipsum. Ut igitur videat exempla vestrarum coctionum, Sareptam vestram adite decrevit, tuam etiam amicitiam expetit. Ac scio tibi sermones eius propter eruditionem et propter modestiam gratos fore. In Polonia intelligo inter Lascium et Vergerium magna certamina fore, et uterque se armat sua factione. Precemur Filium Dei, ut nos gubernet. Mitto tibi Epicedion viri optimi Micylli. Bene vale et rescribe. Die 6. Aprilis.

No. 6496.

6. Apr.

Io. Stigelio.

Danz. epp. ad Stigel. ep. 98. Cod. Goth. 188. ep. 162.

Clarissimo viro, ingenio, eruditione et virtute praestanti, D. Ioanni Stigelio, τῷ Θεῷ, καὶ ταῖς Μούσαις, φιλτάτφ, fratri suo carissimo, S. D.

Clariss, vir et cariss. frater. Misit mihi aliquot exempla Epicedii, Micyllo viro optimo scripti, vir optimus Petrus Lotichius, ut amicis distribuerem, praesertim iis, quorum ibi fit mentio. Leges autem in eo carmine et tuum nomen. Scis, Musarum et xapirar templa olim coniuncta fuisse. Decet igitur, vos Musarum amicos, et τὰς χάριzas amare. Optarim et voluntates tales pacis cupidas esse in his, de quibus Nazianzenus inquit, ελρήνην βοάοντες εφ' αίματι χυδιόωντες. Mitto et responsionem meam editam contra Staphylum, quae multo est tenuior, quam debebat esse. Sed in his doloribus quid scribam? Spero, me brevi ex hac aerumnosa in Ecclesiam tranquilliorem transiturum esse. Bene vale memor nostrae amicitiae. 6. Aprilis.

Philippus Melanthon.

Cph. Libio.

† Exapogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Christophoro Libio, Pastori Ecclesiae Brandenburg.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Sabini reditum ex Salinis adhuc expecto, cum quo fueram ad vos profecturus, si paulo ante has ferias huc rediisset. Sed Deo iuvante cum primum potero, filias meas ad Aviam adducam. In conventu Francofordiano deliberarunt principes nostri de tranquillitate Ecclesiarum nostrarum, et decreta facta sunt περί τῆς 'Οσιάνδρου χαινοτομίας, περί ανάγχης έργων, περί αδιαφόρων, καί περί μυστηρίου χοινωνίας σώματος χαὶ αξματος τοῦ Χριστού. Subscripserunt tres Electores, Palatinus, Saxonicus et Marchicus, et alii principes quatuor. Missi sunt legati et ad Duces Saxoniae in Tyrigetis. Non existimo, probaturos esse hos Areopagitas aliorum sententiam, sed haec et alia multa coram. Rursus mitto tibi exemplum meae responsionis, quia dubitabam, an acceperis antea missam. Bene et feliciter vale. Die 6. Aprilis, anno 1558. Mitto epicedion Micylli.

Philippus.

No. 6498.

7. Apr.

Nic. Gallo.

Edita in Strobelii neuen Brittagen 1c. P. V. p. 371. Contuli apographon in cod. Galli II. p. 226 a.

Reverendo viro eruditione et virtute praestanti D. Nicolao Gallo docenti Evangelium in Ecclesia Dei in inclyta urbe Rhaetisburgo

S. D. Reverende Vir. Scio in dissensionibus civilibus varias esse omnium vices, etiam eorum, qui non sunt in acie. Feram igitur in hac terribili temporum saevitia, Deo iuvante, quidquid mihi accidet. Ac spero, iudicia Ecclesiae et posteritatis de me aequiora fore, quam sunt quorundam, qui aperte dixerunt, me opprimendum esse*),

^{*)} Hoc disisse ferebatur Chytraeus, qui vero hoc tantum dixisse fassus est, dum Melanchthon et Flacius viverent, concordiam inter eos futuram sperari non posse. Vid. Dav. 38

vor.

Durchleuchtifter, großmachtigster Konig und

Berr. Emr. Konigl. Majeftat fendet ein driftlicher,

gelahrter Mann, genannt Magister Hieronymus

Osius, in Thuringen gebohren, ein kunstlich Buchlein

von tugendlichen Sitten, bas vor zwei tausend Sahren

in Graecia gefchrieben ift von einem, genannt Theo-

gnis, und ift jegund durch gedachten Hieronymum

Osium in lateinische Sprach gebracht zu guter Uebung

ber Jugend, und ift in Unterthanikeit G. R. M. juge

schrieben, dieweil E. R. M. zu. Erhaltung driftlicher Lehr, Sprachen und Runften, die der Christenheit nut lich sind, mehr denn alle Potentaten auf Erden, Sorg,

Arbeit und Kosten tragen. Dieweil denn dieses Berk Hieronymi Osii wohl gemacht ist, bitt ich in Unter-

thanikeit, E. R. M. wolle ihr gnabiglich biefes Mannes

Werk und unterthäniges Gemuth gefallen lassen, denn er auch samt gemeiner christlichen Kirchen sein ernstlich Gebet für alle christliche Regenten und für E. A. A.

von einem Anstand gehandelt, davon doch die Hungarn

also reden: wenn gleich der Anstand gernacht wird, so plundern die Wascha für und für, sühren viel Bolks

E. R. M. gewiffer Beitung, benn ich; aber biefes ift lei

der wahr, daß in Frankreich und Niederland große 3erruttung ist durch mancherlei Secten, und die Papsliche

Gute und Bofe tobten, wo fie kommen *). Der all

machtige Gott, Batter unsers Beilandes Jesu Christi,

wolle gnäbiglich ihm eine ewige Kirchen allezeit in E. A. M. Königreichen und in diesen Landen sammlen, und in

rechten Stand erhalten, und E. R. M. und E. K. M.

Königin und Sohn an Seel und Leib starten, Amen.

Sett ist die turkisch Botschaft zu Wien, und wird

Bon Niederland und Frankreich haben

thut, und die Jugend treulich unterweiset.

weg und verbrennen Dorfer und Flecken.

ne impediam ea, quae ipsi moliuntur. Commendo autem me Filio Dei, qui est zaodioyvwoths, et scit me quaesívisse veritatem, et dolere *) propterea, quod pellitur e medio sapientia, vi geritur res, imo et clamoribus, accommodatis ad plausus potentum. De illustris familiae Stahrenbergensis adolescentibus scito ad Doctorem Vitum nominatim scriptum esse, ne deerunt eis mea officia. Bene vale, die 7. Aprilis.

No. 6499.

10. Apr.

Io. Bottichero.

Primum edita in Io. Botticheri de arte disserendi oratione (Witeb. 1563.), unde eam hausimus. Postea iterum prodiit in Manlii farrag. p. 273.

Honestissimo viro, sapientia et virtute praestanti, Ioanni Botigero seniori,

S. D. Honestissime vir, et amice charissime, consolemur nos voce divina: Generationi rectorum benedicetur. Nam in tantis confusionibus generis humani, nulla familia conservari potest solis humanis consiliis et praesidiis. Sed Deus protegit aliquas piorum familias: ut protexit Israelitas in Aegypto, cum iussisset limina conspergi sanguine. Ita et nostras familias Deo curae esse credamus, et petamus ut ipse nos gubernet et servet. Mea officia filio vestro non deerunt, praesertim cum eius integritas mihi nota sit. Bene valete. Die Paschatos, quod est ab exitu ex Aegypto Pascha 8067.

Philippus Melanthon.

No. 6500.

10. Apr.

Christiano III., Reg. Dan.

Schumacher Briefe an Die Könige in Danem. Vol. II. p. 83. epist. 30.

(Christiano III., Regi Daniae.)

Sottes Gnab burch seinen eingebohrnen Sohn Jesum Christum, unsern Beiland und wahrhaften Belfer, zu-

No. 6501.

Philippus Melanthon.

armer, unterthäniger Diener

10. Apr.

Iac. Bordingo.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Dat. X. Aprilis Anno 1558. E. R. M.

Iacobo Bordingo, 'Αυχιάτου inclyti Regis Daniae.

S. D. Clariss. vir et cariss. frater. Cum in urbe Vangionum prin :eps Palatinus Elector a me, et

Chytraei Epist, p. 417. Schützii Vit. Chytraei, I. 149. et Saligii Sefch. tet Augsb. Conf. III. 254. Gallus vero, acerrimus Flacii propugnator, Melanchthonem omni modo carpebat. Strobel. d. I. [Lunsius.]

^{*)} Strob. dolore.

^{*)} tonnen?

a caeteris, qui ex nostris Ecclesiis eo missi erant, petivisset cousilium de reprimendis furoribus Anabaptistarum, scripsi, re deliberata cum aliis, libellum, quem et caeteri pium esse iudicarunt, zai τῆ ὑπογραφῆ comprobarunt *). Postea sparsa est epistola sine nomine autoris; sed latinae orationis forma et grandiloquentia ostendunt, autorem ineruditum esse. Tales non sunt Anabaptistae, et expresse reprehendit illa epistola severitatem, qua iuste usus est senatus Genevensis adversus Servetum. Haec eo tibi significo, ut niecum deplores horum temporum miseriam, quae infinitam licentiam adpetunt, nec tribuunt nobis defensionem, qui blasphemiis et furoribus multorum adversamur. Sed Deo Ecclesiam et nos in ea commendo. Te oro, ut Hieronymum Osium, qui istuc Theognidis interpretationem mittit, inclyto Regi reverenter commendes. Bene et feliciter vale, carissime frater. Die decimo Aprilis.

No. 6502.

12. Apr.

Ge. Buchholzero.

Edita in Ioanni Schosseri Poema elegiac, de Friderici I. et 11., Burggraviorum Norimbergae, Comitum in Zollern, vita et rebus geslis etc. VViteberg, 1559. in 4. unde transseripta est in cod. Goth. 188. ep. 56. Legitur etiam in Schosseri poematib. epist. 1. 8,

Philippus Melanthon reverendo viro, D. Georgio Bucholcero, Pastori Ecclesiae Dei in urbe Arctoa S. P. D.

Reverende vir et carissime frater. Vult Deus, extare multas Regum et Principum historias, primum, ut sint testimonia praesentiae Dei in Imperiis, deinde ut sint commonefactiones de virtutibus. Et profecto optarim, multarum familiarum Germanicarum res praeclare gestas, notas esse. Valde igitur probo consilium Ioannis Schosseri, viri excellentis ingenio et eruditione, quam et integritate morum, modestia et pietate, ornat, quod, ex antiquis scriptis erutas, historias Principum Marchiae profert, teque oro, ut eum illustrissimis Principibus, Electori et Filio commendes. Mitto et scripta contra Staphylum. Exemplum alterum dabis illustrissimo Principi. Bene vale et rescribe. Die 12. Aprilis **), A. 1558.

No. 6503.

13. Apr.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 231 sq. — Hie ex autographo in cod. Monac. I. p. 277., cui Baumgartnerus adscripsit: ", 1558. d. 26. April. per Iacobum."

Hieronymo Bomgartnero, Senatori inclyt. urbis Noriberg.

S. D. Clariss. vir et Patrone Cariss. Meministi multos sapientes viros et amare et colere Durerum, non solum propter artis excellentiam, sed multo magis propter alias summas virtutes, quae Deo copulant homines et sunt rectrices vitae. Talis et Micyllus erat, ut scis, non solum propter ingenii elegantiam et eruditionem, quae fuit amplissima, diligendus, sed multo magis quia mens eius fuit templum Dei. Haec scio te cogitantem valde dolere, quod et Scholae et Ecclesia *) tali ornamento orbatae sunt.

Hodie literas accepi, Petrum Lotichium etiam aegrotare magno cum periculo, qui ante paucos annos in Italia venenum hausit. Mitto tibi Lotichii carmen de Micyllo. Mitto et nostras pagellas, quas tamen vidisse te opinor, quarum squalori et brevitati veniam dato. Quid enim scribere possum in his miseriis, in quibus vivo? quas ut Filius Dei leniat, toto eum pectore oro.

Iacobum natum in urbe Lyncea Austriae, doctum et modestum virum esse scimus, et vera pietate Deum colere. Quare ut eum complectaris et tuearis, oro. Spero etiam in omnihus negotiis tuis consiliis obtemperaturum esse. Bene vale. Idibus Aprilis **).

Philippus MelanthoN.

No. 6504.

14. Apr.

Philippus D. Pom. ad Melanthonem.

(Es autographo Ducis edita in den Ilnich. Nacht. Jahrg. 1715. p. 191.)

Dem würdigen und hochgelahrten, unfern lieben Anbachtigen und Besondern, Philippo Melanchthoni, ber heil. Schrift und freien Kunste Prosessori in der Universität zu Wittenberg.

Won Gottes Gnaden, Philips zu Stettin, Pommern, ber Caffuben und Wenden Bergog, Furft gu

^{*)} Hoc scriptum lucem nondum vidisse videtur.

^{**)} In Schoss, Poemat d. 21. April. .

^{*)} Text, impr. Ecclesiae, mendose.

^{**)} Alia manus adscripsit: 1558.

Rugen und Graf ju Gugtam zc. Unsern gunftigen gnadigen Gruß zuvor. Burbiger und hochgelarter, lieber andachtiger und besonderer. Db wir wohl auf euere willfahrige Erbieten im Unfange bes Mai herein nach Gripsmalba zu kommen gestrigen Tages euch schriftlich beantwortet, und verordnet, baf die Disputa= tion und Promotion bis in die Boche nach bem Sonntage Cantate foute erftrecket werben: fo ift une boch beutiges Tages von dem hochgebohrnen Fürsten, Herrn Johannsen Friedrichen, Berzogen zu Sachsen zc., unsern freundlichen lieben Dheim und Schwager ein Schreiben jugekommen, dabei Ihre Liebden uns ben Krankfurtischen Abschied, die Wergleichung, ben zwischen ben Standen ber Augsburg. Confession eingefallenen Streit belangende, zugeschickt und anspurlich Sausführ= lich?] vermelbet, weil es gemeine Sache ift, daß Ihre Liebden ohne unfrer und andrer Confessionverwandten Ermagung, Rath und Beschluß, sich zu resolviren Bebenfen gehabt, bemnach une, wie auch andre Stande ersucht, zu Erwägung ber Sachen auf ben Montag nach Vocem iucunditatis zu Magbeburg zusammen zu kommen *).

Db nun wohl folche Zusammenkunft von vielen Leuten für rathsam mochte erachtet werben, so bedenten wir boch, baß es beffer fen, baß gemelbeter Abschieb in gemein, und von vielen trefflich erwogen, bisputiret, und darauf was die Nothdurft senn wird, zu handeln und vorzunehmen, so viel fenn kann, mit einhelligem Rath und gutem Borbebacht vorgenommen werde, als daß ein jeder Stand oder Theologus darauf seine Reis nung ober iudicium anzeigen follte, baraus große Spaltungen zu besorgen, und mochte durch Gottes Gnade je so viele Frucht aus diefer Busammentunft jum wenigsten erfolgen, daß Ihr und andere auch noch mit au ben Sachen konnten gezogen, und eine gemeine Bergleichung getroffen werden. Beil wir bann erachten können, der vorstehenden Werke hohe Nothdurft auch erfordert, daß Ihr um die Zeit bei der Band senn muffet, und mit zu ben Sachen moget gezogen werben, wir auch gemeint sind, vermittelft gottlicher Gnaben bagu Doctor Benediger und Magistrum Rungen uns sers Theils als Theologos zu gebrauchen, und also eure Bereinkunft im Maio, besgleichen auch die Promo= tion in der Woche nach Cantate durch dieses gemeine Werk gehindert wird, welchem das eigene billig weichet: fo haben wir diefe Belegenheit Euch gnabiglichen vermels ben wollen, und hoffen, der Allmächtige werde aus

Snaden Zeit und Gelegenheit verleihen, damit ihr in diesem vorstehenden Sommer dennoch irgends nach den Psingsten und, unsre Sohne, und Schule besuchen moget. Das sind wir in Inaden zugedenken geneigt. Datum in Eile. Wolgast, Donnerstags in den Osterseierstagen, anno im LVIIIten.

No. 6505.

18. Apr.

Cph. Libio.

+ Ex spogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Christophoro Libio, Pastori Ecclesiae Brandenburgensis.

S. D. Reverende vir et cariss, frater. In Belgico et in Celtica crescunt confusiones opinionum et saevitia Monachorum adversus recte invocantes Deum, etsi piis multi admixti sunt fascinati malis opinionibus, ut fit ubi non sunt constitutae Ecclesiae. Precemur autem filium Dei, ut nos gubernet et protegat. De Francofordianis deliberatis expecto censuram insuavem Areopagitarum vicinorum, qui nec veritatem nec concordiam quaerunt. Basileenses interrogati, an, si synodus indicatur a nostris, accedere ad eum velint, non recusant. Tigurini recusant, quia praeiudiciis nostris condemnati sint. Sed non existimo, hanc deliram mundi senectam habituram esse legitimum congressum, in quo serio plures gentes deliberant de salute Ecclesiarum, sed subinde maiores erunt dilacerationes. Ideo nunc tueamur conjunctionem nostram quantum possumus. Quam primum potero ad vos accedam. Bene vale. Die 18. Aprilis, 1558.

Philippus.

No. 6506.

20. Apr.

Academicis.

Scripta publ. Acad. Witeb. T. III. p. 158b. Nisi prorsue opinio me fallit Melanthon est auctor huius pagellae.

Rector Academiae VVitebergensis Matthaeus Blochinger.

Ut Italiae vastatio secuta est Ambrosii mortem, Augustini mortem non solum vastationes, sed

^{*)} Ea de re vid. Saligius in hist. Aug. confess. T. III. p. 291. et epist. Mel. d. d. 20. Apr.

etiam dira supplicia piorum et extinctio verae doctrinae in Africa, ita post mortem Reverendi viri D. Martini Lutheri mox tristia bella Principum orta sunt, deinde nova et atrocia dissidia docentium: ita nunc, postquam Reverendus vir Iohannes Bugenhagen Pomeranus, Theologiae Doctor, et Pastor Ecclesiae nostrae, ex statione sua ad coelestis Ecclesiae societatem abductus est, metuamus non levia mala, quae ut filius Dei, dominus noster Iesus Christus, averteret, ipse quotidianis precibus et lacrymis petebat, et ut nos idem peteremus, assidue hortabatur. Ita non solum docendi laboribus et diiudicatione multarum controversiarum, sed etiam lacrymis et precatione Ecclesiam nostram adiuvit annos octo et triginta. Interea, vocatus ad alias urbes et regiones, puram Evangelii doctrinam ibi quoque fideliter docuit, ex Ecclesiis impiam doctrinam eiecit, abolevit perniciosos ritus, repressit corruptelas et fanaticas opiniones, et constituit piam formam Ecclesiarum, duraturam ad posteritatem, in inclytis urbibus Lubeca, Hamburga, Brunsviga, in tota Pomerania et in magna parte regni Danici. Ac ut vetustas discernens Apostolos, Evangelistas et Pastores, nominavit Evangelistas eos, qui in diversis locis semina Evangelii spargebant, Pastores vero qui in loco certo praeerant Ecclesiis: ita hic vir et Pastor noster et multarum gentium Evangelista fuit.

Adeo autem integritatem ipsius et pietatem probarunt cum alii multi sapientia et virtute praestantes, tum vero et inclytus Rex Danicus, et Regina, ut in publica celebritate ab hoc viro praecipue voluerint sibi coronas imponi: quo in ritu cum fiant testificatio, quod legitima imperia sint Dei opera et beneficia, et invocatio ardentissima, ut Deus det salutarem gubernationem, pius Rex maxime voluit adhibere virum sanctum, reverenter de imperiis sentientem et ardenter invocantem Deum.

Testes sunt et omnes pii in hoc oppido, talem fuisse hunc Pastorem Ecclesiae, ut vere congruant doctrina et vita eius ad normam, de qua
Paulus dicit: esto typus fidelium in sermone, in
conservatione, in dilectione, in spiritu, in fide,
in castitate. Recte docuit, mores fuerunt modesti et placidi, fuit iustus et beneficus erga omnes,
in obiurgatione severus et intrepidus, acer in defensione verae doctrinae, ardens fide et spe in
precatione, castus et severus hostis turpitudinum.

Tali et Pastore et patre cum simus orbati, vere dolent omnes pii, et in publico luctu non solum de orbitate huius Ecclesiae, sed etiam de futuris periculis cogitant. Vosque adhortantur *), ut consideretis publicas miserias, et precemini filium Dei cum Ecclesia nostra, ut hic et alibi det pios et salutares Pastores et Doctores. Exemplo eius etiam confirmemur. In hoc postremo actu vitae cum morbos et senectae imbecillitatem placide ferret, subinde et desiderium et certam spem vitae aeternae ostendit, et gratiarum actionem precibus assidue miscuit, petens et sese Spiritu sancto confirmari, et regi ac servari domesticam Ecclesiam suam et publicam. Hi fuerunt eius sermones in hoc extremo agone adeo alacres de beneficiis filii Dei, ut intelligi posset, initia salutis et laeticiae aeternae in eo accensa esse, cum saepe hoc dictum repeteret: haec est vita aeterua, ut agnoscant te solum verum Deum, et quem misisti lesum Christum. His se cogitationibus erigebat, et laetabatur, cito se ex hac caligine in illam lucem transiturum esse.

Cum autem in optimis studiis, in officio docendi Evangelii, in gubernatione Ecclesiae, in omnium virtutum exercitiis, in assidua Dei invocatione tam diu vixerit, annos videlicet septuaginta tres, minus duobus mensibus, Deo gratias agamus pro donis ipsi et Ecclesiae per eum datis, et petamus Ecclesiae tales Pastores multos et nobis similia dona tribui. Haec in funere cogitanda sunt, quod fiet hora septima. Datae die 20. Aprilis anno 1558.

No. 6507.

20. Apr.

U. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 179 sq.

Clarissimo viro, eruditione, sapientia et virtute praestanti, D. Ulrico Mordisin, Doct. Iuris, inclyti Ducis Saxoniae, Electoris etc. Consiliario, Patrono suo colendo.

S. D. Clarissime vir, et Patrone charissime. Heri sero accepi literas Dueis Pomeranici **),

^{*)} adhorlamur?

^{**)} Vid. Epist. d. d. 14. Apr.

quae significant, petente Duce Iohanne Friderico, aliquot Principum Legatos et Theologos in Urbem Meideburg mitti, ut de deliberatis Francofordianis statuant. Eas literas adfert vir Clarissimus Doctor Laurentius. Credo, per Marchionem, Electorem, agendum esse cum Marchione Iohanne, et cum Anspachensi, aut etiam cum Ducibus Pomeraniae, ut pro communi salute cogitent, ne maiores fiant distractiones. Haec bono studio vobis significo, et oro Deum, ut Ecclesiam suam regat et servet, in qua nos esse cives non dubito.

Hodie mane Doctor Pomeranus ex hac mortali vita decessit. Literas Pomeranicas per proprium tabellarium missurus eram, sed cum audirem ex Dn. Doctore Laurentio de suo itinere ad Meideburg, iudicari prius vobis significanda esse haec, quae Dux Pomeraniae scripsit. Bene et felic. valete. Die 20. Ap.

Philippus Melanthon.

No. 6508.

22. Apr.

Christiano R. Dan.

Ex autographo Mel. in bibl. orphanotroph. Halensi, olim a Niemeyero, nunc denuo ex eodem edita.

DEm Durchleuchtigsten großmächtigsten König und Herrn, Herrn Christian zu Dennmark, Norswegen, ber Gothen und Wenden König, Herzog zu Sleswit und Holstein zc., ber Ditmarfen Herrn, Graven zu Oldenburg und Delmenhorst zc. meinem gnädige sten Herrn.

Sottes Gnad durch seinen eingebornen Sohn Zesum Christum, unsern Heiland und wahrhaftigen Helser zuvor. Durchleuchtigster, großmächtigster, gnädigster König und Herr. E. Königlich Majestät sende ich in Unterthänigkeit eine Schrift wider Staphylum, der in Preußen ein Legent gewesen, und hat sich hernach an die Bäpstlichen gehenget, hat neulich ein sehr unstätig Lästerbuch wider alle unser Kirchen lassen außgehen. Wider solche Feinde, deren viel sind, sollten wir unter uns einträchtig senn, und einander helsen, die große Bäpstliche Gotteslästerung zu strasen, und unser Kirschen zu starken, und die Zugend im rechten Studio erschalten. Was nun die drei Chursürsten samt etlichen andern Fürsten in Frankfort bedacht, das zu Einigkeit nutslich senn soll, wird E. Königlich Majestät ohne

Zweisel von dem durchleuchtigsten hochgebornen Fürsten und Herrn, Herrn Augusto. Shurfürsten, Herzegen zu Sachsen zc., meinem gnadigsten Herrn, berichtet witz den. Wiewohl aber dieses alles guter Meinung von hochstgedachten Chur= und Fürsten bedacht ist, so hab ich doch Sorge, es werde neu Gezänk daraus solgen, daß doch endlich diese Sachen eines ernstlichen Synodi bedürsen werden, darin man gleich lautende Reden sasses sein niesen und [andern] *) Artikeln, davon Etliche unter und streiten. Könnt ich zu Einigkeit unter und dienen, das wollte ich herzlich Ern thun, hab auch derwegen Geduld in mancherlei Versolgung, und bitte in Unterthänigkeit, Ew. Königlich Majestät, als ein hockloblicher christlicher König, wolle auch betrachten, wie zu beständiger Einigkeit unter und zu kommen sey.

Doctor Tiltmannus Hesshusius ist allhie gewesen, hat aber noch nicht geschlossen, in der Pfalz zu
bienen, sondern ist mehr geneigt, E. Königlichen Majestät zu dienen. Der allmächtige Gott, Bater unset Heilandes Jesu Christi, wolle E. L. M. an Seel und Leib stärken und zu Gutem der armen Christenheit E. L M., und E. L. M. Königin und junge Herrschaft gnådiglich in christlicher Regierung für und für erhaltn. Datum 22. Aprilis 1558.

E. R. M.

armer unterthänigster Diener Philippus Melanthon.

No. 6509.

(hoc fere t.)

G. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 361. (ed. Lond. lib. II. ep. 570.).

D. Georgio Cracovio

S. D. Deo gratias ago cum tua domestica Ecclesia, quod te incolumem ad tuos et ad nos reduxit

^{*)} Praetermisit Melanth. in describenda hac epistola hic aliquid, puto: andere. Externa enim forma huius epistolae docet, hoc autographon non esse illud, quod Mel. regi Daniae misit, sed sua manu, ut solebat, descriptum in usum amicorum, quibuscum has literas communicavit. Caeterum puto hanc epist. non d. 22. April. sed d. 12. seriptam esse, quum non verosimile sit, Melanthonem, si d. 22. Apr. scripsisset, nullam mentionem fecisse mortis Bugenhageni, (defuncti d. 20. Aprilis mane), de Dania meritissimi, vel prorsus tacuisse de argumento epistolae Philippi, Ducis Pomeraniae, quam d. 19. April. acceperat. Heshusius Viteberga exierat profecturus Heidelbergam d. 23. Martii. Vid. epist. ad Chytraeum. Vel igitur d. 2. vel d. 12. Apr. scripta videtur. Dedimus eam tamen hic permoti auctoritate autographi.

Non aetas tantum soceri ') lenire tibi doloremedebet, quem στοργή non potest non adferre, sed etiam tempora. Crescunt furores 'nt ostendunt exempla. Interfectus est Princeps Francicus '), et audio laudari interfectores ut Brutum et Cassium. Quantam distractionem etiam faciet Parthenopaea σύνοδος?') Sed precemur Filium Dei, ut nos servet, sicut dixit: Nemo rapiet oves meas ex manibus meis. Mitto tibi πρόγραμμα de funere. Cras velim te nobiscum prandere. Bene vale.

No. 6510.

26. Apr.

Academicis.

Scripta publica Acad. VViteb. T. III. p. 161 b. — Pagella haec a Melanthone est scripta. Vid, etiam ep. ad Hencelium d. 1. Maii.

Rector Academiae Witebergensis Matthaeus Plochinger.

Vidistis flagrantem Cometam ante biennium. Deinde eodem anno duas Eclipses. Rursus hoc anno vidimus Eclipsin eo terribiliorem, quia incidit in idem tempus dira Saturni et Martis coniunctio. Et tunc significationes audistis proponi, quas non fuisse vanas haec tempestas ostendit. Saturnus unauyos frigus adfert, quod in vere multis rebus nascentibus inimicum est. Augeri etiam furores in hominum animis ostendit crudelitas illius, qui recens Principem Francicum in propria urbe interfecit, quod scelns non dubium est fore προχαταρχτιχήν causam novorum bellorum. Sed causae προηγούμεναι multae et magnae sunt aliae, magna et atrocia scelera multorum. Multi Reges defendunt idola, gerunt bella iniusta et sunt pestes generis humani. Centauri vendunt suas animas et sua corpora impulsi avaricia: furiae Theologorum serunt aut stabiliunt falsas opiniones, et inflammant odia et dissidia in Ecclesiis: populus fit prophanus, et quaerit belluinas voluptates. Talis cum sit maxima pars generis humani, iusto iudicio Dei veniunt poenae. Inter has precamur toto pectore filium Dei, ne prorsus extingui veram

2) Episcopus Bambergensis, Guilielmus Zobel, trucidatus d. 15. Apr. a Grumbachii satellitibus.

saevae mutationes generis humani impendeant, nos et nostros praeripi venturis calamitatibus minus doleamus. Peto autem, ut ad pias funeris ceremonias hodie hora quarta conveniatis, in quibus singuli et suam vitam et publicam salutem Deo piis et ardentibus votis commendent. Datae die 26. Aprilis, anno 1558.

Ecclesiam sinat, sed nos et nostras familias suae Ecclesiae insitas clementer servet et protegat, tan-

quam supplices ad aram, id est, ad ipsum propi-

ciatorem confugientes. Etsi autem propter paternam στοργήν magno dolore adficior, filio meo

Georgio orbatus, tamen cum sciam vocem filii

Dei: non est voluntas patris, ut pereat unus de parvulis istis, item: ex ore infantium et lacten-

tium perfecisti laudem: moderari me dolorem iustum est, praesertim cum hic meus Georgius sur-

culus fuerit filio Dei insitus et iam disceret initia

doctrinae, et Deum recte invocaret in agnitione et fiducia Domini nostri Iesu Christi. Cumque tam

No. 6511.

(m. Apr.)

M. Meienburgio iun.

Epist. lib. V. p. 788,sq.

Michaëli Meienburgio, iuniori.

Commenda Deo vian tuam, et spera in eum, et ipse faciet. Haec vitae regula divinitus nobis tradita est, hanc sequamur, et praeceptum et consolationem nobis proponi sciamus. Cum voluntates vestras Deus ita gubernaverit *), toto pectore eum oro, ut vobis adsit, et vos servet et gubernet. Scis, me nihil in hac re molitum esse, aut struxisse. Quare invocatio mea ad Deum ex bona conscientia proficiscitur, teque oro, ut de tempore et de caeteris rebus, quae ad honesta coniugia praeparandae sunt, nobiscum deliberes. Te et tuos fratres semper ut filios dilexi, propter paternam amicitiam, et cum Patre coniunxit me consiliorum collatio de multis magnis rebus. Semper igitur et deinceps, Deo iuvante, vos diligam, et Deum oro, ut nos omnes servet, et gubernet. Bene vale.

Philippus.

¹⁾ lo. Bugenbagii.

⁸⁾ Vid. ep. d. 14. Apr. MELASTR. OPER. Vol. IX.

^{*)} Loquitur de eo quod Mich. Meienburg Catharinam, filiam Sabini, a Melanthone educatam, in matrimonium ducers volebat.

No. 6512.

29. Apr.

Val. Heckero.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L, 545.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Valentino Hecker, Pastori Ecclesiae in Schwibosen, fratri suo colendo.

Reverende vir et cariss. frater. Sedet ad dextram aeterni patris filius Dei, dans dona hominibus, pastores et doctores. Simul autem vult nos circumspectos esse in eligendis talibus, quos et praeparavit et offert. Talis est hic Dionysius Luneburgensis a Deo ornatus ingenio et veris virtutibus, quare tibi eum commendo et oro, ut ei locum docendi praebeas. Ad vestram dialecton se assuefaciet, et propter rerum bonitatem tibi et auditoribus tuis placiturum esse spero. Plura scribere non potui, sed pagellas mitto, quae ostendunt studia et labores Academiae. Sumus etiam in luctu, quia Reverendo Pastore, doctore Pomerano orbati sumus. Tu nos Deo piis precibus commenda. Bene vale. 29. Aprilis:

No. 6513.

(ex. Apr.)

Sigismundo Archiepisc.

Praesatio Ph. Mel. praemissa libro: Chronicon Carionis latine expositum ac auctum — a Ph. Melanthone. P. L. Wittebergae excusum in officina haeredum Georgii Rhaw [vid. ep. ad Gracov. d. 4. Febr. 1558.] anno M. D. LVIII. 8. (Postea saepius recusum.) — Descripsimus praesationem ex hac prima editione. Scripta vero esse debet exeunte Aprili, quum iam d. 8. Maii librum miserit amicis.

Illustrissimo et Reverendissimo Principi ac domino, Dom. Sigismundo, Archiepiscopo Meideburgensi, Primati Germaniae, Administratori Halberstatensi, Marchioni Brandenburgensi, Duci Pomeraniae etc. et Burggravio Norinbergensi etc. Principi clementissimo S. D.

Excelluit ingenio, eruditione, consilio et virtute Hermannus Bonnus, qui in inclyta urbe Lubeca et doctrinae studia rexit, et Evangelium docuit. Is ante annos viginti Germanicum Libellum, cui titulus est Chronicon Carionis, ut adolescentia invitaretur ad historiarum lectionem, et illo Compendio nonnihil adiuvaretur, in quo Monarchia-

rum seriem, et temporum collationem in praecipuis Ecclesiae, veteris Graeciae, et Romae negotiis probavit, latine interpretatus est. Eam
interpretationem cum postea viderem non solum in manibus esse adolescentum, sed etiam
vagari per exteras nationes, retexendam esse iudicavi, non tam ut augerem, (etsi enim quaedam addidi, tamen compendii modus servandus est), quam ut phrasin Germanicam, quam
interpres suo quodam consilio studiosius retinuerat, cum quidem facundus et disertus esset, propter adolescentes et exteros mutarem. Nec alia
causa fuit, cur hunc laborem susceperim. Ut
enim lectio ametur, intelligi orationem oportet.

Cum autem prima editio Illustrissimo Principi Electori patri tuo dedicata sit, ne transferre munus in aliam familiam viderer, filio dedicare hanc editionem volui, quia patrem ipsum, cui iam historia Ecclesiae et Imperiorum notissima est, scio velle talia iam a filiis legi, et se vivo vos in possessionem doctrinae venire. Cum igitur non dubitem, eum pro sua excellenti sapientia hanc nostram inscriptionem probaturum esse, te ore, ut hanc librum accipias, ac non tam meum, quam paternum munus esse cogites, et propter patrem Principem sapientia et virtute excellentem, magis ames, et legas saepius.

Est omnino necessaria singulis hominibus historiae cognitio, sed maxime gubernatoribus, quae sine temporum serie, sine gentium distinctione, et non monstrato Imperiorum ordine, lucem non habet,

Saepe audivi narrare Capnionem, cum apud Philippum Principem Palatinum Electorém essent Dalburgius Episcopus Vangionum, Rudolphus Agricola et ipse, et non solum in familiaribus colloquiis, sed etiam in deliberationibus de re publica saepe narrarent insignia exempla vel Persica, vel Graeca, vel Romana, mirifice accensum esse Principem studio cognoscendae historiae, sed dixisse, se animadvertere, distinctione temporum, gentium et imperiorum opus esse, eamque ob causam petivisse, ut sibi ex tota antiquitate, quantum nota esset, ex Ebraeis fontibus, et ex Graecis ac Latinis Scriptoribus ordine contexerent Monarchias, ut meute complecti tempora mundi, et seriem maximarum mutationum posset. tunc extabant scripti lingua Germanica libri de veteribus imperiis. Nec Latina praeter Iustini confusaneam Epitomen, quae tamen distinctione

temporum caret, habeantur. Erat ocium tunc illis doctis viris, et boc labore delectabantur. Ordine igitur ex Ebraeis, Graecis et Latinis monumentis Monarchias receasent, et maxime digna memoria suo loco adhibita temporum et gentium distinctione inserunt. Legit avidissime id Scriptum Princeps ingeniosus, seque laetari dicebat, divinitus conservatam esse temporum seriem, et rerum praecipuarum memoriam. Ostenderant enim ei continuatam esse mundi historiam ita, ut Herodotus inchoet suas narrationes paulo ante finem Propheticae historiae. Nam et aute regnum Persicum, de quo narrationes luculentae extant in Daniele, Esdra et Nebemia, Regum Assyriorum et Aegyptiorum aliquet nomina sunt eadem in Prophetis et Herodoto. Apryi praedicit exitium Ieremias, quod describit Herodotus. Postquam Ieremiam interfecit Apryes, postea Amasis captum Regem superbum strangulat. Agnoscere etiam se Princeps Palatinus dicebat testimonia praesentiae Dei in constitutione Monarchiarum, quia solis hamanis viribus constitui et retineri non potuerint, et eo divinitus constitutae sint, ut essent custodes humanae societatis, coniungerent multas Gentes, restituerent leges, iudicia, pacem, ut doceri homines de Deo possent. Saepe igitur repetebat Danielis verba: Deus Imperia transfert et stabilit. In mutationibus etiam et Tyrannorum poenis dicebat conspici iudicium Dei, et moneri totum genus humanum illustribus exemplis, ut agnoscat Deum, sciat ordinasse eum et velle iusta, et vere irasci violantibus ipsius ordinem. Tales erant eius Principis sermones considerantis ordine Imperiorum incrementa et ruinas.

Etsi autem necesse est iunioribus initio proponi talia compendia, tamen cum accedit aetas, legendi sunt fontes, et historiae quae extant sapienter acriptae, cognoscendae sunt integrae, quantum sieri potest. Est omnino excellentis sapientiae et eloquentiae opus historiam recte scribere. Sed sapientia est etiam lectori necessaria considerare, quae commonefactiones ex historiis sumendae sint, de quibus hace regula tenenda est: Sit vitae norma Decalogus, id est, lex Dei, sicut scriptum est, In praeceptis meis ambulate. Postea historias sciamus legum exempla esse, ac monstrare poenas atrocium scelerum, et liberationes iustorum. Ac in utrisque non tantum eventus intueamur, sed Dei praesentiam cogitemus, qui sui ordinis custos est.

Historiae Ethnicae magis proponunt exempla secundae Tabulae Decalogi, quorum multa pertinent ad praeceptum, Non occides, ad quod et haec regula pertinet: Omnis qui gladium acceperit, videlicet non datum a legibus, gladio peribit. Quam multi Tyranni, quam multae Gentes poenas dederunt, iuxta hanc regulam? Movit Annibal non necessarium et iniustum bellum. Etsi autem utrinque magnae clades acceptae sunt (nam bella communes poenae sunt utriusque partis), tamen Romani vincunt tandem. Plenae sunt historiae talium exemplorum. Et in hoc genere multa errata accidunt. Brutus et Cassius existimant se iustam habere causam interficiendi Iulii. Piso. Marius et multi sapientes contrarium indicarunt, Et lex divina inquit: Qui potestati resistunt, incident in poenas. Monent igitur historiae, ut recte iudicetur, quod cum in rebus obscuris disficile sit, diligentia adhibenda est, et a Deo consilium petendum est, et non necessaria in magnis rebus non sunt tentanda,

Multa exempla pertinent ad praeceptum, Non moechaberis, cui lex addit comminationem: Omnis anima, quae fecerit has abominationes, eradicabitur. Saepe igitur propter libidinum confusiones totae Gentes deletae sunt, Sodoma, Thebae, Troia. Contra Davidem horrenda seditio mota est a filio, trucidata multa millia civium, contaminatae sanctae matronae. Est et urbe Roma stirps Regia expulsa. Et in conspectu sunt exempla quotidiana. Vagantur poenae per Regum, Principum et privatorum familias propter adulteria et incestas contaminationes.

Multa exempla pertinent ad praeceptum, Non furtum facies, cui praecepto addita est comminatio: Vae qui spolias, quia spoliaberis. Cresphontes defraudatis orphanis fallaci sortione occupavit Messenen. Postea cives eum interfecerunt, et coniunx Merope furens filios interfecit. Haee poena fuit fraude occupati alii regni deceptis orphanis.

Haec eo dixi, ut exempla ad regulas prudenter accommodentur, et cogitemus Legem Dei normam vitae esse oportere, et exempla poenarum ad comminationes divinas congruere. Nihil dubium est, poenas in hac vita mortali comitari atrocia delicta, etiamsi mitigantur iis, qui ad Deum redeunt

Deinde quantus usus est Chronicorum et Historiae in doctrina primae tabulae Decalogi? NeLegis et Promissionis gratiae. Necesse est considerari, quae et uhi semper vera Ecclesia Dei fuerit, quae fuerit vox verae doctrinae, quam horrendae tenebrae fuerint et sint in maxima multitudine hominum, qui discesserunt a vero Deo et a vera doctrina, et furenter excogitarunt commenticia numina.

Ostendunt etiam Historiae aerumnas Ecclesiae, et testimonia praesentiae Dei in liberationibus. Ac sapienter accommodanda sunt exempla ad primam tabulam, quomodo tolerandae sint aerumnae, et quomodo petenda et expectanda sit liberatio. Semper certa sit spes salutis aeternae, etiamsi in hac vita mortali magnis calamitatibus opprimimur. Mitigantur tamen hae quoque recte invocantibus, ut Davidi, Iosaphat, Ezechiae, Manassae, et aliis innumerabilibus, quorum exempla congruunt ad regulas: Invoca me in die tribulationis, et eripiam te. Item: Convertimini ad me, et ego convertar ad vos. Si fuerint peccata vestra ut coccinum, et ut vermiculus, eritis candidi ut nix. Ut enim exemplis recte uti possimus, simul et regulas oportet notas esse.

Iam de controversiis Ecclesiae quantum refert scire veteres diiudicationes, qui fuerint testes verae sententiae, quae fuerint hostium agmina. Quam dulce est videre consensum Irenaei, Gregorii Neocaesariensis et similium veterum περί Λόγου, qui antecesserunt Synodum Nicenam, sicut et Ignatius scribit, saepe repetens haec verba: θεὸς λόγος et λόγος αὐσιώδης, non sonus evanescens. Et Alexander Episcopus Alexandrinus, qui refutationem Arii scripsit ante Nicenam Synodum, testimonia superiorum temporum recenset, et inter caetera inquit: ή ἔναγχος ἐπαναστᾶσα τῆ ξακλησιαστική εὐσεβεία, διδασκαλία, εβίωνος έστὶ καὶ ἀρτεμᾶ, καὶ ζῆλος τοῦ κατὰ ἀντιόχειαν παύλου τοῦ σαμοσατέως συνόδφ καὶ κρίσει τῶν άπανταχοῦ ἐπισκόπων ἀποκηρυχθέντος τῆς ἐκzhnoiag. Haec omnia, si non extarent historiae. prorsus ignota essent, ac ne hoc quidem sciretur, anae prior quae posterior sit doctrina, quod considerari necesse est, quia non contemnendum est Tertulliani dictum: Primum quodque verissimum est.

Cum Meletius sedivionem in Ecclesia Alexandrina moveret, de lapsis non recipiendis, qui supplices ad Ecclesiam redire volebant, Petrus Episcopus exempla vetustatis opposuit, et vera

consolatione erexit eos, qui ad veram invocationem redituri erant. Eius iudicii memoriam gratam esse piis contra *Novati* rabiem manifestum est. Extant et vera testimonia contra Martionem, Manichaeos et Pelagianos edita, in quibus multum ab Historia adiuvamur.

Nec tantum prodest videre, ubi recte iudicatum sit, sed etiam ubi veritas Hypocritarum factionibus oppressa sit. Quia interdum hoc quoque accidit, ut, cum falsa decreta facta sunt, quae Romano Pontifici tribuunt summam auctoritatem, non solum in Ecclesia, sed etiam in transferendis imperiis mundi. Item de adoratione hominum mortuorum, de circumgestatione panis in pompa Persica, de Sacrificio venali, de Coelibatu. Haec decreta etsi aliquot seculorum spaciis confirmata sunt, (ut propter temporis longitudinem fit illud Simonideum, δόξα βιάζεται την άληθειαν), tamen deprehenditur vanitas non solum ex scriptis Propheticis et Apostolicis, sed etiam ex consensu purioris antiquitatis, quem historiae dignae fide ostendunt ab hac recenti turba Pontificum et Monachorum dissentire. Semper autem in exemplis anteferenda sunt ea, quae cum Norma iudicii congruunt, videlicet, cum scriptis Propheticis et Apostolicis, iuxta dictum: Si quis alium Evangelium docet, anathema sit.

Considerentur autem praecipue in historia Ecclesiae, semina utriusque Imperii huius senectae mundi, Mahometici et Pontificii. Utrunque ortum est ex dissidiis de doctrina. Cum in Oriente dilaceratae essent Ecclesiae non tantum Ariana peste, sed etiam Manichaeis et aliis furoribus, et haec varietas in multorum animis dubitationes et odium religionis Christianae et nominis Christiani accenderet, et disciplina laxata esset, facile impelli homines potuerunt, ut novum dogma, quod obscuras disputationes tollebat, et tantum plausibilia humanis iudiciis proponebat, amplecterentur, praesertim cum et Imperium Romanum multae gentes iam et odissent et contemnerent, avide arripuerunt illae gentes alioqui et curiosae et leves, Aegyptia, Arabica, Syriaca, opiniones populares, et autorem Muhometum armaverunt.

Praecipue vero potentia Romani Pontificis crevit, cum attracti sunt Franci in Italiam, quod fiebat Graecorum odio, non quidem iniusto. Nom et iniusta eorum Imperia erant, et vires non erant pares iis Gentibus, quae Italiam vastabant. Sed tamen alia causa praetexebatur, accusabantar

Graeci, quod delerent picturas et statuas templorum. Sciebant autem Romani Pontifices, valde abhorrere Gallorum et Germanorum animos ab ελχονομαχία, quare facile persuadebant nostris, ut Graecos tanquam Religionis hostes procul ex Italia depellerent. Postea propter Regum discordias crevit Pontificum auctoritas, qui Italiam inclinabant ad quos volebant. In his confusionibus tandem nati sunt Monachi, quorum avaricia cumulavit Idola et errores.

Harum rerum series cum in Historia conspicitur, accendatur in nobis cura recte discendi, et tuendae coniunctionis in vera Ecclesia. Quam ad rem etiam opus est candore et moderatione disputationum et adfectuum. Quia non sine gravi causa Platonicum illud celebratum est: τὰ μεγάλα κακὰ οὐκ ἄλλως ἢ ἐκ φιλονεικείας συνίσταται.

Oro autem filium Dei, Dominum nostrum lesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, ut semper Ecclesiam sibi inter nos colligat. Horribilis mutatio omnium Regnorum generi humano impendet, qua *) barbaricam vastitatem fieri in his regionibus filius Dei prohibeat. Nos etiam pietate morum et invocatione Dei studeamus impetrare poenarum mitigationem. Et diligentiam in studiis doctrinae et in fovendis Ecclesiis adhiheamus, ne tristissima poena obrnamur, de qua scriptum est: Quia scientiam repulisti, repellam te. Crescit feritas in moribus, negliguntur doctrinae studia, et ducitur esse virtus laxare disciplinam. His publicis malis omnes gubernatores summi et infimi repugnare debent. Cumque nos quibus doctrinae propagatio commendata est, iuventuti hortatores esse debeamus ad recte discendum, et ad omnia honesta officia auxiliis gubernatorum indigeamus, oro ut boni principes et alii gubernatores considerent singulorum labores, et recte docentes et amantes communem salutem et concordiam adiuvent. Ego quidem hac voce Pauliua et me et alios in his docendi laboribus saepe confirmo: Non erit inanis labor vester in Domino. Non dubito Deum gubernatorem et βραβευτήν esse nostrorum laborum, et eum assiduis gemitibus et votis oro, ut faciat me axeñog êléous, et organum utile discentibus. Et buius meae voluntatis conscientiam oppono Sycophantarum crudelitati, et spero sapientum et bonorum iudicia de me esse mitiora, quam sunt inimicorum. Laetabor etiam, si tibi et aliis iunioribus huius libri lectionem gratam fuisse intellexero. Filius Dei Dominus noster Iesus Christus te protegat et gubernet. Anno 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6514.

1. Maii.

Hier. Baumgartnero.

Rpist. lib. VI. p. 232 sq. Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 228. cui Baumgartnerus adscripsit: "1558. 9. Maii per D. D. Georg. Cracovium."

Hieron, Bomgartnero, Senatori incl. urbis Noriberg.

S. D. Clariss. vir et Patrone cariss. Etsi cogitabam tibi et aliis post tragicum exemplum in Ripa Meni editum crescere curas, Duraque multa tuo tristi cum corde putare te praecipue'), eoque minus libenter te interpellabam: tamen huic nostro amico Georgio Cracovio Doctori iuris, genero Doctoris *Pomerani*, cupido tuae amicitiae, literas dedi, cui ut hospitalia officia praebeas, propter memoriam nostri Pastoris, qui te valde dilexit, oro. Proficiscitur Legatus ad Marchionem vobis vicinum, propterea quod οἱ μεθωναῖοι) σύνοδον περί δογμάτων έν τῆ παρθενόπη συγκροτήσαι σπουδάζουσι. Etsi non interfui deliberationi Francofordianae, et vellem non tam cito scriptos esse articulos; tamen cum alii flagitarent Synodum, nostri ne maiora certamina orirentur, si Synodus convocaretur, decurrerunt ad hoc consilium, ut hoc testimonium de suo consensu, et studio concordiae ostenderent. Ideo nou velim inde maiores tumultus oriri. Sed de his rebus quaeso ut consilia tua Georgio Cracovio ostendas. Scis nos maxime optare Ecclesiarum nostrarum concordiam et pacem Germaniae. Haec bona ut Deus tribuat nobis, et ut te et nos servet, toto eum pectore oro. Bene et foeliciter vale. Cal. Maii 1).

Philippus Melauthon.

^{*)} Edit, 1560,: in qua.

Accurate sic, ut edita sunt, scripta omnia leguntur in autographo.

²⁾ Wimarienses. Vid. ep. d. 10. Maii.

⁵⁾ Alia manus adscripsit: 1558.

No. 6515.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 254 sq. — Hic ex sutographo in cod. Monac, l. p. 251.

Hieron. Bomgartnero, Senatori incl. urbis Norib.

S. D. Clariss. vir et Patrone colende; Quanquam et usus causa, divina vox iubet ut Medicos honore adficiamus, ut scis; tamen et artem et Medicos amo, non tantum utilitatis causa, sed etiam quia ars est consideratio mirabilium operum Dei, quae sunt testimonia praesentiae Dei in genere humano, et Medici nobis possessionem optimae doctrinae tuentur. Laudanda est igitur civitas vestra, quae erga Medicos officiosior est, quam pleraeque aliae. Mittit autem ad vos vir excellens eruditione, virtute, et peritia in medendo Doctor Iohannes Placotomus librum utilem artificibus, qui in Myropoliis medicamenta adparant. non rudis sum doctrinae Medicae, tamen non facio me iudicem de talium librorum collatione. De viro ipso hoc adfirmo, eum excellere et mores esse integerrimos et honestissimos, et in medicando magnam industriam, cum in vulnerum curatione, quae Chirurgorum existimatur esse propria, tum vero in Physica arte quae morbos interiores curat. Fuit charus Duci Prussiae, et nunc Dantiscani eum revocant. Nam propter honestissimae coniugis Patriam, redierat Islebiam. Valde igitur te oro, ut et propter artis dignitatem, et viri integritatem, commendes huius Doctoris Iohannis Placotomi laborem Amplissimo Senatui vestro. Scio tales interpellationes in his turbulentis temporibus difficiles esse. Sed te oro ut in hac causa et arti et nobis hoc officium tribuas. Et scis pacis et belli temporibus magnum esse Medicorum usum. Bene et foeliciter vale. Cal. Maii. 1558. Philippus Melanthon.

No. 6516.

1. Mail.

B. Hencelio.

Epist, lib. II. p. 825. (ed. Lond. lib. II. ep. 829.).

D. Iohanni Baptistae Hencelio

S. D. Clarissime vir et patrone charissime, Haec cum scriberem Calendis Maii, intuens utriusque

Apostoli aerumnas, *Iacobi*, qui *Icrosolymae* triginta annis spectator fuit horribilium seditionum; et Philippi, qui in urbe Hierapoli vicina Colossis, ubi Typhon ardens sepultus ferebatur, magua certamina cum Typhonis cultoribus habuit: multa cogitabam de miseriis Ecclesiae huius temporis. Habemus Pontifices nihilo meliores Sadduceo Anania, qui Iacobum interfecit. Habennus et Typhonas, qui nos terribiliter adflant, Staphylos, Canisios, Stenckfeldios, zai to Blaucodes τάγμα. Inter haec postenta tamen, nos qui sumus verae Ecclesiae membra, sine odiis, ac sine sophistica quaerimus veritatem. Filius Dei Dominus noster Icsus Christus, crucifixus pro nobis et resuscitatus, sedens ad dextram acteuni Patris, ac dona largiens hominibus, servabit nos, et ut nos gubernet et protegat toto eum pectore oro. Grata ei etiam est pietas vestra, quod quaeritis Doctores Ecclesiarum pios, eruditos, modestos, abhorrentes a sophistica et a rixis. Iudico Remi naturam placidam esse, et recte eruditus est, et Deum vere invocat. Quare eum tibi et ornatissimis viris, quibus curae est Ecclesia vestra, commendo, teque oro, ut eum complectaris et paternis consiliis gubernes. Spero etiam tibi modeste obtemperaturum esse. Victorinus vir integerrimus et recte invocans Deum, experitur suos Typhonas *), quem ut liberet Filius Dei, custos Ecclesiae suae opto. Mitto tibi pagellas, in quibus leves flatus Typhonibus oppono, teque oro, ut iudicium mihi tuum significes **). Bene vale. Georgium Cracevium gaudeo tibi notum esse, is praedicat tua officia. Vobis autem salutem opto. Calend. Maii.

No. 6517.

(hoc t.)

M. Meienburgio iun.

Epist. lib. V. p. 781 sq.

Mich. Meienburgio iuniori.

S. D. Cum expectemus adventum tuum, scribo brevius: et iam iter ingredior Lipsiam profectu-

^{*)} Flacius, qui Vict. Strigelium synergismi accusabat. Vid. Plant Geich. bes protest. Lehrbegr. IV: p. 586 sqq. **) De quibusnam pagellis loquatur, definiri vix satis potest. Puto fuisse schedam d. 26. Apr. editam.

rus, ubi tamen non plus biduo manebo. Proficiscor enim ad deliberationes de controversiis Svinfurdensibus: et ad visendum senem Menium, qui aegrotat. Oro autem Filium Dei, ut adsit nobis. Filia nostra, tua sponsa, mediocriter valet, et tibi omnia fausta precatur. Bene vale.

Philippus.

No. 6518.

3. Maii.

Philippus Landg. H. ad Melanthonem.

Edita a Saligio in eiusd. Historie ber Angeb. Confess. T. III. p. 391., et quidem ex apographo quod habetur in cod. Guelph. No. 11. 10. fol. p. 621., et quod ex autographo, Melanthoni misso, descriptum videtur. Allud apographon cum Saligio consentiens legitur in cod. Galli II. p. 28. — Nuperrime hanc epistolam edidit Clarias. Neudecker in eiusd. Reuen Beiträgen zur Geschichte ber Resormation Vol. I. (Lips. 1841. 8.) p. 164., qui esem descripsit ex prima scriptura asservata in Tabulario Cassellano, quae scriptura vero postea aliquo modo mutata et emendata esse videtur. — Responsum Melanthonis datum est d. 16. Maji.

Dem wurdigen und hochgelahrten, unsern lieben getreuen Philippo Melanthoni, Theologiae Professori zu Bittenberg ').

Philips von Gotte Inaben, Landgrave zu Deffen, Grave zu Cagenelnpogen zc.

Musern gnadigsten Gruß zuvor. Würdiger und *) hochz gelahrter, lieber getreuer. Ihr werdet ohne Zweisel wissen, was die Chur und Fürsten zu ') Frankfurt, unster Religion verwandt '), auf nachstem Tage der Religion halben ') verglichen, darin sonderlich vier Artikel angezeigt ') worden, welche uns ganz ') wohl gefallen. Und wenn wir auch sterben sollten, so wollen wir in dem Slauben von hinnen scheiden. Können auch nicht ') denken, was doch herzog Johanns Friedrichen zu Sachzsen, und sonderlich die Theologen, die es Seiner Lieb einbilden, bewege, dem zuwider etwas fürzunehmen

und Arennung anzurichten in ") ber Kirchen Chrifti, wie Ihr benn ohne. 10) Zweifel nunmehr aus bem Ausschreis ben, das Sein Lieb an etliche Aursten und Stande, Die zu Magbeburg follen versammelt werden, gethan, verwommen ") habt. Und bekammert und mißfallt uns nicht wenig, daß solche Trennunge angerichtet werden will. Begehren gnabiglichen, Ihr wollet uns euer Bebenten hierin anzeigen, und ") mas 3hr boch vermeinet, damit boch ihre 13) unruhige 14) Gemuther mochten gestillt und wieder zurecht bracht werden, das die Dopisten nicht Ursach durch diese Trennung nehmen, unfre Religion harter anzufechten "), auch mit der Zeit durch Gewalt und Krieg unterstehen 16) auszureuthen 17). Ware es ihnen allein um den Chorrock und dergleichen Dinge 18) zu thun, könnte man austhun, auch andre Dinge 1), die fie argern 20), mochten um Liebe willen unterlaffen werden. Doch forgen wir, es fen ihnen eines Theils darum nicht zu thun, non solum propter Christum, sed etiam ut velint videre Lazarum. Darneben wollet uns auch Euer Wohlfahrt anzeigen. Neues wiffen wir Euch anderft nichts 24) zu fchreiben, benn daß beide große Konig ju hifpanien und Frantreich fich jum Rriege ruften, und 22) viel Reuter 23) und Landsknechte in Frankreich ziehen. Gott gebe Fried und Wohlfahrt der christlichen Religion und teutscher Nation. Gott der Herre 24) wolle Euch der driftichen Religion jum Beften lang gefund fparen. Euch gnabigen Willen zu erzeigen seind wir willig. Datum Cafsel, am 3. Man 1558.

Philips, Landgrav zu Deffen.

¹⁾ Neud. "In Doctorem Philippum Melanthonem."

²⁾ und] abest a text. Salig.

⁸⁾ Neud. in.

⁴⁾ unfrer Rel. verm.] Neud. biefer Religion.

⁵⁾ Sal. tantum: auf nachften Zag.

⁶⁾ Neud. angejogen.

⁷⁾ Sal gar.

⁸⁾ at this case encidit spud Selig.

⁹⁾ in] excidit apud. Neud.

¹⁰⁾ Sal. fonder.

¹¹⁾ Sal. ju vernehmen. Conventus Magdeb. d. 16. Maii habendus.

¹²⁾ un b] Salig. non habet.

¹⁸⁾ ihre] Sal. etliche.

¹⁴⁾ Neud. mendose: verüchtige.

¹⁵⁾ Neud. angufahren.

¹⁶⁾ unterfteben] Sal. non babet.

¹⁷⁾ Neud. auszurüthen.

¹⁸⁾ Dinge] Salig. non habet.

¹⁹⁾ fonnte man - Dinge] non babet Salig.

²⁰⁾ ärgern] Sal. begehren.

²¹⁾ anberft nichts] Sal. nicht.

²²⁾ und] non habet Sal.

²³⁾ Reuter], Sal. Bente.

⁹⁰⁾ Derrel Sal. Mumachtige.

No. 6519.

6. Maii. (Lips.)

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 235. — Hic ex autographo în cod. Monac. I. p. 229. cui Baumgartnerus adscripsit: "1558., 18. Maii per Oliverium."

Hieronymo Bomgartnero, Senatori incl. urbis Noriberg.

S. D. Clariss. vir et Patrone cariss. Cum Lipsiae accepissem fasciculum literarum vestrarum, iussi nuncium pergere ad nostras collegas, nec resignavi Senatus literas. Domi igitur respondebo copiosius lecta vestra quaestione, quae si eadem est, quam Ioachimus Anhaltinus ad nos misit, scire te volo quid consilii Anhaltino dederimus, responsuro τοῖς μεθωναίοις. Pagellam igitur huic chartae inserui, in qua nostri consilii summa narratur. Postea Dux Pomeraniae cum Anhaltino deliheravit. Et existimo eos idem respondere. Praeterii dogmatum disputationem, et suadeo ne ad illos accedant, qui moliuntur novas distractiones. Miror etiam quomodo ad Synodum congruant tantae equitum copiae, quae ἐν τῆ χώρφ τῶν μεθωναίων colliguntur. An causam dicemus inter equites, aut hi erunt iudices? Sed Deo nos commendo.

Oliverio*) dedi mandatum, ut ad regulas Grammaticas adolescentiam adsuefaciat. Spero eum recte facturum officium, et tuis consiliis obtemperaturum esse, quare te oro, ut eum gubernes et tuearis. Bene vale. Die sexto Maii **). Liosiae.

Philippus.

No. 6520.

8. Maii,

G. Buchholzero.

† Ex autographo in cod. Landshut. fol. 194.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Georgio Buchholzero, Pastori Ecclesiae dei in urbe Arctoa, fratri suo cariss.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Utinam et res publica diutius uti potuisset consiliis

viri excellentis ingenio et virtute, D. Cancellarii 1), et familia paterna consuetudine diutius frui potuisset. Sed deo evocanti nos ex hac statione obediendum est. Filium commendavimus viro clarissimo doctori Sneidenwin, ubi habet honestum sodalicium studio iuris deditum.

Mitto vobis exemplum libelli chronici'). Talia scripta iuventuti plus prodesse existimo, quam maledicos libros Staphyli et Flacii. Oro autem filium dei, ut reprimat sycophantas, et Ecclesiae tribuat doctores et gubernatores, diligentes veritatem et pacem, ut vox divina praecipit, inquiens: diligite veritatem et pacem. Bene valete, die octavo Maii.

Philippus Melanthon.

No. 6521.

9. Maii,

Alberto, Duci Pruss.

Ex autographo edita a Fabro in epp. p. 219. ep. 64.

Alberto, Duci Borussiae

S. D. Illustrissime et clementissime Princeps. Cum una fuerunt Electores et alii quidam Principes in urbe Francofordia mense Martio, testimonium de suo consensu scripserunt, et voluntatem eorum iudico piam fuisse. Idque testimonium miserunt ad Duces Saxoniae fratres ad aulam Toringicam.

Scripsit contra Flacius venenatas calumnias. Et indixerunt Synodum Duces Saxoniae fratres, petunt ut principes et civitatem legati conveniant in urbe Meideburg. Etsi nondum scio, an sit futura Synodus, tamen haec initia sunt maiorum dissidiorum, cum oporteret nos coniunctionem nostram summa cura tueri. Spero autem Filium dei etiam haec pericula gubernaturum esse, et nobis adfuturum esse.

Vinum quod Celsitudo vestra misit *), fideliter allatum est. Etsi autem ego Rhenano con-

^{*)} Oliverio Bockio, docenti iuventutem Norinbergae, de quo vid. Büttingshausens Betträge jur Pfalz. Gesch. IL p. 36.

^{**)} Alia manus adscripsit: 1558.

¹⁾ Io. Weinlaubii.

²⁾ Libellus chronologicus, quem Melanthon hic et seepiss in epp. sqq. commemorat, est: Chronicon Carionis latine expositum et auctum a Phil, Mel. Viteb. 1558, 8. P. I. Vid. supra ex. Apr.

^{*)} Der Bergog hatte im Berbft bes vorigen Jahres ein Gefchet von ungarifchem Bein an Melanthon überfchidt. (Faber.)

tentus sum, tamen Celsitudini vestrae et pro benevolentia et pro munere gratias ago, et deum oro ut Celsitudini vestrae vires corporis et animae confirmet. Datae die Nono Maii 1668.

Celsitudinis vestrae Servus Philippus Melanthon.

No. 6522.

9. Maii.

Io. Aurifabro.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Ioanni Aurifabro.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Quantum sit periculi nunc aut consessiones edere, n ξπιψηφίζειν ώμολογημένα, etiam nostri Principes experiuntur, qui Francofordiae ad Moenum pia voluntate testimonium de suo consensu scripserunt. Id lacerat venenatissimis calumniis βλάκιος. Cogitabis igitur et de tuo periculo, si τὴν λασκίου ἐξήγησιν ἐπιψηφίσεις, eaque de re valde sollicitus sum. Vides, quanta rabies sit sycophantarum, inter quos ut quisque indoctissimus est, ita est et audacissimus et venenatissimus. Nec synodi his malis mederi poterunt. Petamus ergo auxilium a filio Dei. Mitto editas pagellas contra Staphylum, qui post hanc editionem alias sycophantias edidit. Ecclesiae in mea patria Dei beneficio sunt tranquilliores. Bene vale et rescribe. Die 9. Maii 1558.

Philippus.

No. 6528.

10. Maii.

G. Kargio.

Edite in Schosseri Poematibus, Epist. I. 10. (Dana.)

Ad Georgium Cargium, Pastorem Ecclesiae Dei in Anspach.

Reverende vir et carissime frater. Spero Georgium Cracovium feliciter ad vos pervenisse *), et opto, ut Deus eum honestissimae coniugi suae et

nobis omnibus incolumem restituat, quem quidem et literas tuas nobis adferre velim. Causam legationis Deo commendo, quem oro, ut maiores distractiones Ecclesiarum nostrarum non sinat fieri. Nunc tibi commendo curam exhibendi carminis *), de stirpe Marchionum Brandenburgen-Vides egregiam esse autoris venam, qui eo etiam landandus est, quod ingenii vim confert àd laudes Dei virtutum, et honorum Principum, nec venditat se hostibus Dei, qui magna mercede scriptores conducunt. Quaeso te, ut aut ipse exhibeas illustrissimo Principi Marchioni, Georgio Friderico, aut per aliquem exhiberi cures, qui et studiis doctrinarum favet, et aditum habet ad illustrissimum Principem: cui certe gratam fore honorificam mentionem familiae suae existimo, in qua multos praestantes fuisse Principes certum est. Et meminimus nos, in patre Georgio omnes virtutes bono Principi convenientes fuisse. Valde te oro, ut hoc negocium suscipias. Bene vale. Die 10. Maii. Anno 1558.

No. 6524.

12. Maii.

Ioachimo Pr. Anhalt.

Edita in Besmanni Accession, hist. Anhalt. p. 121. (Danz.)

An Fürst Joachim zu Anhalt.

Gottes Gnad durch seinen eingebornen Sohn Zesum Christum unsern Beiland und wahrhafftigen Helffer 3116 Durchleuchter, Sochgeborner Inabiger Fürft und Herr, E. F. G. bank ich in Unterthenigkeit für E. F. G. gnabigen Willen zu aller Zeit, und für viel und mancherlen Bohlthaten, auch für das Getreibich neulich anher gefandt; daß ich aber die Zeit E. F. G. nicht geschrieben habe, ist Ursach, daß ich zu Leiptzick gewesen bin, da ich Schrifft an die Universitet alhie von dem erbarn Radt zu Moriberg empfangen habe, von dem Frankfordischen Artickel, darauf ich jegund bie Antwort gen Moriberg zu fertigen, in der Arbeit bin. Und dieweil ich bebent, daß E. F. G. dieselbige Antwort zu wissen, nicht unnütz sep, will ich sie E. F. G. fürderlich zusenden. Der allmächtige Gott Bater unsers Beilands Jesu Chrifti, ber ihm gewißlich ein

Cf. ep. ad Baumgartnerum d. 1. Maii. MELARTH. OPER. Vol. IX.

^{*)} Schosseri.

ewige Kirche burchs Evangelium samlet, wolle E. F .-G. an Seel und Leib fterken , ju gut vielen Chriftlichen Menschen. Datum 12. Maii, 1558.

E. X. S.

armer untertheniger Diener Philippus Melanthon.

No. 6525.

12. Maii.

W. ab Eisen.

Edita in Schosseri Poemat. Epp. I. 11. (Lunz.)

Philippus Melanthon Wernero Eisen Iuris consulto, cognato suo S. P. D.

Clarissime vir et cognate carissime. Familiaritas cum bonis et sapientibus viris magna levatio est dolorum in molestis negotiis. Fuit igitur mihi pergrata tua consuetudo in urbe Vangionum. Nam et consilio, et animi candore, et vero dolorum societate, nobis molestias leniebas. Quare amicitiam inter nos perpetuam esse volo, qua etiam in coelesti consuetudine fruemur. Nunc autem ut amico commendare amici causam volui. Mittit istuc vir honestus et eruditus Iohannes Schosserus scripta de stirpe et rebus gestis nobilissimae familiae Marchionum *). Haec ut exhibeas inclyto Principi, Georgio Friderico, te oro. Materia grata est Principibus amantibus virtutem. Ideo hanc interpellationem spero non fore odiosam: etsi haec turbulenta tempora sunt asperiora Musis. Sed tamen sapientes viri, ubicunque possunt, iuvare studia debent. Et scio, tuam voluntatem erga literas optimam esse. Bene vale, 12. die Maii, Anno 1558.

No. 6526.

12. Maii.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camerar. p. 781. (ed. Lond. lib. IV. ep. 875.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerario fratri suo cariss.

S. D. Oro filium Dei custodem Ecclesiae suae, ut familiam tuam salvam ad te reducat, et protegat publicam Ecclesiam, et domesticas Ecclesias nostras. Videmus enim, quam sint infirma humana omnia, nisi divinitus tegamur. Huc reversi cognovimus circumferri paginas βλακικάς, in quibus est reprehensio Francofordiani scripti. Narrant Eberus et Milichius adeo impudenter fictas esse calumnias, ut in suo theatro non sit habiturus applausores, nisi homines impudentes. Sed haec turba his miseris temporib, non parva est. Inter has confusiones erit tamen vera Ecclesia, in qua nos filius Dei ἐκέτης, ἐκέτας ad aram suam sedentes servet. Iam scribo responsionem ad senatum Noribergensem. Redit istuc fratris mei filius *), quem, si istic non invenit operas, redire ad me iussi, et ad Balticum littus mittere cogito, cum videam eum delectari his stultis errationibus. Si fieri poterit, velim te cum Bromio ad filias expaciari. Bene et feliciter vale.

Philippus.

No. 6527.

14. Maii.

Senatui Norinb.

Editum a Pezelio in Mel. chriftlichen Bebenten p. 585. - Ex msto denuo editum in ben Unichuld. Rachrichten ann. 1716. p. 15., ubi inscribitur: "Der Theologen zu Wittenberg responsum an ben Rath zu Rürnberg wegen bee Frantsurtischen Abschiebs. Apographon in cod. Monac. 86. No. 11Lp. 147., ubi inscribitur: Philippi Welanchthonis Schrift an ben Rath zu Rürnberg auf das Sächsische Bedenken über das Frantsuttiste Buch. — Aliud apographon, quod ex autographo Melanth. descriptum dicitur, in cod. Galli II. p. 35 b., ubi inscribitur: "Berantwortung bes Bebentens Phil. Melanchthonis, so ben Chur und Fürsten gen Frankfurt gefandt. Auch ber Reces, so die Chur und Fürsten und Stande um die Cinigkeit jugesandt, wider bas Schreiben und Calumnien Flacii Illyrici an E. G. Rath ber Stadt Rurnberg durch Phil. Mel. 1558.

Antwort auf des Raths zu Rürnberg Frage von ben Frantfurtifchen Artiteln.

Wiewohl unser keiner zu Frankfurt bei Stellung der Artitel, barvon ein Chrbar Weifer Rath zu Rurn= berg ') an uns geschrieben hat, gewesen ift, so sind wir

^{*)} V. Schosseri Poemata, Lit. Ee S. Hunc vero Eisen suspicatur Strobelius in Melanchthon, p. 48. fuisse Consiliarium Marchionum Brandenburgens. in aula Onoldina seu Anspa-

^{*)} Sigismundus Melanthon.

¹⁾ U. Machr.: ber Stabt Rarnberg.

boch also 3) berichtet, baß 3), nachdem Pfalz und Wirstemberg sehr gearbeitet haben, daß man einen gemeinen Synodum aller Kirchen der Augsburgischen Consession 1) versammeln sollte, und aber die andern Chur und Kürsten bedacht haben, wie sorglich das 3) seyn sollte: [so] ist hernach 9) diese solgende Meinung vorzgeschlagen.

So ein Synodus sollt versammelt werden, so mußten zwor die Chur und Kursten und etliche fürnehmste
Stände wissen, nicht allein was sie vortragen wollten,
sondern auch worauf entlich sollt geschlossen werden,
und solches mußte vertraulich mit etlichen gelehrten
christlichen und friedliebenden Männern berathschlaget
werden, und sollten dieselbigen Chur und Kursten dieselbigen Bedenken einander vertreulich zuschicken, darauf mir, Philippo, besohlen, meine Meinung zu
stellen, was vor dem Synodo vertreulich zu berathschlagen sehn sollte, welchs ich gethan und habe in
zehen oder mehr datelsen sehn sollte. Doch sollte dieses
alles von andern Verständigen auch vertreulich bewogen den verden.

Als aber die Chur und Kursten zu Frankfurt zusfammenkommen, und da abermals Pfalz und Wirtemsberg angehalten haben um einen Generalspnodum, haben die andern Churfürsten in Betrachtung der großen Kährlichkeiten, die dabei seyn würden, nicht darauf schließen wollen 10). Also ist weiter disputirt, wie denn kunftig 11) in ihren eignen Kirchen Spaltung zu verhüsten seyn sollte.

Es haben auch dieselbige Zeit etliche Herrn aus Frankreich 12) angehalten, sie wollten doch fremden Nationen zu gut unter ihnen selbst eine Erklärung thun, daß man wüßte, was diese Stände einträchtiglich halten. Da ist bedacht worden, daß diese Chur und Fürssten ein Zeugniß von ihrer Einträchtigkeit in der Lehre stellen wollten, und dasselbige an andre Confessionsverzwandte vertreulich gelangen lassen, ob man also in vers

treulicher Collation zur Ginigkeit beffer kommen konnte, benn burch ein Synodum, ba weitlauftig Gezank erregt wurde. Also sind die Artikel gestellt, die hernach anbern Fürsten und Standen 13) vertreulich jugefandt, und 14) ift im Eingang nichts anders benn ein gemein Beugniß, daß sie durch Gottes Gnade wollen in der Augsb. Confession eintrachtiglich bleiben, und ift klar ausgedruckt, baß fie nichts Meues machen wollen. Darnach sind vier Artikel angehangt"), die belangen etliche Streit, bie nach bem Krieg erregt find, und ift namlich ber erfte Artikel wider Ofiandri Brrthum gesett. Der andere: ob biefe Rebe ju leiden fen: gute Berte find nothig zur Seligkeit. Der britte Artikel: vom Sacramento corporis et sanguinis domini. vierte: von mitteln Ceremonien ober Abiaphoris. ist wohl zu fehen, besonder im ersten und andern angehenkten Artikeln 16), daß die Herren meine Bedenken gesehen 17) haben, die boch nicht zu biefem Bert geschries ben sind, sondern daß man davon reden follt, und Anberer Meinung auch vertreulich horen. Biewohl nun die Stellung im ersten und andern Artikel etwas kurzer ift, benn in meiner Schrift, barin ich Dfianbrum genannt habe, so ist boch in benselbigen beiden Artikeln die Meinung nicht geandert, und ist darin die gemeine Lehre, so in unsern Kirchen bekannt ist, wie solchs alle verständige Christen richten können: die nicht Sophisterei oder calumnias machen wollen.

Im britten Artikel vom Sacrament haben sich bie Chur und Fürsten selb vermahret, daß sie bei der Confession und Apologie bleiben wollen. Der vierte Artikel von mittlern ") Geremonien sind nicht meine Wort, und ist ohne Zweisel diesen 19), so davon streiten alzu 20) kurz. Es sind auch in meiner Schrift etliche mehr Artikel 21) gesest, welche die Chur und Fürssten ohne Zweisel 22) guter Meinung übergangen haben.

Dieweil aber nun ein Chrbarer Rath zu Nurn= berg begehrt zu wiffen, was wir in 23) diesen Artikeln halten, ist dieses unste klare Antwort, daß gewißlich

²⁾ Cod. Monac. 86. alle.

⁵⁾ bas] abest a cod. Monac. 86.

⁴⁾ verwantt] addidit cod. Monac. 86.

⁶⁾ Cod. Monac. 86. et Il. R. biefer.

⁶⁾ hernach] praetermissum est a Pez.

⁷⁾ Pez. pon.

⁸⁾ Pes. in gemiffen.

⁹⁾ Il. R. ermogen.

¹⁰⁾ Cod. Mon. 86. fonnen.

¹¹⁾ Cod. Monac. 86. fünftigen Beiten, cod. Galli in fünftigen.

¹²⁾ Cod. Galli Frantfurt.

¹⁵⁾ U. R. et cod. Monac. 86. Stäbten.

^{14) 11.} R. et cod. Monac. 86. nu.

¹⁵⁾ II. R. ausgehängt; cod. Monac. 86. hinaugehängt, Pen. ausgejest, cod. Galli angehängt.

¹⁶⁾ U. D. im erften und zweiten Artifel.

¹⁷⁾ U. R. befeben. Sic etiam cod. Galli.

¹⁸⁾ Cod. Monac, 86, et cod. Galli mittel.

¹⁹⁾ Cod. Monac. 86. benen.

²⁰⁾ God. Monac. 86. et cod. Galli ju.

²¹⁾ Artifel] abest a cod. Monac. 86.

²²⁾ Pro ohne 3meifel cod. Monac. 86. vielleicht.

²⁵⁾ II. W. cod, Monac. 86. et cod. Galli von. 35 *

der erste und andre Artikel recht find. Und ob sie gleich Illyricus mit Sophisterei umstoßen will, und falsche Deutung darein menget, so sind sie boch in ihrem eis gentlichen Verstande recht und gewiffe Bahrheit, und berufen [wir] uns auf aller verständigen Christen Urtheil, die ohne Sophisterei richten wollen. Daß sie aber Burg gestellt find, ift nicht übel zu beuten, und wer weiter Erklarung haben will, der mag darum bei diesen ansu= chen, welche ihnen die Artikel gefallen laffen. Daß aber die Personen Dsiander oder andere von den Chur und Fürsten nicht 2') namhaftig gemacht, bas belanget die Lehre nicht. Wir geben Antwort von der Lehre, und, damit nicht Zweifel fen, von welchen Artikeln wir reden, fondern wir hiemit unfer Eremplar von ben vier Artifeln, wie es uns zukommen. Bie sie aber von Il-Iprico angefochten werden, mag man in seinem Buch lefen, bas wir barum hie mitfenden, baß Em. Chrbarkeit selbst und die Pradicanten in euern Kirchen richten, ob die Frankfurtischen Artikel mit Grund ober Ungrund angefochten werben.

Im ersten Artikel spricht er, es sen nicht klar geredt von der imputata iustitia, ob man verstehen soll des herrn Christi Gehorsam, oder essentialem iustitiam. Dies ist eine offentliche calumnia; denn diese Worte sind im Franksurter Artikel etliche Mal repetirt: daß wir vor Gott allein von wegen des Gehorssams Christi durch Glauben gerecht sind.

Bom andern Artikel macht er viel verwirrter Calumnien, fagt, man fuhre die Leut in Bergweifelung, fo man fpreche 26), ber neue 26) Behorfam fen nothig, benn auch am letten Ende einer, ber feine guten Berte gehabt, ober bei sich findet, burch Glauben felig werbe. Nun ift offentlich, daß wir lehren, daß zu allen Zeiten in diesem Leben, auch in ber letten Stunde, fo ber Mensch in der Bekehrung durch Slauben Trost empfabet, solcher gerecht und ein Erbe der ewigen Seligkeit wird, wie im Ezechiele geschrieben stehet: vivo ego, nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat. Und so diese Bekehrung geschiehet, auch in ber letten Stunde, folget jugleich mit [ber] Anfang bes neuen Gehorfams. Und spricht der Frankfurtische Artikel klar, daß man diefe Rede, "neuer Gehorfam ift nothig", verstehen soll nach der Bekehrung, und bleibet Dieser Trost gleichwohl, daß wir allein durch den Glauben von wegen bes Gehorsams Christi gerecht und Erben ber

Seligkeit sind. Und ist barin 27) bas Erempel de latrone converso angezogen, das Ilnricus boshaftiglich verkehret, kokelt 28) weiter, Bekehrung sen nicht ein Berk, sondern eine gottliche Bewegung. Diese Sophie sterei ist leicht zu richten. Josephs Keuschheit ist gewiß auch ein gottlichs Treiben; dennoch wird fie ein Werk oder Tugend genennet, und ist die Person Joseph nicht gerecht vor Gott von wegen dieser Tugend ober Werk. Etliche reden fo grob von ben Werken "), als beiße das Wort Wert allein außerlich Wert, und will Illy: ricus in dieser Calumnien auch invocationern nicht ein Werk fenn laffen, und redet von der 30) Betehrung, als fen fie allein ber Anfang ber Bekehrung, und nicht die Berneurung 31) für und für. In summa, turz und entlich zu beschließen, sprechen wir klar, daß wir diese Proposition: neuer Gehorsam ist nothig in allen Betehrten, nicht konnen fallen laffen, und wer diefe Proposition nicht bulben will, ben achten wir als einen Antinomum und Feind Gottes.

Vom britten Artikel haben sich die Herrn selbst verwahrt, daß sie sprechen, sie bleiben in der Confession und Apologia. Daß sie aber etliche Fragen austassen, die ich doch in meiner Berzeichniß gemeldet habe, daß ist ohne Zweisel guter Meinung geschehen; und weiß Alhricus wohl, daß diese Sache einer stattlichen Unterrede bedarf, und muß die propositio wahr bleiben, daß nichts Sacrament senn kann außer dem eingeseichten Brauch; dagegen große Bersolgung geübet + wird in Frankreich und andern Landen. Diese Bersolgung" wird gebilliget und gestärket durch viele, die sich evangelisch nennen. Davon weiß Alhricus mehr denn wir, und schweiget doch gleichwohl.

Bom vierten Artikel können wir wohl achten, baß Illyricus und sein Anhang damit nicht zufrieden seyn werden. Gleichwohl ist noth, diese Lehre und die sen Berstand für und für zu ethalten, daß menschliche Gebote in Geremonien die Gewissen nicht also binden, daß man Unterlassung berselbigen oder Aenberung Sünde seyn achten solle. Und ist in unsern

²⁴⁾ Cod. Monac. 86. baf aber bie Perfon Ofianbri nicht.

²⁵⁾ Pez. et cod. Galli fpricht.

^{26,} God. Monac. 86. et cod. Galli neuer, absque ber.

^{27) 11.} D. bagu.

²⁸⁾ Cod. Monac, 86. gaufelt, IL D. pidelt.

²⁹⁾ Cod. Monac. 86. groß von Berten.

³⁰⁾ Pez. einer.

⁸¹⁾ it. D. Betehrung, als fen fie allein ber Anfang und nicht die Berneur. 2c. Cod. Monac. 86. Betehrung und nicht die Berneur. Cod. Galli: Betehrung, als fen fie allein der Anfang der Betehrung und nicht die Berneuerung 2c., quam lectionem praetulimus. — Pezel. einer Betehrung, die nicht jugleich fen eine Berneuerung.

⁵²⁾ Exciderunt baec ex textu Pez.

Schriften, auch in der Confession bavon nothburftiger Unterricht geschehen. Daß aber Illyricus bisputirt, man foll den Verfolgern zu gefallen nichts annehmen, wie einer gesagt hatte, er wollte lieber einen Tobtschlag begehen denn einen Chorrock anziehen, das ist sehr hart, Und stehet zu jedes 33) Berantwortung was wir gewilligt ober nicht gewilligt haben. Darum möchten wir wohl leiden, daß zu Frankfurt dieser Anhang an diesen Artikel gemacht ware: so jemand wider andre etwas zu klagen vorhatte, daß Chur und Farsten und alle Stande fich erboten, benfelbigen zu Recht zu halten, und daß die iudicia also bestellt murben, daß Personen aus etlichen ganden nach Bequemlichkeit erfordert 3') wurden, wie zu Nurnberg in Dsiandri Sache geschehen, und bag bas Urtheil in schweren Sachen andern mehr Fürsten und Standen zu bewegen zugeschickt murde. Dergleichen sollt es gehalten werden, so oft controversiae von der Lehre vorfallen wurden. Denn das ift wahr, daß man in der Kirchen iudicia haben soll und muß.

Dieses ist unser einfaltig Bedenken von den vier Artikeln, welche von den Chur und Fürsten gestellet find, nicht neue Unruhe anzurichten, sondern vertreulich als Bedenken zur Einigkeit dienlich. Darum obgleich nicht alle strittige Sachen barin gefaffet 33) sind, so wollen wir sie boch nicht verwerfen oder condemniren. Denn bag Illyricus fpricht, es find viel Sachen ausgelaffen, darauf ist die Antwort, daß sie sich im Anfang declariren und verpflichten zur Confession zu Auge= burg übergeben. Bei berfelbigen Declaration laffen wir es bleiben, die viel klarer ist denn Illyrici verwirrte Calumnien wider diese Artikel, darauf wir nach Rothdurft antworten wollten, so er + oder andere" solche Sophisterei, neue Unruhe anzurichten und so viel loblicher driftlicher Furften zu fcmaben, in Drud geben Diefes ift unfer einfaltig Bedenken von den Frankfurtischen Artikeln, barvon eines Chrbaren Raths Frag an une gestellt ift.

Wiewohl nun ein ehrbarer Rath nicht fraget, was den ") Herzogen zu Sachsen vom vorgenommenen Synodo zu antworten sep, und wir nicht zweiseln, ein ehrbarer Rath bedenke selbst, wie eine große fährliche Sache dieses sep, neue Spaltung im Schein eines Synodi anzurichten: so wollen wir doch in Demuth anzeigen, wie wir andern, die uns davon gefragt, zu ant-

worten bedacht haben, namlich daß sie schreiben mocheten, sie wollten durch Gottes Gnade in der christlichen Confession zu Augsburg beständig 37) in Ewigkeit bleisben, wollten sich auch nicht von andern Shur und Kürssten und Ständen absondern, und so ein General Synodus aller christlichen Chur und Kürsten und Stände würde, wollten sie dabei seyn, und treulich helsen benken und sördern christliche Einigkeit und dieser Kirschen Besserung; aber zu keinem particular Synodo wollten sie helsen oder kommen oder schicken, denn sie wollten nit zu Spaltung helsen, daraus gewißlich grössere Irrthum, Gotteslästerung, Krieg und Vermüsstung bei allen Nachkommen solgen würden, welches alles Gott um seiner Ehre willen gnädiglich verhüten wolle.

Bir vernehmen auch, daß etliche Fürsten, Luneburg und Meckelnburg, die Schickung abgeschlagen has ben, und was wir weiter erfahren, wollen wir den Euern auch zu wissen thun. Senden auch hiemit eine Schrift des Hochgebohrnen Fürsten, Landgrafen zu Heffen, darin er von den Artikeln seine Meinung ans zeigt.

Dieses alles haben wir E. E. treuer Wohlmeinung berichten wollen, als in einer groß 38) wichtigen, sorgslichen Sachen, barin allerlei Umstände zu vernehmen uutlich ist, und bitten, E. E. wolle solche alles gutlich verstehen, und so E. E. von und weiter Erklarung sorbert, erdieten wir und, dieselbige mit Gottes Hulfe treulich zu thun. Denn Gott, der aller Herzen erkennet, weiß, daß wir zum höchsten begehren, in der Kirschen christliche Consession, christliche Einigkeit und gusten 30) Stand 40) zu aller Zeit. Diese Gaben wolle der Sohn Gottes, der ihm gewißlich durchs Evangelium, hund nicht anders ", eine ewige Kirche sammelt, gnabiglichen geben, der wolle auch Euer löblichen Stadt und Kirchen und E. E. und die Euern gnädiglich bewahzen. Datum 14. Maii anno 1558.

No. 6528.

16. Maii.

Hier. Baumgurtnero.

Epist. lib. VI. p. 235. — Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 235., cui Baumgartnerus adscripsit: "1558. 25. Maii" (videl. accepi).

^{85) 11. 92.} cod. Galli et cod. Monac. 86, un frer.

⁸⁴⁾ Cod. Monac. 86. erforbert, geörtert.

³⁵⁾ Cod. Monac. 86. verfaffet; 11. R. gefest.

³⁶⁾ IL D. ben löblichen.

⁸⁷⁾ Cod. Monac. 86. Augeburg überantwortet. Cod. Galli: Confession überantwort.

⁸⁸⁾ groß] non habet Pez.

⁸⁹⁾ u. D. driftlichen.

⁴⁰⁾ Cod. Monac. 86. Berfanb.

Hieronymo Bomgartnero, Senatori incl.
urbis Norib.

S. D. Clariss. vir et Patrone cariss. Etsi optarim Principes in Ripa Meni non properasse in scribendis articulis, tamen maiores fieri dilacerationes postea minus velim, et quidem cum tantum praestigiis sophisticis deliberata illa labefactentur. Si omnino volunt aliqui novas distractiones fieri, res prius ad Synodum communem deducatur. Sed oro filium Dei, angelum magni consilii, ut nobis omnibus det pia et salutaria consilia. Vos spero nequaquam ad particularem Synodum accessuros esse. Fata postremae senectae mundi horribiles Imperiorum et Ecclesiae dilacerationes minitantur, quae ut leniat Filius Dei precemur, et ut sapientes gubernatores moderentur, valde optandum est. Bene et foeliciter vale. Die 15. Maii *).

Philippus.

No. 6529.

16. Maii.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 66.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Etsi Synodus non convenit in Urbe Parthenopea, tamen odia non sunt extincta, nec sunt consumtae artes inimicorum, quibus nos opprimere conantur. Moliuntur illi non parva. Sed nos teneamus illud Psalmi: Sileas Deo et oro eum. Neminem irrito et oro filium Dei, ut nos gubernet et protegat.

Senatus Noribergensis non voluit accedere suos πρὸς την σύνοδον. Responderunt et alii quidam se eo non accessuros, ne novas distractiones facerent. Macedo misit honorificum testimonium de Francofordianis articulis, cui hodie de te et me scripsi. Mitto Comiti Christophoro, tibi et Medmanno libellos χρονολογικούς 1), quorum lectionem non insuavem vobis futuram esse spero, teque oro, ut exhiberi cures et mihi rescribas. Eberus Lipsiam expatiatus est. Possem

multa scribere, sed literis non sunt committenda. Bene vale et rescribe. Die 16. Maii 1558.

Philippus.

No. 6530,

(16. Maii.)

Philippo Landgr. H.

Edita in Saligs Sistorie der Augeb. Confess. T. III. p. 892.
ex apographo in cod, Guelph. in fol. No. 11. 10. p. 626.,
quod contuli. Item apogr. in cod. Gall. II, p. 29.
Epistolam Landgravii, cui Mel. respondet vid. supra d.
3. Maii. Autographon Melanthonia Neudeckerus in Tabular. Cassellano non invenit.

(Un Philipp, Landgrafen ju Beffen.)

Gottes Snad burch seinen Eingebornen Sohn Zesum Chriftum unfern einigen Beiland und mahrhaftigen Sel-Durchleuchtiger, Hochgeborner, gnabiger Fürst und herr. Em. Fürstl. Gnaden wissen, daß ber Bergog Chriftoff, Furft und Bergog 1) gu Bir: tenberg lange Beit um ein General Synobum angehalten hat. Wie forglich nun daffelbe vorzunehmen, verstehen E. F. G. als ein hochloblicher Fürst, beffer benn ich. Nun hab ich aus Befehl mein Bedenken angezeigt, dabei aber hochgedachtem Bergogen zu Wirtenberg gefchrieben, baß ich biefes vor gut anfebe, baß Pfalt, Wirtenberg, Heffen und die Nachbarn eine grundliche, mahrhaftige, klare, unaweifelhafte Ginige feit unter sich machten mit gutem Rath. Denn ba fie bie Gachfischen Lande wollten bazu ziehen, murbe nicht Einigkeit gemacht, sondern viel größer 3wietracht und Haß angezündet. Darauf mir hochgebachter Herpog Chriftoff wiederum gefchrieben, Diefes follte guvor gu versuchen senn, hernach, wenn es nicht fortginge, wollten Ihre 2) F. G. barauf arbeiten, eine Ginigkeit gu machen bei den Nachbarn, wie ich gerathen hatte). Von allen diesen Sachen will ich '), so ich lebe, E. g. G. felbft Bericht thun in Gegenwartigkeit, fo mich E. R. G. gnabiglichen horen wollen, fo ber vorgenommene Proces burch Illyricum und feinen Anhang in bas Wert tame. Denn biefes practicirt er, bag D. Albertus [Bardenberg] zu Bremen, der offentlich protestirt hat, er bleibe bei den Frankfurtischen Artikeln, und ich follen condemnirt werden. Das muß ich Gott befehlen. Reine Feinde haben gesagt, sie wollen mir Deutschland zu

^{*)} Alia manus adscripsit: 1558.

¹⁾ Chronicon Carionis.

¹⁾ Salig. Seer.

^{2) 3}hre] Salig. G. F. G.

⁵⁾ Salig. hätte.

⁴⁾ ich] addidi ex cod. Galli.

enge machen, wiewohl ich nicht weiß, warum sie die große Cainische Bitterkeit wider mich gefaßt haben, so fie mich in fremde Lande treiben. Bas mein Arbeit, Elend und Gemuth allzeit gewesen ift, wiffen E. F. G. felbst, und viel verständige Männer in deutscher Nation. Ich will gern aus diesem Leben, nicht allein aus diesem Lande, weichen, wenn Gott will; bin bisher geblieben, dieser Schule zu gut. Soll ich fort, wie ich denn des Todes täglich gewarte, dazu bin ich mit Gottes Sulff willig und bereit. Ich will aber dennoch, so mir Gott das Leben und Gnade gibt, meine klare Confession von allen Artikeln driftlicher Lehre mit E. F. G., und nicht ein besonder Ding oder Secte machen, sondern anzeigen, daß ich ein Gliedmaß biefer mahrhaftigen Rirchen Gottes *) bin, darin diese bekannte Lehre gehalten wird, und Gott recht anruffen. Um folche Erklarung bin ich vielmal gebeten, und hoffe durch Gottes Gnade, folche Confession foll vielen zu gut tommen, und zur Ginigkeit bei den Gottfürchtigen und Verständigen dienen. Bas aber dagegen schreien die abgottischen und sophistischen Bluthunde, kann ich nicht andern. Dennoch wird Gott seiner Kirchen und Wahrheit helfen. Umen.

No. 6531.

19. Maii.

M. Dillero.

Ex autographo in biblioth. Pl. Rev. Baehrii 1), ab ipso mihi descripta, antea iam edita in C. Büttingshaufens Beiträgen zur Pfälzisch. Geschichte Vol. I. (Mannb. 1776. 8.) p. 42.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, Micaeli Dillero, docenti Evangelium in Ecclesia Dei in aula inclyti Electoris Palatini, fratri suo cariss.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Etsi multa tristia spectacula in his confusionibus generis humani oppugnant adsensionem de providentia, tamen anteferamus hanc ànódusu, impossibile esse, totam hanc hominum naturam, summa arte factam et vestigia Dei multa gerentem, casu ex Atomis confluxisse et tantum ad interitum nasci. Hac erecti') cogitatione quaeramus Deum in ea doctrina, quam certis testimoniis tradidit,

et opponamus eam spectaculis, quae adsensionem concutiunt. Sciamus, nos esse membra aeternae3) Ecclesiae Dei, et eam ornare studeamus, et piorum laborum socios complectamur. Cognosces autem hunc Paulinum Ursinum ') virum honestum et prudentem esse et praeclare eruditum. Dederam ei literas ad Comitem Ludovicum in Koenigstein, sed serius eo venit, postea ad nos ') accessit, ubi si vobis non promisisset reditum, iam ei in nostro oppido docendi evangelii ministerium mandaveram, quia eruditio, modestia et pietas eius eximia est. Quare tibi eum commendo. Synodus in urbe Parthenope indicta a Ducibus Saxoniae fratribus non coiit. Mitto quae de articulis Francofordianis respondimus Senatui No-Bene vale et saepe ad nos scribito. ribergensi. Die triumphi Christi.

Philippus Melanthon.

No. 6532.

22. Maii. (h. a.?)

Cph. Libio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Christophoro Libio, Pastori Ecclesiae Brandenburgensis.

S. D. Cum scripsisset mihi affinis meus, te aegrotare, valde angebar animo, ac Denm, vitae fontem, orabam, ut tibi longiora vitae spatia concederet in hac militia, et propter publicam Ecclesiam et propter domesticam Ecclesiam tuam. Postea nuncius dixit, te convalescere. Quod si potes scribere, quaeso, ut quam primum significes mihi qualis sit tua valetudo. Oro autem Deum, conditorem generis humani et vitae fontem, patrem domini nostri lesu Christi, ut tibi vires animi et corporis confirmet. Ideo filius assumpsit humanam naturam, ut nos sibi insertos tanquam surculos sua vita et suo succu vivificet. sicut inquit: ego sum vitis, vos palmites. Bene et feliciter vale. 22. Maii.

Philippus.

^{*)} Salig. Gottes: Rirche.

¹⁾ Antea fuit Deslochii, Inspectoris Neostadiensis. Vid. Büttingshaus. I. I.

²⁾ Büttingsh. erecta, mendose.

⁸⁾ Büttingsh, externoe.

⁴⁾ Büttingshausen sine iusta causa mendum in nomine suspicatur, et arbitratur, Melanthonem Zachariam Ursinum scripsisse.

⁵⁾ nos] edidi, non vos, ut habet Büttingsh. et legit etiam Bachrius.

No. 6533.

24. Maii.

Ge. Fabricio.

Epist. lib. V. p. 437 sq.

Georgio Fabricio, gubernanti scholam Misnens.

Duo sunt exigua oppida nobis vicina, Nimecia, quod lingua Heneta Teutonas significat, et alterum a Ponte nomen *) habens. Haec impetrarunt, ut suorum civium filiis etiam locus in scholis, quas Illustrissimus Princeps constituit, tribuatur. Et pium est, non negligi tenuiora oppida. Scis, etiam interdum ingenia excellentia nata esse in oppidis non magnis. Ascram fuisse parvam et inopem Hesiodus ostendit. Nec Orionis Patriam multo fuisse maiorem arbitror. Inter haec oppida nobis vicina, quae nominavi, alterum Pontani Patria fuit, cuius natura certe fuit oratoria. Existimo autem, de his adolescentibus scribi ad oeconomum nostrum. Cumque rogatus essem, ut meas literas adderem, non volui meum officium eis deesse. Teque oro, ut, quod facis, et hos paterno animo complectaris. Bene vale. Die 24. Maii 1558.

No. 6534.

24. Maii.

Abd. Praetorio.

† Ex apographo in cod. 54. epistolar., qui est Lutetiis Parisiorum, in bibliotheca S. Genovevae, descripta mihi a Clariss. Beekio.

Clarissimo viro, Abdiae Praetorio, in inclyta Academia Francof. lectori, fratri suo carissimo

S. D. Doctiss. vir et cariss. frater. Scimus filium Dei λόγον ἀίδιον πατρός, qui protulit Evangelium ex sinu aeterni patris, studia doctrinarum et regere et tueri. Hunc toto pectore oro, ut nos in hac militia gubernet, et faciat ut tua migratio in Academiam Ecclesiae studiis patriae et tibi sit fausta et felix. Opto etiam aeternam esse harum Ecclesiarum et Academiarum concordiam. De fama itinerum meorum scito, mutatum esse consilium de Pomeranico itinere. Cum synodus in-

dicta esset, quae putabatur in urbe Parthenope conventum') esse, scripsit Dux Pomeraniae'), hoc tempore me non evocari, quod existimaret, me propter Synodi disputationem oportere domi esse.

De chronicis') quae scribis, ominari vos εὐφημα velim. Si vivam, addam sequentium temporum historias, et partem, quam edidi, probari
tibi valde opto. Squallidior est quam velim, quia
scis mihi tempus deesse ad emendationem. Sed
institui, ut adolescentes invitentur ad veterum
lectionem. Bene vale. 24. Maii 1558. Salutem
opto Pannonio et vobis omnibus.

Philippus.

No. 6535.

25. Maii. (Lipsiae.)

Io. Aurifabro.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Iohanni Aurifabro.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Subito hanc epistolam Lipsiae scripsi, cum hic honestus et doctus vir Anglicus, qui in Anglia suit Episcopus Batonensis et Wellensis, Guielmus Barlowe [?] narraret, se malle in Prussia hospitium quaerere quam in Polonia, quia non ignarus Adficiamur eo maiore sit linguae Germanicae. misericordia talium exulum, quia scimus iniustam et immanem saevitiam in Anglia exerceri. Poterit vobis esse hic Guielmus in aliqua parte gubernationis Ecclesiarum usui, et adiunget suas sententias ad tuas, quia maxime amat et optat nostrarum Ecclesiarum concordiam. Bene et feliciter vale. 25. Maii, 1558.

Philippus.

No. 6536.

29. Maii.

Io. Praetorio.

Epist. lib. V. p. 147 sq.

^{*)} Bruck.

¹⁾ conventuram?

²⁾ Literas Ducis Pomer. vide supra d. 14, Apr. h. s.

⁵⁾ Intelligit Chronicon Carionis ab ipso auctum et editum.

Iohanni Praetorio, docenti Evangel. Vratislaviae.

S. D. Reverende vir, et chariss. frater: Sedet ad dextram aeterni Patris Filius Dei, Dominus noster Iesus Christus, vere dans dona hominibus, salutares Pastores et Doctores. Talibus donis ornari ab eo vestram Ecclesiam, gaudeo, et toto pectore Filio Dei pro hoc beneficio et aliis omnibus gratias ago. Profiteor ab ipso vere colligi et protegi aeternam Ecclesiam, et eum oro, ut nos gubernet, et vestram Ecclesiam et Urbem servet.

Tibi etiam et caeteris Collegis hunc Casparum commendo, et oro Filium Dei, ut faciat, ut in tota aeternitate unum in Deo simus. Nota sunt vobis praecepta divina de Concordia. Et saepe hos versus recito: οὐ χρυσὸς ἀγλαὸς, οὐ δε ἀδάμας οὕτως ἀστράπτει πρὸς ὄψιν, ὡς ἀγαθῶν ἀνδρῶν ὁμοφράδμων νόησις.

Rursus editur mea responsio scripta contra Staphyli calumnias. In hac editione addam responsionem de altero Staphyli libello. Deus reprimat Sycophantas. Bene vale. In Pentecoste 1558. Rescribito.

Philippus.

Salutem opto vobis omnibus.

No. 6537.

29. Maii.

B. Clammero.

Epist, lib. II. p. 484. (ed. Lond. lib. II. ep. 514.)

D. Baldasaro Clammero, Doct. Iuris, Cancellario Luneburgensi.

S. D. Clarissime vir et patrone colende, Cum in magno dolore essem propter tuum luctum ingentem, et postea ad eum moerorem accessisset mihi domesticus luctus, propter meae coniugis interitum, et procul hinc abessem in rixis odiosissimis; impeditus sum, quo minus ad te scriberem, quod facere cupiebam, non quod arbitrarer te consilio a me iuvari posse, sed ut societatem doloris ostenderem. Erat omnino excellens in filio natura, sed fato cedendum est, et petendum a Deo, ut Ecclesiam, politias, et honestas familias ipse protegat, et servet. Spero autem te saepe colligentem mente consolationum causas, iam ex ali-

quo intervallo aliquantulum acquiescere, et toto pectore oro Filium Dei, quem recte invocas, ut tibi dolores leniat, et te, et nos protegat ac servet. Nunc autem tibi et Bernhardi Bomgartneri petitionem, de qua ad Illustriss. Principem scripsi, commendo, et reverenter peto, ne viro integerrimo, qui tot annos utiliter docet, desis. Bene vale. In Pentecoste. Anno 1558.

No. 6538.

29. Maii.

Ioach. Mollero.

Epist. lib. II. p. 528. (ed. Lond. lib. II. ep. 555.).

D. Ioachimo Mollero

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Scriberem ad te saepius, si possem, quia et tua colloquia, prudentiae et fidei plena expeto. Sed nosti aerumnas nostras. Nunc scribo et ad Principem Illustrissimum et ad vos, de filio Bernhardi Bomgartneri, teque valde oro, ut petitionem hanc adiuves. Scis gratitudinem deberi iis, qui recte erudiunt primam aetatem. Audio vos graviter dissuasisse convocationem Synodi Parthenopeae. Id vestrum consilium scio multis bonis probari. Etsi enim nolim Principes Francofordiae non scripsisse articulos: tamen nunc maiores distractiones fieri nolim. In hanc sententiam respondimus et Senatui τῆς νωρικῆς πόλεως. De hoc toto negotio optarem vos coram posse colloqui. Bene vale et rescribe, έν τῆ πεντηχοστῆ.

No. 6539.

29. Maii.

Io. Cratoni.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 3.

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Iohanni Cratoni, Doctori artis medicae in inclyta Vratislavia, fratri suo carissimo,

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. Non dubito te quotidie in Medicatione multa de natura hominum cogitare, in qua vides tantum esse artis, ut non possit existimari, casu ex Democriti atomis confluxisse, quae tamen, cum ad agnitionem

Dei et illustrem rerum aspectionem condita sit, in hac brevi et aerumnosa vita in magna caligine versatur. Restat igitur alia sapientior Academia. Hanc intueamur et ad eam nos praeparemus, et propter eam cum alias virtutes tum vero et amicitias colamus, quibus in illa coelesti consuetudine dulcius fruemur, quam frui in hac vita possumus. Interea tamen conferamus studia ac Ecclesiae consociationem, quod cum te facere sciam, vere te diligo et tuam erga me benevolentiam magni facio tibique gratiam habeo pro multis tuis heneficiis et pro charta nuper missa. Exempla τῆς χρονολογίας tria mitto, quae tuo arbitrio mittes quibus videbitur. Scis nobis deesse tempus ad perpoliendas tales narrationes. Sed voluntatem institutum (?) tibi probari velim. Bene vale. Έν τῆ άγία πεντηχοστῆ.

Philippus.

No. 6540.

(m. Maio.)

Conr. Heresbuchio.

Rpist, lib. II. p. 894. (ed. Lond. lib. II. ep. 406.) — Quae de Bulione in hac ep. scribit, referenda sunt ad ea, quae libro I. Chronici Carionis, hoc mense editi, leguntur, caius partem priorem Melanthon misisse videtur, ubi haec habes: ,, recuperarunt (Principes Gallici et Germanici) lerosolymam duce Godofrido Bilionaeo, quorum virtute diu repressi sunt Turci." — Fuit autem Godofridus Dux in eadem natus familia, e qua orti sunt duces Bergenses et Iuliacenses.

D. Conrado Heresbachio

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Ego vero et recordatione tuarum virtutum, et literis tuis valde delector. Quare nolim te excusare interpellationes, si possem etiam coram tecum quotidie colloquerer, non de populi fabulis, aut Principum tumultibus, sed de optima doctrina, de consolationibus divinitus traditis, et de iis rebus, de quibus aliquanto post in coelestis Ecclesiae consuetudine colloquemur. Mitto tibi pagellam, in qua vestram familiam insero heroico generi Godofredi Bilionei*), qui vere inter optimos Principes numeratur. Existimo tibi arcem Bulion in Leodiensi, opinor, vicinia notam esse. Si quid de stirpe legisti, quaeso ut nobis impertias.

Non enim adsentior Gallis, qui aliam illi patriam tribuunt. Bene vale et rescribe.

No. 6541.

1. Iun.

Abd. Praetorio.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Doctissime vir et cariss. frater. Propter adolescentes repetivi in scholis seriem veterum Imperiorum, quam certe prodest illi aetati proponere. Et voluntatem meam vobis probari spero. Exempla duo mitto istuc, teque oro, ut Christophoro exhibeas id, quod ei inscripsi. Utinam ad narrationes ipsas perpoliendas plus et temporis et eloquentiae mihi contigisset. Sed spero alios et feliciores et magis disertos hoc exemplo excitatos meliora scripturos esse. Oro filium Dei, custodem Ecclesiae, ut nos omnes gubernet, et protegat Ecclesias. Quaeso mihi significes, an has nostras literas et priores acceperis. Bene vale. Cal. Iun. 1558.

Philippus.

No. 6542.

5. Iun.

D. Chytraeo.

(Ex David, Chytraei epistolis p. 1217.)

Dav. Chytraeo.

Clarissime vir et cariss. frater. De legum dignitate et de ordine politico scis me aliquanto plura quaesivisse, quam alii multi scripserunt. Et spero illa nostra Panegyrica moribus multorum prodesse. Vicissim autem mihi a sapientibus gubernatoribus, benevolentia debebatur. Sed quorundam a me voluntates alienantur, ut fit in dissensionibus civilibus. Te tamen velim placatorem nobis esse, apud inclytum Principem Ducem Iohannem Albertum, teque oro ut libellum xpovologizòv, quem nunc ad te mitto, ei exhibeas. Tibi etiam exemplum mitto, ac voluntatem meam vobis probari opto. Nam opus tenue esse scio,

^{*)} In Chronico Carionis affirmat, Duces Iuliacenses ortum habere a Bullione.

et in his aerumnis et hac negociorum confusione, ne possum quidem perpolire ea quae instituo. Mitto tibi epistolam *Tilemanni*, quam de itinere suo ad me scripsit, Bene vale et rescribe. Die pugnae Leuctricae.

Philippus.

No. 6548.

6. Iun.

Io. Marbachio.

Ex Io. Fechtii histor, eccles. sec. XVI. Supplem. p. 80.

Ioh. Marbachio

S. D. Reverende Vir et charissime Frater. Etsi optarem, Francofurdias non esse scriptos articulos: tamen studium Principum fuit pium, quo testimonium de suo consensu ostendere voluerunt. Postea indicta est Synodus Parthenopea, ut nowae fierent distractiones: quae cum non processisset, in aulam Wimariensem vocati sunt aliqui ex vicinia. Sed ut concionem apud Aristophanem balaena regit: ita in illa Synodo Flacius domina-Decreta cuduntur iam toto mense περί στωϊκης ανάγκης, περί αρτολατρείας, περί έργων, denique et de meo capite. Haec cum proferentur, erunt classica novorum certaminum. Sed oro Filium Dei, ut nos gubernet, et servet Ecclesiae reliquias, et faciat, ut unum simus in ipso. Utar vestro consilio, cum de responsione deliherabo. Nunc vobis commendo Menii filium, Augustum*), cuius indoles modesta est, et regi vestris consiliis poterit. Vides Ecclesiam fieri et angustiorem et magis aerumnosam, propter domesticas discordias. Ideo nos, qui coniunctionem pii agminis tueri studemus, induamus paternos animos erga filios amicorum, ut studia doctrinarum conserventur, quae inimici nostri delere conantur. Bene et feliciter vale. Die 6. Iunii, 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6544.

7. Iun.

Abd. Praetorio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 .

Abdias Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Clarissime vir et cariss, frater. In libelli chronici inscriptione quibusdam hos versus addidi:

દેવનો ત્રવેશન સ્વગ્નેવરિય ક્લેવેટ વેર્જેશ ઉદ્યોગજાન, દેવના સ્વો ભૂતિન દેખ વેરદ્વમાર્યખ્યાન ત્રવેશન.

Te spero ξὺν χαρίτων εὐνοία accepisse exemplum chronici libelli, et an acceperis quaeso significa; nam per proximum tabellarium misi. Quae de sycophantica censura¹) sparsa a Flacio scripsisti ad generum meum, iudico vere et graviter scripta esse. Nunc expecto decreta Turingica²), de quibus deliberabimus, cum prolata fuerint. Nuncius properabat, ideo addere plura non potui; sed semper nos unum esse in Deo volo. Mittam de die nuptiarum filiae Sabini peculiarem tabellarium; nam te quoque vocabimus. Bene vale. Die 7. Iunii 1558. Salutem reverenter optat Peucerus, scripturus brevi prolixe.

Philippus.

No. 6545.

9. Iun.

Cph. Libio.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Christophoro Libio, Pastori Ecclesiae Brandenburgensis.

S. D. Reverende vir et cariss, frater. Cum indicari vobis idoneum ad docendum in schola et in templo volueris, hunc *Motthaeum Tilonem* Bernoensem tibi indicandum esse censui, qui et recte doctus et facuudus est. Potuit habere locum in schola Smidhergensi, sed mavult propior esse patriae et habere aditum ad ministerium Evangelii. Quare eum tibi et caeteris amicis commendo. Bene vale et rescribe. Die nono Iunii, 1558.

Philippus.

No. 6546

d. solstitii.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 759. (ed. Lond. lib. IV. ep. 885.).

- 1) Videlicet articulorum Francofordensium.
- 2) Decrets Theologorum Wimarism vocatorum.

^{*)} Eundem Marbochio iterum commendat d. 1. Maii 1559.

Clariss. viro, eruditone et virtute praestanti Ioachimo Camerario fratri suo cariss.

S. D. Tuam frugalitatem in apparatu convivii valde probo, in quo etiamsi paululum a philosophica mediocritate recesseris, non est reprehendenda facilitas, quod aliquid affectibus tuorum tribuis, cum tamen non procul a lege discedas, μέτρα φυλάσσεσθαι. Ego insulsus, qui in tanto luctu Ecclesiae, et privatis doloribus, et miseriis, nimium indulgeo, non dico filiae, sed patri *). Sed pugnare cum eo non possum, qui a nostra philosophia alienissimus est. Tecum autem oro filium Dei dominum nostrum lesum Christum, toto pectore, ut in his regionibus semper Ecclesiam sibi colligat, et det ei honesta et tranquilla hospitia, gubernet etiam et protegat nos, et nostras familias, et tribuat fausta coniugia tuis et meis, propter gloriam Dei, et salutem ipsorum. Genero fui hortator, ut ad vos accederet cum coninge, et filiabus. Bene vale, die Solstitii aestivi. Philippus.

No. 6547.

13. Iun.

Cph. Libio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 %.

Christophoro Libio, Pastori Ecclesiae Brandenburgensis.

S. D. Reverende vir et cariss. frater.

casta Deus mens est, casta vult mente vocari, et leges coniugii sanxit. Ab ipso igitur casto creatore toto pectore felix coniugium filiae Sabini, Annae, peto. Amicos etiam oro, ut in coniugii ritibus nobis non desint. Ideo ad Senatum vestrum et matrem aviam Annae et ad patruum scripsi, teque oro, ut literas ad aviam scriptas cum patruo ipse ei legas. Scis amicos in talibus officiis amicorum causa, imo propter ipsas puellas, oportere labores suscipere. Curabis igitur, ut literae reddantur iis, quibus inscriptae sunt. Iussi enim nuncium, ut primum ad te accedat, ut sciam, literas certo exhiberi. De cancris quaeso loquaris cum domino Simone et aliis amicis, et

petes, ut sponsae *) non desint, natae ex patre Brandenburgensi. Tuae prudentiae et fidei omnia haec negotia commendo. Bene vale. Die 18. lunii, 1558.

Philippus.

No. 6548.

13. Iun.

Abd. Praetorio.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54%.

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Clarissime vir et carissime frater. Voluit Sabinus vocari Senatum Academiae vestrae ad publicum ritum desponsationis filiae ante aram. Etsi non libenter onero vos: tamen eo non gravatim ad vos scripsi, quia colloquia vestra expecto, et te, ut ad nos venias ad diem constitutum es, oro, etiamsi Senatus alios mittet publico nomine. Dies publicae desponsationis constitutus est 27. Iunii. Epistolam ad Senatum Academiae scriptam quaeso ut tu exhibeas. Iussi enim nuncium nostrum ad te accedere, teque oro, ut mihi rescribas. Significes etiam an libellos chronicos acceperis. Bene vale et rescribe. Die 13. Iunii, 1558.

Philippus.

No. 6549.

15. Iun.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 737. (ed. Lond. lib. IV. ep. 883.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti I o a c h i m o C a m e r a r i o, fratri suo carissimo,

S. D. Cum audirem hunc Callimachum Eobani filium narrare fratrum historias, non sine dolore cogitavi, et de temporum confusione, et de nostris familiis, ac iam haec scribens duas hinc familias mittebam, alteram ad iuga meae patriae

^{*)} Sabino.

^{*)} sponsae] scripsi pro sponsis.

^{**)} Venisse Praetorium intelligitur ex ep. d. d. 20, lul. h. a.

vicina, alteram ad saltus Boiemici viciniam *). Vagamur miseri in hac publica discordia. Sed filio Dei nos commendemus, qui etiam fuit exul, et quidem in patria. Gaudeo tamen hunc Callimachum habere patronum, virum honestum, Aegidium Iurisconsultum, qui eum secum ducet Spiram. Excellit ingenio Aegidius, et praeclare instructus est, non solum luris cognitione, sed etiam aliis honestis doctrinis, et scio te ab eo diligi, quod ex filio tuo etiam cognoscere potes. Callimachum cum excipies, scio te ipsi quidem gratulaturum esse talem patronum, sed de communibus miseriis nostris, et periculis posteritatis eadem cogitaturum esse, quae mihi in mentem venerunt. Tuae familiae et sponsae et sponso fausta omnia opto. Bene et feliciter vale, XV. Iunii. Philippus.

No. 6550.

16. Iun.

Conr. Nesseno.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Clarissimo viro, prudentia, eruditione et virtute praestanti, Domino Cunrado Nesseno, Syndico in urbe Lusatiae Sitta, fratri suo carissimo.

S. D. Clarissime vir et carissime frater. gnum mihi dolorem adfert cogitatio de morbo tuo, sed spero, te consolationes, quas Deus nobis certissimis testimoniis tradidit, mente intueri, et morbo et moestitiae remedia adhibere, quod et ego in meo morbo facio. Defluit mihi larga pituita in pectus, quae mihi mortem minitatur **), et commonefactio est, ut saepius de amicis aegrotis deque mea morte cogitem. Certo scimus, Deum vitae datorem esse, qui donec vult nos in hac aerumnosa militia communi societati servire, confirmat vires corporis. Hunc toto pectore oro, ut et tibi et mihi adsit et nobis opem ferat, leniat morbos donec nos vult in hac vita manere et propter filium Dominum nostrum Iesum Christum, et per eum, cum ex hoc carcere nos dimittet, ducat ad dulcissimam coelestis Ecclesiae consuetudinem, et ibi frui concedat sua luce et sapientia. Hunc fontem intueamur, et spe ac expectatione illius melioris vitae minori moestitia praesentes aerumnas feramus. Ipsi etiam filio Dei posteritatem nostram commendemus, qui assirmat se semper Ecclesiae custodem esse, nec passurum esse, ut tota deleatur. Hic defendet reliquias contra Turcica arma et contra alios furores. Discernamus in his cogitationibus sapientiam a Deo patefactam a philosophicis disputationibus, quae mundum et homines ex atomis componunt, et casu volvi omnia fingunt; et erecti testimoniis divinis certo statuamus, nos et nostros filio Dei curae esse. His cogitationibus in meo morbo moestitiam lenire studeo, nec dubito quin idem facias in tuo morbe. Davidem Bormannum tibi commendo. Scripsi de eo vicissim ad Senatum vestrum, teque oro, ut tua autoritate adolescenti pio et honesto opem feras. Propter tales etiam Deus mitigat publicas poenas. Bene valete. 16. Iunii 1558.

No. 6551.

22. Iun.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 740 sq. (ed. Lond. lib. IV. ep. 887.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerario fratri suo cariss.

S. D. Etsi disputabam ipse mecum, an istuc accederem etiam non vocatus, ad ritum initiorum coniugii honestissimae filiae tuae, tamen me continui, quod id et modestius, et tibi gratius fore arbitrabar. Nunc de te evocando, etsi malim tibi parcere, tamen Sabini voluntati necesse est me morem gerere. Is te, ut decet, facit plurimi, et vocat te ad publicum ritum initiorum coniugii filiae suae, quae erunt V. Cal. Iulii. Etsi autem mihi quoque adventus tuus erit gratissimus, tamen valetudinis tuae rationem te habere volo, cui audio quiete opus esse. Scio vota et pias preces ad filium Dei nos coniungere; ubicunque sumus, quem toto pectore oro, ut nos et familias nostras gubernet et protegat, et servet eis Ecclesiam, et honestas politias. Ioachimum filium tuum volo nobiscum domi meae esse. Bene vale. X. Cal. Iulii.

Philippus.

Sabini duas filias locavit, Annam Eusebio Menio, et Catharinam Mich. Meienburgio.

^{**)} Cf. quae Peucerus infra d. 1. Aug. 1558 scribit.

No. 6552.

80. Iun.

U. Mordeisen.

Epist, lib. V. p. 164.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et charissime Patrone. De obsidione oppidi Didenhofen, et de sollicitudine regionum ad Rhenum, heri in coena accepi literas, scriptas in urbe Spira a viro prudente et non ignaro Reipublicae magistro nunciorum, genero mei fratris. Si attrahitur Rex Galliae in Germaniam, Papa Imperatoris fastigium in eum transferet. Precor Deum, ut Germaniae tribuat salutarem tranquillitatem, et servet in ea Ecclesias, et earum hospitia.

Mitto Illustrissimo Principi aureum Hungaricum, in quo filius Iohannis nominatur Iohannes Sigismundus. In aliis aureis non est nomen posterius. Bene et feliciter valete. Pridie Cal. Iulii 1558.

Philippus.

No. 6558.

2. lul

$oldsymbol{A}bd.$ $oldsymbol{Praetorio.}$

+ Ex spogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Clarissime vir et cariss, frater. Et amore vestro et iudicio delectatus sum, quod ad me expatiati estis*), vobisque et debeo et habeo gratiam. Post iter vestrum scripserunt ad me amici Norimbergenses, Senatum dimisisse concionatorem, qui fuit ἐν τῷ βλακικῷ τάγματι πρωταγωνιστής. Adhuc expectatur editio censurae βλακικῆς, de qua in aula Turingica contentiones fuerunt. Quicquid intellexero tibi significabo. Κοινά γὰρ τῶν φίλων ἄχη. Audio renovari τὴν στωϊκὴν ἀνάγ-κην, et alias quasdam gregis istius delicias. Etsi Ecclesiae vulnera maiora fieri doleo, tamen, si respondendum esse iudicabo, dicam Deo iuvante,

quae et vera sunt et Ecclesiae utilia. Bene vale et rescribe. Die 2. Iulii 1558.

Philippus.

No. 6554,

2. Iul.

Antonio.

4 Ex autographo in cod. Goth. 879. fol. 85.

Venerando viro Domino Antonio, Pastori Ecclesiae Dei in Trebitz, amico suo,

S. D. Venerande domine Pastor. Scriptum est: esto pater orphano, tunc Deus magis te diliget, quam diligit te mater tua. Quid potest promitti maius amore Dei tanto erga nos, qui vincet maternam $\sigma\tau o\rho\gamma\dot{\eta}\nu$, quae est ardentissima? Hac tanta promissione invitati libenter benefaciamus orphanis piis et modestis. Talis est hic orphanus Christophorus Ernestus, natus in monte Annae **). Doctrinam Evangelii recte didicit, et mores sunt pii. Cum autem profuturum sit ei exercitium, oro, ut eum ad docendum admittatis, et ea in re pietatem erga orphanum declaretis, cum quidem et auditoribus sperem eius conciones profuturas esse. Bene vale. Die Synodi Mariae et Elisabeth. 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6555.

4. Iul.

Hardenbergius ad Eberum.

Ex autographo Hardenbergii în cod. Goth. 128. în fol. ep. 163. edita a Cypriano în libello: Clarorum girorum epistolae CXVII e biblioth. Goth. autographis. (Lipa. 1714. 4.) p. 21. — Contulimus autographon.

Doctissimo ac eidem pientissimo viro, Magistro Paulo Ebero, Professori et Concionatori in Ecclesia et Schola VV ittenbergensi, Domino suo.

Domine frater salve in Christo Iesu et perge meae, hoc est Iesu Christi causae favere, et sume animos. Deus auxiliator noster est. Et collapsa est hic meorum hostium auctoritas, si vos dignabimini

^{*)} Videl. ad suptias Annae, Sabini filiae. Vid. ep. d. d. 18. Iun.

^{**)} În oppido Annaberg in Misnia.

non approbare cuiusdam Elardi Segelbadii 1) propositiones prorsus ineptas et dissolutas de ubiquitate. Nam in illis hic iam res et spes pendent'), ut videas, quod, quale et quantum iudicii 3) hic sit illis, qui has tragoedias movent. Puto, vos vidisse librum, quem diabolicus blatero et infundus ardelio Magdeburgus nuper Hamburgae ') effudit, ubi vos vocat Quadiaphoristas, quod non potest non contristare pia pectora. Sed nihil proficiet inimicus, modo vos opponatis vos muros pro domo Israel. Scripsi quaedam ad Praeceptorem, tum et ad M. Sebastianum'), de quibus rogo, ut cum illis conferas. Opto te cum tuis omnibus bene valere. Si quid a me fieri velis, id significabis. Deus vos gubernet. Raptim 4. Iulii,

Alb. Hardenbergus*).

Magistro Peucero perscribam responsum per duos adolescentes, qui hinc ad vos venient. Quaeso uti?) illum meis verbis salutes in domino. Oro et obtestor te per Christum Dominum⁵), perge recte sentire de communi causa, et commenda mea pericula Christo, cui ministramus. Et⁹) etiam operare 10), ne inepti isti triumphos de Christo, de Ecclesia, de pietate et de vera doctrina et de nobis, qui Christo cupimus servire, agant. Nostri quidam pauci te salutant et gemunt 11). Interim in te et paucis aliis spem reponunt in Christo.

No. 6556.

7. lul.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Gamer. p. 739. (ed. Lond. lib. IV. ep. 886.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti I o a c h i m o C a m e r a r i o fratri suo cariss.

S. D. Hodie mecum in prandio fuerunt gener tuus, et vetus amicus Dascius, qui cum affine Pontano huc venit. Nesciebat τὸν στάφυλον hostem esse nostrarum Ecclesiarum. Adeo sunt Periclei, ut externos hostes ignorent, tantum domi quaerunt, quos perdant. Id ei dixi. Post tuum iter lapsus duriter quassavi os sacrum, et quanquam adhibui Chironis coniugem *), tamen medicatio nondum fuit efficax. Sed hoc mihi accidit molestius, post tuum iter allocutus sum Aonium de hospitibus in Salinis, qui arcentur a Synaxi, cumque putarem me sapienter loqui de distinctione poenae politicae, et Ecclesiae, ille sane υβριστιχῶς respondit, χαὶ ἐδόχουν ξυρεῖν λέοντα. στέργειν αίπάθαι ήμᾶς διδάσχουσι, καὶ ή ήμετέρα ἀγάπη πρὸς ἐκκλησίαν, quam plus turbari nollemus. Bene vale, subito scripsi. Cnemiandro commendata est Ecclesia Lubena. Pridie Nonas Iulii.

Philippus.

No. 6557.

13. Iul.

P. Vincentio.

Ex spogr. in cod. Paris. D. L. 54".

Petro Vincentio, Decano **).

S. D. Clarissime domine Decane. Hic Caspar Godemann, Witstockiensis, fuit hic triennium; antea in Academia Rostochiensi audivit Burenium. Ait, se nunc primum a suis literas de gradu accepisse; ideo tardius venire ad dandum nomen. Petit tamen adiungi caeteris; et censeo adiungendum esse. Die Mapyapios.

Philippus.

¹⁾ Cypr. mendose: Ebardi Segelbaldii. — De scripto Eilhardi Segebadii, pastoris ad aed. S. Annae Bremae, quod s. 1558, prodiit, et de tota controversia vid. Saligii historic ber Xugth. Confess. T. III. p. 788. et Planckii Geschichte bes prot. Rehebegt. Vol. V. P. II. p. 165 sq.

²⁾ res et spes pendent] Hace verba Cyprianus legere non potuit, et per lincolas indicavit lacunam, quae vero nos cel.

⁸⁾ Cypr. tudicium

⁴⁾ Cypr. Hamburgi.

⁵⁾ i, e. ad Melanthonem et Seb. Froeschelium.

⁶⁾ Nomen subscriptum Cyprianus non dedit.

⁷⁾ uti] Cypr. etiam.

⁸⁾ Cypr. Domine.

⁹⁾ Et, quod satis perspicus pictum est, Cyprian, mutavit in Da.

¹⁰⁾ operare] Cypt. operam.

¹¹⁾ et gemunt] Cypr. legere non potuit et indicavit lacunem.

^{*)} Schraniam. C. W.

^{*)} Videl. ordinis Philosophorum in Academia Witebergensi. Functus est hoc munere Vincentius in sem. nest. anni 1558. Vid. Script. publ. T. III. p. 186.

No. 6558.

20. Iul.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 20.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir, et carissime frater. nis huius tabellarii opera mihi pergrata est. Libenter enim tecum quotiescunque possum, quasi colloquor, Et fortassis aliquanto post coram colloquemur, vel in tua vicinia, vel in mea patria. lam enim expectatur editio censurae Turingicae*) seu potius βλακικῆς, de multis doctrinae partibus, περί ἀνάγκης Στωϊκῆς, περί ἀρτολατρείας, περί άντινόμων, ubi necesse erit me respondere: quod faciam Deo iuvante plane, sed communicatis sententiis cum piis et doctis. Publicae tranquillitatis causa haec certamina hactenus defugi, quantum potui. Sed postquam irritare me inimici non desinunt, et errores cumulant, necesse est, me testimonia mei iudicii relinquere, quod volo congruere cum vera Ecclesia, id est, cum piis et doctis omnibus. Bene vale. Die 20. Iulii.

Phil.

No. 6559.

28. Iul.

Cph. Libio.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Christophoro Libio, Fastori Ecclesiae Brandenburgensis.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Gaudeo tibi itineris in hoc aestu molestiam leniisse dulcissimos congressus cum viris piis, doctis, candidis et amantibus publicae concordiae. Ac prodest, tales saepe convenire, quia contraria factio, etiamsi nihil molimur, fit languidior. Expector et te et Petrum Praetorium, et cum Etesiae iam nobis sind secundi, his flantibus quam primum vos advenire velim. Sed ad filiae secundae **) nuptias Deo iuvante te adfuturum esse spero. Psalmos vere quam primum edi velim, ac optarim prius

edi, quam ad vos accedet vester άρμοστής, quem tamen non ita metuas, ut existimationi vestrae aliquam nubeculam offundi sinas. Oro autem filium Dei, ut nos gubernet. Bene vale et rescribe. Die Iulii 23. 1558.

Philippus.

No. 6560.

25. Iul.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 741. (ed. Lond. lib. IV. ep. 888.).

Clariss, viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerario fratri suo carissimo, S. D. Etsi in inspectione, de qua scribis, usus mei nullus est, et vere sum οὖτε τρίτος, οὖτε τέταρτος, tamen ad vos accederem, quia probo consilium inspectionis, et consuetudinem conservari velim, et vestro conspectu et vestris colloquiis delector. Sed retinent me multae causae, quas non commemoro, ne videatur esse σχήματα λόyou: una est, quam iudicabitis iustam, et non ironicam esse. Filiae Sabini nescio utrum funus an nuptias paremus, propter hanc domi relineor, et spero vos pro vestra sapientia, mihi veniam daturos. Te quidem boni consulere meam absentiam non dubito, ac oro, ut meam excusationem aulae et collegis exponas. Aestus afflixit multos apud nos, sed Dei beneficio gener tuus convalescit.

De munere Doctoris Aegidii scito me valde delectatum esse eius candore, καὶ βαιοῖσιν ὁπηδεὶ κάρις. Et Deum creatorem venarum metallicarum orabimus, ut eas foecundet. Bene vale, VIII. Cal. Augusti. Significa an hanc epistolam acceperis.

Philippus.

No. 6561.

1. Aug.

Hier. Baumgartnero.

Epist, lib. VI. p. 236 sq. Hic ex sutographo in cod. Mon. l. p. 234, cui Baumgartnerus adscripsit: "1558., 15. Augusti per Michaelem Rotingum."

Hieronymo Bomgartnero, Senatori incl.
urbis Norib.

S. D. Clariss. vir et Patrone cariss. Amo veterem versum, qui et tui animi effigies est:

^{*)} Conventus Vinariae hoc tempore habitus.

^{**)} Catharinae, filiae Sabini, quae nupsit Michaeli Meienburgo.

απαν τὸ χοηστὸν τὴν ἴσην ἔχει φύσιν. Dilexi Rottingum annos quadraginta: nec benevolentia erga ipsum mea extinguitur, etiam sicubi fortassis a me dissentit, quanquam nondum scio, quid in nostris sententiis desideret. Filium vero et propter paternam amicitiam, et propter proprias virtutes complexus sum, et ut meum filium diligo. Scio eum Ecclesiae vestrae consensum et amplecti et tueri et maxime optare ut aeterna sit Ecclesiarum nostrarum coniunctio. Quare te oro ut cum et complectaris et ornare studeas. La est ipsius moderatio, ut de dogmatibus cum Patre nihil disputaturus sit, qua de re congruent tuae admonitiones cum meis. Tueamur conjunctionem nostram propter gloriam Filii Dei, et Ecclesiae salutem, nec frangamur animis propter Sycophantias, quas Deus etiam aliquando refutabit. Bene et foeliciter vale. Filius Dei totam Ecclesiam vestram publicam et tuam domesticam servet. Cal. Augusti *).

Philippus Melanthon.

No. 6562.

1. Aug.

Peucerus ad Baumgartner.

Edita ex autographo Peuceri in Strobelii Miscell. IV. p. 78.

Epistola Casparis Peuceri inscripta Hieronymo Baumgartnero, Senatori inclytae Reipubl. Noricae praecipuo.

S. D. Clarissime vir, patrone reverenter colende. Cunctante Andreola, et nescio quas nectente moras, has dedi interea literas M. Rotingo, ut, cum nulla alia re possim, hoc qualicunque officio literarum meum tibi studium declarem, praesertim iis scribendis, quae ad socerum pertinent.

Oi Μεθωναίοι fabricam diu pressi operis historici ordini dicuntur a causa Lutherana, argumento et contextu tali, ut et quando dissenserint Lutherus et noster, et ubi sententiis discrepent, commemorent, et ἀντιλογίας omues hinc inde conquirant ac decerpant sollicite, collatis veteri-

MELANTH. OPER VOL. IX.

bus omnibus et recentibus scriptis. Considera, obsecro, coecitatem et odiorum violentiam ac virulentiam, ut vel evertant vel labefactent eum, quem semel odisse coeperunt absque ullo ipsius merito, quibus nulla alia excogitari possent accommodatiora et efficaciora toti causae nostrae deformandae et opprimendae. Dissidia esse inter nostros iam dudum clamitant adversarii, hisque vel solis maxime nos urgent. Quae sint illae dissensiones explicant isti prolatis etiam et publicatis, quantum intelligo, arcanis quibusdam inde usque ab initio motorum certaminum, ne quid deficiat hostes, quo nos conficiant et ingulent.

Sed haec quo tendunt? quove evasura sunt tandem? Senex noster quanquam vix spiritum ducit²), tamen si fuerit ei illata necessitas sese defendendi, dicet, quae piis et moderatis probabuntur, utcunque plebs furiosa tumultuetur, quae quid est aliud quam concio ovium, ut est apud Aristophanem, cui δημηγορεῖ φαλαίνα πανδο- εεύτρια ἔχουσα φωνὴν ἐμπεπρισμένης ὑός²). Sed per Andreolam Deo volente plura. Oliverium ') et placere vobis et suo recte fungi munere laetor et Deo gratias ago. Cal. Aug.

No. 6563.

5. Aug.

Ge. Buchholzero.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Georgio Buchholtzero, Pastori Ecclesiae Dei in inclyta urbe Arctoa, fratri suo cariss.

S. D. Reverende vir et cariss, frater. Dei beneficio hic mediocris tranquillitas est, nec vagantur morbi saevi, qui multos interficiant. Librum Wimariensem ex nostra aula expecto, quem cum audiam vetera sophismata Flacica repetere, non valde eum desidero. Heri Stenckfeldianum librum contra me scriptum accepi, in quo repetuntur contumeliae ministerii Evangelici, et depra-

^{*)} Alia manus adscripsit: 1558.

¹⁾ Sine dubio filius Andreae, nuncii, qui multos annos, ut ex epistolis Mel. intelligitur, tabellarius fuit inter Vitebergam et Norinbergam.

²⁾ Vid. ep. ad Nessenum d. 16. lun.

⁸⁾ Sunt verba Aristophan, in Vesp. 85. ed. Brunck. haec: κῆπειτα τοῦτοις τοὶς προβάτοισε μοι 'δόκει δημηγορείν φάλαινα πανδοκεύτρια, ἔχουσα etc.

⁴⁾ Oliverium Bock.

vatur dictum Pauli: unus est mediator Christus. Inde argumentatur ille praestigiator, verbum externum non esse medium, quo Deus est efficaxa Talis sophistica principum severitate compescenda erat. De Vatabli editionibus mihi placet ut filio gratificemini, quia verum est, Vatablum fuisse virum doctum in lingua Ebrea, et grammaticas admonitiones utiles tradidisse. Sed utilius est filio, conferre interpretationes germanicam Lutheri et usitatam latinam, ad fontes. Et vellem, eum non distrahere intentionem in plures versiones.

In Belgico pugnatum est mense Iulio, et in Gallico exercitu aliquot millia trucidata sunt, et multi nobiles viri capti *). Sed existimo, vos habere integram narrationem. Utinam nos, intuentes illam tristem tragoediam Galliae et Belgici, essemus modestiores, et peteremus a Deo pacem his regionibus et Ecclesiis. Bene valete. Die 5. Augusti. D. Sabino epistolam, quam ei inscripsi, ut mittas, oro. 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6564.

7. Aug.

Ge. Buchholzero.

+ Exapogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Georgio Buchholtzero, Praeposito Berlinensi.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Etsi praeter ea, quae in proximis literis ad te missis scripsi nihil habebam: tamen cum Ferinarius, vir doctus et tui amans istuc proficisceretur, dedi ei hanc epistolam, ut aditum ad te haberet. Historiam cladis Gallicae scripsit Comes de Schwartzburg ad Principem Anhaltinum Wolfgangum. Certum est etiam in Belgico decollatos esse quosdam Hispanos, qui struxerunt proditiones. Precemur Deum, ut vestris regionibus tribuat salutarem pacem. Ferinarius vidit Stenckfeldianum scriptum, quod mihi recens missum est, et narrare poterit, quales furores contineat. Defendit hoc argumentum: unus est mediator Dei et hominum dominus; ergo verbum externum non est medium, quo se Deus communicat. Manifestum

est, Paulum loqui de mediatore propitiationis, non de instrumento cognitionis. Si plura exempla haberem, mitterem unum. Bene vale et rescribe. Die 7. Augusti 1558.

Ph.

No. 6565.

7. Aug.

Petitio eleemosynae.

† Ex apogr. cod. Dresd. Zeltneri p. 85 sq., mihi descripta a Cl. Gersdorfio.

Petitio elemosynae.

Cum Theseus mortuorum ducum cadavera lavat. iubet eum quispiam id officium alteri mandare, sed respondet ipse: οὐχ αἰσχρὸν ἀνθρώποισιν ἀλλήλων κακά· ita non ducamus turpe esse miseris senibus opitulari. Multi hic elemosynam petunt, sed non oneramus scholasticos, verum plerumque ex fisco et de nostro peregrinis largimur. Tanta est autem miseria huius senis Ioh. Pül nati in oppido Barreit, ut aliis quoque commendandum esse censuerimus. Exul est, pulsus ex finibus Boemiae, in extrema senecta surdus, et aliis morbis aegrotans. Possunt eadem nobis accidere. Cogitantes igitur de communi infirmitate, magis afficiamur calamitatibus aliorum. Quare oro ut aliquid ad viaticum huic misero seni conferatis. Meministis amplissimam et uberrimam promissionem, in qua dicit filius dei recipi in aeterna tabernacula, i. e. in societatem bonorum Ecclesiae etiam in hac vita pios, qui benefici sint erga miseros et protegi et iuvari in Ecclesia. Datae Witteb. die 7. Augusti Anno dom. 1558.

Philippus Melanth.

No. 6566.

10. Aug.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 237. — Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 235., cui Baumgartnerus adscripsit: "1558. 23. Augusti per Audreolum."

Hieronymo Bomgartnero, Senatori inclytue urbis Noribergae.

S. D. Clariss, vir et Patrone cariss. Cum nuper decerneretur gradus Magisterii aliquot Scho-

^{*)} Vid. ep. d. 7. Aug. h. a.

lasticis, recitata est oratio de vita Pastoris nostri Doctoris Pomerani, quam cum scriberem, saepe te intuebar, cogitans illam auream aetatem huius seculi, in qua tibi dulcissima familiaritas erat cum ipso D. Pomerano, Suavenio, et aliis honestis et doctis viris qui tunc aderant. Exempla Orationis mittam cum Typographi ediderint. Nunc tantum hanc mitto pagellam, in qua spero tibi *) consolationem communem quam ibi scripsi non ingratam fore.

Tragoedias Belgicas scio vobis notas esse: ideo de eis nihil scribo. De Theologicis hoc scio, τὸν μεθωναῖον ἡγεμόνα misisse suam censuram ad aulas, quam audio non dissimilem esse illi sophistico Scripto, quod Flacius antea sparsit. Non nunc primum hoc Thucydideum amant, μὴ ἐθέλειν ξυνέπεσθαι μετὰ δεδοχιμασμένου, sed spero tamen Deum mentes multorum piorum copulaturum esse, ut aliquod sit agmen honestum consentiens. Bene vale. Die Laurentii **).

Philippus.

No. 6567.

12. Aug.

D. Chytraeo.

(Ex David. Chytraei epistolis p. 1217.)

Dav. Chytraco.

S. D. Clarissime vir et carissime frater. Mitto tibi pagellam disputationis Felsii, qui hospes est in Academia meae patriae. Sed Mercurius alias propositiones in sua epistola recitat, quam ad me scripsit. Volui haec a te legi, ut deplores nobiscum Ecclesiae calamitatem. Prorsus hoc fit, quod est in versu Timonis opinor. φοιτῷ δὴ βροτολοιγὸς ἔρις, κενεὸν λελακνῖα. Recens ediderunt Staphylus et Stenkfeldiani nominatim contra me talia scripta, quae videri possint a furiis ipsis dictata esse. Propter hos communes hostes oportebat nos coniunctionem etiam ἐπιεικεία quadam tueri. Bene vale et rescribe. die 12. Augusti.

Philippus Melanthon.

No. 6568.

12. Aug.

Scriptum.

Editum a Pezelio in Mel. Consil. lat. P. II. p. 817., ubi inscribitur: "Pagina inclusa in fastigium turris in arce Wittenb. ann. 1558." — Contuli apographon in cod. Goth. 218., ubi inscriptio est: "Seriptum Phil. Melanthonis impositum fastigiis turrium in templo 1558."

(Scriptum.)

Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat, qui custodit eam. Primum igitur Deum omnipotentem, aeternum patrem Domini nostri Iesu Christi, qui cum filio suo coaeterno, Domino nostro Iesu Christo, et Spiritu suo sancto, creavit coelum et terram et homines, et colligit in genere humano aeternam Ecclesiam, et propter Ecclesiam servat hospitia *), precamur, ut harum regionum Principes et populum clementer gubernet et protegat, et custodiat oppida, et loca omnia harum regionum.

Cum autem harum turrium nova fastigia fierent Anno 1558, munificentia Inclyti Ducis Saxoniae Electoris Augusti, hae narrationes de mutationibus, quae inciderunt, in capita tectorum inclusa sunt.

Ac ut posteritas sciat, quomodo nostro tempore situs observatus sit, hoc primum asscripsimus, artifices iudicasse, oppidum Wittebergam situm in ripa Albis supra Meideburgam, habere longitudinem graduum 30 et 30 minutorum: latitudinem vero graduum 51, minutorum vero 54.

An vero Witteberga a Widekindo condita sit, non scimus. Nec historias habemus de oppido vetustiores Friderico primo, qui Henrico Superbo Duci Saxoniae eripuit dignitatem Electoratus, et partem ditionis, et dedit Bernhardo Principi Anhaldino Ducis Saxoniae Electoris dignitatem, et Wittebergam cum vicinis aliquot oppidis, sitis inter Mysorum regionem, et Marchionis Electoris ditionem. Ademit et aliam partem, non procul ab Hamburga sitam **). Haec acciderunt circiter annum a nato Christo ex virgine 1180. Post id tempus Witteberga fuit praecipuus locus aulae Ducum Saxoniae Electorum. Et multi Principes Electores orti a Bernhardo Anhaldino, et eorum coniuges, filii, et filiae, Wittebergae sepulti sunt,

^{*)} Mel. scripsit te pro tibi.

^{**)} Alia manus adscripsit: 1558.

^{*)} i. e. civitates ecclesiae hospitia.

^{**)} God, Goth. 215. addit: et ademptam dignitatem Electoris et ditionem attribuit Bernhardo, principi Anhaltino.

quorum nomina in ipsis monumentis legimus, et recitantur in historia Principum Anhaldinorum, quorum praecipua et hic recitabimus, ut qui legent tot bonis Principibus gratum fuisse hoc domicilium, magis ament hoc oppidum 1).

In templo Franciscanorum Wittebergae hi Principes et eorum coniuges sepulti sunt: Domina Helena Ducis Saxoniae Electoris Alberti coniunx, filia Ducis Brunsvicensis Othonis fundatrix coenobii, obiit anno 1273. '), sepulta in medio choro. Dux Albertus maritus eius fuit Ductor exercitus apud Fridericum secundum Imperatorem, cum in Aegypto Damiata recepta est, anno 1219. Est autem nunc Damiata, quae olim nominabatur') Pelusium.

Dux Albertus II. filius Alberti primi, obiit anno 1297., sepultus in templo Franciscanorum Wittebergae. Coniunx eius Domina Hagne, filia Rodolphi Imperatoris, obiit anno 1312., sepulta in medio choro. Huic Duci Alberto socer Rodolphus Imperator addidit Palatinatum Saxoniae, et Comitatum Breen. Ad oppidum Aken + in ripa Albis a Magdeburgensibus victus est."

Rodolphus primus Alberti II. filius, natus ex matre Hagne, vicit Meideburgenses † ad oppidum Borkau". Huius coniunx Iutta fuit filia Marchionis Othonis longi, mater horum filiorum Alberti, Othonis, Iohannis, et Rodolphi, obiit anno 1327., sepulta in choro, ad parietem meridianum.

Rodolphus secundus Dux Saxoniae Elector elegit Carolum IV.-Imperatorem contra Ludovicum Bavarum, profectus in Galliam ad Philippum Regem Franciae, duxit exercitum contra Eduardum Regem Angliae, quo tempore magno praelio victi sunt Galli ab Anglis, et cecidit in praelio Rex Bohemiae Iohannes, qui auxilia ad Regem Gallicum adduxerat. Et Angli Calesio potiti sunt. Donatus est autem Rodolphus a Rege Gallico spina, quae ex Christi corona esse dicebatur, quam spinam cum in patriam attulisset, fundavit Wittebergae collegium Canonicorum. Mortuus est anno 1385. 4) Coniunx eius Domina Anna filia Lantgravii Thuringiae Baldasari, mortua est anno 1395. Sepulti sunt in templo Franciscanorum Wittebergae.

Wenceslaus Dux Saxoniae Elector occupavit Luneburgensem Ducatum, sed in obsidione Cellae accepit lethale vulnus, ex quo mortuus est anno 1402. ') Uxor Caecilia filia Francisci Principis Paduam, qui tunc imperialis Vicarius fuit, obiit anno 1429. Lapis sepulcralis cum inscriptione erat marmor porphyreticum in templo Franciscanorum.

Rodolphus III. Saxoniae Dux et Elector Wenceslai filius, depulit Episcopum Meideburgensem a Peltzick et Rabenstein, obiit anno 1419. Uxor Barbara Ducissa Lignicensis et Brigensis, obiit anno 1435. Horum filios Rodolphum et VVenceslaum, viventibus parentibus, oppressit in arce Sveinitz collapsa turris. Pater deinde a Sigismundo Imp. missus in Bohemiam, ut autoritate imperii mandaret Bohemis, ut quiescerent, in itinere mortuus est.

Successit Albertus Elector in ea familia postremus Rodolphi III. frater. Coniugem habuit filiam Ducis Aureliani. Incendio in arce Locha orto perterrefactus aliquanto post mortuus est anno 1422. Decessit sine masculis haeredibus, sepultus apud fratrem in templo Franciscanorum.

Hanc commemorationem hic inseruimus *), ut qui legent, sciant fuisse egregiam virtutem etiam illo tempore Principum Electorum Ducum Saxoniae, quanquam potentia non semper par fuit.

Anno 1423. translata est dignitas Electoralis in familiam Marchionum Misnensium: Quia magnos exercitus ad reprimendos Bohemos miserant, et Fridericus Marchio tum regionem Mysorum et Thuringiam tenebat.

Huic igitur Imperator Sigismundus tradidit dignitatem Electoris Saxonici, et eam regionem, quae nunc est Electoris Saxonici propria, in qua est Witteberga.

Ornavit urbem Wittebergam Dux Saxoniae Elector Fridericus III. qui vixit regnante Imperatore Maximiliano. Condidit arcem, et templum arci vicinum, et ripas Albis ligneo ponte iunxit. Postea anno 1502. Academiam Wittebergae constituit, accersitis huc Lectoribus ex Academia Lipsica, et ex Academia Tubingensi. In hac Academia anno 1517. Reverendus vir Martinus Lutherus natus in Isleben, Theologiae D. edidit

¹⁾ ut qui legent etc.] praetermissa sunt in cod. Goth.

²⁾ Cod. Goth.: 1272.

³⁾ Cod. Goth. dicebatur.

⁴⁾ Cod. Goth.: 1886.

⁵⁾ Cod. Goth.: 1409.

⁶⁾ Cod. Goth. instituimus.

propositiones pie et erudite scriptas de vera poenitentia et fide, qua homo in conversione accipit remissionem peccatorum, et fit iustus. Et refutavit multos errores Pontificum Romanorum, et Monachorum de imposturis indulgentiarum, et aliis falsis opinionibus. Inde orta est correctio multarum superstitionum, et restitutio purae doctrinae Evangelii, de qua extat confessio Ecclesiarum Saxonicarum exhibita Imperatore Carolo V. in Comitiis Augustanis, anno 1530. Quam confessionem scripsit Philippus Melanthon, natus in oppido Palatinorum Rheni Bretta, qui etiam alia scripta edidit, ex quibus cognosci potest integrum doctrinae genus in hac urbe receptum, verum esse, et Ecclesiae necessarium. Speramus enim ') Deo iuvante libros ad posteritatem perventuros esse.

Etsi autem Romani Pontifices et Episcopi cum iis ") sentientes, et Imperator Carolus V. et multi Principes veritati adversabantur: tamen magna pars Germaniae, et in aliis gentibus multi viri docti, et timentes Deum amplexi sunt doctrinam confessionis Ecclesiarum Saxonicarum. Nec vero dubium est, Romanos Pontifices Carolo Imp. semper hortatores fuisse ad bellum movendum contra eus, qui puram Evangelii doctrinam amplexi erant. Tandem igitur anno 1546. cum eodem anno mense Februario D. Martinus Lutherus mortuus esset, edidit proscriptionem Carolus Imperator contra Ducem Saxoniae Iohannem Fridericum, et Lantgravium Hassiae Philippum. Quae belli occasiones proxime antecesserunt, et quae caussae ostensae sint, legi potest") in integris historiis. Nam Imperator Carolus, ne omnium Principum animos a se alienaret 10), affirmavit, se tunc non mutaturum esse Ecclesias.

Cum autem Dux Saxoniae Ioannes Fridericus Elector, et Lantgravius Hassiae, et socii duxissent magnum exercitum in Bavariam, ut Imperatori Carolo, ibi colligenti exercitum, occurrerent, levia aliquot praelia ibi facta sunt, ac tota hyems consumta est sine magno praelio, quia Imperator Carolus cum exercitu tanto et cupido dimicationis non esse pugnandum iudicabat. Rediit igitur Dux Saxoniae Iohannes Fridericus Elector in regionem Mysorum.

Et quia 1) bellum inter agnatos Principes, Ducem Iohannem Fridericum, et Ducem Mauritium motum erat, Carolus Imperator in vere anni 1547. ab oppido Egra duxit magnum exercitum ad ripam Albis prope Mulberg, quod supra Torgam situm est. Ibi die 24. Aprilis captus est in praelio Dux Saxoniae Iohannes Fridericus, et ad Carolum Imperatorem mox adductus, qui captivum apud se retinuit, et statim cum exercitu ad oppidum Wittebergam accessit.

Cumque Imperator Carolus, et Rex Ferdinandus, et alii Principes divertissent in pagum Academiae Pistricium, Imperator inde usque ad Albim castra locat, et petit, ut fiat Wittebergae deditio. Erant in oppido Ducis Iohannis Friderici coniunx, et tres filii: Pater extra urbem in castris Imperatoris captivus erat. Itaque et pater et filii in maiore periculo futuri erant, si oppidum vi expugnatum esset. Oppidum igitur Witteberga consilio nobilium, quibus commendata erat coniunx Ducis Iohannis Friderici cum filiis deditum est Imperatori, et praesidium Imperatoris intra moenia receptum est die 23. Maii. Postea Imperator dignitatem Electoris Saxonici transtulit in Ducem Saxoniae Mauritium, et ei Wittebergam, et hanc vicinam ditionem, quae est Electoris propria, tradidit, et certis conditionibus pacem dedit filiis Ducis Iohannis Friderici.

Hoc modo facta est mutatio dominii in hac ditione, anno 1547. Moderate autem egit Imperator, quod dignitatem Electoris et hanc ditionem non transtulit a familia Ducum Saxoniae. Et Dux Saxoniae Elector Mauritius clementer gubernavit, et desendit hanc ditionem, cum postea nova bella mota essent ab Alberto Marchione Brandeburgense, qui minabatur his regionibus ad Albim vastationem.

Mortuo autem Duce Saxoniae Electore Mauritio, anno 1553. successit frater Dux Saxoniae Elector Augustus, qui facta transactione cum Duce Saxoniae Iohanne Friderico pacem in his regionibus constituit. Postea et haereditarium foedus Ducum Saxoniae, Marchionum Brandeburgensium, et Lantgraviorum Hassiae renovatum est. Quo in foedere et hoc comprehensum est, ut consensum tueantur ") de confessione pu-

⁷⁾ etiam] cod. Goth.

⁸⁾ Pez. 60.

⁹⁾ Cod. Goth. poterit.

¹⁰⁾ Cod. Goth. abalienaret.

¹¹⁾ Cod. Goth. Mysorum, quia.

¹²⁾ Cod. Goth. tantum bacc: renovatum est, ut tuerentur consensum.

rae doctrinae, exhibita Imperatori Carolo V. in 'o. 656 9. conventu Augustano.

Hactenus igitur Dei beneficio tranquillam gubernationem Dux Saxoniae Elector Augustus tenet, qui in vita privata iustus, castus 13) et modestus est, et Deum vera invocatione in agnitione et fiducia Domini nostri Iesu Christi colit: et publice Ecclesias "), disciplinam, et iurisdictionem honeste tuetur. Ostendit etiam studium publicae pacis et concordiae in Germania, cum in aliis negotiis, tum in Electorum coniunctione tuenda, qui hoc anno 1558. Francofordiae omnes convenerunt, ut cum Imperator Carolus ultro Imperatoriam dignitatem deposuisset, electionem Imperatoris Ferdinaudi confirmarent, nec sinerent Germaniam diversis electionibus distrahi,

Oramus igitur Deum aeternum, patrem Domini nostri Iesu Christi, creatorem generis humani, custodem Ecclesiae suae, et honestarum politiarum, ut huic Duci Saxoniae Electori Augusto tribuat longa vitae spacia, salutarem gubernationem, et selicem posteritatem. Huius Ducis Saxoniae Electoris Augusti mandato et sumtu haec fastigia turrium rursus facta sunt. Anno 1558. cum ante obsidionem amota essent, ut collocari machinae in turres possent, qua tamen demolitione non opus fuisset. Quia Imperator Carolus adeo quietus fuit, ut ex machinis eius nullus globus in oppidum emissus sit: Ita Deus clementer hoc oppidum protexit. + Hanc narrationem, compositam a Phil. Melanthone, scripsit ipsius [et] D. Lutheri discipulus Paulus Eberus, natus in Franciae oppido Kittinga, Pastor Ecclesiae Wittebergensis, electus in locum Rev. viri, D. Ioh. Bugenhagii Pomer., qui, cum huic Ecclesiae praesuisset magna cum, laude pietatis fidei et diligentiae annos 36, placida morte obiit die 20. Aprilis, anno aetatis 73., anno Christi 1558., quo et haec scripta sunt mensis August. die 12." 15).

13. Aug.

G. Fabricio.

Epist. lib. V. p. 417.

Georgio Fabricio, gubernanti Scholam Misnensem.

Doctissime vir, et charissime frater. Hanc epistolam dedi Huperto, Burgundo'). Qui mores hominum multorum vidit, et urbes, vixit nobiscum fere biennium, et comperimus, esse virum prudentem et integrum. Ac, tui amore accensus, in hoc itinere te alloqui cupit. Excipies igitur amanter, ut vere laudatam esse hospitalitatem tuae gentis in Argonautico poëmate sciat. De Republ. quid scribam? Scis, me semper metuisse illam oram littoris Baltici, quae toto hoc sexennio quotannis Titanum exercitus genuit. Et adhuc metuo, vastationes similes illis veteribus Gotthicis aut Hunnicis²). Sed oremus Filium Dei, ut fatales poenas leniat. Bene vale. 13. August.

No. 6570,

13. Aug.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 742. (ed. Lond. lib. IV. ep. 889.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Ioach. Camerario fratri suo carissimo,

S. D. Dei beneficio Esromus recte valet, et nobiscum ad vos accessurus erat, sed cum litteras de morte Menii amici utriusque nostrum veteris et carissimi accepissem, dolore retentus sum. Memini nostram militiam annorum triginta, non ignotam tibi, in qua multa magna negocia, et Ecclesiae utilia communi consilio egimus. Postea quae confusiones Reipub. inciderint, scimus. Harum rerum omnium cogitatio mihi ingentes dolores affert. Sed oro filium Dei, ut et Ecclesiam, et in ea pias familias, et tuam servet, et honestissimae coniugi tuae vires animae et corporis confirmet. De Troiae Francicae negocio vobiscum deliberabo. Bene vale, die XIII. Augusti.

Philippus.

¹⁵⁾ castus] abest a textu Pez.

¹⁴⁾ Cod. Goth. Ecclesiae.

¹⁵⁾ Habetur hoc additum in cod. Goth.

¹⁾ Huberto Langueto.

²⁾ Loquitur de bello in Livonia Vid. ep. ad Baumgartner. d. 5. Sept. 1558.

No. 6571.

13. Aug.

Euseb. Menio.

Edita in libello rarissimo: Gesammelter Briefwechsel über bie Frage: ob vor ber Ausgabe ber locor, theologicor. Philippi Mel. vom Jahre 1521. eine andere, von ihm vielleicht unterbrückte vorhergegangen sen? (Damb. 1752. 8.) p. 157.

Eusebio Menio, filio.

S. D. Carissime fili, hodie ad vos accessuri eramus ego, Caspar et Esromus, et auriga conductus erat: sed acceptis tuis literis') ante meridiem, dolore retentus sum, quem mihi recordatio historiae triginta annorum adfert. Amicitia mihi cum patre tuo non est orta a iuvenilibus voluptatibus, sed ex societate maximorum negotiorum, et quae Ecclesiae utilissima fuerunt. Sustinuit pater amplius annos triginta in Thuringia omnia officia Episcopi, recte docuit suas Ecclesias, iudicavit controversias dogmatum, refutavit adversarios optimis scriptis, rexit inspectiones Ecclesiarum, de multis maximis negotiis contulit mecum suas cogitationes. Ex his tantis causis orta et confirmata amicitia duravit, et durabit in aeternum. Non possum igitur non dolere tali orbatus amico. Deinde familiae causa doleo. Sed oro filium Dei, custodem Ecclesiae, ut nos omnes servet et gubernet, et orphanorum nostrorum pater sit. Hac consolatione lenies tuos dolores, quod Deus vult orphanis opitulari. Paterna officia tibi et filiae meae, tuae coningi'), praestabo, donec Deus concedet. Plura scribere non potui properante tabellario. Bene vale et repugna dolori. Wittenbergae 13. Aug. a. 58.

Philipp. Melanth.

No. 6572.

13. Aug.

Iac. Bordingo.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Iacobo Bordingo, 'Αρχιάτρφ inclyti Regis Daniae, patrono suo carissimo.

S. D. Clarissime vir et carissime frater.

Ipse ego quicquid ero cineres interque favillas, Tunc ego non potero non memor esse tui,

et quidem amore virtutis tuae. Nec aliam ob causam ad te scribo, nisi ut amoris erga te mei significationem ostendam. Nam de miseriis meis scribere non libet. Recens adversus me Staphylus et Stenkefeldiani talia scripta ediderunt, ut videri possint ab ipsis furiis dictata. Adversus tales hostes prodesset nostros coniunctos esse. Sed non minus hostiliter me lacerat ὁ ὄχλος βλαχιχός. Inter has adversationes, donec in hac docendi militia vivam, dicam moderate, quae dixi hactenus et prodesse discentibus iudico. Qua de re tuum et tui similium virorum doctorum et sapientium iudicia intueor. Οὐ λασκάζω τοὺς κροτοθορύβους έν αὐλαῖς *) καὶ γυναικεῖοις. Sed filio Dei me commendo. Fortassis me veniens climactericus annus his aerumnis liberabit. Tui cognati Dei heneficio recte valent et discunt. Dedi alteri legendum Galenum περί χρείας μορίων. Bene vale et rescribe. Idib. Augusti 1558.

No. 6573.

14. Aug.

Senatui Herzberg.

Edita in ben Unichulb. Ruchrichten, ann. 1706. (Lunz.)

Un ben Rath ju Bergberg.

Sottes Gnad durch seinen Eingebornen Sohn Jesum Christum unsern Beiland und mahrhaftiglichen Belfer zuvor.

Erbare, weise, gunftige herren und Freunde, Ich bitt ganz fleißig, diß meine Schrift gutwilliglich anzunehmen, belangend die Schulregirung in ber Stadt Bergberg, benn wie wol Ich mich ba nichts anmaß, so hoff Ich doch, Ew. Erbarkeiten werden mir ein Borbitt für gut halten, insonderheit dieweil dieser junge Mann Johannes Clarus Em. Erbarteit bekannt ift, und ist zu Hertberg geboren, und ist mahr, daß biefer Johannes von Gott mit Gaben Ingenii reichlich gezieret ift, wie feine Schriften ausweisen, in beiben Sprachen lateinisch und griechisch, und in Carmine und Prosa, darin auch ju sehen, daß er sehr wohl gelart ift in gedachten Sprachen und loblichen Runften, auch ift zu hoffen, durch Gottes Bulf, daß er mit der Beit in Kirchen ober Universitäten vor andern nug= lich mag gebraucht werden. Dazu ist er gottefürchtig

¹⁾ Mortem Menii patris nuntiantibus.

²⁾ Annae, filiae Sabini.

^{*)} avlais] rescripsi pro edlais.

und guter Sitten. Dieweil benn jegund die Schulregirung in der Stadt Hertberg ledig ist, bitt Ich neben
gedachten Johann Clarus, Ew. Erbarkeiten wollen
ihm die Schul anvertraun wegen seiner guten Geschicklichkeit, derohalden zu hoffen, er werde der Jugend sehr
nüßlich und der Stadt ein Zier senn, werde auch durch
diesen Anfang mehr bekannt werden, und zu großer Arbeit in Kirchen oder Universitäten ersodert, darumb
bitt ich ganz sleißig, Ew. Erbarkeiten wollen ihn, diesen Ihres Mithürgers Sohn, väterlich lassen besohlen
sein, daran E. Erbarkeit auch Gott ein wohlgefällig
Werk thun, und wo Ich den Ewren dienen kann, bin
Ich dazu willig. Der allmächtige Gott wölle dies Land
und E. Erbarkeiten und die Ewren allezeit gnädiglich
bewahren, datum 14. Augusti Anno 1558.

Emr. Erbarfeiten

williger Diener Philippus Melanthon.

No. 6574.

15. Aug.

Augusto Pr. Elect.

† Ex autographo Melanthonis in biblioth. Regia Hannover — Est prima delineatio scripti (bas Concept), in qua haud pauca iterum deleta sunt emendationis causa, quam calligrapho data ad describendum. In tergo Paulus Eberus sua manu adscripsit haec:

"Scriptum academiae et Senatus Witebergensis missum ad illustrissimum Electorem Augustum, Ducem Saxoniae, quo petitur confirmatio electi Pastoris in locum Domini Iohannis Bugenhagii Pomerani doctoris theologiae defuncti. 20. Aprilis 1558."

Dem Durchleuchtigsten, Hochgebohrnen Fürsten und Herrn, Herrn Augusto, Herzogen zu Sachsen, bes beiligen Römischen Reichs Erzmarschall und Churfürsten, Landgraven zu Turingen, Marggraven zu Meisten und Burggraven zu Meibeburg, unserm gnädigsten Berrn.

(Inscriptio in tergo posita, aliena manuscripta est.)

Sottes Gnad durch seinen eingebohrnen Sohn Zesum Christum unsern Heiland und wahrhaftigen Helser zuvor. Durchlauchtigster, Hochgebohrner Churfurst, gnadigster Herr. So der allmächtige Gott den ehr= würdigen Herrn Doctor Johann Bugenhagen, unfrer Kirchen Pastor, länger bei uns gelassen häte, und hatt' ihm Leibesstärke zum Umt geben, dieses hateten wir für eine besondere Gnad geacht, erkennen uns auch du Dankbarkeit gegen Gott schuldig, daß er uns einen solchen treuen Pastor 36 Jahr geben hat, der in

Sterben und Krieg nicht von uns gewichen ift, und bat biese Rirchen ohne Stolz in driftlicher Einträchtigkeit alle Beit regirt. Rachdem ihn nun Gott aus biefem Amt und schwachen Leben in ewige Seligkeit erfordert, und wir wiffen, daß gewißlich rechte Pradicanten Gottes Gaben find, boch durch gebuhrlichen Beruf, find mir, laut der Bisitation Befehl, die Universität und Rath zusammen kommen, und haben eintrachtiglich zum Daftor der Kirchen zu Witteberg den murdigen herrn Magistrum Paulum Eberum berufen und nominirt, ihn nach seiner Bewilligung Em. Churf. Gnaden unterthäniglich anzuzeigen, und find aller unfer Stimmen, ohne alles Practiciren, eintrachtig gemefen, daß feine andre Person von Jemand nominirt ist; denn wir alle wissen, daß er gottfürchtig ist und einen rechten Berstand hat driftlicher Lehre, und ist alle Zeit in gemeiner Confession ber Kirchen dieser Land geblieben, ist verständig und friedliebend. Biewohl nun gedachter Magiftet Paulus Eberus sich entschuldiget, und viel Ursachen fürgewandt von der großen Last diefes Amts, hat datüber feines Leibes Schwachheit angezogen, die wir alle wiffen, und wir gern fein verschont hatten, so haben wir boch keine andre Person, nach Gelegenheit dieser Beit, ihm vorzuziehen bedenken konnen; haben also gutt driftlicher Meinung aus feinem Privataffect angehalten und gebeten, daß er bewilligen wollt. Nach diesen Re ben hat er auf Em. Churf. Gnaden gnadigst und vater: lichst Bedenken, Schließen und Confirmation bemuthiglich gewilligt. Dieses alles berichten mir Em. Chutf. Gnaden in Unterthänigkeit, und bitten Em. Chf. In. Sott zu Ehren, sie wollen gnadiglich und vaterlich diese wichtige Sache erwägen, und so Em. Chf. In auf ge bachten Paulum Eberum schließen werden, wollen sie biesen Beruf und Election gnabiglich confirmiren; und wie Em. Chf. In. schließen werden, also wollen wir uns in Unterthanigkeit gehorfamlich halten, und bitten ben allmächtigen Sohn Gottes, Jesum Christum, ba gur rechten Band feines ewigen Baters figet, eine ewige Rirche ju fammeln, und derfelbigen Gaben ju geben, Pastores und Doctores, er wolle gnädiglich ihm in biesen Landen alle Zeit eine ewige Kirche sammeln, Berts schaft und Land bewahren, und uns felige Prediger ge ben, wolle auch Em. Chf. Gnaden und E. Chf. Gn. Gemahl und junge Herrschaft an Seel und Leib starten und zu Gut ber Chriftenheit in friedlicher Regierung lang erhalten. Datum 15. Augusti 1558.

Em. Churf. Gnaben

unterthänige Diener Universität und Rath ju Witcherg. No. 6575.

15. Aug.

Ge. Cargio.

Kx autographo edita in Veesenmeyeri Sammlung von Aufstänen jur Erläuter. der Auchengeschichte — des 16. Jahrh. (Ulm 1827. 8.) p. 193.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti D. Georgio Cargio, Pastori Ecclesiae Dei in urbe Francica Anspach, fratri suo carissimo.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Non longo intervallo hic vicinae Ecclesiae duobus egregiis viris orbatae sunt, Pastore nostro Doctore Pomerano et Iusto Menio, quorum uterque fideliter servivit multis Ecclesiis. Etsi autem ipsis migratio ex his miseriis gratulanda est, tamen iactura publica deploranda est, praesertim cum Pontificiorum et fanaticorum rabies crescat. Ediderunt recens talia scripta Staphylus et Stenckfeldiani, quae ab ipsis furiis 1) dictata videri possint. P...l.s ') connexio est Stenckfeldianorum: unus est mediator Christus; igitur verbi scripti aut lecti cogitatio non est medium, quo Deus est efficax? Si librum vidisti, quaeso, ut aliquid de tuis cogitationibus scribas. Manlium tibi commendo. Bene vale. Die 15. Augusti.

No. 6576.

16. Aug.

Ge. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 360. (ed. Lond, lib. II. ep. 367.).

Georgio Cracovio, Doctori Iuris et Ducis Saxon, Electoris Consiliario.

S. D. Saepe iam de itinere anni superioris *) cogito, et de Ecclesiae miseriis. Hoc die ante an-

1) In autographo legit Veesenmeyer furari et coniicit legendum esse ab ipso furore; sed haud dubie furiis est legendum. Vid. ep. ad Chytr. d. 12. Aug. num Inclytus Comes nobis Principis mandata exposuit. Quae postea secuta sint, quae impendeant saepe te cogitare scio. Sed precemur Filium Dei, ut cymbam suam et nos in ea servet et gubernet. In his doloribus nostris aliquam mihi levationem tua colloquia adferunt. Ideo et te saepius nobiscum esse vellem, et libenter te accedo; Veniemus ad te, Caspar, Hubertus et ego. Bene vale. Die 16. Augusti.

No. 6577.

17. Aug.

· Peucerus ad Baumgartn.

Rdita ex autogr. Peuceri in Strobelii Miscell. IV. p. 80.

Epistola Casp. Peuceri ad Hieronymum Baumgartner.

S. D. Clarissime vir. Misit ad Electores censuram de articulis Francofortensibus Iohannes Fridericus, Saxoniae Dux, subscriptione suae manus consignatam, plenam sophistices et manifestarum corruptelarum pugnantium cum explicata doctrina nostrarum Ecclesiarum, qua tota formula initae et constitutae consensionis reiicitur, et horribili atrocitate condemnatur. Inter caetera et haec extant: particulam sola non tantum excludere conditionem meriti, sed praesentiam operum, ne adsint. Et quidam ex satellitio Flacii nuper defendens portenta ista pro concione impudenter et blaspheme dixerat: et retineri fidem et credentem placere Deo etiam in actu homicidii. Qualem itaque nobis fingunt formantque religionem? Hactenus έχ τοῦ παρόντος χόσμου μετέστησαν την εχχλησίαν turbatam rixis non necessariis; nunc et fidei ac salutis fundamenta convellunt.

Convenient hisce diebus Theologi Electorum Witebergae ad examinandam censuram illam, quam ex illo scripto, quod sparsum fuit ante, conversam tantum esse in sermonem germanicum apparet. Ideoque a solo Flacio ortam hanc arbitramur. Certe Schnepfio et Victorino nec malitiae tantum neque inscitiae tribuimus, et fuisse hos exclusos a deliberationibus postremis fama est. Bene et feliciter vale. Si quid fuerit compositum a nostris, curabo ut describatur vobis. 17. Augusti.

²⁾ Literae sunt obliteratae. Veesenmeyer coniicit: Quatts, quod aptissime convenit. Signum interrogandi, quod Mel. non in fine interrogationis ponere solet, sed mox post initium, et hoc loco post,, Stenckfeldianorum, reieci, ut et in aliu epistolis feci, ad finem interrogationis. Quod si signum interrogandi in autogr. non legatur et litera P sit satis distincte scripts, legendum putaverim non Qualis, sed Petulans.

^{*)} Hoc die videl. d. 16. Aug. 1557. iter Wormatiam ingressus fuerat accepto mandato a Principe Electore, in quo itinere Cracovium habuerat comitem.

No. 6578.

20. Aug.

Petitio eleemosyn.

Scripta publ. T. III. p. 210. (Lunz.)

Petitio Eleemosynae.

Scitis recens accensum esse Cometam in hoc mense Augusto, quem adhuc initio noctis conspicimus sub coma Berenices, ac propter figuram ensi similem ξιφίαν nominare possumus. Mucro directus est versus ortum Brumalem, etsi non uni tantum genti minitatur: quia regula est: ovo eis κομήτης, δστις οὐ κακὸν φέρει. Sciamus igitur, nos omnes moneri, ut petamus mitigari poenas, et, ut precatio sit ardentior, simus modesti. Nuper pagus vicinus incendio periit. Nomen pagi est Berkitz a betula, Bircken, quae Graecis est σημύδα, quae gignit succum valde salubrem contra calculum renum. In eo pago et Pastoris domus et horreum, et huius anni fruges perierunt Ideo vos hortamur, ut iam egenti opem feratis, et in hoc officio exerceatis precationem ad Deum, et fidem, et spem; petatis, ut Deus vobis et Ecclesiae poenas leniat, ut vos et Ecclesiam protegat; et haec beneficia a Deo exspectetis propter Filium intercessorem. Et hac spe erecti mementote etiam gratitudinem erga Deum declarandam esse his eleemosynis, sicut scriptum est: Date et dabitur vobis. Et in secunda ad Corinthios scriptum est: Qui suppeditat semen seminanti, praebeat et panem ad cibum, et augeat sementem vestram. Datae, die 20. Augusti Anno 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6579.

(fere hoc t.)

Scriptum.

† Ex autographo in cod. Monac. II. p. 62. — Est pagella, amico cuidam missa, quae fortasse mense Augusto huius anni scripta est, ubi conspiciebatur cometa sub coma Berenices.

Ζητήσεις.

Vindemiator haud dubie est προτρυγήτης, qui est in dextra ala virginis. Atque ita προτρυγήτην interpretatus est Pontanus in propositione 29. centiloquii. Et Arati interpres Theon ait, πρὸ τῆς τρυγητοῦ ώρας ὀλίγον προανατέλλει. In

Higinio est: vindemiator exoriri mane incipit XI. Calendas Septbris, vindemiae maturitatem promittens. Credo latinos graecum nomen imitatos esse, sed tamen omisisse compositionem, quod durius esset praevindemiator; etsi in almagesti versione ita vertit Trapezontius.

Comam Berenices septentrionalem esse stellam non dubium est, supra tergum leonis, seu extremum leonis, sub cauda ursae maioris pone pedem postremum. Sicut recte ait Catullus

Virginis et saevi contingens ora leonis Lumina Calistoi iuncta Lycaoniae.

Et commentarius Arati intelligit de coma Berenices οίος οἱ πρὸ ποδῶν φέρεται καλός τε μεγάς τε etc.

Deinde Theon:

οί δε ήλακάτην αὐτήν λέγουσι
κόνων δε ὁ μαθηματικός πτολεμαίω
χαριζόμενος βερενίκης πλόκανον
εξ αὐτοῦ κατηστέρισε.
Τοῦτο καὶ Καλλιμαχός που φησιν
ήδε κόνων εβλεψεν εν ἤερι τὸν βερενίκης
βόστρυχον etc.

Ptolemeus vocat comas maximas tribuitque ei gradum leonis 24 long. et latit. 30. Sed gradus hodie fortassis non conveniunt propter motum octavae sphaerae proprium. Alii ibi legunt Giocinnos, alii Trichas. Haec vides convenire omnia. Et quidem qui globos diligenter pingunt ita collocant comam Berenices.

Apud Plinium error est, nisi, ut mihi videtur, aliquid deest, aut transpositum est in illo Plinii loco. Sed non raro errat Plinius, ut seis. Et ridiculum est, eius errata manifesta callide velle excusare.

Milvii veteres non meminerunt. Sed nunc quidem vocant milvium illud ipsum sidus, quod Lyram vocamus; item, vulturem cadentem.

No. 6580.

24. Aug

Ge. Agricolae.

Epist. lib. 11. p. 568. (ed. Lond. lib. 11. ep. 590.). — lie ex autographo in cod. Goth. 400.

Georgio Agricolae, gubernanti studia doctrinae Ambergae.

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Non longo intervallo duobus viris orbatae sunt nostrae Ecclesiae, quorum eruditio et virtus excellens fuit, Pastore Ecclesiae nostrae, et Iusto Menio. Historiam nostri pastoris Pomerani recitavi breviter, nam in tanta mole occupationum tempus mihi deest ad longiora scripta: Mitto Exemplum eius orationis. Tales narrationes legere utilius est, quam βλαχιχάς συχοφαντίας. Nam et conservare memoriam bene meritorum utile est, et multa obiter narrantur, quae formant iudicia iuniorum. Tibi quidem spero non insuavem esse lectionem nostrarum lucubrationum. Oro autem Filium Dei, et ut semper Ecclesiam sibi inter nos colligat, et me faciat oxevos éléous, et tribuat piam et salutarem concordiam nostris Ecclesiis. Bene vale, et rescribe. Die Bartolomaei 1557. [Qui numerus haud dubie mendum est, cum Pomeranus obierit ann. 1558.]

Philippus Melanthon.

No. 6581.

25. Aug.

$oldsymbol{Abd}$. Praetorio.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54%.

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Clarissime vir et carissime frater. Existimo labores meos in illa ora Balthici littoris multis profuisse; sed nunc voluntates alienatae sunt. Et tu vetus illud nosti: ἀπονέμου τῆς ἀμάξης, τῶν δ' ὄνων οὐδὲν μέλει *). Quare non ausus sum scribere ad Regem, cum quidem huic Georgio, quem iudico virum bonum esse, libenter gratificaturus essem. Sed fortassis nocuissent ei meae literae. Mitto tibi orationem de nostro sene Pastore, cuius lectionem tibi et multis leonis apero non insuavem fore. Nuper ad nos missus fuit Islebius, qui amanter a nobis exceptus est, ut narrare poterit (ὁ) ἀρχιγραμματεύς. Bene vale. Die 25. Augusti, 1558.

Philippus.

No. 6582.

1. Sept.

Lectori.

Manlii farrag. p. 376 b sq.

S. D. omnibus lecturis has literas.

Accenderunt Pontificiae furiae magnum bellum in Germania adversus Imperatorem Henricum quartum. Interfecto autem Rodolfo, quem Papa fecerat Imperatorem missa corona, cui versus inscriptus fuit,

Petra dedit Petro, Petrus diadema Rodolfo.

Factus est dux Saxonici exercitus Marchio Ecbertus, qui tunc regionem ad Salam tenuit. Ab illo *Ecberto* nomen est arcis et oppidi *Ecker*bergs: nec procul inde Echertus ille interfectus est, et postea sepultus in Neoburgo. In eo oppido Eckerhergs natus est hic Esaias Valla, qui adolescens fuit in Academia Francofordiana, ubi servivit reverendo viro Andreae Musculo: postea ministerium Evangelii publica ordinatione ipsi commendatum est voce reverendi viri Martini Lutheri, cum in urbe Islebia esset anno 1546. Deinde vocatus ad limites Bohemiae, rursus inde cum aliis piis pastoribus multis pulsus est. ludico virum honestum et intelligentem esse: et habet honestam conjugem, et duas filias. Est autem grata Deo pietas, talibus exulibus piis et modestis bene facere. Quare oro omnes honestos viros, ut huic Esaiae Eckerhergensi hospitalia officia praestent: et sicubi erit occasio, ipsi locum docendi, et exulanti familiae nidum praebeant. Leniamus piis exulibus aerumnas: et precemur, ut Dens nobis omnibus calamitates nostras mitiget. Datae Calendis Septembris, Anno 1558.

Philippus Melanthon.

No. 658**3**.

1. Sept.

Culmbachero.

+ Ex apographo in cod. Goth. 212. in fine et in cod. Goth. 218.

^{*;} Est Suidae apud Schott. Adag. Centur. III. 84. p. 361.

Venerando viro eruditione et virtute praestanti D. N. Culmbachero, Pastori Ecclesiae Dei in oppido Rotach, fratri suo charissimo

S. D. Venerande vir et carissime frater. Est omnino grata Deo pietas, dolere propter Ecclesiae vulnera, et petere, ut ea filius Dei, qui se pingit in narratione de Samaritano, qui medetur saucio viatori, clementer sanet. Quare et tuos gemitus in nostris vulneribus probat. Mediocri studio servivi Ecclesiis nostris, et scio, me non esse ἀναμάρτητον, et semper testatus sum, velle me Ecclesias meas iudices esse de me et meis scriptis. Id cum sentiam et dicam, non existimo, causam esse, cur tam crudeliter me insectetur ἡ βλακική διχάς*). Sed Deo me commendo, et spero, iudicia Ecclesiae et posteritatis aequiora esse et fore. Proferant integrum doctrinae corpus adversarii mei, postea sit iudex Ecclesia. Nunc tantum arrodit Flacius quaedam mea dicta; ipse quid sentiat de toto corpore doctrinae astute occultat, ut prius odium mei animis hominum inserat; postea sua mysteria proferet. Sed oro filium Dei, ut nos gubernet, et servet Ecclesiae reliquias. Salutem opto venerando viro M. Stosselio, et aliis amicis. Calend. Septembr. Wittenbergae, Bene vale. Anno LVIII.

No. 6584.

1. Sept.

1. Spt.

Th. Hübnero.

Manlii farrag. p. 585 sq.

Clariss. viro, (Thomae Hübnero) **), docenti illustrissimum Principem Marchionem N. N., etc. fratri suo charissimo.

Non dubium est, salutares principes divinitus et dari, et regi. Quare a Deo petamus, praesertim in hac languida et delira mundi senecta, ut in his regionibus, in quibus Ecclesiarum niduli sunt, det bonos gubernatores et custodes. Sed tamen hoc quoque vult Deus, recte erudiri et praeparari

No. 6585.

Ge. Buchholzero.

tenevae mentes corum, quibus genus humanum

aditum ad gubernationem prachet. Hanc igitur

felicitatem gratulor Principi tuo, quod te doctorem habet, qui recte formas ipsius iudicium, et

eam ad amorem doctrinarum et virtutum accendis,

Oro etiam Deum sapientiae fontem, ut tuos labo-

res adiuvet. Semper familia tuorum Principum

laude sapientiae et eloquentiae excelluit, et res

maximas in Germanico imperio consiliis rexit.

Quare et indolem, et idem decus in tuo auditore

praeclarum esse existimo. Amabit igitur nostra

studia, et propter ea gregi favebit: hanc ipsius vo-

luntatem confirmari a te non dubito. Me igitur,

et alios qui Reipublicae mediocriter inserviunt in

propagatione literarum, ipsi commendato. Inter

quos commendari volo et N. cuius et natura est ex-

cellens et non tantum iis virtutibus ornata, quae

diligentia nostra parantur: sed etiam aliis maio-

ribus, quae divinitus in bonis mentibus accen-

duntur: et eruditio tanta est, ut in utraque lin-

gua, Graeca et Latina, eruditam antiquitatem fe-

liciter imitetur: et ad haec studia adiunxerit Phi-

losophiam, et Ecclesiae doctrinam, quare eum

magno usui et ornamento Ecclesiae esse spero.

Talia ingenia sapientes principes propter utilita-

tem publicam et eligere et ornare valde prodest.

Bene vale charissime N. Calend. Septembris, 1558.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Georgio Buchholtzero, Pastori Ecclesiat Berlinensis.

S. D. Reverende vir et cariss, frater. Scio bonis viris iucundam esse recordationem benemeritorum; ideo mitto orationem de doctore Pomerano, ac spero, vobis lectionem eius voluptati fore. Mitto et alterum librum Stenckfeldii nomine scriptum in Silesia*). Ita passim habet ille fanaticus homo suos satellites, qui multas Ecclesias turbant. Sed filium Dei oro, ut nos gubernet, et efficiat, ut nostrae Ecclesiae unum sint in Deo. Spero, clarissimum virum Cancellarium

^{*)} Die thörichte Gälfte, videlicet Theologorum Saxonicorum, Vimarienses et lenenses.

^{**)} Manlius tantum: N. N. - Nomen adscriptum est in exempl. Buchbolz.

^{*)} Vid. ep. d. 5. Aug. 1558.

Illustrissimi Electoris Marchionis istic narrasse, legatos amanter hic exceptos esse. Bene vale. Calend. Septemb. 1658.

Philippus.

No. 6586.

1. Sept.

Io. Aurifabro.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Iohanni Aurifabro, Theol. doci.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Argonautico carmine describitur immanitas τῶν μοσυνοικείων, quos esse Moscovios consentaneum est, et in Psalmo queritur Ecclesia, se esse in Mesech. Nec incredibile est Davidi Mosynoecos notos fuisse, cum tunc sedes tenuerint, quae postea a Galatis et Cappadocibus occupatae sunt. Existimo autem propter Mosynoecos etiam Borussiam minus quietam esse. Ideo saepe de te loquimur, καὶ εὐχόμεθά σε έλθεῖν εἰς ἀκαδημίας ήμετέρας, καὶ πάντες εὐσεβεῖς τε καὶ διδάσκαλοι ἀσμένως σε ἀποδέξονται. Mittit istuc filius Erasmi Reinholdi Mathematici hunc nuncium Salveldensem et poscit pecuniam. Existimo iam impediri talia beneficia cura vicini belli: igitur ea de re non scribo ad ullum, sed tibi aula vestra notior est quam mihi. Bene vale. Calend. Septemb. 1558. Mitto tibi orationem de Pastore nostro.

Philippus Melanth.

No. 6587.

1. Sept.

Senatui Coburg.

Rdita in Ioh. Conr. Schwarz monumentis ingenior. hui. et super. Saeculi. Tom. I. p. 85.

Honestissimis viris, prudentia et virtute praestantibus Consuli et Senatoribus inclytae urbts Coburgae, patronis suis colendis,

S. D. Honestissimi vizi. Utrumque vox divina praedixit, in hac languida mundi senecta, et futuras esse maiores confusiones generis humani, quam fuerunt antea, et tamen filium Dei dominum

nostrum Iesum Christum collecturum esse aeternam Ecclesiam voce Evangelii etiam inter Imperiales ruinas et servaturum esse aliqua Ecclesiae hospitia. Sic cum et honestam urbem Coburgam protegat, et ibi Ecclesiam aeternam colligat, pro his summis beneficiis deo aeterno Patri et Domino nostro lesu Christo vobiscum gratias ago, et oro, ut deinceps hae Regiones et urbes divina bonitate serventur et feliciter regantur. Est autem inter gratitudinis officia erga deum, liberalitas quae collocatur ad literarum conservationem. Haec liberalitas vestra multis bonis ingeniis opem tulit, quae spero deo iuvante, Reipublicae profutura esse. Iudico autem et Baldasari Hoflen*) naturam bonam esse, capacem doctrinae et virtutis amantem. Pulcerrima copulatio est eruditionis, pietatis modestiae et facundiae. Haec bona cum sint in Baldasaro, oro deum ut faciat eum salutare organum, et vos rogo, ut deinceps liberalitate vestra iuvetis. Spero enim usui futurum reipublicae. Et specimen mitto studiorum ipsius, inclusum huic Epistolae. Bene valete. Cal. Septembris Anno 1558.

Philippus Melanthon

No. 6588.

1. Sept.

(Principi cuidam.)

Select. epist. p. 253. Epist. lib. I. p. 882. (ed. Lond. lib. I. ep. 108.) — Etiam in Mel. Declamat. I. p. 272. (ed. Servest. T. V.p. 970.), ubi inscribitur: "Praefatio Mel. quam praescripsit cuidam libello de arte poëtica.

Epistola Principi cuidam scripta de dissidiis praesentium temporum.

In tanta confusione, non opinionum tantum, sed etiam eventuum et fortunae in genere humano semper quaesiverunt et quaerunt multi, sit ne Ecclesia Dei aliqua distincta a caeteris gentibus, et quae et ubi sit, praesertim cum maxima pars generis humani, cum florerent ordine quatuor Monarchiae, ignara fuerit eius doctrinae quae propria est Ecclesiae, et nunc Mahometica barbaries complectatur magnam partem orbis terrarum, et praecipuam potentiam in genere humano teneat.

^{*)} De patre eiusdem vid. epist. d. 25. Deeb. 1569.

Quomodo autem consentaneum est pauculos et miseros errones et velut seditiosos, Deo caros esse; illos vero florentes sapientia, virtute, imperiis a Deo abiectos esse, cum quidem fateri necesse sit, Imperia divinitus constitui?

Deinde in eo ipso coetu, qui nomen Ecclesice sibi tribuit, quam horrenda sunt exempla licentiae in moribus, et in fingendis monstrosis deliramentis? Quales fuerunt Manichaei furores, qui late vagati sunt in Oriente et in Aphrica, duos esse coaeternos creatores, inter sese praeliantes, alterum causam boni, alteram causam mali. Nihil esse libertatem voluntatis humanae, Non posse converti ad honum homines zoizoùs, ortos a mala causa, Nihil esse diligentiam regendi mores, nullam esse electionem, sed quo coeci impetus unumquemque impellerent, eo praecipitem necessario ruere. Hoc fascinati errore, nullam adhibebant diligentiam regendi mores, quia nihil profutura videbatur, sed laxabant frenos cupiditatibus alii aliis. Ipse Marcion, qui in ea colluvie praecipua seditionum tuba fuerat, a Diacono uxorem abduxit, quae post annos aliquot reversa, narravit historiam illius factionis plenam spurcissimorum exemplorum. Et singulae aetates vident multa tristia spectacula, quae ita turbant mentes, vix ut eluctari ex his dubitationibus possint: An et quae sit Ecclesia Dei. Sed propter hanc ipsam luctam animi, quotidie in Symbolo iubemur adfirmare esse Dei Ecclesiam; quod cum recitamus, simul cogitemus patefactiones divinas, et testimonia quae nos docent, et esse et mansuram esse Dei Ecclesiam, et sciamus mandatum Dei esse, ut nos ei adiungamus, et cives eius fiamus. Sicut in Psalmo scriptum est, Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebunt. Sed excusant se multi dubitatione. Cum tot diversa agmina sibi titulum Ecclesiae tribuant, ad quam iúbemur accedere? Tot seculorum consensus Pontificiam turbam nominavit Ecclesiam. Nunc alii alios coetus monstrant. Illa velut lacerata navis et fatiscens relinquitur, alii in alias Scaphas desiliunt, Vos quam nobis firmam navim ostenditis?

Non difficilis responsio est, si normam iudicii sequaris, quam Deus proposuit. Sunt signa verae Ecclesiae non fallentia, scilicet scripta Prophetica et Apostolica, et Symbola. Haec qui sine corruptelis amplectuntur, hi sunt vera Dei Ecclesia, iuxta haec dicta, Oves meae vocem meam audiunt: Fundamentum aliud poni non potest,

praeter id, quod positum est, quod Christus Iesus: Si quis aliud Evangelium docet, anathema sit. Nec dubium est hostes Ecclesiae Dei esse universam illam generis humani multitudinem, quae Prophetica et Apostolica scripta et Symbolapalam abiicit, videlicet Ethnicos, Mahometicos, feces Iudaicas. Et his annumerandi sunt, qui manifesta Idola defendunt, videlicet Sacrificuli et Monachi, et horum satellites, qui Idola Papae tuentur, Invocationes hominum mortuorum, Adorationem panis in circumgestatione histrionica, venales Missas, Monachorum dubitationem in invocatione, Fiduciam propriorum meritorum, Vagas libidines. Haec Ethnica exempla cum incurrant in oculos, manifeste ostendunt eorum defensores non esse Ecclesiam Dei.

Etsi enim iactitant se retinere scripta Prophetica et Apostolica, tamen aut palam contraria decreta illis anteferunt, aut affingunt falsas interpretationes, et prorsus ut dicitur, ὑπόχαίκον χουσίον populo exhibent. Idem faciunt et qui hunc Anabaptistae dicuntur. Loquimur enim de huius temporis impostoribus. Excerpunt hi quoque mutila dicta ex scriptis Apostolicis: Non vindicantes vosmet ipsi. Item, Et habebank omnia communia. Haec omissa collatione aliorum dictorum, non recte intellecta detorquent ad eversionem indiciorum et conturbationem Dominiorum, denique ad infinitas confusiones, sicul olim Carpocrates et alii quidam lacerarunt Ecclesiam similibus furoribus. Nec difficile est iudicare modestis hominibus et recte institutis in Ecclesia, qui discedant a scriptis Propheticis et Apostolicis, et a Symbolis.

Hanc normam intuentes sciamus nostros costus esse veram Dei Ecclesiam, et laeti Deo graliat agamus, quod et servat in genere humano suas reliquias, et nos ad huius sui agminis, societatem vocavit, et in his castris constanter maneamus. At obiiciunt nobis multi, intér nos quoque dissidis esse. His respondeo, congruere omnes eruditos et dextre iudicantes de Fundamento. Sed, ut in magno exercitu nec Ducum est, nec militum virtus similis, etiamsi voluntates congruunt, ita in multitudine piorum alii magis, alii minus erudiu sunt; alii aurum, alii stipulas supra fundamentum extruunt. Sed de Fundamento consensus site Et cives sunt Ecclesiae, qui quanquam sunt infirmi, tamen sunt dociles, ut de pucrili agmine dicit Filius Dei, Ex ore infantiam et lactentium

perfecisti laudem. Non sunt cives ubicunque sunt, qui aut monstrosas opiniones pertinaciter retinent, aut recte tradita praestigiis Sophismatum et Sycophantice corrumpunt. Ut autem regantur et emendentur iudicia, vult Deus studia doctrinae esse, vult legi scripta Prophetica et Apostolica, vult dicta omnia prudenter conferri, ut Paulus inquit, Sermo Dei habitet in vobis opulenter, cum omni sapientia. Non stolide accipiantur dicta, ut accipiebant ανθρωπομορφίται, aut ut Anabaptistae sine distinctione damnant vindictam, quam magistratus exercet mandato divino, et privatam, aut ut Pontificii ex dicto Petri, Ecce duo gladii hic, extruunt dogma, Pontifices tenere potestatem regiam. Quid insulsius est, quam fingere Sacramentum esse panem qui circumgestatur, cum Sacramenta sint actiones institutae, ut fiant certo modo? Sed exempla insulsarum interpretationum nimis multa passim obvia sunt, nec dubium est multos tetros errores ab iis ortos esse, qui cum essent indocti, continuas disputationes Pauli et sermonem eius non intellexerunt, ideoque mutila membra excerpserunt, et iis induerunt sententias natas in ipsis, non traditas in sermone Prophetico et Apostolico. Postea confirmati sunt errores consensu multitudinis, qua deinceps stipati indocti et mali exercuerunt et exercent magnam tyrannidem contra pios, ut dictum est in Euripide, σύν ὄχλφ ἀμαθία, μέγιστον κακόν. Quae litera est in Propheticis et Apostolicis scriptis, quae invocationi mortuorum hominum patrocinetur? Et tamen praestigiatores quidam inde sumunt testimonia contra conscientiam, et muniti vulgi aut Principum satellitio audacissime propugnant ea, quae illis grata sunt. Haec fiunt nunc cum adhuc mediocria sunt literarum studia, et multi sunt recte eruditi, qui refutare errores, et impudentiam ostendere aliis possunt, qui non sunt ageot. Quid fiet aliquanto post, cum inscitia harbaricam feritatem augebit? Haec cogitare sapientes et bonos Principes decet, ut maiore cura literis et disciplinae opem ferant. Cum intereunt literae, simul efferari animos videmus, ut dicitur, άμαθία θράσος άπεργάζεται. Contra qui procedunt in doctrinis magis vident, quanta moles sit rerum quae discendae sunt, et quantum onus sit perspicua explicatio difficilium controversiarum. Crescunt igitur et discendi cura, et modestia, et invocatio Dei.

Recens Stenckfeldianus satelles edidit librum contra me et Paulum Eberum, in quo valde vituperat studia doctrinarum, ut hoc persuadeat, Ecclesiam non colligi ministerio lectae, seu auditae et cogitatae doctrinae, sed prius rapi mentes Enthusiasmis, postea lectionem seu cogitationem scriptae doctrinae accedere, quae aliis ostendat illos adflatus. Ita invertitur ordo, quem Paulus tradidit, Quomodo credent, nisi audiant? Coacervat autem ille Stenckfeldianus longam Rhapsodiam testimoniorum ex Scriptoribus veteribus et recentibus, quae dicunt, a Deo mentes illustrari: Id et fatemur, et semper nos professos esse, et scripta nostra ostendunt, et ostendimus in quotidiana Invocatione. Agimus gratias aeterno Patri, quod misit Filium, qui proferret Evangelium ex arcano consilio divinitatis. Sed is vult notam esse hanc vocem doctrinae, per hanc est efficax in cordibus, sicut planissime dicitur de externo ministerio: Quomodo audient, nisi praedicatum fuerit? Et de scripta doctrina Esaias inquit, Ad Legem et ad Testimonium. Delent fanatici consolationem necessariam, cum in dubitationibus et doloribus abducunt nos a scriptis promissionibus. Nec docent in eis agnoscendam esse voluntatem Dei, et earum cogitatione fidem erigen-Sed de hac controversia rursus alibi didam. cemus.

Nunc obiter haec intexui, ut confirmem haec legentes contra doctrinae vituperatores. Oro autem pios Principes, ut et ipsi sua autoritate pestes illas Ecclesiae, quae doctrinam et ministerium in contemtum adducunt, reprimant, et propagationem doctrinae, et ministerii publici conservationem adiuvent, sicut eis praeceptum est cum dicitur, Et nunc Reges intelligite: Osculamini Filium. Aperite portas Principes vestras. Item, Reges erunt nutritores tui. Te quidem illustrissime Dux, cum fontes doctrinae Ecclesiae ipse legas, et doctrinarum initia feliciter didiceris, et intelligas necessariam esse Ecclesiae linguarum et honestarum artium cognitionem, spero non defuturum esse discentibus, et Deum oro, ut te servet et gubernet. Oro etiam meos commilitones, ut concordiam ament, quae et Deo grata est, et omnibus nobis necessaria, et Principum beneficentiam invitat. Et videmus quam multi hostes nadique Ecclesiam oppugnent: Adversus hos coniunctione nobis opus est. Bessarion cum Principes ad concordiam hortatur, ut reprimere Turcas

possint, narrat hunc Apologum: Bellum erat, inquit, inter lupos et canes; Cumque nunciatum esset lupis, venire ingentem exercitum canum ad lacerandos lupos, missus est speculator unus ex vetulis lupis. Hic diligenter considerato hostili agmine redit, eis renunciat, esse quidem multitudinem canum longe maiorem, quam sit luporum: Sed bene sperandum esse, quia viderit multas esse dissimilitudines colorum in canibus. Hac voce confirmati lupi non cedebant, sed dissimiles facile pelli posse sperabant.

Eodem modo nunc de nobis triumphos agunt Staphilus, Canisius, et alii in factione Papistica. Oro autem Filium Dei Dominum nostrum Iesum Christnm, ut nos gubernet, et faciat ut omnes in nostris Ecclesiis unum simus in ipso. Sit autem et in nobis studium tuendae coniunctionis. Haec ad te scripsi, Illustrissime Dux, ut publica studia tibi commendarem. Bene vale, Illustrissime Princeps. Witebergae Calend. Septemb.

Anno 1558.

No. 6589.

8. Sept. (h. a.?)

P. Medmanno.

Edita in S. A. Gabbema epist. claror, viror, p. 79.

Clariss. viro, prudentia, eruditione et virtute praestanti, Petro Medmanno, consuli inclytae urbis Embdae, id est, veritatis seu constantiae, fratri suo cariss. S. D.

Integerrime Vir et cariss, Frater! Scriptum est de Vero Deo aeterno Patre Domini nostri Iesu Christi, Creatore generis humani: Ipse est Vita tua et longitudo dierum tuorum. Hunc verum Deum vitae fontem oro, ut tibi vires animae et corporis Mitto tibi libellum cuius lectionem confirmet. tibi non insuavem fore arbitror, et te oro, cum scribere poteris, ut mihi de valetudine tua scribas. Me si quis casus hinc expellet, si vivam ad te recta proficiscar Deo iuvante. Volo enim inter nos aeternam amicitiam esse, qua in coelesti consuetudine dulcius fruemur. Sed tamen colloquemur, et in hac vita coram, aut per literas, donec poterimus, quia Cives Ecclesiae ostendere coniunctionem suam, et conferre cogitationes et vota utile est. Hodie ritu publico ministerium Evan-

gelii commendatum est *Isebrando* Embdano, qui se tibi commendari petivit. Recte doctus est, et mores sunt honesti, quaeso, ut eum complectaris, et consilis paternis gubernes. Bene et feliciter vale. die III. Septembr.

Philippus Melanthon Frater tuus.

No. 6590.

(in Sept.)

M. Meienburgio.

Epist. lib. V. p. 751.

Michaëli Meienburgio, iuniori.

Oro Deum aeternum, Patrem Domini nostri lesu Christi, Creatorem generis humani, ut tibi et filiae meae*) tribuat felix coniugium. De tempore quid scribat Sabinus, cognosces ex eius literis. Quid facturus sis per hunc nuncium, significa. Bene et feliciter vale.

Philippus.

No. 6591.

5. Sept.

H. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 238 sq. Hic ex autographo in cod. Mon. l. p. 237.

Hieronymo Bomgartnero, Senatori incl.
urbis Noribergae.

S. D. In Argonautico carmine describitur immanitas τῶν με συνοίκων, quos esse Moscovios consentaneum est. Et in Psalmo querela est Ecclesiae, quod exulet in Mesechi, quos etiam interpretor Moscovios; Poterat enim David nosse τοὺς μοσσυνοίκους, quae tenuerunt tunc ea loca quae deinde partim Galatae partim Cappadoces occuparunt. Nunc¹) exempla crudelitatis ostendunt in Livonia Mossynoeci non pauca, magna multitudo abducitur in barbarica exilia, matronis et virginibus pudicitiam tutantibus praeciduntur ubera. Si Dux Livonia potitus fuerit, appetet Balticum litus et Poloniam. Plura nunc de hac Arctoa plaga scribere non libet.

^{*)} Catharinae, Sabini et Annae filiae.

¹⁾ Spanhemius suo arbitrio edidit: nunc certe.

Bosonem²) cum tuo indicio complexus sis, spero te etiam deinceps ornaturum esse, cuius cursum ut gubernet Deus opto. Oro etiam Deum ut vestras Ecclesias et urbem et vos omnes protegat. Bene et foeliciter vale. Nonis Septembris. 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6592.

8. Sept.

Georgio Duci Siles.

† Ex autographo Philippi in Tabulario regio VVratislaviae, mihi missa a S. V. Schulzie.

Dem Durchleuchtigen, hochgebornen Fürsten und herrn, Herrn Georgen, Herzogen zu Glesien, zur Liegnig und Brieg, 2c. meinem gnadigen herrn.

Sottes Gnab burch seinen eingebornen Sohn Jesum Chriftum, unsern Beiland und mahrhaftigen Belfer gu-Durchleuchtiger, hochgeborner gnadiger Furst und herr. E. g. G. bitt ich in Unterthaniteit, Diefe meine Schrift gnabiglich ju vernehmen, belangend bies fen &. R. G. Unterthan Franciscum Rosentrit, ber ein armer Baife ift, und deß Bater E. F. G. mohl bekannt gewesen. Dieser Franciscus bericht mich, baß er Em. R. Gn. und Baterland gern in einer Schul, ober im Predigampt bienen wollt, und erbeut sich bazu in Unterthänikeit. Diemeil er benn von Gott mit Gaben ingenii wohl gezieret ist, und hat löblich studirt, und ift gottfurchtig und guter Sitten, tann die Jugend unterweisen in lateinischer, grekischer und ebraischer Sprachen und andern loblichen Runften, Die der Christenbeit nuglich find, tann auch rechte driftliche Lehr bem Bolt Flar und ordentlich vortragen: bitt ich E. F. G. in Unterthaniteit, sie wollen gnabiglich in einer Schul ober gum Predigampt ju gebrauchen befehlen. Denn bag er Diefe feine befte Sahr mit ber unnugen Arbeit, im Shor zu singen, da niemand von gebeffert wird, hab ich ihm widerrathen, und bitt E. F. G. um Gottes wil-Len, fie wollen ihr biefen armen Baifen, ber boch von Sott mit vielen Tugenden geziert ift, gnadiglich laffen befohlen seyn, in Betrachtung biefer gottlichen reichen Berheißung: bu fout des Waifen Bater fenn, fo wird bich Gott mehr lieben benn bich beine eigene Mutter liebt. Gott wird gewißlich G. F. G. bagegen feine Gaben mehren, fo E. F. G. biesem Waisen eine gnabige Half thun. Der allmächtige Gott, der Erschaffer aller Creaturen und der Baisen Bater, wolle E. F. G. an Seel und Leib stärken, und gnabiglich vielen Christen zu gut in friedlicher Regierung lang erhalten. Datum 8. Septembris 1558.

€. ₹.**⑤**.

armer unterthäniger Diener Philippus Melanthon.

No. 6593.

10. Sept. (Torgae.)

Abd. Praetorio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Clarissime vir et cariss, frater. Ego vero et vellem te adfuisse, et ut conveniamus operam dabo. Etsi enim consilium nostrum fuit Socraticum, ne quid principum nomine respondeatur, tamen hoc additum est, oportere nostro docentium nomine habere scriptam defensionem, si illi rursus indicent synodum, aut edent illas saevas γοητείας. Formare igitur necesse est scriptum. de quo deliberare et principes et eruditos, res poscit. Ardet Europa horribilibus bellis. Interea in media Germania ista sphynx Blaziza dissidia accendit partim vanissimis sophismatum praestigiis, partim defensione manifestae eldwlouavias. Bavari iam ediderunt capita inquisitionis contra nostros. Hi armantur clamoribus Flacianis. De quaestione agitata inter Islebium et Fagium nihil ad me princeps scripsit, et utilius est άμνηστίαν sanciri. Nosti enim alterum intra doctrinarum metas nolle coërceri, sed delicias quaerere in dicendo. De bellicis') rebus narrantur quaedam, de quibus ex aula vestra habebitis certiores historias. Scis illud Homericum: κακὸν ἀνεμώλια βάζειν2). Bene vale. Die 9. Septb. 1558. Salutem opto et Sabino et Fideli et Cnolochio. Nescio an acceperis orationem de pastore nostro; ideo mitto aliud exemplum.

Philippus.

²⁾ Spanh. mendose: Bossonem. MELANTR. OPER. Vol. IX.

¹⁾ Belgicis?

²⁾ Hom. Odyss. d. 837.

No. 6594.

10. Sept.

No. 6595.

10. Sept.

Iohanni Alberto D. M.

† Ex autographo Melanthonis in Tabulario Megapolitane Suerini, descripta a Tabularii praefecto, Cl. Evera

Illustrissimo Principi et Domino, Dom. Iohanni Alberto Duci Megapolensi, Principi vetustae gentis Henetae et Suerini, Domino Rostochiae et Stargardiae etc. Domino suo clementissimo.

Illustrissime et Clementissime Princeps. Celsitudinis vestrae Epistolam accepi die decimo Septembris, quo die ante annos centum et duos Iohannes Huniades postquam magno prelio Mahometum ad Belgradum vicerat, mortuus est, ducum omnium praestantissimus qui fuerunt hoc seculo. Cum autem Celsitudinis vestrae nuncius eodem die mox abiturus esset, accessi ad eum ad hospitium Tilemanni Stellae, ubi mihi narravit se intra mensem huc rediturum esse. Hic siveredibit, sive hoc iter ut multa incidunt, omittet, ego Celsitudini vestrae, virum idoneum indicabo. lamque duos'ad me vocavi Academiae Rostochianae magistros, notos viro clarissimo Davidi'), meo conterraneo et amico Petrum Sikium et Petrum Suerinensem, quibus Celsitudinis vestrae literas ostendam. Cogitavi et de alio quodam vicino nostro, Singelio docto viro, cuius scripta mitterem, si haec domi meae scriberem²). Sed plane respondebo Celsitudini vestrae, et reverenter oro, ut Celsitudo vestra non sinat extingui benevolentiam erga me suam, donec in his laboribus docendi servio Ecclesiae, quos sapientes principes tueri decet.

In Bavaria exasperata est sevicia contra pios, et mitterem capita Inquisitionis et historias de honestorum hominum exiliis, si domi essem.

Bene et foeliciter valeat Celsitudo vestra. die X. Septembris Anno 1558.

Celsitudinis vestrae

servus Philippus Melanthon.

M. Collino.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 542.

Matthaeo Collino, in Academia Pragensi, S. D. Familia vetus et honesta est Winsig in urbe Francofordia ad Viadrum. In ea familia natus est vir excellens eruditione et virtute, doctor iuris Melchior Winsius. Is mittit filios ad urbem Pragam, et ut linguam Henetam ibi discant. et ut exempla gubernationis in civitate frequentissima, cuius in disciplina severitas celebrata est, considerent. Habebunt adolescentes domesticum praeceptorem: sed huic in tanta urbe opus erit honesti hominis familiaritate, qui sit tanquam πρόξενος. Propterea me pater rogavit, ut ad amicos de ipsis scriberem. Scio, te, virum emditum et omnia iustitiae officia intelligentem e praestantem, non deesse honestorum hominum filiis. Et scis, Tritonem Argonautis polliceri consilium, et dicere: εὶ δέ τι τῆςδε πόρους μαίκοθ άλος ολά τε πολλά ἄνθρωποι χατέουσιν εν άλλοδαπη περώντες'). Sic et te oro, ut hos hospites consiliis tuis regas et honestis civibus commendes. Mitto tibi narrationem de sene pastore nostro, et literas tuas avide expecto. Bene vale. Anno 1558. die decimo Septembris, quo die ante annos centum et duo *Iohannes Huniades* pene ut Epaminondas accepto vulnere in proelio, quo Turcicum exercitum profligaverat, aliquanto post mortuus est, sed longe pulcrius et felicius hic Pannonius'), qui barbaricam saevitiam a Pannonia, Germania et Bohemia depulit, quam ille Thebanus, cuius pertinaciam etiam Xenophon reprehendit. Iterum vale.

No. 6596.

d. acquinost.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camerar. p. 742 sq. (ed. Lond. lib. IV. sp. 890.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanta I o a chi mo Camerario fratri suo carissimo. S. D. Etiam Iob queritur sibi molestos esse amicos, qui dolorem ipsi disputando lenire volchant,

¹⁾ Davidi Chytraeo.

²⁾ Torgae erat illo tempore Melanthon.

¹⁾ Apolion. Argon, IV. 1565. ed. Brunck.

²⁾ Pannonius] seripsi pro Pasonius, quod pro mendo labes.

veris gemitibus et votis a Deo petamus mitigationem et publicarum et privatarum calamitatum, quae et multae et magnae sunt, ac toto pectore oro Deum aeternum, qui se patefecit misso filio, et sempiternam Ecclesiam propter filium colligit, ut servet et sanet honestissimam coniugem tuam, te et familiam tuam. In men familia febri laborant Martha Sabini, Anna Peuceri. Et spensa *) quotidie moritur. Hic aiunt in Belgico pacem esse factam. Bene et feliciter vale, die aequinoctii autumnalis.

Philippus.

Na. 6597.

d. aequinoct.

Melch. Wineio.

+ Ex apographo in cod. Peris, D. L. 544.

Clarissimo viro, sapientia et virtute praestanti, Melchiori Winsio'), Doctori Iuris, Consiliario inclyti Principis Electoris Marchionis, patrono suo.

Clarissime vir et amice colende. Singulare et ingens beneficium Dei est soboles, quae habet semina virtutum et est doctrinae capax. Cumque velit Dens addi culturam, gratum Deo officium facis, quod filiis et doctrinam de Deo et de omnium virtutum officiis sine rixis tradi curas. Et haec moderata institutio, quae gravi iudico parentum regitur, semper proderit ad honestorum hominum in Ecclesia concordiam. Probo etiam consilium de discenda lingua Heneta, cuius cognitionem mallem quam Gallicae. Oro autem filium Dei, custodem Ecclesiae suae, ut et tuam domesticam Ecclesiam et filios tuos servet et gubernet. Ad amicos, ut voluisti, scripsi. Collino, optimo viro et eruditissimo, quia docet recte invocare Deum, Canisius munus docendi ademit. Sed sperat fore, ut Regis Maxaemiliani autoritate restituatur. Scripsi autem et ad alium quendam virum doctum et honestum, Simonem Proxenum', qui adhuc retinet publicum docendi munus. Bene valete. Die aequinoctii autumnalis, anno 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6598.

17. Sept.

Scholasticis.

Scripts publ. Acad. Witeb. T. III. p. 217. — (Melanthon scripsit hanc pagellam.)

Rector Academias Witebergensis Adolphus Comes in Nassau, Catten Elnbogen, Vianden ac Dietz, etc.

Scripsimus nuper, familiam viri excellentis eruditione et virtute, Ioachimi Camerarii imaginem esse universae Ecclesiae Dei, quam scitis esse ingenti dolore propter horrendas contumelias Dei et propter saeviciam Tyrannorum et sophisticam hypocritarum. Ita cum parentes ipsi communi dolore excrucientur, accedunt et domestica vulnera multa et magna, et nunc tristissimo in luctu sunt parentes orbati filia, et Magister Esromus [Rudinger], eruditione et virtute praestans, orbatus honestissima coniuge, Anna, filia Ioachimi Camerarii. Horum honestissimorum hominum ingentem tristiciam simul et ipsorum causa doleamus, et cogitemus de omnium piorum moerore in Ecclesia, de quibus Esaias inquit: angeli pacis amare flehunt, et veris gemitibus petamus a filio Dei mitigationem privatarum calamitatum, cum quidem videamus nos humanis auxiliis destitui, et sciamus severissime praecipi, ut ad filium Dei custodem Ecclesiae confugiarnus, qui inquit: nemo rapiet oves meas ex manibus meis,

Etsi recordatio virtutum huius matronae. coniugis Esromi desiderium in parentibus et marito auget, tamen consolationem etiam aliquam adferat cogitantibus hanc migrationem fuisse iter ad coelestem Ecclesiam. Qui audiverunt hanc matronam in hoc morbo recitantem confessionem. divinas promissiones et precationes, adfirmant, se neminem audivisse, qui ardentiore animi motu tales sententias recitasset. Integros Psalmos et longas Christi et Pauli conciones ad verbum recitabat; seque et carissimum maritum et dulcissimos parentes et filiam et universam Ecclesiam domesticam et publicam Deo et domino nostro lesu Christo commendabat. Saepe recitato Symbolo agebat gratias Deo, cum pro omnibus aliis beneficiis, tum pro donata redemptione per filium, de qua repetebat dicta: sic Deus dilexit mundum, et aiebat, se fide et erigi et in Deo acquirscere, quem sciret veracem esse, et certo se expectare laetissimam consuetudinem coelestis Ecclesiae, in qua

^{*)} Videtur esse Catherina, Meienburgii sponsa.

¹⁾ Scriptum est: Winsen; sed rectius in lep. ad Gollinum: Winsto. Fuit id Francosordise ad Viadrum.

sapientia, bonitate et laeticia Dei fruitura esset. Haec exordia vitae aeternae sentiens ex hac vita decessit, et haud dubie in hoc numero est, de quo dicitur: beati mortui, qui in domino moriuntur. Hortamur igitur scholasticos, ut iam hora nona ad pias funeris ceremonias conveniant, et singuli sese et Ecclesiam pia precatione commendent. Dat. die 17. Septb. anno 1558.

No. 6599.

17. Sept.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Gamer. p. 748. (ed. Lond. lib. IV. ep. 891.)

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerario fratri suo carissimo,

S. D. Humana officia tantos dolores non leniunt, quantos et tuos et generi esse cogito, καὶ οὐδἐν ἔχω σοφον, εἰ μὴ δάκρυα καὶ εὐχάς*). Oro igitur filium Dei dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, ut tibi et tuis vires animi et corporis confirmet, et ostendat se exaudire invocantes ipsum. Consilium de profectione generi ad vos probo, quia solitudo in luctu periculosa est, et Esromus nusquam libentius est, quam tecum, et te sciebam desiderio eius valde affici. Plura in tantis dolorib. et inter tot funera ne possum quidem scribere. Bene vale, XVII, die Septembris.

Philippus.

No. 6600.

(17. Sept.)

Eidem.

Epist. ad Camer. p. 744. — Puto, haec non fuisse integram epistolam, sed schedam inclusam epistolae antecedenti.

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camer, fratri suo cariss.

S. D. Leniretur tibi et tuis dolor, quem scio ingentem esse, de filiae morte, si coram audivisses eius assiduam invocationem, et asseverationes

de spe futurae vitae. Iam exordia in ea erant aeternae laeticiae acquiescentis in Deo. Quotquot eam audiverunt, affirmant, se non vidisse tanto animi robore confirmatum ullum in hoc agone. Sic et ego iudico, quotidie eius sermones cogitans, qui mihi ἐναυλοι sunt in auribus, et ad hoc iter ἐφόδιον. Oro autem filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, ut nos gubernet, et familias nostras servet. Bene et feliciter vale.

Philippus.

No. 6601.

18. Sept.

A. Hurdenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 47.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Plurimum prodesset, me iam scire sermones Comitis cum duobus Principibus, ut sio. Iam enim constitutum est, ut conveniant multarum Ecclesiarum doctores in oppido Phorcensi et Principes multi convenient ibi ad sacrum nuptiale Marchionis Badensis Caroli. Ibi deliberatio ent de Wimariensi scripto'). Nostri neminem miltunk Et suadebo, ne quid ibi disputetur, et ne nova certamina accendantur. Miror cur in sacro nuptiali haec agi velint, cum profecto res tantae subito agi non possint. Ego ad illum Phorcensem conventum me non mitti gaudeo, et existimo certo consilio me non mitti. Oro Deum, ut liberet me ex Sophistica horum temporum. Licentia quaeritur a vulgo et praestigiis Sophismatum confirmantur vulgi cupiditates et ἀρτολατρεία. Editum est scriptum Hildesheimense, cuius architectum esse *Mörlinum* audio, ubi etiam insertae sunt sugillationes, sed sine nomine?). Oro

^{*)} Mortua est Anna, Camerarii filia, Esromi coniunx Vitebergae. Vid. Scripta publ. T. III. p. 217 sq.

¹⁾ Vid. Saligii hist. Aug. conf. III. p. 411. In matrimonium duxit Carolus Annam, filiam Ruperti Palatini.

²⁾ Vid. ea de re narratio apud Saligium in hist. Aug. Conf. ill. p. 412 sq. Tilemannua Kragius, Superintendens Hildesh, ita displicuit Senatui, ut ex urbe eiiceretur. Kragius ediderat: "Wider die falschen Brüder und Feinde des Bluts hit it wahrbaftige Lehre und Betenntnis vom Geses, Goangelle, Gacrament, neuem Leben, durch Lisom annum Aragen, unverhörter und unerkennter Sachen verdammten Superint der Gemeinde Gottes zu hildesheim. Gisled. 1558. 4. Cui Senatus opposuit libellum: Gines Chroaren Radts und Argbments der alten Stadt hildesheim, auch der Prädicanten dar selbst Antwort auf M. Allomannt Gragil unduschaftige, um

filium Dei, ut nos gubernet. Bene vale et rescribe. Die 18. Septb.

Philippus.

No. 6602.

24. Sept.

(Scriptum.)

Editum a Peselio in Melanthons christichen Bedensen und Berathschlagungen p. 568., ubi inscribitur: A Philippi Melanthonis Antwort auf die Beimarische Schrift, so wie der die Frankfurtischen Artisel gerichtet, welche Flacius Ilstorius sir ein Samaritanisch Interim ausgerusen."— Finitis comitiis Francos mense Martio huius anni, sormula pacis ibi a Principibus Evangelicis sacta, quae appellatur der Frankfurtische Reces, missa etiam est ad loanuem Fridericum et Guilhelmum eius fratrem, Duces Saxoniae, ut eam adsensu suo comprobarent. Hi autem eam sormulam tradiderunt Theologis suis, qui salia acerbam de ea scripserunt censuram. Haec a Ducibus missa est ad Augustum, Ducem Sax. Electorem, et ab illo ad Melanthonem, auctorem formulae Francosordianae. Ad hanc igitur censuram Melanthon hic respondet, eamque non Vimariam, sed Dresdam ad Principem Electorem misisse videtur. Vid. etiam Saligius in hist. Aug. Cons. T. III. p. 583. — Apographon huius scripti est in cod. Goth. 94. p. 64. et aliud in cod. Monac. 86. p. 90., ex quibus Peselii passim emendavimus. In codd. simpliciter inscriptum est: "Autwort auf die Beimartsche Schrift autore D. Philippo Melanthone." Ex argumento intelligitur, non suo sed omnium Theologorum Witebergenseum nomine hoc scriptum traditum esse.

(Responsum Melanthonis de censura formulae pacis Francofordianae, scripta a Theologis VV imariensibus.)

worten, wollen auch viel beschwerlicher Reden um Friesbes willen fürüber geben lassen; als das in der Worrebes willen fürüber geben lassen; als das in der Worrebes') vom Colloquio zu Wormbs und andere Sachen mehr gemeldet werden. Davon wollen wir jegund nicht teden. Daß aber dieses angezogen wird, als sollte den Chur und Kürsten nicht gebühret haben, von den Resligionssachen etwas zu stellen; darauf ist diese Antwort. So christliche Personen, Laien oder Prediger, einer oder viel, ihre rechte Confession thun, dieses ist recht geshan. Und dieweil dieser Zeit in solcher großen Zwiestracht, da die großen gewaltigen Potentaten, der Papst, viel Könige und Kürsten, öffentliche Keinde sind christlicher Lehr, ist diese Gnade Gottes zu preisen, daß in

Teutschland drei Churfürsten, und viel andere löbliche Fürsten in großer Fährlichkeit göttliche Wahrheit, allein Sott zu Ehren und zu ihrer selbst?) Seligkeit, annehmen und pflanzen, und sollten wir darum Gott danken, daß sie sich klar zu rechter Lehr bekennen, und Einigkeit unter sich suchen. Und ist die Form in den Artikeln nicht dazu gestellet, daß niemand?) weiter Erklärung thun oder sordern sollt; es ist aber in der Gegenschrift nicht Erklärung geschehen, sondern sind viel fremder, auch etliche unrechte Deutungen zusammendracht, wie alle gottsörchtige, verständige, friedliebende Menschen*) erkennen mögen, so sie beide Schriften gegen einander halten.

Daß auch von den Abgewichenen in der Berfolgung Meldung geschiehet, dieses stehet zu jedes Berantwortung, so sie anzeigen, wer damit gemeinet wird; und ist hochbeschwerlich, dem gemeinen Mann, Kürsten und andern Personen also in gemein einzubilden zu Bersbitterung, so doch die Personen und Sachen ungleich sind, und die Beschuldiger auch ihre nicht geringe Gesbrechen haben, davon zu seiner Zeit zu reden.).

Daß ber Schmalkalbischen Artikel nicht gebacht wird, ift ungefährlich geschehen. Denn in bes Reichs Handeln 6) gemeiniglich nur 7) die Confessio und Apologia genannt werben. So wiffen fie, baß in ben Schmaltalbischen Artiteln gewilliget ift, ber Bischoffe Authoris tat bleiben zu laffen, bas boch vom Murico jum bochften) angefochten wird. Daß fie auch als verbächtig angieben, baß die Antitheses und condemnationes ausgelaffen sepen "), findet sich in ben Artikeln, daß Antitheses ber Lehr gefest find, und bie Segenlehr verworfen, obgleich nicht alle Perfonen 10) genannt find, welches") sie als Fürsten unterlassen. Denn Personen ju condemniren gehort ben Gelehrten, bie aus ihren Buchern zu überweisen wiffen, und nicht allein wider falsche Lehr, sondern auch wider die Personen 12) klagen wollen.

Daß auch biefes fehr übel gebeutet wird, baß gefett ift, die Confistoria follen Acht haben auf die Lehr,

driftliche Berläumburg. 1558. 4. — De disputationibus prioribus inter concionatores Ilildeshem, videatur ep. ad Mollerum d. 16. Iun. 1557. et ad Gigantem d. 4. Iul. eiusdem anni. — De Cragio autem vid. ep. ad Mollerum d. 27. Sept. 1558.

¹⁾ in ber Borrebel in cod. Goth. 94. non leguntur.

²⁾ felbft] cod. Goth. 94. Seelen.

³⁾ Cod. Goth. 94. jemanb, mendose.

⁴⁾ Menfchen] cod. Goth. 94. non habet.

⁵⁾ bavon teben] in eod. Mon. 86. non leguntur.

⁶⁾ Per. Danblungen.

⁷⁾ nur] Pez. non babet.

⁸⁾ jum böchften] addidi e codd.

^{9,} Pez. find.

¹⁰⁾ Cod. Goth. 94. Gegenperfonen.

¹¹⁾ Pez. melche.

¹²⁾ Cod. Goth. 94. Derfen.

und verhuten, baf nicht Lehr wiber bie Confessio einreife. Damit, fprechen fie, mache man ein neu Papftthum, und man wolle nicht bulben, baß jemand ben Consistorits widerspreche. Die konnen alle Berftandige verstehen und 13) sehen, baß diefe Deutung eine gesuchte Beschwerung ift. Denn es muffen je in Rirchen iudicia und Consistoria fenn, und biefe follen von ber Lehr Befehl haben und rechte Ordnung in ") Proces halten, nicht allein aus ihrer Authorität sprechen, sondern mehr tuchtige") Personen zu sich ziehen, und soll norma iudicii fenn ber Propheten und Aposteln Schrift und Symbola, und nicht eigener Trug. Denn es soll die Rirche nicht eine Barbarei senn ohne ordentliche Gericht, und wunbert uns, daß biefes wider uns alfo unfreunds lich gemelbet, fo boch fie felbst auch bergleichen wiber Anabaptiften 16) und anbre halten.

Bon ber Gerechtigfeit und guten Berten.

Erstlich bitten wir alle gottesforchtige und verstans bige Chriften, fie wollten biefe beiben Artikel, die ju Frankfurt gestellet find, lefen "), und bei fich felbst erwagen, ob fie recht ober unrecht find, und ob einige Sophisterei und tudische Bermummelung 18) barin ges braucht sey, und wollten bernach die gesuchten Deutungen bagegen halten; also wird leichtlich zu schließen senn, ob die Artitel billig ober unbillig gestraft werden. Gie sprechen, es fen die imputata institia nicht genugsam erflaret, ob fie bas Berbienft Chrifti fen, ober institia essentialis. Dagegen lese man die Wort im Artitel, die lauten alfo: Der erfte Artitel von der Juftificas tion, bavon foll gelehret werben, bag ber Glaube foll vertrauen auf die verheißene Barmherzigkeit Gottes, der und gewißlich annimpt, allein von wegen bes Gehors fams Chrifti, wie ber Tert fpricht: iustificati sanguine ipsius, wir find burch fein Blut gerecht worden. Und allein burch diefen Glauben ift ber Menfch vor Gott gerecht "), das ift, er hat Bergebung der Gunden und imputatam iustitiam propter Christum, wird gerecht geachtet 20) um Chriftus 21) willen, und ift Gott gefallig. Und wird die Person also vor Gott gerecht, das

18) verfteben unb] Pez. non habet.

ift, ihm angenehm, so ber Glaube auf ben Mittler Christum und feinen Gehorfam und Berbienft vertrauet. Also treten die Propheten und alle Heilige vor Gott, suchen die verheißene Barmherzigkeit um bes Mittlets willen, und find burch ben Glauben gerecht, und ha ben 22) Fried durch Gott, wie Daniel spricht: hilf mir um beiner Barmherzigkeit willen. Db nun wohl Erneuerung 23) folget und anfähet, so ist sie doch nicht die ses, darum die Person vor Gott gerecht ist und gefallig; benn im fterblichen Leben ift noch Sunbe im Menschen und bleibet ber Spruch: totus mundus sit reus Deo, die ganze Welt ift für Gott schusdig. Darum muß biefer Troft für und für bleiben, daß bie Preson durch Barmherzigkeit von wegen des Mittlers und feines Gehorfams und Berdienstes gerecht fen, bas ift, Gott gefällig, allein burch ben Glauben an ihn. Rad diesem Troft ist mahr, baß Gott im Menschen wohnt und Berneuerung folget, und daß dieselbe Berneuerung Gottes Werk ist, wie viel Sprüch sagen; Johann. 14.: wer mich liebet, der wird meine Rede bewahren. 150 hann. 4.: er ift in une, benn von seinem Beifte gibt " Aber obgleich dieses neue und angefangene gicht und angefangener Gehorfam in den Glaubigen auch Gr rechtigkeit genannt wird, welches recht zu verstehen ill namlich darum, daß ber Gehorfam gegen Gottet Ge bot also anfahet, und in ben Glaubigen Gott gefällig ift, ja es ift Gottes Wert: so wiffen boch '') alle Det ligen, daß neben diefem Unfang des neuen Gehorfamb und gottlicher Wirkung in und in Diefem") fterblichen Leben in uns 26) große Schwachheit und Sunde bleiben, wie ber Pfalm spricht: für bir ift tein Lebendiger gerecht; und wie weiter folget in Frankfurdischen Artikeln.

Und ist der Artikel darum gestellet, die imputatam instition zu unterscheiden von der Ginwohnung oder?) Wirkung Gottes im Menschen, die man?) ste kennen soll, und gleichwohl wissen, daß die Person and Barmherzigkeit von wegen des Verdienstes Christi duch Glauben für Gott angenehm und gerecht ist. Aber?) mehr Verdachts zu machen 20), wird von ihnen?) fung gesett: das Wort Bekehrung, conversio, sep weitläuf:

¹⁴⁾ in] sic codd. - Pez. unb.

¹⁵⁾ mehr tüchtige] Pez. gelehrte und erfahrne.

¹⁶⁾ Anabapt.] cod. Mon. 86. bie Papiften.

¹⁷⁾ lefen] sie codd. Sed Pen. befeben.

¹⁸⁾ Cod. Mon. 86. Bermelbung.

¹⁹⁾ God. Goth. 94. gerecht vor Gott geacht.

²⁰⁾ geachtet] addidi e codd.

²¹⁾ Cod. Goth. 94. bes herrn Chrifti.

²²⁾ Cod. Goth. 94. halten.

²³⁾ Cod. Goth. 94. mohl nun Reuerung.

²⁴⁾ both] addidi e codd.

²⁵⁾ biefem] Pez. bem.

²⁶⁾ in uns] addidi e codd.

²⁷⁾ ober] cod. Goth. 94. unb.

²⁸⁾ Cod. Goth. 94. addit: qu c.

²⁹⁾ Mber] cod. Goth. 94. Unb.

³⁰⁾ machen] cod. Mon. 86. vermeiben.

⁵¹⁾ wird von ihnen] codd. if.

tig gebraucht. Bas conversio sen und genannt werbe in unsern Kirchen, ist offenbar aus gemeiner Confession ") und vielen ber Unsern Schriften, wie es in dies sen Borten verstanden wird: vivo ego, dieit Dominus, molo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat. Dieser ist nicht recht" bekehret zu Gott, ist auch nicht gerecht, der in Abgotterei und in Sünden wider Gewissen beharret. Haben aber ") unsre Gensores einen andern Verstand dieses Borts conversio denn laut unster Confession, den sollen sie billig und anzeigen.

Wir sprechen klar und ohne alle Sophisterei: es foll im Menfchen fenn Schrecken vor Gottes Born wiber Die Gunbe; bagegen foll Troft empfangen werben aus gottlicher Berheißung burch Glauben. Und also burch bas außerliche Bort wirket Gott, gibt burch ben Sohn ben beiligen Beift, und ift biefer Glaub ein 34) herzlich und froblich Bertrauen auf ben herrn Chriftum, baß uns von wegen seines Berbienftes gewißlich Bergebung der Gunden , Burechnung der Gerechtigfeit, beiliger Geift und Erbschaft ewiger Seligkeit 36) nicht von wegen unfrer Tugenden oder Bert, geschentt wird. Dieses nenmen wir conversionem, und ift diefes teine blinde Gubtilitat. Alle Christen verstehen, mas dieses geredt ift. Und ift dieser Berstand einträchtiglich in unsern Kirchen viel Jahr, und berufen uns auf alle driftliche verstanbige 17) Pradicanten. Und fo wir vom neuen Gehorfam ober guten Berten reben, ift allezeit zu verfieben, daß wir von diesen Tugenden und Werken reden, welde nach der Betehrung und Glauben folgen.

Und ist wahr, daß wir sagen, neuer Gehorsam sen nothig, und ist solches wider die Antinomer gestritzten, die dichten: wenn einer gleich in Sünden wider Gewissen lebe, so bleibe er doch gerecht und heilig, und bezhalte den heiligen Geist und Glauben. Dieser Irrthum ist in vielen, wie man Zeugen fürstellen. I kann, und wissen viel Leut, daß diese Wort mit großem Pracht am Hof zu Weimar vor vielen Jahren. I geprediget sind: das Muß ist versalzen. Item Ambsdorf hat für vielen Jahren nicht leiden wollen, daß man sage: nova obedientia est debitum, und hat diese Ursach vorgewandt: es solge ungezwungen.

52) Cod. Mon. 86. addit: unfrer Rirden.

Bir sprechen auch flar: so ber Mensch bekehret ift, und durch Glauben Troft empfangen hat, so wirket ber heilige Geift zugleich viel Tugenden, und ift ba der Anfang bes neuen Geborfams und guter Berte. Denn gute Berte heißen nicht allein außerlich Bert; wie etliche grob fagen, man folle gute Berte thun, wenn es einem gelegen fen; als, fprechen fie, bu follt ins Bab geben, fo es dir gelegen ift: fondern gute Berte beißen in Bekehrten guter Borfat, Anrufung, Freude *) an Gott haben, Lieb, Keuschheit, Geduld, wie Gott spricht: effundam spiritum gratiae et precum; Item: accepistis spiritum clamantem: Abba pater; Item: per fidem lex stabilitur. Und ift bet rechte Glaube teine Zeit ohne folche Frucht "). Darum wundert uns, daß unfre Censores so heftig streiten: sola non tantum excludit meritum sed etiam praesentiam operum, wie das Wimariense Decretum spricht; und die Schrift an die Churfürsten ist damit nicht zufrieden, daß man lehret: ohne Berbienst der Bert; sondern man soll sagen: ohne alle Bert; + so boch ber Glaube nicht ist ohne alle Wert" "), sondern 43) find beide Reden recht: sola fide iustificamur, und: fides non est sola. Diese beide propositiones halten wir durch Gottes Gnaden, und folget nicht daraus: ergo man kann nicht felig werben ohne Berdienft unfrer Bert; wie folche Sophisterei etliche baraus fpin-Auch ift diefe Deutung unnothig: wenn Gott einen Menschen im Tobe bekehrt, wird ber Mensch troft los, fo man nicht lehret, er werbe felig ohne alle Werk. Denn wir reben allezeit von folgendem Behorfam nach ber Betehrung. Auch ift in berfelbigen Betchrung guter Borfag und Anrufung, und ift bennoch mahr, bas derselbige Mensch nicht gerecht und selig werde ans Berdienst boni propositi oder andrer Tugenden. So ") ift offentlich, daß wir alle in unfern Kirchen lehren, der ") Sünder muffe ") durch Gottes Gnad bekehrt werben "), so lang er lebet, und ift tein flar Erempel conversus latro in cruce, in welchem find Betehrung, Glaube, Anrufung, und viel bober Tugenden, und folget nicht daraus, daß er durch Berdienst seines neuen

⁵⁸⁾ redt] addidi e codd.

⁸⁶⁾ a bet] Pez. non habet.

⁸⁵⁾ et m] addidi e codd.

⁸⁶⁾ emiger Seligfeit] Pez, non babet.

⁸⁷⁾ verkändige] Pez. non habet.

⁸⁸⁾ Cod. Goth, 94. barftellen.

²⁹⁾ vor vielen Jahren] Pez. mon habet.

⁴⁰⁾ Pes. Frieb.

⁴¹⁾ folche Frucht] sie codd. Sed Penel. gute Bert, en interpretamento, ut puto.

⁴²⁾ Addunt codd., sed cod. Mon. 86. ea habet in margine.

⁴⁵⁾ fonbern] Pes. Run.

^{44) 60]} Pez. 60(4): mendose.

⁴⁵⁾ Cod. Goth. 94. baf ber.

⁴⁶⁾ Cod. Mon. 86. mag.

⁴⁷⁾ Cod. Goth. 94. merbe.

Geborfams gerecht und selig werde, wie solches uns 46) in ber Schrift an die Churfurften gedeutet wird. Und ift recht geredt in der Churfursten Urtifel, derfelbe Schas der habe alles gehabt, bas in biefem Spruch begriffen tft; omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. Denn er hat ben Glauben gehabt, badurch er gerecht und felig worden ift, und bei biefem Glauben find gewesen Anrufung und andre Tugenden. Also rebet auch Paulus: superinduemur si non nudi reperiemur, sine poenitentia et sine fide; wie Christus fpricht: nisi poenitentiam egeritis, omnes similiter perihitis. Und folget nicht, daß es unser Berbienst sen. Es bleiben auch gleichwohl biese Reden mahr: non iustificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Item: nemo satisfacit legi Dei. Item Siob: non erit iustus homo coram Deo. Und wie Diefes alles zusammen concordire 49), wiffen alle ver= ståndige christliche Menschen. Sa diese Confessio selbst ift ber hohen Tugenden eine, die in den Befehrten angefangen sind.

Daß aber etliche sprechen: diese Tugenden wirket Gott, darum sollen sie nicht unsre Werk genennet werben; dieses ist kindische Sophisterei. So jemands Versstand ist: wir sind gerecht durch Glauben darum, daß Gott diese Tugenden wirket, ist 50) wahr, daß Gott diese und andre Tugenden wirket; aber der Verstand, sola side iustisicamur, ist nicht dieser: novitate iustisicamur, wie etliche imaginiren; sondern dieses leheret 31) Paulus: per misericordiam propter silii Dei merita reputamur iusti side. Darum muß man Unterschied halten zwischen Glauben und andern göttlichen Wirtungen in Menschen.

In der Censura an die Churfürsten werden die Wort angesochten, daß sie sprechen: man soll auf den Glauben vertrauen. Diese Erinnerung nehmen wir an, und ist wahr, es sollt geschrieben seyn: man soll allein auf des Herrn Christi Verdienst vertrauen. Ist aber vielleicht ") im Umschreiben "der versehen. Denn diese Wort oft in unsern Kirchen repetirt werden, daß diese propositio: sola side iustisicamur, soll correlative verstanden werden. Ist auch diese Erklärung für 30 Jahren mit großem Fleiß bewogen worden, da viel diese

48) un 6] cod. Goth. 94. non habet.

Smagination hatten: fide, id est, novitate sumus iusti.

Und wiewohl Gott in Mopfe, in Elia, Daniele hohe, große Gaben und Tugenden wirket, so sind doch die Personen für Gott badurch nicht gerecht. Und so sie mehr erleuchtet sind, fublen sie ihre Schwachheit mehr, und schreien fur Gott, daß tein Mensch in die fer fundigen Natur für ihm gerecht fen, erkennen, daß ihre Saben und Tugenden nicht gegen Gottes Gericht ju bringen find, fondern fie haben Buflucht jum Sohne Gottes"), wie Daniel spricht: non in iustitia nostra sed propter Dominum exaudi nos. Dieses ift alles wahr, aber gleichwohl ist nicht zu lehren, daß ber Anfang bes neuen Gehorsams nicht nothig sep, bas der Sohn Gottes sein Blut vergoffen habe, daß du allen Muthwillen sicher treiben mogest, und ist große unaussprechliche Gutigkeit Gottes, bag er in uns schwaden, unreinen Menschen wohnen will, und will ba elenden bettlifchen 35) Gehorfam um bes Mittlers willen annehmen; wie Petrus spricht: offerte hostius spirituales acceptas Deo per Iesum Christum.

Dieses alles ist klar und licht, ohne alle Sophisterei, von Bekehrung, Glauben und neuem Gehorsam, und stellen es zu aller verständigen, christlichen Newschen Urtheil. Und macht nicht ein epicurisch Leben, wie Schrift an die Churfürsten spricht, sondern der steller Antinomer Reden machen epicurisch Wesen, die da schreien, der Mensch behalte heiligen Geist und Clauben werden, der Mensch behalte heiligen Geist und Clauben werden, wenn er gleich in Sunden wider Gewissen lebet.

Daß aber etliche sprechen, sie wollen biese Proposition nicht anfechten: neuer Gehorhorsam ist nothig; sondern wollen, man solle diese Proposition damniren: neuer Gehorsam ist nothig zur Seligkeit; darauf haben die Shur und Fürsten für sich genug geantwortet, daß dieser Anhang: zur Seligkeit, in ihren Kirchen nicht soll gepredigt werden; wie es auch in keinen Kirchen der Augsburgischen Sonsessisch geprediget oder zw gelassen worden 37). Daß aber weiter in sie gedrungen wird, sie sollten diese Proposition als falsch condemniven: davon mogen die Chur und Kursten in einem 39) Synodo reden lassen. In ihrem Bekenntniß ist diese genug, daß sie verbieten, diese Proposition zu predigen. Denn im Synodo soll von der ganzen Sache ge-

⁴⁹⁾ Pez. concordiren muffe.

⁵⁰⁾ Codd. ifts.

⁵¹⁾ lehret] Pez. beutet.

⁵²⁾ vielleicht] cod. Goth. 94. allein; cod. Mon. 86. gleich.

⁵³⁾ Pez. Ochreiben.

⁵⁴⁾ Cod. Goth. 94. addit: biefer Mittles ift höher bens alle Creaturen.

⁵⁵⁾ Cod. Goth. 94. bettlerifchen.

⁵⁶⁾ und Glauben] Pez. non habet.

⁵⁷⁾ Cod. Goth. 94. mirb.

⁵⁸⁾ God. Goth. 94. addit: gemeinen.

redt werben, ob es recht geredt fen: excludi non tantum meritum sed etiam praesentiam operum. Meritum necessario excluditur, et peccat Pharisaeus volens mereri: Paulus necessario habet novam obedientiam, et non peccat volens aut 49) habens eam. Wir haben auch diese beibe Artikel, die zu Frankfurt gestellet fenn, jegund wiederum angesehen, und alle Wort bewogen; konnen noch so) nicht anders richten, denn daß sie recht, christlich, ohne alle Sophisterei und verständiglich 61) gestellet find in ber ganzen Summa und in einem jeden Stud. Daß aber biefe Phrases barein gefallen: "Bertrauen auf Glauben", nehmen wir die Erinnerung an. Daß aber die Censores so viel Stuck angefochten haben, bavon mogen wir Richter leiden alle gottforchtige, christliche Manner in allen Landen, und bitten alle, welchen diese Schriften 62) fürkommen, sie wollen severi iudices senn, wie sich in solchen großwichtigen Sachen gebuhret; doch sine calumnia, wie verständige, ehrliche Manner an allen calumnniis ein ernstlich Mißfallen haben, und haben sollen, iuxta praeceptum: non dicas falsum testimonium,

De coena Domini.

Daß zur letten Zeit in der Welt grausame offentstiche Abgotterei seyn werden, ist im Daniele und sonst verkündiget, und Daniel spricht: sie werden ihren Gott Mauzim ⁰³) andeten, und mit Gold und Silber ehren. Auch spricht der Herr Christus, es werde der Abgott der Verwüstung in der heiligen Statte stehen. Nun ist das höchste Gebot: non habedis Deos alienos. Item: sugite idola. Darum sollen wir mit höchstem Fleiß ⁶⁴) lernen, welches ⁶⁵) Abgotter sind, und dieselzigen meiden, und des wahrhaftigen Gottes Ehre retzten. Nun sind zwei Theil im menschlichen Geschlecht die größer ⁶⁶) Hausen ⁶⁷), mahometisch und papstisch. Der Mahometischen Agötterei + und Lästerung ⁷⁸ ist offendar; denn sie bekennen ausdrücklich, daß sie den Sohn Gottes nicht als ⁶⁸) Gottes Sohn und nicht als den

Erlofer erkennen und annehmen, und konnen nicht Gottes Rirch fenn, benn fie verwerfen offentlich 60) ber Propheten und Aposteln Schriften. Der andere große Haufe ist der papstische 70), der sich ruhmt, er sen Gottes Rirch, und will nicht geachtet fenn als vermerfe er ber Propheten und Aposteln Schrift, macht aber falsche Deutung. Bon diesem Saufen ift geredt, bag ber Abgott in loco sancto, im Beiligthum, fichen werde. Run haben die Papstischen mancherlei offentliche Abadt= terei, als Beiligen anrufen. Aber die grobe und fichts barliche Abgotterei ist ihr Megopfer und Anbetung bes Brobs in ihrem Opfer und Umtragen , und sonft. Denn bie Regel bleibt fest: nichts tann Sacrament fepn au-Ber dem eingeseten Brauch, benn Creaturen tonnen nicht Sacrament machen. Diefe Regula ift zu Regensburg im Colloquio angezogen worden ") wider die paps stische abgottische Anbetung, und bat Ed nichts barauf antworten konnen, ift also erzurnet, bag er benfelben Abend gesoffen, und frant worden, baß er zu keis ner Handlung hernach kommen ift. Auch ift Grans vel sehr erzurnet, hat aber bennoch diese Worte geredt: Dieses ift eine große Sache und bedurft eines rechten Concilii. Nun weiß man, welche Grausamfeit mit mancherlei Morden in vielen ganden 72) geubt wor= ben 73), die papstische Abgotterei zu handhaben, und hat neulich Herzog Albrecht zu Banern besonders ju Startung diefer Abgotterei fchreckliche Artitel laffen Bon biesem Stuck schweigen alle") biese ausgehen. still, die sonst viel vom Chorrock und Adiaphoris schreis ben und i) schreien. Und wird in der Schrift an die Churfürsten übel gedeutet, daß Meldung von diefer Abgotterei geschehen ift, und dagegen angezogen, als rede ber Artikel allein von geistlicher Rießung, so boch die hobe große 76) Nothburft erfordert, daß manniglich wisse, daß sie hohe, große, wichtige Ursach haben, papstische Lehre nicht zu halten; besonders so jegund ber Papft diefe lobliche Churfurften jum bochften fcmabet, und ohne 3meifel Urfach sucht, ju Menderung ber Churfürsten und zu Berftorung des Reichs in beutscher Ration. Damit aber verstanden werbe, baf nicht allein

von geiftlicher Riegung, bie auch außer bem Gebrauch

⁵⁹⁾ aut] cod. Goth. 94. eam et.

⁶⁰⁾ noch] cod. Goth. 94. auch.

⁶¹⁾ Cod. Goth. 94. verffanblich.

⁶²⁾ Pez. Schrift.

⁶³⁾ Cod. Goth. 94. Macjim; cod. Mon. 86. Machozim.

⁶⁴⁾ Pez. Ernft.

⁶⁵⁾ Pez. welche.

⁶⁶⁾ Cod. Goth. 94. größten.

⁶⁷⁾ Cod. Goth. 94. addit: fenn bie.

⁶⁸⁾ Cod. Goth. 94. für.

MELANTH. OPER. Vol. IX.

⁶⁹⁾ Pez. offenbarlich.

⁷⁰⁾ papftifche] Pez. Papiften.

⁷¹⁾ morben] addidi e codd.

⁷²⁾ vielen ganben] cod. Goth. 94. Rieberland.

⁷⁵⁾ Pez. merben.

⁷⁴⁾ alle] Pez. non babet.

⁷⁵⁾ fcreiben und] Pez. non habet.

⁷⁶⁾ große] cod. Goth. 94. non babet.

des Sacraments geschiehet?"), geredt werde, ist dabei gesetz, daß im eingesetzen Brauch der Herr Christus wahrhaftiglich lebendig und wesentlich gegenwärtig sen. Diese Worte sind auch also zuvor gebraucht worden in der sormula concordiae, die mit Bucero und andern gemacht worden?"). Und ist diese Deutung auch unsbillig gesucht, man moge?") es verstehen von gemeiner Gegenwärtigkeit der Gottheit bei allen Dingen, wie der Vers spricht:

Enter praesenter Deus hic et ubique potenter.

Denn es ist groß Unterscheid zwischen ber praesentia universali, und zwischen dieser besondern praesentiar Filii Dei in ministerio. Und in dieser Action applicitt er sich und selbst und seine Wohlthaten, ist kräftig in uns, und macht uns seine Gliedmaßen, und ist der Spruch Pauli ein klar Zeugniß, daß außer der Nießung nicht Sacrament sey: das Brod, das wir brechen bie Gemeinschaft des Leibs. Nun ist nicht die Gemeinsschaft außer der Nießung.

So 81) ist offentlich, was die fürnehmsten alten Scribenten in der Kirchen, Graeci und Latini, gehalten haben. Es haben auch die Chur und Fürsten in ihrem Artikel 82) diese Wort klar gesetht, daß sie nichts neues außer der Confession und Apologia machen wollen.

Daß aber in der Schrift an die Chur und Kursten etliche Personen insonderheit in Verdacht gezogen werden, ware billig, dieselben zu horen, die auch zum hohesten dieses begehren, daß ein ernstlicher Synodus durch die 33) christlichen Chur und Kursten und Stande gehalten wurz de, darin vom ganzen corpore 54) christlicher Lehr treuliche Unterrede geschehe 25), klare und unzweiselhaftige Zeugniß mit Gottes Hulf auf die Nachkommen zu erben, zu Gottes Ehr und zu Frieden. Denn es sind etliche große wichtige Sachen, davon zu reden hoch nothig ist. Wir begehren auch, daß nach der Verhör in solchem Synodo gesprochen werde, und hernach Executio solge, es thue sanst oder unsanst, wem es wolle, uns selbst oder andern; nur daß die Wahrheit erkläret werde.

Won Abiaphoris.

Damit wir mit einem Schein besto grober beschweret werden, fagen etliche, wir nennen Abiaphora das Sacrament anbeten im Umtragen; Stem: Bilber 85) anbeten. Diese und bergleichen Abgotterei haben wir nie Adiaphora genannt, sondern ist öffentlich, daß wir solche Abgotterei anfanglich 87), zur Beit bes Interims, und hernach mit gleich 88) flaren Reben gestraft haben, und ist die Lehr de humanis traditionibus und von Adiaphoris in unsern Schriften durch Gottes Gnad un terschiedlich vor vielen Jahren vor dem Krieg ertlant. Bei berselbigen Lehr find wir blieben, und wollen durch Gottes Gnad noch dabei bleiben. Und was wir Adic phora nennen, ist aus ben gedachten Schriften flar ju verstehen. Und daß ich, Philippus, etlichen gera then habe, das Ministerium nicht zu verlassen von me gen des Chorrocks, diefes bekenne ich; aber Illni: cus und Gallus haben viel andere erlogene Schmilp schriften wider uns fin die Welt" ausgebreitet, nicht allein die Kirchen und Schulpersonen, sondern auch die Berrichaft ") verhaßt zu machen, haben Fürsten und andre Personen zur Schmach mahlen laffen, bas land unruhig zu machen 90). Wollen num unfre Censores teine aurnoriar ") annehmen, fo ist billig, daß man uns wider sie auch hore. So viel aber dieses belangel wollten wir lieber, daß das Erempel Constantini gehab ten wurde, welcher in Nicaena Synodo der Bischoste Rlagen alle verbrannt, und geboten, fie follten forte bin laut des Symboli eintrachtiglich lebren, und alle vorige Gezanke") und Widerwillen vergeffen. Auf solche auvnoriar ist auch zu Frankfurt guter Meinung gearbeitet. Soll aber des Gezants kein Ende fenn, und man fann von wegen ber großen Berbitterung ju frie nem General Synodo kommen: so ist dennoch gut, daß bie Chur und Fürsten und andre Stande, die unter schrieben haben., Ginigkeit in ihrer driftlichen Confeb sion unter sich erhalten, und darzu consistoria und iudicia Ecclesiae verordnen und gebrauchen. Dem es ist der armen hochbetrubten Christenheit damit nicht geholfen, daß Illyricus jebund ba etwas anficht"),

⁷⁷⁾ bie auch - gefdiehet] cod. Goth. 94. non habet.

⁷⁸⁾ bie mit Bucero - worben] cod. Goth. 94. non habet.

⁷⁹⁾ Pez. mag.

⁸⁰⁾ bas wir brechen] cod. Goth. 94. non habet.

⁸¹⁾ Pes. Auch fo.

⁸²⁾ Cod. Goth. 94. ihren Artifeln.

⁸⁸⁾ burch bie] cod. Goth. 94. zwifchen ben.

⁸⁴⁾ Cod. Goth. 94. addit : doctrinae ober.

⁸⁵⁾ Pez. treuliche Unterredungen gefchehen.

⁸⁶⁾ Bilber Pez. felbet; ex mendo.

⁸⁷⁾ anfänglich] Pez. mendose: ausbrüdlich.

⁸⁸⁾ Pez. gleichen.

⁸⁹⁾ Cod. Goth. 94. perrichaften.

⁹⁰⁾ haben gürften - - ju machen] cod. Golb. 94. non

⁹¹⁾ Pez. Umniftian; et sic etiam paulo post.

⁹²⁾ Pez. Bante.

⁹³⁾ Pez. ansticht.

jegund borte, biefes, und bas fen ") nicht genugsam gerebt; machet tein gang ") Corpus doctrinae, und weiß boch niemand, was er halt, und wo er hinaus gebentt; fuchet vorbin Berruttung biefer Rirchen, barnach wird er sich an Tag geben. Nazianzenus spricht: reprehendere quilibet multa 16) potest, meliora

facere non potest.

Soll man auch Einträchtigkeit erhalten, fo muß man in etlichen Mittelbingen mit einander Geduld haben, als erstlich in ber Rirchen viel Ungleichheiten in Ceremonien mit haltung des Paschatis und der Kaften gewesen. Und als hernach biese Sachen gescharft 37) sind, ist große Uneinigkeit, und hernach Beranderung in ber Lehre gefolget, und find die Spaltung endlich fo weit geriffen, daß Krieg und Berftorung, Mahomet und papftifche Abgotterei baraus kommen, wie in Teutsch= land auch zu beforgen, bas Gott um feiner Ehre willen gnabiglich abwenden wolle 98). Darum ift unser unterthanig Bebenten endlich, baß fie in ihrer b) Confession und consensu burch Gottes Gnade einträchtig bleiben, und in dieser Eintrachtigkeit wollen wir mit Gottes Hulf 100) auch bleiben. Wer ihm nun dieselbige nicht will gefallen lassen, der soll billig nicht allein bloße reprehensiones dagegen feten, fondern Erflarung feiner gangen Lehr ohne Sophisterei darthun, allen gur Befferung.

Wir begehren auch, daß diese unfre Antwort den Chur und Fürsten und allen driftlichen Pradicanten fürgetragen werde, berer Urtheil wir uns in driftlicher Demuth 101) unterwerfen, und bitten fampt bem Berrn Christo von Grund unsers Bergens und in tiefster Betrubniß von wegen der Kirchen, der mahrhaftige, emi= ge, allmachtige Gott, Bater unfers Beilands Jesu Chriftl, wolle gnabiglich in teutschen Landen ihm fur und für eine ewige Kirche fammlen, und wolle Gnabe geben, daß wir in ihm eins find, und diefes alles zu feiner Chre, wie er spricht: propter me, propter me faciam, ut non blasphemer.

Scriptum die Matthaei 102 Anno 1558. 103)

No. 6603.

23. Sept.

U. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 191 sq:

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone chariss. Profectus essem ad vos, si scivissem, vos Dresdae esse. Hospitem etiam his diebus habuimus Consulem Vratislaviensem, valde amantem nostrae Academiae, qui et unum ex Concionatoribus adduxerat. Existimo, vos satisfacturos esse Principibus in congressu Phorcensi*), si nostram responsionem tantum miseritis.

Dux Moscoviae discessit ex Livonia, sed retinet Nervam et Derptam, et praesidia imposuit. Ex vicinia magnam hominum multitudinem abduxit in Russiam.

Exercitus Moscovicus magno praelio Turcos vicit in confinio Russiae.

Rex Danicus promisit Revaliae defensionem. Ex Francofordiensi mercatu adfertur fama, quae narrat, pacem esse factam inter Burgundicum Ducem et Regem Gallicum.

Auxilia Turcica missa ad Gallos vexato littore Italico discesserunt ex mari Tyrrheno. Bene valete. Die Septembris 23. Ph. M.

No. 6604.

24. Sept.

G. Agricolae.

Epist. lib. II. p. 569. (ed. Lond. lib. II. ep. 591.).

D. Georgio Agricolae

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Et causas et remedia calamitatum monstrat sapientia voce Filii Dei, ex sinu aeterni Patris prolata. Ex illis fontibus ignotis Philosophiae consolationem petamus. Etsi autem magnum nobis dolorem adfert illa Chamensis calamitas, tamen maior est dolor, quem nobis tyrannica inquisitio adfert in vicinia vestra instituta. Legi articulos Lerneae Hydrae sanguine scriptos **), ac profecto non

⁹⁴⁾ Cod. Goth. 94. addit: no 6.

⁹⁵⁾ gan a] abest a cod. Goth. 94.

⁹⁶⁾ multa] cod. Goth. 94. non habet.

⁹⁷⁾ Cod. Goth. 91. geftraft.

⁹⁸⁾ Pez. wollta

⁹⁹⁾ Cod. Goth. 94, biefer.

¹⁰⁰⁾ mit Gottes Sülf] cod. Gotb. 94. burch Gottes Cinabe.

¹⁰¹⁾ Cod. Goth. 94. um driftl. Dem. millen.

¹⁰²⁾ die Matthaei] cod. Goth. 94. non habet.

¹⁰⁸⁾ Cod. Goth. 94. addit: per Philippum Melanchthonem.

^{*)} Vid. ep. ad Hardenb. d. 18. Sptbr.

^{**)} Articulos inquisitionis Bayaricae. 40 *

solum populi causa, sed etiam propter ipsum Principem doleo, quem ingenio et consilio valere audio. Quis igitur Ahitophel aut Phalaris haec impia consilia gubernat? Oro autem Filium Dei, custodem Ecclesiae suae, ut et reprimat illam Tyrannidem, et flectat pectus Principis ad suam et populi salutem. Dei beneficio genesis filii tui significationes ingenii et eloquentiae egregias continet. Oro autem Deum conditorem naturae et Ecclesiae, ut nos et vestras familias regat et protegat. Pagellas tibi mitto, quas quidem ad manum habebam. Brevi mittam gratiores, quanquam scio tibi qualiacumque ingeniorum honesta exercitia grata esse. Bene vale, et rescribe. Die 24. Septembris. Anno 1558.

No. 6605.

26. Sept. (h. a.?)

U. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 198.

Ulrico Mordisin, Consiliario Duc. Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone charissime. Iustissimum est favere laboribus illorum, qui invitant animos iuniorum ad legum et disciplinae reverentiam. Ideo etsi raro scriptores aulis commendo, tamen hunc virum doctum et honestum Henricum Arnstadiensem*), propter splendida legum praeconia, ut commendetis Illustrissimo Principi, Electori, vos oro, ad quem vere scribit:

Hocque tuum decus esse puta, propriumque trophaeum. Quicquid in Ausonium ius tibi laudis abit.

Oro, ne huic *Henrico* desitis, de radiis divinae sapientiae sparsis in mentes humanas splendide scripsit. Dei beneficio filius Domini *Ponicei* convaluit. Bene valete. Die 26. Septemb.

Philippus Melanthon.

No. 6606.

27. Sept.

Ioach. Mollero.

Epist. lib. II. p. 528. (ed. Lond. lib. II. ep. 554.).

D. Ioachimo Mollero

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Scis me maxime optare, ut omnes in Ecclesiis nostris unum simus in Deo, nec potest retineri concordia sine ἐπιεικεία. Ideo optarim Hildesios fuisse placidiores erga Magistrum Cragium. Cumque ipse mihi responsionem suam ostendisset, hortatus sum, ne edat, sed meo exemplo taceat. Boni viri non deterius de eo sentiunt propter silentium. Intueamur autem iudicia sapientum et bonorum, nec moveamur προτοθορύβοις vulgi. Nunc dux Bavariae magnam exercet saevitiam propter doctrinam. Et edidit tetros articulos, quos vobis mittam, cum Typographi ediderint. Mittam et alia. Nunc paucas pagellas de Reverendo Pastore nostro mitto, qui et socerum tuum et patrem tuum et vestros sincere dilexit. Nescio quo animo lecta sit oratio in Pomerania, nemo de ea mihi ullam syllabam scripsit. Bene vale et rescribe. Cragium vobis commendo. Die 27. Septembris.

No. 6607.

28. Sept.

U. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 193 sq.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax.
Elect.

S. D. Clarissime vir, et charissime Patrone. Assiduis et ardentibus votis precor, et multos pios precari non dubito, ut Filius Dei, Dominus noster Iesus Christus, has regiones clementer protegat. Quam terribilis spes sit in Gallico et Hispanico regno, literae ostendunt ad Hupertum et ad me scriptae, quas exhibebit.

Venit huc ex aula Viennensi Hungarus, qui narrat, Anglicam Reginam expresse respondisse, se non nupturam ulli dissentienti ab Anglicis Ecclesiis. Caetera Hupertus, quem vobis commendo. Iudico, virum integrum esse, et fidelem. Bene et feliciter valete. Die 28. Septemb.

Philippus.

^{*)} Vid. de eo epist. ad Strigelium d. 24. Iun. 1555.

No. 6608.

(fere ex. Sept.)

G. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 365. (ed. Lond. lib. II. ep. 378.).

D. Georgio Cracovio

S. D. Clarissime D. Doctor, et charissime frater, Comperi bonam esse naturam huius Matthiae Coleri Aldeburgensis, qui et hanc Academiam saepe bonis carminibus ornavit. Ideo vicissim Audivit eum ab hac Academia ornari opto. Iurisconsultos et hic, et in inclyta Academia Lipsensi, et habet sui consilii honestas causas, cur hic gradum petat *). Cum autem sit sponsus, maturari disputationem, et gradus renunciationem orat. Orat etiam, ut disputatio tua voce regatur. His in rebus ut ei gratificemini eo liberius peto, quia me scitis iuventuti hortatorem esse, ut leges, doctrinam vestram, et ordinem ipsum venerentur, ut Allica civitas τοὺς νομοφύλαχας in concionibus singulari loco collocabat, ornatos candidis fasciis. Bene vale.

No. 6609.

(ex. Sept.)

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 745. (ed. Lond. lib. IV. ep. 894.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Cam. fratri suo cariss. Lipsiae,

S. D. Eadem hora, qua Novesianus vester advenit, litteras a principe Palatino Wolfgango accepi, quibus petit, indicari viros idoneos ad Ecclesiarum gubernationem, et mittit stipendiorum descriptionem. Scripsi igitur ad eum de hoc Novesiano, cuius aetas est idonea, sed ipse narrat se propter familiaria quaedam negocia in patriam properare. Habet tamen a me litteras et ad Palatinum et Heresbacchium. Quod vitavi alterum colloquium aulicum, mihi non est ingratum, δμοιαι γὰρ αὐτοῦ ἀπορίαι εἰοὶ τῶν ἐχ τῆς ἀχα-δημίας. Ego illud Psalmi potius duco: Iacta curam tuam in Deum, et ipse te sustentabit. Spero filium Dei nobis affuturum esse, et ut nos guber-

net et protegat, toto eum pectore oro. Semper horribilib. fluctibus eius cymba quassata est, inter quos tamen, gemitus tales exaudivit, quales et sanctissimae coniugis tuae vides, et ego vidi tuae filiae. Mitto tibi epistolam Pannonicam heri allatam. Bene et feliciter vale. Filius Dei vires corporis et animi coniugis tuae confirmet.

Philippus.

No. 6610.

1. Oct.

Friderico Duci Sil.

Epist. lib. III, p. 57. (ed. Lond. lib. III, ep. 26.). — Gonferatur etiam altera epistola de eadem re scripta d. 10. Nov.

Friderico Duci Silesiae in Lignicia, Briga, Goltberg etc.

S. D. Illustrissime et clementissime Princeps, Non casu nascitur genus humanum ad huius vitae miserias. Sed restat alia sapiens et iusta vita in consuetudine Dei, in qua fruemur conspectu Dei ad quem conditi sumus. Ad hanc vult nos praeparari Deus doctrina per Filium ex sinu aeterni Patris prolata. Ideo toto pectore oro Deum aeternum Patrem Domini nostri Iesu Christi, conditorem generis humani, ut Ecclesias suas, et studia doctrinarum servet, et gubernet, et protegat has Regiones.

Venissem ad Celsitudinem V. si me non retinuissent negotia Ducis Saxoniae Electoris, ut ex literis quas mitto et ex narratione virorum integerrimorum, quos huc Cels. V. misit, intelligi poterit, ac oro reverenter ut C. V. boni consulat, quod istuc non veni hoc tempore. Deliberationes de optime merita Academia Goltpergensi ut regat ipse Filius Dei, sedens ad dextram aeterni Patris, dans dona hominibus, Pastores et doctores, toto eum pectore oro.

Vir honestissimus et eruditus in lingua Graeca et Latina, Doctor artis Medicae, Henricus
Paxmannus iudicio nostro delectus est, qui se
offert Cels. V. Natus est in Ducatu Luneburgensi,
et nobiscum vixit annos undecim, doctrinam Ecclesiae recte intelligit, et abhorret ab omnibus
impiis et fanaticis opinionibus, et mores eius sunt
honesti et pii. Utiliter docuit hic annos aliquot,
et spero doctrinarum et disciplinae Rectorem utilem, Deo iuvante, in Academia Goltpergensi

^{*)} Ex Declamatt. Melanth. (T. V. p. 72.) intelligitur, Colerum Doctorem luris renunciatum esse d. 1. Dec. 1558.

futurum esse, quia et eruditione recte instructus est, et Deum vera pietate colit. Malueram eum mox ad Celsitudinem vestram proficisci, sed ipse voluit prius senes parentes visere. Promisit autem se ad Cels. V. venturum esse statim post ferias, in quibus Martini memoria celebratur, non tantum Pannonii, sed etiam Lutheri, qui natus est in profesto Pannonii Martini. Oro autem reverenter, ut Cels. V. venientem Doctorem Paxmannum clementer excipiat et tueatur.

De controversiis Ecclesiasticis multa collocutus sum cum viris doctis et piis, quos Cels. V. huc misit, quae ipsi exponent Celsitudini Vestrae. Oro Filium Dei ut faciat, ut omnes Ecclesiae nostrae unum sint in ipso. Et scio consensum esse nostrae Ecclesiae, et Ecclesiarum in Silesia universa, etiamsi alicubi turbulenti homines Suenckfeldiani aut alii admixti sunt. Sed tamen non dubito pium consensum esse ubique pastorum, et in politica gubernatione foventium Ecclesias. Et Celsitudinem Vestram oro, ut patriae concordiam tueatur.

Prodesset etiam de simili forma Ecclesiarum Illustrissimos Principes deliberare, sed sine superstitione, sine contentionibus de rebus non necessariis. Et iudico formam Megalburgensium Ecclesiarum commodam esse, sed ne de ullis ritibus, qui aboliti sunt, superstitiose pugnetur. Non potest esse concordia nisi ἐπιεικεία sit in rebus non necessariis.

Plura, etiamsi apud Celsitudinem vestram istic essem, monere non possem. Opto ut usitatae Synodi docentium non omittantur, praesertim donec Antoritate Domini Georgii Seiler regi possunt. Et foveri coniunctionem docentium omni genere officii utile est, et eam rem maximae curae esse piis Principibus decet, sicut scriptum est, Conveniant Reges et populi in unum, ut serviant Domino. Oro Deum aeternum Patrem Domini nostri Iesu Christi, creatorem generis humani, colligentem Ecclesiam aeternam, ut Celsitudini vestrae confirmet animae et corporis vires et protegat has regiones. Datae Calendis Octobris, Anno 1558.

No. 6611.

1. Oct.

Henrico, Duci Siles.

Praefatio praemissa libro: Catechesis scholae Golipergensis, scripta a Valentino Trosedorfio. Viteb. 1558. 8. (descr. Foerstemann.)

Illustrissimo Principi et Domino, Domino Henrico Duci Silesiae in Lignitz, Bryga el Gollperg etc. Š. D.

Apud Cornelium Tacitum inter Germaniae populos nominantur Elysii, quos unius adiectione literae Silesios esse existimo, Sed vir doctus delectatus allusione graecae vocis maluit Elysios dicere, praesertim cum laudari audiret spaciosos campos feraces frumenti, et Iuga gignentia Aurum, Argentum et Ferrum, et cognovisset magnam ibi oppidorum frequentiam esse, eaque honestis legibus et iudiciis regi, et Iusticiam cives inter sese,

et erga hospites exercere.

Doleo autem non solum desiderari veteres descriptiones, sed etiam recentem nullam extare ens regionis quae nunc Silesiae nomen habet, praesertim cum non alia gens in Germania plures habeat eruditos viros in tota Philosophia, et urbs Vratislavia non solum artifices industrios habeat, et ingeniosos cives peregrinatores, Sed etiam Senatum munificum in iuvandis Literarum et artium studiis. Opto autem ut eruditus aliquis patriae ham pietatem praestet, ut χωρογραφίαν eius, arte îzctam edat. Ut autem ego ab amicis audio, La quae nunc Silesia dicitur, Figura pene Trapezu est, et limes est ad ortum, radices montis Carpathi ubi fontes sunt Viadri, Ad Occasum limes sit flumen Suevus, ad Meridiem montes Sudetes, ad Arctum Francofordia in ripa Viadri. Urbes in ea regione multae sunt ornatae aedificiis, et civium disciplinae, Sed longe excellit Vratislavia cuius situs ut certius cognoscatur adscribo longitudinem quae est graduum 34, et latitudinem quae est graduum 51. Nomen est urbis apud Ptolomeum Budorgis quam esse Vratislaviam quidam existimant, ego non adfirmo, Sed vel ad hanc vel ad vicinam aliquam transferri vetus nomen patior. Terra magna ex parte frumenti ferax est, et aliquot locis adhuc sunt auri venae mediocres, alibi argentum et ferrum gignit. Mores gentis in urbibus et pagis reguntur honestis legibus, et gens ipsa non est impatiens disciplinae. Nec in ulla parte Germa-

niae plures ex populo discunt et intelligunt doctrinas. Multi etiam ad Poeticam et ad Eloquentiam idonei sunt. Ursini, Rosini, Logi, Langi carmina, doctissimi viri in Italia laudarunt. Ecclesiarum etiam pius consensus est pene in tota regione, et multi qui docent in urbibus, norunt linguam Latinam, Graecam, et Ehraeam, et pietatem animi declarant vera Invocatione Dei, in agnitione et fiducia Mediatoris, Ac de doctrina consensum verae et catholicae Ecclesiae Christi amplectuntur, et honesta morum gubernatione, qui in eis reguntur non tantum consilio humano, sed etiam luce accensa a filio dei, voce Evangelii et Spiritu sancto, et abhorrent ab omnibus fanaticis et seditiosis opinionibus, ac ut veritatis et concordiae studium ostendant, coniunctionem cum Ecclesiis Saxonicis tuentur. Et sicubi homines fanatici et impostores spargunt deliria, Pastores in urbibus communi consensu eos reprimunt. Ad hanc concordiam multum profuit fides viri clarissimi, qui excolluit eruditione et virtute, Valentini Trocedorfii, qui et Scholam Goltpergensem plus triginta annis, Deo invante, foeliciter gubernavit, et non solum studia discentium adiuvit, sed etiam multa Ecclesiarum consilia rexit, ac genas doctrinae quod probavit, ex hac Catechesi; quam ipse scripsit, intelligi potest, quam congruere cum Ecclesia catholica Dei et confessione Saxonicarum Ecclesiarum pius lector iudicare poterit. Scio eam fuisse pietatem eius viri, nihil ut maluerit, quam ut omnes unum essemus in Deo. Quodque semper in ore habuit, idem toto pectore et praestitit ipse, et hortator fuit, ut alii praestarent. Diligite veritatem et pacem, ut in Zacharia scriptum est. Ad hunc scopum consilia sua omnia direxit, Recta docuit, et in iudicando candorem adhibuit, ne communis concordia turbaretur, et perversitatem sycophantarum odit, qui ut dissidia incendant, calumniose depravant ea quae non absurde dicta sunt. Et verum est illud, oùδεν κακουργότερον διαβολοῦς ἐστί πω.

Volo igitur et legentes hanc Catechesin, adhibere candorem qualem autor, vir optimus, in aliorum scriptis iudicandis adhibuit. Ideo autem Illustrissime Princeps in hac editione tuum nomen adscripsi, quia te maxime considerare decet qualis sit doctrina patriae tuae. Cumque sciam te recte didicisse Ecclesiae doctrinam, spero tibi hanc lectionem et gratam fore, et profuturam esse. Boni Principis avi tui pietate schola Goltpergensis

constituta est, quam deinde pater tuus et patruus conservarunt. Hanc et posteros conservare decet, cogitantes quantum profuerit universae patriae, ad hanc simplicem et perspicuam verae doctrinae formam adsuefactos · esse plurimos, quorum alii Ecclesias, alii consilia civitatum rexerunt. Utinam vera doctrina ubique etiam syllabis iisdem propagaretur, quam ob causam et Symbola olim composita sunt, et tradita Ecclesiis ut ad verbum recitarentur. At nunc quoque motis tot controversiis optandum erat, ut pii Principes unam communem Catechesin omnibus gentibus proponi curarent. Sed cum id fieri non possit, certe hoc prodest, quam late fieri potest eandem verae doctrinae formam multos vicinos et audire et sonare. Sapientia Dei in politia Moisi constituit, ut unum esset templum, videlicet ne plura collegia diversas doctrinas gignerent, aut certe ut censura esset in illo collegio praecipuo. Ita plurimum prodest vos in patria habere Scholam, in qua plurimi ad unam verae doctrinae formam adsuefiant. Circumspicite mentibus universam patriam et considerate qualis sit vox doctrinae in singulis locis, quod si facietis, videbitis et consentiens agmen docentium qui in schola Goltpergensi didicerunt, et Trocedorfium intelligetis optime meritum esse, et statuetis scholam summo studio conservandam esse, et quidem non discedendum esse a vestigiis Trocedorfii.

Oro autem Filium Dei dominum nostrum Iesum Christum crucifixum pro nobis et resuscitatum, sedentem ad dextram aeterni Patris ut det dona hominibus, ut servet et gubernet Nobilissimam familiam Ducum Silesiae, et totam patriam, et in ea Ecclesias et earum hospitia. Bene vale, Cal. Octobris, Anno 1558.

Philip. Melanth.

No. 6612.

3. Oct.

(Articuli inquisit. Bavar.)

Quum etiam in Bavaria, ut in aliis Germaniae regionibus, multi essent, qui emendationi sacrorum faverent adeoque quidam ex Ordinibus Ducatus Bavariae anno 1556. a Duce Bavariae, Alberto, petiissent, ut doctrinam puram in ipsorum Ecclesiis tradi et calicem in sacra coena laicis porrigi pateretur, Iesuitae, quos Albertus paulo ante in Bavariam vocaverat, omni modo laborarunt, ut omnes, qui doctrinae puriori faverent, reprimerentur et e terris Bavaricis eiicerentur. Quem in finem inquisitio haereticae pravitatis, ut appellatur, instituta est, et compositi aunt a Iesuitis XXXI Articuli, fu usum inquisitionis, de

No. 6618.

4. Oct.

Matth. Delio.

Epist. lib. II. p. 541. (ed. Lond. lib. II. ep. 565.).

D. Matthaeo Delio

S. D. Charissime frater, scis dici iustitiam alienum bonum, quia multis prosit aliis. Nam haec vita non potest carere mutuis officiis. Ideo te quoque virum iustum oro, ut nunc aurigam hunc nostrum adiuves empturum mihi butyrum. Hoc officium eo alis te peto, quia cum ab aliis peto, captare donationem videor. Volo mea pecunia emi, ut scit auriga. Mitto vobis pagellas inquisitionis Bavaricae. Talis saevicia nos hortari debebat ad coniunctionem καὶ συγκοητισμον. Ego responsiones iam publice trado ut pii adiuventur. Bene vale. Salutem opto D. Paulo et aliis amicis. Die 4. Octobris.

No. 6614.

8. Oct.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 238. Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 256., cui Baumgartnerus adscripsit: "1558. 20. Oct. per Laur. Durrenhofer."

Hieron. Bomgartnero, Senatori inclytae urbis Noribergae.

S. D. Clariss, vir et Patrone cariss. Et debeo et habeo gratiam, quod in scribendo adsiduitatem praestas, cum quidem occupationes tuae, nobis notae sint: ac in his doloribus, quibus nunc excruciamur, levationem aliquam literae nobis tuae adferunt. Ioachimi luctus et mihi et multis aliis auget moestitiam, sed precemur Filium Dei, ut Ecclesiam publicam, et domesticas Ecclesias nostras servet et gubernet. Videmus enim quam sint humana omnia fragilia.

Hic iuvenis Laurentius Dürnhofer Petreii Typographi privignus etiam propter valetudinem in patrium aërem proficiscitur. Natus enim in coniunctione Solis et Lunae metuit tabem. Sed doctrina bene excultus est, et ut aditum ad te haberet, literas a me flagitavit, nec aliud petit, nisi ut a te Matri commendetur. Nam autoritatem tui fudicii multum sibi profuturum esse iudicat: ad-

iungas autem et meum testimonium. Bene vale. Die 8. Octobr. *).

Philippus.

No. 6615.

9. Oct.

Io. Stigelio.

Danz. Epp. ad Stigel. ep. 94. Cod. Goth. 188. ep. 166.

Clarissimo viro, ingenio, eruditione et virlule praestanti, D. Ioanni Stigelio, τῷ θεῷ, καὶ ταῖς Μούσαις, φιλτάτῳ, fratri suo carissimo, S. D.

Clariss. vir et carissime frater. Saepe hoc cogito, στοργάς divinitus insitas esse humanis pectoribus, ut sint commonefactrices de amore Dei erga Filium ct erga nos; quarum quanta vis sit, magis in doloribus sentimus, quos adferunt nobis nostrorum calamitates. Cum igitur tantam στοργήν in nobis experiamur, nos quoque valde diligi a Deo, str tuamus. Haec mihi cogitatio saepe in magnis doloribus levationem attulit, quam in tuo luctuintueri te, non dubito. Cogitabis et illud: non est voluntas patris, ut pereat unus de parvulis istis. Vides multorum piorum similes dolores. Ioachimus hoc anno duas filias 1), virtute et pietale praestantes, et neptem amisit. Vult, nos dolere, Deus, sed moderari dolorem inbet, et adiuvat luctantes. Quae scribis de tua erga me perpetua henevolentia, mihi gratissima sunt, nec dubito de fide et constantia tua, et opto, nos omnes unum

*) Alia manus adscripsit : 1558.

¹⁾ Ipse Camerarius in Vita Melanthonis (ed. Strob. p. 560) scribit: "Philippus nobiscum luxit obitum filiae atque neplis meae", videlicet Annae, coniugis Escomi Rudingeri et ciss filise. Melanthon igitur Annae Melanthon igitur Annam et filiam eius appellat "duas filias", et suspicor post praestantes excidisse: filiam, ila ut scripserit Melanthon: filiam et neptem amini. Gaeterum addere licet bic quaedam ex epistola Camerarii ad Advanum Albium, data d. 6. Ianuar. 1559. (in cod. Mehn.l. p. 322. ep. 14.). Scribit Camerarius: "fuit profecto anno "hoc toto (i e. a. 1558.) varia fortuna mea. — Primum filiae "Marthue mors luctus causam dedit. Postea in patria de-"flagratione partis aedium nostrarum detrimentum pro nonatris rebus magnum accepimus. Secutum est funus alterius "filiae Annae, cum Esromo populari meo nuptae, promissa "nepte. Interea domi graviter et periculose aegrotaniem "fovinius et fovenius adduc uxorem meam, quae mense Au-"gusto incidit in febrein quartanam, invasionibus iam tri-"plicatis. Mea quoque valetudo firmissima non fuit Atque "niihi tamen curationem Rectoris tulerunt aestivo semestris , Et elocavi filiam Mogdolenam quam duxit Professor apud pos Mathematum Ivannes Homilius.

in Déo esse. Nec futilibus inimicorum calumniis ita frangor animo, ut bonorum iudicia, et meae voluntatis conscientiam non anteponam. Bene et feliciter vale. Hospiti nostro Stephano, et propter toam amicitiam et propter ipsius virtutem et vero patrui memoriam, studia nostra iis officiis ostendimus, quae nunc subito praestare potuimus, quae sunt μικρά φιλοφρονήματα. Utinam possem ulla in re magna tibi et tuis amicis gratificari. Iterum vale 7. Idus Octob. ').

Philippus.

Salutat te amanter Peucerus tuus.

No. 6616.

15. Oct.

Senatui Brandenburg.

Ex autogr. Mel. in cod. Seid. Dresd. edita in Wegscheid. Progr. l. ep. 6.

Den Erbarn weisen und furnemen herrn Burger= meiftern und Rath ber loblichen Stadt, ber Als tenstadt Brandenburg, meinen gunftigen herrn.

Gottes Gnad burch seinen Eingebornen Sohn Jesum Chriftum unfern Beiland und mahrhafftigen Belfern gu= vor, Erbare, weise furneme gunftige herrn, Emr Erbarkeiten dank ich von wegen der freundlichen Erzeis gung zu beiden meiner armen Rinder Sochzeiten *), und bitt Gott ben allmachtigen Erschaffer aller Creaturen und Bater unfere Beilands Jefu Chrifti, ber ihm gewißlich ein ewige Rirchen im menschlichen Geschlecht burchs Evangelium fammlet, et wolle gnabiglich in Diefen ganben felige Regiment und Frieden erhalten, und Gud und bie Ewren bewaren, und unfern armen Rinbern und ihren Rachkommen Kirchen und selige Regi= ment geben. Denn Emr Erbarkeiten als verftandige driftliche Regenten feben, wie große forgliche Berruttungen und Spaltungen durch bofe Leut gesucht werden. Der allmächtige Gott Bater unfere Beilande Jesu Chris fti, wolle uns helfen, und wo ich ju Giniteit diefer Land Rirchen bienen kann, bas bin ich zu thun zum bochften begirig. Datum 15. Octobris 1558.

Emr Erbarkeit

williger Diener Philippus Melanthon. No. 6617.

15. Oct.

Cph. Libio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 .

Christophoro Lybio, Pastori Ecclesiae Brandenburgensis.

Reverende vir et carissime frater. Gratitudinem vohis debeo, quod meis filiabus non defuistis, et oro, ut vestris precibus Ecclesiam et nostras domesticas Ecclesias commendetis. Mitto tibi articulos Bavaricae inquisitionis, qui ostendunt, quanta sit coecitas adversariorum adversus quos nos oportebat esse coniunctissimos. Nunc publice trado responsiones ad singulos articulos, quas edere cogito propter Ecclesias vicinas illis locis, ubi tyrannis iam exercetur ante inusitata. Bene vale, et ad me scribito. Die 15. Octob. [1559.]*)

Philippus.

No. 6618.

16. Oct.

E. Roggio.

Epist. lib. VI. p. 307 sq.

Everhardo Roggio, Dantiscano, Consuli Gulmensi.

Cariss. frater. Sum Pater, nec ferreus, nec ἄστορyos, et magno dolore adficior in filiorum et filiarum calamitatibus. Ideo te quoque magno in dolore esse propter tuas credo. Nam quo melior est in homine natura, eo sunt expressiores στοργαί. Oro autem Filium Dei Dominum nostrum lesum Christum, ut tibi et leniat dolores, et mitiget adversa, et te et tuam domesticam Ecclesiam servet. 'Tu quoque tibi ipsi ex sontibus doctrinae divinitus traditae ea proponito, quae ad erigendas mentes tradita sunt. Vult Deus Ecclesiam cruci subiectam esse, sed non vult nos dolore opprimi, verum exuscitari ad invocationem, ut in ipso acquiescamus et laetemur. Meministi dictum apud Esaiam: Tua castigatio facit, ut clament ad te cum gemitu, quod Graeci paulo aliter reddiderunt

²⁾ Cod. Goth. addit: 1558.

^{*)} Manu antiqua adscripta leguntur baec: Phil. Del. Dant: fagung bei ber Zochter Anna und Katharina Dochzeit.

^{*)} Annum uncis inclusi; nam scripta est, ut argumentum docet, anno 1558. — Paulo ante nuptise filiarum Sabini fuerant.

his verbis, Έν θλίψει μικοᾶ ἡ παιδεία σου ἡμῖν. Ait brevem esse afflictionem, quia huius Vitae omnia laeta et tristia aliquando desitura sunt. Intueamur igitur aeternam consuetudinem, quae erit cum Deo, et nos ad eam praeparemus. Scriberem plura si tempus concederetur.

Mitto Bavaricae Inquisitionis seu tyrannidis potius articulos, de quibus iam in praelectionibus trado responsiones. Bene vale, die 16. Octobris, qua Demosthenes mortuus est ante annos 1881, quem dolendum est tantam vim ingenii in rebus inutilibus consumpsisse et fuisse σκεῦος δογῆς. Nos Deo gratias agamus laeti, quod ad meliora negotia vocati sumus, et petamus ut gubernemur a Filio Dei, ut simus σκευή ἐλέους.

Ph. M. frat. tuus, senex, qui a climacterico anno 63. non procul abest.

No. 6619.

18. Oct.

Ge. Agricolae.

Epist. lib. II. p. 570. (ed. Lond. lib. II. ep. 592.). — Hic ex autographo in cod. Goth. 400.

Georgiae Agricolae, gubernanti studia doctrinae Ambergae.

S. D. Doctissime vir et charissime frater. lim te mihi scribere περὶ τῆς ἐξετάσεως, quae in vicinia vestra instituta est, de qua mitto vobis pagellas additas huic Epistolae. Institui autem responsiones de singulis articulis, quas spero piis profuturas esse. Utinam vero ut in adversariis rabies crescit, ita crescat *) in nobis pietas, et studium concordiae, praesertim cum tam multi hostes undique Ecclesias nostras oppugnent. Sed oro Filium Dei, ut nos gubernet. Ducis Bavarici Alberti vicem doleo, qui ornatus a Deo, non solum pulcherrima regione, sed etiam ingenio et sapientia, his donis non utitur ad ornandum gloriam Dei, et suis Ecclesiis, quae debebant esse decus patriae, non lenit moestitiam. Adolescens Staudacherus nobis curae erit, ac decrevi Noricos nostros convocare omnes, ut eorum studia inspiciam, desidero enim in quibusdam diligentiam. Bene et feliciter vale. Die Lucae 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6620.

18. Oct,

Testimon. G. Schmidio datum.

† Ex autographo Melanth. in cod. Landshut. p. 7. mihi descriptum a S. V. Schuleio. — (Simile carmon habetur in Mel. Gonsil. lat. T. II. p. 898.)

Precatio.

Aeterno genitore nate Christe
Oratorque tui sinu parentis
Vocem Evangelii ferens docendam,
Quam nos discere tu iubes severe
Et qua mentibus inseris piorum
Vitam, iusticiamque sempiternam,
Tu sol iusticiae doceto nostras
Mentes, et radiis tuis repleto
Ac in cordibus excitato flammas,
Quales lex tua nos habere iussit
Has accendito Spiritus vigore,
Quem de pectore das tuo, petenti
Non est, te nisi dante, fausta virtus,
Sed nos auxilio iuvas petentes.

Ego Philippus Melanthon testor hunc Georgium Schmid, Gorlicensem initiatum esse studiis honestae doctrinae Anno 1558. die Lucae, et oro filium dei dominum nostrum Iesum Christum, ut totum vitae huius Georgii cursum gubernet.

No. 6621.

24. Oct.

Abd. Praetorio.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Clariss. vir et carissime frater. Scis illud Demetrii Phalerensis, qui dixit, Aristotelem in epistolis interrogatum de longioribus disputationibus solitum respondere: ταῦτα οὐα ἔστιν ἐπιστολικά. Idem ego saepe usurpo. Libenter ad te integra volumina de nostris disputationibus mitterem; sed scis, mihi tempus deesse. Omnino autem decrevi, coram tecum de multis rebus colloqui, Deus καρδιογνώστης testis est, me non φιλονεικεία aut δοξομανία, sed simplici studio quaesivisse explicationes controversiarum, quae extant. Et semper volui iudices esse pios et doctos. Sed haec coram. Mitto pagellas Bavaricas,

^{*)} Peuc. cresceret.

et iam institui responsiones ad singulos articulos, in quibus necesse erit, et βλακικὰ quaedam attingere. Sed Staphylum referire durius oportet. Bene vale. Die 24. Octobr. Quaeso ut huic meo nuncio des aliquid literarum.

Philippus.

No. 6622.

25. Oct.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 36. (ed. Lond. lib. II. ep. 19.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Cum pii omnes magnis doloribus excrucientur propter publica et insanabilia mala, erat pietas privatos dolores, quantum fieri possit, bonis lenire. Ideo non raro sum deprecator pro aliis, sed doleo in amici tui causa nos non impetrasse mitigationem, et existimo, rem arte impeditam esse, cum aegrotaret is, ad quem scripsi, ut intelliges ex Epistola, quam huic inclusi. Potest peti deprecatio in Augustano conventu, praesertim cum eo et Georgius Cracovius accessurus sit. Mitto tibi pagellam de Bavaricis articulis, ac iam publice trado responsiones ad singulos articulos. Utinam adversus hos communes hostes conjunctionem nostri inter se tuerentur, sed vides qui divellere nostrum exercitum studeant. Oro autem Filium Dei, ut nos gubernet, et faciat ut quam plurimi unum simus in ipso. Quaeso ut Dominum Maiorem amanter complectaris et ornare studeas. Bene vale. Octobris.

No. 6628.

29. Oct.

T. Heshusio.

† Ex autographo Melanthonis in biblioth. Nobil. a Schrader Guelpherbert. descripta a N. N.

Reverendo viro eruditione et virtute praestanti, Tilemanno Heshusio, Doctori Theologiae in inclyta Academia [Witebergensi]*), fratri suo carissimo,

S. D. Reverende vir et carissime frater. Mitto tibi pagellam de Bavaricis articulis, de quibus

et responsiones ad singulos institui, quas publice in praelectionibus trado et brevi edam, quia prodesse piis existimo, videre quomodo εὐστίχως ad singulos respondendum sit, cum insidiae et γοητείαι retegendae sint. Utinam nostri contra communes hostes defensionem nostrarum Ecclesiarum susciperent, non quaererent divulsiones! Sed filium Dei oro, ut nos gubernet, quem spero nobis adfuturum esse. Te oro, ut de vestris Ecclesiis mihi scribas, ac nominatim peto, ut significes an in Phorcensi) congressu deliberationes περὶ διδασκαλίας institutae sint. Quaeso, ut per hunc Pomeranicum nuntium respondeas. Bene vale. Die Octobris 29.

No. 6624.

.2. Nov.

Andr. Iunio.

Epist. lib, II. p. 275. (ed. Lond. lib. II. ep. 276.).

D. Andreae Iunio

S. D. Necessaria est et grata Deo diligentia, quaerere descriptiones personarum divinarum pias et eruditas, ut scriptum est: Haec est vita aeter $oldsymbol{na}$, ut agnoscant te verum $oldsymbol{Deum}$, et que $oldsymbol{mi}$ sisti Iesum esse Christum. Ad hanc aeternam sapientiam, his initiis, de quibus quaeritis, opus est. Mihi bene placet, addi in descriptione aeterni Patris, qui, qualis sit in lege declaravit, et misit Filium, ut esset Redemptor et Salvator. Idque intelligi volo, quia mox addo Filii descriptionem, ubi commodius de duarum naturarum unique dicitur, quam in priore definitione. Praeterea in definitione Dei addo, sicut se patefecit divinitas, ibi comprehendo totam patefactionem. Fateor meas descriptiones tenniores esse, et me velim moneri, quia in tot seculorum scriptoribus paucissimae reperiuntur definitiones; malo igitur aliquas utcunque delineari. Et hic ') iam περὶ λόyou magnam quaestionem et necessariam explicavi. Oro autem ipsum Filium Dei λόγον, ut nos doceat et regat. De Heniochena Ecclesia, tunc cum redibit pastor Christophorus, deliberare poteris '). Sed si voles Sleusingen proficisci, non

^{*)} Witebergensi? imo Heidelbergensi.

^{*)} De eo vid. ep. d. 18. Sptb.

¹⁾ i. c. Torgae.

²⁾ Iunius postea praefuit Ecclesiae in Senstenberg. Vid. ep. d. 17. Mart. 1558.

decrit tibi meum officium, quanquam ea de re etiam certius statues, cum redierit pastor Ecclesiae Heniochenae. Principes Hennebergici rursus, postquam hinc abiisti, ad me scripserunt, et petunt pastorem mitti in pagum, ubi reditus sunt sexaginta aureorum. Si quis istic vult ad eam Ecclesiam proficisci, ad me veniat. Bene vale. Die 2. Novemb.

No. 6625.

4. Nov.

U. Mordeisen.

Edita ex autographo (olim in bibliotheca Adami Christophori Iacobi, Consiliarii Elect. Sax.) Dresdae descripta a Christiano Iunekero et ab eo edita in libro: Iunekeri vita Martini Lutheri nummis atque iconibus illustrata (1699. 8.) p. 125.

Ulrico Mordisin (Consiliario Ducis Sax. Elect.)

Clarissime vir et Patrone colende. Mitto et Landgravii litteras et meam responsionem, de qua poteris mihi significare, an praeter haec ad eum aliquid scribere velitis. In his pagellis, quarum vidit initium D. Laurentius vir clarissimus, narrationes quorundam actorum Wormatiensium recito, quod scire vos necesse est. Adversarii nostri non expetunt colloquium, sed tamen ostendi potest, nos, praesertim si aliquid serium ageretur, non defuturos esse communi tranquillitati. Libenter et ab illis Papistarum fucosis actionibus et sycophantia Flaciana discedam quandocunque me Deus discedere volet vel morientem vel exulantem. Moriens accedam ad scholam filii Dei et coelestes Ecclesias, exulans inveniam Deo iuvante hospitium apud meliores Flacio, qui minatur, se persecturum, ut tota Germania expellar. Oro Deum, ut nos regat atque 'tegat. Bene valete, die 4. Novembr. 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6626.

4. Nov.

Eidem.

Epist. lib. V. p. 165 sq.

Ulrico Mordisin.

S. D. Clarissime vir, et charissime Patrone. Hodie misi ad vos Landgravii literas ad me scriptas,

et meam responsionem, ac spero Thomam Argentoratensem, cui tradidi, fideliter redditurum esse. Nunc scribo de viro honesto et erudito Doctore, Nicolao Reinholt, Cygneo, qui hic privatim Institutiones Iuris interpretatur, et auditores utiliter docet. Petit autem locum inter caeteros, qui scribunt sententias. Non sumo mihi iudicium de aliena professione, sed opto florere omnium doctrinarum studia, et sum hortator iunioribus, ut ament et venerentur leges et Iurisconsultos, et fontes discant, multorum etiam barbariem et refutavi et repressi, qui legum autoritatem lahefactari conati sunt. Quare, ut mihi petenti pro Doctore Nicolao non arrogantiam aut temeritatem tributis, oro. Sed cum eius diligentiam in docendo laudari audiverim, et sciam, virum modestum esse, et sperem, assiduum fore, oro, ut eum adiuvetis. Precor autem Deum, ut harum regionum Ecclesias et Politias gubernet et protegat. Bent valete. Die 4. Novembris 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6627.

5. Nov.

Iohanni Alberto D. M.

Ex autogr. in tabul. Suerin. edita in Monuments ineditis rerum Germanicarum praecipue Cimbricarum et Megapol. studio E. Io. de Westphalen. T. IV. (descripta nobis a Clariss. Foerstemanno). — Gontuli apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Ioanni Alberto, Duci Megapolitano.

S. D. Illustrissime et clementissime princeps. Scio, Celsitudini vestrae notum esse veterem versum: Principis est virtus maxime nosse suos; quem versum tamen Stigelius recte emendat hoc modo: Principis est virtus maxima nosse deum'). Postea non male additur '): Principis est virtus altera nosse suos. Est autem in Academia nostra Simon Pauli, natus in oppido Suerino ex honestis parentibus, qui multos hic utiliter docet, et cum ') initia ') philosophiae tum vero ') Ecclesiae doctrinam recte tradit. Hic Simon cum intellexis-

¹⁾ Westph. demum.

²⁾ postea non male additur] sic cod. Par. Sed Weslph. 100-

⁸⁾ cum] Westph. non habet.

⁴⁾ initia] Westph. mendose: publice.

⁵⁾ vero] Westph. et.

set, Celsitudinem V. flagitare, ut aliquis istne mittatur ad docendum idoneus, mihi exposuit, se in
hac tanta confusione nusquam vivere malle quam
iu patria et sub tali ') principe, in quo excellens
sapientia cum iustitia et pietate coniuncta est, sed
tamen optare se, ut in Academia sibi locus docendi tribuatur'), sicut vir doctissimus David
significavit, quaeri non concionatorem aulicum,
sed qui Rostochii in templo et in Academia doceat. Non dubito, C. V. huius Simonis eruditionem et iudicium, ubi eum audierit, probaturam
esse. Ideo C. V. reverenter oro, ut eum, cum et
subditus sit et doctrina instructus et modestus,
clementer ornet.

† Mitto C. V. pagellas de inquisitione Bavarica, quas non sine gemitu leget, et tamen utile est, pios considerare, quanta sit in adversariis rabies, ut, cum vident manifesta idola stabiliri, magis ament nostras Ecclesias, et piam coniunctionem tueantur. Bene et feliciter valeat Celsitudo V. Datae die quinto Novembris, qui est Ebraeis mensis Kisleu, celebratus in Zacharia et in Maccabaeis. Est autem vera etymologia vocabuli Kisleu quasi dicas 'Quinveiog. Ita sapiens vetustas nomina mensibus tribuit et sideribus. Anno 1558."')

Celsit. vest.

servus Philippus Mel.

No. 6628.

5. Nov.

Petitio eleemosynae.

In Manlii farr. p. 368., in Scriptis public. III. p. 212 sq. et apograph. in cod. Mehn. No. 4. p. 9 b.

Lecturis has literas.

(In scriptis inscribitur: Eleemosynae alia petitio Pastori in Berkitz data. Priorem vid. d. 20. Aug.

S. D. In Argonautico carmine describitur immanitas τῶν Μοσυνοίχων, quos esse Moscovios consentaneum est, et in Psalmo 120, querela est Ecclesiae, quod exulet inter Mesech, quod etiam

No. 6629.

(tere hoc m.)

Philipp. Melanthon

manu propria.

Epist, lib. II. p. 874. (ed. Lond, lib. II. ep. 388.).

D. Georgio Cracovio

Ge. Cracovio.

Moscovios interpretor. Poterant enim noti esse viciuis Phoenicibus, quia tunc ea loca tenuerunt,

quae postea Galatae et Cappadoces occuparunt. At nunc quidem crudelitatis exempla Muscovii

ostendunt in Livonia, ubi magnam multitudinem

in Tartaricam servitutem abducunt, et honestis

matronis ac virginibus, tutantibus pudicitiam,

ubera praecidunt. Sed ut Psalmus dicit, semper aliquos habet Ecclesia hostes, illorum similes, ut

nunc in multis regionibus saevitia exercetur. Re-

cens etiam in Bavaria exasperata ') est 2). Ut

autem Deus protegat has regiones, in quibus hospitia Ecclesiae tranquilliora praebuit 3), crescat

in nobis pietas, et simus officiosi erga miseros Pa-

stores. Ideo cum nuper in incendio Berkitz con-

flagraverint et pastoris domus et horreum et fru-

ges hoc auno natae, oro, ut egenti Pastori opem

feratis, et in hoc officio exerceatis precationem ad Deum, et fidem et spem, petatis 1), ut Deus nobis

et Ecclesiae poenas leniat, et vos et Ecclesiam

protegat, et haec beneficia a Deo expectetis propter

filium intercessorem. Et hac spe erecti, memen-

tote etiam gratitudinem erga Deum declarandam

esse his eleemosynis, sicut scriptum est: Date, el

dabitur vobis. Et ad Corinthios scriptum est:

qui suppeditat semen seminanti, praebeat et pa-

nem ad cibum, et augeat sementem vestram.

Datae Nonis Novembris, anno 1558.

S. D. In historia Pauli Aemylii est, velle se accipere gubernationem, sed hoc se iam praedicere, nolle se milites fabulosa serere καὶ παραστρατηγεῖν. Ita malueram et ego nostros amicos

⁶⁾ tali} Westpb. en.

⁷⁾ Vid. ep. d. 7. Dec. h. s.
8) Mitto C. V. pagellas — anna 1558.] Westph. non edidit.

¹⁾ Cod. Mehn. experto.

²⁾ Pro illurum similes etc. Mant. edidit: qui cam persequentur; et similis erudetitas nune in multis regionibus exercetur.

³⁾ Manl. tribuit.

^{4:} Pro petatis, quod est in cod. et Script. publ. babet Manl. pictatis.

praesertim in publica concione de illo optimo l Principis consilio tacuisse. Sed feramus et tegamus tales ineptias, praesertim cum alia maiora impendeant. Heri audivi rursus his diebus &v võ μεθώνη τὸν βλάχιον et Sarcerium fuisse, et cudi παρασχευήν ad Augustana certamina. Commendemus nos Filio Dei. Amicitiam Iacobi magnifacio, et retinere cupio etiam propter Ecclesiam, sed mihi has curas leviores facit, veniens annus climactericus, qui si me ad sodalitium coeleste abducet, liberabor ab hac γιγαντομαχία. Vere adfirmo, me quae lenii in disputationibus Theologorum, leniisse studio veritatis et perspicuitatis, et ut prodessent discentibus. Tuam orationem *) velim nobis mitti, ut dem Typographo. Bene vale.

No. 6680.

10. Nov.

Friderico Duci Sil.

Epist. lib. III. p. 60. (ed. Lond. lib. III. ep. 27.). Conf. de eadem re epist. d. d. 1. Oct. b. a.

Friderico Duci Silesiae in Lignicia, Briga et Goltberg etc.

S. D. Illustrissime et Clementissime Princeps, Nihil dubium est ordinem politicum et imperia, Dei et opus et beneficia esse, et praeficere Deum gubernatores generi humano, ut curent populos recte doceri de ipsius invocatione, et sint custodes disciplinae et pacis. Ac in familia vestra aliquot seculis multi Principes fuerunt, qui patriam doctrina, legibus et iudiciis ornarunt. Praecipua vero laus est optimi Principis Patris Celsitudinis vestrae, qui emendavit Ecclesias; Curavit recte erudiri iuventutem: et Scholam Goltpergensem constituit, quae plurimum profuit, et adhuc prodest Ecclesiis. Nec dubium est hanc pietatem in Patre Deo gratam fuisse. Erit et grata Deo pietas Celsitudinis Vestrae in servandis Ecclesiis et Scholis, quas eo magis tueri Celsitudinem Vestram decet, quia doctrina et literis praeclare instructa est.

Cum autem ad Scholae gubernationem nostro consilio accersitus sit vir excellens eruditione et

virtute Henricus Paxmannus, Doctor artis Medicae, reverenter eum Celsitudini Vestrae commendo. Mores sunt casti et pii, Eruditio eius in lingua Latina et Graeca, et in ofnnibus Philosophiae partibus eximia est. Ac spero, Deo iuvante, fidem, consilium in docendo, et eruditionem eius iuventuti plurimum profutura esse. Morum exempla etiam ornamento Ecclesiae erunt; Et quidem in tuenda concordia et Ecclesiae et Scholae prudentem et gravem fore non dubito.

Oro igitur Celsitudinem Vestram, ut clementer eum excipiat, et Scholae gubernationem ei commendet, ac Filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, custodem Ecclesiae oro, ut Celsitudinem Vestram, et Celsitudinis Vestrae Filium, et Ecclesias et Scholas et earum hospitia in Silesia servet et gubernet. Bene valeat Celsitudo Vestra. Anno 1558. Die 10. Novembris, quo die natus est Lutherus.

No. 6631.

10. Kor.

Iac. Bordingo.

† Ex apogr. in god, Paris. D. L. 542.

I a c o b o Bord in g o, 'Αρχιάτοφο inclyti Rugis Daniae.

S. D. Clariss. vir et cariss. frater. Mitto tibi pagellas de Bavarica inquisitione, quas non sine gemitu leges, nec tantum hostium deplorabis furores, sed etiam ... *) nostrorum perversitatem, qui dissidia accendunt in nostris Ecclesiis et stabiliunt idola pontificia tetra καὶ βδελυκτά. Utinam coniungeremus nostras copiolas adversus communes hostes, et omitteremus μωρίας φιλονειzeiw inter nos, ut nominat Thucydides. Trado iam responsiones ad singulos articulos. Oro autem filium Dei, ut nos gubernet. In his regionibus adhuc sunt halcyonia Dei beneficio: sed formidatur reditus equitum ex Gallia, qui iam Episcopis ad Menum minitati sunt. Noster tabellarius adfert literas de pecunia, quam debet Osio vir nobilis, eques Danicus Hacken: quaeso ut adiuves Osii petitionem iustam. Bene vale et rescribe.

^{*)} Haud dubie orationem de Ludovico Bay, quam habuit Gracovius Gal. Decbr. 1558.

^{*)} Apogr. habet oro, quod mendum est. Legendum est vel corum, vel quorundam.

Deum oro, ut inclytum Regem, et te et tuos servet. Datae die natali Lutheri.

No. 6652.

14. Nov.

D. Chytraeo.

(Ex David. Chytraei epistolis p. 1217.)

Dav. Chytraeo.

Clarissime vir et carissime frater. De tua querela primum respondeo: nec sciente, nec volente me edi ea scripta, de quibus questus es '). Sed cum finem nullum faciat παφλάζειν Flacius, irritavit tandem hos, qui illa edunt, qui aliquanto sunt vehementiores quam ego sum, et quam velim eos esse. Sed virulentia Flaciana illos etiam incendit. Nunc movet Quaestionem de Trunco. Nec putes me abiecturum esse eam causam. Optimi viri, Snepius et Victorinus noluerunt esse σύμμαχοι τοῦ ὑπερηφάνου. Sed haec alias. Doleo, ex hac militia Snepium') abductum esse. Sed ipse beatus, iam fruitur dulci consuetudine caelestis Ecclesiae. Mitto tibi edictum de funere eius propositum. Petrum nostrum 3) commendaveram Duci Pomeraniae petenti indicari lectorem theologicum. Sed postea cum nihil responderent, animadverti Pomeranorum animos mutatos esse. Quod ego eo fero aequiore animo, quia conscientiam optimae voluntatis erga Ecclesiam et ipsos habeo. Nunc Petrum commendo Duci Prussiae et spero Ecclesiae profuturam esse Iohanni Aurifabri et Petri conjunctionem. Bene vale et rescribe. Die 14. Novembris.

Philippus.

No. 6633.

14. Nov.

· Io. Aurifabro.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

MELANTH. OPER. Vol. IX.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, D. I oanni Aurifabro, Doctori Theologiae (in Academia Regiomontana) fratri suo γνησίορ et carissimo.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Memini praestantem virum Pirkamerum, ος πολλά παλαιά τε ήδη*), praedicere eruptionem gentium Scythicarum in mediam Europam: quod quidem de Turcis tunc intelligebamus, qui fortassis et Tartaros adducerent. Sed ille praeter Turcica bella etiam aliarum gentium migrationes futuras esse existimabat. Si Mosynoi [?], qui a nostris Moscovii nominantur, Livoniam occupabunt, in totum littus Arctoum illa barbaries influet. Etsi autem haec paucis curae sunt, tamen ego optarim, nostros bellatores potius illam harbariem reprimere, quam stipendia Gallica et Belgica appetere. Sed haec Deo commendemus, et speremus, Ecclesiae reliquias inter has gentium confusiones servaturum esse, et petamus, ut nostras familias in Ecclesia servet et protegat, cum quidem sciamus, hanc senectam mundi non leves tumultus habituram esse. Haec ad eam partem tuae epistolae, in qua mentionem facis Livonici belli, respondere volui, ut scias, me accepisse literas traditas nuncio Erasmi Salveldensis. De caeteris negotiis alias respondebo.

Nunc tibi commendo hunc Magistrum Petrum Sickium, virum honestum, eruditum et pacis amantem, ac recte sentientem de tota Ecclesiae doctrina, de quo et ad Principem scripsi. Nam in literis, quas Illustrissimus Princeps ad Ionam sua manu scripsit petitum est, ut indicarem virum idoneum ad lectionem theologicam in Academia vestra. Eram indicaturus Erhardum Sneppium; sed mors nobis eum eripuit. Postea de hoc Petro cogitavi, cuius modestiam statim cognosces ex aliquot dierum consuetudine: et recte eum sentire de tota Ecclesiae doctrina iudico. Hic enim et theologica docuit et philosophica. Adfirmavit hoc quoque, se non discessurum esse a tuis sententiis, quod Principi scripsi. Nunc te oro, ut eum et Illustrissimo Principi commendes, et tuo suffragio adiuves, cum propter ipsius virtutem, tum vero propter meam amicitiam, quae mihi tecum est sincera, et quam volo mihi tecum esse aeternam, qua et dulcius fruemur in coelesti

¹⁾ Scripta satyrica contra Flacium et Chytraeum edita a studiosis Viteb. Vid. Salig's Dift. ber Aug. Confess. P. III. p. 410.

²⁾ Mortuus est d. 1. Nov. 1558.

⁵⁾ Petrum Sickium.

^{*)} Sunt verba Homeri Odyss. II, 188.: παλαιά τε πολλά τε ελδώς.

consuetudine, quam hic frui possumus. Sed tamen donec in hac militia sumus, declaremus mutuam benevolentiam officiis, quae praestari possunt, in quibus etiam Ecclesiae prodesse studeamus. Bene vale carissime frater. Die 14. Novembris, qui est Ebraeis Kisleu, id est ŵρίωνος. 1558.

Philippus Mel.

No. 6634.

14. Nov.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 22.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Accepi et eas literas, quas seni vestro tradidisti, et alteras, quas Vitus Iurisconsultus, Medici filius, attulit, et tibi gratiam habeo de assiduitate, quam in scribendo praestas. Sed velim te in optima causa, tranquilliore animo esse. Ego hactenus nec distractiones majores, nec dissipationes mea fuga facere volui. Sed avide et tranquillo animo expecto exilia, sicut et ad Principes scripsi. Dixerunt adversarii, se perfecturos esse, nt non sim habiturus vestigium, ubi pedem collocare possim in Germania. Utinam hoc cito perficiant, ut filius Dei ad Iudam dicit. Erit mihi vel in coelo vestigium morienti: vel si utinam in hoc corpore apud honestos et doctos viros, vel in Germania vel alibi. Ac stultitiam inimicorum miror, qui sese Dominos Germaniae esse existimant, et me his minis terreri. Te quoque oro, ut sinas illos triumphare, nec a moderatione tua discedas. Deus dabit occasionem explicandae controversiae. In congressu Phorcensi *) nihil actum est praeter ea, quae in pagellis recitantur, quas mitto. De conventu Augustano tunc deliberahimus, cum res poscet. Nec arbitreris Principes huius controversiae mentionem admissuros esse. Et optarim ea de re doctos audiri. Denique te oro, ut tranquillo animo expectas ea, quae Dens nos et agere et sustinere volet. Commendemus Deo viam, in quam nos vocavit, et precemur eum, et ipse faciet. Bene vale. Die 14. Novemb. qui est mensis Kasleu, id

est wouwwoov. Ita sapiens vetustas mensibus nomina tribuit a siderihus 1558.

Phil. Melanthon.

No. 6635.

15. Nov. (h. a.?)

W. Kilmanno.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 544.

Venerabili viro, eruditione et pietate eximia praedito, Domino Wenceslao Kilmann, Pastori Ecclesiae Custrinensis, fideli amico suo

S. D. Heri tuo nuntio literas dedi ac de quaestione respondi, de qua certamina moveri a quibusdam significasti. Nunc ut ad te scribam necessaria quadam officii ratione etiam moveor. Est hic adolescens optima indole praeditus, qui elegans carmen scribit et in caeteris disciplinis honestis, quae sunt utiles reipublicae, praeclare profecit, Valentinus Suscenbrot, Cothusianus, qui intellexit, stipendium ah illustrissimo principe Marchione Iohanne impetrari posse, si pro eo sint petituri amici aut alii, quorum testimonio princeps credit. Adfirmo autem hunc Valentinum optimis moribus et excellenti ingenio praeditum esse. Quare et ad illustrissimum principem ipse scripsi, et te oro, ut tua commendatione nos ediuves. Recte collocabitur in hoc adolescente beneficium, ac spero eum patriae usui et ornamento fore. Aequum etiam esset, nostras commendationes et intercessiones aliis prodesse, cum ctiam serviamus reipublicae, et profecto labores non exiguos sustineamus. Oro te, incumbe in hanc causam, ut adolescentem, florentem ingenio et virtute adiuvemus. Bene et feliciter vale. Die 15. Novembr.

Philippus Melanthon.

No. 6636.

15. Nov.

Ioach. Mollero.

Epist. lib. II. p. 525. (ed. Lond. lib. II. ep. 550.).

D. Ioachimo Mollero

S. D. Clarissime vic, et charissime feater, Seis Deum utrumque miranda sapientia et ordinasse et

^{*)} Vid. ep. d. 18. Sept. b. a.

Deum oro, ut inclytum Regem, et te et tuos servet. Datae die natali Lutheri.

No. 6632.

14. Nov.

D. Chytraeo.

(Ex David. Chytraei epistolis p. 1217.)

Dav. Chytraco.

Clarissime vir et carissime frater. De tua querela primum respondeo: nec sciente, nec volente me edi ea scripta, de quibus questus es 1). Sed cum finem nullum faciat παφλάζειν Flacius, irritavit tandem hos, qui illa edunt, qui aliquanto sunt vehementiores quam ego sum, et quam velim eos esse. Sed virulentia Flaciana illos etiam incendit. Nunc movet Quaestionem de Trunco. Nec putes me abiecturum esse eam causam. Optimi viri, Snepius et Victorinus noluerunt esse σύμμαχοι τοῦ ὑπερηφάνου. Sed haec alias. Doleo, ex hac militia Snepium ') abductum esse. Sed ipse beatus, iam fruitur dulci consuetudine caelestis Ecclesiae. Mitto tibi edictum de funere eius propositum. Petrum nostrum 3) commendaveram Duci Pomeraniae petenti indicari lectorem theologicum. Sed postea cum nihil responderent, animadverti Pomeranorum animos mutatos esse. Quod ego eo fero aequiore animo, quia conscientiam optimae voluntatis erga Ecclesiam et ipsos habeo. Nunc Petrum commendo Duci Prussiae et spero Ecclesiae profuturam esse Iohanni Aurifabri et Petri conjunctionem. Bene vale et rescribe. Die 14, Novembris.

Philippus.

No. 6633.

14. Nov.

Io. Aurifabro.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

MELANTE. OPER. VOL. IX.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Ioanni Aurifabro, Doctori Theologiae (in Academia Regiomontana) fratri suo γνησίφ et carissimo.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Memini praestantem virum Pirkamerum, ος πολλά παλαιά τε ήδη*), praedicere eruptionem gentium Scythicarum in mediam Europam: quod quidem de Turcis tunc intelligebamus, qui fortassis et Tartaros adducerent. Sed ille praeter Turcica bella etiam aliarum gentium migrationes futuras esse existimabat. Si Mosynoi [?], qui a nostris Moscovii nominantur, Livoniam occupabunt, in totum littus Arctoum illa barbaries influet. Etsi autem haec paucis curae sunt, tamen ego optarim, nostros bellatores potius illam barbariem reprimere, quam stipendia Gallica et Belgica appetere. Sed haec Deo commendemus, et speremus, Ecclesiae reliquias inter has gentium confusiones servaturum esse, et petamus, ut nostras familias in Ecclesia servet et protegat, cum quidem sciamus, hanc senectam mundi non leves tumultus habituram esse. Haec ad eam partem tune epistolae, in qua mentionem facis Livonici belli, respondere volui, ut scias, me accepisse literas traditas nuncio Erasmi Salveldensis. De caeteris negotiis alias respondebo.

Nunc tibi commendo bunc Magistrum Petrum Sickium, virum honestum, eruditum et pacis amantem, ac recte sentientem de tota Ecclesiae doctrina, de quo et ad Principem scripsi. Nam in literis, quas Illustrissimus Princeps ad Ionam sua manu scripsit petitum est, ut indicarem virum idoneum ad lectionem theologicam in Academia vestra. Eram indicaturus Erhardum Sneppium; sed mors nobis eum eripuit. Postea de hoc Petro cogitavi, cuius modestiam statim cognosces ex aliquot dierum consuetudine: et recte eum sentire de tota Ecclesiae doctrina iudico. Hic enim et theologica docuit et philosophica, Adfirmavit hoc quoque, se non discessurum esse a tuis sententiis, quod Principi scripsi. Nunc te oro, ut eum et Illustrissimo Principi commendes, et tuo suffragio adiuves, cum propter ipsius virtutem, tum vero propter meam amicitiam, quae mihi tecum est sincera, et quam volo mihi tecum esse aeternam, qua et dulcius fruemur in coelesti

¹⁾ Scripta satyrica contra Flacium et Chytraeum edita a studiosis Viteb. Vid. Salig's Dift. ber Aug. Confess. P. III.

²⁾ Mortuus est d. 1. Nov. 1558.

⁵⁾ Petrum Sickium.

^{*)} Sunt verba Homeri Odyss. II, 188.: παλαιά τε πολλά τε ελδώς.

No. 6618.

4. Oct.

Matth. Delio.

Epist. lib. II. p. 541. (ed. Lond. lib. II. ep. 565.).

D. Matthaeo Delio

S. D. Charissime frater, scis dici iustitiam alienum bonum, quia multis prosit aliis. Nam haec vita non potest carere mutuis officiis. Ideo te quoque virum iustum oro, ut nunc aurigam hunc nostrum adiuves empturum mihi butyrum. Hoc officium eo alis te peto, quia cum ab aliis peto, captare donationem videor. Volo mea pecunia emi, ut scit auriga. Mitto vobis pagellas inquisitionis Bavaricae. Talis saevicia nos hortari debebat ad coniunctionem καὶ συγκρητισμὸν. Ego responsiones iam publice trado ut pii adiuventur. Bene vale. Salutem opto D. Paulo et aliis amicis. Die 4. Octobris.

No. 6614.

8. Oct.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 238. Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 256., cui Baumgartnerus adscripsit: "1558. 20. Oct. per Laur. Durrenhofer."

Hieron. Bomgartnero, Senatori inclytae urbis Noribergae.

S. D. Clariss. vir et Patrone cariss. Et debeo et habeo gratiam, quod in scribendo adsiduitatem praestas, cum quidem occupationes tuae, nobis notae sint: ac in his doloribus, quibus nunc excruciamur, levationem aliquam literae nobis tuae adferunt. *Ioachimi* luctus et mihi et multis aliis auget moestitiam, sed precemur Filium Dei, ut Ecclesiam publicam, et domesticas Ecclesias nostras servet et gubernet. Videmus enim quam sint humana omnia fragilia.

Hic iuvenis Laurentius Dürnhofer Petreii Typographi privignus etiam propter valetudinem in patrium aërem proficiscitur. Natus enim in coniunctione Solis et Lunae metuit tabem. Sed doctrina bene excultus est, et ut aditum ad te haberet, literas a me flagitavit, nec aliud petit, nisi ut a te Matri commendetur. Nam autoritatem tui iudicii multum sibi profuturum esse iudicat: ad-

iungas autem et meum testimonium. Bene vale, Die 8. Octobr. *).

Philippus,

No. 6615.

9. Oct.

Io. Stigelio.

Danz, Epp. ad Stigel. ep. 94. Cod. Goth. 188. ep. 166.

Clarissimo viro, ingenio, eruditione et virtule praestanti, D. Ioanni Stigelio, τῷ θεῷ, καὶ ταῖς Μούσαις, φιλτάτῳ, fratri suo carissimo, S. D.

Clariss. vir et carissime frater. Saepe hoc cogito, στοργάς divinitus insitas esse humanis pectoribus, ut sint commonefactrices de amore Dei erga Filium et erga nos; quarum quanta vis sit, magis in doloribus sentimus, quos adferunt nobis nostrorum calamitates. Cum igitur tantam στοργήν in nobis experiamur, nos quoque valde diligi a Deo, statuamus. Haec mihi cogitatio saepe in magnis deloribus levationem attulit, quam in tuo luctu intueri te, non dubito. Cogitabis et illud: non est voluntas patris, ut pereat unus de parvulis istis. Vides multorum piorum similes dolores. Isachimus hoc anno duas filias 1), virtute et pietate praestantes, et neptem amisit. Vult, nos dolere, Deus, sed moderari dolorem inbet, et adiuvat luctantes. Quae scribis de tua erga me perpetua henevolentia, mihi gratissima sunt, nec dubito de fide et constantia tua, et opto, nos omnes unum

^{*)} Alia manus adscripsit: 1558.

¹⁾ Ipse Camerarius in Vita Melanthonis (ed. Strob. p. \$60) scribit: "Philippus nobiscum luxit obitum filiae atque neplis meae", videlicet Annae, coniugis Esromi Rudingeri et eius filiae. Melanthon igitur Annam et filiam eius appellat "duas filias", et suspiror post praestantes excidisse: filiam, ita ut scripserit Melanthon: filiam et neptem amist. — Gaeterum addere licet bic quaedam ex epistola Camerarii ad Advanum Albium, data d. 6. Ianuar. 1559. (in cod. Mehn.l. p. \$22. ep. 14.). Scribit Camerarius: "fuit profecto ano mboc toto (i e. a. 1558.) varia fortuna mea. — Primum filiae "Marthae mors luctus causam dedit. Postea in patria de flagratione partis aedium nostrarum detrimentum pro nostris rebus magnum accepimus. Secutum est funus alterius "filiae Annae, cum Esromo populari meo nuptae, promissa "nepte. Interea domi graviter et periculose aegiolaniem fovinius et fovenus adhuc uxorem meam, quae mense Augusto incidit in febrein quartanam, invasionibus iam tripplicatis. Mea quoque valetudo firmissima non fuit. Atque "nibi tamen curationem Rectoris tulerunt aestivo semestri, "Et elocavi filiam Magdalenam quam duxit Professor apid "nos Mathematum Juannes Homilius."

in Deo esse. Nec futilibus inimicorum calumniis ita frangor animo, ut bonorum iudicia, et meae voluntatis conscientiam non anteponam. Bene et feliciter vale. Hospiti nostro Stephano, et propter tuam amicitiam et propter ipsius virtutem et vero patrui memoriam, studia nostra iis officiis ostendimus, quae nunc subito praestare potuimus, quae sunt μικρά φιλοφρονήματα. Utinam possem ulla in re magna tibi et tuis amicis gratificari. Iterum vale 7. Idus Octob. ').

Philippus.

Salutat te amanter Peucerus tuus.

No. 6616.

15. Oct.

Senatui Brandenburg.

Ex autogr. Mel. in cod. Seid. Dresd. edita in Wegscheid. Proge. I. ep. 6.

Den Erbarn weisen und furnemen herrn Burgers meiftern und Rath ber loblichen Stadt, ber 21: tenftabt Brandenburg, meinen gunftigen Berrn.

Gottes Gnad burch feinen Eingebornen Sohn Sefum Chriftum unfern Beiland und mahrhafftigen Belfern gu= vor, Erbare, weise furneme gunftige herrn, Emr Erbarkeiten bank ich von wegen der freundlichen Erzeis gung ju beiden meiner armen Kinder Hochzeiten *), und bitt Gott ben allmächtigen Erschaffer aller Greaturen und Bater unfere Beilands Jefu Chrifti, ber ihm gewißlich ein ewige Rirchen im menschlichen Geschlecht burchs Evangelium sammlet, et wolle gnabiglich in diefen ganben felige Regiment und Frieden erhalten, und Gud und bie Ewren bewaren, und unfern armen Rinbern und ihren Nachkommen Kirchen und selige Regis ment geben. Denn Emr Erbarkeiten als verftandige driftliche Regenten feben, wie große forgliche Berruttungen und Spaltungen durch bofe Leut gefucht werden. Der allmächtige Gott Bater unsers Beilands Jesu Chris fti, wolle uns helfen, und wo ich ju Giniteit diefer Land Rirchen bienen kann, das bin ich zu thun zum bochsten begirig. Datum 15. Octobris 1558.

Emr Erbarteit

williger Diener Philippus Melanthon. No. 6617.

15. Oct.

Cph. Libio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 8.

Christophoro Lybio, Pastori Ecclesiae Brandenburgensis.

Reverende vir et carissime frater. Gratitudinem vobis debeo, quod meis filiabus non defuistis, et oro, ut vestris precibus Ecclesiam et nostras domesticas Ecclesias commendetis. Mitto tibi articulos Bavaricae inquisitionis, qui ostendunt, quanta sit coecitas adversariorum adversus quos nos oportebat esse coniunctissimos. Nunc publice trado responsiones ad singulos articulos, quas edere cogito propter Ecclesias vicinas illis locis, ubi tyrannis iam exercetur ante inusitata. Bene vale, et ad me scribito. Die 15. Octob. [1559.]*)

Philippus.

No. 6618.

16. Oct.

E. Roggio.

Epist. lib. VI. p. 507 sq.

Everhardo Roggio, Dantiscano, Consuli Culmensi.

Cariss, frater. Sum Pater, nec ferreus, nec &0700yos, et magno dolore adficior in filiorum et filiarum calamitatibus. Ideo te quoque magno in dolore esse propter tuas credo. Nam quo melior est in homine natura, eo sunt expressiores στοργαί. Oro autem Filium Dei Dominum nostrum lesum Christum, ut tibi et leniat dolores, et mitiget adversa, et te et tuam domesticam Ecclesiam servet. Tu quoque tibi ipsi ex fontibus doctrinae divinitus traditae ea proponito, quae ad erigendas mentes tradita sunt. Vult Deus Ecclesiam cruci subiectam esse, sed non vult nos dolore opprimi, verum exuscitari ad invocationem, ut in ipso acquiescamus et laetemur. Meministi dictum apud Esaiam: Tua castigatio facit, ut clament ad te cum gemitu, quod Graeci paulo aliter reddiderunt

²⁾ Cod. Goth. addit: 1558.

^{*)} Manu antiqua adscripta leguntur baec: Phil. Del. Dant: fagung bei der Zochter Anna und Ratharina Dochzeit.

^{*)} Annum uncis inclusi; nam scripta est, ut argumentum do-cet, anno 1558. — Paulo ante nuptiae filiarum Sabini fuerant.

sunt Halcyonia, quae ut sint diuturna, faciat Filius Dei. De exercitu equitum Germanicorum, qui in Castris Gallicis fuerunt, vidi exempla literarum quas Rex *Philippus* et dux Allobrogum scripserunt ad Electores quosdam, in quibus narratur palam minitari equites illos Germaniae. Etsi existimabam ad vos etiam exempla illa missa esse et multo plura vos scire, tamen haec scripsi ut ad nos quoque pervenisse illas literas sciretis.

In Livonia nondum belli finis est. Et antiquum foedus urbium in Arctoo litore dissolutum est. Impendet ingens mutatio omnibus Regnis, in qua ut Deus clementer servet Ecclesias et earum hospitia, toto eum pectore oro. Bene et foeliciter vale. Die Brumae. 1558.

Philippus Melanthon.

No. 6645.

d. brumae,

Iohanni Alberto D. Meg.

Epist. lib. III. p. 49. (ed. Lond. lib. III. ep. 21.); item in Backmeisteri Actis Philippicis p. 85. Conf. ep. ad Chytraeum d. d. 14. Nov.

Illustrissimo Principi, Iohanni Alberto Duci Megaloburgensi

S. D. Illustrissime et Clementissime Princeps, Cum Petrus Vincentius vir doctus et integer ad Celsitudinem Tuam profecturus, literas a me peteret, non tam ipsius causa, quam mea dandas censui. Nam ipsius quidem extant monumenta, virtutum tuarum laudibus conspersa. In iis scriptis, cum splendor orationis, ingenium ipsius, et eruditionem ostendat, non dubito eum a te diligi, quia verissimum est illud Musarum carmen, öttl zalòr gilor ècour. Adfert igitur commendationem praecipuam, ingenii sui ornamenta.

Mihil vero ipsius apud Cels. Tuam Oratione opus est, qua spero leniturum esse quaedam, quae fortassis asperius istic de me narrantur, de quibus disputationem nunc non instituo. Tantum reverenter oro, ut si labores mei aliquorum studiis Deo iuvante profuerunt, Celsitudo Tua non sinat extingui suam erga me benevolentiam. Quaedam consulto minus horride disputavi: Evolvi quaedam ex magnis labyrinthis; Coniunctionem nostrarum Ecclesiarum retineri volni, et domestica quaedam vuluera tegi. Nunc silopprimar, rectae

voluntatis conscientia me sustentaho, etiamsi alicubi, vel errore consiliorum vel imbecillitate, ab eo quod rectius erat, deflexi. Scio enim me non esse ἀναμάρτητον, et assiduis gemitibus Filium Dei oro, ut Ecclesiam suam servet, et me in ea gubernet.

Maxime etiam opto, ut in vera Synodo deliberatio inter pios et eruditos instituatur, in qua multarum magnarum rerum explicatio utilis posteritati, Deo invante fieri possit, qua de re et *Petrus* ostendet a multis Principibus flagitari Synodum. Hanc meam Epistolam ut Cels. T. boni consulat reverenter oro. Oro etiam Filium Dei ut Cels. T. servet incolumem et gubernet. Datae die Brumae. Anno 1558.

No. 6646.

13. Dec.

Peucerus ad Baumgarin.

Edita ex autogr. Peuceri in Strobelii Miscell. IV. p. 81.

Caspar Peucerus Hierony mo Baumgartnero.

S. D. Clarissime vir, patrone reverenter colende. Scio te virum excellentem sapientia et prospicere pericula, quae impendent Germaniae extrema, et cogitatione corum exerceri et affici gravius, quam quenquam alium. Ideireo querelas apud te aut repetere veteres, aut effundere novas desinam, ne confirmatos dolores tuos aliqua novi luctus causa exacerbem. Et deum oro, ut crescentibus malis, quae ita omnem respuunt medicinam humanam, ut haec magis magisque irritentur et exasperentur, medeatur ipse.

Socer inde usque ab aequinoctio autumnali coepit indies habere deterius. Metuo ne anui proximi ελιμαετῆρα, quem ad decimum sextum Februarii inchoabit, experiatur adversum et difficilem. Videtur ipse sibi attenuati corporis et languefactarum virium sensu nescio quid sinistri ominari. Quem praesentem ferre non potuimus, eum fortasse sublatum requiremus.

Carolum V. Imp. 20. die Septembris febre tertiam extinctum accepimus in monasterio quodam S. Iusti, quod non longo abest intervallo a valle Doleti, quod oppidum Pintiam veterum fuisse coniiciunt. Et fratrem 10. die Octobris

et iam institui responsiones ad singulos articulos, in quibus necesse erit, et βλακικὰ quaedam attingere. Sed Staphylum referire durius oportet. Bene vale. Die 24. Octobr. Quaeso ut huic meo nuncio des aliquid literarum.

Philippus.

No. 6622.

25. Oct.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 36. (ed. Lond. lib. II. ep. 19.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Cum pii omnes magnis doloribus excrucientur propter publica et insanabilia mala, erat pietas privatos dolores, quantum fieri possit, bonis lenire. Ideo non raro sum deprecator pro aliis, sed doleo in amici tui causa nos non impetrasse mitigationem, et existimo, rem arte impeditam esse, cum aegrotaret is, ad quem scripsi, ut intelliges ex Epistola, quam huic inclusi. Potest peti deprecatio in Augustano conventu, praesertim cum eo et Georgius Cracovius accessurus sit. Mitto tibi pagellam de Bavaricis articulis, ac iam publice trado responsiones ad singulos articulos. Utinam adversus hos communes hostes conjunctionem nostri inter se tuerentur, sed vides qui divellere nostrum exercitum studeant. Oro autem Filium Dei, ut nos gubernet, et faciat ut quam plurimi unum simus in ipso. Quaeso ut Dominum Maiorem amanter complectaris et ornare studeas. Bene vale. Octobris.

No. 6628.

29. Oct.

T. Heshusio.

† Ex autographo Melanthonis in biblioth. Nobil. a Schrader Guelpherbert. descripta a N. N.

Reverendo viro eruditione et virtute praestanti, Tilemanno Heshusio, Doctori Theologiae in inclyta Academia [VVitebergensi]*), fratri suo carissimo,

S. D. Reverende vir et carissime frater. Mitto tibi pagellam de Bavaricis articulis, de quibus

et responsiones ad singulos institui, quas publice in praelectionibus trado et brevi edam, quia prodesse piis existimo, videre quomodo εὐστίχως ad singulos respondendum sit, cum insidiae et γοητείαι retegendae sint. Utinam nostri contra communes hostes defensionem nostrarum Ecclesiarum susciperent, non quaererent divulsiones! Sed filium Dei oro, ut nos gubernet, quem spero nobis adfuturum esse. Te oro, ut de vestris Ecclesiis mihi scribas, ac nominatim peto, ut significes an in Phorcensi*) congressu deliberationes περί διδασκαλίας institutae sint. Quaeso, ut per hunc Pomeranicum nuntium respondeas. Bene vale. Die Octobris 29.

No. 6624.

.2. Nov.

Andr. Iunio.

Epist. lib. II. p. 275. (ed. Lond. lib. II. ep. 276.).

D. Andreae Iunio

S. D. Necessaria est et grata Deo diligentia, quaerere descriptiones personarum divinarum pias et eruditas, ut scriptum est: Haec est vita aeterna, ut agnoscant te verum Deum, et quem misisti Iesum esse Christum. Ad hanc aeternam sapientiam, his initiis, de quibus quaeritis, opus est. Mihi bene placet, addi in descriptione aeterni Patris, qui, qualis sit in lege declaravit, et misit Filium, ut esset Redemptor et Salvator. Idque intelligi volo, quia mox addo Filii descriptionem, ubi commodius de duarum naturarum unique dicitur, quam in priore definitione. Praeterea in definitione Dei addo, sicut se patefecit divinitas, ibi comprehendo totam patefactionem. Fateor meas descriptiones tenniores esse, et me velim moneri, quia in tot seculorum scriptoribus paucissimae reperiuntur definitiones; malo igitur aliquas utcunque delineari. Et hic ') iam περὶ λόyou magnam quaestionem et necessariam explicavi. Oro autem ipsum Filium Dei λόγον, ut nos doceat et regat. De Heniochena Ecclesia, tunc cum redibit pastor Christophorus, deliberare poteris 2). Sed si voles Sleusingen proficisci, non

^{*)} Witebergensi? imo Heidelbergensi.

^{*)} De eo vid. ep. d. 18. Sptb.

¹⁾ i. e. Torgae.

²⁾ Iunius postea praefuit Ecclesiae in Senstenberg. Vid. ep. d. 17. Mart. 1558.

Mich. Meienburgio iuniori.

Hodie cum Patre suo Domino Sabino coniunx tua Catharina, filia mea charissima, ad Salinas profecta est. Deus et ipsam et te et nos omnes protegat et gubernet. Monui, et velim in medicationibus considerari, quid faciendum sit, si est gravida, ut spero, magno in dolore sum, propter hanc ipsam filiae calamitatem. Sed oro Filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum et resuscitatum sedentem ad dextram aeterni Patris, ut ipsi coniugi tuae opem ferat, et nobis omnibus adsit. Vale.

Philippus.

No. 6651.

(m. Dec.)

M. Besoldo.

Epist. lib. V. p. 215 sq.

Hieronymo Besoldo, docenti Evang. Noribergae.

S. D. Reverende vir, et charissime frater. Mitto vobis pagellas, in quibus pars est responsionis de Bavarica inquisitione. In quaestione de humana voluntate et de operibus respondeo etiam nostris censoribus. Nec dubito, me recta et utilia piis dicere. Quaestiones horridiores non oppugno, sed sepono, maximeque opto, vestras sententias congruere cum hac simplici explicatione mea, sed tamen amanter me abs te moneri volo, si quid displicet. Etiam Christi auditoribus, quorum colloquium hodie Ecclesia proponit, profuit collatio sententiarum. Sic nos pie sine acerbitate conferre sententias decet. Bene vale. Laurentium tibi commendo. 1558.

No. 6652.

(h. a.)

G. Cracovio.

+ Ex apographo in Cod. Monac. 89. No. VI. p. 188.

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Georgio Cracovio, Doctori Iuris, fratri suo cariss.

S. D. Clarissime d. Doctor et carissime frater. Rector Academiae *Baro a Starenberg* *) petit argumenta. Oro ut aliqua ipsius personae congruentia scribas, quod tibi iam in his cogitationibus totius causae amplitudinem comprehendenti facile est. Ego hodie dedi argumenta Comiti Adolpho, in quibus est disputatio popularis, an Lamniti uxor dotem amittat, cum vir sit Dominus, ut propositio vestra dicit. Historia est in lege penultima in n' soluto matrimonio de Gracchio et Licinia uxore. Bene vale.

Philippus M.

No. 6653.

hoc anno.

Casp. Aquilae.

+ Ex apographo in cod. Paris. D. L. 543.

Casparo Aquilae, Pastori Ecclesiae Deimoppido Salveldia.

S. D. Reverende vir et cariss, frater. Socralis dictum esse scribitur: ut in frigoré tegumentis opus est, ita in senecta tranquillitate. Quodigitur Deus tibi tranquillam senectam tribuit, hoc Dei beneficium tibi gratulor, et eum oro, ut tibi vires animi et corporis confirmet. Milii in senecta hoc accidit, quod in Homero scribitur: w yiφον, ώς) μάλα δή σε νέοι τείφουσι μαχηταί. Sed oro Deum, ne in senecta deficiat virtus mea. Bene vale et sis memor veteris nostrae amiciliae, qua dulcius aliquanto post in coelesti consuetudine fruemur, quam in his tumultibus in hac vita frui possumus. Iterum vale. Hunc civem nostrum tibi commendo, cum quidem sit orphanus, et mens eius sit pia, et mores sint honesti, et eruditione ornatus sit, et Deo iuvante Ecclesiae usui futurus sit. 1558.

Philippus.

No. 6654.

(hoc fortasse anno.)

G. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 560. (ed. Lond. lib. II. ep. 568.).

^{*)} Fuit Rector Academiae Viteb. inde a 18. Oct. 1558. usque ad 1. Maii 1559.

¹⁾ as j in libris nunc legitur n. Locus est Iliad. 6'. 10t.
Veram esse sententiam, videlicet seniores a iuvenibus
pugnatoribus subigi et macerari, expertus est Melanlhon
potissimum in Flacio, Gallo, Staphylo.

D. Georgio Craconio

S. D. Etsi ad convivia propter imbecillitatem meam non libenter accedo: tamen quia sermonum communicatio grata est, quocunque tempore ea frui possum, libenter ad te venio, quia scio te talem esse, qualem describit *Ennius* in carmine:

Hocce locutum vocat, qui cum bene saepe libenter, Mensam sermonesque suos rerumque suarum Comiter impertit.

Et deinde:

Ingenium cui nulla malum sententia suadet. Multa tenens antiqua sepulta et clara vetustas Quae facit, et mores, legesque bonorum.

No. 6655.

hoc anno.

P. Eisenberg.

Praefatio praemissa libro: "Propositiones theol. Lutheri et Melanchthonis — scriptae et disput. Witeb. ab anne 1516. cum praefat. Melanth. Witeb. 1558, 8." — Etiam in opp. Melanth. Witeb. T. IV. p. 462.

Honestissimo viro, Petro Eisenberg, Senatori in Salinis Saxonicis Philippus Melanthon S. D.

Commonefactio est apud Pindarum, quae saepe repetitur ad leniendam moestitiam in bonis mentibus, quae dolent, in mutationibus, quamquam iustis et necessariis, tamen multa tristia incidere, quae sapienter ferenda sunt, ne principale bonum amittatur, et ne Deo repugnemus. Quid fuit melius eductione Israelitarum ex Aegyptiaca tyrannide, cuius tanta crudelitas fuit annos circiter octoginta, ut recens nata soboles interficeretur: et tamen illam dulcissimam liberationem quantae calamitates comitatae sunt? Verba Pindari 1) haec sunt:

Εν παρ' εσλόν, πήματα σύνδυο δαίονται βροτοῖς ἀθάνατοι. τὰ μεν οὐν ²) οὐ δύνανται νήπιοι χόσμω φερειν, ἐλλὰ ⁸) ἀγαθοὶ τὰ χαλὰ τρεψαντες ἔξω.

Cum credamus, esse Dei Ecclesiam, et hanc voci divinae obedire debere, iuxta dictum: Hunc andite; et idola fugienda esse: necesse est fateri,

MELANTH, OPER. VOL. IX.

fuisse et esse necessariam emendationem errorum, quos Pontificii et Monachi in Ecclesiam ante multa secula sparserunt. Necesse fuit etiam agnitae veritati nos adsentiri, quia scriptum est: Si quis blasphemiam dixerit, non remittitur ei, etc. Hac nos consolatione confirmemus, qui veram doctrinam amplexi sumus, nec frangamur animis propterea, quod mutationem multa incommoda secuta sunt, exorta dissidia et alia mala, quae nunc multi nobis obiiciunt, ut veritatem obruant. Nulla dissensio civilis est sine magnis incommodis. Multa sunt etiam prava ingenia, quae privatas cupiditates caussis publicis miscent, ut dicitur: Ex δε διχοστασιη και παγκακος εμμορε τιμης. Quae extat litera Staphyli de doctrina? Tantum sycophantica scripta edit, reprehendit nostra, et nullum doctrinae corpus ipse proponit, ac ne potest quidem. Sed avaritiam ducem sequitur, et linguam et stylum pretio vendit in Aulis, quae nostrae Ecclesiae inimicae sunt. His ut gratum faciat, gnaviter sequitur praeceptum Thessalicum: Calumniare audacter, semper aliquid haeret; sine fronte manifesta mendacia contra nos fingit. Oro autem filium Dei, Dominum nostrum lesum Christum, ut Ecclesias nostras adversus Tyrannos et Sycophantas semper protegat, flectat etiam mentes Principum et Doctorum, ut omnibus officiis fovere has Ecclesias studeant, quas non dubium est, esse Dei Ecclesiam, etiamsi et infirmae et aerumnosae sunt, et mixti sunt multi dissimiles. Nos etiam cogitemus, sapienter ferendas esse nostras miserias, et leniendas candore et ênicizeia. si qua leniri possunt. Prodesse autem et ante viginti annos iudicavi, et nunc iudico, legi initia emendationis doctrinae, quae quidem gratiora sunt iis, qui considerant, quantae tenebrae sint in doctrina Monachorum, quae adhuc extat, quam pii conferentes ad hanc emendationem, Deo gratias agunt pro hoc tanto beneficio, quod puriorem doctrinam ostendit. Bene vale. 1558.

No. 6656.

hec anno.

Cph. a Carlowitz.

Praemissa libro: "Pindari Thebani Lyricorum veterum Principis, Olympia, Pythia, Neinea, Isthmia, per Phil, Melanthonem conversa in latinum sermonem. Vitebergae escudebat Is. Crato. 1565. 8," es qua editione nos prae-

¹⁾ Pythic. 5. 81.

²⁾ Boeck. dr.

Boeck, לגל.

fat. descripsimus. Prodiit liber primum a. 1558. — Scripta quidem nomine Casp. Peuseri, sed Mylius in chronologia libror. Melanth. ad ann. 1558. banc ad Carlowitzium dedicationem tribuit ipsi Melanthoni, quem etiam facile quisque agnoscit auctorem.

Magnifico viro, nobilitate generis, sapientia et virtute praestanti, Dom. Christophoro a Carlowitz, Consiliario Sacrae Caes. Maiestatis et inclyti Regis Ro. Hungariae et Boiemiae etc. patrono suo colendo

Caspar Peucerus Budissinus S. D.

Necesse est discernere genera doctrinarum: sapientiae politicae, quae ex lege, id est, noticiis, quae divinitus insitae sunt universo generi humano, oritur: et sapientiae, quae est Evangelii propria, et Ecclesiam Dei a caeteris gentibus distinguit. De hoc discrimine, ut iuventus commonefiat, saepe et libenter recito Angeli Politiani sermonem de Pindaro et Davide*), prophanum quidem, sed communem valde multis, omnibus temporibus, qui Ecclesiam Dei non norunt, enim interrogaretur Politianus, quid de Davidis Psalmis iudicaret? ego vero, inquit, illa antiqua poëmata plena sapientiae esse video. Sunt ibi omnium virtutum praecepta, sunt commonefactiones de providentia, comminationes de sceleratorum poenis, et promissiones de iustorum praemiis et protectione. Insertae sunt et veteres historiae illius gentis, et ut traderetur memoria vetustatis posteris, et simul poenarum et defensionis exempla in conspectu essent. Hanc sapientiam magni facio, inquit, utilem vitae et moribus: et figuras in sua lingua concinnas esse existimo. Et olim harmoniae additae sunt, ad ciendos animorum motus accommodatae. Sed in Pindaro, inquit, res eaedem dulcius narrantur, et exemplis splendidius illustrantur. Haec Polilianus.

Etsi autem in Pindaro, ut postea dicam, sententiae sunt de moribus et de poenis sceleratorum cum lege divina congruentes, quia legis notitia nobiscum nascitur, et similes quaedam sunt in Psalmis: tamen longe alia est Psalmorum sapientia. In hac deducimur ad verum Deum, non ad commentitia numina: et reperitur promissio de filio Dei, domino nostro lesu Christo, et de reconciliatione.

Hoc discrimen Psalmorum et Pindari initio considerandum est; postea cogitetur, ad quid prosit Pindari lectio. Ut multi alii poëtae et scriptores historici extra Ecclesiam narrant alii alias historias et intexunt sententias et admonitiones vitae utiles, ut Homerus, Herodotus et alii: ita Pindarus magnam partem veteris graecae historiae recitat, Pelopidas, Argonautas, Aeacidas, quorum memoria praecipue delectatur. Nam ordine Aeacum, deinde Pelea, Telamonem, Achillem et Aiacem praedicat. Laudat et urbes et quarundam initia commemorat, ut Cyrenes et The-Athenas cum prae caeteris laudasset, irati Thebani mulctam ei indixerunt, quam Athenienses, cum nollent ei officium, quod ipsis tribuerat, damno esse, solverunt.

Legatur ergo Pindarus propter veterem historiam: praesertim cum multa narret, quae nusquam alibi extanţ. Quaedam interdum fabulis involvit, ut cum ait, Tantalum punitum esse, quod adhibitus ad Deorum Ambrosium funtus sit: quo involucro significat aliquam religionis violationem. Bellerophontem, inquit, cum Pegaso vectus saepe vicisset magnos hostium exercitus, tantis elatum successibus, Pegaso voluisse intra coelum vehi, sed excussum in terram delapsum esse ac crus fregisse, ac postea moente estinctum esse; qua pictura significat, infelica 🕬 conatus omnium hominum, qui erumpentes extra metas sui loci altiora concupiscunt: ut exempla ostendunt omnibus aetatibus. Antonius non contentus dimidia Imperii Romani parte, cum solus regnare vellet prorsus opprimitur. Et constat, hanc salutarem admonitionem etiam divina autoritate traditam esse. Iuhet enim Paulus, eo nos excellere, videlicet studio quietis et propria faciendi; significans, ambitiosas naturas excellentiam quaerere contrario modo, scilicet studio turhandi ordinem gubernationis et erumpendi extm metas proprii officii.

Historiis vero intexit ubique gravissima praccepta, ac praecipue de iustitia et de modestia, de poenis iniuste rapientium aliena: et eorum, qui stulta ambitione moti non necessaria bella movent. Gravissime inquit, ἔα πόλεμον, ἔα μαχὰν χωρὶς Θεοῦ. Ac saepe monet, eas poenas non casu aecidere, sed divina providentia regi, et ordine divinitus sancito scelerum comites esse.

Talis fuit vetus sapientia, narrationi historiarum addere praecepta, ut vitae regulas cum il-

^{*)} Vid. de eadem praesat. de 1. Sept. 1554.

lustribus exemplis coniungerent, et homines perterrefactos mirandis ruinis potentium Regum et Principum ad iustitiam et modestiam flecterent.

Virgilius, paucis verbis mutatis, sumsit a Pindaro sententiam, quae est velut argumentum universae mundi historiae:

Discite iustitiam moniti, et non temnere divos. Hanc vocem ait Pindarus assiduo clamore repetere cruentum lxionem in rota iacentem, ut exemplo suae poenae discant homines, esse providentiam vindicem ac punientem scelera; nec laxent frena caecis et errantibus cupiditatibus, sed semper intueantur lucentem in mentibus noticiam divinitus accensam, quae discernit iusta et iniusta, et severissime praecipit iusta et prohibet contraria.

Aliquid in naturis non monstrosis conducunt ad regendos mores crebra cogitatio de virtute, lectio et consideratio exemplorum et diligentia excitata lectione et voce sapientum, adsuefaciens animos ad curam frenandi immoderatos impetus. Et magis penetrant in animos talia scripta, in quibus dulcissime mixta sunt historiis praecepta: quod cum in Pindaricis carminibus splendidissime et suavissime fiat, nihil dubium est, eorum lectionem bonis naturis valde prodesse.

Multa Direacum levat aura cygnum, Tendit Antoni quoties in altos Nubium tractus:

inquit Horatius, quod verissimum esse, lectores animadvertent, cum videbunt Pindarum sumta occasione ex urbis aut familiae alicuius origine, relicto humili argumento, velut evolantem in sub-limem aetheream regionem, laetissimo cantu veteres historias celebrare.

Saepe igitur iuventus hunc cygnum audiat. Saepe legat eius dulcissima carmina, quae omnibus temporibus gratissima sapientibus fuerunt. Alexander Macedo vulneratus agnovit militem Thebanum esse, qui procul magno clamore quasi consolaturus regem pronunciavit versum Pindari, δέροντατὶ καὶ παθεῦν ἔοικεν. Nec arbitror tantum sono motum esse Alexandrum, qui Boeotiis communis erat, sed versum insignem agnovisse. Nec vetuisset Pindari domum destrui in excidio Thebarum, nisi dulcissimis eius scriptis delectatus esset.

Nota sint igitur et nostrae iuventuti. Ac ut a pluribus legi et intelligi graeca possint, latinam interpretationem edidi, quae utcunque sententias reddit, omissis interdum epithetis, quae obscuritatem in latina lectione allatura erant.

Etsi autem hae tenues pagellae non sunt munus conveniens tanta viro, cui propter sapientiam et virtutem partem gubernationis Reges et Principes tribuunt: tamen, cum scirem, te et inter caeteras res vitae necessarias, tuendas gubernatori, etiam complecti curam conservandi literas et doctrinas, quae sunt nervi legum, religionis, disciplinae et multarum artium, quae vitae necessariae sunt: speravi tibi non ingratum fore, si tui nominis mentio in hac editione fieret, praesertim cum eruditae antiquitatis et veterum historiarum cognitione maxime delecteris. Teque rogo, ut hanc significationem mei erga te studii boni consulas. Id si non merentur hae pagellae, tamen Pindari nomini tribuito, quem iuniores avidius legent, cogitantes hunc veterem scriptorem a te quoque magni fieri. Bene vale.

No. 6658.

(hoc anno.)

Picus Mirandola ad Melanth.

Select. epist. p. 200 sq. Epist. lib. l. p. 480 sq. (ed. Lond. lib. l. ep. 185.).

Epistolae contrariae: una Pici pro barbaris Philosophis, altera pro Hermola o Barbaro, scripta a Philippo Melanthone, quae respondet Pico.

A

Iohannes Picus Mirandula Hermo- '
lao Barbaro suo, S. D.

Ego quidem, mi Hermolae, nec possum aut tacere quae de te sentio, aut non sentire ea quae de illo debeant, in quo omnia veluti singula summa reperiantur. Sed utinam esset is meae mentis captus, ut pro meritis tuis de te sentirem; utinam ea dicendi vis, ut exprimere aliquando possem quod semper sentio, scio quae de te concepi, infinitum subsidere infra fastigia doctrinae tuae, scias et tu quaecunque loquimur, minora esse iis quae concipimus, tam deesse scias animo verba, quam rebus animus deest. Et tamen ita me audere credis, ut sperem posse imitari tua, quorum nec magnitudinem aestimare possum. Admirari te possunt omnes, imitari tam pauci possunt,

guam nemo reprehendere. Et utinam ea mihi felicitas, ut quae scribam, Hermolaum meum aliqua ex parte imaginentur. Ipse enim (ut taceam caetera) stylus tuus, cui tu adeo male faves, mirum quantum me afficiat atque delectet, ita est doctus, gravis, compositus, eruditus, excussus, ingeniosus, in quo nihil expositum, nihil vulgatum, nihil sit triviale, seu verba, seu sententias spectes. Legimus saepe ego et noster Politianus, quascunque habemus tuas, aut ad alios, aut ad nos Epistolas, ita semper prioribus certant sequentia, et novae fertiliter inter legendum efflorescunt Veneres, ut perpetua quadam acclamatione interspirandi locum non habeamus. mirum dictu, quam persuadeas, et legentis animum, quocunque velis impellas. Expertus sum ego, cum semper alias, tum hac proxima tua ad me Epistola, in qua dum barbaros istos Philosophos insectaris, quos dicis haberi vulgo sordidos, rudes, incultos, quos nec vixisse viventes, nedum extincti vivant, et si nunc vivant, vivere in poenam et contumeliam; ita Hercules sum commotus, ita me puduit, piguitque studiorum meorum, (iam enim sexennium apud illos versor) ut nihil minus me fecisse velim, quam in tam nihili facienda re, tam laboriose contendisse. Perdiderim ego, inquam, apud Thomam, Ioannem Scotum, apud Albertum, apud Averroem meliores annos, tantas vigilias, quibus potuerim in bonis literis fortassis nonnihil esse. Cogitabam mecum, ut me consolarer, si qui ex illis nunc reviviscant, habituri ne quicquam sint, quo suam causam argumentosi alioqui homines ratione aliqua tueantur. Demum succurrit ex ipsis quempiam paulo facundiorem, suam barbariem, quam poterit minime barbare, hunc in modum fortasse defensu-Viximus celebres, o Hermolaë, et post vivemus, non in scholis Grammaticorum, et paedagogiis, sed in Philosophorum coronis, in conventibus sapientum, ubi non de matre Andromaches, non de Niobes filiis, atque id genus levibus nugis, sed de humanarum divinarumque rerum rationibus agitur et disputatur; in quibus meditandis, inquirendis et enodandis, ita subtiles, acuti acresque fuimus, ut anxii quandoque nimium et morosi suisse forte videamur, si modo esse morosus quisquam aut curiosus nimio plus in indaganda veritate potest. Atque in his quidem și quis nos arguat hebetudinis et tarditatis, age amabo quicunque is est, pedem conferat, expe-

rietur habuisse barbaros, non in lingua, sed in pectore Mercurium, non defuisse illis sapientiam, si defuit eloquentia, quam cum sapientia non conjunxisse, tantum fortasse abest a culpa, ut coniunxisse sit nefas. Quis enim cincinnos, quis fucum in proba virgine non damnet? Quis in Vestali non detestetur? Tanta est inter Oratoris munus et Philosophi pugnantia, ut pugnare.magis invicem non possint. Nam quod aliud Rhetoris officium quam mentiri, decipere, circumvenire, praestigiari? Est enim vestrum, ut dicitis, posse pro arbitrio in candida nigrum vertere. in nigra candidum, posse quaecunque vultis tollere, abiicere, amplificare, extenuare dicendo, demum res ipsas magicis quasi, quod vos iactalis, viribus eloquentiae, in quam libuerit faciem, habitumque transformare, ut non qualia sunt suopte ingenio, sed qualia volueritis non fiant quidem, sed cum non sint, esse tamen audientibus appa-Hoc totum est nequicquam aliud, quam merum mendacium, mera impostura, merum praestigium, cum a natura rei semper vel augendo excedat, vel minuendo deficiat, et fallacem verbrum concentum, veluti larvas et simulacra praetendens, auditorum animos blandiendo ludificel Erit ne huic cum Philosopho affinitas, cuius studium omne in cognoscenda et demonstranda caeteris veritate versatur? Adde quod nobis nulla erit fides, lautitias vocum, et Veneres affectantihus, quasi rebus parum fidentes, nec vero nixi trahere in sententiam his lenociniis homines quaeramus. Est ob hanc causam legere res sacras rustice potius, quam eleganter scriptas, quod nihil sit magis dedecens, et noxium in omni materia, in qua de vero cognoscendo agitur, quam universum illud dicendi genus elaboratum. Hoc forensium est quaestionum, non naturalium atque coe-Non est eorum qui in Academia, sed lestium. qui Repub. illa versantur, in qua quae fiunt quaeque dicuntur populari trutina examinentur, apud quem flores fructibus longe praeponderant. Non nescis illud? non omnibus omnia pari filo conveniunt? Est elegans res, fatemur hoc, facundia, plena illecebrae, et voluptatis; sed Philosophis nec decora nec grata. Quis mollem incessum, argutas manus, ludibundos oculos in histrione et saltatore non probet? In cive, in Philosopho, quis non improbet, arguat, abominetur? Si puellam viderimus moribus lepidam, atque dicaculam, laudabimus, exosculabimur. Haec in matrona

damnabimus et persequemur. Non ergo nos, sed illi inepti, qui ad pedes Vestae agunt Bacchanalia, qui gravitatem Philosophicarum rerum, et castitatem ludicris veluti, et calamistris dehonestant. Profecto quod Synesius de adolescente, de oratione dici commode potest, comatam orationem semper cinaedam. Quare nos nostram malumus hirtam, globosam, inexpeditam, quam cum impuritatis, vel nota, vel suspicione belle comatam. Alioqui Palladis peplum non revelaret, sed a sacris uti profana repelleretur. Et ut nihil sint reliqua, hoc est verissimum, nihil esse diversum magis ab instituto Philosophi, quacunque in re, quam quod luxum, aut fastum aliqua ex parte sapit. Sicyonios calceos habiles, aptosque ad pedem dicebat Socrates, sed Socrati non convenire. Omnino non eadem ratio civilis habitus et Philosophici, sicut neque mensae neque sermonis. Utitur his Philosophus duntaxat ad necessitatem, utitur civilis homo etiam ad gratiam, quam et hic si neglexerit, non civilis, et ille affectaverit, non erit Philosophus. Si posset Pythagoras vivere sine cibo, oleribus etiam parceret, si sua sensa aspectu, aut demum minore, quam sermonis opera explicare, omnino non loqueretur, tantum abest, ut linguam poliat, et exornet. Quod vel ob id cavendum nobis, ne illectus cute medicata, lectorem demoretur ad eam: ad medullam, et sanguinem non pervadat, quem subesse saepe cerussato ori infectum vidimus. Vidimus inquam in hisce omnibus, quibus propterea usu venit, cum nihil sit intus non inane et vanum, detinere lectorem in prima facie modulatu vario atque concentu. Quod si fecerit Philosophus, clamabit Musonius, Non Philosophum loqui, sed tibicinem canere. Non ergo nobis vitio detur id non fecisse, quod fecisse vitium erat; Quaerimus non quidnam scribamus, non quaerimus quomodo, imo quomodo quaerimus, ut scilicet sine pompa, et flore ullo orationis, quam nolumus ut delectabilis, venusta et faceta sit, sed ut utilis, gravis, et reverenda, et maiestatem potius ex horrore, quam gratiam ex mollitudine consequatur. Non expectamus theatri plausum, quod aures demulserit aequabilis clausula, vel numerosa, quod hoc sit salsum, illud sit lepidum: Sed expectamus paucorum potius prae admiratione silentium, introspicientium penitus aliquid, aut de naturae adytis erutum, aut de Iovis aula ad homines adductum, tum vel aliquid ita argutum ut

defendendi, ita defensum ut arguendi non sit locus. Admirentur praeterea nos sagaces in inquirendo, circumspectos in explorando, subtiles in contemplando, in iudicando graves, implicitos in vinciendo, faciles in enodando. Admirentur in nobis brevitatem styli, foetam rerum multarum atque magnarum, sub expositis verbis remotissimas sententias, plenas quaestionum, plenas solutionum, quam apti sumus, quam bene instructi ambiguitates tollere, scrupos diluere, involuta evolvere, flexanimis syllogismis et infirmare falsa, et vera confirmare. His titulis, o Hermolaë, vindicavimus huc usque, et vindicaturos posthac ab oblivione memoriam nostram non dubitamus. Quod si vulgo (ut dicis) habemur sordidi, rudes, inculti, hoc nobis ad gloriam est, non ad contumeliam. Vulgo non scripsimus, sed tibi, et tui similibus. Nec aliter quam prisci suis aenigmatibus et fabularum involucris, arcebant idiotas homines a mysteriis, et nos consuevimus absterrere illos a nostris dapibus, quas non polluere non possent amariori paululum cortice verborum. Solent et qui Thesauros occultare volunt, si non datur seponere, quisquiliis integere, vel ruderibus, ut praetereuntes non deprehendant, nisi quos ipsi dignos eo munere indicaverint. Simile Philosophorum studium celare res suas populum. a quo cum non probari modo, sed nec intelligi illos deceat, non potest non dedecere, habere aliquid, quae ipsi scribunt, theatrale, plausibile, populare, quod demum maltitudinis iudicio accommodare se videatur. Sed vis, effingam Ideam sermonis nostri, ea est ipsissima, quae Silenorum nostri Alcibiadis. Erant enim horum simulacra hispido ore, tetro et aspernabili, sed intus plena gemmarum, supellectilis rarae et preciosae; ita extrinsecus si aspexeris, feram videas, si introspexeris numen agnoscas. At inquies, non ferunt aures nunc asperam, nunc hiulcam, semper inconsonam texturam: Non ferunt barbara nomina, ipso etiam pene timenda sono. O delicate, cum accedis choraulos et citharoedos, pone te in auribus: cum vero Philosophos, avoca a sensibus, redeas ad teipsum in animi penetralia, mentisque secessus. Assume illas Tyanei aures. quibus, cum omnino non erat in corpore, non terrestrem Marsyam, sed Apollinem coelestem, divina cithara universum melos ineffabilihus temperantem modis exaudiebat. His auribus Philosophorum verba si delibaveris, mellea tibi ad

Sed haec Nestoris invidiam esse videbuntur. sinamus nimio plus assurgentia: profecto fastidire in Philosopho subtilissime disputante minus concinnam elocutionem, non tam delicati stomachi Neque est aliter, ac si est, quam insolentis. quem in Socrate de moribus docente offendat, aut laxus calceus, aut toga dissidens, et sectum prave stomachetur ob unguem. Non desiderat Tullius Eloquentiam in Philosopho, sed ut robus et do-Sciebat tam prudens quam ctrina satisfaciat. eruditus homo, nostrum esse componere mentem potius, quam dictionem: curare ne quid aberret ratio non oratio, attinere ad nos εν διαθέσει λόγον, non attinere τον έν προφορά. Laudabile in nobis habere Musas in animo, et non in labris, ne quid in illo vel per iram sonent, vel per libidinem enervatius. Denique, ne qua sit discors a genuina ipsa qua temperatus est modulabiliter harmonia, quam Plato cum intelligeret Theatrali ista et Poëtarum saepe corrumpi, a Republica sua Poëtas omnes eliminavit, gubernandam autem Philosophis reliquit, mox certe si per asciviam disserendi Poëtas fuerint imitati, exilio condemnandis. At instabit Lucretius, etsi non egeant per se Philosophiae commendationes amoenitate dicendi, per eius tamen adhibitionem dissimulandam esse ipsarum rerum austeritatem. Sicut absynthia per se pellunt morbos, melle tamen illinuntur, ut puerorum aetas improvida ludificetur: hoc forte tibi faciendum erit, o Lucreti, si pueris scribebas tua, sic vulgo faciendum, utique tihi, qui non absynthia modo, sed meracissima toxica propinares. Sed longe alia nobis habenda ratio, qui vulgus, ut ante diximus, non allectare quaerimus, sed absterrere, nec tetra Absynthia, sed Nectar propinamus. Sed contendet Lactantius, satis constare in auditorum animos vel seniorum influere potentius veritatem, et vi sua instructam, et luce orationis ornatam. Si fuisses, o Firmiane, tam frequens in sacris literis, quam in fictis litibus fuisti, et hoc non dixisses, et nostra non minus bene fortasse confirmasses, quam destruxeras aliena. Dic quaeso quid movet fortius et persuadet, quam sacrarum lectio literarum? Non movent, non persuadent, sed cogunt, agitant, vim inferunt legis rudia verba et agrestia, sed viva, sed animata, flammea, aculeata, ad imum spiritum penetrantia, hominem totum potestate mirabili transformantia. Periclis orationibus elaboratis, et luculentis nihil se commo-

veri inquit Alcibiades, sed Socratis verbis nudis et simplicibus addit, etiamsi sint inepta, rapi in furorem, extra se poni, et velit nolit faciendum ei, quod ille praeceperat. Sed quid perdo verba in re confessa, si non desipit auditor, a fucato sermone, quid sperat aliud, quam insidias? Tribus maxime persuadetur, vita dicentis, veritate rei, sobrietate orationis. Haec sunt, Lactant, quae Philosopho fidem conciliant, si bonus fuerit, si veridicus, si id genus dicendi appetens. quod non ex amoenis Musarum sylvis, sed ex horrendo fluxerit antro, in quo dixit Heraclitus latitare veritatem. At dicet quispiam, Age anice, examinemus haec deposita contentione. Reverendum quoddam, et per se divinum est sapientia nec exotico quoquam eget ornatu: sed quae invidia et hunc accedere? Quis negat, quae per se decent, si adornentur ficri decentiora? Ego amice hoc in plerisque nego, adeo multa sunt, quorum splendorem, si quid adiunxeris, elumines et non illustres. Ita sunt scilicet sua natura in optimo statu, ut demutari ab illo nisi in peius non possint. Marmorea domus picturam nonrecipit, nisi opus albarium superinduxeris, demas de dignitate, de pulchritudine. Non aliter et sapientia et quae tractantur a Philosophis tectorio non clarescunt, sed offuscantur. Ouid plura? Nonne vulgatum est, Bonas formas cerussa devenustari? In universum quicquid pulchri semper imponas, celat quod invenit, quod affert secum illud ostentat. Quare si quod prius fuerat adventitio praestat, iacturam fecerit illud quicquid est, non lucrum. Ob eam causam nudam se praebet Philosophia, undique conspicuam, tota sub oculos, sub iudicium venire gestit, scit se habere, unde tota undique placeat. Quantum de ea velis tautum de laude minuas, sinceram et inpermistam se haberi vult, quicquid admisceas infeceris, adulteraveris, aliam feceris, stat puncto insectili, et individuo. . Quapropter nec ludendum tropis, nec verbis aut nimiis luxuriandum, aut translatis lasciviendum, aut factitiis audendum, in re tam seria, tanti discriminis, in qua demere, addere, demutare sit flagitium. At inquies, Age, damus hoc vobis, ut non sit vestrum ornate loqui, sed vestrum est certe, quod nec praestatis, ut Latine saltem, ut si non floridis, suis tamen verbis res explicatis. Non exigo a vobis orationem comptam, sed nolo sordidam, nolo unguentatam, sed nec hircosam. Non sit lecta, sed nec neglecta. Non

quaerimus ut delectet, sed querimur quod offendit. Bene habet, iam scilicet ad nos deficis. Sed amabo cognoscamus, quae istaec sit Latinitas, quam solam dicitis debere Philosophos, et non persolvere, si dicendo incurrat. Exempli causa, a sole hominem produci, causari hominem nostrates dicunt. Clamabis actutum, Hoc non est Latinum; huc usque vere: Non est Romane dictum, hoc vero verius, igitur non recte. Peccat argumentum. Dicet Arabs eandem rem, dicet Aegyptius, non dicent Latine, sed tamen recte: Aut enim nomina rerum arbitrio constant, aut natura, si fortuito positu, ut scilicet communione hominum in eandem sententiam conveniente, quo sanxerit unumquodque nomine appellari, ita apud eos recte appelletur, quid prohibet hosce Philosophos, quos nuncupatis harbaros, conspirasse in unam dicendi normam, apud eos non secus sanctam, ac habeatur apud vos Romana? Illam cur rectam non appelletis, appelletis vestram nulla est ratio, si haec compositio nominum tota est arbitraria. Quod si dignari illam Romana nominis appellatione non vultis. Gallicam vocetis, Britannicam, Hispanam, vel quod vulgares dicere solent, Parisiensem. Cum ad nos loquentur continget eos pleraque rideri, pleraque non intelligi. Idem accidet vobis apud eos loquentibus, 'Ανάχαρσις παρ' άθηναίοις σολοικίζει, άθηναῖοι δὲ παρὰ σχύθαις, Id est, Anacharsis apud Athenienses soloecismum facit, Athenienses apud Scythas. Quod si nominum rectitudo pendet ex natura rerum, debemus ne Rhetores, an Philosophos, qui rerum omnium naturam, soli perspectam habent et exploratam, de hac rectitudine consulere? Forteque aures respunt utpote asperula, acceptat ratio ulpote rebus cognationa. Sed guid oportuit novare eos linguam, et si nati erant inter Latinos, non Latine loqui? Non poterant illi, o Hermolaë, dum legebant in coelo fatorum leges, eventorum notas, ordinem universi, legebant in elementis nascendi vices, et oheundi, simplicium vires, mistorum temperaturas: non poterant, inquam, eodem tempore in Cicerone, in Plinio, in Apuleio, Romanae lingnae proprietates, leges, observantias annotare. Quaerebant quid abhorrens, quid receptum in natura, quid a Romanis interea, non curabant. Verum enimeero iam te loco meliore statuo. Do tibi eloquentiam, et sapientiam mutuo nexu invicem conspirasse. Abiunxerunt Philosophi sa-

pientiam ab eloquentia, abiunxerunt Historici, Rhetores, Poëtae, quod deflet Philostratus, eloquentiam a sapientia. Hos tu victuros, celebri fama minime dubitas: illos non nisi in poenam et contumeliam; vide quid agas, indisertam mavult Cicero prudentiam, quam stultam loquacita-Non quaerimuş in pecunia, qua moneta percussa sit, sed qua materia constet. Nec est qui purum aurum non malit habere sub nota Teutonum, quam sub Romano symbolo factitium. Peccant qui dissidium cordis et linguae faciunt, sed quid excordes tota sunt lingua, nonne sunt mera (ut ait Cato) mortuaria, glossaria? Vivere sine lingua possumus, forte non commode, sed sine corde nullo modo possumus. Non est humanus qui sit insolens politioris literaturae, Non est homo qui sit expers Philosophiae. Prodesse potest infantissima sapientia. Insipiens eloquentia. ut gladius in furentis manu, non obesse maxime non potest. Ergo inquies, et statuae non a figura, sed e materia commendantur. Etsi Choerilus eadem quae Homerus, et de iisdem Mevius, ac Virgilius cecinissent, futurum erat, ut acque illi atque isti inter Poëtas reciperentur. Nonne vides disparilitatem similitudinis? Illud et nos asseveramus, a specie rem aestima, non ex subiecto. Est enim a specie res id guod est. Sed alia specie quisquam inter Philosophos, alia inter Poëtas recipiendus. Scribat Lucretius de Natura, de Deo, de Providentia, scribat de eisdem ex nostris quisquam, scribat Ioannes Scotus, et quidem carmine, ut sit ineptior. Dicet Lucretius rerum principia, Atomos et vacuum, Deum corporeum rerum nostrarum inscium, temere omnia fortuito occursu corpusculorum ferri: sed baec Latine dicet et eleganter. Dicet Ioannes, quae natura constant, sua materia specieque constitui, esse Deum separatam mentem, cognoscentem omnia, omnibus consulentem, nec propterea, quod universa etiam infima videat, ac moderetur e sua pace niminm dimoveri, sed quod dici solet κατίοντα μή κατιέναι. At dicet insulse, ruditer, non Latinis verbis. Quaeso quis in dubium revocet tam rectius Scotum philosophari, quam ille loquitur ornatius? Sed vide quid different, huic os insipidum, illi mens insipiens; hic Grammaticorum, ne Poëtarum dicam decreta nescit, ille Dei atque naturae; hic infantissimus dicendo sentit ea, quae laudari dicendo satis non possunt, ille fando eloquentissimus loquitur nefanda.

Haec illi sortasse afferent, Hermolaë, chariss. in defensionem suae barbariae, aut qua sunt subtilitate, multo fortasse meliora, quorum sententiae nec ego plane aecedo, nec ingenuo cuiquam et liberali accedendum puto. Sed exercui me libenter in hac materia, tanquam infami, ut qui quartanum laudant, cum ut ingenium periclitarer, tum hoc consilio, ut veluti Glauco ille apud Platonem iniustitiam laudat, non serio, sed ut ad laudes iustitiae Socratem extimulet. Ita ego ut eloquentiae causam a te agi audiam, in eam licentius repugnante paulisper sensu, atque natura invectus sum, quam si vel negligendam a Barbaris existimarem, non ab illis ad eam, quod nuper feci, ad Graecas literas, ad tuum nunquam satis laudatum Themistium pene totus defecissem. Quamvis dicam libere, quod sentio, movent mihi stomachum Grammatistae quidam, qui cum duas tenuerint vocabulorum origines, ita se ostentant, ita venditant, ita circumferunt iactabundi, ut prae se ipsis pro nihilo habendos Philosophos arbitrentur. Nolumus, inquiunt, hasce vestras Philosophias. Et quid mirum, nec Falernum canes: sed nos hoc fine Epistolam claudamus: si decus aliquod, nomenque sibi promeruerunt Barbari illi, sola rerum cognitione, non esse facile dictu, quem locum, quid laudum tu tibi vendices, qui sis intra Philosophos eloquentissimus, inter eloquentes, ut dicam Graece, φιλοσοφώτατος. Florentiae. tertio Nonas Iunias. M. CCCC. LXXXV.

No. 6658.

Respons. ad Picum Mirand.

Ibidem, et in ed. Lond, lib. I. ep. 136.

В.

Responsio Philippi Melanth, pro Hermolao,

Cum viderem te incredibili quodam studio omnium optimarum artium flagrantem, ad usitatam doctrinam tua sponte veterem Philosophiam atque eloquentiam adiungere, scripsi nuper ad te, barbaros Philosophos vituperans, vel ut te ad meliora studia incitarem onsúdavra, ut dici solet, vel ut gratularer ad optima tendenti. Itaque cum tuum

mihi de studiis iudicium non sit ignotum, etsi literae quas modo ad me dedisti, a mea sententia dissidere videntur, tamen adeo mihi non fuerunt ingratae, ut magnae etiam voluptati fuerint, et quod non obscuram tuae erga me benevolentiae significationem habent. Non enim dubito quin singulari erga me amore adductus, hoc certamen institueris, non ut inscitiae quorundam patrocinareris, sed ut me ad hanc rationem, quam probo, magis ornandam accenderes. Utinam vero. Pice, tam facile id possim, quam facile erat Socrati Glauconis orationem, qui iustitiam vituperaverat, refellere; Sed hoc nostrum certamen inique comparatum est. Etenim cum Eloquentia summis eloquentiae viribus abs te accusetur, patronus ei facundior dandus erat. Ego autem et copia et ornamentis orationis omnibus als te long superor. Quare optarim te hanc tuam vim atque ubertatem in altera parte experiri maluisse. Nam mihi (ut scis) bellum est alioqui aonordor com hostibus rectorum studierum, qui etsi hoc armorum genere, quo tu uteris, non sunt instructi, tamen acerrime pugnant odio, pertinacia, et mlis artibus omnis generis. Hos non velim velauloritate nominis tui armari, vel armis tuis adversus praestantissimas artes instrui. Quod si tuas copias nobiscum coniunxeris, confirmare ausimnos brevi te velut Camillo duce, rem Romanam, depulsis Barharis recepturos, ac suum artibus decus reddituros esse. Ego tamen ne modo, aut tuae voluntati, aut causae publicae desim, breviter ad ea quae scribis respondebo. Nam si tantam causam complecti totam vellem, multis voluminibus res agenda esset: Quae enim materia locupletion existere potest, quam dicere de dignitate alque utilitate Eloquentiae? quantum in religionibus & reliquis artibus errorum hac una ex re extiterit, quod dicendi exercitationes neglectae atque intermissae sunt? Deinde quod fuerit argumentum uberius, quam si collatio institueretur veteris Philosophiae et huius-nuper natae Sycophanticae, quam Barbari isti pro Philosophia profitentur' Atque haec, si quando rursus ocium mihi Respubl. concedet, instituere decrevi. Nunc diluam quaedam praecipua argumenta tuae Epistolae, non tanquam cum adversario dimicans, sed ἄνευ παθῶν, velut tecum confabulans. Cum autem in oratione tua duo sint loci praecipui, nam et absolutam rerum scientiam Barbaris tribuis, et contendis inre eos Eloquentiam aspernatus esse, sequar tuum ordinem, ac de Eloquentia dicam antea, quam eo dicis in Philosophis non esse requirendam, quia tantum Sapientiae et Elequentiae dissidium est, ut coniungi utranque nesas sit. Quis non videt te in materia nova atque absurda ludere voluisse? Nam cum hae duae virtutes hominis propriae sint ac summae, mente res bonas perspicere ac videre, easque dicendo explicare et ostendere aliis posse, paradoxum affers initio orationis tuae, quod cum ipsa natura pugnat, nefas esse Sapientiae Eloquentiam addere. Nam usus sapientiae plane nullus fuerit, nisi sapienter deliberata atque cogitata communicare aliis possimus, quod cum sine magna quadam copia et varietate orationis fieri non queat, virtutes, Pice, quas natura maximarum utilitatum causa copulavit, distrahis. Atque sapientissimus Poëta Homerus utriusque virtutis laudem ei viro tribuit, in quo sapientissimi Principis exemplum pingebat. Inquit enim de Ulysse,

Σοὶ δ' ἔνι μέν μορφή ἐπέων, ἔνι δὲ φρένες ἐσθλαί· Atque idem Poëta Nestori tribuit orationem melle dulciorem, cuius in dicenda sententia sapientiam ita praedicat Agamemnon, ut magnopere plures sibi consiliarios istius similes optet. Quod si nefas est, ut tu defendis, coniungere haec, qui dicis eloquentes omnes sine mente, sine pectore esse, stultos fuisse omnes, quorum Eloquentia laudatur, Ulyssem, Nestorem: deinde Principes illos Rerumpublicarum, qui suo consilio, autoritate, oratione, maximas res gubernarunt, Solonem, Periclem, Demaden, Demosthenem, Ciceronem, Caesarem, Octavium, et innumerabiles alios, quos, si nulla societas est Sapientiae cum Eloquentia, condemnas stultiae omnes. Constat enim hos fuisse eloquentissimos. Quid de Philosophis veteribus indicandum erit? Dicemusne hos suisse indoctos, quia non sunt confuse, sordide, atque inquinate loquuti? Platonis tanta est Eloquentia, nt Graeci dixerint, Iovem, si velit de rebus divinis disserere, usurum esse Platonis oratione. Tanta est enim copia, tanta gravitas, tantus splendor verborum et sententiarum, ut verius divina quam humana vox aestimari debeat. Aristotelis oratio etsi brevior est, tamen et propria et pura est, et ita abundat quibusdam suis luminibus, ut Cicero eam dixerit similem esse flumini aurum vehenti; et interdum adro dulcis est, nihil ut possit cogitari dulcius. Vide autem, quam sit iniustam adimere sapientiam MELANTH, OPER. Vol. IX.

summis illis Principibus et Rerumpubl. et doctrinae. Per me liberum est tibi, et amare et mirari ingenia Barbarorum. Sed si hoc tibi concedi postulas, ut praeferamus istos summorum hominum ingeniis, nullam aliam ob causam, nisi quia spurce locuti sunt, etiam atque etiam videndum tibi erit, ut sententiam non solum absurdam, sed pene crudelem auditu verecunde tueri possis. Ac fortassis aliquam excusationem res haberet, si sine contumelia Eloquentiae Barbaros defenderes, ac tribueres eis suam quandam laudem diligentiae. ac prudentiae, in rebus inquirendis ac iudicandis. et fatereris defuisse aliquid vel ipsis vel temporibus. Ouid enim mirum est, desiderari aliquid in hominibus, cum paucissimi sint artifices boni omnibus aetatibus, etiam in levioribus artibus, tantum abest ut in hoc summo genere pariter excellere possint omnes. Sed tu ita defendis istos, ut Eloquentiam ipsam insecteris, et plane indignam bonis ac sapientibus viris esse contendas. Itaque etsi postea ostendam non solum dicendi rationem Barbaris defuisse, sed etiam alia, quae tu tribuis, tamen nunc nihil de isto genere scriptorum dicam, ipsius Eloquentiae patrocinium suscipiam. enim oratio tua, non tam defensio est Barbarorum. quam Eloquentiae vituperatio. Disputas enim Eloquentiam esse accersitum ornatum et fucum. qui adhiberi soleat aut voluptatis causa, aut etiam ad fallendos homines. Rhetorum dicis esse mentiri, circumvenire, et nescio quibus praestigiis animos decipere. Si non intelligunt isti tui scriptores, aliud esse Eloquentiam, quam huiusmodi fucum, plane iam detrahenda erit eis Philosophiae cognitio, quam praecipue sibi arrogant. Non enim perspiciunt, Eloquentiam peculiarem vim ac virtutem esse, utilitatis alicuius causa datam hominibus; deinde non recte definiunt, quod Dialecticis, quales se esse profitentur isti, turpissimum sst. Nam Eloquentia, non est, ut isti somniant. accersitus cultus, sed est facultas proprie ac dilucide explicandi animorum sensa ac cogitationes. qua in re etiam dignitati et veritati serviendum est, ut apta et recta dicantur, et ut amplificentur res magnae, et eleventur ea quae abiici prodest. Itaque ut Pictoris finis est, vere ac proprie imitari corpora, quod quam difficile sit consequi, non est obscurum experienti, neque ars tantum, sed etiam magna colorum varietas atque distinctio ad id requiritur: Ita Rhetoris, sive ita vocari mavis, Eloquentiae finis est, ipsas animi cogitationes. 44

quasi pingere et repraesentare proprio et perspicuo sermonis genere, qua in re cum elaboravit, magna ei varietate quasi colorum, verborum, sententiarum et figurarum, denique etiam arte quadam opus erit, ut ego quidem statuo, multo maiore, quam consummati et perfecti Pictoris ars potest Tota igitur nobis de definitione conesse ulla. troversia est, quid sit Eloquentia, aut certe de fine, quem ad usum hominibus Eloquentia concessa sit. Hac de re, ut omittam ea quae sunt apud Rhetores, communem sensum consulito, aut certe Philosophorum Principes, Platonem et Aristotelem, quorum alter in Phaedro sapienter et copiose disputat, et quid sit Eloquentia, et quam necessaria sit ad divinas et humanas res explicandas. Quanquam haud scio, an Barbari isti ne locum quidem dent *Platoni* inter Philosophos: Sed Aristoteles in Rhetoricis eadem scribit. Definiunt igitur Eloquentiam hi Philosophorum Prin– cipes, vim esse divinitus hominum generi concessam, ut de magnis et necessariis rebus, de réligionibus, de rerum coelestium atque aliarum natura, de iure ac iustitia, de omni virtutis officio, proprie ac perspicue docere alii alios possint. Nec sine causa dictum est homines ante dispersos ac vagabundos in agris Eloquentia congregatos esse, civitates conditas, Iura, religiones legitimas nuptias, et caetera societatis humanae vincula constituta esse. Haec enim profecto tenentur oratione in civitatibus. Hanc vim divinam, tam necessariam humano generi, nihil putemus esse. nisi ludum ac praestigias, quemadmodum scribis? Ego vero non dubito ingratitudinis atque impietatis accusare omnes, qui Eloquentiae beneficia non agnoscunt. Atque illi ipsi Philosophi, quorum sequor autoritatem, admonent in obscuris et gravibus causis explicandis opus esse, non solum prudentia magna, quae res bonas praevidet, sed etiam via quadam et ratione docendi, et genere sermonis, quod res, de quibus dicimus, plane exponere et subiicere oculis hominum possit. Itaque duas artes constituerunt inter se cognatas. Dialecticen et Rhetoricen, quarum altera docendi viam monstret, altera doceat, quo verborum genere res exponendae sint. Quis autem non videt haec inter se natura coniuncta esse? Quaeso enim si de religionibus docendi sunt homines, si in iudiciis res obscurae et intricatae iudici demonstrandae, num haec fieri, primum sine via docendi, deinde sine magna copia, varietate ac lu-

minibus orationis existimas? Erras si doceri posse homines credis hoc genere disputandi, quo isti Barbari in scholis utuntur, quod non solum populus, sed ne ipsi quidem initiati, ut ita dicam, inter sese intelligunt. Etenim non solum genus verborum novum est, et ignotum populo, sed ila confusa sunt omnia, ut velut in labyrintho neque initia neque exitus rerum deprehendi possint. Et subinde fingunt nova ac prodigiosa somnia et verborum portenta, quibus cum res nullae subsint. intelligi nihil potest. Falsum enim est, ut Philosophi dicunt ἀκατάληπτον. Itaque saepe cum inter se rixantur, videre licet ipsissimam imaginem illius iudicii, de quo est proverbium: δυσχώσω δύσχωφος εχρίνετο. Et quoniam quaedam picturae, atque Eloquentiae similitudo est (ut enim pictura imitatur corpus, ita orațio pingit ac reddit animi sententias) libenter ab illa arte mutuamur exempla. Quaeso te num eiusmodi picturam probare possis, in qua formae confusae ac monstrosae nihil certi significant aut ostendunt spectatori? Talem tabulam quis posset aequo animo aspicere? Similimum autem est huic picture, genus dicendi in Barbaris. Sed ut illius monstrosae picturae nullus est usus, ita haec obsura oratio, quam habet utilitatem in Republica? in docendis hominibus? in regendis et explicandis religionibus? in iudiciis exercendis? denique in hac tota vita publice ac privatim gubernanda? Quare constituamus id quod res est. elocutionem non esse inanem cultum, sed necessarium ad causas omnis generis vere ac proprie explicandas. Ac Rhetoris esse, non ut tu dicis, ludere ac mentiri, sed de maximis rebus vere docere homines, qui etsi interdum in difficilibus causis, figura aliqua utitur, et ut tuo utar verbo, decipit auditores, id non minus ad officium eius viri pertinet, qui domi Respublicas gubernat, quam ad Imperatorem pertinet arte hostes circumvenire. Hunc enim virum, qui de bonis ac necessariis rebus recte, dilucide, et cum dignitate quadam docet homines, Oratorem nos vocamus: quem tu Philosophum velis vocari, nondum satis intelligo. Equidem Philosophum voco eum virum, qui cum res bonas atque utiles humano generi didicit ac tenet, doctrinam ex schola atque umbra ad usum et Kempublicam transfert, docet homines aut de natura rerum, aut de religionibus, aut de regendis civitatibus. Deinde, ut maxime Oratorem tantum reiicias in forum, tamen eas Philosophiae partes

illi, quas tu defendis, susceperunt, quae sine Eloquentia lumen habere nullum possunt. Primum enim etsi non est una orationis forma, tamen si animorum nostrorum cogitationes aliis communicare volucrimus, utendum crit certo quodam genere sermonis, quod verbis notis et recte iunctis, integre atque ordine res de quibus dicimus, exponat. Id commune esse debet in omni orationis forma. Nam etiam illae artes, quae propemodum videri mutae possunt, Arithmetica et Geometria, tamen non possunt percipi nisi propriis verbis et via ac ratione quadam tradantur. Caeterae vero partes, Physicae, Ethicae, et Theologiae materiae, erui atque illustrari sine Eloquentia, et sine iis artibus, quas Eloquentia continet, nullo modo possunt. Porro tui illi magistri Thomas, ac Scotus, promittunt nobis perfectiss. doctrinam de religione, deque omnibus vitae officiis; quid praestent, postea dicam, nunc tantum de genere Orationis disputo. Quid antem potest fingi stultius, quam quod sine Eloquentia Ecclesiarum doctores ac vitae duces perhiberi volunt: ac ne quidem quid sentiant ostendere possunt? In singulis artibus quaedam propria sunt artificum vocabula. Quare Philosophis ac Theologis etiam sua quaedam vocabula, ut Architectis ac Pictoribus, concedi aequum est. interim reliquus sermo constare usitatis ac notis verbis debet, oportet et in jungendis verbis imitari consuetudinem. Haec non fiunt apud istos. Deinde non solum habent errata Grammatica, sed neque sententias absolvunt, neque iudicium, neque ordinem in explicando adhibent. amissa loquendi diligentia, rerum etiam iudicium amiserunt. Finxerunt enim una cum monstrosis vocabulis inexplicabilia somnia, quibus universam Philosophiam ac Theologiam obruerunt, ita in istorum doctrina vere sunt, ut Graeci dicunt, πάντα μία κόνις. Quare non solum populus, sed ne ipsi quidem, quod est vel maxime ridiculum, suas disputationes intelligunt, ac soloecissant, non ut Anacharsis Athenis, ut tu dicis, sed in suis scholis. Venio nunc ad acervum similitudinum tuarum, quae detrahunt Philosophiae, non ut tu ratioeinaris Eloquentiam, hoc est, verum colorem orationis, sed ineptum ornatum. Virginem non decet fucus: nec monstrosa facies decet. Quid autem montrosius est Barbarorum oratione? Nam ea oratio quae est optima, nativus sententiae color est. Aliena, confusa et perturbata oratio desor-

mat et corrumpit sententias, ac ne effingit quidem, quod debeat esse orationis officium proprium. Sed sermonem, inquis, non aspernor, ornatum non requiro, ut in matrona simplicem cultum probamus. Nec Cicero quidem plus requirit a Philosophis, quam purum sermonem apte ac dilucide res explicantem. Sed haec facultas hoc modo dicendi, et praecipua Eloquentiae pars est, et ab arte plurimum sumit. Requirit enim summam prudentiam in rebus investigandis, atque collocandis, copiam verborum amplissimam, iudicium acerrimum in delectu. Nam cum duae sint propemodum Orationis formae tenuior altera, altera grandior, non ita multum posterior dissimilis est priori, nisi quod figuras et amplificationes crebrius adhibet. Itaque priorem formam, quae verecundior est, disputationibus putant accommodatiorem esse, etsi in tanta rerum varietate, multa in Philosophia incidunt, de quibus etiam grandiore quodam sono dicendum est, ut propius aspici rerum magnitudo possit. Itaque etsi Aristoteles et Cicero in disputationibus priore genere utantur, tamen interdum assumunt etiam alteram formam, qua quidem Plato ubique propemodum utitur. Porro, si Philosophiae etiam priorem illam formam detrahes, plane mutam reddideris. Quid enim explicare poterit, si ne proprio quidem et perspicuo genere orationis utetur? Neque vero quisquam sine optima doctrina, sine acerrimo studio, sine longa exercitatione, illud ipsum genus, quod indocti omnibus in manu esse putant, consequi potest. Pictorem memini nostrae aetatis Apellen, cum mihi cupide audienti commemoraret, et adolescentiae studia, et quem sibi postea scopum artis proposuisset, quo quasi directam manum haberet, dicere, se adolescentem in pictura mirificam quandam ac pene prodigiosam varietatem amasse gestuum atque ornamentorum omnis generis: Nunc senescentem se consulere naturam, in hanc intueri, ut eam proxime et propriissime exprimeret, neque se quod cuperet, assequi: quia hac proprietate nihil difficilius sit. Neque vero facilius est negotia verhis propriis, quam naturam coloribus pingere. Itaque Horatius significat, quantum haec res habeat difficultatis, cum ita iubet scribere, ut sibi quivis,

Speret idem, sudet multum, frustraque laboret. Ausus idem, tantum series iuncturaque pollet. Tantum de medio sumptis accedit honoris.

At ego ita statuo, magnos Oratores qui Respubl. gubernaverunt, quos accepimus praemetientes dicendi pericula, incredibili quodam metu ad dicendum accessisse, non de caetèris ornamentis, sed de hac propria rerum explicatione solicitos fuisse, quam experiebantur esse difficillimam. Periclem ainnt, cuius tanta fuit Eloquentia, ut tonare ac fulminare dictus sit, cum ascendit in concionem, precari solitum, ne quod sibi verbum excideret, quod causae obesset. Saepe etiam Cicero significat, se cum timore summo ad dicendum accedere, cuius rei vel hoc argumentum esse potest, quod aliquando ita laetatus est, iudicii die prorogato, quo ei de causa intricata dicendum erat, ut servum id renunciantem libertate dona-Vidi ipse homines eloquentissimos natu grandes, cum dicere iussi essent, toto corpore perhorrescere. At qua de re angi putemus homines peritissimos, num de flosculis orationis, aut accersito cultu, ut tu iudicas? imo vero de propria rerum explicatione soliciti sunt, ne quid excidat quod dici non refert, ne quid alieno loco dicatur, ne incurrant in verba quae officiunt aut causae aut ipsorum existimationi. Denique innumerabilia pericula sunt. Hoc minimi negotii est hominibus copiosis atque exercitatis, insignes aliquas figuras addere. Praecipuus ornatus est ipsa rerum propria explicatio, ut in picturis iusta corporum lineamenta. Et tamen saepe magnitudo rerum postulat, aliquid vel attolli vel abiici, quod etiam facere natura cogit tuos illos Barbaros. des enim in illorum scriptis et sermone, crebras amplificationes, sed, dii boni, quam insulsas! Quanto veriora et aptiora dicerent, si studium hoc non essent aspernati? Demus igitur Philosophis verecundam orationis formam, modo ut res dilucide, verbis notis, recte iunctis, ordine distributis, integre explicet. Bene olere mulierem, ait Plautus, quae nihil olet. Talis oratio etiam delectat sana ingenia. Nec solum in scholis ac disputationibus laudem habet, sed etiam in foro multi hac una forma contenti fuerunt.

Et talem nobis Oratorem Homerus Menelaum describit, quem ait solitum dicere,

Παύρα μέν, άλλα μάλα λιγέως, έπει όυ πολύμυθος Όνο ἀφαμαφτοεπής ———

Tribuit enim ei et proprietatem et suavitatem. Has virtutes consequi Philosophum, si velit intelligi, oportet. Quantum autem absunt ab illo Homerico Menelao vestri Barbari, qui cum ea de

re, quam suscipiunt, vix unquam quicquam dicant, quod faciat noòs knos, tamen plerunque extra causam sunt loquacissimi, ineptiarum pleni, At Cicero expressit nobis formam illius proprii Oratoris ac Livéws dicentis in libellis De natura Deorum et aliis Philosophicis disputationibus. Expressit et eam multis in locis Aristoteles. Verum non est, inquis, Philosophi servire voluptati. Utinam, Pice, adeo contemperent Theologi tui voluptates caeteras, ut orationis mundi-Quanquam autem nulla votiem aspernentur. luptas homine liberaliter instituto dignior est quam haec: Nulla est enim harmonia dulcior, ac naturae hominis convenientior, quam oratio rerum bonarum plena et. compositione concinna; tamen hic non disputo ornatum voluptatis, sed necessitatis causa adhibendum esse. Non enim doceri de magnis rebus homines possunt, nisi et genus sermonis purum, et via quaedam, et ratio explicandi, et caetera quae in artihus traduntu, adhibeantur. Quod vero addis, Bacchanalia in Vestae sacris agere Philosophos Eloquential studiosos, dicam simpliciter quod sentio, Semachum mihi movit. Quae enim voluptas est contumelia afficere cum ipsam Eloquentiam, tum vero Philosophiae Principes? Num Plate, Arstoteles, Cicero, videntur tibi Bacchanalia agre, idque in sacris Vestae? Num videnturtibicines, quia non sunt spurce locuti? Et quidem Plato longe omnes vincit tum Graecos tum Lair nos Oratores, copia et splendore Orationis. Scytha quidam cum apud Graecos Musicum audiret suavissime canentem, inquit, Malle se audire hinnientem equum. Satis hic quidem Soythice, sed bis Scythicum fuerit nihil affici svavitate orationis summorum autorum, qui Philosophiam nobis pepererunt. Tu vero etiam furere eos dicis. Non satis attendis, Pice, quam sustineas personam. Cum enim profitearis te Philosophiae ac veritati patrocinari, minime ea fide ac simplicitate causam agis tuam, quam Philosophis tribui postulas. Quorsum enim pertinent tam multae similitudines tuae undique collectae? quie non solum extenuant Eloquentiae dignitatem, sed plane iubent velut pestem fugere, nisi ut fucum lectori faciant, ne Eloquentiae dignitatem aspicere possit? Quaeso te utrum haec Rhetorica sunt an Sophistica? Certe a viro Philosophico non apte dicuntur. Quid enim facies Theologis facundioribus, Paulo, Basilio, Hieronymo? Num hi

quoque Bacchanalia agunt? Sed desino has similitudines tuas excutere, in quibus hoc commune erratum est, quod elocutionem iudicas esse delicias quasdam, non ad utilitatem ac necessitatem comparatas, nos contra ornatum praecipuum esse propriam rerum expositionem. Et tamen in tanta rerum varietate multa esse, quibus ut conspici eorum magnitudo possit, nitor quidam adhibendus sit, in quo etiam necessitatem sequimur. Servimus enim dignitati et magnitudini rerum. Neque ego cum ornatum laudo, illa orationis flagitia probo, quae tu commemoras, cum de affectatis lenociniis declamitas, qualia deprehenduntur in Apuleio, qui nihil proprie dicit, sed habet perpetuas Periphrases et Metaphoras. Idque peccat Philosophus. Nec multo secus Barbari vestri rhetoricantur. Quanto prudentius Rhetores? in quibus tu orationis delicias in crimen vocas, cum nulli magis aspernentur ambitiosum et inanem cultum, nulli dicant castius quam hi, qui ad recte dicendum his exercitationibus assuefacti sunt. Ac velut in rosis candor, ita in oratione Philosophi simplicitas quaedam insit nativa. Et ut purpureae rosae Veneris sanguine conspersae dicuntur, ita ornamenta sint non prodigiosa, sed venusta ac suavia, qualia sunt in Ciceronis disputationibus, saepe etiam in Aristotelicis, ut vere possis dicere, Ambrosia conspersas esse. Sed magnis exemplis barbariem tueris. Cultus deest, inquis, in sacris literis. Verum longe dissimilis est oratio in tuis Barbaris, qui plane novum sermonis genus condiderunt. Prophetae in sua lingua non loquuntur vitiose, et voluerunt intelligi, quidam etiam satis ornati sunt. Davidis enim carmen ut in ista lingua vere Atticum est. Apostoli verbis bonis utuntur. Paulus vero etiam adhibet in disputando artem, et quaedam ornamenta. Deinde cur divinitus additum est Evangelio donum linguarum, si Eloquentia inutilis est ad res sacras et magnas exponendas? Quid enim aliud est donum linguarum quam Eloquentia, hoc est, facultas plane et copiose res obscuras explicandi? Atque hic accusandi erant tui magistri, quod coeleste donum non conservarunt, quod linguarum studia, quae antea in Ecclesia colehantur, novo doctrinae genere oppresserunt. Pythagoram etiam allegas, qui mysteria texerit involucris. Fortassis illi expediebat tegere quasdam sententias, quas docehat contra publicas persuasiones. Nos vero non loquimur de arcanis, quae pro tempore occultanda

sunt, sed de illis, quae efferri atque extare oportet, quae pars multo maxima est in Doctrinis, Deinde et Symbola et Apologos conditos interpretor, non hoc consilio ut praecepta tegerent, sed ut essent veluti morum picturae, utiles ad excitandos animos ad admirationem. Natura enim et amamus et admiramur picturas. Sed praedicat Aristoteles sua scripta, etsi extarent, tamen non extare. Ille vero non hoc sensit, se de industria tenebras offudisse lectoribus. Nam plerique libri valde perspicui sunt. Duas enim res adhibet, quae perspicuitatem inprimis efficiunt, methodum videlicet, et genus orationis proprium. Nec vero methodum tanta diligentia secuturus erat, si de industria res obscurare voluisset. Verum vidit sua scripta non esse intellecturos, nisi qui liberaliter instituti essent. Eius iudicii multae sunt causae. Deterrebat igitur a suis scriptis homines ineptos, qui imparati ad ea irrumpebant, quo in genere non leviter etiam peccaverunt Barbari tui, qui nulla instructi liberali doctrina, profitentur se Aristotelis interpretes esse. Postremo, etiamsi Aristoteles interdum; oneri cedens, ut fit, non satis commoratur in aliqua re explicanda, non semper quid quisque artifex effeserit, sed quid requiratur spectandum est. Quis autem est lector, qui non optet ubique summam esse perspicuitatem? Postremo etiam philosophari incipis, Vocabula non natura constant, ais, sed hominum arbitrio, licuit igitur eis condere novum sermonis genus. Quid audio? Si hoc semper licet, quomodo contrahent inter se homines? quomodo docere alii alios poterunt? Sed omitto haec quae leviora sunt quam ut diluere opus sit. Venio ad alteram partem tuae disputationis, in qua arrogas Barbaris rerum scientiam, et quidem eloquentibus detrahis. Cum autem de Eloquentia responderim, non quantum magnitudo rei postulat, sed quantum vel potui, vel Epistolae modus patiebatur, de altero etiam brevius dicam, etsi haec disputatio multo, maior ac difficilior est de toto genere doctrinae in istis tuis autoribus. Atque initio Lucretium in Scotum committis. Est autem iniquam, cum de genere dicendi controversia sit. materias conferre. Neque enim adeo amens sum. ut inanem loquacitatem pluris faciam, quam sapientiam. Verum hoc defendo, Eloquentiam ad res magnas patefaciendas necessariam esse. Deinde cur non opponis Scoto Theologum aliquem, videlicet Hieronymum? Uter de Ecclesia melius

meritus videtur? Istene cuius Eloquentia lumen attulit sacris libris, pleraque dogmata diligenter explicavit? an vero Scotus, qui, cum nullum dogma illustravit, nugacissimas disputationes in Ecclesiam invexit? Deinde facis inciviliter, Pice, quod Barbaris ita arrogas rerum scientiam, ut praestantissimis ingeniis Graecis et Latinis detrahas, qua in recum modestiam desidero dignam Philosopho, tum vero etiam prudentiam. Vituperas quicquid est disertorum, Poëtas, Oratores et Historicos. Hos dicis omnes amplexos esse Eloquentiam sine Sapientia, cum quidem hoc ad causam tuam nihil pertineret. Poteras enim tuis rerum scientiam, sine horum contumelia tribuere. Sed sic solent rhetoricari, qui Eloquentiae studia vituperant. Obsecro te, nihil putas esse sapientiae in Homero, Virgilio, in Demosthene, Cicerone, in Herodoto, Livio, et caeteris, qui hos in scribendo imitati sunt? An non videntur hi tibi verius philosophari, cum vel naturam rerum sapientissime describunt, vel summo consilio pingunt imagines omnium rerum, quae vel in privata, vel in publica vita accidere possunt, cum praecepta et exempla vitae ac morum utilissima proponunt, quam Barbari tui, cum rixantur, utrum partes simul sumtae distinguantur realiter a toto, et hoc genus infinita? non enim libet recitare. Quid? quod Oratores maximum usum rerum afferunt ad scribendum, qui iudicia exercet Quare Philosophiam apte ad usum atque acuit. et ad communem vitam transferunt. Tui Philosophi in umbra ne quidem vim praeceptorum, de quibus rixantur, intelligunt. Sed longum esset de laudibus eloquentium scriptorum dicere, et non est necessarium. Facile enim iudicari potest, abundare eos rebus optimis et ad vitam necessariis. ac sumptis ex media Philosophia. Redeo igitur ad Barbaros, quibus equidem non detraho in universum rerum cognitionem. Ac minime vituperandos censeo Medicos, quorum ars exerceri sine magna Eloquentia potest, tametsi doceri a disertis felicius queat. Deinde fontes sunt apud Graecos, nec opinor a posterioribus vinci Hippocratem et Galenum, aut acumine in inveniendo, aut diligentia in inquirendo, aut ratione aut proprietate in explicando. Sed non disputas proprie de Medicis. Aristotelicos et Theologos defendis, hos habes in deliciis, horum sapientiam admiraris. Neque ego eos in totum doctrinae laude spolio, studium etiam et voluntatem laudandam censeo:

Videntur enim Philosophiae studia, quae multis seculis conticuerant, rursus excitare voluisse. Sed si ita complecteris eos, ut inchoata studia obsolvisse existimes, longe falleris. Mihi vero magna ex parte Philosophiam corrupisse videntur, idque ob hane causam praecipue, quod has dicendi exercitationes neglexerunt. Itaque non solum genus sermonis, et universae doctrinae formam (est enim confusissima) reprehendo, sed etiam magna ex parte res desidero meliores. Nam cum et genus sermonis non intelligerent, et artes non transferrent ad usum aliquem, indicio lapsi, multas absurdas opiniones genuerunt, quibus fere universam Aristotelis Philosophiam penitus obruerunt. Idque testantur moles commentariorum, qui magna ex parte consumuntur in illis somniis, de natura communi, de hecceitatibus, de distinctionibus, et de primis et secundis intentionibus, de instantibus, et similibus deliramentis. Vetus versiculus est, τὰ μηδέν ἀφελοῦντα μὴ πόνα μάτην. Sed haec cum fere sint commentitia, non solum nihil afferunt utilitatis, sed nocent elim, non solum, quia in his discendis temporis intura facienda est, sed etiam, quia indicia depravan-Quanto satius erat praecepta simpliciter proponere et ostendere, quem vel in iudicandi natura, vel in negotiis, vel in moribus, et communi vita usum habeant, quomodo ea transtulerint ad usum magni artifices, quid hinc Poëtae, quid Oratores, quid alii magni viri sumpserint? Quantum flagitii est, quod illae nugae etiam studia Mathematum extinxerunt? Nosti enim scholarum morem. Praeterea vix umbra Mathematum est in Barbarorum scriptis. Omnia enim planiora atque illustriora sunt apud Graecos. Itaque excellentes nostra aetate Mathematici Gracce discendum putaverunt, ut germanam Piolemati sententiam, deinde ut Graecos interpretes in hoc genere consulere possent. Praeclare inquit Plate de Mathematum doctoribus, facile eas artes percipi posse, si doctor contingat idoneus: ຂໍໄມ້ ໜີປ່ άν διδάξοιεν, εὶ μὴ θεὸς ύφηγοῖτο. Negat quenquam idoneum fore ad discendum, nisi Deum aliquem ducem habeat, hoc est, nisi et singulari ingenii dexteritate praeditus sit, et expeditam ac perspicuam docendi rationem teneat. Sed in Barbarorum scriptis ita perturbata et confusa sunt omnia, ut hunc ducem eis defuisse appareat. Quare gratulamur nostrae aetati, qua quidem et Graecis literis et Eloquentia instructi, cum reli-

quam Philosophiam, tum etiam hanc partem repurgare atque instaurare coeperunt. Miror autem, cur Theologis tuis tantam Philosophiae scientiam tribuas, cum a Mathematicis, quae est haud dubie praecipua Philosophiae pars, valde nudi atque inopes sint, quos quidem tu mihi producis, homines religiosos, satis Thrasonice de se praedi-Viximus celebres, et vivemus non in scholis Grammaticorum, ubi de Niobes filiis disputant, sed in coronis Philosophorum, ubi humanarum et divinarum rerum oratores quaeruntur. Vixerint sane celebres. Non enim invideo. Illud autem optarim, de Niobes filiis eos nugatos esse potius, quam isto modo lusisse in Ecclesiastica doctrina, qui cum sacrarum literarum sermonem non intelligerent, cum nullam haberent antiquitatis notitiam, cum iudicii inopia veteres controversias ac sententias non recte acciperent, multas sparserunt in Ecclesia impias et perniciosas opiniones. Quam sunt inepti cum interpretantur Prophetas et Paulum? Qua in re inprimis ridiculum est homines Dialecticos, quique in una illa arte consenuissent, nusquam videre, id quod erat Dialectici, quid proponat David aut Paulus, quae sint initia argumentorum, qui exitus. Tales interpretes in sacris literis vere sunt ovoi èv μύρω, ut vulgo dicunt. Itaque cum sermonem non assequerentur, novam quandam Theologiam architectati sunt. Centones scripserunt, quorum magna pars consuta est ex disputationibus puerilibus, quae agitantur in ipsorum Dialectica. Tanta vis est consuetudinis, ut puerile studium ne senes quidem deponere possint. Deinde assuunt pauca quaedam dogmata Ecclesiastica, quae non reprehendo. Sed quaedam de maximis rebus sceleste corrumpunt ipsi, in quibus nec scripturae, nec Synodorum verba intelligunt, ac seront impias et fanaticas opiniones. Reliqua est pars, quae habet infinitas quaestiones, de humanis traditionibus, ut vocant, de qua ουθέν ύγιες dicunt. Ac de toto hoc genere coram tutius erit disputare, ubi cum evolvero tuos magistros, res ostendet eos verius esse πιθήχους έν πορφύραις, quam ut tu putas, Alcibiadis Silenos. Quod autem eis etiam immortalitatem polliceris, ac victuros esse confirmas, melius ominari te velim, et Christianae doctrinae, et aliis honestis artibus. Eo vanitatis processisse disputatricem Theologiam omnes sani fatentur, ut revocari ad fontes doctrinam Christianam necesse sit. Eam ad rem profutura sunt

Eloquentiae studia, quae si quando colere nostri homines incipient, spero Herculem aliquem exoriturum esse, qui monstris illis orbem terrarum liberet, quique Philosophiae et Christianae doctrinae nativum decus restituat. Atque adeo ad hanc laudem expetendam, excitare te, Pice, nou desinam, quem et ingenio excellere, et doctrinae varietate praeditum esse, et ardere incredibili quodam studio veritatis investigandae, et Eloquentia ad res tantas illustrandas instructum esse video. Nam si est hominis Philosophi, ut certe est, in eruenda atque patefacienda veritate bene mereri de toto genere humano, te verae Philosophiae deditum in hanc curam maxime incumbere omni studio decet, ut collapsas artes instaures. Neque vero meritum ullum maius aut gloriosius ducendum est inter homines, cum veritate nihil sit melius: αλήθεια γαρ πάντων μην αγαθών θεοίς ήγείται, πάντων δ' άνθρώποις, ut gravissime dixit Plato. Ac iam quia specimen quoddam praebuisti tuorum studiorum, in quo significas, pleraque tibi in veteribus congerronibus tuis, non probari, ac novam quandam rationem, tum ad Philosophiam, tum ad Theologiam tractandam adhibes, magnam in spem eruditos omnes erexisti. Reliquum est ut bene precemur tibi. Haec tibi rescribenda esse duxi, non quod arbitrarer de his studiis aliud esse tuum, quam meum iudicium, sed quod statuebam gratum tibi officium meum fore, quoniam me ad scribendum provocasses. Quanquam, ut tu dicis stomachum tibi movere quosdam Grammatistas, qui leviter degustatis primis artibus, prae se Philosophos contemnunt, ita ego multo iustius succenseo morosis quibusdam, qui cum verae Philosophiae infestissimi hostes sint, tamen Philosophiae titulo regnant, ac mirabili conspiratione, et odiis pertinacissimis obsistunt, quo minus reflorescere meliora studia possint. Scripsi igitur quaedam hic asperius, ne isti me patrocinium nostrarum literarum abiecisse existimarent; quae cum leges, boni consulito. Fui enim vehementior alicubi, istos animo intuens, cum scirem mihi hac de re verius cum ipsis, quam tecum certamen esse. Ut autem Stesichorum ferunt, cum Helenae formam vituperasset, erroris poenam coecitate dedisse, posteaque, cum palinodiam caneret, oculos recepisse: ita te quoque Deo gratum facturum statues, si Eloquentiam coelo donatam hominibus maximarum utilitatum causa, cuius dignitatem prior

epistola extenuat, rursus ornes ac laudes. Id argumentum tua et persona et facultate copiaque dignum fuerit. Vale.

No. 6659.

h. a.

Ouaestio.

Consil. Melanth. lat. P. II. p. 323.

An Romanus Pontifex ius habeat transferendae dignitatis Romani Imperatoris, et Principum Electorum? Anno 1558.

Scio disputationem de re tanta magis pertinere ad summorum Principum consilia, quam ad scholarum declamationes. Sed cum his diebus Germaniae Principes ad deliberationem de re maxima conveniant, iustum est, nos omnes ardentibus votis Deum precari, ut consilia Principum gubernet, et patriae nostrae pacem et salutarem gubernationem tribuat. Id ut faciat, toto pectore eum oro. In hac cogitatione non est intempestivum, simul de mutatione veteris imperii, et de veterum Germanorum virtute, et de horum recentium Pontificum audacia cogitare, qui non nunc primum, sed antea quoque conati sunt Germaniam turbare, mutata forma gubernationis.

Manifestum est, verissimum esse dictum Xenophontis, πασαι μεταβολαὶ πολιτειών θανατηφόροι. Magnae igitur caedes et vastationes secutae sunt, quoties tentata est mutatio. Saepe autem inde usque a quadringentis annis tentata est. Et Pontifices armaverunt se decretis, iubent, ut articulum fidei omnes amplecti hanc sententiam, Romanos Pontifices habere utrumque gladium. hoc est, ius transferendi regna. Ideo Henricos, Fridericos, Ludovicum Bavarum, non solum removere a gubernatione, sed etiam ex Ecclesia eiicere conati sunt. Inde longa bella, multorum Principum caedes et vastationes ortae sunt, quae etiam posteritati nocuerunt, ut dicitur: Alta sedent civilis vulnera dextra. Sic autem argumentantur.

Summus sacerdosin lege Mosaica potestatem habuit constituendi et removendi Reges, ut Samuel, Ioiada, et alii. Nunc Romanus Pontifex est summus sacerdos. Sit igitur similis potestas.

Constat etiam; hanc imperii Germanici formam ab Othone tertio et Romano Pontifice institutam esse. Potest igitur a Romano Pontifice mutari aut aboleri, praesertim si Principes ab ipso dissentiant, aut non defendant Pontificum potentiam. Haec splendide exaggerari possunt. Et Ludovici Bavari tempore de hac quaestione terribiles disputationes editae sunt Est autem plausibilis oratio, quae coniungit, tanquam divino foedere summum sacerdotem, et summum Regem, quia profecto pius utriusque potestatis consensus ingens bonum est. Ideo contraria sententia, quae sacerdotem quasi avellita Rege, minus splendida est. Ut veritas saepe speciosa opinione, quanquam falsa obscuratur, ut dicitur: δύξα βιάζεται την άλήθειαν.

Circumdat autem Evangelium certas meta Episcopis. Affirmat non pertinere ad eos constituere imperia, ut dictum est, Reges gentium dominantur, vos autem non sic. Non igitur habet Pontifex ius dandi auteripiendi regna suo arbitrio. Carolus Magnus Italiam usque ad Neapolin tenebat, quia rebellantes Longoba rdos necesse suit eum reprimere. Hoc iure cum teneret illam lialiae oram, tribuit ei titulum Imperatoris Pontises, quo titulo tamen non est usus, misi concedentibus Graecis.

Explicatio praecedentis quaestionis ubtrior.

Etsi deliberationes de imperiis sunt propriae Principum: Tamen solicitudo et vota debent esse communia omnium. Sicut et praeceptum est: Orate pro Regibus, Ac profecto nunc pericula magna sunt, et deliberatio de re magna instituitur. Haec eo cogitanda sunt, ut pectora ad precationem accendantur. Si qui non afficiuntur cora publicae salutis, et tantum suas voluptales quaerunt, horum vita similis est seu pecudum vitae, seu orgiis Bacchanalium. Non igitur reprehendendi sunt, qui modeste et pio studio, seu veteres mutationes in hoc imperio seu praesentia pericula commemorant. Est omnino pulcrum άξίωμα Senatus, Principum, Electorum in Germania. Nec consilium in genere humano sublimius est, et iam annos quingentos saepe profuit toti Europae, quod quidem Romani Pontifices saepe evertere conati sunt. Ac ut bella adversus Henricos et alios accensa omittam, recens nervum electionis hac arte incidere conatus est Pontifes Aeneas Sylvius. Episcopum Moguntinum Isebergensem confirmare noluit, nisi promitteret, nunquam Episcopum Moguntinum convocaturum esse Electores, nisi interrogato et assentiente Komano Pontifice. Hoc si obtinuisset Romanus Pontifex, Electorum autoritas prorsus extincta fuisset. Repugnat igitur constanter Isebergius, qui cum fulmine pontificio ictus pelleretur, suscepit eius defensionem in caussa iusta, et ad Electorum dignitatem, es Germaniae salutem pertinente, Fridericus Palatinus. Cumque bellum inde ortum esset, vicit tandem caussa iustior. Senescit autem haec forma Germanici imperii, et iam periodus communis imperiis fatalis, videlicet quingenti anni a tertio Othone, praeteriit. Ideo non levia pericula impendent. Cum autem verissimum sit, imperia et constitui et conservari a Deo, sicut, Daniel inquit, Deus est, qui transfert et stabilit regna, oro Deum conditorem generis humani, et custodem politicae societatis, ut tribuat Germaniae pacem, et salutarem gubernationem.

De argumentis, quae obiiciuntur, breviter respondeo. Est omnino speciosa oratio, quae copulat summum sacerdotem, et Regem. Sed tamen falsa sunt pontificia decreta, quae Petro utrumque gladium tribuerunt. Falsus et ille versus est, qui fuit inscriptus coronae Rodolphi, qui in vicina urbe Mersburg sepultus est:

Petra dedit Petro, Petrus diadema Rodolpho.
Caussae autem bellorum, quales fuerint,
longum esset recitare. Crevit pontificia potentia
suo quodam fato, et nunc stabilitur illorum dissidiis, qui eam oppugnant. Fiet tamen, quod in
Sibyllae versu praedictum est.

ρωμη μην ούμη έσεται, και δηλος άδηλος.

Oro autem filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, ut Ecclesiam suam, et nos in ea servet et gubernet.

No. 6660.

(Inscriptio.)

Unichulb. Rachr. Jahrg. 1751. p. 850.

Philippus anno 1558. inscripsit libro: Die tröfiliche und fröhliche Ledgefänge: Ein Aindelein so lödelich etc. Item: Chrift ift erftanden etc. geprediget durch lacob. Eysenberg. Witte. 1558. 8. (quod asservatum dicitur in biblioth. ducali Leucopetrensi) sequentia propria manu:

MELANTH. OPER. VOL. IX.

Paulus zu ben Coloffern. *)

Die Rede bes herrn Christi foll in euch reichlich wohnen, in aller Beisheit, und ihr follt euch unter einander lehren und erinnern.

Mert, daß er spricht, wohnen, das ist, Sottes Wort soll uns nicht unbekannt bleiben, sondern wohl bekannt werden, wie diese, die bei uns täglich wohnen, mit welchen wir täglich reden mussen. Also sollen [wir] täglich mit dem Herrn Christo reden, und ist gewißlich wahr, wo im Herzen Gottes [Wort] wohnet, das ist, wo es betrachtet und mit Glauben angenommen wird, in selbigen wohnet [Gott] selbst wesentlich und kräftiglich, giebet Trost und ewige Freud.

No. 6661.

Annales.

Ex annalibus Melanthonis, editis in eiusdem chtiftichen Bes rathichlagungen und Bedenfen p. 758. (Vid. quae de his annalibus diximus ad annum 1552. exeuntem.)

(Annales Ph. Melanthonis ad annum 1558. spectantes.)

Im Sahr nach der Seburt unsers herrn und Heilans des Jesu Christi 1558 hat sich denselben Winter dies fürnehmlich zugetragen.

Kaiser Carl, so das Jahr zuvor in Hispanien gezogen, als er Schwachheit halben die große Mube und Arbeit ber Regierung nicht langer ertragen konnt, wurde er mit ihm felber eins, daß er ben Titel und Dignitat des Kaiserthums niederlegen wollte. Und obwohl Konig Ferdinandus, sein Bruder, oft und viel bei ihm anhielte, er wollte boch weil er lebte biefe Hochheit nicht fahren lassen: jeboch weil Raiser Carl von feiner Meinung nicht zu bringen war, tamen ben 1. Martii im Jahr 1558, zu Krankfurt am Mann zu Hauff Konig Ferdinandus und alle Churfürsten, der Bischof von Manny Daniel, geborner vom Abel, und einer von Brendel, Bifchof von Colln, geborner Graf in Schaumburg, Bischof von Trier Johan : nes, geborner vom Abel, und einer von ber Lan, Pfalzgraf beim Rhein Otthenricus, Herzog von Bayern, Ruperti, Pfalzgrafen und Herzog von Bayern, Sohn, Augustus, Bergog zu Sachsen,

^{*)} Idem dictum inscripsit anno 1555, exemplo locor, theolog. Vid. supra ann. 1555.

Landgraf in Duringen und Marggraf in Meißen, Berjog Beinrichs Sohn, Joachimus bies Ramens ber andere, Marggraf ju Brandenburg, Joachimi bies Namens bes erften, Sohn. Es famen auch gen Frantfurt Raifer Carle Legaten, Graf Bilbelm von Nassau, Graf Wilhelms Sohn, und Georgius Sigismundus Gelbius von Augeburg. Diese überant= worteten bes Raifers Schreiben, barinnen er ben Churfürsten ausbrucklich ben Titel und Dignitat bes Raifer= thums wiederum überreichet, und vermahnet sie, sie wollen bie Wahl seines Brubers Ferdinandi nicht andern, noch eine Zwiespalt ober Uneinigkeit in Deutschland anaunden, sondern wollten Ferdinandum vor ihren Raifer erkennen, und bemselben wegen gemeiner Boblfahrt treulichen gehorfamen.

Als diese Dration verlesen, waren die Churfursten alle einig, und gaben des Kaifers Gefandten biefe Ant= wort, daß fie dem Raifer munichten gute Befundheit und langes Leben, und wollten viel lieber, er hatte bas Raiferthum nicht abgelegt: aber weil er von feiner Meinung nicht zu bringen, bankten sie ihm vor ben ftets mabrenben auten und geneigten Billen gegen Deutschland, und vor die große Mube und Arbeit, fo er über breißig Sahr wegen des gemeinen Rug getragen. Darnach werben die Churfürsten allesampt eins, und machen ein Decret, barinnen sie Konig Ferdinandum vor ermablten Raiser erkennen, und ihm schuldigen Beborfam verheißen und zusagen. Schließen auch, baß ein Reichstag angesett, babin alle Churfursten beutscher Nation tommen und dem neuen Raifer hulden, und vom Kammergericht und andern nothwendigen Sachen, fo ju Rut gangem Deutschland gereicheten, mit einanber sich unterredeten. Diese Ginigkeit ber Churfurften über so einer großen , wichtigen Sachen, ift allen frommen Leuten durch gang Deutschland lieb und angenehm gemefen.

Kaifer Ferdinandus faget den Churfürsten wiederum zu, daß er den Abschied, zu Augsburg gemacht, darinnen den Kirchen, Augsburgischer Confession zuges than, Friede zugesagt ist, nicht andern wollte.

Darum als Ferdinandus beim Papst zu Rom Paulo IV., Carapha von Neapolis, um die Confirmation ansuchen ließ, wollt der Papst des Kaisers Oration nicht horen, allein der Ursachen halben, daß er unsern Lirchen Frieden zugesaat hatte.

Den 20. Aprilis starb ber Chrwirdige herr Joshann Bugenhagen von Julin aus Pommern, der beiligen Schrift Doctor und Pfarrherr ber Kirchen zu Wittenberg, welcher bieser unfrer Kirchen in die 36 Jahr treulich vorgestanden, und viel andre Kirchen ans

berswo nach der Lehr, in der Augsburgischen Confession begriffen, angerichtet; als zu Braunschweig, Hamsdurg und Lädeck, in Sachsem, item in Pommern und Bennemark, welche noch allzumal mit einhelligem Consens beständig die Lehr der Augsburgischen Confession behalten.

Darnach ward einhellig von beiden Aheilen, als von der Universität und dem Rath, (denn die Wahl eines Pfarrherrs allhier beiden zustehet) zum Pfarrherr erwählet der Ehrwirdige Paulus Eberus von Kizhingen aus Franken, welcher, daß zer möge in seinem Ampt friedlich und nühlich dienen, daß gebe der erwige Sohn Gottes, der da sigt zur Rechten soines himmlisschen Vaters, und theilet Gaben aus den Menschen, Pastores und Diacongs.

Im Jahr nach der Geburt Christi 1558. den 12. Augusti ist ein Comet gesehen, welcher recht stund unter der Coma Berenices, und unsers Achtens nach, von der Sonne im Lowen angezündet war. Man sah ihn aber bald nach der Sonnen Untergang dis in den September. Sein Gang war von Abend gegen Morgen, nicht schnell, und lenket sich gar wenig nach dem Mittag gegen der Baag. Der Schwanz stund nach hispanien, und ob er wohl vielleicht viel Ding gedentet, doch hat man bald darnach gemeiniglich dafür gehalten, er habe Kaiser Carls Tod gedeutet, der bald darauf erfolget.

Denn den 20. September in diesem 58. Jahr ift Carolus V., Römischer Kaiser und König in hispanien, herzog in Desterreich und Burgundien, nachdem er viel große Ding ausgerichtet, seliglich entschlasen in hispanien im Kloster, darein er Ruhe halben entwichen, und fast 2 Jahr mit Beten und Lesen zugebracht hat; wie er denn sonderlich im Bernhardo gerne gelesen hat.

Im Jahr 1519. ist er erstlich zum Kaiser erwählet, im Jahr 1558. im Märzen hat er das Kaiserthum
wieder abgelegt. Den siebenden Monat hernach hat er
aus diesem sterblichen Leben seinen Abschied genommen.
Seine Historien, was er gethan und ausgerichtet, ist
weitläuftig von andern beschrieben. Ich will aber allein
hie erzählen, was sein Gemuth und Willen gegen die
Kirchen und Regiment gewesen, wie ich das von glaubwurdigen Leuten berichtet worden bin.

Im Jahr 1521, ale Raifer Carl ju Ach getronet, fordert er die deutschen Fursten gen Wormbe, und
ba mar auch des herzogen von Sachsen und Churfurst
Friedrich Canzler Gregorius Pontanus, zu dem
sagt Mercurinus, Raifer Carls Canzler, ein weifer und vortrefflicher Mann: die deutschen Fürsten ba-

ben wohl baran gethan, bag sie Carolum jum Raifer gemacht haben, benn es wird ein weiser und frommer Berr werden. Daß aber diese, eines folden Mannes, Wort nicht aus Beuchelei, sondern aus der Wahrheit und wohlbedachtem Gemuth hergefloffen find, hat ber Ausgang bezeuget. Denn als Kaifer Carl den Konig aus Frankreich und barnach ben Papft zu Rom gefangen hatte, ob sie mohl große und schwere Krieg wider ihn angerichtet, ließ er sich doch den Born gar nicht eins nehmen, bag er ibm etwas ju viel gethan batte, fondern den Konig in Frankreich ließ er wieder heim in fein Konigreich ziehen, und gab ihm feine Schwester zur Che, und macht also durch diese Schwägerschaft ein neu Werbundniß zwischen ihm und dem Konig. Darnach, obwohl wiederum Kriege awischen ihnen entstunden, jedoch hielt je und allezeit einer viel von dem andern. Und als hernachmals in ben neuen angehenden Kriegen bie Sispanischen Fürsten offentlich tabelten und ftraften, daß man ben Frangofen losgelaffen batte, und bie Schuld auf den Mercurinum legten, antwortet ihnen Carolus gar mit einer schonen Rebe, und fagte, fie thaten bem Mercurino Unrecht, ber vielmehr gerathen, man follte ben Ronig nicht lostaffen, sondern er hatte es felbst aus feinem eignen Rath und Bebenten gethan, und hatte zwo großer wichtiger Ursachen, warum er folches ge-Denn erstlich, sagte er, hatte er bebacht ben gemeinen Frieden in der Christenheit; darnach aber batte er auch gesehen auf ben Koniglichen Stand, benn auch vorhin andre große gewaltige Konige andre gefangene Ronige in ihren Stand und Ronigreich wiederum eingefest. Beil er benn ein Konig mare, wollte er nicht haben, daß ihme die Fürsten fürschreiben ober rathen follten, daß er etwas icharfer als einem Ronig gebubret, wider einen andern Ronig furnehmen follte, und weil er zuvor nichts hartes oder unfreundliches an einem Rurften gethan batte, warum follte ers benn an einem Ronig thun? Dag es aber nicht gerathen, muffe man ben Ausgang Gott befehlen, ber Luft habe an Belinbigteit, und bem wolle er biefen Rrieg befehlen, und nicht ameifeln, er murbe ihm wiederum feine Belindigfeit belobnen. Da die Fürsten vernahmen, bag ber Raiser bas meifte, bas er that, aus feinem Rath thate, batten fie eine großere Scheu fur ihm, und fingen an, ibn je långer je lieber zu haben.

Also seiget er den Papst zu Rom auch wiederum ein, und an seiner Gewalt und Macht entzog er ihm gar nichts. Diese Handlungen, darinnen sich der Kaiser gar bescheiden gehalten, zeigen genugsam an, daß er ein weiser, glimpslicher und gutthätiger herr gewesen. Bas nun ferner folget, zeiget an, wie er gegen die Kirchen gesinnet.

3m Jahr 1530, ebe er auf ben Tag ju Augsburg zog "), befahl er, daß man ihm etliche Borfchlage schriftlich aufzeichnete, wie man in ber driftlichen Rir chen Fried und Einigkeit wieder anrichten mochte. Da schlugen etliche bem Rath für, es ware teines Synobi vonnothen, sondern man follt die Lehrer, so Aenderung in der Lehr und Kirchengebrauchen gemacht, beim Kopf nehmen, ben gemeinen Frieden in Rirchen mit einem Ernst und gewapneter Band schügen und erhalten, und teinem forthin nachlaffen, daß er fich von der ordentlis chen Gewalt absonderte; benn ein Synodus nicht viel dienen konnte, die Zwiespaltung in der Lehr aufzuheben, sonbern wurde baburch viel mehr unrubigen Kopfen Urfach gegeben werben, baß fie mehr Uneinigkeit und Spaltung in ber Kirchen anrichteten. Etliche aber folugen einen lindern Sentenz für, als namlich, man mußte einen Spnobum anftellen, bamit viel Berthums und Aberglaubens abgeschaffet wurde, bieweil es am Tage mare, bag jum Theil durch Unverftand der Lehrer, jum Theil burch Gein ber Monden viel Migbrauche in bie Rirchen eingeschoben maren, welche man mußte abschaffen, und wo dieselben nicht durch eine allgemeine Berathichlagung abgeschaffet und aufgehoben wurden, mare au befahren, daß viele einzelne Bertrennung und Absonderung ohne alles Aufhoren geschehen murden, bieweil einer an dem Ort, dort ein andrer an einem ans bern Ort allerlei in der Lebr ftrafen und tadeln murben. Bare derhalben beffer, daß eine allgemeine Deliberation ober Berathichlagung angestellet murbe, und bag barnach Ronige und Fürften über den Decreten, fo auf bem Spnodo gemacht, fest und mit einem Ernft bielten.

Als nun diese beide Sentenz und Rathschläge schriftlich gestellet, las sie Kaiser Carl selbst, und befahl seinen fürnehmen Rathen, daß sie sie mit Fleiß lesen, und
als in einer hohen, wichtigen Sache wohl erwägen und
bebenten sollten, auf daß sie ihn berichten könnten, welche Meinung die beste ware, von welcher er nachmals
nicht zu weichen gedächte. Endlich lassen der Kaiser
und seine Rathe ihnen die andre Meinung, als die gelinder ware, gefallen, und schlossen dahin, daß man
einen Synodum anstellen sollte.

Auf diefer Meinung blieb Kaifer Carl, ba ern in Italien zog, und nachdem er vom Papft Clemens getronet, im Jahr 1580, stellte man eine Deliberation

^{*)} Haec quae nunc incipit narratio uberius exposita est a Melanthone in "Oratione de congressu Bonomensi Caroli Imperatoris et Clementis Pontificis" d. 12. Febr. 1559. quam ettem excerpsit Przelius in Met. Consil. lat. P. 11. p. 346.

an, von den furnehmften Sachen, baran allen Lanben, so weit die Christenheit auf Erden gehen, hoch gelegen. Bie nun Papft Clemens und Raiser Carl, und mit denselben viel Cardinal und andere Fürsten sich geset hatten, fahet Mercurinus in des Raifers Ramen an zu reben, und zeiget erstlichen an, wie ber ganzen Christenheit hoch vonnothen, daß ein Synodus mochte angestellet werben, nicht allein ber Ursachen halben, bamit die Spaltung in Religionssachen, in Deutschland entstanden, aufgehoben, sondern vielmehr, daß in allen Landen viel Aberglaubens und Abgotterei abge= schaffet, und eine beffere Disciplin und Bucht unter bem Bolt und ber Priefterschaft wiederum bestellet und ange= richtet murbe. Derhalben begehre ber Kaiser einen Spnodum, und hab ganglich beschlossen, sich von diefer Meinung nicht abwenden zu laffen.

Papft Clemens hatte sich barauf geschicket, und wie er sonst verständig und beredt war, fahet er selbst an, auf diese Weise zu reden.

3ch glaub wohl, Kaiser Carole, daß bu aus eigenem Rath und Andacht einen Synodum begehreft, und daß dich auch dazu anreizen und bewegen vieler an= derer loblicher Fürsten Erempel. Aber in solcher Sa= chen, baran ber Kirchen gelegen, und baraus groß Befahr und Unglud entstehen mochte, ift billig, daß man mein Bedenken erstlich bore, und mir hierinnen furnehm= lich folge. Denn daß ich gar nicht subtil oder genau bisputire von meinem Recht, so ist dies auf dem Nicanischen Synobo also verordnet, daß alle die Errthum und Zwiespalt, so sich in den abendlandischen Rirchen zutragen mochten, von bem romischen Bischof sollten perhort und vertragen merden, und daß es bei bem Stuhl zu Rom stehe, einen Synodum auszuschreiben oder nicht. Darum ich vor ber Zeit oftmals mit mir felbst und mit dem Genutio zu entgegen (?) und Farnesio und andern herrn Rathichlag gehalten, wie boch ber Rirchen zu rathen, und wie man Fried und Ginigkeit in benfelben wieder anrichten mochte. Db man erstlich von ben streitigen Sachen in offenem Concilio bifputi= ren, ober aber ob die weltliche Obrigkeit mit gewapp= neter Sand benjenigen steuern follte, so von ben alten Decreten und unsern Opinionen abgewichen. Beil ich aber endlich bei mir beschloffen, bag es gar nicht au rathen fen, daß man einen Synodum anstellen follte, [fo] ift erftlich meine Bitte, bu wolleft nicht bafur balten, als furchte ich mich meinethalben por bem Spnobo, ober daß ich mich befahret, es mochte bem romischen Stuhl an Einkommen etwas entzogen werben, wie man fagt vom Papft Johannes, bies Ramens dem 23., den es foll gereuet haben, daß er ein Concilium zu Rofinit

angestellet hatte, ba er seines Papstthums ift enifest worben. Denn was erstlich mich belanget, habe ich aus mancherlei Unglud, fo ich ausgestanden, und fonberlich in meinem nahesten Befangniß erfahren und gelernet, daß nicht allein Ehr und Gewalt, sondern auch bies unser Leben auf Erden nichts anders sen benn nur ein verganglicher Schatten, und bin bereitet, von bie fer Sobeit, barein ich jego gesetet, abzutreten, wenn mich Gott abfordern, ober sonst ein Ungluck [mich] abtreiben wird. Darnach, mas bes Romischen Stuhls Buter und Einkommen belanget, habe ich auch nicht Ursach mich zu bekummern. Denn wir dieselben mit einem guten Titel an une bracht, nachdem Lubovicus, Caroli Sohn, uns dieselben geschenkt und verordnet, auf daß wir nothwendige Unkosten in unfret Regierung tragen, und wider allerlei Unlauf besto siche rer senn konnten, und ich wollte für meine Person winschen, bag ein Romischer Papft diefer Beschwerung benommen ware, wenn wir allezeit folche Kaifer haben mochten, wie wir Gottlob an bir haben. Derhalben mich diese narrische Gebanken gar nicht anfechten, barum ich zum Spnobo nicht stimmen kann. Go beweget mich auch nichts bas Argument, bas die Juristen boch : halten, die da fagen, daß man bei dem, was einmal befaloffen ift, bleiben foll, und nicht gestatten, daß ein jeder durch neue Disputationen wiederum zweifelhaftig mache, mas zuvor beschlossen ift. Denn fo wieser Ennodus zur Einigkeit bienen, und unsern Nachkommlingen nut fenn follte, wollte ich ihn nicht hindern; benn alle meine Anschläge dahin gerichtet, wie gemeiner Friede und Einigkeit in der Kirchen mochte erhalten und unsern Nachkömmlingen möchte gerathen werden. Aber ich will etliche Urfachen meines Bedenkens anzeigen, warum ich jum Synobo nicht rathen tann, und will bieselbigen Ursachen nehmen aus dem Unterschied der mandjerlei Lehren, fo ich in brei Ordnung theile, bavon man auf bem Spnodo banbeln murbe.

Denn erstlich sind etliche Lehren nicht allein falsch und irrig, sondern auch, wie es offentlich am Lage ift, ganz und gar ungereimt und ungeschickt, als da ist der Wiedertaufer Lehre, die da fürgeben, man muffe alle Guter in gemein haben; item, daß Obrigkeit, Gerichte, ordentliche Strafen, Regiment und dergleichen Dinge Sunde sey und von Gott verworfen. Item, daß alle Ding nothwendig geschehen, auch Laster und Schanden, und daß der Mensch gar keinen freien Willen habe. Item, daß die Menschen wiedergeboren werden ohne das Gehor gottlichs Worts, allein durch himmlische Eingießung oder Eingeben, dadurch auch der widersspänstige Will gezwungen werde. So seynd über das

auch neulicher Zeit wieberum erregt worden die Samos fatenischen Irrthum von bem Sohn Gottes, baburch Die Lebr ber driftlichen Rirchen in die Mahometische Gotteblafterung verwandelt wird. Wie es nun einem ieben frommen ehrlichen Mann auftebet, daß er gulauf und losche, wenn ein Feuer aufgeht: also sollten alle fromme Obrigkeiten zulaufen und bazu thun, damit Diese erregten Disputationen mochten unterbrucket werben; benn es uns eine bofe Ginführung machen wird, fo wir von bergleichen Fragen [au] bisputiren gestatten follen. Raifer Conftantius faß felbft mit im Synobo, und konnte dem geschwinden Sophisten Acacio, dem Arianer, Buboren, daß er feine Gotteblafterung ausschuttet: pater est ἀσεβης, filius est εὐσεβης; ergo sunt dissimiles; bas ift: ber Bater ehret niemand, aber ber Sohn ehret ben Bater, barum find sie nicht einer Substang und Befens. Bas ift bas fur eine ungottliche Leichtfertigkeit; babei figen und folche Gotteslafterung mit anhoren? Sollte ich bas von bir gebenfen, o Carole, daß du so trag ober narrisch wie Rais fer Conftantius fenn follteft, und mit im Synobo figen, und daß du folche Sophisterei obne fonberlichen Schmerzen und Ungebuld anhören könntest?

In die andere Ordnung gehoren die Lehren, bie gar verwirret und unaufloslich find, also, daß es viel beffer ift, weil ber Streit von benfelben Materien burch Disputation nicht aufgehoben werden mag, man fen mit benfelben zufrieben und rege fie gar nicht. Da= bin gehoren die Fragen von der Anrufung *) des gefegneten Brode, von der Aufopferung von der Meffen zc. In die britte Ordnung gehoren die Ding, darin ber Papst aus sonderlicher Macht und Gewalt dispensiren tann, als ba find Gelübnig auflosen, vergunnen ebelich zu werben, etliche aberglaubische Bahn abschaffen, im Effen und Rleibung, und bergleichen Lapperen. Bas nun die lette Ordnung belanget, Dieweil die Sache an ihr, selbst klar ist, was darfs eines Synodi? So nun bie Ronig und Burften bierin eine Menderung begebren, fo tann ber romische Stuhl mit einem einigen Ebict in ben Dingen allen wohl ein Mittel und Menderung treffen. Denn ich selbst wollt gerne, daß etliche Digbrauch und Gebrechen, fo burch narrische Sagung nur gehauft werden, abgeschafft murden; aber ich wollte nicht gerne, baß eine Unordnung daraus erfolgete, da keiner auf ben andern mehr gebe. Darum fo fuche man biefe Menberung bei bem romifchen Stuhl, und entgiebe bemfelben

nicht die Authorität, so ihm von der alten Kirchen aus wohlbebachtem Rath gegeben ift.

Mus diesen dreien unterschiedenen Ordnungen ber Lehre ift leicht zu sehen, mas fur Urfach sen, barum nicht zu rathen, baß ein Synodus ausgeschrieben werbe. Ift berhalben bas Befte, bag bu, Kaifer Carl, mit gewapneter Sand Ginigteit wieberum aufrichteft. Denn weil nun Belichland bezwungen und gestillet, und bem Konig in-Frankreich, ber nicht um bie ungereimete ober aberglaubische Traume ber Monchen, sonbern ums Raiserthum mit bir fampfte, auch gesteuert: wie schwer kann bir bas werben, bag bu ein klein Theil in Deutschland bezwingest, barinnen benn bu auch die Rachkommen bedenken solltest? Denn sollte bes Romiichen Stuhls Authoritat fallen und verlofchen, fo murbe eine schandliche Unordnung barauf erfolgen, die alle gute Disciplin und Bucht auflosen, und bargegen ein grob, wild, muftes, robes Leben einführen marbe. Item, fürwißige Köpfe wurden ohne End und Aufhoren allerlei Reuerung in ber Lehr herfur bringen. Darum wolltest bu bazu thun und bedenken, daß der Bergug in diefem angegundeten Reuer febr fcbablich fen.

Als nun der Papst solche seine Rede vollendet, befahl Kaiser Carl dem Mercurino, daß er dem Papst antwortet, und ihm seine Argument widerlegte. Denn er, der Kaiser, dei sich beschlossen hatte, von seiner Meinung nicht abzutreten. Da nun Mercurisnus ansing zu reden, fället ihm der Papst in die Resde, und lässet seine papstische Tyrannen sehen mit einem zornigen Gesicht und harter Rede, schilt den Mercurinum, und spricht: was darfst du dich unterstehen, daß du dich wider mich aussegst und deinen Herrn wider mich anhehest? Da stehet Kaiser Carl selbst auf zu reden. Die Fürsten wundern sich, was der Kaiser als ein junger Herr sagen wurde, und hören gar sleißig zu. Es ist aber dies der Inhalt gewesen seiner vernünstigen und stattlichen Dration.

Ich weiß, daß ich wohl jung bin, und bekenne, daß ich des Mercurini da zu entgegen, und andrer versständiger Leut Rath brauchen muß, achte es auch das für, daß mirs gebühre, daß ich verständige Leut zu Rath nehme und denselben folge. Und eben in dieser Deliberation, die ich weiß, daß sie zu Gottes Ehre und zu Wohlfahrt des menschlichen Geschlechts gereichen soll, hab ich mit vielen weisen, verständigen, frommen Leuten gerathschlagt, die alle sagen, daß ein Synodus hoch vonnotten sen. So weißt du, Papst, auch selbst wohl, was aller Verständiger und Frommer Will und Begehr ist durch ganz Europam, die täglich nach einem solchen Synodo wünschen und seufzen, darin es recht

^{*)} Anbetung? fortasse: Anrufung ber Deiligen, Anbetung bes gefegn. Brots :c.

mochte augeben. Derhalben weil ich nach langer Erwagung biefer gangen [Sache] und fleißiger Betrachtung aller ber Argument und Einwurf, so du mir entgegen balteft, endlich bei mir beschloffen, einen Synodum anaustellen, so wiffe, daß Mercurinus nicht mehr geredt, benn ich ihm befohlen, und baß ich von der Meinung, fo ich ihm ju reben befohlen, nicht abstehen will, weil ich lebe. Dein Borschlag hat wohl einen feinen Schein, und mag dem rohen Haufen angenehm und wohlgefällig fenn; aber mein Rath ist recht und ber driftlichen Kirden besser, und wo ihr mich nicht hindert, hoffe ich, es foll bem gangen menschlichen Geschlecht ju gut toms Und schrecket mich diese deine harte Rede von meiner Meinung gar nicht ab, als bag man von ungereimten, unaufloslichen ober unerforschlichen Dingen in der Lehr nicht foll disputiren horen. Denn nicht alles, mas jego streitig, ungereimt Ding ift. auch teine Frage unerforschlich in der driftlichen Rirchen, fo jur Geligfeit ju wiffen vonnothen. So habe ich auch wohl gehoret, was ber weise Mann Plato faget, ba er fpricht: gleichwie man ber Aeltern Fehle, alfo muß man auch in Regimenten und Religionen etliche Mangel dulden und verheelen. Aber es muß gleichwohl ein Daß fenn ber Dinge in Kirchen und Regimenten. Denn in ber Kirchen muß ber Grund ber Lehre recht fenn, und in Rirchen und Regimenten muffen fur und für zu emigen Beiten bleiben die Befeg, badurch Abgot= terei und Unzucht verboten und abgeschafft werden. Es fennd aber neben andern Migbrauchen in der driftlichen Rirchen mit eingeriffen etliche Anrufung, Die gu Sottes Unehr gereichen. So ift vor Augen Die grauliche Unjucht, die jeto im Schwange gebet. Und ist nicht allein derhalben ju thun, daß man diefen Unrath durch einen offentlichen Synodum andere und abschaffe, sondern man muß auch ein vollkommlich corpus fassen ber gangen driftlichen Lebre, die in allen ganden und Rirchen einhellig geführet und gepredigt werde. Denn mie du selbst mohl weißt, so sennd in deinem selbst eigenem Lager von vielen hohen wichtigen Dingen gar ungleiche Gefchren. Und weil zu unfern Beiten etlich ungereimet Ding in der Lehr auf die Bahn bracht ift, so ift gut, daß durch einen Synodum denfelben Jrrthumen helle gemiffe Zeugniß entgegen gesett werden, auf daß zu diesen unsern Zeiten und bei unsern Nachkommen die Leut etwas gewiß haben, daran sie sich halten, und weniger verführet werden mogen. Der Rebe aber hatte ich mich jum Papft nicht verseben, bag bu fagen barfft, baß in der driftlichen Rirchen etliche Lehren verwirret, und unerforschlich senn. Bott ber allmächtige bat sich aus unermeffener Barmbergigkeit bem menschlichen Ge-

schlecht selbst geoffenbaret, und hat und geben fein Wort, daran wir uns halten follen. Benn nun daf: selbe Wort ungewiß ober zweifelhaftig senn sollte, was ware es anders benn ein vergebenes Getone. Bie viel besser ist Kaisers Theodosii Rath, ben ich mir auch gefallen lasse, der im Synodo ließ aufsuchen und herfür: bringen der alten reinen Kirchen Zeugniß; denn ich traun gerne hore die driftliche Rirche, als bie rechte Lehrerin, wie auch Samson sagt: wenn ihr nicht hat: tet mit meinem Ralbe gepfluget, ihr hattet mein Rathsel nicht troffen. Bas aber belanget die Dispensation, darzu du dich erbeutest, kann solches viel beffer gesches hen in einem offentlichen Synodo, und wird größere Einigkeit fenn in allen Landen, wenn fie alle zugleich zu einer folchen Linderung stimmen und biefelbe anneb men. Und hat mir der alte Spruch allezeit wohlgefale len: in communi periculo sit communis deliberatio; in gemeiner Gefahr fen gemeiner Rath. 36 wills auch an mir nicht mangeln laffen, wenn Die Ga chen werden erörtert senn. Damit man aber zu folder Erörterung ordentlich komme, will ich, der alten lob lichen Raiser Erempel nach, dem Synobo selbst beimob nen, und, so viel an mir ift, verschaffen, bas man über bem alten Scfes halte: utraque pars pariter audiatur, das ift, daß man beide Theile zugleich bore, und spreche barnach ben Senteng, nicht tyrannischer Beise, wie es einem jeden gut baucht, sondern nach der rechten Richtschnur, namlich nach der Lehr, die Gott felbst offenbaret und gegeben hat. Daß du aber rathest, daß ich ohne Unterscheid und unverhörter Sachen boß und gut zugleich vertilgen und ausrotten foll, das will ich mit nichten thun. Denn ich will nicht in der Christenheit ordentliche Kirchengericht aufheben und dagegen eine Tyrannen anrichten. Bas meine Person belanget, so habe ich meine Reverenz und Chrerbietung gegen der Kirchen und dem romischen Stuhl, und insonderheit gegen dir im nachsten Krieg genugsam erzes get, und wills ferner zu jeder Zeit erzeigen.

Da ber Papst und die andern Fürsten diese Dration vernommen, wunderten sie sich über des Kaisers
hohen Verstand und großem Muth; und damit der Kaiser nicht mehr entbrannte, gab ihm der Papst gar
eine gelinde Antwort: er wollte sich mit seinen Cardinalen weiter berathen. Aus dieser Handlung, zu Bononien gehalten, ist genugsam zu spuren, daß Kaiser Carl gern einen Synodum angestellet, und daß er der Kirchen gern gerathen gesehen hatte. Und weil seine Anschläge alle dahin gerichtet, befahl er, ihm auf dem Tag zu Augsburg Anno 1530. die Confession der Umsern zu überantworten, und bezeuget ausdrücklich, daß er in der Sache keinen Arieg anfahen wollte bis sie im Synodo verhoret und erörtert worden ware.

Aber der Mangel ist an beiden Theilen gewesen. Papft Clemens wollte gar nicht bagu ftimmen, bag er einen Synodum angestellet hatte. Papst Paulus ber III., Farnesius, stellet endlich einen Synodum an zu Drient, aber gar liftiger Beife. Denn fie fpielten mit den Dingen, und jogen die disputationes lang auf, bis er endlich seine Disputatores von Trient gen Bononien abfordert, da er sie doch aufs Kaifers Begehren wieder gen Trient fchiden mußte. Aus ben Lutherischen tam niemand auf den Spnodum benn allein Brentius und feine Mitgefellen, fo vom Bergog von Birtenberg gefandt worden, und nicht lang barnach zerging ber Derhalben ließ Carolus endlich sein Für-Snnodus. nehmen auch liegen, und legt bas Raiferthum gar ab. Aber turg vor feinem Tod, da er fich im Klofter verborgen hielt, hat er jum Bischof von Tolet gesagt, daß der Lutherischen Meinung vom Artikel der Recht= fertigung recht sep. Denn ber Artikel von ber Rechtfertigung, wie er von [ben] beiberfeits verorbneten im Colloquio zu Regensburg gestellet, hat ihm je und allezeit wohlgefallen.

Dies hab ich an dem Ort vom Kaiser Carl anzeigen wollen, dieweil es in andern historien ausgelassen ist. Es sind viel herrlicher großer Tugenden in ihme gewesen. Denn für sich selbst war er ein eingezogener mäßiger Herr. Im Regiment aber seynd viel Anzeigung einer hohen, großen Weisheit; und daß er in der Regierung Gerechtigkeit und Gelindigkeit lieb gehabt und gebraucht, weiset seine ganze Historien aus; als, daß er so viel gefangener Fürsten hat wieder los gelassen, nämlich Franciscum König in Frankreich, Papst Slemens, Herzog Johann Kriedrich Chursürst zu Sachsen, und Philipp Landgraf in Hessen. Aber von diesen allen kann man sich in weitläuftigen Historien erskunden.

Diesen Sommer nahm der Moscowiter in Liefland zwo Stadte ein, Nervam und Derptam. Rerva, achte ich, habe den Ramen von den Nervis,

welcher gedacht wird beim Henodoto lib. 4. mit diesen Worten: Bei den Nervis werden die Leut zu gewiffer Beit im Jahr zu Wolfen, und dann werden sie wiederum zu Menschen. Dergleichen hat sich das vergangene Jahr vor dem Krieg in Liefland mit einem zugetragen, wie ers darnach, als er wiederum zum Menschen worden, viel glaubwürdigen Leuten selbst gesagt hat. Den Bischof von Derpten schickte der Moscoviter gefangen zu der Tartar König, als der damit triumphiret, daß er einen deutschen Fürsten gefangen hatte.

Darüber ward auch fast eine große Menge beutsiches Bolks hinein in Reuffen geführet, da sie beschwerzlicher Dienstbarkeit unterworfen, und lieber tobt benn lebendig senn sollten. Und des Kriegs war noch kein Ende dazumal, da wir dieses auszeichneten.

So hat der Arieg zwischen dem König in Frankreich Henrico und dem König in Hispanien Phis lippo, Kaiser Carls Sohn, auch noch kein End. Und hatten beide Könige einen stattlichen reisigen Zeug diesen Sommer aus dem Deutschland aufbracht.

Herzog Johann Wilhelm, Herzog Johann Friedrichs des ersten Sohn, führet bei drei tausend Pferde zum König in Frankreich. So haben andre mehr nicht viel weniger Pferde hineingeführet. König Philippus hatte auch zu Hauf bracht bei fünf tausend Pferde aus Sachsen, Westphalen und Cleven. Und weil beide Könige zugleich start waren, hielten sie keine Schlacht mit einander, sondern ließen das Wolk wieder ziehen im November, und machten mit einander einen Anstand.

In Deutschland war Gottlob Friede. In Bins, nicht weit von Kascha, wurden bei drei tausend Turten erschlagen.

Nach dem Cometen folget der tobtliche Abgang Christiani Konigs in Dennemart, und des alten Christierni, so weiland Konig gewesen. Stem, des Churfursten Otthenriche, Pfalzgrafen bei Rhein, und der Konigin in Engelland, Konig Phislipps aus hispanien ehelichen Gemahl.

No. 6662.

1. Ian.

~

Epist. lib. II. p. 400. (ed. Lond. lib. II. ep. 415.).

D. Conrado Heresbacchio

Conr. Heresbachio.

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Delector veteri versu, quem aiunt esse Sophoclis, etsi non est in his Tragoediis quae reliquae sunt: απαν τὸ χρηστὸν τὴν ἴσην ἔχει φύσιν. Effigies est hic versus animi tui et morum tuorum. Ut enim in caeteris virtutibus constantiam praestas: ita in amicitia, cum quidem in hac temporum confusione multi mutentur, erga veteres amicos, quos iudicio complexus es, manes idem. Et spero nos in coelesti consuetudine dulcissime et assidue aliquanto post, non de Regum et Theologorum furoribus, sed de doctrina collocuturos esse, cuius elementa in hac vita didicimus. Te autem oro ut saepe ad nos scribas. In his regionibus ad Albim, Dei beneficio, adhuc tranquillitas est, et doctrinarum studia sunt mediocria. Consensus est etiam Academiarum, tametsi ad Salam βλακικαὶ λοιδοpiat nobis molestae sunt. Sed ibi etiam doctorum et bonorum virorum gemitus improbant illas ovχοφαντίας. De Anglicis rebus, quaeso ut nobis scribas. Salutem tibi optant Camerarius et Peucerus. Haec cum scriberemus, literas ex Silesia acceperamus, quae narrant Turcicum Imperatorem duxisse exercitum ad Adrianopolin, processurum in Pannoniam, sed filiorum discordia revocatum esse Byzantium. Bene vale. Salutem optamus Doctori Echthio viro optimo et doctissimo. Calend. Ianuarii, Anno 1559.

No. 6663.

1. Ian,

H. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 241 sq. Hic ex autographo in cod. Mon. l. p. 241.

Hieronymo Bomgartnero, Senatori inclytae urbis Noribergae.

S. D. Clariss. vir et Patrone cariss. Scio te quoque saepe cogitare dictum de orphanis; multis enim opitulatur vestra civitas, publice et privatim: γίνου ὀρφάνφ ώς πατήρ καὶ ἔση ώς νίὸς ύψίστου, χαὶ ἀγαπήσει σε μᾶλλον ἢ μήτης σου. Quid potest promitti maius amore Dei tanto, qui vincat στοργήν maternam, quae est ardentissima? Existimo etiam civitati vestrae et multis piis familiis, lenire multas aerumnas, quia orphanis bene facitis. Oro igitur ne huic Petro Alpheo desis, cuius mores sunt pii et modesti. De ingenio et studiis iudicare potes ex ipsius carmine. Spero eum usui fore Ecclesiae Dei. Quare ut eius ingenium foveatis, praesertim cum sit orphanus, valde vos oro. Cogitemus nos omnes esse orphanos et tantum defendi a Deo, quem toto pectore oro, ut et te et Ecclesiam vestram publicam et tuam domesticam protegat. Bene vale. Cal. Ianuarii. 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6664.

1. Ian.

Eidem.

Bpist. lib. VI. p. 240 sq. — Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 240.

Hieron. Bomgantmeno, Senatori incl. urbis

S. D.

Ipse Deus sapiene verbo qui cuncta creavit
Et certis annum legibus ire iubet,
Efficiat nobis veniens sit faustus ut Annus
Et clemens dextra nos tegat ipse sua.
Et quoniam gnatum misit, qui colligat agmen,
Cuius sit doctor, vita, caputque, λόγος.
Hic λόγος aeterno natus patre, semper adesse,
Et custos nobis et caput esse velit.
Viribus humanis non est Ecclesia tuta,
Regum praesidiis orphana et illa caret.
Sed nostram indueris cum miro fuedere massam
Gnate Dei, semper nos tua membra regas.
Et facias tecum nos unum ut simus in aevum,
Vera laude tuus quo celebretur honos.

Hace vota initio Anni cum Ecclesia vestra publica et tua domestica facio, et mitto carmen de Iohanne Evangelista. Pete autem ut Georgium Cracovium generum Doctoris Pomeruni proficiscentem Augustam, et complectaris ipse et commendes Legatis vestris, qui erunt in conventu. Scis enim consiliorum collationem interdum necessarium esse, ad quam adferre mutuam benevolentiam utile est. Bene et feeliciter vale. Cal. Ianuarii Anno 1569.

Philippus Melanthon.

No. 6665.

1. lan.

B. Hencelio.

Epist, lib. II. p. 519. (ed. Lond. lib. II. ep. 525.).

D. Iohanni Baptistae Hencelio S. D.

Ipse Deus sapiens verbo qui cuncta creavit,
Et certis annum legibus ire iubet:
Efficiat nobis veniens sit faustus ut annus,
Et clemens dextra nos tegat ipse sua,
Et quoniam gnatum misit qui colligat agmen,
Cuius sit Doctor, vita, caputque, λόγος.
Hic λόγος aeterno natus Patre, semper adesse,
Et custos nobis et caput esse velit.
Viribus humanis non est Ecclesia tuta,
Regum praesidiis orphana et illa caret.
Melaste. Opea. Vol. 1X.

Sed nostram indueris cum miro foedere massam, Gnate Dei, semper nos tua membra regas. Et facies tecum nos unum ut simus in aevum, Vera laude tuus quo celebretur honos.

Haec vota initio anni vobiscum facio, quae non sunt irrita. Mitto et carmen de Iohanne Evangelista. Dedi autem hanc Epistolam legato Ducis Saxoniae Electoris Georgio Cracovio Doctori Iuris, genero Doctoris Pomerani, cupidissimo et amicitiae et familiaritatis tuae. Quare te oro, ut eum complectaris. Scio utrique et amicitiam et familiaritatem vestram iucundam fore. Quid enim dulcius est bonis, doctis, recte iudicantibus similium colloquiis? In Argonautico carmine Triton officia sua hospitibus offert, qui quidem dicit, multa esse de quibus peregrini monendi sint. Tecum igitur et hic noster amicus interdum deliberabit. Bene et feliciter vale. Car. fanuarii, Anno 1569.

No. 6666.

1. Ian.

Cph. Libio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54%

Christophoro Libio, Pastori Ecclesiae Brandenburgensis.

S. D. Reverende vir et cariss, frater. Saepe Deus singulari modo decreta asperiora, facta contra pios, subito loniit, ut scis historiam Basilii Episcopi. Me quoque pocusatum a vestro inimito ducturi erant quidam in vincula, sed Pontani vox fuit hortatrix ad mitiorem sententiam. Commendemus nos filio Dei, qui ostendet hospitium, si erit migrandum. Nec tibi nostra officia deerunt, iamque cum amicis de loco quodam colloquutus sum. Mitto tibi carmen graecum de Iohanne Evangelista, quem etiam scis exulem fuisse et quidem tunc vixisse, cum tota ludaca horribiliter vastaretur. Ubicunque sumus, animi parati sint ad ferendam rabiem sycophantarum et alia, quae moliuntur contra Ecclesiam illi, qui et literas oderunt et literarum studiosos. Bene et feliciter vale. Calend. Ianuarii, 1559. Hic annus ut Ecclesiae et tibi et nobis omnibus faustus et felix sit, faciat filius Dei, Amen.

Philippus.

Cum igitur Wenveslaus Richter, Soufftenbergensis, lethale vulnus sine insta causa fecerit honesto et erudito adolescenti Ioachimo Dobbin Lubecensi, filio viri honesti Henrici Dobbin, civis Lubecensis, et quidem hero suo famulus contumax et crudella, nos, re cognita in iudicio, reum Wenceslaum Richter Senfftenbergensem ex coetu nostro exclusimus, et ex oppido discedere iussimus, ac pronunciamus semper alienum a coetu nostro, et infamem habendum esse. Ac Deo quidem gratias agimus, quod singulari beneficio et miraculo vitam Ioachimo servavit, tamen vulnus lethale factum fuit in collo, ubi ferrum infixum pene tracheam arteriam et pulmonem attigisset. Sed tamen sceleris magnitudo poenam meretur.

Haec publice significamus, ut et sententia nostra omnibus nota sit, et ut alii commonefacti maiore cura mores regant, et Diabolorum insidias vitent. Extare etiam testimonium de nostra sententia voluimus propter honestissimam civitatem Lubecensem, quae et Ecclesiae hospitium est, et in gubernatione politica severe iusticiam tuetur, et merito laudata est a Carolo IV. Imperatore, qui dixit, se laetari pulcherrimam urbem esse in hac extrema ora Romani Imperii Lubecam. Est autem non solum aedificiis sed etiam forma Ecclesiarum et gubernationis Dei beneficio pulchra et splendida. Ac recte nomen convenit. Significat enim Lubeca coronam. Oramus autem filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, ut clementer regat ac protegat et eam urbem et caeteras, quae sunt verae Ecclesiae hospitia. Datae die nono mensis Ianuarii Anno 1559.

No. 6672.

11. Ian.

U. Mordeisen.

Epist, lib. V. p. 166 sq.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone colende. Ut Principum deliberationes *) ipsis et Patriae salutares sint, faciat Filius Dei, Dominus noster Iesus Ghristus, custos Reclesiae sune. Nos post reditum ex Lipsia accepimus literas, in quibus scribitur, Ducem Otherricum, Palatinum Electorem, periculose aegrotare *), earnque ob caussam ad eum profectum esse Ducem Wolfgangum.

Ex Hungaria scribitur certo, mortuum ex Regem Persicum, Patrem, cum quo erant indaciae. Nunc Filium pactas inducias nelle comprobare, et rursus moliri bellum. Ideo sperant magnos exercitus Turcicos hoc anno in Pannoniam non venturos esse. Haec si vera sunt, differt Deus Germaniae poenas. Sed utinam non ipsi Germani Patriam vastarent. Oro autem Deum, ut nobis adsit, et nos protegat. Bene valete. Die undecimo Ianuarii.

Philippus.

No. 6673.

12. lan.

Alberto, Duci Pruss.

Ex autographo edita a Fabro in epp. p. 221. ep. 65.

Alberto, Duci Borussiae

S. D. Illustrissime et Clementissime Princeps. Ut veniens annus Celsitudini vestrae et Ecclesiæ sit faustus et foelix, faciat filius dei, dominus noster Iesus Christus, crucifixus pro nobis et resuscitatus, sedens ad dextram aeterni Patris ac colligens aeternam Ecclesiam voce Evangelii, quem etiam oro ut Celsitudini vestrae vires animae et corporis confirmet. Ionam Celsitudini vestrae reverenter commendo, quem deus eximiis ingenii et facundiae bonis instruxit ac spero usui futurum esse, in Republica. De Conventu Augustaup, cum Ionas iter in Prussiam ingrederetur, tantum haec audieram, Imperatorem Ferdinandum es Ratispona pervenisse Ingolstadium. Nondum igitur scimus initia conventus, quem ut filius dei gubernet, ut prosit Germaniae, opto. Principes quidam voluerunt convocari Synodum ex nostris Ecclesiis ad oppidum Fuldam. Sed alii dissuaserunt. Haec copiosius exponere Ionas poterit. Bene et foeliciter valeat Celsitudo vestra. Die Ianuarii duodecimo. Anno 1559.

Celsitudinis vestrae

Servus Philippus Melanthon.

^{*\} Augustae Vindel.

^{*)} Mortuus est d. 12. Febr. 1559.

No. 6674.

14. Ina.

Cph. Libin.

† Ex autogr. Mel. in cod. Dresd. collect. Seidel. n. 40°. descripts a Cl. Gersdorfio.

Reverendo eruditione et virtute praestanti viro Christophoro Libio Pastori Ecclesiae Dei in arce Brenni fratri suo carissimo.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Saepe recito versus eruditissime et pie scriptos a Nazianzeno: ... ') οἶδας ὄφλων, καὶ πρόχρησαι ... τὸ πρᾶον, οἴκτω γὰρ οἶκτος τῷ Θεῷ σταθμίζεται. Laudanda est igitur clementia seu placabilitas, praesertim in principe. Sed utinam alter bonitate domini non abuteretur. Verum commendamus nos filio. Cum huc veneris, tempus enim indicabo cum sciam, audies multa de Fuldensi Synodo, quam volehant quidam convocari, ut esset Aντισύνοδος Francofordanae consensionis retractatrix '). Sed haec coram. Bene vale. die 14. lanuarii ').

Philippus.

No. 6675.

15. Ian.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 747 sq. (ed. Lond, lib. IV. ep. 897.).

Clarissimo viro erudilione d'obsute praestanti Louchimo Cumerario frates suo cariss.

S. D. Iudicem te potius de doctrinis esse volo, quam de vino. Sed tamen quia et τὸ γνήσιον τῆς γεῦσεώς σου probo, et scio te libenter meis gratificari, hoc etiam officium abs te peto, ut nobis tuo iudicio emas seu Rhetici vini Lagenam, si quod tibi placebit, seu duas Amphoras κιδύοῦ οἴνου, cui ab Anserini pedis colore nomen nostri tribuunt). Duodecim Ioachimicos vectori dedi, precium pro vino, ac iussi ipsum addere, si plus numerandum est. Quaeso ut has meas ineptias, pro tua sapientia nostrae amicitiae condones. Hanc rem aliis mandare nolui, τὰς γεύσεις aliorum metuens.

Heri amicus gustum nobis misit ') Marchicarum disputationum quas tibi mitto. Sed tu vinum purius mittito. Spero Deum nos protecturum esse, ut Iuventutis studia ad simplicem veritatem a talibus praestigiis Sophismatum abducamus, et eum toto pectore oro, ut nos gubernet et protegat. Bene vale, XVIII. Cal. Feb.

Philippus,

No. 6676.

17. Jan.

Ioachimo Pr. Anhalt.

Edita in Besmanni Accession. Hist. Anhalt. p. 121.

Ioachimo, principi Anhaltino.

Illustrissime et Clementissime Princeps. Et debeo perpetuam gratitudinem Celsitudini vestrae, et memoriae optimorum Principum fratrum vestrorum, et ago gratias pro benevolentia, et pro omnibus beneficiis, et pro frumento nunc misso. Et filium Dei dominum nostrum Iesum Christum crucifixum pro nobis et resuscitatum, colligentem aeternam Ecclesiam, voce Evangelii oro, ut semper in his regionibus colligat Ecclesiam, et protegat eius hospitia, et Celsitud. vestrae confirmet vires animae et corporis. De publicis negotiis tantum hoc habebamus. Imperatorem Ferdinandum venisse Augustam, salvum et recte valentem: Deus sit gubernator conventus. Iter Ducis

¹⁾ Avulsa est particula chartae.

²⁾ De hoc conventu seribit lo. Aurifaber d. 25, fan. 1559, ad Regem Danie (Schumacher gelehrter Männer Briefe an die Könige v. Dünemart, l. Th. S. 325.): "Bu Fulba ift ein "Tag angeleht geweien, bohin ben 20. Tag Januarit haben ans. "tommen follen ber Churfürft Pfulggraff, ber Churfürft ihr Dfulggraff, ber Churfürft, "Briedrich und Pfalzgraff Wolfgang, der Derzeg von Wirtens "berg, ber Landgraf von bessen und gnäbige Fürsten und "Derren zu Sachsen, und andere, in eigner Person haben ans "tommen sollen, und allba berathschlagen, wie die Spaltung "der Theologen aufzuheben ser, und Friede und Einigkeit ans zurichten, auf daß (dieweil die Raif. Majest. ernstliche Dandszuing der Religion halben abermals fürnehmen will, und wies "der ein neu Colloquium anzurichten gedenket) man auf dem "Reichstage zu Augsburg wieder zusammentreten, und sie einen Mann Kehen könnte. — Der Tag ist aber von dem Churszuschen zu Sachsen abgeschrieben worden, mit dem Fürwens "den, daß Ihre Chs. auf den Reichstag ziehen müßten."

Adscriptus est aliena manu annus 1554., sed scripta est anno 1559. Vid. epist, ad Hardenb. d. 26. Ian. et ad Albertum Duc. Pr. d. 12. Ian. h. a.

¹⁾ Ganseftisse.

²⁾ Ge. Buchholzer C. VV. Sed fortasse Lybius, vid. ep. d. 14, Iso.

Saxoniae Augusti Electoris differtur, sed audio Doctorem Mordisium missum esse. Pragae tragoediam spectavit Ferdinandus Imp. in qua Lutherani producti sunt. Cum his disputarunt personae contrariae, quae tandem fuerunt victrices, et Lutheranos arreptos abiecerunt in terram et conculcarunt. Postea addita est adhortatio ad Imperatorem, ut ipse hoc modo agat cum Lutheranis. Carolus frater talium ludorum spectator non fuisset. Commendemus autem filio Dei, et Ecclesiam, et nos in ea. Bene valeat C. V. Die 17. Ianuarii 1559.

No. 6677.

23. Ian.

Ioachimo Pr. Anhalt.

Edita in Becmanni Access. historiae Anhalt. p. 122.

An Fürst Zoachim zu Anhalt.

Sottes Gnab durch seinen eingebornen Gohn Jesum Christum unsern Beiland und mahrhafftigen Belffer zuvor. Durchleuchtiger, Hochgeborner, Gnabiger Fürst und Herr, E. F. G. Antwort auf die gesuchten und gifftigen Calumnien, die Illyricus wider ben Sochloblichen Chriftlichen Fürsten, Fürft Georgen, E.F. G. Berrn Bruder, der ohne 3meiffel jegund zu emiger Kreud, bei Gott und dem Herrn Chrifto, und ganger himmlischer Kirchen lebet, ausgegoffen hat, hab ich gang burchlefen, und befinde, daß die Calumnien jum Theil vorhin gnugfam verantwortet, jum Theil fo offent= liche Lugen find, daß alle Chrliebende fie felbft verftehen tonnen, und ein Betrübniß darob haben, daß ein fol= der Sochloblicher Fürst, bet von Gott mit so vielen Tugenden geziert ift, von einem solchen Landlauffer also ausgehabt (?) wird.

Nu will ich E. F. G. nicht bergen, gedachter Calumniator fahet neue Sachen an, die gröffer sind, benn die Adiaphora, und wird sich mit der Zeit noch mehr am Tag geben, hat auch practicirt, doch Heerhog Johann Fried erich, der mittlerweile ein besondere Confession hat drücken lassen, sampt der Condemnation, daß also die Sachen dahin laussen, daß gröffer Uneinigkeit und Unruhe volgen wird, und werden etlich Universitäten sämtlich mussen antworten; der allmächtige Sohn Gottes wolle uns gnädiglich regieren und helssen.

Darumb ist mein unterthanig Bebenken, baf E. F. G. jegund bie Antwort, hochgebachten Bergog

Johan Friederichen nicht zu fenden, fonbern bei man erwarte ber Confession und Condemnation, du ausgehen wird; Ich bitt in Unterthanigkeit, E. F. G. wollen an David gebenken, ber auf des Simei lafte rung nicht antwortet, barnach fiel Simei in ber Straffe aus eigener Berachtung, spricht ber Pfalm: Illi maledicebant; Ego autem orabam. 3th habe gans le nen Zweiffel, der gesuchte Frevel Illerici werd mit de Beit den groffen Triumph, den er ben vielen hat, and verliehren. Es haben sich andre mehr unterstanten biese arme Universität zu bampfen, Dsiander, Stendefelb, Staphylus. Gott hat bennoch nech gnädiglich uns erhalten, ber aller Menfthen beiter fihet, den bitte ich, er wolle gnadiglich aflezeit uns ib gieren, daß wir rechte Lehre, die der Kirchen nimi und ju Befferung bienet, pflangen; Bir fuchenicat Zanck und unnötige Disputationes und Bermin wie alle verständige Christen richten können, wick Urtheil wir auch begehren und leiden wollen, dam muß ich mit der Beit weiter schreiben, dieweil nen mit großwichtige Sachen erregt werden; Der allmächig Gott Bater unsers Heilandes Zesu Christi wolle E. F. G. an Seel und Leib fterten, Datum 23. lanuril 1559.

E. F. G.

armer Diener Philippus Melanthon.

No. 6678.

25. lm

Ge. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 874. (ed. Lond. lib. II. ep. 839.).

D. Georgio Cracovio (tum Augustat (*). santi.)

S. D. Dei beneficio recte valent coniunx tua lonestissima, et dulcissima filia Catharina, et chrissimus filius, sed febricula tertiana filiae Mariae molesta est. Oro autem Filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum promobis et resuscitatum, custodem Ecclesiae suae, ul te et tuos servet incolumes, et gubernet tuam mentem in vestris deliberationibus. Hic nihil nou post tuum iter audivimus, nisi Regis Danici patris mortem, quem narrant diem mortis practixisse, et dulcissime collocutum esse paulo ante mortem cum Regina et aliis, inchoasse etiam cantilenas quibus se consolari solitus est. Responti

siones de Bavaricis articulis brevi Deo iuvante vobis mittam. Salutem opto Hencelio et aliis qui istic tibi familiares sunt. Bene et feliciter vale. Die Conversionis Pauli. Anno 1559.

No. 6679.

25. Ian.

Til. Hesshusio.

+ Ex autographo Mel. in bibl. Guelpherb. [O.]

Reverendo viro eruditione et virtute praestanti, D. Tilemanno Heshusio, doct. Theolog. in inclyta Academia Heidelbergensi, fratri suo carissimo.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Scribo ad te saepius et propter nostram amicitiam, et propter amorem patriae, in qua Ecclesias et Academias opto florentissimas esse; teque oro, ut mihi saepius scribas. Pertexo responsiones de bavarica inquisitione. In his consolationes oppono stoico dogmati περὶ ἀνάγκης, quod renovant οἱ βλακικοί. Mittam cum absolvero. Nunc pagellas has distribuito amicis. Audio etiam Augustae lectos esse. Bene vale et rescribe. Die conversionis Pauli.

Salutem vobis omnibus opto.

Philippus.

No. 6680.

26. Ian.

A. Hardenbergio.

Rpp. ad Hardenberg. ep. 5.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir, et carissime frater. Cum sententiae tibi meae de rebus maximis notae sint, literarum brevitatem vélim te boni consulere, cum quidem occupationes meas noris. Tecum invoco verum Deum, sicut se patefecit in scriptis propheticis, et apostolicis, et in Symbolis. Etsi autem optarim, me posse tecum quotidie colloqui, tamen cum ne fieri quidem possit, ut omnes in una urbe simus; Sciamus unam esse Ecclesiam omnium, qui recte sentiunt et simul Deum invocant, ubicunque sumus. Postulaverant Principes Rhenani, ut Synodus convocaretur ad oppidum

Fuldam. Non potuit fieri. Qualis enim hace species fuisset? Eodem tempore Ferdinandum Imperatorem Augustae conventum inchoare, et hos accedere ad conventum Fuldensem. Et Synodus docentium, nisi adessent aliqui Principes, erat futura pugna, qualis inter Cadmeos fratres fuisse scribitur. Et si quando erit Synodus, te et ulios doctos viros timentes Deum adesse volo. Quodsi haec Synodus inchoata fuisset, misissem ad te peculiarem nuncium. Nunc expectamus deliberationes Augustanas, quas ut Deus gubernet, toto eum pectore oro. Hic narratur, Regem Danicum patrem ex hac mortali vita decessisse 1). Qua de re, cum poteris ad me scribas. In Angliam redeunt multi exules. Sed quo inclinatura sit gubernatio, nondum audimus. Brevi editurus sum responsiones ad articulos Bavaricae inquisitionis, quos vidisse te opinor. Hi mihi praebent occasionem repetendi praecipuas controversias: et respondeo ibi περί βλακικῶν φλυαρίων de Trunco. Mitto tibi pagellas, quae ostendunt utcunque, eadem esse Academiae studia, quae vidisti. De Lascio voluisti me tibi scribere. Crebras ipsius accipio literas. Recte valet, et non procul a Cracovia est apud amicos, Iamque in conventu Petrocoviensi Nobilitas Polonica petitura erat deliberationem de Ecclesiis. Sed arte, initio conventus, oppidum incensum est, ut discederetur, nullo negotio constituto. Plura nunc scribere non potui. Bene et feliciter vale. Die Polycarpi. Comiti Christophoro des exemplum orationis de Ludovico Bavaro. Salutem opto amicis omnibus, Danieli, Medmanno, et aliis tuis amicis, quos iudico omnes et meos amicos esse 2).

Philippus Melanthon.

No. 6681.

5. Febr.

U. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 172 sq.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone colende. "Hac hora mihi indicavit vir honestus *Plancken felt*,

¹⁾ Christianus rex Daniae mortuus est d. 25. Tan. 1559. et Christiernus eius antecessor d. 16. Febr. 1559.

²⁾ Erravit Galig Sift. b. Augsb. Confess. P. III. p. 411., quum putaret, banc epist. scriptom esse anno 155ª.

se Dresdam proficisci, ac mox se iter ingressurum esse. Scripsi igitur subito, ut aureos Iohannis Hungarici mitterem, ut illustrissimus Princeps petivit. Plures nunc habere non potui, quam quatuor. Hos quatuor mitto Illustrissimo Principi, et vos oro, ut exhibeatis. Plura nunc scribere non potui, tametsi plurima argumenta habebam. Bene valete, et oro mihi significari, an hanc epistolam et aureos quatuor acceperitis. Die 5. Februarii.

Philippus.

No. 6682.

6. Febr.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 67.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Haud dubie cito pervagabitur Germaniam liber editus titulo Ducis Saxoniae Ioannis Friderici*), quem ceu Gorgonem et Pallidis Aegidem applausores ipsius multis opponent. Audio adhibitos esse, Architectos τὸν βλάχιον, τὸν ὁαπτήρα, [id est Sarcerium]**) et Morlinum. Ubi legeris, quaeso aliquid mihi de tuo dolore significes. Tigurinos responsuros esse arbitror. Polonici conventus acta nondum scimus, de quo tibi scribam, quidquid. ἀξιόλογον habebimus. Duobus incendiis audio impeditos esse congressus in eo oppido, ad quod nobilitas convocata fuit. Oro F. D. ut nos gubernet. Bene vale. Die 6. Feb. 1559.

No. 6683.

7. Febr.

U. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 197 sq.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Saz. Elect.

S. D. Clarissime vir, et chariss. Patrone. Adfert hic Doctor Iacobus, vir Gallicus, a Rege suo literas, quarum audio argumentum esse, Regem Gallicum nullius consilia iuvare velle, qui molistur bellum in Germania. Fuit nobis consuetudo dierum aliquot cum hoc Doct. Iacobo Wormatiae. Nec tantum ex ea consuetudine, sed etiam ex testimoniis aliorum doctorum et honestorum virorum, quibus cum eo familiaritas fuit multorum annorum, iudico, esse virum integrum hunc Doctorem Iacobum, quod eo volui simificare, ut familiarius cum eo loqui vos posse sciretis. Nec petit aliud, nisi ut literis Illustrissimi Principis, Ducis Saxoniae Electoris testari possi, Regias literas redditas esse. Et existimo, Illustrir simum Principem Regi responsurum esse vel lite ris vel oratione perferenda ab hoc Doctore Iacoba Bene et feliciter valete. Die septimo Februsii 1559.

Philippus Melanthon

No. 6684.

8. Febr.

G. Buchholzero.

* Ex autographo Melanth. in cod. Landshut. Vol. I, fol. 185. descripta a S. V. Schulzio.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Georgio Buchholzero, Pastori Ecclesiae Dei in inclyta urbe Arctoa, fratri suo carissimo

S. D. Reverende vir et caries. frater. Scripsit ad me Illustrissimus Princeps Palatinus Elector, petitque sibi mitti librum editum de doctrina et ritibus Ecclesiarum Vestrarum consilio Illustrisaimi Principis Marchionis Electoris, ut, collatione talium formarum adhibita, melius deliberare de suis Ecclesiis possit. Non...') autem peti vestram formam...') pia voluntate, et scio, Illustrissimum Principem Marchionem Electorem libenter opitulari Ecclesiis multarum regionum. Et nos decet, hortari pios, ut se collatione utilium scriptorum confirment. Ideo te oro, ut has

^{*)} Das "Beimarifche Confutationsbuch", ut vulgo appellatur, vid. infra epist. Philippi Landgr, d. d. 7. Mart.

videtur hic Melanthon explicare quem vocaverit hantique, videlicet Sarcerium; suspicor autem, verba id est Sarcerium non profecta esse a Melanthone, sed ab editore. Non enim memini, Melanthonem unquam per id est eiusmodi nomen amicis auis exponere. Imo videtur nisi prorsus fallor in animo hahuisse Io. Agricolam Berolinensem, cui proprie nomen Schneider.

¹⁾ Lacuna est in autogr. Fortasse: pulo.

²⁾ Iterum lacuna; fortasse: nisi.

meas literas Illustrissimo Principi Marchioni Electori ostendas, et petas, tibi concedi, ut exemplar mihi mittas, teque valde oro, ut huic meo nuncio, civi VVitebergensi, tradas librum de forma doctrinae et ritibus Ecclesiarum vestrarum. Ego precium etiam libenter mittam. Ex conventibus Augustano et Polonico 3) scio vos habere certiora, quam ego habeo. Sed ex Vienna literas accepi, in quibus scribitur Turcicum tyrannum regressum esse Byzantium propter discordiam filiorum, cum pervenisset Adrianopolin, ducturus exercitum in Pannoniam. Bene vale. Die 8. Februarii.

Philippus Melanthon.

No. 6685.

9. Febr.

Abd. Praetorio.

+ Ex spogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Clarissime vir et cariss, frater. Gratulor vobis halcyonia vestra, et opto, ut sint diuturna. Sed exorti sunt venti in nostra vicinia, qui novas tempestates halcyonum nidulis minitantur. Titulo ducis Saxoniae editus est liber, quem multi nobis ceu Gorgonem opponent. Mea causa non valde doleo, sed in Ecclesia stabiliri mendacia et idola valde doleo, et agnosco huius ultimae senectae mundi morbos. Fient subinde maiores dilacerationes. Nec existimo defuturos Antagonistas illius Gorgonis architectis. Oro autem filium Dei, ut nostra vulnera sanet et quam plurimorum pectora copulet Spiritu suo sancto, ut unum in ipso . simus. Credo Ecclesiae et nunc et ad posteritatem profuturam coniunctionem, quae adhuc in Academiis mediocris est. Nec profecto istos Agyrtas "), qui nobis et veritati inimici sunt, metuo. Bene vale et rescribe. Die 9. Februarii, 1559.

No. 6686.

11. Febr.

Matth. Luthero.

Epist. lib. V. p. 727 sq.

Matthaeo Luthero, Syndico Northusano.

Ipse Deus sapiens verbo qui cuncta creavit, Et certis annum legibus ire iubet. Efficiat, nobis veniens sit faustus ut annus, Et clemens dextra nos tegat ipse sua, Et quoniam Gnatum misit, qui colligat agmen,

Cuins sit Doctor, Vita, Caputque, lóyos. Hic lóyos aeterno natus Patre, semper adesse,

Et Custos nobis, et Caput esse velit. Viribus humanis non est Ecclesia tuta:

Regum praesidiis orphana ubique caret. Sed nostram indueris cum miro foedere massam

Gnate Dei, semper nos, tua membra, regas. Et facias tecum, nos unum ut simus in aevum, Vera laude tuus quo celebretur honos.

Hodie Bartholomaeum audivimus, quem nohis commendastis, cumque bene responderit, admisimus eum ad gradum Magisterii accipiendum, etsi post aliorum examina advenit. Sed cum sit modestus, et mediocriter eruditus, noluimus ei deesse, ac familiae ipsius, et vestrae commendationis et virtutum ipsius rationem habuimus.

Mitto vobis pagellam de stultis ludis, quos his diebus vulgus instituit 1). Fuit autem hic, Dei beneficio, mediocris tranquillitas. De Regis Danici morte, et alia scribam proxime. Nondum absolvi responsionem de Bavaricis articulis, mittam, cum absolvero. † In his etiam respondeo de quibusdam membris libri Wimariensis"). Iam est apud me nuncius Heidelbergensis, cui responsiones scribo, De forma iudicii Ecclesiastici. Moliuntur quidam novas seditiones in Germania, sed, spero, Deum consilia eorum dissipaturum esse, et ut det salutem, et piam tranquillitatem, ipsum oro vobiscum, et cum omnibus piis. Bene valete. Die undecimo Februarii 1559.

Philippus.

⁵⁾ Petrocoviense.

^{*)} Agyrtas] i. e. parricidas. Vid. Ovid. Metam. V. 148.

¹⁾ Vid. d. 5. Febr. 1559.

²⁾ Addit A. D.

No. 6687.

12. Feb

Io. Stigelio.

Danz. Epp. ad Stigel. ep. 92. Cod. Goth. 188. ep. 161.

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Ioanni Stigelio, fratri suo cariss. S.D.

Clariss, vir et cariss, frater. Duas a te epistolas recens accepi, non solum amanter, sed etiam pie et sapienter scriptas. Existimo, ex silentio meo intelligi posse, me pacis cupidum esse. Nec mihi deesset honesta oratio, si augere certamina et dissidia vellein. Nec Synodi iudicium defugiam, si qua crit; ut et tu iudicas, oportere σύλλογον συγκροτείσθαι, et valde pugnant aliquot principes, ut id fiat. Servivi meo loco mediocri sedulitate studiis multorum. Nunc ille Sycophanta meas pagellas, propter quas multi mihi gratias agunt, nominat vocabularium Ex Quo. Sic vero sentio: si meae pagellae sunt onomasticon, ostendens nativas significationes vocum aliquot in Ecclesia, praesertim earum, quae longo tempore ad peregrinam significationem detortae sunt, videor meliorem operam navasse, quam si Pyramides Aegyptiarum similes exstruxissem. Laudat viduam Christus, quae δύο λεπτά templo tribuit. Isti cur non tradunt doctrinae corpus melius explicatum? Sed nunc non vacabat prolixius scribere. Te oro, ut nostrae amicitiae memor sis. Bene vale. 12. Februarii *).

Philippus.

No. 6688.

12. Febr.

Petitio eleemosynae.

Scripta publ. III. p. 249. et apographon in cod. Mehnert. No. 4. p. 8. ubi tribuitur Melanthoni.

Rector Academiae Wittebergensis, Henricus Baro a Starenbergk, (inscr. in Scriptis.)

Certo statuamus veram esse regulam: nisi Deus custodiat civitatem, humana defensio inanis est. Et hac fide petamus et expectemus a Deo protectionem. Postulat autem Deus, ut misericordia

afficiamur erga calamitosos, eisque leniamus mala. quantum possumus; et pro his beneficiis vicissim sua promittit bona, ut inquit: beati misericordes, quia misericordiam consequentur. Perierunt autem in Academiae pago Copnick aliquot domus incendio '); ibi egentibus familiis Academia publice aliquid largita est. Nunc oramus, ut privatim quoque fiat collatio, et largiantur aliquid auditores, qui recte docentium labores non contemnunt. Semper in Ecclesia fuit collectio elecmosynae. Inde nomina sunt missae et ἀγάπης, nec sine mutuis auxiliis coetus hominum esse pot-Quanquam autem 2) nobis privatim nihil petimus, tamen ut benevolentiam erga nos declaretis ') in iis iuvandis, qui et ipsi conferunt, ut Academia conservetur, pium est. Oramus autem filium Dei, ut nos omnes clementer gubernet et protegat. Datae die 12. Februarii 1559.

Philippus Melanthon').

No. 6689.

12. Febr.

Academicis.

Scripta publ. Acad. Witeb. T. III. p. 248. — Melanthos pagellae auctor est. Vid. ep. ad Matthesium d. II. Martii h. a.

Decanus Collegii Philosophici Magister Paulus Dumerich Hallensis.

In narratione Evangelii proxime lecta de Sycomino dulcis allegoria est: ut videat Christum Zacheus, ascendit in arborem Sycaminum, id est, audit eum populum, cui scripta Prophetica tradita sunt. Cum enim Sycaminus arbor fuerit propria Palestinae terrae, significat eam gentem. Est autem similis moro, sed gignit fructum, qui foris refert ficum, intus est liquor mori similis. Ac luserunt Graeci in Etymologia Mori, quasi αἰμόρδος dici. Ter in una aestate parit ea arbor. Cum tam sit foecunda, in difficultate annonae admodum prodest populo. Fructu vescuntur et familiae et pecudes. Nec recte maturescit fructus, nisi scalpatur et ungatur oleo. Ita, ut fruerentur familiac, labor etiam accessit. Significatum est autem,

^{*)} Addit cod. Goth. ann. 1558. Sed puto Melanthonem scripsisse base anno 1559., et ea quae satis obscure dixit de criminationibus adversariorum referenda esse ad acerbam Wimariensium censurum Articulorum Francofordianorum.

¹⁾ incendio] desideratur in cod. Mehn.

²⁾ autem] abest a cod. Mehn.

⁵⁾ Scripta mendose: declarent.

⁴⁾ Haec non leguntur in Scriptis.

hunc populum ubicunque est ministerium docendi, scalpi, id est, argui oportere voce Legis, et ungi Evangelio, et haec non fieri sine labore.

Haec imago est piae scholae, ut Christum videas, sis in coetu discentium doctrinam Propheticam et Apostolicam. Voce Legis et coherceantur membra, et cor arguatur et foveatur Evangelio, ut in agnitione et fiducia Mediatoris Deum recte invoces. Haec non fiunt sine magno labore. Huius allegoriae autorem habemus Amos, qui ait 7. cap. se vellicare Sycomora, בולם שקמום *), id est, scalpere fructus illos, sicut usitatum erat, id est, se arguere populum et rursus consolari. Cum igitur commendet nobis doctrinae studia haec imago Sycamini, legentes eius nomen in sacris libris, banc dulcem allegoriam cogitemus. Simul etiam cogitemus, Deum pinxisse varias imagines in rebus nascentibus, et testimonia de providentia ostendere. Te ipsum adspice: notitiae Legis in mente tua, et vindex dolor in corde sunt illustria testimonia de Deo. Meminerint studiosi et Theophrasti verba de hoc fructu libro 5, de causis plantarum: οὐ πεπαίνει δὲ χαλῶς μὴ ἐπιχνισθέντων καὶ περιαλειφθέντων έλαίφ.

Athenaeus scalpi inquit, et deinde flatu Zephyri molliora et matura Sycamina fieri, quod ipsum quoque eoncinnum est ad allegoriam: dulcissimis Zephyris spiritus sancti corda foveri. Ait et uncta oleo cum stomacho imponuntur, tollere febres. Sunt et aliae utilitates in medicatione, glutinant vulnera, medentur auribus et spleni. Sed legantur alibi.

Cum autem sciamus necessaria esse studia doctrinae in Ecclesia, faveamus eorum exercitiis, ad quae pertinent examina gradibus addita. Nunc igitur facta exploratione doctrinae horum, quorum nomina adscripta sunt, Deo iuvante decernemus eis gradum Magisterii Philosophici decimo sexto Februarii. Ad eam renunciationem ut conveniant Doctores, Magistri et auditores, petimus, quia et renunciationem testimonii decet esse publicam, et preces nos coniungere iubet filius Dei, ut ipse gubernet studia et protegat nos, sicut inquit: ubicunque duo aut tres convenerint in meo nomine, in medio eorum sum. Et scit ipse, qui est xap-diogrumorns, nos quaerere veritatem. Datae die 12, Februarii, 1559.

No. 6690.

18. Febr.

Til. Hesshusio.

Edita ex autographo in Henkii Magazin für Religionsphilos sobie 2c. Vol. V. p. 457.

Reverendo viro eruditione et virtute proestanti D. Tilemanno Heshusio, Doctori theologiae in inclyta Academia Heidelbergensi, fratri suo carissimo.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Et literas tuas et exemplar concionum tuarum accepi ac probo conciones, et oro filium Dei sedentem ad dextram acterni Patris, ut nos gubernet et efficiat, ut semper UNUM in ipso simus.

De iudiciis ') certamen vestrum magis miror, quam Romanam contentionem, quae iudicia ad Equites transferebat. Ibi enim potentia quaerebatur. Quam potentiam quaerere in nostris Consistoriis possumus? Abesse mallemus. Sed iudico recte hic constitutum esse, ut sint ') adiuncti iurisconsultis theologi: quod ipsum ita voluit fieri Lutherus, quia manifestum est, Ethnicas et Pontificias leges ex doctrina a Deo tradita corrigendas esse. Pontificiae nulla divortia faciunt, nisi nomine tantum; Ethnicae nimis multa. Ac profecto de casu Seviciae doctos colloqui prodesset, de quo ipso et sententiam nuper scripsimus, ut miserae mulieris vitae et animae consuleremus.

In litibus de pecunia leges Ethnicae non errant. At in legibus Ethnicis et Pontificiis de coniugiis sunt errata. Et theologos monere oportet, ubi sententia Ethnica et Pontificia personam peccato oneret. Scribam hac de re copiosius, si pe-Saepe accidit, ut iurisconsulti dubitantes deferant controversias ad theologos. Sint igitur adiuncti in Consistorio. De synodis nihil scribam, nisi quod saepe dixi, suadere me, ut vestri vicini consensum tueantur, et cum erit occasio, deliberationem inter sese instituant, omissis iis, qui manifestam veritatem sophismatum praestigiis et yonteiaus sine fine obraunt. Qualis insania est dicere, lapsum debere expectare, donec rursus vi coactus convertatur! Interea in dubitatione manendum esse. Haec scribit Flacius, qui vult videri bellum genere cum Swenkfeldio, cum baec prorsus sint enthusiastica.

^{*)} In Scriptis בלם ברשתים בלם Mendose. Bst locus Amos. 7, 14.

¹⁾ Videl. esclesiasticis. Vid. ep. d. 11. Febr.

²⁾ Editum est fiet, ex mendo, quod mutavi: sint.

Colossenses nostros tibi mitto, et peto ut mihi saepe scribas. Bene vale. die 13. Febr. 3) 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6691.

13. Febr.

Cph. Libio.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 .

Christophoro Libio, Pastori Ecclesiae Brandenburgensis.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Post iter vestrum eodem die et literas ex Berlino et ex Academia Heidelbergensi accepi. Palatinus quadraginta adolescentes in Academia vult assidue erudiri, et singulis triginta aureos in annum constituit Dei beneficio. Scribitur in Ecclesiis et scholis constituendis beneficentia eius eximia esse. Et mediocris ibi Ecclesiarum tranquillitas est, καὶ αἱ βλακώδεις συκοφαντίαι displicent honestis et doctis viris. Mitto tibi Georgii Cracovii literas ex Augusta missas, quas heri accepi. Oro, ut meo nomine reverenter gratias agas Senatui vestro pro vino misso. Bene vale. Anno 1559, die 13. Febr. quo die antequam ex virgine Christus natus est anno 160. *) Nicanor magno praelio victus est, quo exemplo ostendit filius Dei, Ecclesiam se in summis periculis defendere. Iterum vale. Salutem vobis omnibus opto, et nominatim D. Kitelio.

Philippus.

No. 6692.

16. Febr.

G. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 576. (ed. Lond. lib. II. ep. 591.).

D. Georgio Cracovio (tum commoranti Augustae Vindelic.)

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Et debeo et habeo tibi gratiam, et pro perpetua erga

nos benevolentia tua, et de assiduitate in scribendo. Hic Dei beneficio tranquillitas est. Tuae filiae adhuc febris molesta est, sed ut spero sine periculo. Elector Saxonicus mandata nobis dedit, ut scribamus nostrum iudicium de libro scripto et Vinariae et in vino. Lego illas sophismatum praestigias non sine magno dolore. Respondebo Principi candide, et petam, si magis placet illa venenata sophistica, ut me clementer dimittat. Legatum Prussiacum Assuerum tibi commendo. Mitto tibi pagellas, quas viro clarissimo Hencelio donari volo. Bene vale. Die meo natali, quo ingredior annum climactericum sexagesimum tertium, quo ut nos omnes clementer gubernet et protegat Filius Dei toto eum pectore oro.

No. 6693.

16. Febr.

Ioach. Camerario.

- Rpist, ad Camer. p. 749. (ed. Lond. lib. IV. ep. 899.)

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camer, fratri suo cariss.

S. D. Quid scribam, nisi vota, nihil habeo. Oro filium Dei, ut et communem Ecclesiam, et domesticam Ecclesiam tuam servet, et honestiss. coniugi tuae et tibi vires corporis et animae confirmet. Aula misit nobis mandata de scripto doctoris Tetragoni *). Necesse erit igitur nos respondere. Heri Coloniense στηλιτευτικόν accepi, et audio Staphylum simile scriptum edere. Interea iste δὶς δύο **), ἢ μετὰ δυοῖν πολλαπλασιαζόμενος, pulchrum esse ducit, maiores dilacerationes facere. Scribam aulae, ut me dimittant, ut in alio loco respondeam. Omnino fluctibus cymba nostra concutitur, ut illa in narratione Evangelica, sed clamemus κύριε σῶσον ἡμᾶς. Bene et feliciter vale, die natali, quo climactericum annum, qui utinam sit faustus, ingredior.

Philippus.

⁵⁾ Fortasse d. 23. Febr. quum praefatio in Colossenses data sit d. 16. Febr.

^{*)} In numero manifestus error est.

^{*)} Vid. d. 21. Febr. et d. 6. Febr.

^{**)} Io. Fridericus et frater. C. W.

No. 6694.

16. Febr.

Herlufo Troll.

Praefatio in librum Melanthonis: Enarratio epist. Pauli ad Golossenses, Viteb. 1559. 8. Vid. Strobel. biblioth. Mel. No. 516. — Descripsi ex Tom. IV. opp. Mel. Viteb. p., 824.

Nobilitate generis, sapientia et virtute praestanti, viro clarissimo, Domino Herlufo Troll, Domino in Hildruscholm, Capitaneo in Roschild, in Selandia etc.

Manifesta de Deo testimonia impressa sunt universae naturae mundi, suntque maxime illustria noticiae immutabiles, discernentes honesta et turpia in mentibus hominum, et vindices in corde ingentes dolores, qui delicta comitantur. Haec testimonia saepe aspicere et considerare plurimum ad confirmandam adsensionem de Deo et de providentia, et ad modestiam conducit: estque bonae mentis Deo hanc gratitudinem praestare, ut eius vestigia quaeramus, et celebremus conditorem.

Suus autem locus est huic sapientiae, et suo ordine dulcis eius usus est. Sed cum Deus immensa bonitate, quasi prodiens ex arca sede sua, certis et illustribus testimoniis se patefecerit, et legem et promissionem gratiae saepe repetiverit, et filium, Dominum nostrum Iesum Christum miserit, et certissima testimonia doctrinae addiderit, grati eas patefactiones intueamur et doctrinam discamus, qua aeterna Ecclesia colligitur, et sciamus, omnibus in toto genere humano severissime praecipi, ut Filium Dei audiant; sicut aeternus Pater inquit: Hunc audite; et in Psalmo dicitur: Osculamini filium. Statuamus hac doctrina et non aliter colligi Deo aeternam Ecclesiam, nec esse cives Ecclesiae Dei, nec heredes dulcissimae et aeternae consuetudinis cum Deo hostes huius doctrinae; sicut inquit Filius Dei: Oves meae vocem meam audiunt.

Intueamur autem et utriusque exercitus speciem. Exiguus coetus est vera Ecclesia, quem oppugnat ingens multitudo ex diversis gentibus et dissimili genere armorum instructa concurrens, multi palam athei, multi defeusores idolorum, multi fanatici serentes falsa dogmata. Ut olim exiguas Apostolorum catervas delere conabantur Ethnici, Iudaei, Haeretici, et horum quasi cohortes dissimiles erant: ita nunc arma gerunt contra Filium Dei et eius agmen parvum et aerumnosum

totius Mohometici Regni in Europa, Asia et Africa moles, impii Iudaei et alii athei, totius Pontificii regni socii, defensores Idolorum suorum, et aulici κόλακες innumerabiles, qui linguas venales habent, ut arte pingant Idola, et mendacia Sophisticis praestigiis confirment, Staphilus, Canisius, et multi horum similes, multiplex item colluvies fanaticorum hominum, Anabaptistae, Stenckfeldiani, et furiae, quae seditionum tubae sunt falso praetextu religionis.

Quamquam igitur tanta est impia multitudo, quae quidem ardet odio et crudelitate: tamen, ut in Symbolo dicimus: Credo esse Ecclesiam catholicam, certo statuamus esse aliquam Dei Ecclesiam, et hanc vere esse hoc agmen, quod incurruptam Evangelii vocem amplectitur, et iuxta eam Deum invocat fiducia mediatoris: etsi in hoc agmine etiam multi sunt et imbecilles, et aegroti, sed tamen ad Filium Dei confugientes, et qui nec Idola pertinaciter defendunt, nec saevitiam in membra Christi exercent.

Cum igitur discerni pius exercitus et impius non obscuris signis possint, et vexilla nota sint (piorum vexillum est unicum doctrina incorrupta, aliorum vexilla sunt dissimilia, dogmata Turcica; Pontificia, fanatica): primum quisque cogitet, qui et ubi sint verae Ecclesiae cives, deinde sese sententia, voluntate, invocatione et confessione cum illis coniungat.

Extant autem scripta et mea, et aliorum piorum in nostra Ecclesia, quae cum congruant cum voce Ecclesiarum vestrarum, ostendunt coniunctionem et sententiae et invocationis, et apud candidos iudices testimonium de nobis dicunt contra venenatas calumnias, quae iniusto odio nostri sparguntur a diversis hostibus. Hunc igitur libellum istuc mitto ceu testem nostrae vocis et laborum, et te rogo, ut inspicias. Semper iudiciis Ecclesiarum me subieci, nec discedo ab hac sententia, maximeque optarim, pios et doctos viros de quibusdam vulneribus posse colloqui.

Etsi enim norma iudicii certa est, videlicet, sermo Propheticus et Apostolicus, qui non est ambiguus, ut vociferantur Pontificii, et mens confirmata testimoniis, quae extant in scriptis Propheticis et Apostolicis, non quassatur fluctibus dubitationum: tamen fateamur, nos homines esse, inter quos multi sunt infirmi. Et interdum in bonis fit hoc, quod est in querela Simonidis: δόξα

βιάζεται την αλήθειαν. Nec tollenda sunt ex Ecclesia iudicia.

Oro autem Filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, vere colligentem aeternam Ecclesiam voce Evangelii, qui inquit: Ego sum vitis, vos palmites, ut nos faciat sibi palmites foecundos, et semper nos gubernet. Amen. Die 16. Febru. quo Deo iuvante ingredior annum climactericum, sexagesimum tertium.

Philippus Melanthon.

No. 6695.

21. Febr.

Io. Stigelio.

Danz. Epp. ad Stigel. ep. 97. Cod. Goth. 188. ep. 168.

Clarissimo viro, ingenio, eruditione et virtute excellenti, D. Ioanni Stigelio, τῷ Θεῷ, καὶ ταῖς Μούσαις, φιλτάτῳ, fratri suo cariss. S. D.

Clariss. vir et carissime frater. Nulla est ardentior vox in coelo et in terra audita, quam precatio filii Dei in agone, in qua petit; ut aeternus Pater faciat, ut unum in ipso simus. Nec est irrita filii petitio; erunt aliqui unum in Deo, et nos illius coetus membra sumus, etiamsi alii aliis fortiores sunt. Spero, nos etiam in coelesti Ecclesia unum fore. Nec frangor animo propter illa Decreta, quae contra me scribuntur, de quibus, si vivam, Deo iuvante, respondebo, et dicam vera et Ecclesiae utilia. Oro autem filium Dei, ut me regat; et sanet nostra vulnera. Mitto tibi carmen de Iohanne Apostolo eleganter scriptum. Bene et feliciter vale. 21. Febr. 1).

Philippus Melanthon.

Scribit Hieronymus δσιος Poëmata in Daniam mittenda, et te orat, ut Epigramma addas. τέττιξ γὰρ τέττιγι φίλος μύρμηκι δε μύρμηξ. Potest id fieri sine cuiusquam periculo. Quaeso, ut aliquid de Regis mortui²) laudibus dicas. Nec meum officium ea de re ipsi deerit. No. 6696.

21. Febr.

Io. Marbachio.

+ Ex collectan. Ballenst. Vol. I. p. 59b.

Reverendo viro eruditione et virtute praestanti, Ioh. Marbachio, Doctori Theol., gubernanti Ecclesiam Dei in inclyta urbe Argentorat., fratri suo colendo.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Inter praecipuos viros nobilitatis Bohemicae est Florianus Grispeck, quem Imperator Ferdinandus et diligit et ad consilia gubernationis adhibet. Cumque et intelligat et amet literas, filios etiam erudiri curat, eosque iam ad vos mittit. Scripsimus de iis ad Iohannem Sturmium et Georgius Fabricius et ego. Volo et tibi et aliis optimis viris commendatus esse.

Wimariae editae sunt condemnationes, quarum aliquae verae sunt, aliquae contra nos asperius scriptae, quam opus erat. De eo libro iam aulae nostrae responsionem mittere iussi sumus*). Existimo, principes vobis vicinos et vestras sententias audituros esse, quare cogitabis, ne confirmentur erga nos odia. Exemplum meae responsionis mittam cum perscripsero, et dabo nostris Francofordiam ituris. Mitto tibi Colossenses nostros, qui repetunt eadem, quae saepe alibi diximus. Sed volo a te inspici. πάντα γὰρ φίλων κοινά. Plura scribam per nostros bibliopolas. Bene vale. Die 21. Februarii.

No. 6697.

22. Febr.

Conr. Paulo.

Praemissa libro: De usuris libri tres, per Conradum Paulum Brunswicensem I. U. D., iam recens in lucem editi etc. Franc. apud haered. Chr. Egenolphi. M.D.LXI. 8.

Philippus Melanthon Cunrado Paulo S. D.

Clarissime vir, et patrone colende. Delector consideratione ordinis divini et aequalitatis in contractibus, et hunc ipsum ordinem testimonium esse de Deo sentio, qui et ostendit, se consulere

¹⁾ Cod. Goth. addit: 1559.

²⁾ Christiani, Regis Danine.

^{*)} Mst, iussimus, hand dubie ex errore describentis.

generi hominum sanciendo mutuas compensationes, et monet, ut sciamus ipsum aequalem esse καὶ ἄνευ πρωσοποληψίας. Existimo et Iurisconsultos aequalitatem sapienter et recte quaerere. Volo igitur edi scriptum tuum. Utinam vero Reges et principes severe tuerentur honestas contractuum leges. Memini regem Danicum, iustum principem, ante annos octo deliberare de prohibendis usuris, quae ibi crescunt supra duas centesimas. Si coram exponere possem, recitarem, quam dissimilia fuerint consilia. Ita rex impeditus abiecit eam deliberationem.

Quae de tua voluntate in me tuendo scribis, grata mihi sunt. Spero autem, multis bonis et sapientibus viris meos labores notos esse, quorum benevolentiam oppono iniustis odiis, quibus et iudocti et mali adversus me vulgus concitant. Sed filio Dei me commendo. Bene et feliciter Vale. Dei beneficio fratris tui filius recte valet, et quia natura doctrinarum capax est, et voluntas incitata ad virtutem, feliciter discit. Datae die 22. Februarii anno 1559.

No. 6698.

27. Febr.

Ge. Buchholzero.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Georgio Buchholzero, Pastori Ecclesiae Dei in urbe Arctog.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Librum de Ecclesiis Marchiae misi Electori Palatino, et primum Illustrissimo principi Electori Marchioni, deinde et vobis gratias ago. Audio rursus bella in multis locis, etiam in Bavaria parari. Ruunt Imperia in poenas, quas ut filius Dei leniat precemur, et inter tantas ruinas servet Ecclesiae reliquias. Nunc mitto in aulam Ducis Saxoniae responsiones de libro Wimariensi, quas haud dubie et Electori Marchioni Dux Saxoniae mittet. Sed mittam et ego cum primum erunt descriptae. Nunc mitto vobis Colossenses. Bene valete. Die 27. Febr.

· Phil. Mel.

No. 6699.

28. Febr.

D. Voigtio.

+ Ex spogr. in Cod. Paris. D. L. 543.

Davidi Boηθῷ (Voit).

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. Vocat Illustrissimus Dux Borussiae virum doctissimum et integerrimum Victorinum. Hic sive volet proficisci in Borussiam sive non volet, tibi locus in Academia et Ecclesia aliqua eius urbis esse poterit. Literas ad me scriptas adferet Ionas ad vos, filius Doctoris Ionae. Et loci commoditas non est aspernanda; nec metuas ibi disputationes Osiandricas. Gubernat Ecclesias vir excellens eruditione et modestia, Doctor Iohannes Aurifaber, qui veritatem, et concordiam Ecclesiarum et amat et tuetur, ut scribam Domino Victorino. Sed si magis in meam patriam proficisci voles, scribam ad viros integerrimos, quorum praecipua est autoritas, et ad ipsum principem Electorem. Deus tibi hospitium non insuave dabit, nec mea officia tibi deerunt. Cras existimo Ionam ad vos profecturum esse. Esset ante biduum ingressus iter, si scribere potuíssem. Bene vale. Salutem opto vobis omnibus. Pridie Cal. Martii. Oratio Stigelii plena eruditionis multis bonis et doctis viris hic placet.

Phil. Mel.

No. 6700.

4. Mart.

Io. Matthesio.

Epist. lib. 11. p. 70. (ed. Lond. lib. 11. ep. 54.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Mitto tibi pagellas, quarum spero tibi lectionem faciliorem esse, quam Gorgonis Winariensis, quae etiamsi quaedam recte dicit, tamen et falsa miscet, et quaerit distractiones non necessarias. Quaeso ut nobis rescribas, et de nostris et de aliorum scriptis. Oro autem Filium Dei ut servet Ecclesias harum regionum, et nos protegat ac gubernet. Rigam scito obsidione cinctam esse a Moscoviis. In Lituania multis diebus stella in meridie fulgens conspecta est. Bene vale et rescribe. 4. Martii.

⁺⁾ Vid. ep. ad Buchhols, supra d. 8. Febr.

No. 6701.

4. Mart. | No. 6703.

6. Mart.

U. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 173.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone charissime. Rigam cinctam esse obsidione Moscavica, certum est, et magna crudelitas a barbaris illis exercetur. In Psalmo queritur, Ecclesia se exulare inter Mesach et Cedar, id est, inter Moscoacos et Arabes. Haec congruunt, sicut sonant verba, ad hanc senectam mundi. Barbaries Scythica, et ab altera parte, Mahometica minitantur Europae, in qua est Ecclesia. In Hungaria circa Coronam, urbem, mense Decembri fuit magnus terrae motus. In Lituania multos dies in meridie conspecta est fulgens stella incognita. Mitto pagellas, et opto eas vobis non displicere. Bene valete. Die 4. Martii.

Philippus Melanthon.

No. 6702.

4. Mart.

Henr. Bullingero.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Phil. Mel. ad Henricum Bullingerum.

S. P. D. Reverende vir et cariss. frater. Queritur Ecclesia Dei, se exulare inter Mesech et Cedar. Fiunt baec utroque modo, saevitia, quae in corpore excercetur, et doctrinae dissidiis. Mesech, id est Moscovii, magnum bellum contra vicinos nostros gerunt; alibi Turci grassantur. Interea et Pontificii et nostri vicini edunt decreta. Respondeo Bavaris*); vos existimo responsuros esse τοῖς τὴν ἀρτολατρείαν δοκιμάζουσιν. Et oro, ut mihi respondeas. Bene vale, die-4. Martii 1559.

V. Strigelio.

Epist. lib. III. p. 254. (ed. Lond. lib. III. ep. 170.).

D. Victorino Strigelio

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Gravissimo consilio Dux Borussiae Academiam in illa ultima Germaniae ora, in Urbe Regiomontana collocavit, et conservare cupit, ut Evangelii semina latius in vicinas gentes spargi possint. Iudicat autem ita eam feliciter restitui posse, si tu ibi studia doctrinae guhernes, quia tuam eruditionem, pietatem, et in omni officio rectitudinem doctis et bonis emnibus probari intellexit. te orat ut in Borussiam ad docendum venis, Viaticum dari curavit, et stipendium offert mains quam in caeteris Academiis dari solet. Haec cum significare me tibi voluerit, ut literae eius, quas mitto, ostendunt, Principi pio et qui multis gentibus benefecit, et in hac senecta de posteritate solicitus est, gratificandum esse censui. Scio tuos labores in Academia nostra, et Turingicis, profuisse multis: Sed ibi propagares doctrinam in multas regiones, quae hactenus vocem Evangelii non audiverunt. Scribo brevius, quia tibi non deest consilium. Certe collegam virum eraditissimum, et modestissimum Iohannem Aurifabrum ibi habiturus esses, cui quam dissimilis sit is, qui iam tibi adiunctus est, cogites, quem cum se nondum totum aperuerit existimo aliquanto post maiora bella moturum esse. De meis laboribus ivdicium doctis et bonis viris, tui similibus libenter permitto, et me filio Dei commendo. Bene vale Die 6. Martii.

No. 6704.

7. Mart.

Philippus Landgr. H. ad Iohann. Fridericum Ducem Saxon.

Edita a Pezelio in Melanthons christichen Bebensen und Bertathschagungen p. 609. — Apographa perantiqua in cod. Goth. 94. p. 75. et in cod. Goth. 218. — Duces Saxoniae, loannes Fridericus secundus eiusque fratres permoveri non potuerunt, ut recessum Francosortensem, ut vocatur, probarent eique subscriberent; imo non solum in scripto ad Principes Electores misso decreta Francosortensia improbarunt, sed etiam in libello, publica edito illa-decreta reieccrunt. Ille libellus, vulgo appellatus: Die Estimatische Confutations.

^{*)} Hoc mense liber Mel. adversus capita inquisitionis Bavaricae typis exscribebatur, serius autem, mense Aug. absolutus est.

forift, simul in vernacula et latina lingua anno 1559., sic inscriptus prodiit:,,, Illustrissimi Principis ac Domi-"ni, D. loannis Friderici secundi cet suo ac fratrum n D. Ioannis Wilhelmi et D. Ioannis Friderici natu mi-" noris nonine solida et ex verbo Dei sumpta confuta-"tio et condemnatio praecipuarum corruptelarum; se-"clarum et errorum, hoc tempore ad instaurationem net propagationem regni Anti-Christi Romani Pontifi-"cis, aliarumque fanaticarum opinionum ingruentium "et grassantium, contra veram sacrae scripturae, Con-"fessionis Augustanae et Schmalcaldicorum articulorum "religionem ad suae Celsitud. et fratrum suorum sub-"ditos cuiuscunque ordinis scripta et edita, ut auxil-"Deo illas Satanae technas cavere, et in puritate verbi Dei praedictaque christiana agnita, recepta et confessa "religione, (in cuius confessione et ipsorum Celsitu-"dines, Dei beneficio constantes ad extremum usque "vitae Spiritum perseverare decreverunt) illi quoque permanere possint quemadmodum et debent. Ienae n (1559.) 8." (Damnati sunt errores Serveti, Schwenckfeldii, Antinomorum, Anabaptistarum, Zwinglii, defen-sorum liberi arbitrii, Osiandri et Stancari, Georgii Maioris et Adiaphoristarum.) — De hoc libello vid. Saltgü hist. Aug. Conf. I. p. 651. et Ill. p. 475 sqq. et quae
accuratius scripsit ea de re Planekius in bet Geschichte
bes protestantischen Lehrbegriss Vol. IV. p. 584 sqq. —
Quae Philippus, Landgravius Hassiae, de sibro Resutationis iudicavit, docet haec epistola, quae apud Pezelium incinit. lium inscripta est: "Landgraffen Philipps ju Deffen Bebenten auf ber gurften ju Sachsen confut-tiones, 1559., die 7. Martii."

Epistola Philippi Landgravii Hassiae ad Ioannem Fridericum Ducem Saxoniae.

Dochgeborner herr, freundlicher lieber Better, Sohn und Bruder. Wir haben Em. Liebden Schreiben, bas da gegeben ist zu Grimmenstein den 24. nachst verschies nen Monats Februarii, empfangen, und barnach bas Buch der Confutation und Widerlegung und Berbam= mung etlicher Secten mit weiterm Anhang mit Fleiß 1) durchlesen. Beiß Gott ber Berr, daß uns webe thut, daß wir follen befinden eine folche Trennung und Spaltung zwischen benen, die von allen Seiten Chriftum betennen, und die Augsburgische Confession für wahrhaftig, und unferm driftlichen Glauben gemäß halten. Hatten gern gewollt, und wunschen noch, daß alle Augsburgische Confessionsverwandte Fürsten und Stande und Stadte sampt ihren Theologen zusammen tommen maren, ober ') noch tamen, und mit Bleiß bie Artikel ber Spaltung und Arennung für die Hand nahmen, ermagten, ermaßen, warum ') boch ein Theil wider ben andern mare, ob es mehr ein Wortzant, da man boch im rechten Berftand nicht fo ') weit von einanber mare, und barnach Bleiß thaten, wie biefer Streit, Uneinigkeit und Spaltung ') zu guter, frieds licher Einigkeit und wahren chriftlichen Berstand, dem heiligen Evangelio und der Apostel Schriften gemäß, zur Bergleichung gebracht wurde. Denn leider alle Widerwartigen dieser Religion lachens ') in die Faust, daß man sich also trennet; will ') geschweigen '), was große Aergerniß manchem Christenmann, der gern zu dieser Religion kame, gegeben, und er ') damit abgesschreckt [wird]. Wir haben gesehen in dem Buch, was Ew. L. in ihrem Lande für Secten anziehen '), davor ihre Unterthanen warnen die der '') Augsburgischen + Consession, Apologien und den Schmalkaldischen ''12) Artikeln zuwider lehren sollten.

I. Biberlegung bes Irrthums Gerveti.

Und daß Ew. & erstlich den Servet um verdamsmen, können wir nichts anders besinden, benn daß solscher Servetus dem wahren 13) dristlichen Glauben und heiliger Schrift zuwider gelehret, und ihm wohl geantswortet, und 14) seine Argumenta etlicher Maßen widerslegt; ware aber viel besser, daß solches durch gemeinen Rath der Consessionsverwandten geschehen 13) war, auf daß es desto besser ausgestrichen, seine Argumenta genugsam widerlegt 16), die gemeiniglich von der Bernunst herkommen, damit alle wahre Gläubige erkennsten, daß ihm genug geschehen 17) ware, und so viel mehr Ansehens hätte.

II. Biberlegung bes Irrthums Schwende felbs.

Bum Andern haben wir gelesen, was gegen 16) ben Schwendfelb in bem Buch ftehet. Bir haben Schwendfelbe Bucher 16) auch gelesen, auch vor etlichen

¹⁾ etlicher Setten - - Fleif] in cod, Goth. 94. non leguntur.

²⁾ ober] Pes. und.

S) warum] cod. Goth. 94. merin.

^{4) (6)} cod. Goth. 215, 1n. Pez, przetermisit, MELANTH. OPER. Vol. IX.

⁵⁾ und Spaltung] in cod. Goth. 94. non leguntur.

⁶⁾ Pez. laden es.

⁷⁾ will] cod. Goth. 218, mir.

⁸⁾ Pez. schweigen.

⁹⁾ gegeben und er] desiderantur in cod. Goth. 94.

¹⁰⁾ Pez. angeigen.

¹¹⁾ Pez. ben.

¹²⁾ Pez. praetermisit baec.

¹⁵⁾ mahren] Pez. non habet.

¹⁴⁾ unb] cod. Goth. 94. auf.

¹⁵⁾ gefchen] Pez. gethan.

¹⁶⁾ in cod. Goth. 94. etlicher Dagen - genugfam miberlegt, praetermissa sunt,

¹⁷⁾ gefdeben] Pen. gethan.

¹⁸⁾ Pez. mider.

¹⁹⁾ Cod. Gotb. 94. 28 u. d.

Jahren mit ihm felbst geredt, und ist nicht weniger *), wir befinden, daß Schwenckfeld einen Unwillen wis ber 20) die Prediger hat, welches uns aufs hochste von ihm miffallet "). + Daneben muffen wir aber auch "die Bahrheit fogen, daß Schwenckfeld in etlichen Fal-"len ober 22) Artikeln von der Herrlichkeit 23) Christi "fast wohl schreibet, bas auch zum Theil mit ben alten "Lehrern ben erften Lehrern ") justimmet. Er, ber "Schwendfeld, regt auch wohl an, daß etliche unver-"ständige Prediger das außerliche Wort gar zu hoch he= "ben, und ihm folche Kraft geben 25), daß folches viel "Ding vermogen follt, ohne den Beift Gottes, und "Gottes innerliche Treibung und Wirkung, ober [baß "fie] jum wenigsten gar felten von Wirkung und Treis "bung Gottes und feines Beiftes anzeigen; welches boch "ber gottfelige Mann Lutherus nicht 26) gelehret, "noch gefchrieben, sondern gelehret, daß man bas au-"Berliche Bort treiben folle, und Gott um feinen Beift "bitten, daß er das Wort 27) inwendig 28) in uns les "bendig mache. Der Schwenckfelb ber ruhret 29) bas "auch wohl an, daß nicht alle Menschen von Gott al= "lein durch bas außerliche Bort zu Erkenntniß ber "Wahrheit kommen, sondern Johannes, Jeremias und "andere fo im Mutterleib geheiligt fenn, daß Gott et= "liche Personen berufen, und sie rechtglaubig gemacht "nicht durch bas außerliche Wort allein, sondern auch "durch andere Bege; doch so sen 30) die gemeine Ord= "nung Gottes: burch das mundliche Bort predigen, "die Christen zu berufen und zu Gott zu führen. Das "wider ist auch Schwenckfeld, daß ein gottloser Mensch "nicht die Gaben Gottes, fonderlich den Beift Gottes "geben konne 31); darin benn Cyprianus und andere

"alte Lehrer bem auch nicht ungleich reben. Denn Ju"bas der Berrather, Simon Magus, der auch wohl")
"einen Glauben hatte an Christum, aber nicht recht,
"Julianus Apostata 33), da er sich auch einen Chri"sten am ersten erzeiget, und andere, nicht den Beist
"Gottes geben konnten; wie er, Schwenckfeld, ver"meinet" 34).

Unsre Gedanken 35) sind also: so 36) man that, wie in primitiva Ecclesia geschehen ist, auch 37) lange Zeit hernach, ließ Schwenckseld 38) + und die andern, so seiner Meinung sind", im Synodo vorkommen, hotte ihre Antwort: sie sollten sich wohl 39) weisen lassen. Es klaget der Schwenckseld gar sehr, daß viele 40) seine Bücher verdammen, lästern und schelten, die sie auch nicht gesehen oder 41) gelesen haben 42). Darum wollten 43) wir wünschen, daß man alle die, so man sur Keger ausschweitet 44), vor einem Synodo versammlet und sie vorkommen ließe, sie genugsam verhörte, wenn sie denn auf unrechter und unchristlicher Meinung verharren würden 43), sie alsdann ercludirte, auf daß sie nicht sagen dursten, sie wären unverhört verdammet 46).

III. Biderlegung des Irrthums ber Untinomer.

Die Untinomer wissen wir wahrlich nicht, wer die senn 47). Da sie aber so 48) lehreten, wie man ihnen Schuld 48) gibt, und das Gesetz gar wollten weg thun, welches uns doch zur Buße treibet, und die Sünde zu erkennen gibt, ware unsers Ermessens nicht unbillig ihnen darin nicht beizufallen 50). Doch ist vonnothen,

[&]quot;) nicht weniger, i. e. ift mahr.

²⁰⁾ miber] cod. Goth. 215. gegen.

²¹⁾ Pez. welches uns auch aufs hochfte miffallet.

²²⁾ Rallen ober] eod. Goth. non habet.

²³⁾ Cod. Goth. 213. Beiligfeit.

²⁴⁾ Cod. Goth. 215. addit: ber erftlichen driftlichen, seil. Rirche; ex interpretamento, ut puto.

²⁵⁾ und ihm folde Araft gebrn] cod. Goth. 94, non habet.

²⁶⁾ Cod. Goth. 213. nie.

²⁷⁾ treiben folle - bas 28 ort] praetermissa sunt culpa describentis in cod. Goth. 94.

²⁸⁾ inwendig] cod. Goth. 215. non habet.

²⁹⁾ rühret] cod. Goth. 213. führet.

^{80) [}en] cod. Goth. 94. fie, ubi iam propositio sequens lam at acceptiva: bech fo fie bie gemeine Drbnung Gottes burch bas mundliche ze.

³¹⁾ Dawider ift auch etc.] in cod. Goth. 194. non hic sed in fine, loco alieno, leguntur, ibique pro Getft Gettes geben, leguntur: hetligen Getft haben.

⁸²⁾ wohl] non habet cod. Goth. 213.

³³⁾ Apostata] cod. Goth. 94. non habet.

⁸⁴⁾ Totum hunc locum Pez. practermisit; consilie, at quipque intelligit.

⁸⁵⁾ Pez. addit: aber.

⁸⁶⁾ Pez. menn.

⁸⁷⁾ Pez. addit: folde.

⁸⁸⁾ Schwentf.] Pez. sie.

⁸⁹⁾ mohi] cod. Goth. 94. noch.

⁴⁰⁾ Cod. Goth. 94. wie gar febr viele.

⁴¹⁾ gefeben ober | codd. non habent.

⁴²⁾ baben] Pez. non babet.

⁴⁸⁾ Pez. mollen.

⁴⁴⁾ Pez. fo man wollte für Reger ausschreien; cod. Goth. 94. fo für Reger ausgefchrien.

⁴⁵⁾ Cod. Goth. 94. verbarrten.

⁴⁶⁾ Pez, bamnirt.

⁴⁷⁾ Pez. wer fie find. -

⁴⁸⁾ Cod. Goth. 218. alfa.

⁴⁹⁾ Pez. bie Coulb.

⁵⁰⁾ Pez Beifall ju geben.

bag man fie und ihre Antwort ") auch horete vor einem Spnodo, ber von allen evangelischen Bermandten verfammelt "). Denn wahrlich die frommen christlichen Bater haben nicht lieberlich jemand 43) verdammt, has ben erft genugsam ") gebort, und sie unterwiesen "), wie sie benn mit bem großen Reger Ario und Macedo: nio und andern, die allhie nicht alle zu erzählen 16) nos thig, gehandelt haben.

IV. Biberlegung des Brrthums ber Biebertaufer.

Bum vierten haben wir gelesen, mas 67) E. L. ha= ben laffen ausgehen wider die Biedertaufer. + Es ift nicht meniger, die Wiedertaufer" ihrer viel haben eine undriftliche bose Secte, wie sie bas ") benn zu Dun= fter und anderswo mobl ") bewiefen; fie find aber un= gleich. Etliche find einfaltige fromme Leut; ift 60) berwegen mit benfelben mit Befcheidenheit zu handeln. Die mit der That handeln und das Schwert angreifen, ist billig, bieselben auch wiederum mit dem Schwert + und Recht"61) ju ftrafen. Die aber im Glauben irs ren, mit denen 62) foll man bescheidentlich handeln, nach Art ber Liebe gegen ben Rachsten fie unterweisen, und allen Fleiß unaufhorlich bei "') ihnen thun, sie auch boren, und fo fie nicht wollen bei ber Bahrheit blei= ben, und Irrthum und bofen Saamen unter die Chris ften mengen, so foll man fie alsbann hinwegweisen, und ihre Predigt zerftoren "'). Am Leben aber zu ftras fen, wie in etlichen Fürstenthumen und Landen, auch anderswo geschehen 63), die da nichts mehr gethan, benn baß sie im Glauben geirret, und mit ber That nicht ™) gehandelt, wird man mit dem Evangelio nicht mohl verantworten konnen. Sind 67) auch die driftlichen Lehrer, als 60) Augustinus und Chrosostomus und andere aufs heftigste dawiber.

V. Wiberlegung bes Irrthums der Sacramentirer.

Bwinglianer, Sacramentirer, ober 69) wie man sie nennen will, boren wir ganz ungern, daß die Spaltung noch also ist; sondern wir hofften, so die Lutheri= schen und bie man Sacramentirer nennet, bei ber Concordia, die 70) Lutherus, Philippus Melanthon, Bucerus und andre angericht, geblieben, und noch bleiben, follt des Banks nicht noth fenn. Wir glauben auch, wenn ") E. L. berer Bucher ") etliche lafen, fomohl als des andern Theils, E. 2. murben feben, bag sie so weit nicht von einander maren, so sie von allen Theilen der Wahrheit wollten Statt geben. Und wie wir vor geschrieben, so man sie für Schwarmer, Res ger, ober Sacramenteschander halten wollte, fo mas re 3) gut, bag man einen driftlichen Synobum aller evangelischen Stände und ihrer Theologen in ?4) teutscher Nation versammelte, und sie dahin kommen ließ, und ihre Antwort hörete. Denn wahrlich sie auch vielerlei ") treffenlicher Argumenta haben aus der Schrift, und sonderlich aus den alten Lehrern der Rirche, als bem Augustino, Tertulliano, Copriano, Fulgentio und andern. Da sie benn murben befunden, bag fie lehrten wider die Wahrheit des Evangelii und der Epis stel Pauli, und dem Gebrauch zuwider, wie es in primitiva Ecclesia gewesen, und sie davon sich nicht wollten laffen 76) abweisen, so konnten sie alsbann in bem Artikel excludirt werden. Wir beforgen aber, daß mit biefer E. E. Berdammnig ") berer, fo man Sacramentirer nennet, den Papisten die Thure aufgethan werbe, viel fromme wahrhaftige 18) Christen zu martern, ju tobten und aufs grausamste 79) mit ihnen ju handeln; wie sie benn bereits an vielen Orten gethan. Denn wir eigentlich berichtet, baß ber mehrer Theil in

⁵¹⁾ fie und ihre Antwort] cod. Goth. 94. ihre Meis nuna.

⁵²⁾ Pez. barin alle evang. Berm. verfammlet.

⁵⁵⁾ jemanb] in cod. Gotb. 94. non legitur.

⁵⁴⁾ Cod. Goth. 94. erftlich genugfam fie.

^{\$5)} Cod. Goth. 213. untermeifet-

⁵⁶⁾ Pez. bie bie ju vergablen nicht.

⁵⁷⁾ Pez. bas.

⁵⁸⁾ bas] Pez. non habet.

⁶⁹⁾ mobil Pez. non habet.

⁶⁰⁾ Cod. Goth. 213. und ift.

⁶¹⁾ Cod. Goth. 94. Rechten.

⁶²⁾ Pez. benfelben.

⁶⁸⁾ Cod. Goth. 94. mit.

⁶⁴⁾ Pez. verftoren.

⁶⁵⁾ Pez. Landen gefchen, auch anbereme.

⁶⁶⁾ Pez. nichts.

⁶⁷⁾ Cod. Goth. 218. Es find.

⁶⁸⁾ a[6] Pez. non habet.

⁶⁹⁾ Pez. ober habet post Zwinglianer.

⁷⁰⁾ bie] Pez. fo D.

⁷¹⁾ menn; Pez. fo.

⁷²⁾ Pez. ber Bücher aud.

⁷⁸⁾ Pez. märe es.

⁷⁴⁾ in] Pez. non babet, Cod. Goth. 94. in unfrer.

⁷⁵⁾ Pez. vicl.

^{76) [}affen] abest a cod. Goth. 218.

⁷⁷⁾ Cod. Goth. 94. Berbammung.

⁷⁸⁾ Cod. Goth. 94. frommet mahrhaftiger.

⁷⁹⁾ Cod. Goth. 91. greulich fte. 48

Riederland, Frankreich, Hifpania und Italia, die unfers Glaubens sind, doch die Opinion haben, daß Chrissus wesentlich nicht also im Nachtmahl mit dem Munde und dahnen gegessen werde. Wollten den Theologen wohl gonnen si), die dieses Buch gestellt, daß sie sich hierinnen besser bedacht, und nicht eine Anleitung gegeben die Thore aufgethan, daß viel frommer, wahrhaftiger christlicher Leute getöbtet, gemartert und gequalt wurden. Und wollen de L. diese unsre Bermahnung nicht unfreundlich vermerken. Denn wir nicht allein auf und sehen sollen, sondern auch auf ans dre Christen, daß es denen auch ") wohlgehe, und, ob sie vielleicht in einem Artikel irreten, sie darum nicht auf die Fleischbank gewiesen wurden.

Cs ift in primitiva Ecclesia eine Secte gemefen, bie ba geheißen hat Movatianer "), hatten eine gro-fe Frung, als ", wenn einer nach empfangener Taufe fundigte, so wollten fie ihn nicht annehmen, noch abfolviren. Doch befohlen sie ihn Gott; ber tonne ihnen "7) die Sunde verzeihen. Roch dennoch maren bie frommen, driftlichen alten Lehrer . ihnen fo .) freundlich, daß fie fie nicht ausschloffen, und ließen ih= nen ihre Kirchen, und mieden ") fie nicht, fagten auch, Diemeil ") fie in bem Artitel wider bie Arianer bei ihnen geftanden, und fonft fromme Leut maren, ob fie benn schon in dem Artikel irrten, solle man sie boch leis ben. Also obschon die Sacramentirer, die boch viel anbers jegund 92) vom Sacrament benn vor Beiten reben, in einem Punkt irreten, fo fie boch in allen ans bern Artikeln ber Augsburgischen Confession find, follte ") man um ber driftlichen Liebe willen nicht fo ge= schwind und unfreundlich mit ihnen fahren .

VI. Biberlegung bes Irrthums vom freien Billen.

Bom freien Billen haben wir vor langer Zeit Lutheri und Erasmi Roterodami 34) Schriften und Widerschriften gelesen, und wiewohl sie im ersten weit von einander, so hat doch Lutherus in etlichen Zahren hernach 36) gesehen, wie der gemeine Posel gesinnet, und sich besser erklaret; und glauben [wir], so ein Sprodus gehalten, und einer den andern hören wurde, so sollten sie sich in dem Artikel brüderlich 37) vergleichen.

VII. Biderlegung des Irrthums Dfiandri und Stancari.

So viel Dsiandri Opinion betrifft, daß er Chris ftum theilen will, und fagen 98), daß wir allein burch Die gottliche Natur Chrifti gerechtfertiget werden "), und nicht allein 100) durch die menschliche, ist ein grober Brrthum. Bir laffen uns aber fagen, es follen feine Discipel und Nachkommen bavon abgestanden, und wieber zu ber rechten ') Lehre getreten fenn. 200 bem alfo, so mare es gut 2); wo nicht, so 3) ist solche Opinion Defigleichen bes Stancari bofe nicht zu bulten. opiniones sind auch nicht zu bulten; ware aber viel beffer, daß Dsiandri Anhänger ') gefordert wurden ') vor einen driftlichen Synodum, wie oben in ben andern Artikeln davon geschrieben, auch ihre Antwort gehoret, und sie zur Wahrheit gewiesen, und so sie in dem Irrthum beharreten, durch ben Synodum fammtlich erclubirt murden.

VIII. Biberlegung Doctoris Maioris.

Doctor Maiors Proposition) [anlangend], ware wohl gut, daß solche seine Proposition ?) und der andern Antwort allein in Latein durch die Gelehrten in den Schulen gehandelt + und bisputiret" wurde, und nicht zugleich) für die Laien im Teutschen ausgangen [ware].

⁸⁰⁾ Munbe unb] cod. Goth. 94, non babet.

⁸¹⁾ Cod. Goth. 94. Bollten, bağ jener Theologen, praetermissis verbis: wohl gonnen.

⁸²⁾ Cod. Goth. 218. addit: hätten.

⁸³⁾ Pez. wollten.

⁸⁴⁾ auch] Pez. non habet.

⁸⁵⁾ Pez. ber Movatianer.

⁸⁶⁾ hatten eine große Irrung, ale Pen. hatten eine Strung. — God. Golb. 94. pro Irrung: einen großen Irrthum.

⁸⁷⁾ Pez. ihm.

⁸⁸⁾ Cod. Goth. 213. bie guten Behrer.

⁸⁹⁾ God. Goth. 213. alfo.

⁹⁰⁾ Cod. Goth. 215. meibeten; cod. Goth. 94. vermeibs

⁹¹⁾ Pez. meil.

⁹²⁾ Cod. Goth. 94. fest; in cod. Goth. 215, desideratur.

⁹⁵⁾ Cod. Goth. 94. fo ff.

⁹⁴⁾ Pez. geschwind mit ihnen fahren, und fo uns freundlich mit ihnen umgeben.

⁹⁵⁾ Roterod.] Pez. non habet.

⁹⁶⁾ hernach] abest a cod. Goth. 94.

⁹⁷⁾ Cod. Goth. 218. lieberlich; cod. Goth. 94. leichtlich.

⁹⁸⁾ Pez. faget.

⁹⁹⁾ werden] codd. non habent.

¹⁰⁰⁾ allein] Pez, non habet.

¹⁾ Pez. mahren.

²⁾ fo mare es gut] Pen. fo et es non habet.

⁸⁾ fo] Pez. non babet.

⁴⁾ Pez. Unhang.

⁵⁾ Pez. mürbe.

^{6,} Codd. Dpinion.

⁷⁾ Codd. Opinion.

⁸⁾ Cod. Goth. 218. gleich; cod. Goth. 94. fegleich. .

Wiewohl wir nun Majors Bucher nicht gelesen, so befinden wir doch in der Widerlegung, so in diesem Buch ift, daß wohl ein Difverstand fenn moge, daß fie in ben Reben ungleich rebeten, und in der Substanz und Sinne einig maren. Denn sie ") von allen Theilen wollen, daß der Glaube nicht leer 10), fondern die Lieb, bie hoffnung, bie Bekenntniß und gute Bert bei fich habe, oder daraus folgen follen. Und hat dennoch Doct. Maior in der Epistel ad Rom. 10. ein trefflich Argument: so man von Herzen glaubet, wird man gerecht, und ") fo man mit dem Munde bekennet, wird man felig. Und so man liefet die vorhergehende und folgende 12) Borte in foldem 3) Capitel, baß ce bennoch ein folch Ansehen hat: so man im Berzen glaubt, wird man gerecht; so man mit dem Munde bekennet, wird man selig. Bie benn auch in dem Evangelio ste= het: wer mich bekennet vor den Menschen etc. Wir find aber ohne 3weifel, so, wie vor 14) gemeldet, ein driftlicher Synodus gehalten, sie murden sich in dem Artikel leichtlich vergleichen.

1X. Biberlegung bes Errthums ber Abiaphoristen.

Solchen Artikel haben wir auch mit Fleiß gelessen i'), finden aber leider, daß auf allen Seiten die Liebe gar kalt', und daß sie nicht so freundlich thun, ermahnen, dulten, einander tragen') und lieben, wie Paulus, Petrus und andre Apostel gethan, und ihre Schriften ausweisen. Es sollte billig ein Theil mit dem andern Gedult haben, keiner den andern is schaden, wie Paulus gar treffenlich ad Rom, et Corinth. und an is andern Orten anzeiget, daß man der Kirchen Brauch und Seremonien halben nicht also zanken soll, benn ein jeglicher stehe und falle seinem Herrn. So sind die Geremonien Mitteldinge, darum einer den andern nicht also verachten, schmähen und lästern sollte. Wie

lang ift bei Zeit Eutheri die Elevatio des Sacraments zu Wittenberg gehalten, welche boch etliche für eine Abgotterei ansehen 20)? ward darum 21) Luther noch 22) die Kirche zu Wittenberg ber Zeit 23) nicht gelastert. Bir mogen auch bas mit Bahrheit fagen, daß auf unfre und andre Bermahnung Lutherus und der Pfarrer Bugenhagen solches abgestellt. follte ein Theil mit dem andern Gedult haben, einander freundlich und brüderlich tragen und dulken, zu Hauf tommen, und mit einander driftlich unterreden und vergleichen, und nicht Pracht, Hochmuth, ober eines andern guten 2') Leumund abzuschneiden 25), oder etmas anders suchen. Das mare christlich und loblich 26) und aufbaulich; da murden alle Nationen desto lieber zu dieser Religion sich begeben.

D Gott, wie ist die Liebe noch so kalt bei denen, die wir und Christen nennen! und werden, die ²⁷) ein solch Aergerniß anrichten, vor Gott Rede und Antswort ²⁸) mussen geben, und ein schweres Urtheil tragen. Der allmächtige Gott verleihe ²⁹) Gnad durch seinen heiligen Geist, daß sie von allen Theilen mogen zu Hauf kommen, und sich christlich vergleichen zu guter Einigkeit und Ausbauung christliches Glaubens, daß der Name Christi geehret, groß gemacht, und seine Kirche erweitert werde, seinen lieben Christen ³⁰) zu Bessetung ihres Lebens, und folgends zu erscheinen bei Chrissto, daß das erfüllet werde, daß ³¹) Christus saget: wo ich din, da soll auch mein Diener ³²) seyn ³³).

Dieses haben wir E. L. auf berselben Schreiben freundlich antworten wollen, und ob etwas barin mare, bas E. L. mißsiele, wolle uns E. L. in bem 3°) nicht versoenten. Denn was wir hierinnen geschrieben, thun

⁹⁾ Pez. fie mobl.

¹⁰⁾ Pez. leet fep.

¹¹⁾ unb] codd. non habent.

¹²⁾ Cod. Goth. 215, nachfolgenbe. Cod. Goth, 94. non habet.

¹⁵⁾ Pez. felbigen.

¹⁴⁾ por] Pez. non habet.

¹⁵⁾ Pez. überlefen.

¹⁶⁾ gar falt] Pez. erfalt.

¹⁷⁾ thun, ermahnen - tragen] Pez. Ermahnung burch einanber tragen.

¹⁸⁾ Cod. Goth. 94. feines bas antre-

¹⁹⁾ an ? Per, non babet.

²⁰⁾ Cod. Gotb. 94. anfaben.

²¹⁾ Pez. und boch barum. Cod. Goth. 94, non habet marb.

^{22,} xoch) cod. Goth. 94. unb; cod. Goth. 215. auch noch.

²³⁾ ber Beit} in cod. Gotb. 94. non leguntur.

²⁴⁾ guten] Pez. non libel.

²⁵⁾ Pes. abichneiben.

²⁷⁾ Cod. Goth. 215. und merben bie, fo.

²⁸⁾ Pez. addit: barum.

²⁹⁾ Pez. gebe.

³⁰⁾ geehrt, groß - - Chriften in cod. Goth. 94. praetermissa sunt.

⁵¹⁾ God. Goth, 213. ba.

³²⁾ Pez. follen auch meine Diener.

³³⁾ Cod. Goth. 94. bic addit: Dawider ift auch Stends felb, baf ein gottlofer Menfc nicht bie Gabe Gottes, fonderlich ben h. Deift haben tonne.

⁵⁴⁾ in bem] sie cod. Goth. 218. - Pen. barin. Cod. Goth. 94. habet: wollte fie une bod.

wir aus gutem Gewiffen, und habens E. L. als einem frommen Fürsten aus dristlicher Liebe und aus Grund des Herzens nicht verhalten wollen, sie freundlich zu ermahnen 35). Und E. L. freundlich zu dienen sind wir willig: Datum Cassel, 7. Martii *) 1559.

+ Philippus, von Gottes Gnaben Landgraf zu Beffen."

No. 6705.

(9. Mart.)

Augusto, Duci Sax. Electori.

Editum a Pezelio in Melanthone christichen Bebenken unb Berathschlagungen p. 594 sqq. — Apographa perantiqua in cod. Goth. 213. et in cod. Goth. 94. p. 15. Item in cod. Aug. Guelf. fol. 30., in cod. Monac. 86. p. 113., et apographon sed valde mendosum in cod. Galli Il. p. 197. — In cod. Goth. 213. caret inscriptione. In cod. 94. sic inscribitur: "Bebenken Herrn Philippi Melanchth. über ble Weimarische consutationes in Okerfeiertagen 1560. Antwort bet herrn Phil. Melanthonis auf ben Melanthon bet herrn Phil. Melanthonis auf ben Melanthon bacc, ut ex epistolis datis die 6. et 21. Febr. h. a. intelligitur, ex mandato Augusti, Ducis Saxonise Electoris. — De libro Wimariensi videantur quadiximus ad epistolam Landgravii Hassiae dat. d. 7. Martih. a. — Melanthonem hanc censuram vel similem misisse Vimariam ad loannem Fridericum Ducem, ex ep. ad Buchholz. d. d. 27. Febr. h. a. cognoscitur.

"Bebenken Herrn Philippi Melanthonis auf bas Weimarische Confutations Buch, An Churfurst zu Sachsen, Augustum ges sanbt." (inser. spud Pezel.)

Es haben die Weimarschen condemnationes') viel Artikel geset, bavon offentlich ist, daß wir vor 20 Jahren und für und für, und noch, christliche Unterweisung gethan haben, und viel unflätige') Irrthum widerkegt; als nämlich die Lästerung wider den Sohn Gottes, welche Servetus und Campanus aus alten Ketzereien wider die Symbola ausgebreitet hatten, dagegen ich vor') viel Jahren und oftmals öffentlich Schrift') habe lassen ausgehen, habe auch vor 20 Jahren an etliche zu Wenedig dagegen geschrieben (denn ich berhalben angesucht worden), und hat sich neulich in

Tentschland ') niemand in demseldigen Artikel verdächtig gemacht denn Allyricus. Ich hab auch noch vor zweien Sahren in Polen ') dagegen geschrieben, da einer, genannt Petrus Conyza, zu Schutz derselben Lästerung Bücher in Druck gehabt, die Razivil also ernstlich verboten hat zu verkaufen, daß sie nicht weit kommen sind, hat aber mir ein Eremplar zugeschickt. Ist also offentlich, daß wir durch diese Condemnation Serveti nicht können verdacht') werden. Ich laß mir auch sehr wohlgefallen, daß diese Condemnation Serveti klar ausgedruckt ist.

- 2. Dergleichen wiber Sten Efelb sind unfre Schriften, auch Stenkfelds wider und beide, wider M. Paulum und wider mich, am Licht 3), daß wir die ses Artikels halben auch außer allen Werdacht sind.
- 3. Dergleichen hab ich allzeit wider die Antis nomer 10) ernstlich gefchrieben, und hat erstlich Ur sach bazu gegeben vor 30 Jahren die erste Bisitation, ba wir etliche gefunden, als namlich Aureum 1), da hernach von wegen Chebruchs geköpft worden, die schrien: dieweil in diesem Leben in den Beiligen Gund bleibet, so bleiben sie heilig und behalten 12) den heiligen Geist und Seligkeit, ob sie gleich Chebruch und andre Sunde wider 13) Gewiffen thun. Diesen unflatigen Itte thum hab ich allzeit angefochten, bin auch barum verfolgt worden zu Hof und bei vielen Schreiern. Und ift in diesem Artikel nicht allein diese") Frage, ob man foll legem moralem predigen? fondern biefe") Frag stecket fürnehmlich darin: ob zugleich im Menschen bleiben Gerechtigkeit, heiliger Geist, und Sunde wider ") Gewiffen. Davon schweiget bas Beimarische Buch gar 17) still; denn es find viel an vielen Orten 15), die in biefem Frrthum fteden, achten fich beilig, ob fie gleich in Sunden wider Gewissen leben und verharren.

. .

³⁵⁾ Cod. Goth. 213. vermahnen. — In cod. Goth. 94. haec brevius sic: geschrieben, thun wir aus herze lichem Grund und gutem Gewissen zu freunds ticher Bermahnung.

^{*)} Cod. Goth. 94. am 8. Martii anno Domini.

¹⁾ Cod. Goth. 94 et cod. Guelf. condemnatores.

²⁾ Cod. Goth. 94 unfertiger.

³⁾ Per. von.

⁴⁾ Codd. offentliche Schriften.

⁵⁾ Cod. Goth. 94: Zentelanben.

⁶⁾ in Polen] Pez. non habet.

⁷⁾ i. e. verbächtig gemacht.

^{8) 3}ch laß mir auch etc. in cod. Goth. 94 desiderantur.

⁹⁾ am licht] cod. Goth. 94 non habet.

¹⁰⁾ Cod. Goth 213: Unomer.

¹¹⁾ Cod. Goth. 218. Rurerum. — De Aureo vid. scriptum d. 18. Ian. 1586. Vol. III. p. 17.

¹²⁾ Cod. Guelf. behielten.

¹⁸⁾ Pez. mibere; cod. Goth. 94 miber bas. Sed solet Melanthon simpliciter dicere: wider Gemiffen, ut habent cod. Goth. 218 et cod. Guelf.

¹⁴⁾ Pez. bie.

¹⁵⁾ Pez. die

^{16),} Cod. Goth. 94 miber bas; et sit eliem in segg.

¹⁷⁾ Pez. gang.

¹⁸⁾ Pez. Dertern.

Dagegen klar geschrieben ist 1 Corinth. 6.: lasset euch nicht verführen; Abgöttische, Chebrecher werden Gottes Reich nicht erhen 19). Und ist hochnothig, in christlicher Lehre Unterscheid der 20) Sünden zu halten 31), daß man wisse, welche Sünden in den Heiligen bleiben in diesem Leben, welche Sünden nicht seven in den 22) Heiligen.

- 4. Bon allen Irrthumen ber Biebertäufer von Erbsünde, Kindertaufe, von Obrigkeit, Eigensthum etc. sind in Schriften durch 13) uns allhie auch vor 20 Jahren und für und für christliche 24 Unterricht gesschehen, und sind in keinem Scribenten dieselben Saschen also gründlich erkläret. Darum 2) kann auch kein Berbacht senn wider uns, so viel diesen 26 Artikel beslanget.
- 5. Bon 3 ming'ianern haben fie einen verbachtigen Titel gemacht: alte und neue 3minglia= ner, und sagen boch nicht, mas sie neue Zwinglianer nennen. Mun wollen fie gehalten fenn bie 27) allerfreudigften Papstfreffer, und durfen nicht ein Wort fagen von dieser allergrobsten Abgotterei, namlich daß außer bem eingesetzten Brauch nicht Sacrament fenn kann, fondern ftarten papiftifche Abgotterei, und fegen bennoch etliche propositiones, welche niemand in der Kirche von Anfang, auch die Papstischen '*) nicht, geset haben, namlich: bag ber Leib Christi an 29) allen Orten 30) sen, in Stein und Holz. So nun biefes also mare, mas murbe Unterscheid senn amischen 31) diesem Sacrament und andern Dingen? Und 32) haben folche unflätige Reben in Bremen und an3) anbern Orten große Berbitterung und Uneinigkeit gemacht; find auch aus Braunschweig") und Hamburg von wegen dieser Sachen etliche ehrliche 16) gelehrte Leut

und reiche 36) Burger verjaget. Run rebe ich nicht gern bei jungen und ungelehrten Leuten von diefer Sache 37): ob der Leib an allen Orten 36) fen; denn es unflatige Gedanken und Reben. Darum ich selbst still geschwies gen, und vielen gerathen, auch davon ftill zu schweis gen. Bie aber bie Alten gerebet haben, namlich Dionysius, Graecus Canon, Nazianzenus, Ambrosius, Augustinus, Prosper, ift ganz offentlich in ihren Schriften. Es machen auch die Beimarischen Dichter eine Trennung des Leibes und Bluts, die kein Papist, auch 3°) Luther 10°) nicht, gemacht hat, und werden ohne Zweifel viel gelehrte Manner in andern ganden bagegen schreiben. Ich bleib bei dieser Form, welche dem Churfürsten zugestellet worden, und ist gewißlich wahr, daß der herr Christus wefentlich bei feinem Ministerio ift, anderer Beise benn wie ") man von holz und Stein faget. Er wirket in diesem Ministerio Troft, und gibt uns feinen Leib und Blut, machet uns feine Gliedma-Ben, wie Paulus eigentlich spricht: das Brod ist die Bemeinschaft bes Leibes Christi.

6. Bom freien Billen ift offentlich, baf fie mich, Philippum, furnehmtich anfechten. Davon thue ich diesen Bericht. Ich hab bei Leben Lutheri und hernach diese Stoica und Manichaea ") deliria verworfen, daß Luther und andre ") geschrieben haben: alle Bert, gut und bog, in allen Menschen, guten und bogen, mußten also geschehen. Run ist offentlich, daß diese Rebe wider Gottes Wort ift, und ist schädlich wider alle Bucht, und lasterlich wider Gott. Darum hab ich mit fleißiger Nachtrachtung Unterscheid gesetget, wie fern ber ") Mensch freien ") Willen hat, außer= liche Zucht zu halten, auch vor der Wiedergeburt; als Achilles, wiewohl er brennet vor Born, kann er bennoch seine Sande halten, daß sie Agamemnonem nicht erstechen. Diese Freiheit ist noch auch der fündigen Ratur etlicher Maßen übrig 40), wie ich dieses 4') recht durch Gottes Gnade erklaret habe. Bielmehr ift nach

¹⁹⁾ Pes. ererben.

²⁰⁾ ber] cod. Goth, 94. unter ben.

²¹⁾ Pez. et cod. Guelf. erhalten.

²²⁾ ben] Pes. non habet.

²⁵⁾ Cod. Goth. 215. pon.

²⁴⁾ Cod. Golb. 215. driftlider.

²⁵⁾ Pez. barum fo.

²⁶⁾ Pes. biefc.

²⁷⁾ Cod. Coth. 215, für bie.

²⁸⁾ Cod. Goth. 215. Papfte.

²⁹⁾ Cod. Goth. 215. in.

⁸⁰⁾ Pez. Dertern. Et aic etiam in segg.

³¹⁾ Cod, Goth. 94. unter.

⁹²⁾ Cod. Goth. 213. X u 6.

⁸³⁾ an] Pez, non habet,

⁸⁴⁾ Negavit hoe Senatus Brunsvicensis; vid. eius ep. ad Melanth, mense Apr.

³⁶⁾ thriidt] cod. Gosh. 94, son babet,

⁸⁶⁾ reiche] cod. Goth. 213, non habet.

⁸⁷⁾ Pes, et cod. Goth. 94, Diefen Cachen.

⁵⁸⁾ Cod. Goth. 94. Orten unb Enben.

⁸⁹⁾ Pez. und auch.

⁴⁰⁾ God. Goth. 94, Buther felb ft.

⁴¹⁾ m(s] habent cod. Goth. 94. et Guelf. — In cod. Goth. 215. et spud Pez. non legitur.

⁴²⁾ Cod. Goth. 218. Manichaeies; cod. Goth. 94. Manichaei.
48) Enther und andere] sie cod. Goth. 218. Sed. Pez. c. Goth. 94. et cod. Guelf. et ! i de.

⁴⁴⁾ ber] Pez. ein.

⁴⁵⁾ Cod. Goth. 91. et cod. Guelf einen freien.

^{46) #5} rig] cod. Goth. 94. et cod. Guelf, non habent.

⁴⁷⁾ Pez. bas.

ber Wiebergeburt biese Freiheit, ba wir burch bie Regierung bes beiligen Geiftes bulf haben, in uns. Und ift mahr, daß ich von wegen der Bucht viel von diefer Sachen geredt und geschrieben habe, berhalben ich Berfolgung gehabt, und noch habe. Denn Gallus neulich eine folche unflatige Schrift bavon gemacht, baß auch Matthefius uns zugeschrieben, daß barin nicht allein absurda, soudern auch impia gesett find. Es thun aber die Beimarischen Dichter feine Meldung von Diesen groben ") Irrthumen, davon sie billig sollten geredt haben, betennen einen freien Billen nach ber Biedergeburt, und maden babei ein groß Geplerr ") von der Philosophia, wie Stenckfeld auch thut. Denn folch Geschrei tugelt bem Pofel die Dhren. Item fagen, man mache so) Bertrauen auf eigene Rraft und Werke, welches auch folge in Werken nach ber Wiebers geburt. Bie wir nun lehren von der Befehrung oder Biedergeburt "), benn biefe Borter haben einen einis gen Berftand, referiren wir uns auf unfre Schriften, die am Licht sind in den locis und commentariis Pauli. Bir fegen den Anfang Gottes Bort, bas die Gunde strafet, und bas babei Bergebung und Gnade um bes herrn willen anbeut, und fprechen flar, daß Gott burch bas 32) wirtet Schrecken und Troft 53), wie bas alles in Davids Bekehrung fürgebildet ift. Und fo wir sprechen, man foll an Gottes Bort anfahen, ift hiemit Stendfeld ") und feines Bleichen ") gestraft, Die bich= ten: Gott gebe fich ohne Mittel; item der Menfch fen ein Block"), und Gott zwinge ihn, daß er anders werde, er achte das Wort oder nicht. Run fagen wir, es foll ber Menfch beibe Predigt ") betrachten, Gefes und Evangelium; und fo er fich troftet mit bem Evangelio und Eroft in rechtem Schmerzen fühlet, ift gewiß, daß Gott ben beiligen Beift in das Berg gibt, ber aledann ") wirfet, und bleibet Streit fur und fur im Leben, daß der Glaube ftarter wird. Und ift alfo ber beilige Beift arrabo und das Pfand im Eroft, und bleis bet die Regel: praecedente gratia, comitante vo-

48) groben] Pez. großen.

luntate. Denn beides ift mabr. Benn ber Menfc mare wie ein Block "), so ware tein Streit. Item, fo sich der Wille vom Trost abwenden mag 60), so ift dagegen zu verstehen, daß er etwas wirket, und folget dem heiligen Geift, so er den Troft annimmt. Et reiiciens reiicit 61) sua voluntate, nec Deus est causa, quod voluntas reiicit 12). Item, donec 11) voluutas omnino repugnat, nulla est conversio. Die ses alles ist in rechter Erfahrung, in rechter Betrübnis und Trost zu verstehen, und sind Ilyrici und Stenck felde Fantaseien nur prachtige Wort, dadurch die Leut irre werden. Muricus schreibet also: ber Gefallene foll hernach in 3meifel bleiben, bis er burch 3mang glaubet in ber neuen Geburt. Sie frag ich alle verftanbige Christen, welcher Trost dieses in rechter Betrubnif fenn murde? Wir fprechen, ber Gefallene foll in ber") Reue und Angst die Berheißung der Gnade betrachtm; dadurch wirket Gott, gibt 45) den heiligen Geift, zeucht ") den Menschen, gibt ein Funtlein bes Glasbens, daß Trost und Streit anfahet. Sie schreiet") Illyricus, Stolz und sein Bruder 4) Gallus von der Erwählung: was hilft diese "") Berheißung Diefen, die nicht ermablet find? Da kommen ihre Stendfeldischen Fantaseien. Wir sprechen, man soll die Gedanken von der Ermahlung fraren, und aus diefem Spruch von der Erwählung ") richten: beati mortui, qui in domino moriuntur. Dieser Troft sca por geben, namlich Unnehmung ber Berbeigung; venite ad me omnes qui laboratis etc. "). Und bit Berheißung ift universalis, und sollen nicht in Gott widerwartige Billen") gefest werden. Go er allen Gnade anbeut, soll ich mich selbst auch in diese 3 universalem schließen, und soll nicht dichten: ich will har: ren, bis daß?") ich gezwungen werde; fondern foll die

⁴⁹⁾ Cod. Goth. 94. Geplapper.

⁵⁰⁾ Cod. Goth. 215. et cod. Guelf. mag.

⁵¹⁾ Bie wir nun etc.] praetermissa sunt in cod. Goth. 94.

⁵²⁾ Cod. Goth. 213 biefes.

⁵⁵⁾ Schreden und Eroft] cod. Goth. 213. et cod. Goth. 94. (chredt und tröftet. Sed Pez., cod. Guelf, et cod. Mon. babent ut edidimus.

⁵⁴⁾ Pez. Stendfelb6.

⁵⁵⁾ Pez. addit: 3rrthum.

⁵⁶⁾ Pez. et cod. Guelf. Pflod.

⁶⁷⁾ Per. Predigten; cod. Guelf. bei ber Predigt.

⁵⁸⁾ alebann ; cod. Goth. 215. allein.

⁵⁹⁾ Pez. 9 flod.

⁶⁰⁾ Cod. Goth. 94. et cod. Guelf. abmenbet.

⁶¹⁾ Cod. Goth. 94. reiicitur. Cod. Guelf. reiicit 'se.

⁶²⁾ God. Goth. 91. reiicitur.

⁶³⁾ donec] cod. Goth. 94 si.

⁶⁴⁾ Cod. Goth. 94. et cod. Guelf. feiner.

⁶⁵⁾ Pez. und gibt.

⁶⁶⁾ Cod. Guelf. gieret.

⁶⁷⁾ Pez. fcreien.

⁶⁸⁾ fein Bruber] Pez. non habet.

⁶⁹⁾ Cod. Goth. 213. et cod. Goth. 91. bie.

⁷⁰⁾ fparen — Ermählung] cod. Goth. 94. nach bes Berheißungen und Erlöfung.

⁷¹⁾ venite etc.] in cod. Goth. 94. non leguntur,

⁷²⁾ Cod. Guelf. wibermartiger Bil.

⁷³⁾ Pez. die.

⁷⁴⁾ ba \$] Pez. et cod. Guelf. non habent.

Berheifung betrachten und baburch Eroft fuchen. Das mit wirfet Gott, und follen wir babei ju Gott foreien: credo domine, opem") fer meae imbecillitati. Dieser Unterricht ift flar, und ift aus chriftlicher Er-3d hab auch vor 14 Jahren fahrung zu versteben. auf Ansuchung bes Illyrici gen Benedig eine Aroftschrift 76) eben 77) von biefer Frage gestellet. So find bergleichen Erofifchriften ?), burch Lutherum gestellt, noch 79) in seinen epistolis zu finden, und haben ich und Andere oft in Gegenwartigkeit gehoret, daß er selbst Andere also getrostet bat: sie sollten sich an die Promission halten, welche ist universalis, und sollen wir und felbst nicht ausschließen 'e). Es ift auch tein andrer Troff, und spricht Paulus barum also: fides ex auditu est. Man weiß, daß etliche, Die biefen Troft nicht haben annehmen wollen, in Berzweiflung gestorben sind, haben disputirt, sie wüßten nicht."), ob sie in der Auserwählten Bahl gehörten. Dagegen hab ich fehr viel furnehmer und gelehrter Leute mit biefem Unterricht getroket, bag wir nicht vor 82) von ber Auserwählung disputiren sollen, sondern sollen die Berbeißung betrachten; benn man foll am Wort anfahen. Diese sind boch erfreuet worden. Und ift die gottliche Wirfung nicht ohne Betrachtung des Worts "), wie Stencfelb, Illyricus, Stoly und alle "') Enthusiaften bichten, sondern diese gemeine Kirchenregeln find troftlich und wohl zu merten: praecedente gratia, comitante voluntate, Deus trahit sed volentem ") trabit.

7. Bon Dfianbri Streit hab ich, so viel mir Gott Gnad 16) gegeben hat, rechten gründlichen und klaren Bericht gethan in einer besondern Schrift, die zu Kurnberg gestellet, und durch viele unterschrieben ist. Hoffe auch, dieselbe gründliche Erklarung sen zu Stillung besselbigen Streits nüglicher gewesen, denn Morlini conciliationes. Und ist aus der Definition iustitiae, die 17) Dsiander setzet, ganz offentlich 160,

bas er ben Aroft wegnimmt: ber Mensch wird für Gott gerecht um des herrn Shristi willen, aus Gnaben, allein burch den Glauben. Denn Dsiander sett biese Desinition ausdrücklich: Gerechtigkeit ist dieses, das uns macht recht thun. Dies ist eine Gesetzede vom Rechtthun: ist nicht davon geredt, wie der Mensch für Gott gerecht, das ist, Gott gefällig ist. Wiewohl nun die heiligen Gottes Wohnung sind, und ist wahr, das Gott in ihnen wohnet und wirket, und treibt sie, recht zu thun, daran Osiander nicht unrecht gesagt; so ist doch dieses eine andre Frage, wie der Mensch sür Gott gerecht, das ist, Gott gefällig seh imputata institia propter filium. Ont geschlich gebacht haben,

8. Bon Stancari Irrthum.

Stancarus läuft in Hungern und Siebens burgen umber, und machet viel Unruhe 30), ift voll judischer Opinion, und stinket nach Serveto, ist mehr mahommetisch benn christlich, und ist unfrer Kirchen offentlicher Feind; ist auch von dem Polnischen Herrn, der ihn eine Zeit lang ehrlich 31) gehalten, darum 32) weggewiesen, daß er in unsern Kirchen viel Artikel geslästert hat. Darum kann kein Berdacht von und sepn, daß wir Stancari Freunde sepn sollten 32).

9. Bon biefer Rede: gute Berte find nothig.

Diese Rede ist wahr und recht, und mag von keisnem Teufel vertilgt werden: neuer Gehorsam ist nothig, nova obedientia est necessaria. Item: nova obedientia est debitum. Und sind diese Reden zu erhaleten wider die Antinomer, welche unsinnigsich schreien: es bleib der Neugeborne heilig, wenn er gleich in Suns den wider Gewissen, in Chebruch oder Todtschlag ") sället. Dagegen stehen diese Worte klar, 1 Cor. 6.: ihr sollt euch nicht versühren lassen; scortatores, adulteri, non possidebunt regnum Dei. 1 Ioh. 3.: qui non diligit, manet in morte. Rom. 8.: debitores sumus. Luc. 17.: quod debuimus, secimus. 1 Ioh. 4.: debemus nos mutuo diligere. 1 Tim. 1.: milita bonam militiam, retinens sidem et bonam

⁷⁵⁾ Cod. Goth. 213. et g. Goth. 94: sed opem.

⁷⁶⁾ Cod, Guib. 213. Areftbrief.

⁷⁷⁾ Cod Goth. 218. et cod. Guelf. geben.

⁷⁸⁾ Pez. Rod bergl Troffchrift ift.

⁷⁹⁾ Pez. welche noch.

⁸⁰⁾ nicht ansichließen] cod. Goth. 94. einfoließen.

⁸¹⁾ fie müßten nicht] cod. Goth. 94. non habet.

⁸²⁾ Pez. juvor. In cod. Goth. 94. et cod. Monac. non legitur.

⁸⁵⁾ Cod. Goth. 94. et cod. Guelf. addunt: u. ohne Kampf.

⁸⁴⁾ alle] cod, Goth. 91. andre.

⁸⁵⁾ Cod. Goth. 218. volentes.

⁸⁶⁾ Snabel Per et cod. Goth. 94. non habent.

⁸⁷⁾ Defin. iust., Die] cod. Gath. 94. institia, fo.

⁸⁸⁾ Cod. Goth. 218. et cod. Guelf. offenbartid. MELANTE, OPER. Vol. IX.

⁸⁹⁾ Cod. Goth. 218. imputata iam propter filium Dei lustetia.

⁹⁰⁾ Cod. Goth. 218. Unrichtigfeit.

⁹¹⁾ ehrlich] cod. Goth. 213. merth.

⁹²⁾ barum] in cod. Goth. 213. non legitur. Cod. Guelf, habet gar.

⁹³⁾ Cod. Goth. 213. hic addit subscriptionem: Ph. M., haud dubie ex errore describentis, opinati, se ad scripti finem iam pervenisse.

⁹⁴⁾ Cod. Goth. 215. Chebruch, Abbtichlag ober bers gleichen; cod. Guelf, in Morb u. Chebruch.

conscientiam. Diese und betgleichen Sprüche bestetgen klar, daß biese propositiones recht und wahr find: nova obedientia est debitum "), et nova obedientia est necessaria 96). Daraus folget micht, baß es meritum sen ewiger Geligkeit; es folget auch nicht die grobe Eselsdeutung, necessarium ober debitum werde verstanden extortum metu sen coactione: sondern necessarium oder dehitum heißt göttliche uttmandelbare Ordnung, daß die vernünftige Creatur Gott unterworfen fen. Auch ist biese grobe Eselsdeutung ernstlich zu ftrafen, bag ettiche allein außerlich Bert verstehen, so man spricht: gute Berte find nothig; und schreien: der bekehrte 37) Morder am Rreuz habe 94) keine guten Werke. Run haben bie Beimaris schen Dichter dieses auch 69) nicht ausgedruckt, daß diese propositiones recht und mahr sind: nova obedientia est dehitum, nova obedientia est necessaria; sonbern fie fechten fie an mit Liften und Sophistereien. Daß sie aber diesen Anhang strafen: necessaria ad salutem, wissen sie wohl, daß wir diesen Unhang nicht gebrauchen. Denn wir wiffen, bag man biese Folge machet: necessaria ad salutem, ergo est meritum; sondern wir sprechen: nova obedientia est necessaria ober debitum eo ipso, quia 100) ordo divinus immutabilis est, ut creatura rationalis sit subiecta Deo'), und ift eine grausame Sunde, Die Gott strafen wird, daß Menschen also tuhn sind, und burfen sprechen: diese propositiones sind nicht wahr: nova obedientia est necessaria; item, nova obedientia est debitum. Nun hat zwar ber großen Clamanten einer, Gallus ju Regensburg, Diefe Proposition 2) ausbrucklich verworfen; dagegen berufen wir und auf alle verständige gottfürchtige Christen, welther Urtheil wir leiden mogen, und sollen die Weimarischen Condemnationes nicht allein gehört werden. Nova obedientia est necessaria, quia est debitum. Denn ber herr spricht: quod debuimus fecimus. Sie ist auch nothig von wegen ber Folge") causae et effectus. Qui ducuntur spiritu Dei, hi sunt filii Dei. Der heilige Beift bleibt nicht in diesen, die wi-

95) Cod. Goth. 213, necessaria.

bet ihr Gewiffen behr Benfel und boffen Reigungen folgen; davon Johannes, fpricht: wer Stinde thut, der Man foll auch burch biefe Borte: nova obedientia ober bona opera nicht allein außertiche Wette versteben, fonbern guten Fürfat, berglich anrufen, Starfung bes Glaubens burch Betrachtung gottlicher Berheißung und Erempet, Freude an Gott im Leiden und Trubfal, festen Billen zu verhaten Che bruch, Todtschlag. Und hat auch Paqlus die Summa bleses Gehorsams, der in ben Beiligen in diesem Beben ift, in die zwei Borte gefaffet: habens') fidem et bonam conscientiam. Wer nun biefe Lehre') Pauli austilgen will, der wird seinen Richter finden. Und find wir unerschrocken, bag und solche Clamanten puwider find. Bir wollen mit Gottes buif und Gnobe bei diefer Lehre Pauli, die gewistich gottliche, unwar delbare Wahrheit ift, bleiben, und, so viel und mig lich, die Gegensophisterei strafen. Und ist in dem Meimarischen Gebicht wohl zu merken, daß es ein groß Befchrei machet von biefem Bort i. erhalt en. foll nicht fprechen: die guten Werke bienen) zu Erhal tung des Glaubens, denn Gott fen der Erhalter. Das ift mahr; Gott erhalt aber ben Glauben in biefen, welche ihn nicht ') burch Gunbe wiber Gewiffen aussto-Ben, sondern die streiten und Gottes Bulf begebren). Also redet auch Petrus: thuet Fleiß, euern Beruf und Erwählung fest zu machen. Benn unser einer also tebete, wie ein grausames Geschrei wurden sie anrichten! Nun ist nicht dieser Berstand in diesen Reden, daß mon Gott ausschließe, sondern daß wir nicht die gottliche Gabe ") ausstoßen Denn der menschliche Wille ift nicht ein Block 10). David hat nicht muffen ben Chebruch und Todtschlag thun, sondern hatte mit Gottes Bulf widerstreben konnen. 1 Timoth. 5. spricht Paulus: du follst dich bewahren keusch zu leben. Hier ist Got: tes Werk und Bulf nicht ausgeschloffen, sondern alles gusammengefaßt: Gottes Spulf, guter Borfas, Ge bet, Streit, Fleiß und Furfichtigfeit bofe Anreigung zu meiden. So spricht er auch 1 Timoth. 6.: halt das ewige Leben fest. Item Rom. 6.: ergebet eure Bliedmaßen zu bienen der Gerechtigkeit. In diefen und viel bergleichen Spruchen weiß man wohl, baß Gottes Werk, Gnade und Sulfe nicht ausgeschloffen ift, und

⁹⁶⁾ Col. Coth. 213, debitum.

⁹⁷⁾ Cod. Goth. 218. die unbefehrten.

^{98,} Cod. Goth. 218. haben.

⁹⁹⁾ auch] non habent Pet. et cod. Goth. 94.

¹⁰⁰⁾ quia] cod. Goth. 94, et.

¹⁾ God. Goth. 213. creatori Deo.

²⁾ find nicht mahr, nova - Proposition] in cod. Goth. 215. culpa describentis praetermissa sunt.

³⁾ Cod. Guelf. ber folgenb.

⁴⁾ Cod. Goth. 215. habere.

⁵⁾ Cod. Goth. 94 et cod. Guelf. Rebe.

⁶⁾ Cod. Goth. 94. bienen nicht.

⁷⁾ Cod. Goth. 94. nicht wieber.

⁸⁾ Çod. Goth. 94. bebürfen und begehren.

⁹⁾ Cod. Goth. 218. göttlichen Gaben.

^{10,} Pez. Pflod; cod. Goth. 218. 2106.

ist eitel muthwillige Sophisterei, so man solche Rede anders deutet"), oder ist der") Antinomer Sau Theoslogia, so sie dichten, es gette alles gleich, was man thut; wie einer vor etlichen Jahren mir antwortete: Deus non curat opera. Und ware viel zu reden, was hinter ihrer Sophisterei mehr stecket"), das aber mit der Zeit besser an das Licht kommen wird. Und was "unfre Lehre ist vom neuen Gehorsam und guten Wersken"), das wissen viele verkändige Christen in allen. "Randen, auf welche wir und in diesen und andern Artiskeln berusen, und mogen sehr wohl christliche Richter leiden.

10. Bon ben Abiaphoris.

3d hab erstilch") gerathen und gebeten, man wollte gang teine Menberung furnehmen, benn es wur: be gar") groß Gegant baraus folgen. Als aber biefes mein Rathen und Bitten nicht geacht worben, hat man uns heftig fürgehalten, wir machten Conspirationes mit ben Prabicanten in andern Landen; welche Rede uns betrüblich gemefen. 218 nun hernach uns weiter fürgehalten, wir ftreiten unnothige Ding von Rleibern und bergleichen, item, es mußte bennoch eine Ordnung fenn, und follte nicht zugelaffen werben, baß ein jeber eine besondere Beise aus eigenem Trop machen wollte; barauf wir geantwortet, daß wir nicht unnothige Gas chen ftreiten wollten, es ware auch nicht unfer Gemuth, Daß einem jeden zugelaffen "), ein besonderes zu ma= chen: sondern wir haben flar und ausbrucklich gesagt, daß wir bei ber Confession in allen Artiteln bleiben woll= ten, welches auch fur und fur von uns gehalten ift und noch gehalten wird. Da man aber von etlichen Geres monien, Ordnung ber Fest, Rirchenkleidern und bergleichen geredet hat, diemeil uns die Lehr nicht geandert wurde, haben wir davon nicht hart 20) ftreiten wollen. Und ift mahr, daß der Durchleuchtigste, hochgeborne Furft und herr, Bergog Morig, Churfurft, bochloblicher und seliger Gebachtniß, Diese Rede in eigner

Person zu Grimme zu uns sammtlich gethan: seine durfürftl. Gnade begehrten nicht, bag man etwas in ber Lehre andern ?) follte, oder sonft etwas unrechts thun, feine Ch F. G. wollte aber gern Gleichheit in außerlicher Kirchenordnung haben; darauf durch des hochgebornen Fürsten und herrn, herrn Georgen, Fürsten zu Anhalt eine Danksagung geschehen 22), und biefes Erbieten, man wollte von folden außerlichen Mittelbingen nicht Gezank anrichten. Diefes ift im Grund die Summa der gangen ') Handlung, und befenne ich, Philippus, daß ich ben Paftoren unter Marggraf Albrecht gerathen habe, daß fie um des Chorrocks willen Die Rirchen nicht verlaffen follten '1), fo fie die gehr und Sacramenta laut der 25) Confession behalten mochten. Und bin zu biesem Rath verursacht erstlich von wegen ber Kirchen Nothburft, benn ich gefeben, bag viel Rirchen in etlichen Landen ohne Roth verlaffen worden, als in der herrschaft Raffau und sonst; zum Andern hat mich beweget der armen Priefter und ") ihrer Beiber und Kinder Glend. Daß nun Die großen Belden ihre Großmuthigkeit fehr ruhmen, daß sie den Chorrock nicht angezogen haben, und sagen, wir haben folches bem Teufel zu Befallen 27) gethan: diesen gebe ich diese Antwort, daß ich zu Erhaltung der= selbigen Kirchen und aus Mitleiden ber 28) Pafforen fol= ches gethan2") habe, und nicht dem Teufel zu Gefallen, und will mit Gottes Bulf diefen giftigen Deutern und calumniatoribus mit der Beit anzeigen, mas fie arges gethan haben und noch thun mit Lugen, Anrichtung un= nothiger Zwietracht und geschwinden Beucheln 30) bei Kürsten und Herrn und gemeinem Mann, und mit Startung großer Irrthum. Und in Gumma: bies ist ja offentlich, daß man aus Mitteldingen, als Chorrod, und Ordnung der Feste und dergleichen, auf feiner Seiten nothig Ding machen foll, so die Lehr recht bleibet; und ist von uns allezeit diese Condition angebangt, bag die Lehr in allen Artiteln rein bleiben foll. Dadurch ist das Scandalum abgewandt, davon etliche

^{11:} Pez. beuten will.

¹²⁾ Pez. in bet.

^{15,} mas hinter etc.] cod. Goth. 215. was folde Cophis fereien für Schaben bringen.

¹⁴⁾ und mas] cod. Goth. 215. Bas aber.

¹⁵⁾ vom neuen Seb. u. gut. Berten] cod. Goth. 213. et cod. Guelf. non babent.

¹⁶⁾ Cod. Goth. 213. in biefen unb anbern.

¹⁷⁾ Pen. et cod. Guelf. ernftlich.

¹⁸⁾ Pez. et cod. Guelf. gar non habent.

¹⁹⁾ Cod. Goth. 218. follte jugelaffen werben; cod. Goth. 94. jugelaffen murbi.

²⁰⁾ bart] cod. Goth. 94. heftig.

²¹⁾ Pez. wandeln.

²²⁾ gefcheben] Pez. gethan.

²⁵⁾ gangen] Pez. non habet.

²⁴⁾ follten] cod. Goth. 94. mallen; cod. Guelf. follten ober wollten.

²⁵⁾ Cod, Goth, 213. et cod. Gqth. 94., ber Mugebuthis

²⁶⁾ und] cod. Goth. 215. et cod. Guelf, non habent,

²⁷⁾ Pez. Bohlgefallen.

²⁸⁾ Pezi ben.

²⁹⁾ Pez. et cod. Guelf. gcrathen.

⁸⁰⁾ heucheln; cod. Goth. 218. handeln; sed reliqui habent beucheln.

reben. Es haben auch Herzog Sohann Frie brich und sein Bruder 31); und ihrer Landschaft Abel und Pastores zur selbigen Zeit bergleichen von Mittelbingen beschlossen, wie die acta ausweisen; und ist diese jetige Condemnation ihren vorigen Beschlussen 32) nicht wenisger zuwider denn uns.

Dieses sey bavon kurz geantwortet, und berufen [wir] und in allen streitigen Artikeln auf alle verständige Christen, und insonderheit auf alle Universitäten, unsrer Confession verwandt. Anno Christi 1559 33).

(Apographon huius seripti Melanthonis a Philippo Landgravio Hassiae missum est ad loannem Fridericum Ducemi Saxoniae, qui Landgravio inter alia haec rescripsit in epist. data: Grimmenstein d. 27. April. a. 1559. et edita e Tabular. Cassell. in Neubeder's neuen Beiträgen zur Geschichte der Resorm. 1. B. (Leipz. 1841.) p. 195.: "Wie wir 30der genannte Philippi Melanthons Schreiben, so er an 3, unsern Beitern, den Churfürsten zu Sachsen auf das Buch 3, unsere Consutation, welches wir unter unsern Namen haben 3, lassen wir daraus, daß er in der Opinion und Gedanten sten, het, als ob er darin von und angegriffen und angezogen. Mun ditten wir freundlich, Em. Liebben wolle solche unste 3, non bitten wir freundlich, Em. Liebben wolle solche unste 3, nonfutation mit Fleiß auch lesen, so werden E. L. daraus 3, o viel vernehmen, daß er zu solchem die wenigste ltrsche 3, paß wir ihn oder auch unsern Bettern, den Churfürsten zu "Cachsen, in den wenigsten angegriffen. — Denn was 3, note Wertenbern zuch unsern Bettern, den Churfürsten zu 3, mite Constation der eingeschlichenen Sectuarier, Corruptes 3, len und dergleichen Irthum halben vorleibt [?], das haben 3, wie allein seligmachendes Wort in unsern und unsern lieben 3, wies allein seligmachendes Wort in unsern und unsere lieben 3, wies allein seligmachendes Wort in unsern und unsere lieben 3, wies allein seligmachendes Wort in unsern und unser lieben 3, wiese allein seligmachendes Wort in unsern und unser lieben 3, wiese allein seligmachendes Wort in unsern und unser lieben 3, wiese allein seligmachendes Wort in unsern und unser lieben 3, wiese allein seligmachendes Wort in unsern und unser lieben 3, wiese allein seligmachendes Wort in unsern und unser lieben 3, wiese allein seligmachendes Wort nach zu gewarnt sen, wiese allein seligmachendes Wort nach zu gewarnt sen, wiese allein seligmachen von Bestücknen. Daß sich der Philippus 3, deren annimmt, müssen wird bafür halten, daß siene Schriften, mut Wiese Lieben Wiese Sllyrica uns lauter mensch 3, wiese der Wiesen, das dass

No. 6706.

10 Mart.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 750. (ed. Lond. lib. IV. ep. 900.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Ioach. Camerario fratri suo cariss.

S. D. Oro filium Dei, ut nos omnes gubernet, et tuae coniugi vires corporis et animi confirmet. Deo iuvante adducam Esromum et eius filiam, propter vos. Meus gener') Dresdam accersitus est, non opinor medicationis caussa, μηχανᾶσθαι τινας ἄλλα οἴομαι. Sed commendenus Ecclesjam et nos Deo. Affert aulicis nostram responsionem περὶ στηλιτευτιχῶν κεφαλαίων γεγραμμαμενων ε οἰνώνη καὶ ἐν οἴνφ'). Hodie accepi litteras a Academia meae patriae de rixis, quas ibi') multae furiae accendunt, quos in mentem tibi venire puto. Novo Principi cives obedienter iurarunt. Bene vale, die decimo Martii.

Philippus Mel.

No. 6707.

18. Mart. (b. a.?)

Io. Cratoni.

† Ex apographo in cod. Paris. D. L. 54.

D. Iohanni Cratoni, Dectori artis Medicae in inclyta Vratislavia,

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. Quotidie te commonesaciunt artis medicae exempla, quam multa in aegro corpore toleranda ac movenda sint, ac interea, si qua leniri possunt, lenienda esse, ut Pindarus ait, μαλαχῆ χειρί. Est autem Ecclesiae corpus saucium et multipliciter languidum. Multa igitur feramus τροποφοροῦντες, ut loquuntur libri sacri, et, si qua possumus, leniamus. De causa Musei prorsus nihil pronunciavi. Nam nec novi eam, nec inquiro, nec velim πόλεμον εὐδοντα ἀνεγείρειν, ut Solonis verbis utar. Ubi

n 84) Pen. feine Bruber.

³²⁾ Pez. ihrem vorigen Befchluf.

^{\$8)} Pez. et cod. Guelf, amum non addunt. Cod. 94. habet: Datum Wittenb. anno 1560.

¹⁾ Peucer.

²⁾ Scriptum Vinariense.

^{8) &}quot;Hesshusius et plures, Electore Friderico Palatino, qui Ottoni Henrico d. 12. Febr. 1559 successit; e quibus sivis de ratione istarum turbarum sedandarum consulendi, et Philippo iudicium suum de re Sacramentaria scribendi." C. W.

potero ei prodesse, nequaquam ei deerunt mea officia, idque ei scripsi. Bene et feliciter vales die 18. Martii.

Philippus.

No. 6708.

19. Mart.

B. Hencelio.

Epist, lib. II. p. 816. (ed. Lond. lib. II. ep. 522.).

D. Iohanni Baptistae Hencelio

S. D. Clarissime vir et patrone colende, Saepe repeto dulcissimam sententiam scriptam in Syracide, Esto pater orphano, tunc Deus te magis diliget, quam diligit te mater tua. Nec vero dubito, saepe et te eam mente intueri in gubernatione, ac admirari promissionis amplitudinem. Quid enim maius promitti potest amore Dei erga nos tanto, qui superet maternam στοργήν? Commendo igitur tibi causam huius orphani, civis vestri, viri honesti, eruditi et recte iudicantis ac abhorrentis a monstrosis opinionibus. Habet tutorem seu durum, seu iniquum, de quo fortassis et consilium a te petet, et implorabit magistratus auxilium. Audio tutorem alieniorem esse a studiis doctrinarum propter contagia Stenckfeldiana, sicut usitatum est efferari animos deliriis opinionum. Mitto tibi orationem de morte Regis Danici, quam iudicabis exempli causa dignam esse quae a multis legatur. Scriptor, ut in luctu, non adhibuit splendorem, quem tamen adhibere poterat, cum talis sit φ ένὶ μεν μορφή ἐπέων, ἐνὶ δὲ φρένες ἐσθλαί. Bene vale. 19. Martii, Anno 1559.

No. 6709.

19. Mart.

Ioachimo Pr. Anhalt.

Edita in Besmanni Access. bist. Anhalt. p. 122. (Dans.)

Ioachimo, principi Anhaltino.

Illustrissime et Clementissime Princeps. Sicut in ingressu Filii Dei in urbem lerosolymam, cuius recordatio hoc die celebratur, ipse filius Dei dixit: Ex ore infantium et lactantium perfecisti

virtutem, ita deinceps servabit Filius Dei Ecclesiam suam, etiamsi erit imbecillis, et ut semper Ecclesiam sibi colligat in his regionibus, assiduis eum gemitibus oro. Disputationes movit Romanus Pontisex contra Imperatorem Ferdinandum valde periculosas, de quibus mittet scripta vir optimus Doctor Milichius. C. V. gratias ago, quod Michaeli Macario Meideburgensi faveat; spero utiliter serviturum esse Ecclesine Dei, quia scio eruditum esse, et scripsit orationem de optimo Principe Georgio fratre C. V. Gratias etiam C. V. ago pro perpetua benevolentia, et pro Esoce misso. Deus aeternus Pater Domini nostri lesu Christi, creator generis humani, confirmet C. V. vires animae et corporis. Datum die Palmarum [1*55*9] *).

No. 6710.

20. Mart.

Philippo Landgr. Hass.

Edita in Mel. chriftl. Berathschlag, und Bebent. a Pexelio, p. 619. Apographon in cod. Goth. 218. — Etiam impressa in Wunberer's Bebenten, ob die Augsburg. Consfessionsverwandten, so dem Bergischen Concordienbuch nicht beipflichteten, bei igemeinem Religionsfrieden ruhig gelaffen werden können. Danan 1604. pag. 92.

Epistola Phil. Melant. scripta Philippo Landgravio Hassiae.

Sottes Inade durch seinen eingebornen Sohn Jesum Christum unsern Heiland und mahrhaftigen Helser zwor. Durchleuchtiger, hochgeborner gnadiger Fürst und herr. Ew. Fürstl. Inaden danke ich in Unterthänigkeit, daß sie mir ihre christliche Antwort und Erinnerung auf das Weimarische Buch zugesendet haben, und sende hiemit E. F. G. meine Antwort, die ich an den Durchleuchtigsten, hochgebornen Fürsten und herrn, C. M. G. H. ') geschrieden habe. Dabei sende ich auch E. F. G. einen') Theil der Antwort auf die bayersche

^{*)} Proclamatus est Ferdinaudus Imperator in comitiis Francofordensibus incunte Martio anni 1568. Huic autea Papa
XXI conditiones scripserat autequam Imperator coronarotur, utique periculosas, quas vide in Goldasti "Mcidishänbeln" Part. V. p. 166. Non igitur aumo 1559, sed auto1558. scripta est epistola, si ad has conditiones Verbe Mel.
sunt referenda. Quum autem etiam auno 1569, de auctoritate Pontificis in eligendia Imperatoribus disputatum sit, ut
ex epistola d Camerar, d. 22. Mart. 1559. satis perspicitur,
molur epistolam literia auno 1558. scriptis inserere.

¹⁾ Pes. edidit: etc. meinen gnabigften herrn.

²⁾ einen] Wand, ben.

Inquifition, und ift in biefer meiner lateinischen Schrift auch vom littero arbitrio und bonis operibus auf die Weimarische Sophisterei geantwortet; doch nicht gantis fcher Beife, fondern zu Bericht und Troft ber Gotts fürchtigen, und bei benfelben Uneinigkeit zu stillen, wie ich hoffe, E. F. G. als ein hochloblicher, christlicher und weifer gurft, werde in diefen Artikeln damit gufries Dergleichen hoffe ich, es werden andre Gottfürchtige auch Troft baraus') empfahen, und wer-De eine gottebeintrachtige Rirche bleiben, obgleich etliche unruhige Leute auf allen Geiten ") Gewirre und Berruttung anrichten '). Ich kann auch Richter leiden alle driftliche Furften und Universitaten; erfchrede bermegen nicht, obgleich Stoltius, Illyricus und ihr Unhang mich condemniren, ohne gebuhrlich Erfenntniß, sondern befehl die Sache Gott, und trofte mich des Epruchs: illi maledicent, tu benedices 6).

Daß aber E. F. G. vom Synodo Schreiben, ift mahr, daß hochnothig mare gemefen, daß mir einen chriftlichen Synodum von?) der Augsburgischen Confession gehalten hatten, barin ordentlich und grundlich von allen Artifeln geredt mare worben, wie E. F. G. gern gefeben, daß gu Marburg anno 1529. Diefes Wert) recht vorgenommen [worden] mare. Nun mare noch) diese Zeit hochnothig baß ein christlich Synodus gehalten wurde, und wird doch endlich folches geichehen muffen. Wie es aber moglich fen, kann ich nicht feben. Bu Samburg ftebet einer, genannt Westphalus, auf dem Predigtstuhl, und schreiet: Die gottfurchtige und gelehrte Manner in Anglia, die Abgotterei in Inbetung des Brodes gestraft haben, sind des Teufels Und find gu Bremen bergleichen mařivres *). Schreier, Die burch andere mehr gestärft werden. Es hat auch vor diesem Sahr ein Pradicant ju Beimar bei bem hochlobl. chriftlichen 11) Churfurften, Berzog Dtto Beinrichen angefucht, bem Rath gu Bremen zu fchreiben zu Startung folder Schreier, und mare viel bavon zu fchreiben. Golle nun ein Synodus merben, und solle nicht mit einer großen ") Autorität regiert werben, wie viel großer 3mietracht murbe fol-

gen! Der Raiser Constantin hat ben Synodism Nicnenam mit großer Arbeit und Mojestat zusammenbracht, und hat nicht nachgelaffen 13), bis endlich unter ben furnehmften Personen eine driftliche Ginigkeit beschlossen ist; und hat derselbige Synodus Nicaena brei Sahre gewähret, und find bennoch viele Perfonen mis bermartig geblieben, und ist hernach ber Riß großer worden. Ber will unfern Synodum regieren, ba der Sachen viel find, und große Berbitterung ber Furften und Pradicanten ist. Darum bitte ich Gott, Der ibm gewißlich um bes herrn Chrifti Willen eine ewige Rirche fammelt, er wolle allezeit ein Sauflein erhalten, bas ihn recht anrufe, und eine") rechte Rirche sen, und repetire rechte Lehre bei der Jugend mit Muslaffung vie ler, unnothigen und unnüglichen 14) Disputation. Und find durch Sottes Gnade noch viele gottfürchtige, ge lehrte Manner in Kirchen und Schulen, Die bergleichn lehren und pflanzen. Damit bin ich zufrieden, und bin burch Gottes Gnabe bereit, Berfolgung ju leiben. Da allmächtige Sohn Gottes, der vom ewigen Bater ge fandt ift, eine ewige Rirche zu fammeln, wolle feiner Kirche und mir gnadig helfen! Bas ich mehr thun kann, weiß ich nicht, sondern biene in meinem Beruf als ein armer Schulmeister, so lange Gott will. Benn mich die grausamen Thiere, papstliche und Annrische"), zerreißen, das muß ich leiden. Gott helfe mir gnädiglich! Sch vermag nicht, einen Synodum zusammen zu bringen; kann auch nicht gedenken, daß zu dieser Beit folches einem Konige oder Fürsten fruchtbarlich auszurichten möglich sen. So wiffen E. F. G., Daß alles Bornehmen Raifer Caroli erstlich bahin gerichtet gewe fen, einen Synodum zusammen zu bringen, und ift ihm auf keinen Theil moglich gewesen, + achte auch, Diefes Betrubnif fen Urfach gewefen " feiner ") großen Schwachheit. So aber Pfalg, Wirtenberg u. E. F. 6. wollten einen Synodum halten, und bagu gettfürchtige, gelehrte Manner aus mehr Nationen erfer: bern, habe ich mich vor diefer Zeit, so mir Gott bas Leben giebt, zu erscheinen erboten. Dieses babe ich vor diesem Jahr an den Durchleuchtigen Hochgebornen Burften und Derrn, Berzogen ju Wirtenberg geschrie ben, und wunsche mit Bergen, daß Gott ju foldem Berke Gnade gebe. Denn obgleich nicht alle Personen

⁸⁾ Cod. Goth. 243. barinnen.

⁴⁾ auf alten Seiten] Pez. aufftunben.

⁵⁾ Pez. anjurichten.

⁶⁾ Pez. benedicis.

⁷⁾ Pez. por.

⁸⁾ Bert] Pez. non habet.

⁹⁾ noch] cod. Goth. 213. boch.

¹⁰⁾ Pez, Marterer.

¹¹⁾ driftlicen] Pea. non babet.

¹²⁾ großen] non habet cod. Goth. 213.

¹⁵⁾ und hat nicht nachgelassen in cod. Goth. 213. praetermissa.

¹⁴⁾ eint] Pez. non habet.

¹⁵⁾ und unnüglichen] cod. Goth. 219, non babet.

¹⁶⁾ Pez. bie graufame papftifche u. Stinrifche Thier.

¹⁷⁾ Pez. (qui antecedentia non habet): in feiner.

einträchtig bavon weggiehen wurden, wie auch nach den Synodis apostolorum und Nicaena viel Widerwärtige in ihrer unrechten Meinung verharret haben; so wäre deunsch sehund und den Nachkommen sehr gut, daß vieler Gottfürchtiger und Gelehrter einträchtig Zeugniß in solchem Synodo gefasset wurde, und wurden doch etliche Lande Einträchtigkeit auf die Nachkommen erben. Das von ditte ich in Unterthänigkeit, wollen E. F. G. mit Pfalt und Wirtenberg bedenken, was vorzunehmen sen. Der allmächtige Gott, Erschaffer aller Creaturen und Water unsers Heilandes Jesu Christi und Erhalter der Kirche und ehrlicher Regimente, wolle zu 18) diesen Saschen Inade geben, und E. F. G. an Leib und Seele stärken. Datum, den 20. Martii anno salutis 1559.

armer Diener Philippus Melanthon.

No. 6711.

20. Mart.

Proceribus Polonicis.

Epist. lib. III. p. 65. (ed, Lond. lib. III. ep. 80. et in Melanth. Consil. lat. P. II. p. 855.) — Caeterum conf. ep. ad
Matthesium d. d. 28. Mart.

Quibusdam proceribus in regno Poloniae, etc.

S. D. Illustres et magnifici Domini Comites, Semper veneratus sum Regnum Poloniae, eo quod magis utilitatis publicae causa contra Tartaros et Turcas arma gessit, quam caetera Europae regna, quae inter sese ambitione et aliis cupiditatibus hella inutilia gesserunt, ut constat. Maxime igitur opto hene meritae genti, ut etiam illucescat ei lux Evangelii, et deleantur ibi cultus impii, et idola, et flectantur plurimorum corda ad veri Dei invocationem, et colligatur aeterna Ecclesia Filio Dei. Quia manisestissimum est, in doctrina Papae et Monachorum, muitos tetros errores esse. Corrupta est ab iis doctrina de Poenitentia et Remissione peccatorum. Consolatio de Institia fidei deleta fuit: traditiones Episcoporum fuerimt et carnificina, et impii cultus. Ficta oblatio in Missa Papistica, et adplicatio pro vivis et mortuis, invocatio hominum mortuorum, manifesta idola sunt. Quantum turpitudinis est in coelibatu impuro?

Quod igitur de emendatione Ecclesiarum deliberatis, pie facitis, sicut mandatum est: Et nunc Reges intelligité: Ac Filium Dei oro, ut consilia vestra gubernet. Necesse est autem in emendatione hanc circumspectionem adhibere, ut doctrina tradita in scriptis Propheticis et Apostolicis, et expressa in Symbolis, constanter retineatur, nec misceantur corruptelae. Nam solius Evangelii voce certo colligit Filius Dei aeternam Ecclesiam, non aliis doctrinis.

Sint certis locis iudicia Ecclesiae de doctrina et moribus, ut sit censura Ecclesiastica, et contumaces puniantur severa excommunicatione, sed rebus ordine iudicatis. Scholae literarum quoque constituendae sunt, ut adolescentia discat summam verae doctrinae de Deo, et linguas, et artes Ecclesiae utiles. Optarim etiam pios et prudentes viros de ceremoniis cogitare, et eligere non deformes, non ridiculas, et perficere, ne magna sit in una regione dissimilitudo. Ac de earum usu populus recte doceatur, nec addatur opinio cultus aut necessitatis. Quare extet in Ecclesiis vestris pia confessio, de toto Corpore verae doctrinae Christianae, quae quomodo in nostris Ecclesiis recitata sit, cognoscere ex his libellis, quos mittímus, poteritis, a quibus non discedimus. Et concordiae causa prodest, eandem veram confessionem, iisdem verbis recitatam, Ecclesias amplecti. Curabitis etiam pium examen, et publicum ritum Ordinationis ministrorum Evangelii institui. Denique de praecipuis materiis, nostras sententias, et consuetudinem, ex his libellis cognoscere poteritis, quos mittimus. Et exponet vir nobilis Eustathius fideliter nostri Colloquii sum-

Oro etiam Filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, custodem Ecclesiae suae, ut clementer servet et gubernet Celsitudinem Vestram. Datae Anno 1559. Die XX. Martii, quo die ante Annos 1523°) Filius Dei, tanquam Triumphans, ingressus est in Urbem Ierosolymam, exceptus palmis et oleis, et voce canentium, de quibns dicit Dominus: Ex ore infantium et lactantium perfecisti laudem. In eo numero, ut nos quoque, quanquam infantuli et infirmi simus, recte celebrantes Filium Dei, faciat ipse Deus aeternus Pater propter Filium, Amen.

¹⁸⁾ ju] cod. Goth. 215. fm.

^{*) 1525.} scribendum est, si ep. anno 1559. scripta est.

No. 6712.

20. Mart.

Cph. Stathmioni.

Bpist. lib. II. p. 429. (ed. Lond. lib. II. ep. 449.).

D. Christophoro Stathmioni

S. D. Apud Homerum fortissimus bellator optat concordiam his verbis: ώς ἔρις ἔπτε θεῶν, ἔπτ ανθοώπων απόλοιτο, Quanto magis me senem et insirmum optare pacem consentaneum est? Ante annos XXX non studio contentionis, sed propter gloriam Dei, et propter disciplinam reprehendi Stoica paradoxa de Necessitate, quia et contra Deum contumeliosa sunt, et nocent moribus. Nunc mihi bellum inferunt Stoicorum phalanges, sed in qua sententia possint acquiescere mentes anxiae, rursus moderate exposui in responsione, quam Bavaricae inquisitioni opposui. scriptum περὶ προαιρέσεως legi, et scribam de eo alias. Nunc enim aliis molestissimis negotiis oneratus sum. Honestissimae coniugi tuae mitto Angelum. Opto autem ut verus Angelus Filius Dei te et tuos et nos protegat, de quo scriptum Circumvallat Angelus Domini timentes eum. Bene vale. Die 20. Martii, Anno 1559.

No. 6715.

20. Mart.

A. Hardenbergio.

Rpist. ad Hardenberg. ep. 69.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir, et cariss. frater. dum scimus, quid de Gorgone vicinorum Principes responderint. Solius Macedonis responsionem vidi, quae non est timide scripta. Ostendit sibi non placere, confirmari την άφτολατφείαν et Sed quidquid resciscam, tibi supplicia piorum. significabo. Nunc pagellas mitto de Bavaricis articulis, in quibus est et quaestio de humana voluntate. ubi non volui labyrinthos inextricabiles construere, sed piis ostendi praesidia contra saevas tentationes. Hanc verecundam et piam commemorationem inimici mei atrociter repreheudunt. Sed tuum iudicium, ut mihi significes, te valde Vides, quales Sophistae adhibiti sint ad illam vicinorum Gorgonam scribendam.

precemur F. D. ut opem ferat suae veritati. Existimo non defuturos esse, qui falsa refutent. Comiti Christophoro et Medmanno salutem opto et mitto pagellas. Bene vale et rescribe. Die 20. Martii, 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6714.

21. Mart.

Io. Cratoni.

Primum edita in Peuceri tractat, hist. p. 47. Etiam in Hospiniani hist, sacram, II. p. 341., et ex parte a Pezelio in Mel. Consil. lat. P. II. p. 384. — Iterum sed perquam mendose in libro: A. F. Bü fot ag Unterfactura, wenn und durch wen der freten evang. luth. Ritche diffumb. Bücher juerst aufgelegt worden, (Berl. 1789. 8.) p. 34. — Para epist. inde a verbis "Menimi me Lathero" etc. descripta est in cod. Galli II. p. 257 b, ic inscripta: "epistola haeretica ae maledica Phil. Mel. apostatae." — Apographon integrum in cod. Gall. II. p. 240. et in cod. Paris. D. L. 54. — Sequutus sum textum Peuceri; ex multis mendis Büsch. aliqua tantum notavi.

Clarissime vir et carissime frater. Et debeo et habeo tibi gratiam pro perpetua tua benevolentia et pro multis ') beneficiis '), in quibus numero etiam eruditissimas ') disputationes, quas interdum mittis. Caeterum de Sycomoro ') et Sycamino moveor et nomine et descriptione, quam propheta Amos recitat, ut eandem arborem existimem, et quidem eam, quae Dioscoridi est ficus Aegyptia '). Fortassis aliis locis degener non satis agnita est a scriptoribus. Delector allegoria, quod scalpi et ungi fructum oportuit ').

Sed de tua quaestione disseramus, de qua primum omnium oro, ut eruditam antiquitatem consideres, et ex dubitatione mentem evolvas. Scio carnificinam non solum saevam ⁶), sed etiam periculosam ⁷) esse dubitationem. Ideo Paulus iubet caveri, ne adducantur ⁸) animi in docendo els διαχρίσεις ⁹) διαλογισμών. Existimo autem ad confirmandas mentes consensum vetustatis plu-

¹⁾ Büsch, et cod. Gall. mutuis; cod. Par. omnibus.

²⁾ God. Par. officiis,
3) Sic Büsch. et cod. Par. et cod. Gall. Sed Peucerus: in quo numero sunt etiam eruditissimae.

¹⁾ Peuc Sycomorea.

⁵⁾ Büsch, et cod. Par. Aegyptiaea. *) Vid. Scripta publ. Acad. VVit. T. III. p. 248. et supra d. 12. Febr. 1559.

⁶⁾ sulum saevam] Büsch. modo gravem.

⁷⁾ God. Gall. perniciosam. 8) Peuc. abducantur.

⁹⁾ Büsch, et cod. Par. διάκρισιν.

rimum conducere. Memini me Luthero ante annos 20 in itinere cum et placidior et hilarior ") esset, recitare veterum Graecerum et Latinorum dicta, quae expresse dicunt, panem et vinum συμβολά, item ἀντίτυπα esse "); item signum; item figuram "). Cumque adderem, recentem errorem esse, ponere τοῦ ἄρτου μεταβολην καὶ ") μεταστοιχείωσιν, (sic enim recentiores loquuntur) ibi ille haec verba subiecit: "mirum esset ") in Ecclesia recenti potuisse tantum errorem tam diu haerere, et tam late recipe." Repressi me ac 15) mirabar, eum tempore in hac re moveri, cum in aliis non moveretur. Augustinus contra) Adamantum expresse inquit 17): non dubitavit dominus dicere: hoc est corpus meum, cum daret signum corporis 18). Tertullianus expresse inquit: hoc est corpus meum, id est figura corporis 19). Id Lutherus interpretatur figuram geometricam. Vidi legentes cum gemitu viros eruditos et recte '0). invocantes Deum. Origenes expresse inquit: προςφέρει δὲ ἡ ἐχκλησία τὰ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αίματος σύμβολα. Canon vetus apud Graecos nominat ἀντίτυπα σώματα 11). Nazianzenus etiam hac voce utitur; nominat panem αντίτυπον σωμα "). In recenti postea Canone plura verba addita sunt περὶ μεταβολῆς. In Theophylacto Oecolampadius hona fide reddidit verba περί μεταστοιχειώσεως, quae invenit in suo codice. Tota illa sententia deest in nostro codice. Ita veteribus libris insertae sunt corruptelae 23). Narravit mihi Aventinus, se in codice Bedae, qui est in Bibliotheca Passaviensi, legisse enarrationem verborum perspicuam, quae tota desit 24) in libris editis. Reperi ego manuscriptum Bedam in Matthaeum 24) in monasterio Waldsassensi 26) non dissentientem ab Augustino. Mittam cum 17)

10) Büsch. hilarior et placatior.

MELANTH. OPER. Vol. IX

primum potero multorum veterum dicta. Fuit enim mihi curae, ut, quantum possem, antiquitatem et inquirerem et considerarem 26), cuius enarratio non est aspernanda cum disseritur neol δητοῦ καὶ διανοίας. Nec iam instituo disputationem; tantum velim te antiquitatem considerare 28). Quod noster amicus de communicatione idiomatum disputat, miror, eum intelligere communicationem idiomatum confusionem physicam naturarum. Interea tamen verum est, filium Dei adesse ministerio, et in eo efficacem esse, καὶ τὸν ἄρτον κοινωνίαν είναι τοῦ σώματος, ut 30) Paulus diserte loquutus est. Scio enim te, virum doctum, recte iudicare "), quid zorwia significet. Haec nunc breviter scripsi, nec volo spargi in populum, etsi tantum veterum dieta recito, non pugno. Oro autem filium Dei, ut ipse opem ferat veritati suae et Ecclesiae 32), et nos gubernet. Bene et feliciter vale. Datae 21. Martii anno 1559.")

Phil. Mel.

No. 6715.

21. Mart.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 95. (ed. Lond. lib. II. ep. 80.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, In puniendo desertore politicus Magistratus exemplum statuere debet. Quare iustitia et constantia Senatus in illo oppido, de quo scribis laude digna Atque utinam ubique maior esset severitas Magistratuum in disciplina regenda. Sed haec delira mundi senecta languidior est in omnibus necessariis officiis, ac precemur Filium Dei, ne Ecclesiae virtus in senecta deficiat, ut verbis Psalmi utar, quae saepe ex mea coniuge audio *).

¹¹⁾ Büsch, et cod. Gall, et cod. Par. τοῦ σώματος.
12) it, sign, it, fig.] cod. Par. et Büsch. non habent.

¹⁵⁾ xαl] cod. Par. η.
14) Büsch. et cod. Gall. esse.

¹⁵⁾ ac] Büsch. et cod. Par. et.

¹⁶⁾ contra] Büsch. ad; cod. Gall. quidem ad.

¹⁷⁾ Cod. Par. dieit.
18) sui] add. Büsch. et cod. Par.

¹⁹⁾ mei] addunt Büsch, et cod, Par.

²⁰⁾ reste] Peuc, vere.

²¹⁾ Blisch, draftsunor commu. Cod. Par. draftsuna commutos. 22) Nazianz. — commu Büsch, non habet.

²³⁾ Tota illa sententia — -- corruptelae] Busch, non habet.

²⁴⁾ Büsch. et cod. Par. deest.

²⁵⁾ in Matthueum] Büsch. qui est.

²⁶⁾ Waldsuss.] Busch. Bul as sensi.

¹⁷⁾ Büsch. et cod. Par. quam.

²⁸⁾ Büsch. consulerem.

²⁹⁾ Tantum velim — considerare] Büsch. non bebet. 30) ut] abest a cod. Par. et Büsch.

⁸¹⁾ God. Par. cogitaturum. 82) Büsch. veritati et suas Ecclesias. God. Par. veritati et Ecclesiae suae.

⁸⁸⁾ Büsch. et codd. habent ann. 1560. *) Ex ep. ad Matth. d. 23. Mart. 1559. intelligitur, banc ep. post mortem coningis Mel. scriptam esse. Quare pro audio fortasse in autographo fuit audivi. Vid. ep. ad Buchb. d. 1. Maii 1559.

Mitto tibi Sycaminum *); nam et nos sumus qualescunque pastores Sycaminum scalpentes, ut de sese inquit Amos, cap. 7. alludens ad Ficum Aegyptiam, ut nominant, quam ut maturescat, scalpi oportet. Oremus Filium Dei ut ipse nobis adsit. Bene vale et rescribe. Deus confirmet animi et corporis vires tibi et Rheso. Die 21. Martii.

No. 6716.

22. Mart.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 755. (ed. Lond, lib. IV. ep. 907.). Non anno 1560., ut editori visum est, sed a. 1559. scripta est.

Clarissimo viro eruditione sapientia et virtute praestanti I o a ch. Cam. fratri suo cariss.

S. D. Texit Deum filias nostras in itinere sicut scriptum est, Angeli eorum vident faciem patris celestis, cui eo magis agamus gratias, quia passim multa tristia spectacula cernuntur. Cum ad Plasticen venissemus, audiebamus pridie pagum vicinum Udenhusen) incendio periisse, et ruinis oppressam esse mulierem cum quatuor pueris. Tam tristem casum ne nunc quidem sine magno dolore cogitare possum. Significationes etiam metuo. Sed oro filium Dei ut poenas mitiget.

Caspar, meus gener, ex aula attulit ζητήματα περὶ ἐξουσίας τοῦ ἀρχιερέως ἐν ἀρχαιρεσία
τοῦ αὐτοκράτορος. Mittit enim ipse Imp. ad
Principes, et sciscitatur sententias. Quam tetra
est huius delirae senectae mundi confusio. Sapientia Pontificum lenire publica mala debebat.
Horum furiae magis etiam augent.

Misit nobis Macedo responsionem de libro scripto èv olvwn zai èv oïvw'). Et censura est satis libera, quam meus gener vobis mittit, nunc enim retinetur filii morbo. Varii me labores reversum exceperunt. Ideo scribo brevius, et filium Dei oro, ut honestiss. coniugi tuae vires animae et corporis confirmet, et Ecclesias nostras publicas et domesticas protegat. Bene vale. die XXII. Martii. [Anno M.D. LX.]').

Philippus Melan.

*) i. e. carmen de sycamino. Vid. d. 28. Mart.

No. 6717.

23. Mart.

Io. Matthesio.

Epist, lib. II. p. 95. (ed. Lond. lib. II. ep. 81.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Etsi heri ad te scripsi, et carmen de Sycamino misi: tamen hanc epistolam hodie adieci. In Polonia cum regiae deliberationes differantur, de Ecclesiarum emendatione quidam praecipuae autoritatis viris in suis ditionibus instituunt emendationem. Etsi autem in parte Poloniae Calvini Ibros multi sequuntur: tamen alii malunt institui Ecclesias iuxta normam confessionis nostrae, et a nobis exempla petiverunt. His ut responderem hoc triduo valde occupatus fui *). Libenter tibi exempla responsionum mitterem, si describi potuissent. Profecto in tantis distractionibus coniunctionem nostrarum Ecclesiarum maiore cum tueri debebamus, et minus amare φιλονειχείας. Sed oro Filium Dei, ut nos gubernet. Bene et seliciter vale, charissime frater. Die 23. Martii.

No. 6718.

24. Mart.

Ioachimo Pr. Anhalt.

Edita in Becmanni access. hist. Anhalt. p. 124.

Ioachimo, principi Anhaltino.

Illustrissime et clementissime Princeps. Hanc Epistolam scribo Die 24. Martii, quo Filius Dei ante annos 1524 egressus est ad montem Oliveti et ibi sanguinem sudans ingentes dolores propter nos sustinuit et postea calumniis et horribilibus probris tota nocte exagitatus est, postridie pendens in cruce etiam convicia audivit. Haec cum tulerit ipse filius Dei, qui mortuos resuscitaverat, feramus et nos iniurias, et iudicium Deo commendemus. Sic et Senaeium tulit David. Et de talibus iniuriis vere inquit Cyprianus: Non is, cui maledicitur, miser est, sed qui maledicit. Igitur oro C. V. ut moderetur dolorem, cuius causa est petulantia et iniusta rabies hominis maledici. Nemo in hac misera vita satis intentus

¹⁾ Pagus inter oppidula Kemberg et Graefenhaynichen. Vid. 12. Oct, 1559.

²⁾ Wimariae.

^{8) 1559.} scripta est.

^{*)} Vid. ep. d. 20. Mart.

esse potest, ut omnes calumnias vitet *). Deum scio aequiorem nobis esse, quam sunt isti censores. Si potero, veniam brevi ad C. V. cui Filius Dei confirmet corporis vires et animae. d. 24. Martii.

No. 6719.

25. Mart.

Ge. Buchholzero.

+ Exapogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Georgio Buchholtzero, Pastori Ecclesiae Dei in urbe Arctoa.

S. D. Reverende vir et cariss, frater, Non dixi, mihi oblatam esse speciem, quae mihi praedixerit mortem, sed de alio quodam cive nostro locutus sum, qui ante annos aliquot mortuus est. Fuit hic vir honestus et doctus, et non impius, Mulpfort, qui aliquot diebus ante mortem, cum quidem mens alioqui integra ei esset dixit, speciem mihi similem, sibi oblatam esse, quae eum in morho consolata sit et diem praedixerit, qui finis morbi et vitae futurus esset. Ac respondet even-Meam vitam Deo commendo, ac libentius ad dulcissimam consuetudinem Dei, Christi et Ecclesiae coelestis accedam, ubi non exercentur praestigia sophismatum, ut nunc in hac vita multi putant decus ingenii esse, sophismata fingere. Carolostadius anno proximo ante Luthezi mortem extinctus est in peste Basileensi. Heri literas accepimus, in quibus scribitur periculose aegrotare ducem Iuliacensem, Libellos vobis mitto, inter quos sunt duo exempla orationis de doctore Pomerano, et tria exempla orationis de congressu Bononiensi **), quorum unum dabitis Illustrissimo Principi Electori, et unum clarissimo viro Thomae Matthiae. Oro etiam, ut Illustrissimo Principi Electori reverenter gratias agatis meo nomine pro dono, quod tribuit viduae Lutheri, qui fuit filius patris Lutheri doctoris. Bene valete. Properabat nuncius; ideo plura scribere non potui. Hoc adiicio: Esaiae 53., ubi noster textus

legit: tradidit animam suam in mortem, Ebraeus legit: effudit animam suam in mortem. Multo expressius ita significatur mors quam verbo: tradidit. Die 25. Martii, quo die scribitur creatos esse Adam et Hevam ante annos 5521.

Philippus Melanthon.

No. 6720.

25. Mart.

U. Mordeisen.

Rpist, lib. V. p. 198. Hic ex autographo, quod Lipsiae asservatur descripta a Clariss. Geradorfio.

Clarissimo viro sapientia et eruditione, et virtute praestanti D. Ulrico Mordisin Doctori Iuris Consiliario Inclyti Ducis Saxoniae Electoris etc. Patrono suo caro,

S. D. Clarissime vir et patrone carissime. Scribam et de iis articulis quos meus gener mihi reverso ex Lipsico examine exhibuit, et de fontibus causae, ea quae recta et vera esse intelligo, plane et perspicue deo iuvante. Sed si potest differri iter usque ad mercatum Lipsicum, ubi ad vos accedere malim, differri oro. Nam ad hanc scriptionem etiam horum dierum spacio uterer, qui alioqui mihi in itinere perirent. Fui .n. [enim] et post reditum et Lipsia occupatus responsionibus scribendis ad Landgravium qui nobis misit scripti exemplum, quo respondit Duci Iohanni Friderico. Id exemplum nunc et vobis mitto. Sin autem proficisci me Dresdam ante mercatum Lipsicum Illustrissimus Princeps Elector voluerit, obtemperabo, si id mihi significaveritis. Oro autem filium dei dominum Iesum Christum crucifixum pro nobis et resuscitatum, sedentem ad dextram aeterni patris ac dona dantem hominibus, ut Illustriss. principem Electorem et nos omnes gubernet et protegat. Mitto pagellam de Livonicis rebus. etiam literas in quibus scribitur Ducem Iuliacensem periculose aegrotare. Victorinum Dux Brussiae vocat in suam Academiam, sed is mallet nobiscum esse. Bene et foeliciter valete. die 25. Martii quo die ante Annos 5521 Adam et Hevam creatos esse scribitur.

Philippus Melanthon.

⁴⁾ Vid. ep. d. 28. Ian. h. a.

^{**)} Utramque orationem dabimus in Melanthonis Declamationibus, ubi leguntur. Pars orationis de congressu Hononiensi inserta est Melanth. Gonsili lat. P. II. p. 346., quam etiam germanice habes supra in Mel. Annalibus ad aunum 1558. spectantibus.

No. 6721.

26. Mart,

No. 6722.

27. Mart.

Testimonium.

+ Ez apogr. in cod. Paris. D. L. 544.

S. D. omnibus lecturis has literas.

Apud Marcellinum legitur, Valentinianum imperatorem repressis Alemannis imposuisse arces montibus vicinis Nicro. Non sunt autem vetustiora monumenta in ullis montibus Nicro vicinis quam Heidelbergae, nec ad collocanda praesidia situs alibi magis idoneus est quam duo illi vertices in utraque Nicri ripa inter se oppositi. Et legi ante annos LI in templo, quod ibi in arduo monte situm est, fragmenta vetusta latinorum versuum. Ideo existimo, fuisse ibi laudati illius imperatoris arces, ac Heidelberga delector non solum quia patria est, sed etiam quia ibi vetustae virtutis monumenta et vestigia sunt. Habet autem et nunc vera ornamenta: domicilium est principum Electorum, verae Ecclesiae et Academiae, in qua omnium doctrinarum studia sunt. Natus est autem hic M. V. H. in Heidelbergae vicinia in Nusloch, et cum natura sit doctrinarum capax in Academia patriae et nostra recte didicit linguam latinam et graecam et initia philosophiae, in quibus etiam doctrinam de motibus coclestibus, quae illustria testimonia de Deo ostendit, inchoavit. Ad haec studia adiunxit Ecclesiae doctrinam, de qua constanter amplectitur consensum catholicae Ecclesiae Dei, quem et nostra consessio et illustrissimorum principum Electorum Ducis Otthenrici et Ducis Friderici confessio recitant. Ac pietatem animi vera invocatione Dei et honesta morum gubernatione declarat. Quare eum omnibus honestis viris commendo, ac nominatim inclytae Academiae Heidelbergensis Lectoribus, et maxime opto, omnium Academiarum in nostris Ecclesiis semper esse pium consensum, easque semper in Deo unum esse. Scio omnibus bonis viris gratissimam esse sententiam, quam ex veteri poëmate Plato citat: οὐ χουσὸς ἀγλαὸς, οὐδὲ ἀδάμας οὕτως αστράπτει πρός ὄφιν, ως περ αγαθών ανδρών δμοφράδιων νόησις. Data anno 1559. in Pascate, quod est ab exitu Israelitarum pasca 3068. Tot annis continuis cum servarit Ecclesiam filius Dei, servabit etiam in hac vita deinceps, et post hanc vitam aeterna gloria eam ornabit, cum Deus erit M. [?] Melanthon. omnia in omnibus beatis.

manu propria.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 243. Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 243., cui Baumgartnerus inscripsit: "1569. ad d. 7. Apr. per Laurent. Durrenhofer."

Hieron, Bomgartnero, Senatori inclytae urbis Noribergae.

S. D. Oro filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum crucifixum pro nobis et resuscitatum, sedentem ad dextram aeterni patris, ac dona largientem hominibus, ut te et totam Ecclesiam tuam domesticam et Ecclesiam vestram publicam gubernet et protegat, et tibi vires corporis et animi confirmet teque gestet etiam in senecta. cogito precationem meae coniugis, quam in multis doloribus repetere solebat: Non deficiat virtus mea in senecta! Idem petamus nos quoque. Et spero Filium Dei qui est caput Ecclesiae omnia in omnibus perficiens, nobis adfuturum esse, nec dubito eum cernere nostra pectora et gemitus nostros. Commendo tibi Laurentium, quem spero concordiae studiosum fore. Bene vale. Die 27. Martii *).

Philippus Melanthon.

No. 6723.

31. Mart.

V. Strigelio.

Epist. lib. III. p. 255. (ed. Lond. lib. III. ep. 171.).

D. Victorino Strigelio

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Hoc die, videlicet ultimo Martii, Hieronymus Stridonensis anno suae aetatis nonagesimo primo mortuus est, anno post nativitatem Christi ex Virgine 420., anno post captam a Gotthico Rege Alarico Romam, sexto. Fugit ille ex Europa in solitudinem Palaestinae, et Sycophantas, et bella Gotthica. Nos quo possumus fugere? Minitantur Germaniae Turci et Galli: Et in omnibus locis multum est periculorum ab inquietis ingeniis. Sed tamen Deus servabit reliquias suae Ecclesiae, cuius cives et te et nos esse non dubito.

^{*)} Alia manus adscripsit: 1559.

De Borussiaco negotio intellexi tuam recusationem. Volo autem inter nos aeternam amicitiam esse, et si mihi dabit vitae spacia longiora Deus, declarabo etiam benevolentiam si quibus officiis potero. Bene et feliciter vale, charissime frater.

No. 6724.

1. Apr.

U. Mordeisen.

Rpint. lib. V. p. 200 sq.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone charissime. Summam disputationis initio complector, et in tria membra distribui. An iure divino habeat autoritatem Papa constituendi Reges? Quid autoritatis habuerit humano iure ante formulam Othonis? Quid postquam Othonis formula facta est? Nec sine dolore intueor petulantiam Pontificum, qui saepe accenderunt bella inter Germanicos Principes. Idem nunc fit et Pontificum et Sycophantarum furiis."

Amsdorsius edidit libellum, in quo desendit Propositionem: Die guten Berck sind schüblich zur Seligkeit: contendit recte et proprie sic dici. + Audimus, captivos ex Iena abductos esse Victorinum et Andream, pastorem Ecclesiae. Sic ostendunt voluntates suas isti censores nostri, non tantum erga nos, sed etiam erga alios.").

Oro autem Filium Dei, ut nos gubernet, et has regiones protegat. Mittam hac septimana eam summam disputationis, quam nunc scribo '). Deinde ad singulos articulos addam breves responsiones. Bene valete. Calend. Aprilis 1559.

Philippus Melanth.

No. 6725.

1. Apr.

Friderico Regi Dan.

Epistola praemissa libro: Hieron. Osii bistoria Regum Israelitarum Saulis et Davidi (1559?). — Nec Strobelius nec Rotermundus hanc epist. cognoverunt. Descriptam eam inveni in Ballenstedt. Collect. Vol. II. No. 5. Inclyto et Serenissimo Regi Friderico II., Regi Danorum, Norwegiae, Gothorum et Henetorum, Duci Slesvicensi et Holsatiae, Principi Ditmarsiae etc., Comiti in Oldenburg, Domino suo Clementissimo.

 ${f Vult}$ ${f Deus}$ sciri initia mundi, ut agnoscamus ab ipso genus humanum conditum esse, et cogitemus, quale sit conditum, et ad quos usus: deinde ut sciamus, quomodo haec praestans natura discesserit a Deo, et oppressa sit peccato et morte, et unde sit ingens et terribilis moles calamitatum, qua genus humanum horribiliter premitur. Maxime vero sciri vult primam consolationem, qua se patefecit Deus conditor post nostrum lapsum, et promissionem de filio edidit, reddituro iustitiam et vitam aeternam, et ex hac misera massa nostra rursus colligere Ecclesiam aeternam coepit. Deinde sciri vult continuam temporum seriem, ut aspiciamus ordine patefactiones divinas et testimonia, quae statim ab initio Deus de sese ostendit et discernamus doctrinas, quae a patefactionibus divinis dissentiunt. Propter has tantas causas in Ecclesia servavit Deus monumenta primae historiae. Hoc beneficium Dei saepe cogitemus et grati celebremus, et simul voluntatem Dei agnoscamus.

Politia Israelitarum ideo et constituta et defensa est, ut esset velut bibliotheca divinae historiae, et ostendit Deus de sese manisesta testimonia in constitutione et assidua propugnatione eius politiae, ut certum sit, doctrinam in ea gente traditam Dei vocem esse. Haec testimonia saepe legantur et sint in conspectu ad nos confirmandos. Deinde consideretur discrimen huius divinae historiae et ethnicae de imperiorum successione, cuius cognitio etiam valde utilis est. Sed prophetica ostendit patefactiones divinas, testimonia de Deo, tradit Evangelium et legem, et haec genera doctrinarum discernit, ostendit exempla non irae tantum sed etiam gratiae. Ethnica ostendit sceleratorum poenas et sonat hanc vocem: Discite iustitiam moniti et non temnere divos.

Cum igitur omnibus homiuibus maxime necessaria sit cognitio divinae historiae, laudandum est studium omnium, qui, praesertim adhibita cura illustrandarum narrationum, invitant homines ad eam lectionem, aut etiam legentes adiuvant. Et excitanda est industria eruditorum henignitate bonorum gubernatorum. Scio autem, Regiam Maiestatem tuam et amare lectionem divi-

¹⁾ Addit A. D.

²⁾ Vid. d. 9. Apr.

nae historiae et humanarum, et causas intelligere, eur legendae sint. Notum est, familiarissimam fuisse Alexandro lectionem Homeri, Scipioni lectionem Xenophontis de primo Persarum rege, Cyro, cuius fuit excellens iustitia et fortitudo. Rectius laudandus est pater tuus Rex Christianus, qui assidua lectione historiae divinae fidem et invocationem in pectore suo confirmabat, et in multis gravissimis deliberationibus consilium ex illis libris petebat. Nec dubito, te idem et honestissimo Patris exemplo et tuo iudicio facere. Placebit igitur Regiae Mai. Tuae consilium et opus Hieronymi Osii, excellentis eruditione et virtute, cuius quae sit ingenii facultas, ostendit vel una descriptio proelii Davidis adolescentuli, quo vincit Cyclopem Goliath, de quo inquit:

Corruit in faciem, ceu quondam maxima pinus, Vis quam vellit humo venti, cum turbine saevit, Mugituque ferit montes et territa castra.

Quantus autem labor sit, exponere res Ebraeas mediocri carmine latino iudicare possunt hi, qui vel in brevibus argumentis id experti sunt. Eo igitur magis laudanda est voluntas Osii, quod in re difficili studium ornandae Ecclesiae ostendit. Accessit etiam hic labor, quod Ebraei fontes inspiciendi fuerunt, a quibus interdum interpretatio latina dissentit, etiam in dictis, quorum singularis est emphasis, ut in primo παραλειπομένων Capite XVII., ubi Latinus legit: fecisti me spectabilem etc.; in Ebraea lectione vaticinium est de copulatione divinae et humanae naturae: adspexisti me in forma hominis, qui in excelsis est Dominus Deus. Hic Graeca lectio propior est fontibus: ἐπεῖδες με ώς δρασις ἀνθρώπου. Quid dulcius est hac sententia, quae adfirmat, Deum se ostensurum esse adsumta humana natura et quidem adspicientem nos et clementissime sanantem nos miseros. Nec enim tantum Davidem sic loqui existimes: adspexissime in forma hominis; sed eadem voce singuli nos erigamus, sciamus filium Dei ad nos mitti, et induere massam naturae nostrae, ut nos aspiciat et sanet, et ipsi saepe nobiscum repetamus hanc dulcissimam vocem: adspicis me clementer Deus assumta humana natura. Tales sententias ex ipsis fontibus sumptas perspicue reddere in carmine, magnum decus est. Hoc igitur opus, Clementissime Rex Friderice, ut ita accipias rogo, ut hos labores tibi placere ostendas, et studia eorum accendas, qui et Ecclesiam scriptis |

ornant et véra invocatione iuvant, ut Osius utrumque facit, qui précatur filium Dei, dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, sedentem ad dextram aeterni patris, aç dona dantem hominibus, ut clementer te servet incolumem, et tribuat tibi felicem gubernationem regni ab optimo patre iuste accepti. Bene vale. Calend. April. anno 1559.

No. 6726.

6. Apr.

Ge. Agricolae.

Epist, lih. II. p. 571. (ed. Lond. lib. II. ep. 593.). — Hic ex autographo in cod. Goth. 400.

Georgio Agricolae, gubernanti studia doctrinae Ambergae,

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Scis in scriptis Philosophorum multa disputari de optimo statu politico, sed unicus Psalmi versus tanta de te nos rectissime docet, inquiens: Ut conveniant Reges et populi ut serviant Deo. Sint concordes, Reges, Doctores, et populus, sit endem vox doctrinae et Invocationis, et sit talis tranquillitas, ut congressus honesti Ecclesiae, scholarum, et iudiciorum esse possint. Talem statum in Psalmo descriptum opto patriae nostrae, et Deum custodem Ecclesiae et politici status oro, ut Ducem Fridericum et Ducem Wolfgangum Principes Palatinos a veteri Caroli stirpe ortos, guhernet. Mitto vobis pagellas, in quibus etiam complexus sum ea quae recte dici iudico, περί προαιρέσεως, και περί άγαθων έργων. Nec volo illa terribilia dogmata proponere piis, quae dubitationem afferunt, quae Gallus ad Istrum propugnat. Vestra tamen iudicia libenter audiam. Schallingo salutem opto. Bene vale. Die VI. Aprilis *).

Philippus Melanthon.

No. 6727.

(b. t.)

Quaestio.

Mel. Consil. lat. P. II. p. 359 sqq. - Vid. ep. ad Agricol. d. 6. Apr.

^{*)} Peuc. addit: anne 1559.

Quaestio.

An bona opera sint necessario facienda?

Anno 1559.

Dulce est libertatis nomen, et verum est illud Lucani:

Libertatis amor, cur tum decipis orbem?

Ouod rectius sic diceretur:

Libertatis amor, cur stultum decipis orbem? Avide igitur accipiuntur illae tribunitiae conciones, quae libertatem amplificant, et frenos cupiditatibus laxant. Qualis haec est concio Cynicorum potius, quam Christianorum, quae vociferatur, hanc propositionem falsam esse: Bona opera sunt necessaria. Mirabitur posteritas, fuisse seculum tam furiosum, in quo talis insania applausores habuerit. Sed videre impudentiam, ut stabiliant hoc tetrum mendacium, assuunt manifeste depravata Pauli dicta, quorum nativam sententiam omnes nosse utilissimum est, non solum ut horum praestigiatorum iudicare possint imposturas, sed etiam, quia alioqui gravissimam doctrinam in iis dictis Paulus tradidit. Alterum citatur ex posteriori epistola ad Corinthios scripta: où χατ' ἐπιταγὴν λέγω. Ibi Paulus de modo eleëmosynarum concionatur. Et universam Ecclesiam praemunit contra Anabaptisticos furores de. Platonica communicatione. Non impero, ut facultates in commune conferatis, nec praecipio, quantum quisque conferre debeat, ut Principes in tributis modum praecipiunt. Non talia sunt imperia Apostoli, aut Pastoris in Ecclesia. Sed suum quisque teneat, et suo arbitrio modum elëemosynae constituat. Haec est nativa sententia Pauli, in qua videtis discerni non praecepta a praeceptis. Nec valet haec consequentia a non praeceptis ad praecepta. Nam de praeceptis dicitur ad Titum: Haec dicito cum umni imperio μετά πάσης έπιταγής. De praecepto, Non moechaberis, nequaquam diceret Paulus: οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω.

Alterum citatur ex epistola ad Philemonem, ubi Paulus ait, se noluisse retinere servum fugitivum sine domini consensu. Nolui, inquit, tibi invito adimere servum. Sed retinuissem, si tua voluntas accessisset. Hie de voluntate in contractu inter patres loquitur, ut si de conducendo equo ageretur, utar tuo equo, si mihi volens utendum dabis.

Hic de forma contractos loquitur inter partes, non de obligatione, qua Deo debemus obedien-

tiam in praeceptis. Et quidem rursus docet nos de distinctione dominiorum. Non vult praetextu religionis servum eripi domino nolenti. Vult in contractibus servari legum vocem. Prohibet quidquam eripi dominis invitis, seu furto, seu aliis modis, qui cum legibus pugnant. Hanc doctrinam vitae utilem isti scurrae in alienissimam sententiam transformant. Haec eo commemoro, ut et sophistica consideretur, et magis amentur studia doctrinae, quod cum fiet, clare agnoscetur, quam severe Deus nobis et legum reverentiam, et disciplinam praeceperit.

Notitiae naturales, quae verissime sunt radii sapientiae ex mente divina in nos transfusi, quae sunt Decalogi doctrina, sunt propositiones necessariae et immotae magis, quam haec propositio: Bis quatuor sunt octo. Manifesta igitur insania est, et Cyclopum, et Cynicorum furor, dicere, obedientiam, quam leges divinae praecipiunt, non esse necessariam. Ac Magistratuum severitate coërcendi erant, qui tales opiniones defendunt contumeliosas contra Deum et perniciosas moribus. Quid interest inter pecudes et homines remota Dei, et legum notitia?

No. 6728.

9. Apr.

D. Voigtio.

+ Ex spogr. in Cod. Paris. D. L. 54%.

Davidi Voit. (Ienae.)

S. D. Silentium nostrum ostendit, nos et pacis et concordiae publicae cupidos esse, etsi indoctos clamores inimicorum non probamus. Interea tamen Ecclesia, videlicet pii et eruditi iudicant, quae sint vere sententiae, et quae sint Erynnies, quae dissidia incendunt. Ac Deo me commendo. Francofordianus Senatus ad me scripsit de mittendo concionatore). Ea de re scribes mihi, nisi ipse Lipsiam in mercatu venies. Bene vale. Die 9. Aprilis.

Philippus,

^{*)} Vid. ep. d. 21. Maii 1559, ad Voigtium.

No. 6729.

9. Apr. | No. 6731.

(h. t)

U. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 201.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

S. D. Charissime vir, et Patrone charissime. Mitto partem disputationis, quam opto a vobis legi, antequam de ea colloquemur Lipsiae. Credo, fundamenta recte constituta esse, possunt haec multo prolixius illustrari, sed modum esse oportet, et scitis, multa praesertim circa tempus mercatus incidere, quae interrumpunt alias operas. Bene et fel. val. Die 9. April. 1559.

Phil. Mel.

No. 6730.

9. Apr.

Abd. Praetorio.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Ea nocte, quae secuta est laetissimam έορτην paschatos ...) capti sunt lenae Andreas, Pastor Ecclesiae senex, et Victorinus 1), ac abducti sunt in arcem vicinam Leuchtenberg, ubi carcer est latronum. Constat pietatem et modestiam in his duobus viris eximiam esse. Sed ardet odio nostri Flacius. Id ostendit in his honestis viris cruciandis, quibus etsi nihil nobiscum negotii est, tamen asperitas, quae in nos exercetur, non placet. Precor filium Dei, ut nos gubernet et protegat. Nunc sum occupatus labore colligendae disputationis de Romano Pontifice, qui conatur adimere Germanis τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτοpos. Commendo tibi hunc doctorem Iuris, virum integerrimum et amantem concordiae publicae. Te quaeso, ut eum complectaris. Bene vale. Die nono Aprilis, 1559.

Philippus.

(Quaestio.)

Mel. Consil. lat. P. II. 'p. 361. — Idem argumentum tractavit breviter in Declamatt. T. V. p. 62. et uberius in scripto, quod infra ex. Iulio habes.

De Quaestione.

Quo iure Carolus Magnus habuerit imperium Occidentis, et titulum Imperatoris? Anno 1559.

Respondeo: Francici Reges iustis bellis potiti sunt Germania et Gallia. Et Iustinianus Imperator fecit foedus cum Rege Francico, et expresse testatus est, se concedere, ut Galliam Francici Reges teneant, et auxilium ab eis petiit contra Gottos, quod Ariani essent. Fuit autem Carolus legitimus haeres regni Francici. Hic deinde iusto bello occupavit regnum Longobardorum, qui bellum contra pacta aliquoties moverant, et trucidaverant praefectos Caroli. Transferri autem dominia iustis bellis non dubium est. Ac iustum bellum est legitima defensio contra latrocinia, quae fit per Magistratum, seu legitima poena, qua Magistratus eos, qui atrociter deliquerunt, punii, ut doctrina Pauli ad Rom. 18. ostendit.

Nec tamen Carolus titulum Imperatoris accepit, nisi facta transactione cum Constantinopolitanis, de titulo, et de parte Italiae, ab Alpibus usque ad Neapolim tenendam. Et sancitum est, ut urbs Veneta libera esset, neutris subdita, inchoata Attilae tempore. Anno Christi 476. cum haec pax fieret anno 801.

Habuit igitur iuste Carolus et terras, et tiulum Imperatoris Occidentalis, iure belli et transactione. Et magna admiratione et laude digna est sapientia et iustitia Caroli, quod titulo uti noluit ante transactionem.

Haec responsio vera, perspicua, et firma est. Quare alias obscuriores et ambiguas responsiones omitto.

Nunc addo refutationem falsarum opinionum, quas pontificii sparserunt, qui finxerunt, Romanum Pontificem habere ius autoritate divina, seu iure divino, seu mandato Evangelii imperia et regna transferendi, unde et versus in corona Rodolphi scriptus fuit.

Petra dedit Petro, Petrus diadema Rodolpho.

Et hoc praetextu Pontifices iniusta et perniciosa bella Henricorum, Fridericorum, et Ludo-

¹⁾ Scriptam est vel h., vel ni, vel ni. Incertus sum, quid bae literae sibi velint. Fortasse compendium est scribendi

²⁾ Andreas Hugel, Pastor Ienensis, et Victorinus Strigelius, Professor Academiae.

vici Bavari tempore accenderunt, quae magnas vastationes in Italia et Germania fecerunt, et caussae fuerunt ingentium praeliorum, in quibus multi Principes, pater Lotharii Imperatoris, et alii multi interfecti sunt.

Tautas res nosse prodest, ut simus cautiores, cum Pontifices malis exemplis priorum, tubae belli in Germania esse conantur.

Omnibus autém in Ecclesia haec doctrina necessaria est, scire discrimen ministri Evangelii et Magistratus politici: Suntque verae definitiones tenendae, ex quibus postea multa iudicari possunt.

Minister Evangelicus est persona immediate, vel mediate a Deo ordinata ad docendum Evangelium, et ad Sacramenta administranda, habens mandatum puniendi contumaces verbo, non vi corporali. Testimonia nota sunt: Reges gentium dominantur, vos autem non sic. lohan. 20. Sicut misit me pater, sic et ego mitto vos. Ioh. 18. Regnum meum non est de hoc mundo. 2 Corinth. 10. Arma militiae nostrae non carnalia sunt. Roman. 12. Non vindicantes vosmetipsos. Et Matthaei 5. Ne resistatis malo.

Haec dicta ostendunt, missos esse Apostolos ad docendum Evangelium, sine potestate cogendi homines gladio, seu vi corporali.

Certissimum est igitur, Episcopos et Pastores in Ecclesia non habere iure divino autoritatem constituendi Imperatores, aut Reges, et regna transferendi.

Quid mirabilius cogitari potest? quam Paulo Romae docente, tamen Neronem, qui fuit cloaca multarum legionum diabolorum, dominatum esse?

Magistratus politicus est persona a Deo immediate, vel mediate ordinata, ut sil custos disciplinae externas, iuxta legem Dei, et pacis, habens mandatum coercendi et puniendi contumaces vi corporali.

Quanquam autem Deus in Israël interdum constituit Reges et Prophetas, ut Saulem, et Davidem, tamen plurimi Reges apud Ethnicos facti sunt sine voce Prophetarum. Sed Dominus puniens scelera hominum, dedit victorias insignes aliquibus ductoribus, reprimentibus latrocinia, propter quas victorias deinde iure belli summa horum fuit autoritas, ut Alexandri, Iulii, et aliorum. Ita Nimrod in Babylone caepit regnare anno 132. post diluvium, sine suffragatione Noë, Melastra, Open. Vol. IX.

qui procul ab eo aberat. Varie igitur iure belli, sine expressa voce Prophetarum, regna translata sunt, DEO adiuvante victorias.

Haec consideranda sunt, ut discernantur imperia a ministerio Apostolorum, et Episcoporum. Non igitur habuit Romanus Episcopus iure divino autoritatem transferendi Italiam, vel lmperatoris titulum ad Carolum. Ut autem in publica desponsatione sponsi et sponsae Pastor Ecclesiae, non dat novum ius sponso, aut sponsae, sed antea consensu parentum, et filii, et filiae, corpora legitima desponsatione translata sunt, de qua Paulus loquitur 1 Corinthiorum 7. Uxor proprii corporis potestatem non habet, sed maritus. Et maritus proprii corporis potestatem non habet. sed uxor. Pastor autem Ecclesiae, ut publica persona, publice hoc renunciat, id est, testis est factae illins desponsationis, ne corpora alio transferantur: Est et testis, non esse incestam coniunctionem: Ita Episcopus Romanus publice dicens, Carolum esse Imperatorem, non dat ei imperium, sed publice exponit, tribui ei imperium a nobilitate Italica, et hanc personam non esse reiiciendam, quia non sit contaminata haereticis opinionibus, et non sit tyrannica.

Cicero Consul non dat consulatum Murenae successori, sed Senatus et populus ordinaria suffragatione tribuunt consulatum: Cicero tantum testis est de suffragatione. Ita post Carolum Magnum, donec Electores constituti:sunt, patres Imperatores tribuebant filiis imperium: ut Carolus Magnus, et deinde Ludovicus Pius, cum bahertus plures filios: tamen uni tribuerant Italiae possessionem, et fastigium imperii.

Constitute autem Senatu Electorum ius et potestas dandi hoc àslaua, quod est Imperatoris Occidentalis proprium, ut sit Italiae et Germaniae Dominus, et defensor prae caeteris Regibus, est penes Electores. Nec Pontifex dat hanc potestatem, sed post electionem testis est, hanc personam rite electam esse, et non reiiciendam esse, idque publice renunciat. Probandum est et exemplum Patriarchae Constantinopolitam, qui formulam confessionis ab Anastasio Imperatore petivit ante coronationem, si tamen petatur confessio VERAE DOCTRINAE.

No. 6732.

10. Apr.

Io. Stigelio.

Danz. Epp. ad Stigel. ep. 69. God. Goth. 188. ep. 185.

Clarissimo viro, ingenio, eruditione et virtute praestannti, D. Ioanni Stigelio, τῷ Θεῷ, καὶ ταῖς Μούσαις, φιλτάτφ, fratri suo carissimo, S. D.

Cariss. frater. In tua praefatione, et argumento delectatus sum, et sumta ex Philosophiae fontibus Tetragoni interpretatione, tibique pro tuo munere, et debeo et habeo gratiam. Cum autem tuam illam Panegyricam Orationem *) legerem, recordatus sum dulcissimi versiculi Sophoclei:

Anar to xonotor tor lone ket quiatibi voluptati fore sciebam, et quia tuorum morum pictura est. Praestas enim constantiam in tuenda iustitia, et omnium virtutum officiis. Egoque praecipue candorem, integritatem et constantiam tuam in hac meorum temporum varietate cognovi. Memini me olim, cum de Principibus loqueremur, recitare viro clarissimo D. Pontano dictum Dionis de M. Antonio:

ομοιος δια πάντων εγένετο και εν ούδενι ήλλοιώθη, - ἀγαθός 🗗 ἦν, και ούδεν προςποίητον είχε.

Haec apud Suidam leguntur, et te delectari talibus descriptionibus et virtutum imaginibus scio. Commendo tibi hunc tuarum Musarum admiratorem et cultorem, *Vratislaviensem Seckervicium*, tuius vidisti, opinor, epistolas lacob et Esau nomine scriptas. Bene et feliciter vale. die 10. April. **)

Philippus Melanthon.

No. 6735.

14. Apr.

U. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 178 sq.

Ulrico Mordisia, Consiliario Ducis Sax.
Elect.

S. D. Clarissame vir, et Patrone colende. Spiae inter Causidicos est Doct. Iohannes Höchel,

natus ex meo vitrico et coniuge, quam habuit ante meam Matrem, homo ingeniosus et non ignavus. Is offert suam operam Illustrissimo Principi, Duci Saxoniae, Electori, et reverenter petit, sibi commendari Procuratoris munus *), quia is, qui eo fungitur officio, dicitur id relicturus esse. Etsi deliberationibus talibus me non admisceo, tamen indicare voluntatem honesti viri et amici, cum quidem industriam et fidem ei non defuturam esse existimem, rectum est. Itaque eum vobis reverenter commendo. Nuncius huc rediturus est. Poterit igitur mihi literas vestras adferre, si quid vel de hac re, vel de aliis negociis significare volueritis. Bene et feliciter valete. Die Aprilis 14.

No. 6734.

1 7. Apr.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 109. (ed. Lond. lib. II. ep. 96.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Mitto partem responsionum de Bavarica inquisitione, et mitto ut censori, cuius iudicium antefero universae factioni Blancie, quae nec veritatem quaerit, nec piis mentibus in veris doloribus consulit; sed dubitationes auget. Vides me nec reporte apocipioses explicata dicere, et quorum usus est in consolatione. Credo et te saepe eadem ex ipso Luthero audivisse, et extant talia ab eo scripta. Vidi rabiose scriptam contentionem a Gallo, qui inde usque a ripa Istri in nos ungues suos extendit. Vicinis Bavaris parcit. Commendo autem nos Filio Dei. Bene vale, Die 17. Aprilis.

No. 6735.

18. Apr.

Hier. Baumgurtnero.

Epist. lib. VI. p. 244. — Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 244., cui Baumgartnerus inscripsit: "1559. ad. 4. Maii."

^{*)} Vid. ep. ad Voigtum d. d. 28. Febr. 1559.

^{**)} Cod. Gotb. addit: 1558.

^{*)} In Camera Spir. — De Hoechelio vid. epistolas d. 18. Msii 1542. scriotas.

Hieron. Bomgartnero, Senatori incl. urbis Noribergae.

S. D. Scio te sapienter de ingeniis iudicare, ideo non longa oratione de Schelhamero opus est. Eruditionem ex eius scriptis cognosces, et morès sunt pii et honesti. Collocabitis igitur eum aut in schola aut in templo: χρή γάρ ἄνδρα τάσσειν, οδ μάλιστα αν ώφελοι. Idque scis esse iustitiae distributivae officium. Scripsi de eo ad Senatum. Sed te patrono nobis opus ') erit.

Mitto ἐπιτάφιον λόγον de Rege Danico, scriptum brevius quam vellem, cum quidem autoris facultas ἐπιδειχτιχή potuerit addere splendorem. Sed opinor consulto hanc nudam narrationem eum edidisse. Nondum scimus finem Areopagitici iudicii, in quo causam dicunt Pastor Ecclesiae Ienensis, senex maxime φιλήσυχος, et Victorinus. Ubi cognovero, quae certamina fuerint et quae suerit καταστροφή, scribam. Placeant sibi quantum volunt et sese mirentur hypocritae nobis inimici, ego sophisticen qua plausus cient sui theatri profiteri nolo, nosque commendo Filio Dei. Bene vale. Die 18. Aprilis ').

Philippus Melanthon.

No. 6736.

18. Apr.

H. Besoldo.

† Ex apogr. in cod. Zeltneri Dresd. p. 80. descripta a Gers-

Hieronymo Besoldo (docenti evang, Norinbergae.)

S. Reverende vir et frater charissime. Existimo congruere mentem et voluntatem Schelhameri ad dictum, qued extat in Zacharia: diligite veritatem et pacem. Recte didicit Ecclesiae doctrinam, et natura modestus est, et intelligit opus esse Ecclesiae concordia quae ut retineatur, certe modum esse disputationum oportet. Non igitur feret dis-Quare ut eum complectaris et amicis commendes, te oro. De ceteris rebus scribam, cum tuas literas accepero. Bene et feliciter vale. Die 18. Aprilis anno 59.

Philippus Melanthon.

No. 6787.

D. Chutraeo.

(Ex David. Chytraei epistolis p. 1218.)

Davidi Chytraeo.

S. D. Clarissime vir et carissime frater. Meministi regis laudationem apud Homerum πατήρ δέ ώς ήπιος ήρι. Talis cum fuerit rex Danicus grati memoriam eius ad posteros transmittamus. Quare et opt. ac doctiss. viro D. Bordingo gratiam habeo, quod Orationem de Regis Danici pietate et migratione edidit, et tuo officio delector, quod exempla mihi misisti. Curavi et hic a typographis edi. Et quaedam de eo, nomine Palladii scripsi. Nunc tibi mitto responsionis nostrae partem de Bavarica inquisitione. ... Libenter enim pinrum et eruditorum iudicia audio et sequor. Nec frangor animo propter Staphyli rabiem quem nunc audio fieri Bavaricum Lectorem in Academia Ingolstadiensi. Adversus tales coniuncti esse nostri debebant. Sed vides quae sint distractionis faces. Tuum indicium de meo scripto flagito. Commendo tibi hunc Battum Gaudavensem. Bene vale et rescribe. Mense Aprili, 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6738.

20. Apr. (Lipsiae.)

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 68.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir et carissime frater. In mercatu Lipsico scripsi hanc epistolam, ut narrabit hic Civis vester, ubi cum interpellationes fuissent assiduae, non potui prolixe scribere. Ea nocte, quae secuta est laetissimum diem Paschatos, ex oppido Iena captivi abducti sunt Pastor Ecclesiae Ienensis, senex tibi notus Andreas et Victorinus *), quia non approbarunt Areopagiticum librum. Gothae his diebus auditi sunt a

¹⁾ opus] addidit alia manus, et est utique practermissum a Me-

^{· 2)} Alia manus adscripsit: 1559.

^{*)} Abdress Hagel, Pastor Ienensis, et Victorinus Strigehas, propterea quod librum confutationis, ut vocatur, a Ducibus Saxon, editum nolebant probare, d. 25. Mart. 1859. eaptivi abdreti sunt in arcem Gothanam, Grimmenstein. Vid. Saligii hist, aug. conf. III. p. 482 sq. et Planckii Ges füldete bes protest. Erhybegriffs P. IV. p. 599.

Principibus et in carcerem reducti. In Augustano conventu res eo deducetur, ut flagitetur Pontificia Synodus, quam punc et rex Gallicus et Burgundus petunt. De his tantis rebus scribam plura, cum domum rediero. Bene vale. Die 20. Aprilis 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6739.

21. Apr.

M. Collino.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Matthaeo Collino, in Academia Pragensi.

S. D. Clariss, vir et cariss, frater. In mercatu Lipsico haec scribo, in concursu et multorum et molestissimorum negotiorum; ideo te oro, ut brevitatem literarum mearum boni consulas. Mitigationem sententiae nostrae, quam petivistis, misimus, ut patri dolorem leniremus. Sed profecto asperitas tribui nobis non potest, teque oro, ut legem Solonis cogites: ὁμοίως ἀμφοῖν ἀκροᾶσθαι. Petrus Camenicenus locum in schola Misnica petivit. Ibi certus numerus est, nec addi nunc plures in ea schola possunt. Aderat enim Georgius Fabricius, gubernator scholae, qui difficultatem nobis exposuit. Petivi igitur de Grimmensi schola. Hic locum fore buic Petro spero, Sed aula respondebat, se mihi significaturam, audita oeconomi sententia, quid fieri possit. Mea officia non de esse vestris patior, teque oro, ut non sinas effluere ex tuo anino memoriam amiciliae nostrae, non solum vetustate sed etiam honestis officiis confirmatae. Bene vale. 21. April. 1559.

No. 6740.

(fere mense Apr.)

Senatus Brunsvic. ad Melanthonem.

+ Ex apographo in cod. Galli II. p. 209.

Ein Brief eines Chrbarn Raths ju Braun=
fwig an Philippum.

Unfer freundlich Dienst zuvor. Chrwurdiger und hochsgelahrter, großgunstiger herr und Freund. Und ist vor wenig Tagen E. E. turger Gegenbericht auf bes burchleuchtigen hochgebornen Fürsten und herrn, hrn. Johann Friedrichen bes Mittlern, herzogen zu .

Sachsen 2c., unsers gnabigen herrn, ausgangene Confutation der bisher eingeriffenen Corruptelen gu Sanden kommen, und darneben angezeigt, daß es darauf ftunde, daß solche Schrift in offentlichem Druck publicirt und ausgebreitet werden follt, welches alles wir an feis nen Ort stellen, und achten ohne Moth, uns in bie schädliche Zwiespalt und Contentiones zu stecken, die weil (Gott erbarms) eine Zeit daher ohne das mehr Gegants und Habers in unfern driftlichen Religionsfachen vorgefallen, und unter die Leut kommen, benn und und andern ehrliebenden gottfürchtigen Christen lieb ober aut ift. Dieweil wir aber im Bericht auf ben funften Artitel des h. hochwurdigen Sacraments des Leibs und Bluts unfere herrn Jesu Christi belangend unter an bern befunden, daß uns von E. E schuld gegeben und aufgelegt werden will, als follten aus unfer Stadte liche ehrliche reiche und gelehrte Leut verjaget fenn von beswegen, daß sie nicht einraumen und bekennen wollen, baß ber Leib Christi an allen Orten fen, in Stein und Holz 2c.: so sind wir darüber nicht unbillig fast bech bewogen, und konnen nicht bebenken, womit wir verschulbet oder verdienet haben mochten, baß G. G. und und unsere Rirchen bermaßen und alfo beschwerlich anziehet, da wir doch gewiß und eigentlich wissen, daß bie angebne Quaestion in unfrer Gemein, Gott Lob, nie erregt worden, viel weniger wird fich mit Grund befinden, daß wir einigen den geringsten Menfchen barüber verjagt oder beschwert haben follten.

Wir konnen auch mit Wahrheit und gutem Sewifsen wohl schreiben, daß innerhalb 10, oder langer Sahren fein Burger um Religionssachen aus unfrer Stadt vertrieben fen, denn allein N. N., welcher fich in 3ming lifche, durch h. Gedachtniß Doct. Mart. Luthers, E. E. und andrer Belehrten viel mehr vorlangft verdammte Schwarmerei zu viel eingelaffen und vertieft, und über alle ernstliche und treue Bermahnung zu teiner Befferung hat begeben wollen. Wir konnen aber darfur nicht achten, daß E. E., die sich hiebevor in Sachen bas hochwurdige Sacrament belangend, je und allwegen nicht anders erzeigt ober vernehmen laffen, benn baß fie mit bem theuern Mann Gottes Mr. Buthero einig maren, nunmehr des Gemuths fenn follten, N. N. ober andern Schwarmern Beifall ju geben, und ihre bofe Sachen wider und und andere beständige Christen vertheibigen ober beschönigen zu helfen; sonderlich bieweil wir miffen, daß N. N. bei E. E. Rath gefucht, und die selbe ihme gerathen, er sollte sich mit unsern Predigern vereinigen und vergleichen, beffen wir E. E. Sandfdrift gesehen und gelesen haben; sondern muffen es dafür balten, daß etwa abgünstige bose Mauler besondere Luft und Willen haben, und bei E. E. und andern ehrlichen Leuten mit Unwahrheit, und wie sie dazu kommen konnen, im nächsten zu verunglimpsen. Derhalben bitten wir freundlich, E. E. wollte und günstlich aus dem ärgerlichen Berdacht lassen, und daneben auf Wege und Mittel gedenken, dadurch solche Bezüchtigung, die allebereit, wie wir berichtet werden, unter viel Leut ausgebreitet, von und und unsert Gemein wiederum abges wendet, und wir zu Unschalden dermaßen nicht versläumdet werden mögen. Dagegen denn und zum höchsten beschwerlich sallen und seyn wollt, unser Bürger und andere Leut in den Gedanken zu lassen, als sollten wir N. N. oder semands anders so unbedächtig und ohne erhebliche Ursachen aus unsere Stadt verjagt haben.

Bas nu E. E. Gemuth und Bebenken sen, bitten wir hiewieder in Schriften bericht zu werden, barnach wir uns mogen zu richten haben. E. E. ohne bas freundslicher Dienst zu erzeigen seind wir stets geneigt und wilslig. Datum unter unser Stadt ausgedrucktem Signet, anno 1559.

Der Rath ber Stadt Brunfcwig.

No. 6741.

1. Maii.

P. Sickio.

† Ex spogr. in cod. Paris. D. L. 54°.

M. Petro Sickio, Professori in Academia Regiomontana.

S. D. Doctissime vir et cariss, frater, Lenit, ut spero, tibi molestias omnes consuetudo viri excellentis eruditione, pietate et candore, Iohannis Aurifabri. Nam praeter hunc credo esse alia quaedam insuavia. Sed scis ubicunque sumus multa haec communis vita adfert talia qualia misceri inquit Homerns: δοιοί γάρ τε πίθοι καταχείαται έν Διος οὐδει δώρων, ολα δίδωσι κακών, έτερος δε εάων *). Anglus qui proxima hyeme nobiscum fuit, dicebat sibi exilii aerumnas praecipue leniisse Doctoris Iohannis consuctudinem. Scribes autem ad me et de Ecclesiis vestris et de tuis laboribus saepe. Mitto tibi pagellas, de quibus et tuum iudicium mihi significabis. Nam vicini nostri reprehendunt ea, quae de voluntate

*) Iliad. Q. 528.

humana minus horride dico, cum quidem non pugnem cum ipsis, sed potius seponam quaestion nes, quorum non est usus in consolatione. Expecto autem et flagito tuas literas. Bene vale. Calend. Maii 1559.

No. 6742.

1. Maii.

Io. Aurifabro.

Edits in libello: Phil, Mel. Bebenten vom Grorciono ober Teufelsbeschwörung bei der Kindertauf, sampt einem auss führtlichen Berthit eie. Bremen 1592. 4. Ropotita a Pezelio in Mel. Consil. lat. P. II. p. 370.

Iohanni Aurifabro.

 ${f R}$ everende vir et carissime frater. Formam baptismi, quam mihi misisti, iudico piam esse, teque adhortor, ut contra calumnias te conscientia recti iudicii, et rectae voluntatis sustentes. Feramus sapienter huius furiosae aetatis zuzońθειαν. In urbibus aliquot Rheticis et Rhenanis praefationes veteres, quae ante baptismum legebantur, ante annos plures quam viginti abolitae sunt. Sum interrogatus, an essent restituendae? Respondi, non esse restituendas. Idem in tua caussa sentio. Ante triduum de te mecum locutus est Mordisius Consiliarius Ducis Saxoniae. Is optat, te posse Lipsiam attrahí. Non igitur deerit tibi honestus locus, si ex Borussis migrandum esse statues. Et adhuc quidem Dei beneficio in hac regione mediocris Ecclesiarum status est, nec tranquillitas turbatur vicinorum rabie, qui condemnationes βλαχώδεας ediderunt, qui ipsi suas Ecclesias turbant. Tenentur captivi, senex Pastor Ienensis, et Victorinus, quos scis esse viros modestissimos, nec aliud crimen obiicitur, nisi quod non omnia probant in illis condemnationi-Spero Deum nos protecturum esse contra hos, et alios hostes. Oppugnatur enim Ecclesia multiplicium hostium odiis. Sed tamen filius Dei servat agmen, quod recte eum invocat, et fideliter facit officium, sine odiis, et sine sycophantia. Ostendit antem odiorum crudelitas in adversariis, quid agant. Mitto vobis partem responsienum de Bavaricis articulis, ubi vides, me de voluntate humana seponere quaestiones, quarum non cat usus in docendo, et in consolationihus: ac mitto tibi has pagellas, ut censori, teque propter amicitiam nostram oro, ut mihi pro tuo candore scribeant Henetas?), et, si iunior essem, sperarem; eam mihi usui fore in longinquis peregrinationibus. Romanus Pontisex atrociter minatur τῷ ενντοχράτορι, sed Deum precemur, ut et pacem Europae tribuat, et nos omnes gubernet. : B. V. 5: Maii, 1559,

No. 6749.

10. Maii.

Buchholzerus ad Melanth.

Ex autographo Buchholzeri edita in ben Unichulb. Nachtichten Sahrg, 1715, p. 218. Responsum Mel. vid. d. 24. Maii.

Dem hochgelerten und achtbaren herrn M. Philippo Melanchthoni zu Bittenberg Professori, meinem großgunftigen herrn und Praeceptori.

Sottes Gnade durch Christum, Amen. Ich hab E. A.B. [Ew. achtbare Burdigkeit] vor dreien Tagen alle drei geschrieben. Ich glaube, ihr werdet es bekommen haben. Unsre junge Herrschaft mit einem Fraustin sind hin in das Land zu Lünedurg, und holen die junge Kurstin, die den Herzog gehabt, wieder. Unser Shursusst bekummert sich warlich hart; Gott troste und stärke ihn, und helse ihm von seiner Krankheit, daß nicht was anders daraus wird, und er uns mocht absgeben, sonst ware es aus mit der Marke.

Am Sonntage vergangen *) hat Eifleben nach ber Predigt im gemeinen Gebet bies Gebet gethan mit folden Worten: bittet auch wider ben iconen neuen englischen Mittagsteufel, ber jest wieber hervorkommt, und will bie guten Wette nothig machen in ben Gerech= ben ober Glaubigen, bamit wir wiederum ben gangen Chriftum und fein Evangeltum veilibren merben, bavor une ber guther oftmale gewarnet hat, daß Gott dem wolle wehren ober bekehren, bamit er bavon abtaffe und abftebe. Ale Die Predigt aus gemefen, hat ibm ein aftatelicher Mann gefragt, - wen er meine? Dat engeantwortet: ben Grammaticum ju Bittenberg, ber viel in theologia laffet ausgehen. Es ift aber nihil spirituale darin, wie in des Forsteri hebraischem Dictionario tractavit grammatica, Item hat in ber Prebigt gefagt: wurde einer fenn, ber bes Luthers

Lehre vertheidige, so wurde er es thun. Item will vertheidigen des Luthers Wort servum arbitrium, daraus die neuen Wittenberger liberum arbitrium wollen machen. Sat auch gesagt: komme er weg, so ist es mit des Luthers Lehre aus und gethan.

Ich will des Sonntags das Contrarium lehren, wider sein Gebet, daß Gott wolle zerstören den greusichen schwarzen Teufel, der ein wild, must, roh Leben will anrichten wider Gottes Gebot. Das habe ich euch zur neuen Zeitung nicht wollen bergen. Datum mit Eil. Anno 1559. Mitwochs nach Eraudi.

Salutate Dom. Pastorem, Eberum et D. Maiorem.

> Georgius Buchholzer, Propst zu Berlin.

No. 6750.

10. Maii.

Iac. Wigando.

† Ex apogr. cod. Goth. 188. ep. 59.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, I a cobo Wigando, Pastori Ecclesiae Dei in oppido Weissenfels, fratri suo cariss.

Reverende vir, et carissime frater. Si potes locum docendi in vicinia tua huic W.') viro Besolde tribuere, quaeso, ut eum tua suffragatione et auctoritate adiuves, quia recte didicit doctrinam Ecclesiae, et mores eius sunt honesti, pii, et natura placida est, et non rixatrix, ac scio tibi, uli erit notior, propter eruditionem, modestiam a pietatem, carum fore; Natus est in oppido Crimniz') vicino Cygneae, et orphanus est, et in Academia sumtus habuit a cive Annaemontano. Habet sororem in vestro oppido, ideo in vicinia vestra mallet vivere, quia soror in orbitate ci velut mater fuit. Est autem favore digna virtus φιλοστοργία. Et Deus vult, nos erga orphanos induere paternam φιλοστοργίαν, quam et ipse erga Ecclesiam orphanam exercet. Mitto tibi pagellas de rege Danico'). Bene vale. die 10. Maii, A. 1559.

Philippus Melanthon.

²⁾ Henetas] scripsi pro Hebraeas, quod mendum est,

^{#)} i. e. Dom. Exaudi, d. 7. Maii.

¹⁾ W.?

²⁾ Crimmitschau,

⁵⁾ Orationem Bordingi.

No. 6751.

15. Maii.

Henr. Mollero.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Magistro Henrico Mollero, in aula inclyti Principis Nassavii.

S. D. Doctissime vir et carissime frater. Quum sciamus, non volvi casu res humanas, sed verum esse Deum aeternum, mentem conditricem omnium rerum, et in genere humano colligi aeternam Ecclesiam per filium Dei voce Evangelii: annitamur, ut vox doctrinae propagetur ad posteros, et quantum suo quisque loco potest, laboremus, ut sit et servetur Ecclesia. Ideo cogitavi ante hoc tempus de te in hac militia retinendo. Consilium valde placet Mordisio, et meo genero et nostro Pastori. Nondum retuli ad senatum Academiae, quia contatio Ebrardi praebebit occasionem referendi. Et cum aula ostendet illi suam sententiam, ut in illis suis montibus maneat, quia coniux a migratione abhorret, omnes sine dubitatione tibi volent commendari munus honestissimum docendae Ebracae linguae et doctrinae Ecclesiae *). Hos duos labores in Ecclesia Dei scis omnium maxime necessarios esse. Te igitur expectabimus, et oro, ut venias ad nos, nec anteferas alias vocationes. Cogites, Academias esse Ecclesiae speculas, Deo iuvante. Bene vale. Die 15. Maii anno 1559.

Post iter vestrum haec tria potissimum acciderunt. Pastor Ecclesiae Ienensis Andreas et Victorinus capti sunt, et adhuc retinentur captivi. Dux Luneburgensis Franciscus Ottho mortuus est. Exercitum Dux Adolphus collegit, ut Ditmarsienses opprimat. Sed urbes in littore maiores aliud agi existimant, quod fortassis ex tuis cognosces. Salutem tibi optant meus gener et Meus gener scripsisset nisi febri impe-Pastor. diretur.

Philippus.

No. 6752.

16. Maii.

Henr. Paxmanno.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Henrico Paxmanno, Doctori artis medicae, gubernanti Academiam Goldpergensem*),

S. D. Clariss. vir et cariss. adfinis. Precemur filium Dei, dominum nostrum I. C., crucifixum pro nobis et resuscitatum, λόγον καὶ εἰκόνα ἀἰδιον αιδίου πατρός, ut servet Ecclesiam suam et Ecclesiae seminaria, coetus docentium literas et scripta prophetica et apostolica. În Saxonia dux Adolphus duo millia equitum et sexaginta vexilla peditum habet. Dicitur Ditmarsis minitari, sed urbes metunnt alind agi. Dux Franciscus Otto post nuptias dicitur mortuus esse. Inter regem Hispanicum et Gallicum pax est facta. Conditionibus et hoc additum est, ut uterque assentiatur, synodum convocari a Romano Pontifice, ut Europae pax in Ecclesiis restituatur. Haec habemus hoc tempore άξιόλογα, quae eo significo, ut et scias quid in his regionihus agatur, et horteris tuum coetum, ut maiori cura Deum precetur, ut det Germaniae pacem, et conservare doctrinas Ecclesiae studeat. Bene vale et rescribe. Die 6. Martii **), 1559. Adhuc sunt captivi pastor Ienensis et Victorinus.

Philippus.

No. 6753.

17. Naii.

Dav. Chytraeo.

(Ex David. Chytraei epistolis p. 1219.)

Davidi Chytraeo.

Clarissime vir et cariss. frater. Heri literas a Sigismund. Geloo, quem nosti, scriptas accepi, in quibus haec sunt verba: Byzantinus Tyrannus foedus ad obitum suum expedit, qua de re donec concludatur, quinque mensium induciae interce-In his rebelles omnes comprehensi sunt. Addita est cautio, si Turcae et seditiosi inducias Ea foederis postulatio non alio non violent. spectat, quam ne hinc impetatur Solymanus, dum duo eius filii de imperio inter se dimicant, et ut reliquum omne vitae tempus in otio transigat,

^{*)} Vid. infra ep. d. 1. Aug. 1559, MELANTH. OPER. VOL. IX.

^{*)} Vid. de Paxmanno epp. d. l. Oct. 1558.

^{**)} Pro Martii sine dubio legendum Maii. Nam Hugelius et Victorinus d. 26. Martii 1559. abducebantur captivi. Neque d. 6, sed d. 16. Maii scripta videtur. Vid. epist. eiusdem argumenti ad Mollerum d. 15. Maii 1559.

certumque post se et imperatorem et statum relinquat. Pater diadema Selimo defert. Baiazethes ad Persam se contulit, in quem praecipui de consilio καὶ οἱ πολλοὶ favore inclinant atque propendent. Haec Sigismundi verba sunt. Mitto versiculos nostros, quia tuum nomen in hoc vaticinio dulcissimo ponitur. Sed optarim versiculos esse meliores. Recudimus hic Orationem D. Bordingi, qua ex re intelligere potes, mihi gratum fuisse officium tuum, quod eam misisti. Ac prodest legi eam multis. Bene vale et rescribe, die 17. Maii. Anno 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6754.

19. Maii

H. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 245. Hic ex autographo in cod. Mon. I. p. 245.

Hieronymo Bomgartnero, Senatori inclytae urbis Noribergae.

S. D. Clariss, vir et cariss, Patrone. Cum et civium et peregrinorum studia liberalitate digna sapientibus et piis gubernatoribus iuvetis, praedicat enim ') hic Carphus Augustanus grata commemoratione vestra beneficia et patriam alteram, vestram urbem nominat, spero Deum vicissim vobis benefacturum esse, et ut urbem et Ecclesiam vestram et tuam domesticam Ecclesiam protegat, toto eum pectore oro. Profecto enim in tanta rabie diabolorum nihil sine excubiis divinis incolume esse potest. Intelliges autem beneficia vestra bene collocata esse in hunc Carphum, quia et recte didicit doctrinam Ecclesiae et mens est bona et abhorret a monstrosis opinionibus et gratitudinem eo ostendit, quia cum eum in oppidum Eperies missurus essem, respondit, se officio impediri, quia vobis deferre sua officia deheat. Tibi igitur eum commendo. In literis Eperensibus haec erant verba: Byzantinus Tyrannus foedus ad ohitum suum expetit. Qua de re donec concludatur, quinque mensium induciae intercedunt. In his comprehenduntur et rebelles, si tamen eas non violent 2) Turci et seditiosi. Ea foederis postulatio non alio spectat quam ne hinc impetatur Solimanus, dum duo eius filii, de Imperio inter se
dimicant, et ut reliquum omne vitae tempus in
otio transigat, certumque post se et Imperatorem
et statum relinquat. Pater diadema Selimo defert. Baiazetus ad Persam se contulit, in quem
favor inclinat praecipuorum de consilio et militum.
Haec Epistolae Eperensis verba sunt. Etsi vetustas etiam dixit Thracum infida esse foedera,
tamen in hac ignavia nostrorum pacem sane emant
Heroes nostri. Sed commendemus nos filio Dei,
et precemur ut ipse Ecclesias protegat. Bene et
foeliciter vale. Die 19. Maii. 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6755.

1 9. Maii.

G. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 359. (ed. Lond, lib. II. ep. 366.)

Clarissimo viro, sapientia, eruditione et virtute praestanti, D. Georgio Cracovio, Doctori Iuris, Consiliario Inclyti Ducis Saxoniae Electoris etc. fratri suo charissimo,

S. D. Hic noster auditor vir honestus et eruditus, et tui amaus, fasciculum tibi literarum adfert, ex quo cognosces, hic Dei beneficio adhuc inediocrem tranquillitatem esse. Oro Filium Dei, ut et nos et vos protegat et gubernet. Scripsit ad me Sigismundus Gelous, quem nosti, petens mitti virum idoneum ad Evangelium docendum, In eius epistola haec sunt verba de Turcici Tyranni filiis, quae eo tihi significo, quia multarum fabularum istic de rebus Turcicis vos auditores esse arbitror. Byzantinus Tyrannus foedus ad obitum suum expetit, qua de re donec concludatur, quinque mensium induciae intercedunt. In his et rebelles comprehenduntur, si tamen cos non violent Turci et seditiosi. Ea foederis postulatio non alio spectat, quam ne hinc Solimanus impetatur dum diu eius filii de imperio dimicant, et ut reliquum omne vitae tempus in ocio transigat, certumque post se et Imperatorem et statum relinquat. Pater diadema Selymo defert. Baiazetus ad Persam se contulit, in quem favor inclinat praecipuorum de consilio et militum. Haec Sigismundi verba sunt. Etsi Thracum foedesa

¹⁾ Pro: proedicat enim, Spank, edidit: ideireo praedicat.

²⁾ Spanh. violont, mendose.

semper infida esse etiam vetustas dixit, tamen in tanta ignavia amant sane nostri pacem. Nos Filio Dei Ecclesias commendemus. Bene vale. Die 19. Maii.

No. 6756.

20. Maii.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Gamer. p. 750. (ed. Lond. lib. IV. ep. 901.).

Clariss. viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerario fratri suo carissimo,

S. D. Commendemus filio Dei Domino nostro Iesu Christo, et Ecclesiam, et nos, et familias nostras. Quantulum enim loci est, si quidem est, nostris consiliis? Oro igitur filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, ut tibi et honestissimae coniugi tuae vires animae et corporis confirmet, et nos omnes gubernet et protegat.

Hodie dimisi nuncium quo a Sigismundo Geloo litteras attulerat. Scripsi abs te hic lectas esse. Postea huc venerunt amici, qui petunt scribi πρός τὸν πενθερὸν τοῦ νέου τετραγώνου. Scribam ipse, et adiungam πρεοβευτὴν τὸν μακεδόνα οὐ πρὸς γαμβρὸν, ἀλλὰ πρὸς δεσπότην τῆς ἐμῆς πατρίδος. λέγουσιν οὐκ είναι ἐλπίδα ἀφέσεως ἄνευ παλινωδίας. Auget haec res mihi dolores meos, plusquam mei filioli morbus, quem tamen scis a me diligi. Sed teneamus hanc consolationem: Invoca me in die tribulationis, et eripiam te. Bene et feliciter vale, et huic meo ministro aliquid des litterarum, de tua et honestissimae coniugis tuae valetudine, die 20. Maii.

Philippus.

No. 6757.

20. Maii.

Sig. Geloo.

† Ex autographo sod. Rebd. Vol. V. descripts a S. V. Schulzio.

Clarissimo viro sapientia eruditione et virtute praestanti Sigismundo Geloo praefecto Regio, in urbe Eperies, fratri suo carissimo καὶ γνησίφ.

S. D. Clariss. vir et cariss. frater. Non oblivione tui accidit, ut rarius scribam. de ingenii, eruditionis, iudicii et virtutum tuarum praestantia, et de periculis vestris sepe cogito, et verum deum oro, ut vos contra hostes protegat, qui leges divinitus traditas, omnes honestas doctrinas, et summa vitae humanae ornamenta delent. Sed officium scribendi aerumnis meis impeditur. Pendeo velut ad Caucasum adfixus, etsi verius sum ἐπιμηθεύς quam προμη-Θεύς, et laceror non ut ille a vulturibus tantum. sed etiam a cuculis. Verum commendo Filio dei et Eeclesiam et me. Nec invitus ex hac vita discedam cum deus volet, et ut viator qui noctu iter fecit, auroram expetit, ita ego venturae celestis academiae lucem avide expecto. In illa celesti consuetudine, te rursus conplectar, et de sapientiae fontibus laeti colloquemur. De Ecclesia vestra egi cum viro honesto et erudito Francisco Waltero Vratislaviense quem scio recte doctum esse, et cum natura placidum ac modestum, tum vero ea excultum esse doctrina quae animos ad moderationem flectit. Etsi autem mavult vobis iu schola servire, tamen commendari ei Ecclesia poterit. Et hunc literis publicis vocare poteritis. Interea et ad Iohannem Eryngium scribam, qui a nobis amplius viginti milliaribus abest in Lusatia, qui aetate hunc Vratislaviensem antecedit, sed cum pater familias sit, tam longinquam profectionem vix suscipiet, qui si tamen non recusat ad vos migrare, Franciscus ei cedet, et libentius in schola serviet. Verum literae Senatus vocent Franciscum, quae ad*) aut ad Paulum Eberum mittantur. Gaudeo tibi filium natum esse, et deum creatorem generis humani oro, ut et patriam, et Ecclesiam tuam domesticam protegat. Cum tuae literae huc adferrentur aderat Ioachimus Camerarius, qui et ipse ad te scripturus erat, sed propter febrim, citius iter ingressus est, quam constituerat. Dei beneficio adbuc et tranquillitas harum regionum mediocris est, et doctrinarum studia sunt mediocria. Caspar Peur cerus gener meus tibi et tuis omnia fausta optat.

^{*)} Ad Electorem Palatinum, socerum Iohannis Friderici Wimariens. C. W. — Vid. etiam epist. d. 25, Maii h, a.

^{*)} Deletae sunt literae; verosimiliter scriptum fuit: me. 52 *

Bene et seliciter vale. Die vicesimo Maii. Anno 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6758.

20. Maii.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 109. (ed. Lond. lib. II. ep. 97.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Et vita regis Danici exemplum fuit sapientis et pii Principis, et exitus ex hac vita docet, qualis esse praeparatio piae mentis in hoc agone deheat. Quare judicavi edendam esse orationem ab eius medico viro docto et sapiente scriptam, ut multi alii legant. Vellem quaedam copiosius illustrata esse, sed consulto usum esse autorem in luctu hac quasi lugubri forma orationis existimo, cum quidem addere splenderem potuisset. Iussi nt tibi pagellas exhibeat bic Adam Gryphius modestus et ingeniosus adolescens, quem ut tueri et ornare studeas oro. De captivis Ienensibus nihil habeo quod significem, nisi me precari Deum, ut ipsis et familiis corum dolores leniat et cos liberet. Ex Pannenia literas accepi, quae narrant alterum ex filiis Turcici Tyranni ad Persas fugisse, quem Duces maliat fieri Regem: Alterum filium a patre anteferri. Propter hanc filiorum dissensionem retinetur pater, ne maiores exercitus in Pannoniam mittat. Tuas literas et flagito et expecto. Bene vale. 20. Maii 1559.

No. 6759.

21. Maii.

D. Voigtio.

† Ex apographo in cod. Paris. D. L. 54 s.

Davidi Voit, (Voigt, in Academia Ienensi.)

S. D. Carissime frater. Magno dolore afficior et propter captivos, quos scio esse viros recte sentientes et Deum recte invocantes, et multis Dei donis ornatos, et propter pias matronas eorum coniuges, et familias. Nec tamen dubito, quin filius Dei laetum exitum his aerumnis daturus sit; et, ut det, toto eum pectore precor.

Francofurdiani, non'expectatis nostris literis, alium receperunt, quod mihi significarunt *). Sed aliud consilium habeo, de quo ad te scribam. Scribam etiam πρὸς τὸν πενθερὸν ὑμετέρου δεσπότου **), καὶ πρὸς ἄλλους τινάς. Oro filium Dei, ut in his Ecclesiis det piam concordiam et tranquillitatem studiis utilem. Salutem opto vobis omnibus. Bene vale. Die 21. Maii. Salutem Ursino meis verbis dicito.

Philippus.

No. 6760.

24. Maii.

Ge. Buchholzero.

† Ex autographo Melanth. in cod. Landshut. fol. 193.

Reverendo viro, eruditione et virtute præestanti, domino Georgio, Pastori Ecclesiae dei in inelyta urbe Arctoa, fratri suo cariss.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Oro deum aeternum patrem domini nostri Iesu Christi, creatorem cum filio suo domino nostro Iesu Christo et Spiritu suo sancto, ut leniat moesticiam Illustrissimo Principi Electori Marchioni et Illustrissimae Dominae, et habitet in eis, sicut in Esaia scriptum est, habitare deum in moestis eum invocautibus et suam eis laeticiam communicare. Confirmari eis vires animae et corporis oro.

Ex Hungaria vir peritus et dignus fide scribit, inducias esse inter Imperatorem Ferdinandum et Turcicum tyrannum, quia filii Turcici tyranni dissident inter se de successione. Et alter filiorum ad Persas fugit. Aiunt et de synodo deliberationem esse inter imperatorem Ferdinandum, Regem Gallicum et Hispanicum. Deus servet et protegat Ecclesias suas.

Quae scribis de conviciis, quae in me dicuntur, non excruciant animum'). Nam conscientia mea non est saucia, et de genere doctrinae piis omnibus iudicium permitto. Bene vale. 24. die Maii. Nunc plura scribere non potui').

Philippus.

^{*)} Vid. ep. ad Voigtium d. d. 9. Apr. 1559.

^{**)} i. e. ad Philippum Landgravium Hassiae, cuius filiam duxerat Ioannes Fridericus Dux Saxon. Wimar. Goll. ep. ad Camerar. d. 20. Maii.

¹⁾ Vid. supra ep. Buchholzeri ad Melanthonem d. 10. Maii k. s.

²⁾ Alia manu adscriptus est: ann. 1559.

No. 6761.

25. Maii.

Ulr. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 182 sq.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone charissime. Heri legi in Nicephoro, gerere Magistratus Politicos et simul fungi sacerdotio, est coniungere ea, quae coniungi non possunt, πολιτικήν ἀρχήν τῆ ἰεροσύνη συνάπτειν, συγκλώθειν ἔστιν ἀσύγκλωστα. Talia multa in veteribus leguntur, quae ostendunt, et tentata esse Politica negocia ab Episcopis saepe, et reprehensam esse a sanioribus eorum πολυπραγμοσύνην. Pertexam ea, quae de Rom. Episcopo institui. Nam hactenus multa impedimenta inciderunt. Amici captivorum petiverunt, ut scribam ad Palatinum Elect. Deus gubernet et protegat nos.

De rebus Turcicis quaedam narrantur in epistola Sigismundi Geloi, sed Boiemi apud nos narrarunt, triennii inducias esse cum Turcis. De adparatn Holsatico vos existimo, certiora scire. Sed ex aula Danica scribitur, bellum parari contra Ditmarsos. Bene valete. Die 25. Maii.

Philippus Melanthon.

No. 6762.

28. Maii.

Th. Matthiae.

Edita in Schosseri poematibus, Ep. I, 18. (Danz.)

Philippus Melanthon Thomae Matthiae S. P. D.

Clarissime vir et carissime frater! Qui gravi iudicio amicos elignnt et virtutis causa amicitias colunt, constanter tueri student eos, quos amplexi
sunt. Talem te esse, etiam in quadam meorum
temporum varietate, expertus sum, tibique et
debeo et habeo gratiam, quod me saepe adversus
sycophantas legis. Iudico etiam prodesse Ecclesiae, firmitatem consensus et amicitiae in iis qui
recte sentiunt. Cum igitur Schosserum optimo
iudicio, propter ipsius ingenium, eruditionem et
honestos mores complexus sit, oro ut eum ornare

non desinas. Natura idonea est non solum ad hanc scribendi facultatem, in qua nunc iuvenis excellit, sed etiam ad actiones in gubernatione vitae necessarias. Non desunt ei circumspectio, consilium, diligentia et delectus in negociis. Quare in Italiam proficisci cogitat, ubi ad eloquentiae exercitia, iuris doctrinam addere decrevit. Hoc honestum consilium ut adiuves, valde te oro. Nam et praecipue se Marchionibus serviturum esse promittit. Et vides in his mutationibus rerum, non solum opus esse ingeniosis, eruditis et bonis, sed etiam talium conjunctione, adversus furiosam barbariem, quae Ecclesias et imperia turbare conatur. Sed precor filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, ut nos omnes gubernet et protegat. Bene vale. Die 28. Maii. Anno 1559.

No. 6763.

29. Maii.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camerar. p. 751. (ed. Lond. lib. IV. ep. 902.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerario fratri suo cariss.

S. D. Sigismundi Geloi epistolam post tuum iter allatam, tibi mitto, quia lectionem eius tibi minus insuavem fore cogitabam, quam aliorum scriptorum νυνί επιπολαζόντων. Demetrius qui attulit eam, triennio fuit Diaconus in Ecclesia Byzantii, ut narrat *). Nec indoctus est, nec futilis. Hortabor, ut cum primum fieri poterit, ad te quoque accedat. Heri huc a ripa Salae **) advenit gener fratris Francisci, vir doctus, qui lector ibi in Academia fuit. Sed adempta est ei lectio. Nihil de his ineptiis scribere libet, quia haec est πρώτη σύρφαξις, quam sequentur alia maiora. Oro autem filium Dei, ut et tibi et honestissimae coniugi tuae vires animae et corporis confirmet. Quam primum potero, ad te excurremus, ubi gener meus poterit iter facere. Bene vale, die 29. Maii.

Philippus.

^{*)} Vid. ep. dies Septb. h. a. **) lena.

No. 6764.

29. Maii.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 20.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Hanc epistolam cum scriberem die 29. Maii, quo ante annos centum et sex Constantinopolis a Turcis capta est, multa cogitavi de furoribus docentium et gubernatorum, qui similes poenas attrahunt Germaniae. Precor autem filium Dei, ut propter suam gloriam servet inter nos Ecclesiae reliquias. Adhuc sunt captivi, Pastor Ecclesiae Ienensis et Victorinus, duo modestissimi viri. Pastor etiam senex est. Edit iam Sarcerius condemnationes similes Gorgoni Wimariensi: Ego quanquam senex, tamen exilium et opto et expecto. Interea dum hic sum, Deo iuvante, adolescentibus utilia tradam, et eam moderationem, qua hactenus usus sum, excuti mihi non sinam. Mitto tibi pagellas, quae ostendunt non solum Academiae studia, sed etiam meos dolores. Est hic nobiscum Hungarus, qui triennio fuit Diaconus Constantinopoli, ac multa de Ecclesiis in Asia narrat. Leguntur ibi quoque scripta nostrorum conversa in graecum sermonem. Deus illis et nobis opem ferat. Bene vale carissime frater.

Philippus Melanthon.

No. 6765.

29. Maii.

Testimonium Evilio datum.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 544.

Omnibus lecturis has literas

S. D. Basilius Caesareensis scribit, se adiisse praecipuas Ecclesias, Alexandrinam, Antiochenam, Constantinopolitanam et multas in Asia, ut vetera testimonia de doctrina inquireret, et affirmat, se de summis controversiis de filio Dei, de Spiritu saucto et de omnibus symboli Niceni articulis invenisse vetusta testimonia, quibus confirmatus sit. Habuit et Germania quondam vetera monumenta, sed postquam in collegiis Canonicorum regnarunt Centauri, omissa sunt. Nunc Dei beneficio in Ecclesiis instauratis vetus doctrina di-

ligenter inquisita est. Et extant confessiones perspicuae consentientes cum Ecclesia catholica et symbolis et scriptoribus, qui apostolorum doctrinam incorruptam retinuerunt. Multum tamen prodest, coram sciscitari pios et eruditos, et vivas audire et reddere voces, sicut et Siracides inquit: ἐὰν ἔδης ἄνδρα συνετὸν ὄρθριζε πρὸς αὐτον, και βαθμούς θυρών αὐτοῦ ἐκτριβέτω ὁ πους σου. Ideo hic honestus et doctus vir, Magister Maternus Evilius non procul ab inclyta urbe Vratislavia natus in oppido Franckenstein hanc honestam peregrinationem ad Ecclesias et Academias in Germania suscepit. Adolescens cum in schola Vratislaviensi linguam latinam et summam christianae doctrinae apud virum excellentem pietate et virtute disceret, simul et reverendum virum lohannem Hessum theologiae doctorem audivit. Deinde cum in Academia Cracoviensi praeceptorem filii regis Iohannis interpretantem Homerum audiret, dedidit se studio linguae graecae. Ibi et mathematum initia adiunxit, nactus idoneum doctorem Proboscium. Inde reversus Vratislaviam sexennio collega fuit Winkleri. Habet igitur non obscurum testimonium integritatis quod in gubernatione iuventutis tam diu et senatus et Winkleri iudicio retentus est. Postea diu in his vicinis academiis, Lipsica et nostra, commoratus est, et optima doctrina se instruxit. Ostendit et confessionem suam de Ecclesiae controversiis, quia saepe apud nos publice concionatus est, inquisivit vetera certamina, et abhorret a fanaticis et seditiosis opinionibus, et confessionem Ecclesiae nostrae pie amplectitu. Ac mores in eo non solum naturae moderation, quam habet eximiam, sed etiam a filio Dei luce Evangelii et S. S. gubernantur. Talis cum sit, et habeat honestam peregrinationis causam, iustum est, eum in itinere contra iniurias defendi. Or autem viros doctos, ut eum in colloquium admittant, quod cum facient non dubito, familiaritatem ipsius iucundam eis fore propter eruditionem, iudicii rectitudinem, candorem et modestiam eius Ouid autem dulcius est bonis mentibus collatione iudiciorum, in qua veritas sine ironiis et sine sophistica fideliter et candide quaeritur, ut gloria Dei illustretur? Precor autem filium Dei, dominum nostrum lesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, vere colligentem aeternam Ecclesiam voce Evangelii, ac dona dantem hominibus, ut hunc Maternum semper gubernet et faciat eum oxevos eléous et organum suo nomine') et aliis. Efficiat, ut quamplurimi unum simus in Deo. Datae anno 1559. die Maii vicesimo nono, quo die ante annos centum et sex Constantinopolis a Turca capta est. Eius historia ostendunt 2) moneamur, ut ardentius precamur filium Dei, ut Ecclesiae suae reliquias protegat et servet.

Philippus Melanthon. manu propria.

No. 6766.

1. Iun.

Ioach. Mollero.

Epist. lib. II. p. 527. (ed. Lond. lib. II. ep. 552.).

D. Ioachimo Mollero

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Et dolere nos bonis Principibus orbatos iustum est, et cum sciamus vere Dei opera et beneficia esse salutaria imperia, ab ipso ardentibus votis petamus, ut et gubernet eos, qui sunt superstites, et in stationem eorum, qui ex hac vita evocati sunt, collocet alios, quos faciat σχεύη ἐλέους, et organa Ecclesiae, et patriae utilia. Tuo socero et tibi curas et labores crescere non dubito. Quare Deum aeternum Patrem Domini nostri Iesu Christi, creatorem generis humani, et custodem legitimae societatis oro, ut vobis animae et corporis vires confirmet, et tribuat vobis consilia felicia. Optarim bellatores in littore vestro potius depellere a Coloniis Germanicis in Livonia Moscovicam barbariem, quam patriae bellum inferre. In nostra vicinia mota sunt Theologica bella. Pastor Ienensis et Victorinus adhuc captivi tenentur. Oro Filium Dei, ut et ipsos liberet, et nos omnes gubernet. Bene vale charissime frater, Salutem opto clarissimo et optimo viro socero tuo, et vobis omnibus. Calendis Iunii.

No. 6767.

1. Iun.

Henr. Mollero.

† Ex spogr. in cod. Paris. D. L. 54 1.

1) sun nomine?] Hand dubie mendum.

Magistro Henrico Mollero, in aula inclyti Principis Nassavii.

S. D. Doctissime vir et cariss, frater. Credimus filium Dei sedere ad dextram aeterni patris dona largientem hominibus, salutarem doctrinae vocem, quem invoco et oro, ut nos gubernet. Placet nostris, ut tibi tradatur locus Forsteri et in prophetica enarratione et in linguae Ebraeae interpretatione'). Quare optamus, ut non recuses, in nostra μυρμηχία servire, et reditum tuum expectemus. Vicini captis viris modestissimis, Andrea Pastore Ienensi, et Victorino, multorum animos offenderunt. Spero Deum nos gubernaturum esse et protecturum; et, ut nos gubernet et protegat, assiduis votis eum oro. Belli initia in vicinia patriae 2) talia sunt, ut existimem, te in Academia libentius futurum esse quam in patria. Ex illo littore olim Cimbri et Teutones, deinde Gotthi, Heruli, Vandali effusi, quantas vastationes fecerunt? Sed Ecclesiam et nos in ea filio Dei commendemus. Illustri Comiti Adolpho et vobis omnibus salutem opto. Bene vale. Calendis Iunii 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6768.

5. Iun. (h. a.?)

Ulr. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 201 sq.

Ulrico Mordisin.

S. D. Clarissime vir, et Patrone charissime. Et mihi et nobis omnibus gratissimus suit adventus ad nos viri doctiss. Georgii Fabricii. Maxime enin opto, conspici coniunctionem omnium eruditorum in hac ditione. Ac scio, Dei benesicio, in huius ditionis Ecclesiis et Academiis et in vicinia omnium eruditorum, et consensum et mutuam benevolentiam esse sinceram et sine suco. Meus gener fratrem, ingeniosum adolescentem, Gregorium pro usitata pecunia recipi in Scholam Mysnensem orat. Id si sieri potest, quaeso, ut accedat autoritas vestra, quia natura adolescentis et doctrinae capax est, et ad virtutem idonea. Bene et seliciter valete. Die 5. Iunii.

Philippus Melanthon.

²⁾ Dedi ut scripta sunt in codice. Sed mendosa sunt, In aliis epp. leguntur verha: sunus cladis memoria.

¹⁾ Vid. ep. d. 15. Maii.

²⁾ Adversus Dithmarson.

No. 6769.

5. Iun.

Abd. Praetorio.

4 Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Clarissime vir et carissime frater. Scis Athenis in templo Palladis pictam fuisse τὴν ἔριδα hac specie: corpus fuit σφιγγός, supra caput auri massa, et circum hanc duo Gryphes de eo massa Utipam *čois* ex tota hominum vita, dimicantes. non solum ex templis absit. Sed quid fiat vide-Nostris dissensionibus confirmatur rabies in hostibus et in aliis, qui praeclarum putant καινοτομείν. In Belgico post finem Gallici belli atrocius exercetur saevitia in homines pios propter doctrinam, quam antea. In vicinia procedit iracundia etiam adversus alios praeter captivos. Et iam edet longum volumen Sarcerius, quod velut Areopagiticam censuram de dogmatibus nobis proponet *). Adversus tot Gryphes et Sphynges protegat nos filius Dei, dominus noster lesus Christus, ος εγενήθη ήμιν σοφία από θεου, δικαιοσύνη τε καὶ άγιασμὸς καὶ απολύτρωσις. Foveamus nostram coniunctionem, ut minus sit ταράχων. Bene vale. Die pugnae Leuctricae, a qua hic annus est 1919, annus. Salutem tibi gener meus adscribi iussit, qui assidebat nondum liberatus febri, cum haec scriberem. Iterum vale. Garcaeum tibi commendo. 1559.

Philippus.

No. 6770.

7. Iun.

G. Buchholzero.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Georgio Buchholzero, Pastori Ecclesiae Dei in urbe Arctoa.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Nondum huc rediit Valentinus Engelhart, Mathematicus.

Scire autem nos oportet, quod responsurus sit Illustrissimo Duci Prussiae, a quo in Academiam vocatus est. Ideo si apud vos est Valentinus, curate ei dici, ut aut scribat nobis aut huc cito redeat. Si non est apud vos, quaeso ut vestris literis mihi significetis ubi sit. Existimo id scire virum clarissimum Thomam Matthiam. In Belgico certum est, iam post finem belli Gallici exasperatam saevitiam contra pios propter veram doctrinam (exerceri). Deus gubernet et protegat Ecclesiam suam in his regionibus. Audio veram esse famam, quae narravit Romae Gropperum mortuum esse. Bene et feliciter valete. Die septimo Iunii. Oro Deum aeternum patrem Domini nostri Iesu Christi, datorem et conservatorem vitae nostrae, ut illustrissimo principi Marchioni Electori et vobis confirmet animi et corporis vires. 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6771.

11. Inn.

Ulr. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 202 sq.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. El.

S. D. Clarissime vir, et Patrone charissime. Regis Maxaemyliani literas vobis mitto, qui me ad moderationem hortatur. Qua de re splendidissime respondere possem, nisi et temporum et Patris et ipsius rationem haberem. Respondebo Incidi in controversias motas tamen aliquid. ante annos quadraginta, lenii et explicavi quasdam horridas disputationes, et, quae fuerint semper mea consilia, norunt multi. + Nunc me ad moderationem hortantur isti, qui aluerunt Flacicos errores, quos non dederam ---- de eversione status politici moti sunt."*) Dixi, Ratisbonae me salva doctrina optare, ut maneat Politia Ecclesiastica. Gratissima vox fuit et Carolo Imperatori et Granvelo. Idem postea sensi et dixi. Et scio, idem dixisse saepe Lutherum. + Lapidatus sum ---- ab iis, qui et principibus et vulgo scelerate assentantur. Sed Deo me

^{*)} Nescio an non Melanthon loquatur de libro, qui hoc tempore prodiit: "Apologia und wahrhaftige Berantwortung bes fürftlichen Ausschreibens und Confutation wider die vermeinte Erinnerung und erdichtete Beschwerung Bictorini und des Bfartheren zu Bena", quem librum Planckius (Geich. des proteft. Lehrbegt. P. IV. p. 602.) scriptum dicit a lo. Stosselio.

⁺⁾ Addit A. D.

commendo, quem toto pectore quotidie oro, ut me faciat organum misericordiae. Hodie et Francisci Wimariensis literas accepi, quas mitto. Accepi et literas Helveticas de Areopagitico libro Wimariensi, quas coram ostendam, quia describi subito non poterant." Oro autem Filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, ut has regiones gubernet et protegat, nec sinat fieri in his Ecclesiis barbaricas vastationes. Bene valete. Die Iunii XI. 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6772.

d. solstit.

D. Voigtio.

† Ex spogr. in cod. Paris. D. L. 541.

Davidi Voit, (in Academia Ienensi.)

S. D. Doctissime et carissime David. Nuncius quem miseram ad Eringium de Ecclesia Kittingensi, rediit sine ipsius literis, quia procul abfuit a sua familia Eringius. Nondum igitur de Kittingensi Ecclesia decrevimus. Adhuc et Slehensis Ecclesia pastorem desiderat. Ego a Borussia non abhorrerem, etiamsi longinquitas viae molesta est, sed affectus tuorum te retinere cogito. Nunc de Salinis quod agis, faciat Deus, ut impetres quod petis. Scripsi ad duos, ad quos necesse est rem deferri; ac mearum epistolarum snoestitia ostendit, quam timide scripserim. Suadeo autem ut et ipse Salinas proficiscaris, et coram literis exhibitis petas, ut et Senatui exponant illituam petitionem, et te sua suffragatione adiuvent. Scripsi et ad D. Franciscum, ut et ipse ad eosdem et ad Senatum scribat. Scio enim, ipsius literas gratiores fore meis: et meas non obsignavi, quia volo eas prius a vobis legi; postea, si placebunt, obsignentur sigillo domini Francisci. Post iter ad Salinas aut significabis quid impetraveris, aut huc venias. Bene vale. Die solstitii aestivi.

Philippus.

No. 6773.

20. Iun.

· Cph. Libio.

† Ex apogr. in cod. Paris, D. L. 54°. Mulanta, Orba, Vol. IX.

Christophoro Libio, Pastori Ecclesiae Brandenburgensis.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Doctor Valentinus offert se vestro Senatui, si discedat Ernestus. Scis autem medicum doctum et modestum et pietatis amautem, qualis hic est, non solum in medendo prodesse multis, sed etiam Ecclesiis utiliter posse servire, ut memini multa exempla; quare oro, ut eum civibus commendes. Hodie in praelectione repetivi versiculos Nazianzeni de mutua condonatione, quos adscribo propter grammaticen, si fortassis non sunt tibi familiariter noti. Sunt autem dulcissimi. eid oldas öglav καὶ πρόχυησον τὸ πρᾶον· οἴκτφ γὰρ οἰκτος τῷ θεφ σταθμίζεται. Cum scias te debitorem esse, scilicet Deo, des commodato mansuetudinem; miseratione enim miseratio apud Deum ponderatur, videlicet permutatur, emitur. Πρόχρησον est: da commodato. Bene vale, die 29. Iunii anno 1559. *)

Philippus.

No. 6774.

23. Iun.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 752. (ed. Lond. lib. IV. ep. 908.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti I o a c h. C a m e r. fratri suo carissimo.

S. D. Etsi in hac tanta moesticia temporum, minus dulcia sunt doctrinarum studia, tamen speremus Deum servaturum esse suas aliquas reliquias. Hanc unam tenemus iερὰν ἀγχύραν ut scis. Quare laboribus iuniorum bene precemur. Disputabunt hic meus gener'), et eius παραστάτης, quinto Cal. Iulii. Postridie et renunciatio fiet gradus. Si liberet expatiari, vellem te et l'uolfgangum et Baldasarum adesse, vosque oro, ut si non retinent vos magnae caussae, adveniatis. Si aliud nihil affert hic congressus, tamen illud non contemnendum est: εἰς ὄμματα

55

^{*)} Vel non anno 1559, scripts est, vel non d. 29. Imnii, sed d. 20. Iunii, et signum 0 ah eo, qui epistolam descripsit pro signo 9 lectum est. Nam d. 29. Iunii h. a. Melanthon fuit Budissinae.

Peucer. Is autem febri correptus disputationem prorogate coactus, et demum d. 50. Ian. 1560. Doctor medicinae renunciatus cet.

φίλων ἀνδυῶν εἰσβλέπειν γλυχύ. Bene et feliciter vale et responde per hunc adolescentem. IX. Cal. Iulii.

Philippus.

No. 6775.

23. Iun.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 752. (ed. Lond. lib. IV. ep. 904.).

Clarissimo viro eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camer. fratri suo carissimo,

S. D. Non audeo te in hac communi et ingenti moesticia accersere, ac ne cogitare quidem possum aut quid scribam aut quid petam. Tanta est magnitudo doloris mei. Sed si veneris ad disputationem, gratissimus erit conspectus tuus. Notae sunt utrique nostrum historiae veteres, quae quidem Latinis et Graecis literis scriptae extant. Sed simile nihil legimus, ubi tali Sophistica violenta consilia tecta sint. Haec est orci galea quam somniavi. Sed oro filium Dei ut leniat has magnas miserias. Bene et feliciter vale. Expecto vel te vel tuas litteras, atque utinam amicos aliquos adducas. Pridie Iohannis Baptistae.

Philippus.

No. 6776.

28. Iun.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 246. Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 247., cui Baumgartnerus inscripsit: "1559, 9. Iulii."

Hieron. Bomgartnero, Senatori incl. urbis Noribergae.

S. D. In Psalmo querela est Ecclesiae, quod exsulet inter Mesech et Cedar. Nec dubium est a voce Mesech Moschos esse, quos arbitror et Mossynoecos in Argonautico carmine nominari. Cedar Arabes esse non dubium est. Nominat igitur gentes maxime feras ad Arcton, Mesech, et Mahometica latrocinia ad Meridiem, Cedar. Inter immanes Cyclopes et sophisticam colluviem omnibus temporibus in hac vita duriter quassatur Ecclesia.

Nunc κατὰ τὸ ὁρτὸν Moschi ad Arcton in Germania grassantur, Mahometici ad Ortum. Nondum spes pacis est in Livonia. Ac certum est Magistrum Livoniae, ut nominant, petere auxilium a Polonis. Urbes Livonicae Saxonicarum coloniae sunt. Nam Rigam a Bremensibus conditam esse certum est. Nunc colonias illa bellatrix natio deserit, quae ante paucos annos Regno Danico bellum inferebat.

De bello in Ditmarsia, quam existimo esse Teutonum Marchiam, haec habemus. Bis oppugnatum est oppidum Moeldorp priusquam caperetur. In tertia oppugnatione captum est. In oppido multitudo civium, puerorum, mulierum magna interfecta est. Fugit pars in templum, hi non sunt interfecti. Praeda fuit locuples. Et machinae magnae aliquot inventae sunt. In exercitu Ducis Adolphi in oppugnationibus circiter tria millia perierunt. Plus non sciebamus, cum haec scriberem pridie festi Baptistae. Oro Filium Dei ut et illis leniat poenas et nos clementer protegat*).

(Nomen non est subscriptum.)

No. 6777.

30. Iun. (Budissini.)

C. Neseno.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 .

Cunrado Neseno, Syndico in urbe Lusatiae Silta.

S. D. Integerrime vir et carissime frater. In hoc itinere nostro quotidie de te locuti sumus, ego, gener meus et alii multi honesti viri, et miscuimus vota illis sermonibus, ac Deum precati sumus, datorem vitae praesentis et aeternae, ut et leniat tibi morbum, et in corde vera consolatione vitam aeternam et aeterna gaudia tibi tribuat. Sciinus nos non ad huius aerumnosae vitae hreve spatium tantum natos esse, sed ut aeterna Dei et Domini nostri Iesu Christi consuetudine fruamur, qui multos homines ex morte in vitam revocavit, ut testimonia ostenderet vitae non desiturae. Erit certe in tota aeternitate discrimen inter cultores Dei et hostes Dei, inter Ioaunem Baptistam et Herodem, inter Paulum et Neronem.

^{*)} Alia manus adscripeit : 1569,

Intuentes ergo futuram vitam et futurum discrimen, erigamus nos promissione filii Dei et laeti expetamus et expectemus ipsius consuetudinem, in qua sapientiam eius in coetu Ecclesiae coelestis coram audiemus, et laeti contemplabimur et celebrabimus eum. Scimus filium Dei nobis donatum esse, ut et peccatum et mortem deleat, et nobis certo restituat iustitiam et vitae aeternae gaudia. In his consolationibus acquiescamus donec coram filium Dei cernemus, audiemus et complectemur. Oro autem ipsum filium Dei, dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, ut tibi animae vires confirmet et corporis morbum leniat. Datae in urbe Budissiq, XXX. Iunii 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6778.

5. Iul. (Dresdae.)

U. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 205 sq.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax.
Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone charissime. Spe colloquii vestri rediens ex generi mei Patria*), accessi Dresdam, et postea, cum ad nos venisset vir optimus et utrique nostrum charissimus Doctor Laurentius, spem ei feci, iturum me ad vos. Sed tempestatis mutatio, praesertim cum aegrotantem filiam nobiscum vehamus, movit me, ut hodie mutarem consilium. Non sine periculo aegrotat filia, ideo domum propero, praesertim cum et tempestas longiori itineri incommoda sit. Ideo vos valde oro, ut boni consulatis, quod nunc ad vos non venio, venturus, Deo iuvante, alias, quocunque me vocabitis.

Veho mecum reliquam partem disputationis de potestate Pontificia, scriptam in generi Patria, sed mittam ex Witeberga descriptam Pauli Eberi

Consilia Augustani Conventus ut gubernet Filius Dei, toto eum pectore oro.

De Synodo nostrorum quae potest institui deliberatio, nisi exploratis aliorum Principum, Comitum et Civitatum voluntatibus? Et acio, plerosque Principes Synodum dissuadere, nec missuros esse suos, etiam siqua fuerit a paucis indicta. Et quam periculosa res futura sit, scitis. In deliberationibus Augustanis, quia Imperator petit, ut si indicta fuerit Regum consensu Synodus, existimo recte responderi, nos non recusare, doctrinae rationem reddere, si instituatur cognitio, ut antea petitum est in Augustano Conventu. Nec video, quomodo impedire Reges possimus, si velint indici Synodum. Nec existimo, Pontifices Synodum indicturos esse. Deus gubernet et protegat nos. Bene valete. Die Iulii quinto 1559. Philippus Melanthon.

No. 6779.

11. Iul.

Hardenbergius ad Eberum.

Ex autographo Hardenbergii in cod. Goth. 128. in fol. p. 167. primum a Cypriano in Epistofis Claror. Viror. ex Bibl. Goth. p. 25. edita, nunc ex autographo denue descripta.

Clarissimo et eidem Reverendo viro Magistro Paulo Ebero, Pastori Ecclesiae Wittenbergensis, domino suo observandissimo, ad manus. Wittenberg.

S. D. Reverende domine Pastor, praeceptor et amice colendissime. Scito, me literas tuas 2. Iunii datas avidissime legisse, et agere me gratias tibi pro officio, orareque Deum, ut officia et labores tuos sospitet, dirigat, et fortunet. Nam ipse intelligo, quanto nobis auxilio divino sit opus in hac nostra statione, in qua ') tamen tu me et labore et diligentia et sollicitudine et omnibus numeris superas. Sed tamen ex meis curis tuos labores facile aestimo et iudico. Itaque quod nunc officii utringue ') nobis praestare possumus, id rogo ut sedulo praestemus, nempe ut vocationes nostras Deo patri ') per Christum commendemus, et, si quid aliud a me tibi praestari posse arbitraveris, id ut libere imperes '). Nihil enim te in mea fide fallet, nisi quod videam, me nihil posse. Certo tamen statues, me omnia tui causa et factu-

^{*)} De hoc itinere Peuceri et Melanthonis vid. epp. I. 18. Iul. et sched. academic. Peuceri in Scriptis publ. T. IV. die

¹⁾ Cypr. quo.

²⁾ Cypr. officium utrique.

³⁾ patri] Cypr. proeterminit. Scriptum est: pri.

⁴⁾ Cyps. imperares.

rum et omissurum, .quae tu honesta mihi et possibilia iudicabis. Oro Deum, ut, si inutilis sim, ut vere sum, mea functione, ut me per improbos hos tandem excutiat ex hac vocatione, ut possim fieri auditor et ovicula Christi sub te fidissimo pastore. Satagunt mei hostes, si quando alias nunc vel maxime, ut me pellant; sed ego doleo, quod quidem ad me ipsum attinet, illos tam nihil proficere. Utinam ') illis pro gloria Dei sui conatus tandem aliquando succedant, et surroget Dominus pro me claudo et surdo et misero aliquem fortem et laetum 1), qui has Christi filii Dei iniurias de manibus horum vindicet gladio Spiritus Dei, quod equidem futurum tandem spero. Vicinus ille meus de quo scribis, me nihil terret, neque poterit tibi multum nocere ut maxime conetur. Timeo superbiam illum perdere. Sed feret iudicium suum. Vale 11. Iulii 1559.

Tuus A. H.

Utinam Deus tandem liberet Victorinum et collegam hostrum M. Andream, de quibus rogo, ut aliquid mihi significes. Quid de Illyrico et schola illa et omnibus illis manipularibus fiet, quaeso ut sciam curato vel per M. Sebastianum nostrum, nam tu occupatior es. VVestphalus clamat, illos captivos esse Pelagianos, et multa similia. Audio Sarcerium contra illos scribere accusationem. Sed Deus vivit et imperat. Iterum vale. Raptim.')

No. 6780.

18. Iul. (Wittenb.)

Io. Laurentio.

Ex libro: Meletemata Thorunensia — scripta a Petro Iaenishio. Tom. IV. (1762. 8.) p. 115.

Venerando viro, eruditione et virtute praestanti, Domino Ioanni Laurentio, fratri suo in urbe Boleslavia, S. D. Philippus Melanchthon.

Venerande vir. Delectatus sum et testimonio tuo et pia consolatione. Iudico me in Ecclesia in vocatione non reprehendenda vivere, et assiduis gemitibus oro Deum, ut me faciat σκεῦος ἐλέους et

organum salutare meae animae et aliis, et mediocri sedulitate doceo, et studeo perspicue exponere res necessarias. Spero etiam labores meos bonis probari.

Quod autem sycophantae aliqui me allatrant, iudicet Ecclesia, an ipsi utilius laborent. His cogitationibus lenio mihi dolores, et oro filium Dei, ut gubernet nos et servet Ecclesiae reliquias.

Mitto tibi ἀντίδωρον libellum χρονολογικόν, cuius lectionem scio bonis gratiorem esse, quam est lectio sycophantiarum, quae contra me scribuntur. Bene vale. In μαργαρίθος, quod nomen gemmae est a του et id est amara, et του crustula; gemma illa est amara crustula. Ideo Evangelium ei confertur, quod est gemma crucem adferens. Bene vale. Witteberga anno 1559.

No. 6781.

15. Iul.

Hier. Baumgartnero.

† Ex autographo in cod. Monac. I. p. 266. Scriptura docet, hanc epistolam a Mel. sene, fortasse 1559., ssee scriptam.

Clariss. viro — D. Hieron. Bomgartnero, senatori inclytae urbis Noribergae, patrono suo cariss.

S. D. Clarissime vir, et patrone carissime. Saepe illud cogito, els öumat eŭvou garios els bléneu yluzu. Conspectu igitur Doctoris Erasmi, et eruditis sermonibus valde delectati sumus, quem quidem, si diutius abest quam decebat, a nobis retentum esse boni consules, teque oro, ut eum gubernatoribus excuses. Spero et ipsi doctrinarum studia et docentium concordiam placuisse. Impendet, ut vides, horribilis mutatio Imperiorum, praesertim si et Imp. Ferdinandus morietur du metuendum est. In his publicis periculis ut filius Dei suam cymbam et nos in eo servet, toto pectore eum precor. Bene vale. 15. Iulii.

· Philippus.

⁵⁾ Utinam] Cypr. Ut non.

⁶⁾ lactum] Cypr. legere non potuit.

⁷⁾ et imperat. Iterum vale. Raptim.] Cypr. praetermisit,

^{*)} Melanthon in annal. b. a. scribit: "Er, ber Raifer, lag ju Anfang bes Lengen febr trant."

No. 6782.

18. Iul.

Henr. Mollero.

† Es apogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Magistro Henrico Mollero in aula inclyti
Principis Nassavii.

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. Non solum in Academiis, sed ubique in omnibus vitae gradibus periculosa est veritatis professio, quam tamen Deo debemus ubicunque nos collocat. Et scis, non aliam militiam magis necessariam esse, quam haec est recte docentium, quae etiamsi est difficilis et periculosa, tamen aliquos esse necesse est, qui eam non defingiant, si vocentur. Et te pio consilio, nulla privata cupiditate, ad hunc locum accersimus, qui qualis est, tamen adhuc anteserendus est caeteris Academiis, quas novisti, et propter doctrinae genus et propter concordiam docentium. Fratris igitur tui sententiam laudo, et te adhortor, ut huc venias *), et filium Dei, sedentem ad dextram aeterni patris ut dona det hominibus, oro, ut nos recte gubernet et servet Ecclesias ipsum recte invocantes. Bene vale. Die 19. Iulii, quo die inchoat mea filia, coniunx Caspari annum 28. Deus adsit nobis. Nunc sexto est gravida. Salutem opto fratribus tuis, et d. Paulo.

No. 6785.

18. Ial.

Io. Matthesio.

Roist. lib. II. p. 110. (ed. Lond. lib. II. ep. 98.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Cum gener mens, qui mutationem aëris sibi ad depellendam febrim profuturam arbitraretur, me oraret, ut comes essem itineris in patriam ad fontes Suevi') fluminis: Etsi non libenter absum ab Academia, tamen ei hoc officium praestiti, et Dei

beneficio febri liberatus est. Sed filiam reduximus, quae post έξανθήματα aegrotat, non sine periculo. In ipso itinere absolvi scriptum de potestate, quam sibi Pontifices sumunt adversus Imperatores. Eius scripti exemplum curabo ut habeas. Spero etiam lectionem' tibi iucundiorem fore quam potest esse Flacii aut Stemphyli scriptorum. Tecum autem oro Filium Dei, ut nos omnes gubernet. Valde te oro, ut huc advenias cum ornabitur gradu Doctoris Medici communis amicus noster Andreas Rosa²). Spero tibi et vina, et colloquia nostra iucunda fore. Mitto et pagellam Decani nostri. Bene vale. Die natali filiae meae, coniugis M. Caspari, quo inchoat annum vicesimum octavum suae aetatis, et iam sexto gravida est. Deus protegat nos.

No. 6784.

18. Iul.

G. Fabricio.

Epist. lib. V. p. 422 sqq.

Georgio Fabricio, gubernanti Scholami Misnensem.

Scio, te saepe cogitantem de fragilitate naturae humanae, cum alias multas sapientum querelas, tum et hanc Pindaricam recitare, σειᾶς ὅναρ ἄν-θρωποι. Sed hac nos vera consolatione erigamus, quod Filius Dei massam generis nostri assumpsit, cui nos tanquam surculos inseruit, ne totum genus humanum pereat. Huic Filio Dei, Domino nostro lesu Christo, qui dixit, omnes capilli capitis vestri numerati sunt, gratias ago, quod nuper te protexit in itinere, ne te aut raptaret, aut aliis modis equus laederet. Commendemus et nos ipsos et Ecclesias publicas et domesticas Filio Dei assiduis votis, quae certe non sunt irrita.

Filiola, quae comes fuit nostri itineris *), adhuc aegrotat. Reliqua familia recte valet. Et studia doctrinarum hic, Dei beneficio, mediocria sunt. Literas hic ex Gallia missas accepi, quae narrant, adeo exasperari saevitiam, ut in Aquitaniam non parvus exercitus missus sit, ad turbandos eorum conventus, qui extra templa suas

^{*)} Contulit se Mollerus Witebergam et ibi anno 1500, incoepit literas bebraicas docere. Vid. Scripta publ. Acad. Tom. 4, ad ann. 1560. Vid. quae supra d. 15, Maii et d. 1, Iun. ad Mollerum scripta leguntur.

¹⁾ Sprebae fluminis. Oritur in vicinia urbis Bautzen, quae Peucero patria fuit.

²⁾ Schweinfortensis, Francus. Doctor creatus est d. S. Aug. 1559. Vid. Scripta publ. T. IV.

^{*)} Vid. ep. d. 18, Iul. ad Matthesium.

quasdam conciones audiunt, Deus protegat harum regionum Ecclesias. Bene et feliciter vale. Die 18. Iulii, † quo mea filia, Caspari coniunx inchoat annum tricesimum, quae nunc sexto gravida est. Servet Deus totam familiam. Musico gratiam habeo, et scribam per proximum tabellarium." (Addit A. D.)

No. 6785.

19. Iul.

Ge. Buchholzero.

Manlii farrag. p. 89 sq.

De Propositione, An bona opera sint necessaria.

Reverendo viro, D. Georgio Buchholzer, pastori Ecclesiae Dei in oppido Arctoa, fratri suo charissimo,

S. D. Reverende vir, et carissime frater: Mitto pagellas *), in quibus recitatur conciliatio facta inter Lutherum et alios, qui adfuerunt ex Ecclesiis Rhenanis et Rheticis, quorum adscripta sunt nomina, de propositione, An bona opera sint necessaria. Hodie legi praefationem Ambsdorffii, additam novae editioni Ienensi Der haus postillen, ubi sunt haec verba: Ich hab alle zeit geleret, das man gutte werd zu thun pflichtig und schuldig ift, etc. Hic refutat ipse Ambsdorffius scurrilitatem illorum, qui negant hanc propositionem: Nova obedientia est necessaria. Est autem barbaries, intelligere necessarium coactione extortum. Significat enim, ordinatum a Deo immutabiliter. Et magna inscitia est, locum Pauli ad Corinthios citare ad obedientiam praeceptis debitam: qui loquitur de donatione eleemosynae, cuius adfirmat modum nemini praeceptum esse. Vult enim docere, se non tollere distinctionem dominiorum, sed velle esse liberam contributionem. Nec valet consequentia ab operibus non praeceptis ad praecepta.' Bene valete. Et scribam alias plura: et Deo Ecclesiam et me commendo. Die 19. Iulii, anno 1559.

No. 6786.

20. Ial

B. Mithobio.

Rpist. lib. Il. p. 351. (ed. Lond. lib. II. ep. 357.).

D. Burcardo Mithobio

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Subito flagitavit literas hic tabellarius, cum quidem de multis magnis rebus tecum et colloqui et deliberare maxime cuperem. Dei beneficio vox doctrinae in harum regionum Academiis eadem est, quae est in vestris Ecclesiis. Sed vicini ad Salam viri docti et pii captivi tenentur, Victorinus et Pastor Ecclesiae Ienensis, eo quod non probant quaedam βλακώδη παράδοξα στωικά. Sed Marchio Iohannes iam istuc iter faciens fortassis persiciet, ut liberentur. Ingenium, eruditionem, et singularem prudentiam, et inventionis felicitatem in Dedekindo, semper amavi et laudavi, et oro Deum ut ipsum et nos omnes guhernet. Initia operis vidi, et optarim eum habere patronum, qui scribenti praeberet aliquid auxilii, ut verecunde loquar, sed si vitam nobis Deus longiorem concedet, labores ipsius commendabo aulis, ubi potero. Mitto pagellas quae Academiae studia ostendunt. Bene vale, vir optime et mihi charissime. Die 20. Iulii. 1559.

No. 6787.

20. Iul.

Io. Giganti.

+ Exapogr. in cod, Paris. D. L. 543.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, I o h a n n i G i g a n t i, Pastori Ecclesiae Dei in urbe Elisiae Freystadio, fratri suo cariss.

S. D. Reverende vir et cariss, frater. Clamo ad filium Dei et cum omnibus piis in coelo et in terra dico:

Te maneat semper servante Ecclesia Christe,
Insertosque ipsi nos tua dextra tegat.
Tres velut in flamma testes Babylonide servas,
Rex ubi praesentem te vidit esse Deum *).

Petamus et expectemus auxilium a filio Dei. Si Erasmo Benedicto et coniugi eius Deus voluisset

^{*)} Vid. supra d. 6. April. 1659.

^{*)} Leguntur etiam in epigr. Melanth. p. 36.

longiorem vitam tribuere, amicitia eius in hac vita mihi dulcissima fuisset. Sed aliquanto post in coelesti consuetudine, filio Dei me eo ducente, conveniemus. Nunc litigamus cum monstris, qui vociferantur, novam obedientiam non necessariam esse, et citant dictum ex 2da epistola Pauli ad Corinthios scripta, où zarà ènitayn léyw. Quod ibi dicitur de modo donationis Eleemosynarum, non praecepto, id accommodant nostri inimici ad praecepta. Oro filium Dei, ut nos et Ecclesias gubernet, et faciet, ut quam plurimi unum simus in ipso. Fridericum tibi commendo. Bene vale. Die 20. Iulii 1559.

Ph.

No. 6788.

25. Iul.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 36.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Quod inclytus Comes mibi hospitium offert, et debeo ipsi et habeo gratiam. Sed nunc non exilium tantum sed etiam mortem expecto. Nam hic annus climactericus in hoc aestu valde languefecit corporis mei vires, antea quoque multis aerumnis debilitatas. Cedam autem libenter ex horum temporum Sophistica. Nostri inimici audacissime negant hanc propositionem: Bona opera necessaria sunt. Et citant dictum ex secunda Epistola ad Corinth. οὐ κατὰ ἐπιταγὴν λέγω, quod diserte Paulus opponit errori illorum, qui Platonicam communionem in Evangelio afferri putabant, Volo, inquit, vobis liberum esse modum donandae Eleemosynae. Insulse vero a non praecepto, ad praecepta opera dictum illud transfertur. Audi aliud Sophisma *) impudentius scriptum. Quidam, ut τὸ πανταχοῦ defendant, iam fingunt duplicem Idiomatum Communicationem, alteram Physicam, alteram Dialecticam. Has ineptias in responsionis editione de Bavaricis Articulis, quae iam integra prodibit, taxabo. Profecto nisi Deus petulantiam Sophistarum compescet, secutura est borribilis confusio doctrinarum. Tenentur adhuc captivi Victorinus et Andreas. Nescio quid addam. Iudicium tuum flagito de voluntate humana, probesne formam illam explicationis, quam scripsi in Responsione Bavarica. Bene vale et responde. Die Iacobi.

Philippus Melanthon.

No. 6789.

28. Iul.

Augusto, Duci Saxon. Principi Elect.

† Ex autographo (prima scriptura) descripta a S. V. Franchie, Concionat, aulic. Dresdae.

(Ad Augustum, Ducem Saxon, Principem Elect.)

Sottes Inab durch seinen eingebornen Sohn Zesum Christum, unsern Heiland und wahrhaftigen Helfer zus vor. Durchleuchtister, hochgeborner, gnädigster Chursfürst und Herr. Wir sollen alle billig Sott danken, daß er gnädiglich eine ewige Kirchen in diesen Landen sammlet, und seine Lehr in Kirchen und Schulen zu pflanzen Inad giebet, wir sind auch E.c. f. G. unterthänig Dankbarkeit schuldig, daß sie gnädiglich dazu Hult thun. Derwegen bitten wir, Alte und die Jungen in Schulen, Gott wolle E. c. f. G. und das Land gnädiglich bewahrn.

Und nachdem E. c. f. G. befohlen, einen tuchtigen Mann anstatt Joachim Speckt in ber Schul zur Porta anquieigen, hat der hochgelahrte Iochimus Camerarius diesen Baldaffer Sartorium von Dichat, der zu Leipzigk Magister worden, und dabei vier Jahre von E. c. f. G. Stipendium gehabt, ju biefem Dienft, laut seiner Schrift, die ich beigeleget, angezeiget, welden Ich auch ju gebachter Arbeit tuchtig achte. Denn ich babe ihn vor vielen Sahren kannt, und oft eraminirt, und weiß, daß er einen rechten und tuchtigen Werstand hat, und nicht ein verwirrter Ropf ift, hoff, er werbe mit Gottes Bulfe in diesem und andern Diensten nuglich bienen. Bitt bermegen in Unterthaniteit, . C. c. f. G. wollen ihm gnabiglich gebachten Dienft befehlen laffen, und die Confirmation an den Berwalter geben. Der allmachtige Sohn Gottes, Jefus Chriftus, ber gewißlich eine ewige Kirchen burchs Evangelium fammlet, wolle E. c. f. G. und E. c. f. G. Gemahl und junge Herrschaft und diese Land gnädiglich bewahren und regiren. Den 28. Julii anno 1559.

C. c. f. G.

armer unterthäniger Diener Philippus Melanthon.

^{*)} Haec et seqq. etiam labet Hospinian, in bist. sacr. II. 490.

No. 6790.

80. Iul.

Ulr. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 185 sq.

Ulrico Mordisin, Cancellario D. Sax. Elect.

S. D. Magnifice Dn. Cancellarie, Patrone charissime. Et Deo gratias ago servanti in his regionibus vera ornamenta humanae vitae, doctrinam et disciplinam, et Illustrissimi Principis virtutem laudabunt omnes sani, quod non sinit fieri barbaricam vastitatem, qualis fit iam in multis Germaniae partibus. Horrendi furores sunt multo-rum ingeniorum. Ideo vigilandum est Principibus, ut simplex doctrina retineatur. Nuper accepi missos libellos ex Venetiis, quorum alter impressus erat, alter manu scriptus. Autoris nomen additum erat. Et titulus erat: universalis conciliatio. Plus, quam Manichaei furores erant. Deinde disputabat, iure divino Romanum Imperium pertinere ad Gallos, et Gallum faciendum esse Imperatorem, per hunc enim illa universalis reformatio fieri possit. + Abieci libellos in cloacam propter blasphemias, ne plures legerent." *) Ideo autem haec iam recito, ut recte institutas Scholas libentius tueamur. Mitto responsionem ad literas Illustrissimi Principis Electoris. Bene et feliciter valete. Die 80. Iulii.

Philippus Melanthon.

No. 6791.

81. Iul.

Io. Morenbergio.

Editum in Melanthons chrift. Bebenfen u. Berathschlagungen p. 623. — Controversia de coena sacra orta erat Vratis-laviae inter Ioachimum Curaeum et Zachariam Ursinum, qui Melanthonis formam loquendi sequebantur, et Leonbardum Stoeckelium, qui loachimi Westphali severiorem de coena sacra formam loquendi adoptaverat. Qua controversia quum urbs commoveretur, Ioannes Morenberg Melanthonis iudicium expetivit. Gf. Hospiniani hist. sacram. P. II. p. 263 sq.

"Bebenten Philippi Melanth. an herrn Johann Morenberg, Rathsherrn in ber loblichen Koniglichen u. driftlichen Stadt Breglaw, vom Sacramensftreite."

Sottes Gnade durch seinen eingebornen Sohn Zesum Christum unsern Beiland und wahrhaftigen Belfer zu-

Beiser, gankiger herr. Die Acta, bavon E. E. schreiben, sind nicht anbero tommen, und mogen G. G. barnach fragen laffen; wo fie blieben find. Ich habe aber von diesem unseligen Gezant Bericht aus bes herrn Abami Schrift, und fonft. Und furglich zu antworten, ift mein treu driftlich Bebenten, baß den Herrn Pradicanten und allen, so die Kirchen oder Jugend unterweisen, ernftlich geboten werde, daß fie nicht Bezänk in Kirchen oder Schulen anrichten von die: fer ober andern Sachen, sondern fo jemand etwas gn bisputiren fürhat, daß er baffelbige faffe in Schriften, und einen Chrbarn Rath, ober den verordneten Berin jur Rirchenregierung allein und erftlich juftelle, und nicht ins Wolk ausbreite, und daß die Berren foldes felbft ermagen, und fonft Rath fuchen bei vertrauten Personen und Rirchen, wie die herren zu Rurnberg langer benn breißig Sahr gethan haben, und baben damit Osiandrum und andre unruhige Leute im Baum gehalten und viel Unruhe verhatet, und haben ber Chrwurdige fr. Doct. Butherus und bie andern Legenten allhie vielmal in Nurnbergischen Sachen gesprochen. Diese erfte Meinung bitte ich, wolle E. E. au Gemuth führen; denn es tann tein Part Diefes für unbillig achten, bag man anberer Rirchen Bericht bore, und nicht aus eigenem Trog Uneinigkeit anrichte.

Bum Andern hab ich vernommen, daß bie herrn Pradicanten in euern Kirchen sich vereinigt baben, wie fie gleichlautend vom beiligen Sacrament reben wollen, und nicht weiter disputationes auf den Predigstuhl bringen. Davon gedenke ich, daß ihnen ju gebieten fen, daß fie in ihrer Bereinigung alle bleiben. es ist nicht nothig, alle disputationes für das Bolt zu bringen. Und welcher nicht biefem Gebot will Gebot: sam senn, dem sage man, daß er wegziehe ohne weiter Unruhe. Und damit keine Weitlauftigkeit ober ungewisse Reden hierin gesucht werden, spreche ich, daß ich bleibe in der forma, wie sie im examine Megalinegense geset ift, und habe dieselbige Beit und auvot bedacht, und bin noch biefer Meinung, daß nicht nothig fen, baf man bem Bolte prediget, wie Sarcerius schreibet, daß man die Erde auffragen foll, fo etwas barauf träuft; sondern diese Regula ist und bleibet Babrheit: fein Ding fann Sacrament feyn außer bet Action, die der Berr Christus instituirt und eingesetet hat. Und hat Doct. Buther Diefe Regulam ihme febr wohl gefallen laffen, so doch etliche grobe, truntene Theologi dieselbe vor 20 Jahren angefochten haben, und namlich D. Bencestaus ginf. Di.fes fage ich allein jum Bericht, Diesen großwichtigen Sachen nachzudenken, und, Dieweil viel verwirrte disputationes

^{*)} Addit A. D.

anegt ihanden ihe Nantofen wie weitzunnben sast und nicht alle Nantofen wie der Geregmends und indigen best der die Geregmends undereiche und Glaubens und Frupt, des Sacramends untereiche und zu Communion, vermadmen Arny gewistlich wohr ilt. das der Herr Christus bei seinem einzelenten Rinisterio gegewoorig, und kuffig ist, und da ist nicht van wesgen des Brods, sondern von wegen der glaubigen Rensschen, die diese gestliche Ordnung versteben und nicht verachten. Welche Unsinnigkeit ist, das die Laubigen berachten. Welche Unsinnigkeit ist, das die Laubigen bie Palus schreiber, das der Lein und da bei Verbigstuht bringen. Das auch Leon hard us Stadel schreiber, ich und andere sollen wie unt Verkenten kelken staden, das will ich nicht thun.

Bum Deften, fo ein Chebar Math folden nicht aus ber Gtabt wegfchaffen Tanir, bet uimbetilife Fragen auf demistredigfault bringt; ferift boch biese neen treuer Rath and Bicot per dagabier anbern Politicaniten pote gie Brieden und ju ber Forma, wie gefagt ift,ingeneigt femniss ihriebter Wifchablichteit doftenbigubie bent, und andre nicht ausdrücklich conbenduisch fin voer giete verfutz mon laffen at gle wollten nie Sienenwart machenis Es haben die Papiffen, granfame. Abgatteren leingesthirt; welche gestärkt werden burch biese, melde die Regel nicht halten wollen: baß nichts Sacrament fen außer per eingefetzen Artion. "Au.Bogenba, por Ivoki Zahren ward une eine Frage gefandt ugniden Rathen 345Apsbach: ob der Leib Chriffi auch in [ben] Bauch gehe? Dagegen wir ein ernstlich decretum gemacht. Und haben fich folder Disputation febr viel zugetragen, baraus leicht ju verfteben ift, bag nicht ju geftatten ift, baß man alle Fantafepen auf ben Predigftubl bringe. Co find wich ble Prableanten ju vermabnen! baß fie prove ternen, white bie alte jerfte, veine Rirche von bie fer Cache gerebt hat, ebe fie folche Bezant erregen: 400000

den, als in Theophilacto diese Worte sein, das da werde inkkrundung, tramsdemanutio, so ist er boch neuer passenge und mageich mit Wahneit kerühten und bes meisen, das noch in der Bibliotheca des hemmen des feustein ist, nicht sinden und kann angezeigt wers den, das viel Betrug in den papstischen Greibenten, der ben, das viel Betrug in den papstischen Greibenten, ges braucht ist.

Ech beiorgen bie Weit marbe von megen Abgette ren und papitischer Messen und Umtragens granfame Melantn. Oren. Vol. IX.

Strofe hobers, und wirds dieser Streit vom Socrament große Spaltung ... Berfolgung . Blutvergießen und Bermuftung bringen. Und ist hochnothig , bas wir ju dem Herry Christo Schreien- baß er felbst seiner Kirchen helfen wolle. Pabep follen auch die Regenten Bleiß thun, daß fie fo viel moglich, ift verbuten, bag nicht frenele Glamanten disputationes erregen, die sie nicht perfteben, bas man auch infirmiorum ichone, und das schwache, elende corpus Ecclesiae zusammenhalte, fo piel Goth Gnabe, giebt. Diefe Cache mird hart ge-Pritten, und giebt viel Blute in Gallia und Italia. Mie die Reformation in Anglia geschehen ift, wenten mir auch halb vernehmen, ... Der allmächtige Gobn Gottes Selus Christus, der gesprochen bat; ero vobiscum usque ad consummationem seculi, welle gnabiglich ung allen belfen, E. G. Kirchen, Eure Chrb. und bie Guren bewahren. Datum pridie Calend, Augustr vi nera, Line vale et iva dile, Calend Argent

.zing [11.14] No. 6792.

31. Iul.

i. 19. Ti

850

G. Buchholzero.

14 + En apogr. in cod. Peris. D. L. 543.

Georgio Buchholzero, Pastori Ecclesiae Dei m'urbe Ardoa.

S. D. Reverende vir et cariss, frater. Quoties Albim pleno flaentem alveo aspicio, gemens cogito, non si tantum funderem Jacrymarum" quantum bic fluvius underum sehit, exhanciri meum dolorem posse, quem circumfero plus triginta annis propter dissidium, que nune ardet Europa. Quia vero paulatim docendi sunt homines et fovenda est languidi corporis Ecclesias conjunctio et parcendum infirmis, placet mihi quon pacti estis de disputationum metis, est scripsi domino Morenbergio, severe cogendos esse ens pastores et alios, qui populum docent, ne extra cas metas excurrant. Ac profecto non prodest, de omnibus quaestionibus vociferari ad populum. Eligi Paulus ea iubet, quae conducunt ad emendationem. Ordd butem conducunt ad sedificationem tales mizestiones, quales sunt papieticorum: quid mures comedunt redentes panem consecratum? et aliae multage et Westphalicae: an corpus sit ulfi que ? et hargerinnne (?); si quid extillet ex calice nt erodatur (?). Dicendum polius de praesentia filii Dais quasin ministerio est efficax, et fide con-54

solutiones wift actipi. Et de fructil the noivelvier Mcatur, et populus doceatur, ut saepel et reves renter hoc se pignore confirmet. Ego intra metas maneo; mas scripsi in Examine, nec Praeloris vestri; nec Stosselii postulatis moveor, utileas disputationes agitem, quae nec prosunt concordise nec pletaif. Quid vetus et purior Ecclesia senserit intelligi potest ex eruditorum testimoniis. 87 Praetorius non manehit intra metas constitutas, to nematicam cum eo concertato, sed utilia tuo loco diciro; ita ut prudentes intelligant, te et pietati et tranquillitati Ecclesiae consulere. Id consilium de multis in aliis locis. Nam ubique anguntur ahlmi eruditorum et piorum propter hanc quaestionem, et ficesse erit, tandem convenire aliquos ad explicationem. Oro autem flium Dei; at nos omnes gubernet st sanet Ecclesiae vulnera. Bene vale et rescribe. Calend. Augusti 1559.

Philippus.

.S e 10 .62

F. Theological Coversion (Sept. 30)

.

(.luf. .lm) ; e generale Bulle, D. L. 543.

Scriptum) at a server

Snagftudinan be insulater und papfifcher Semalt, Herrichten Melanthani felis Memalt, Herrn Abilippo Melanthani felis 1. gen fürzestellet zu beantworten."

Enfinet: full angezeigt werbat vom Ursprung der Srungen i fo fich vor illeli hundert Jahren zwischen dem Philipping Stufflind iben ichniffen Staffen ben genn; auch was Gift der ber Bofes dutalle entstanden.

den Und einengisiwn Piffsiger Bevolt inflinglich inigenklich linde über beinfolbeir genhaufen follen filfolgenbe im specipen in 1800 follost in die den der

Sin Erfinden Buille fwelcher Geffak ber Pahft vor einen Grathaltete Gyiffi, nind alle vor bas oberfte gaupit ber Chiffienfeit für halten. Ein ind in der in der

Bunt anvern, bag bei Papit Teinen Derheren

Bum britten; wer einen Papft zu erwählen ober zu fegen Macht Hab.

Bum vierten ob ber Papit ben Vorgang vor allen anbern Patentaten bab.

Bum funften, was Gewalts ber Papft in Reli-

Bum fachaten, ob maunigfich ben papftifden Rechten und Cenflitufionen ju gehorfamen foulbig, und wie weit.

über die Richt und Beiftlichen gehabt ober noch haben.

sinen romischen Saffen, vober andre welcher Migten Ein. Papft fürafen moge.

and desirent and the second comparison of the contest of the conte

Bum zehenten baß ein Papft teines Menfchen auf Coberith Gerithtegivang unterworfen.

Bum euften, ob ber Papft in feinen eigenen So-

Bum zwolften jubb ber Papft über bas Coucilium, ober bas Concilium uber ben Dapft fen.

Bum breizehenben, ob allein ber Papft und fonft niemands ein Concilium zu berufen Dacht habe.

Bum vierzehenden, wie man es mit ben Appellationen, fo gen Rom geben, halten foll.

Dom funfgehenden, ob und in was Fallen man von des Papfis, Urtheil, ober Erkenniff, appelliren

Bum fechszehenden, was für Gewalt und Berritichfeit der romifche Stuhl in zeitlichen Gatern babe.

... Zum siebenzehenden, won Gewalt beider Schwerter.
Bum achtzehenden, ob' der Papft bas Reich von dem Griechen anfielle Deurschen gewende, und wie bafelle zu verfiche feit.

3um meunzihrniben, wer einen romifchen Kaffer zu fegen voor zu erwahlen habe.

Bum zwanzigsten, ob und welcher Maßen bem Pupft einen eenbliten Ronificen Kaifer zu eraminiren gebufpect beiter bei ber beiter bei ber beiter bei

sinder delel Beier wie edden indlonindarischlich nies arm. cher Balfer burd bich Papfomuß approbitet und befife iget werden, jow graf in Angari Bred

Bum zwei und zwanzigene ob ein erwählter Borifcher Kaifer die Macht, bas brilige Beich zu regieten, von dem Papft, exlangen migfe, die ein in in

Zum drei und amangigften, ob ein Erwählter zu Dem Kaiserthum sich globald; ohne vorgebende papftiiche Bewilligunge, einen romischen Kaiser neunen und schreiben durfe. :!..:

Bum vier und swanzigften, ob und welchergefialt bem Pauft einen ermählten romischen Rniser au selben, au confectiven und zu Eronen gebibre, und mas Berechtigkeit der romifche Stuhl aus demfelhen schopfen moge.

Bum funf und zwanzigsten, ob und mas ein romischer Kaiser dem Papft verpflicht, und ju thun Schuldig.

Zum sechs und zwanzigsen, ab und was mesen der Papft einen romischen Raiser feines Ampts entsehen 19 3 18 18 18 18

Bum fleben und zwanzigsten, wenn bas Reich erledigt, ob alsdann die Administration besselben dem Papft jugebore.

With July and Care Butty March Untwort des Beren Philippi Melanthonis auf vorgebende Fragen, geftellet que Befehl Bergog Augusti, Churfurken zu Sachfen, im Sabr Chrifti, 1569.

Bem Unterfdeib bes Rirchenampte und mettils ger Dbrigfeit . . h. nin 5"1

Alle verftanbige driftliche Menfchen wiffen Untericheid zwischen dem Kirchenampt und weltlicher Dbrigteit, wie dieselbe Namen, babe und niedrig, haben mag, Kaifer, König, Fürsten, weltliche Richter 24, und ift biefer Unterscheid auch in ber Gelehrten in iure Buchern oft angezeigt, wer fie recht vernehmen will. Auch ift zur Beit Ludovici Bavari bavon viel geschricben von Decam und Marsilia Patavino, wiewohl bie Sach nath gottlichen Rechten nicht großer weitlauftiger Disputation bedarf. Und ift dies im Brunde gewifilit wahr," bag bas Stirchenampt, (baburch ibm Gott eine ewige Rirchen fammlet, bapon Paulus fpricht, Das Evangelium ift Gottes Rraft jur Seligfeit allen, melde es glauben) ift biefer Befehl, bagu Gott erftlich feinen ewigen seinigen ? Bohn aus gebseit Gnaben gewistlich gefandt hat, ber Abam und Eva Sant ftrafet mit felmemi Bot, und Davey bie Berbeifung ber Gnaben geoffenbauet hat rinchtefen Bouten : Des Gattne Bes Weibes mire der Belgien ven Copf gereitern. "Biefel ift biefe ihr iften affeten verbollen in gefahreit wiese generalie

Anfang bes Bischenambts; welches technach allein bie fen Befehl hat, das Evangelium vom Goine Bottes an predigen', die Sind mit Golde Wort, nicht mit bem Sthwert, su ftrafen, Steremment zu feichen, Riv thengericht zu halten von bet Behr und außenlichen Uebelthaten . Die Schufbigen aus ber Birden auszuschließen, mit dem Bont ohne leibliche Bewalt, und ohne Schwert, und die sich bekehren wiederum anzunehmen, und ihnen Bergebung ber Sunden ju verfundigen. Und ift Gott felber burch diese Predigt fraftig, giebet Bergebung der Sunde, heiligen Geist in das glaubige Herz, das burch eroiges Beben angefangen mirb, und ift biefe Betehrung und Freud im Bergen und faffet emige Guter, und geebricht bas leibliche Leben nicht, laffet ben Leib effen, trinken, ichlafen, Rahrung und Schut suchen, mit ehrlichen Drbnungen, Laufen, Bertaufen, Gigenthum. Regiment. In Summa, das ewige Licht im Bergen ist ein ander Ding denn die, dußerliche Nothburft und Ordnung.

Beltliche Obrigfeit aber ist ein Ampt, bas außerliche rechte Gefete und Berichte, Bucht und Friede erbalten foll, und foll zu folder Erhaltung leibliche Straf und Sulf der Unterthanen mit gebührlicher Ordnung gebrauchen, Rom. 13.

Alfo find die Aampter, unterschen w Predigt und Schwert. Der Sohn Gottes ift erftlich felber Der Prebiger. Darnach fendet er Prophetan; als nach Abel find Propheten und Prebiger gewesen Geth. Benoch und andere, und find gleichmohl Gericht, und leibliche Strafen in Cains Stadt, und, Regiment. Doch nach ber Sunbfluth ift flarer bavon ju reben. Denn bie großen Imperia haben ihren Anfang an Rimrob. Diefes Bort ift fo viel als ein icharfer und graufamer Berr. Bu biefen Beiten, bei anderthalbhundert Jahren, ift ber Prediger gewesen Sein, ber Gobn Robe, gu Calent, weit von Babylon, wib hat nicht zu thun gehabt mit Rimrob; fonbeen Goth hat bem Rimrob Start und Muth gegeben, bie bofe Welt mit bem Schwert in ein urbentfich-Rigiment gut faffen, Befet und Gerichte mit Straffin Beib und Leben fa ethalten. Darum ist er genannt ein farker Sager bot Gott. Alfo auch nach aweihnibert Babren ift geweselt ber Prophet und Prebiger Abrahain, ber in Banden als ein fremibbet Waft gewändett ift, fit welches Beit flieb große gewattige Ronige, Rinus gu Stinivellund Babition. und Dfiries in Megnocket gewefelt:

'Es ift and atfo we Daniel perte: Gert evilt und anbertelbie Ronigieelde "Dafett gefolecht mandielei Belle, the putth Acka de Bourhain what there was öftenn Madle ohne wändlichen Bofahl alues Propheten von Priefers, fondern durch heinliche gottliche Wirztung; fung; ols, idadie Vorsen viel Aprannep übsens ermestet Satt: den: Süngling Alexandrumpt übsens ermestet Gatt: den: Süngling Alexandrumpt daßsen: in Assandrum durch gestische Wirtung, mit die Herfen firaseta.

Mus biefen und bergleichen fehr viel Erempeln ift Unterscheid bes Kirchenumpts und ber weltlichen Dbtig-Teit zu verfteben, und zu merten, wie fie beibe von Gott fint, vas Predigampt burd einen gegebenen Befehl und mundlich Wort Gottes, ohne Mittel, als in vocatione prophetica; ober burd Mittel, als in vocatione Pastoris," welche geschiehet durch bie Rirden , ober welchen bie Rird Befehl niebet. Aber bie weltliche Hoheit wird geben burch Gott oft ohne nilind. lich Bort, als Merandri und Sulit Hoheit; und wittet Gott gleithwohl baffelbige Bert; benn Gott giebt impetus hervicos und Gieg, und ftrafet den großen Arevel. Und wenn gleich im Bolt Ifrael Gott-efliche Ronige burch Propheten befuft who falbet; als Saul und Davib, fo geben'ihnen"both bie Dropheten Teine Gewalt aus ihrer eignen Autorflat, und ift bie Genbung ber Propheten nicht ein Stand, bet auf bie Nach= kommen erbet, und sind die Bischoffe micht Samuel und Glide und Gillaus, fonberti fo bie Bifchoff wollen fol-che Bert furnehmen, bie Gott infonberheit ben Propheten befohlen but, ift folde eigene Rubnheit und Frevel eine große Gunde; Werachtung und Berfuchung Sottes wiber biefe Gebote: propria facite, that was euch befohlen ift, und: nott tentabis Dominum Deum 'tadin', bu follft beli Berin beinen Gott nicht verfuchen. und ift Berfierung gottlicher Dronung und Beranberung Des Berufe.

The first no beginning but the Es ift auch bie nothig sy, verstehen, Unterscheid ides Regiments, Skagel und anderer Königreich. Denn Gott bat das Regiment Three sonderlich gegedagt und rerhalten , ; das man miste, mo der Benn Christus, sollte geboren porden, prebigen, Zeugnifi geben von der Lehr, folite leiden nund miederum auf dem Aod auferstehen. Digu hat Gott jein gewiß Roff und Ort bestimmt und ephalten , hat dady Prapheten gefandt, die Lehr pon Abristo makliren, and hat getichen Franheten bismeishon besondere Beschliesseben in etlichen Sochen welthe der Regiegungsun Befahrlondre Befahl, baben, nicht auf andre geerbet. Darnoch gla der Dier Christus von der Bungfromm gehorenifft, andeleige, Dredige, Brugniß, i deidem aund Angertie being erus greicht hat. Jaffet Satt-daß megingen links insignation of the comment mine erinige Mitcherzeine allerlei-Roniareichen, wicht allein

unden ben Mowents, i Condande, gunde jut Ahalbaarund Sus bin zi dia uniche sunter, das, nontifice Weich pedacetene

Und hat Chriftus felbst feine weltliche Regierung gehabt, fonbern hat die Ronier in Juda unb andern Landent in ihrer Bobeit Bleiben laffen, wie er mit flas ren Worten spricht Regnum meum non est ex hoc mundo; hefte Reich 'ift nicht bon biefer Bett, und hat den Apostelw nicht allein keinen Befehl gegeben, weltsiche Reich einzunehmen ober zu regieren, fondern auch ausbrücklich verboten, weltliche Reich unter bem Schein bes Evangelli unter fith au fleben, ober au regieten, und find biefe Bott Chrifti wohl zu merten, Bohannis 20.: wie mich ber Bater gefandt bat, alfo werve ich euch fenden. Und ba er diefes sprach, bat er ste angeblasen, und alfo gesagt: empfahet ben heile 'gen Geist,' wem' ihr die Stade vergebet, bem find sie vergeben, und wem ihr fie behaltet, bem find fie be hatten. 428ft benn offentlich iff, bag ber Herr Chris ftus nicht gu weltlicher Reglerung gefanot ift, folget, daß die Apostel auch nicht dazu gefandt sind, Dieweil er fpricht! die Apostel sollen gefändt werben ju Bertundis gung vel Evangelli, ivile er:

Marc. 10.: welche Berrichaft haben über bie Beiben, die haben Gewalt über fie, und ihre Furften baben Mocht; sie zu zwingen, "iht aber nicht alfo; fonvern welcher groß senn will bet ench, der soll euer Diener fenn, und welcher ber erste fern will, soll aller Rnechte feine benit bes Menfchen Sohn ift nicht tommen, daß man ihm biene, fondern daß er dienen will, und feine Seel zur Bezahlung:geben fur viele. Luc. 12 .: wer hat mich jum Richter ober Erbtheiler über euch gefest? "2 Corinth 10 .: bie Baffen unfrer Ritterfchaft find nicht leiblich, fondern fraftig burch Gott und nebmen gefangen Aller Gebanken, bem Berrn Christo ge horsam zu sepn'etc. 2 Cotinth. 1.: wir sind nicht Betren über euern Glauben, fondern mir find Mitbie ner ju eurer Freud. '2 Corinth, 3 .; bas Evamgelium ist ein" Ampt, baburch der beilige Geift gegeben wird. In welchen Worten flar unterscheiben werden weltliche Regierung und bas Evangelium, Die weltliche Regierung machet Dronung vom leiblichen Schut und außerlichen, verganglichen Gachen und Gutern, aber bas Ebangelium bringer ein neues Licht und Leben in Die Geelt. " Borren was Miles were

Aus hiesem und dergleichen wiel Sprüchen ist gang gewiß, und affentlich, das die Aposteln, Bischof und Prodiger des Koongestif ganz kriven Besold von Christo empfongen, weldiche Hoheit, Saiserschum; Advigerich aber Förstenst ben menn sie

wollten, ober Raifer, König ober Kurken zu seigen ober entschen is in vielmehr ist ihnen bieses alles verboten. Zu Vetri und Pauli Besten sind zu Kom grausame uns stätige. Kaiser gewesen Claudins: und Rero, die hat Batt durch andre Wes gestraft und tödten lassen; die Apostel haben sie nicht undsches sie haben und hernach mit den Successen und Wahl nichts: zu khun gehabt, wie auch dienablern Apostel und Bischoff in andern Konigreichen, als zu Babylon und in Parthia, die den Römern nicht unterthan waren, seine Beranderung der Hobeit gewacht haben,

Aus diesem allen ist klar, daß aus gottlichem Recht bet Papst keinen Besehl und Autorität hat, Kaisser oder Konig zu sehen oder zu entsehn, und daß die Clementina pastoralis und constitutio Bonisacii ofstentliche, greissiche, schädliche Lügen sind. Denn sie sprechen, der Papst habe solche Autorität aus dem Bessehl Christi. Dem löblichen Fürsten Rudolph Herszogen zu Sächsen und Schwaben, der bei Mersburg verwundet, und in der Kirchen zu Mersburg begraben ist, hat der Papst eine Kron gesandt, darauf die Wort geschrieben gewesen:

Petra dedit Petro, Petrus diadema Rodolpho.

Das ift: Chriftus hat bie Kron Petro gegeben, und Petrus, das ift, der Papft, hat sie dem Derzog Rusbolph geben. Diese prachtigen Wort haben den frommen Fürsten angehest, und sind dach im Grund Lügen und Betrug. Denn dieser Herzog Rudolph hat sich wider seinen Henricum quartum laffen Kaiser wählen, und ist ihm nach etlischen Schlachten seine rechte Hand abgehauen bei Mersteburg, und als mau ihm die Hand vor seinem Eade gestracht hat, und er sie in großer Bettübniß angesehen, sagt er zu den Bischoffen: dieses ist meine Hand, damit ich meinem Herro und Kaiser Gehorsam geschworen habe. Nun bedenket, welcher Theil recht habe. Und ist dieser Herzog Rudolph desselbigen Kaisers, Henrici quarti Schwester Sohn gewesen.

Henricus III. Imperator, — Uxor Bagne, Bergogin ju Potiers laudatus Princeps u. Aquitania, geofer Tugenb

Filius Henricus — Sotor Mettillo, nupla Cunoni, quartus. Dudi Sunciae.

Filius Rudolph.

Das ander Theil,

Machdem nun klav ist, dust die Apostel keinen Befehl haben Austikliche Geheltezu ordnen ober zu seinen, wird weiterigefreigt sie allen der alle ein einer ge Mer hat benn biefa Gewalt, und wie hat Carolus ber erfte bie Raiferliche Sobeit erlanget?

Antwort: Die alten Ronigreiche find gemeiniglich arblich: gewesen, ober burch Reieg verandert worden, und ift der Gieg Gottes Bert, ber Tyrannen und Une aucht, ftrafet, und bleibet die Regel im Daniel geschries ben: Gott verandert und erhalt bie Konigreich. Da Sextus Tarquinius den geoßen Muthwillen übet an der Lucretia, ift das Regiment ju Rom geandert. Run mare ju lang davon ju reben, wie Gott biefelbige unnuhige Form der Regierung, zu Straf der König, und Recht und Gericht in ber Welt anzurichten, erhalten hat, und die hoheit auf den Senatum Romanum eine Beit lang gebracht. . Als aber bie Suncheren muthwillig und fielz geworden, und haben Burgerfrieg unter fich erreget, ift endlich durch Gottes Werk bie Hobeit auf Augustum tommen, bem nicht allein bas Rriegsvoll in allen romifchen Landen, Europa, Affa und Africa; als bem hochsten Regenten Hulbigung gethan hat, sondern auch der Rath. Dieser bat wiederum in der Welt Loges und ludicia angericht, und hat seine Authorität mäßiglich gebraucht, und hat den Senaturu Romanum, und Magistratus, Consules und Practores bleiben laffen, und als Rathe in die Regierung geogen. Und ift diefe Form ber Regierung in allen Landen, die Augustus georduct hat, in die vierhumdert Sehr gestanden, obgleich die Personen der herre für sich felb fehr ungleich gewesen sind, etliche nüblich zur Regierung, als Vespasianus, Titus, Nerva. Traianus, Adrianus, Pius, Marcus Antoninus, etliche grausame, unflatige Eprannen, als Caligula, Nero. Gleichwohl ift das Reich in seinem Stand blieben.

.. Es ist auch sehr ungleich zugangen mit ber Suc-Etliche Raifer haben aus eigener Authoritat Successores gemacht, als Nerva Traianum. Traiamıs Adrianum, Adrianus Pium. Bismeilen bat der Rath selb einen gewählet, als Tiberium; boch hatte er einen Bortheil, daß er Augusti Erbe war, und war etliche. Mal Conful gewesen, und war unter Augus fto der furnehmfte Capitaneus. Bielmal bat bas Ariegsvolk einen gewählet. Dieses ist dennoch oft also geschehen, daß im Kriegsvolt die Hauptleut felber Sehatores maren, und mabiten einen erfahrnen Saupt= mann, devein Senuton wat, und hatte ein Ampt im Rrighbolf, als a Vespasianus, Severus, Diocletiamus vom fürnehmften Briegsvolt gewählt find; und find; vernünftiglich zu reben, diese beiden Wege recht. daß ein Saifer felbft einen wählet, ober bag vacante imptriet der Rathigu Romeund dierfürnehmften Krieges

fürsten, die gemeiniglich auch Senatoces gewesen, ein Haupt wahlen, wie Alexander Severus, Gorchiamus, Bater und Sohn, Flavins, Claudias, Decius, Tacitus vom Senatu und fürnehmften Riegerathen gewählet find. Maximinus hat Alexandrum Severum erstechen laffen, und ift durch Practiten bei bem Kriegsvolf ermählet worden; ift and tein Senvior gewesen. Es hat auch der Senatus keinen Gefallen an 4hm gehabt, und hat ihn als einen Thrannen sein eigen Arieghvolf erflochen. Uso find oft unotbentliche und aufrührische Wahl burche Rriegevolf allein geschen, paraus auch hella civilia kommen find. Denn Gott Araft also die Belt, und ift dennoch die forma des tomischen Reichs nicht bald ganz zerriffen, sondern oft wiederum geflickt; und zu rechter Wahl kommen, ale aur Beit Vespasiani, Severi, Aureliani, Constantini, Theodosii.

Mach Theodosio baben bie Franci Galliam und Germaniam eingenommen. Gotthi haben Italiam und Hispaniam erobert, und hernach Hunni Pannomiam, Saraceni Aegyptom und Africam. Also ift ein großer Theil bes alten vomischen Reichs in neue und eigne Ronigreiche gerriffen; boch ift ein Stud ju Con-Raminopel in Graecia, und im nahen Theil Asia geblieben, und haben biesetbigen Kaifer zu Constantinopal woch Rom und ein Studlein in Italien gehabt , und ben Mamen eines romischen Laifers behalten. Und find gum Theil ale Erben gur Succeffion tommen, als ber Sohn Hernelii, und hernach nepos und abnepos; Mauritius durch eine Heirath, denn Tiberius gab ihme die Tochter und das Reich. Phocas hat durch einen Aufruhr Conftantinopel erobert, und den loblis chen Raifer Mauritium, fampt ber Gemahlin, Sochtet und ein junges Gobnlein, und Mauritii Bruber graufamlich tobten laffen, hat hernach viel Tyeannen geubt mit Morden und Chebruch; ift im achten Jahre feiner Regierung alfo getebtet worben, daß ihme Urm und Schenkel abgehauen find, und ift biefes practiciet worden burch einen feinen führnehmften Rath und Sofmeifter, Priscum, des eheliche Sansftan Phoens gefchanbet hatte. Da haben berfelbige Poiscers und fein Areund, ber Dberft im Kriegevolt, Heraclii Bater, 5 2 5 Ball P ben Henaclium zum Kuifer gemacht.

ulso ist in diesem Keich zu Constantinopel auch also gehalten worden, daß bisweilen die Hoheit aufibie Kinder geerbet hat; disweilen haben die Kaiser selbst Successores ernemet, als Tiderius Muuritium, Isaucius Constantinum Ducoen. Bisweilen haben Senatores und die Jürsten einen Kaiser gewähletz: Denn for Forient hat ettiche Kürsten und Kaiseriche Basei

siftes gehabt, als Direm Antiockies, Docem Thessukker, Ducem Atkeniensium, Ducem Epici; und biese sind Sematores in Constantinopel gewesen; als Lascueis ist Senatore und ein Herr in Phrogiu gewesen. Und diese idwis Formen in der Gutcession sind für recht gehatten. Biswellen aber sind etliche durch Australie Kaiser worden, und ist grüße Unsuhe in diesem Dein tischen Brich gewosen, die es die Australie ganz unter gedruckt haben.

Aus biesem allen ist zu verstehen, wie es nach Augusto gehalten ist mit der Wahl und Suecessische zu Kom und Constantinopel länger denn sechs hundert. Jahr, und so lang haben ber Papst zu Rom und Patriarch zu Constantinopel nichts damit zu thun gehabt. Hernach als des Patriarchen und der Bischoffen in Orient und Griecia Authorität groß worden ist, hat man sie bisweilen auch in die Practiten gestett; doch haben sie die ses nie geschrieben, wie der Papst zu Rom, daß sie iure divino, oder sonst Macht haben, Kaiser zu setzen, obet zu entsehen.

Bom Raiferthum Carott Mugue und feinet Ouccefforen.

So fragt men weiter: so ber Papit nicht Macht gehabt hat, einen Raiser zu mahlen, ober zu entseten, wie kann nun Carolus Magnus Recht haben zum Kaisferthum?

Aurze Antwort.

Carolus Magnus bat febr gut Recht gehabt iure helli, und bald durch die Transaction, die zwischen ihm und den Raisern zu Conftantinopel aufgerichtet find. Galliam und Germaniam haben die Franken lange ju vor gehabt, auch mit gutem Recht, jure belli, un burch Bertrage. Denn Juftinianus bat gewilliget, baf bie Franken Galliam behalten follten. Bernach als bie Rafferlichen Amptleut und Erarchen aus Gracia in Ste lien große Tyrannen übeten, barum etliche Exarchi neulich vor Pipino erschtagen sind, und nach ihnen die Low gobardi auch Tyrannen trieben, und der Franken In gend nach der großen Schlacht, da Carolius Martellus, Caroli Magni Großvater, drei mot bundert tousend Saracenos in Gallia bei Turon erschlagen bat, grof gerühmt wurde: ift Pipinus, Caroli Martelli Sobn, in Italien wider die Longobarden durch den Papft und Stabte erfordert, und bat benfelbigen Rrieg gang loblic geführet, nicht seinen Ruß gesucht, hat den Songobarden nichtel heimmen, ihat sie nuti gezwanziek Ariebe pe halten ; hat auch: fanftien Stulle tein Stiel. Loubes en genommen. Als aber hernach die Boriggbarben nicht

Stribt bielien." if Carilled bie Cole Diving Arfordent, det hat das Advigneich der Langebanden, eingenommens und den Rouig Defiderinm gefangen wegneschickt, der 34 Lattich bernach in der, Gefangnis gestorben ift " nachdem die Langebarden 2014 Saler in Stalial ein Konigreich ger babt baben ... Ald aber in Mour und fanft in Gleden wicht Arich blieben, und Caroli Amptleute auch von Unterthamen getobtet, morden find, und ber Pauft Leo gefangen worder, ift Carolus zum vierten Ral gen Rom gezogen, und bat Aried in Italia machen und erhalten muffen. - Denn in ben vorigen Bugen haben ber Papft, Die Stabt in Italia und Carolus ein gebührliche, offente liche Bundnis gemacht, diemeil Italia keinen Sous mehr von Conftantinopel hatte, auch nicht haben konnte. Alfo hat Carolus durch viel Buge muffen berr in Stalien werben, bamit die Stadt und die herrschaften Schut batten; benn kleine Macht kann nicht lange Friede erbalten. Durch diese lange Arbeit bat Bott die Band den Franken in die Hand gegeben, und ift also nicht der Papft, fondern Gott diefer berr, ber die Land Ballien, Germanien und Italien Einem Regenten, Carolo, in bie Sand gegeben bat, wie Gott bem Alexandro ber Pers sen Konigreich in die Sand gegeben bat, burch ordents liche gerechte Krieg und ehrliche Sieg; davon geredt ift: Gott verändert die Königreich. Und ist also der Sieg und hoheit Gottes Werk, und hat der Papit dem Carolo die Land nicht eingeben, sandern Gott bat sie ihm anvor gegeben, ebe ber Papft ihm den Titel gegeben hat; benn Gott hat im Occident durch diese Gieg, die er gnas biglich gegeben hat, Frieden, Gericht und Recht angericht, und ber driftlichen Religion Schus erhalten, wie bas Bert ausgewiesen bat. Dieses find Gottes Bert gewefen, ehe ber Papft biefes bat bebenten tonnen.

Das aber der Bauft Carolo den Titel geben hat, (Bomifcher Laifer), da ift auch Kare Antwort: Diesen Bild hat Carolus muit angenominen, bis die Sach alfo vertragen ift, daß die Raffer zu Conftantinopel follten Baifer im Drient-fern, und Carolus und feine Erben Raifer im Decibent, wie vor Alters bie Raifer getheilt haben, und find in [ben] Diftorien bie Bertrage ausbradlich gesett. Sch will nicht Subtificates suchen, das Italia von den Kaifern zu Constantinopel pro derolieta-gelaffen, bag Senatns ju Rom und in Stadten Italiae noch Macht gehabt haben, einen Raifer gu mablen; Rem, bas Carolus ein Patricites und Senator ju Stom in den vorigen Bugen worben ift; fonbern biefes Recht ift flar und unwiderspreichlich, bag ber Bertrag also gemacht ift durch die Herrschaft zu Constantinopel, und namlich birech zween Kaifer Nicephorum und Mis doctes. .. '

The hat Wat diese Polyeit im Occident burch Gieg; non him gegeben, und durch ordentliche Bemiligung der Betrichaft im Orient auf Carolum und seine Erden ger bracht, nid so wan nach der Linge die Ursachen der Krieg und die löblichen Handlungen dieser fürtrefflichen Farsten aussteht, Caroli Martelli, Pipini, Caroli Mingul, Ludovici Pii, Ludovici Germanici, Ludovici L. Imperatoris, Arnoli, und hernach der Sachsischen Kaiser: ist zu sehne dah die Beränderung Gottes Wert gewest ist, zu Schutz Italine und andere Land Karopae, und zu Ausbreitung der Religion. Und ist Henricus auseps, der erste Kaiser aus Sachsien, des Kaiser Arnols Tochter Sohn gewesen.

Daß aber ber Papft Carolo die Kron auffetet. und sibn in offentlicher Solennitat Raifer nennet, Diese Geremonia hat dem Carolo nicht die Land gegeben, bat ibm and nicht Gewalt geben, das Schwert zu gebrauchen; benn der Papft hat Diese Land und Gewalt nicht Lure divino oder humano, sondern Gott hat Carolo Land und Schwert gegeben. Aber diese Geremonia ift ein offentlich Beugniß und Berfundigung , baß manniglich miffe, bas dieser Mann die Hobeit mit Recht innen hat. Als: die Solennitat der Sochzeit machet nicht den Cheftand, sondern die Personen sind zupor einander vertrauet; aber die Ceremonia ift ein offentlich Beugniß, daß diese Personen in driftlichem Chestand sind, und follen also in driftlicher Ebe beisammen leben. Repunciatio nec est electio, nec traditio. Benn einer au Rom Consul worden ist, so hat ihn der vorige Conful perfundiget; aber die Erwählung ist zuvor geschehen ordentlicher Beise burch ben Ausschuß von ben Stanben, namlich vom Rath, vom gegenwartigen Triegs= volt, und vom Moel. Durch biefe geschiehet die Ermablung und teaditio ber Sobeit. Denn Senatus und populus sind herren biefer Gewalt. Der Conful alsdann ift allein der Berkundiger biefer Ermablung und Tradition.

Dieses kann bewiesen werden aus den Exempeln. Carolus Magnus hat selber por seinem Tod Ludovicum, seinen Sohn, neben sich Laiser gemacht, hat auch seines Sohnes Pipini Sohn regem Lougolardorum gemacht; bernach hat Ludovicus seinen Sohn Lotharium regem Longobardorum, und hernach Kaiser gemacht, und spricht Blondus, daß dieser kotharius der erste sen vom diesen Franken; der zu Kom neue Magistratius gesetzt habe. Denn Sarolus und Ludovicus haben dies Stadt Rom mehr Karolus und Ludovicus haben dies Stadt Rom mehr Karolus und Ludovicus parechasten, neuer Magistratius uls ihr Herr und Lusser zu erhalten, neuer Magistratius uls ihr Herr und Lusser, dem ift kin ausgebruckt in Historien, des

bie Admer biesem Lothario als Raiser Hulbigung gethan haben. Daraus klar zu verstehen ist, daß der Papst dem Ludovico und Lothario nicht das Land oder Papst gegeben hat, daß auch die Stadt Rom des Papsts nicht nigen gewesen ist, und ist hie nicht noth, von der erdickten Donation Constantint zu reden. Dieselbige Fadel ist eine offentliche Lugen. Die Kaiser nach Constantino und hernach die Franken sind gewaltige Herren in Italia und zu Rom gewesen, und sind die Kaiserlichen Prachicken nach Constantino ordentlich im Marcellino mit ihren Namen und ettichen Geschichten ihrer Regierung verzeichnet die auf den Kaiser Walens.

Lotharius hat die Regierung verlassen und ist ein Monch worden, hat aber zuvor seinen Sohn Ludwig den andern zum Kaiser gemacht, wie auch der Papst Leo 4. beiden zugleich schreibt distinctione 63.: "Leo 4. Lothario et Ludovico, Augustis." Dieser Ludovicus secundus ist etliche Mat in Italien gezogen, hat die Saracenen daraus vertrieden, die zur selben Zeit gewaltig in Africa waren, und in hispanien und Italien viel Berwüstung macheten, ist ein löblicher und gesiehrter Kürst gewesen, hat aber keinen Successorem ernennet, und ist zu Mansand gestorben.

Rach biefem haben die Bettern in Gallia die Rais ferliche Sobeit wiederum ju fich in Galligm bringen wollen, und ist Carolus calvus bald in Italien toms men, und vom Papft Johanne gettonet, hat aber nur amei Jahr regieret, und ift Ludovicus Germanicus, fein Better, wider ihn gezogen, barum, bag er bas Raiserthum aus Deutschland wegzureißen fürgenommen batte. Gleichwohl ift der Papft Johannes den Gallis angehangen, und hat diefes Caroli calvi Cohn, Ludovicum tertium, gefronet, welcher genannt ift Ludovicus Balbus. Biewohl nun der Papft Johannes bie Hoheit gern in Galliam gebracht hatte, so hat es boch Gott verhindert. Denn sie find beide Carolus calvus und Ludovicus nach einander bald gestorben; jeder hat nur zwei Jahr regiert, und ift in Gallia nur ein junges Anablein ihr Erbe gewesen. Also hat Gott bie Sobeit in Deutschland erhalten, und ift ber Papst Johannes zu Rom gefangen worden, batum, daß et wider die Deutfchen mit ben Gallis practicirt hatte.

Nun war Herr in Deutschland Carolus crassus, bes Ludovici Germanici Sohns Sohn, und waren in Italiam eingefallen Spraceni, und in Belgicum die Normanni. Da ist Carolus crassus in Italian gezogen, [und] hat die Spracenas verjagt. Als nun dieser Carolus crassus herr in Deutschland und Italian gezwesen, und in beiden kanden große Krieg geführt, hat

ihn der Papit gekt dat, Jund istalfer diet Gottes Schaffeng die Poheit bei den Brutschen blieben. Dieser Carolus crassus hat zehen Jahre regiert, und einen Frieden unt den Normunnin gemächt, hat ihnen Friestand eingeben, und gab ihrem König. Gott fried des Los tharii Socher, Si se kunt, und enhielt beinihm, daß er christischen Glauben annahm. Aus diesen Geschichten ist flar zu verstehen, daß die Papite und Herren geweisen sind zur felben Beit; die Kaiserliche Poheit zur geben welchen sie wollten.

Bel Leben Caroli crassi von wegen feiner Schwach beit haben bie beutschen Furften die Regierung bem Arnolfs befohlen, welcher Caroli erassi Bruders Com gewesen ist. Denn Deutschland hatte Unruh von Normannis und von Wenden in Bohem und Mahren, die große Bermuftung machten in Baiern. Als er aber biefe Rriege ftillete, ift er in Italien gezogen als Kaifer, aus zweien Urfachen; benn ein Marggraf Tuscine nennet sich Kaifer, und war zu Rom Uneinigkeit zwischen Sergio und Formoso, welche beide von Parten ju Parfien erwählet maren, und hat Arnolfus die Longobarden als Raifer zu Gehorfam gebracht, hat Bergamum eingenominen, und den rebellem comitem Ambrosium an einen Baum gehänget mit Schwert und fürftlicher Rleibung, ift hernach fortgezogen und hat Rom belagert und mit Sturm erobert, und ift ber Feind gefloben, und sind die Gegenpart bes Papfts Formoff verjagt, und hat Formosus den Arnolfum gekronet; baraus aber ju verftehen, daß bie Bobeit auf den Seutschen blieben ift, wenn gleich die Kronung eine Zeit lang vom Papft ver hindert gewesen.

Man schreibt, Arnolfus fen durch ein bog Beib mit Bift getodtet, welche best verjagten Raifers Beib gewesen ist. Darnach ift große Unruhe morben; Die Hungern sind in Deutschland gerogen, baben großt Werwustung gemacht in Desterreich, Baiern und Schwaben, und ist der junge Konig Ludovicus, des Arnulfi Sobn, wider bie hungern zu ichwach gemefen. Darum ist in Italia ein Herzog von Koro-Ludio, Berengarius, aus dem Stamm ber Longobarben, gewale tig morden, hat sich Kaiser genennet, und find biefer Ludovieus und hernach sein Wetter Cunradus verhindert morden in Italiam zu ziehen, und ift die Sobeit etliche Jahr schwach gewesen, daß in Italien und Deutschland viel Aufruhr gemesen sind, Gunrabus bat aber ben Zürsten gerathen, sie sollten Henricum aucupem, ben Bergogen zu Sachsen, des Kaifers Arnolfi Tochte Cohn, ermablen; welche alfo gescheben ift. Henrico aucupi hat der Papst die Kronung angeber

ten, er ift aber nicht in Italien gezogen, sondern hat Frieden in Deutschland gemacht, bei vierzig Tausend Hungern bei Mersburg erschlagen, und die Land Boshem, Mart, Pomern, Medelnburg, Golstein zu Geborsam gezwungen, und viel Land zu dwistlichem Glauben gebracht. Dieser Henricus aucops hat seinen Cohn, Otto den ersten, successorem gemacht.

Dieser Otto ift obne 3weifel unter die hoben Fürsten zu zählen, welche die größte Arbeit in der Regierung gethan haben; benn er hat erstlich febr großen Biderftand gehabt von feinem Bruder, und Franken und Baiern, und hernach von den hungern, und sind für Angeburg in die hundert taufend hungern erfchige gen. Diemeil nun Gott biefem Berrn große Gieg gegeben bat, ift er in Italien erfordert worden, die gefangene Konigin Abelheit *) ledig zu machen, welche bernach sein Gemahl worden ist, und ist eine bochlobliche beilige Konigin gewesen, die Rirchen und ben Landen viel Bohlthaten erzeigt. Dieser Otto hat wieder in Italien Frieden gemacht, und hat die Tyrannen aufgeraumt, den Berengarium zu Bomberg gefänglich gehalten, daß also die Stadte in Italien wiederum in die alte Form der Kaiferlichen Regierung gebracht find, und find zu Ravenna die Legaten aus Constantinopel vom Kaifer Nicephoro fommen, der mit diefem Kaifer Otto die alten Bertrage verneuert hat, davon auch ein Siftoricus schreibt, den Otto bernach gen Conftantinopel gesandt hat, der die griechische Sprache konnte, und ist ein Abt in Sachsen gewesen, und ift Ottoni dem andern des Kaisers Nicephori Tochter, Theophania, geben. Dieser Nicephorus bat große Krieg in Afia wider die Saracenos geführt und Ciliciam wiederum erobert.

Also ist Otto der erste durch lobliche Sieg, iure belli und durch die Bertrage Kaifer im Occident, und hat auch andern Landen in Europa zum Frieden gedienet, hat die hungern, die noch nicht driftlichen Glauben angenommen hatten, gezwungen, Frieden zu halten, hat einen verjagten Kinig in Gallien wiederum eingesett. Gr ift dreimal gen Rom gezogen. Zum erften ift er von Johanne dem 12. gekrönet, und nachdem dieser Johannes von wegen Unjucht die Straf gefürchtet und aus Rom geflohen ist, hat Otto einen andern Papst, Leonem 8., mablen laffen. Als aber Otto aus Rom wie-Derum in die Longobardy gezogen, ba er zur selben Beit in feiner Gemahl Abelheit Erbgut hof gehalten, ift der fluchtige Papft Johannes wiederum gen Rom kommen, und hat den Leonem verjagt, der zum Kaiser in die Longobardy geflohen. Biewohl nun Papft Johannes balb

hernach in einem Chebruch erftochen ift, und bie Romer einen andern Papft gemacht hatten, mit Ramen Benebictus: fo ift gleichwohl Kaifer Otto wiederum gen Rom Als aber Johannis Anhang fich gefürchtet gezogen. hat, haben fie ben Raifer in bie Stadt nicht wollen eine gieben laffen, und hat Otto die Stadt belagern laffen, und bas Bolf mit hunger fich ju ergeben gebrungen. hat also ben Beonem, ber zuvor orbentlich ermählet gewefen, weederum in fein Ampt eingefatt, und find Aufruhr wider Otto in der Stadt erreget, die er ernftlich gestrafet hat, und ift ein Synobus gehalten worden, barin Leo fampt ben anbern Bifchoffen Diefe Constitus tion gemacht hat, welche distinctione 63. ftebet, buf in Ermahlung des Papfts die Raiferlichen Gefandten forn follen, und foll tein Papft ferin ohne die Raiferliche Confirmatio. Diefes ift ber andre Rom Bug gemefen, und ift ber abgefette Papft Benedictus als ein Gefans gener gen Samburg geführet, ba er ale ein Befangener geblieben ift, bis er nach etlichen Sahren geftorben ift.

Der britte Rom Bug ift auch gefchehen nach zweien Jahren von wegen ber Aufruhren zu Rom. Denn nach dem Tod Leonis ift ermahlet worden Papft Johannes 18., witer welchen ein Tribunus in Rom, Petrus, einen Aufruhr erregt, und bat Papft Johannem 18. verjagt, daß er in Campanien geflohen ift. Da ift Kaji fer Otto das dritte Mal gen Rom tommen mit feinem Sohn Otto dem audern und deffelbigen Gemahl Theophania, und ift ber Papft Johannes wieberum eingefest, und ber Tribunus Detrus burd Rom geführt und hart geftaupet, und find viel Perfonen gefangen und jum Theil gerichtet worben, und hat biefer Papit Johannes 13. den jungen Kaifer Dtto ben andern, und die Kaiferin Theophaniam gekronet. Alfo hat Otto ber erfte feinem Sohn bas Raiferthum gegeben, nicht ber Papit; benn Otto hatte einen altern Sohn, Bergod Ludolf, ber ein erfahrner Kriegsmann mar, und etliche Mal anftatt bes Baters ben Krieg regieret hatte, bef Mutter Edith, des Konigs von Engelland Tochter, gewesen. Gleichwohl hat er diesen jungern Sohn, geboren von der Adelbeit, Stalien und das Raiferthum aeben, vielleicht darum, daß die Longobardy durch die Mutter auf Otto getommen ift, und ift biefer Otto secundus Bergeg in Sachsen gewesen. Und dem altern Bruder Ludolf hat ber Bater bas Herzogthum Schwaben geben, welches ledig mar worden, und mar eine einige Tochter Erbe, die gab Otto seinem Sohne Lubolf fampt bem Berzogthum. Aus biefem allen ift flar, baß nicht ber Papft die Land und Soheit ausgetheilt bat, sondern Kaifer Otto, als Herr, hat diefe Theilung uns ter feinen Sohnen felbst gemacht.

^{*)} Pez. Alhelb, quod mendum est. Malanta. Oran. Vol. IX.

. : Otto der andere; wiewohl er burch den Raten onbentlich jum Kaiserthum enhabet war, und hatte Stalien, Sachsen und Brabants bennoch find Anfruhr miber ihn erreget. Sein Metter Henricus, Derzog du Baieru, Henrici Bombergensis imperatoris Bas ter, hat einen Reiegewißer ibn, den andern Otto, am gefangen, und ift dieselbe Unruhiau Weimer in Thuringen, ba Otto die Beit gewesen ift, vertragen. Run mar der König aus Gallia bis gen Ach tommen. Bie ber diefen eilete Otto, und jeg bis gen Paris, ba beide Gerren, Otto der Kaiser und Lotharius König in Gallia, felbst mit einander geredet haben, und einen Fries den beschlossen: "Also, hat Otto, der andere die Pohelt auch mit ehrlichen Kriegen wider Baiern und Gallia erhalten. Darnach ifter pen Ramgezogen, bat da Sof gehalten, hamit Fried in Italien fenn mochte, und ift aus Rom wider die Saravegos und Graecos in Apulien gezogen, hat etliche Stabte eingenommen, und ift von ben Graecis in einer Schlacht gefangen worden, die ihn aber nicht gekennet haben; denn er konnt mit ihnen reben in griechischer Sprache, wie ein gemein Anecht ihrer Land. Darum gaben, sie ihn wieder ledig um eine ziemliche Summa Gelbs. Als er aber ju Rom gestorben ift, hat er keinen Succefforem ernennet, wiewohl er zween Sohne gehabt hat, Otto und Hugo. Nun wer ein Tribunus in Rom, Crescentius, der wollt das Kaiferthum wieder guf Die Stolianer bringen, und waren beutsche Zurften zugleich auch in Rom, und hatte abere mals der Baier Beneicus, der zuvor des Ottonis des andern Beind gemesen mar, bie Sobeit gern auf fich bracht. Dieweil aber die Sohne Ottonis die rechten Erben waren der Longobardy, die Otto der erfte mit rechtem Krieg erobert hatte, ift endlich burch die deutsche Kursten dies beschloffen, daß man die Erben Ottonis nicht von dem Ihren verstoßen sollte. Auch war die Mutter Theophania 24 Rom, die für ihre Sohne anhielt. Also ift Otto erwählet zum Kaiser, und hat die Longobardy als feinen Erbtheil behalten, und ift Hugo Bergog zu Sachsen worden, des hernach weiter in Sie forien gedacht wird.

Also ist Otto ber dritte als Erb in Italien und durch der Fürsten Erwählung jum Kaiserthum kommen, und ist alsbald vor der Krönung in die Longobardy gesjogen, als in sein Erbland, und hat Huldung thun saffen. Dergleichen ist er fortgezogen in Deutschland, Huldung im Reich und großen Städten in Brabant (da zur selben Zeit des deutschen Reichs Macht gewesen ist) zu empfahen, hat auch die Wenden zuräckgetrieben, und Brandenburg belagert und mit Gewalt erobert. Und

hat hernach mit ben Polun Frieden: gemacht, und hat ben Herzogen zu Polen in der Stadt Gnesna die Königliche Aron ausgesetzt. Dieses ist der Anfang des Königreichs Polen, das nun 500 Jahr; diese Ehre gehabt hat.

Weiveil nun Otto außer Italien bei zehen Sahr warb, wurde ber Tribunus Crescentius zu Rom sehr muthig, und wollte sich zum Kaiser machen, verjagt auch Papst, und trieb großen Frevel, daß Otto gen Rom ziehen mußte. In diesem Zug hat er Rom belagert und mit Hunger sich zu ergeben gebrungen, hat den Tribunum Erescentium gefangen und lassen auf einem Esel zu Rom rucklich umführen, Rasen und Arm abhauen, und hernach henten. Dies ist des elenden Erescentii Ende gewesen.

Aus diesen Historien allen ift zu versteben, bas Carolus und Otto, und ihre Erben die Kaiferlichelfobeit loblich erlanget, und loblich erhalten haben, und baß ihre Regierung ganzem Europa nüglich gewesen ift, baraus zu verftehen ift, daß ihre Erhohung Gottes Bert gemefen ift. Run fcreiben alle Historici, daß folche große Beisheit in biefem Otto gewesen fen, daß man ihn mirabilia mundi genennet bat. Dieweil er benn bebacht, bag vor ihm von megen ber Succession etliche Mal Krieg worben fennd, und daß die Galli fic unterstanden haben, die Hoheit auf sich zu bringen, und wußte, daß vielmal zu Constantinopel große Unruh und Morben von wegen ber Succession verurfacht ward: hat er zu Erhaltung gewiffer Succession, und Krieg zu verhuten fo viel menfchlicher Beibheit moglich mare, ficben Churfursten geordnet, bie Bischoffe Maing, Colla und Trier, und brei weltliche Furften, Pfalz, Cachien und Brandenburg, und ben fiebenten, Bergogen gu Bobem, diese follten ju jeder Zeit einen Berrn ermablen, der die Kaiserliche Hobeit haben sollt in Deutschland und Italien, und follt vom romischen Papft die Kron empfahen, und Kaifer und Augustus genennet werben.

Damit nun diese Dronung nicht von den Italia nern angesochten wurde, hat Otto der britte einem deutsichen Fürsten Bruno, seinen Better, einen Serzogen von Schmaden Ludolfi nepotem, zum Papst gemacht, der genannt ist Gregorius quintus. Dieser Gregorius hat Ottonem den dritten gekrönet, und haben hernach samptlich, der Papst Gregorius quintus und Otto tertius, diese Ordnung von den Spurfürsten promutgirt, die nun über 500 Jahr durch Gottes Willen gestanden ist, und ist zu Frieden und zu löblicher Regierung nühlich gewesen. So viel nun der Papst Authorität hat zu Ardnung und Berkündigung der Kaiser, hat er nicht durch göttlich Recht, sondern ausbrücklich durch

Diefe Orbnung Kaffer Otto bes britten. Wie ble 186fcoff nicht aus gottlichen Rechten Befehl haben einen Raffer zu erwählen, fondern aus biefer Ordnung Raffer Diten: alfo hat der Papft dabutt feine Authoritat, und Und ift ber Churfürften nicht aus göttlichem Recht. Authorität nicht allein einen König beutscher Rafion ju erwählen, fonbern einen Berrn über Deutschland und Stallen, der alsbald die Regierung und Schug beider Land annimmt, wie es bie Betnuhft'und alle Exempel ausweisen, wenn gleich bie Kronung noch nicht gefches ben ift. Denn bie Churfürstliche Dronung ist nicht gemacht, allein einen König deutscher Ration zu erwählen, fondern gu Berbutung bet Uneffigfeit in Raiferlicher Succeffion. Und bat ber Papft feinen Gewalt, feines Gefallens die Churfurfliche Ordnung zu andern; auch nicht einen ermablten Berrn ju verwerfen, ohne mit Bewilligung der Churfursten. Denn alle Anthoritat, die ber Papft hat, hat er durch ben Kaiser Otto, ber ibn nicht Erben ber Land und Hobeit gemacht hat, fonbern bie Erwählung giebt gand und hoheit. Dem Papft aber ift befohlen ble Bertundigung und Kronung. Ber nun Diefes weiter ftrecket und fagt, ber Papft habe an confirmiren: dieses ist bennoch nit aus gottlichem Rechte. Er kann auch aus weltlichen Rechten keinen confirmiren, welcher ibm nicht zuvor burch bie Churfurften fürgestellet ift. Denn wie ein Kaiser vor dieser Ordnung, ale Carolus ober Otto der erfte, Macht ge-Babt bat, eineu Successorem zu ernennen, und dem-Telben kand und Hoheit aufgeerbt hat, und hat der Papft benfelbigen und keinen andern kronen follen: also nach diefer Ordnung ift folde Authoritat Caroli oder Ditonis ohne Mittel auf die Churfurften gestellet; Diefe geben Land und Dobeit. Denn ber Papft hat die Land und Sobeit nicht; ber Papft ift nie Berr gewesen in Longobardia und Tuscia, Item in ben beutschen Reichsftadten, barum tann er fie andern nicht geben, fondern biefer ift barin Bert, welchen Die Churfursten erwählet haben. Und biefes ift auch vor der Kronung also gehalten worden.

Nach Otto dem dritten sind nach einander drei sehr töblicher, nühlicher Kaiser gewesen, daß baran zu mersten, daß Gott zur chursurflichen Erwählung Glück geben hat; und sind nämlich Henricus claudus, der zu Bomberg lieget, Cunradus Salicus und Henricus niger. Diese drei haben vor ihrer Krönung große Kriege geführet dem Reich und der Christenheit zu Gut, und nämlich hat Henricus niger Sieg gehabt wider Böhem und Hungern. Darnach Anno Christi 1045. ist in Rom ein solches Schisma gewesen, daß zugleich

brei Papste waren, und trieben alleu Frevel mit Mord und Unzucht, daß Henricus gen Rom kommen mußte, und hielt assoa einen Synodum, durch welchen alle drei Papste abgesest waren, und ward ein Bischoff von Boulberg Papst erwählet; der hernach genennet ist Clemens. Dieser Clemens secundus hat erst diesen henricum gettiebnet.

Aus diesem allen ift flat zu verstehen, daß er zuwar vie Reglerung auch in Stafia gewaltiglich inne gehabt hat. Dieset Henricus hat auch die alte Constitution, die zu Otro des eisten Zeiten gemacht ist, erneuert, daß keiner Papst senn sollt ohne Bewilligung des Kaisers, und daß allein Clerus und des Kaisers Legati bei der Erwählung sein sollten, nicht das Bolt zu Rom. Boh Conrado, dieses henrick Bater, ist nuch offentlich, daß er Mailand belagert hat, und die Longodardy eingenom men oder seiner Kronung.

Der britte Theil.

Non angenommenen übermäßigem Gewalt ber Papfte.

Daß bie Papft furgeben, fie baben Gewalt aus gottlichen Rechten ober Befehl bes herrn Chrifti, De weltliche Reich, Raiferliche ober Konigliche Sobeit eingunehmen, bas ift eine offentliche Ligen. Denn wer rechten driftlichen Verstand bat, weiß, daß burchaus Gottes unwandelbare Lehre ift in Propheten und Andfteln ausgedruckt, daß beide Tempter, der Befehl bas Coangelium zu predigen, dadurch der Sohn Gottes frak tiglich wirkt, und emige Guier giebt, und die weltliche Regierung, dadurch Gott außerliche Bucht und Arleben giebet, und außerliche offentliche Lafter mit bem Schwert strafet, meit unterschieden sind, und daß bie Ppebiger bes Evangelii nicht Befehl haben von Gott, Konig an fegen ober zu entfegen, fondern baß Gott in weltfichen Regimenten weltliche Befete von Gebichaft ber Reiche, oder von der Bahl, billigt und erhalt, bis burch gregen Migbrauch Beränderung geursacht wird, und er selbst Konige und Fürsten straft, und durch Krieg und Sieg andre einsetet, als Cyrum, Alexandrum, Inlium, Augustum, Carolum, Golde Beranberung ift gewißlich von Gott, der da Tyrannen ftrafet und andern Sieg giebet; laut ber Regel: propter iniustitiam transferuntur regna. ' (Um der Ungerechtigfelt willen werden die Königreich verändert.)

Bum Andern, die donatio Constantini ift auch eine grobe offentliche Lugen, namlich daß Constantinus die Stadt Rom, ober das Reich im Occident, bem Bifchoff zu Rom foll geschenkt ober befohlen haben. Denn

bie Kaiser nach Constantino bis auf die Zeit Martiani haben etliche selbst ba gewohnet und Triumph ba gehalten, wie die alten vor Constantino, als namlich Constantinus, Theodosius, Honorius, Balentinianus tertius, etliche ihre Statthalter gehabt, die in historiis genennet sind, und ift bie Unmöglichkeit offentlich; denn bie romifchen Bifchoffe haben tein Kriegsvolt gehabt. Da Bonifacius mit Genserico in Africa trieget, und Metius mit Attila in Gallia, jur Beit Balentiniani, ba haben die romischen Bischoffe keine Authoritat über das Kriegevolt gehabt. Bernach zur Zeit Justiniani, ba Belisarius Rom innen hatte als Kaiserlicher Hauptmann, und ber romische Bischoff Sergius mit ben Bothen practiciret, daß fie Rom wieder einnehmen sollten, ba mußte Sergius von wegen biefer Untreu fliehen. Stem, Dieterich von Bern ift lange Beit Raiserlicher Statthalter ju Rom und Furst in Italia gewesen, hat ju Rom papftische Aufruhr gestillet. Und bedarf Diese Fabula von ber donatio Constantini keiner langen Berlegung, benn es ift eine offentliche Lugen. Go ift unmönlich gemefen, daß ein Papft hatte follen ein weltlicher herr fenn ohne ein Kriegsvolt.

Bum Dritten, ber Papfte Authorität in weltlicher Regierung ift gleichwohl mit ber Beit felbst gestiegen. Denn der alte Abel in Italia und die Stadt haben fich zum romischen Bischoff gehalten, als zum obersten Bischoff, und da Italien zerriffen gewesen, haben die Bifcoff felbst fliden muffen, so viel ihnen moglich gewefen. Damit nun Italia einen neuen Schut hatte wider Die Grafen und Longobarben, haben fich die romifchen Bis schoff an die Konige in Frankreich gehänget; benn gur felben Zeit mar Deutschland und Ballia samptlich ein einig schon Konigreich, genannt Regnum Francorum, und war Tugend und Macht beisammen, und hielten sich die Bischoff in Deutschland und Gallia zu bem romifchen Bischoff, und führten die Konige große Rrieg wider die Ungläubigen, wie Carolus Martellus, des großen Caroli avus, bei Turon in Gallia in die breimal hundert tausend Saracenos in einer einigen Schlacht zum Theil verjaget, zum Theil erflochen hat, die einen großen Theil in Gallia vermuftet hatten. Und ift biefis ber größten Schlachten eine, bavon man lieset.

Also aus mancherlei Gelegenheit ber Beit haben sich die Papfte an die Konige zu Kranfreich gehalten, und find die Parfte auch durch diefelben Ronige über andere Bischoff geehret worden. Und in Summa: Beranderung der Reich haben mancherlei Umftande, Die man nach langer Beit nicht betrachtet, wenn neue Berandes

der Migbrauch verhaffet werden. Als nun die Greten piel Apranney und Unzucht trieben, und hernach die Longobardy, Rom und andere Städte, die fie zuvor nicht gehabt hatten, überzogen und niederdrucken wollten: da suchten bie Papfte und Stadte Bulf bei Pipino, bem Ronig in Frankreich. Diefer that einen loblichen Bug in Italien, und erzeiget große Beisbeit und Tugend. Denn wiewohl er der Longobarden Land und Konigreich inne hatte, hat er sie boch in ihrem Regiment bleiben laffen, hat sie allein dazu verpflicht, daß sie wollten Frieden halten und andre Stadte außer ihrem Konigreich nicht unter sich ziehen, und hat in Stalia nicht eines Fußes breit eingenommen, ift also nach gemachtem Frieben wiederum aus Stalia weggezogen. Als aber ber nach die Longobarden nicht Frieden gehalten haben, und Defiderius, der Longobarden Ronig, wider die Gtadt Rom und andere (welche nicht in der Longobarden Rich gehörten) Rrieg fürgenommen, haben der Papft Stephanus und die Stadt Carolum, ben Sohn Pipini, um Schutz wider die Longobarden angesucht. Da hat Corolus der Longobarden Reich eingenommen, den Konia Defiberium und Defiberii Kinder gefangen, in Deutschland meggeführet, und ist also iustissimo bello bert in Longobardia worben, bat boch ben andern Stabten ihre Freiheit gelaffen.

Rach etlichen Jahren als zu Rom wider ben Papft Leonem tertium ein Aufruhr erreget wurde, hat der Papft Leo Carolum angesucht, die Aufruhr zu stillen. Dieweil denn von Constantinopel feine Bulf gu hoffen war, und jur felben Beit eine Bittfrau regiert, und Saracenen und Turten Affam vermuften: haben Papft, Abel, Stadte in Italien bedacht, daß fie bennoch ein Haupt und Schut haben mußten, haben also den Rais ferlichen Titel Carolo gegeben, dem Gott die gand Staliam, Galliam, Germaniam zuvor geben batte, welche por berfelben Beit bas Raiferthum im Dccibent gemefen maren. Doch hat Carolus den Titel nicht angenommen, bis Bertrage berhalben mit bem Raiferthum ju Conftantinopel aufgerichtet find. Daß nu der Papft Carolo die Land nicht geben hat, ist offentlich. Er bat aber Carolo neben andern Standen ben Titel geben, meldes hernach burch die Herrschaft zu Constantinopel ges williget ift. Daraus folget nicht, daß ein Papft Befehl habe, iure divino, Land ober Titel Kaiserliche Hoheit jemand zu geben, wiewohl zur selbigen Zeit das papstische Anschen sehr gestiegen war, und ift durch die ser Kaiser Schutz noch mehr gestiegen und gestürket wordeu. Und mocht hie disputirt werden, was die Stande rungen kommen, und die vorigen Regiment von wegen | samptlich für Gerechtigkeit gehabt haben, welche Disputatio boch aufgehoben ift durch die Bewilligung bet Herrschaft zu Conftantinopel.

Bernach aber bis zur Conftitution Ottonis tertii ift ein Papft nicht anders benn ein Bertundiger ber Succession gewesen. Denn Carolus magnus und andre hernach haben felbst Successores ernennet, wiewohl sich Die Papft mit großen Practiten unterstanden die Sobeit aus Deutschland in Galliam ju bringen jur Beit Caroli calvi und Ludovici balbi. Gott hat fie aber munders barlich wiederum auf die beutschen Erben gewandt. Denn ba die Saraceni in Italien eingefallen maren, und Ludovicus balbus aus Gallia feine Rettung thun konnt, benn die Normanni waren in Galliam eingefals len: ba jog Carolus crassus, ber Erb in Deutschland, in Italien und verjagt bie Suracenos. Diefer ift zu Raifer gefront eben vom felbigen Papft Johanne, ber guvor Ludovicum balbum gefront hatte, und ift Ludovicus balbus balb gestorben, baß also aus Gottes Billen die Sobeit auf den deutschen Erben geblieben. Denn nach Carolo crasso ift Kaifer worden Arnolphus, der die Bohmen und hetnach in Branbant die Normannen geschlagen bat, und hat in Italia Frieden gemacht, hat zu Rom die Aufruhr gestillet, die wider den Papft Kormosum erregt war burch Gergium. Dieser Arnols phus ift begraben ju Regensburg, und ift ber Stamm der jegigen Bergogen ju Baiern.

> I. Garolus Magnus Imp. Ludovicus Pius Imp.

Lotharius Imp.

1

3

ŧ

Ludovicus Germanicus dictus senior, Rex Bavariae et orientalis Franciae valde clarus, fundatormonasterii virginum in Gandersheim. Filii:

Carolomannus, Ludovicus, Carolus Crassus.

Arnolphus. Arnulphi uxor Hagne filia Graeci Imperatoris

.

Ludovicus Rex

Wernerus Comes in Schyren, unde sunt Bavariae Duces.

Jum Bierten, die löbliche Constitutio Ottonis tertii, dadurch die Churfürsten geordnet sind, giebt den Churfürsten alle Sewalt, einen Kaiser zu wählen, die zuwor die Kaiser selbst gehabt haben, welche ihnen successores selbst ernennet haben, als Nerva hat Trajanum ernennet, und ihn von Collen am Rhein gen Rom gesordert, und bernach Adrianus Antoninum Pium, Antoninus Pius Marcum Autoninum Philosophum, Valentinianus Gratianum, Gratianus Theodosium, Theodosius Arcadium und Honorium, Honorius Coustantium, Otto primus Otto-

nem secundum, und bergleichen Erempla find viel. Bie nun die Bifchoff Manns, Collen und Trier nicht iure divina, sondern Rraft dieser loblichen Constitution Churfurften find, ob fie gleich Bifchoff find: alfo bat ber Papft Rraft diefer Constitution biefes Amt, bag der Papft als ber hochfte Bifchoff den Raifer fronen und vertundigen foll, und tein anderer Bischoff. Denn diefes alles ift weislich bedacht zu guter Ordnung. Der Bischoff zu Rom ift der oberfte Bischoff im Occident, nicht iure divino, sonbern humano. - Damit nun eine Ginigkeit fer bes oberften Bifchoffe und des oberften Ronigs, foll biefer Bischoff benfelben tronen, zu bezeugen, daß sie einig sind, und daß biefe Regierung eine orbentliche Monarchia sen; und dagegen soll der Kaifer die Kirchen schützen. So man nun dieses Bert bes Papfts eine Confirmatio nennet, ift zu betrachten, wie weit fich die Confirmatio ftredt. Gie ift nur ein Zeugniß ber Ginigfeit diefer beiben Potestaten, und hat der Papft nicht Macht, einen andern zu tronen benn welcher von ben Churfürften ermablet ift; hat auch nicht Racht, biefen gu verwerfen oder abzufegen ohne der Churfurften Urtheil und Buthun; bat auch nicht Macht, die Raiserliche Sobeit auf andre Konige ober Lande ju bringen. Der Papft giebt auch dem Raifer nicht die gand und ius gla-Diefes empfahet er von den Churfurften, als Arcadius und Honorius jeder seinen Theil von ihrem Bater Theodofio empfangen haben, und hat die durfürstliche Ordnung vielmal lobliche Raifer ermablet und oft ju gutem gedienet, obgleich etliche Dal auch Unglud und Uneinigkeit fürgefallen, wie in allen menschlichen Dingen Berruttung fürfället durch Teufel und menschliche Schwachheit.

Es haben auch fürnehmlich die Papste Trennungen unter ben Churfürsten gemacht, und foll namlich bebacht werden, welche Erwählungen ben Lanben nublich gewefen sind, als: Henrici Bombergensis, Conradi Salici, Henrici tertii, Lotharii, Henrici Lucelburgensis, Caroli Quarti, Sigismundi, Alberti Hungarici, Friderici tertii, Maximiliani, Caroli quinti. Und baben etliche unter biefen, als namlich bie brei ersten, Henricus Bombergensis, Conradus Salicus und Henricus tertius, gangem Europae nuglich gedienet,. barum ju wanschen, daß dieser bobeste und allerschonste Senatus auf Erden, namlich Senatus Electorum, noch lange Beit erhalten werbe und eintrachtig fen. Aber unter Henrico quarto bat bas beutsche Reich angefangen ju fallen, wie Strafen von wegen mancherlei Gunben tommen. Und mag wohl fenn, daß Henricus quartus, ba er aus feiner tugenblichen Mutter Bucht weggenommen, muthwillig worden ift; aber die Papfte haben fleißig

gearbeitet zu Schwächung ber beutschen Raifer, und has ben mit biesen zween, Henrico quarto und quinto, eine Urfach furgewandt, die einen großen Schein gehabt hat.

Rach alter Gewohnheit, von der Beit Caroli magni an bis auf biefen Henricum quartum, haben Die Raifer felbst Bischoff und Abbates gefest, ohne vorbergebenbe Bahl ber Capitel, wie es auch in Ballia gehalten wird. Run mag fenn, baß Henricus quartus feinen Bagern und andern wilden Gefellen oft bie Pralaturen geben hat. Da haben die Papfte vorgeben, Rirchenregenten follen burch ordentliche Bahl ber Colles gien ermablet werden, und follen bie Raifer forthin nicht Macht haben, ohne ber Collegien Bahl Bischoff und Abbates ju fegen. Mit diefer Sache, die einen großen Schein hatte, joge ber Papft bie Bifchoffe an fich, und excommunicitt Henricum quartum, und practicirt, daß wider ibn jum Raifer gewählt marb Rubolphus, bem in bet Schlacht bei Merfiburg feine Sand abgehauen ift. Darnach macht ber Papft ben Sohn Henricum quintum jum Raifer, ber verjagt ben Bater, Berftort Rurnberg, Augeburg und anbre Stabte, welche nicht vom Bater abfallen wollten. Rach bes Batere Tobe andert Henricus quintus fein Bes muth, und wollte auch bie alte Freiheit behalten, Bis foff und Abbates ju fegen. Da marb er auch ercommuniciret, und waren furnehmlich bie Cachfen miber ihn erreget. Die haben gur felben Beit bie papftifche Gewalt hoch erhoben und fehr geftartt. Es find aber in ber Schlacht bei Manffeld viel gurften und Grafen umtommen, namlich bes Raifers Lotharii Better und Graf hoier von Manffeld. Rach diefer Unruh ift bas Deutsche Reich wiederum ftattlich durch Lotharium aufgericht, ber febr viel nuglicher Arbeit gethan in Stalia und Deutschland, hat auch ju Rom Die Zwietracht ber Bahl zweier Papfte gestillet, und ift fein hauptmann in Italia gewest ein herr zu Unhalt.

Hernach haben die Papst mit keinem Schein-nicht von wegen der Lehre, auch nicht von wegen der Kirchensgüter, sondern aus übermäßigem Stolze diese Kaiser nach einander ercommuniciret, und mancherlei Kriege wider sie erreget, namlich Fridericum Barbarossam, Philippus Bambergensem, Ottonem quartum, Fridericum secundum, Cunradum Friderici secundi filium, und dieses Eunradi Sohn, Conradis nus, ist durch des Papsts Practica von den Gallis in Sicklia gefangen und geköpst worden. Nach diesem haben die Papste Ludovicum Bavarum ercommuniciret, und haben erstlich nichts fürgewandt, denn daß ein erwählter Kaiser keine Kaiserliche Authorität in Italia haben könne, er sep denn zuvor durch den Papst consumit,

so boch bieses offentlich ift, daß die Churfürsten nicht allein Regem Germaniae wählen, sondern einen Herrn, der zu Kaiser soll gekrönet werden, und geden ihm hiemit ius gladii, das der Papst nicht geben kann. Run giedet die Constitutio Ottonis den Papsten nicht solche Macht, daß sie erwählte Kaiser ihres Gefallens ohne billige Ursach, und ohne der Churfürsten Urtheil und Zuthun entsehen mögen, und ist klar ans diesem Grund, daß der Papste Processe und Practiken wider diese entsehte Kaiser eitel Frevel und Kyrannei gewesen. Es haben sich aber die Papste nicht auf die Constitutio Ottonis berusen, sondern auf diesen falschen Grund, daß sie iure divino Kaiserliche Hohelt zu geben und zu transferiren Macht haben, von welchem Irrthum oft und genug gesagt ist.

Folget furze Antwort auf bie gefandten Artifel; benn aus bem Bericht vom Unterscheid ber Aempter und weltlicher Potestat ift Har, was grundlich zu antworten sen auf die folgenden Fragen.

Die erfte Frag in specie:
Ob und welcher Geftalt ber Papft für einen Statthalter Chrifti, und alfo für bas oberfte Saupt ber Chriftenheit zu halten?
Rurze Antwort.

Ein Bischoff zu Rom ist der oberste Bischoff in Occident nicht iure divino, fondern humano iure; benn bieses ist in Synodo Nicaena also geordnet, bas ber Bifchoff ju Rom foll ein Auffeher fenn auf die Rirchen im Occident, und Alexandrinus im Orient; und dieses ist zu verstehen allein vom bischofflichen Ampt. das ift, ein driftlicher Bischoff hat in Kirchensachen biesen Befehl, und nicht in weltlicher Regierung, und ift ein driftlicher Bifchoff ju Rom nicht anders iure divim bes herrn Christi Statthalter und das haupt ber Rie den, denn wie sonft ein driftlicher Bischoff ober Pfar berr in andern driftlichen Berfammlungen. Denn ber herr Christus hat nicht einen solchen Statthalter ober Baupt nach ihm geordnet wie die Papftischen bichten, daß der Bischoff zu Rom herr fen über alle Bischoff in der ganzen Welt, hab Macht, neue Artikel Des Glaubens zu machen, und neue Gottesbienft zu fegen; Stem, habe Macht, Konigreiche femand zu geben ober zu nebmen; sondern der Berr Chriftus ift und bleibt bas Saunt feiner Christenheit, Ephef. 1., ift fraftig in den Glaubir gen; er wirkt aber burch fein Evangelium, bas foll recht geprediget werden burch die berufenen Derfonen, Episcopos, Pastores et Doctores. Diese alle sind Diener Christi. Diefe Bort, Statthalter und Haupt ber Christenheit, merben viel zu weit gebraucht zu fale icher Erbobung papftischer Gewalt.

Die andere Frag:

Ob es recht fen, bag ber Papft teinen Obers beren auf Erben ertennet?

. Antwort: In dieser Brage ist nicht unterschieden Rirchenregiment, und weltliche Potestat. Mle Bifcoff, Paftores und Prebiger find fculbig ein jeber feiner weltlichen Obrigfeit in weltlicher Pflicht unterthan au fenn, ohne so viel die weltliche Obrigkeit selbst etlis chen erläffet Beld oder Arbeit, wie unfer herr Chriftus felbft und Petrus die gewöhnliche Penfion gegeben baben, da Petrus im Fischmaul eine gewöhnliche Munge gefunden bat. Und spricht ber Berr: date Deo quae Dei sunt, et Caesari quae sunt Caesaris. (Gebet Gott, mas Gottes, und bem Kaifer, mas bes Raifers ift.) Daß aber jebund Kirchen, Pastores und Schulen etlicher Laft Erlaffung haben, diese find von den loblichen Regenten ju gutem ber Rirchen und Studien gegeben, ift nicht geboten iure divino. Go wiffen bie loblichen Regenten, bag Kirchen und Schulen größere Last baben.

Beiter ift zu antworten, ob der Papst einen Dberberrn im Rimbenregiment habe? Ift zuvor gefagt, baß ein driftlicher Bischoff zu Rom nicht iure divino, sonbern iure humano ber oberfte Bischoff ift im Decident. Und diefes foll recht verstanden werden, und ist eine fehr große Dignitat. Dabei foll man aber wiffen, baß universaliter inre divino ein jeber Menfc, Papft, Bifchoff, Paftor, Prediger, Doctor, Raifer, Konig, Burft und alle Menfchen, im Rirchenregiment einen gewiffen Richter haben, ertennen und leiden follen, namlich Gottes Bort, laut der Regel: Si quis aliud Evangelium docet, anathema sit. (So jemand ein ander Evangelium lehret, der fen verflucht.) Und alfo ift Sott felbit und ber herr Chriftus Richter und Dberberr. Und damit dieses nicht eine idea Platonica geacht werbe, so hat dieser Richter ber mahrhaftigen Kirchen geboten, sein Urtheil auszusprechen, lant ber Wort: dic Ecclesiae, (fag es ber Bemeinbe.) Diefem Ur= theil follen unterworfen fenn im Rirchenregiment Papft, Bifchoff, Raifer, Konig und Unterthanen. Also sind au Rom die Arianischen Bischoff abgesett.

Die britte grag:

Ber einen Papft ju ermablen ober ju fegen Dadt babe?

ï

٢

Antwort: Erstlich ift biese Weise gewesen, die ausgebruckt ist in vielen alten Synodis und historien, daß die Wahl gewesen ist zu Rom und in allen Episcopaten bei den furnehmsten Personen der Riechen, Pradicanten, Regenten und Ausschuß des Polits. Dabei sind gewesen etliche Bischoff in der Rachbarschaft. Also ist die Wahl gehalten bei vier hundert Jahren; welches klar zu beweisen ist aus den decretis Synodi Nicoenae, und hernach wie man auch weiß, daß Ambrosius gewählt ist. Und sind viele Historien von Unruhen der Erwählung zu Rom, daß auch Todtschlag geschehen sind. Darum hat man die Wahl mussen enger machen, und ist zu Rom und in den andern Spiscopaten blieben auf den Collegiis.

Es haben aber zu Rom die Kaiser nach Theodosio geboten, daß bei der Bahl allezeit ihre Statthalter senn sollten, welches nach Carolo Magno also gehalten ist dis zu Henrici tertii Zeiten. Hernach ist die Bahl bei den fürnehmsten Personen in Rom geblieben, die genannt sind Cardinales, und sind zu Gregorii Zeiten genannt worden Cardinales die Pastores in der Stadt Rom. Darnach haben die Papste einen besondern Senatum gemacht, welchem der Rame Cardinales blieden ist. Bei diesen ist jehund die Bahl, wie sonst in Stisten bei den Collegiis.

Die vierte Frag:

Db ber Papft ben Borgug fur allen Potentaten babe?

Antwort: hie ist abermal nicht unterschiedlich gefraget von Kirchen Regiment und weltlicher Obrigkeit,
auch nicht de iure divino und humano. Ein christlicher Bischoff zu Rom ist der oberste Bischoff im Occident
iure humano. Also hat er den Vorgang vor allen Bischoffen im Occident, und so man ihm diese Ehre giebt,
ist er wahrlich hochgeehrt. Er hat aber nicht Nacht,
Konigreiche zu geben oder zu transferiren. In solchen
Sachen hat er nicht den Vorgang vor den Konigen und
Fürsten, sondern er soll die Regel halten: tu supplex
ora, du sollt beten, und den Konigen ihren Stand
lassen: tu protege, du sollt regieren und schüsen.

Die fünfte Frag:

Bas Gewalts ber Papft in Religion und Glaubens Sachen habe?

Antwort: Synodus Nicaena hat einem christlischen Bischoff zu Kom besohlen, baß er ein Aufseher sey über die Kirchen im Occident. Dadurch hat er Besehl, Concilia im Occident zu versammlen, und sollten andre Kirchen wissen, so strictige Sachen bei ihnen fürfallen, daß sie bei dem Bischoff zu Rom um gebührliche Cognition ansuchen sollten. Dieses ist die einige hoheste Austhorität des römischen Bischoffs, und dienet zu guten, so

sie biese schone Authorität recht braucheten. Es sind aber die fürnehmsten Synodi von den Kaisern selbst versammstet. Nicaena durch Constantinum, Constantinopolitana durch Theodosium priorem, Ephesina durch Theodosium posteriorem, Chalcedonensis durch Martianum. Daraus zu wissen, daß christliche Kaiser, Könige und Fürsten selbst in ihren Landen schuldig seyn Synodos zu versammlen, wenngleich die Bisschoff nicht wollen; wie Constantinus und Theodosius posterior den Bischoffen geboten haben, zu ersscheinen bei ernstlicher Strafe.

Es haben aber die Papste nicht Macht, neue Artikel des Glaubens zu machen und neue Gottesdienst einzusesen, oder etwas wider Gottes Gebot zu gebieten und zu lehren. Wie aber sonst ein christlicher Bischoff und christliche Consistoria ihre gebührliche Zurisdiction haben in Sachen, die für die Kirchen Consistoria gehören, solche Gewalt und Jurisdiction hat auch ein christlicher Bischoff zu Rom. Aber solche Consistorien haben nicht Besehl, einem erwählten Kaiser zu verbieten, sein Ampt recht zu gebrauchen, wie die Papst Luciovico Bavaro verboten.

Die fechtte Frag.

Ob manniglich ben papftischen Rechten und Con, fitution zu gehorsamen schulbig sen? und wie

Aller Gehorsam gegen Gott, Kirchen und weltliche Dbrigkeit ift geordnet in Gottes Bort; benn Gott will, daß unfer Leben durch fein Bort regieret merbe, und ift die erfte Regula Ezech. 20 .: in praeceptis meis ambulate, (wandelt in meinen Geboten). Dars in find viel mehr Regulae begriffen; als: fugite idola, fliehet Abgotterei. Und wie ber Behorfam gegen Gott fenn foul, ift in vielen Schriften der Unfern durch Got= tes Onabe recht erklaret. Bie ber Gehorfam gegen ber Kirchen senn soll, dieses ift auch ausgedruckt: qui vos audit, me audit, wer euth horet, ber horet mich. Diefes ift gerebt vom Ministerio, so bie Bischoff und Prediger Gottes Wort lehret, und nicht außer dem Befehl Gottes treten; fo fie aber baraus treten und uns recht lehren, foll man biefe Regeln halten: fugite idola, fliehet die Abgotterei. Und: oportet Deo magis obedire quam hominibus, man muß Gott mehr geborchen benn ben Menschen. Also haben sich viel Rechts glaubigen von den Arianischen Bischoffen, Die groß und gewaltig gewesen find, abgesonbert. Also muffen auch wir dem Papft und feinen Bifchoffen ungehorfam fenn, barum, baß fie falfche Lehre schugen, und tobten uns Schuldige Leut von wegen rechter Lehre. Bie weit man

auch rechten christlichen Bischoffen in menschlichen Traditionen von Mitteldingen, die zu guter Ordnung dienen, als bestimmte Feste und Gesänge, gehorsam seyn soll, ist auch ausgedruckt. Solche Ding soll man halten, doch mit freiem Gewissen, daß man wisse, daß solche Ordnung nicht Gerechtigkeit sey, daß sie auch ohne Sunde moge unterlassen werden, außer dem Fall der Aergerniss.

280 aber ein Bischoff etwas gebent, bas nicht in fein Ampt gehort, als, fo ein Bifchoff einem Rurften gebieten wollt, daß er ihm eine Stadt geben follt, foldem Bebot außer bem bischofflichen Ampt ift ber Furft nicht schuldig gehorsam zu fenn. Also, ba ber Papft bem Bischoff zu Mainz, Gifenberg, gebot, er folle fdmoren, daß er und feine Successores, ohne bes Papill Bormiffen und Bewilligung teine Churfürften Berfamm lung machen wollte, und zerriß also die churfurftiche Ordnung, war Isenberg*) nicht schuldig gehorsam zu fenn, benn biefes Gebot mar von weltlicher Regierung, bavon der Papft ohne den Kaiser nichts zu gebieten bat. Also, da der Papst gebot, Ludovicus Bavarus soute abtreten vom Reich ohne Urtheil und Buthun ber Churfürsten, und gebot den andern Fürsten, wider Ludovieum ju ziehen, ift Ludovicus nicht schuldig gewesen gehorfam zu fenn; denn die Ermahlung und Entfebung gehort in weltliche Regierung. Biel weniger waren die andern Fürsten schuldig, bem Papst geborsom zu fenn. Der Gehorsam gegen weltliche Obrigkeit hat auch seine Regulam: Date Deo quae Dei sunt, Caesari quae sunt Caesaris. Gebet Gott, mas Gottes, und bem Kaiser, mas des Kaisers ift. Der weltlichen Obrigkeit ift man schuldig ordentliche Chrerbietung, Tribut und So sie aber gebeut, wider Gott # leibliche Arbeit. thun, als Nebugdonosor gebot, das Bild anzubeten, foll die Regel gehalten werden: oportet Den magis obedire quam hominibus. (Man muß Gott mebt gehorchen, denn den Menschen.)

Die fiebende Frag.

Belde Gewalt die romischen Raiser über bie Rirch und Geiftlichen gehabt, und noch haben?

Kurze und gewisse Antwort ist: wie über alle and bre Unterthanen, laut der Regel: einem wie dem and bern, so geschieht keinem Unrecht. Die Aempter sind unterschieden, Predigrampt und das Schwert. Der Prediger soll allen die einige wahrhaftige gottliche ganze Lehr, Geseh und Evangelium, zugleich fürtragen, wie

^{*;} Sic bic scribitur.

Johannes zugleich Berobi, ben Rriegsleuten, feinen Bungern und ben Pharifais prebiget. Alfo auch foll Die weltliche Obrigkeit ihre Hoheit und Stand haben, und foll in außerlicher leiblicher Regierung ihr Ampt gleich üben gegen alle Menfchen, fie beißen gaien ober Bischoff ober Priester. Diesen allen foll er au außerlis der Bucht die geben Bebote verfundigen , und foll Erecutor fenn, ben gehorfamen in außerlichem Bandel ihr Leib, Leben und Guter wider Mord, Unzucht und Rauberei schuben, und bagegen die gafterer, Morder, Chebrecher, Rauber und Diebe mit großem Ernft ftrafen und megraumen, fie beißen Laien, Bifchoff ober Priester. Diese Bleichheit ift geboten Rom. 13.: Die Phrigfeit foll gute Berte ehren und bofe ftrafen. Und fpricht Gott oft: ber Richter foll gleich fenn sine acceptione personarum, (ohne Annehmung der Personen). Und wie die hohe Obrigkeit, dieweil sie die Tribut ordnen foll, den weltlichen Dienern, Ranglen und Rrieges volk ihre Unterhaltung verschaffet, also soll sie auch den Dienern in ber Lehr und Rirchen ihr Stud Brod autheilen, und foll fich Gott ju Ehren vaterlich gegen ben Rirden, die fonft fauf mancherlei Beise gebruckt merben, erzeigen. Denn die Dbrigkeit foll felbft die geben Gebote auch halten, barin die erfte Zafel von rechter Ertenntniß Gottes, Anrufung und Chrerbictung rebet, und fagt ausdrucklich vom Sabbath, das ift, von Erbaltung des öffentlichen Ministerii Evangelici

Aus diesem mabrhaftigen unwidersprechlichen Funbament ift flar, mas driftliche Raifer für Gewalt über Die Rirchen aus gottlichem unwandelbaren Befehl has ben; und bamit Gottes Erfenntniß ausgebreitet murbe, hat Gott aus großer unaussprechlicher Barmbergigteit von Anfang nach Doa fur und fur etliche hohe Regenten erweckt, die als Bater ber Kirchen gewesen find; ju Abrahams und Isaacs Zeiten Abimelech; hernach unter Sacob und Joseph etliche Konige in Aegypten, in Sirael David, Salomo, Josaphat, Czechias, Josias; in Babplon Rabugdonosor, in der Perfen Monarchia Darius Medus, Cyrus, Artaxerxes ju Ebbra Beis ten; und nach den graufamen Berfolgungen in der ros mischen Monarchia Constantinus, Theodosius prior, Arcadius, Theodosius iunior; welche alle die mahrbaftige Rirche mider die Beiden treulich geschütt haben, und ju Erhaltung bes Ministerii Bulf gethan; und find in Diefer bochloblichen Regenten Diftorien viel munderbarlicher Geschichten und Beugniß gottlicher Gegenwartigfeit in rechter Rirchen, welche weise Regenten felbft gern betrachten und bie ju ergablen ju lang ift. Dieweil wir aber von Romischen Raisern reben, so ift in Constantino, Theodosio priori. Theodosio se-

MELANTE, OPER. VOL. IX.

cundo und Martiano, Carolo magno, Ludovico pio, Henrico tertio ju feben, wie fie jur Rirchen Regierung bulf gethan haben. Diefe baben ben Rechtglaubigen Schut gehalten, als Conftantinus wiber Licinum, haben Concilia gehalten mit großer gurfichtig. feit, Arbeit und Roften, wie drei Jahr mit bem Sonodo Ricana jugebracht und Conftantinus felbft barin geseffen und oft zu ber Sachen gerebt hat. Theodofius ift auch felbst im Spnodo gefeffen, und hat Bucher beftellet, baß man ber alten Scribenten Beugniß bat lefen muffen. Martianus ift auch felbft im Synobo gefeffen, haben nach dem Urtheil Erecution gethan, die falfchen Bifchoff, Lehrer und andere entfest, und aus dem Land verwiesen, haben auch ju Erhaltung rechter Lehr und bes Ministerii ben Kirchen besonder Eintommen verordnet. Solche Gewalt haben driftliche Kaifer, Ronige und Burften ein jeber in feiner Regierung, und find diese Werk alle gefaßt in diesem Spruch im Esaia: Reges erunt nutritores tui et Reginae nutrices, Konige follen beine Pfleger und Konigin beine Saugam. men fenn. Alfo haben Carolus magnus, Otto primus, Otto tertius, Henricus tertius, Lotharius nad) gehaltenen Synodis in Rom die aufrührischen Papste entfeben laffen, und ift biefes alles gemaß ber Regel, baß die weltliche Dbrigkeit foll Laien, Bifchoff und Priefter ftrafen, fo fie Lafterer, Morber, Chebrecher, aufruhrifch, Rauber etc. find. - Es follten bie boben Regenten gleich sowohl strafen ber Bischoff und Canonicorum Unzucht als der geringsten Laien.

Die achte Frag.

Db und welcher Dafen ein Papft einen remis ichen Raifer ober weltliche Obrigfeit ftrafen moge?

Die ist abermal die Antwort: einen wie den ans bern, so geschiehet niemand unrecht. Das Ministerium ist gleich und sine acceptione personarum, wie ein driftlich Confiftorium einen Beflagten citirt, boret. und nach ber Beweisung ftrafet mit bem Bann, er feb Priefter oder Laie, edel oder unedel, denn alle Menfchen find gottlichem Bort und gottlichem Gericht Gehorfam schuldig: also wenn der Papst, so er als ein driftlicher Bifchoff procediren will, im Raifer, Konigen, Fürften, ober geringen Personen ein ftraflich Lafter in Lebr ober Leben mertet, foll er ibn fur ein unpartheilich Confifto. rium citiren, nach Rothdurft boren, und fo ber Beflagte überwiesen, foll der Papft Betehrung derfelben Personen suchen; so sie aber in ber Sunde halbftarrige lich bleibet, foll man ad executionem procediren. Beis ter foll bas Confiftorium, Bifchoff ober Papit nicht für-

Diese Proces sind mit ben Konigen oft in nebmen: ftreitigen Chefachen gehalten. Ift aber dem Cikirten daffelbige Confistorium verdachtig, so soll er an einen driftlichen Synodum appelliren; benn es follen und muffen Gericht in ber mahrhaftigen Rirchen senn, und und ift der hoheste Richter Gott felbst durch sein klar, beutlich Wort, Sas nicht dunkel oder ambiguum ist; wie Johannes sein Urtheil ausspricht: non licet tibi habere fratris uxorem, es gebühret bir nicht beines Bruders Frau ju haben, welches im flaren Gebot: non moechaberis, du follst nicht ehebrechen, gegrunbet, und soll biefes gottliche Urtheil ausgesprochen werden durch den driftlichen Synodum. Denn der Papft ift nicht der hoheste Richter, sondern ein driftlicher Synos dus ist über den Papst, welches gewiß ist aus dieser Regel: die Ecclesiae, fage es ber Gemeinde. Und biefe Ecclesia ober Gemeind ift an Gottes Wort gebunden, und sind beide, Papft und Kaifer, schuldig, einen christlichen Synodum zu berufen, und fo ter Papst nicht dazu helfen will, foll der Raifer felbst mit Rath christ= licher Personen einen Synodum versammeln. Dieses ist oft also gehalten, als ba Athanasius in Tyria synodo condemnirt ward und Arius wider gen Alexan= briam gefandt, hat Conftans große Arbeit gehabt, ben Synodum Sardicensem zusammen zu bringen, barin das symbolum Nicaenum wiederum confirmirt ift. Daß man aber bagegen spricht, es mochten die Konige contrarias Synodos machen, wie unter bem irrigen Raiser Constantio viel Mal geschehen, und wie zu unfern Beiten in Anglia contraria decreta gemacht: barauf ist diese Antwort. Obwohl leider viel Spaltungen zu allen Beiten fürfallen, so muß bennoch biese Regel bleiben, daß man in der rechten Rirchen Gericht haben foll, und daß das klare Gottes Wort Richter ift, welches burch den Synodum foll ausgesprochen werden, obgleich viel bagegen fturmen und nicht folgen, als ba die Apostel Actorum 15, das Urtheil sprachen vom Abthun ber Ceremonien Moisi, find viel ungehorsam gemesen, die dennoch Christen genannt waren. Gleichwohl bleibet allezeit ein Sauflein, bas rechte Kirche ift, und darin bleibet die Wahrheit, ob fie gleich Berfolgung leibet. Und welcher Theil die rechte Kirche sen, konnen alle gottfürchtige Berftandige aus flarem Gottes Bort urtheis len. 216: obgleich Synodus Tridentina Diefes decretum gemacht hat: bu follt allezeit in Zweifel bleiben, ob du Bergebung der Sunden habeft, fo konnen boch alle, die driftlichen Berftand, und Uebung bes Glaubens in rechter Betehrung und Anrufung haben, aus flarem Gottes Bort: justificati fide pacem habenius (menn wir gerechtfertiget find burch ben Glauben, fo

haben wir Friede mit Sott), sehr wohl verstehen, daß Synodus Tridentina einen groben, sehr schädlichen Irrthum gesetzt hat.

Die peunte Frag.

Ob ein Papft feines Umpts entfest werben mage, und burd welche?

In vielen diesen Fragen ift leichtlich ju richten, was recht ober nicht recht ift, so man bie Aempter ans schauet, nicht bie Personen. Beibe Mempter, bas Prebigampt und bas Schwert, find Gottes umpandelbare Ordnung und Befehl, und richten beibe alle Menschen, Papft, Kaifer, Priefter und Laien, wie vom Evangelio geschrieben ist: qui non credit in filium, manet ira Dei super eum. (Ber nicht glaubet an ben Sobn Gottes, über bem bleibt ber Born Gottes.) Und pon weltlicher Sobeit: ludicium Domini exercetis, ibt haltet dem herrn bas Gericht. Gott ift Richter burch biefe Aempter über alle Perfonen, Papft, Raifer, Prie fter und gaien, und ift eine graufame, teuflische, Reronische Unfinnigkeit, gebenten, bag er barum feinen Richter habe, daß er Papft ober Raiser ift. Gott bleis bet gleichwohl Richter burch biefe Tempter in diefem Les ben, und thut Grecution oft felbft in diefem Leben und hernach im ewigen Gericht.

Und erfilich vom Leben und weltlichen Umpt ju fagen; es sind viel Papst für und für gewesen, bie in großen, offentlichen Lastern gelebt, haben Chebruch und andere Unzucht, haben Zauberei und Tyrannei getrieben. Sollte nun diefes alles feine Straf haben, barum baß sie Papfte gemefen find, wie Nero gebacht bat, er moge alle Untugend treiben, dieweil er Kaiser war, und wie Baffiani Stiefmutter fagt: Si libet, licet, es ift dir mohl zugelassen, wenn bichs nur gelüstet: solche Gebanten find eitel teuflisch Buthen. Sonbern bie Rirch foll mit ber Predigt strafen, und die weltliche Dbrigkeit foll mit ordentlichen Processen zugleich Laien. Priefter, Papft, Bifchoff, Raifer, Konig und geringe Personen strafen, so sie Chebruch ober andre Ungucht, Bauberei, Morberei treiben. Denn alfo ift gefdrieben: non parcas ei, du follst nicht schonen. Und haben biese Raiser Carolus Magnus, Otto primus, Otto tertius, Henricus tertius, Die Papfte ju ihrer Beit von wegen des icanblichen Lebens abgefest. Daß aber bie Potestaten felbst ben Bischoffen eigene Jurisdiction gegeben haben, bie Ihren zu strafen, bies hat feine Maß. Benn sie nicht strafen, so foll gleichwohl weltliche Dbrigkeit ftrafen.

Weiter von Irrthum zu reben, so Papst, Bischoffe ober andere Irrthum in der Lehre ausbreiten ober schu-

;

Ben, foll biefe unwanbelbare Regel gehalten werben: si quis aliud Evangelium docet, anathema sit. Co jemand ein ander Evangelium lehret, ber fen verflucht. Gotche Lafterung find alle Menschen schuldig ju flieben, und ift die Rirch jedes Orts schuldig, den unrechten Lehrer ju vermahnen, und, fo er im Brrthum bleibet, ju entfegen. Und fo die Rirch ober Consistos rium ftill schweiget, soll die weltliche driftliche Dbrigkeit in ihren Bebieten einen Synodum mit Rath gottfurchtiger verftandiger Personen halten, und benselben, ber in Brrthum bleibt, entfeben, bag er nicht weiter fcha= ben moge. Denn wie die weltliche Obrigkeit schuldig ift, ben Chebrecher und Morber ju ftrafen, alfo ift fie auch schuldig, ben offentlich abgottischen und blasphemum zu strafen. Dieses ift gewiß. Also hat Theodosius primus wider ben Bischoff zu Constantinopel Macedonium procediret, hat einen großen Synobum versammlet, und befohlen, auch der alten Scribenten Zeugniß fürzulegen. Als nun der Synodus Macedo: nium überwiesen bat, und Macedonius in Brrthum geblieben ift, hat ihn Theodosius entsett und weggewie-Theodosius secundus hat ben Synodum ju Epheso mit großer Arbeit zusammengebracht, barin bie Behr Restorii, die febr liftiglich gefarbet mar, bifputirt ift. Run hatte Restorius von wegen feines ernsten Lebens, Listigkeit und Eloquentia einen großen Anbang und Schut. Gleichwohl, Dieweil sanior pars feine Lebr verwarf, und Kaiser Theodosius, der sehr gelehrt mar, bie geschwinde Sophisterei selbst mertet; hat er ihn ent= fest, und von Conftantinopol bis unter Aegypten fubren lassen, nicht fern vom circulo aequinoctiali, ba er im Erilio gestorben ift. Und schreiben etliche, bie Burm haben ihm die Bungen weggefreffen; benn mit der Bungen hatte er Christum gelästert.

Aus diesen wahrhaftigen Fundamenten und loblischen Exempeln ift klar, daß ein christlicher Kaiser schulbig ift, die Papst zu entsehen von wegen offentlicher Lasster und von wegen Irrthum. Dieses aber soll mit orsbentlichen Processen geschehen.

Die gebenbe grag:

Db ein Papft teines Menfchen auf Erben Ge, richtszwang unterworfen fep?

Darauf ist in ber neunten Frag recht und grundlich gedatwort, und gehen die Antworten in vielen Fragen aus diesem wahrhaftigen Grund, daß man die Aempter anschauen soll, nicht die Personen. Es mussen die Kempter senn und bleiben, die Gottes unwandelbare Ordnung sind, obgleich die Personen eitel Toran-

nen und Antinomi waren, bennoch bleibet Lex Dei, und ist schrecklich zu horen, daß ein Mensch reden dars: er sen keinem Gerichtszwang unterworfen. Papst, Kaisser und Könige und alle Menschen sind in Leben und Lehr, auch in diesem sterblichen Leben, Gott (der sich in seinem Gesetz und Evangelio geoffenbaret hat) also unterworfen, daß sie sich sollten strasen lassen durch die göttlichen Tempter. Und dieweil die Iyrannen sich nicht wollen strasen lassen, strast sie Gott selbst, det seine Regel halt: qui gladium acceperit, gladio perihit. (Wer das Schwert nimmt, soll durchs Schwert umkommen.) Item: omnis anima, quae secent has abominationes; eradicabitur. (Eine jede Seel, die da solchen Gräuel thut, soll ausgerottet werden.)

Run ift vor gesagt, und ift gewißlich wahr, erfte lich vom Leben zu reben: wenn ein Papft in Chebruch oder andrer Unzucht lebet oder Zauberei oder Aprannei treibet, so soll ihn das Lirchenampt mit dem Wort strafen, und so er in solchen Lastern bleibet, soll es ibn cre communiciren. Dabei foll auch weltliche Dbrigkeit, Raifer und Ronig, folden Uebelthater, er beife Dank ober Bifchoff , laut rechter Gefet am Leib ftrafen. Denn Gott hat oft gesprochen, bag der Richter gleich sent foll, sine acceptione personarum, ohne Annehmung der Personen. Daß es aber also jugehet: Dat veniam corvis, vexat censura columbas, (die Raben tommen bavon, aber bie armen Tauben muffen berhalten), und die großen Herrn, Bischoff und König, lachen gottlicher Gebot und Bedramungen: dagegen läßt Gott die großen Zerstorungen kommen, wie in Propheten oft geschrieben ist, als Mich. 3.: horet ihr Fürsten im Haufe Zacob, ihr send Ursach und schuldig, das Berufalem zu einem Steinhaufen wird.

Darnach vom Brrthum in ber Lehr zu reben, ift gang offentlich, baß alle Menschen, Papft, Bischoff, Raifer, Konig, hohe und niedrige Personen das Ministerium Evangelii ju Richter leiden muffen. ber Papft felbst ober feine Lehrer mit ihm irren, und bas Ministerium Evangelii vermahnet fie, ben Irrs thum zu verwerfen, und fie darin bleiben, fo follen fie ercommunicirt werben, und follten driftliche Raifet und Konige einen Synobum versammlen, und ordentlich sprechen laffen, und follten Execution thun, wie broben gefagt ift. Denn bie Regula muß bleiben: si quis aliud Evangelium docet, anathema sit; und find rechte Rirche, welche die gange Lehre bes Evangelit rein halten. Diefe find Richter laut der Regula: dic Ecclesiae, ob sie gleich der kleinere Sauf sind, und 56 *

Berfolgung leiben, wie oft geschehen ift. Die Hobenpriester in Judaa verfolgten die Apostel. Die Ariani maren zu Constantii, Iuliani und Valentis Beiten viel stärker denn die Rechtgläubigen, trieben große Iprannei, hatten auch einen Papft zu Rom. Diese murben bennoch burch die rechte Kirche condemnirt. Die Papfte haben in 400 Jahren oft rechtglaubige Menschen verfolget vor und nach Johannes huß, und hieronymo de Praga. Im Thumstift Manng ift ein Pradicant gewesen, Johannes Befalia, ber gleich unfer Lehr gepredigt, des Schriften bei vielen noch au finben, ber ift in großem Alter in ber Gefangniß geftor-Bu Spener ift ein Edelmann Drandorf aus bem Churfurstenthum Sachsen Lector im Stift gemesen, beß Schriften ich auch gesehen habe, die christlich und rein find; der ift verbrannt worden. Beffelus von Groningen, febr ein gelehrter Mann, beg Schriften in Druck ausgangen sind, ift aus Paris verjagt worden. So ist die Berfolgung diefer Zeit vor Augen.

Run find ber Papftischen Irrthum fo grob, baß alle gottfürchtige verftandige Menschen, ob sie gleich nicht unsers Theils wollen gracht senn, bekennen, baß fie straflich, als Cheverbot, Beiligen Anrufung, faliche Lebr vom Zweifel, Item von Genugthuung und Indulgentiis; Item Kaufmeß und das verdienen Gnad und andere Saben ex opeze operato; Item Anbetung bes Brods im Umtragen; Item, daß Gund fen Fleisch effen; Item, bag ber Papft iure divino Raffer ju feben und ju entfegen habe. In allen biefen Artiteln ift die Bahrheit gang offentlich; die muffen wir betennen. Denn also lautet das Urtheil: qui dixerit blasphemiam contra Spiritum sanctum, non remittetur ei. Go jemand rebet wider den beiligen Beift, bem wird folche Gunde nicht vergeben werben. Db nun gleich ber Papft fpricht, er fen feiner Jurisdiction untermorfen, fo miffen etc.

(Addidit Pezelius huie scripto hace:)

An ben driftlichen Lefer.

So ferne ift das Autographon oder eigene hand herrn Philippi Melanthonis seligen übrig gefunden, und noch zur hand. Bas weiter folgt, hat man noch zur Zeit über allen angewandten Fleiß nicht erlangen mögen. Jedoch ist aus den bisher gesehten Antworten ber Grund zu sehen, was ferner auf die folgenden Fragen zu antworten sep, namich von der 11ten Frage an bis auf die 27ste.

auch eine Consulection ober Berathschlagung aufs Papier gebrucht, barüber aus bem Churf. Sachs. Dof Herrn Phistippi Bedenken erfordert, wegen des Streits, so damals zwischen Kaiser Ferdinando hochloblichfter Gedachmis und

bem Papft ju Rom fürgefallen; beren Confuteation Inhale in folgende Artitel gefaffet.

Ob ein römischer Kaiser nicht allein in geistichen, sonbern auch in weltlichen Sachen*) für seinen Overherrn zu erkennen schuldig? Was man vor Zeiten von diesem Artikel gehalten? Und werden allhie zehen Ursachen angezeigt, warum solches nicht billig. Es werden auch hinwiederum dreizehen Gegenwurf der Papstischen abgelehnet. Daraus solgends abermals zehen Ursachen angeführt, daß obsichon weiland Kaiser Karl hochlöblichster Gedächniß das Kaiserthum ohne vorhergehende Bewilligung der Papst. H. ressignirt, bennoch seine Majest. in selbem Fall nichts ungebührliches gehandelt habe, noch viel weniger dasselbe jesiger Kais. Was, nachtheilig seyn könnt.

Item von den übrigen Artikeln, darin die Raif. Mar jest. von der Papstl. H. beschuldigt werden will; als 1) daß ihre Majest. ihren Sohn, die Königl. Wurde zu Bohen, in der Religion übel soll auferzogen haben. 2) daß ihre Majest. das Colloquium zu Worms angestellet. 3) daß ihre Majest. die widerwärtigen Secten besordere, und sur schiebe. 4) daß ihre Maj. Bundniß und Einigung mit den Rehern mache. 5) daß ihre Maj. siehen geschwornen Eid übertrete. 6) daß ihre Maj. siehen geschwornen Eid übertrete. 6) daß ihre Maj. sieh wider die Gebühr einen römischen Kaiser schreibe, dieweil sie den Willen von ihrer H. noch nicht erlanget. Lestlich gesetzt, daß ihre Maj. in obberührten oder andern Artikeln etwas ungebührlichs gehandelt, so wird doch angezeigt, daß dieser Weg, den die Papstl. Heil. hierin vornimme, der rechte ordentliche Weg nicht sep, sondern ein andrer Proces diessfalls muß gehal ten werden.

Stem: was ibre Daj. in biefer Sandlung für einen Weg, dadurch berfelben abzuhelfen, an die Band nehmen foll oder mage? 1) ob ihre Maj. der Buß, darzu fie von ihrer S vermahnt wird, auf fich nehmen, den Acten, fo ju Frankfurt ergangen, renunciren, und die Berfehung bes Kaiferthums ihrer S. heimstellen foll? 2) ob ihre Maj. Diefer Beit Die gange Sache mit Stillfcweigen umgeben, und weiter nichts barin handeln foll? 3) ob ihre Dajeft. fich ju Erkenntniß bes orbentlichen Rechtens foll erbieten? 4) ob und was ihre Daj. mit bem Collegio der Cardinale beshalben handeln mochte? 5) ob ihre Daj. Urfach habe, bie Sach mit bem Schwert gegen ihre S. auszuüben. 6) ob ihre Maj. wieder durch Schrift ober Schickung mit ihrer S. handeln, oder aber des Papstischen Nuncti, den ihre B. ju schicken vorhabens gewesen, erwarten foll, und worauf biefelbe Sanblung ju richten? Ob auch und welcher Das Ben im Fall, ba bei ihrer S. je nichts verfanglich fenn wollte, ihre Daj. Urfach baben werbe, mit ihrer S. glei chergestalt die Norhdurft zu reden, und dieselben allerhand Unrichtigkeiten, fo fich bei ihrer Regierung jutragen follen, ju erinnern? 7) im Fall, ba ihre B. noch fiber folches ab les ju beschwerlichen, baffigen Processen, als ber Cieation, Monitorial Cenfuren, ober auch Deposition gegen ihre Daj. wurde fcreiten wollen, ob alebann ibre Daj, bavon an ein gemein Concilium ju appelliren befugt fen? Bum Bten

^{*)} Exciderunt bic: ben Papft.

und letten, ob ihre Daj. biefe Sachen an bie Stanbe, und fürnehmlich die Churfurften des Reichs foll gelangen

Die Consultation aber an fich felbst und Ausführung Der bisher ergabiten Artitel bat man auch nicht gur Sand haben tonnen; ware aber boch ju munichen, bag um ber Pofteritat willen foldes noch vorhanden feyn möchte; barum auch gutherzige Leute, bevorab in ben Chur und gurftlichen Canbeleien, biemit jum fleißigften gebeten werben, ba man folche Schriften aus glaubmurbigen Documenten erlangen mochte, biefelben auf die Dachtommen ju beforbern.

No. 6794.

1. Aug.

Friderico, Regi Dan.

Epistola nuncupatoria quam Melanthon praemi it Tomo XII. operum Lutheri germanicorum, qui Witebergae prodiit anno 1559.

Dem Durchleuchtigften Großmachtigen Fürften und herrn, herrn Fridrichen gu Denemart und in Rormegen, ber Gothen und Benden Ronig, Bergogen ju Schleswick und holften, ber Dittmarfchen herrn, Graven ju Didenburg etc.

Meinem gnabigften Berrn.

Diefes ift ber awolfte und lette Theil aller Bucher bes Chrnwirdigen herrn Doctoris Martini Lutheri, wie fie in Biteberg treulich gebrudt find. Rachdem aber gedachter herr Doctor felbs bei feinem Leben vor viergeben Sabren, und ernach Doctor Cafpar Greutiger, Magister Georgius Rorer und ich Prefationes in febe Theil gemacht, daß man wußt, wo und wenn und burch welche fie also zusammengebracht sind, haben wir auch die Borreden mehrer Theils an hochlobliche driftliche Ronige und Rurften gestellet, aus biefer Urfach, daß bie Rachtommen auch babei ertennen und betrachten mochten, bag biefe Lebre, Die Gott gnabiglich au diefer Beit geoffenbaret bat, laut der Confession gu Angeburg im Reichstag 1530. bem Raifer Carolo 5. überantwort, nicht ein Binkelpredigt gemefen fen, baß auch die Beranderung in Rirchen, wie fie burch Gottes Gnad noch flebet in tiefem 1559. Jahr, in E. R. DR. Sonigreich und in Deutschland in ber driftlichen Chur und Rurften Berrichaften, nicht aus Unverftand ober Frevel geschehen sep, fondern daß sie mit gutem Rath nach grundlicher Erforschung und Erkanntniß der Bahrbeit, aus schuldigem Behorfam gegen Gott und ber Scelen Seligfeit ju gut, burch lobliche Berrichaften und Landschaften angenommen fen, obwohl große leibliche Rahrlichkeit im Anfang vor Augen gewesen, Die

auch noch vor Augen ift. Denn bas Evangelium ift gu keiner Beit ohne Creut, und bleibet die erfte Predig im Paradis allezeit, welche spricht, es werde Feindschaft senn zwischen ber Schlangen und bem Schnen bes Beibes, und die Schlang werde ben Samen bes Beibs in die Fersen beißen, aber der Same des Beibs werde der

Schlangen ben Ropf zutreten.

Gott will ihm gnadiglich burch seinen Sohn Icfum Chriftum ein ewige Kirchen im menschlichen Geschlecht mit der Libre des Evangelii, und nicht ohne das Evangelium sammlen. Dieweil aber bie Teufel mit Haß und Born wider Gott und wider ben Sohn Gottes brennen, treiben fie Lafterung in fich felb, und in vielen Menschen, Die Gottes Wort verachten, Gott nicht furchten noch anrufen, und verharren in ihrem Stolz und ihren Bolluften. Alfo reigen fie Turten, Papft, Bischoff, Rund und mancherlei Rottengeister zu Abgotteren, Lafterung und Berfolgung ber Gliebmaß Chrifti. Alfo haben wir nu vierzig Jahr von Papften, Bischoffen, Munchen und ftolzen giftigen Rottengeistern mancherlen Berfolgung leiden muffen, wie offentlich ift. Darumb follen verftandige Leute nicht gebenten, baf wir Die Echre des Evangelii, laut unfrer Confession, aus Kurwig angenommen haben, sondern offentliche unmanbelbare Gottesgebot haben gottfürchtige Regenten und Pradicanten baju bewogen, biefe Lehre in großer Fährlichkeit Gott zu Ehren und vieler Menschen Seligteit zu gut anzunehmen, zu bekennen und zu pflanzen. Denn also spricht bas gottliche Gebot: ibr follt Abgotteren flieben: Item: wer Lafterung rebet wiber ben heiligen Beift, bem wird bie Gunde nicht vergeben in Diesem noch funftigen Leben. Wer nu bie Bahrheit erkannt hat, und gleichwohl dieselbige als Lugen verbampt, und schutt und ftartet Abgotteren, ber ift ein Lasterer, und fallt in biefes graufam Gericht, bas diese Sunde nicht vergeben wird. Matthai 17. ber ewige Bater fpricht: biefer ift mein geliebter Cobn. ber mein Freud und Bonne ift, diefen follt ihr boren. Und ist bazu gesagt Act. 3.: wer ihn nicht boret, ber foll vertilget werben aus bem Bolf. Galat. 1.: wer ein ander Evangelium predigt, der fen verflucht. Johann. 3.: wer bem Sobn nicht glaubet, ber mirb bas Leben nicht sehen, sondern der Born Gottes bleibet uff ibm. 2 Johann. 1 .: wer nicht bleibet in der Lebre Chriffi. br hat Gott nicht; wer aber bleibet in ber Lehre Chrifti, ber hat ben Bater und ben Sohn.

Diefe klare und unwandelbare Beugniß babe ich hier erholet und gu Eroft und Startung und andern gu Erinnerung. Denn bas muß gang ein eifern Berg fepn. welches durch diefe und bergleichen Zeugniß nicht bemeget wird, nach ber Bahrheit zu forschen, und rechte Lehre anzunehmen. Und sind nicht andre Ursachen, darum wir die Wahrheit mit großer Fährlichkeit gelernet, angenommen haben und pflanzen, denn allein diese gettliche Gebot.

Rachdem nu in einem Tomo zuvor die Borred an ben hochloblichen driftlichen Konig, herrn Chris ftian, G. R. Derrn Bater geftellet ift, welchen ber allmächtige Sohn Gottes aus diefem fterblichen Leben und arbeitsamen Konigreich in das ewige Leben und Schone Ronigreich, bas voll Beisheit, Gerechtigkeit und Freud ift, weggefordert, hab ich bedacht, Diefe Borrede an E. R. M. ju stellen von wegen diefer zweien Erftlich, -bag auch in diefen Buchern bes schonen driftlichen Abschieds hochgebachtes Konigs Christian gedacht murbe. Bum andern, bag mans niglich in andern ganden igund und bei ben Rachtoms men miffen mogen, daß Guer Konigl. Majestat in ihres hochloblichen herrn Baters driftliche Bekenntnig und gleicher mahrhaftiger Anrufung Gottes bleiben, und feinen driftlichen und königlichen Tugenden folgen, welches alles zu Startung des Glaubens in vielen Menschen Dienet. Und ift E. R. M. herrn Baters ganges Leben ein Spiegel aller driftlichen und koniglichen Tugend. Er hat ein Mal Krieg geführet, baju er gebrungen ift, und ift nicht Kurmis ober Stolz gewesen, und hat Gott Sieg und End also wunderbarlich geben, daß, wer bie Historien weiß, bekennen muß, baß Gott felb ber oberft Kelbhauptmann gewesen sep. Und wie gutig sich König Christian gegen ben Feinden erzeigt hat, ift aus biefen Thaten abzunehmen. In der Belagerung Copenhagen, ba großer hunger in ber Stadt gewesen, hat Ronia Christian, der vor ber Stadt gelegen, Speise und Getrant in die Stadt gefandt fur viel hohe Personen, Furften und Furstin und andre edle Frauen und Jungfrauen, daß sie nicht durch hunger fterben mußten. Rach dem Sieg hat er auch aller Feind gnadiglich verschonet, und ernach fein Blutvergießen angericht, fonbern mit Gottes Sulf einen beständigen Frieden gemacht und fein Lebenlang erhalten. Und hat den Brieden nicht au fundigem Wollust gebraucht, wie in der Welt gewöhnlich ift, so man furchtlos und sicher ift, suchet man ungeburliche Freude, sondern hat Rirchen und weltliche Regierung in beffern Stand gebracht, welches besondere Bert sind, die Gott den hoben Regenten befohlen hat, wie geschrieben ift Pfalmo 2 .: und nu, ihr Ronige, sept verftandig, dienet bem herrn in rechter Furcht. Und Pfalmo 81.; ihr follt den Armen und Unterbruckten Gericht halten etc. Diese beiden Bert bat der driftlich und hochloblich Ronig Chriftian im

Anfang seiner Regierung mit Gottes hus und vieler gottsuchtigen und verständigen Manner Rath fürgenommen, und sein Lebenlang treulich geübet, hat in
rechter Gottes und des Herrn Christi Erkanntniß und
Anrufung reine Lehre des Evangelii in Kirchen und
Schulen zu predigen geboten; und falsche Lehre und
abgöttische Geremonien verboten und abgethan, hat die
löbliche Universität zu Copenhagen mit gelehrten Mannern, die Gott recht anrusen und ehren, und alle löbliche Künste da pflanzen, uffgericht, und also mit Einkommen begabet, daß zu hoffen, daß mit Gottes Husse
reine Lehre bei den Nachkommen bleiben wird.

Darnach hat er auch in weltlicher Regierung Canzelen und Gericht mit großer Beisheit geordnet, hat selb die wichtigen Sachen so viel möglich gewesen gehört, und ernstliche Executio gethan, und hat nicht allein ans dere ju unterweisen und ju regieren Fleiß gethan, fon: dern hat an seiner eignen Person angefangen. Er hat felb reine Lehre des Evangelii fleißig gebort, gelefen, betracht und mit Glauben angenommen, daburch ibn ber heilige Beift regiert und ju rechter Erkanntnig und Anrufung Gottes und des herrn Christi geführet hat. In diesem rechten Licht bes Glaubens hat er alle Tugend geubet, hat in Reuschheit gelebt, ben Cheftanb driffe lich gehalten, die jungen herrn und Fraulin ju rechter Bottes und des herrn Christi Erfanntnig und Anrufung und zu aller Tugend uffgezogen, und ift biefes Herrn Cammer eine wahrhaftige Kirche gewesen, barin Gottes Bort gelesen, gehort und betracht ift, und da Gott mit Anrufung und Dankfagung geehret ift, und alle Tugend geubet find. Rach biefem heiligen driftlis chen Leben ist auch ein schon driftlich End gefolget, daß feine Konigliche Majestat in der Krankbeit täglich chrift: liche Bekanntniß erholet hat, und sich frohlich mit gotte lichen Berheißungen getroft und gestartt, und dem herrn Christo seine Seele befohlen hat laut diefer Bort: Berr Christe, empfahe Du meinen Geist! Item: auf Dich herr traue ich, laß mich nicht zu Schanden werben in Ewigfeit! Daß flar zu erkennen gewesen, baf Gott selb durch ben Sohn und heiligen Beist in der Seele ewige Freud gewirkt und angefangen bat, und daß dieser driftlich Herr, Konig Christian, in dieser Bahl ift, davon geschrieben ift: beati mortui, qui in domino moriuntur. Und Matth. 24.: qui perseveraverit in finem, hic salvus erit. Und ift biefes Berrn Leben und Sterben ein icon Aurbild, baran wir alle beides lernen follen, Tugend im Leben und Bereitung zu einem feligen Abschied aus Diesem schwachen Leben. Dagegen foll man betrachten, wie graufame Angft, Blucht, Born und Lafterung ift im Sterben der

Sottlosen und Tyrannen, davon geschrieben ist Johann. 3.: wer nicht gläubet an den Sohn Gottes, der wird das Leben nicht sehen, sondern der Zorn Gottes bleibet uff demselbigen. Und Psalm 49.: ihr Tros muß vergehen, in der Hölle mussen sie bleiben. Dagegen spricht der tröstliche Spruch Proverd. 14.: der Gerecht behält Hossnung im Sterben.

Rachbem nu E. K. M. Herr Bater von Gott Beugnif ber Gnaben gehabt im Leben und Sterben, follen wir alle und mit seiner Bekanntniß ftarten, und sonberlich ift E. R. M. bieses Erempel anzuschauen, bie nu burch gottliche Ordnung zur Kron und Konigreich erhobet ift, bazu E. R. M. alle Kirchen in ihren ganden und viel Kirchen in andern ganden und wir in denselbis gen mit treuen Bergen felige Regierung munbichen, und Sott, ber Erschaffer und Erhalter ift aller ordentlichen Regiment, mahrhaftiglich anrufen und bitten, er wolle E. R. M. gnadiglich im Leben erhalten und an Seel und Leib ftarten, und burch fein Bort mit feinem beiligen Geist regieren, wie geschrieben ist Psalm 144 .: qui das salutem Regibus, und David spricht: Gott verandert und erhalt die Konigreich; der wolle auch E. A. M. Leben und Regierung dazu bewahren, daß in vielen Landen die christliche Kirche Schut und Trost habe, und rechte Erkanntniß und Anrufung Gottes erhalten und gestärkt werbe.

Gott hat Königliche Majestät hoch über andere Menschen erhoben; er will aber, daß sie zu seiner reche ten Erkanntniß und Anrufung, ju Beisheit, Gerechtigkeit und andern Tugenden fein Berkzeug fenn. ift biefes ein großer schrecklicher Jammer in menschlichem Geschlecht, daß in diesem bobesten Stand uff Erden, der Gottes Chenbild fürnehmlich fenn follt, fo wenig allezeit gewesen sind, die Gottes Ebenbild haben seyn wollen. Es ist aber dieses leider ein große grausame Straf auch ber Gunden in ben Unterthanen, nicht allein der Sunden in herren. Darumb wir alle, herrn und Unterthanen, Gott umb Gnad anrufen follen umb des Herrn Christi willen, daß er gnadiglich zu seiner Ehre ein Sauflin erhalten wolle, darin Herrn und Unterthan ihn recht erkennen und anrufen, wie ber Pfalm spricht, daß dieses das schonest und seligst Regiment fep, wo König und Unterthan zusammen kommen, Sott zu bienen. Solche Regiment wolle Gott in E. K. M. Königreichen und in diefen Landen allezeit gnädiglich geben ju feiner Chre und vielen Menfchen jur Seligfeit, Amen.

Es find fehr alte, hochberühmbte Bolfer, die E. R. M. unterthan find, Dani, Getae, Cimmerii, Heneti. Diese alle find bekannt in den alten hiftorien,

wie die Gelehrten wissen, und sind aus Orient furtgezozgen gegen unserm Meer, wie die Alten gewöhnlich die Grenz und Ortland gegen dem Meer gesucht haben, daß sie der Erden End wissen, und merken möchten, wo sie in der Welt wären, auch daß sie mit den Schiffen andre Land suchen möchten. Und haben diese Bolker für und für große Thaten gethan, und oft große Tugend geübet, als in Italia der Gothen König Dietrich genannt von Bern, und Totila etc.

Und sollen wir billig folden loblichen Boltern ju Gottes Erkanntniß bienen, fo viel wir mit Gottes Bulf thun konnen, baju auch biefe und bergleichen Bucher des Chruwirdigen Berrn Doctoris Martini Lutheri fehr nuglich fenn, die treulich in diese Tomos gebracht sind, und ift gewißlich mahr, daß niemand anders allezeit den legten Druck besehen hat, benn erftlich ber Berr Doctor Euther selb dieweil er gelebt hat, ernach viel Sahr Doctor Caspar Creutiger und Georgius Rorarius, und endlich Doctor Georgius Daior, welches Treue klar zu beweisen ift aus ben ersten Eremplaren, die ben Leben des gebachten herrn Doctoris Martini Lutheri durch ihn selb allezeit im Druck besehen sind. Dieses zeig ich an mit Bahrheit, daß die Rachkommen. wiffen, bag in allen biefen Tomis in Bitteberg gedruckt, allezeit treulich gearbeitet ist, davon konnen wahrhaftig Beugniß geben viel gottfürchtige, ehrliche und verftan-Dige Manner, welche bei biefer Arbeit von Anfang bis zu dieser Beit gewesen sind. Datum Unno 1559. Calendis Augusti.

Ew. K. M.

armer Diener Philippus Melanthon.

No. 6795.

6. Aug.

Casp. Ortmanno.

† Exapogr. in cod. Paris. D. L. 641.

M. Casparo Orthomanno, gubernanti studia literarum in urbe Leoberga.

S. D. Doctissime et carissime Ortmanne. Exemplum literarum, quas ad Senatum vestrum scripsi, eo misi viro clarissimo, affini meo, doctori Paxmanno, ut, cum legeritis, deliberetis, an exhibendae sint. Prodesse certe tibi cupio, nec deerunt tibi officia mea, etiamsi in patria tua locus docendi tibi non tribuetur, ac peto mihi

quam primum significavi quid impetraveris. Nam et Eperienses quaerunt virum eruditum, cui scholam commendent. Eius urbis praefecturam tenet vir excellens eruditione et virtute Sigismundus Gelous, quem tibi notum esse arbitror. Bavari vestri mores sapienter tolerato. Vincit tandem veritas, etiam nobis tacentibus, ut in meis exemplis cernere potes. Bene vale, Die sexto Augusti, 1659.

Pb.

No. 6796.

8. Aug.

Georgio Duci Siles.

† Ex autographo Philippi in tabulario regio Vratislaviensi descripta a S. V. Schulzio.

Dem Durchleuchtigen, hochgeb. Fürsten und herrn, herrn Georgen, herzogen zu Silefien, gur Liegnig und Brieg etc. unserm gnabigen herrn.

(Bottes Gnad durch seinen eingebornen Sohn, Zesum Christum, unsern Beiland und mahrhaftigen Belfer zus vor. Durchleuchtiger hochgeborner Fürst und gnabiger Berr. E. F. G. wiffen Die gnadige Berheißung Gottes von der Bulf, den Baifen erzeiget, welche also lautet: bu follt der Baifen Bater fenn, fo wird bich Gott mehr lieben benn bich beine eigene Mutter liebet. Ru wiffen auch E. F. G., baß der murdige hieronymus Bittich im Prebigampt driftlich gedienet bat, und bat nach fich gelaffen seine tugendliche Sausfrau und zween armer Baisen, deren einer in dieser Universität anderthalb Sabr gewesen, und noch allbie ift, mit Namen 3a= darias, der mit Gaben ingenii durch Gottes Unab wohl gezieret ift, und hat einen guten Unfang im Ctubio in lateinischer und grekischer Sprach, in driftlicher Lehr und dialectica; auch ist er gottfürchtig und guter Sitten, berhalben E. F. G. Bulf, bis anbero ihm gnadiglich erzeiget, wohl angewandt ift. Ru ware Schabe, daß er noch in folder Jugend vom Studio wegkommen follt. Darum bitt'er um Gottes millen, und wir beide neben ihm, G. F. G. wollen in Betrach= tung, baß er ein armer Bais ift, und baß er loblich studirt, und mit Sottes Gnaden in Schule und Kirchen ju gebrauchen fenn wird, ihm noch zwei Jahr gnadige Bulf jum Studio verordnen. Gegen folden Elemofy= nen giebt gewißlich Gott feine Gaben beg milber, und

lindert viel Strasen zu Erhaltung seiner armen Airchen, die mancherlei und große Verfolgung in diesem sterdischen Leben hat von Turken und andern Tyrannen, wie neulich der Papst dem König zu Frankreich Angliam preis geben hat. Aber Gott hat es nicht gestattet. Darum sollen christliche Potestaten deß gütiger seyn gegen der rechten Kirchen. Der allmächtige Sohn Gottes, Jesus Christus, der ihm gewislich eine ewige Kirchen durchs Evangelium und nicht anders sammlet, wolle E. F. G. und E.F. Gnaden Gemahl und junge Herrschaft allezeit gnädiglich bewahren, und an Seel und Leib stärfen. Datum auf den achten Tag Augusti anno 1559.

arme unterthånige Diener Philippus Melanthon. Petrus Vincentius Vratislaviensis, ?) Professor.

No. 6797.

(10. Aug.)

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 247. Hie ex autographo in cod. Monac. I. p. 249. Baumgartnerus adscripsit, se epistolam accepisse: "1559. 22. Augusti."

Hieron. Bomgartnero, Senatori inclytae urbis Noribergae.

S. D. Talis est hominum vita, ut singulis opus sit multis aliorum officiis. Et homines boni student quamplurimis benefacere, unde illud vetus est, κρινόν άγαθόν ό χρηστός άνήρ. Talem cum te esse sciant plurimi, plura a te officia petuntur. Est autem hoc quoque tuae honitatis, recipere etiam molesta negotia. Servivit Ecclesiae nostrae multos annos fideliter Magister Sebastianus Froschelius, huic legavit, nescio quantum, ipsius cognata quae fuit nupta Erhardo Zeileisin civi vestro. Olim vero plura promisit. Nec vero disputationum movet Froschelius de testamento. Sed te orat, primum ut hortatur sis heredi ut legata mittat per hunc doctorem Christophorum + Arnt", sine tergiversatione. In hac petitione cum iusta sit, sperat te sibi non defutucum esse. Orat autem ut et alteram adhortationem addas. Fuit officiosus erga cogu tam et saepe eius causa

^{*)} Vincentius simul subscripsit, sed epistola manu Philippi exareta est.

sumptus fecit, quare et ipsa ei multa promisit. Narrationem de his rebus Froschelius mittit. Orat igitur, ut ad legata heres aliquid addat. Hahet Froschelius tres filias, quarum mores sunt honesti et pii, et tota domus casta este Erit omnino grata Deo pietas, si his sanctis virginibus aliquid heres largiatur. Etsi quantum haec oratio apud...') valitura sit dubito, et te non libenter onero, tamen existimo tibi sensum heredis notum esse, et si non est aorogyos erga coniugis cognatas, pietatem deelarabit. Oramus igitur et Froschelius et ego, ut virginum causa sis ei hortator ut propter ipsas aliquid legatis addat. Totam hanc rem et pietati et prudentiae tuae commendo. Bene et foeliciter vale. Die Laurentii.

Nescio an audieris: Regi Gallico Henrico ius occupandae Angliae a Rom. Pontifice datum fuit. Haec erunt futura initia saevitiae adversus eos qui a Rom. Pontifice dissentiunt. In Marchia nobis vicina in oppido Sara templum terrae motu quassatum est tempore concionis, et testudo collapsa oppressit sedecim homines et in his concionatorem, qui postea in idem sepulchrum collati sunt: alii evaserunt quorum multi tamen aegrotant vulnerati saxis dissipatis. Oro Deum ut nos clementer protegat. Plura alia habebam, sed properabat nuncius?).

Philippus Melanthon.

No. 6798.

10. Aug.

Ge. Buchholzero.

Manlii farrag, p. 269 sq.

Georgio Buchholzero, Praeposito Berolin.

S. D. Reverende et charissime frater: Certissimum est, a Deo, qui miranda sapientia et honitate genus humanum condidit, insitas esse atorgas erga cognatos: et velle eum, ut sint commone-factrices de suo umore erga filium et erga nos. Vult nos adfici desiderio nostrorum. Ideo pietas

MELANTH. OPER. Vol. IX.

est, quod in morte sororis'), honestae matronae, non sine moesticia estis: sed sit modus. Et
cogitandum est, nos debere acquiescere in cogitatione voluntatis Dei. Sit et haec consolatio in
conspectu, quod accessit ad dulcissimam consuetudinem Ecclesiae coelestis, iuxta dictum: Beati
mortui, qui in Domino moriuntur. Cogito et
cgo quotidie de hoc itinere, et avide expecto illam
lucem, in qua Deus erit omnia in omnibus, et
procul aberunt sophistica et sycophantica.

Quod longiorem enarrationem dictorum Pauli scribi vis: etsi in re manifesta non opus est longa disputatione, tamen in praesatione de illis Pauli dictis, propter iuniores, aliquid intertexam'), De conviciis nihil respondebo: sed sequar Psalmi vocem: Illi maledicebant, ego autem orabam. Scio me, Deo iuvante, vera docuisse et docere, et iudicio Ecclesiae me et mea semper subieci: fugi absurda et hyperbolica, quae sunt perniciosa iunioribus, etiamsi in vulgo plausus cient. Te etiam adhortor, ne petas institui colloquium cum adversario nostro, sed tuo loco dicas necessaria: ut Ioannes apostolus cum Cerintho rizari noluit. Vincet veritas, quantumvis premere eam maledici conantur. Mitto vobis exempla orationis proximae. Bene vale. Deus confirmet illustrissimo Principi et vohis animae et corporis vi-Historica recentissima haec habeo: quod Romanus pontifex regi Gallico Henrico, qui ante paucos dies mortuus est, tribuit ante mortem jus occupandi Angliam: quia armari eum voluit ad delendas et Anglicas et nostras Ecclesias. Filius Dei protegat et gubernet nos. 10. Augusti, Anno 1559.

No. 6799.

10. Aug.

Hier. Besoldo.

Epist. lib. V. p. 255.

Hieronymo Besoldo, (docenti Evang. Norinbergae.)

S. D. Reverende vir, et chariss. frater. Deo gratias ago, quod Principes Palatinos, qui Pa-

¹⁾ Praetermisit hic Melauthon apud quem; Spanhemius inecruit: vos; rectius: apud istum hominem.

²⁾ Alia manus adscripait: 10. Aug. 1559., ut etiam Spanh. edidit.

¹⁾ Regina Buchboltzer.

²⁾ Vid. quae de disputatione ab Agricola mota acribit ad Matthesium d. 18. Aug.

trise mese Domini sunt, ad veram invocationem vocavit, et eum oro, ut semper in ea regione aeternam Ecclesiam colligat, et tribuat salutarem gubernationem. Germania ut vides, distracta est. Utinam consensus inter nostros pius et firmus esset.

His diebus *Stenckfeldii* libellus, plenus veneni, recens editus contra Paulum Eberum et me. (nos enim nominat) huc allatus est. Defendit mirabili sophistica hoc argumentum: Unus est mediator Christus. Ergo verbum est aeternum, seu vox docentis non est medium, quo se Deus communicat. Adversus tales conjuncti esse deberemus, et non quaerere domestica bella sine necessariis causis. Sed oro Filium Dei, ut nos gubernet. Tuas literas de inspectione et de aliis rebus, quas scire nos refert, expecto. Iam hac 'hora literas accepi de rixis Svinfordensib.') et de Rostochianis dissidiis. Talia exempla nos hortentur ad tuendam conjunctionem. + Hamburgne iCtus in aedes pastoris, viri et boni et docti, irrupit armatus, ut interficeret pastorem; sed is, Deo gubernante, ipsum paulo ante domo exierat." 2) Bene vale. Die Laurentii.

Philippus Melanthon.

No. 6800.

10. Aug.

Mart. Taborio.

† Ex apogr. in Cod. Paris. D. L. 548.

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti, Martino Taborio, docenti in Academia Goldpergensi, fratri suo cariss.

S. D. Doctissime vir et carissime frater. Agnoscámus Dei beneficium et grati celebremus, quod in his regionibus tribuit et adhuc conservat Evangelii et aliarum doctrinarum, quae Ecclesiis utiles sunt, lucem, et mediocrem tranquillitatem necessariam stadiis doctrinarum. Pegi Gallico Henrico Romanus Pontifex dederat ius occupandae Angliae. Id volument esse πρύφασιν 'et'initium exercendae

saevitiae adversus eos, qui idola pontificia non colunt. Sed filius Dei custos Ecclesiae suae illa consilia impedivit, qui et Turcis frenum iniicit, ne procedant adversus nos. Certum est enim, filios Turcici tyranni inter se de regno dimicare. Nos igitur, grati Deo, omnibus officiis Ecclesia et coetus docentium et discentium foveamus, quos ut gubernet et protegat filius Dei, assiduis eum votis oro. Diaconum delegimus, quem spero vo probaturos esse. Nomen Taborii retinere te malim propter montem, qui dicitur Tabor, quia fuit dupalog illius pulcherrimae orae ad Iordanem. Bene vale. Die Martyris Laurentii. Mitto exemplum orationis neoì Escos.

· Philippus Mel.

No. 6801.

10. Aug.

Henr. Paxmanno.

† Ex apographo in cod. Paris. D. L. 543.

Clariss. viro, eruditione et virtute praeslant, D. Henrico Paxmanno, Doctori aris medicae, gubernanti Academiam Goldbergusem, amico et affini suo cariss.

S. D. Clarissime domine doctor et adfinis carissime. Scimus, et necessarios Ecclesiae esse et Deo placere labores docendi et discendi literas. linguas et doctrinas, quae fontes sapientiae, quam Deus Ecclesiae tradidit, illustrant. Ideo hair militiae difficultates, perferamus, et a filio Dei, doctore nostro, auxilium petarmie et expectemus. Casparum Harthart (?) et Laurentium Ludon cum hortatus sum, ut vecationi vestase parerent. Excusat se uterque. Delegimus igitur Ionam Libinek Lignicensem, recte doctum virum et rede iuvocantem Deum, acamadestum et hublicae concordiae amantem. Hic longs pollicetur, se De invante ad festing cantorum angelorum ad ros accessurum, esse. : Spero, vestvis consiliis et 30ctoritati, yestzae, modeste, obtemperaturum ese Agnoscamus heueficium Dei et grati celebremus, quod Evaugelii et doctrinarum lucem clementer tribuit his regionibus, nec sinit eam extingui pontificiis, turcicis et fanatieis faroribus, et precenut filium Der, at nos gubernet et protegat. Mitto exemplum orationis περί έξεως, cuius lectionen

¹⁾ De Svinfordinensi controversia vid. infra iudicium d. 13. Nov. 1559.

²⁾ Addit A. D.

tihi spero non inanavem fore. B. V. Die Laurentii, 1559.

· ... : Philippus.

No. 6802.

15. Aug.

Dav. Foigtio.

+ Ra apogra in cod. Paris. D. L. 54 3.

Davidi Voit in inclyta Academia Ienensi.

S. D. Doctissime vir et cariss, frater. Cum tibi iu Salinis spes facta sit de gubernatione scholae. et longiores peregrinationes formides, quid possum dare consilii, nisi ut expectes eventum in Salinis? Interea si quem locum commodiorem Deus ostendet, tamen eo uti poteris. Ecclesia in Monte Mariae in Mysorum regione, vicina Fribergae, adhuc desiderat pastorem. Is locus commodus esset, sed reditus Illustrissimi Ducis Saxoniae Electoris expectandus est. Nondum etiam abiicio consilium de Borussia. Sunt in Academia Regiomontana duo viri integerrimi et concordes, Doctor Ioannes Aurifaber et Petrus Sickius, tibi consuetudo dulcissima esset, ac recens accepi literas a Principe, in quibus petit mitti lectorem. Mihi in ea loca migratio non molesta esset propter spem tranquillitatis, praesertim cum ibi sit Ioannes Aurifaber Vratislaviensis, de quo nuper dicebat ad me vir honestissimus exul Anglicus, se non vidisse in omni vita sua virum meliorem. Etsi amo in laudando mediocritatem, tamen hic sermo significat, magnam esse integritatem in illo Aurifabro Vratislaviensi, dissimilimo Aurifabro VVimariensi, cuius nuper atrocissimi sermones mini recitati sunt. Sed commendo nos filio Dei, domino nostro lesu Christo, quem toto pectore oro, ut nos gubernet et protegat. Te adhortor, ut, cum conscientia tua prorsus non sit saucia, erigas te iis consolationibus, quas Deus nobis proposuit, et sis memor dicti: lacta curam tuam in Denm, et ipse te enutriet. Bene vale. Die 15. Augusti.

Philippus Melanthon.

Petivit et Duc Megalhurgensis mitti pastorem pro Rostochianis. Hane functionem, si voles, certo te habere posse existimo. Rostochii is, qui pastor enit, simul erit lector theologicus. Responde de Rostochiano negotio.

No. 6803.

18. Aug.

Io. Matthesio.

Epist, lib. II. p. 111. (ed. Lond. lib. II. ap. 99.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Non dubito, quin multo ante audieris historiam de morte Regis Galliei Henrici. Sed fortassis boc nondum audivisti. Tradiderat ei Romanus Pontifex ius occupandae Angliae: [d debebat initium esse saevitiae, etiam adversus Ecclesias nostras exercendae. Haec consilia Pontificia Deus impedivit. Ex Veneta urbe scriptum est hac aestate fratres filios $oldsymbol{Turcici}$ Tyranni inter se dimicasse in Bithynia, et trucidata esse 40000 Turcorum. lta clementer a Germania adhuc Filius Dei Turcicam gentem arcet. Narrat mihi hospes Pannonius, Turcica praesidia in Pannoniam minus erumpere ex suis speculis hoc tempore, quam antea solebant. Precemur Filium Dei, ut nos gue bernet et protegat. In oppido vicino Berlino certamina sunt de hac propositione: An hona opera sint necessaria, Et ex Paulo citat Islebius, ov κατά επιταγήν λέγω, quod dictum est de non praeceptis, scilicet de modo Eleemosynarum. Non enim vult Paulus tolli distinctionem Dominiorum. Id detorquet Islebius ad alia, quae in praeceptis mandantur. Addit horribilia epiphonemata: ex Diabolo ortam esse hanc vocem, Bona Tales furores puniet opera sunt necessaria. Deus. Oro Filium Dei ut nos gubernet. Mitto tibi duo exemplaria orationis recitatae, cum Andreae Rosae tribueretur testimonium publicum *). Brevi mittam et alia nostra scripta. Te volo nostra ut censorem legere. Vides me quaerere materias utiles et dulces, quia certe illa Sphingis aenigmata, quae βλακικὸν τάγμα edit, non prosunt iuventuti. Sed tuum iudicium expeto. Bene vale et saepe nobis scribito. Die 18. Augusti.

^{*)} Tributum est d. S. Aug. 1559.

No. 6804.

20. Aug.

No. 6806.

(28. Aug.)

Io. Matthesio.

Epist, lib. II. p. 112. (ed. Lond. lib. II. ep. 100.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Mox iturus eram ad concionem dulcissimam de Samaritano, curante vulnera saucii viatoris *), veniam igitur brevitati literarum dato. Precemur autem hunc Samaritanum Filium Dei, ut Ecclesiarum nostrarum in Germania, Gallia et Britannia vulnera sanet. Magna omnino generis humani mutatio impendet, quam gubernet Filius Dei. Bene et feliciter vale. Die 20. Augusti.

No. 6805.

25. Aug.

Conr. Heresbachio.

Epist. lib. II. p. 899. (ed. Lond. lib. II. ep. 412.).

D. Conrado Heresbacchio

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Scio te et natura benefieum esse et scire illud vetus, κοινον άγαθον χρηστος άνήρ. Sed interpellationes in aulis saepe sunt insuaves. Habet autem hic adolescens Iohannes Clarenbach spem, posse aliquid auxilii ad studia impetrari in aula, et a me petivit ut ad principem Illustrissimum scriberem. Etsi nos senes sumus μικρόψυχοι καὶ δυσέλπιδες, tamen scripsi. Te autem oro si petitionem eius adiuvare potes, ne ei desis. Studia doctrinarum hic Dei beneficio mediocria sunt. Ex Pannonia huc scribitur hac aestate fratres filios Turcici Tyranni in Bithynia inter se dimicasse et circiter quadraginta millia Turcorum interfecta esse. a te de Gallia expecto. Bene vale. Die vigesimo tertio Augusti, Anno 1559.

Scholasticis.

Scripta publ. VVitteb. IV. p. 88 b.

Philippus Melanthon (Auditoribus.)

Postquam Deo iuvante responsiones Bavaricas utcunque pertexui, redibo ad epistolam Pauli ad Timotheum scriptam, in qua mox accedentus ad doctrinam de coniugio. Repetam igitur summam eius doctrinae, ut iuniores discant gradus cognationum, et alii grandiores habeant plures commonefactiones de controversiis coniugalibus. (anno 1559.)

No. 6807.

m. Aug.

Wolfgango Palatino.

Epist. nuncupatoria praemissa libro Melanthonis: Responsiones ad impios articulos Bayaricae inquisitionis. Witch. 1559. 8. Etiam in opp. Melanth. Wittenb. T. L. p. 860. et in Mel. Corpore doctrinae lat. p. 891. — Articulos ipsos, antea a Melanthone cum praesitione editos, quaere supra d. S. Oct. 1558.

Illustrissimo Principi et Domino, Domino IV olfigango, Principi Palatino Rheni, Duci Bavariae et Comiti Valentiae, etc. Domino suo clementissimo S.D.

Diligentia digna est homine, considerare gentium origines et migrationes, Imperiorum seriem, et familiarum excellentium propagationem, incrementa et inclinationes. Nam haec consideratio non solum est commonefactio de rerum humanarum inconstantia, de qua tamen etiam cogitare prodest, ut nos ad modestiam flectamus et aeternam patriam intueamur: sed etiam ostendit multa iudicii divini exempla in poenis, et virtutum in familiis Heroicis. Coniunxerat se rex Noricus seu Bavaricus cum Longobardis, qui crudeliter in Italia grassabantur: quos cum repressisset Carolus, necesse fuit deinde Carolum cum socio Longobardorum dimicare, qui potitus Bavaria,

⁷⁾ D. 20. Aug. fuit dies dominica XIII. p. Trinit.

^{*)} Serius in Corpore doctrines et in opp. Witteb. hic addits sunt: "ostendit et veterem Ecclesiae formam, quam sere valde prodest."

deinde eam suis posteris reliquit. Haec mutatio regni felix tunc Bavariae fuit. Grata enim haec sedes fortissimis principibus fuit, qui Italiam inde, cum vicina esset, magis tueri poterant, et Germania adversus Hungaros et Henetos, qui saepe ex Boiemia erumpebant, assidue defendenda erat. Interea hi Francici principes ornarunt' Noricum ubique legibus, doctrina religionis, literarum et disciplina. Etsi enim cito Apostolorum tempore vox Evangelii in Noricum perlata est (narrant enim Lucium Cyreneum in Tiberia Augusta, quae nunc est Regensburgk, Evangelium docuisse): tamen postea in Imperii Romani dilaceratione Ecclesiae rursus dissipatae sunt. Maior fuit tranquillitas post Carolum Magnum. Restitutae sont igitur Ecclesiae. Et quamquam illa aetas in tantis tumultibus omnium Gentium supra fundamentum extruere. multum stipularum coeperat, tamen nondum nota erant pleraque idola, quae postea Monachi recentiores in templa collocarunt. Extant enim scripta illius aetatis, ex quibus indicari potest, quale fuerit doctrinae genus.

Constat autem familiam vestram, quae nunc et Bavariam tenet et Palatinorum regionem ad Rhenum, ortam esse ab Arnolphi Imperatoris filio. Fuit autem Arnolphus Imperator ex Caroli posteris, qui Italiam pacavit, et dissidia Pontificum sustulit; Normannos, qui inde usque a Baltico litore ad Vangionum urbem accesserant, et Belgicum vastaverant, dissipavit, et Henetos repressit, fuitque auctor, ut rex Boiemiae doctrinam Ecclesiae Christi reciperet.

Omitto commemorationem de excellentia virtutis in Carolo et Ludovico Pio. A talibus viris cum orta sit familia vestra, habetis domestica exempla illustria omnium virtutum. Nec dubium est, omnes natos in vestris regionibus, quo in numera et ego sum, intuentes pulcherrimam seriem maiorum vestrorum, maxime optare, ut perpetuo floreat posteritas, et ut non solum politica gubernatio sit felix, sed etiam nt omnes Bavarici Principes sint unum in Deo, et congruant omnes Ecclesiae ad illam dulcissimam Psalmi vocem, Ut conveniant reges et populi simul, ut serviant Deo. Oro igitur toto pectore Filium Dei, dominum nostrum Iesum Christum sedentem ad dextram aeterni Patris, ac dona largientem hominibus, ut te et caeteros Principes Bavaricos gubernet, ut patriam feliciter regitis in gubernatione politica,

et ut vera invocatione Dei et vos ipsi, et subditi omnes eum celebrent. His etiam, qui puram Evangelii doctrinam Ecclesiis proponi curant, gratulor hanc pietatem.

Cum autem ad me allati essent Articuli a Monachis compositi ad deterrendos homines a verae doctrinae studio, magnum accepi dolorem, et quamquam rogatus sum, ut Responsiones formarem, quia insidiae multae sunt in illis quaestionibus, quae sunt tanquam Sphyngis acnigmata, tamen et patriae amore movebar, ut aliquas admonitiones ederem. Respondi igitur brevius fortassis, quam magnitudo rei postulat, et quaestiones quasdam horridiores consulto seposui, et hanc lucubrationem ad Celsitudinem tuam mitto, non solum ut studium meum Celsitudini tuae ostendam, sed multo magis, ut Celsitudo tua, quae puram Ecclesiae doctrinam optime intelligit, et Deum recte invocat, sit iudex et de voluntate mea, et de hoc ipso scripto. Optarim omnium, qui in nostris Ecclesiis docent, pium esse consensum, et una communem hostem reprimi. Nunc proh dolor! hoc fieri videmus, quod scripsit Thucydides, Tantisper victrices fuisse Athenas, cum Duces adversus praecipuum et communem hostem coniuncti fuerunt; postea eas victas esse, cum distracti duces, singuli propria bella quaesiverunt, omisso communi hoste. Sed oro Filium Dei, Dominum nostrum lesum Christum, ut vulneribus nostris medeatur, et clementer colligat sibi aeternam Ecclesiam inter nos, et faciat, ut omnes nostrae Ecclesiae unum sint in ipso. Bene valeat Celsitudo tua. Anno 1559. Mense Augusto.

Philippus Melanthon.

No. 6808.

1. Sept.

Abd. Practorio.

† Ex apogr, in cod. Paris. D. L. 54'.

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Clarissime vir et cariss, frater. Scio disputari, unde sit Bavariue appellatio, a Boiisne, an a vocabulo Avares, praeposita una litera. Fuerunt autem ἀβαρεῖς seu pars Hunnorum seu vicini, qui Iustiniani tempore cum Ilunnis coniuncti

Thraciam, Illyricum et Pannoniam vastarunt. Et recte scripsit Iornandes, Hungarorum nomen compositum esse ex Hunnorum vocabulo Iuar 1), quod est à Bapeis. Nostros vero Noricos a Boiis dictos esse statuamus. Optemus autem et Noricis et Pannoniis Ecclesias recte constitutas et tranquillas. Mitto tibi pagellas nostrae responsionis, et mitto ut censori erudito et candido, ac te oro, nt iudicium mihi tuum significes. Staphylus iam sua στέμφυλα contra me spargit, et βλαχιχός κυφών edidit quaedam de humana voluntate, cum et recte et verecunde locutus sim, et sequar ordinem divinitus traditum: Fides ex auditu est. Nec velim dubitationes augere. Sed expecto tuum iudicium. Bene et feliciter vale. Salutem vobis omnibus opto. Peto ut rescribas 2). Calend. Septb. 1559.

Philippus.

No. 6809.

1. Sept.

Henr. Paxmanno.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

D. Henrico Paxmanno, Doctori artis medicae, gubernanti Academiam Goldbergensem.

Clarissime domine doctor, et carissime affinis. Saepe gemens intueor pauperes scholasticos, qui quanquam nec parentum nec aliorum auxilia habent, tamen aerumnas sustinere quam deserere literas malunt. Et exempla miranda vidimus, quae ostendunt, hunc ipsum gregem Deo curae esse, qui multis hospitia et honestas operas tribuit, flectit etiam multorum piorum animos ad eos iuvandos. Nec dubito, te iam, praesertim in hac gubernatione, multa talia exempla considerare. Oro, ut huic auditori tuo Ioanni Reutero Bremensi tribuas paedagogiam aliquam vel apud virum nobilem vel alibi. Dedi ei publicum testimonium, sed tuam diligentiam istic plus ei profuturam esse spero. Bene vale. Cal. Septemb. 1559.

Philippus.

No. 6810.

1. Sept.

Io. Marbachio.

Ex Io. Fechtii hist. eccl. sec. XVI. supplem. p. 96.

Io. Marbachio

S. D. Reverende vir et carissime Frater, luisconsultus est in his regionibus, natus in familia nobili, Georgius Comerstadius, qui trium Ducum Saxoniae consilia rexit, Georgii, Henrici, et Mauritii. Nunc de praecipuis rebus a Duce dugusto consulitur. Et cum iustitiae et pacis amans sit, etiam belli tempore Principum iracundiam saepe leniit. Praecipue etiam transactionem inter Duces Saxoniae gubernat. Huius Georgii Comerstadii filius, Iulius Comerstadius, nunc ad ro proficiscitur, et aliquamdiu lurisconsultos vestros Quaeso ut eum et propter patrem, et propter ipsius modestiam complectaris, et amicis commendes. Gratitudo bene meritis gubernatoribus debetur. Ideo patri ostendere cupio, nos eius beneficia magnifacere. Adolescens etiam ornatus est Principis beneficio, qui in Collego Mysnensi τὸ ἀξίωμα Praepositi, ut nominant, n tribuit. Edidi responsiones de inquisitione Br varica, quas ut inspicias, valde te oro. Videbis, me consulto quasdam horridas disputationes seposuisse: de quibus non despero, nos coram collocuturos esse. Sed oro, ut de libello toto iudicium mihi tuum significes. Sturmiis et vobis omnibus salutem opto. Bene vale et rescribe. Calend. Septembris, Anno 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6811.

1. Sept

(Lecturis.)

Scripta publ Acad. Viteb. T. IV. lit. F. 3., ubi inscribitate, Latina forma literarum petentium, ne in transrectiont suppellectilis quorundam studiosorum [Hungarorum] to stigalibus oneretur auriga, a Domino Philippo Helanthone composita." — Idento scriptum Germanica haber d. 3. Septh.

Omnibus lecturis has literas S. D.

Diu bene meriti sunt Paeonii de reliqua Europa, a qua suo sanguine Tartaricam et Turcicam barbariem represserunt, et quidem multis magnis

¹⁾ Scriptum est Jitar.

²⁾ Apogr. rescribis; sed vel rescribas, vel rescribatis scribendum.

proeliis Iohannes Huniades duo fulmina, Amuraten et Mahometum, a nobis depulit. Vicissim igitur toti genti gratitudinem debemus. Et honestae leges in imperiis iubent, studiosos literarum defendi in itineribus adversus iniurias, et res eorum non onerari vectigalibus. Ideo oramus omnes viros generosos, nobiles et honestos, qui gubernant praesecturas, ut hos quatuor Paeonis N. N. N. N. contra iniurias defendant, et perficiant, ne transvectio suppellectilis ipsorum impediatur, et ne vectigalibus oneretur, quia tantum aliquot libros et vestes vehunt. Et cum vixerint in Academiis iam vocati in patriam redeunt, ut et doctrinas in Scholis, utiles vitae et honis moribus, doceant, et corum labor prosit ad veri Dei agnitionem et invocationem in Ecclesiis. Certissimum est autem, filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum. sedentem ad dextram aeterni patris ac tribuentem dona hominibus, vere colligere aeternam Ecclesiam voce Evangelii. Quare et gubernatores iussit tueri doctrinae studia. Et boni principes, moti divinitus condiderunt leges de defensione docentium et discentium. Harum legum beneficiis frui et his quatuor honestis et doctis viris concedator, praesertim cum sint nati in genere Paeonica bene meriti de tota Europa. Bene valete. Datae Calend. Septemb, anno 1559,

No. 6812.

3. Sept.

(Lecturis.)

Edita in Script. publ. Acad. Wit. T. IV. Lit. F. 2. Idem scriptum latine habes d. 1. Septb.

Ein Geleitsbrieff gestellet vom Herrn Phislippo Melanthon, den 3. Septembris
Unno 1559.

Sottes Gnad durch seinen eingebornen Sohn Zesum Christum unsern heiland und wahrhaftigen helfer zuvor. Edle, Ehrnveste, Erbare, gunftige herrn und Freunde. Ewer Ehrenveste und Erbarkeiten wissen, daß die hoben Potentaten zu Pflanzung und Erhaltung Christlicher und anderer ehrlicher Lehre, Gott zu ehren, und aus Göttlicher Eingebung viel guter Ordnungen gemacht haben, welcher eine diese ist, daß solche Perssonen die studiren, und ihre Geräthe unverhindert und

ohne Beschwerung fortgeführet webbe. Dieser loblichen Ordnung wollen Gwer Chrenveste auch diese Christiche ehrliche Manner, die in unfer Universität Bittebera etliche Sahr gewesen sind, und haben loblich ftubiret, und allezeit ehrlich gelebt, und find erforbert in Rirchen und Schulen zu dienen, R. von Rorn in Siebenburgen, und N. R. R. geborne in Bungern, gutwilliglich genieffen laffen, baß ihre Perfonen, und ihre Gerathe, benn fie nichts anderft benn Bucher und Rleiber mit fuhe ren, unverhindert und ohne Beschwerung fortführen mogen. Solche Preundschaft frembden ehrlichen Leuten, die in Kirchen Christlich dienen sollen, zu erzeigen, ist gewißlich Gott gefällig, und sonderlich sind wir frommen Leuten in Sungern schuldig Gutes zu erzeigen, benn fie uns lange Beit mit ihrem Blut gefchust haben. Gott wolle gnediglich hungern und Deudschland helfen. Datum 3. Septembris. Unno 1559.

No. 6813.

3. Sept.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. I.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Alberto Hardebergio Doctori Theologiae, docenti Evangelium fideliter in Ecclesia Dei, quae est in urbe Brema, fratri suo carissimo. S. D.

Reverende Vir et Carissime frater! Dei beneficio adhuc in Ecclesia et Academia nostra non solum pius consensus est omnium docentium, sed etiam dulcis et non fucosa amicitia, teque omnes optamus nobiscum vivere si a Visurgi discedes. Ac si me expulerint hostes vicini, at moliuntur, si vivam, spero tamen nos simpl vivere posse in locis propioribus patriae meae. Nec frangor animo propter crudelissimam vocem meorum hostium, qui dixerunt, se mihi non relicturos esse vestigium pedis in Germania. Commendo autem me filio Dei. Si solus expellar, decrevi Palaestinam adire, et in illis Hieronymi latebris, in invocatione filii Dei, et testimonia perspicua de doctrina scribere, et in morte Deo animam commendare, Studia Academiae nostrae ostendunt scripta. Mitto aegrotanti Medmanno, carissimo fratri nostro, exemplum libelli recens editi, et mitterem plura, si haberem. Omnia enim vendita sunt.

Sed nunc recuduntur. Audio τὸν βλαχώδη τυφῶνα scripsisse contra hanc meam lucubrationem suo more άμάξαν συχοφαντιών. Cum accepero, tibi quoque mittam. Ego et me et sententias meas iudicio tuo et omnium piorum et eruditorum subiicio. Historica, quae essent άξιόλογα, nunc non habebam, nisi Pannonica. Duobus locis Turcicae copiolae non magnae trucidatae sunt. Occasio pugnae posterioris fuit, quod arcem prodere quidam conatus est. Praefectus re prius cognita, venientes Turcas, et repulit et interfecit. Dimicarunt inter se fratres duo, filii Tyranni Turcici, et utrinque circiter quadraginta millia Turcorum interfecta sunt. Bene et feliciter vale, carissime frater, et rescribe. Noster Pastor inssit, ut et suo nomine salutem tibi optem. Ego omnium collegarum votis tibi omnia fausta opto 3. die Septb.

Philippus Melanthon.

No. 6814.

4. Sept.

Cph. Pannonio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Clariss. viro, eruditione, prudentia et virtute praestanti, Christophoro Pannonio in urbe Moravica Iulio monte, fratri suo carissimo.

S. D. Clarissime vir et cariss. frater.

Ipse ego quicquid ero, cineres interque favillas, Tunc ego non potero non memor esse tui.

Reviviscent autem nostri cineres, et amicitia nostra dulcius in coelesti consuetudine fruemur quam in hac aerumnosa vita frui possumus. Sed tamen colloqui amicos interdum decet, et praesertim nos in Ecclesia conferre cogitationes decet. Quare et tibi gratiam habeo, quod ad nos scribis, et scribo quoties tabellarii offeruntur. Dederam nuncio ad te ituro libellum ante Stanislai adventum. Sed cum postridie nuncius ille retineretur, postea hanc epistolam et libellum Stanislao dedi. Gratum mihi facies, si iudicium mihi tuum de hoc scripto significabis. Dei beneficio studia doctrinarum in his vicinis Academiis adhuc mediocria sunt, et aon solum consensus est docentium,

sed etiam dulcis amicitia. Nec Ienae voluntata bonorum a nobis alienae sunt. Tantum βλοχική Ate odio nostri et Ecclesias et suam Academiam Pastor Ecclesiae Ienensis et Victorinus. viri modestissimi, iam circiter quatuor meuses captivi tenentur, quia συχοφαντίας βλακικάς non probant. Quantum potui, Deo iuvante, cum essent, ut scis, magni labyrinthi multarum quae stionum, dedi operam, ut plerasque evolveren sic, ut intelligi possent, et prodesset explicatio al consolandos pios. Et tamen scio, me non esse άναμάρτητον. Si proferet alius meliora, Echsiae, ea probanti, libenter adsentiar, ac volo te quoque iudicii in Ecclesia Senatorem esse, Stanislao Granero non defuit officium nostrum. Te oro, cum vicinus sit vobis, ut eum intedum ndias et erudias. Bene et feliciter vale et rescibe. Die 4. Septemb. 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6815.

5. Sept

D. Voigtio.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Davidi Voit, in inclyta Academia Ienensi.

Doctissime vir et cariss. frater. Saepissime hos versus in precatione recito: συμβουλήν ἀγαθίν χαὶ ἀφορμάς, εὐτυχίαν τε συμβουλεύτα ἐμοὶ δίς πατρός ἀϊδίου. Hunc filium Dei, dominum nostrum I. C., magni consilii Angelum, oro, ut d tuas deliberationes gnbernet, et praebeat eventus felices. Cum honestissima coniunx tua iam vicina sit partui, ne potest quidem subito transvehi. Rectissimum igitur fuerit, te ex Lipsico mercam cum Borussiacis ad Regium montem proficisci sint familia, et ibi coram cum Principe de functione et stipendio et viatico loqui. Nec dubito, te inpetraturum esse, Deo iuvante, praesentem plura. quam si prius cum Principe de absente ageremos. Adhibetis *) enim istic amicos, viros optimos. el scribam ad Principem et ad amicos diligentes. Existimo etiam te hoc indicare debere Principa

^{*)} Adhibebitis?

velle te usque ad veris initium manere in Regiomonte, et ordiri operas officii tui. Postea Deo iuvante commode transvehes coniugem. Hoc consilium videtur mihi rectissimum esse; nam ante Lipsicum mercatum literae meae, etiamsi nunc mitterem, de viatico et stipendio perferri in Borussiam vix possunt. De viatico mandata cuidam Francosurdiano mercatori data sunt. Sed existimo, Ionam, qui nunc abest apud Megalburgensem Principem, ea *) ad se transtulisse. disputabo prolixius, sed te oro, ut animum erigas iuvante Deo, et ex dubitationibus elucteris, quibus impeditur consilium. Ut nunc sunt res Germaniae, tranquillitatem in Borussiacis Ecclesiis maiorem esse iudico quám alibi. Nec desinet ή βλακική "Ατη maiores distractiones efficere, in quibus ut nos gubernet filius Dei, totum eum pectore oro; quem oro etiam, ut Franciscum ex Anglia reducat laetum ad coniugem honestissimam. Bene vale. Die 4. Septb. De Rostochiano negocio res adhuc integra est. Sed Borussiam antefero.

No. 6816.

9. Sept.

Cph. Schellenbergio.

Epist, lib. II. p. 582. (ed. Lond. lib. II. ep. 607.). — Rtiam legitur in libello: Schellenberg carmina nuptialia, K. 4. 6. Item in Schumacheri vita Adami Siberi, Grimmae 1719. p. 82. — Schellenbergius, collega tertius in schola Grimmensi, filiam Siberi, Rectoris, in matrimonium duxit.

D. Christophoro Schellenbergio Sponso, amico suo,

S. D. Coniugium humana divina Academia vitae est, inquit Stigelius. Id gravissime et verissime dictum esse, longa oratione ostendi posset. Nam ipse ordo legum castitatis, et testatur esse Deum, et ostendit, qualis sit. Et conservatio societatis humanae praesentiam Dei in genere humano monstrat. Deinde casti coniuges in tota vita, in multis magnis periculis praesentiam Dei cernunt. Exercitia etiam virtutum plurima accedunt. Quod igitur, ut Deo obtemperes, in coniugio casto vivere decrevisti, pietas tua Deo grata est, quem oro, ut tribuat tibi, et pudicissimae

sponsae faustum et felix coniugium, et servet in his regionibus posteritati Ecclesias et politias. Tibi etiam et socero gratulor hoc Dei beneficium, quod simul in labore utilissimo Ecclesiis et politiis, tanquam παραστάται vivitis. Accederem ad sacrum Hymenaeum, nisi reditum aulae expectare cogeret. Speramus enim intra triduum, Deo iuvante, ducem Saxoniae Electorem cum comitatu adfuturum esse, qui ut laetus cum suis redeat, faciat Filius Dei Dominus noster Iesus Christus, Ecclesiae suae custos. Mitto γαμήλιον, quod pudicissimae sponsae tuae exhibeas meo nomine. Salutem socero et vobis omnibus opto. Bene vale. Die nono Sept. 1569.

No: 6817.

11. Sept.

Io. Dolscio.

Edita a Koelero, ep. 5. p. 88. Legitur etiam apographum in cod. Goth. 188. ep. 60.

Venerando viro, eruditione et virtute praestanti, Domino Ioanni Dolscio, Pastori Ecclesiae Dei in oppido Reichenbach*), fratri suo charissimo S. D.

Venerande vir, et carissime frater. In senibus non extinguitur desiderium amissae coniugis, ut in iunioribus, qui nova incendia amorum admit-Ego quotidie aspiciens meos nepotes et neptes, non sine gemitu de Avia cogito. Recrudescit mihi dolor et meam et familiae et nepotum orbitatem cernenti. Sustinebat enim mea coniux universae familiae curam, alebat infantes, medebatur aegrotis, leniebat oratione meos dolores; docebat rudem pueritiam precationes. Quare nunc in multis rebus eam requiro. Tibi autem, cum idem accidere existimem, nescio quam consolationem proponam, nisi hanc, ut cogitemus, deo nos evocanti obtemperandum esse, et spe coelestis gaudii praesentes aerumnas perferendas esse, quas cum intuemur, veniat nobis in mentem, ne fieri quidem posse, ut totum humanum genus tantum ad calamitates huius vitae conditum sit. Quare aliquanto post in illa sempiterna Ecclesia et coniuges et parentes nostros et familias cernemus, et laeti sapientiam Dei hauriemus ex ipso

^{*)} ea] rescripsi pro et, quod est in apogr.
MELANTH. OPER. VOL. IX.

^{*)} Inde ab anno 1541.

Talia senes Abraham et Iacob, amissis coniugibus, saepe et cogitasse et commemorasse existimo, et secum divinas promissiones et testimonia repetivisse. Lenies igitur tibi moestitiam et cogitatione voluntatis Dei, cui obtemperandum est, et spe novae consuetudinis in Ecclesia coelesti. Haec remedia senibus conveniunt. Ideo alia vulgaria omitto, ac tecum oro Deum aeternum, patrem Domini nostri Iesu Christi, ut et nos senes et senescentem Ecclesiam, et in ea familias nostras protegat et gubernet. Memini, meam coniugem fere quotidie verba psalmi repetere: Non deficiat in senecta virtus mea. Hanc ipsam precationem et nos de Ecclesia et de nobis ipsis assidue recitemus. Bene et feliciter vale. die undecimo Septembr. Anno 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6818.

d. acquinoct.

B. Mithobio.

Epist. lib. II. p. 352. (ed. Lond. lib. II. ep. 358.).

D. Burcardo Mithobio

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Etsi edita sunt exempla responsionis meae de Bavarica inquisitione, tamen nunc reliqua hic venalia nulla erant, sed post paucos dies rursus edentur. Maxime vero cupio sam lucubrationem a te tan-Quare curabo ut habeas, quam Censore legi. teque oro, ut cum acceperis, iudicium mihi tuum significes. Utilia ad pios confirmandos scribere volui, non struere labyrinthos. Sed tuum iudieium flagito. Nunc tibi Cunradinum ") commendo, quem audio cognatum tuum esse. que et mens eius bona, et vena in scribendo felix, et natura doctrinarum capax sit, libentius eum complectaris, Academiae studia nargare ipse poterit. De Republ scio tibi res Germanicas notas esse. Turcici Tyranni filios inter se dimicasse hac aestate certum est. Et fertur, trucidata esse in Bithynia quadraginta millia Turcorum. Ideo nunc in Pannonia sunt induciae. Bene vale. Die Aequinoctii Autumpalis, Anno 1559.

No. 6819.

18. Sept.

Philippus Landgr. Hass. ad Melanthonem.

Editum in Vita Philippi Landgr. Hassiae, auct. Rommel, Vol. III. p. 321 sq.

"1559. am 18. Septb. Werbung Landgr. Philipps "burch seinen Boigt von Hasungen Kraft Spieß an "Melanchthon über eine zu haltende evangel. Ge"neralspuode etc." (Inscriptio apud Rommel.)

Erstlich foll er ihme unfern gnabigen Willen fagen, und ba es ihme und ben Seinen wohl ginge, daß mit solches gern horten, und soll weiter ihme vermelben: er wüßte sich ohne Zweifel zu erinnern, daß er uns me ter andern in einem Brief, deß Datum ben 29. Martii ') ftunde, geschrieben hatte, wenn Pfalz, Burtenberg und wir einen Synodum halten und darzu gottfürchtige gelehrte Manner erfordern murden, wollte er auch erscheinen, mit dem Anhang, daß wir mit Pfalz und Burtenberg bedenken wollten, mas fürzunehmen u. f. w. Demnach hatten wir dem Herzogen zu Burtenberg, auch Andern derhalben geschrieben, verhoffentlich, folden Synodum barburch zu befordern; barauf und ermeldter herzog nach langem Bedenken geantwortet hatte, wie er, Spieß, ihme, Philippo, solches lesen sollte. Dieweil wir nun faben, daß der Churfurst zu Sachsen zc. keine Lust oder Gefallen zu der personlichen Busammentunft ber Augsburgischen Confession verwandten Fürsten noch dem Zusammenkommen der Gelehrten tragt, auch ber Herzog zu 28. ber Meinung ist, wie solches S. E. Schreiben ausweiseten, so mußten wirs auch dabei bleiben und wenden laffen, wiewohl wir gern gesehen hatten, biemeil es zwischen den Belehrten ftehet, baß zwischen ihnen ein Bergleichniß getroffen, ob in zukunftigen Zeiten, das unfere Beforgens schwerlich abgehen wird, die Papisten, es ware mit einem Concilio oder sonften, etwas furnehmen wurden, daß biefe Religionsverwandten vor Einem Mann zusammentraten und gefaßt maren, folde unfre Religion und Confession vermittelst gottlicher gnabiger Berleihunge zu defendiren. Und dieweil Würtenberg begehrt, S. E. Schreiben in geheim zu behalten, so zweifelten wir nicht, er wurde es bei fich also bleiben laffen.

Ferner soll er bem on. Philippo melben, wie wir in Verfertigung biefer Instruction gewesen, fep unser Bicecangler von bem Reichstag von Augsburg

^{*)} Henningus Cunradinus, Hamburgensis, cuius poëmata prodierunt Hamburg. 1565. et iterum Rostochii 1607.

^{*)} d. 20, Mart. 1559. Vide illam epist. supra suo loco.

kommen, und [habe] uns aus Befehl herzog Christophs zu B. angezeigt, wie wir ihme das hierbei schrifts lich zugestellt, und er ihme auch lesen sollt. Weil nun herzog Christophs Schreiben und was er uns durch gebachten Canzler hat anzeigen lassen, einander widerwarzig, wußten wir wahrlich nicht, wie sich [in] die Sach zu schicken sere.

Beiter soll er ihme vermelden, daß uns glaublich anlangte, daß die Chriften in hispania, Riederlanden und Frankreich aufs graulichfte verfolgt, getobtet, auch ihnen die Zungen abgeschnitten werden; welches uns dann vor die armen Leut fast bekummerte. . Nun werde er wohl wiffen, daß Gott der herr ein großen Scharmütel des vergangenen und dies jetige Sahr unter den gro en Potentaten gehalten hatte, benn beren viel mit Tod abgangen maren '). So sen auch Konig Heinrich von Frankreich im Balgenstechen 2) verlet, daß er in wenig Tagen darauf verstorben. Budem ginge bie ge= meine Sage, daß König Philipps zu Hispanien auch todt senn sollt. Db nun dem also oder nicht, das wurde man erfahren. Daß nun unfer herr Gott fo feltfam unter den großen herren rumorte, glaubten wir, daß es eine Strafe Gottes sen, weil sie so tyrannisch die armen Christen verfolgten, in dem, baf sie biefelbigen micht allein tobteten, sondern auch die Zungen abschnite ten, und also aufe graulichste mit ihnen handeln. hat aber der jegige junge Konig von Frankreich uns kurz verschiener Zeit geschrieben, und sich gegen uns gang freundlich vernehmen laffen, auch viel Guts entboten, neben bem, daß er unser Freund, wie sein Bater Konig Heinrich gewesen, senn wollte u. s. w. Darauf wir denn bedacht fenen, seinen Bater zu beklagen eind ihme ju gratuliren und unter andern anzugeigen, daß wir in Erfahrunge tamen, mas gestalt die Christen, welche unfere Glaubens fenen, in Frankreich aufs graulichste verfolgt, gemartert und getobtet murben, und ihn vermahnen, von solchem abzustehen, und ihm allertei zu Gemuth zu führen u. f. w., wie er folches hernach berichtet werben follte. Er foll auch ihme, Thilippo, vermelden, daß uns glaubhaftige Beitung jeto antommen fegen, daß der Papft, auch der Berzog von Bene-Dig ') verstorben sepen. Berner folle er ihme fagen,

baß Amsborf, ber alte Kantast, ein Buch in Druck hatte ausgehen lassen, welches uns gar nicht gefalle, und machte darin seltsame Dinge gegen den frommen Mann Pfeffingern; wolkten von Gott wünschen, daß solche und dergleichen hisige Schriften nachblieben wären und würden; begehrten deßhalb, daß er, Phislippus, uns sein Bedenken anzeigen, wie doch die Saschen fürzunehmen, daß man zu Einigkeit kommen müge. Was nun Philippus hierauf antworten wird, soll er, Spieß, mit Fleiß ausmerken, und uns zu seiner Wiederkunst davon Bericht und Relation thun. Geben zu Pracht Bracht ohnweit Marburg? uti supra.

Rachschrift. Hieneben soll unser Boigt zu Hasungen auch bem hrn. Philippo anzeigen, daß wir nicht gern sahen, daß der Chursurst zu Sachsen, unser freundlicher lieber Better, Schwager, Bruder und Gevatter, in Danemart zoge, von wegen des bosen Getranks und andrer Speise, die nicht S. L. Complexion sepen, auch der bosen Luft halben; begehrten deshalb zu wissen, wie es S. L. gehet.

No. 6820.

18. Sept.

Cph. Pannonio.

Epist. lib. V. p. 271 sq.

Philippus Melanthon Christophoro Pannonio

S. D. Clarissime vir, et charissime frater. Mitto qualemcunque seu praefationem seu sylvulam *), de qua tuo arbitrio statues. Edes autem vel meo vel tuo nomine, vel novam compones, seu meo vel tuo nomine edendam. Scio enim, te praesertim haec ênudaxtuxà splendidius formare posse, quam ego possum. Nec adeo sum stolide qilavtos, ut me anteferam tibi; novi et maciem et moestitiam meae Orationis, et tuum splendorem. Et tamen tibi libenter gratificor. Detinui nuncium triduo, quia alia negocia subita impediverunt me, quo minus statim scriberem. Et nosti meas aerumnas, ideo boni consules, quae scripsi. Bene et feliciter vale, et rescribe. Die 18. Septembris.

^{1) &}quot;Außer bem Doge von Benedig, hieronymus Priuli, ber 1557. ftarb, ift 1558. Maria von England, die Berfolgerin der Evans gelischen, 1559. am Reujahrstage König Christian III. von Danemart, heinrich II. von Frankreich im Julius, hierauf ber Papft Paul IV. mit Lobe abgegangen." (Nota Rommeki.)

²⁾ i. a. Cangenftechen, Antnter. Periit volneratus d. 10. Iul. 1559.

⁵⁾ Dux Venet., Petrus Loredanus, vixit usque ad ann. 1570. (Romm.)

^{*)} Vid. epist. ad Sigismundum d. 1. Oct. 1559.

No. 6821.

21. Sept.

Ge. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 562. (ed. Lond. lib. II. ep. 571.).

D. Georgio Cracovio

S. D. Oro Filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, custodem Ecclesiae suae; ut tibi vires corporis, et animi confirmet, et iter tuum gubernet. Historica ex Francofordia expecto. Sed hoc intelligo Franciscum Wimariensem in Angliam navigare *), ut sit προμνήστωρ, et aiunt picturas utrinque missas esse. Rediit ex Pannonia familia Crappi, et a Iacobo nihil literarum attulit, quod moleste fero. Dionysius scripsit amanter, cuius tibi Epistolam mitto. Bene vale. Die Matthaei.

No. 6822.

22. Sept.

Ge. Agricolae.

Epist. lib. II. p. 571. (ed. Lond. lib. II. ep. 594.). — Hic ex autographo in cod. Goth. 400.

Georgio Agricolae, gubernanti studia doctrinae Ambergae,

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Mitto vobis exempla responsionum de vicinorum vestrorum inquisitione, et mitto ut censoribus, quia volo Ecclesiam, id est, eruditos et pios ubicunque sunt, Iudicem esse, ac non tantum inter me et Pontificios, sed etiam inter me et βλακώδη συρφετὸν, et alios hostes Ecclesiarum nostrarum. Simpliciter ea studeo, quae nostros confirment, et erudiant iuniores, non quaero σφιγγὸς aenigmata, quae pios turbent, qualia sunt, quae in ripa Istri Polyphemi filius canit περί ἀνάγκης. Sed iudicium tuum et aliorum piorum mihi significato. Andreas pastor Ecclesiae Ienensis adhuc in arce quadam captivus tenetur. Victorinum aegrotantem reduci Princeps passus est ad coniugem, sed ita ut tanquam captivus domi sit. Oro Filium Dei, ut et illis et nobis opem ferat et nos gubernet. Bene vale. Die 22. Septemb. **).

Philippus.

No. 6828.

23. Sept.

Comiti a Reinstein.

† E collect. Ballenstadt. Vol. I. num. 2., e cod. Guelpherb. num. 30. 8. in 4to.

Illustri et generoso domino Casparo Udalrico, Comiti in Reinstein et domino in Blanckenburg, Patrono suo reverenter colendo et carissimo,

S.D. Illustris et generose domine Comes. Multa sunt signa, quibus discerni sincera et non fucata benevolentia a simulatione potest. Spero igitur, vos animadvertisse, vere vos a me diligi et ex honorifica opinione talis benevolentia erit. Ideo de meo erga vos studio contentus sum vestro indicio. Hoc autem addo, vere me precari Deum aeternum patrem domini nostri Iesu Christi, creatorem generis humani, ut gubernet totum cursum vitae vestrae et faciat oxeños êléous et organum salutare vestrae animae et aliis.

De quaestione illa, de qua ad me scripsistis ante aliquot annos, respondi in similibus casibus, existimare me iuramenta postulari, quae nemo pie facere possit. Propter ea iuramenta censeo vitandas esse illas commoditates, tametsi reipublicae prodesset, in illa gubernatione bonos et moderatos viros esse. Et in caeteris rebus largam ἐπιείχειαν admitto: sed iuramenta impia vitanda sunt. Plura non disputo, sed oro filium Dei, dominum nostrum Iesum Christum, ut vos gubernet. Bene et feliciter valete. Die 23. Septb. 1569.

Philippus Melanthon.

No. 6824.

24. Sept. (h. a.?)

Ad. Cureo.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Adamo Cureo, docenti Evangelium in inclyta urbe Vratislavia.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Saepe in deliberationibus hanc precationem recito: συμβουλήν ἀγαθήν καὶ ἀφορμὰς, εὐτυχίαν τε συμβουλεύτα ἐμοὶ δὸς πατρὸς ἀϊδίου. Profecto enim vera est vox Danielis: Deus dat sapientiam. Oro

^{*)} De reditu eius ex Anglia vid. ep. d. 22. Nov. 1559. coll. ep. d. 8. Oct

^{**)} Peuc. addit: anno 1559.

igitur Deum, fontem sapientiae, ut tuum consilium regat. Audio esse Ducem Georgium salutarem principem, et in eo lucere multas egregias virtutes, pietatem, iustitiam et modestiam, et reipubl.') gaudeo, et Deum oro, ut ei adsit. Opto etiam, ut Ecclesiae illius habeant pios doctores. Sed te, si datur tibi victus homini') conveniens, mallem non discedere ex statione in urbe aristocratica, in quam Deus te collocavit. Multum refert, in urbibus maioribus retineri doctores recte eruditos et moderatos et non ἀριστοκρατικούς. Haec ita scribo, ut tamen te arbitrio tuo de summa rei statuere velim, et Deum oro, ut regat hanc deliberationem. Bene vale. Die 24. Septembris.

Philippus.

No. 6825.

(25. Sept.)

Iosepho Patriarchae.

Adfuit Witebergae anno 1559. Demetrius Rascianus, Diaconus Constantinopolitanus, missus, ut dicebat, a loanne patriarcha, ut doctrinam Ecclesiarum evangelicarum et rituum sacrorum formam cognosceret, cui redeunti Melanthon hasce literas graece scriptas simul cum Augustana confessione, a Dolscio in graecum sermonem versa, tradidit. Epistola latine legitur in Epist. lib. III. p. 77. (ed. Lond. III. ep. 36.); graece eam edidit Matth. Dresser in Gymnasmata literat. graec. Lips. 1575. 8. Etiam Fabricius in Bibl. graec. XIII. p. 468. Apographa graeca in cod. Goth. 215. et in cod. Monac. II. p. 154.

A. (Epist. latina.)

Reverendissimo Domino Iosepho, Ecclesiae Christi, quae est Constantinopoli, Patriarchae sanctissimo salutem. (Ex Graeco conversa.)

Semper quidem Ecclesia Dei in hac vita, sicut navicula inter fluctus, multis procellis agitatur: nunc vero in languida hac mundi senecta magis quam olim turbatur. Quod cum videmus, saepe cum gemitu precamur Filium Dei, Iudicem omnium hominum: ut quamprimum veniet et triumphum agat, universamque Ecclesiam ad visibilem Dei consuetudinem adducat, ubi erit Deus omnia in omnibus beatis. Deplorantibus autem nobis communem calamitatem: nonnihil attulit nobis solatii narratio Demetrii, ex quo audivimus.

Deum adhuc mirando modo servare Ecclesiam non exiguam in Thracia, Asia, et Graecia: quemadmodum olim tres viros in fornace Babylonica servavit. Itaque gratias agimus vero Deo, Patri Iesu Christi, quod potenti manu in tanta multitudine impiorum, et immani odio Dei flagrantium hostium, sibi servat coetum, qui Filium ipsius Iesum Christum recte colit atque invocat: ac precamur, ut semper ubique terrarum Ecclesiae sanctae colligantur, et conserventur. Vidit vero Demetrius ipse nostros congressus, ac doctrinae nostrae auditor fuit. Commemorare ergo poterit, nos vera pietate retinere sacras literas tam Prophetarum, quam Apostolorum: sanctarum etiam synodorum de dogmatibus canones, atque patrum doctrinam: Irenaei, Athanasii, Basilii, Gregorii, Epiphanii, Theodoreti, aliorumque, qui cum his consentiunt: vetera autem deliramenta, Samosateni, Manichaeorum, Mahometistarum, omniumque execrandorum hominum, quos reprobat sancta Ecclesia, detestamur: ac docemus pietatem esse veram fidem, et obedientiam iuxta leges divinas nobis traditas: Non superstitiones, aut cultus humana authoritate institutos, quos indocti Latinorum Monachi excogitarunt sine mandato Dei. Oramus igitur et vos, qui sapientia excellitis, ne fidem habeatis calumniis, quas fingunt contra nos hostes quidam veritatis: sed iuxta legem, et naturalem et divinam, pariter utramque partem audiatis, et veritatis ac legis divinae patroni sitis: quemadmodum scitis opus hoc cultum esse Deo longe gratissimum. Vale Reverendissime Pater. In Saxonia. Anno post Domini nostri Iesu Christi in assumpta carne oeconomiam 1559.

Philippus Melanthon.

B. (Ep. graeca.)

"Epistola Philippi Melanthonis scripta ad Patriarcham Constantinopolitanum, per Demetrium Thracem, anno salutis 1559. mense Septembri."

Τῷ παναγιωτάτφ πατριάρχη τῆς ἐχκλησίας λησοῦ') χριστοῦ τῆς ἐν τῆ κωνσταντίνου πόλει, κυρίφ λωάσαφ σεβασμιωτάτφ, εὖ πράττειν. 'Λεὶ μὲν ἡ ἐχκλησία θεοῦ ἐν τούτφ τῷ βίω ώςπερ

¹⁾ Praetermissa videntur quaedam verba.

²⁾ Omissum videtur docto vel simile.

¹⁾ tyrov non habet Dress.

πλοίον εν χύμασιν εν πολλαίς θλίψεσι χειμάζεται, νυνὶ δὲ ἐν τῷ νοσερῷ τοῦ χόσμου γήρα μαλλον ταράττεται η πάλαι, οπερ δρώντες πολλάχις στενάζοντες ευχόμεθα τὸν υίὸν θεοῦ κριτην απάντων ανθρώπων, δτι τάχιστα ελθείν θοιαμβεύσοντα καὶ ξύμπασαν τὴν ἐκκλησίαν προςάξοντα είς την φανεράν αϊδίου πατρός συνήθειαν, δπου εν πασι μακαρίοις δ θεδς πάντα έσεται. Τὰς δυστυχίας οὖν τὰς κοινὰς ἀποδυρομένων 2) ήμῶν, ή τοῦ θημητρίου διήγησις παραμύθιον τι συνέμιζε, λέγοντος, ὅτι θαυμαστῶς έτι σώζει δ θεός εχχλησίαν ούχ όλίγην εν τῆ θρά**μη και ασία και έλλαθι, ως περ πάλαι τρείς άν**δρας εν φλογί χαλδαϊχή σέσωχε. Τοιγάρ οὐν εύγαριστούμεν τῷ ἀληθεῖ θεῷ, τῷ πατρὶ Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι χρατερά χειρὶ ἐν τοσούτφ πλήθει ἀσεβῶν καὶ θεοστυγῶν ἐχθρῶν σώζει ποίμνιον αύτῷ, ὁ τὸν υίὸν αὐτοῦ Ιησοῦν χριστὸν δρθώς τιμά καὶ ἐπικαλεῖται. Καὶ δεόμεθα ἀεὶ πανταγού συλλέγεσθαι καὶ συγκροτείσθαι άγίας έχχλησίας. Έωραχε δε δ αύτος Θημήτριος ήμετέρας συνάξεις, καὶ τῆς διδασκαλίας ἀκρότης έγένετο. Διηγήσασθαι οὐν δυνήσεται, ὅτι εὐσεβῶς τὰς ἁγίας γραφὰς, τὰς προφητικάς τε καὶ αποστολικάς, και των άγίων συνόδων κανόνας περί δογμάτων, καί την ύμετέρων πατέρων διδασχαλίαν, τοῦ άθανασίου, βασιλείου, γρηγορίου, επιφανίου, θεοδωρήτου, ελοηναίου, καλ δμονοούντων τούτοις τηρουμεν. Τάς δὲ παλαιάς βδελυρίας, τάς του σαμοσατέως χαὶ μανιχαίων καὶ μωαμήτων³) καὶ πάντων τῶν καταράτων, οθς αποδοχιμάζει ή άγία εχχλησία διαδύήδην αποβδελυττύμεθα, καὶ διδάσκομεν θεοσεβείαν) είναι την άληθη πίστιν, καὶ ύπακοήν την κατά τους νόμους του θεου, τους ήμιν επιταχθέντας), ού τὰς δεισιδαιμονίας ἢ έθελοθοησκείας, ως απαίδευτοι των λατίνων μόναχοι εύρήκασιν έξω των εντολών του θεου. Δεόμεθα οὖν, μὴ πιστεύειν υμᾶς σοφοῦς ἄνδρας ταῖς διαβολαῖς, ὰς πλάττουσι καθ' ἡμῶν ἐχθροί τινες τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ κατὰ τὸν φυσικόν τε καί θείον νόμον, δμοίως αμφοίν ακροασθαι, καὶ τῆ ἀληθεία καὶ τῷ νόμφ τοῦ θεοῦ συνηγορείν, ώς περ υίδατε τοῦτο τὸ ἔργον λατρείαν

είναι θεῷ μάλιστα ἀρέσκουσαν. Ἐξξωσο σεβασμιώτατε πάτερ. Ἐν τῆ σαξονία ἐν ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ ά. φ. ν. θ.

Φίλιππος Μελάγχθων.

No. 6826.

(25. Sept.)

G. Cracovio.

Epist. lib. 11. p. 861. (ed. Lond, lib. 11. ep. 869.)

D. Georgio Cracovio

S. D. Hodie matutinum tempus consumpsi in epistola scribenda ad Patriarcham Constantinopolitanum. Postea accepi aliquot amicorum epistolas allatas ex urbe Francofordia. Anglos et Scottos scribitur consentire de doctrina. In Gallia scribitur summam esse potentiam Guisiaci Cardinalis, et exerceri saeviciam usitatam. Mitto Tonneri epistolam, et alteram Basiliensem. Exemplum epistolae formatae ad reginam Angliae postea describam, quia in pagina missa Principi quaedam aliter dicta sunt, quam in prima sylvula. Dene vale.

No. 6827.

25. Sept.

Hier. Baumgartnero.

Epist, lib. VI. p. 249. Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 251., cui Baumgartnerus adscripsit: "1559. 5. Octob. per lo. Span de diacono Byzantio, qui post dies aliquot ipse me convenit."

Hieron. Bomgartnero, Senatori inclytae urbis Noribergae.

S. D. Clariss. Vir et cariss. Patrone. Hanc Epistolam cum Carpho darem, coeperam scribere ad Patriarcham Ecclesiae Byzantii. Fuit enim nobiscum hac aestate, vir Rascianus, qui narrat se Diaconum esse Ecclesiae Byzantii. Non iudicamus hominem vanum esse. Nam mores sunt honesti et de doctrina Ecclesiae pie loquitur; cumque Graecam linguam bene didicerit, sententias

²⁾ Sic codd., sed Dress. ἀποδυρόμεθα, — et deinde: ή δί θημητρίου etc.

καὶ μωαμ.] non habet Dress.

⁴⁾ Dress. Edge Belav.

⁵⁾ God. Goth. 218. κατά νόμον θεοῦ ήμεν έπιταχθέντα.

^{*)} Vid. ep. d. 8. Oct. 1559.

Graecorum scriptorum, qui dogmata apud eos tradiderunt, non inerudite recitat. Ait adhuc multas Ecclesias in Asia in insulis esse, ac in Chio, quae est Genuensium, praecipua studia esse doctrinarum. Hanc narrationem eo scripsi, quia te sciebam gavisurum esse, si quid boni de illarum regionum Ecclesiis audires. Carphum tibi commendo, quem spero tuis admonitionibus obtemperaturum esse. Bene et foeliciter vale. Die 25. Septembris *).

Philippus Melanthon.

No. 6828.

25. Sept.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 98. (ed. Lond. lib. II. ep. 84.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et amice charissime, Hanc Epistolam cum nuncio darem, coeperam scribere ad Patriarcham Ecclesiae Bizantinae. Fuit enim nobiscum hac aestate vir $oldsymbol{Rascianus}$, qui narrat se Diaconum esse Ecclesiae Bizantii. Non iudicamus hominem vanum esse. Nam mores sunt honesti et de doctrina Ecclesiae pie loquitur. Cumque Graecam linguam bene didicerit, sententias scriptorum Ecclesiae recte recitat. Ait adhuc multas esse Ecclesias in Asia, et in Insulis, et in Chio, quae Genuensium est, doctrinae studia esse. Hanc narrationem scio tibi iucundam fore, Optavimus et longiora vitae ideo eam recitavi. spacia Doctori *Paulo Vadino*, et vires corporis firmiores. Sed Deo obtemperandum est. Mitto tibi pagellas, et flagito iudicium. Ex Vienna mihi scribitur Stoica paradoxa Galli de voluntate humana non placere Max. Aemiliano, cuius iudicio delector. Bene vale. Die 25. Septembris.

No. 6829.

29. Sept.

Senatui Lips.

Epistola nuneupatoria in libro : " Predigten aus ben Epis fteln St. Pauli an die Römer Iusti Menii zu Leiphig ger than, sampt einer Predigt Johann Pfessingers ober ber Leich Ern Juft Menii. Mit einer Borrebe Philippi Meslanthonts. Bittemberg 1559. 8. (Mibi deseripta ex Bibl. Noriberg. a Clariss. Runnero.)

Den Erbarn weisen und farnehmen herrn Burs germeister und Rath ber loblichen Stadt Leiphit, meinen gunftigen herrn.

Sottes Inab durch seinen eingebornen Sohn Jesum Christum, unsern Heiland und wahrhaftigen Helser zuvor. Erbare, Weise, Fürnehme, Günstige Herrn. Dieweil in dieser unruhigen Zeit viel Landläuser sind, die mancherlen Lehr in Ländern aufraffen, und wiederum ausbreiten, ist nüglich, daß man wisse, wer die Präsdicanten sind, wo sie gelebt und gelernet haben, und welchen Leuten sie bekannt gewesen. Denn obwohl die Lehr aus Sottes Wort soll gerichtet werden, so ist doch nicht zu achten, daß Gottes Wort ben solchen zu sinden sen, die nichts gelernt haben; item, die sich zu verssührischen Leuten halten. Darum auch in der alten reinen Kirchen ein besonder nüglich Gebot gewesen, daß man nicht Fremde ohne gute Zeugniß zum Predigamt annehmen sollt.

Nu ist öffentlich in unsern Kirchen aus Gottes Wort, daß des Chrnwurdigen Iusti Menii Lehre und Bekenntniß recht und dristlich ist, gleichwohl zu gutem Exempel ist auch nuhlich zu wissen, wo und wie er gelebet hat, und wie seine Arbeit für und für gewesen. Darum ich bey diesen seinen letzten Predigten, die als sein Testament zu achten, etwas von seinem Leben zu sagen gedacht habe.

Und ift nemlich gebachter Iustus Menius von ehrlichen Aeltern in der Stadt Aulda geboren, die ibn von Jugend auf zum Studiren fleißig gehalten haben, benn fie vermertt, daß er dargu mit iconen Baben von Gott gezieret gemefen, und hat in feiner Jugend gu Erffurdt und hernach zu Wittemberg ftudirt, und ist in beiden Universitaten sein bester Freund gemesen ber erbar und hochgelehrte Ioachimus Camerarius, der ihn in Gretischer Sprach in sunderlicher Freundschaft wol unterwiesen hat, welche ich bie Zeit täglich in meis nem Sause selber gesehen habe. Bugleich auch hat Menius allhie den Chrwurdigen herrn D. Martinum Lutherum fleißig gehoret, und ift in sunderlicher Freundschafft mit ihm gestanden. Bernach ist er wie berum gegen Erffurdt gezogen, hat sich ehrlich in ben Cheftand begeben, und ehrlicher Leute Rinder in Latinischer Sprach und driftlicher Lehre unterwiesen, bat auch ba bas heilige Evangelium neben ben driftlichen gelerten Mannern Doctor lohann Langio und Forchemio belfen pflangen.

Darnach Anno 1527., als ber Durchleuchtigft bochgeborne Fürft. und herr, herr Johann herhog zu Sachien, Churfürft etc. gewißlich aus großer Got-

⁾ Alia manus adecripeit: 1569.

tes Inab, bas driftlich nuglich Werk, die erfte Bistation der Kirchen, vorgenommen hat, ist er, Iustus Menius, seiner Churfurftlichen Gnaden angezeigt morden fur eine Person, die jur Bisitation febr wol ju gebrauchen sein wurde. Ru ist offentlich, daß in derselbigen ersten Bisitatio große Arbeit gewesen. Biel Pfar= ren find von neuem fundirt worden, aller Rirchen Gin-Kommen find in ordentliche Register bracht, von ber Lehr ift viel notiger Unterricht geschehn. Es find auch viel Chesachen verhort. In dieser Arbeit hat Iustus Menius nicht allein mit Reben, sondern auch mit Schreiben, Die Register zu machen, Die Bertrag, Ab-Scheid und Urtheil zustellen etc. mehr gethan, bann wir anbern. Darum er auch von dem hochgedachten Churfürsten Bergog Johans etc. Pastor zu Gisenach zur selben Zeit verordnet, ba er ben achtzehen Sahre in großer Arbeit geblieben. Aber nach dem Tod des ehrnwurdis gen Herrn Friderici Miconii, hat ihn ber burchleuchtigst hochgeborne Fürst und Herr, herr Johans Friberich, Bergog ju Sachsen, Churfurst etc., ba= mit er ber Rirchen in Thuringen mehr bienen konnte, gen Gotha zu Regierung ber Kirchen berufen, ba er auch ben zwolf Sahren geblieben, und hat also in Thuringen ben breißig Sahren die Rirchen regieret, und gewißlich bie größte Arbeit gethan, nicht allein in Regierung feiner Rirchen, fondern auch in Bisitation, in Erhal= tung ber Ginigkeit in driftlicher Lehre, wider mancher= len bose Secten, die ihm gedrauet haben bas Leben zu Und hat viel nutlicher Schriften wider die Stendfelbischen und Wiederteufer laffen ausgeben. Er hat auch das täglich Unlaufen von wegen ber ftreitigen Chefachen und andrer Gezenk tragen mussen, und ist offentlich, daß ihm die loblich Landschaft Beugniß gibt, daß er allezeit im Leben, in der Lehr und in den Kirchen -Gerichten unstraflich gewesen sen, biefes ift mahr und gang öffentlich.

Es sind aber Disputationes fürgefallen, besmegen er williglich und unverzagt an andere Ort, wiewol mit großer Betrübniß, gezogen ift, da er weniger Uns ruhe haben mocht. Und als ihn ein Erbar Rath in der loblichen Stadt Leipgig jum Predigampt neben andern driftlichen Mannern berufen, hat er da auch treulich und driftlich gebienet, und find diese Predigt hie bengebrucket, sein Confessio und Zeugniß reiner driftlicher Lehre in euer Rirchen, obgleich etliche unruhige Leut diese Rirchen unbillig laftern, und damit viel warhaftis ger Gottes Rinder boch betrüben. Es bleibet aber dennoch für und für burch Gottes Gnad eine warhaftige Rirche, barin viel Bliebmas find driftliche verständige Menschen. Die find Richter, und erkennen, daß wir

unbillig von bensclbigen Feinden gelästert werden. Dargu ift Gott felbs Richter, bem wir und befehlen, und diese große unbillige Bitterkeit, die wider uns geübet wird, klagen, wie im Pfalmen geschrieben ift: Ipsi

maledicebant, Ego autem orabam.

Es ist auch der driftlich Abschied des Herrn Zusti Menii aus biefem Leben ein Beugniß feines guten Gewiffens, rechten Glaubens und rechter Unrufung. Denn alle, fo um ihn gewesen find in feiner Krantheit, wiffen, daß er täglich seine Confession widerholet hat. nemlich hat er eine klare lange Bekenntniß feines Glaubens von allen Artifeln gethan, in Gegenwartigfeit der Chrivirdigen herrn Doctor Johann Pfeffingers, Doctor Salmuts und andern herrn, hat fich alfo damais und sonst oft frolich dem Cohn Gottes befohlen, mit Erholung biefer troftlichen Berheißung: Alfo hat Gott die Belt geliebet, daß er feinen eingebornen Cobn geben hat etc. Item: Warlich, warlich, fag ich euch, wer meine Rede horet, und glaubet bem, ber mich gesandt hat, der hat das ewige Leben, und wird nicht in das Gericht kommen, sondern ist aus dem Tod in das Leben gangen etc. Er hat auch ernstlich gebet, baß Gott diese Land gnabiglich bewaren wolle, und wolle nicht Zerstorungen der Kirchen und ehrlichen Regiment kommen laffen. Sat auch harte Reden gehabt wiber Servetum und alle Mahometisten, die den Sohn Gottes laftern.

Mus diesem allem zu verstehen ift, daß bes frommen driftlichen Mannes Leben und Sterben ein Beugniß ist gewesen vom herrn Christo. Darum er in diese Bahl zu rechnen, davon geschrieben ift: Beati mortui qui in Domino moriuntur. Diefe marhaftige Bistoria hab ich guter Meinung hie bengesest, denn ben frembden Leuten ift nuglich, daß man driftlicher Lebrer Leben und Sterben miffe, befondern wenn fie unbillig beschweret werden; benn es ift ja allen Gottfurchtigen und Gutherhigen eine große Freud, wenn rechte Lehr mit driftlichem Leben gezieret wird.

Beil denn Iustus Menius ein Beitlang ben E. erbar Beisheit im Predigampt gemefen, und diefe lets ten Predigten in euer driftlichen Gemein gethan, Die er auch felber also gefaffet, und in Druck verordnet, bab ich dieselben euer Erbarkeit wollen zuschicken. Dieweil auch E. Erbarteit miffen, daß er arme unerzogene Bajfen gelaffen, bitt ich um Gottes willen, E. Erbarkeit wolle benfelben vaterliche Sulfe thun, in Betrachtung, daß alfo gefdrieben ift: bu follt ber Baifen Bater fein, so wird dich Gott mehr lieben, denn bich beine eigene Mutter liebt. Diefes ift ja eine reiche berrliche Berbeißung, daß die Liebe Gottes großer und ernftlicher fen

gegen und, so wir armen Baisen Sulf thun, benn die mutterliche Liebe, die ein großer Ernst ist, wie wir alle wissen. Der Allmächtige Gott, Bater unsers Heilandes Jesu Christi, Erschaffer aller Creaturen, wolle gnädiglich diese Lande und die löbliche Stadt Leiphig bewahren. Datum anno 1559. die 29. Septemb. auf welchen Tag die christliche Kirche Gott danket für die besondre Gabe, daß er geordnet, daß seine heilisgen Engel unser Leib und Gutlein schusen sollen.

G. Erbarfeit

Diener Philippus Melanth.

No. 6830.

29. Sept.

Praefatio.

De editionibus Corporis doctrinae christianae Philippici s. Misnici alio loco uberius agemus. Pr. diit hoc Corpus an. 1560. germanice, idemque latine. Editio germanica, ut ex hac praefatione intelligitur, latina prior est, dacripsimusque praefationem ex edit. prima Lips. an. 1560. Praefationem in Corpus latinum vid. d. 16. Febr. 1560.

(Praefatio Mel. in Corpus doctrinae germanicum)

Sift sehr nublich und nothig, daß manniglich und Die Nachkommen wiffen, baß diefe Confessio, Die bem Renfer Carolo Quinto ju Augspurg im Reichstag anno 1530. überantwort ift, nicht aus jemande eigem Burmit gestellet, ober bem Renfer unerforbert und beimlich übergeben fen; sondern diese große Sach hat fich alfo zugetragen. Bur felbigen Beit ift bes Renfere Caroli Quinti ernftlich und entlich Gemuth gewesen, bag er ein ordentlich General . Concilium wollt halten laffen. Darumb ale er nach der Kronung, ju Bononia gescheben, gen Augspurg anno 1530. fommen ift, hat er por allen andern Reichsfachen Diefes laffen furtragen, Diemeil offentlich mare, daß. Uneinigkeit von ber Lebre in etlichen ganden und Stadten entstanden, und in Diefer Uneinigkeit ungleiche Opinion fürgeben murben, fo wollt ihr Manestet wiffen, mas die Lehr fen in biefen Kirchen, da Aenderung gemacht ift, und worauf diefe Chur und Fürften endlich beruben wollten. Auf biefe Suchung Renf. Maneft. ift mancherlei Bebenten und Trennung gefolget. Es hatten auch etlich Bapftliche Scribenten im Reichstag Schmachschriften ausgebreitet, barinn unsere Rirchen mit graufamen Lugen geläftert maren, daß fie viel verbampter Irrthumb batten, maren den Bieberteuffern gleich, irrig und aufrührisch.

MELANTH, OPER. VOL. IX. .

Nun mußte man Reps. Maneft. antworten, und ju Biberlegung ber Schmachschriften ift bedacht worben, baß man ordentlich alle Artitel driftlicher Lehr faffet, bas manniglich erfennen mocht, daß unfere Rirchen febr unbillig in ben Bapftlichen Lugenfchriften gelaftert mutben. Dieweil aber gur felbigen Beit noch etliche Dispue. tationen weitlauftiger waren, wollt niemand gern etwas ftellen, und find ungleiche Formen furgebracht, ba billig biefes hohe Bert hatte burch etliche furnehmfte Manner mit gutem Rath lange Beit guvor follen bebacht, ermogen und gestellet fenn. Endlich aber if Diefe Confessio, wie es Gott gefüget und geben bat. burch mich also zusammen gezogen, welche ibm ber Ehrwirdig herr Doctor Martinus Luther bat gefale len laffen. Sie ist auch zuvor, ehe sie vor Repl. Maneft. offentlich gelefen ift, ben Chur und gurften und Botschaften, welche sich unterschrieben baben, furgetragen, die neben ihren Rathen und Predicanten. welche da gewesen sind, alle Artikel fleißig bewogen haben. Als nun Repf. Maneft. Antwort geforbert, ift Diefe Confessio offentlich, in Gegenwartigfeit Renf. Mapeft. und aller Chur und Furften, die jur felbigen Beit im Reichstag gewefen, und ihrer Rath, gelefen, und bernach Repf. Maneft. bas Eremplar jugeftellt , ber fie wiederumb in feinem befondern Rath bat lefen laffen.

Darnach ist von den Bapstlichen ein Gegenschrift gemacht, die nicht durch den Druck offentlich ausgangen ist, darauf die Apologia, die ich zusammen gezogen, gefolget ist, darin etliche Artikel weiter erklaret sind, wie zu sehen. Daß dieses also geschehen sen, wissen noch lobliche Fürsten und Graffen, und andere ehrliche Manner, die durch Gottes Gnad noch im Leben sind, die wohl berichten können, daß diese Consession nicht uneerfordert dem Renser zugestellt ist. Das acht ich sen ben Nachkommen zu wissen nothig.

Als nun nach zwensigk Sahren hernach das Concilium zu Trident angefangen ift, und der Kenfer hart darauf gedrungen hat, die Chur und Fürsten sollten ihre Gesandten dahin verordnen, ist die Repetition der Confessio gestellt worden, die durch alle, welcher Namen derselbigen Repetition unterschrieben sind, fleißig gelesen und erwogen ist.

Dieses alles ist erzählet, daß man wiffe, daß ich mich nicht selb aus eignem Furwiß dieser Sachen unterstanden habe, daß auch diese Werk durch andre chrifteliche, gelehrte, verständige Manner zuvor gelesen und approbirt sind, ehe sie in Druck geben sind. Wer mich nun von wegen dieser Arbeit ansichtet, der woll bedenten, wer mehr darbei gewesen senn, und woll derselben Urtheil auch betrachten. So viel auch alle meine Schriffe

ten und Arbeit belanget, hab, ich mich allezeit erhatten, und erbiete mich noch, daß-ich-sie aller christlicher zuge-lehrtet, und verständiger. Ränner. Untspeil unterwerfe. So viel mir Gott Gnadzeben, hat, hab ich Fleiß gethan, die Summa christlicher Lohie enbentlich und lier zu fassen, und habe unwöttige, verwirrte Disputationes übergangen, denn das Disputiren muß-auch ein Maaß haben.

Tekund werde ich von vielen angefochten. Stliche, als Stancarus und Staphylus, find offentliche Calumniatores, die mir diese Reben verkehren, die bach recht gemeint, recht gerebt find. Etliche, als Flacius und Gallus, meinen, sie haben nothige Sachen wider mich, da sie doch nichts anders thun. denn daß sie aus gleichem Muthwillen und Calumnien sich zu mir nothigen, und ist ihr hochster Fleiß mich zu verunglimpfen, habe mich auch nichts anders zu versehen, denn daß sie alles, so sie konnten und mogen, noch versuchen werden, mich zu beschweren. Wider alle folche beruff ich mich auf aller christlicher, gelehrter, verständiger Manner Urtheil. Denn es ift in biefem elenden Leben für und für Zwietracht. Aber es bleibet bennoch ein wahrhaftige driftliche Kirch, wie wir im Symbolo sprechen: credo esse sanctam Ecclesiam. ' Darin find viel Bliedmaß, die den Lugen und dem unnöthigen gesuchten Bezant feind sind, und driftlich richten. Dabei laß ichs bleiben, und bitte den allmächtigen Sohn Gottes Sefum Christum, der ihm gewistich ein ewige Rirchen burchs Evangelium sammlet, er wolle' mich gnabiglich allezeit regiren, daß ich feliglich lehr und arbeite, Amen. Anno 1559, die 29, Septembris, quo die Ecclesia Deo gratius agit, quod castos' angelos nobis custodes addidit.

(Sequitur post praefationem commonefactio ad Lectorem, quae non a Melanthone scripta est, ut argumentum et orationis genus docent. Habetur eiusdem etiam in Corpore latino versio latina, facia, ut parto, a Petacero, qui fortasse eliam germanicae commonefactionis autor funt.)

Erinnerung bes Lefers.

Diese Schriften, barinnen ber rechten, wahren, reinen, christlichen Lehre ganze Summa eigentlich begriffen, diesmals also in einem Buch verfasset, ausgeben zu lassen, hat nicht zum wenigsten verursacht etlicher unruhiger Leute ungegründte falsche Auflage, barmit sie dieser churfürstlichen Sachsischen und Meissischen Landen Airchen hart beschweren, und vieler unschuldiger Personen verhasset, auch an vielen Orten die Leute irrig machen, betrüben die Frommen und stärten die Widerwärtigen, daß also große Bertrennungen einreißen, und Aurichtiglieit gehäuft merben ". Wie benn fünnemlich in einedzur Flatici Filyriciugenambe und Galli Schmabbiddern effentlich enscheinet, und benn in etlicher andern, welche an dieselben sich henten und helfen zu Weiterung. : Dunck diese wird nunsviel Kahr das meiste Theil mit bescheinlicher Unwahrheit und sonst unverdien ter Beschnibigung, auch aus frevelicher Zunothiaunce. in mancherlei Bege, obgemeldter Lande Kirchem Lehre und Gebrauch angefochten, verworfen und endlich verbampt. Da boch dieselbe kein andere Lehre ist. benn biejenige, darzu sie selbst fich bekennen, namtich bie Confession ober Bekenntnis Renf. Manest. übergeben Anno 1530. ju Augspurgt, und daselbst öffentlich ver-Irfen, und folgende fampt der Apologia im Drucke aus gangen. Mit welcher sich alle folgende Schriften jeder geit perglichen, und von welcher biefer gande Sichen niemals abgewichen find, fonbern bei benen beständige lich geblieben und fie, mit Gottes anbigient Beiffand und Bulff, in hochbeschwerlichen, geschwinden und ge fahrlichen Beiten erhalten, wie nochmals geschiehet, und ob Gott will, hinfort geschehen soll.

Es ichreien und plaudern die Bertrenner und Friede feind, so viel ihnen Gott verhängt, der ein Mal feinen Ernst auch gegen ibnen erzeigen wird, wie sie gegen vielen frommen gottfürchtigen Legten in allem Grimmen und Unbarmherzigkeit gethan haben, und gern mehr thaten, auch thun mochten, da ihrem Anzeigen, Beschuldigen und Calumniis sollte fatt gegeben werben. Es wird aber gehofft:, der barmbergige Gott und Bater unfere heurn Jefu Christi, der die ewig himmlifc Bahrheit und Friedfürst ist, werde ihnen ftenern und wehren, und die Herzen denen, fo bisher ihnen Bei falle gethan, erleuchten, daß fie nicht auf unnothige weitlauftige und lieberliche Sachen und Rebe, fonden auf Die Baupeftude und Bandel an ihnen felbft Achtung geben, und also midits anders meinen ober suchen. den Gott des Herrn Lob, Preis und Chre, Rus, Frem men und Mehrung der driftlichen Rirchen, auch der Land und Leut Wohlfahet.

Mit diesen sellsamen Lenten ist nicht zu handeln, welche verdammen für sich was sie wollen, ungehört der Personen und ungeörtert der Sachen. Machen Wetesammlunge wenn und wie sie wollen, und maßen sich einer höhern, untrüglichern, mehr verantwortlichen Autorität und Oberkeit an, denn der Bapst zu Rom je gethan hat, daraus sollte zuleht ein sein Wesen werden. Wohlan wir sind in den lehten Zeiten, und durch unsern herrn Erlöser und Seligmacher, auch seine liebe Aposstel, für solchen Begegnissen verwarnet, daß also ein jeder sur sich mag seben. Dieser churswissilichen Landen

É

į.

ľ Ė

ı ŗ

ŧ

İ

Rirchen Lebre ift nicht zweiflig noch wandebar ober nich stat, sondern lautery einträchtiglich und beständiglich geführt, getrieben und erhalten in biefen Banben nan ber bis in bas breifigft Jahr, gleichformig in allen Studen obangezogener augspurgifchen Confeffion; Und thun alle bieienigen, so diese Land einigs Abfulls ober wiffentlichen, fürfestichens, beharrlichens Brrthumbs beschuldigen, den Kirchen unrecht und Gewalt vor Sott und ber Belt, ba fie auch werben ju feiner Beit Rechenschaft muffen geben um ihre Beunruhigung, Et torbantes Ecclesiam portabunt onus suum. Moge berwegen sich ein jeder fürsehen, darmit er sich nicht mit frevelicher Berbammung der Unschuldigen vergreife, und biefer großen Gunbe theilhaftig mache. Man ift aus Gottes Gnaben mit gutem Gewiffen in biefer Land Rirchen entschulbiget. Denn genugsame Berichte, Barnunge und Erinnerunge geschehen sind, Und wird nun ju einem Ueberfluß die Summa (wie oben gemelbt) ber Lehre mit einander an ben Tag gegeben; biefen Kirchen und andern zu nuglichem Gebrauch, und nicht zum wenigsten (wie gefagt) barumb, bag manniglich so Augen und Ohren hat, sehen und horen moge, wie und was in dieser Land Rirchen nachmals von Anfang der gottlis chen gnadigen Erleuchtung gelehrt werbe, und worauf man beharret seve. Wie benn niemand mahr machen wird konnen ewiglich, daß ihme anders seve, oder daß die rechte wahre veine Lehre des Evangeln gefälschet seine in bem geringften Stude.

Darumb follte fich Flacius, Gallus und andere billig enthalten haben, folde greuliche Aergerniß angurichten, mit Bermenbung ihres Eifers und ander Befchonungen. Da ihrem Frevel aber aus Gottes Berbangniß ja langer follte Raum gegeben werben, fo mogen fich noch fürseben und warnen laffen alle biefenigen, fo die Wahrheit lieb, und nicht aus leichtfertigem Gemuthe Bank und Hader zu fördern wie zu disputiren Bust baben, die mogen wohl acht nehmen, und fich huten vor denen, so dennoch auch gern etwas vor anbetn fena wollten, aber allein burch ihre frevele Bertleinerung und Antastung anderer und Erregung neuer, ungeschickter, unverftändlicher Wortgezänt darzu kommen können. Denn biefe unter bem Schein, bie Errthumb angufech: sen , viel einfaltige gutherzige Leute verführt huben, und noch verfähren mochten. Man taffe alfo, (bieweil es micht anders fenn will), die freche muthwillige Belt in geiftlichem und außerlichem Aurwis und eigenem Ginne immer hinausfahren und zu ihrem Untergang eilen. Indem aber follen Die Gottfarchtigen und Liebhaber ber Wahrheit des herrn Jesu Chrifti Sthnine die Ohren allein offen flehen laffen, und frembbe, verwirtte, mun-

Bertiche Einführung flieben, und mit unnothigem Sie gante fich hicht bekammern, und ihren lieben einigen Deten und Befchirmer inniglich und getreulich anruffen in biefer geoßen angflichen Roth ber Rirchen, und fich ein Beil in ihr Rammerlein fchließen, wie ber Prophet fagt, bis der Born und das Getummel verraufche.

Der ewige Gott, Bater unfere herrn Jefu Chris fti, wolle um biefes feines einigen, lieben, mahren, ewigen Sohns wegen den heiligen Beift seiner Rirchen reichlich wiederumb mittheilen, daß die in großer Menwig in Ginigteit und Friede beten, Gott recht anruffen, toben, preisen, ihme banken moge, in aller gottseligen friedlichen Freundlichkeit und Liebe. Diefem einigen. wahren, ewigen, allmachtigen, heiligen, ftarten, unsterblichen, barmbergigen Gott fen Lob, Chre, Ueberwindung in unendlicher Ewigkeit, Amen.

No. 6831.

30. Sept.

G. Fabricio.

Bpist, lib. V. p. 481 sq.

Georgio Fabricio, gubernanti Scholam Misnensem.

Mitto epistolam ad me scriptam a viro optimo. Hieronymo Wellero, quem gandeo, non neglectum esse ab aula. Et quamvis est tenuis accessio, tamen nos quidem τὰ διδόμενα στέργειν δεῖ, ut dicitur. Utinam Respublica tranquilla sit. Nam in pace et nostris familiis, et domibus melius consuli potest. Quaeso, ut mihi significes, an in petitione civis tui Chemnicensis, sponsi, impetrata sit ἐπιείχεια. lusseram, ut significaret, quid aula respondisset, te scire existimo.

Postquam a vobis huc redii, scripsi magnum volumen τιῦ βασιλεῖ νέφ. † ἔχοντι ὄνομα τοῦ θετοῦ υίοῦ Σαπίωνος" 🔊).

Hanc epistolam dedi tibi, enhibendam viro docto et modesto; et cupido congressus tui, et vero amicitiae M. Nicolao Schellero, Goburgensi. Cuius ea est comitas, ut tuo ioco de clamesis Francis etiam delectetur. Quid enim manifesta negaret, qued tamen in horum temporum impudentia saepe fit, non sine incommodo Reipubli-

^{*)} Addit A. D. Est fautem Maximilianus, rex, et loquitur de Iudicio, quod Plausero miserat.

cae. Plura scribere nunc non potui. Bene vale. Die, quo Hieronymus Stridonensis mortuus est, anno aetatis suae nonagesimo primo, vir bene meritus de Ecclesia, cui tamen non melior gratia reddita est, quam multis mediocriter hoc tempore servientibus in propagatione doctrinarum. Sed hic felix fuit, qui procul in villam Bethlemiticam se abdidit, et in Asia doctissimorum sermonibus levationem senectae quaesivit, Nazianzeni, Epiphanii et aliorum. Mortuus est autem anno a nato Christi ex virgine 420. Augustinus anno decimo post mortuus est.

No. 6832.

(m. Sept.)

Iac. Bordingo.

Fragmentum epist. a Mylio in Chronolog. scriptor. Melanth. servatae ad ann. 1559. — Idem fragmentum dedit Mart. Crusius in poemat. graec. (Basil. 1566.), et iterum in Ej. Turco- Graeciae lib. VIII. (Basil. fol. 1664.) p. 864.

Ad Iac, Bordingum.

Mitto tibi interpretationem graecam Confessionis*), sine meó consilio editam. Probo tamen phrasin, ac misi Constantinopolin per virum doctum, qui ibi Diaconi officio fungitur, et tota aestate noster hospes fuit, ac narravit, multas adhuc Ecclesias in Asia et in Thracia et vicinis regionibus esse, sed paulatim propter servitutis aerumnas diminui frequentiam. etc.

No. 6833.

1. Oct.

Abd. Praetorio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Abdine Praetorio, Lectori in Acad. Francofordiana.

S. D. Doctissime vir et cariss. frater. Responsiones meas de Bavarica inquisitione tibi mitto, et mitto ut iudici, ac peto, ut mihi significes, praesertim περὶ ἐχουσίου, an hanc explicationem, quam vides verecunde scriptam csse, probes.

Non tam oppugnare quam seponere horridiores quaestiones volui. Scis enim, turbari animos labyrinthis illarum disputationum. Mitto autem et χάριτας, quas exhibebit tibi noster Henricus utrique carissimus. Spero colloquio vestro et Musas et charitas interfuturas; nec tantum illas atticas sculptas a Socrate, sed etiam χάριν τοῦ νίοῦ θεοῦ. Bene vale et rescribe. Calend. Octobr. Salutem opto vobis omnibus, ac nominatim doctori Scolo, cuius patriae gratulor vocem Evangelii. 1559.

Philippus.

No. 6834.

1. Oct.

Sigismundo Archiepisc.

Epist. lib. V. p. 272 sq.

Illustriss. et Reverendissimo Principi ac Domino, Dn. Sigismundo Archiepisc. Meideburg. Primati Germ. Administratori Halberstad. March. Brandeb. Duci Pomer. etc. et Silesiae Burggrav. Norib. etc. S. D. Philip. Melanth.

Multa sapiens vetustas utiliter constituit, quae paulatim in hac inconstantia rerum humanarum posteritas aut neglexit, aut corrupit. Exempla commemorari multa possent et in Ecclesia et in Regnis. Quid fuit pulchrius in illo fastigio generis humani, quam cum Augustus dignitatem Senatus Romae tueretur, et ipse, velut Pater praesidens, de praecipuis rebus Senatum consulere, audiret ordine Sapientum seutentias, legeret in hunc coetum viros sapientia et virtute antecellentes, inde sumeret Ductores exercituum, et provinciarum Rectores, iustitiam intelligentes, amantes et propugnantes, denique cum Monarchia temperata esset Aristocratia. Postea, cum Senatus autoritas a Tyrannis negligeretur, leges delerentur, et provinciae traderentur regendae levissimis hominibus, qui in lustris et ganeis Tyrannorum ministri fuerant, seditiones et bella civilia secuta sunt, quibus imperium penitus dilaceratum est-Ita pulcher ordo in Ecclesia fuit ut gradus essent Episcoporum, et sciretur, ad quos controversiae deserendae essent, quorum munus esset, convocare Synodos, et legitima indicia constituere. Necesse est enim in Ecclesia et de doctrina et de ceu-

^{*)} Confess. Augustanae.

sura morum iudicia esse. Ab hac veteri forma Ecclesiae hic honestissimus gradus Archiepiscopo Meideburgensi attributus est, ut sit et nominetur Germaniae Primas. Nam ad Ecclesiasticam gubernationem hoc άξίωμα proprie pertinet. hunc controversiae Ecclesiasticae deserendae sunt. Hic Synodos convocare debet, huic caeteri vocati propter doctrinae controversias parere debent. Huius officium est legitima iudicia constituere, rogare sententias, et primam sententiam dicere, proferre decreta, et publici consensus custodem esse. Quantum hoc decus est Archiepiscopi Meideburgensis? Sed, proh dolor! etiam hi gradus salutares in Ecclesia turbati sunt. Romanus Antistes ad se unum hanc autoritatem transtulit, et tamen haec tristia dissidia Germaniae ostendunt, opus esse pia Synodo. Et expetunt legitimam cognitionem dogmatum omnes bonae mentes assiduis votis et gemitibus.

Quoties igitur tuum hunc plenum dignitatis titulum Primatis legis: cogites, quaeso, de tuo munere, et de magnis Ecclesiae vulneribus, et pectora multorum piorum intueare, quae assiduis gemitibus dolorem suum ostendunt, et Ecclesiis consuli petunt. Existimo autem, te Principem cognatum multis Regibus et Principibus in hoc fastigium collocatum esse, ut salutarium consiliorum adiutores habeas, qui, cum et ipsi optent, unam esse piam vocem Ecclesiae, tihi non defuturi sunt. Etsi autem, cum talia dicimus, videmur ut fatui Platonis politiam pingere, tamen res ipsa tandem aliquos Principes coget communi deliberatione legitimam cognitionem instituere, quae fiet felicius, si regetur a bonis Principibus, qui veritatem sine odiis et aliis privatis cupiditatibus quaerunt. Interea te optamus, et hortatorem esse caeteris, ut hac tanta de re cogitent, et favere studiis honestorum hominum, quorum labor servit iuventuti in propagatione verae doctrinae et exercitiis, quae mentes ad honesta et moderata consilia, et ad amorem publicae tranquillitatis assuefaciunt. Verissimum est enim illud Thucydidenm: ἀμαθία θράσος ἀπεργάζεται: τὸ δὲ λελογισμένον ὄχνον. Indocti et non mansuefacti cultura honestae doctrinae: et non intelligentes, quantum onus sit, recte dicere et docere, magis feri, praecipites, iracundi, superbi et pertinaces sunt, quam alii, qui ad circumspectionem et curam recte explicandi res disficiles, quae ipsa contationem et nioderationem adfert, adsuefacti l

Vidit aetas nostra his 40 annis exempla Nam seditiones et monstrosae opiniones pleraeque ab indoctis ortae sunt. Et illa discolor Anabaptistarum turba similis furenti multitudini, quae in orgiis Bacchi concurrebat, tantum est indoctorum hominum colluvies xai oup-Necesse est igitur, sapientes gubernatores et Ecclesiis praeficere recte eruditos Doctores. et curare, ut iuventus ex limpidis fontibus doctrinam hauriat, discat vera fundamenta dogmatum, et intra metas coërceatur a sanis et probatis artificibus monstratas. Maiores tui, Princeps Sigismunde, cum aliis virtutibus, iustitia, fortitudine et scientia rei militaris excelluerunt, tom vero praecipuam laudem sapientiae et eloquentiae Qua de re cum multa commemorare habuerunt. possem, hanc historiam tantum recitabo de proavo tuo, quam narrare solebat his verbis.

Dux Saxoniae, Iohannes, Elector, optimus Princeps, et tradi posteritati utile est. Bellum intulerant Silesiae duo potentissimi Reges, Matthias, Hungaricus, et Casimirus, Poloni-Cum autem vicini Principes, Electores, Saxonicus et Marchicus, viderent, non Silesiam tuntum, sed universam hanc Germaniae oram in periculo esse, sese coniunxerunt, et cognatus Principes ad communem Patriae defensionem attraxerunt. Talis erat tunc et amor Patriae in Principibus et concordiae, ut libeuter se coniungerent. Et Matthiae iracundia et celeritas formidabantur. Ducunt igitur sex millia equitum lectissimorum ad Vratislaviam usque, quia ihi castra utriusque Regis erant. Denunciant Regihas se venire, ut sint arbitri controversiae ipsorum, et pacis conditiones proponant, seque adiuncturos suum exercitum illi, qui pacis conditienes accipiet, ut alter pellatur. Erat aequior Rex Polonicus, et volebat, pacem fieri. Cum igitur in metu esset Rex Matthias, deducta res est ad exponendas pacis conditiones. Has exposuit Marchio Iohannes, Elector, proavus tuus, longa et splendida oratione, in qua horas quatuor consumpsit, audientibus praecipuis viris trium exercitaum. His conditionibus utrinque acceptis Reges discesserunt, et Germania ingenti periculo liberata est. Fuitque laus praecipua tui proavi. Dictum est enim, etsi multi sapientes et eloquentes viri in illis exercitibus fuissent: tamen existimavi a nemine alio tam splendide hanc caussam exponi potuisse.

Com igitur et intellexerint et amaverint Maiores tui decus sapientiae et gloquentiae, munificentiam etiam exercuerunt in illustrandia honestis artibus. Profuturus est autem hic labor Viri Clarissimi, eruditione et virtute praestantis Christophori Pannonii ad eloquentiae exercitia. Quare Celsitudinem tuam reverenter oro, ut librum, quem offert Christophorus, ita accipias, ut quamplurimi intelligant Celsitudinem Tuam, et haec exercitia recte loquendi et recte scribendi probare, et iis bene velle, qui in propagatione doctrinarum, quae sunt utiles Ecclesiae et paci, et sunt virtutum semina, Reipublicae fideliter serviunt. Bene valeat Celsitudo Tua. Cal. Octobris Anno 1559.

No. 6835.

3. Oct.

H. Huddaeo.

† Invenit Clariss. Fridlaenderus, Bibliothecae Reg. Berolinensis custos, tria folia in 12mo, cui inscripta erat bace Melanthonia epistola. Putat Fridlaenderus bacc folia evulsa esse ex libello quodam antiquo, in quem sibi aliquis hanc epistolam descripserat.

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti, Hermanno Huddaeo, gubernanti studia doctrinae in inclyta Minda, fratri suo carissimo.

S. D. Doctissime vir, et carissime frater. Est omnino dei opus et donum vena fundendi carminis copiosa et dulcis, quod deus non largitur omnibus. Ut autem adolescentes grammaticam recte discant, utile est, omnes quoque modo versiculos facere, quod cum faciant magis intelligere praestantiam in bonis poëtis possunt. Hoc consilio sum hortator omnibus, ut versus faciant, et intendum exemplo imbecilliores incitavi. Hanc meam voluntatem doctos et bonos probare velim, versiculos ipsos scio ieiunos et ineptos esse, et malim, eos non edi, praesertim cum et veterum et recentium extent multa optima carmina. Ego videor Marsia aut corvus inter cygnos crocitare. Epitaphia multa feci tristi naturae convenientia, qua in re honestis hominibus me gratificari oportuit. Te oro, ut dissuedeas editionem. Bene vale et rescribe. Die & Octob. 1559.

4000

Philippus.

No. 6836.

8. Oct.

Henr. Paxmanno.

† Exapogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti, D. Henrico Paxmanno, Doctori artis medicae, gubernanti Academiam Golpergensem*), affini et amico suo carissimo.

S. D. Clarissime d. Doctor et adfinis carissime Scio bonum esse ingenium Ducit Henrici, et pie factum est ab eo Augustae, quod interesse pompae persicae, in qua fit ἀρτολατρεία, noluit, ac filium Dei oro, ut eum servet et gubernet. Sed quam sit periculosum respondere de quaestione, quam et vobis et mihi misit, vides. Regula non est obscura: Fugite idola. Hic si ἀκριβῶς iubemus retineri Regulam, dicent aliqui multos infirmos in aulis damnari, filios et filias divelli a parentibus. Sin dicimus, infirmitati quorundam parcendum esse, quanti clamores aliorum, qui sunt durioces, excitantur. Et scis, inflecti saepe responsa ad cupiditates. Scis multos etiam gaudere, se cadumniandi materiam nactos esse. Scripsi tamen aliquid, sed: fortasse non tam multa, quam et causae magnitudo requirit, et vos postulatis. Mitto exemplum ruei scripti iisden verhis, quod misi illustrissimo principi Henrico, et ong ut pro candore vestro boni commitatis meami facilitatem. Bene vale. Salutem vobis emnihus opto. Die & Octob. ... Finds .

report to the filler of so during a thinger code, it. Nos 6827 and was but 39 Men waren (8. Oct.)

. Salveta vian.

the analysis of energy with the control of the and the seas (Scriptum) always a

भागक का अपूर्ण हैं । एक अपूर्ण के नाम के अपूर्

Editum in Melanthons driftlichen Berathschlagungen und Berbenten, p. 369., ubi ad annum 1552, refertur. — Ad quemnam scriptum sit, intelligitur ex épistola anteodente ad Paxmannumt Apographien in cod. Paris. D. L. 542., ubi inscribitur: De quaestione Ducis Eleurici.

^{*)} Vid. supra ep. ad Pannonium d, 18, Septh.

^{*)} Goldbergensem.

"Db Evangelifche Perfonen mogen mit ihe ren herren, bie ba Papplifch fenn, zu Def gehen, und mas von Naamans und Balentie niani Exempel zu urtheilen, die mit ihren berren in die Tempel ber Goben gingen."!)

Anno 1541. im Reichstag zu Regenspurg ward vom Umtragen und Anbetung des Brods disputirt im Gelloquio, dabei gewesen find Pfalgraf Ariedrich, Chur-furft, und Grandell, und lebet noch herr Julius Pflug, Bischof zur Raumburg, und feste ich biefen mahrhaftigen Grund: es tonnte tein Bert oder Ding Sacrament fenn, außer bem eingesetten Brauch, ale fo man Taufmaffer umtragen wollte und ein Spectatel baraus ') machen und daffelbe anbeten, das mare nicht ein Sacrament, sondern öffentlich Abgotterei. Als nun. E & davanf nichts anworten fonnte, puchet.3) et febr mit großent Jorn , und ift benfelben Abend im Bond weggangen, hat also gesoffen, daß er frank worben, und saget man morgens, er ware tobt; doch lebet er und hat ein Kebrien, daß er zum Golloquio nicht mehr fam. . Aft: auch hernach bald gestorben. . Also hat biefe Proposition iben Eden gefeurzet.

Wen nun') diese Regulam betracht; daßinichts kann Sacrament senn außer dem eingeschen Brauch, der kann leichtlich richten, daß die Anbetung im Umtragen und unrechten Messen abgöttisch ist. Davum soll man die Regel halten: kugite idola; das ist, man soll sie nicht anbeten, soll nuch der andern Anbetung nicht fläcken mit Bensen, Veigen u.

Daße man aber ben Namanengeucht, Item die Romische Kriegsleute, als Valentiniamum, ber auf Iulianum in der Kirchen warten muffen, diese haben ihr Bekenntniß sonst gethan; und kein Zeichen der Ambetung bei den Gögen: geben. Valuntimiamus sching auch den Pfassen ins Angesicht, daß er ihn mit dem Gögen Weihraffer besprenget: So verbeut: Punlus vom Gögenopfer zu effen, wenn man weiß; daß es Gögenopfer sind.

Wer die Fundamenta biefer Frage recht lernet und recht betracht, wird sich wissen nach dieser Regula zu halten: fugite idola. Es sind aber viele Menschen, jung und alt, Kinder, Jungfrauen, Knaben, die noch die Fundamenta nicht geletnet haben; sind auch schwach; mie viefen halt dem bie Argeb: insirmum in fide suscipites: both daß sie doeiles sind, und wolster in rechter Arrufung starter werden.

Service for a line of the service of the property of the prope

No. 6858.

8. Oct.

Line ... Logoh. Camerario.

Epist. ad Camerar. p. 744. (ed. Lond. lib. IV. ep. 895.).

Clatiss. viru eruditione, sapientia et virtute praestanti Ioachimo Camerario fratri suo carissimo.

S. D. Mitto duas epistolas, alteram Britannicae Reginae *), alteram quae illi respondet, quas ut aut spse doctori Mordisio exhibeas oro, aut per D. Franciscum Cramium exhiberi cures. The βυετανικήν perire nollem. Et quae fuerit occasio harum scriptionum, ex D. Mordisio, et Fransisco audies. Velin autem te Aristarchum esse nostrae responsionis. Aula disputabat de posteriore parte, ubi optat Princeps commune multarum gentium colloquium. Mihi videtur recte hoc scribi, ne videamur fremitus littoris Baltici probare, ubi vociferantur quidam, martyres Anglicos esse martyres diaboli. Nolim hac contamelia afficere Spiritum sanctum in Latimero **), qui amum octogesimum egressus fuit, et in aliis sanctis viris, quos novi. Bene vale et rescribe, an exhibitus sit hic fasciculus, die 8. Octobris.

Philippus.

No. 6839.

10. Qct.

P. Sickio.

· + Es apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

. .

¹⁾ Inscr. apud Pez.

²⁾ batans | cod. Par. baunad.

⁸⁾ Coil. Puel bitchett .

⁴⁾ Cod. Par. nut.

⁵⁾ So verbeut - - [inb] in cod. Par. praetermissa

⁶⁾ halt] cod. Par, halte.

⁷⁾ Nomen subscr. habet cod. Par.

^{*)} Haud dubie Elisabetae, quae mortus sorore d. 17. Nov. 1558. regnum adepta est. Ergo bacc epist. non cum editore ad annum 1558., sed ad annum 1559. referenda est. Vid. etiam ep. ad Cracov. d. 26. Sept. et d. 22. Nov. 1559.

^{**)} exustus est mense Oct. 1056.

multiplicia deliramenta. Congruere igitur tuum iudicium cum nostro gaudeo, et tuis gravissimis sententiis confirmor: tibique gratiam habeo, quod plane, quid probes, ad me scripsisti. Nihil Staphyli aut Flacii aut similium Sycophantarum In Turingia subinde plures pelluntur. Victorinus morbo iam laborat, qui carcere tristior Andreas') adhuc retinetur in carcere. In Ecclesia Heidelbergensi, quae laeta tuam concionem plenam pietatis ante biennium audivit, Heshusius iam fulmen excommunicationis contra collegam edidit, ἀποδοκιμάσαντα την ἀρτολατρείαν. Princeps utique ea de re silentium imperavit. Quid postea actum sit nondum scio. Nam milii Heshusius non scribit, qui tamen a Morlino petivit, collocari se in Saxonicam aliquam urbem. Nunc vocatus Hildesiam nondum plane promisit.

Haec eo commemoro, quia nobis omnibus prodest praecipue domestica scire. Vere autem domestica sunt, quae in iis Ecclesiis fiunt, quae nobiscum aut sunt aut fuerunt coniunctae. Nos conjunctionem maiore cura tueamur, cum alibi dilacerationes adspicimus; τὸ οἰχεῖον πιέζει, τῶν δὲ ἀλλοτρίων οὐ μέλει, inquit Pindarus. Sed est rectius, commonefactiones sumere ex iis, quae fiunt etiam apud alienos. Romae, mortuo Carapha Pontifice*), intra moenia sunt contrarii exer-Sed quicquid Plura nondum scimus. cognovero, quod est άξιόλογον περί οἰχείων τῶν καὶ ἀλλοτρίων, tibi significabo.

Exempla orationis περί χαρίτων **) mitto Duci Pomeraniae Iohanni Friderico, tibi et Baldasaro. Nec solum has χάριτας, sed etiam χάριν θεοῦ δοθείσαν διὰ ὑιόν oppono furiis inimicorum nostrorum. Hodie die Lucae Rector academiae nostrae creatus est Georgius Cracovius. Precor autem filium Dei, ut simul sit Rector et Doctor nostrae Ecclesiae et academiae. Bene vale. Die

Lucae M. D. LIX.

Philippus Melanthon.

No. 6846.

18. Oct.

M. Collino.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 541.

Matthaeo Collino, in Avademia Pragensi.

S. D. Clariss, vir et cariss, frater, Etsi benevolentia tua delector, tamen onerare te sumptu in mittendis xeniis praeter literaria non velim. A caseis arcet me etiam λιθίασις cum natura non abhorream; et vescor interdum, sed Homericis tantum, id est ex lacte caprino factis. Mitto autem vicissim nostro more pagellas, in quibus est oratio περί χαρίτων, cuius lectionem tibi, vim amanti iustitiam et beneficentiam, spero iucundam fore. Oppono nonsolum has χάριτας furiis inimicorum nostrorum, sed multo magis χάριν θεού δοθεῖσαν διὰ υίόν, et precor filium **De**i, ut nos gubernet et protegat. Responsiones de Bararica inquisitione legere te tanquam iudicem volo, quia et rectitudine iudicii et candore te excellen scio, ac oro, ut tuas mihi sentențias de his nostris explicationibus significes. Studia Academiae ex talibus scriptis iudicari possunt. Bene vale. Die Lucae. 1559.

No. 6847.

18. Oct.

Abd. Praetorio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 3-

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Doctissime vir et cariss, frater. Cum dubitarem, an vidisses interpretationem graecam confessionis Ecclesiarum nostrarum, dedi huic nuncio exemplum, ac iussi tibi exhiberi. Nuper et Byzantium misimus per Diaconum Ecclesiae eius urbis, cuius narrationes tibi exponemus, si quando coram poterimus colloqui *). Narrabat, multas adhuc in Asia et Graecia et Illyrico Ecclesias, et in aliquibus mediocria doctrinarum studia, sed tristem esse servitutem. Et vides in Europa ubique servitutem crescere. Petamus igitur veris gemitibus, ut filius Dei nobis opem ferat. Pro tuis muneribus mitto χάριτας, et opto vobis χάριν θεοῦ. Bene vale et rescribe. Die Lucae. 1559.

Philippus.

¹⁾ Andr. Hugel, Pastor lenens.

^{*)} Pio IV. ex genere Caraffarum.

^{**)} Carmen niel zaeltwr prodierat d. 26. Mart. 1558.

^{*)} Vid. supra d. 26. Sept.

Dei, qui propter abs factus est exul, ut nos in patriam aeternam reducat. Vult autem nos Filius Dei cogitantes de causis communium calamitatum benefacere honestis et piis exulibus. Ideo commendamus hunc Antonium Dusterlohe Uxariensem omnibus honestis viris. Docuit Ecclesiam fideliter in pago Uthausen in ripa Mildae, non procul ab oppido Mysorum, quod habet arcis luliae nomen. Sed inde discessit propter pagi conflagrationem hoc anno factam*). Nec alia causa est hoc tempore, cur aliud hospitium quaerat. Doctrinam Evangelii incorruptam propagavit in hac vicinia, et in concionibus suam confessionem ostendit. Speramus eum utiliter serviturum esse Ecclesiae Dei, ubicunque erit, et Filium Dei oramus, ut exulantem in his tristissimis confusionibus generis humani Ecclesiam suam servet et guhernet, et ita ornet suis testimoniis, ut multi cam agnoscant, et ad cam convertantur, et impii coetus refutentur, sicut scriptum est: Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo, da gloriam. Et apud Esaiam inquit Dominus: Propter me, propter me faciam, ut non blasphemer, et gloriam meam alteri non dabo. Hac freti promissione petamus et expectemus auxilium a Deo adversus omnes hostes nostrarum Ecclesiarum, quae sunt vere membra Filii Dei. Datae die Octobris 12. Anno 1559.

Philippus Melanth.

No. 6848.

13. Oct.

H. Baumgartnero.

Epist. Pb. VI. p. 250. Hic ex autographo in cod. Mon. I. p. 252., cuius titulo Baumgartnerus adacripsit: "1559. 24. Octob. per Conradum Schopum".

Hieron. Bomgartnero, Senatori inclytae urbis Norib.

S. D. De filio sororis Frechti literas tuas Lipsiae accepi, ubi quanquam ad te scribere decreveram, tamen negotiis Ecclesiarum, quae vobis vicinae in Norica regione principis Palatini Wolfgangi, impeditus fui. Ibi quoque non de doctrina, sed de humanis ritibus lites sunt, de quibus certe opus est mutua ênueneiq, etiamsi crudeliter lace-

ror, quod hane inuixeiav suadere soleo. Sed Deo me commendo, Adolescentem de quo scripsisti commendabo alicui ex iis, qui domesticas scholas habent. Te autem oro ut hunc Cunradum?) tuearis: Iudico recte doctum et modestum hominem esse. Bene et foeliciter vale. Die 13. Octobris?).

Philippus Melanthon.

No. 6844.

18. Oct.

G. Cracovio.

Rpist. lib. II. p. 863. (ed. Lond. lib. II. ep. 874.).

D. Georgio Cracovio

S. D. Spero nos*) hac hora ad Electionem Rectoris conventuros esse, quam ut faciat Filius Dei faustam et felicem, toto eum pectore oro, simul etiam precans, ut ipse sit Rector et doctor huius Academiae, cuius tecti dextra contemnamus Echidnas et Dracones. Defendet nos Filius Dei ut Danielem inter leones protexit. De literis scribendis eoram tecum loquar. Bene vale. Die Lucae.

No. 6845.

18. Oct.

Iac. Rungio.

Edita in Thom. Crenil animadverse. philolog. et "histor. Parte XIV. (Lugduni Batav. 1705, 8.) p. 56,

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti Dom. Iacobo Rungio, Doctori Theol., gubernanti Ecclesiam Domini in inclyta Pomerania, fratri suo cariss.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Consolemur nos quotidiana recitatione articuli: credo esse sanctam Ecclesiam καθολικήν. Laeti statuamus, filium Dei semper servaturum esse suam Ecclesiam: et in hac piorum consensum fore, etiamsi volitabunt circa eam furiae spargentes

60

^{*)} Vid. ep. ad Camerar. d. 22. Mart. 1559. MELAETH. OPER. Vol. IX.

¹⁾ Conr. Schopum.

²⁾ Alius adscripsit: ann. 1559.

^{*)} vos? — Cracovius ipse Rector Acad, renunciatus est d. 18. Oct. 1559.

vid ad Celsitudinem vestram proficiscitur, vir honestus et eruditus est, et concordiae in Ecclesiis nostris amans. Habet patrem senem, docentem non procul a Jena, qui carus fuit duobus Electoribus Iohanni et Iohanni Friderico Saxoniae ducibus. Ipse David fideliter in Academia Ienensi docuit, sed tantum artificiis Flacii discedere iussus est, quia Victorino adversari noluit. Spero, deo iuvante, utiliter Ecclesiae serviturum esse. Nam et ingenio valet, et recte eruditus est, et coniunctionem Ecclesiarum nostrarum tueri studet. Obsecro igitur reverenter, ut Cels, vestra ei locum docendi tribuat, et clementer eum foveat et tueatur. Habet uxorem filiam fratris Francisci Burcardi, et propter integritatem multis honestis viris in his regionibus carus est *). Bene et foeliciter valeat Cels. vestra. die 24. Octobris 1559.

Fasolti iter differtur. Ideo David cum Dantiscano citius profectus est.

Celsitudinis vestrae

Servus Philippus Melanthon.

No. 6851.

24. Oct.

Io. Aurifabro.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Iohanni Aurifabro, Theol. Doct. (in Acad. Regiomont.)

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Spero bibliopolam vestrum bona fide exhibuisse tibi literas nostras, quibus et sententiam Consistorii de controversia vestra inclusi. Nunc tibi commendo Davidem Voit, qui istuc proficiscitur meo consilio, ut locum docendi apud vos petat, quia Illustriss. Princeps mitti duos petivit. Hic David honestiss. senis filius est, qui docuit Evangelium in his regionibus annos 40, et carus suit duobus Saxoniae Ducibus Electoribus, Iohanni et Iohanni

Friderico. Ipse David fideliter docuit, sed propter Victorini amicitiam discedere iussus est. Oro, ut eum adiuves et ornes, et præstes officia omnia, quae mihi in exilio praestares pro tua excellenti virtute et nostra amicitia. Τί δυναίμην ᾶν λέγειν δεινότερον? Dei beneficio adhuc consensus est in omnibus Ecclesiis nostris multorum saniorum, etiamsi qui θορυβοποιοί controversias movent, quas nec ipsi extricare queunt. Et gemunt boni, cum vident, talibus rixis Ecclesiam turbari. Sed non dubito, Deum nobis adfuturum esse. Bene vale. 24. Oct. 1569.

Phil. Mel.

No. 6852.

24. Oct.

Iuc. a Barthen.

† Ex apographo in cod. Paris. D. L. 548.

Clarissimo viro, eruditione, prudentia et virtut praestanti, la cobo a Barthen, Dodon Iuris, fratri suo carissimo.

S. D. Clarissime d. doctor et carissime frater. Scio, te pro tua excellenti prudentia et virtule saepe cogitare, et ') cur Deus hospitalia officia honestis hominibus in tantis aerumnis generis humani praestari velit, et libenter praestare: ideo te oro, ut huic Magistro Davidi Voit, honesto et docto viro, proficiscenti ad Illustrissimum Ducem Borussiae, ut in Academia doceat, lenias tam longi itineris molestias, et si qua re ei opus erit, non desis. Adfinis est Francisci Wimariensis Cancellarii: quem scis diu mecum vixisse ut filium. Et in Academia Ienensi fideliter docuit. Sed propter optimi viri Victorini aminitiam quaerit ibi docendi locum. Quaeso ne ei desis. Bene vale. Die 24. Octob. 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6858.

26. Oct.

Iac. Bordingo.

† Es apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

^{*)} D. David Boit ward im Jahr 1560, von Melanthon nochs male empfohien, Prof. Theol. Prim. im Jahr 1563 fürfilicher hofprediger. Er war nachher des herzogs geiftlicher Beiftand auf dem Sterbebette und hat ihm eine Leichenrede in lateinischer Sprache gehalten, die auch gedruckt ift. Im Jahr 1578 erbielt er den gewünschen Abschied, war nachher Prof. Theol. Primar. in Jena und flard in gleicher Eigenschaft zu Wittenberg im Jahr 1589. (Faber.)

¹⁾ Debebat scribi: et cogitare, cur etc.

Iacobo Bordingo, 'Αρχιάτρφ inclyli Regis Daniae.

S. D. Clariss. vir et cariss. frater. Spero initia gubernationis Regis Friderici felicia esse, et ut sint salutaria faciat Deus conditor generis humani et custos legitimorum Imperiorum. Nostri redierunt, Dei beneficio, salvi: nam et vir nobilis, cuius est egregia virtus, quem aegrotum caetera multitudo Suerini reliquerat, convaluit. De republica nihil novi audio, nisi Romae Pontificem creatum esse Carpensem, quem tibi notum esse existimo. Sed fortassis magis refert scire, quid nostri pontifices agant. Heshusius Heidelbergae fulmen excommunicationis publice edidit contra collegam, qui reprehenderat την άρτολατρείαν. Palatinus Elector ne populi distractio fieret, iussit utrumque discedere. Plura nondum audivi. Nec scribit mihi Heshusius, nec mi ante hoc tempus hortanti, ut suos impetus moderetur, obtemperavit. Mitto tibi interpretationem graecam confessionis sine meo consilio editam: probo tamen phrasin, ac misi Constantinopolin per virum doctum, qui ibi Diaconi officio fungitur, et tota aestate noster') hospes fuit, ac narravit, multas adhuc Ecclesias in Asia et in Thracia et vicinis regionibus esse, sed paulatim propter servitutis aerumnas diminui frequentiam. Bene vale. Die 26. Octob. 1559.

No. 6854.

26. Oct.

Io. Aurifabro.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 541.

Iohanni Aurifabro, Theol. Doct. (in Acad. Regiomont.)

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Utinam diuturna sit et perpetua Borussiae tranquillitas, ut hospitium honestis et piis exulibus praebere possit. Existimo multos ad vos ex Livonia fugere Moscoviticam barbariem; multos scio etiam ex hac nostrae Germaniae ora ad vos accedere, ut procul a Theologorum rixis absint. Hic honestus ac doetus vir Albanus Gryphenberg, natus in Pome-

rania, ante aliquot annos docuit in schola Livonica, deinde in templo. Postea cum aliquandia in nostra Academia fuisset, commendavimus ei Ecclesiam Wurcensem, ex qua propter valetudinem discessit. Ait, se dicendi laborem in concionibus in spaciosis templis non posse sustinere, et mavult in Academia lector esse in lingua latina aut graeca aut ebraea, in dialecticis aut Rhetoricis, aut in aphaericis elementis. Et graves causas habet, cur apud vos malit vivere quam alibi. Vir modestissimus est, ut statim animadvertes, et fugitans rixarum. Quie vero tam multos Illustriss. Principi commendo, non dedi iam literas ad Illustriss. Principem, sed te oro, ut pro tua erga honestos et pios beneficentia et pro vero tuo erga me amore hunc Albanum complectaris. Quantum possumus bonis viris et honestis opitulemur, cum passim homines.turbulenti, indoctis seditiosi occupent et templa et scholas, nec locum nobis tribuant, qui monstrosas opiniones non audacter propugnamus. Oro autem filium Dei, ut nos gubernet, et verae Ecclesiae reliquias et nos in ea servet. Quaeso, ut huic Albano, viro modestissimo, non desis. Bene et feliciter vale. die 26. Octob. anno 1559.

Philippus Mel.

No. 6855.

27. Oct.

Ioach. Mollero.

Epist. lib. II. p. 530. (ed. Lond. lib. II. ep. 556.). — Non acripia est epistola a. 1558., ut habet textus impressus, sed a. 1559. Cf. epp. d. 15. Maii, d. 1. lun. et d. 26. Nov. h.a.

D. Ioachimo Mollero

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Suasor sui, et in nostra Academia, et in Heidelbergensi, ut Ebraeae linguae interpretatio semper traderetur uni ex Theologis, quia Theologum volui non tantum declamatorem esse, sed eruditione instructum, et Ebraeum interpretem, qui non ludaicas sabellas dictaret. Denique volui et autoritatem et benevolentiam huius lectoris angere. Egi igitur in aula, sed privatim cum Mordisio, ut lectio utraque traderetur Henrico fratri, sicut tenuerunt eam Forsterus et Eberus. Placuit Mordisio meum consilium propter multas causas. Postea retuli ad nostrum senatum, non

¹⁾ apogr. nostra.

vid ad Celsitudinem vestram proficiscitur, vir honestus et eruditus est, et concordiae in Ecclesiis nostris amans. Habet patrem senem, docentem non procul a Jena, qui carus fuit duobus Electoribus Iohanni et Iohanni Friderico Saxoniae ducibus. Ipse David fideliter in Academia Ienensi docuit, sed tantum artificiis Flacii discedere iussus est, quia Victorino adversari noluit. Spero, deo invante, utiliter Ecclesiae serviturum esse. Nam et ingenio valet, et recte eruditus est, et coniunctionem Ecclesiarum nostrarum tueri studet. Obsecro igitur reverenter, ut Cels, vestra ei locum docendi tribuat, et clementer eum foveat et tueatur. Habet uxorem filiam fratris Francisci Burcardi, et propter integritatem multis honestis viris in his regionibus carus est *). Bene et foeliciter valeat Cels. vestra. die 24. Octobris 1559.

Fasolti iter differtur. Ideo David cum Dantiscano citius profectus est.

Celsitudinis vestrae

Servus Philippus Melanthon.

No. 6851.

24. Oct.

Io. Aurifabro.

+ Ex spagr. in cod. Paris. D. L. 549.

Iohanni Aurifabro, Theol. Doct. (in Acad. Regiomont.)

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Spero bibliopolam vestrum bona fide exhibuisse tibi literas nostras, quibus et sententiam Consistorii de controversia vestra inclusi. Nunc tibi commendo Davidem Voit, qui istuc proficiscitur meo consilio, ut locum docendi apud vos petat, quia Illustriss. Princeps mitti duos petivit. Hic David honestiss. senis filius est, qui docuit Evangelium in his regionibus annos 40, et carus suit duobus Saxoniae Ducibus Electoribus, Iohanni et Iohanni

Friderico. Ipse David fideliter docuit, sed propter Victorini amicitiam discedere iussus est. Oro, ut eum adiuves et ornes, et praestes officia omnia, quae mihi in exilio praestares pro tua excellenti virtute et nostra amicitia. Τί δυναίμην ἀν λέγειν δεινότερον? Dei beneficio adhuc consensus est in omnibus Ecclesiis nostris multorum saniorum, etiamsi qui θορυβοποιοί controversias movent, quas nec ipsi extricare queunt. Et gemunt boni, cum vident, talibus rixis Ecclesiam turbari. Sed non dubito, Deum nobis adfuturum esse. Bene vale. 24. Oct. 1569.

Phil. Mel.

No. 6852.

24. Oct.

Iac. a Barthen.

+ Ex apographo in cod. Paris. D. L. 548.

Clarissimo vixo, eruditione, prudentia et virtute praestanti, la coba a Barthen, Doctori Iuris, fratri suo carissimo.

S. D. Clarissime d. doctor et carissime frater. Scio, te pro tua excellenti prudentia et virtute saepe cogitare, et 1) cur Deus hospitalia officia honestis hominibus in tantis aerumnis generis humani praestari velit, et libenter praestare: ideo te oro, ut huic Magistro Davidi Voit, honesto et docto viro, proficiscenti ad Illustrissimum Ducem Borussiae, ut in Academia doceat, Ionias tam longi itineris molestias, et si qua re ei opus en, Adfinis est Francisci Wimariensi non desis. Cancellarii: quem scis diu mecum vixisse ut filium. Et in Academia Ienensi fideliter docuit. Sed propter optimi viri Vistoripi amieitiam quaerit ibi docendi locum. Quaeso ne ei desis. Bene vale. Die 24. Octob. 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6858.

26. Oct.

Iac. Bordingo.

† Es apogr. in cod. Paris. D. L. 54 .

^{*)} D. Da vid Boit ward im Jahr 1560, von Melanthon nochs male empfohlen, Prof. Theol. Prim. im Jahr 1563 fürftlicher hofprediger. Er war nachher bee herzoge geiftlicher Beiftand auf bem Sterbebette und hat ihm eine Leichenrebe in lateinischer Sprache gehalten, die auch gedruckt ift. Im Jahr 1575 erhielt er den gewünschten Abschied, war nachher Prof. Theol. Primar. in Jena und ftarb in gleicher Eigenschaft zu Wittenberg im Jahr 1589. (Faber.)

¹⁾ Debebat scribi: et cogitare, cur etc.

Iacobo Bordingo, Αρχιάτοφ inclyti Regis
Daniae.

S. D. Clariss, vir et cariss, frater. Spero initia gubernationis Regis Friderici felicia esse, et ut sint salutaria faciat Deus conditor generis humani et custos legitimorum Imperiorum. Nostri redierunt, Dei beneficio, salvi: nam et vir nobilis, cuius est egregia virtus, quem aegrotum caetera multitudo Suerini reliquerat, convaluit. De republica nihil novi audio, nisi Romae Pontificem creatum esse Carpensem, quem tibi notum esse existimo. Sed fortassis magis refert scire, quid nostri pontifices agant. Heshusius Heidelbergae fulmen excommunicationis publice edidit contra collegam, qui reprehenderat την άρτολατφείαν. Palatinus Elector ne populi distractio fieret, iussit utrumque discedere. Plura nondum audivi. Nec scribit mihi Heshusius, nec mi ante hoc tempus hortanti, ut suos impetus moderetur, obtemperavit. Mitto tibi interpretationem graecam confessionis sine meo consilio editam: probo tamen phrasin, ac misi Constantinopolin per virum doctum, qui ibi Diaconi officio fungitur, et tota aestate noster') hospes fuit, ac narravit, multas adhuc Ecclesias in Asia et in Thracia et vicinis regionibus esse, sed paulatim propter servitutis aerumnas diminui frequentiam. Bene vale. Die 26. Octob. 1559.

No. 6854.

26. Oct.

Io. Aurifabro.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

I ohanni Aurifabro, Theol. Doct. (in Acad. Regiomont.)

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Utinam diuturna sit et perpetua Borussiae tranquillitas, ut hospitium honestis et piis exulibus praebere possit. - Existimo multos ad vos ex Livonia fugere Moscoviticam barbariem; multos scio etiam ex hac nostrae Germaniae ora ad vos accedere, ut procul a Theologorum rixis absint. Hic honestus ac doetus vir Albanus Gryphenberg, natus in Pome-

ramia, ante aliquot annos docuit in schola Livonica, deinde in templo. Postea cum aliquandia in nostra Academia fuisset, commendavimus ei Ecclesiam Wurcensam, ex qua propter valetudinem discessit. Ait, se dicendi laborem in concionibus in spaciosis templis non posse sustinere, et mavult in Academia lector esse in lingua latina aut graeca aut ebraea, in dialecticis aut Rhetoricis, aut in aphaericis elementis. Et graves causas habet, cur apud vos malit vivere quam alibi. Vir modestissimus est, ut statim animadvertes, et fugitans rixarum. Quia vero tam multos Illustriss. Principi commendo, non dedi iam literas ad Illustriss. Principem, sed te oro, ut pro tua erga honestos et pios beneficentia et pro vero tuo erga me amore hunc Albanum complectaris. Quantum possumus bonis viris et honestis opitulemur, cum passim homines turbulenti, indoctis seditiosi occupent et templa et scholas, nec locum nobis tribuant, qui monstrosas opiniones non audacter propugnamus. Oro autem filium Dei, ut nos gubernet, et verae Ecclesiae reliquias et nos in ea servet. Quaeso, ut huic Albano, viro modestissimo, non desis. Bene et feliciter vale. die 26. Octob. anno 1559.

Philippus Mel.

No. 6855.

27. Oct.

Ioach. Mollero.

Epist. lib. II. p. 530. (ed. Lond. lib. II. ep. 556.). — Non acripta est epistola a. 1558., ut babet textus impressus, sed a. 1559. Cf. epp. d. 15. Maii, d. 1. Iun. et d. 26. Nov. b. a.

D. Ioachimo Mollero

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Suasor sui, et in nostra Academia, et in Heidelbergensi, ut Ebraeae linguae interpretatio semper traderetur uni ex Theologis, quia Theologum volui non tantum declamatorem esse, sed eruditione instructum, et Ebraeum interpretem, qui non Iudaicas sabellas dictaret. Denique volui et autoritatem et benevolentiam huius lectoris angere. Egi igitur in aula, sed privatim cum Mordisio, ut lectio utraque traderetur Henrico fratri, sicut tenuerunt eam Forsterus et Eberus. Placuit Mordisio meum consilium propter multas causas. Postea retuli ad nostrum senatum, non

¹⁾ apogr. neetra.

adiunctos aliquot ministros aulieae pompae more. Hinc adparet cur fastidierit nostras Ecclesias et scholas. Sed filius dei inquit, Pauperibus Evangelizatur.

De tumultibus in urbe Roma nondum finem audivi, etsi scribitur Cardinalem Carpensem creatum esse Romanum Pontificem. Sed tragoedias Cardinalium non multum inquiro. Utinam in nostris Ecclesiis pia et aeterna sit tranquillitas.

Cum virum nobilem Melchiorem Fasolt propter ipsius virtutem antea quoque dignum benevolentia iudicaverit Celsitudo vestra, oro reverenter ut nunc quoque eum clementer tueatur, quia sine sua culpa damna rei familiaris accepit, Modeste autem hic vivit, et erga multos pauperes beneficentiam exerget. Bene et foeliciter valeat Celsitudo, vastra. Datae Calendis Novembris, Anno 1559.

Celsitudinis vestras

Servus Philippus Melanthon.

No. 6860.

f. Nov.

Io. Aurifabro.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Loanni Aurifabra, Theol. Doct.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Iam apud nos est secretarius Electoris Palatini, qui narrat, discordiam Heidelbergensem utcunque sit [?] sedatam esse. Cum princeps de controversia mota et Heshusio et eius adversario silentium mandasset, discessit alter ") ad Elvetios. Est adhuc Heidelbergae Heshusius, qui si triumphis agendis irritabit aliquos, novi tumultus erunt. Multi suspicantur, του βλαχίου collegam fore. Precemur filium Dei, ut Ecclesiae vulneribus medestur. Ponit Heshusius in sua confessione propositionem similem Bremensi, του άρτον είναι όντως δώμα. Scis, antiquitatem aliter locutam esse. Sed haec attas. Nunc te oro, ut virum nobilem Melchiorem Fasolt amanter excipias, et el hospitalia officia praestes, quia et natura modestus est, et vene-

mirgelige mitgetheitt find) ergiobs fichimer 3-bas bem Stanbolus vers magnunhem inderbeit bas so von den mahren Echro Chuffti, ber au Apolleb und Prophiton nicht abgezogen werden folle.

ratür in Konlesia pies, ernditos et modestos doctores, et abhorret a turbulentis sycophantis. De nostris rebus, id est de utraque Academia, marrare poterit ἀξιόλογα, quae seire voles. Bene et feliciter vale. die 1. Novembr, qui est ἀριώνειος. 1559.

Philippus.

No. 6861.

1. Nov.

Friderico Palatino.

Exorta controversia de sacra coena in Academia Heidelbergensi inter Heshusium et Clebitiom, Fridericus III., Polatinus Elector, Stephanus Cislerum (Zeisler) sarrarium suum intimum, Witebergam misit, et Melanboni sententiam poposcit, quam Melanthon ei misit d. 1. Not. — Epistola haete et quod sequitur indicium primum edit sunt, contradicente Academia Heidelbergensi, iussu Electoris anno 1560.; "Iudicium D. Philippi Melanchtomi de conteoversia coenae Domini ad Illustriss. Principem ac D. D. Fridericum, Comitem Palatinum Rheni, S. R. I. Archidapiferum, Electorem, Bavariae Ducem. Heidelbergensi." (In fine:) Ex autographo vnondebal Ludovicus Lucius anno MDLX., mense Septb. pl. 1. — Ex codem autographo editum in Zach. Ursini Operibus (Heidelb. 1612. fol.) T. II. p. 1427. — Iterum: "Indicium Ph. Mel. de controversia coenae domini. Scriptum ad Principem quendam Electorem. Cum necessariis annotationibus iisdemque veris et piis." Ralisbaums 1200. sense Noybe. (cum annotatt. Niçolai Galli). — Etiam a Pazelio inserta Melanthonis Consil. lat. P. II. p. 377 sqq. Peuceri tractet: hist. p. 438. los Occobampadit Dadogo etc. Basil. 1590. 8., denique Consillis Theologicis Wittenbergensibus I. p. 368. — Apographa in cod. Mehn. II. p. 93. et in copt. Guelph. no. 38. 18. fol. — Genanatic: "Mericht und Rathfolag bes Gertn Philippi, Rehnschthanis vom Etreit bes bell. Nachtmohts und jäntiföten Rirchenblenetta aben Durchl. — Deren Telebrichen etc. Deibelb. 1560. 4. Item in Bocher. Ilvini Bericht vom heil. Abenbmal. Meuft. 1585. 8. p. 69 sqq. Item in bem "gründlichen Bericht vom bell Meumal — geftellt durch ber Universität Deibelberg Zwilogen. Deibelb. 1566. 8. p. 253. — Contra hoc iudicium scripta est "Respondit Heshusia Paulue Rherus in prioren epist. Paulue Rospondit Heshusia Paulue Rherus in prioren epist. Paulue, Respondit Heshusia Paulue, Rherus in prioren epist. Pauli ad Cottisuth, sarriptus a Phil, Mel. 11. Virte. 1561. 8. — De controversia rid. Saligius jugistopia August. can fess. T. III. p. 460 sqq. et Bütting haufen August. .

A) Epistola ad Electronius

Illustrissimo principi et Domino, Domino Eriderico, Comiti Pulatino Rhant, Efectori, Duci Bavardaey etc. Domino suo Clementis-

Illustrissime et Clementissime Princeps; Certissimum est, legitima imperia vere opnis Dei esse

clementer conservantis honestam societatem generis humani. Ideo verum Deum, aeternum patrem Domini nostri lesu Christi, creatorem generis humani, colligentem aeternam Ecclesiam voce Evangelii, toto pectore oro, ut Celsitudini vestrae confirmet vires animae et corporis, et tribuat salutaria consilia, et felicem gubernationem. Gaudeo etiam, Principem et Dominum patriae meae vocatum esse ad agnitionem filii Dei, et recte invocare Deum, et fovere Ecclesiam Christi: quem oro, ut universam familiam Principum Palatinorum gubernet et protegat, nec sinat fieri barbaricam vastitatem in patria mea. Literas Celsitudinis vestrae reverenter legi, et virum integerrimum Stephanum Cirlerum, secretarium intimum audivi: ac mitto Celsitudini vestrae scriptam responsionem, ac maxime opto, ut tenerae Ecclesiae ubique tranquillae sint. Quam ad rem proderit, si non sineut gubernatores defendi contrarias sententias. igitur consilium C. V. quod utrique parti silentium mandarit. Opto autem, ut sapientum Principum consilio, et autoritate aliquando, et ex aliarum gentium Ecclesiis, et nostris, pii et eruditi viri convocentur, ut de omnibus controversiis deliberetur, et una consentiens forma doctrinae vera et perspicua, sine ulla ambiguitate posteritati tradatur. Interea quantum fieri potest, moderatis consiliis coniunctionem nostrarum Ecclesiarum foveamus. Bene et feliciter valeat Celsitudo vestra. Calend. Novemb. Anno 1559.

Celsitudinis vestrae servus
Philippus Melanthon.

B) Iudicium.

Responsio Philip. Melanth, ad quaestionem de controversia Heidelbergensi.

Non difficile, sed periculosum est respondere. Dicam tamen, quae nunc de controversia illius loci monere possum: et oro filium Dei, ut et consilia, et eventus gubernet. Non dubium est de controversia Coenae ingentia certamina et bella in toto orbe terrarum secutura esse: quia mundus dat poenas idololatriae, et aliorum peccatorum. Ideo petamus, ut filius Dei nos doceat et gubernet. Cum autem ubique multi sint infirmi, et nondum instituti in doctrina Ecclesiae, imo confirmati in erroribus: necesse est initio habere rationem infirmorum.

MELANTE, OPER. VOL. IX.

Probo igitur consilium Illustrissimi Electoris, quod rixantibus utrinque mandavit silentium, ne distractio fiat in tenera Ecclesia, et infirmi turbentur in illo loco, et vicinia: et optarim rixatores in utraque parte abesse. Secundo, remotis contentiosis, prodest reliquos de una forma verborum convenire. Et in hac controversia optimum esset retinere verba Pauli: Panis quem frangimus, κοινωνία ἐστὶ τοῦ σώματος. Et copiose de fructu Coenae dicendum est, ut invitentur homines ad amorem huius pignoris, et crebrum usum. Et vocabulum κοινωνία declarandum est.

Non dicit, mutari naturam panis, ut Papistae dicunt: Non dicit, ut Bremenses, panem esse substantiale corpus Christi: Non dicit, ut Heshusius, panem esse verum corpus Christi *): sed esse zοινωνίαν, id est, hoc, quo fit consociatio cum corpore Christi: quae fit in usu, et quidem non sine cogitatione, ut cum mures panem rodunt.

Acerrime pugnant Papistae, et eorum similes, ut dicatur corpus Christi extra sumtionem inclusum esse speciebus panis, aut pani: et postulant adorationem, sicut Morlinus Brunsvigae dixit: Du mußt nicht sagen, Mum, Mum, sondern bu mußt sagen, was dieses ist, das der Priester in der Hand hat.

Sarcerius iubet delapsas particulas colligi, et erasa terra comburi. Cum Wormaciae essemus ante biennium, quaestio ad nos mittebatur ex aula quadam: An corpus Christi descendat in ventrem? Talibus prodigiosis quaestionibus reiectis, utilius est retineri formam verborum Pauli, et de fructu recte doceri homines. Potest inspici forma verborum de Coena in examine Megalburgensi: ubi et commonefactio est de fructu Coenae.

Adest filius Dei in ministerio Evangelii, et ibi certo est esse in credentibus, ac adest non propter panem, sed propter hominem, sicut inquit: Manete in me, et ego in vobis. Item, Ego sum in patre meo, et vos in me, et ego in vobis. Et in his veris consolationibus sacit nos sibi membra, et testatur, se corpora nostra vivisicaturum esse. Sic declarant veteres Coenam Domini.

^{*)} Loquitur de adversariis Alberti Havdenbergii: Qui sine praedicatione figurata urgebant propositionem, Panis est essentiale corpus Christi: sicut et Heshus, panis est verum corpus sine praedicatione figurata intelligendum esse contendit. Falsissimum est autem, quod aliqui somniant, substantiam panis esse substantiam corporis Christi. [Nota Pezel.]

D. Adamo Sibero, gubernanti Scholam in urbe Grimma,

S. D. Clarissime vir, καὶ τῷ θεῷ καὶ ταῖς μούσαις φίλτατε. Totam Mysorum regionem, ut nunc vocamus, iudico triangulo inclusam esse: cuius basis est, iuga Sudetum inter Albim et Elistrum, videlicet inter Pirnam et Plavam: cacumen trianguli est penes confluens Salae et Albis, unde nomen est Calegia apud Ptolemaeum, quod Salelbiam Lutherus interpretabatur. eo triangulo, Dei beneficio, multa sunt ornamenta: genus hominum non incultum, Ecclesiae, urbes, scholae, iudicia, mediocris disciplina, frugum feraces agri, et venae metallicae. Haec saepe cogitaus, oro Filium Dei, custodem Ecclesiae suae, ut in hac regione sua dona tueatur, et servet hos coetus, quos tu, et alii similes docetis, qui quidem piis votis ipsum invocant, te precationum verba et numeros praescribente, ut ex ore infantium et lactentium celebretur Dens. Inspexi autem spiritum tuum, et quidem eos Psalmos praecipue, in quibus plerique interpretes valde hallucinati sunt. In iis vidi, te nativas sententias feliciter reddidisse, sumque delectatus et proprietate et venustate. Quare ut edas hoc tuum opus, valde te adhortor, nec Momos cures, quibus praeter sua nihil placet, ut Eobanum quidam exagitant, cuius quam fuerit felix vena, quantus splendor, scimus. Sed voluit in Psalmis humiliore versuum genere uti. De praefatione admonebis me. Etsi enim tua dulcissima poëmata lectores invitant sine aliena commendatione: tamen mihi placet, etiam in tuis scriptis extare significationem nostrae amicitiae. vale. Die 7. Novem. 1559.

No. 6863.

13. Nov.

Senatui Schweinfort.

† Ex autographo, manu Eberi scripto, qui etiam inscriptionem addidit. Autographon nunc est in manibus Pl. R. Christiani Henrici Sixt, Pastoris Sennfeldensium prope Schweinfurt ad Moenum, qui nobis epistolam descripsit. — Wolfgangus Rupertus et Laurent. Hunnicus (Þeunt(th), concionatores Schweinfurtenses privatim et publice, etiam in concionibus publicis rixabantur de quaestionibus tribus theologicis, de quibus denique Senatus iudicium Theologorum Witebergensium et Lipsiensium quaesivit. Quo autem iudicio pax ad tempus tantum restituta est. Wolfg. Rupertus enim, nova postea dissidia movens, a Senatu denique dimissus est. — Me-

lanthonem huius epistolse et iudicii annexi auctoren em. dubio caret. De controversia ipsa conf. 130h. Aid. Sirt's Reformationsgeschichte der Reichskadt Schweinfert. (Schweinf. 1794. 8.) p. 182 sqq.

Den Erbarn weisen und fornehmen herren Burget: meistern und Rath ber loblichen Kaiserlichen Stadt Swinfort, unfern gunftigen herren.

Sottes Gnad durch seinen eingebornen Sohn, Zesum Christum, unfern Beiland und mahrhaftigen Belfer zuvor, Erbare weise fürnehme gunstige Berren, Aus beigelegten Schriften befinden wir nicht, daß ewer Arden Pradicanten herr Bolfgang Rupert und Laurentius in der Hauptlehr uneimig sind. Es sind aber etliche dunkele Reden gefallen, davon wir unfer Bedenken hiebei ewer Erbarkeiten zusenden, tas miga sie ihnen fürhalten, ob dadurch die Uneiniglin wich gestillet werben, wie wir sie auch um Gotte Bila bitten., sie wöllen einander die Wort nicht gesihrlich auffahen, und so einer in etlichen Reden Bedenkubl, daffelbig nicht alsbald auf den Predigstuel brugm, sondern zuvor in Beisenn eines oder zweier vertrutte verständiger Freund, ohne Bitterkeit ohne Gezänk an: zeigen. Bo Menschen neben einander reben, wher, lehren sollen, da fallen beiweiln ungleiche Börter, se boch die Meinung nicht widerwartig ift. Gol w fin den bleiben, so muß einer mit dem andern Gent be ben. So nun ewer Kirchen Pradicanten mit mich Bedenken nicht zufrieden find, mogen E. Erbarket und fie auch andre Richter, welche fie wollen, suchen. Die ses aber rathen wir treulich, dieweil ewer Kirchen rechte Lehr hat, und dieses unnothige Streit sind, daß in Erbar Rath in keine Bege widerwartige Predig leiden wolle, fondern welche in diefen Sachen nicht Fried balten wollen, daß Ihr ihnen befehlet, sich an ander Ir. zu begeben. Der allmächtig Sohn Gottes wölle mei Rirchen, Stadt, Emer Erbarfeiten und bie emern gat biglich bewahren. Dat. Witeberg am 13. Tag Rown bris des 1559.*)

E. Erbarleiten

willige
Paulus Eberus
Pastor.
Iohan, Pfeffinger D. Pastor Ecclesiae Christi in urbe Lipsia.
Philippus Melanthon.
Henricus Salmut Ecclesiastes
Lipsensis.

^{*)} Obsignata est epistola sigillis Pfeffingeri et Salmuti. Tr detur igitur sine sigillis missa a VVitebergensibus ad Lipsienses.

No. 6864.

(13. Nov.)

(De controversia Schweinf.)

Edita a Peselio in Mel. Consil. lat. P. II. p. 367. — Hic ex autographo manu Eberi scripto. Vid. epist. autocedens. Inscriptio autographi in tergo est: "Responsio Eberi et Philippi". —

Responsio de controversiis Troianis.

Dei beneficio de toto corpore doctrinae Ecclesiae extant nostrae sententiae planae et perspicuae, et quidem de huius temporis controversiis in responsione de Bavarica inquisitione explicate dixi, quasdam etiam controversias sepono, quia profecto modum esse disputationum oportet.

Plane dico, me non uti hac phrasi: Bona opera sunt necessaria ad salutem. Sed has propositiones adfirmo veras esse, et proprie, sine sophistica sic dici: Nova obedientia est necessaria, vel Bona opera sunt necessaria, quia Deo debetur ohedientia, iuxta dictum: Debitores sumus, Et quia regenerationem seu conversionem accepto spiritu sancto necesse est sequi congruentes motus spiritui sancto, iuxta dictum: Qui spiritu dei ducuntur, hi sunt filii Dei. Item fateri necesse est, iusticiam bonae conscientiae necessariam esse. Et vocabula Debitum et Necessitas significant ordinem sapientiae et iusticiae Dei, non significant violentiam seu metu extortam obedientiam. Scio sophisticas praestigias opponi. Sed non dubito et sententiam nostram veram esse, et formam loquendi rectam et propriam, et existimo consensum esse de ea propositione in omnibus Ecclesiis nostris inter pios, eruditos, et abhorrentes a sophistica. Ideo et Suinfordianos opto omissis subtilioribus disputationibus eodem modo loqui, quia dissonae formae loquendi turbant et distrahunt populum.

Si volumus esse concordiam, profecto necesse est nos contentos esse et sententiis et formis loquendi, quae comprobatae sunt suffragiis piorum et eruditorum, et candor in iudicando adhibendus est, nec φιλονεικείαι, in Ecclesiam adferendae sunt ad captandas occasiones reprehensionum. Et facile est arripere aliquid, quod plausibiliter exagitari potest, quia saepe verum est illud Pindaricum: μέγιστον αλόλφ ψεύδει γέρας ἀντέταται.

Secundo. De hac propositione: Bonis operibus retinendus est spiritus sanctus, constat non

excludi Deum, sed hoc dici, delictis contra conscientiam excuti spiritum sanctum, et malo proposito extingui veram invocationem. Hoc in Ecclesia doceri necesse est, sicut et Petrus inquit: Studete firmam facere vocationem vestri et electionem, scilicet ducente et confirmante deo. sicut 1 Ioh. 5. dicitur: Natus ex Deo, custodit se. loseph volens et non coactus abstinet ab aliena coniuge. David volens et non coactus rapit alienam coniugem, et contristat spiritum sanctum. Ac sepono hic disputationes de praedestinatione. Et nequaquam dico, Deum causam esse talium delictorum. Sed dico Davidem, cum quidem haberet spiritum sanctum, potuisse Deum invocare, petere auxilium Dei, et abstinere ab aliena coniuge. Fit etiam incertitudo, si dicatur, amitti spiritum sanctum, etiamsi non excutiatur malis operibus. Sit autem certa haec consolatio: Milita bonam militiam, habens fidem et bonam conscientiam. Mulier peccatrix Lucae 7. conversa iam habet fidem, spiritum sanctum, et bonum propositum, et manens talis, certo est haeres vitae aeternae per fidem. Abiecto bono proposito excutit spiritum sanctum. Hic si disputationes moveantur de praedestinatione, perniciosae dubitationes oriuntur. Contenti igitur simus hac necessaria doctrina: Milita bonam militiam, habens fidem et bonam conscientiam. Et tamen fides nititur sola misericordia propter filium promissa. Haec intelligi possunt, et piis utilia sunt.

Tertio, movetur quaestio a Ruperto: An si Adam non peccasset, fuisset iustus sua obedientia integra. Hanc quaestionem et vetustas movit, et recens Osiander agitavit. Sed suo quodam modo, non ut vetustas: An Christus missus fuisset, si homo non esset lapsus. De hac quaestione Bonaventura inquit: Scriptura sic loquitur, ut adpareat Christum missum esse propter lapsum, Sed argumenta multa sunt non levia, quae movent, ut existimandum sit, fuisse τὸν λόγον adsumpturum humanam naturam, etiamsi homo non esset lapsus, quia propter hunc filium Deus condidit aeternam Ecclesiam.

Sed nostrum consilium est, ut omissa hac disputatione, dicatur de natura hominis, qualis nunc est, et de beneficiis filii Dei, quae nunc tribuit, sicut et prophetae et Apostoli loquuntur.

Sit modestia in disputando, nec quaeramus omnia.

Vitemus etiam Phrases, quae vel propter ambiguitatem vel propter hyperbolas offensiones adferunt.

Reverenter autem oramus hos ipsos concionatores, ut hanc nostram responsionem boni consulant, et desinant rixari. Talis est ipsorum aetas, talis prudentia, ut sciant concordiam tuendam esse, et sine animi moderatione et sine ênteuxeia retineri eam non posse. Quare omittantur, praesertim in publico, non necessariae reprehensiones. Siquid desiderat alteruter, privatim placide adhibitis fidelibus amicis exponat suam sententiam.

Hac nostra diiudicatione et pia admonitione si non sunt contenti, quaerant alios iudices ubicunque volunt.

Senatum vero hortamur, ut non sinat distrahi populum contrariis concionibus. Sed nolentem obtemperare dimittant, vel dimittant utrunque, quia necesse est pacem Ecclesiae, cum de fundamento non sit dissensio, constanter retineri.

Non existimamus Laurentium docere aut docuisse, obedientiam ullius creaturae quantumvis perfectam, mereri remissionem peccatorum et vitam aeternam. Retinenda est .n. in Ecclesia haec vera sententia: Solius filii Dei obedientiam esse meritum remissionis peccatorum et vitae aeternae.

Oramus autem filium Dei, ut semper inter nos Ecclesiam colligat, et faciat, ut unum in ipso simus. 1559.

Paulus Eberus
pastor.
Iohan. Pfeffinger D. pastor ecclesiae Christi in urbe Lipsia.
Philippus Melanthon.
Henricus Salmut Ecclesiastes
Lipsensis.

No. 6865.

14. Nov.

A. Hardenbergio.

Epp. ad Hardenberg. ep. 25.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Heshusius adhuc Heidelbergae haeret, et triumphat, quod Antagonista discessit, qui την ἀρτολατρείαν taxaverat. Adiungit se τῷ βλακικῷ συρφετῷ. Eius generis applausus ut habeant, palam me criminatur παραβαίνων τοὺς άλας, καὶ τὴν τράπεζαν. Sed commendo Ecclesiam, et nos in ea filio Dei. In hac vicinia, cum Stoici nostri contendant omnia necessario fieri, tamen bona opera negant necessaria esse. Tales ineptiae dicuntur vere βλαχώδεις, gementibus doctis et piis, quorum multi tamen aperte pugnant. Heri senatui cuiusdam oppidi') misi diiudicationem multarum controversiarum, de quibus ibi rixantur quidam praestigiatores. Amisimus collegam et amicum, virum excellentem ingenio, eruditione et virtute, Iacobum Milichium'), cuius mors mihi et aliis magnum dolorem affert. Sed oro filium Dei, ut publicas et privatas calamitates nobis mitiget. Pagellas de funere mitto, quarum unam Domino Petro Medmanno, viro integerrimo, mittas. Bene vale et rescribe. Die 14. Nov.

Philippus Melanthon.

No. 6866.

14. Nov.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 113. (ed. Lond. lib. II. ep. 101.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Fuit eruditio et virtus egregia in Iacobo Milichio*) medico, nec dubito eum vera pietate Deum coluisse. In aestate in morbum incidit, cum quidam lanius non procul ab eius aedibus alium percussurus esset, inde orta commotio, ut ego ratiocinor, nunc quoque attulit πάθος ἀποπληκτικόν. Etiamsi autem utcunque convaluerat, et nuper cum tota familia ad Coenam Domini pie accessit; tamen deinde in hortum egressus in frigore sensit maiorem commotionem, et in oppidum revectus,

¹⁾ Oppidi Schweinfurt.

²⁾ Obiit d. 10. Nov. 1559.

^{*)} Vid. de en scheda academica în Scriptis publ, T. IV. d. 11. Nov. 1659.

quarto die post extinctus est. Tali orbatus et collega et amico, magno in dolore sum. Sed oro Filium Dei, ut publicas et privatas calamitates mitiget. Mihi in senecta et labores et dolores crescunt, a quibus tamen brevi me liberabit migratio ad caelestem Ecclesiam, in qua coram se nobis Filius Dei ostendet cum Patre et Spiritu sancto, et procul aberunt sophistae qui idola et parricidia stabiliunt. Oro Deum ut Ecclesiam et nos in ea servet. Bene vale. Die 14. Novembris.

No. 6867.

14. Nov.

Ulr. Mordeisen,

Epist. lib. V. p. 205 sq. Contuli autographon in biblioth. orphanotroph. Halensis.

Ulrico Mordisin, Consiliario Ducis Sax. Elect.

S. D. Clarissime vir, et Patrone charissime. Propter vestras occupationes Lipsiae minus¹) vos interpellavi²). Et differo deliberationem de Theologica praelectione ad nostrum congressum in proximo mercatu Lipsico.

Heri nuncio Suinfordensi dedi diiudicationes controversiarum, quas ibi Concionatores moverunt de aliquot Propositionibus, quarum haec una est: An retineatur Spiritus Sanctus nostra obedientia.

In Heidelbergensi controversia hoc actum est; Discessit in Helvetios is, qui Heshusio adversatus est. An Heshusius ibi manurus sit; nondum scio; Sed Hildesii eum vocarunt, et suasi, ut eum accerserent. + Francofordias ad Viadrum litigat Musculus cum alio quodam lectore³) de hac propositione; negat veram esse propositionem: bona opera sunt necessaria, etiam si non addatur particula ad salutem. Senatus Academiae iussit partes, suas sententias exhibere scriptas." Nunc historica alia non habebam.

Viro nobili Zeschio') opto, ut hace ipsius in aulam migratio et Reip. et ipsi sit felix, et Fi-

lium Dei, custodem Ecclesiae, oro, ut Illustriss. Principem Ducem Saxoniae, Electorem, et vos omnes gubernet et protegat. Iudico, virum honestum et dignum esse benevolentia bonorum Dn. Zeschium, et recte colere Deum. Ideo spero, eius consuetudinem vohis gratam fore. Bene valete. Die 14. Novemb. 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6868.

(med. Nov.)

Abd. Praetorio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Clarissime et doctiss, vir et cariss, frater, Spero senatui inclytae Academiae vestrae non defuturum esse consilium in diiudicatione vestrae controversize, et in tuendo consensu omniom piorum et eruditorum de hac propositione: nova obedientia est necessaria, seu: bona opera sunt necessaria. Non abiiciam has propositiones, etiamsi dira mihi minitetur tota illa factio Antinomorum. Miror tuam Antagonistam istic non cogitare, quantum nobis domestica concordia opus sit, cum legerit haud dubie Staphyli scripta. Miror etiam, eum toties nobis bellum inserre, cum priorum certaminum eventus non ignoret. Furores erant: divinitatem mortuam esse; necessario fieri bonas et malas actiones. Nunc accedit et hic furor, quod damnat propositionem: nova obedientia est necessaria, seu: bona opera sunt necessaria *). Quid delectat eum, toties movere tumultus inter amicos, et quidem tetras et monstrosas opiniones adferre? Potius feriat hostes Ecclesiarum nostrarum. Est omnino necessaria et sapientia et virtus discernere cives et hostes. Legi pagellam scriptam contra me ad Doctorem Widerstadium. An putat, mihi deesse in causa nostra optima, quod respondeam, si velim domestica dimidia angere? Sed tamen optarim, eum moderari impetus suos. Etiam me mortuo viri

¹⁾ Saub. nolui.

²⁾ Saub. interpellare.

³⁾ Abdia Praetorio. Nota in A. D.

⁴⁾ Saub. Leschio.

^{*)} Vid. ep. ad Mordisinum d. 14. Nov. 1559. et Buchholzeri ep. infra d. 15. Martii 1560.

pii et eruditi testabuntur, nos vera et utilia Ecclesiae docuisse. Ipse gloriatur, se legere veteres, quos si intuetur, pudere eum debebat, se defendere propositiones, quas si illi audivissent, execrati essent. Sed desino. Tantum hoc addam: valde doleo et extremae ac delirae senectae Ecclesiae fata deploro, ac filium Dei') oro, ut nos doceat ac gubernet, et faciat, ut multi unum in ipso simus, et nos protegat contra Pontificios et alios sophistas. Nec vero dubitemus, filium Dei servaturum esse suam Ecclesiam et nos in ea, qui veritatem sine sophistica docemus. Isti praestigiatores sibi proponant dictum Siracidae': ἐστὶν δ σοφίζόμενος εν λόγοις μισητός, οὐκ εδόθη αὐτῷ παρὰ χυρίου χάρις. Scriberem plura, si non aliis negotiis impedirer, et tibi in causa optima non est opus nostra disputatione. Hic verissimum est illud Pindaricum: εὐώνυμον ές δίκαν τρία ἔπεα διαρχέσει2). Tribus verbis et refutari furor Antinomorum et tui Antagonistae potest. In Roman. scriptum est: debitores sumus. stus inquit: quod debuimus fecimus. Item: milita bonam militiam, habens fidem et bonam conscientiam. Sed tibi notae sunt nostrae explicationes: ideo nihil addo. Mitto hunc tabellarium Mense Nomeo sumptu, et peto ut rescribas. vembri, 1559.

Philippus.

No. 6869.

18. Nov.

C. Heresbachio.

Bpist. lib. II. p. 895. (ed. Lond. lib. II. ep. 407.).

D. Conrado Heresbacchio

S. D. Tuarum literarum brevitas, ut ego iudico, significatio est ingentis moestitiae tuae, qua te adfici non dubito, propter horribiles confusiones et Ecclesiae et Politiarum. Excrucior et ego similibus doloribus, ac praecipue, quia rerum maximarum explicationem impediri video, ab illis ipsis qui semidei haberi volunt. Sed studeamus, Deo iuvante, moderari si qua nostra voce leniri possunt, et foveamus miserum et saucium

coetum, quantum fieri potest. Haec in his tantis miseriis cogito. De Chronico libello non libet scribere, quia non ratiocinor me ad illas recentiores historias perventurum esse. Donec vivo adolescentiae proponi curabo res utiles. Et haec ipsa χρονολογικὰ repeto, ut invitem plures ad legendas veteres historias. Nam novum et integrum opus condere, non est mearum virium. Scis sapientiae et eloquentiae non mediocris esse vel exiguam historiam scribere, quid de illa amplitudine integrae historiae, qualis est Polybii, non multorum annorum cogitare possumus? sed hoc omitto. Tuas literas flagito. Bene vale. 18. Novembris.

No. 6870.

19. Nov.

Io. Christoporski.

Epist. lib. V. p. 511 sq.

Iohanni Christoporski, Consiliario Regio.

Generose Domine, utrumque et Patriae nostrae et vestrae Patriae opto, ut et Politia sit tranquilla, et semper in utraque regione Filius Dei aeternam Ecclesiam colligat, ac faciat, ut vere unum in ipso simus. Ad haec bona certe necessaria est literarum doctrina. Quare Deo pietas tua grata est, quod studia doctrinarum ornare studes, Dei beneficio filius tuus et eius commilitones recte valent et discunt, ac Deum precor cum ipsis, ut te de eos servet incolumes. Studia huius Academiae cognosci ex scriptis nostris possunt, de quibus sapientibus et piis iudicium libenter permitto.

De publicis negotiis nihil habeo à ξιόλογον: et praecipua tibi nota esse scio. In Gallia et Hispania exercetur saevitia erga eos, qui doctrinam de vera invocatione Dei amplectuntur. Germani et Poloni distrahuntur opinionum dissidiis. Oro autem Filium Dei, ut nos gubernet. Bene vale. 19. Nov. 1559.

¹⁾ Cod. Paris. Deum.

²⁾ Pind. Nem. 7, 71.

No. 6871.

22. Nov.

Matth. Luthero.

Epist. lib. V. p. 728 sq.

Matthiae Luthero, Syndico Northus.

S. D. Clarissime vir, et charissime frater. Gratiam vobis habeo, quod Doctori Chiliano exhibuistis τὸ γαμήλιον, quod volui esse benevolentiae meae erga ipsum significationem. Et in tantis dilacerationibus generis humani opto, aliquem coetum piorum et doctorum tueri coniunctionem et Deo gratam et salutarem reliquiis Ecclesiae, politici status et doctrinarum. Heri literas accepi ex Noriberga, in quibus scribitur, electos esse Romae diversis factionum suffragiis plures Romanos Pontifices. Scribitur etiam, Toletanum Episcopum, pium senem, in Hispania in carcerem coniectum esse, quod Carolo linperatori dixit, se quoque ita statuere, doctrinam de lustificatione in nostris Ecclesiis veram esse. Cogitate, quanti in toto orbe terrarum furores sint, adversus quos et petere a Deo protectionem dehemus et tueri confunctionem nostram. Iam scribo Propositiones Eberi, Pastoris Ecclesiae nostrae*), quas spero vobis et omnibus piis et ductis gratas fore. Mittam, cum erunt editae. Bene valete. Die XXII. Nov. Anno LIX.

Philippus.

No. 6872.

22. Nov.

Ulr. Mordeisen.

Epist. lib, V. p. 206 44.

Ulrico Mordisin.

S. D. Chrissime vir, et Patrone charissime. Hodie intellexi et Comitem Volradum et Franciscum Vinariensem ex Anglia reversos esse, dicuntur narrare, Reginam alteri cuidam coniugium promisisse.

Ex Noriberga scribitur, Romae diversis factionum suffragiis quatuor Romanos Pontifices factos esse. Recrudescit in Gallia saevitia, cum quidem successor adolescens Henrici Regis filius aegrotare) dicatur. In Hispania Toletanus inclusus est carceri, propterea quod doctrinam nostrarum Ecclesiarum de Iustificatione dixit veram esse. Oro Filium Dei, ut has regiones, Illustriss. Principem et vos gubernet et protegat. Die 22. Novemb. 1559.

Philippus Melanthon.

No. 6873.

(28. Nov.)

Ge. Craeovio.

Epist. lib. II. p. 864. (ed. Lond. lib. II. ep. 875.). — Gracovius his diebus fuit Dessaviae, ut intelligitur ex ep. ad Mordis. d. d. 29. Nov.

D. Georgio Cracovio

S. D. Heri mane narrabatur mihi, Franciscum Vinariensem ex Anglia domum rediisse.
Postea cognovi fabulam vanam esse. Rediisse
Comitem Volradum certo adfirmant literae eorum, qui id scire possunt. Μνηστείαν δὲ κενὴν
εἶναι φάσιν. Cygneas literas remitto ac ubi possum libenter opem feram pauperi de quo scriptum
est. Hodie ex ripa Viadri significatur mortuum
esse Tarnovium in Polonia, et tandem extinctum
esse in Transylvania Isabellum. Bepe vale.

No. 6874.

23. Nov.

Ge. Agricolae.

Epist, lib. II. p. 572. (ed. Lond. lib. II. ep. 595.). Hic ex autographo in cod. Goth. 400.

Georgio Agricolae, gubernanti studia doctrinae in inclyta urbe Norici Amberga.

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Scriptor historiae Appianus, ubi narrat stirpes gentis Illyricae et Gallorum, ait se nihil legisse verisimilius, quam quod scribitur, Polyphemo duos suisse filios, Illyrium et Gallum. Ab his duohus ortas esse duas gentes. Ad hanc narrationem alludo cum dico, me hostes habere Polyphemi filios, Illyricum videlicet et Gallum, qui videlicet in Istri ripa contra nos odia accendit. Ego

^{*)} Renunciatus est Eberus Doctor Theologiae d. 7. Decb. 1559.

MELANTR. OPER. Vol. IX.

^{*)} Franciscus II.

Psalmum sequor, qui ait: Illi maledicebant, ego autem orabam, et ad iudicia piorum et eruditorum provoco. Semper veram Ecclesiam fanatici homines oppugnaverunt, quod fieri vidimus his quadraginta annis. Plane similia θαύματα ψημάτων dicebant Enthusiastici. Anabaptistarum duces, qualia nunc sonant Polyphemi filii. Sed commendo nos Filio Dei. Mitto pagellas, quarum lectionem spero tibi iucundam fore. Bene vale et rescribe. Die 23. Novemb. Anno 1559.

Heshusius facit, quod est in Pindarico versu, παλαιά γάρ εύθει χάρις, άμνάμονες δὲ βρο-Utinam conjunctionem nostram tuerentur veteres amici.

Philippus Melanthon.

No. 6875.

26. Nov.

Ioach. Mollero.

Epist. lib. II. p. 529. (ed. Lond. lib. II. ep. 555.). - De Trevirensi obsidione in hac ep. commemorata vid. epp. d. 24, et 29. Nov. et d. 1. Decb. 1559.

D. Ioachimo Mollero

Clarissime vir et charissime frater, Ut veniens annus sit felix et faustus Ecclesiae Christi, et his politiis, quae sunt hospitia verae Ecclesiae, et tibi et tuis, faciat Filius Dei Dominus noster Iesus Christus, qui massam nostri generis assumpsit, ut nos gestet tanquam surculos suae massae insitos. Haec nostra vota sint eo ardentiora, quia Treverica obsidio minitatur ingentes motus. Et fore hanc ἐπίτασιν longae Tragoediae horum temporum metuo. Sed tot seculorum είδωλομανίαι punientur. Nos Filium Dei precamur, ut poenas leniat. De fratre colloquar cum Mordisio quam primum, nec dubium est fratri interpretationem Ebreae linguae decretam esse. Mitto pagellas, de quibus flagito et tuum iudicium. Bene et feliciter vale. Die 26. Novembris.

No. 6876.

D. Voigtio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

29. Nov.

Davidi Voit (in Academia Regiomontana). S. D. Clariss. vir et cariss, frater. In his regionibus nihil novi accidit post tuum iter quod sit ἀξιόλογον, qui quod hic collega et amico insigni orbati sumus, Iacobo Milichio, qui cum magna parte aestatis aegrotaverit, nuper mortuus est 1). Ex Anglia comes Volradus rediit; Franciscum nondum audio rediisse, et retineri morbo timeo. Urbs Trevirica circumsessa est ab Episcopo, quam si liberare vicini principes conabuntur, hic') bellum metuo fore enirague tragoediae horum triginta annorum. Haec narrabis istic et Betro [?] et rescribes. Mitto vobis pagellas hesternae disputationis3), quas amicis distribues et doctori Ioanni dices, me ipsius iudicium flagitare. Bene vale. Die 29. Novemb., quo hodie mane meo genero natus est Dei beneficio filius.

Philippus Mel.

No. 6877.

29. Nov.

N. N.

Manlii farrag. p. 254 sq. - Non a Melanthone, sed ab alio, fortasse Paulo Ebero scripta est, cum quo lohannes Cyglerus, Erasmus Lactus et Paulus Crellius simul renunciati sunt doctores Theologiae VVitebergae d. 7. Decb. 1559. Vid. Scripta publ. Acad. Witeb. T. IV. ad

Reverendis viris, pietate, eruditione et fide praestantibus, D. D. N. N. et N. N. artium M. et pastoribus Ecclesiae N.*) pie concordibus d constantibus, suis fratribus charissimis.

Reverendi viri, nota vobis vox est filii Dei, Domini nostri Iesu Christi, in ultimo precantis, περί των πιστευσόντων δια τον λόγον αὐτων εἰς έμέ, ίνα πάντες εν ωσιν εν ήμιν. Cuius precationis essicacia haud dubie, quicquid est pie concordiae inter docentes, reliquum manet in Ecclesia in his diaboli furoribus, conantis ita tetris dilaceratio-

¹⁾ Vid. pagellam publicam in Script. publ. Acad. Witeb. T. IV. d. 11. Nov. 1559. Mortuus est Witebergae d. 10.

²⁾ hoe?

⁸⁾ De illa disputatione nibil legitur in Scriptis publ. Acad. Wit. Est autem sine dubio disputatio Eberi, qui simul cum Erasmo Laeto, Iohanne Coglero et Paulo Grellie d. 7. Dech, in templo arcis renunciatus est Doctor Theologise. *) Fortasse Islebiensie.

nihus divellere consensum docentium. Gratias autem Deo agimus, quod inter aliquos tamen coniunctionem animorum esse voluit, quae incorruptam Evangelii doctrinam in his regionibus huc usque conservavit: et precamur eundem Deum, qui est ipsa dilectio, ut piam consociationem alat et confirmet, et discordiam ex harum Ecclesiarum

nidulis procul pellat.

Cum autem vos a mukis annis saepe testati sitis, nobiscum in Deo concordes esse: petimus, ut hoc mine quoque manifestum faciatis, cum N. N. N. N. et mihi publico ritu conferetur titulus doctorum in Theologia, quod Deo adiuvante, fiet septimo die Decembris, postridie Nicolai *). Ad eam renunciationem publicam ut vos quoque adsitis, et preces vestras nostris adiungatis, orantes ut Deus clementissimus pater hoc nostrum institutum fortunet et gubernet, ut cedat ad gloriam nominis sui, et Ecclesiae aliquam utilitatem, quanto possumus studio et diligentia a vobis contendimus. Pro quo officio promittimus vobis perpetuam gratitudinem, studium, et animum paratum ad quaecunque obsequia, quae in hac tenuitate nostra a nobis praestari poterunt. Deo vos commendamus. Datae Vitebergae, pridie Andreae, 1559.

No. 6878.

29. Nov.

U. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 207 sq.

Ulrico Mordisin.

S. D. Clarissime vir, et Patrone charissime. Hodie, videlicet die 29. Novembris, accepi literas Illustrissimi Principis Ducis Saxoniae, Electoris, de profectione mea et Doctoris Georgii Cracovii ad Locham. Tunc nondum redierat Doct. Georgius ex Dessa. Sed hora duodecima rediit. Cogitamus igitur cras, id est, die Andreae, ad vos proficisci. Meum generum retinet partus coniugis, quae, Dei beneficio, hodie mane peperit filium. Sed hodie mane ad Baptismum

vocavimus viros honestissimos, pietate, virtute et prudentia praestantes, Doctorem Iohannem Nevium et Iohannem Zenitsch. Deum aeternum, Patrem Domini nostri Iesu Christi, oro, ut has regiones protegat. Caetera coram. Die 29. Novembris 1569.

Philippus Melanthon.

No. 6879.

29. Nov.

Cph. Libio.

Manlii farrag. p. 256.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, Domino N. N. (Libyio adscripsit Buchholtzer) pastori Ecclesiae Dei in inclyta arce Bremi, suo charissimo.

Beverende vir, et charissime frater: Mitto tibi et reverendo viro Kitelio propositiones Eberi, et aliorum quorundam. Cumque existimem vos ad publicam testimonii renunciationem ') et ad precationem communem vocari, quaeso ut huc veniatis: quod eo facietis, quia quaedam de publicis audietis, quae scire vos refert. Urbs Treverica circumsessa est ab Episcopo. Nunc audio deliberari de ea liberanda: quod si fiet, metuo hoc bellum fore ἐπίτασιν tragoediae annorum triginta. Oro autem filium Dei, ut poenas leniat, et servet Ecclesias, quarum videmus in hac delira mundi senecta ingentes aerumnas esse. Sed confugiamus ad Deum, qui dixit: Etiam in senecta gestabo vos. Bene vale, et veni. Die 29. Novembris '): quo, hodie mane, filiolus, Dei beneficio, meo genero natus est. (1559.)

No. 6880.

1. Decb.

Laur. Mollero.

Epist, lib. V. p. 460.

^{*)} Ex Scriptis publ. intelligitur, d. 7. Dcb. 1569 doctores esse creatores Paulum Rherum, Erasmum Lactum, Iohann. Coglerum, Quedlinburgensem, et Paulum Crestium, Islebiensem. Fortasse Crellius banc epist. scripsit.

¹⁾ d. 7. Decb. 1559.

²⁾ Buchholtz. adscripsit: 29. Novbr. 1559. In Manlio mendose 19. Nov. 62.

Laurentio Mollero docenti Evang, in oppido Hildesheim,

Clarissime vir, et chariss frater. Mitto proximae disputationis capita 1), et mitto tanquam iudici. Libenter enim Ecclesiae iudicia et admonitiones audio. Adversus sycophantarum venenatos morsus habeo ἀλεξιφάρμαχον, bonam conscientiam. Urbis Trevericae obsidionem, metuo, fore classicum ingentis belli. Precemur igitur Filium Dei, ut nos gubernet et protegat. Bene vale. Cal. Decemb. 1559. †Salutem tibi optat Peucerus, cui heri natus est Dei beneficio filiolus" 2).

Philippus Melanthon.

No. 6881.

1. Decb.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 250 sq. — Hic ex autographo in cod. Monac. I. p. 258., cuius titulo Baumgartnerus adscripsit; y 1559. 15. Decb. per Andream."

Hieron. Bomgartnero, Senatori inclytae urbis Noribergae.

S. D. Clariss. vir et Patrone cariss.

Ipse Deus sapiens verbo qui cuncta creavit, Et certis annum legibus ire iubet, Efficiat nobis veniens sit faustus ut annus,

Et elemens dextra nos tegat ipse sua. Et quoniam Gnatum misit qui colligat agmen Cuius sit doctor, vita, caputque, λόγος.

Hic λόγος aeterno natus Patre semper adesse Et custos nobis et caput esse velit.

Viribus humanis non est Ecclesia tuta,
Orphana ferratis praesidiisque caret.
Sed nostram indueris cum miro foedere massar

Sed nostram indueris cum miro foedere massam Gnate Dei, semper nos tua membra regas.

Et facias tecum nos unum et simus in aevum Vera laude tuus quo celebretur honos*).

Sint autem vota nostra ardentiora, quia pericula nova impendent propter Trevericam obsi-

dionem. De tuo etiam Climacterico cogito, et oro Deum aeternum patrem Domini nostri lesa Christi, creatorem generis humani, et vitae datorem, ut tibi vires animae et corporis confirmet et tibi et tuis vitae spacia longiora tribuat.

De Froschelio scripsimus ad Senatum inclytae urbis vestrae; teque oro ut et literas exhibeas, et causam, ut existimo, non odiosam Senatui commendes, quem scio beneficum esse erga Ecclesias et ministros Evangelii ornantes veritatem, et pacem. † καὶ " κακοεργίης εὐεργεσίη μέγ' ἀμείων. Bene vale. Cal. Decemb. 1559.

Philippus Melanthon,

No. 6882.

1. Decb.

Cph. Piscatori.

Ex autographo Phil. Mel. in cod. Cypriani Goth. im 11th edita a Cypriano in epistolis claror. viror. p. 19.

Mag. Christophoro Piscatori, gubernanti Ecclesiam Dei in oppido Schmalcalden, fratri suo cariss.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Mitto tibi Eberi propositiones, de quibus etiam tuum indicium flagito. Vides me quaerere utilia conscientiis καὶ παρα....ικὰ), et fugere labyrinthos, qui dubitationes in mentibus augent. Optarim autem, te et disputationis socium fuisse καὶ παραστάτην Eberi, et cum iam ornari publico testimonio 2). Sed post brumam de illis deliberationibus rursus ad te scribam. Simul etiam in aula de iis consiliis loquar cum gubernatoribus, quorum fiebat mentio cum adesses, ac benevolentiam erga te meam perpetuam fore promitto. Maxime opto, ut quam plurimi unum simus in Deo. Bene vale. Calend. Decembr. 1559.

Philippus Melanthon.

¹⁾ a Melanthone Paulo Ebero scripta.

²⁾ Addit A. D.

^{*)} Idem carmen Melanthon Baumgartnero miserat d 1. Ian. 1559.

¹⁾ Fracta est charta in hoc verbo graeco, eoque factum est ut literae delerentur. Videtur scriptum fuisse παραγγείεω Cyprianus, quod miror, graeca plane praetermist, see lacunam indicavit.

²⁾ Id factum est d. 7. Decb. 1559.

No. 6885.

d. brumae.

Abd. Praetorio.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. Mitto tibi capita disputationis Eberi, quae cum scriberem, saepe cogitavi illud: καὶ μὖς δάκοι ἄνδρα dízαιον. Te oro, ut exempla tuarum defensionum nobis mittas. Cum esset in arce Lochana Elector Marchicus, clementer mecum locutus est *), sed praecipue de Victorino καὶ περὶ ἀνάγκης στωϊκής, quam et ipse reprehendebat. Tempus impediit, quo minus καὶ περὶ μυομαχίας cum eo loquerer. Properabat enim ad venationem, et me revocabat tempus renunciandi testimonii. Sed ubi sciero, quid actum sit inter vos, deliberabo tecum, ad quos scribendum sit. Tu in causa optima conscientia rectae sententiae et optimae voluptatis te erigas. Bene vale et rescribe. Die Brumae, 1559.

Philippus.

No. 6884.

14. Decb.

Andreae a Berg.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Venerando viro, eruditione et virtute praestanti, D. Andreae a Berg, Pastori Ecclesiae in urbe Sagana.

S. D. Venerande vir et cariss. frater. Filius Dei, dominus noster Iesus Christus, alicui tribuet hospitium et Ecclesiae suae et piis pastoribus. Etiam Nazianzenus Bysantii docuit in exiguo sacello exclusus a templo, quod ibi maius et Episcopis attributum erat. Si monachi vestri te expulerint, ad nos redeas, quia spero, Deum in his regionibus servaturum esse verae Ecclesiae reliquias, cum videamus tot iam annos mirabiliter hic servatas esse adversus fanaticorum rabiem et arma inimicorum. De Bonaventura oro filium

Dei, dominum nostrum Iesum Christum; crucifixum pro nobis et resuscitatum, ut sanet eum. Magno cum dolore tuam narrationem ego et alii legimus. Mitto tibi et Severo capita disputationis proximae, de quibus flagito tuum iudicium. Vicini nostri in Turingia novam synodum convocant, ut sua decreta stoica exasperent. Bene vale et rescribe. Die 14. Decemb. 1559.

Philippus Mel.

No. 6885.

15. Deob.

Abd. Praetorio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 3.

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francofordiana.

S. D. Clariss. vir et cariss. frater. Hic noster civis pergit in vicinam vobis Borussiam; dedi tamen ei literas, quin libenter tecum quotidie colloquerer. Audio vicinos nostros Hyenae synodum convocaturos esse, ut sua stoica decreta exasperent, et fortassis eo accersent τὸν μῶρον ') et Heshusium, qui nunc Bremam venit, et alios, ut populo numerus etiam fucum faciat. Haec πολυπραγμοσύνη non opprimet veritatem. Nos modeste dicamus recta, et petamus et expectemus a filio Dei auxilium. Flagito de propositionibus Eberi tuum iudicium '). Bene vale et rescribe. Die 15. Decemb. 1559.

Philippus.

No. 6886.

18. Deeb.

(De synodo et foederibus Principum.)

Editum a Penel, in Melantb. Grifilicen Bebenfen p. 627.
Contulimus apographa in cod. Goth. 94. p. 72 b. et cod.
Galli II. p. 175. — De re ipsa conferatur Galig's Dis
ftorle ber Augsb. Confess. T. 111. p. 510 agg. et epist. Andreae a Berg d. 14. Decb.

Melanihonem Lochae fuisse d. 80. Nov. h. a. intelligitur ex ep. ad Gracovium d. d. 29. Nov.

¹⁾ Morliaum? Vid. infra ep. d. 21. Dec. et d. 28. Decb.

²⁾ Miserat ei Eberi propositiones die brumse (d. 11. Dec.).

Bebenten Philippi Melanthonis auf ber garften Deliberation vom Synobo und von Bunbniffen, anno 1669, 18. Decbr.)

Die Bebenken von der Zusammenkunft der Chur und Fürsten reden von zweierlei Berathschlagung, die zu unterscheiden seynd. Die erste ist von leiblicher Defenssion, so die Verfolger Krieg') und Ausrottung dieses Theils anrichten 2) wurden. Die andre Berathschlas

gung ift von Ginigfeit ber Lehre.

Wiewohl nun die erste Berathschlagung nicht in ber Schulpersonen Rath gehoret, so ift boch dies zu er: innern nothig, bag gang ein weit Unterschied ift zwiichen ber Offension und Defension, zwischen Rrieg erftlich anfahen, und nothige Gegenwehr, wie alle Berstandige miffen. Run ift ein Fried in den Reichstagen augesagt. Wider benfelbigen einen Krieg anzufaben, ist offentlich unrecht. Und find diese argumenta dagegen nichtig, daß etliche sprechen: die Berfolger unfer Rirchen werben nicht halten, darum foll man fürkom: men u. s. w. Item, nemo debet expectare primum ictum etc., und bergleichen unruhiger und verzagter Leute aufrührische Reben. Dagegen ift gewißlich mahr: non sunt facienda mala, ut veniant 3) bona. Und mann gleich nicht ein besonder Decret vom Frieden gemacht ware, so batte bennoch kein Theil Recht, in diefen Sachen einen Rrieg anzufahen, und gehort bies ') in bie Regel: omnis qui ') acceperit gladium, gladio peribit. Aber von mahrhaftiger nothiger Begenwehr zu reden ohne Sophisterei, ist mahr, daß Gegen= wehr und necessaria defensio wider unrechte violentiam, auch wider offentliche notoriam violentiam 1) superioris potestatis recht ist; benn bas Evangelium vertilgt nicht weltliche Ordnung, ben Rechten gemäß.

Nun haben die Chur und Fürstliche Saufer Sachsfen, Brandenburg, Seffen, die Erbeinigung; die solzten sie billig in dieser Sachen auch halten. Und ist Treu?) unter ihnen "), so achte ich, daß sie zu der Defension nicht neue und fremde Bundnisse bedurfen. So verstehe ich auch nicht, was sie für neue Bundnisse

machen wollen. Denn ich achte, baß die Städte in Sachsen, Schwaben und am Rhein so viel im vorigen Krieg gelernet haben, daß sie der Resigion halben keine Berbundnisse machen werden; achte auch, daß Pommern, Herzog 10) zu Lünenburg, Fürsten zu Anhalt zu keiner Bundniß sich bereden lassen.

So ist weiter die Fahrlichkeit zu betrachten, so ein stark Bundniß gemacht mare, mochten einer ober zween einen unnothigen Krieg anfangen, und mußten hernach die Andern folgen, ob man gleich hatte mogen stille sigen.

Run find etliche, bie biefen Anfang geringe achten, so doch zu besorgen, so ein Krieg wurde, daß das ganze teutsche Reich geandert murde, und murden sich bie Chur und Fürsten hernach selbst durch ") einander schlagen, und sich an fremde Herrschaft hangen, etliche an Frankreich, etliche an Burgund, etliche an den Turken 2c. Und in Summa, es ift biefer Sachen tein End gu feben. Man bedenke boch den vorigen Krieg im 1547. Jahre, wenn Gott nicht ein folch gnabig Ende geben hatte, was ge folgt mare. Denn fo diefe herren, Sachfen, Birtemberg und Seffen Sieg gehabt hatten, waren fie gewißlich felbft in einander gefallen, und mare gang eine graufame Berftorung ") und Beranderung in Teutschland gefolgt, die Gott gnadiglich diefer 18) Beit abgewendet hat. Ueber bas alles, so sind bie Chur und Fürsten und Städte also mancherlei Weise uneinig, daß ich nicht gebenten fann, baf fie Bundniffe mit einander machen konnen, werden fich auch keiner Sauptmannschaft vergleichen können. Es wird keiner ben andern starten wollen; es wird auch teiner bem anbern bas Geld in die hand tommen laffen, wie in vorigem Krieg bie herren klagten, einer brachte mehr Gelbe gu 10) fic benn ber andere.

Daß man aber spricht, sollen wir denn also sisten und gewarten, daß einer nach dem andern versagt werde; dagegen ist dieses, daß Friede im Reiche aufgerichtet ist, den Lais. Maj. zu halten sich verpflichtet hat. Dabei sollen wir recht thun, und auf Gott vertrauen, laut dieser Regel: was aus Gott ist, wird nicht vertilget. So ist gewistlich diese Sache Gottes Sache, so wir nur auch selbst Gott ernstlich anrusten.

^{*)} Sic in Pezelio. Sed cod. Gall. Bebenten - - pon bem Bunbnuf und Epnobo.

¹⁾ Pez. mit Rrieg.

²⁾ Pez. anfahen.

⁵⁾ Codd. eveniant.

⁴⁾ Cod. Gall. geboren biefe.

⁵⁾ omnis] abest a codd.

⁶⁾ auch wider etc.] non babent codd.

⁷⁾ Cod. Gall. Erbeinigung, we fie, bie halten, und bag Areu.

⁸⁾ Codd. ihren Unterthanen.

⁹⁾ Cod. Gall. fein Bündnif.

¹⁰⁾ Cod. Gall, pro Berjog habet Deffen.

¹¹⁾ Cod. Goth. 94. unter.

¹²⁾ Cod. Gall. Berwüftung.

¹³⁾ God. Gall, bie.

¹⁴⁾ Cod. Goth. 94. a.m.

¹⁵⁾ Pez. anrufen.

der Lehre fleißiger waren. Doch da die Rachbarn, die 16) zuvor Erbeinigung mit einander ") haben, einzander treulich meinen, und, so einer angegriffen wird, einander Rettung thun, das ist christlich und nothig. Was weiter von Bundnissen zu bedenken, das sollen die betrachten, welche Berstand von der Regierung haben.

(De Synodo Theologorum) 18).

Bum Andern wird vornehmlich auf einen Synodum gearbeitet 10); bavon ift erftlich zu bedenken, ob moalich fen, einen stattlichen Synodum zu halten. Denn viel Stande werden niemand fenden wollen, vornehmlich der Churfurst zu Brandenburg, Berzog zu Lunenburg, Pommern, Preußen, Anhalt, Rurnberg, Breslau, Lubed, Stadt Lunenburg zc. Item, wer will das Ausschreiben thun, daran Kaif. Maj. ein be= sonder Diffallen haben wird? Item, ju beforgen, baß etliche einen Antisynodum machen werden. Item, wer sollen die gubernatores Synodi senn? Dann so nicht die Chur und Rurften felbft babei fenn, und zuvor unter fich vereinigt, fo werben große Spaltunge folgen. Item 10) vor allen Dingen ift zu bedenken, wie der Proces senn soute, und welche Artifel sollten vorzutras gen ") senn. Und ob Hoffnung senn mocht "), Eis nigkeit zu machen, +so ift doch mehr und größer Spalstung zu beforgen" 23). So nun größere Spaltung zu beforgen, so ift offentlich, daß besfer ift, keinen Synodum ju halten; benn Gott hilft felbft endlich ber Bahrheit. Constantius, ber unruhige Disputator, wollt seinem Bater Constantino gleich senn, und auch Synodos halten, ift auch felbst dabei gewesen ju Syrmio und Antiochia, und wurden nach jedem Synodo viel größere Spaltung, benn zuvor gewesen. Go spricht Nazianzenus, er habe nie einen Synodum gefeben, barnach nicht größere Spaltung gefolgt fenn. gebenket "') auch, baß Bergog Ulrich, feliger und hochloblicher Gedächtniß, zu Schmalkalden war, da viel Pradicanten versammelt maren, wie ernstlich beibe Rurften, S. Ulrich und ber Landgraf arbeiteten, bag man nicht viel disputationes erregen follte, bamit nicht

größere Treunungen und Unwillen folget. Dieses wife sen noch der Landgraf und etliche alte Wirtembergische Rathe. Und war zur felben Zeit allein die controversia de coena domini streitig. Zegund bringet das Weimarische Buch viel mehr Sachen, de libero arbitrio, de iustitia essentiali, de coena domini, de necessitate bonorum operum, de adiaphoris; und sind alle diese Artitel aufs heftigste geschärft. Das von werden die Dichter nicht weichen wollen, fo werden sie etliche Fürsten nicht annehmen; ich will sie auch mit Gottes Hulf, mit gutem Grunde, so ich lebe, also klar verwerfen, daß alle Berftandige und Gottefürchtige ib= ren Ungrund und Sophisterei ertennen follen. So nun mehr Spaltunge folgen wird, ift zu bebenten, ob ein Synodus zu machen sen 25).

Daß auch in bem gebachten Bebenken gemelbt wird, man foll eine eintrachtige Form zu lehren ftellen, die bei allen gehalten werde, und darob sollen die Potestates halten; biefes ift nun eine idea Platonica. Denn die Potestates sind selbst unftat, und ift nichts so eigentlich zu machen, da giftige Sophisten nicht ein Loch finden können, dagegen etwas zu tadeln. Da ich ju Augeburg die erste Confession anno 30. habe ftellen muffen, ba niemand einen Buchftaben fcreiben wollt, so doch Kaif. Maj. gewißlich eine Confession haben wollte und forderte, habe ich aus treuer Wohlmeinung bie summam doctrinae zusammengezogen, und etliche unnothige verwirrte disputationes ausgelassen, daß manniglich wußte, was die Hauptlehre in diesen Rir= chen sen. Diese Form zu lehren halte ich noch, und lasse etliche disputationes ruben, und sage von nuglicher Lehre, davon ich mich berufe auf alle Universiz ten unfrer driftlichen Lehre zugethan. Wenn die Potestates solchen Ernst erzeigeten, daß sie nicht unnothige verwirrte disputationes erregen ließen, so ware Einigkeit zu erhalten. So sie aber ein neu gut eintrachtig corpus doctrinae machen wollen und konnen 26), bazu muniche ich Ihnen, bag Gott Gnab bazu gebe; ich will fie nicht hindern, und bitte die herren und Gelehrten, sie wollen boch als die Beifen bebenten, bag man rechte nugliche Lehre, die ju Erbauung bienet, ber Jugend und bem Bolte vortragen foll, und bag bas Disputiren eine Mage haben foll. Boau bienen folche absurda: Die guten Berte find ichablich jur Seligfeit? Item: ante, in, post conversionem homo

¹⁶⁾ bie] abest a cod. Gall.

¹⁷⁾ mit einanber] absunt a cod, Gall.

¹⁸⁾ Hanc inscriptionem addunt codd.

¹⁹⁾ Cod. Gall. jum Anbern, baf man auf einen Synodum eilet.

²⁰⁾ Cod. Gall. Mber.

²¹⁾ Pez. fürgetragen.

²²⁾ Pez. möge.

²⁵⁾ Desiderantur baec apud Pez.

²⁴⁾ Cod. Gall. mir gebenten.

²⁵⁾ Hic sequitur in cod. Goth. 91. inscriptio: Forma doetrinae.

²⁶⁾ Cod. Gall. wollten und fonnten.

habet se pure passive; item: filius Dei non est cogitatione genitus a patre. Dieweil benn nicht Hoffnung ift, baß Einigkeit im Synodo könne gemacht werben, kann auch 27) nicht sehen, wer ben Synodum regieren solle, und wie der Proces senn soll, [so] kann ich nicht rathen, daß unser gnädigster Herr, der Chursfürst zu Sachsen, sich einläßt, einen Synodum außzuschreiben.

Daß man aber spricht, es sey kein andrer Weg Einigkeit zu machen, darauf ist diese Antwort: dieser Weg kann auch vergeblich senn, und mehr Spaltungen anrichten, und hilft Gott dennoch der Wahrheit. Die Universitäten dieser Kirchen seyn durch Gottes Inad im Grunde 28) noch 29 alle einträchtig, Tübingen, Heipzig, Wittenberg, Krankfurt, Rostock, Gripswald, Haffnia; item die vornehmsten Prädicanten in Städten, Nürnberg, Breslaw, Lübeck, Hamburg, Lünenburg, Stättin, Hall in Sachsen. Und obgleich etliche an diesen und andern Derstern Zank suchen, so sind doch gelehrte gottsürchtige Männer mit und einträchtig.

Also erhalt Gott seine Kirchen und Wahrheit in solchen Personen, obwohl daneben ungelehrte, unsinnige, + muthwillige" Lecker Unruhe anrichten, als Illyricus, Gallus und ihr Anhang, dennoch bleibt christliche Kirche und Wahrheit in Gottsürchtigen und Verkandigen, wie zur Pharisaer und Sadducaer Zeiten
bennoch Zacharias, Simeon, Zohannes ihre Zuhorer
gehabt haben, darunter denn auch viel Schwache gewesen seyn.

Wollen auch die Chur und Fürsten Einigkeit erhalten, so bleiben sie bei gemeiner Confession und sol= der Einigkeit in den genannten Universitäten, und lassen nicht neue unnothige Zank erregen, haben auch in Mitteldingen Gedult 30).

Die gemeloten Bedenken sagen auch, daß man berathschlagen soll, wie Einigkeit zu machen sey zwischen und und den ausländischen Kirchen, Helveticis, Gallicis, Anglicis, Polonicis und Hungaricis. Darauf sprich ich, daß im Grund keine Uneinigkeit bei Gottsfürchtigen und Berständigen bei ihnen 31) ist, denn allein de coena domini. Was sonst Geremonien belangend 32), ist leichtlich zu vereinigen oder zu dulten.

Run kann man den Streit de coena domini nicht übergehen. Denn soll man de elevatione reden, wie die obgemeldten Bedenken fordern, so muß man vid mehr vom Grund reden. Einem armen gottfürchtigen Pfarrer in Schlesien hat fein Junkherr durch den henker 33) brei Kinger lassen abschneiden darum, daß er die Elevation nicht hat halten wollen. So nennen ets liche Pradicanten die gelehrten und gottfürchtigen Manner, die in Anglia und Gallia getobtet werden von wegen bes Sacraments, Martyres diaboli. 3n Bremen schreien etliche ") Esel für und für: corpus Christi est ubique. Bu Erfort schreibt ein grober Efel von Unbetung ber Partituln, so auf die Erden fallen. So schreiet Morlin, bu mußt nicht sagen Mum, Mum; du mußt fagen, was diefes ift, das der Prie ster in ber Hand hat. Co nun diese Sachen im Synodo angerühret werden, ist zu bedenken, welche Smit und Spaltungen folgen werden. Sollte es auch ein ernstlicher 33) Synodus senn, so ware zu bebenken, ob auch gelehrte Manner aus ben auslandischen Rirchen ju erfordern und zu hören senn follten.

Es ift ein schoner Name Synodus, und follten in streitigen Sachen driftliche Synodi gehalten werden, wie die Aposteln gehalten haben. Es ist aber oft große grausame Unruh aus den Synodis kommen, und ift wohl ") fo forglich, als einen großen Krieg anfangen. Darum wollen die Chur und Fürsten nicht also zuplaben, und ein folch forglich Wert unbedacht vornehmen. Ich rede hier nicht mir jum Bortheil; benn, ob mich gleich meine Feinde und ihr Unhang condemniren, wie fie mich boch fonst verfolgen und schmaben, so bin ich froh, daß ich von solchen Hypocriten, die Idolclam und Mord starten, endlich abgesondert bin, und k lang mir Gott Leben und Berftand giebt, gedenkich in dieser klaren Form der Lehre mit Gottes Gnaden p bleiben, die ich von Anfang der Bisitation bei vierzig Jahren in mancherlei Verfolgung mit Rus ber Jugend hab in Ordnung bringen muffen, und befehle die Rite chen und ihre Herrschaften und mich unferm Berrn, dem Sohne Gottes, Jesu Christo.

Bon den Bischoffen, was denselben nachzw geben sen laut den Schmalkaldischen Artikeln, hat das Weimarische Buch dieselbe deliberatio aufgehoben; benn sie verwerfen alle Adiaphora. Wenn aber tu

²⁷⁾ Cod. Gall. i.f.

²⁸⁾ Cod. Goth, 94. addit : ber Behre.

²⁹⁾ noch] abest a cod. Gall.

⁵⁰⁾ Sequitur in cod. Goth. 94, inscriptio: De coena domini

³¹⁾ bei ihnen] von bebent codd.

⁸²⁾ Cod. Gall. fenn.

³³⁾ burch ben Benter] non hobet cod. Galli.

³⁴⁾ Codd. bie.

³⁵⁾ Codd. driftlicher.

³⁶⁾ Cod. Goth. 94. noch mohl

Bischoffe wollten ihre Kirchen mit ber Lehr und ben Sacramenten anrichten, wie es ber Bischoff ") von Ragbeburg zu Sall halten laßt, ware zu rathen, baß man bamit zufrieden ware.

Bon ben Consistoriis ware alebann auch zu bebenten, wie man eine Einigkeit machet. Denn es muffen Consistoria in Chefachen und zu christlicher Ercommunication gehalten werben.

Daß auch gemeldet wird, man soll bebenten, wie ben Christen in fremden Landen zu helfen sei, ist zuvor zu betrachten, wie wir uns und den Unsern helsen konnen inxta dictum: medice, cura te ipsum. Dabei ist dieses auch zu bebenken, daß König Franciscus unserer 30) Herrn Gesandten saget: warum sie für sols che bitten wollten, welche sie selbst als irrige Leut straften. Das sen genug davon.

Endlich, dieweil nicht Einigkeit im Synodo zu hoffen, ist nicht zu rathen, daß man einen Synodum vornehme, und dieweil der Chur und Fürsten Zusammenkunft dahin gerichtet senn soll, sich vom Synodo zu unterreden, achte ich, als eine geringe Person, diesselbige Zusammenkunft sen auch zu unterlassen. Denn man plagt die Herrn so lange, die daß sie etwas willigen, andern zu Gefallen, daraus darnach doch Unrichtigkeit.

Der allmächtige Sohn Gottes, Jesus Christus, wolle gnäbiglich seiner Kirchen helfen, und die Herrsschaften bieser Lande bewahren und regiren.

†Philippus Melanthon d.18. Decbr. 59."*)

No. 6887.

21. Decb.

Hardenbergius ad Melanth.

Ex autographo in cod. Goth. 123. in fol. ep. 161., antes a Cypriano in Clarorum viror. epist. e Bibl. Goth. p. 20., nunc ex eodem autographo accurate edita. De re ipsa vide prolixam narrationem Saligii in hist. Aug. Conf. T. III., p. 758 sqq. — Respondit Melanthon d. 1. Ian. 1660.

Clarissimo viro Magistro et eidem Domino Philippo Melanthoni Professori in celeberrima Academia Vitebergensi, praeceptori suo reverentia colendo et amando,

S. D. Venerande praeceptor. Quid hic ad me penitus opprimendum, et veram de sacra coena sententiam extinguendam agatur, et quo pacto Tilemannus Hesshusius suam operam ad hoc nostris sit pollicitus, item quod magno stipendio eius opera hic conducta sit, et ut ad privatam aut publicam disputationem me provocaverit, et alia quaedam huius generis, proxime per Thomam Phrisiorum nuntium ad Mag. Sebastianum VV inshemium scripsi, uti tecum communicaret. Quod et factum confidere volo. Te ita occupatum non libenter interpello, sed opera tua tamen mihi hac in causa valde est necessaria. Tacite mecum cogitavi, si tibi et paucis aliis fidis amicis consultum videretur, me velle clam omnibus proficisci Heidelbergam, et ibi cum illo in certamen descende-Sed terrent me multa, et inprimis nuditas mea et illius audacia cum pari impudentia coniuncta; deinde quod nesciam, quis sit status academiae, et professorum theologiae. Si sunt Illyricanae factionis, tunc stultum esset, illic aliquid tentare. Dillerum ') novi, alioqui (quod sciam) neminem illic. Olim Lovanii mihi magna notitia fuit cum principe Friderico, qui nunc Elector est, sed illius Celsitudo fortasse me iam non noverit. Si quid agendum esset, plurimum mihi prodesse possent tuae (per me) 2) ad ipsum literae. Si consilium probas, mittes mihi literas ad eum. Sin 3) quid aliud consulis, id quaeso ut per hunc ad me scribas. Nam vir bonus est et fidus. Quale quaeso est, quod unus ego debeam de tota hac causa solus agere! 'Interim qui hanc causam agere possent et deberent, quiescunt et silent. Quaeso rescribe ad me propter Christum mediatorem nostrum. Vale 21. Decbr. 1559.

Alb. Hardenberg.

Mitto vobis illius Tilemanni germanicam confessionem, ex qua veluti ex unguibus bestiam iudicabitis. Multa hic promisit. Etiam de ex-

⁸⁷⁾ Pes. Ergbifcof.

⁵⁸⁾ au unfern cod. Gall. - Pez, unfer.

⁸⁹⁾ Cod. Gall. Uneinigfeit.

^{*)} Cod. Gall. anno 60. b. 18. Detb. MELANTH, OPER. Vol. IX.

¹⁾ Cypr. Dillenum.

²⁾ i. e. per me mittendes.

⁵⁾ Sin] Cypr. Si.

communicatione movit quaedam. Oro te, mi anime, iuva me consilio. Non libenter desererem causam, quain Deus hactenus contra admirandas Satanae artes admirandum in modum defendit. Et revera hic sensi quod dominus ex propheta dicit: ex ore infantum et lactentium perfecisti laudem. Si iudicabis Heidelbergam mihi excurrendum, tum tu, quaeso, metas et terminos mihi praescribas, intra quos me continere debeam, et quam rationem, quam formam, quem modum et ordinem sequi debeam 1). niam autem ille me provocavit ex mera supérbia et spe lucri, (magnum enim stipendium illi addictum affirmatur, cum tamen deceret, se nihil aliud quam frustum ') panis petere) velim scire, debeamne opponere initio an respondere ad ea, quae iste ad mea.obiecturus sit? Dicitur non velle defendere ubiquitatem. Atqui propter illam hic mota quaestio est. Odiosam causam de coena tantum exagitant. Utinam ex tali occasiuncula det deus, ut omnes vos eo conveniatis et aliarum gentium docti quoque vocentur. Tu cogitabis de hac re et conferes cum Pastore, domino Ebero et aliis fidis, qui silentio valent 6). Deinde si Lipsiam venias, agas cum domino Camerario de eadem causa et in commune ad me rescribite. Ne deserite quaeso hominem afflictum et fere totum emortuum. Si est opportunitas, inquirite, quis status scholae. Vale in domino Deo salutari nostro. 1559. 21. Decembris ').

Albertus Hardenbergius.

No. 6888.

21. Decb.

Hardenbergius ad Eberum.

Ex autographo Hardenbergii in cod. Goth. 123. in fol. p. 165. olim a Cypriano (Clarorum virorum epistolae CXVII etc. p. 25.) edita, nunc ex codem accurate descripta.

Reverendo et eidem Clariss. Viro, Dom. Magistro Paulo Ebero, sacrae Theologiae eximio Professori et sanctae Wittenbergensis Ecclesiae Pastori dignissimo, Domino suo et patrono meritissimo.

Reverende Domine. Gratulor tibi dignitates, quas spero Deum bene fortunaturum. Mihi (quod Susanna dixit) angustiae sunt undique, et quid eligam ignoro. Hesshusius operam suam nostris addixit, et in pleno Senatu, me non admonito, neque convento, provocavit ad disputationem hic Bremae habendam. Id ubi fecerat, mox abiit, neque mihi visus est, cum totos XII dies hie baeserit, miros plausus excitaverit, bis concionatus sit, spem dederit de me intra paucos dies opprimendo. Urget apud Capitulum senatus per tres consules. Nam Rollavagius iam parat se ad legationem obeundam in Daniam. Delegerunt octo de Senatu, quibus causae determinationem commiserunt. Illi inter sese omnia transigunt, quasi causa non sit publicissima. Sed hae artes sunt Cogitavi de clancularia profectione Heidelbergam, ut ibi cum eo agam, sed multa mihi et tantum non omnia desunt. Opus est consilio et precibus, et in hac re silentio tuo, ut cum Domino Praeceptore et Magistro Sebastiano tantum agas. Si hic ') mea cogitatio rescita a nostris fuerit, mox impediretur. Reliquit hic crudissimam confessionem, quam spero me ad vos per hunc missurum. Nam nunc describitur. Ex ea aestimabitis hominis animum. Morlinus 2) instituit publicas preces in suggestu pro hoc Tilemanno. Nam interesse totius Saxoniae, ut illum virum habeat Sed fido 3) Deo, qui dat os et sapientiam. Vale, et per Christum rogatus rescribe. 21. Decmbr.') 1559.

Albertus Hardenbergus.

No. 6889.

(fere his dieb.)

Io. Ferinario.

TEx apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

⁴⁾ Cypr. debeamus.

⁵⁾ Cypr. fruetum.

⁶⁾ Verba qui silentio valent difficiliora sunt lectu, quare Cyprianus ea prorsus praetermisit, neque adeo se quaedam praetermisisse indicavit. De verbo silentio non satis certus sum, an recte legerim. Scriptum est Seletio.

^{7) 1559. 21.} Desembris] Cypr., nescio cur, ut eliam nomen hic iterum subscriptum.

¹⁾ Cypr. haes; autographon habet: he.

²⁾ Cypr. Martinus, mendose.

⁸⁾ Cypr. fide, mendose.

⁴⁾ Diem Cypr. praetermisit, ut etiam nomen subscriptum.

Doctissimo viro Iohanni Ferinario, amico suo carissimo.

S. D. Maxime decet Musas canere Deum, cuius opus et donum sunt. Spero igitur te nobis γε-νέθλια filii Dei composuisse, quae ut iam adferas valde te oro, quia typographo carmen dandum est. Bene vale et responde, aut iam adfer carmen, quod malim *).

Philippus.

No. 6890.

25. Decb.

Testimonium.

+ Ex autogr. descripta a Lunzio et Collect, suae inserta.

Pastor Ecclesiae Dei in oppido Saxoniae Vitteberga, et caeteri ministri Evangelii in eadem Ecclesia salutem dicunt omnibus lecturis has literas.

Non alia vox in coelo et in terra unquam ardentior audita est, quam precatio filii Dei in agone. in qua petit colligi et servari Ecclesiam, et sic regi, ut unum sit in Deo. Idem inde usque ab initio generis humani, omnibus temporibus, donec universa Ecclesia ex morte resuscitabitur, petit. Propter hanc filii precationem cum colligit Deus Ecclesiam inter nos quoque, gratias agimus et aeterno Patri, et Filio eius, Domino nostro Iesu Christo, et Spiritui S., et gemitus nostros ad summi Sacerdotis nostri, Domini Iesu Christi, precationem adjungimus et petimus, ut semper inter nos quoque colligatur aeterna Ecclesia: quod cum fiat voce Evangelii, et non aliter, sicut scriptum est: Evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti; vult Deus eligi idoneos ad decendum Evangelium.

Testamur igitur, hunc honestum et eruditum virum, Erasmum Crossenszky, natum in oppido Scepusii Kesmark, vocatum esse ad ministerium Evangelii in arce Kesmark. Cum autem a nobis petitum sit, ut, explorata eius eruditione, adderemus publicum ritum ordinationis: diligenter eum audivimus, et comperimus, eum recte

tenere summam doctrinae Christianae, et pie et constanter amplecti puritatem Evangelii, quam et Ecclesia nostra una voce et uno spiritu cum Catholica Ecclesia Christi profitetur, ac a fanaticis opinionibus, damnatis iudicio Ecclesiae Christi, abhorrere. Promisit etiam hic Erasmus Crossenszky in doctrina constantiam, et in officio fidem et diligentiam. Quare ei iuxta doctrinam Apostolicam publico et pio ritu commendatum est ministerium docendi Evangelii et administrandi Sacramenta iuxta vocationem. Cum autem Filius Dei, qui est loyog aeterni Patris, vere sit efficax voce ministerii, et faciat, ut ministerium sit salutare, sicut scriptum est: Sedet ad dextram Patris, dona dans hominibus, Prophetas, Apostolos, Evangelistas, Pastores, Doctores; et sicut Dominus inquit: Ego sum vitis, vos palmites; sine me nihil potestis facere: oramus eum, ut adsit et huius iam ordinati ministerio, et faciat, ut sit salutare. Ipsum etiam Erasmum et Ecclesiam suam hortamur, ut doctrinae puritatem retineant. Vere enim ibi est Ecclesia Dei, ubi sonat vox Evangelii incorrupta; vere ibi dat Deus aeternam iustitiam et vitam; vere exaudit et gubernat invocantes ipsum; mitigat etiam aerumnas huius vitae et in ira recordatur misericordiae suae. Quare inquit: Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint, quidquid volueritis, petatis et fiet vobis. Hortamur etiam cos, ut sint memores praecepti divini de coniunctione et concordia cum aliis Ecclesiis, recte sentientibus tuenda, sicut scriptum est: ὁ θεὸς ἀγάπη ἔστι, καὶ ὁ μένων ἐν τῆ άγάπη, εν τῷ θεῷ μένει, καὶ ὁ θεὸς εν αὐτῷ *).

Datae Vittehergae anno 1560. [i. e. 1559.] die, quo celebratur publice recordatio mirandae nativitatis Domini nostri lesu Christi ex virgine, qui est Iehova iustitia nostra **). Pastor Ecclesiae Dei in oppido Saxoniae Vitteberga, et caeteri ministri Evangelii in eadem Ecclesia. Paulus Eberus Kitthingensis. 1 Tim. 4. Attende lectioni, adhortationi et doctrinae. Ne negligas donum, quod in te est, quod datum est tibi per prophetiam, cum impositione manuum seniorum.

L. Sig. Pauli Eber. L. Sig. Phil. Melanthon.

Phil. Melanthon. Georgius Major D.

Sebastianus Froschelius M. Ioannes

Sturio, M. Petrus Ecelius.

^{*)} Hoc carmen Io. Ferinarii legitur in Scriptis publ. Acad. VViteb. T. IV. ad d. 25. Decb. 1559. nomine Rectoris Academiae, Georgii Cracovii, promulgalum; sed nomen Ferinarii, auctoris, subscriptum est.

^{•)} Vid. 1 lob. 4. v. 16.

^{**)} Ier. 83, 6., quae verba in Ms. charactere Hebraco siguala, ad Christum hic applicata sunt. [Lunz.]
65 *

(In pagina sequente Philippus sequentia posuit:)

"Oramus etiam Reverendum virum Ioannem Sommerum, Pastorem Ecclesiae Dei in oppido Scepusii Kesmark, ut hunc Erasmum vicinum fraterna benevolentia complectatur, et piis consiliis gubernet, sicut scriptum est: Et tu conversus, confirma fratres tuos."

No. 6891.

26. Decb.

C. Peucero.

+ Ex apographo in cod. Rehd. Vratisl. Vol. V.

Clarissimo viro, eruditione et virtute praestanti Caspari Peucero, filio suo carissimo,

S. D. Cariss fili. Vult nos Deus in exemplis infirmitatis nostrae de suis promissionibus cogitare, et quasi trahere ad sese, ut confirmetur in animis haec sententia: ea, quae servantur, non casu, sic ruentibus atomis, sed ab ipso servari. Petamus igitur et protectionem a deo, et mitigationem calamitatum. Magno cum dolore legi tuam narrationem de sororibus et orphanis. Et cum propter tuum luctum, tum vero propter orbitatem tot cognatorum tuorum doleo. Cogitabis autem de orphanis distribuendis, qua de re audies, quid consilii habeant cognati*). Bene vale. Salutem vobis omnibus opto. Die Iohannis Evangel.

Philippus.

No. 6892.

28. Decb.

Iac. Rungio.

Edita in Thomae Crenii animadverss. philolog. et historic. Tom. XIV. (Lugd. Bat. 1705. 8.) p. 58.

Reverendo viro eruditione et virtute praestanti, Dom. I a c o b o R u n g i o, Doctori Theol., gubernanti Ecclesiam Dei in inclyta Pomerania, fratri suo cariss.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Tecum precor filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, ut tribuat Ecclesiis nostris et earum hospitiis hoc venienti anno salutarem tranquillitatem.

Mitto pagellas, et mitto tanquam iudicii, teque oro, ut mihi sententiam tuam de propositionibus disputationis *) significes. Bremam adduxit Morlinus Heshusium, qui iam provocat Albertum ad publicam disputationem. Tanta est in iuvene arrogantia. Nisi Deus prohibebit, excitabuntur in illo loco magni tumultus. Te velim intentum esse in ea, quae ibi aguntur.

Argentorati et Basileae quadringentae familiae pulsae ex Gallia quaerunt hospitia. Scribam plura in mercatu Lipsico. Nunc enim festinabat hic vester civis, honestus adolescens, quem et illustrissimo Principi et tibi commendo. Beue vale. Die 28. Decembr.

No. 6893.

(hoc anno.)

Friderico Regi Dan.

† Ex autographo Mel. in cod. Monac. I. p. 417. — Est prima epistolae delineatio (Concept, quod dicunt) et primum eius tantum folium servatum est. Ex scripturae ratione intelligitur hanc epistolam a Melanthone sene scriptam esse.

Inclyto et Serenissimo Regi Daniae Friderico secundo, Duci Sleswici et Holstatiae, Domino Ditmarsiae, Comiti in Oldenburg etc. Principi clementiss. S. D. **)

Quotidie et recitanda est et diligenter cogitanda consolatio in symbolo proposita: crede esse Ecclesiam sanctam catholicam. Erigenda est enim mens et firma adsensione statuendum, inter tantas generis humani confusiones, tamen esse coetum non ruiturum in perpetuum exilium, sed in quo sunt electi ad perpetuam coelestis Ecclesiae consuetudinem; nec ex atomis casu ortos esse homines, nec — —

(Desinit hic pagella.)

⁴) De patre Peuceri graviter aegrotanti loquitur epist. ad Lauterbachium d. 1. Mart. et ad Lutherum d. 4. Mart. 1560. Videtur igitur mater Peuceri nunc mortua esse.

^{*)} Videl, Pauli Eberi.

^{**)} Is successit Christiano Regi Daniae incunte anno 1569.

No. 6894.

hoc anno.

H. Witikindo.

Epistola praemissa libro: M. Ioh. Ranftii Chronicon Regni Iudaei, Vitemb. 1559. 8.

Doctissimo et integerrimo viro Hermanno VV it i kindo, fratri suo carissimo, Phil. Mel. S. D.

Cum in hoc tristi bello Livonico multa de tuis doloribus et periculis cogitarem, saepe recitavi querelam Psalmi, in quo Ecclesia deplorans suas calamitates inquit, se exulare inter Mesech. Consentaneum est autem a nomine Mesech dictos esse Mosynoecos, quorum fit mentio in Argonautico carmine, et hoc esse Moscovios iudico, progressos magis septentrionem. Meministi autem descriptionem feritatis eius gentis apud A; ollonium. Ideo cum significare Psalmus vellet, Ecclesiam circumsessam esse ab immanissimis hostibus, nominavit cam gentem, cuius insignis et celebrata tunc barbaries et crudelitas fuit. Nosse enim Mosynoecos vicini Davidis Phoenices poterant, qui tune Colchicorum vicini erant, ut adhuc sunt Moscovii, qui, cum vastarint magnam Livoniae partem, abduxerint in barbaricam servitutem multa hominum millia, distraxerint coniuges, pueros aut in complexu parentum trucidaverint, aut avulsos a parentibus abducant, et honestas matronas et virgines omnibus contumeliis adficiant. Plane congruunt verba Psalmi ad hos ipsos hostes, qui Livoniam invaserunt. Iustum autem erat. Germanos vohis coniunctos et coloniarum et Ecclesiae foederibus suscipere defensionem et cognatorum et Ecclesiarum. Sed ut Homerus de graeco exercitu dicit, sumus Azaudes σὐχέτι 'Αχαΐοι*). Nos interea, qui et in alia parte exulamus inter Cedar, rabiosas sophistas et crudeles tyrannos, qui verae doctrinae hostes sunt, tantarum calamitatum mitigationem a filio Dei, domino nostro Iesu Christo, crucifixo pro nobis et resuscitato petamus, ac precemur, ne verae Ecclesiae reliquias prorsus dissipari et deleri sinat.

Expecto tuas literas vel te ipsum potius. Interea in huius scripti editione, quod propter utilitatem existimabam in multorum manus ventu-

rum esse, meam de te sollicitudinem et meum dolorem ostendere volui. Bene vale. Anno 1559.

No. 6895.

(h. a.)

G. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 565. (ed. Lond, lib. II. ep. 575.).

D. Georgio Cracovio

S. D. Oro ut propter Matthesium venias ad rusticationem, ubi de illis nostris disputationibus rursus colloquemur. Si procedent οἱ μεθωναῖοι, longam telam inchoabunt. Rursus totum doctrinae corpus repetendum erit. Si sunt in Deo contradictoriae voluntates, ut illi volunt, qui nos oppugnant, plane renovant deliria Manichaea, de duobus principiis coaeternis bono et malo. Et hoc moustrosius est, quod in uno Deo constituunt utrunque. Vide qualium disputationum tubae erunt illi μεθωναίων scriptores. In altera causa περὶ τοῦ πανταχοῦ quantum incendium excitabunt? Oro autem Deum ut nos gubernet.

No. 6896.

h. a.

(De officiis Magistrat.)

Mel. Consil, lat. P. II. p. 864.

De officiis Magistratus, Philip. Melanth.
Anno 1559.

Virtutes, seu actiones necessariae in omnibus politicis Magistratibus reete comprehensae sunt in definitione usitata: Magistratus est custos legis, videlicet utriusque tabulae Decalogi in externa disciplina: id est, Magistratus debet curare, ut populus recte doceatur de Deo, et prohibeantur et puniantur Epicuraei sermones, blasphemiae, et periuria; ut scriptum est Levit. 24. Qui dixerit blasphemiam contra nomen Domini, morte moriatur.

Ex hoc ipso dicto iudicari potest de his quaestionibus: An haeretici puniendi sint a Magistratu politico? An iuste fecerit Senatus Genevensis, quod Servetum propter manifestam bla-

^{*)} i. e. mulieres, non viri. Vid. Hom. Il. 2, 825. Item 7, 96.

sphemiam contra filium Dei interfecerit? An iuste faciant pii Magistratus, quod Anabaptistas pertinaces in atrocibus erroribus interficiant? De his quaestionibus nunc breviter respondeo. Ac primum de Anabaptistis.

Duplices sunt errores Anabaptisti: Alii proprie seditiosi, qui improbant Magistratus, et officia Magistratus, et officia Magistratuum, iudicia, legitimas poenas, distinctionem dominiorum, sicut olim Carpocrates, et multi alii.

De his certissimum est, sic procedendum esse: Primum recte docendi sunt, et si sunt dociles, et abiiciunt errores, non sunt interficiendi, sed regula servetur: Infirmum in fide assumite, non ad dubitationes. Sed si sunt pertinaces, puniantur ut seditiosi, quia idem est, tribunitiis concionibus, contrariis politico ordini, et armis, seditiones movere. Hoc fundamentum perspicuum est ex dicto: Qui potestati resistent, poenam sibi acquirent. Item, Omnis qui gladium acceperit, gladio peribit.

Sunt autem alii haeretici, qui non vociserantur de politicis negotiis, ut Anahaptistae, sed tantum in dogmatibus serunt blasphemias, ut recens fecerunt Servetus Hispanus, et Belga Campanus, qui Samosatenicas blasphemias renovarunt, et contenderunt in Christo tantum esse humanam naturam, et lóyov Iohan. 1. non significare υφιστάμενον λόγον, srd decretum de mittendo filio, et astute eluserunt dicta de divina natura in Christo. Adversus tales haereticos, etiani hoc modo procedendum est. Primum recte docendi sunt, et si sunt dociles, et abiiciunt errores, non sunt interficiendi, sed regula servanda est: Infirmum in fide assumite, non ad dubitationes. Sed si sunt pertinaces, iudicium Ecclesiae constituatur, in quo sententias dicant, non solum doctores, sed etiam delecti ex aliis membris Ecclesiae, Magistratus, et alii: et cum re iudicata error damnatus est, si reus non emendetur: potestas obtemperet mandato de blasphemiis puniendis, quia mandata de periuris, et manisesta idola colentibus, et de magicis, sunt leges na-

Ut autem in aliis sceleribus Magistratus non exercet potestatem, nisi adversus suos, re iudicata: Sic in his caussis Magistratus adversus suos, non alienos, procedat: ut lex Moysi iubet interfici cultorem idolorum in populo Israël, non alibi.

Gradus etiam in talibus delictis considerentur. Non sit lentus Magistratus in atrocibus blasphemiis, sed ardeat iusto zelo, sicut scriptum est: Iniquos odio habui, sed praecedant legitima iudicia. Mitior autem sit, si delicta minus sunt atrocia: sed tamen contagia errorum prohibeantur. Hic exempla considerentur, Iosaphat, Ezechias, Esaias, et Iosias deleverunt idola in suo populo. Idem fecerunt postea Constantinus, et Theodosii, primus et secundus: Etsi nec ubique idola tollere, nec omnes impias sectas abolere potuerunt. Opponuntur hace argumenta:

Magistratus politicus, non potest mutare corda.

Fides est tantum in mente corde.

Ergo nihil ad Magistratum politicum pertinet.

Respondeo: Magistratus politicus non potest mutare corda, ut non potest mutare corda accensa iniusto amore, sed iudicat et punit externa facta, adulteria, et similia: Sic iudicat et punit externos cultos idolorum, et blasphemiam, et praecipit recte eruditi suos populos. Sic Carolus Magnus, Henricus Auceps, Henricus Bombergensis, domitis Ethnicis, deleverunt idola, et coëgerunt domitos audire veram doctrinam, iuxta dictum: Lex est posita iniustis, profanis, etc. Item, Lex paedagogus est in Christum. Et Carolus Magnus, in institutione Episcopatus Hamburgensis scripsit: Volumus gentem Saxonicam non nobis, sed Deo servire, retenta libertate.

No. 6897.

h. a.

Iudicium.

Mel. Consil. lat. P. II. p. 871 - 877.

Quaestio.

An ad Coenam Domini admittendi sint, qui a iudicibus petunt defensionem, aut poenam, seu ut actores, seu ut rei, cum scriptum sit: Relinque munus tuum ante altare, ac vade, ac prius reconcilieris fratri tuo, et postea donum offeras: Esto consentiens adversario tuo, etc.?

Anno 1559.

Hanc quaestionem explicare decrevi, non ut in malis confirmetur profanicas, sed ut piis conso-

latio necessaria ostendatur, et error eximatur. Ac meminimus ante annos fere quadraginta viro clarissimo Doctori Hieronymo Schurffio veram interpretationem pergratam fuisse, cum quidam ex Ecclesia universum agmen forense eiicerent.

Optandum est omnino, ut censura divinitus instituta severe exerceatur in Ecclesia, sicut scriptum est: Si non annunciaveris impio, sanguinem eius de manu tua requiram. Sed tamen antecedere debet cognitio, et sit certa iudicii norma, nec fiat illud, quod dicitur:

Dat veniam corvis, vexat censura columbas.

Est autem vera iudicii norma haec: Arcendi sunt a Coena Domini omnes, qui in delictis externis perseverant, pugnantibus cum voce divina, de quíbus convinci possunt. Nam Ecclesia non inspicit latebras pectoris, sed iudicat externa facia, et normam habet Decalogum recte intellectum, quem et Paulus intuctur, inquiens ad Corinth. Non sit societas cum scortatoribus, de fraudatoribus, idolorum cultoribus, convitiatoribus, ebriosis, raptoribus.

Cum nominat idolorum cultores, comprehendit omnes, qui in externa professione aut invocatione primain tabulam violant, ut multi sunt Epicuraei. Item, Pyrrhonii, qui dici neutrales volunt, multi pertinaciter et rabiose pontificia idola defendunt, multi fanatica Anabaptistarum deliramenta, et similia. Denique omnes, de quibus Iohannes inquit: Omnis qui non manet in doctrina Christi, Deum non habet.

Minus obscurum est, quae facta pugnent cum secunda tabula. Qui iniuste laedunt aliorum corpora, qui ostendunt cupiditatem nocendi, et odia, minis, aut aliis signis, qui sunt polluti vagis libidinibus, qui res aliorum rapiunt, aut furantur, aut exercent iniustos quaestus, - ut foeneratores, et qui in contractibus quoquo modo alios defraudant

Item, qui calumniis et ementitis convitiis famae aliorum nocere student.

Ebriosos etiam adiungit, qui dediti helluationi, omittunt sui officii labores, nec corporibas tribuunt debitum honorem, sed volentes ea corrumpunt, et impediunt invocationem, et deliberationes.

Cogitate, quam multa tetra vitia nominarit Paulus, adversus quae censuram exerceri voloit, quod si fieret, quanti labores essent iudiciorum Ecclesiasticorum.

Sed, proh dolor, in hac αναρχία iacent Ecclesiarum iudicia, pii Pastores non adiuvantur a potentibus, quorum multi, ne iudicia metuant, nulla constitui volunt. Multi specie iudiciorum habent satellitia assentatorum, qui falsis opinionibus fucos inurant, confirment idola, et multas iniustas dominorum cupiditates. Talis est enim generis humani miseria, ut dicitur:

Ο βίος μάλιστα τοῖς πονηροῖς ήδεται

Πράττει δ' ἄριστα δ κόλαξ, δεύτερος δ συκοφάντης. Postquam vero consideravimus, quinam arcendi sint a communione, iam addatur altera re-

gula, quae paucis syllabis comprehendi potest: Recte doceat Pastor, et damnet omnia vitia interiora et exteriora. Cumque de arcanis iudicare non possit, admittat ad Coenam Domini

omnes, qui sunt ἀνέγκλητοι.

Hac una voce complectimur externam obedientiam iuxta utramque tabulam Decalogi. Sit professio verae doctrinae cognita multis, et firma sit coniunctio cum vera Ecclesia in invocatione. Sint mores iusti et casti, sit in officio diligentia, sit in victu temperantia, sit modestia in regenda iracundia, et aliis affectibus.

Tales admittendi sunt ad Coenam Domini, nec sunt arcendi propter militiam, aut forenses disputationes. Nam hae res sunt partes politici ordinis, quem et instituit, et conservat, et approbat Deus. Maxime admittendi sunt ad Coenam Domini Constautinus et alii milites iam in acie trucidaturi ingentem Licinii exercitum.

Excipit Melchisedech redeuntem ex praelio Abraham, et eum ad sacrificium admittit, eique benedicit.

Haec cum de militibus manifesta sint, fatendum est, et iudices, et eos, qui iudicum cognitionem flagitant, cum te optima divinitus ordinata utantur, non arcendos esse a societate piorum.

At nemo litigat, nisi iratus et ardens odio? Scriptum est autem: Dilige proximum, sicul te ipsum.

Etsi multi adferunt odia, cupiditatem nocendi, et sycophantias ad iudicia, tamen haec sunt vitia ab ipsis accersita.

Ut autem amicissimi de maximis rebus dissimiles habent opiniones, et aliorum petunt et expectant decreta. Ita honi de haereditate, de coptractibus, et aliis negotiis dissentire possunt sine odii acerbitate et cupiditate nocendi.

De re maxima, de successione in regno florentissimo, duo fratres filii Darii dissentiebant, Artabazanes, et Xerxes. Nec tamen mutua benevolentia extincta est, sed arbitrio patris sese reverenter uterque subiecit, frenata cupiditate, ne ultra leges efferretur.

Vidimus ipsi duos fratres Duces Bavaricos, Guilelmum et Ludovicum, cum propter testamentum patris de successione dissentirent, sine odiis expectare Imperatoris Maximiliani sententiam, nec suavissimam familiaritatem, nec officiorum et donorum vicissitudinem intermittere.

In acie duo Principes amicissimi, Hector et Polydamas diversa consilia habent. Ac primum consilium Polydamantis Hector antefert suo. Deinde alia in re suadenti quiddam indignum, non obtemperat, cum quidem dicit Polydamas:

Quamvis aegre audis Hector me recta monentem Non populi tamen est cum damno gloria Regum Amplificanda, salus potior sit publica civi Seu tunc consilium cum poscit curia nostrum, Seu cum stant instructae acies, pugnaeque cientur, Nunc quoque dicenda est melior sententia nobis.

Dissentiebant inter se non de asini umbra Fabius et Scipio, de traiiciendo exercitu in Africam, et senex Fabius prioris belli exemplis terrebatur, denique rectius erat eius consilium. Nec tamen Scipionem oderat. Miltiades praeliandum esse censebat, caeteri Duces praelium dissuadebant, non odio, sed alia moti probabili opinione.

Quoties videmus amicissimos in Senatu aliquo diversas sententias acerrime propugnare, qui cum idem spectent, videlicet salutem publicam, vias tamen diversas ad eam esse putant. Dissentiebant sine odio Paulus et Petrus.

Cum igitur sine odio, et sine cupiditate iniuste nocendi, possit esse opinionum dissimilitudo, et saepe graves dubitandi caussae sint, et speciosa argumenta in utraque parte, licet deferre controversias ad sapientes gubernatores, cum quidem hunc ordinem et instituerit Deus, et audiri nobis dubitantibus velit.

Reverentia est Deo, legibus, et Magistratibus debita, horum vocem anteferre privatae opinioni et cupiditati. Ut cum singulari pugna dimicant inter sese Aiax et Hector, quiescit uterque exercitus spectator virtutis duorum fortissimorum Ducum: Ita dum inter sese argumenta utriusque partis sapienter proposita dimicant, retineantur

inclusae cupiditates propter mandatum Dei, et propter hunc ordinem divinitus sancitum.

Haec docendi sunt homines, ut odia, et cupiditatem iniuste nocendi reprimant, et agnoscant ordinem divinum, et propter Deum reverenter audiant leges et Magistratus. Haec doctrina ad pietatem, ad regendos mores, et ad pacem publicam conducit. Nec sunt haec Stoica, seiungere odia et disputationem forensem, sicut in senatoria deliberatione seiungi odium, et alias pravas cupiditates necesse est. Lex enim sit gubernatrix, non caeca cupiditas.

Docet igitur nos filius Dei de rebus maximis, cum iubet accedentem ad aram, prius reconciliari fratri. Cultus esse ostendit, non ritus sacrificiorum in impiis, sed vult praelucere fidem, vult corda habere novae obedientiae semina, sicut in Hosea inquit: Misericordiam volo, non sacrificium, et agnitionem Dei, non holocausta. Itaque ante ritus sacrificiorum reconcilieris fratri, deposito odio, abiecta etiam controversia, si scis te iniusta petere. Sed si res dubia est, amanter paciscamini vos legum et iudicum vocem expectaturos et audituros esse. Saepe enim controversiae non ad te unicum, sed ad totam familiam, aut ad pacem publicam pertinent, ut illa Ducum Bavariae, de qua dixi.

Eadem est sententia dicti: Esto consentiens adversario tuo cito, videlicet deposito odio, et abiecta controversia, si scis te iniusta petere: vel, si res dubia est, amanter paciscamini vos legum et iudicum vocem expectaturos et audituros esse. Et quidem Graece legitur, todi edvoav, sis benevolus.

Iam cogita, quam necessarium sit hoc praeceptum in Ecclesia, in vita politica, in oeconomica. Quam multa horribilia incendia vidimus in Ecclesia, orta sine ullis veris caussis, tantum accensa φιλονεικεία et odiis, deinde astute quaesitae sunt σκιογραφίαι δικαίου, sicut Plato nominat.

Discessit ex nostris Ecclesiis Staphylus odio quorundam iniusto, finxit caussas contra conscientiam, se veteris et perpetuae Ecclesiae vindicem esse velle, cum sciat multa nova idola καὶ βδελύγματα a pontificiis defendi prorsus ignota veteri Ecclesiae. Manifestum est, alios quosdam odio nostri, non veris caussis absurdas sententias defendere. Praeterea ut in febre, cum in lingua biliosus humor redundat, et reliquos humores di-

luit, dulcia etiard gustanti fiunt amata: Ita mens livida facile alieno sermone invenit, quod displiceat. Nec vero potest esse pax, nisi in diiudicando sit sanitas, et candor adhibeatur, qui interdum obscure aut ambigue dicta concinne interpretetur. Exempla passim obvia sunt. Scripsit alicubi Lutherus, duo esse Sacramenta divinitus tradita, caetera addita esse humana autoritate. Scelerate Staphylus vociferatur, Lutherum dicere, coniugium humana autoritate institutum esse, cum tantum de appellatione Sacramenti Lutherus disputet: An conjugium, (quod omnes constanter assirmamus, divinitus institutum esse,) nominandum sit Sacramentum novi Testamenti? Res perspicua est. Et tamen ille sycophanta peregrinam sententiam affinxit. Tales ludi sunt adversariorum, quos ut filius Dei amans veritatis compescat, precemus. Circumspectione nostra vitari tales reprehensiones non possunt, ut dicitur: odder άλεξιφάρμακον τοῦ συκοφάντου δήγματος. non tantum haec impudentia ostendit, eus malae caussae patronos esse, et indulgere odijs. rum et parricidia tot annorum illustria signa sunt odii. In Hispania, in Gallia, in Belgico, et multis locis aliis magna saevitia in pios exercetur. Et Episcopus Treverensis nunc ad veterem Trevirorum urbem, quae et olim fidum hospitium Ecclesiae fuit, exercitum admovit, ut pios ibi interficiat. Haec considerare nos decet, ut cogitemus, quae et ubi sit Ecclesia, et qui sint veri fontes dissidiorum, ut Ecclesiae coniunctionem omnibus officiis tueamur: Ac ut in civili consuctudine discerni cives et hostes oportet, et ne infinitae fiant distractiones, quaedam in civibus insuavia sapienter toleranda et lenienda sunt, ut tolerat Scipio Tribunos: Ita in Ecclesia pii coniuncti in vera invocatione, qui etiamsi infirmi sunt, tamen sunt doeiles, discernantur ab Atheis, et idolorum defensoribus, qui cam universam Ecclesiae doctrinam inanem fabulam esse statuant, tantum eo retinent usitata idola, quia vident simulationem superstitionis adferre opulentiam, et nervum esse potentiae. Adversus illam Titanum sobolem coniunctae sint verae Ecclesiae cives, non praelientur inter sese, ut Cadmaei fratres, sed cogitemus, in hoe agmine Christi plurimos esse teneros et languidos comites, qui ita ducendi sunt, ne defessi extinguantur, sed ut paulatim sequentes confirmentur, ad quos etiam vere pertinet vox Psalmi, Ex ore infantium et lactentium perfecisti lau-MELANTH, OPER. Vol. IX.

dem. Talibus parcendum est, nec odio exulceranda sunt eorum vulnera, quae paulatim mitioribus remediis sanari possunt.

De tali studio tuendae coninnctionis et ad suos cives hoc modo scribit Demosthenes, cuius verba libenter secito, quia prodest amnibus notissima esse: Adhorter alios ad deponenda odia, cum quidem simili humanitate multi ergu me non sint usi, qui me iniuste et seditiose inimicis propinarunt, sed iudico non explendam esse vindictae cupiditatem cum pernicie publica, nec privata odia miscenda esse negotiis publicis, sed me primum hanc moderationem, ad quam alios adhortor praestare debere. Haec ille civibus Atticis concionabatur. Quanto plus est esse Ecclesiae civem, in qua filius Dei severissime hoc mandatum praecipit? Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.

No. 6898.

h. a.

(Inscriptio.)

Verba, quae Melanthon, sua manu inscripsit Tomo X. opp. Lutheri, qui habetur in templo oppidi Buck, edita in ber Allgemeinen Attchengeltung 1890. No. 140. — Similia inscripsit Mel. in alium librum, vid. ann. 1554.

Paulus zu den Coloffern.

Die Rebe des Herrn Christi foll in euch reichlich mohnen in aller Weisheit, und ihr sollt euch unter einander lehren und erinnern.

Diefer Spruch ift ein flar Zeugniß, baß Gottes Bille ift, daß wir die Lehre des herrn Christi felb lefen , ober oft horen und fleißig bewahren follen. Dies fes follen wir thun Gott ju ehren, und barum, daß Gott also, namlich durch sein Wort, wirken will, und ift gewißlich wahr, wo Gottes Wort im Bergen mohnet, bas ift, wo es in rechter Befehrung ju Goet und mit Glauben bewahret und angenommen wird, in felbigen Derzen wohnet Gott felb wesentlich und fraftig. lich. Der emige Bater liebet bich um des Gobnes mil. len, und burch ihn giebet er den beiligen Geift in bein Herz, giebt Leben, lebret, wohnet, regirt, schüßet. erhalt dich, und machet bich Erben ewiges Lebens, barin Gott alles in allen Seligen fenn wird, und wird bir mittheilen fein Licht, Beibheit, Gerechtigkeit und Freud in Ewigkeit. Dem fen Lob und Dank. Amen.

Scriptum manu Philippi 1559.

No, 6899.

Annales.

Ex Annalibus Phil. Melanthonis, editis in eiusdem chriftlichen Berathfchiagungen und Bebenten p. 775. (Vid. quae de annalibus diximus ad annum 1552. exeunten.)

(Annales Melanthonis ad ann. 1559. speciantes.)

Im Jahr nach ber Geburt unsers herrn und Seligmachers Sefu Christi 1558. *); obwohl beibe Konige, Philippus aus Sifpanien, und henricus aus Krantreich, ein groß Kriegsvolt im Commer aufbrachten (benn ein jeder ohne das Fugvolt bei zehen taufend Pferde hatte); so geschah boch keine Beldschlacht, benn fie alle beide wohl sehen konnten, daß es ohne groß Blutvergießen nicht abgehen, und welches Theil gefchlagen, in einen unüberwindlichen Schaben gerathen murbe. Es lag aber noch im Niederland gefangen ber alte Connestabilis Mommorantius, ein weiser und beherater gurft, berfelbige riethe jum Friede, und murd neben bem Bischoff von Arres, Granvelo, von etlichen wenigen mehr dazu ertohren, daß sie vom Friede handeln sollten. Und als mitten im Winter ein Unftand gemacht, ließen fie bas Kriegevolt zu beiben Seiten ziehen.

Endlich im 1559. (Jahre) mit dem angehenden Lengen mard Friede gemacht, und mit Schwagerschaften bestätigt. Konig Philips in Sispanien, dem fein Gemahl, Frau Maria, Conigin in Engelland, neulich gestorben, mard bas Fraulein Ifabella, Konigs Beinrichs Tochter in Frankreich zugefagt. Fraulein Margaretha, Ronig Beinrichs Schwester, marb bem Herzog von Sabaudien, Emanueli Philiberto jugesaget, Herzog Carls von Sabaudien Sohn, und ward ihm wieder eingeräumt das Herzogthum Sa. baudien, fo Ronig Franciscus Bergog Carin, bieß Emanuelis Batern, genommen hatte. Also nahm der Krieg zwischen dem Konig in Frankreich und dem Konig in Bifpanien ein Ende, und hatte der Bertrag amifchen den zweien Konigen gar einen frohlichen Unfang von megen der Schmagerschaften; aber diese Freude mabret nicht lange, benn bald barauf ftarb Konig Beinrich in Kranfreich. Dadurch ward vieler Leute Hoffnung abgeschnitten, wie barnach angezeigt werden sou.

3m Anfang des 1559. Sahre tam Raifer Ferbinandus gen Augsburg, dabin auch die andern

Burften des Reichs bescheiben, und famen gu Sauff Die Churfursten, als der Bischoff von Mann, Berr Daniel, geborner vom Wel, und einer von Brendel, ber Bifchoff von Trier herr Johannes, geborner vom Abel, und einer von ber Lan, Pfalgraf Frieberich, so an des Dtthenriche Statt tommen, und andre Fürsten mehr, ale Bergog Albrecht in Bayern, Herzog Bilhelms Sohn, Pfalzgraf Bolfgang ju Reuburg, Markgtaf Georg Friederich von Ansbach, Bergog Chriftoff von Wirtenberg, etc. Die anbern Fürsten hatten ihre Gefandten ba; als Bergog Augustus, Churfurst ju Sachsen, hatte geschickt Graf Ludwig ju Reugarten, Georgium Gracos vium von Stettin, ber Rechten Doctor und Profife forn in der Universitat Bittenberg, Franciscom Cramium, ber Rechten Doctor und Professora ju Leipzig, und Beinrich von Ginfiebel, it nen vom Abel. Und sind auf diesem Sag allerlei Strung und Zwiespalt unter den Furften burch des Kaifers Aleis und gutliche Unterhandlung vertragen, die wir allhie in dieser kurzen Historien nicht haben wollen er zählen. Es hat auch der Kaiser wiederholet und bestätiget ben Abschied, barin auf ben vorigen Reichstagen, als Anno 1555. zu Augsburg und Anno 1557. zu Regensburg unfern Rirchen, der Augsburgifchen Confeffion verwandt, Friede jugefaget ift. Diefe Bestätigung bes Friedens ift bas furnehmfte, fo auf Diefem Lag ift gehandelt worden.

Ueber das begehret auch der Kaifer an die Fürsten des Reichs, daß fie gurathen follten, wie dem unbilligen Furnehmen des Papfts. Pauli IV., Caraphae, ju begegnen, fo *) die Bahl Caifers Ferdinandi nicht com firmiren wollt barum, bag er ben Fürften und Stabten ber Augeburgischen Confession Frieden jugelagt batte. Darauf schlossen die Stande bes Reichs alle einhellig, daß sich die Fürsten vom Kaifer Ferbinando in keinem Bege trennen oder absondern, viel weniger zugeben wollten, bas Deutschland baburch follte verunruhigt werben, oder aber daß die Form des Romischen Reichs und die Gewalt und Authoritat, der Churfürsten verandert, oder daß dies Reich, so die fürnehmste Zierde ist Deutscher Nation, außerhalb Deutschland auf andere Lande gewandt und gebracht werden follte. Und bagu, (namlich daß fie ihren Raifer beschuten, und bas Reich bei feinen Burben und Stand erhalten mochten), wollte ein jeber alle feine Macht und Bermogen williglich gufeben. Es ward auch beschloffen, daß man biefen Be-

^{*,} Vid. Annales ad ann. 1558. Repetiit hic breviter Melanthon ea., quae anno 1558. evenerant, ut melius necteret ea., quae anno 1559. acta sunt. Male superscripsit Pezelius hanc narrationem: "Anno M.D. LVIII."

^{*)} fo, i. c. melder.

C

meinen bes Reichs Senteng bem Papft follt anzeigen, und die Confirmation, wie gebrauchlich, begehren. Das aber ber Papft vorgiebt, er tonne den nicht confirmiren, ber benjenigen Friede jugefagt habe, fo bie Lehr bes Papfts 311 Rom tabeln und ftrafen, barauf ift eine richtige und gar gute Antwort, bag ber Raifer übel und unrecht thate, fo er mit gewapneter Band irgend eine Gemein oder Kirchen vertilget, ebe benn fie gehoret und ordentlicher Beise condemnirt ift; furnehmlich aber, Diemeil ber protestirenden gurften Kirchen keine aufruhrifche ober gottesläfterische Lehre führen, sondern nur allein ftrafen etliche grobe Grrthum bes Papfis, und begehren einen Synodum, darin diese Sachen mochten gehoret und entschieden werden. Go ftunde bas auch Dem Papft zu, und ift großer Konige Ampt, daß sie einen Spnobum anstellen follen, und Berordpung thun, daß in demselben die Lehr moge verhoret und eraminiret merden, welches nicht allein die Deutschen munschen und begehren, sondern alle fromme Christen in der gangen Belt feufgen darnach. Aber bas ift jederman tund und offenbar, daß die Papfte bishero in teinen rechtmaßis gen Synodum willigen, ober bag fie nur auf bem Schein damit gespielet, jund Fürsten und Berren bas Maul aufgesperret, da fie etliche Monche und geschwin-De Sophisten, so eines Ruchens *) mit ihnen find, zu Und da gleich Brentius und Sauff beschrieben. andere auf den Synodum gen Trient geschickt worden, bat man fie boch nicht gehoret.

Desgleichen murben im Rath ber Churfursten etliche alte Beschicht und historien wiederholet, wie die romischen Papfte oft durch liftige Practiten unbillige Krieg wider die beutschen Saiser erreget, baburch bas Reich, fo gang Europam beschütet, und viel Rut geschaffet batte, febr gefchmacht, und Belfchland und Deutschland jammertich verheeret worden ift; als ju Beiten Henrici IV., Henrici V., Friederich des erften und des andern, barnach zu den Zeiten Ludovici aus Bapern und Friedrichs aus Desterreich. Denn daß biese Burften für ihre Person jum Friede geneiget, bat man viel Anzeigung, als, daß sie fern in Asiam zogen wider ben Turken, ber Mahometischen Gotteslafterung ju Reuern; wie auch diefer jesige unfer Raifer Ferdinanbus gerne wollte, baß in Deutschland Fried mare, bamit er in Ungern bem Turfen abbrechen tonnte. Aber bazumal find burch ber Papfte Bubenftud biefe nothwendige Buge verhindert, und unfre Kriegsleute aus Asia wiederum surad anheim gezogen worden. Go

mag nun ber Papft zu Kom wiffen, daß die Churfürsten und Fürsten des Reichs keineswegs vom Raiser abstehen, oder zulassen wollen, daß durch der Papste unssinuig Buthen innerliche und einheimische Kriege in Deutschland angezündet würden. Als nun Doctor Craco vius, churfürstlicher sächstischer Gesandter, von aller Churfürsten wegen diese anzeiget, ließen ihnen die andern Fürsten alle dies wichtige Bedenken der Churfürsten sehr wohl gefallen, und sagten alle zu, daß sie beim Raiser stehen, und sest ihm halten wollten.

Im Jahr nach der Geburt unsers herrn und Seligmachers Icsu Christi 1559., nachdem der Reichstag zu Augsburg zergangen, zog Kaiser Ferdinandus wieberum in Defterreich.

In Deuschland ifts stille gewesen. Im angehenben Jahr, als dem andern Tag vorm neuen Jahr, farb Chriftianus Ronig in Dennemart am Milaftechen. in wahrer und ernfter Unrufung Gottes und bes Baters unfere herrn und Beilandes Jefu Chrifti. In biefem König war eine bobe Beisbeit, fonderliche Tugend und Bescheibenheit, fürnehmlich aber war in ihm große Gots teefurcht, fo er an Rirchen und Schulen erweiset; benn bie Rirchen, baraus er ben Buft falfcher Lehr und ber pauftlichen Grauel batte laffen megthun, richtet er aufs neue wieder an mit aller nothwendiger Unterhaltung und Schus. Go richtet er auch eine Universitat auf zu Coppenhagen, barein er gelehrte Leut fete te, Die in allen freien Runften erfahren, auf baß in feinem Ronigreich gute Runfte mochten gepflanzet und erhalten werben. Seine gange Regierung war friedlich. gelinde, heilsam und nube, also daß in vielen Jahren in dem Konigreich Dennemart nicht beffer Ruhe und Friede gemefen, als eben unter biefem Ronige.

Nachdem farb ben 28. Januarii Konig Chris fliernus im Gefängniß, barein er von ben Standen ber Kron Dennemark geleget war, als er sich mit Kriege bas Königreich wieder an sich zu bringen unterftanden, bavon er entseget war.

Den 12. Februarii starb Churfürst Otto Heinstich, Psalzgraf bei Rhein, und weil mit ihm zugleich aushöret das ganze große Geschlecht Psalzgrafen Phislipps, so von Ludewig, mit dem Zunamen Barbato, des Romischen Königs Ruperti Sohn herkommen, so siel die Erbschaft auf des Ludovici Barbati Bruder Kinzber und ihre Rachkommen, namlich auf den Stamm Derzog Stephans von Zweibrück, und kam nach ihm ins Regiment Psalzgraf Friederich beim Rhein, Graf von Balent und herr in Simmern.

^{. 3)} Elusdem forinae.

: Pachens Conig Christianus, Adnin in Dennemark, gestorben war, betriegte fein Gobn, Ronig Brieberich, mit Dalf feiner Bettern, ber Bergoge pon hoistein (als Herzog Hansen und Herzog Abelfi) Die Dietmarfen, welche, wie aus bem Ramen abaunehmen, vielleicht noch übrig senn von den alten Toutonibus und Marsis, die neben ben Cimbris die Romer heftig betriegten. Urfach bes Eriegs war biefe, daß fie aus Salsftarrigfeit Conig Friederich für ihren Dberherrn nicht erkennen, noch ihm schuldigen Behors sam leisten wollten, dazu sie doch durch Reichsabschiede und Befehl verbunden maren, sondern diemeil ihnen die alte Freiheit wohl thate, und sie bagegen sauer ankam, baß sie fich in neue Dienstbarkeit ergeben follten; item, weil fie zuvor, ba man fie mit Rrleg zu zwingen vorgenommen, zweimal fich beffen erwehret, und in Bertheidigung ihrer Freiheit den mehren Theil des Bolfteis nischen Abels erschlagen hatten, verließen sie sich auf ihr Land, bas mit Gumpfen und Baffer von Natur also verwahret, daß man nicht leichtlich zu ihnen kom= men konnte, und bachten nicht anders, es sollte ihnen wie vormals gluden. Aber sie murben in zweien Schlachten geschlagen, und trieb sie Konig Frideris cus dabin, daß fie Furschlage und Sagung, ihnen porgeschrieben, annehmen, und sich ben Berzogen von Holftein unterwerfen mußten. 218 er nun ben Rrieg jum gludlichen Enbe gebracht, warb er im Geptember zu Coppenhagen solenniter zum Konige in Dennemark gefronet, und biefer Solennitat und Kronung wohnte bei und zierte mit seiner Gegenwart und einer statt= lichen und herrlichen Anzahl seines Hofgesindes und berer vom Abel, so mit gezogen, Berzog Augustus, Churfürst von Sachsen, des Königed Schwager.

Im Junio, nachdem zwischen dem König in Hispanien, Philippo, Ralfer Carls Sohn, und dem König in Frankreich, Henrico, Friede gemacht, sandte König Philippus Legaten in Frankreich, die da den aufgerichten Fried mit einem Sid bestätigten. Unter benselben Gesandten waren Herzog von Alba, des Standes von Toleto, Wilhelmus Fürst von Oranien, geboren aus dem Stamm der Grafen von Raffau, und der Herr von Egmond; die schwuren zu Paris in der Kirchen S. Maria, die man sonst nennet templum Notterdame.

Den 18. Junit darnach wird, nach bem Abschied und aufgerichtem Bertrag, des Konigs zu Frankreich alteste Tochter dem Konig in Hispanien Philippo vermählet, und in seinem Abwesen dem Herzog von Alba an die Hand gegeben. Den 28. Eag werd Königs Henrici Schwester bem Herzog von Saphop, Emanueli Philiberto, in seiner Gegenwart vermählet, mit angehängter Insag, daß man ihm das Herzogthum Saphop, so zum Theil die König in Frankreich, zum Theil die von Bern innen hatten, wiedernm wollte einzäumen.

Als biefes alles vollbracht, und bie Malzeit, fo aufs herrlichste und nach königlichem Pracht zugericht, gehalten, und allerlei Spectatel, Ritterfpiel und Thurnier, wie in folden offentlichen Freuden und Frob locken, wie gebrauchlich, angefangen wurden, trug fiche zu ben 30. Junii, daß ber Konig in Frankreich, ber zuvor im Thurnier jum vierten Male gewonnen, jum funften mit feiner Sauptleute einem, bem Mongomerio jufammenritte, ber ihm im Rennen ein Stud von der abgebrochenen Stechstangen in Lopf burche linke Auge hinein Rief, und tobtlichen verwumbet, ba auf der Stechbahn jugleich war fein altefter Sohn, Berzog Franz, und dem Thurnier zufahen etlis che fürnehme Matronen, als des Königs Gemahlin Frau Catharine von Floreng, Bergog Laurentii Medices Tochter von Florenz, Item bes Konigs Schwefler und des Konige Tochter und andere, welche durch biefen jahlingen und traurigen Unfall erschrecket, jam= merlich aufingen zu heulen und zu fcbreien, alfo, baß alles Bolt, so zusahe, weinet und ein Mitleiden harte.

Diesem Thurnier saben aus bem Gefängniß nicht weit davon zugleich mit an etliche fürnehme Leute in Frankreich, als Fumerus, Portanus, Dominus de $Fv\dot{e}s$, ein Berwandter des Königs und der Königin von Navarra, und unter benen ein weiser, gottfürch: tiger, ehrlicher Mann, Annas Burgius, ber Rechten Doctor und Affeffor im Parlament ober oberfin Hofgericht in Paris. Diese hat vor wenig Tagen eben der Mongomerius aus Befehl des Konigs einger führet, barum, daß fie der Konig aus Unregung des Cardinale aus Lothringen verbachtig hielt wegen ber lutherischen Regerei, weil fie in Begenwart bes Ronigs, ber felbst fraget und anhoret eines jeden Genteng, ein linder Urtheil gesprochen hatten über die, so die reine Behr angenommen, und die papftifche Abgotterei verworfen. Und ist dieser Unfall des Konigs aus Frankreich ein sonderlich Beispiel allen Menschen vorgeftellet, baraus fie ihre Schmachheit follen lernen erkennen, und fich erinnern der allgemeinen Regel:

Discite institiem moniti, et non tempere Divos. das ist: lernet und liebet Gerechtigkeit, fürchtet Gott ihr Menschen allezeit. Item: στείχε δίχαια φρανών, handle recht und wandle fürsichtig. Liem: necesseria

fneiter, thut wes nathig ift. Anner: Intet, die ihr nicht in Berfuchung fallet. Ge foll und nuch dies Exumpel erinnern der Straf, die da pfleget zu folgen auf Aprannen wider unschuldige Leute, und sonderlich in Religionsfachen.

Den 10. Julii flarb ber Binig von dem empfangenen Schaben. Aber fein Sohn Franciscus bestätiget ben Frieden, so mit dem König aus Offpanien aufgerichtet war, und hielten alle beide, Franciscus und König in Difpanien, über dem aufgerichten Frieden, und gaben einander wieder, was sie zuvor in viellen Jahren einer dem andern in Eriegsläuften eingesnommen hatte. Es wurd auch bem herzog von Sabaudien sein Lamb und Perzogthum wieder eingeraumet

Beit aber Konig Franciscus noch ju jung, und Alters' halben jum Regiment nicht tuchtig war, wurd die Regierung unterdeß befohlen ben Bergogen von Buife, Bebrudern, unter welchen in furnehmen Un-Teben mar ber Cardinal von Lothringen, ber auch alsbald ein neu Goict ausgehen ließ, und scharfet bie Apranney und Berfolgung wider die armen Chris ften, so der reinen Lehr anhangig worden. Item, er triebe, baß ben 23. Decembris Annas Burgius jum Keuer verurtheilt und verbrannt ward, und Diefe Straf litt Burgius mit Gebuld, und blieb beständig in der mahren Betenntniß und ernften Amufung bes Cohnes Gottes. Durch diefe Tyrannen wurden die Frangofen fehr bewegt, alfo, daß durch bie gange Kron eine große Ungeduld und Unwillen war wider den Cardinal aus Loth= ringen, und alles fich fchidte jum Aufruhr und Emporung.

Diesen Sommer suchten die Lieflander Schuch bei den Polen. Denn weil sie in großer Furcht waren, und an der Hulf, so sie vom römischen Reich wider den Feind warteten, fast verzweiselten, und gleich vor Ausgen sahen die mächtige und herdringende Gewalt des Moscoviters, suchten sie Hulf und Rettung bei den Poslen, und gaben ihnen dagegen etsiche woht verwahrte Schlösser und Festungen, jedoch dem Reich und der alten Freiheit ohne Schaden, mit angehängtem Bedinge, daß es ihnen frei stunde, so oft es ihnen gelegen ware, dieselbe Festung mit sechs tausend Gulden wieder an sich zu losen. Auf diese Berträge sagten die Polen den Liefsländern Hulf zu, daß sie bei ihnen stehen wollten, und besetzeten die Schlösser, so ihnen eingethan, mit Kriegszoolt.

Den 18. August starb Paulus IV. an der Baffersucht, ein alter aberwißiger, versoffener und unrubiger Ropf. Und ba ihm taum die Seel ausgefahren, hubolsche In den ganzen Stadtleine gesten Asslauf und Empozung, da erliche des Parifts Leichnam sordenten; daß man ihn nerbrennete, eins Theils die Gefängnisse will Simmalt diffneten, und die Gefangenen, so der Resligion halben eingelegt maren, heraus nahmen. Alle Bilder und andre Monument, zu Einen den Caraphis gestiget, wurden in der ganzen Gadt niedergemorstund in die Alber gestünzet. An seiner Statt kam Londannens Angelus, Medices, von Maisand, lacobi Medices, Marggraßen von Marignan Bruder, und Cardinal zu S. Stephan auf dien Berg Caelio, der hernachmals genennet ward Papst Paus.

Diefen Sommer triegeten mit einander bes turkis schen Kaisers Solimanni meen Sohne. Bajages tes und Selymus bei Amosia, welches die Hauptsstat ist in Cappadocia; und hub sich der Krieg daher, daß der Bater in der Succession des Reichs den altesten Bruder dem jungsten vorgezogen) hatte. Bajage; tes, da er geschlagen und in die 40 fausend Mann perstoren hatte, slohe er zu den Persen.

Im Jahr nach ber Geburt unfers herrn und heis landes Jesu Christi 1559., obwohl in Deutschland im Winter etliche frankliche Edelleut, so auf Marggrafen Albrechts Seiten gewesen, und von wegen des gethanen Schadens aus dem Frankenland getrieben, und um ihre Guter kommen waren, sich heimlich unterstünden, etliche Pferd in Sachsen aufzubringen, damit sie die Fürsten des Bundes unversehens übersielen: jedoch ward mans bald innen, dadurch ihre Anschläge verhindert, und ihr Fürnehmen, ehe denn es ausbrach, zusrückging.

Der Papft zu Rom, nach gehaltenem Rath wit feinen Cardinalen, machet ein Decret, daß er König Ferdinandum für erwählten Romischen Kaiser eretlaren, und einen Synodum ansehen wollte, darauf die Zwiespalt in der Religion verglichen, und Einigkeit wiederum mochte gemacht werden.

Der Bischoff zu Gran in Ungern forbert aus Bewilligung Kaisers Ferdinandi alle Bischoffe und Pfarberrn in seinem Kreis zusammen, und welche er [in] Berdacht hatte, daß sie der Augsburgischen Confession anhängig waren, die verhöret er, und welche durch ihr eigen Bekenntniß oder von andern überzeugt worden, oder gar außen blieben, und nicht erschienen, dieselben jaget er von ihren Kirchenamptern, daß also in die 300 Kirchen ihrer Seelsorger beraubet worden.

Er, ber Saifer, lag im Anfang bes Lengen febr frant.

⁺⁾ bem älteften ben jungften-

In Hipanien erhub sich eine gräuliche Bersolgung wider die armen Christen, so der reinen Lehe anhängig, die papstische Abgotterei verworfen, und sind in Valle Tolet, so für Zeiten Pincia genannt, dei 30 Personen von gemeinen Leuten und vom Noel und hos bes Standes verdrennet worden, derer etliche in der Marter beständig blieben, eines Aheils, ob sie schon widerzuset, dennoch nicht haben davon kommen können. In dem Theil in Hispanien, da sür Zeiten die Castellani gewohnet, darnach die Gothi und Alani, daher noch der Name ist Cotalania, und heut zu Tage genennet wird das Herzogthum Cathaniae, sind von den Inquisitoribus in die 3000 Menschen zum Feuer verurtheilt und verdrannt.

Die Schotten schlugen bas französische Kriegsvolk aus bem Lande, und setten sich wieder in ihre Freisheit; barüber thaten sie die papstische Mistrauch ab,
und bestelleten ihre Kirchen besser, und, damit sie Schutz
hatten gegen Frankreich, suchten sie Hulf bei Engelland.
Die Franzosen, so sich gern an den Schotten geracht
hatten, ruften zu eine Urmada, und schifften in Schotts
land; aber litten Schiffbruch, und wurden verschlagen
und zerstreuet.

herzog Abolf von Holstein führet aus Sachsen bei 800 Pferden in Engelland.

In Frankreich erhub sich eine grausame Emporung. Bei der Stadt Ambosium sammelten sich eines Theils vom Abel, die begehreten, dieweil König Franciscus noch zu seinen mundigen Jahren nicht kommen, man wollte die Administration des Reichs von demen von Guise, als von Fremden und Ausländern, nehmen, und nach des Reichs Satzung und Statuten besehlen den Einheimischen und sonen, so dem König

am nabeften mit Blutfreunbichaft jugethan; Stem, baf man keinen von der Religion wegen am Leben ftrafen fout, bis die Irrung in Religionssachen auf dem Sonobo erklaret und ausgeführt wurden. Damit man nun diese stillete, schickten die von Buise ibr Kriegsvolf mit des Reiche Cangler, Francisco Olivario. beredt die Zurnehmften in diefer Berbundniß, daß fie sich dem Kriegsvolt ergaben; aber alsbald fie in bes Keindes Hand tommen, wurden ihnen die Kopf abge-Dieses schrecket die andern ab, bas bie sich verliefen. Aber dieser Handel erreget gang Frank: reich, also daß nicht lang darnach zu Peris in der Groc unter dem gemeinen Haufen fich ein, großer und geführ licher Auflauf erhub wider die von Buife, und weil a befahren, es mochte zum Aufruhr gebeihen, traferoie von Guise ben Rath, daß man in bes Konigs Rama lies ein Cbict ausgeben, barinnen man befahl, bag allis sollt vergessen seyn, was zuvor geschehen, und bis man die Vertriebenen wieder ließ einkommen, und to nen, fo um ihre Guter tommen, aus des Conigs Kammer Wiedererstattung sollt gethan werden; doch mit dem Bebing, daß man in der Religion keine Neuerung offentlich vornehme. Go follte den Inquisitoribus geboten werden, daß sie mit ihrer Tyrannen follten innen halten. Da nun dies Decret publiciret murde, obwohl der garmen gestillet, so wurd doch alles verdache tig gemacht, daß man sich täglich neuer Practiken und neues Unglude befahren mußte. Dies ift ergangen im Martio.

Den 10. November verlor die Universität Bitteneberg ben herrn Sacob Mulich, ber Arzney Decter und Professor, einen frommen, ehrlichen Mann, 22 allen freien Kunsten erfahren, und ber unsers Dens eine sonderliche Zierbe war.

No. 6900.

1. Ian.

Nic. Cisnero.

Edita in Peuceri tractat. histi p. 103., ubi ex autographo descripta dicitur. Iterum in Nic. Cisneri opusculia, editis studio et opera Quirini Reuter. Francof. 1611. 8. p. 924.

Clarissimo viro, eruditione et virlute praestanti, Nicolao Cisnero, Doctori Iuris, fratri suo carissimo.

S. D. Clarissime Vir et carissime frater. Fortassis eo senes maiore desiderio patriae adficimus, quia velut praesagae mentes ad coelestem patriam properant, vel quia στοργή erga nostros in hac imbecillitate actatis magis expetit cognatorum consuetudinem. Ego certe fateor, me et patriae, et fratris desiderio, valde adfici. Saepe igitur gemens intusor et montes vestros et arces illas. quas primum Valentiniano Imperatore in Nicri ripis, montibus vestris impositas esse ratiocinor, se tecum et cum aliis doctis viris colloqui eupio, guorum eruditionem et candorem probo: ac desiderium meum auget rabies hostium meorum, quos procul fugerem; ut Hieronymus se abdidit in antra vicina lerosolymae, si possem. Sed non multo post ad coelestem Ecclesiam me Filius Dei hine evocabit Nune tibi Sigismundum'), fratris mei filium commendo, et te oro 1), ut eum consiliis tuis gubernes. Spero, te et eruditionem eius et modestiam probaturum esse. Bene vale et rescribe. Wittebergae, Calend, lanuarii Anno DMLX.

Philippus Melanthon.

No. 6901.

. Iou.

A. Hardenbergio.

Epist. ad Hardenb. ep. 40. Étiam in Peuceri tract. hist. p. 97. et in Hospiniani hist. sacramentar. P. 11. p. 511.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir; et carissime frater. Etsi Lipsiae rursus decrevi scribere, tamen hanc Epistolam dedi tuo civi, antequam Lipsiam iret. Consilium de profectione ad Academiam et Aulam meae Patrise inutile videtur. Non enim arbitror, tam diu ibi '), mansurum esse istum Thrasonem.'), donec eo venias, nec, si ihi esset, commissurum esse Principem Electorem. Theologicam disputationem, quae tumultus in populo excitatura esset. Mihi Academia nota est. Sunt ibi docti et honi viri aliquot, qui te amanter exciperent. Sed populi voluntates alienae sunt. Et in nova gubernatione Princeps Medicorum doctrinam aequitur, quae iubet σῶμα μὴ χινεῖν. Ubi ad vos Thraso redierit '), et provocabit te ad disputationem respondebis, te non fugere placidam collationem, sed velle te adhiberi iudices. Si procedat ad fulmen Anathematis, ut fecit in Academia meae patriae, oppones iustissimam responsionem, quod sine causae cognitione injustum sit ferre sententiam., Simul autem vellem te collegio vestro exhibere non disputationem, sed tantum collectionem veterum testimoniorum, Augustini, Ambro-

¹⁾ Sig. Melanthonem, qui pluribus annis in Academia lieidelberg. Medicinae professorem egit. [Note Peuceri.]

²⁾ Et to oro] addit text. Peuc.

¹⁾ Heidelbergae.

²⁾ Hesshusium. – Vid. epistolam Hardenbergii ad Mel. d. 21. Deebr. 1559.

⁵⁾ Hesshusius 2, 1559. VVesaliam iter fecerat et quidem per Bremam, ubi Hardenbergium ad colloquium provocaverat. Expectabatur nunc eius reditus, quare baec epistola anno 1560. scripta est. Vid. Saligii bist. Aug. Confess. P. M., p. 758 aqq.

sii, Prosperi, Tertulliani. Et Graecorum: Theodoreti, Macarii, Basilii, Nazianzeni, Dionysii, Origenis, Clementis. Ex his ostendas, Papisticum dogma novum esse. Non fuit autem novum dogma invehendum in Ecclesiam, et nova adoratio instituenda. Haec testimoniorum commemoratio plus prodest argumentis. Testimonia, quae illi pro ἀρτολατρεία citant, nova sunt aut suppositia. Decrevi et ego colligere vetustiora testimonia. Bene vale. Calend. lanu.*).

No. 6902.

1. Ian.

Iac. Bordingo.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 548.

Iacobo Bordingo, 'Αρχιάτρω inclyti Regis Daniae.

S. D. Clarissime vir et carissime frater.

Ipse Dens sapiens, verbo qui cuneta creavit, Et certis annum legibus ire inbet, Efficiat, nobis veniens sit faustus ut annus, Et clemens dextra nos tegat ipse sua '),

Et quoniam gnatum misit, qui colligat agmen,

Cuiros sit rector 2), vita, caputque λόγος. Hic λόγος acterno natus patre semper adesse, Et custos noble et caput esse velit.

Viribus humanis non est Ecclesia tuta
Orphana ferratis praesidiisque ') caret,
Sed nostram indueris cum miro foedere massam,

Gnate Dei semper nos tua membra regas. Et facias tecum nos unum ut simus in aevum, Vera lande tuus quo celebretur honos.

Haec vota ut sint ardentiora, cogitemus et praesentes Ecclesiae aerumnas et futuras Imperiorum ruinas. Hoc tempore quo haet scribo quadringentae familiae ex Gallia pulsae quaerunt hospitia Basileae et Argentorati °). Et in vicinia earum urbium apparatus Lotharingicos propter Scotos fieri intelligo, et σχημα λόγου est, quod propter

Daniam fieri dicuntur. Mitto tuis filiis versiculos de die festo, et filium Dei oro, ut te et dulcissimam familiam tuam servet. Bene vale et rescribe. Calendis Ianuar. 1560.

No. 6905.

1. Ian.

Praefatio.

Praesatio praemissa libro: Tabulae locorum communism theologicorum Philippi Melanchthonis, confectae per Ioannem Nysaeum Augustanum. — Accessit quoque ipsius D. Philippi Melanchthonis praesatio. Basilese per Ioann. Oporinum 1560. fol. (Debeo hanc praes. Stradelio in b. Litrur: Geschichte von Phil. Res. Iouis theologicis, p. 252.)

Philippus Melanchthon (?) piis Lectoribus S. D.

Sapienter tradita sunt symbola Apostolicum et Nicenum, ut summa doctrinae, quae est Ecclesiae Dei propria, in conspectu sit: quia in omni institutione consideranda sunt doctrinarum initia, progressiones, et, ut ita dicam, metae. Necesse est autem in Ecclesia adhiberi fontes, videlicet libros Propheticos et Apostolicos, quorum lectione illustranda et confirmenda sunt symbola. Ac ut sit doctrinae certitudo, unica, nativa et perpetua sermonis significatio retinenda est, inxta phrasin earum linguarum; quibus usi sunt Prophetae et Apostoli. Nec existimetur hic sermo similis esse folis Sibyllae. Nec ludant homines audaces praestigiis allegoriarum, aut singendie monstrosis interpretationibus, ut fecerant omnes furiae. que doctrinam propriam Ecclesiae in peregrinas esniones transformaverunt. Recte antem dictum est ab Epiphania, cum Origenis deliciae in fingendis allegoriis nimis late propagatae essent, tà θεία βήματα ού πάντα άλληγορίας δεύται, άλλ wis knet Dempins de deixal nai aloungeme, els τὸ εἰθέναι έκαστης υποθέσειος δύναμιν. Manifestum est, in praeceptis moralibus, in articulis fidei, et in promissionibus reconciliationis et restitutionis aeternae salutis retinere oportere nativas et certas sententias. Sed cur inquit Epiphanius, sensu et speculatione opus esse? Plana et verissima responsio est: sensu agnoscuntur singula vocabula, ut experientia ostendit, quid significent vita, mors, timor, fides, dolor, laetitia. Intuenda est experientia in legendo, quae non mutat nativas sententias, sed eas illustrat. Speculatio-

^{*)} Peuc. addit: 1560.

¹⁾ Cod. Par. suam, mendose.

²⁾ In Epigr. Mel. ubi p. 87. hi versus etiam leguntur, pro rector habetur doctor.

³⁾ Orphana etc.] In Epigr. sic: Regum praesidiis fontibus orba caret.

⁴⁾ Vid. ep. ad Rungium d. 28. Dechr. 1559.

nem vero nominat dialecticum ordinem membroruin, definitiones, distinctiones, iudicium de consequentiis seu connexionibus in argumentis. Haec non mutant nativam sermonis significationem, sed ordinant doctrinae partes velut in aedificio. Hae commonefactiones olim in catechesi proponebantur. Et semper optavi, ut re deliberata in Synodo pia et erudita omnium nostrarum Ecclesiarum in Germania et alibi catechesis conscriberetur, quae unica iisdem syllabis in omnibus instauratis Ecclesiis legeretur, et ad fontes, id est ad Propheticos et Apostolicos libros, quasi viae monstratrix esset.

Ego ante annos triginta adhibitus ad Ecclesiarum inspectionem, ut evolverem quaestiones aliquot, ex magna caligine et confusione collegi praecipua membra doctrinae christianae pio studio et sine φιλονειχία. Et semper me et meos labores omnes Ecclesiarum nostrarum iudicio subieci, meque est omnia scripta mea adhuc piorum et eruditorum sententiis subiicio, quos scio veritatem et candorem in iudicando adhibere, et maxime cupidos esse concordiae publicae, ac velle Ecclesius omnes umum esse in Deu, et conjunctis votis onnes sine dissensionibus, sine odiis et sine dubitatione invocare verum Deum. Scio in hac confusione generis humani veram Ecclesiam semper habuisse, habere, et habituram esse varios hostes, alios palam atheos, seu Cyclopeos, alios hypocritas, qui cum simulent pietatem, tamen ut suas opes et potentiam tueantur, idola et errores stabiliunt, quorum deprehendi simulatio consideratis doctrinae fontibus potest. Horum praestigiatorum censuris et maledictis oppono illas consolationes: maledicent illi et tu benedices. Item: beati eritis cum probra dixerint adversus vos et tumen mentientur. Oppono etiam recta mdicia piorum, qui nostros labores probant: ut hae ipsae tabulae ostendunt. Oro sutem flium Dei Dominum nostrum lesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, vere colligentem aeternam Ecclesiam voce Evangelii, ut nos gubernet, et efficiat, ut omnes docentes in Ecclesiis nostris Datae Calend. lanuarii anno unum sint in ipso. 1560. Anno aetatis meae climacterico 63.

No. 6904.

1. Ian.

Praefatio.

Praefatio in librum: "De origine Imperii Turcorum, corumque administratione et disciplina brevia capita notationis loco collecte. Cui libellus de Turcorum moribus collectus a Bartholomaco Georgievis adiectus est. Cum praefat. Reverendi viri D. Philippi Melanthonis. VVitebergae 1560. 8. pl. 12. Cum figuris Imperatorum Turcicorum ligno incisis."

Praefatio. Philippi Melanthonis.

Litile est saepe multumque cogitare Ecclesiae Dei et imperiorum distinctionem, et considerare, quam tristis servitus fuerit Ecclesiae in magnis imperiis. inde usque ab initio Monarchiarum: etsi interdum eam exiguo spatio mirandis modis Deus lenit. Est omnino terribile spectaculum, quod summa potentia et fastigium generis humani cernitur esse penes hostes Dei, qui, ut gigantes hellum coelo inferunt, et cruore iniuste fuso, et libidinibus, totam rerum naturam polluunt. Quanta. deformitas est, quod Romae dominatur spurcissimum et crudelissimum portentum, Nero, cum ibi Paulus, inclusus carceri, Ecclesiam colligit? Sed in talibus spectaculis conspiciuntur tamen testimonia providentiae et praesentiae Dei: ut gigantes fulminibus dissipantur, tyranni singularibus exemplis delentur, quae ostendunt, eos a Deo puniri. Praeterea Ecclesia, quamquam exigua est, tamen dextera Filii Dei tegitur, qui et aliis singularibus operibus praesentiam suam ostendit. Excitant Apostoli mortuos, et aliis alia testimonia exhibentur. Ita universam monarchiarum seriem intuearis, cum has tabulas et terribiles Turcorum formas adspicies. Videmus, Turcicam potentiam in genere humano excellere, reges et principes Europae caeteros suas vires domesticis bellis consumere. Interea Turci procedunt. Et praedixit Hiltenius ante annos octoginta, dominaturos esse Turcos in Italia et Germania anno 1600. In his vastationibus quae et ubi erit Ecclesia? Hic vero teneamus necessariam et veram consolationem divinam, quae adfirmat, etiam in hac delira mundi senecta, et inter imperiorum ruiuas, et varias opiniones, tamen Filium Dei verae Ecclesiae reliquias servaturum esse, et eis daturum hospitia, etsi squalidiora, quam qualia habuit netas tranquillior, sicut scriptum est: "Erit sicut in diebus Nohae." Et quidem sciamus, ibi Filium

Dei servaturum esse suos coetus, ubi et vox Evangelii, et ipsius invocatio durabunt. Ab hoc agmine non deficiamus admiratione potentiae Turcicae, aut metu crudelitatis ullorum tyrannorum, nosque et testimoniis doctrinae et invocatione Filii Dei confirmemus. Illustris consolatio haec est: scire, impossibile esse, populum Dei hunc esse, qui palam et ex professo negant, se amplecti scripta Prophetica et Apostolica. Semper in pectore circumferamus vocem aeterni Patris de Filio: Hunc audite. Et similia dicta multa: quale est apud Ioannem: Qui non manet in doctrina Christi, Deum non habet. Ut igitur simus cives et membra populi Dei, et possimus verum Deum invocare, et petere et exspectare ab eo auxilium in hac vita, et aeternam salutem, simus alieni a Turcicis blasphemiis. Precemur etiam Filium Dei, Dominum nostrum I. C., crucifixum pro nobis et resuscitatum, ut propter suam gloriam procul depellat Turcicam tyrannidem, et semper inter nos sihi aeternam Ecclesiam colligat. Datae Anno 1560. Calend. Ianuarii.

No. 6905.

5. Ian. (Lipsiae.)

A. Hardenbergio.

Epist. ad Hardenberg. ep. 70.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir, et cariss frater. Antequam Lipsiam profectus sum, domi ad te scripsi: Quia in mercatu maior est negotiorum concursus. Sed tamen cum Lipsiae ad me Civis vester venisset, hanc Epistolam priori addidi. Hic intellexi Legatos Principum Palatinorum, Wirtebergici et Hessiaci in itinere esse petituros a nostro Electore, ut Synodus indicatur. Quae sint illorum consilia de forma synodi et gubernatione disputatione nondum audivi. Sed quicquid resciero, tibi significabo. Curabo etiam agi apud Senatum Bremensem, ne sinant rem deduci ad theatricam disputationem. Plura scribam, cum domum rediero. Bene vale cariss, frater, die 5. Ian. 1560.

Philippus.

No. 6906.

7. lan.

M. Collino.

+ Ex apographo in cod. Paris. D. L. 541.

Matthaeo Collino, in Academia Pragensi.

S. D. Clariss, vir et cariss, frater. Cum sciamus, Ecclesiam Dei in hac tristi confusione generis humani subjectam esse cruci, praeparemus animos ad ferendam iniustam hostium saevitiam, et filium Dei precemur, ut nos gubernet et confirmet, Hunc oro etiam, ut et robur animi Iacobo augest, et eum rursus liberet. Qualis, ut non multa disputem, est rabies, casti coniugii causa in homines honestos crudelitatem exerceri? Sed coulugiamus ad filium Dei. Epistola lacobi ostendit, eum Dei beneficio erecto animo esse, quod ostendit in pectore eius Dei praesentiam. Pro perpetua tua erga me benevolentia et pro donis debeo tibi et habeo gratiam. Nunc Lipsiae paginas alias non habebam praeter hoc carmen, quod mitto. Bene vale, et rescribe de lacobo et aliis, quae putabis esse ἀξιόλογα. Die 7. lamuarii, 1560. Lipsiae.

No. — —.

7. Jan.

Io. Trautebuel.

Epistolam Ioanni Trautebuel, Cancellario Sigismundi Arehiepiscopi Magdeburg. inscriptam, incipientem: "Scio te quoque veteri definitione etc., babuit Koeli, Concionator aulicus Brunsvicensis, ut didici ex Collect. Ballerstadii. Eam reperire mihi non contigit.

No. 6910.

10. lan.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camer. p. 746. (ed. Lond. lib. IV. ep. 895.).

Clarissimo viro eruditione et virtule praestanti Ioachimo Camer, fratri suo cariss.

S. D. Cum Dei beneficio rediissemus satis quassati in itinere, accessit ad me *David*') reversus ex Borussia, Laudat et Principis beneficeutiam et

¹⁾ David. Voit, vid. epist. d. 24. Oct. 1559.

Ioannis Aurifabri fidem et erga se eximium studium. Habet a Principe ad te mandata: De Andrea Aurifabro scripsit Stoius, cuius tibi mitto Epistolam. Doleo eum nondum ὑπέραχμον suis ereptum esse: Fratris*) etiam luctus mihi dolorem affert, de quo Anglicus Episcopus, vir modestissimus mihi ante semestre dicebat, se in tota vita meliorem virum non vidisse. Talem παραστάτην seu potius ἐπιστάτην cum habiturus sit David, hoc exilium feret facilius: Deum oro, ut nos protegat et gubernet. Bene vale IIII. Idus Ianuarii. [Anno LIX.] **)

Philippus.

No. 6908.

12. Ian.

A. Hardenbergio.

Rpp. ad Hardenbergium ep. 71, et Peucer. tract. histor. pag. 98.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir, et cariss. frater. Prius, ut ratiocinor, accipies literas civi vestro datas, quam has. In illis quid mihi de theatrica disputatione videatur, scripsi: simul etiam significavi veteris et purioris Ecclesiae testimonia colligenda') esse, ad quae et ego provocavi in literis scriptis ad Ducem Wirtenbergensem, qui me atrociter accusat, quod naturas in Christo dirimam '). Petivi non solum, ut me prius audiat, quam condemnet, sed ut simul veterem et puriorem Ecclesiam audiat. Et maneo in hac sententia, ut non instituas publicam disputationem, nisi prius dentur judices ex Ecclesiis, quas nominare utrique poteritis. Deinde initium facias a veteris Eccle-Epistola tua, quam bic senex siae testimoniis. attulit, iracunde scripta fuit. Meam contationem 3), seu moderationem accusas, de qua causas gravissimas scribere possem, sed nunc solam hanc commemorabo. Oro te, ut veniam mihi des, qui solus non volui formulam de re tanta componere.

Adsensit mihi et. Sneppius in urbe Vangionum, quod Formulam cum paucis componere nolebam. Totos iam viginti annos expecto exilia, propterea quod ostendi, me ἀρτολατρείας non probare. Cumque videas, qualis rabies sit in his, qui ediderunt in illo littore centurias suffragiorum, existimes, me contationis meae causas habere. Impedior etiam *) quotidianis occupationibus, ne integrum opus instituam. Sed desino, et oro filium Dei, ut nos doceat et gubernet. Bene vale. Die 12. Ian. 1560.

Philippus Melanthon.

No. 6909.

1 5. Ian.

Abd. Practorio.

+ Ex spogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Abdiae Praetorio, Lectori in Acad. Francofordiana.

S. D. Clariss. vir et cariss, frater. Hanc epistolam cum scriberem die 13. lanuarii, quo ante annos 55 natus est Illustriss, Princeps Elector Marchio, vobiscum vota faciebam, ut Deus creator et vitae dator, et custos legitimorum imperiorum vires animae et corporis Illustrissimo Principi Marchioni Electori confirmet, et longa ei vitae spatia tribuat, et ut hic veniens climactericus 56. [annus] sit ei faustus et felix. Hunc autem nuncium eo mittimus, ut adferat istuc τὸ γαμήλιον, missum doctori Schradero. Te igitur oro, ut nostras literas et γαμήλιον ab hoc nuncio accipias, et clariss. viro D. Schradero exhibeas. Literae sunt amanter scriptae de Academiarum conjunctione tuenda, et hoc officium, quod a te petimus, ex eo genere est, de quo sunt versus Enniani: ut qui lumen de lumine accendit etc. Καὶ πρὸς τὰ δίχαια τῷν χαρίτων pertinet. Quaeso igitur, ut hanc totam rem pro tua prudentia et fide ita agas, ut nostrum studium Schraderus cognoscat et mihi rescribat. Mitto picturas Turcicorum magistratuum '), et peto, ut alterum exemplum exhibeas viro clariss. D. Sabino; alterum tibi dono. Latina nondum fuerunt edita, quae prius debuerunt

^{•)} Io. Aurifabri C. W.

Se) Annus ab editore adscriptus est. At scripts est 1560.

¹⁾ Pez. mendose: emiungenda.

²⁾ Vid. Sattler Gefchichte von Burtemb. unter ben Berjogen, IV, 140., et Schuurrer Grianterung ber Burtemb. Reformationsgefc. p. 259 aqq. [Nota Dansii.]

³⁾ Peuc cunctationem.

^{*)} Peuc. et, pro etiam.

¹⁾ Es libro Georgevicii, vid. d. 1. Ian. 1560.

edi. Significes aliquid περί δήγματος τοῦ μυός 2). Bene vale. Die 18. Ianuarii, 1660.

Philippus.

No. 6910.

18. Ian.

Eidem.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 3.

Abdiae Praetorio, Lectori in Academ. Francofordiana.

S. D. Clariss. vir et cariss. frater. Ut Polycarpus aures obstruebat digitis, si quando in eos, qui Marcionis et similium furenter dicta recitabant*): ita et ego magno dolore adfectus sum legens illas tetras corruptelas, quas publice in loco Dei sonant inimici nostri, quos certe sequetur Adrastia, Oro autem toto pectore filium Dei, λόγον ἀϊδίου πατρός, ut nos doceat et gubernet, et mentes discentium flectat ad amorem veritatis et proprietatis. Verum est prorsus illud Euripideum: ἀκόλαστος γλώσσα αλοχίστη νόσος. Scripta tibi iucundiora mitto. Spero tuas literas nobis allaturum esse nuncium, qui istuc attulit doctori Schradero τὸ γαμήλιον ϋπες ἔπεμψεν ή βουλή τῆς Αχαδημίας. Historica hoc tempore non habebam ἀξιόλογα, nisi ea, quae de bellorum apparatibus in Turingia non obscure narrantur. Sed commendo nos filio Dei et te nobiscum coniungere preces volo. Bene vale. Die 18. Ianuarii 1560.

Philippus.

No. 6911.

20. Ian.

Hier. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 251 sq. Hic ex autographo in cod. Mon. I.

Hieron. Bomgartnero, Senatori inclytae urbis Noribergae.

S. D. Heri literas accepi ex urhe Brema, in ea ipsa urbe incendi certamen περί δείπνου χυριαzov, magna contentione animorum utriusque partie, ώσπευ έχεινο έθνος φύσει έμπαθέστερον ἐστί. Ea flamma si latius in illa gente spargetur, quantum erit incendium? Simus igitur in retinenda Ecclesiarum nostrarum tranquillitate vigilantiores.

Hic Iohannes Baptista filius Dn. Fabricii qui in templo Laurentiano concionatur, domum vocatus est, quia Pater sperat ei posse Diacom functionem apud vos impetrari. Potuissem hoc tempore ei in hac vicinia locum docendi tradere. Sed maluit videre patriam, quod non reprehendo. Nam et ego Patriae coelestis desiderio adficior, et si dintius in his aerumnis vivendum est, longius abesse me ab hac barbarie optarim. Quaeso si huic Baptistae locus esse, poterit, ut eum Senatui commendes. Spero modestiam et diligentiam eius vos probaturos esse. Bene vale. 20. Ianuarii 1). ·Philippus.

No. 6912.

22. Ien.

G. Cracovio.

Epist, lib. II. p. 878. (ed. Lond. lib. II, ep. 887.).

D. Georgio Cracovio

Scimus legitimas Politias vere Dei opus et beneficium esse, quo retinentur societas generis humani, disciplina et doctrinarum propagatio, et Ecclesiarum coniunctio. Ideo toto pectore assidue precor vobiscum, ut Deus has regiones protegat, et oro eum, ut te quoque in hac militia aulica gubernet. Pericula istic propius vides: oi μεγαλοπολίται ἡγέμονες Rostochianis aperte minitantur. Conduci milites in Saxonia et ad Moenum certum est. Nec existimo vos haec ignorare. Islebius iam coepit vociferari Ecclesiam non esse coetum visibilem 1). Sciebam fanaticos reprehensuros esse hanc meam descriptionem, qui iactitant Enthusiasmos et ἐχστάσεις, ut augeant sui admirationem, et in dubitationes coniiciant pios, Adfert honestissimae coniugis tuae literas Doctor Petrus, quem tibi commendo, et peto ut Reverendo viro D. Danieli dicas me laudasse D. Petro ipsius vinum 2). In tantis periculis publicis et

²⁾ De morsu muris, i. e. de Musculi controversia. Vid. ep. d. 15. Mart. 1560, et d. 14. Nov. 1559.

^{*)} Praetermissum est; insideret, vel simile,

^{*)} Alia manus adscripsit: 1660.

¹⁾ Vid. ep. d. S. Febr.

²⁾ Vid. ep. d. 3. Febr. 1560.

privatis teneamus et hanc consolationem: Commenda Deo viam tuam, et spera in eum, et ipse faciet. Bene vale. Die 22. Ianuarii.

No. 6918.

25. Iau.

D. Voigtio.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Davidi Voit'). (Ienae hoc tempore.)

S. D. Clarissime vir et carissime frater. Pietas est, assici nos desiderio Francisci²), viri et amici integerrimi; sed dolorem leniant nobis cum illae consolationes, quas Deus tradidit, sicut scriptum est: beati mortui, qui in domino moriuntur, tum vero et hae ex communibus vitae aerumpis sumptae. Valetudo aliquot annos ita afflicta fuit, ut vitam ei insuavem esse necesse fuerit. Multa etiam in negociis vidit, quae ei moestitiam auxerunt. Nunc laetus fruitur Dei et Domini nostri lesu Christi conspectu et prophetarum colloquiis, et est in Ecclesia plena sapientiae et suavitatis, ad quam et ipse mox accedere cupio. Nos iam de nostrae militiae laboribus cogitemus. Diem disputationi, Deo invante, constituimus tibi quartum decimum mensis Martii, ut sequente septimana mox fieri gradus renunciatio possit die 19. Martii. Si serius haec fieri voles, tempus eligito tuo arbitrio, et ad nos venias cum voles, et hospitio nostro utaris. Bene vale. Die conversionis Pauli, 1560.

Phil. Mel.

No. 6914.

26 Ian.

Iac. Siboldo.

Bpist. lib. V. p. 719 sq.

Domino Iacobo Siboldo, Pastori Ecclesiae in incluta Northusa.

S. D. Reverende vir, et chariss, frater. Mitto ex Alcis ungula duo fragmenta, quae sic praecisa

sunt ab integra ungula, quam mihi recens misit Dux Prussiae, docent me de usu Prussiaci, ad pectus suspendenda esse talia fragmenta. Oro autem Deum aeternum, Patrem Domini nostri Iesu Christi, Creatorem generis humani, et vitae Datorem, ut tibi et tuis confirmet vires animarum et corporum.

Adolescens, de quo scribis mihi, curae erit. Etsi desiderio Francisci Burcardi) magno adficior, tamen voluntati Dei obtemperare nos necesse est. Et, Deo invante, non multo post in coelesti Ecclesia dulcius amicitia nostra fruemur, quam in hac vita frui potuimus, cum quidem foedus amicitiae nostrae tempora non mutaverint. Die Polycarpi 1560.

Philippus.

No. 6915,

1. Febr.

Iac. Rungio.

† Ex collectan. Ballenstadt. Vol. I. p. 176, qui notavit, cama aibi ex autographo descriptum esse.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, I a c o b o R u n g i o, Doctori theologiae, gubernatori ecclesiarum in Pomerania, Fratri suo cariss.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Existimo tihi notum esse centaurum Grumpachium; recens enim cum Zizevico dicitur apud vos fuisse. Hic Grumpachius ceu furia passim concitare principes et equites conatur, ut bellum in Germania accendatur. Nos filium Dei precamur, ut parcat Ecclesiis et familiis piis. Scio, te item petere.

Dissensiones docentium non leniuntur, de quibus quum longam Iliada scribere possero, tantum hoc narrabo. Misit Wirtebergicus nostro Electori formulam Brentianam περὶ ἀρτολατοείας), quae, ut sic dicam, est Hechingense Latinum, quod unde sit nominatum, audivisse te in nostris sermonibus existimo. Sed, si nou meministi, historiam recitabo, quia vox est sapientis viri Cancellarii Wirtenbergici, Gregorii Lampardi. In conventu Constantiensi cum Gallicus legatus coram Maxaemiliano orationem ha-

¹⁾ Is ex Regiomonte redierat hoc tempore in patriam (vid. ep. ad Gamerar. d. 10. Ian. 1560.) et d. 19. Martii 1560. renunciatus est Doctor Theologise Witebergae, unde Regiomentum acse iterum contulit.

²⁾ Francisci Burchhardi, Wimariensis, qui ex itinere in Angliam facto aegrotans rediit et d. 15. Ian. diem obiit.

^{*)} Diem obiit d. 15. Iau. 1560.

¹⁾ Vid. ep. d. 9. Febr. 1560.

beret luculentam, dixit Philippus, filius Maxaemiliani ad ducem Saxoniae Fridericum: Friderice, hic vir est eloquens, nec tantum propter genus orationis, sed etiam propter sedatos gestus mihi placuit. Laudat et oratorem et iudicium adolescentis Philippi Fridericus. Postea cum deliberaret Maxaemilianus cum Principibus de responsione, petunt principes, ut Maxaemilianus sua voce respondeat. Sed eo recusante prodit Comes Zollerensis, qui tunc assiduus aulicus erat Maxaemiliani, et horridissimo sono Suevico inquit: Domine Legate, vos debetis iterum venire post carnis privium 2). Displicent sonus et stentorea vox Philippo, qui ad Fridericum inquit: quale est hoc latinum? Facete Fridericus derivat a se reprehensionem. Ego, inquit, non sumo mihi hoc iudicium, cum non sim scholasticus, sed hic doctor, (adstabat enim Lampardus) et doctus est, et Comitis conterraneus, hunc interrogate. Ita interrogatus Lampardus, ut erat ingeniosissimus, vos Principes, inquit, scitote, latinum Hechingense esse. Ubi, inquit Philippus, discitur? Oppidum est, inquit Lampardus, Suevicum huius Comitis Hechingen, ubi lineae telae horridissimae texuntur. Ihi et hoc Comitis latinum textum est. Abiit id dictum in proverbium de insulsis scriptis.

Repetit Brentius illam suam telam περὶ τοῦ πανταχοῦ, et alia addit de adoratione. Petivit autem Wirtenbergicus, ut noster Elector petat harum academiarum suffragationem. Noster sapienter respondet, fuisse sciscitanda suffragia ante hoc προβούλευμα. Plura nunc ἀξιόλογα non ha-

bebam.

Hunc autem Iacobum Wibenium, Stolpensem, scholasticum pauperem, aegroti patris filium, tibi commendo. Petit auxilium, et in academia Grypheswaldensi procedere in studiis doctrinarum cogitat, ut citius in vicinis patriae Ecclesiis aut scholis docendi locum inveniat. Quaeso annitaris ut adiuvetur. Scio, has petitiones in aulis ingratas esse; sed nosti illud: αlδως οὐκ ἀγαθή κεχοημένον ἄνδρα κομίζει. Nec dubito, te saepe pro aliis petere, cum pro te non peteres. Adfert et a doctore Georgio Cracovio literas, qui in aulam Dresdensem accersitus diutius a nobis abest,

quam vellemus, et ipse et nos, et familia eius, Sed scis, quanta moles sit negotiorum, ad quam multos adhibere necesse est. Μιᾶς γὰρ χειρὸς ἀσθενὴς μαχή. Precor autem filium Dei, dominum nostrum Iesum Christum, ut nos omnes gubernet et protegat. Bene vale et rescribe. Calend. Febr. 1500.

No. 6916.

3. Febr.

G. Cracovio.

Peuceri tractat, histor. p. 93., sed tantum ex parte. Intega est in Epist. lib. II. p. 578. (ed. Lond. lib. II. ep. 593.).

D. Georgio Cracovio, (tum Dresdae in aula)

S. D. Legi decretum Abbatum Wirtebergensium, nec possum quale sit venustius significare, quam si dicam esse Hechingense Latinum, cum oppidum Hechingen in vicinia illorum Abhatum situm sit. Existimo autem te saepe audivisse ex me recitatam historiam a Duce Friderico de Hechingensi Latino '), quae tamen si tibi ignota est, ut et Principi, et Doctori Mordisio et tibi nota fieret, scripsi eam in pagella, quam his literis addidi. Digna memoria est propter Gregorium Lamparter, cuius sapientiam et eloquentiam saepe audivi praedicari, comitatem ipse expertus sum. Illustriss. Principi respondi breviter, ne quid novi moliri videar, affirmo me promus retinere formam verborum ante multos annos editam in examine ordinandorum, quod in multis gentibus legitur. Papisticos vero et Methonaeos'), et Abbatum Wirtebergicorum, et Westvali, Sarcerii, et similium articulos in hac causa manifeste pugnare cum vetere puriore Ecclesia, meque offero ad declarationem, et de hac causa, et de aliis propter quas crudeliter laceror a multis hostilibus exercitibus. Iam enim et Scurra Berlinensis 3) novum bellum movet, quod Ecclesiam nomino coetum visibilem, qua de re epistolam vobis mitto, quae et alia exempla δυσχωφότατα μαργιτών narrat, quae aulam scire utile est. Videor mihi mediocriter philosophari, quod non respondeo omnibus sycophantis, ne maiora dissi-

²⁾ Carnisprivium, Faftnacht; Carnisprivium vetus est dies domin. lavocavit; Carnisprivium novum est domin. Quinquagesimae s. Estomihi, etiam betten : sive Pfaffen: Fafts nacht.

¹⁾ Vid. ep. d. 1, Febr.

²⁾ i. e. Wimarienses.

³⁾ Islebius. Vid. ep. d. 22. Ian. 1:60.

dia oriantur, sed nimium irritor. Et multo ante discessissem ex his locis, nisi cogitassem fore maiores distractiones. Et non recuso discedere quandocunque volueritis. Te tamen virum doctum iudicem esse volo, an et recta et utilia docuerim, cum quidem inciderimus in magnam opinionum confusionem. Oro autem Filium Dei, ut nos omnes gubernet. Honestissima coniunx tua misit mihi gustandum vinum tuum, quod utinam domi tuae integris corporis tui viribus, ac frueus conspectu honestissimae coniugis et dulcissimae sobolis bibas. Spero tibi valde gratum fore. Bene et feliciter vale. Die 5 Febr. 1).

Si longior a me responsio περὶ μυστηρίων petitur, significabitis. Tempore enim opus est ad describenda vetera testimonia, et profecto invitus περὶ τοῦ πανταχοῦ disputo, quia multa βέβηλα turbant mentes in vera cogitatione. Bene vale et rescribe.

No. 6917.

4. Febr.

Christ. Reutter.

+ Ex apographo in cod. Galli II. p. 242.

Venerando viro eruditione et virtute praestanti Christophoro Reutter, docenti Evangelion in Ecclesia aulae inclyti Baronis Rosenberg in Austria, amico suo.

S. D. Venerande vir. Mitto libellum ante aliquot annos editum, in quo legere *) poteris formam verborum de coena domini, qua utor, consulto omissis disputationibus. Hanc formam existimo ad pietatem et ad concordiam utilem esse. Nec potui subito de tam prolixa disputatione vestra respondere, nec volo augere certamina vestra.

De usuris longior disputatio instituenda esset. Contractus sapienter discernendi sunt, et considerandum quae sint verae usurae. In ethicis libellis quos edidi aliquid de contractuum discrimine dixi. Nec dubium est, restitutionem furtorum, si possibilis est, faciendam esse, quia scriptum est: qui furatus est amplius non furetur. Manet enim fur, qui contra conscientiam retinet furta. Sunt autem vere furta illae usurae, quas non dubium est esse usuras. Sed prudenter discernendae sunt usurae ab eo quae ei *) Interest. Profecto de tanta amplitudine quaestionum non potest subito scribi. Ideo te oro, ut hanc brevem responsionem boni consulas. Mitto tibi exemplum proximae disputationis. Bene vale. Die 4. Februarii 1560.

Phil. Mel.

No. 6918.

4. Febr.

Grabnero etc.

+ Ex apographo in cod. Galii II. p. 242 b.

Ein Brief an herrn Leopold Grabner') und ans bere herren. Phil. Mel.

Sottes Gnab burch feinen eingebornen Sohn, Sefum Chriftum unsern Beiland und wahrhaftigen Belfer auvor. Bohlgeborne gnabige herrn. Em. Gnaden fende ich ein Buchlein, deß Titel ift: examen ordinandorum, barin G. G. finden werden, wie ich und viele andere von der Riefung des Leibes und Blutes Christi unfere herrn reben, und von Frucht ber Riegung, Die und alle jur Communion treiben foll. Und dieweil etlich Disputation übergangen werden, bienet diefe Forma ju Betrachtung ber Gegenwartigkeit in uns, und ju Ginigkeit. Guer gefandt Buch habe ich bem Boten gegeben , E. G. wieberum ju bringen. Denn mein Gemuth ift nicht, großer Uneinigkeit zu machen, fonbern ich wollt viel lieber, bag von biefer und andern Sachen freundliche driftliche Unterrebe gehalten murben guvor, ebe bas Bolk irr gemacht wurde. Es muß auch bennoch endlich ber unnothigen Disputation ein Mag und Ende fenn. Diefes ift offentlich, daß nichts tann Sacrament seyn außer dem Brauch, den Gott geordnet hat. So man biefes halt, fallen Anbetung in ber Umtragung und viel andre Difbraud, bavon ich E. G. gern mehr Bericht thun wollt. Ich kann aber folches in kurzer Beit mit Schriften nicht thun, und ift unfreundlich, baß E. G. mich mit folder Erbeit und Roften beladen. Denn ber Bote nicht Behrung gehabt, bem ich beim gu gieben

⁴⁾ Peucer, adscripsit annum M. D. LX.

^{*)} Cod. legi, mendose. - Liber de quo loquitur, est Examen ordinandorum.

^{*)} Qui descripsit epistolam puncta posuit sub quae ei, ut significet, se incertum esse, an recte legerit. Puto scriptum tuissa: 4 vocant, i.e. quod vocant.

¹⁾ Quis ille suerit et ubi, definire non possum. Fortasse Grabnerus quoque in Austria sqit, quum eodem die de eadem re scripserit Reuttero.

zween Thaler geben hab. Gott bewahr E. G. Datum 4. Februarii anno 1560.

No. 6919.

(h. t.)

(De coena s. ad Hungaros.)

(Ex libro: Memorabilia augustanae confessionis in Regno Hungariae — recensuit Ioannes Ribbini. 1787. 8. p. 178. — Qua occasione hoc scriptum in Hungariam missum fuerit Ribbinus non dixit. Suspicor, esse baec a Melanthone in sehola tradita, et vel autographon Melanthonis vel apographon ab Hungaro quodam, qui usus est schola Witebergensi, in patriam translatum. Sed occasionem etiam buius scripti potuerunt dare Hungarorum quorundam literae ad quas Melanthon d. 4. Febr. 1560. respondit. Statim igitur hoc scriptum his literis adiungendum esse putavi.

(Phil. Mel. ad quosdam Ungaros.)

Immensa vult Deus bonitate, ministerium Evangelii publicum esse, et sic et non aliter colligere aeternam Ecclesiam nisi voce ministerii Evange-Ideo semper-aliquos nervos congregationis instituit, et servat honestos congressus: id beneficium Dei et filii eius Domini nostri Iesu Christi agnoscendum, celebrandum et conservandum est. Fuit autem post longiora Christi nervus publicae congregationis coena domini, sicut Paulus inquit: quotiescunque conveneritis etc. Ideo nomen vetustum est coena et σύναξις, id est congregatio, Graeci λειτουργίαν dixerunt, et idem nomen hodie retinetur, id est, ministerium, in quo multa sunt: Pastor populum docet de lege Dei et de Evangelio, distribuit sacramenta, docet de usu, ac simul pastor et populus coniungunt invocationem pro Ecclesia et gratiarum actionem. Hinc et nomen eucharistiae coepit usurpari, quia verum est, ibi Ecclesiam gratias agere Deo et domino nostro lesu Christo pro omnibus beneficiis et pro redemtione, sicut expresse loquitur vetus canon. Sic vetus Ecclesia nomine sacrificii et oblationis usa est de tota actione, de coena domini, invocatione et gratiarum actione. Papistae nominant missam, non intellecto vocabulo; sed, aut hebraeum vocabulum est, communem contributionem significans, quia ibi conferebantur eleemosynae, ut omnes veteres historiae ostendunt; aut a latino nomen est remissionis, ut Graeca Ecclesia in coena domini pronuntiavit haec: λάος ἄφεσις ἔστω, id est, populis sit remissio. Sed quaecunque nominis causae fuerint, res consideretur.

Coena domini est manducatio ipsa, id est sumtio, in qua, expressis verbis Christi, exhibentur sumentibus corpus et sanguis Christi, qui adest rebus visibilibus, pani et vino. Nequaquam enim dicimus, tantum significari absentem Christum, sicut statua Herculis aut Iovis significat absentes, sed in usu coeuae vere adest Christus vivus, et est esticax, et consolatur corda, et sumentes adiungit sibi tanquam membra. Sic Cyrillus inquit: Christum non solum per dilectionem in nobis esse, sed etiam naturali participatione. Nec effingenda est transsubstantiatio, aut talis inclusio corporis et sanguinis, ut etiam extrasomtionem maneat ibi corpus et sanguis, quia Christus adest propter hominem, non propter panem. Nec Deus alligatus est ad aliquid sine suo rerbo, ut ibi adoretur tanquam singulari modo prasens. Non autem alligat se Christus ad panem et poulum extra usum.

Fines autem coenae tres sunt. Primus omnium et praecipuus est, ut sit sacramentum, hoc est, signum gratiae, videlicet voluntelis Dei erga nos, quod vere dentur remissio peccalorum et caetera bona in evangelio promissa, et sicus coenae confirmetur fides. Haec ratio sacranenti prima et praecipua est in usu coenae. Manifestum est, horribile idolum esse sacrificium Papistarum in quo fingunt, offerri corpus et sanguiuem a pcrificulo, et hanc oblationem mereri remissionem facienti et aliis vivis ac mortuis. Et affingual alios magis tetros errores, mereri hoc opus bonos eventus in negotiis corporalibus. Hos furores similes ethnicorum, taxari in Ecclesia necesse est In illis autem, qui recte utuntur coena domini. ratione sacramenti, postea accedunt hi fines. Hot opus fit secrificium, quia simul fiunt gratiarum Tertius finis est, actio, invocatio et confessio. ut sit nervus publicae congregationis, in qua populus convenire dehet ad audiendam vocem Evangelii, ad communem precationem et gratiano Nequaquam alliganda est Ecclesia al actionem. ritum sedendi aut Standi, aut matutinas aut 😘 spertinas horas, sed vult Deus, has circumstantias liberas esse, et serventur horae piis coetibus congruentes.

No. 6920.

5. Febr.

No. 6921.

5. Febr.

G. Cracovio.

Peuceri tractat. hist. p. 93. Epist. lib. II. p. 880. (ed. Lond. lib. II. ep. 894. et Mel. Consil. lat. P. II. p. 887.).

D. Georgio Cracovio (commoranti in aula Dresdae).

Clarissime vir et charissime frater, Spero vos accepisse literas meas, de Abbatum Wirtebergicorum decreto, seu de Hechingensi Latino*), quae si fuerunt scriptae liberius, veniam ingenti dolori meo date. Intra dies quatuordecim ex Gallia, ex Pannonia et ex Austria tristissimas querelas Me obtestantur ut non accepi de hoc dissidio. sim χωφὸν πρόςωπον. Pannonici quidam ediderunt scriptum non futile. Hoc tantum incendium excitarunt articuli μεθωναίοι, quod vides non posse ab eis restingui. Sed oro Filium Dei ut nos gubernet. Proficiscitur ad vos Doctor Bartholomeus Lasanus Cygneus, ut cum Illustrissimi Principis Electoris munificentia adiutus sit, nunc suam operam Illustrissimo Principi reverenter offerat, ingenio valet, et usui esse poterit. Te oro, ut eum complectaris et gubernatoribus commen-De decreto, quo praelectiones distributae sunt, gratias Illustriss. Principi et consiliariis agimus. Petiit praefectus adfini tuo collegam addi, et adfinis tuns petiit se levari bidui onere in praelegendo. Nihil mutavimus de decreto Illustrissimi Principis. Sed bidui onere in praelegendo adfinem tuum levavimus, cum quidem alter lector Ebraeus iam accesserit. Illud vicissim adfinis tuus tribuit volens auditorio templi, quia sit iuvenis et onus toties concionandi initio vix sustinere possit, ut collega addatur ad tempus, et ipse fruatur stipendio octoginta aureorum, collega quadraginta, sed tantum ad tempus. Cogitavi ei utilius esse cum benevolentia auditorum inchoare functionem, quam postea querelas in aulam deferri. Interea et ipse animosior erit ad dicendum, et cum volet, solus tenere hanc functionem poterit, spero te haec initia non improbaturum esse, quia praecipue moti sumus hac causa, cum praefectus tantopere laboraret, ut initia gratiora essent, teque oro, ut haec initia boni consulas, quae tamen cum volueritis mutari poterunt. Bene vale et rescribe. Die 5. Februarii.

MELANTH. OPER. VOL. IX.

Ulr. Mordeisen.

Epist, lib. V. p. 208sq.

Ulrico Mordisin.

Clarissime vir, et Patrone charissime. S. D. Primum Filio Dei, Domino nostro Iesu Christo, sedenti ad dexteram aeterni Patris, ac largionti hominibus, gratias ago, quod hactenus his regionibus clementer tribuit et pacem et vocem doctrinae, et mediocres Politias, eumque toto pectore oro, ut deinceps haec beneficia tribuat. Accepi ex Vienna Esauitarum *) et aliorum vanissima scripta, quae legentes facile iudicare possunt, utrum doctrinae genus melius sit, nostrumne, an adversariorum. Deinde et Illustrissimo Principi et vobis gratias ago, quod doctrinarum studia fovetis. Cumque Illustrissimi Principis munificentia Doctor Bartolemaeus Lasanus Cygneus adiutus sit, istuc accedit, et ut gratias agat, et Illustriss. Principi operam suam offerat. genio, et spero eum, Deo iuvante, usui fore. Quare eum vobis commendo, et DEUM oro, ut vos omnes clementer gubernet et protegat. Bene valete. Die 5. Februarii 1560.

Philippus Melanthon.

No. 6922.

5. Febr.

Eust. a Schlieben.

† Ex apogr. in cod. Mehnert. II. p. 278. Est responsio ad epistolam Eustachii, quae ibid. p. 271. legitur. Scribit Philippo: "te obsecro, ut tu, pius, prudens, doctissimus et quasi emeritus miles has iniurias, quae immerito tibi hinc inde inseruntur, patienter, modeste et humaniter feras, idque ipsum adversariorum tuorum temulentiae, audaciae atque detestandae invidiae des." Denique narrat, se coena domini saepissime uti, sed hac cogitatione gravissime turbari, quod timeat, ne indignus sumat corpus et sanguinem Christi. Ad quae Philippus haec respondet:

Eustachio a Schlieven.

Magnifice vir, nobilitate generis, sapientia et virtute praestans, et patrone colende. Heri respondi literis vestris, quae singularis erga me benevolentiae vestrae testes sunt, et misi pagellas lucubrationum nostrarum. Cum autem hodie alius nun-

^{*)} Vid. d. 8. Febr.

^{*)} lesvitarum.

(h. t.)

zween Thaler geben hab. Sott bewahr E. S. Datum 4. Februarii anno 1560.

No. 6919.

(De coena s. ad Hungaros.)

(Ex libro: Memorabilia augustanae confessionis in Regno Hungariae — recensuit Ioannes Ribbini. 1787. 8. p. 178. — Qua occasione hoc scriptum in Hungariam missum fuerit Ribbinus non dixit. Suspicor, esse bacc a Melanthone in sehola tradita, et vel autographon Melanthonis vel apographon ab Hungaro quodam, qui usus est schola Witebergensi, in patriam translatum. Sed occasionem etiam huius scripti potuerunt dare Hungarorum quorundam literae ad quas Melanthon d. 4. Febr. 1560. respondit. Statim igitur hoc scriptum his literis adiungendum case putavi.

(Phil. Mel. ad quosdam Ungaros.)

Immensa vult Deus bonitate, ministerium Evangelii publicum esse, et sic et non aliter colligere aeternam Ecclesiam nisi voce ministerii Evange-Ideo semper-aliquos nervos congregationis instituit, et servat honestos congressus: id beneficium Dei et filii eius Domini nostri Iesu Christi agnoscendum, celebrandum et conservandum est. Fuit autem post longiora Christi nervus publicae congregationis coena domini, sicut Paulus inquit: quotiescunque conveneritis etc. Ideo nomen vetustum est coena et σύναξις, id est congregatio, Graeci λειτουργίαν dixerunt, et idem nomen hodie retinetur, id est, ministerium, in quo multa sunt: Pastor populum docet de lege Dei et de Evangelio, distrihuit sacramenta, docet de usu, ac simul pastor et populus coniungunt invocationem pro Ecclesia et gratiarum actionem. Hinc et nomen eucharistiae coepit usurpari, quia verum est, ibi Ecclesiam gratias agere Deo et domino nostro lesu Christo pro omnibus beneficiis et pro redemtione, sicut expresse loquitur vetus canon. Sic vetus Ecclesia nomine sacrificii et oblationis usa est de tota actione, de coena domini, invocatione et gratiarum actione. Papistae nominant missam, non intellecto vocabulo; sed, aut hebraeum vocabulum est, communem contributionem significans, quia ibi conferebantur eleemosynae, ut omnes veteres historiae ostendunt; aut a latino nomen est remissionis, ut Graeca Ecclesia in coena domini pronuntiavit haec: λάος ἄφεσις ἔστω, id est, populis sit remissio. Sed quaecunque nominis causae fuerint, res consideretur.

Coena domini est manducatie ipsa, id est sumtio, in qua, expressis verbis Christi, exhibentur sumentibus corpus et sanguis Christi, qui adest rebus visibilibus, pani et vino. Nequaquam enim dicimus, tantum significari absentero Christum, sicut statua Herculis aut Iovis significat absentes, sed in usu coeuae vere adest Christus vivus, et est esticax, et consolatur corda, et sumentes adiungit sibi tanquam membra. Sic Cyrillus inquit: Christum non solum per dilectionem in nobis esse, sed etiam naturali participatione. Nec effingenda est transsubstantiatio, aut talis inclusio corporis et sanguinis, ut etiam extra sumtionem maneat ibi corpus et sanguis, quia Christus adest propter hominem, non propter panem. Nec Deus alligatus est ad aliquid sine suo verbo, ut ibi adoretur tanquam singulari modo praesens. Non autem alligat se Christus ad panem et poculum extra usum.

Fines autem coenae tres sunt. Primus omnium et praecipuus est, ut sit sacramentum, hoc est, signum gratiae, videlicet voluntatis Dei erga nos, quod vere dentur remissio peccatorum et caetera bona in evangelio promissa, et sic usu coenae confirmetur fides. Haec ratio sacramenti prima et praecipua est in usu coenae. Manisestum est, horribile idolum esse sacrificium Papistarum, in quo fingunt, offerri corpus et sanguinem a sacrificulo, et hanc oblationem mereri remissionem facienti et aliis vivis ac mortuis. Et affingunt alios magis tetros errores, mereri hoc opus bonos eventus in negotiis corporalibus. Hos furore similes ethnicorum, taxari in Ecclesia necesse et In illis autem, qui recte utuntur coena domin, ratione sacramenti, postea accedunt hi fines. Hoc opus fit sacrificium, quia simul fiunt gratiarum actio, invocatio et confessio. Tertius finis est, ut sit nervus publicae congregationis, in qua populus convenire dehet ad audiendam vocem Evangelii, ad communem precationem et gratiarum Nequaquam alliganda est Ecclesia ad ritum sedendi aut standi, aut matutinas aut vespertinas horas, sed vult Deus, has circumstantias liberas esse, et serventur horae piis coetibus congruentes.

No. 6920.

5. Febr.

G. Cracovio.

Peuceri tractat. hist. p. 93. Epist, lib. II. p. 880. (ed. Lond. lib. II. ep. 894. et Mel. Cousil. lat. P. II. p. 887.).

D. Georgio Cracovio (commoranti in aula Dresdae).

Clarissime vir et charissime frater, Spero vos accepisse literas meas, de Abbatum Wirtebergicorum decreto, seu de Hechingensi Latino*), quae si fuerunt scriptae liberius, veniam ingenti dolori meo date. Intra dies quatuordecim ex Gallia, ex Pannonia et ex Austria tristissimas querelas accepi de hoc dissidio. Me obtestantur ut non sim χωφὸν πρόςωπον. Pannonici quidam ediderunt scriptum non futile. Hoc tantum incendium excitarunt articuli μεθωναίοι, quod vides non posse ab eis restingui. Sed oro Filium Dei ut nos gubernet. Proficiscitur ad vos Doctor Bartholomeus Lasanus Cygneus, ut cum Illustrissimi Principis Electoris munificentia adiutus sit, nunc suam operam Illustrissimo Principi reverenter offerat, ingenio valet, et usui esse poterit. Te oro, ut eum complectaris et gubernatoribus commendes. De decreto, quo praelectiones distributae sunt, gratias Illustriss. Principi et consiliariis agimus. Petiit praesectus adfini tuo collegam addi, et adfinis tuus petiit se levari bidui onere in praelegendo. Nihil mutavimus de decreto Illustrissimi Principis. Sed bidui onere in praelegendo adfinem tuum levavimus, cum quidem alter lector Ebraeus iam accesserit. Illud vicissim adfinis tuus tribuit volens auditorio templi, quia sit iuvenis et onus toties concionandi initio vix sustinere possit, ut collega addatur ad tempus, et ipse fruatur stipendio octoginta aureorum, collega quadraginta, sed tantum ad tempus. Cogitavi ei utilius esse cum benevolentia auditorum inchoare functionem, quam postea querelas in aulam deferri. Interea et ipse animosior erit ad dicendum, et cum volet, solus tenere hanc functionem poterit, spero te haec initia non improbaturum esse, quia praecipue moti sumus hac causa, cum praefectus tantopere laboraret, ut initia gratiora essent, teque oro, ut haec initia boni consulas, quae tamen cum volueritis mutari poterunt. Bene vale et rescribe. Die 5. Februarii.

MELANTH. OPER. VOL. IX.

No. 6921.

5. Febr.

Ulr. Mordeisen.

Epist. lib. V. p. 208sq.

Ulrico Mordisin.

Clarissime vir, et Patrone charissime. Primum Filio Dei, Domino nostro Iesu Christo, sedenti ad dexteram aeterni Patris, ac largienti hominibus, gratias ago, quod hactenus his regionibus clementer tribuit et pacem et vocem doctrinae, et mediocres Politias, eumque toto pectore oro, ut deinceps haec beneficia tribuat. Accepi ex Vienna Esauitarum *) et aliorum vanissima scripta, quae legentes facile iudicare possunt, utrum doctrinae genus melius sit, nostrumne, an adversariorum. Deinde et Illustrissimo Principi et vobis gratias ago, quod doctrinarum studia fovetis. Cumque Illustrissimi Principis munificentia Doctor Bartolemaeus Lasanus Cygneus adiutus sit, istuc accedit, et ut gratias agat, et Illustriss. Principi operam suam offerat. Valet ingenio, et spero eum, Deo iuvante, usui fore. Quare eum vobis commendo, et DEUM oro, ut vos omnes clementer gubernet et protegat. Bene valete. Die 5. Februarii 1560.

Philippus Melanthon.

No. 6922.

5. Febr.

Eust. a Schlieben.

† Ex apogr. in cod. Mehnert. II. p. 273. Est responsio ad epistolam Eustachii, quae ibid. p. 271. legitur. Scribit Philippo: "te obsecro, ut tu, pius, prudens, doctissimus et quasi emeritus miles has iniurias, quae immerito tibi hinc inde inseruntur, patienter, modeste et humaniter feras, idque ipsum adversariorum tuorum temulentiae, audaciae atque detestandae invidiae des." Denique narrat, se coena domini saepissime uti, sed hac cogitatione gravissime turberi, quod timeat, ne indiguus sumat corpus et sanguinem Christi. Ad quae Philippus haec respondet:

Eustachio a Schlieven.

Magnifice vir, nobilitate generis, sapientia et virtute praestans, et patrone colende. Heri respondi literis vestris, quae singularis erga me benevolentiae vestrae testes sunt, et misi pagellas lucubrationum nostrarum. Cum autem hodie alius nun-

^{*)} Vid. d. 8. Febr.

^{*)} lesvitarum,

vetus testimonium lecturum esse. Bene vale, et rescribe. Anno 1560. Die 9. Febr.

Philippus.

No. 6928.

11. Febr.

Sim. Rostio.

† Ex apographo in cod. Goth. 188. ep. 61.

Clarissimo viro, prudentia et virtute praestanti, Simoni Rost, Praefecto in Weissenfels, patrono suo, S.D.

Honestissime vir. Non dubito vos intuentes familiam vestram, saepe cum gemitu precari Deum aeternum, patrem Domini nostri Iesu Christi, conditorem generis humani, et custodem Ecclesiae suae, ut hanc infirmam aetatem gubernet et protegat, et tribuat eis Ecclesias et politias honestas. Idem et ego vobiscum precor, et oro Deum, ut vestrum filium, et aliorum honestorum filios servet et regat. Gaudeo adiunctum esse filio vestro virum doctum, qui assiduitatem, illi aetati necessariam, in grammatica praestet. Et interdum studia eius ipse inspiciam. Mitto vobis pagellas proximae disputationis, quarum lectionem spero vobis non ingratam fore, quia consolationes piis utiles continet, contra Labyrinthos vicinorum vestrorum. Oro autem filium Dei, ut nos omnes gubernet. Bene et feliciter vale. die XI. Februarii, A. 1560.

Philippus Melanthon.

Secundo Decembr. inter quartam et quintam horam, cum descenderet D. Andreas Aurifaber ex hypocausto Principissae, et domum reverteretur, accidit, ut divino iudicio iustiss. in infimo gradu humi caderet, ita, ut nec fari nec stare, nec nutu aliquid significare potuerit. Et sic animam agens miser iste repositus est in lecto, in quo Cubicularii Principis dormire solent. Accesserunt etiam medici, Titius et Doctor Iacobus, et, iis vix accedentibus, ultimum spiritum emisit, et longe exporrecta lingua et intumescente ventre migravit ad patrem suum Osiandrum, cum quo iam moritur, et, ut vereor, moriturus est in secula seculorum *).

No. 6929.

13. Febr.

Abd. Praetorio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Abdiae Praetorio, Leetori in Academia Francofordiana.

S. D. Clariss. vir et cariss. frater. Cum alii multi ad me scripserunt περί βωμολοχίας Islebii, tum vero et Eustachius 1), qui non solum queritur de his Ecclesiae vulneribus, sed etiam me consolatur. Delectatus sum iudicio ipsius et benevolentia erga me. Consolationes nobis antea notas esse necesse est, quae partim ex lege Dei, partim ex Evangelio sumuntur. Scimus, recta dicenda esse, etiamsi tyranni et hypocritae nos interficiant Deinde spe auxilii divini leniendum esse dolorem; nam filius Dei opitulabitur veritati, iuxta dictum: quod est ex Deo non dissolvetur. Haec cum quotidie cogitem, adiungo interdum sententiam Tertulliani, quam adscribam, quia tibi et aliis gratam fore scio: si apud Deum deposueris iniuriam, ipse est ultor; si damnum, est restitutor; si dolorem, medicus est; si mortem, resuscitator. Non igitur frangor animo in explicatione modesta veritatis. Legi tuas responsiones, et eas probo, ac filium Dei precor, ut ipse testimonio suo illustret veritatem, sicut ille precabatur: χριστέ σῶσον σεαυτόν. Recens Lutetiae crematus est vir excellens sapientia et auctoritate inter eos, qui sententias dicunt in regio iudicio, nomine Burgius. Feramus multorum piorum exemplo sycophantarum rabiem, quam tandem Deus reprimet. Existimo vestrum Glirem 2) ex aula ad vos rediisse iactitantem suos triumphos, et rabiosius vociseraturum esse, quam fecit autea. Tu modestiam, quam hactenus praestitisti, excuti tibi non sinas. Scriberem plura, si tempus concederetur. Habeo enim nuncios Basileenses et alios, qui me impediunt. Bene vale. Die 13. Februarii, quo die ante annos 1719 Nicanor a Maccabaeo victus est. Salutem amicis omnibus opto. 1560.

Philippus.

^{*)} Haec non a Melanthone ipsa, sed aliena manu adscripta esse, quivis facile suspicabitur. Fuit ille Andr. Aurifaber

concionator aulicus Vimariae, et acerrimus Melanthonis adversarius.

¹⁾ Vid. ep. d. 5. Febr. 1560.

²⁾ Musculum indicat.

No. 6980.

18. Febr.

Ge. Buchholzero.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Georgio Buchholtzero, Praeposito Berlinensi.

S. D. Reverende vir et cariss, frater. Oro filium Dei, dominum nostrum Iesum Christum, sedentem ad dextram aeterni patris, largientem dona hominibus, ut servet et regat Ecclesias et politias harum regionum, et det felix coniugium Illustrissimis Principibus duci Iulio et sponsae. Hodie ex Spira mei affinis, viri prudentis, literas accepi, qui scribit, certe confirmatam esse a novo Pontifice *) Electionem Imperatoris Ferdinandi. Nominantur in ea epistola Cardinales, qui adfuerunt. Prodest, non praeberi occasionem atrocioribus odiis et dissidiis. De comitatu in Wertheim contentio inter Landgravium et Moguntiuum mota est. Precemur filium Dei, ut nos omnes gubernet, et non sinat fieri vastationes Ecclesiarum et politiarum in Germania. Mense Decembri Parisiis combustus est vir nobilis et valde doctus, qui inter eos, qui regunt iudicium Parlamenti, praecipuus fuit, cui nomen fuit a Burgo **), cuius confessionem ad vos mittam; nondum enim describi potuit. Sed precemur Deum aeternum patrem domini nostri Iesu Christi, ut Ecclesiae suae opem ferat. Bene vale. Die 13. Febr., quo ante annos 1719 victus Nicanor a Maccabaeo poenas dedit blasphemiae, quo exemplo Deus ostendit, se vere Ecclesiae defensorem et esse et fore contra blasphemias. Et, ut nos defendat, regat et adiuvet, petamus. Iohannes Ungarius petit sibi dari coniugem filiam Imperatoris Ferdinandi.

Philippus.

No. 6931.

14. Febr.

Ioach. Camerario.

Epist. ad Camerar. p. 748. (ed. Lond. lib. 1V. ep. 898.). — Retulit editor epistolam ad annum 1559., sed ex errore. Argumentum satis docet, eam scriptam esse anno 1660. Clarissimo viro sapientia eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerario, fratri suo carissimo,

S. D. Non tantum senectae morositate, sed dolore magis inter tantas generis humani confusiones, abhorreo ab omnibus scriptionibus. Lutetiae crematus est Burgius 1), quem audivisti captum esse, quod moderatam sententiam dixerit de studiosis verae doctrinae. In Germania non videtur hic annus tranquillus fore. Sed confugiamus ad filium Dei. Scribit mihi ex urbe Spira meus affinis, certo novum Pontificem confirmasse Ferdinandi electionem. Nomina etiam recitat Cardinalium, qui adhibiti sunt 2). Haec novi Pontificis sapientia magis laudanda est, quam *Caraphae* αὐθάδεια ³). Scriptum nostrum mitto, de quo statues tuo arbitrio. Mitto et epistolam ad Doctores Iuris, qui me vocarant. Sed non solum horridos flatus metui, quos scis me libenter vitare, sed etiam horridiora ipsis Boreis negocia me retinuerunt. Respondi enim his diebus περί γαμικῶν τινῶν ζητημάτων. Et hodie de aliis respondere cogimur. Bene et feliciter vale cum tota Ecclesia vestra communi et domestica. Die XIIII. Feb.

Philippus.

No. 6932

16. Febr.

Praefatio in Corpus doctr. latinum.

Praefatio in Corpus doctrinae christianae, a Melanthone editum a. 1560., de quo suo loco uberius dicetur. Descripsimus eam ex editione prima anni 1560. Ultimam huius praefationis partem Pezelius inseruit Consiliis Mel. latin. P. 11. p. 667.

Praefatio Philippi Melanthonis.

Multi senes sapientia et virtute praestantes, et publicae concordiae ac pacis amantissimi, initio ante

^{*)} Paulus IV. Pontifex mortuus est d. 18. Aug. 1559. cui successit Pius.

^{**)} Necatus est Burgius d. 3, Drch. 1559. Vid. Mel. annal. ad b. a. Ergo ep. scripta est a. 1560.

¹⁾ Anne du Bourg, qui a. 1559. in consessu Parliamenti (ut vocatur) Henricum II. Regem Galliae monuerat, ne in eos, qui puriorem doctrinam profitebantur, saeviret poenis. Propterea in carcerem coniectus post mortem regis exeunte anno 1559. suspensus est, eiusque corpus crematum.

²⁾ Postquam Corolus Imperator s. 1555. se regno abdicaverat, frater eius Ferdinandus a. 1558. Imperator creatus est. Sed Paulus IV. Papa noluit eum agnoscere Imperatorem, quia îpsius sit, Imperatores eligere et creare. Mortuus est Paulus mense Augusto 1559., et in eius locum successit Pius IV., qui Ferdinandum agnovit Imperatorem. Cf. etiam ep. ad Gracov. d. 16. Febr. h. a.

⁵⁾ Paulus IV. ex gente Caraffarum.

vetus testimonium lecturum esse. Bene vale, et rescribe. Anno 1560. Die 9. Febr.

Philippus.

No. 6928.

1 1. Febr.

Sim. Rostio.

† Ex apographo in cod. Goth. 188. ep. 61.

Clarissimo viro, prudentia et virtute praestanti, Simoni Rost, Praefecto in Weissenfels, patrono suo, S.D.

Honestissime vir. Non dubito vos intuentes familiam vestram, saepe cum gemitu precari Deum aeternum, patrem Domini nostri Iesu Christi, conditorem generis humani, et custodem Ecclesiae suae, ut hanc infirmam aetatem gubernet et protegat, et tribuat eis Ecclesias et politias honestas. Idem et ego vobiscum precor, et oro Deum, ut vestrum filium, et aliorum honestorum filios servet et regat. Gaudeo adiunctum esse filio vestro virum doctum, qui assiduitatem, illi aetati necessariam, in grammatica praestet. Et interdum studia eius ipse inspiciam. Mitto vobis pagellas proximae disputationis, quarum lectionem spero vobis non ingratam fore, quia consolationes piis utiles continet, contra Labyrinthos vicinorum vestrorum. Oro autem filium Dei, ut nos omnes gubernet. Bene et feliciter vale. die XI. Februarii, A. 1560.

Philippus Melanthon.

Secundo Decembr. inter quartam et quintam horam, cum descenderet D. Andreas Aurifaber ex hypocausto Principissae, et domum reverteretur, accidit, ut divino iudicio iustiss. in infimo gradu humi caderet, ita, ut nec fari nec stare, nec nutu aliquid significare potuerit. Et sic animam agens miser iste repositus est in lecto, in quo Cubicularii Principis dormire solent. Accesserunt etiam medici, Titius et Doctor Iacobus, et, iis vix accedentibus, ultimum spiritum emisit, et longe exporrecta lingua et intumescente ventre migravit ad patrem suum Osiandrum, cum quo iam moritur, et, ut vereor, moriturus est in secula seculorum *).

No. 6929.

13. Febr.

Abd. Praetorio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54.

Abdiae Praetorio, Leetori in Academia Franco fordiana.

S. D. Clariss. vir et cariss. frater. Cum alii multi ad me scripserunt περί βωμολοχίας Islebii, tum vero et Eustachius 1), qui non solum queritur de his Ecclesiae vulneribus, sed etiam me consolatur. Delectatus sum iudicio ipsius et benevolentia erga me. Consolationes nobis antea notas esse necesse est, quae partim ex lege Dei, partim ex Evangelio sumuntur. Scimus, recta dicenda esse, etiamsi tyranni et hypocritae nos interficiant Deinde spe auxilii divini leniendum esse dolorem; nam filius Dei opitulabitur veritati, iuxta dictum: quod est ex Deo non dissolvetur. Haec cum quotidie cogitem, adiungo interdum sententiam Tertulliani, quam adscribam, quia tibi et aliis gratam fore scio: si apud Deum deposueris iniuriam, ipse est ultor; si damnum, est restitutor; si dolorem, medicus est; si mortem, resuscitator. Non igitur frangor animo in explicatione modesta veritatis. Legi tuas responsiones, et eas probo, ac filium Dei precor, ut ipse testimonio suo illustret veritatem, sicut ille precabatur: χριστέ σῶσον σεαυτόν. Recens Lutetiae crematus est vir excellens sapientia et auctoritate inter eos, qui sententias dicunt in regio iudicio, nomine Burgius. Feramus multorum piorum exemplo sycophantarum rabiem, quam tandem Deus reprimet. Existimo vestrum Glirem 2) ex aula ad vos rediisse iactitantem suos triumphos, et rabiosius vociferaturum esse, quam fecit antea. Tu modestiam, quam hactenus praestitisti, excuti tibi non sinas. Scriberem plura, si tempus concederetur. Habeo enim nuncios Basileenses et alios, qui me impediunt. Bene vale. Die 13. Februarii, quo die ante annos 1719 Nicanor a Maccabaeo victus est. Salutem amicis omnibus opto. 1560.

Philippus.

^{*)} Haec non a Melanthone ipsa, sed aliena manu adscripta esse, quivis facile suspicabitur. Fuit ille Andr. Aurifaber

concionator aulicus Vimariae, et acerrimus Melanthonis adversarius.

¹⁾ Vid. ep. d. 5. Febr. 1560.

²⁾ Musculum indicat.

No. 6930.

18. Febr.

Ge. Buchholzero.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Georgio Buchholtzero, Praeposito Berlinensi.

S. D. Reverende vir et cariss, frater. Oro filium Dei, dominum nostrum Iesum Christum, sedentem ad dextram aeterni patris, largientem dona hominibus, ut servet et regat Ecclesias et politias harum regionum, et det felix coniugium Illustrissimis Principibus duci Iulio et sponsae. Hodie ex Spira mei assinis, viri prudentis, literas accepi, qui scribit, certe confirmatam esse a novo Pontifice *) Electionem Imperatoris Ferdinandi. Nominantur in ea epistola Cardinales, qui adfuerunt. Prodest, non praeberi occasionem atrocioribus odiis et dissidiis. De comitatu in Wertheim contentio inter Landgravium et Moguntinum mota est. Precemur filium Dei, ut nos omnes gubernet, et non sinat fieri vastationes Ecclesiarum et politiarum in Germania. Mense Decembri Parisiis combustus est vir nobilis et valde doctus, qui inter eos, qui regunt iudicium Parlamenti, praecipuus fuit, cui nomen fuit a Burgo **), cuius confessionem ad vos mittam; nondum enim describi potuit. Sed precemur Deum aeternum patrem domini nostri Iesu Christi, ut Ecclesiae suae opem ferat. Bene vale. Die 13. Febr., quo ante annos 1719 victus Nicanor a Maccabaeo poenas dedit blasphemiae, quo exemplo Deus ostendit, se vere Ecclesiae desensorem et esse et sore contra blasphemias. Et, ut nos defendat, regat et adiuvet, petamus. Iohannes Ungarius petit sibi dari coniugem filiam Imperatoris Ferdinandi.

Philippus.

No. 6931.

14. Febr.

Ioach. Camerario.

Reist, ad Camerar. p. 748. (ed. Lond. lib. IV. ep. 898.). —
Retulit editor epistolam ad annum 1559., sed ex errore.
Argumentum satis docet, eam scriptam esse anno 1660.

Clarissimo viro sapientia eruditione et virtute praestanti Ioachimo Camerario, fratri suo carissimo,

S. D. Non tantum senectae morositate, sed dolore magis inter tantas generis humani confusiones, abhorreo ab omnibus scriptionibus. Lutetiae crematus est Burgius 1), quem audivisti captum esse, quod moderatam sententiam dixerit de studiosis verae doctrinae. In Germania non videtur hic annus tranquillus fore. Sed confugiamus ad filium Dei. Scribit mihi ex urbe Spira meus affinis, certo novum Pontificem confirmasse Ferdinandi electionem. Nomina etiam recitat Cardinalium, qui adhibiti sunt 2). Haec novi Pontificis sapientia magis laudanda est, quam Caraphae αὐθάθεια 3). Scriptum nostrum mitto, de quo statues tuo arbitrio. Mitto et epistolam ad Doctores Iuris, qui me vocarant. Sed non solum horridos flatus metui, quos scis me libenter vitare, sed etiam horridiora ipsis Boreis negocia me retinuerunt. Respondi enim his diebus περί γαμιχῶν τινῶν ζητημάτων. Et hodie de aliis respondere cogimur. Bene et feliciter vale cum tota Ecclesia vestra communi et domestica. Die XIIII.

Philippus.

No. 6932.

16. Febr.

Praefatio in Corpus doctr. latinum.

Praefatio in Corpus doctrinae christianae, a Melanthone editum a. 1560., de quo suo loco uberius dicetur. Descripsimus eam ex editione prima anni 1560. Ultimam buius praefationis partem Pezelius inseruit Consiliis Mel. latin. P. 11. p. 667.

Praefatio Philippi Melanthonis.

Multi senes sapientia et virtute praestantes, et publicae concordiae ac pacis amantissimi, initio ante

^{*)} Paulus IV. Pontifex mortuus est d. 18. Aug. 1559. cui suc-

^{**)} Necatus est Burgius d. 3, Drcb. 1559. Vid. Mel. annal. ad b. a. Ergo ep. scripta est a. 1660.

¹⁾ Anne du Bourg, qui a. 1559. in consessu Parliamenti (ut vocatur) Henricum II. Regem Galliae monuerat, ne in eos, qui puriorem doctrinam profitebantur, saeviret poenis. Propterea in carcerem coniectus post mortem regis exeunte anno 1559. suspensus est, eiusque corpus crematum.

²⁾ Postquam Gorolus Imperator a. 1555. se regno abdicaverat, frater eius Ferdinandus a. 1558. Imperator creatus est. Sed Paulus IV. Papa noluit eum agnoscere Imperatorem, quia ipsius sit, Imperatores eligere et creare. Mortuus est Paulus mense Augusto 1559., et in eius locum successit Pius IV., qui Ferdinandum agnovit Imperatorem. Cf. etiam ep. ad Gracov. d. 16. Febr. b. a.

⁵⁾ Paulus IV. ex gente Caraffarum.

omnibus temporibus in hac mortali vita aerumnosam esse, et multos esse recte docentium hostes, ac varios esse hostium exercitus: omnes atheos et hypocritas fascinatos consuetudine, item scurras aulicos et homines fanaticos. Haec communis Ecclesiae calamitas cum me quoque satis duriter exerceat, non fiat iudicium de doctrina ex meis miseriis et inimicorum multitudine. Ostendit enim vitae confusio, nimis verum esse, quod dicitur: "Οχλος σὺν ἀμαθία δεινὸν κακόν.

Oro autem filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, sedentem ad dextram aeterni Patris, ac dona largientem hominibus, ut semper in his regionibus colligat aeternam Ecclesiam, et me clementer gubernet, et faciat, ut quam plurimi unum simus in Deo. Saepe etiam de saevitia inimicorum cogitans illud Tertulliani mihi et aliis recito: Si apud Deum deposueris iniuriam, ipse ultor est; si damnum, restitutor est; si dolorem, medicus est; si mortem, resuscitator est. Hoc dictum congruere cum divinis consolationibus pii norunt, quas in suis quisque aerumnis cogitat. Bene vale, Lector. Anno 1560. die 16. Februarii, quo die annum 64. ingrediebar, qui, ut sit mihi faustus et felix, faciat filius Dei.

No. 6933.

16. Febr.

G. Cracovio.

Epist, lib. II. p. 382. (ed. Lond. lib. II. ep. 596.). — Argumentum huius epistolae illustratur per ep. ad Camerar. d. 14. Febr.

D. Georgio Cracovio (tunc in aula Dresd.)

S. D. Clarissime vir et charissime frater. Et Academiae nomine de privilegio tibi gratias ago, et meo nomine de literis quas ad me privatim scripsisti, quae et iudicii benevolentiae erga me tuae testes sunt. Scis me de privileglis non rixari quia multi eis abutuntur, et velle solvi legibus contrarium est foederi communis societatis. Ac definitione legis delector, quam vestri scriptores suis libris inseruerunt, in qua haec sunt verba: πόλεως συνθήχη χοινή, καθ ήν πασι προςήκει ζήν. Et meministi orationem κατὰ τιμοκράτους, in qua Locrense exemplum recitatur. Mitto tibi literas Sebastiani pastoris Ecclesiae Salinarum de morte fratris, quae ostendit qualis sit servitus ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν μεθωναίων. Scito etiam Lutetiae recens crematum

esse Burgium, cuius magna fuit in summo iudicio autoritas. Tales viros ait Westvalus esse Diaboli martyres. Hanc iudicii perversitatem quis non detestetur? sed haec alias. Romae novus Pontifex Pius Quartus Electionem Imp. Ferdinandi confirmavit. Bene vale. Die meo natali, quo annum ingredior 64., qui utinam sit faustus et felix mihi, Ecclesiae, et his regionibus.

No. 6934.

(eod. temp.)

Eidem.

Epist. lib. II. p. 871. (ed. Lond. lib. II. ep. 884.). — Epistola eiusdem argumenti est ut antecedens, quare aut altera non Gracovio inscripta fuit, aut, si eidem inscripta fuit, Melanthon bis scripsit ad Gracovium fortasse fidei tabellarii non satis confisus.

D. Georgio Cracovio

S. D. Clarissime vir et charissime frater. Necesse est vobis negotia publica notiora esse quam nobis sunt: Nos enim, ut illa Tragoedia inquit: οὐδεν έχομεν σοφον εί μη δάκουα, quibus a Filio Dei petimus Ecclesiae, piarum familiarum et politiarum gubernationem et protectionem. Sed scito Rostochianis iterum placatos esse Principes Megapolitanos*), audio λύτρα dari triginta millia aureorum. Filius Iohannis Hungarici petit coniugem sibi dari filiam Imperatoris Ferdinandi, ut et heri allatae huc literae narrant, καὶ περὶ μεθωναίων θοηλλείται, δτι μηχανώνταί τι κατά τοῦ ἐν ναρίσχοις δεσπότου, ἀλλὰ οὐ σαφώς ταῦτα olda. Fuit his diebus apud nos gubernator scholae puerilis in oppido Iena, vir doctus et honestus, qui ibi annos quatuordecim erudiit tenellas Ecclesiae plantulas. Is venit in periculum propter definitionem Evangelii a nobis scriptam. Scripsi de eo ad eos, qui in vicina urbe Salinarum Ecclesias et scholam gubernant. Bene et feliciter vale et rescribe.

No. 6935.

19. Felr

G. Buchholzero.

+ Ex spogr. in cod. Paris. D. L. 543.

^{*)} Vid. ep. d. 10. Septb. 1556.

Georgio Buchholzero, Praeposito Berlinensi.

S. D. Reverende vir et cariss. frater. Die Februarii 19. accepi duas epistolas, quas ad me scripsisti, quarum prior continet atrocem criminationem, qua me publice insectatur Islebius, cum quidem sciat utrumque, me et recte scribere et sibi multa honesta officia praestitisse. Sed Deo Ecclesiam et me commendo. Saepe hoc dictum Tertulliani et mihi et aliis recito: si apud Deum deposueris iniuriam, ipse ultor est; si damnum, restitutor est; si dolorem, medicus est; si mortem, resuscitator est. Oro filium Dei, ut Ecclesiarum suarum vulnera sanet, etiamsi me inimici mei occident, quorum conscientiae norunt, me ipsis benefecisse. Mitto recentem orationem), quam spero te propter historiam non gravatim lecturum esse. Has honestorum virorum et bene meritorum laudes libentius recito, quam convicia, et iuventuti et posteritati haec scripta utiliora esse iudico. Nova bella movent Galli contra Scotos et Anglos. Et gallica classis dissipata est. Sabaudiensis minitatur Bernensibus. Bene vale. 19. Febr. 1560.

No. 6936.

22. Febr.

Ge. Buchholzero.

Ex Autographo Melanth. quod extat in bibl. Senatus Zittaviensis. Edita etiam in Schosseri poëmat. ep. 1, 20.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti Dom. Georgio (Buchholzero), Pastori ecclesiae Dei in inclyta urbe Arctoa, fratri suo carissimo.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Et virum bonum et poetam bonum esse Iohannem Schosserum scimus, cuius virtus eo etiam magis laudanda est, quia venam ad celebrandum Deum et ad optimorum principum egregia exempla illustranda confert. Exhibebit tibi carmen scriptum de nuptiis. Quaeso ut ei praebeas hospitium. Etsi enim Musas et Charites comites secum trahit, tamen hae non sunt oneri iis, qui eas excipiunt.

Mitto et orationem de *Pontano**), quam spero te cum voluptate lecturum esse. Bene vale. Die 22. Februarii **).

Philippus Melanthon.

No. 6937.

22. Febr.

· Eidem.

Edits es autographo in Peuceri tract. hist. de Mel. sententia de controversis coense sacrae p. 104. — Apographon in cod. 54., qui est in Bibliotheca St. Genovevae Lutetiis Paris.

Georgio Buchholzero, pastori Ecclesiae Dei in inclyta urbe Arctoa, fratri carissimo.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Etsi iam dedi literas amico nostro Iohanni Schossero'), tamen postea has addidi. Dux Sabaudiensis minitatur bellum Helvetiis, quod si motum fuerit, geretur Pontificia et Gallica pecunia. Nunquam crudelitas in Gallia maior fuit, quam hoc tempore. Matronae et virgines nobiles nudatae ducuntur in rogos. Precemur filium Dei, ut clementer opem ferat ubique piis invocantibus eum. Bene vale. Die 22. Februarii').

Philippus Melanthon.

·No. 6958.

23. Febr.

Testimonium.

Editum est hoc scriptum ex autographo in Clariss. Car.

Morgensternii (Doctoris Dorpat.) programmate: "Narratio de quadam epistolarum autographarum congerie, P. I.

Dorpati 1807. p. 6.

S. D. omnibus lecturis has literas.

Celebrata est gens Heneta inde usque ab Homeri tempore, et hodie late dominatur in Europa et in Asia, et quidem in hac vicinia, in Polonia,

^{*)} Orationem de Pontano. MELANTH. OPER. Vol. IX.

^{*)} Mortuus est d. 12. Decb. 1557. Orationem de Pontano vero Melanthon, secundum Mylium in Chronolog. Mel. scripsit anno 1560. in promotione generi sui Peuceri. Hic renunciatus est doctor Medicinae (secundum Scripta publica Acad. Viteb. T. 1V.) d. 80. Ian. 1560.

^{**)} Schosser. addit: ann. M. D. LX.

¹⁾ Vid. ep. anteced.

²⁾ Addit cod. Paris. annum: 1560., et recte.

Boiemia et Moravia, legibus, iudiciis, urbibus, disciplina civili, doctrinis, flore Nobilitatis et

usu militiae caeteris gentibus antecellit.

Est autem urbs Litomericia in aditu Boiemiae sita ad Albim in loco fertili. In ea urbe natus est ex honestis parentibus Wenceslaus Formanek'), qui cum Dei beneficio capax sit doctrinarum, ita didicit Latinam linguam in oppido Mysorum, quod nominatur Mons Mariae, ubi auditor fuit honesti et eruditi viri Matthei Poleri, ut Latine recte scribat solutam orationem et carmen. Deinde in Academia nostra circiter annos quatuor commoratus est, ubi Linguam Graecam et initia Philosophiae studiose didicit.. Cumque sciat, conditos esse homines ad agnitionem veri Dei, nec aliter fieri homines domicilia et templa Dei, nisi cogitatione doctrinae a Deo traditae, magna cura doctrinam Ecclesiae didicit, de qua pie et constanter amplectitur consensum Catholicae Ecclesiae Christi, quem et nos profitemur, et abhorret ab omnibus fanaticis et seditiosis opinionibus, ac animi pietatem declarat vera invocatione Dei in agnitione et fiducia Mediatoris, et honesta morum gubernatione, qui in eo reguntur non solum naturae moderatione, quae tamen et ipsa eximia est, sed etiam a filio Dei luce Evangelii et Spiritu Sancto. Cum igitur spes sit, Deo iuvante, iugenium huius Wenceslai usui fore Ecclesiae Dei, commendo eum et suo patri, et aliis honestis viris, et oro eos, ut propter utilitatem publicam studia eius adiuvent. tales Ecclesiae plantulas pii Gubernatores et foverent et desenderent contra hostes literarum et veritatis. Oro autem filium Dei, Dominum nostrum lesum Christum, ut hunc Wenceslaum gubernet et faciat eum σχεῦος ἐλέους et organum salutare suae animae et aliis. Datae Anno 1560. Die 23. Februarii 2).

Philippus Melanthon manu propria.

No. 6939.

25. Febr.

(Io. Aurifabro?)

† Ex codice apographorum D. 54°, in Bibliotheca Parisiensi sanctae Genovevae mihi descripta a Clariss. Dübnero,

N. N. (Ad Io. Aurifabrum Regiomontanum, ut videtur.)

Reverende vir et cariss, frater. Feramus eo placidius difficultates nostras, quia in aliis regionibus pii multo tristiora ferunt. Gallicam saevitiam non ignoratis. In Hispania recens decem Satellites Regii propter piam confessionem cremati sunt, Et quidam ex inquisitoribus agnita veritate conversi, mox suppliciis affecti sunt. tilium Dei, ut reliquias Ecclesiae inter nos et gubernet et protegat. Nunc adest David Voit, de cuius disputatione iam deliberamus. Mitto pagellas de gradu Peuceri. Plura scribam, cum proficiscetur ad vos David, quem existimo iam tibi mittere τὰς γαμικάς νομοθεσίας nostrae Ecclesiae. Salutem Sickio') et vobis omnibus opto. Bene vale cariss. frater. Die Martii²) Anno 1560. Philippus Melanthon.

No. 6940.

26. Febr.

Ge. Agricolae.

Epist. lib. II. p. 578. (ed. Lond. lib. II. ep. 596.). — Hic ex autographo in cod. Goth. 400.

Georgio Agricolae, gubernanti studia doctrinae Ambergae

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Xenophon inquit: ὀυθὲν διαφέρει ἀγαθοῦ πατρὸς ἄρχων ἀγαθός. Tali Principe, Duce Pomeraniae Philippo), qui fuit patriae pater, ante paucos dies orbati sumus, quem eo etiam vos lugere decet, quia matre Palatina natus fuit, et a Ludovico Electore Palatino educatus, semper

1) Petro Sickio, Professori in Acad. Regiom.

¹⁾ Fuhrmann? Utique sic fortasse legendum, quum Clariss.
Morgensternius h. l. hunc Wenceslaum his nominibus laudet: "M. Weneeslai Michalowicii Heniochi, moderatoris collegii Lidomericensis, commendatio, scripta manu Phil. Melanthonis." (Heniochus enim est graecum ἡνίοχος, aurieg.)

^{2) &}quot;M. Wenceslai Michalowicii Heniochi (artozos, auriga), moderatoris Collegii Lidomericensis, commendatio, scripta manu Phil. Melanthonis. (fol. 39. 40.) Non sine voluptate legitur hic, quod de discipulo magister religiosus ille narral, qui Germaniae praeceptor iure suo apud Theologos audit. Scilicet nonnihil interest inter testimoniorum academicorum illius aetatis nosti aeque rationein." (Lunzius.)

²⁾ Vix ita Melanthon, Fortasse die Matth. i. e. d. 25. Febr. —
Peucerus doctor renunciatus est d. 30, Ianuarii 1560. —
Davides Voigt iam ex Regiomionte advenit mense lanuario
(vid. ep. ad Camer. d. 10. Ian.), et de eius disputatione
deliberabatur exeunte Ianuario (vid. ep. ad Vogtium d.
25. Ian.), disputatio ipsa habita est d. 14. Martii. Non
igitur dubito, pro Martii scribendum esse Matthiae.

^{*)} Dux Pomeraniae in Wolgast, praematura morte absentus.

eum ceu patrem dilexit. Familiae Palatinae laudes cum singulari significatione benevolentiae orga eam studiose audiebat. Me quoque benignius complexus est, quia ex meis recitationibus multas historias Principum Palatinorum cognovit. Haec significo et tibi et aliis amicis apud vos, ut Deo gratias agatis, qui ex matre Palatina Principem salutarem his regionibus dedit. Filios reliquit, quorum natu maximus annum vicesimum attigit, et linguam Latinam et doctrinam Ecclesiae studiose didicit. Hic Dei beneficio in gubernatione Patri succedet. Huius gubernatio ut sit salutaris, faciat Filius Dei custos Ecclesiae suae. Mitto orationem de Pontano, quam spero te libenter lecturum esse. In qua et hoc scriptum est, non posse opprimi veritatem, qua sententia me contra Polyphemi filios consolor. Bene vale, et rescribe. Die 26. Februarii, quo die ante annos quatuor decessit ex hac vita Senex Princeps Fridericus Palatinus, qui etiam fuit pater patriae, fuitque singularis henevolentia ipsius erga Ambergenses. Precemur Deum ut det salutaria imperia, et reprimat Tyrannos et Sycophantas.

No. 6941.

28. Febr.

M. Collino.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Matthaeo Collino, in Academia Pragensi.

S. D. Clariss. vir et cariss, frater. Utinam tantum in nostris cresceret pietas, quantum in adversariis crescit rabies et saevitia. Sed est tamen et erit vera Ecclesia in qua aliqui Deum recte invocant, et dona Dei student αναζωπυρείν. Gallica et Hispanica saevitia similis est Arianae, quae Nudatae honestae main Aphrica exercebatur. tronae et virgines suspenduntur, et ustulatae deiiciuntur in rogos. Nos filium Dei precemur, ut nos et omnes pios ubique confirmet. Pro tuis pagellis mitto ἀντίδωρον oratoris Pontani historiam, cuius lectionem spero tibi non insu vem fore. Literas de Iacobo ad Regiomontanos libenter scribam. Utinam ipse impetrare posset, ut ex carcere dimittatur, et huc veniat, ut sit nuncius liberationis. Nam hic cum eum audiero, scribere pleniorem narrationem potero. vale charissime frater. Die 28. Februarii, 1560.

No. 6942.

28. Febr.

A. Hardenbergio.

Edita in Peuceri tract. hist. p. 99. et in Epp. ad Hardenb. ep. 37.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir, et carissime frater. Etsi non existimo, Senatum permissurum esse, ut theatrica disputatio instituatur, tamen quicquid erit, velim te in promptu habere Antiquitatis eruditioris illustria testimonia, et inprimis hoc urgere: cum novum sit Pontificium dogma pugnans cum puriore Antiquitate, cogitandum esse, quid sentiendum sit. Nuper dux Wirtebergensis ad Electorem Saxonicum misit decretum, in quo defenditur τὸ πανταχοῦ είναι σῶμα. Et subscripserunt multi Abbates. Hi nunc sunt dogmatum Architecti *). Confessionem illius viri, qui in Parlamento Lutetiae fuit, et recens supplicio affectus est **), quaeso ut mitti cures. Pagellas tibi mitto. Bene et feliciter vale. Die 28. Feb. 1560. Philippus,

No. 6943.

29. Febr.

Eidem.

Epist. ad Hardenberg. ep. 73. Peuceri tract. hist. p. 100. Apographon in cod. Galli II. p. 286. Confer. quae de litibus Bremae agitatis et de hac epistola narravit Saligius in det Seich, det Augeb. Confess. III. p. 743.

D. Alberto Hardebergio.

S. D. Reverende vir, et carissime frater. Cum heri alteram Epistolam scripsissem, quam nuncius affert, postridie venit huc M. Rostochiensis, Posselius, vir doctus, qui mihi narravit, certo, Heshusium rediturum ') ad Academiam Rostochianam, sed tamen gloriari, se ad disputationem accessurum esse Bremam. Cogitavi horum consiliorum Architectum esse Morlinum, et is habet socios harum technarum artifices. Scribam Davidi Chytraeo, ne instituant disputationem theatricam, quae non parvos motus excitatura sit,

i7 **•**

^{*)} Cf. Melanthonis Ep. ad Georg. Cracovium d. d. [,5, Febr. 1550.

^{**)} Peuc. adscripsitinomen: Annas Burgius.

¹⁾ Test. impr. redire.

si procedat. Tibi etiam hortator sum, ut, si te in certamen vocabunt, postules tibi quoque concedi, ut accersas Petrum Martyrem, me et alios quosdam amicos. Novi genesin Morlini, et saepe ei praedixi, eum moturum quae sedare non poterit'). Si Senatus Bremensis et Collegium vestrum permittent'), institui theatricam disputationem, multi sapientes iudicabunt, eos imprudentes facere. Et hanc meam Epistolam potes viris cordatis in Collegio vestro ostendere. Bene vale. Prid, Cal. Martii 1560.

Philippus.

2) Scribit Moerlinus in epistola die Ioann. Bapt. 1560. (in cod. Galli II. p. 256 b.) baec ad Flacium Illyricum: "Gra"tiam et pacem per Christum. Fui Bremae una cum aliis " vicinarum ecclesiarum doctoribus. Saepe vocatus D. Al-"bertus non comparuit. Provocat ad Academias Viteber-"noertus non comparuit. Provocat ad Academias Viteberngensem, Lypsensem, Heydelbergensem, Marpurgensem.
"Qua fiducia hoc faciat tibi sine dubio satis notum est.
"Philippus non tantum ad colloquium institutum prominsit se illi adfuturum defensorem, sed etiam iussit, ut
petat sibi Petrum Martyrem concedi advocari. Exemplum
"literarum tibi mitto, quas toto pectore amanter com"plector, quod clare testantur, me ab illo omnibus mo"dis dissentire. Hanc testificationem mecum Deo volente
adferam ad tribunal domini nostri leau Christi. Fac-"adseram ad tribunal domini nostri lesu Christi. Ego nvicissim buius viri memoriam volo apud me prorsus esse , deletam, nec unam apud me literam extare ullius ami-,, citiae. Primo die colloquii (20. Maii) graviter ex morbo ,, meo usitato decubui. Altera die cum paroxismus remi-"sisset, veni in Senatum. Cum autem nec eodem die "Albertus compareret, coepit consul Daniel a Beuren "post alias disputationes, quas brevi videbis, agitare ne-"gotium de coena domini. Cum igitur coram toto senatu ", satis imprudenter suam sententiam explicasset, bis illi ,, dictum est a me: herr Bürgermeister, wenn E. Ehrsam ,, glaubeten, wie sie bekennet, so sag ich euch unter die Augen, ,, und will es euch nachsagen, ihr send ein Sacramentschwärz ,, mer etc., et altera vice addidi: Denn wie auch Impiglius, Sackstadt Decelempohius und Salvings aeschrieben also , Carlfadt, Decolampabins und Calvinus geschreben, asso, babt sit hie besannt. Respondit consul: quod ego pro, sessus sum, hoc docet Albertus; quod si idem scripse, runt Zwinglius et alii, non possum eorum scripta re, iicere. Hic assurgens Senatum monui, ut igitur sciant, nse habere in urbe sua sectam et doctores sacramentanrios. Responderunt, se tales haereticos non laturos etc., Mira nunc agitantur consilia ab Episcopo, a Senatu quo-, que Bremense et a Daniele consule, sed spero prope-, diem nos audituros, quod et Danielem et Albertum Se-, natus ex urbe expulerit. Principes huius Saxonici cir-"culi, ut vocant, agitarunt hic conventum, in quo facta nest et buius controversiae mentio. Decretum est igitur mest et buus controversiae mentio. Decretum est igitur mittendum ad Bremenses legationem, ut sibi caveant, controversiam componant, aut dent locum cognitioni causae, ad quem volunt principes cum civitatibus Saxonicis mittere suos theologos. Sed ego pridie nuncium belegavi ad Senatum Bremensem, suasi ut legatione non sespectata faciant suum officium. Res omnis est mibi yvalde suspecta. Episcopus Halensis est quasi caput inter shos principes, quem nosti etc. Oremus per Realesia Reservationes de la contrata de la companya de la companya de la contrata de la mbos principes, quem nosti etc. Oremus pro Ecclesia Bremensi. Reift es ba ein, so gnabe Gott. Sum occupatismsimus. Sit Christus tecum. Amen. Ex Brunsviga die "Ioann. Baptistae, anno 1560.

S. loachimus Morlinus.

5) Cod. Gall. permittat,

No. 6944.

1. Mart.

Ant. Lauterbachio.

Edita in Io. Frid. Hekelii manipulo epistolarum p. 97.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, Dom. Antonio Lauterbach*), Pastori Ecclesiae Dei in oppido Pyrna, fratri suo carissimo,

S. D. Quanquam tuis colloquiis delectamur, tamen boni consulimus, quod hiberno tempore non suscepisti iter. Sed ut legere orationem tunc recitatam possis, exemplum tibi mitto. Scio, tibi non insuavem lectionem fore historiae Pontani, cuius eloquentiam et virtutem laude dignam esse verissimum est. Meus gener Doctor Caspar ad aegrotantem patrem profectus est. Dux Pomeranus Philippus mense proximo ex hac mortali vita ad coelestis Ecclesiae consuetudinem discessit. Precamur autem Deum, ut gubernet eius filios, ut patris pietatem et modestiam imitentur. Haec cum scriberem Dux Saxoniae Elector nondum ex Marchia redierat, quem ut Deus protegat et gubernet, precor. In Pannonia adhuc sunt induciae, sed Turcicus tyrannus petit, ut Iohannes Transylvani filius Constantinopolin veniat, quod is facere recusat, metuens multa vetera exempla. Bene vale. Calend. Martii. (1550.) **)

No. 6945.

4. Mart.

Paulo Luthero.

Ex Richteri Genealog. Lutheror. p. 484.

Clariss. viro, eruditione et virtute praestanti Paulo Luthero, Doct. artis medicae, ἀρχιάτρω in aula illustr. principum fratrum Ducem Saxoniae, amico suo colendo

S. D. Clarissime vir et amice cariss. Literas tuas ad generum meum scriptas accepi, quas ei exhibebo cum ab aegrotante patre suo redierit. Nunc vero in patria abest. Nec dubites, te et N. viros a nobis diligi. Mitto tibi exemplum foratio-

^{*)} Hek. mendose: Suterbach.

^{**)} In anno manifestus error, neque a Melanthone adscriptus est. Pertinet ep. ad ann. 1560.

nis quae recitata est in renunciatione gradus. Et existimo, has nostras historias testimonia esse honestae voluntațis in nobis. Dedi nuncio Ioachimicum integrum et dimidium. Bene vale. Die 4. Martii 1560.

Phil. Melanth.

No. 6946.

4. Mart.

Castulo Stumpf.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 a.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, Domino Castulo Stumf') Augustano'), Pastori in Ecclesia Dei in oppido Thuringiae Butstadio, fratri suo cariss.

S. D. Reverende vir, et carissime frater. Oro filium Dei, dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, sedentem ad dextram aeterni patris ac dona largientem hominibus, ut tibi quoque animae et corporis vires confirmet. De Ecclesia Crailsheimensi deliberabimus. Mitto tibi orationem de Pontano, cui scis socerum tuum, virum integerrimum, propter prudentiam et fidem fuisse carissimum. Dilexi utrumque et de multis magnis rebus colloquuti sumus. Nec benevolentia extincta est ipsorum morte, sed spero me brevi in coelesti Ecclesia dulcius cum utroque collocuturum esse. Bene vale. 4. Martii, 1560.

Philippus.

No. 6947.

5. Mart.

D. Chytraeo.

Edita in Peuceri tractatu histor. de Mel. Sententia de controversia coense sacrae, p. 101.

Davidi Chytraco

S. D. Carissime frater. Etsi non sine dolore de tuo silentio cogito, et vicissim hactenus scribendi officium intermisi: tamen viro doctissimo Posselio, communi amico, hanc dedi epistolam,

qui testis esse mei doloris potest, quem mihi adferunt nostri coetus dilacerationes. Rectius erat. nos contra communes hostes conjunctos esse, qui nondum ita fracti sunt, ut nova et domestica bella quaerenda sint. Mederi aliqui conantur nostris discordiis. Nunc enim legati principum Palatinorum, Charitini 1) et Hessiaci sunt in itinere flagitaturi σύνοδον καὶ ξυμμαχίαν. Haec consilia quantum profutura sint in tantis odiis factionum nescio. Hesshusium etiam audio provocare Albertum Bremensem, et existimo, architectum esse horum consiliorum Morlinum. Si procedet disputatio Bremensis semina spargentur novarum dissensionum in gente Saxonica, qua ex re magni tumultus orientur, etiamsi Albertus oppressus fuerit. Quaeso igitur, ut dissuasor sis theatricae disputationis 1). Habet vehementes impetus Hesshusius, ut priora eius negotia ostendunt. Tanto te impensius aequum est consulere, ut ille apud Virgilium inquit. Et nosti illud πόλιν σείειν φαδίον [ἢ καταπαύειν] ') id est, facilius est civitatem turbare quam pacare. Sed oro filium Dei, ut nos gubernet. Bene vale. Die 5. Martii anno M. D. LX.

No. 6948.

9. Mart.

Ioach. Mollero.

Epiet. lib. II. p. 581. (ed. Lond. lib. II. ep. 557.).

D. Ioachimo Mollero

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Non dubito vos scire Bremensium concionatorum dissensiones. Fuit autem Bremae recens Morlinus, qui eo Tilemannum Heshusium adduxit, qui mediocribus a me beneficiis adfectus, nunc adiunxit se, spretis consiliis moderatioribus, factioni tribunitiae, quam in populo secundos ventos habere videt. Provocavit Heshusius Albertum ad disputationem Theatricam de coena Domini. Si processerit ea disputatio, ingentes motus in gente Saxonica excitabit. Nec par est Alberto Heshu-

¹⁾ Stampf?

²⁾ Cod. Paris. Augustani.

¹⁾ i. e. Würtembergenses.

²⁾ Vid. ep. ad Hardenbergium d. 29. Febr. 1560.

³⁾ Mendose leguntur: melur melveno mellor, quod haud dubie pro miler pedior. Alterum sententise membrum fi maramater, vel simile, praetermissum est, ut en versione latina, a Pencero, ut videtur, addita, intelligitur.

sius ingenio et eloquentia, nec expetit Albertus certamen, sed illo urgente, non defugiet. Mihi utilius videtur prorsus omitti tales monomachias. Cogitavi igitur ad te scribendum esse, ut cum socero tuo cuius sapientiam et fidem plurimi facio, agas, ut senatui Bremensi dissuasor sit concedendi hoc certamen. Existimo ei praecipuos viros ibi notos esse, et autoritate eum apud senatum valere. Quantum incendium futurum sit, si ea res agitata fuerit, vos cogitare non dubito. Quare ut paci consulatis vos adhortor. Sabaudiensem, bellum illaturum esse Bernatibus, non dubito. Et Scoticum bellum motum est, non tantum ad Scolos compescendum. Et nunc legati sunt ducis Wirlebergensis, Palatini Wolfgangi, et Hessiaci apud electorem Saxonicum, qui Synodum flagitant. In tantis motibus contationem Ecclesiis nostris utiliorem esse iudico. Oro autem Filium Dei, ut nos gubernet et protegat. Bene et feliciter vale. Die 9. Martii.

No. 6707.

d. aequinoct.

Io. Matthesio.

Epist. lib. II. p. 113 sq. (ed. Lond. lib. II. ep. 102.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Utinam in nobis et nostris crescerent flammae verae invocationis, ut in Pontificiis et fanaticis rabies et saevitia crescunt. In Hispania decem regii satellites propter piam confessionem cremati sunt, et inquisitores aliquot conversi, agnita veritate suppliciis affecti sunt, et monachi conati sunt Caroli Imperatoris corpus effosso sepulchro contumelia afficere, quod vix impedire filius potuit. Intelligo etiam τὸν αὐτοχράτορα fieri asperiorem. Quod autem disputas de vestra vicinia, primum oro Filium Dei sedentem ad dextram aeterni Patris ac largientem dona hominibus, ut te et nos gubernet et protegat. Deinde hoc do consilium, prorsus ut intra eas metas te contineas, inter quas hactenus constanter, Deo iuvante, te continuisti, maneas in hac statione, in quam te Filius Dei collocavit, et in qua te defendit tot annos, consulas etiam piis in vicinis Ecclesiis qui ad vos accedunt. Spero te ad nos expatiaturum aliquando

esse, quod ut facias te oro, ut copiose colloqui possimus. His diebus legati Ducis Palatini Wolfgangi Ducis Wirtebergensis, et Hessiaci Principis apud Electorem Saxonicum fuerunt, flagitantes Synodum. Quantum sit periculi ardentes odiis committere, potes ipse indicare, praesertim si desint βραβευταὶ, qualis fuit Constantinus. Nostri igitur censent ea de re diutius deliberandum esse. Bene et feliciter vale, charissime frater. Die Aequinoctii verni, 1560.

No. 6950.

1.5. Mart.

Ge. Agricolae.

Epist, lib. II. p. 574. (ed. Lond. lib. II. ep. 597.)

D. Georgio Agricolae, gubernanti studia doctrinae Ambergae,

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Dei beneficio adhuc mediocris tranquillitas est, et pius consensus docentium in Ecclesiis et Academiis Electoris Saxonici, Marchicis et Pomeranicis. Sed alibi tumultuantur, Flacius, Heshusius, et horum manipulares. Provocat Heshusius Bremensem concionatorem ad monomachiam de Coena Domini. Sum dissuasor; sed an consilia nostra valitura sint, nescio. Prosus se disiunxit a me Heshusius, postquam videt ${m Flacianam}$ turbam in vulgo et in ${m aulis}$ habere ventos secundos. Ego Filio Dei Ecclesiam suam et me commendo. Nunc pagellas mitto, in quibus est oratio de Pontano. Spero tibi boni oratoris imaginem consideranti, iucundam fore huius historiae lectionem, ac peto ut de ea mihi rescribas. Bene vale. Idibus Martiis, in quibus interitus Iulii nos de infirmitate humana commonefacit. Salutem tuis omnibus et amicis opto. Anno 1560.

No. 6951.

15. Mart.

Buchholzerus ad Melanth.

Unichuld. Dachr. Jahrg. 1724. p. 281.

(Georgius Buchholtzer Philippo Melanthoni)

Gottes Gnade und Friede burch Sesum Christum, Gottes Cohn, Amen! Geliebter Berr Praceptor.

Mit Gisleben stehet es also. Es haben ihn die Doctores purgirt, und ihm 420 sedes gemacht; noch können sie den Mercurium und Arsenicum nicht wegs treiben, ftintet ihm aus bem Munde fo ubel, daß jeberman grauet, ber vor ihn geben foft. Die Balbier Hagens auch. Unten aber bei dem Dastdarm hat er ein Loch bekommen dreier Finger bide, konnen kein Ende finden in dem Leibe, fagen die Balbierer. Bo er schon lebendig bliebe, als sie nicht glauben, konnen sie ihm bas Loch vor Pfingsten nicht zuheilen. Sie meinten, er faule von oben und unten auf, benn bas Loch frift im= mer weiter. Er aber fpricht zu allen Menschen: Untraut verdirbet nicht. Ego firmiter credo, eum moriturum morte Herodis. Kann nicht sigen, lies gen ober geben. Schmullius hat das heilige Feuer in dem Beine bekommen; mit dem haben die Medici auch zu thun. Musculus¹) zu Francfurt ist das Weib die Boche gestorben. Seleben fagt zu allen Menschen, bie ju ihm kommen, den Bers aus Pfalm 107 .: bie Rar= ren, fo geplagt maren um ihrer Uebertres tung millen, und um ihrer Gunde millen, daß ihnen ekelt vor aller Speife und mur= den todtfrant. Mag. Gottschalcus') ift noch hier, fann teinen Abschied befommen, um der Proposition: quod bona opera sint necessaria. Musculus will ein Buch laffen bawider brucken. Da haben Gottschalcus und ich dem Churfursten gesagt: wird es ihm zugelaffen, fo wollen wir in Wittenberg ingleiden bawider bruden laffen. Gottschalcus faget zu mir: wie geht es ju, daß ju Berlin und Colln dem Philippo ein jederman zuwider ift? Antwort: das hat Islebius mit feinen Predigten gemacht. Es munbert dem Gottschalco, daß ich öffentlich dawider predige, und ber Churfurst ber weiß es, und niemand fagt mir nichts. Das hab ich euch in Gil fur mahrhaf= tig nicht wollen bergen. Damit ber reichen Gnabe Gottes befohlen. Datum in Gil, Freitags nach Georgii Grußet D. Eberum, D. Maiorem, D. **1560.** Peucerum.

No. 6952.

20. Mart.

G. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 381. (ed. Lond. lib. II. ep. 395.).

D. Georgio Cracovio (Dresdae in aula commoranti)

S.D. Subito scripsi, cum iter ingrederetur nuncius, et hodie mane iussi ut peterentur literae a familia tua. Dei beneficio tranquillitas est harum regionum, oppidi et Academiae, eadem quae fuit cum iter ingressus est. Deus gubernet et nos et vos, et de nobis restituat recte valentem. Heri Doctoris gradus decretus est Regiomontanae Academiae Lectori Davidi*), adfini Francisci Burcardi Vinariensis. Mitto tibi et D. Aegidio propositiones disputationis. Hic ferunt τον βασιλέα Polonorum mortuum esse et expetere Polonos Regem Moscovicum, qui si erit rex Poloniae, spero eum fore Bysantii dominum, Impendet omnino mutatio insignis universo generi humano, quam Filius Dei gubernet. Bene vale et recribe. Die 20. Martii.

No. 6953.

20. Mart.

Günthero Comiti Schwarzb.

(Edita ex autographo in den Unschuld. Nachr. 1721 p. 727.)

Dem Bohlgebornen Eblen Graven und Herrn, Herrn Gunther, Grafen ju Schwartsburg, herrn. 3u Arnstädt und Suntershausen, meinem gnädigen herrn.

Sottes Gnade durch seinen eingebornen Sohn Zesum Christum, unsern Heiland und wahrhaftigen Helfer zuvor. Wohlgeborner, Ebler, Gnadiger Grave und Herr. Ewr Gnaden bitt ich in Unterthänigkeit diese Schrift gnadiglich von mir anzunehmen in Betrachtung dieser zwo Ursachen; erstlich, daß Ewr. Gnaden Herr Vater seliger und hochloblicher Gedächtniß sich allezeit gnädiglich gegen mir erzeigt hat; zum andern, daß Ew. G. selbst als ein hochloblicher Regent wissen, daß Gott gefällig sen und zu Tugend nühlich ist, daß die Regenten rechte Lehre erhalten helfen.

Nun ift allhie in der Universität ein ehrlicher friede liebender junger Mann, Abam Remp, welches Baster seliger und Mutter in E. G. Stadt Arnftabt gebosten und erzogen find; auch hat E. G. Herr Bater seliger und hochloblicher Gebächtnis bieses Abam Rempen

¹⁾ Andr. Musculus, Pastor Francof., adsecla Agricolae.

²⁾ Godeschalcus Praetorius, Professor Francof. Contendit:
hona opera esse necessaria. Propter litem inter Musculum
et Praetorium Ioachimus I. Dux Elector colloquium Berolini habuit anno 1562. Vid. etiam ep. Mel. ad Mordessen
d. 14. Nov. et ad Praetorium medio Nov. 1559.

^{*)} Davidi Voit, cui decretus est, secundum Scripta publ. Acad. Viteb. T. IV, gradus Doctoris Theologiae d. 19. Martii, De Voitio vid. epp. d. 1. Nov. 1559. et d. 15. Apr. 1560.

sius ingenio et eloquentia, nec expetit Albertus certamen, sed illo urgente, non defugiet. Mihi utilius videtur prorsus omitti tales monomachias. Cogitavi igitur ad te scribendum esse, ut cum socero tuo cuius sapientiam et fidem plurimi facio, agas, ut senatui Bremensi dissuasor sit concedendi hoc certamen. Existimo ei praecipuos viros ibi notos esse, et autoritate eum apud senatum valere. Quantum incendium futurum sit, si ea res agitata fuerit, vos cogitare non dubito. Quare ut paci consulatis vos adhortor. diensem, bellum illaturum esse Bernatibus, non Et Scoticum bellum motum est, non tantum ad Scolos compescendum. Et nunc legati sunt ducis Wirlebergensis, Palatini Wolfgangi, et Hessiaci apud electorem Saxonicum, qui Synodum flagitant. In tantis motibus contationem Ecclesiis nostris utiliorem esse iudico. Oro autem Filium Dei, ut nos gubernet et protegat. Bene et feliciter vale. Die 9. Martii.

No. 6707.

d. aequinoct.

Io. Matthesio.

Epist, lib, II. p. 113 sq. (ed. Lond. lib. II. ep. 102.).

D. Iohanni Matthesio

S. D. Reverende vir et charissime frater, Utinam in nobis et nostris crescerent flammae verae invocationis, ut in Pontificiis et fanaticis rabies et saevitia crescunt. In Hispania decem regii satellites propter piam confessionem cremati sunt, et inquisitores aliquot conversi, agnita veritate suppliciis affecti sunt, et monachi conati sunt Caroli Imperatoris corpus effosso sepulchro contumelia afficere, quod vix impedire filius potuit. Intelligo etiam τὸν αὐτοχράτορα fieri asperiorem. Quod autem disputas de vestra vicinia, primum oro Filium Dei sedentem ad dextram aeterni Patris ac largientem dona hominibus, ut te et nos guhernet et protegat. Deinde hoc do consilium, prorsus ut intra eas metas te contineas, inter quas hactenus constanter, Deo invante, te continuisti, maneas in hac statione, in quam te Filius Dei collocavit, et in qua te defendit tot annos, consulas etiam piis in vicinis Ecclesiis qui ad vos accedunt. Spero te ad nos expatiaturum aliquando l

esse, quod ut facias te oro, ut copiose colloqui possimus. His diebus legati Ducis Palatini VVolfgangi Ducis VVirtebergensis, et Hessiaci Principis apud Electorem Saxonicum fuerunt, flagitantes Synodum. Quantum sit periculi ardentes odiis committere, potes ipse indicare, praesertim si desint βραβευταί, qualis fuit Constantinus. Nostri igitur censent ea de re diutius deliberandum esse. Bene et feliciter vale, charissime frater. Die Aequinoctii verni, 1560.

No. 6950.

1.5. Mart.

Ge. Agricolae.

Epist, lib. II. p. 574. (ed. Lond. lib. II. ep. 597.)

D. Georgio Agricolae, gubernanti studia doctrinae Ambergae,

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Dei beneficio adhuc mediocris tranquillitas est, et pius consensus docentium in Ecclesiis et Academiis Electoris Saxonici, Marchicis et Pomeranicis. Sed alibi tumultuantur, Flacius, Heshusius, et horum manipulares. Provocat Heshusius Bremensem concionatorem ad monomachiam de Coena Domini. Sum dissuasor; sed an consilia nostra valitura sint, nescio. Prosus se disiunxit a me Heshusius, postquam videt Flacianam turbam in vulgo et in aulis habere ventos secundos. Ego Filio Dei Ecclesiarn suam et me commendo. Nunc pagellas mitto, in quibus est oratio de Pontano. Spero tibi boni oratoris imaginem consideranti, iucundam fore bius historiae lectionem, ac peto ut de ea mihi rescribas. Bene vale. Idibus Martiis, in quibus interitus Iulii nos de infirmitate humana commonefacit. Salutem tuis omnibus et amicis opto. Anno 1560.

No. 6951.

15. Mart.

Buchholzerus ad Melanth.

Unichuld. Rachr. Jahrg. 1724. p. 281.

(Georgius Buchholtzer Philippo Melanthoni)

Gottes Inabe und Friede burch Jesum Christum, Gottes Cohn, Amen! Geliebter Berr Praceptor.

Mit Eisleben ftehet es also. Es haben ihn die Doctores purgirt, und ihm 420 sedes gemacht; noch konnen sie ben Mercurium und Arsenicum nicht wegs treiben, ftintet ihm aus bem Munde fo ubel, daß jeberman grauet, ber vor ihn gehen foff. Die Balbier flagens auch. Unten aber bei bem Daftbarm hat er ein Loch bekommen dreier Finger bicke, konnen kein Ende finden in dem Leibe, fagen die Balbierer. Bo er ichon lebendig bliebe, als sie nicht glauben, konnen sie ihm bas Loch vor Pfingsten nicht zuheilen. Gie meinten, er faule von oben und unten auf, benn bas Loch frift im= mer weiter. Er aber fpricht zu allen Menschen: Une Fraut verdirbet nicht. Ego firmiter credo, eum moriturum morte Herodis. Kann nicht sigen, lies gen ober gehen. Schmullius hat das heilige Feuer in bem Beine bekommen; mit dem haben die Medici auch au thun. Musculus') ju Francfurt ift bas Beib bie Boche gestorben. Beleben fagt zu allen Denschen, die gu ibm tommen, ben Bers aus Pfalm 107 .: bie Rar= ren, fo geplagt maren um ihrer Uebertres tung millen, und um ihrer Gunbe millen, daß ihnen etelt vor aller Speise und mur= den todtfrant. Mag. Gottschalcus') ift noch hier, kann keinen Abschied bekommen, um der Proposition: quod bona opera sint necessaria. Musculus will ein Buch laffen bawider brucken. Da haben Gottschalcus und ich dem Churfürsten gesagt: wird es ihm zugelaffen, fo wollen wir in Bittenberg ingleis chen bawider bruden laffen. Gottschalcus faget ju mir: wie geht es ju, baß ju Berlin und Colln bem Philippo ein jederman zuwider ift? Antwort: das hat Islebius mit feinen Predigten gemacht. Es wunbert bem Gottschalco, daß ich öffentlich dawider prodige, und der Churfurst ber weiß es, und niemand fagt mir nichts. Das hab ich euch in Gil fur mahrhaf: tig nicht wollen bergen. Damit ber reichen Gnade Gottes befohlen. Datum in Gil, Freitags nach Georgii **1560.** Grußet D. Eberum, D. Maiorem, D. Peucerum.

No. 6952.

20. Mart.

G. Cracovio.

Epist. lib. II. p. 381. (ed. Lond. lib. II. ep. 395.).

D. Georgio Cracovio (Dresdae in aula commoranti)

S.D. Subito scripsi, cum iter ingrederetur nuncius, et hodie mane iussi ut peterentur literae a familia tua. Dei beneficio tranquillitas est harum regionum, oppidi et Academiae, eadem quae fuit cum iter ingressus est. Deus gubernet et nos et vos, et de nobis restituat recte valentem. Heri Doctoris gradus decretus est Regiomontanae Academiae Lectori Davidi*), adfini Francisci Burcardi Vinariensis. Mitto tihi et D. Aegidio propositiones disputationis. Hic ferunt τον βασιλέα Polonorum mortuum esse et expetere Polonos Regem Moscovicum, qui si erit rex Poloniae, spero eum fore Bysantii dominum, Impendet omnino mutatio insignis universo generi humano, quam Filius Dei gubernet. Bene vale et recribe. Die 20. Martii.

No. 6953.

20. Mart.

Günthero Comiti Schwarzb.

(Edita ex autographo in ben Unschuld. Racht. 1721 p. 727.)

Dem Wohlgebornen Eblen Graven und Herrn, Herrn Gunther, Grafen ju Schwargburg, herrn zu Arnstädt und Suntershausen, meinem gnädigen herrn.

Gottes Inade durch seinen eingebornen Sohn Jesum Christum, unsern Heiland und wahrhaftigen Helfer zuvor. Wohlgeborner, Ebler, Gnadiger Grave und Herr. Ewr Inaden bitt ich in Unterthänigkeit diese Schrift gnadiglich von mir anzunchmen in Betrachtung dieser zwo Ursachen; erstlich, daß Ewr. Inaden Herr Bater seliger und hochloblicher Gedächtniß sich allezeit gnädiglich gegen mir erzeigt hat; zum andern, daß Ew. G. selbst als ein hochloblicher Regent wissen, daß Gott gefällig sen und zu Tugend nuglich ist, daß die Regenten rechte Lehre erhalten helfen.

Run ift allhie in der Universität ein ehrlicher friedliebender junger Mann, Adam Remp, welches Bater seliger und Mutter in E. G. Stadt Arnstädt geboren und erzogen sind; auch hat E. G. herr Bater seliger und hochloblicher Gebächtniß dieses Adam Rempen

¹⁾ Andr. Musculus, Pastor Francof., adsecla Agricolae.

²⁾ Godeschaleus Practorius, Professor Francof. Contendit:
hona opera esse necessaria. Propter litem inter Musculum
et Practorium Ioachimus I. Dux Elector colloquium Berolini habuit anno 1562. Vid. etiam ep. Mel. ad Mordessen
d. 14. Nov. et ad Practorium medio Nov. 1559.

^{*)} Davidi Voit, cui decretus est, secundum Scripta publ. Acad. Viteb. T. IV, gradus Doctoris Theologiae d. 19. Martii. De Voitio vid. epp. d. 1. Nov. 1559. et d. 15. Apr. 1560.

Bater, Bonifacium Rempen, in biefer Universitat eine Beit lang gnabiglich unterhalten, bermegen Mbam, als ein armer Baife, ju G. G. in Unterthanigleit Buflucht bat. Damit nun G. G. feine Geschicklichkeit erkennen mogen, hat er etliche Pfalmen in lateinische Berfe gebracht, die zierlich gemacht find. Diefe feine Arbeit wolle E. G. gnadiglich annehmen. Er wollte auch in E. G. Land am liebsten dienen; benn feine arme Mutter ift noch bei Arnstadt; die hat noch bei sich funf kleine BBaifen. Darum erbeut fich biefer Abam ju Dienft in Rirchen ober Schulen, und bittet um Gottes willen, E. S. mollen ihn gnabiglich bebenten um ber Baifen mil= len, und wollen ihm eine Zeitlang, auf hoffnung eines Dienfts, eine gnabige Bulfe jum Studio verordnen. 36 bitt um Gottes willen, E. G. wollen fich gegen biefen Abam gnabiglich erzeigen. Dagegen wird Gott, ber Baifen Bater, E. G. feine Gaben auch bes [befto] reichlicher geben; ber wolle E. G. an Geel und Leib Rarten. Datum 20. Martii anno 1560.

Ew. Gnaden armer unterthäniger Diener Philippus Melanthon.

No. 6954.

23. Mart.

Testimonium.

4 Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 544.

S. D. omnibus lecturis has literas.

Basilius de se ipso narrat, se adiisse praecipuas Ecclesias, Alexandrinam, Byzantinam, et alias, ut testimonia veteris doctrinae inquireret. que utinam extarent passim veteris et purioris Ecclesiae monumenta. Sed tamen cum doctis et piis colloqui valde prodest. Hoc consilio suscipit iter hic Iohannes Ferinarius, natus ex honestis parentibus in oppido Silesiae Novoforo, quod non procul distat ab inclyta urbe Vratislavía. Decrevit audire eruditos et pios viros in aliis regioni-Ingenii facultatem et eruditionem ipsius ostendunt poëmata, quae extant, in quibus non solum forma orationis grata est eruditis, sed etíam voluntas laude dígna est, quod venam, quae est Dei opus, confert ad illustrandam veram de Specimen honestorum morum Deo doctrinam. praebuit, quod vixit in familia honestissima, ubi et fideliter docuit, et integritatem eius omnes, qui

eum norunt, laudant. Et cum mibi familiariter notus sit, iudico eum non solum naturae moderatione, quanquam et haec in eo eximia est, regi, sed etiam a filio Dei luce Evangelii et Spiritu sancto. Ideo honestos viros oro, ut eum in hoc itinere contra iniurias defendant. Praestabit enim officia iusti et modesti hospitis. Et eruditis spero ipsius colloquia grata fore. Talis est Ecclesia vera Dei, coetus piorum consentiens de vera doctrina et simul recte invocans Deum, et coniunctionis piae amans, etiamsi non est inclusus intra unius oppidi moenia. Oro autem filium Dei, dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, ac sedentem ad dextram aeterni patris vere colligentem aeternam Ecclesiam voce Evangelii, ut nos omnes gubernet et protegat. Datae anno 1560. die 23. Martii, quo ante annos 1526 instituta sacratissima σπονδή foedus fecit inter se et nos, et nos voluit unum esse in Deo.

Philippus Melanthon manu propria.

No. 6955.

25. Mart.

Scholasticis.

Scripts publics Witteb, T. IV. p. 85 b.

(Studiosis.)

In praefationem locorum communium Phil.
Melanthonis.

Quod in symbolo profitemur: credo esse Ealesiam sanctam catholicam, id toto pectore adfirmo, et amplector, universam doctrinam traditam in scriptis propheticis et Apostolicis et in Symbolis, et filium Dei dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis et resuscitatum, oro, ut me Spiritu suo sancto gubernet. Cum autem sciam, voce Evangelii colligi aeternam Ecclesiam et non aliter, servio in ministerio Evangelii in templo et in schola iuxta vocationem, et oro filium Dei, ut ipse sit efficax docentium voce, sicut scriptum est: Evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti. Nec profecto deterreor a docendo stolidis conviciis fanaticorum ho-

minum, qui dieunt, nos esse doctores literae, se vero doctores Spiritus.

Etsi scimus, sola litera sen sola voce docentis sine Spiritu sancto non reddi vitam hominibus: tamen ministerium externum et cogitationem literae necessariam esse manifestum est, quia scriptum est: fides ex auditu est. Ac magnum decus esse statuo, nos dici doctores literae, ut Pauhis inquit: ego plantavi, Apollo rigarit, Deus incrementum dedit. Si enthusiastici illi sine ministerio, sine voce et cogitatione doctrinae volunt nasci Ecclesiam, prorsus τετυφωμένοι sunt. Hinc est illa audacia fingendi monstrosa deliria: omnia bona et mala fiunt necessario; nova obedientin non est necessaria; renati placent Deo etiam ruentes in scelera contra conscientiam; lex divina moralis non est immota sapientia in Deo. Haec paradoxa sciunt grata esse suo theatro, quod vult laxari disciplinam. Ac reipsa delent literam, quae est vox Dei scripta per prophetas et apostolos. Sciamus autem velle Deum, ut sonet in Ecclesia doctrina per prophetas et apostolos scripta, et studia amemus, quod se immensa misericordia patesecit, non aspernemur filium Dei legatum proferentem Evangelium ex sinu aeterni patris, et simul petamus, ut ipse sit efficax sua voce, et confirmet quod in nobis operatus est. Cum igitur ad praelectionem delectus sim, Deo iuvante cras, hora septima in auditorio veteris collegii inchoaho repetitionem locorum theologicorum, quae est velut κατήχησις, in qua prodest iunioribus quasi summam doctrinae proponi. 1560., die 25. Martii, quo die filius Dei dominus noster lesus Christus ante annos 1526 in cruce pro nobis victima factus est, qui est: יהיה צרקכן, et scribitur eo die creatos esse Adam et Evam ante annos 5522.

No. 6956.

25. Mart.

Sigismundo, Archiepiscopo.

Praefatio Mel. praemissa libro: Secunda para Chronici Carionis ab Augusto Gaesare usque ad Carolum Magnum.
Exposita et aucta a Phil. Melanthone. Witeberg. Anno M. D. LX. 8.

MELANTH, OPER. VOL. IX.

Illustrissimo et reverendissimo Principi ac Domino, Dom. Sigismundo, Archiepiscopi Meideburgensi, Primati Germaniae, Administratori Halberstatensi, Marchioni Brandenburgensi, Duci Pomeraniae, Silèsiae etc. et Burggravio Noribergensi etc. Principi clementissimo S. D.

Non dubium est fateri sanos omnes, necessariam esse cognitionem Historiae omnium temporum, de Ecclesia praesertim, et de serie Imperiorum, quae fuerunt in genere humano praecipua, quantum sciri potest. Sed nostrae commemorationes de utilitate lectionis Historiarum proponuntur Iuniorum causa, ut ad hanc considerationem invitentur, quam siqui non expetunt, amentia corum et detestanda et deploranda est. Aliquid igitur investibulo primae partis huius Compendii de serie temporum mundi, de utilitate huius lectionis dixi, iuniorum causa, measque adhortationes multis prodesse optarim.

Ego quidem bono studio hoc Compendium institui, sed fateor, quod res est: Ut in longo itinere, ita in hoc opere quo longius progressus sum, eo magis defatigatus sum. Initia Mundi et Imperiorum habent et res splendidiores et scriptores meliores.

Quanta magnitudo est divinorum operum in eductione Ecclesiae ex Aegypto, in constitutione et defensione politine Mosaicae. Quanta virtus in Monarchiis, in Cyro, in Dario Hystaspis, in Philippo Macedone, in Alexandro, Antigono. Pyrrho. In Atticis ducibus, Miltiade, Themistocle, Cimone, Aristide. In Romanis, Camillo, Fabiis, Marcellis, Scipionibus, Aemiliis, Pompeio, Iulio. Hos utcunque complexi sumus in priore libello. Et quid dulcius est lectione scriptorum, ex quibus illorum Historiae excerpendae fuerunt, Prophetarum, deinde Herodoti, Thucydidis, Xenophontis, Diodori, Livii, Iulii. At post Augustum praeter initia Ecclesiae Christi. quid in caeteris est, quod delectare legentem possit?

Cohorresco intuens illa monstra Imperatorum, quae sequentur plurima, ac deploro hanc ingentem calamitatem generis humani, quod cum in summo fastigio conspici sapientiam et virtutem Deus velit: tamen plurimi Imperatores spurcissimae helluae fuerunt. Nec habet sequens aetas post Augustum scriptores disertos et quia and Ep-

^{*)} Vid. quomodo Agricola invectus est in Melanthonem, ut narrat Buchholtzer in epist. ad Melanth. d. d. Mittwoch nach Exaudi 1559.

you où zalan oùz louir em, zala et quia deterrebantur idonei scriptores, metu Tyrannorum. Praeterra quam tristia spectacula sunt lanienae Theologicae, Haereticorum rabies, ululatus furiarum in impiis dogmatibus. Sinonia consilia in incitandis aulis, praestigiae Saphismatum in tuendis manifestis mendaciis. Quare hic mihi labor priore multo et difficilior et molestior fuit. Pertexui tamen et hanc partem, quia literarum studiosos necesse est integram temporum seriem nosse.

Quod autem voce divina praedictum est: In senecta mundi maiores fore Imperiorum et Ecclesiae confusiones, id in hac parte Historiae conspicitur. In dilaceratione Romani imperii, quantum initio seditionum fuit, postea quam multae gentes antea ignotae inter se orbem terrarum partitue sunt. Interea et doctrinae extinctae sunt, et drappla licentiam praebuit malis ingeniis spargendi infinita deliria. Harum calamitatum consideratio ad quid prodest inquies?

Existimo bona ingenia moneri primum, ut magis cogitent, in quantis periculis vivant, deinde ut navigantes in saevissima tempéstate, duas res adhibeant, Invocationem Dei, et diligentiam, qua suo quisque loco mandatas operas modeste facit, ne in ipsa nave seditiosi tumultus oriantur: Ita nunc et, assiduis votis petamus, ut filius Dei suam cymbam gubernet, et semper inter nos aliquam sibi Ecclesiam colligat, et praebeat ei mediocria hospitia, nec sinat fieri infinitas dissipationes,; Deinde accedat haec diligentia: Ut guhernator navis seu ex stellis, seu ex magnetis acie iudicat, qua dirigenda sit navis: ita nos magna cura circumspectemus, quae et ubi sit vera Ecclesia Deum recte invocans, quod iudicari ex genere doctringe potest. Non enim suit autem parvae, aut obscurae res, de quibus dissensiones sunt.

Facile est iudicium, qui homines, in quibus locis manifesta Idola, et manifeste absurda tueantur, et qui ad defensionem errorum parricidia addant. Haec non tegi possunt grandiloquentia Staphyli aut praestigiis Sophistarum, qui sui Theatri plausus captant. Simus memores vocis Psalmi: Beati qui babitant in domo tua Domine. Et recte Nazianzenus: ζητῶ Νῶς κίβωτον ὅπως μόρον αἰνὸν ἀλύξω. Deinde cum constiteris in hac nave, quae vere est Ecclesia, modeste facito mandatas operas, non moveto seditionem inter

remiges, quaedem incommodu sapienter feras, conjunctionem tuearis, circumspectes quales sint qui seditiones movent, et quas causas habeant. Quidam inscitia peccant, sed multo plures ambitione, cupiditate vindictae, et avaritia, qui morbifacile deprehendi possunt. Samosatenum ambitio et aulica potentia apud Zenohiam impulit, ut ludaicas cormuntelas sereret.

Quara multi apud Constantium, et deinde apud Iulianum, ut potentiam aut opes venarentur, veritatem abiecerunt? Non indulgeamus his cupiditatibus, de quibus inquit Nazianzenus: ταῦτα μὲκ οἶσι φίλον, καὶ κερκώπων κράτος εἴη, αὐτὰς ἐγω Χριστοῦ πλήσομου ἀτρεμέων. Anteferamus universae Ecclesiae salutem nostris commoditatibus. De hac enim vere dici potest illud Sophocleum:

ήδ' έστιν ή σώζουσα και ταύτης έπι πλίοντες δοθής, τούς φίλους ποιούμεθα.

Est Historia pictura generis humani, in qua et Imperiorum et Eoclesiae aerumnae, et pericula cernuntur, quae aspicientes et in civili consuctudine, et in Ecclesia modesti simus, intuentes et nostram et alienam infirmitatem, cogitantes etiam illud, exorta incendia non facile restingui, et fere semper ex uno tumultu longi temporis bella et orbis mutationes sequi. Quantam nuinam traxit Ariana discordia? et qua postea Muhometici furores, orti, maximam partem generis humani a Deo avulserunt.

Haec cogitanda sunt in lectione Historiarum, et mentes ad modestiam flectendae sunt. Prodest etiam scire in Ecclesia, quid saniores quolibet tempore iudicaverint, et quae ipsi vetustiora testimonia protulerint. Necesse est enim nosse primae et purioris Ecclesiae sententias. Spero igitur et hunc nostrum laborem studiosis profuturum esse, et ut prosit opto.

Volui autem et in hac editione mentionem tui nominis facere, Illustrissime et Reverendissime Princeps, propter easdem causas, quas exposui in priore editione *), ac Cels. tuam oro, ut et honestas doctrinas et recte docentes auctoritate tua contra rabiem Sophistarum, qui et doctrinas et disciplinam delere conantur, tuearis.

Toto pectore autem filium Dei Donninum nostrum Iesum Christum crucifixum et resuscitatum, sedentem ad dextram externi Patris, ac dona lar-

^{*)} Vid. excunt. April. ann. 1558.

gienteur hominibus, oro, ut semper in his regionibus Ecclesiam sibi colligat, eamque gubernet et protegat, Amen. Anno 1660. Die 25. Martii, quo die filius Dei Dominus noster Iesus Christus ante annos 1526 in cruce pro nobis victima factus est. Et scribitur eo die creatos esse Adam et Hevam ante annos 5522.

> Illustriss. Celsitudinis Tuae servus Philippus Melanthon.

No. 6957.

26. Mart.

Laur. (Lindemanno.)

Scripte publ, Tom. IV. Lit. M. fol. 8. (Luns.)

Ad Laurentium').

S. D. Carissime Laurenti. Venit huc ex Berlino hic Polonus Sacrificulus, qui laborat motho comitiali. Petit aliquot dierum hospitium in Nosocomio nostro'), quod dabitur. Dedi etiam ei dimidium Ioachimicum. Vestros etiam propter patriam aliquid conferre velim, unde victum habeat aliquot diebus. Vult nos Deus haec officia vere egentibus praestare. Etiam sapiens antiquitas dixit: $\pi \tau \omega \chi \omega \nu \tau \varepsilon \delta' \varepsilon \rho (\nu \nu \nu \varepsilon \varepsilon \varepsilon lo) \nu^2$; Die 26. Martii, Anno 1560.

Philippus Melanthon.

No. 6958.

27. Mart.

Abd. Practorio.

+ Ex apogre in cod. Paris. D. L. 543-

1) Laurentius Lindemannus I. U. D.

nrugur ys Ocel uni leirruse elvir, Pauperum Dii et Brinnyes sunt,

Abdias Praetoria, Lectori in Acad. Francofordiana.

S. D. Clariss, vir et cariss, frater. metatibus fanatici, seu Enthusiastici hoc momodos zeiov sibi induerunt, quod se nominarunt meuματικούς, alips pios superbe despexerunt et litegae doctores nuncuparunt. Idem convicium plus millies repetit Stenckfeldius. Sic et Luthere conviciabatur factio seditiosi hominis Monetarii, Audivi ipse iactitantem Pelargum Cygneum colloquia cum angelo Gabriele, et quis fuerit exitus Monetarii, seditione mota in Tyrigetie, non ignoras. Non enim abriciamus literam et rectas literae explicationes propter μορμολυκεῖον. Fatemur nos esse literae doctores, Deum autem dare incrementum. Cum perscripseris tuam confessionem, quaeso ut eam nohis mittas. Nam uhi legero, misi erit aliquid de quo tecum velim deliberare, addam sine contatione ύπογραφήν, ut consensus nostri testimonium extet. duo exempla secundae partis chronici operis, quorum alterum dabis domino. Sabino. Misissem colligata, si tempus ligari concessisset. Huic vestro nuncio equitem adolescentem Norimbergensem adiunximus, iturum ad urbem Stetinum. Cum autem viam ignoret, quaeso ut istic adiungas hunc aliis honestis hominibus, si qui nunc iter facturi sunt ad urbem Stetinum. Si comites babere equites non poterit, rursus ipsius sumptu hic vester tabellarius cum eo iter faciet, et sit viae monstrator. Nomen est adolescentis Gabriel Meichsner Noribergensis. Notus est Ioachimo Camerario, a qua mihi commendatus est. Proficiscitur, ut sit in aula comitis de Neugarden. Ouneso, ut hoc hospitale officium non gravatim praestes. Bene vale. Die 27. Martii, 1560.

· ma - Philippus.

. : : : : * *

James 1 1

No. 6959.

28. Mart.

Laur. Mollero.

A Strobelio in b. neuen Beiträgen aut Atenet. Vol. II. p. 895. primum edita, et quidem ex autogr. Mel. in bibl. Norimberg., e quo mibi donuo esm descriptit Clar. Rad-nerus.

²⁾ Hoc erat Academiae proprium. Nam in Scriptt. Witehp. p. T. i. Lit. L. fol. 8. (b) anno 1554. Rect. Melch. Fendius D.: "Emimus, inquit, domum, quae futura est Νοσσούμειον aegrotantium scholasticorum. Pro hac ex aerario Academiae pretium solvetur. Sed ad instruendam eam lectis aliquot et vasis, colligendam esse Eleemosynam duximus, et aemmus aos, qui conferse aliquid possunt, ut benignitatem suam boc pio officio declarent. — Datae die 25. Martil, quo aute annos 5506 Adam conditus est; ante annos vero 1545 Christus conceptus; aute annos 1511 Christus crucifisus." (Lunz.)

³⁾ Sic bacc d. l. excusa. At in Homeri Odyss. o' v. 475. quem locum Molanchthon haud duble respects:

h. e. Deus etiam panpezum causa poenas reposeit. (Lunz.)

Clarissimo vivo riuditione et virlute praestanti Laurentio Mollero sivi Hildesio fratri suo carissimo.

S. D. Clariss. vir et carissime frater. Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est, βοηθοῦντός γε θεοῦ. Hoc agunt isti hypocritae, ut me pellant, cum sanguinem meum haurire non possint, et quidem oratio istorum vetus est, qua dixerunt, se mihi non relicturos esse in Germania vestigium pedis. Profecto mihi gratum facient, si me ex his regionibus expulerint, ubi stabiliunt ipsi errores et idola. Deus alicubi mihi nidum dabit, si in hac mortali vita diutius militare non volet. Sin autem me ad coelestis Ecclesiae societatem cito abducet, liberabor ab his rixis, sed aliquanto post ipsi inter sese dimicabunt.

Mitto tibi pagellas, quarum lectionem tibi non insuavem fore arbitror.

Bene vale. Die 28. Martii 1560.

Manu Molleri subscripta sunt: haec est ultima epistola, quam accepi a D. Philippo Mel. scripta 28. Martii anno 1560. The Liberty B

No. 6960.

29. Mart.

Ioach. Mollero.

Epist. lib. II. p. 582. (ed. Lond, lib. II. ep. 558.).

D. Ioachimo Mollero

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Oro Filium Dei, ut sicut protexit Iacob et eius familiam in itinere: ita Henricum fratrem protegat, et ad vos *) salvum reducat. Spero eum usui fore Ecclesiae, et nunç in militia honesta servire coepit. Gratulor utrique vestra colloquia. De nostris rebus cognoscere ex ipso omnia poteris, de legatione missa ad Electorem nostrum, περί συνódov, et de responsione. Te oro et virum clarissimum socerum tuum; ut de Bremensi negotio cogitetis. Periclitatur in ea re Saxoniae tranquillitàs. Oro autem Filium Dei, ut nos gubernet, Bene vale. Die 29. Martii.

No. 6961.

29. Mart.

Paulo ab Eitzen.

+ Ex apographo in bibl. Regia Hannov.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti. D. Paulo ab Eitzen, Doctori Theologiae. gubernanti Ecclesiam dei in inclyta Hamburga, ' ' fratri cariss.

S. D. Reverende vir et carissime frater. ὄμματ εὐνοῦ φωτὸς εἰςβλέπειν γλυχύ. igitur tibi Henrici *) viri integri, prudentis et te amantis conspectum et colloquia voluptati fore, Is narrabit pleraque quae scire voles. Mitto tibi exemplum secundae partis chronici operis, quod si inspicies, quaeso ut aliquid de tuo significes. Bremensia negotia vobis nota sunt, sed existimo te quoque iudicare, non esse utile tranquillitati institui theatricam disputationem. Bene vale. Die 29. Martii 1660. Deliq salutem.

Philippus Melanthon.

No. 6962.

30. Mart.

A. Hardenbergio.

Edita in Leuchfeldii Historia Hamelmani. (Quedlinb. 1720. 4.) p. 83. (Dans.)

Ad Alb. Hardeberg.

Reverende vir et charissime Frater. Crescunt pericula taxantibus, quanvis verecunde, την άφτολατρείαν **). Precemur igitur filium Dei, nt nos gubernet et propter suam gloriam deleat falsas adorationes. Hic Walterus docuit Evangelium in urbe Westphalica Lemgo, ubi adversarium habuit Hamelmannum, qui inclementer cum eo egit. Cum igitur hic Walterus ad vestras, vel vicinas Phrisiae Ecclesias proficisci decrevis-

^{*)} Peuc. nos, ex mendo. Vid. ep. sequ.

^{*)} Henrici Molleri, Hamburgensis. Vid. ep. suteced. 74) Id ipse mox expertus est Hardenbergius, qui în epistola ad Paulum Eberum data die Ioh. Baptist. 1560. (in cod. Goth. 128. p. 825.) scribit: ,,Ego apud amicos lateo. Nam ,,singulis noctibus cogor espectare vim Senatus, quarti aperte ,,etiam minati sunt. — In me nihil est neque vitae neque ,,spei. Iam hac ipsa hora de me consultatus autimecando, out viciontes pullande. Reiscompe se interporuris and cono. , aut violenter pellendo. Episcopus se interposuit, sed con-, temnitur. Tilemannus Hesbusius armat suis furiis Sena-"tum una cum aliis concionatoribus."

set, dedi ei has literas, ut eum tibi commendarem. Iudico modestum virum esse, teque oro, ut ei in vicinia tua alicubi locum ostendas. Tuas literas de *Heshusii* disputatione expesto. Bene vale. Die 80 Martii 1560.

No. 6963.

31. Mart.

Cph. Stathmioni.

Epist, lib. U. p. 424. (ed. Lond. lib. II. ep. 444.).

D. Christophoro Stathmioni

Deo aeterno Patri Domini nostri Iesu Christi conditori generis humani gratias ago, quod in hac lue te, et nos servavit incolumes, et eum oro, ut deinceps te, et nos servet. Certum est enim Deum conditorem, custodem esse vitae, et causas physicas moderari. Honestissimae coniugi tuae mitto xenium. De quaestionibus, de quibus scribis, nunc in hoc concursu occupationum molestarum respondere non potui, sed iudico et in Ecclesia, et in Philosophia Stoicam ἀνάγκην vitandam esse. Hominum mala αὐθαίρετα, non refero ad fatalem, seu necessariam mixturam mali et honi. De Theologicis dissidiis prorsus nihil libet scribere. Noster collega postquam declaravit suam propositionem*), et adfirmat se non dissentire a nostris Ecclesiis, nunc prorsus certamen omittit. Nec placet mihi nos ipsos, ceu Cadmaeos fratres, inter nos dimicare. Oro autem Deum qui vult nos unum in ipso esse, ut harum regionum Ecclesias gubernet, et protegat. Bene vale. Prid. Cal. April.

No. 6964.

(m. Martio.)

(De norma iudicii in Ecclesia.)
Mel. Gonsil, lat. P. II. p. 885 agg.

De norma iudicii în Ecclesia, et quare valeant iudicum șententiae in Synodis, an valeant ut în profanis iudiciis autoritate regia seu praetoria? Anno 1560.

De his quaestionibus en nunc dicendum est, quia recens Viennae Esauita propositiones edidit, in quibus expresse haec asseveratio scripta est:

Ineptum et ridiculum esse, petere a scriptura, tanquam supremo iudice controversiarum religionis definitam sententiam. Sic enim Viennensis ille expresse loquitur.

Doleamus talibus blasphemiis augeri iram Dei, et ostendamus, eas nobis displicere, ac precemnr Deum, ut poenas a nobis avertat.

Quid enim aliud agunt isti, quam ut deleta voce divina concedatur potentibus, ut in Ecclesia collocent idola, et fingant dogmata, ut libet, sicut fecerunt Nabochdonosor, Antiochus, Mahometus, et alii. Sic defendunt hoc tempore pontificii idola plurima, quia autoritatem pontificiam anteferunt expressis Dei mandatis.

Hoc ergo quaeritur: An norma iudicii sit verbum Dei? An vero pontificum autoritas? Deinde et de Synodis: Valeantne earum sententiae autoritate regia seu praetoria?

Ac primum argumentum hoc perspicuum est; Normam iudiciorum oportere esse scripta Prophetica et Apostolica, et Symbola, quia expresse scriptum est: Si quis aliud Evangelium praedicaverit, anathema sit. Item, Si quis non manet in doctrina Christi, Deum non habet. Loquimur autem de scripto, sine sophistica intellecto, ac nativam sententiam retineri volumus, non affingi, barbaricas aut sophisticas interpretationes pugnantes cum perspicuis testimoniis, quae extant in scriptis Propheticis et Apostolicis.

Nam Anabaptistae et similes non retinent scripta, etiamsi verba calumniose ad suas portentosas opiniones accommodant. Nam haec verba: Da omnipetenti, non evertunt distinctionem dominiorum, quae alibi perspicuis verbis expresse comprobata est. Volumus igitur accedere ad lectionem, dexteritatem in conferendis locis, et ordine distribuendis.

Sed contrarium argumentum opponunt pontificii:

In qualibet gubernatione oportet vivant vocem iudicis habere summam autoritatem: Quia semper nata lege desideratur interpretatio.

^{*)} Fortusse: Ge. Maioris Bekenntnif von bem Artikel von ber Juftification etc. Bitth. 1559. 4.

Plurimum est dubiorum in scriptis Propheticis et Apostolicis.

Ergo necessaria est viva vox iudicis, et ut finiantur controversiae, necesse est hanc valere

autoritate regia, seu praetoria.

Haec plausibiliter dicuntur apud Reges et Principes, sed quatenus probanda sint, considerandum est. Sic autem respondeo. Quod pontificii obiiciunt, scripta incerta esse: Falsum est, et contumeliosum contra Deum. Vult Deus et audiri, et intelligi suam vocem. Quae est enim insania dicere, Decalogum, promissionem gratiae et aeternae salutis, articulos Symbolorum esse incertos sonos, et similes foliis Sibyllae?

Quod vero haeretici dicta quaedam detorquent ad sua deliramenta, id fit ipsorum scelere, quia non conferunt dicta Prophetica et Apostolica. Scimus opus esse doctrina et collatione locorum et iudiciorum, sicut recte dixit Epiphanius: Non transformanda sunt omnia dicta in allegorias, sed retinenda est nativa verborum significatio in lege, promissione gratia, et articulis fidei. Addit autem Epiphanius, opus esse sensu et speculatione. Sensu opus est ad intelligenda singula vocabula: speculatione opus est, ad locorum et dogmatum collationem et ordinem constituendum. Ideo in Ecclesia vult Deus esse vocem docentium, quae non gignat nova dogmata, sed sermonem Propheticum et Apostolicum dextre reddat, et membrorum ordinem in docendo ostendat. quae ab ineruditis fieri non possunt.

Absit ab Ecclesia audacia, quam sibi multi Pontifices et haeretici sumserunt, et sumunt omnibus temporibus, sculpendi idola, fingendi opiniones seu peregrinas, seu contrarias voci di-

vinae.

No. 6965.

(h. m.)

Inscriptio.

+ Descriptum en bibliis Letheri, quibus hacc inscripsit Melanth., cura S. V. Schulzii, Theol. Vratislaviensis.

Descriptio figurae Corporis Domini nostri lesu Christi ex Nicephoro Constantinopolitano.

Nicephorus Ecclesiae Constantinopolitanae minister, scriptor historiae ecclesiasticae et maximarum rerum, quas gesserunt Imperatores Orientis,

figuram Domini nostri Iesu Christi in fine primi libri his verbis ex graeca narratione fideliter conversis describit.

Ut ex antiquis descriptionibus accepimus, figura Christi talis fuit: Formosa corporis species fuit, statura septem integras spithamas excessit. capillum habuit nonnihil flavescentem, non densum et in extrema parte aliquantulum crispum, nigra supercilia, non multum curva, nec sine intervallo. Oculos fulvos, qui nominantur yapoποί, non lusciosos, nulla deformitate insignes. non vagabundos, Naso recto, barba flava, non prolixa. Capilli vero capitis prolixi fuerunt, quia nunquam novacula aut ullius hominis manu tonsi fuerunt. Collum leniter inflexum fuit, ne prorsus erectus incideret. Color faciei subfuscus, tritico similis facies non rotunda, sed qualis fuit Matris aliquantulum demissa, paululum rubescens & vultus ipse significabat hominem intelligentem, et mores graves et placidos et prorsus ab iracundia alienos. Prorsus aut similis erat purissimse Matri suae.

Te maneat semper servante ecclesia Christe Insertosque ipsi nos tua dextra tegat. Nec sine te Vox doctrinae spargatur in auras. Sed simul ipse Deus pectora nostra trabas.

Scriptum manu Philippi Melanthonis 1560.

No. 6966.

1. Apr.

Testimonium.

Script. publ. Witt. T. IV. Lit. N. a.

Omnibus lecturis has literas S. D.

Multis saeculis usque a Vistula et Viadro usque ad Albim permixtae gentes fuerunt Heneta et Teutonica, plerunque sociae, iunctae connubiis, foederibus, contractibus et multis officiis: interdum etiam, ut fit, inter se dimicarunt. Sed annis iam quingentis Poloni a nobls saevam barbariem Tartaricam assiduis bellis depulerunt. Id ingens beneficium agnoscamus, et gratitudinem erga eos publice et privatim ostendamus.

Venit autem in has regiones medicationis causa aegrotus hic N. Polonus, natas non procul ab inclyta urbe regia Cracovia. Redituro autem in patriam dedi hoc testimonium, nos iudicare.

esse eum hominem modestum, et contra iniurias defendendum esse. Oro igitur omnes, ut huic N. praestent hospitalia officia, quia Deus nobis hospites modestos commendat. Et erga hunc simus eo magis beneficii, quia aegrotus est, et simus memores huius dicti: ξένους ἐπαρκῶν τῶν ἔσων τευξη ποτέ. Datae Calendis Aprilis, anno 1560.

Philippus Melanthon.

No. 6967.

4. Apr. (Lipsie.)

H. Baumgartnero.

Epist. lib. VI. p. 258 sq. — Hic ex sategrapho in cod. Monac. I. p. 255., cuius titulo Baumgartnerus inscripsitz "1560. 18. Apr. per Andream."

Hieronymo Bomgartnero, Senatori inclytae urbis Noribergae.

S. D. Clariss, vir et Patrone cariss. Quetannis explorantur studia adolescentum, qui Principis stipendiis aluntur. Ad eam eféracur cum Lipsiam vocatus essem, ibi hanc Epistolam scripsi, cum quidem in his senilibus querelis loachimi et meis, de confusionibus publicis saepe etiam tui mentionem faceremus. Miscomus autom gemitus et vota ac Filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum precamur, ut protegat et gubernet ubique veram Ecclesiam, et eius hospitia, tibi etiam confirmet et animae et corporis vires. Mitto tibi exemplum secundae partis Chronici, quod utcunque retexui, quia videbam in manibus esse iuniorum, Bene vale. Die Aprilis 4, 1660.

Huic Epistolae Dn. Baumgartnerus manu sua propria adscripsit haec verba, quae sequuntur.

Postrema ad me Epistola Philippi Melandulionis; qui erat verae Ecclesiae columen, etiamnum valentis, quantum per seneatam licebas.

Sanctam animum in coelestem Academium evocatam, ita ut saepe optaverat, Deo reddidit 19. die Aprilis Anni 1560.

No. 6968.

6. Арт.

Abd. Praetorio.

+ Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 54 .

Abdiae Praetorio, Lectori in Academia Francoford.

Clariss, vir et cariss, frater. Lipsiae vidi his diebus editam longam orationem του βλαχιχού συρφετού, in qua petivit a Duce Ioanne Friderico, ut synodum convocet, in qua publica fiat, ut in synodo condemnatio eorum, qui non probant corum παράδοξα. Subscripsit Morlinus, qui est fax ad augenda dissidia. Si procedet cousilium, erit ληστρική synodus. Nos simus memores dicti: ipsi maledicent, Deus autem benedicet nobis. Non existimo, conventuros esse tam multos, quam multos accersent. Distractiones. tamen et odia istae furiae augebunt. Pagellas mitto de studio linguae Ebraeae, quarum lectio minus insuavis est quam sophismatum Glicis *). Bene vale. Salutem d. Sabino et aliis amicis opto. Die 6. April. 1560.

Philippus.

No. 6969.

7. Apr.

(Scriptum de sacra coena.)

Duplici forma habemus hoc scriptum; eltera es, qua ex autographis, ut alfirmatur, editum est in ben Unichuldis gen Madrichten ann. 1725, p. 885. et ab Antonio Musa in libro: Singularia de viris eruditis, p. 75. Hic praemissa sunt hacc: Phil, Melan, manu propria scripsit, hacc verba de sacramento corporis et sanguinis Christi "in librum quendam Georgii Maioris, dominica Palma-", rum ante mortem 1560". — Sed minime credo hos editores habvisse ante oculos Melanthonis autographon, quum Melanthon fere ubique libris amicorum dictum aliquod es bibliis cum sua enarratione inscriberet, nunquam vero sententiam mere dogmaticam. Multo minus autem credibile est, illum ante mortem, ubi acerbissime movebatur nova discordis de sacra coena, eiusmodi argumentum libris amicorum inscripsisse. Suspicor itaque Georgium Maiorem ipsum sibi baec descripsisse, et fautores Melanthonis post eius mortem hoc scriptum, ut Melanthonis, arripuisse, in eo documentum orthodoxiae Philippi in doctrina de coena s. quaesiviase, et pro con-fessione ab eo ante mortem edita venditasse. Nam babetur apographon huius dieti, quod quoque ex autographo descriptum esse affirmatur, in Epistolis Sacramentariis Os. Schadaei Tom. I Argentorati, ubi sic inscribitur: "Dn. Philippus Melanchthon 16. Martii 1546. Christa-

"Dn Philippus Melanchthon 16, Martii 1546. Christo-"phoro Lasio, tum temporis agenti concionatorem "Witebergae in arce respondit bacc:"

Haec inscripta fuisse dicuntur libro Lasii. Luce igitur clarius est, haec, ore a Melanthone prolata, a Lasio ipso calamo excepta et libro suo inscripta fuisse, unde

^{*)} Est sine dubio scheda publica Henrici Molleri, qua indicit interpretationem Zachariae prophetae, quae d. 25, Martii 1560, prodiit. Vid. Scripta publ. T. IV.

fortasse etiam alii, etiam Georgius Maior, illud dictum suo cuidam libro inscripsit. — Altera forma huius scripti extat in apographis, a) in ben Uniculo. Nachrichten a. 1772. p. 191. b) lo Fabricii bibliotheca Fabriciana T. I. p. 479. c) Cod. Goth. 94. Cod. Gatti II. p. 244. Cod. Servest. p. 168. et in bibl. Francoford. ab Hartmanno facts. Vid. de hoc scripto etiam Bertram's literar. Abhandl. P. IV. p. 77 — 79. Dubio caret hoe scriptum nullius esse fidei, et multa in illo esse temere mutata.

(Scriptum.)

Verum corpus et verus sanguis Christi exhibetur in pane et poculo. Quaestio iam oritur 1): quomodo Christus possit 2) esse corporaliter in sacramento, cum idem 3) corpus non possit esse simul 4) in diversis 1) locis?

Respondeo: Christus dixit, se adfuturum, ergo by vere adest in sacramento et corporaliter. Nec quaerenda est alia ratio, Verbum ita sonat, ergo necesse est ita fieri. Quod vero ad corpus attinet, Christus, quando vult potest esse ubicunqué vult'); quare iam est alia ratio') sui corporis et nostri. De ubiquitate non est disputandum in hac controversia⁶). Nec Scholastici dicunt 10) de hac ubiquitate, sed recitant 11) simplicem sententiam de corporali praesentia Christi 12). Deitas neque corpus neque sanguinem habet, et est coniuncta humanitati Christi, et est ubique humanitas Christi, et est coniunctissima 13) divinitati, et sunt deitas et humanitas in Christo inseparabiles. Ergo Christi corpus et sanguis eiusque actiones 14) sunt ubique, iuxta haec verba: hoc est corpus meum, hic est sanguis meus;

et: ero vobiscum usque ad consummationem mundi, 11).

No. 6970.

(De sacra coena.)

- TEx apographo in cod. Goth. 25. num. IV. nunc primum editum. Adiunximus hoc scriptum antecedenti, an vero ea, quae in inscriptione dicuntur, satis vera sint, et vera Melanthonis sententia hic exposita sit, definire nolumus.
- D. Caspari Peuceri de coena Domini, ex arcanis sermonibus Dom. Philippi, soceri sui. Ex autographo Peuceri, 3. Ian. 1561.

In tota controversia diligenter sunt expendenda

I) perpetua praesentia Christi in toto ministerio, quae longe est alia a praesentia universali, qua sustentantur creaturae. Nec aliter adest sacramentis quam ministerio verbi, quod ad effectum attinet. Sed externa symbola different. In distributione panis et vini testatur se filius Dei vere praesentem esse, et distribuere credentibus suum corpus et sanguinem, id est, universa beneficia sua, quae fide necesse est accipi, et nos sibi adiungere tanquam membra, nos vivificare. Sic endem modo verbo sonanti et baptismo adest, sed modus utcunque discerni potest. In baptismo adest filius Dei ut ad regenerationis inchoationem; in coena domini ut ad renati confirmationem seu nutricationem, in qua testatur, se assidue in nohis, ut in vivis et veris membris suis, cuius consociationis oppayis est instituta sumptio, efficacem esse, et nos facere sibi membra, sicut inquit: ego sum vitis, vos palmites. In ministerio verbi adest ut ad conversionem, quae debet esse in hoc vita perpetua, complectens exercitia perpetua poenitentiae, fidei iustificantis et novae obedientiae. Adest autem ut per verburn sonans accendat corda, et simul in ea effundat spiritum gratiae et precum.

II) Natura et ratio sacramentorum. Sacramenta tunc sunt sacramenta, cum concurrunt omnes causae, et servatur intentio eius finis, qui institutus est, consequendi; ut, si quis uteretur baptismo Magiae ad morbi alicuius depulsionem,

¹⁾ Il. M. No. 1. et Ant. Musa; orta est.

²⁾ protest] cod. Argent.

⁵⁾ idem] abest a cod. Serv. et Argent.

⁴⁾ simul] escidit e textu Musse.

⁵⁾ pluribus] cod. Serv. et Arg.

⁶⁾ Pro ergo legitur in b. II. M. No. 1, et apud Musam: et.

⁷⁾ Pro potest - vult U. R. No. 1. et Ant. Mus. nibil habent nisi: adest.

⁸⁾ Cod. Arg. quia alia est ratio.

⁹⁾ God. Serv. et Argent. disputandum, In has controversia est alia res.

¹⁰⁾ quidquam] addunt cod. Serv. et Argent.

¹¹⁾ recitant] II. M. No. 1. et Musa: recito iam.

¹²⁾ Hic finitur apographon Argentorat., abi reliqua non le-

¹⁵⁾ Apogr. Goth., Nic., Gall., 11. N. No. II. et Francof. sic: et est (c. Franc. adest) ubique. Humanitas Christi conjunct. — Fabricius pro et est ubique etc. tantum habet et hace coniunctissima.

¹⁴⁾ Apogr. Goth., Galli, Franc. et Fabr.: et sanguis in sacramento eiusque actione.

¹⁵⁾ Cod. Gall. et Francof. seculi; cod. Serv. seculorum.

iam non esset haptismus. Et sunt actiones. Idcirco sainus hibens aquam haptismi non bibit haptismum. Mus rodens panem consecratum non rodit corpus Christi. Est autem coma instituta ad sumptionem. Ergo tunc tantum est Sacramentum, cum fit samptio; et varum atque integrum sacramentum, cum fit integra sumptio, id est, externa symbolorum, interna Christi, vere sese nobis in usu horum symbolorum per fidem communicantis. Ideo Christus in institutione utrumque complectitur: edite, bibite, hoc est corpus meum, et hoc facite in mei commemorationem.

Oportet concurrere omnes causas, et finem respici, ad quem sunt instituta sacramenta. Ita de baptismo dicit: qui crediderit et baptizatus faerit, salvus erit. Cumque vetustas dicit, sacramenta constare re terrena et coelesti, per coelestem in coena intelligunt Christum praesentem et efficacem, qui sese offert omnibus, sicut in ministerio sonante sese offert omnibus, sed non percipitur nisi a credentibus. Nec perceptio corporis et sanguinis Christi aliud est, quam perceptio praesentis Christi et beneficiorum Christi omnium, quae promissio offert, et Christus praesens exhibet et applicat. Ergo ut coena domini sit verum sacramentum et prosit, oportet concurrere omnes causas, symbola ad hunc usum destinata, ut cum his sese communicet Christus. Christus vere et efficaciter praesens, vivificans nos, et consocians nos sibi vera societate. Sumptio externa symbolorum, interna Christi, et omnium beneficiorum Christi secundum promissionem. In margine adscriptum est: non mihi displicet formula, cum plane clari corpus, modo recte explicetur, et tollatur ambiguitas, quae turbat conscientias.

III) Consideranda est interpretatio verborum Christi, quae ab aliis κατὰ τὰ ξητόν, ab aliis κατὰ τρόπον accipiuntur. Nec sunt plures interpretationes quam duae. Posterior Pauli est sine omni dubio, qui vocat κοινωνίαν corporis panem, et aperte testatur, οὐκ ἐξιστάναι τῆς φύσεως τὰ δρώμενα σύμβολα. Ergo necesse est admitti τρόπον. Cum hac consentit vetustas graeca et latina. Graeci σύμβολα ἀντίτυπα, Latini signa et figuras vocant res externas et in usu corpus et sanguinem, ut discernant hunc sacrum et mysticum cibum a prophano, et admoneant Ecclesiam de re signata, quae vere exhibetur et applicatur credentibus, et dicunt esse symbola τοῦ ὅντως σώματος, contra Eutychem, ut sciat Ecclesia, pon esse

MELASTE. OPER. Vol. IX.

inamia symbola aut notas tantum professionie, sed symbola rerum praesentium, Christi vere praesentis et efficacis et importientis atque applicantis credentibus promissa beneficia.

Altera est multo recentior et longe post Augustini tempora invecta, [Iohannes Scotus sub Ludovico pio]), quae ut retineat τὸ ὁητὸν, includit corpus Christi pani, aut speciebus panis, vel πατὰ μεταβολὰν ἀπλήν ἢ μεταποίησιν, ut Damascenus, vel κατὰ μετουσίαν, ut posteriores Scholastici, vel κατὰ ἀνάλυσιν εἰς ὕλην πφώτην, ut Longobardus, vel κατὰ σύζευξιν aut ἕνωσιν, ut aliqui ex Scholasticis, vel assumta ubiquitate, quae omnia sunt ignota puriori vetustati, et praeterquam quod impingunt in articulos fidei plurimos, pariunt disputationes et quaestiones infinitas et inextricabiles, et involvunt ac turbant conscientias.

No. 6971.

7. Apr.

Cph. Pannonio.

† Ex apogr. in cod. Paris. D. L. 543.

Christophoro Pannonio in urbe Moravica Iulio monte.

S. D. Clarissime vir et cariss. frater. Cum ex tuis literis intellexerim, te legatum ad Imp. Ferdinandum profectum esse, precor Deum aeternum patrem Domini nostri Iesu Christi, creatorem generis humani et custodem politici ordinis, ut et civitatem vestram et le et tuos gubernet et protegat. Nam in tantis pericubis Ecclesiarum et regnorum οὐθέν έχω σοφόν, ἐν μὴ προςευχάς. In his regionibus Dei beneficio nondum sunt bella; sed furiae Flacianae non desinunt tumultuari. Sed dabit Deus his quoque finem. Mitto tibi secundam partem chronici operis, de quo tuum iudicium mihi significabis. Mitterem et alia, si bibliopolia aperta essent. Bene et feliciter vale. Die 7. Aprilis, qui est Palmarum, 1560.

Phil. Melanchthon. (sic?)

^{*)} Nota in margine.

No. 6972.

8. Apr.

Ioach. Mollero.

Epist. lib. II. p. 536. (ed. Lond. lib. II. ep. 560.). +

D. Ioachimo Mollero

S. D. Clarissime vir et charissime frater, Brevitatem mearum literarum excusent cruciatus, quos mibi adeo saevos facit calculus, ut post iter Heidelbergense non sim saeviores expertus. Metui haec mala propter Eclipses in signis aequinoctialibus, et propter tetram confunctionem Saturni et Martis. Sed Filio Dei me commendo, qui fortassis me praeripere vult τῆ ληστρική συνόδω, quam *Flaciani* impudenter συγκροτήσαι conantur. Commendo et integerrimo viro socero tuo et tibi hunc eruditum et modestum hominem Zachariam. Habet honestam conjugem, et in omnibus-negotiis iussi eum tua consilia sequi, quod et facturum se promisit. Mitto exempla orationis tui fratris, nec plura subito habere potui. Bene vale et saepe ad nos scribito. Die 8. Aprilis. 1560.

No. 6973.

(13. Apr.)

Scholasticis.

Scripsit hoc scriptum Melanthon iam meribundus, ut. intelligitur ex libello: "Brevis enarratio esponens quo fine vitam in terris sum clauseris Rev. Vir D. Philippus Melanthon etc." (Viteb. 1560, 4.), ubi eliam hoc ipsum scriptum academicum excusum legitur fol. Cij. — Idem habetur in Scriptis publ. Acad. VViteb. Tom. IV. lit. N. 4.

Vice Rector') Academiae Witebergensis, Georgius Maior') Theologiae') Doctor.

Hoc anno 1560. Pascha ab exitu Israelitarum ex Aegypto 3069. celebratur. Tot annos cum filius Dei, qui tunc agno rescentes texit, servaverit Ecclesiam suam, Speremus et reliquias clementer servaturum esse, donec palam ostendet se rursus generi humano, et laetissimo triumpho universam

Ecclesiam ad coclestia gaudit ducet, abi ert Deus in beatis omnibus omnia. Etsi autem assidue in vita repetenda est cogitatio de distinctione Ecclesiae et gentium, de mirandis operibus Dei; et de beneficiis filii Dei; et assidut excitanda est fides et gratiarum actio, tamen sit intentio maior, cum tempus de tanto agone filii Dei nos admonets

Tibi igitur omnipotens Deus, aeterne pater domini nostri Iesu Christi, Creator una cum filio tuo et Spiritu sancto, gratias agimus, quod nos vocasti ad verae Ecclesiae societatem, in qua et filium tuum recte agnoscimus, et beneficiis eius fruimur. Aliae sectae furentes contumeliis adficiunt filium tuum, dominum nostrum lesum Christum, ut ingens multitudo Mahometica, et personae Christi divinitatem detrahit, et audacissime tollit officium, negat iram Dei placari unius alicuius miseri hominis cruore, denique tetra multa dicit. Pontificii bistoriam utcunque retinent, sed applicationem obruunt, vetant te statuere Christi obedientiam pro tuis peccatis precium esse, te esse iustificatum sanguine filii Dei. At vera Ecclesia retinet vocem Evangelii in propheticis et apostolicis scriptis sepe repetitam, quae de officio sic nos docet, iuxta haec verba Pauli: Iustificati sanguine ipsius, Item: Sanguis Iesu Christi purificat nos ab omni peccato. Propter tuam obedientiam nobis donatam reputamur justi et haeredes acternae salutis, non propter ullam dignitatem nostram. Pro hac immenso beneficio, tibi, omnipotens Deus, aeterne Pater, Creator cum filio et Spirita sancto gratias agimus. Tibi etiam, fili Dei, gratias agimus, quod factus es Redemptor noster, et te 1) veris gemitibus precamur, ut lucem fidei voce Evangelii tui et Spiritu sancto accendas et augeas, nos infirmos gestes, gubernes, protegus et salves. Ad haec beneficia danda scimus te resuscitatum esse, .et sedere ad dextram aeterni Patris colligentem aeternam Ecclesiam, ac dare dons hominibus. Hace sepe iam cogitemus, et collectione insignium testimoniorum nos et confirmemus, et ad gratiarum actionem et ad invocationem exuscitemus. Sic nos Paulus inhet ξορτάζαν μή εν ζύμη παλαιά, μηδ' εν ζύμη κακίας καὶ πονηρίας, άλλὰ εν άζύμοις ελλικρινείας καὶ άληθείας. lubet festum diem celebrare non fermento veteri, id est, non opinionibus et adsectibus car-

¹⁾ Scrpt. publ. Vice non habent.

²⁾ Scrpt. publ. Georgius Cracovius.

³⁾ Theologiae] Scrpt. publ. J. U.

⁴⁾ te] abest a Scrpt. publ.

nalisms, sed azymis sinceritatis et veritatis. Sint verae de Deo cogitationes, sit invocatio vera, sint affectus sinceri, elimpiveis, id est, seiuncti lutulentis fecibus, Amerius Deum et non dedecoremus eius gloriam seandalis, non anteferamus proprias cupiditates, ambitionem, odia veritati et gloriae Dei, non faciamus distractiones non necessarias, sed sanemus potius vulnera nostra. Denique sint pectora templi Dei, qui nequaquam inten forias habitat, quae accendunt in atheis rabiem sophisticam, barbaricam crudelitatem, 900pagias et alias peates.

Quare propter gloriam Dei et salutem vestram vos obtestamur, ut gratitudinem vestram erga Deum et dominum nostrum Iesum Christum modestia vestra et invocatione ostendatis. Laeti etiam confirmate vos spe aeternae salutis, intuentes dulcissimus congressus sanctorum, quorum haud dubie magnum coetum Christus reviviscens simul resuscitavit. Et consentaneum est, saepe adsedisse Hevam, Saram et alias sanctas matronas apud Mariam, et ei narrasse suorum temporum agonas, aerumnas et liberationes, et Deo et huic filio gratias egisse. Illi dulcissimi congressus quadraginta dierum vere fuerunt aurea aetas in tota serie temporum, quae antecedunt postremum triumphum Christi, in quo universam Ecclesiam liberatam a peccato et morte in coelestia gaudia ducet. Hanc auream aetatem optemus et speremus talia cum Christo et Patribus et toto agmine coelesti colloquia plena verae sapientiae, ad quae tamen perveniri non potest, nisi hic elementa utcunque discamus. Quare et doctrinae exercitiis delectemur. Et ut ostendatis vos reverenter sentire de doctrina et voce ministerii Evangelici, adferant singuli ad aram in die festo Paschatos) significationem gratitudinis. Hunc honestum morem scitis vos et commonefactionis et exempli causa conservare *), ut rudiores commonefiant de reverentia debita ministerio Evangelii. Datae in Paschate anni 1560, quod est ab exitu Israelitarum ex Aegypto Pascha 8069.

No. 6974. : "

14. Apr.

Iac. Rungio.

† Ex Engelbrechtii Genealogia Ducem Pomeraniae manuscripta, enius exempla babentur una in biblioth, ordinum Pomeraniae Stettini, duo in bibl. Regia Berglinensi, et alia privato bomini propria, e qua illam descripsit S. V. Schulstus, P. et Superind. in Pasawalk, in Pomerania.

Reverendo viro, eruditione et virtute praestanti, I a c o b o R u n g i o, gubernanti Ecclesiam Dei in inclyta gente Pomerania, fratri suo carissimo,

S. D. Reverende vir et carissime frater. Legi tuas conciones de pulcherrima vita et de pulcherrima morte Philippi principis '), et legi Philippus brevi moriturus. Etsi autem Deo gratiae agendae sunt pro beneficiis, in vita et migratione principi datis, et ipsi gratulanda sunt haec bona, tamen haec non cogitantur a mediocribus hominihus sine commiseratione. Aliquoties igitur Tegenti mihi tuam historiam lacrymae eruperunt; intuebar enim non ipsum tantum principem mortuum, sed aviae patrem et matrem, quos novi omnes. Fuit omnino florens familia Palatino et avo vivente, et postea avunculo patriam regente, cuius magna fuit integritas et auctoritas. Memini etiam patris hymenaeum Heydelbergae celebratum, cum vestrorum equitum pulchritudo et virtus ludis equestribus laudarentur. Ego, adolescens, portaham vina hospitibus apud nostrum doctorem'). Quam brevi spatio tot magnos et bonos principes amisimus. Preçor autem filium Dei, ut det Ecclesiae suae salutares principes, servet etiamet regat vestros duces.

Edi germanicam concionem ante eaetera volui, qua et illustris domini luctum posse leniri lectione eius spero, et populo prodest consideratio commodorum et incommodorum in imperiis. Mittit typographus exempla ducenta, et pretium scripsit in pagella, quam mitto. Caetera edentur ad mercatum Lipsicum.

⁵⁾ in die f. Pasch.] non leguntur in brevi enarrat., et videntur serius addita esse.

⁶⁾ Brev. enarr. conservari.

¹⁾ De Philippo Duci Pomeraniae (Pommern-Wolgast) videpist. Agricolae scriptam d. 26. Febr. huius anni. Imperavit inde ab anno 1551 usque ad ann. 1560., instituit Scholam Stettinensem, restituit academiam Grypheswaldiensem, clarusque fuit iustitiae amore, beneficentia, lenitate, fide. Mater eius luit filia Electoris Palatini, quam pater, Georgius, in matrimonium duxerat Heidelbergae.

²⁾ Pallantem Spangelium.

Haec scripsi tremula manu, quia eatharus, qui mihi triennio molestus fuit, nunc febrem mihi adfert, et quia conjunctio b et & mihi infesta est.

Editus est libellus, in quo Flaciani petunt, synodum a suis principibus convocari. Architectum scripti video Martinum [Morlinum] esse, cuius inquietam naturam novisti'). Theatricam disputationem Bremae fieri, Canonici, prudentes viri, dissuaserunt. Romanus pontifex cum regibus de synodo deliberat; nam et Gallia revocavit exules et saevitiae conceditur intervallum. Omnino magna mutatio generis humani impendet, in qua filius Dei servet Ecclesiam suam. Bene vale et rescribe. Die Paschatos anno 1560.

Philippus Melanthon.

No. 6975.

15. Apr.

Alberto Duci Pr.

Edita a Pezelio in epp. Mel. lib. III. p. 48. (ed. Lond, III. ep. 20.). — Iterum ex apographo in tabulario Regiomontano a Fobro in epistolis p. 227, ep. 68. (Autographon desideratur in tabul. Regiomont.) — Contuli etiam apographa in cod. Goth. 212. Cod. Goth. 213. Cod. Mehn. I. p. 468 et in cod. Gelli II. p. 210. p, 463. et in cod. Galli 11. p. 210.

Alberto, Duci Borussiae

S. D. Illustrissime et Clementissime Princeps. Scriptum est in Psalmo 91. Plantati in domo domini, în atriis dei nostri florebunt, et adhuc in senecta erunt germinantes et virentes. Haec senectae bona, cum promiserit deus creator et custos Ecclesiae suae toto eum pectore oro, ut Celsitudini vestrae confirmet animae et corporis

vites, et addat Celsitudini vestrae 1) adhuc longa vitae spatia propter Ecclesiam, et filio Celsitudinis vestrae tribuat robur animi et corporis durabile. Ego hoc tempore non sine periculo egroto). Commendo autem Celsitudini vestrae genus doctrinae, quod adhuc pio consensu docent in Ecclesiis vestrie Doctor Iohannes Aurifaber et eins Collegae, et in Academiis his, quarum adhre verus et pius consensus est, Tubingensi, Marpurgensi, Lipsica, Witebergensi, Francofordiana, Grypheswaldensi et Rostochiana. pios et doctos viros 1) Hamburgae et Lümeburgae eandem doctrinae vocem constanter sonare. Nec a perspicua veritate') discedamus propter rabiem Flacii et Morlini. Haec Celsitudini vestrae in hoc meo morbo praecipue scribere volui. Deinde commendo Celsitudini vestrae hunc Doctorem Davidem Voit, qui non disiunget se a sentencia') et confessione Doctoris Iohannis Aurifabri, et erit Deo invante utilis scholae et Ecclesiae, quia mens pia est, et recte didicit doctrinam Ecclesiae, addo et hoc, sancto patre Evangelium docente natus est. Nos testimonium publicum Doctoris Theologici ei tribuimus, ut ostendunt publica scripta, quorum exemplum Celsitudini vestrae mitto. Postea Flaciani eum citatione missa, sine mentione causae, retinere conati sunt. Manifesta est ea in re petulantia, quod eo significo 1) Celsitudini vestrae, ut cogitet ibi non veritatis studium esse, sed quaeri apud cos sine causa perniciosas At boni et sapientes Principes distractiones. Conjunctionem Ecclesiarum nostrarum tueantur.

*) (Adscripsit Faber hace:) Diefer Brief ift nur vier Zage vor Melanthons Abfterben gefdrieben. Ge farb ben 19ten April 1560.

Zoreau.

2) Pez. addit: Lubecae, qued codd. non habent

- 8) Pez. et andd, sententia.
- 4) Fab. centenciis.
- 5) Pez. dieo.

³⁾ Est libellus: "Supplicatio querutidam Theologorum, qui post obitum Lutheri, p. m., corruptelis et sectis voce aut scriptis contradixerunt, pro libera, christiana et legitima synodo ad illustrissimos Principes et status omnium ordinum A. C. complectentes." Becusum est in libro: Supplicatorii libelli quorundam Christi ministrorum de syno-do propter controversias gravissimas congreganda, partim do propier controversias gravissimas congreganda, partim antea editi, partim nune recens ad conventum Naumburgensem missi et exhibiti. Urselii 1561. 8. — Subscripserunt illi supplicationi Ll Theologi, videlicet Ienenses, Brunsvicenses. Bremenses, Coburgenses, Ratisbonenses, Northusani, Magdeburgenses, Wimarienses etc. — In its etiam Martinus Wolfius Pastor Calensis, praeterea vero in the suit pastor in the su nullus qui praenomen Martini babuit. Suspicor igitur in autographo Melanth. non Martinum sed polius Morlinum scriptum esse. Nam Martinus Wolfius est homo caeterum ignotus.

¹⁾ sonfermet - - vestroe] exciderant e testa Pezel.

Muf die Rachricht von Melanthons Zobe fcrieb ber Bergos an ben D. Caspar Peuter, Welanthons Schwiegerfobn, nicht nur ein Belleibs. und Erofifdreiben, fondern erwähnte and barin: er habe fur; por Mel. Abfterben an Inftas 30 auch darin: er habe turz vor Mel. Absterben an Infins Jonas die Bestellung gemacht, daß er einen Becher von hunden Thaler werth verfertigen lassen und Melanthon zur Bercherung zustellen sollen. Da dies wegen seines unerwarteten Welbens unterblieden wäre, so diesoniete der derzog über diese 100 Ahaler in der Art, daß D. Pencer devon die Salfte und Melanthons Sohn, Philipp, die andere Sälfte, zu eines Andenken der Gewogenheit gegen ihren Bater, erhalten sollten Auch späterbin seste der Derzog seine Wollthätigkeit gegen Melanthons Sohn noch fort und ichenkte ihm im Jahr 1563 hundert Gulden zum Ausban seines verfallenen danses in Aoraau.

Oro*) autem filium dei, dominum nostrum Ihesum Christum, ut Celsitudini vestrae confirmet corporis et animae vires, et addat longa vitae spacia. Amen. Datae die secundo post Pascha Anni 1560.

Illustriss. Cels. v.

Servus Philippus Melanthon.

No. 6976.

16. Apr.

Io. Aurifabro.

Epist, lib. VI. p. 480. — Apographa in cod. Goth. 212., cod. Goth. 213. et in cod. Galli II. p. 211.

Reverendo et optimo Viro, D. Ioanni Aurifabro, docenti Evangelium Christi in urbe Regiomontana.

Reverende vir et carissime frater. Etsi audieram te in Patria Vratislaviae esse, ubi doctissimorum et optimorum virorum, Cratonis, Adami, Petri Vincentii et Morebergii colloquiis te frui spero, tamen hanc brevem epistolam scripsi, cum quidem me non leviter excruciet') febris ηπίαλος, orta a catarrho, qui mihi plus triennio molestus fuit. Dabis igitur veniam brevitati litterarum. Illustrissimo Principi tanquam moriturus commendavi doctrinam nostram'), et de consensu plurimarum Ecclesiarum vero et pio seripsi. Hanc doctrinam tibi quoque commendo, et Davidem Voyt ut complectaris te oro. Spero cum nulla in re a sententia tua discessurum esse. Quaeso ut, si vivam, mihi scribas quamprimum. Bene vale. Die 2. post Pascha. Gratiam tibi habeo pro aliis officiis omnibus, tum etiam pro collatis in Sickium et Daucidem').

> Philip. Melanthon brevi moriturus. Et hace quidem postrema fuit epistola quam in vita sua Philippus scripsit.

No. 6977.

(his dieb.)

(Scriptum.)

Mel. Consil. lat. P. II. p. 896.

Gaussae cur minus abhorreas a morte, scriptae a Philippo Melanthone in pagella, paud cis diebus ante obitum.

A sinistris.

Discedes a peccatis.

Liberaberis ab aerumnis,
et a rabie Theologorum,

A dextris.
Venies in lucem.
Videbis Deum.
Intueberis filium Dei.
Disces illa mira arcana,
quae in hac vita intelligere non potuisti.
Cur sic simus conditi.
Qualis sit copulatio duas rum naturarum in
Christo.

No. 6978.

18. Apr.

Testamentum Melanthonis.

De hoe Melanthonis testamento videatur proliza narratio in scripto, quod infra dedimus: Brevis narratio exponens, quo fine vitam in terris suam clauserit Phil. Mel. etc. (VVReb. 1560. 4.), ubi etiam prima pare testamenti usque ad verba: "Anubaptistas, Flacianes et similes" edita est, quam ex hoc scripto Pezelius etiam Consiliis Melanth, latinis P. II. p. 895. inseruit. — Integrum scriptum, videlicet quatenus a Melanthone perscriptum fuit, (nam ittud ad finem perducere propter morbum non potuit,) primum prodiit in bem Greifswalber Bochenblatt von allete hand gelehrten und nüblichen Cachen, 1748. ©. 129., et quidem ex autographo, quod fuit in manibus Quadii, Rectoris Stettinensis. Ab hoc apographon testamenti missum est Strobelio, qui illud denue edidit in feinest Belträgen jur Etteratur, 2. B. p. 177. — Contuli autographon ipsum, non male pictum, quod \$1/4 paginis constat, ex quo hic accurate descriptum est. Gaeterum hoc autographon omnium ultimum est, quod Melanthon scripsit.

(Testamentum Melanthonis, pridie ante mortem scriptum, sed ad finem non perductum.)

Anno 1560, die Aprilis decimo octavo scripsi hoe testamentum in morho') breviter de iis reliquiis facultatum quas mihi deus dedit. Confessionem fidei et gratiarum actionem ad deum et dominum

^{*)} Pez. rogo; autem addent codd.

¹⁾ exerusiares] and, Goth. 215.

²⁾ nostram] ez mst. edidi pro tuam.

⁸⁾ Mst. cod. Goth, 218. Davidem.

¹⁾ Brevis narratio Witeb. addidit: meo, quod abest ab autogr.

nostrum Ihesum Christum scripseram ante?) his, sed chartae sunt interceptae. Volo tamen confessionem meam esse, Responsiones de Bavaricis articulis contra Pontificios, Anabaptistas Flacianos et simíles.

Heredes nomino filium meum philippum, et Generum meum virum clarissimum Georgium Sabinum nomine filiarum, et Generum meum virum clariss. Casparum Peucerum doctorem artis Medicae nomine coniugis suae, filiae meae³) cariss. Magdalenae.

· Facultates meae nunc hae sunt

Pensio Dessaviensis, annui aurei usitati in pecunia 45 iuxta literas.

Item domus mea anterior, quam estimo sexcentis aureis. Posterior matre volente et me concedente aedificata est et instructa sumtib. Caspari Peuceri. Eam posteriorem domum iudico propriam esse Caspari, nec complector eam hereditate. Et si quid volent heredes disputare de area vel lignis, adfirmo me omnia illa scientem et volentem ei donare, et volo enm illa tenere propria lure donationis, et ') prohibeo lites ulla de re inter meos, quia nemo habere potest querelam de mea voluntate, aut benignitate qualis in hac paupertate esse potuit Annos circiter triginta.

Habemus FeldiRch ') et cgo florenos quindecim annuos ex pago Mersuicz ') qui est viri nobilis Marschalci ') Loseri.

Solvit et quotannis reditum Hieronymus Crap 14 alte Schok.

Aliquid est et penes fratrem georgium in patria quem scio pro sua fide) heredibus meis omnia quae mea sunt indicaturum et daturum esse.

Attribuo igitur deo iuvante Philippo filio meo, totam pensionem Dessaviensem quinq. et quadraginta florenos,

Attribuo genero meo Casparo Peucero doctori artis Medicae meam domum aestimatam sexcentis aureis.

No. 6979.

19. Apt.

Scholasticis.

Scripta publica Witt. T. IV. p. 93. Item in "brevi narratione" de obitu Melanthonis ab Acad. Witeb. edita.

(Scholasticis.)

Carissimi auditores. In qua sollicitudine, moerore et metu versemur propter aegritudinem reverendi praeceptoris et patris nostri, domini Philippi, non ignoratis, et haud dubie nobiscum serio afficimini. Patienter etiam feretis, operas lectionum hoc pomeridiano tempore a nobis omitti. Significare autem vobis hoc ideo volumus, ut sciretis, morbum ita intendi, ut, nisi Deus sua potentia naturam iuverit et sustentaverit, dominum praeceptorem vim morbi tolerare diu non valiturum. Hortamur autem vos, ut nobiscum Deum ardenter invocetis, ut miseram Ecclesiam et in ea iuventutem clementer respiciat, et ne ingratitudinem nostram hoc modo puniat, ut hunc fidelem studiorum gubernatorem nobis adhuc quidem eripiat. His precibus hoc vacuum tempus obsecro tribuite potius, quam aliis studiis, et vos'), Ecclesiam et valetudinem praeceptoris nostri Deo diligenter commendate'). Bene valete. Die 19. Aprilis, quo etiam vesperi quadrante horae ante septimam ex hac mortali in coelesten Academiam atque vitam migravit placidissine Anno 1560.

M. Sebastianus Theodorus.

D. Georgius Maior.

M. Esromus Rudiger.

M. Caspar Cruciger.

No. 6980.

24. Apr.

Camerarius ad Heroldum.

Edita in Hummelii epistolar, semicenturia altera etc. p. 41. Apographon in cod. Galli II. p. 211.

²⁾ Brev. parr. antea,

⁵⁾ meae] Strob. non habet.

⁴⁾ Strob. donationis. Et.

⁵⁾ Sic scriptum est pro Feldkirch.

⁶⁾ Strob. Mersewis; male.

⁷⁾ Strob. Mareschalei; male. — De re ipsa conf. epist. Mel. supra d. 4. Decb. 1544. no. 8086.

B) Strob. fide sua.

¹⁾ Scrpt. publ. nos.

²⁾ Hic finitur scriptum in "brevi narratione".

Ioachimus Camerarius sen, ad Hieron. Heroldum 1). [Inscriptio apud Hummel. - In cod. inscriptione caret.

S. D. Non studui mea significatione celeriter vobis indicari²) tristissimum casum mortis Philippi Melanchthonis, στέργει γαρ) οὐδεὶς ἄγγελον κακών επών. Et sane animo fui ac sum perturbatissimo. Excurreram statim ad eum nunciata adversa valetudine ipsius. Erant periodi + τριταῖαι" febriles cum nausea e catarrho; et νεφριτικά πάθη accedebant. D. Peucerus statim initio morbi valde coeperat perturbari. Mansi Vitembergae quatriduo. XVI. die Aprilis una in coena fuimus hilares cum et cibi aliquid ille caperet, et mutuis sermonibus recrearetur. Ivit tura cubitum. Redii mane postridie hora sexta. lacebat in lectulo, nulla re indicante periculum, et se dormivisse suaviter aiebat et somnia fuisse iucunda. Tetigi venam adstante D. Peucero, rogavique quid spei haberet. Respondit, sibi causam non videri, cur aliter quam bene speraret, metuere tamen ἡμιτριταῖον) discrimen. Ita tum discessi, et eo die huc reversus sum. Sed paroxysmus paulo post rursus afflixit Philippum, sic tamen, ut multa signa bona apparerent, interque ea sudor aequalis et calidus. Die XVIII. surrexit e lectulo, et assedit, ac coepit describere quid fieri vellet, si quid sibi accideret, atque magnopere se debilitari sensit, et rursum decubuit. Ea etiam nocte narrant eum satis bene dormivisse. Sed 19. die adortus eum ') paroxysmus ita prostravit omnes vires, ut statim de vita eius desperarent. Ego, cognito periculo, quamvis serius, † statim" equum ascendi, et veni Vitebergam eo die, quo corpus illius sepelierunt, qui fuit 21. Aprilis, suique inter eos, qui exequias suneris deduxerunt. Nam post paroxysmum luctari statim cum morte coepit, neque instaurari vires") potuerunt, et ipse ad vesperam placidissima morte decessit, animi facultatibus omnihus, integris et firmis perpetuo, donec extremum spiritum duxit. Sed quo fine vitam in terris clauserit, vere et

simpliciter exponant ii, qui affuerunt. Nam alia iam alibi spargi feruntur.

Cum Philippo Melanchthone optime est actum translato ex hac aerumnosa et ipsi inprimis laboriosa et misera vita in vitam beatam et felicitatem ac quietem sempiternam. Caeteri sibi videant. Me autem hoc casu maximo dolore affici necesse est, qui amicissima et familiarissima necessitudine ipsius usus sum annis totis XLI'), neque inter nos ullae unquam querelae aut simultates intercesserunt. Uterque alterum ex animo dilexit, et quibus officiis licuit pro sua parte adiuvit. † Ego eum colui, ut par fuit"; ipse me ornare augereque studuit. Mentionem nuper adeo fecit consuetudinis nostrae, cum ad eum venissem, singulari 1) voluptate. Mansimus, inquit, + ambo" in humilitate scholastica, et fecimus nostro loco quod potuimus; profuit aliquibus fortasse opera nostra, nemini certe, ut spero, nocuit. Sed quoniam in terris nihil est perpetuum aut proprium⁹), quod licuit mihi tam diu frui coniunctionis huius suavitate ago ") gratias aeterno Deo. Caetera feram ut potero, et optimi atque sanctissimi viri Philippi Melanchthonis nomen memoriamque omni veneratione prosequar, et pie inviolateque servabo, et, si potero, desendam ab invidorum et malevolorum acerbitate et odio. Sed de his satis. Mei petunt, ut in patriam veniam, et domestica negotia meam praesentiam videntur postulare. Itaque de isto itinere modo deliberaham. VIII. Calend, Maii anno 1560.") Ioachimus Camerarius, 12)

No. 6981.

16. Maii.

Streichbergerus ad Stuckium.

Epistola Ioh, Streichbergeri ad Ioh, Stuckium de morte Philippi Melanthonis. (e cod. Goth. 212. fin. et cod. Goth. 213. fin.)

Streichbergerus ad Stuckium.

S. D. Eripuit Deus electum vas suum Philippum Melanthonem, carissimum nostrum prae-

^{1) &}quot;Medicinae Doctorem Norimbergens. anno 1566. defunctum, Camerario adniedum familiarem. Lehrt. Beric. P. 11. p. 95. " (Nota Hummel.) Vid. Mbg. Ge-

²⁾ Cod. Gall. indicare.

⁵⁾ yaie] non babet Humm.

⁴⁾ Cod. Gall. ήμυτριταίου.

⁵⁾ Cod. Gall. ipsum.

⁶⁾ Cod, Gall, vires naturae.

⁷⁾ Hummel. 48, quod mendum est.

⁹⁾ aut propr.] non habet cod. Gall.
10) Cod. Gall. haben.
11) Mei petunt] et quae sequentur non habet apogr. in Cod. Gall.

¹²⁾ Nomen subscr. babet cod. Gall.

ceptorem, morsibus Sycophantarum, it poniret ingratum mundum. Amisso enim hoc lumine, bone Deus! quantarum et quam densarum progellarum tenebrosi fluctus nobis expectandi sunt! Exhorresco cogitans multorum pravorum ingeniorum insignem petulantiam, quae sese iam mortuo Philippo magis exseret. Sed hac me promissione erigo, qued filius Dei inquit: ero vobiscum usque ad consummationem seculi. Defunctus quidem est Philippus nulla apparente in so morientis imagine, sed tanquam suaviter dormiens animam exhalavit, ut a multis adstantibus praeter me, qui proxime illi adstabam, id non animadverteretur. Ultimum officium praestans illi oculos clausi. Reliquem historiam scribere nec tempus nec lacrymae permittunt. Habebis autem brevi totam totius etiam morbi et sermonum historiam, in qua iam laboramus.

Tua etiam causa sollicitus sum etc. — - Datae Witebergae 16. Maii, 1560.

No. 6982.

Pezelius de obitu Melanth.

Pezelius in Melanthons driftlichen Berathschlagungen und Bebenten p. 790., Annalibus a Melanthone ad singulos annos, 1552—1559., conscriptis addidit ad ann. 1560. haec de Melanthone:

Wom tobtlichen Abgang herrn Philippi Melanthonis, Unno 1560.

Das folgende Jahr, als 1560., den 19. Aprilis, verslor die Universität ihren Bater, Patron, Preceptorn und Rectorn, den Herrn Philipp. Melanth. einen fürstrefslichen Rann, so von Natur fromm, und mit hohen Gaben des Berstandes und großer Nichtigkeit gezieret, der große Lust und Liebe hatte, die Bahrheit mit Fleiß zu erforschen und zu erklären, der mit christlicher Gottsseligkeit, mit einem ehrbarn und heiligen Bandel, mit Gutthätigkeit gegen arme Lent, mit unüberwindlicher Geduld, Unrecht zu leiden, und die ihm keiner leichtlich nachthun wird, mit Freundlichkeit, mit Beisheit, mit Lehr und Geschicklichteit, mit Beisheit, mit Lehr und Geschicklichkeit, mit Beredsamkeit hoch begnas

bet, und bes heiligen Geiftes Werkzeig, und aller heie ligen Tugenden ein lebendig Exempel war.

Es tam aber Herr Philippus erstlich in diese Unisversität Wittenberg, im Jahr 1518. den 28. Augusti, nachdem er aus der Universität Atbingen von Herzog Friederich, dieses Namens den dritten, Shurfürst zu Sachsen, aus Rath seines Gefreunden, Johannis Reuchlins, erfordert, daß er allbie die griechische Sprach lehren sollte, und ist er der erste, der in dieser Universität die lateinische und griechische Sprach angerichtet hat sampt der ganzen Philosophia, die er aus der Griechen Bücher, wie seine Schristen ausweisen, wiederum gereiniget und ernwert hat.

Was er aber, nachdem er dem Chrwürdigen Herr Doct. Martin Luther als ein treuer Sehülf zugegeben, der christlichen Kirchen gefrommet hat in Berbesseung der Lehr, so durch der Papste List und der Monchen Betrug verfälschet war, das bezeugen seine Bücher, so noch vorhanden, und die vielfältigen Streit, so er mit den Widersachern auf den Reichstagen und sonst ausge-

standen hat über die 30 Zahr.

Die Augsburgische Confession, so Kaiser Carl auf bem Reichstag zu Augsburg Anno 1530. übergeben worden, hat herr Philippus selbst gestellet, und die ganze christliche Lehre, so durch viel seltsame Opinionen verwirret und versinstert lag, hat er wiederum ausge-wicklt, und ans Licht bracht, und dieselbe mit allen Treuen und Fleiß zusammen verfasset in ein corpus gebracht, und mit einer verständlichen und eigentlichen Form und Art zu reden erkläret, in dem Buch, das man nennet locos theologicos.

Er starb aber ben 19. Aprilis kurz vor 7 Uhr auf ben Abend am dreitäglichen Fieber, welches ihn erst den 7. Tag dieses Monats angestoßen, und bescheeret ihm Sott gar ein stilles und seliges Ende, also, daß er in stetwährender Anrufung zum Sohn Gottes den Seinen daheim untern Händen verschied. Den Körper legt die Universität in gewisser Hoffnung der zukunstigen Auserstehung in einen zinnern Sarg, und begrub ihn in die Schloßkirchen zu Wittenberg, damit sie also ihren erenen und lieben Water, Patron, Preceptorn und Nectorn, der sich um Kirchen und Schulen in Anrichtung der freien Künst, in Erklärung und Kortpslanzung der christlichen Lehr wohl verdienet, aus schuldiger Danks barkeit den letzten Dienst und Widen erzeigete.

;				

		•	

. · . .

